

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

У ЧАСТ ЖИВОЈИНА М. ПЕРИЋА

УРЕДНИК

Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

БЕОГРАД
ИЗДАЊЕ НАСТАВНИКА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА
Топличин венац 21
1938

САДРЖАЈ

1-2 БР. КЊ. XXXVI (LIII) ДРУГО КОЛО
ЈАНУАР—ФЕБРУАР 1938

1) Саопштење Уредништва	1
2) Д-р Велизар Митровић: О седамдесетогодишњици д-ра h. c. Живојина М. Перића	3
3) Д-р h. c. Слободан Јовановић: Перић о владалачкој власти	6
4) Д-р Живан Спасојевић: Живојин Перић као цивилиста	10
5) Д-р Ђорђе Тасић: Г. Живојин Перић као правни филозоф	16
6) Д-р Драгољуб Аранђеловић: Професор Перић и Грађанско процесно право	24
7) Д-р Милета Ст. Новаковић: Рад Г. Перића у страним правним књижевностима	25
8) Д-р Милан Бартош: Став проф. Перића у Међународном приватном праву	27

I ПРИВАТНО ПРАВО

1) Д-р Иван Мауровић: Неколико ријечи о једној критици Предоснове ОГЗ	32
2) Д-р Младен Пливерић: О рјешавању питања опсега накнаде штете у југословенској Предоснови и у чехословачкој Основи грађ. законика	36
3) Д-р Бертолд Ајзнер: Сукоб покрајинских (локалних) закона о питању истраживања ванбрачног очинства	43
4) Д-р Иво Крбек: Правна конструкција хрватске кућне задруге	47
5) Д-р Срећко Цуља: Пар примједби ревизијском рекурсу по § 15 ВП-а	53
6) Д-р Милан Шкерљ: Накнадне набавке по новом Трговачком закону	58
7) Д-р Рудолф Сајовиц: Неколико напомена к одређењу појма штете	62
8) Д-р Михаило Константиновић: Извори брачног права	66
9) Д-р Мехмед Беговић: Карактеристике шеријатског наследног права	76
10) Д-р Видан О. Благојевић: Кратка паралела између уводног дела Меџела и завршног дела Богишићевог Црногорског имовинског законика	81
11) Д-р Ђорђе Ж. Мирковић: Уклањање чланова управе	86
12) Д-р Душан Љ. Пантелић: Избор рођеног имена	92
13) Д-р Бранислав М. Недељковић: Принцип првенства у материјалном баштинском праву	97

II ФИЛОЗОФИЈА ПРАВА И ОПШТА ТЕОРИЈА ПРАВА

1) Д-р Григорије В. Демченко: Материја правне норме	102
2) Д-р Божидар С. Марковић: Правичност и правни поредак	106

III СОЦИОЛОГИЈА

1) Д-р Петар Струве: Систем и јединство — два основна појма опште социологије	110
2) Д-р Јован Ђорђевић: Вредност Диркемове методе за научну социологију	113

IV РИМСКО ПРАВО И ИСТОРИЈА ПРАВА

1) Д-р Реља З. Поповић: Император Хадријан и <i>ius respondendi</i>	119
2) Д-р Иво Милић: Процесно право у Хорацијевој сатири I. 9	125
3) Д-р Константин Смирнов: <i>Quod principi placuit, legis habet vigorem</i>	127
4) Д-р Александар Соловјев: „Издава“ по средњовековном српском праву	133

(Наставак садржаја на 3-њој страни корица)

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Год. XXVIII Друго коло јануар-фебруар 1938 Нџига XXXVI (LIII) бр. 1-2

Г. професор ЖИВОЈИН М. ПЕРИЋ навршио је 16 јануара ове године 70 година живота, скоро 50 година плодног и значајног рада на науци и 40 година професуре на Правном факултету у Београду. Колеге, пријатељи и поштоваоци г. Перића желели су да видно обележе тај датум издајући Споменуцу у част г. Перића. Међутим г. Перић, сазнавши за ту намеру из једне белешке, објављене у часопису „Правосуђе“, упутио је г. Уреднику „Правосуђа“ следеће писмо:

Прочитао сам, у „Правосуђу“, Бр. од Марта ове год., чији сте Ви уредник са Г. Г. Др. И. Матијевићем и Др. Ф. Чулиновићем, белешку о прослави моје седамдесетогодишњице (ако је доживим!) идуће, 1938., године, посебице издањем једне „Споменице“ мени намењене. Ја сам Вам најискреније захвалан на тој Вашој љубазности. Ви знате колико Вас ја, као и други, ценим као човека, и као правника, и као судију, и зато је Ваше мишљење, у тој белешци, о мојој маленкости, иако га ја, сигурно, не заслужујем, за мене једна особита пажња. Ви сте ме, овим, врло много обавезали и ја заиста не знам како да Вам се за то одужим. Такве обавезе и такво задужење нису ни мало лаки: правне (материјалне) обавезе су много лакше. Хипотеке такве врсте су најтеже!

Мени је о томе већ био говорио мој млади колега Г. Др. М. Бартош, и ја сам га, уз моју захвалност, био замолио да настане, с позивом на ту моју молбу, да то не буде и да се једна таква прослава отклони. Мислио сам да је тим ова ствар била ликвидирана.

Из Ваше белешке видим да није тако и да намера о којој је у њој реч постоји и даље. И за то сам слободан, и овим путем, Вама, и преко Вас осталој Господи, доставити своју молбу у истом смислу: да се одустане од извођења намераване прославе.

Морам признати да сте ме, са мојим драгим и цењеним колегама и пријатељима, ставили у један веома деликатан положај. Јер, с једне стране, сва моја схватања, о оваквим стварима — а та и таква схватања, наравно, не морају и други делити — противе се томе да примим почаст коју са Господом намеравате приредити у моју корист, а с друге стране, страхујем да Вас овим све, не велим увредим (то, свакако, не бисте тако схватили), него да Вас, како се ниансирано изражавају Французи, не „фроасирам“ („frousser“, ми немамо за тај појам, у колико је мени познато, адекватан израз).

И Ви и Господа ћете разумети да се, и овде, као и иначе, морам руководити хришћанским дужностима. Према томе, ја не могу, као Хришћанин, за свој рад — ја кажем „за свој рад“ чисто теориски јер од мене је далеко и помисао да је оно што сам „радио“ некакав рад — ни тражити ни очекивати какву награду: код нас хришћана награда раду може бити сам рад, „рад због рада“ (слично оном схватању у Уметности: „l'art pour l'art“). Најмање бих могао примити једну тако високу награду као што би била „Споменица“ од Вас и Господа чија имена сте донели у своме часопису. И ако бих имао каквих заслуга, оне би биле далеко испод те почасти. Још мање би ми та почаст припадала, када сам знам да је то што сам дао, тако мало и тако безначајно према ономе што сте Ви и Господа урадили. Немојте, молим Вас ово узети као неку лажну скромност — таква скромност је највећа нескромност (права скромност није себе свесна као што и права оригиналност није, такође, свесна себе), ја Вам то велим искрено, јер ја најбоље знам, колико вредим, управо колико не вредим.

Већ сама идеја да се „Споменица“ изда од стране људи тако умних и научника и стручњака од тако великог гласа као што сте

Ви и Господа поменута у Вашој белешци а, наиме: ГГ. Др. Слободан Јовановић, Др. Драг. Аранђеловић, Др. Живан Спасојевић, Др. Милан Бартош, професори Беогр. Универзитета, ГГ. Др. Стеван Сагадин, председник Државнога Савета, Русомир Јанковић, председник Беогр. Касационога суда и Милош Јовичић, предс. Беогр. Апелационога суда, за мене је то исто што и само остварење те идеје т.ј. што и сама „Споменица“. Али ни ту идеју не заслужујем. Ни у замисли ни у стварности, једна „Споменица“ од људи те вредности и значаја — Споменица која би била изнад сваке материјалне награде и изнад свакога државнога ордена — не би била упућена на своју праву адресу у мојој личности: то је моје дубоко уверење.

Ја не сумњам, драги Господине Јовановићу, да ћете Ви и Господа, када сте већ нашли да заслужујем ту Вашу пажњу, имати у виду моју жељу да та Ваша пажња не оде, у јавности, даље од Ваше белешке у „Правосућу“: пажња Ваша према тој мојој жељи једина је коју, мислим, заслужујем и за коју Вас, чак, и молим. А Ваша белешка остаће за мене једна, мада незаслужена, „Споменица“, за коју ћу Вам, као и Господи, бити увек и најдубље благодаран.

Пред тако одлучним ставом г. проф. Перића, покретачи Споменице морали су одустати од своје намере. Али се јавила идеја да место Споменице београдски правни часописи посвете своје јануарске бројеве г. Перићу, верујући да то неће бити у нескладу са његовим ставом. Г. Перић је сматрао за потребно да се и од тога ограда, па је Уредништву „Архива“ упутио следеће писмо :

Случајно сам сазнао да Уредништво „Архива“ има намеру да, поводом мога одласка са Беогр. Универзитета који предстоји, један свој број посвети мени.

Можда то није тачно али, под претпоставком да јесте, ја се журим да Уредништво „Архива“ умолим да одустане од те намере за коју сам му, иначе, најдубље и најискреније захвалан. Јер, ма колико велику част да би ми чинило извршење исте намере, специјално од стране часописа чији углед тако високо стоји и чијим гостопримством су и моја маленкост и моја скромна сарадња биле тако често удостојене, ја ипак не бих могао примити ту почаст — једно зато што налазим да је не заслужујем а, друго, због својих хришћанских схватања (која, на првом месту, имам да применим на себе). У осталом, у једном писму упућеном Господину Стојану Јовановићу, инспектору Мин. Правде и уреднику „Правосућа“ а у вези са тада намераваним издавањем, од стране мојих колега и пријатеља на Универзитету и изван њега, једне „Споменице“, мени намењене, ја сам изнео детаљније разлоге своје због којих сам молио да се издавање те „Споменице“ отклони. Ако би се Уредништво „Архива“ интересовало тим мојим писмом, ја сам слободан упутити га на број од Априла о. год. „Правосућа“ где је то моје писмо објављено. Овде ћу, из истог писма, поновити само ово: да и сама замисао Уредништва — ако она, наравно, заиста постоји — за мене је више него довољна, мада ни то не заслужујем.

Ја се надам да ће Уредништво „Архива“ у коме имам и ја драгих и цењених колега и пријатеља, а посебице мој учени колега, Г. Др. Мих. Илић, уредник „Архива“, изволети водити рачуна, о овој мојој оправданој жељи и да ће, одазивајући јој се, поступити по овом писму, и Г. Илићу у напред најсрдачније захваљујем.

А ако горња намера код Уредништва „Архива“ није уопште постојала — што би још најбоље одговарало мојој безначајности — онда молим Уредништво да ми опрости што сам га узнемирио у његовом раду.

„Архив“ разуме скромност г. Перића и његова схватања, али ипак сматра за дужност да — и поред тога — ову своју свеску посвети г. проф. Перићу, жалећи што се у недостатку простора морао ограничити овом приликом само на сарадњу наставног особља наших правних факултета.

О СЕДАМДЕСЕТОГОДИШЊИЦИ д-ра h. c. ЖИВОЈИНА ПЕРИЋА
РЕДОВНОГ ПРОФЕСОРА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

На дан 16 (3 по ст. кал.) јануара ове године навршује своју седамдесету годину живота угледни професор права, плодни писац и неуморни сарадник „Архива“ од оснивања до данас D-r h. c. Живојин Перић. Рођен у имућној сеоској кући, у селу Стублинама, код Уба, још као дете показао је јаку вољу, да путем културнога рада високо обележи свој живот; пошао је путем животним ка школи, подстрекиван вечном тежњом да уради не само за себе већ и за друштво. Идући стазом, коју школа обележава, он је оправдано осећао ускост граница што га село даје, те је по свршеној основној школи у месту рођења и Обреновцу продужио учење гимназије у Ваљеву, до V разреда, а VI, VI и VII у Београду, где је матурирао 1887 године. И тада на овој другој прекретници живота, он бира учење правних наука, желећи да на том пољу, помаган вечном енергијом која га никада није напуштала, развије свој рад, али не на своју личну корист већ рад, који ће временом користити Отаџбини и даље од граница малене Србије и увећане Југославије све до просторних граница културе.

По свршеном испиту зрелости Живојин Перић одлази, о свом трошку, на правне студије у Париз где завршава своје школовање 1891 године. По повратку у отаџбину ступио је у државну службу као писар Министарства финансија 1893 године, затим у Министарство иностраних дела, одакле прелази у судску струку у којој постаје писар првостепеног суда а затим судија; и најзад долази у Министарство правде за секретара. Са овога положаја изабран је 1898 године и потврђен за ванредног професора Грађанског судског поступка и Приватног међународног права на Правном факултету тадање Велике Школе. У том положају остаје до 1-IV-1901 године када је, после избора, потврђен за редовног професора на истој катедри. Када је се 1905 године пређашња Велика школа, захваљујући труду и успеху тадањих професора, уздигла на степен универзитета, онда је професор Живојин Перић утврђен за редовног професора за катедру Грађанског права на Правном факултету Београдског Универзитета.

Прелазећи на поље рада на Правном факултету професор Перић, надахнут осећајем правде, попут римских правника, нашао се на свом правом месту. Од тада почиње и развија се његов многоструки правнички рад у школи и ван школе, у отаџбини и ван отаџбине. Његовом компаративном методом у излагању свих институција нашег и страног позитивног права и науке, он је ученицима својим отворио видик далеког опажања и свестраног правног оријентисања у приватном праву. Онај рад, који је започео претходник Живојина Перића, професор Андра Ђорђевић, професор Перић је развио, разгранао, употпунио и учврстио својом необично савршеном логичношћу, која је божански утицала на његове слушаоце.

Добар познавалац више европских језика професор Перић, при разматрању и излагању нашег позитивног права из области грађанског права и грађанског судског поступка као и из међународног приватног права, залази у законодавства културнијих европских држава Немачке, Француске, Аустрије, Швајцарске итд. и у дела њихових виђенијих правника, чиме проширује круг знања и правилног схватања права не само својим слушаоцима редовних и докторских курсева већ и свима правницима изван школе. Необично плодан писац професор Перић се с правом сматра данас за најјачег југословенског приватно-правног аутора. Плеада добрих судија, адвоката и научних радника на приватном праву, које данас имамо, плод је дугогодишњег рада и утицаја професора Перића.

Проблем тумачења права, правних извора и правних еволуција професор Перић видно ставља на научно-философску основу: „Један поглед на еволуционистичку правну школу“ (Гласник Српске Краљевске академије 1907) „О школама у праву“ (Београд 1921) „Проблем правних извора и функција закона (у Женијевој „Споменици“ 1934). — Његове веома опсежне расправе — само неке да поменемо као: Уговор о продаји и куповини, О обавези заштите, О правној способности код уговора о пуномоћству, О поништају уговора због неизвршења, О интервенцији у приватном праву и друге, као и његово Грађанско право (штамп. предавања) видно истичу значај компаративне методе; исцрпна обрада постављених питања ослања се на погледе како су она схваћена у другим правно уређеним земљама (у науци, у позитивном праву и судској пракси) — чиме се стварало једно кристалисано правно мишљење по истакнутим питањима. С друге стране осећајући потребу да се у нашој јуриспруденцији створи једнообразно схватање извесних норама грађанског законика и других закона, професор Перић у својим расправама прихвата и егзегетичну методу у правној науци, што ствара велики утицај на судску праксу. Па ипак његово епохално дело „Задружно право“ (1920 и 1924) претставља не само исцрпно тумачење односних параграфа грађанског законика већ и морално и свестрано правно проучавање наших задруга тако, да када се једном буде довољно схватио значај социјални, економски и државно политички наших задруга, заснованих на крвном сродству, ово ће дело професора Перића тада пружити драгоцени материјал размишљања.

У реформи законодавства нашег, професор Перић узима врло активно учешће. Као члан законодавног одбора при Министарству правде, он значајно сарађује у изради предлога закона приватног права и нарочито породичног, задружног и наследног права. Исто тако и његова критика нових закона, на којима он није сарађивао, као оних из области грађанског судског поступка и др. пружа оштру слику широког и дубоког познавања како правне науке тако и друштвених прилика наших, које се не могу пренебрегнути у корист тежње *quid novum bonum*, ако се не желе бескорисни привредни и социјални потрес.

У иностраним часописима професор Перић показује ретку активност. Расправе и прикази штампани на немачком, француском, енглеском, талијанском и чехословачком језику достижу до стотине, а тичу се не само приватног већ и јавног права и Философије и Социологије. У њима се расправљају општи правни проблеми данашњице или се обавештава иностранство о стадијуму нашег позитивног права и тежњама за правну унификацију и реформацију у Југославији. На овом пољу рада професор Перић учинио се веома заслужним за отаџбину.

Па не само написима већ и живом речју велики правник користио се, да свој високи ум и своју љубав према отаџбини покаже, учествујући на многим стручним скуповима. На конференцијама на Париском правном факултету одржао је пет предавања о нашем Уставу (1928); у Société de Législation comparée три предавања; у Institut des Hautes Etudes у Брислу једно предавање; у L'Académie des sciences morales et politiques (de L'Institut de France) два саопштења 1928 и 1934. у Лиону на Правном факултету два предавања, итд. Он је члан многих научних друштава: француских, немачких, белгијских. Познат и високо цењен, Господин Перић је изабран за почасног доктора права на Лионском Универзитету 1933 године по предлогу професора и угледних научника г. г. Lambert-a, Jossierand-a и Lévy-a; Српска Краљевска академија изабрала га је за свог дописног члана а Краљевска влада одликовала га је орденом Св. Саве I реда.

Његово поље рада захвата и политику. Негдашњи народни посланик није никад престајао да се интересује политиком, али поглавито међународном. У сваком напису показује своју дубину схватања, оригиналност и одважност. Увек објективан, ведро чела а никад тенденциозан, он даје низ чланака о политичким проблемима (о европској федерацији, о дунавском проблему, о одговорности за светски рат, о тешкоћама око политичке организације Европе, о Друштву народа итд.).

Ако је допуштено да се и бројем утврди научна и духовна величина овог ретко способног правника и писца навешћемо да D-r h. c. Живојин Перић има преко 200 монографија, студија и стручних чланака а преко 150 стручних приказа и бележака.

Да завршимо: својим неуморним делањем научник D-r h. c. Живојин Перић даје леп пример успеха нашег демократског уређења друштвеног у коме и обдарено дете села може радом постати високи умни творац и угледни грађанин, кога сви цене. Још нешто, научник Живојин Перић дао је и даје још један узвишени пример подобности српског народа за високу науку и културу.

Факултетске колеге као и ученици негдашњи и садашњи Господина професора Перића придружујући се свима правницима југословенским и страним, прилазе данас на растанку његовом са школом, у којој је примерно радио скоро четрдесет година, а напушта је по сили закона, стискају руку уваженом слављенику, изражавајући жељу, да још дуги низ година истраје на свом узвишеном послу на корист правне науке и на понос српског народа.

Д-р Велизар Митровић
декан Правног факултета

ПЕРИЋ О ВЛАДАЛАЧКОЈ ВЛАСТИ

Живојин Перић био је у области јавног права исто тако знатан писац као и у области приватног права. Бесумње, он је ту дао много мањи број радова него у области приватног права, које му је било главна струка, али у накнаду зато ту је имао много више прилике да обелодани једну своју драгоцену особину, а то је кураж свога мишљења. Имајући да расправља о уставноправним проблемима који су се дотicali нашег партиско политичког живота, он се није устезао да каже своје мишљење маколико оно могло бити непопуларно.

Ниједна од његових јавноправних расправа није привукла на себе толику пажњу, и у исто време изазвала толику критику као његова расправа „Уставни владалац“. Године 1904, кад је објављена, та је расправа сматрана не само као значајна појава на пољу наше правне књижевности, него као читав политички догађај.

Само на неколико месеца пре те Перићеве расправе био се десио Двадесет девети мај, који је свршио с династијом Обреновића. Краљ Петар Карађорђевић, који је за тим ступио на престо, обећавао је краљевати на сасвим други начин него његов непосредни претходник Александар Обреновић. Тај последњи Обреновић сматрао је партиску владавину несагласном са здравом државном политиком; одбацивао је парламентаризам, и како је борбу против парламентаризма било тешко водити у границама устава, он се од времена на време стављао изван устава. У току његове десетогодишње владавине забележена су не мање него три државна удара. За разлику од Александра Обреновића, Краљ Петар је намеравао бити строго уставни владалац — и како се под Александром Обреновићем било створило опште уверење да владачева борба против страначке владавине води неизбежно у неуставна стања, то је и Краљ Петар држао да сваку странку која је победила на изборима, мора пустити да несметано влада.

На делу се одмах показало да крај свако строго уставног владоца влада скупштинске већине остаје без икаквог ограничења и противтеже. У својој расправи Перић је покушао да докаже, да је овај деспотизам скупштински исто тако противан уставу као и ранији деспотизам владалачки. Он је резоновало свако. Свака уставна власт, па и владалачка, установљена је у том циљу, да се врши. Владалац има не само право, него и дужност да учини употребу од своје уставне надлежности. Један владалац који прекорачи границе своје уставне надлежности, заслужује осуду, али је исто тако заслужује и онај владалац који се, из страха да не повреди устав, одриче своје уставне надлежности. Закон се може повредити нерадњом исто тако као и радњом. Устав од 1903, по коме је Краљ Петар имао да влада, поставио је извесну равнотежу између Круне и Народног представништва. Да би се, једном постављена, та равнотежа стално одржавала, потребна је поред активности Парламента и активност владоца. Ако би владалац сам себе осудио на пасивност, он би противно уставу начинио Парламент јединим носиоцем суверене власти.

Перић је одбијао од себе и помисао на повраћање личног режима који је постојао под Александром Обреновићем. Он није наводио и подстицао владоца на борбу са Скупштином и њеном већином. Али он је тражио од владоца да како о актима извршне власти, тако и о актима законодавне власти има своје самостално мишљење. Од њега није тражити да својим министрима, па преко њих и самој Скупштини намеће своје мишљење, и да поводом сваке несагласице с Владом одмах изазива парламентарну кризу. Али зашто он не би покушавао да за своје мишљење задобије разлогима Владу и Парламент?

Радикална странка, која је тада била најјача парламентарна група, примила је рђаво Перићеву расправу. Њен идеолог Стојан Протић разумевао је и тумачио парламентаризам тако, као да сва краљева власт прелази с краља на одговорне министре. Према томе краљ није смео имати једно мишљење које се не би слагало с мишљењем Владе. И као главни разлог у корист своје тезе Протић је наводио пример Енглеске, где су министри преотели краљу све његове прерогативе. Перић је хтео да после двадесет деветог маја сачува владоцу функције надзора, саветовања, и у крајњем случају заустављања. Протић му је оспоравао и те чисто негативне и критичке функције.

Године 1905 нешто се десило што је показало да питање покренуто Перићем није само од теориског значаја. Радикална влада предложила је Круни распуштање Скупштине. Круна је примила овај предлог, али у место да пусти радикалну владу да она изврши нове изборе, Круна је саставила нарочиту изборну владу од самосталаца, који су у дотадашњој Скупштини били мањина. Протић је одмах отворио у новинама препирку око овог поступка Круне, који по његовој оцени није одговарао начелима правог парламентаризма. Насупрот Протићу, Перић није налазио у поступку Круне ничега неправилнога: Круна није имала права да влада с министрима који немају поверење народа, али Круна је имала права да апелује на народ против једне Владе с којом се више не слаже. И пошто је имала право апела на народ, она је имала и право да одреди владу под којом ће се тај апел извршити. Сагласни углавном с Перићем, самостаци су доказивали да парламентаризам није дошао у опасност услед тога што су они, иако странка мањине, пристали да саставе изборну владу. Јер од две ствари једна: или ће њихова влада добити на новим изборима већину, или неће. У првом случају, она ће се од мањинске владе претворити у већинску; у другом случају, она ће одступити, да би Круна могла саставити владу из оне странке која у новој Скупштини буде имала већину.

У препиркама које су вођене 1905 Перићева теза била се прецизирала. Постало је јасно у чему би се управо састојало то право надзора које је он захтевао за Круну. Ако у једном питању до кога би Круни нарочито стало, Влада не би примила њене захтеве, Круна је могла као крајње средство употребити апел на народ. У случају да се и сам народ стави на страну Владе, Круна би требало да попусти. Према томе, опасности није било да ће се путем апела на народ успоставити лични режим.

По Протићевом мишљењу, право распуштања Парламента, као и остала права Круне, прешло је с Круне на Владу. Из тога је излазило да је Влада могла правити нове изборе кад год би јој се то учинило потребним; Круна на против не би имала права да из властите иницијативе прави нове изборе, под једном владом коју је без обзира на дотадашњу парламентарну већину саставила. У кратко, Влада, ако не би могла више да ради с Парламентом, могла би правити апел на народ, али Круна, ако би дошла у сукоб с Владом, односно с Парламентом, не би могла то чинити.

С чисто практичног гледишта, у овом спору између Перића и Протића постављало се једно претходно питање: дали су код нас, и у којој мери могући слободни избори. Ако је Влада, помоћу полиције, била у стању да утиче на исход избора, онда је практички било врло важно, која ће странка имати владу у тренутку избора. Ако је напротив утицај Владе на бирачко тело мало значајно, онда је било више или мање свеједно дали ће Круна одређивати изборну владу, или ће влада скупштинске већине бити већ по свом положају изборна влада. У Енглеској, где је притисак полиције на бираче непозната ствар, и где постоји једно врло самостално и врло активно јавно мњење, у Енглеској изборни успех једне странке не зависи од тога дали се она у тренутку избора налази у влади или у опозицији. Дали је код нас, 1905, бирачко тело било, исто тако као и у Енглеској, обезбеђено од притиска власти? Избори су тада, по општем признању, били много слободнији него под Обреновићима, али опет зато није било сасвим свеједно из које ће странке бити узета изборна влада. Притисак власти на државне службенике и плаћенике, као и на бираче који нису били чврсто привезани ни за једну странку, притисак власти на све те елементе могао се с успехом вршити.

Према овом фактичком стању ствари, како је ваљало решити питање изборне владе? Питање тешко, јер парламентаризам претпоставља слабу полицију а јако јавно мњење, докле је код нас било управо обрнуто. Из тог разлога, макако се решење дало питању изборне владе, оно је имало својих незгода. Претпоставимо да распуштање Скупштине Круна мора у сваком случају поверити оној странци која се затекла на влади: та би странка, само стога што је на влади, могла продужавати свој век од једних избора до других, иако је може бити у међувремену изгубила поверење бирачког тела. Претпоставимо обрнуто, да владалац по свом личном нахођењу одређује изборну владу: онда би се постепено могао одомаћити парламентаризам оне врсте какав је до светског рата владао у Румунији и Бугарској. Како у тим земљама јавно мњење није било тако јако да на изборима обара владе, Круна је узела тај посао на себе. Чим би се осетило да се једна странка стала трошити на влади, Круна је сама изазивала кризу и доводила на владу опозицију, која је одмах расписивала нове изборе. Али, стављајући се на место јавног мњења у положај врховног судије страначке утакмице, Круна је по својој вољи постављала и збацивала владе, и владе су, противно начелима парламентаризма, у већој мери потребовале по-

верење Круне него поверење народа. Као што се у оном првом случају парламентаризам изметао у страначку олигархију, тако се у овом другом случају изметао у лични режим.

Ако сада из области политичке праксе пређемо у област правне теорије, ствар изгледа овако. Перић је био потпуно у праву, кад је тврдио да је вршење уставних функција Круне не само право, него и дужност. Али исто је тако неоспорно да се владоцу у вршењу његових дужности оставља широк круг слободне оцене. Као што се зна, што се више пењемо у јерархији државних органа, тим се већма шири и њихов круг слободне оцене: код владоца који с Народним представништвом стоји на врху свих државних органа, тај круг је најшири. Закони су тачно обележили владоцу његову надлежност, али, у употреби те надлежности, владоца има да води његова властита памет и увиђавност. Зато ваља строго разликовати између једног владоца који своју дужност не врши зато што му осећање дужности недостаје, и једног владоца који је по свом праву слободне оцене нашао да према даним приликама не треба да употребује она права која му устав даје. Узмимо, с једне стране, једног владоца који би дигао руке од државних послова, престао да виђа своје ministre, остављао указе и законе да леже непотписани, изостајао од државних свечаности.... Нешто од овога, истина, не у тако претераном облику, видело се код краљице Викторије, кад је шесетих година прошлога века пала после смрти свога мужа у удовичку меланхолију. На њу би Перићева осуда: владалачке неактивности била потпуно примењива. Узмимо, с друге стране, једног владоца који потписује све што му министри поднесу, али не стога што се не интересује за државне послове, него стога што је дошао до закључка да би сваки његов сукоб с министрима и с Парламентом био у даној ситуацији незгодан, а може бити и опасан. Овај други владалац исто је тако неактиван као и онај први, али његова неактивност не би се смела назвати невршењем службене дужности. Његова нерадња није ништа мање политички акт него што би његова радња била. Она је политички акт, јер потиче из политичких побуда и може донети политичке резултате од неоспорне користи. У политици нерадња је неки пут кориснија од радње. Довољно је навести пример једног владоца који је неупотребом свог права рата спасао земљу од спољашњег пораза, неупотребом права вета избегао унутрашње кризе и потресе, неупотребом права помиловања повратио поколебану веру у важност судских пресуда.

Специјално, кад су у питању права и дужности било владоца или Парламента уставне прописе не треба тумачити сувише строго. У ствари однос између та два уставна чиниоца јесте однос снага, — другим речима, борба. Устав гледа да ту борбу ублажи на тај начин што ће је обући у извесне правне форме које омогућавају погађање и компромис. Али, маколико ублажавана и регулисана, борба остаје борба, — и зато употреба коју ће владалац учинити од своје уставне власти, зависи у крајњем резултату од његове политичке снаге. Готово сви уставни:

прописи о правима Круне и Парламента садрже један прећутни додатак, — на име, да ће их Круна и Парламент смети употребити, ако према даној ситуацији буду могли. У нашој новој историји имамо један врло поучан пример. Устав од 1921, с формално правног гледишта, утврђивао је начела парламентаризма много јасније и одређеније него устав од 1903, — другим речима, признавао је Круни мање права него Парламенту. Ипак зато њен утицај у државним пословима осећао се под уставом од 1921 јаче него под уставом од 1903. Зашто? Просто зато што је после рата политичка ситуација постала за Круну повољнија. С обзиром на то да су, при примени уставних прописа о правима Круне и Парламента, политички акт и вештина тих уставних чинилаца као и општа политичка ситуација од пресудне важности, Енглези и не покушавају да односе између Круне и Парламента исцрпно уреде законским прописима, него добрим делом пуштају да се ствари уреде саме од себе, праксом и обичајима.

Из свега овога изилазио би овај закључак. Уставни владалац, како је Перић лепо показао, не значи, и не може значити, владоца који ништа не ради и ни у шта се не меша. Неактивни владалац не би био потребан нигде, па ни у уставној монархији. Али дали се сваки случај његове неактивности сме с уставног гледишта осуђивати, то је једно питање на које је тешко бар нама правницима одговорити, јер то је више политичко, него правно питање.

Слободан Јовановић

ЖИВОЈИН ПЕРИЋ КАО ЦИВИЛИСТА

Ако се пренесемо у време кад почиње каријера г. Перића као професора, прво Грађанског судског поступка, а затим и Грађанског права — крајем прошлога века — и пратимо га кроз његову делатност као наставника и писца, резултати које је он постигао обележавају га као једну од најмаркантнијих личности наше правне науке и специјално Грађанског права, које ће још за дуго носити печат његове активности. Указујући на овај значај г. Перића, свакојачко не мислимо умањити заслуге оних који су му претходили својим радом на овом пољу, у првом реду пок. А. Ђорђевића, бив. професора Велике школе, који је оставио озбиљан покушај систематског дела Грађанског права, а пре њега пок. Г. Гершића и Николе Крстића, такође бив. професора Велике школе и других. Али све то претставља далеку прошлост. С друге стране мада дела поменутих личности значе стваран напредак у нашој тадашњој науци, ипак је непосредни утицај г. Перића био далеко већи из разлога што се он сав посветио искључиво професорском позиву и остао истрајан до краја своје каријере, тако, да и ако је у много прилика стављан у искушења да пође другим путем, он је све понуде одбио. Ово је допринело да је и као наставник, и као писац, с временом

окупљао око себе све већи број млађих радника, ширећи на тај начин свој утицај не само непосредно, него и преко својих ученика и поштовалаца. Зато је кроз четири деценије г. Перић остао вођа цивилистичке дисциплине, а и будућим поколењима служиће као светао пример не само једне огромне делатности, него и као пример љубави према своме позиву, дајући доказа колики се резултати дају постићи истрајним радом.

Што је значајније, активност г. Перића пада у време кад у правној науци наступа велика криза, и то баш у оној средини где је он као млад човек црпео своје велико образовање — у Француској. Довољно је поменути да се у то доба јављају велика имена Салеја, Жениа у Приватном праву и Дигиа у Јавном праву, који сваки на свој начин дају нов правац за изучавање права. Свима је полазна мисао да се право, као еволутивна појава, није трансформисало само у прошлости него еволуише и у садашњости. Према овој полазној тачки наступила је и промена у извесним основним појмовима права, супротно историској школи у Немачкој, и школи тзв. интерпретатора у Француској, који су целу садржину права тражили, они први у прошлости, они други у позитивном тексту, као творевини законодавчеве воље. Отуда специјално цивилисти налазе, да је потребно првенствено изменити појам интерпретације и унети савременије методе. Отуда једно широко, управо лабилно схватање позитивне норме и идеје о њеној еволуцији и прилагођавању према друштвеним приликама, идеја о слободи судије и, у крајњој линији, једна нова концепција тзв. природног права са променљивом садржином.

Тај покрет оставио је дубоког трага у правној науци и мада поједине идеје нису могле бити усвојене, онако како су формулисане, ипак је све то изазвало иницијативу за многа истраживања, која се и данас врше у нашој дисциплини. Г. Перић је пратио овај покрет. Он даје и његову критичку оцену у једној обимној студији: Један поглед на еволуционистичку правну школу. Оштампано из Гласа LXXIV Академије наука, Београд, 1907 г. стр. 145. На иста питања г. Перић се враћа и у својим другим написима. Овде ћемо цитирати само један: О школама у Празу (Архив за правне и друштвене науке, број за мај и јуни—јули 1921 год.). Он респектује тежње новатора, али има свој став при коме остаје доследан до краја. Он је позитивиста, тј. за поштовање текста такав какав је и не допушта ни његову еволуцију, нити да га јуриспруденција прилагођава приликама. Но иако је тако, да ли бисмо смели рећи да је г. Перић мање либералан него што се то проповеда данас од стране новатора. Нама се чини да бисмо донели рђав суд о г. Перићу, ако бисмо га ценили према томе да ли је припадник новијих тенденција или не. Ово зато, што имамо да ценимо г. Перића као човека који не припада ни једној школи, него у првом реду самом себи и који је, у својој земљи, створио своју школу.

Та схватања г. Перића треба разумети нарочито с обзиром на моменат кад почиње његова активност и на став, који је он

заузео у нашој средини. То је време — око 1900 године — кад је наша земља прошла кроз једну од најтежих криза у целом нашем друштвеном поретку. Уставност, ауторитет закона били су пали на веома низак ниво. Под тим околностима први је задатак, нарочито једног теоретичара, ударити гласом кад је повређен поредак и захтевати васпостављање реда и поштовање закона. И тек онда се могу поставити друга, чисто научна питања. Природно је, да се у том тренутку г. Перић залаже сав за законитост. Колико је ова идеја укореењена у г. Перићу види се и по томе што он нарочито у овом периоду обрађује и питања из других материја правне дисциплине. Све то даје једно нарочито обележје његове делатности, пошто он обухвата тако рећи све правне гране. С тога, кад се баца легитимичан поглед на све радове г. Перића, он изгледа као енциклопедиста. Али имајмо на уму, њега не раздире жеља да бриљира у свима областима. Све долази из његовог основног става. О праву се може говорити само тако, ако у друштву постоји једна стабилност. С тога где год се осећа да те стабилности нема и да је она повређена: у Уставном праву, у Кривичном праву, он указује прави пут. То осећање и та брига прате г. Перића кроз цео живот и нико не може порећи да је она несумњиво значајнија од новачења, тамо где се и о основицама поретка може сумњати.

Г. Перић у целој својој каријери остаје доследан овој мисли. Али она не претставља цело његово научно схватање. У праву, сем текста везаног за законодавца, постоји и она друга страна која има свој директни извор у друштву и у фактичним ситуацијама — терен који једном правнику-научнику не дозвољава да остане само тумач постојеће позитивне норме и помагач праксе, која по сили околности не може да изађе из граница закона, — терен који нас одвлачи непосредно у друштвену средину као једину подлогу и самом законодавцу. Једном речи то је она перспектива, у којој су и норма и држава само спољне и практичне манифестације права као феномена у пуном смислу речи, док је социјална средина искључиви и рационални ослонац, и која као таква мора у крајњој линији остати извор сваког стварања у поретку, па према томе и позитивном праву.

Та страна права није остала ни мало непозната г. Перићу и може се рећи, ако је он у почетку своје делатности добрим делом изразити позитивиста, нарочито из поменутих разлога, везаних за нашу земљу, у њему се временом све већма развија осећање и мисао о једном широком обухвату правне материје, о продирању у право не само кроз текст, као израз прошлости, него и тежња да води рачуна о садашњости и непосредној будућности.

Из тога разлога, да би разумели г. Перића као правника и научника, морамо водити рачуна о два реда идеја, који код њега доминирају. С једне стране он је за строго поштовање закона и безусловну примену јасног и прецизног текста. А за разумевање прописа меродавна је законодавчева воља. Кад имају да се попуне празнине нашег Грађанског законика, који је скраћен

и невешт превод аустриског Грађанског законика, те празнине треба попуњавати на основу идеја изведених из закона и у случају нејасности попуњавати их одговарајућим текстовима аустриског Грађанског законика. Резултат тога рада су његове многобројне монографије и чланци расути по часописима у земљи и на страни. Та се делатност одликује једним необичним продубљивањем постављених питања и ретком савесношћу да не пропусти ни један детаљ од значаја, чија би солуција могла бити од користи практичару.

По овим идејама, рекло би се, г. Перић не допушта никакав либерализам. Међутим није тако. И зато је потребно познавати, колико целокупну његову научну делатност, толико и његову личност. Јесте, он подвлачи строгу разлику између *lex lata* и *lex ferenda*. Али исто тако, он не ставља *lex ferenda* изван права. Г. Перић је поред строгог цивилисте и мислилац, који обухвата целу друштвену материју. И та потреба свакојако гонила га је да залази у све домене друштва, покушавајући да о њему створи себи јасну слику. Отуда долази да он дубоко осећа сву кризу друштвену и недостатке данашњег поретка са потовошћу да прихвати сваку идеју, која ће дати задовољења оправданим тенденцијама нових нараштаја. Ако томе додамо особине г. Перића, као високог моралисте са дубоко усађеном идејом о скромном значењу сваког појединца, и да сваки од нас, ма колико лично вредео припада целини; даље кад знамо колико је у њему урезана и идеја о хришћанској љубави, — јасно је да исто онако, као што је он цео свој живот жртвовао професорском позиву, у њему се оличава и сва готовост да на жртвеник том новом поретку, ма колико му била драга сећања на минута времена и на оно са чим се његово биће кроз деценије саживело, положи у првом реду своју личност и сву своју делатност. Али имајмо на уму, и у том новом друштву, с пуним правом остаће његово кредо: на првом месту ред и поштовање закона. Те тежње г. Перића нарочито су видљиве у његовим многобројним чланцима, у којима се испољавају његова социолошка разматрања, његова гледања на морал и право, као и у чланцима у опште о друштвеним питањима. Кад ово знамо, онда можемо лако да разумемо ону толерантност г. Перића према сваком убеђењу и апсолутно избегавање сваке полемике, јер његова је тежња да се дође до истине, па макар и противник победио.

Тек на основу ових разматрања можемо ценити у пуној мери став г. Перића. Несумњиво он се даје дискутовати. Али у овом тренутку кад је криза правне науке, узете у целини, дошла можда до максимума, чије се гледиште не би могло оспоравати? У једном, пак, правцу становиште г. Перића је несумњиво исправно. Не може се правни проблем решавати нити решити кроз питање интерпретације — проблем који и данас доминира код цивилиста — из тог простог разлога што је интерпретација само једна вештина, а не и правна наука. С тога, ма колико јој дали широко значење, она ће увек претстављати један узан оквир за права теориска разматрања. У осталом, то се даје утвр-

дити и непосредним путем. Интерпретација се тиче у првом реду улоге судије, који је у распореду снага само један део целине, државе. Држава, пак, претставља наше синтетичко схватање друштва као основног фактора. То синтетичко схватање засновано је првенствено на једној практичној потреби — на циљу који има да се постигне у датој средини. Као таква, држава је заједно са свима нормама и органима један потпуно изграђени логички склоп, без кога не може бити ни друштвеног живота. На тај начин, било да је реч о интерпретацији, омиљеној теми цивилиста, или о проблемима из јавног права, питање се не може решити док наука уз помоћ својих теориских разматрања не реши свој дефинитивни став према држави, као практичном и неопходном механизму за живот права. Дакле, проблем је један и јединствен и за цивилисте и за публицисте и сасвим излази из граница интерпретације и зато га она не може ни да реши. Кад се овако постави проблем, тек се онда види колико су крупне ствари по среди и зашто он, иако је расправљан, до данас није решен.

Под тим околностима појмљиво је што је г. Перић ишао утрвеном стазом, оним путем који је вековним искуством дао најбоље резултате. Он је у основици позитивиста и то је остао. Али као такав, он је пружио и највеће услуге својој земљи. У једној средини, која је још увек у упознавању саме себе и идеолошки недовршеној, има ли чега важнијег него разрадити онај правни материјал, који је већ ту и који везује дотичну средину. Лако је отићи у екстреме. Западним народима и то је допуштено, јер имају изграђено друштво и устаљен поредак као резултат минулих векова. Нама, међутим, све то недостаје.

Ето, зашто продуктивност г. Перића претставља велики успех. Он је сав прионуо уз своју земљу и потрудио се да нам у низу великих монографија или краћих студија пружи срж нашег позитивног права. Али имајмо на уму, његово стварање није само казуистика. У његовом излагању уплићу се многи моменти. Он се увек осврће на чињенично стање, јер напоследку и право није ништа друго него једно наше схватање фактичких ситуација. Да би дошао до тих чињеница, он у свакој прилици брижљиво сабира и критички разматра све одлуке судова које се на постављено питање односе. Затим, што је такође врло важно, кадгод је то опортуну он пружа и материјал из компаративног права, дајући на тај начин сугестије како у погледу могућне интерпретације текста, тако и науку за будућег законодавца.

Из овакве делатности изашла је његова најважнија творевина: *Задружно право по Грађанском законнику Краљевине Србије*, дело трајне вредности које је доживело два издања и које расправља један од најзамршенијих проблема нашег Приватног права. Оно обухвата нашу задругу у свима перспективама и, враћајући се у више махова на исто питање, и вршећи своја истраживања и у другим нашим областима, ван граница предратне Краљевине Србије он ствара једну потпуну синтезу те значајне институције Словенскога Југа. У осталом овде треба

подвући и осећајност г. Перића према овој установи. Поникао у једној од највећих задруга некадашњег Ваљевског округа, он је целог свог века остао њен члан. Зато можемо и разумети ону љубав коју он уноси третирајући ово питање. Из истог разлога констатујемо да позиван од многих земаља да одржи предавања о својој земљи, он у многу прилика третира питање задруга.

Друго његово значајно дело је: О уговору о продаји и куповини (Београд, 1921). И овде је предмет једна од најважнијих материја Облигационог права уопште. Сама величина овог као и претходног дела указује на обимност студије и да се њиме исцрпљују сва питања. Али по својој навици да ништа не пропусти, г. Перић ову студију допуњује двома расправама по питањима из општег дела Облигационог права, која се најчешће и појављују код уговора о куповини и продаји. То су: О обавези заштите у случају евикције код уговора о продаји и куповини и О обавези заштите у случају физичких недостатака ствари код уговора о продаји и куповини.

И друге његове студије су истог квалитета, на пр.: чланци о Карактерним особинама уговора о поклону (Архив за правне и друштвене науке, број за октобар—новембар—децембар 1924 г.) и О уговору о поклону (Архив за правне и друштвене науке, октобар, и новембар—децембар 1926 године) престављају пример дубоког разматрања једног значајног и у исто време врло осетљивог уговора. Студија О првенству између интабулације (хипотеке) и тапије (убаштињења) (Архив за правне и друштвене науке, август 1910 г.) колико је оригинална по концепцији, толико је и убедљива по својим непобитним конклузијама.

Поменућемо још чланак О поништају уговора због неизвршења (Београд, 1903 год.). Ово је једна од најранијих студија г. Перића, у којој он на основу старог (а данас измењеног текста аустрискога Грађанског законика) поставља тврђење да се двострани уговор, ако нема пристанка оба саговорача, не може поништити због неизвршења једне стране. Концепција коју износи г. Перић данас је у законодавствима уопште напуштена. Али то није важно, него је интересантно колико та цела студија почива на једном јаком логичком склопу, толико јаком да кад се и данас чита мишљење г. Перићево, немогућно је оборити га све дотле, док се не изађе са оне платформе на којој он дискутује ствар.

Ако бисмо ишли редом, набрајајући све расправе г. Перићеве, томе не би било краја, јер он је обделавао све области Грађанскога права и свуда је оставио свој дубок траг. Сем тога његови написи нису многобројни само у нашој домаћој литератури, него он претставља једног признатог ауторитета и у страном свету на основу публикација вршених на многим језицима, растуруним у посебним монографијама и часописима.

Да поменемо овом приликом и његово значајно учешће у Законодавном савету при Министарству Правде, приликом израде предоснове Грађанскога законика. Он је један од редактора посебних прописа о Задружном праву. По његовој иницијативи

израђене су одредбе о новом реду законског наслеђивања у крајевима предратне Србије. На послетку, њему је поверена израда предговора и мотива за Предоснову Грађанског законика, који би имао да резимира целу дискусију једне велике комисије.

Говорити о г. Перићу и о његовом наставничком раду кроз четири деценије, мислимо да је излишно. У том погледу он је познат небројеним генерацијама, које су прошле кроз његове руке и које људају пуно поштовање његовој научној спреми и његовом труду, уложеном око њих.

Кад све саберемо, можда је г. Перић имао право кад је одбио да му се приреди Споменица. Ту Споменицу, на коју су помишљали његови пријатељи и поштоваоци, он је засновао и већ створио сам својим неуморним радом и својим талентом.

Живан Спасојевић

Г. ЖИВОЈИН ПЕРИЋ КАО ПРАВНИ ФИЛОЗОФ

У своме научном раду г. Ж. Перић није се ограничио само на приватно право, у коме нам је дао толико значајних дела, него је прелазео и у друге научне области правне науке. То није био само интерес грађанина који га води преко граница његове уске струке, нарочито у јавно право. Него је то био и интерес научника који тражи одговора на питања о крајњим основима, смислу и оправдању права, његовој улози и његовој судбини. То ће рећи он се није задовољио да буде само тумач и систематичар позитивног права, него је био истовремено и правни филозоф. На његовом примеру можда се најбоље наши правници могу уверити о потреби код правника да нађу ослоња у нечем што није више законски текст па чак ни теорија позитивног права, него нешто изнад тога и пре тога.

Г. Перића не бисмо могли уврстити строго ни у једну филозофскоправну школу, мада је он, као што ће се видети, заузео један и одређен и врло одлучан став у неким основним питањима. Утицај извесних школа и код њега је видљив, јер сви ми деламо у оквиру великих идејних кругова; али идеје које је заступао, идеје које се могу са тачношћу уврстити у школе и правце, добиле су код њега дубоко лично обележје, да су оне срасле са њим, и проверене његовим личним искуством, тражене и проналажене од самога њега. Као једна од битних карактеристика његовог мишљења пада у очи: смелост у извођењу; он ствари воли да сагледа до краја, до задњих последица, и од њих неће да отступи. Он је несумњиво човек врло јаке логике (и вероватно јаког али пригушеног и дисциплинованог темперамента); али и непопустљиве и бескомпромисне, у чему је њена врлина и мана. По томе он је, чини ми се, типичан претставник наше расе и можда једне читаве периоде развоја наше правне науке; и највише ме потсећа, ако бих смео да чиним једно поређење, на нашег познатог филозофа г. Б. Петронијевића. Мени је као студенту импо-

нирала особито јасноћа излагања код г. Перића, што долази од његове моћи систематисања и логичног везивања (штета што г. Перић у циљу документисања, или не могавши да одоли бујној асоцијацији, улази у детаљисања). Не мање ми је интонирао и његов начин испитивања на испиту. На њима, он испитујући врши једну општу анализу проблема и води сигурном руком ђака правилном решењу, ако је он интелигентан да изводи закључке. Г. Перић, као и г. Петронијевић, могу се сматрати одличним учитељима у логичком оштром и доследном мишљењу.

Да би се дао потпун преглед филозофскоправних гледишта г. Перића, потребно је прикупити све његове радове из ове области који су, многобројни, растурили по разним часописима, нашим и страним. То, на жалост, није учињено, и остаје да пожелимо да се то учини што пре. Онда тек можемо имати потпуно јасну слику и тачан суд о значају овог његовог рада. Али, и данас, ми можемо изложити у главним линијама неке његове главне идеје, карактеристичне за њега.

Изгледа нам да се г. Перић у својим радовима руководио трима идејама: идејом ауторитета државне власти, идејом права индивидуе и идејом пацифизма и хришћанства. Ово су истовремено његови практични ставови, и рекло би се да у случају г. Перића постоји настављање личности из области практичних ставова, практичног одредења и активности у области теоретисања и филозофирања о праву и држави. Оно што би везивало ове три основне мисли, и на чему би се све оне имале заснивати, био би његов рационализам, његова вера у људски разум, у моћ разума у људском друштву и животу. Па ипак много је сигурније и свакако тачније ако се ова основа прошири до активизма духа, и идеализму да као основ, не само рационализам који је, по њему а и обично иначе, један облик активизма, него сâм дух уопште, који је сав активитет. [Проширење ове основе је потребно на пример зато, што његов пацифизам почива на осећању љубави према ближњем и вери у Бога и Христа]. И, доиста, он има једну филозофију, по којој је реалност састављена из два начела: духовног и материалног. Г. Перић даје овоме израз дуалистичистичке метафизике, и ову преноси у област друштвеног живота и историје. На томе се не мислимо задржавати. Али, ако смо ми за једну другу формулу, у формули г. Перића сматрамо за тачну мисао у њој садржану: да је друштвени живот комплексан, састављен из материалних и духовних чинилаца. Друштвена стварност није ни само психичка, као што није ни само биолошка и материјална. То је неко треће царство. Супротстављање духовног и материалног начела г. Перићу може добро послужити за објашњење узрочности и слободе у друштвеном животу: јер има у њему духовног нема механичке нужности.

Једна идеја, на којој г. Перић инсистира, то је идеја ауторитета државног, државна идеја, из које извучи закључак да је једини (одн. први који одређује друге изворе) извор права — закон, државни закон и воља законодавчева. Али г. Перић, не једном, брани, и то истрајно и упорно, и идеју о индивидуалним

правима. Позната је његова критика теорије злоупотребе права. Позната је такође и његова теорија о стеченим правима (коју је изводио виртуозно). Из ове он је извлачио као консеквенцу након штете чак и у случају социјализације. Ове две идеје: ауторитет државне власти и права индивидуе изгледају да су у супротности. Ово не би био случај само г. Перића. Г. Бонказ је указивао на противречност Француских егзегетичара који, верни службеници Наполеоновог Code civil-a, верују истовремено у извесне више и сталне принципе права (тј. природног права). Питање је, међутим, дубље, и то на име: да ли сама теорија суверености државе није примена теорије, по којој је суштина права у вољи (или власти), што ће рећи, с друге стране, примена и израз индивидуалистичког и атомистичког начела. Нормативистичка и објективистичка теорија су доказивале да је на овој основи немогуће извести једну доследну правну конструкцију државе, и да се мора, у крајњем закључку, доћи до признања правила, норме као почетне тачке, што ће и држави дати релативан карактер, па ће моћи стајати, без противречности, поред индивидуа које имају своја права. Али има и један једноставнији излаз, а то је да, када је усвојен у једној држави принцип народне суверености, онда из тога излази само по себи, да је законодавац једини надлежан да ствара право, и да при томе ова и оваква сувереност није никако у супротности са индивидуалним правима појединца него их напротив потврђује. То би био случај правника у 19 ст. од оног часа кад је народ добио законодавну власт. Ово би могло спасти и претставнике егзегезе. Али ово, ако би се и примило као излаз, не спасава у њим политичким уређењима, где народ није добио законодавну власт. Не спасава чак ни онда, ако народ не поштује индивидуална права; или, право, та чињеница би народу дала права да не поштује, са своје стране, државну власт. Што се тиче г. Перића, код њега има наглашеног једног другог момента, и он даје други обрт проблему. Г. Перић заснива ауторитет државе на рационализму. Држава претставља виши ред, изграђен свесно и разумно насупрот неорганизованим масама и несвесним друштвеним снагама. Ред, свестан и разуман, то није код њега гола реч. Рационализам, на који он мисли, то је онај рационализам који значи доследност у понашању и акцији, који има своју иманетну логику и законитост. Држава, као једно разумно биће, подлежи такође овој законитости. И зато, када је донет један устав и један закон, једно позитивно право, они имају да се поштују. Шта више, г. Перић сматра да је са гледишта рационализма битно поштовати саме принципе и остати им веран до крајњих граница. На овом месту резонуваће г. Перића, правно и правнофилософско, прелази у социјално и филозофско. Он види суштину друштвених система у доследном извођењу принципа, и сматра за нашу прву дужност да поштујемо све. Како он замишља друштвене системе, то су у истини идеални типови, и социологија ту може да стави своје примедбе, обраћајући пажњу да су друштвени системи сложенија ствар него један логички и доследно, нарочито до краја, изведен систем, као и да се они

налазе у сталноме развоју. Али до чега је стало г. Перићу, то је, изгледа нам, идеализам у друштвеним и политичким питањима. Он верује да је оно, што држи друштвени морал једног система, идеја: изневеравање идеја и недоследности значи срозавање друштва. Код оваквог једног идеализма, бескромисног који зна за: да или не, рецимо данас у области економској, политичкој: за индивидуалистички или социјалистички систем, могло би се наћи додирних тачака са дијалектичком филозофијом.

Г. Перић је пацифиста и у пацифизму такође бескромисан. Он не допушта ни споља ни изнутра употребу насилних средстава, споља рат, изнутра револуцију или државни удар. У овом погледу он спада у ретко доследне мислиоце, и он је видео оно што се увек не види обично, на име да се мора заузети истоветан став споља и изнутра. То свако не види, и има их, напротив, пуно који одвајају ове ствари. Ту се он разликује такође начелно и од марксизма, онога који допушта изнутра револуцију, а у међународним односима проповеда пацифизам. Треба истаћи да г. Перић не допушта ни под којим условом насиље. Такав став није имала увек ни хришћанска црква, јер је често правила компромис са историским и државним потребама, у модерно доба са национализмом. Овакав став импонира на сваки начин, и он значи етичко хришћанско схватање, које је доследно изведено, против сваког историцизма. Нас занима овде питање шта из оваквог његовог става произилази за схватање о праву и држави. Тешко је порицати да његово схватање не води у крајњој линији порицању права. Кад је једном остварено у свету царство љубави, онда више није потребна ни држава ни право. Међутим г. Перић, с друге стране, верује, држећи се друге своје идеје, идеје државног ауторитета, да ће се мир у свету постићи само ако се створи једна светска држава и исчезну посебне државе. Ово би се могло помирити са првим, ако је г. Перић песимиста у погледу на људску природу. Не верујући у брз морални препород човека и у остварење хришћанске љубави, он не би видео другог излаза осим онога у стварању једне светске државе. Да ли ипак не би могао да верује више у саму државу, када је државу подвргао разуму и моралном закону, као што смо то видели? Г. Перић, у свом етицизму иде дотле, да једну државну власт сматра за правну, само ако је она дошла легалним путем. Г. Перић није само против употребе насилних мера, него он је против нелегалног укидања устава у једној држави. Ако г. Перић заступа овакво гледиште, он сигурно верује у могућност његовог извођења, извођења тј. у многе и врло важне позитивне стране мирног и еволутивног развијања. И, кад то верује када се тиче унутрашњих односа, зашто да не верује када се тиче спољашњих односа? Иначе, г. Перић би морао пасти на гледиште да је држава сила или, ако то неће, да је веже за идеју нације на сличан начин као немачки филозофи хегелистичког правца.

Код два претходна питања г. Перић нас уводи управо у социјалну филозофију, прелазећи строге границе правне филозофије. Код питања о тумачењу закона он се највише држао правне:

области. Мислимо да се не варамо, ако констатујемо да је он први код нас који је поставио на филозофски начин питање о тумачењу закона и улози судије. До њега се, разуме се, такође писало о томе; и писало се шта више одлично. Гига Гершић или Андра Ђорђевић су умели да на један заиста научан начин пренесу код нас резултате дотадашње науке. Г. Перић остаје у главном на истој линији, тј. на гледишту тзв. позитивизма, по којем је закон (државни) извор права и по којем у закону нема празнина. Али Гига Гершић и Андра Ђорђевић нису ишли даље од оног објашњења и оних постулата правног позитивизма које налазимо код Карла Бергмома у његовом познатом делу: *Die Jurisprudenz und Rechtsphilosophie* 1892. Право се по томе схватању само из себе допуњује и нема никаквог другог извора, јер сваки други био би природно право. — А. Ђорђевић је ту, под утицајем Унгера, мало већ попуштао и признавао „природу ствари“. Г. Перић тражи основа за своје гледиште у рационализму. Није то само ауторитет закона и законодавца, на које се он позива; и није то само подела власти, по којој је само законодавна власт надлежна да ствара право него је то и способност нашег разума да предвиђа и да, управо, свесно управља друштвеним животом по одређеним начелима. То је победа људског духа над стварношћу. Тај дух и разум г. Перић везује за свесно израђено законодавство државе. То је филозофски израз оне вере коју је имао још Јустинијан кад је писао једном свом квестору: „Ми хоћемо да ова збирка (Дигесте) чини једино довршено дело, и које можемо сматрати као храм и светилиште правде. Ово право, које је било некада пуно збрке, биће реформисано нашим ауторитетом, и збирка коју ви спремате чиниће једну чврсту оgradu изван које неће имати ништа више да се тражи“. Што се тиче мене ја не верујем да постоји таква разлика између државе и друштва која произилази из филозофске формуле рационализма. Али одбацујући социолошко гледиште, г. Перић му не чини само ону опозицију, коју су чинили присталице кодификације историској школи, него још и ону опозицију коју данас чини идеализам социологизму, стављајући овоме начелну примедбу да социологија не може изаћи из граница констатација чињеница, и не може да да никакво нормативно објашњење (оправдање). Проблем још увек нерасветљен, и ако су се упрегле и психологија и социологија и етика и филозофија; и, поред извесног приближавања, има још увек неспоразумевања. У сваком случају пак гледиште каквог заступа г. Перић оправдано је као реакција против неких екстремних схватања, по којима је право искључиво друштвени производ или да је оно пре свега интуитивно. Ни сама социологија не пориче ни учешће државе ни учешће разума у стварању права.

Г. Перић је давао својој мисли о закону као једином извору права такав израз, да нас потсећа на формализам Келсенов, и ми смо два три пута указивали на сличност или подударност формула г. Перића са претставницима нормативне школе. Његова сувереност државе и његова државна воља, и његов закон и законодавчева воља добијају значење тачке урачунавања, тако

да, материјално, може судија и бити активан, оно што он пронађе урачунаће се увек формално законодавцу. Понекад законодавчева воља добија израз једне фикције савршености законодавца. Фикција, велим, јер може ли се савршеност узети као нешто што стварно постоји, и није ли, у истини, само морални постулат да нађемо увек најбоље могуће решење једног питања? У једном тренутку г. Перић је направио разликовање између формалног (правног) и фактичког стварања права, правећи уступак да судија ствара право фактички, али не и правно. Али, да ли се може направити ово разликовање у опште и да ли, у истини, није реч увек једино о фактичком стварању у границама правног поретка?

Највећи део научног рада г. Перића чине његова дела из области позитивног права, у којима је систематски и детаљно тумачио наш грађански законик. Он је радио ово са толико снаге и талента, да ће то, у сваком случају, послужити као веома згодан пример за науку о тумачењу, и остати сигуран документ за једну читаву епоху. Занимљиво је дакле видети, са гледишта метода тумачења, како сам г. Перић тумачи законе. Г. Перић заслужује у овом погледу једну засебну студију која би била врло корисна. Ја сам сам прегледао у том циљу поједине партије његових дела, и могу рећи да у многим случајевима могу са симпатијама да поздравим баш и са гледишта социолошке школе методу тумачења г. Перића како је он практикује. Код њега се несумњиво могу наћи најтипичнији примери логичке и дедуктивне методе (*Begriffsjurisprudenz*), примери тумачења помоћу конструција или помоћу аналогија с природним појавама, оно што Јеринг назива „натуралистичком“ јуриспруденцијом. Али не може се порећи, на другој страни, да г. Перић избобилује примерима, где је он близак у тумачењу ономе што модерна наука назива слободним стварањем. Сам он вели на једном месту у своме *Задружном праву*, I књ. ст. 13 да има пуно неодређености и непотпуности у Грађанском законик у прописима о задругама. Из тога пак би имало изаћи да се прописи, јер садрже неодређености и непотпуности, морају у најмању руку реконструисати. Ево једног од многих примера код г. Перића, карактеристичних за његов начин тумачења, који нам откривају да он под законом разуме нешто много шире него закон у ужем или тачније, техничком, смислу речи. Кад решава питања да ли и женска деца могу бити задругари, он почиње прво са текстовима да заврши као један прави социолог: „Женскиње је, дакле, у нашем народу, засебан свет са друкчијим дужностима и положајем него што су мушки, дужност и положај због којих нити има потребе њих сматрати за задругаре нити би то било логично“ (ст. 30, *op. cit.*). Дубља и пажљивија анализа открива нам да већ при самом тумачењу текстова улазе у обзир моменти, који нису казани у самом закону и да се рачуна са извесним друштвеним чињеницама и појавама. („Овде се јамачно мисли на мушка лица, пошто женске које, по сродству, припадају извесној задрузи, ту се не налазе обично по навршеном пунолетству, јер се обично дотле удаду...“ итд., ст. 27 *op. cit.*) Други разлог, који он наводи за своју тезу,

је такође законски, али посредан, јер закључак изводи на основу §-а 517 који говори о праву задругара на део у приновку и приплоду, и ово право даје само мушкој деци. Г. Перић пита: „Па какви су то онда жене задругари, када су оне, и ако живе у задружној кући и у њој раде, лишене тако важнога преимућства задругара...“ (ст. 27 *op. cit.*). То ће рећи он овде оцењује важност једног права у задрузи, које сам закон није изрично утврдио, и тиме ушао у тзв. телеолошко тумачење. Али г. Перић иде даље и улази у питање циља извесних одредаба, у питање зашто имају привилегије једино мушка лица. „Тим привилегијама, вели он, био је задатак да сроднике задрже у задружном стању, пошто је ова заједница, као што смо то већ казали, била врло корисна, бар раније, и са економског и са етичкога гледишта“ (ст. 28 *op. cit.*). Овим, очевидно, улази г. Перић у област социолошку. Ови аргументи још нису довољни г. Перићу и он их тражи: у правичности, у појмовима нашег народа, у социалној природи уставне, одн. улози и положају жене у нашем друштву. Зашто му нису довољни они први, и управо, како му могу не бити довољни, ако је меродавна једино законодавна воља? Ја то не могу себи другаче да објасним него да закон не садржи једно сигурно решење: он садржи само једно вероватно решење, које то остаје, докле год се не нађу и разлози изван закона да га потврде и подупру. Узмимо насумце и други пример: то је питање да ли сродство по тазбини може засновати задружни однос. Г. Перић мисли не. Разлог који наводи нама не изгледа садржан у самом закону. Он вели: „Треба се сетити како је задруга постала: она је заједница између оних који проистичу од једног истог поретка, што искључује сродство по тазбини...“ (ст. 34 *op. cit.*). То нигде није изрично казано у закону, јер у њему се говори само о „сродству“. Један пример, где се он држи стриктно закона мислим да такође садржи у себи оцењивање. Питање је да ли има задруге између деобе имања (тј. када се зна шта који има). Г. Перић држи да има ту задруге, јер „смеса заједничког имања“ не значи да мора баш бити то „да се не зна шта је чије“. „У народу, врло често, наставља г. Перић, пошто се деоба задругара изврши, два или три задругара, или више њих, који су добили своје засебне и оделите делове, саставе се поново, не мешајући своја имања... Законодавац хоће да, у народу, постоји заједнички живот и рад, у циљу како економском тако и моралном заједнице које он привелигише баш зато да би их било што више — а једну такву заједницу имамо у горњим случајевима“ (ст. 14 *op. cit.*). Да је у питању оцењивање види се по томе што се пракса Касационог суда, која је била у сагласности са гледиштем г. Перића, почела да мења у супротном смислу. Ова промена не би могла да се разуме, ако би текст био потпуно јасан или, тачније, ако не би имало удела оцењивање тј. једно гледиште Касационог суда о циљу вредности за друге. Касациони суд у новој својој пракси стао на гледиште већма индивидуалистичко, сматрајући подједнако за наследнике синове у задруги и ван задруге.

Са великим задовољством сам читао његов фини чланак, где је извео продубљену анализу проблема: Нешто о разумевању § 396—400 ГЗ (ст. 312—335, Приватно право, 1912). Г. Перић врши поређење гледишта Крстића и Стојановића о једном од најспорнијих и најделикатнијих питања нашег Грађанског законика. У својем закључку утврђује да они полазе од два различита гледишта о вредности: један од реда а други од правде. „Крстић је, као што видимо, свој систем базирао на тој консидарацији: да закон треба да буде израз правде и, сасобразно §-у 8 ГЗ *in fine* (где се говори да код тумачења закона треба пазити и на „природну правичност“), одбацује мишљење својих противника, г. Стојановића и Ђ. Ђорђевића, и ако оно има превагу са гледишта сталности јуриспруденције. Другим речима, Крстић претпоставља једно правично законодавство, па ма оно, по неки пут дало места и произвољним тумачењима закона од стране судија, једном законодавству које, ма да такво тумачење не дозвољава, не задовољава интересе правде. Док г. Стојановић бира ред у друштву — а овај се омогућава прецизношћу законских система — па ма, за љубав тога, по негде правда и претрпела, дотле се Крстић изјашњава за правду, па ма мало ред био и запостављен. Две разнолике концепције које се, можда, могу објаснити и темпераментима наших двају аутора“. Из овога би изашло да правници, и они најбољи у једној средини, репрезентативни за њу, приступају тумачењу са извесним погледима и критериумима вредности, и да и нема неког „објективног“ тумачења које нам даје ствари онако као што једно огледало даје ликове физичких предмета. То је велика тековина модерне филозофије, као и модерне правне теорије, у области тумачења. Г. Перић је то видео поредећи тумачења једног истог текста двају наших одличних правника. То се пак своди на то да је право вредност (оцењивање са гледишта критериума правичности и друштвене целисходности и корисности). Г. Перић је сâм филозофски формулисао више пута право као вредност, као на пр. у једном свом лепом чланку о времену у праву (запаженом у италијанској литератури). Ту је врло убедљиво и оштроумно показао како је време у праву наша творевина. Ако је г. Перић супротности Крстића и Стојановића наклоњен да објасни темпераментима писаца, онда он даје један прилог теорији која уопштава значај разлике две врсте темперамента. Али да ли то нису ипак такође у једном смислу и две различите епохе и две различите школе?

Ђорђе Тасић

ПРОФЕСОР ПЕРИЋ И ГРАЂАНСКО ПРОЦЕСНО ПРАВО

Неуморна радљивост професора Перића оставила је видна и трајна трага и у науци Грађанскога Процеснога Пртва, на којој он и сада с успехом ради. За ову науку он је био везан и тиме што је, пре своје наставничке каријере на Универзитету, био писар и секретар у првостепеном суду и судија првостепеног суда у Београду и као такав примењивао процесно право у грађанским споровима. А и своју наставничку службу професор Перић отпочео је тиме што је фебруара 1898 године био изабран за ванредног професора Грађанског судског поступка и Међународног приватног права на ондашњој Великој Школи у Београду. Перић је тек 1905 године, кад је Велика Школа уздигнута на степен Универзитета, изабран и потврђен за редовног професора Грађанског Права на правном факултету. Он је читав низ година предавао на факултету Грађанско Процесно Право све док потписани није овај предмет преузео.

Радови професора Перића на науци Грађанског Процесног Права и ако нису тако многобројни као они из Грађанског Права, ипак су врло значајни. Пре но што ће и почети писати о темама из процесног права, он је још 1899 године штампао две расправе које стоје у тесној вези са процесним правом: *Границе судске власти и О судској независности*. За тим се нижу радови из Грађанског Процесног Права, у нашим и страним правним часописима и засебно одштампани. Од ових спомињемо: *О интервенцији у приватном праву (мешање у спор) у загребачком „Мјесећнику“* за 1902; за тим *О попису за извршење судских одлука, предавања из теорије грађанског судског поступка, 1902; Паралела између доказне снаге јавне и приватне исправе, 1903; Два чланка из грађанског судског поступка, 1905; Грађански судски поступак, предавања на правничком факултету, други део: о извршењу судских одлука, прва књига 1912; Грађански судски поступак, први део: О суђењу, прва књига: О устројству судова и њиховој надлежности, 1920 (у сарадњи са потписаним); Заклетва у приватно-правним споровима и Христово учење, 1921; Сведоци као доказно средство у новом југословенском грађанском судском поступку, 1934. Дело о Грађанском судском поступку, прва књига: о суђењу, замишљено је на широкој основи, на предавањима Перићевим о грађанској процедури на правном факултету, а даље излагање спречила је одлука надлежних фактора да се изврши унификација грађанског процесног права за целу државу на основима различним од оних, на којима је био изграђен грађанско-парнични поступак за Србију.*

На француском језику штампао је расправе: *De la compétence judiciaire en matière matrimoniale dans le Royaume de Yougoslavie, 1934; De l'exécution en Serbie des jugements rendus par les tribunaux des autres pays, 1928; Des effets des jugements civils étrangers en Yougoslavie, 1937.*

На немачком: *Das Zivilprozessrecht in Serbien, 1931.*

И у својим делима из Грађанског Процесног Права професор Перић испољава сјајне особине свога духа: јасно постављање и схватање проблема, дубоко улажење у ствар расправљања, тако да у постављеном питању ништа не остаје необјашњено, строго логично извођење консеквенца, бескомпромисни став у начелним питањима, лојално излагање, лојална критика и уважавање противничког мишљења... И кад се човек са његовим схватањем не слаже, мора признати да има пред собом храброга противника који се за своја гледишта залаже до краја аргументима своје огромне ерудиције и природне бистрине...

Значајан је и врло цењен и рад професора Перића на унификацији грађанског материјалног и формалног права у Југославији. О томе је он редовно и често упознавао стране правничке кругове. Он је био члан законодавне комисије за израду предоснове грађанског законика и предоснове законика о грађанском парничном поступку. Ми који смо имали задовољство да у заједници са Перићем суделујемо у изради ових законских пројеката најбоље знамо колико је то учешће било корисно за крајњи резултат: да Југославија добије ново унифицирано законодавство које треба за дужи низ година да буде основа целокупног приватно-правног живота у држави...

Д-р Драгољуб Аранђеловић

РАД Г. ПЕРИЋА У СТРАНИМ ПРАВНИМ КЊИЖЕВНОСТИМА

Врло је мали број наших правних писаца који су сарађивали на страним стручним часописима; а и кад су сарађивали, њихова је сарадња била, може се рећи, спорадична, готово случајна. Г. Живојин М. Перић чини у том погледу редак изузетак: он се не само појављивао са својим чланцима у страним правним књижевностима, већ је та његова сарадња била стална за последњих двадесет и неколико година све до сад, а надајмо се да ће се продужити и од сад. Г. Перић је сарађивао и на француским (*Revue générale de droit international public, Correspondant, Nouvelle revue de droit international privé, Revue internationale de sociologie, Annales de droit commercial, Revue générale de droit, de la législation et de la jurisprudence, Bulletin de la société de législation comparée*) и немачким (*Zeitschrift für Völkerrecht, Monatsschrift für Kriminalpsychologie und Strafrechtsreform* и др.), и швајцарским (*Revue mensuelle, Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Sozialpolitik, Zeitschrift für schweizerisches Recht* и др.) и белгијским (*Revue de l'Institut belge de droit comparé*) и румунским (*Mouvement économique*) и чехословачким и пољским и италијанским часописима.

Велики број Г. Перићевих расправа и чланака у страним књижевностима могао би се груписати у три категорије: У једну би спадали чланци или расправе о општим питањима, која нису специјална нашој држави, као на пример: утицај националне грађанске кодификације на напредак међународне унификације права.

(Брисел 1910), утицај времена на правне односе (Берлин 1927), ратне штете (Женева 1930), златна клаузула и међународно право (Париз 1933), социслошко предвиђање (Париз 1937), идеје и њихово остваривање или теорија циљева и теорија средстава (Бордо 1936) итд. У другу би спадали чланци или расправе из међународнога приватног права у вези са нашим законодавством као на пример: Берлински уговор и питање држављанства у односу према Кнежевини Србији (1900), способност наслеђивања румунских држављана у Србији (1905), међународно приватно право и рат у односу према Србији (1920), право наслеђа у југословенском међународном приватном праву (1930), примена начела територијалности закона на разне институте приватног права по међународном приватном праву у Југославији (1930), правни положај странаца у Краљевини Југославији у погледу јавних права (1931), правни положај странаца у Црној Гори (1931), дејство страних грађанских пресуда у Југославији (1937) итд. У трећи би улазили расправе и чланци који се не односе на међународно приватно право већ излажу појединости или дају опште погледе о нашем државном уређењу, о нашем законодавству, о развоју нашег правосуђа, имајући према томе за циљ да упознају стране кругове са нашом државом, њеном организацијом или законима. Ту се могу навести: наше задруге (1911), царинска унија између Аустро-угарске и Србије (1911), покушај о балканском савезу (1913), о развоју правне свести у Србији (1919), о изједначењу грађанског законодавства у Југославији (1922), о еволуцији грађанског права у Србији од 1869 до данас (1922), социјалне и привредне одредбе у југословенском уставу (1925), српско-хрватско-словеначка краљевина (1926), југословенско трговачко право и његово изједначење (1926), изједначење кривичног законодавства (1926), радови на изједначењу закона у Југославији упоређени са онима у Пољској (1930), даљи политички развој југословенске државе (1928), главне карактеристике устава од 1921 год. (1929), о судској надлежности у брачном праву у Југославији (1934), о уступању тражбина у српском грађанском праву (1935), политичка реорганизација југословенске државе (1937) и други.

Овај обиман г. Перићев рад на страним језицима носи обележје објективности и индивидуалности. Као што је познато, од рата на овамо се развио све више обичај да се ради пропаганде за политичке планове појединих држава наручују и плаћају чланци, којима је циљ утицање на јавно мњење у смислу извесних политичких концепција. Ти чланци, писани по наређењу, далеко су од објективности и под више или мање научним изгледом прикривају сасвим тенденциозно и неверно представљање појединих проблема или односа; и треба да се случајно подударују истина и политички став једне државе па да ти чланци добију извесну већу вредност. Колика разлика између тог пропагандног пискарања и г. Перићевих студија! И кад се тиче његове отаџбине, и кад проучава питања која се нас специјално дотичу, г. Перић увек остаје потпуно објективан, начелан и независан од званичног гледишта; г. Перић увек остаје доследан своме схватању права и

правних односа без обзира на то како други о томе мисле. И тиме је научна вредност г. Перићевих студија још више појачана.

Академија Међународнога Права основана у Хагу у циљу да се сваке године пружи свршеним правницима извесно специјализирање у међународном праву, и на чијим су двомесечним течајима одржали предавања најугледнији правници из целог света, позвала је 1929 год. и г. Перића, и г. Перић је у јулу те године одржао низ предавања о схватањима међународнога приватног права према доктрини и пракси у Југославији. Академија није могла за тај посао изабрати бољу личност. Поред стручности, ерудиције и богатства идеја, предавања г. Перићева су се одликовала и јасноћом која их је чинила разумљивим свакоме. Г. Перићева предавања у Хагу су, може се рећи, крунисала дотадашњи његов научни рад на страним књижевностима.

Може се слободно тврдити да је г. Перићева сарадња на страним правним књижевностима била и користан допринос по својој научној вредности тим књижевностима и користан рад по нашу земљу, пошто је омогућила и страним круговима да стекну правилно мишљење о нашој земљи, њеној организацији и законодавству. Ту корисну и заслужну активност, којом се г. Перић лепо одужио својој отаџбини, мислио сам да је потребно нарочито истаћи.

Д-р Милета Новаковић

СТАВ ПРОФ. ПЕРИЋА У МЕЂУНАРОДНОМ ПРИВАТНОМ ПРАВУ

Научна акција проф. Живојина М. Перића је врло разнолика. У својој великој делатности у разним правним дисциплинама, он је нарочито оставио своју дубоку бразду повучену у науци Међународног приватног права. Његови радови на овој струци су и многобројни и значајни. Њихов значај огледа се једновремено у оригиналности концепција и у избору сижеа.

Ако посматрамо концепцију проф. Перића о Међународном приватном праву, ми одмах запажамо да нигде није овај аутор могао остати више свој него у овој материји. Хришћански пацифиста и европски федералиста, доследан у погледима, проф. Перић би по том своме ставу имао да буде априорно убројан у идеалистичку школу и елиминисан из територијалистичке школе Међународног приватног права. Међутим — то не стоји.

Данас, па већ пуних тридесет година, у Међународном приватном праву, истичу се — привидно као антиподи — две концепције овог права: идеалистичка и територијалистичка.

Идеалистичка или униформистичка концепција посматра Међународно приватно право као вишу структуру дуалистичког нормативног система. По тој концепцији међународна заједница поставља изнад држава један објективни поредак заснован на правним правилима обавезним и једнаким за све државе. Отуда државе у међусобним односима у приватном праву су везане у

акцији и оне су дужне да ту своју акцију саобразе тим, за њих, обавезним нормама. Присталице ове концепције узајамним цитирањем и вештачким, често генијалним, конструкцијама, граде једну правну дисциплину, која изналази међународна правила за све области приватно-правног живота. Тако све је регулисано у систему, све што је ван те регуле — све је то ван система, чак противправно, повреда освештаног духа Међународног приватног права, једног и јединственог за све државе беле расе.

Сасвим је друго схватање територијалистичке или позитивистичке концепције. Она посматра Међународно приватно право као једну још несинтезирану правну дисциплину. Постоје односи приватног права између различитих држава. Постоје тенденције да се ти односи уреде тако да међународни живот буде олакшан и срећен. Али још увек, ако се гледа у очи стварности, свака држава сматра да је она једино квалификован судија који ће просудити како треба да буде уређен тај међународни приватноправни живот. И отуда међународна заједница, збуњена и неорганизована, чак ни у оној ери када је цветало Друштво народа, није била кадра да појединим државама потпуно онемогући слободну акцију. Та слободна акција постоји. Свака држава уређује свој однос према другим приватно-правним системима на тај начин што ће наћи и могућност заједничког општења и могућност заштите својих интереса. Свака држава има своју међународну политику, па и своје Међународно приватно право. Отуда Међународно приватно право није једно, оно није јединствено, него Наука о међународном приватном праву изучава сва међународна приватна права, а њих има онолико колико има засебних, међусобно независних, приватно-правних поредака. Само то не искључује да ти поретци, *volens-nolens*, приме извесна правила као заједничка, али и тада њихово важење не заснива се само на ауторитету међународне заједнице, него баш напротив више на ауторитету појединих држава, које су та правила ратификовале и које ту ратификацију могу повући.

Проф. Перић као хришћански моралиста и пацифиста предестиниран је да буде присталица идеалистичке концепције у Међународном приватном праву. Али он је, раније од Étienne-a Barin-a, показао да се морају двојити у Међ. прив. праву две одељене ствари. Идејне тенденције и стварност. И проф. Перић иако сав у својим идејама, иако ни тренутак без и ван њих, трезвено осећа шта хоће и шта постоји. То ће се најбоље илустровати на ст. VI, VII и VIII увода у његову књигу „О сукобу закона у Међународном приватном праву“. Ту се аутор у начелу определио за једну доктрину, која као таква преставља идеалистичку концепцију. Он се на крају VI стране опредељује за Италијанску школу, систем персоналитета је за њега дакле начело које обвезује државе, државе су дужне да га поштују, да на својој територији признају екстериторијалну примену страних закона. Међутим већ у непосредом продужењу те исте идеје, проф. Перић осећа да то треба да буде тако, али није тако: „Али, модерна доктрина о праву држава на екстериторијалну примену

њихових приватно-правних закона наишла је, и непрестано наилази, на велики отпор код начела о међународно-правној суверености држава...”

Свестан значења ове идеје у Међ. прив. праву, проф. Перић остаје идеалиста, али он — у овој области — одбацује сваки фанатички романтизам. Научен да анализира као правник, он полази у Међ. прив. праву као политичар. Као такав поставља идеју коју би хтео. Али логичан и критичан као правник, он хоће да ствари постави на своје место. Он утврђује чињенично стање. И то утврђивање уноси дух анализе и критизма. Зато он чињенично стање види такво какво је. Он види да „та Школа“ (тј. модерна доктрина о праву држава на екстериторијалну примену њихових приватно-правних закона) „не може се, овде, примити, с погледом на садање стање политичке организације човечанства“. Сасвим тако јер се та организација „карактерично системом међународне суверености државе“.

Зато проф. Перић постаје позитивиста. Он лојално признаје да Међ. прив. право није онакво какво би га он хтео. Он схвата да, али за тренутак, територијалистичка школа има право. Она је огледало садањег стања. С болом, као пацифиста, говори о утицају Великог рата (1914—1918) на Међ. прив. право, о изразу територијализма у овој дисциплини за време рата. Примери како су Француска и Белгија отказале неке Хашке конвенције су најбоље илустрације идеје, коју проф. Перић неће. Али он наводи те примере. Он их признаје као доказ да влада стање које он не жели.

Само за разлику од оних одличних претставника територијалистичке школе, који су утврдили једно чињенично стање и свој дух потчинили томе позитивном стању ствари, проф. Перић — иако свестан да су, за сада, територијалисти у праву, он није територијалиста. Одлучнији од многих територијалиста, проф. Перић у своме курсу на Хашкој академији брани идеју територијалиста, иде чак даље од њих у формули. Он се не задржава на територијалистичкој идеји код аутономних извора. Он је територијалиста, чак одлучан, и код конвенционалних извора. По проф. Перићу „ако држава на својој територији примењује правила Међународног приватног права, прописана уговорима, које је она закључила са другим државама, правило које ми овде излажемо не губи ништа од своје тачности: увек је само национални закон тај, који судија примењује. Заиста, међународни уговор веже судије само утолико уколико је он, према уставу њихове земље, постао земаљски закон...“

Али било би апсурд рећи да је проф. Перић територијалиста. Индивидуалан као и свуда, прав у својим схватањима проф. Перић је такав и у Међ. прив. праву. Он се не стиди да су ствари другогаче нешто што их он хоће. Он ствари признаје за онакве какве су. Он чак, као научник, узима метод који одговара стварности. Везан за позитивно право, егзегетичар у основи, проф. Перић обрађује међународно приватно право и фрагментарно и систематски (*Conception du droit international privé d'après la do-*

ctrine et la pratique en Yougoslavie — Académie de Droit international, 1929, La Haye) онако како би га обрађивао један територијалиста сав прожет идејама и духом једнога Westflacke-a, једнога Bartin-a или једнога Lewald-a. Али потчињеност стварима при обради, за проф. Перића не значи да се он мора њима и идејно потчињавати. Он се буни што је тако.

Њега, као хришћанског пацифисту, буни узрок што су ствари такве. Он се буни јер је данас рат једина озбиљна санкција у Међ. прив. праву, исто онако као што је то једина санкција и у Међ. јавном праву. Али он налази да се такво стање може изменити једино једном нереволуционарном методом. Једино еволуцијом. Консерватизизам из унутрашње политике за њега се указује као једино сретство да се уклони данашње рђаво стање међународне заједнице; еволутивна промена духа то је средство које проф. Перић на један начин, сличан енглеским пуританцима, сматра за једини сигурни метод. А та еволутивна промена духа постићи ће се васпитањем и убеђењем.

Зато као што у више својих радова проф. Перић дели дух од материје и не признаје материјалистичко гледиште као исправно, он ту своју спиритуалност показује јасно и у Међ. прив. праву. Потчињеност националној суверености то је ред ствари — то је материјално у Међ. прив. праву. Али проф. Перић у истој дисциплини зна и за тежњу да се тај ред ствари измени — то је дух, психолошко које се буни противу тога што се материјално намеће на штету духовног. „Разуме се — вели г. Перић — иста тежња, почивајући на идеји суверености народа, као претходници, као претходници једне опште примене хришћанске идеје алтруизма и мира, сукобљава се и са националистичким менталитетом појединих народа....“ А тај националистички менталитет је, разуме се и то проф. Перић подвлачи, у отсечној противности према појму о међународној солидарности. Он је, додаје проф. Перић, у још јачој противности, што се само по себи разуме, са Хришћанском Идејом алтруизма и мира. Зато долази као логични закључак горњих идеја схватање проф. Перића да је данашње националистичко уређење суверености нешто материјално и инфериорно према оном духовном, које собом носи тешње Хришћанске идеје, тежњу исчезавања националног и локалног према универзалном.

Али у томе потискивању горег пред бољим, материјалног пред духовним, застарелог (претхришћанског) пред модерним (оно што долази — хришћанско), Међ. прив. право, по проф. Перићу, има да се послужи лаганом еволуцијом, као јединим методом. Еволуција је једини метод за стварно продирање духова идејом истине. Истину треба схватити, а не наметнути. Наука и Хришћанска Религија има да се удруже у методу. Оне, и једна и друга, знају само за човека и човечанство. Оне не могу да признају онолико разних истина колико има разних народа и држава. За науку постоји само једна и једина истина, а наука ће, каже проф. Перић, удружена са Хришћанском црквом радити на измирењу народа и на ширењу међународног брства.

Оне ће заједно створити идеју солидарности народа. Али какве то везе има са Међ. прив. правом? Видели смо да је национална сувереност данас препрека идеалистичкој концепцији Међ. прив. права. За проф. Перића међународна државна сувереност је или цела, недељива и неокрњена или је нема. Зато да би се Међ. прив. право могло остварити по идеалистичкој концепцији за проф. Перића није довољно да се организује међународна заједница, да се развије свест држава које ће прихватити исте норме Међ. прив. права. Он иде даље. Он проповеда исчезавање националних суверенитета. Ко говори о међународном праву, тај — зато што је рат санкција у њему — говори (вели проф. Перић на својим предавањима у Хашкој академији) о сталној претњи миру. Зато треба напустити садањи систем суверених и независних држава. Само укидањем овога система може се доћи до исчезавања садањег међународног права. Смрт рата, према томе, изазваће као своју последицу смрт државне суверености. Другим речима систем великог броја суверених држава, по проф. Перићу, ваља заменити једино јединственом светском државом. А то ће значити исчезнуће рата. Само да би се дошло до те светске федералне државе треба ићи путем еволуције: сваки континент треба организовати прво као посебну федеративну државу, па ће се најзад те државе међусобно везати федерацијом. А таква федерација биће сигурнији инструмент мира од Друштва народа у коме је 1929 г. г. Перић гледао само велику илузију мира, али са резервом да после сваке илузије долази разочарење које је утолико веће уколико је била сама илузија.

После ових излагања основних идеја проф. Перића о Међ. прив. праву верујемо да смо дали довољну слику о оригиналности његових идеја у овој дисциплини. Наиме:

1⁰ Он није територијалиста, јер он не одобрава постојање територијалних Међународних приватних права;

2⁰ Он није ни противник територијалистичког метода, јер он признаје да се територијализам намеће као садање стање ствари и у садањем стању ствари он се служи територијалистичким методом признајући да се у Међ. прив. праву не може говорити о јединствености него да сваки поредак има своје Међ. прив. право;

3⁰ Он се проглашава присталицом идеалистичке концепције — варијанта модерна италијанска школа. Али то своје гледиште он, свесно, не спроводи до краја, јер за њега — чак и теориски — истина је на међи старе статусне теорије и нове италијанске теорије. Значи разликује се од школе у коју сам себе убраја, јер критичком анализом не сматра за тачно свако тврђење те школе;

4⁰ Он није романтичар — идеалиста каквих у Међ. прив. праву у XIX и XX веку има врло много и он не иде у недоследност великог броја правника, који се унапред одреде за одређени правац и све оне појаве које се противе томе правцу или игноришу или сматрају сагласне правцу. Ово он доказује тиме што фикцију о међународном јавном поретку, тако гениозно обра-

ђену од писаца италијанске школе, одбацује као нетачну и указује да она ремети систем и да се о националном јавном поретку у Међ. прив. праву мора говорити као о појави, која ремети и ред и чистоћу италијанског учења али која га не уништава;

5^о Он је чак, у основу, противник Међународног приватног права уопште, јер сматра да се неће постићи идеал униформистичке (идеалистичке) концепције, која стоји на становишту да ће временом међународна заједница националним суверенитетима натурити обавезне и једнаке норме Међ. прив. права, — већ он напротив сматра да је јединствено Међ. прив. право супротно идеји постојања разних националних суверенитета. Стоји на гледишту да међународна заједница има да уступи место светској федералној држави. Значи проф. Перић има негативан став према Међ. прив. праву уопште.

Али ипак овај негативан став према овој дисциплини уопште, није спречио проф. Перића да у великом низу радова од прво-класне вредности на разним језицима (чак и на јапанском) једновремено у једнима излаже територијалистичком методом садање стање Међ. прив. права у Југославији и у осталим државама а у другима да теориски износи свој негативистички став, који је произашао као логичка последица његових филозофских концепција хришћанина, пацифисте и федералисте.

Позитивизам у посматрању, анализи и дескрипцији постојећег и идеализам у постављању будућег, то су особине које је тако срећно сјединио у себи проф. Живојин М. Перић као писац Међународног приватног права, особине које га чине — поред осталих — оригиналном појавом у светској науци ове дисциплине.

Милан Бартош

НЕКОЛИКО РИЈЕЧИ О ЈЕДНОЈ КРИТИЦИ ПРЕДОСНОВЕ ОПЋЕГА ГРАЂАНСКОГА ЗАКОНИКА*)

Ж. М. Перић много је задужио нашу правну науку својим големим литерарним радом у најразличитијим подручјима права уопће, а цивилнога нарочито. Срби једва имаду плоднијега правнога писца; а многе његове научне радње познате су и преко граница наше државе.

Али проф. Ж. Перић је са преданошћу сарађивао и на изради нашега будућега грађанскога законика, те држим да у вези са овим потоњим његовим и комисијским радом за унификацију грађанскога права могу изнијети ово пар редака одн. примједба као дјелимични осврт на једну критику предоснове о. г. з-а, која је недавно изашла у Загребу.

Мислим овдје на књигу под насловом: „Мишљења о предоснови грађанскога закона за краљевину Југославију“, коју је у првој трећини прошле године издало Хрватско правничко дру-

*) Овај „оболус“ за број „Архива“, издан у част г. Перића, је заправо извадак из једне веће пројектоване радње о истој теми.

штво. С обзиром на скроз скучени простор, који ми стоји на располагању, осврћем се овдје на ову важну публикацију само летице, а задржавам се једино на једном мјесту критике — оном, у ком се оцјењује § 6 предоснове, у колико тај има да замијени § 7 о. г. з-а in f.; то је наиме мјесто, гдје хрв. гр. закон говори о „праву наравском“.

Споменута „Мишљења“ о предоснови потичу из пера уважених загребачких свеучилишних професора д-ра Бертолда Ајзнера и д-ра Младена Пливерића, а обухваћају 629 тисканих страница у обичној октави. Према тому је то један цијели омашни „либар“, који обимом својим готово надмашује сву досадашњу критичку литературу, која је изишла о горе споменутој предоснови.

Но „Мишљења“ професорâ загребачкога јуристичкога факултета не само да су веома опсежна, већ су она по садржини својој таква, да ће сигурно много допринети да елаборат редакторâ предоснове постане бољи, буде ли се комисија, којој ће бити повјерен даљни рад на предоснови, ш њима савјесно и цијелисно служила. Тако ће и састављачи „Мишљења“ о предоснови моћи већ по досадашњем свом раду доиста рећи, да је будући наш о. г. з „*opus cuius, pars magna*“ они бијаху.

Напосе огромни рад г. М. Пливерића прелази границе обичне критике,¹⁾ јер он сваки пропис предоснове, који подвргава критици, а с њиме се слаже, и самостално конструира одн. формулира нови текст. Тако његови дијелови „Мишљења“ садржавају подједнако и неки нацрт протуснове („*Gegenentwurf*“). Таква а priori конструктивни рад је нарочито драгоцен, али и особито тежак: лакше је наиме критизирати него стварати. Поред тога је овакав рад изврнут „погибељи“ у два правца: критика постојећега антикритици, а „*novum*“ критици.

Г. Ајзнер пак, правник, који је и изван наше домовине познат у најбољем смислу ријечи, одликује се и овдје у својим изводима особитом, њему својственом, концизношћу и прегатношћу, дакле одликама, које су од нарочите вриједности.

У свом „Предговору“ су аутори заузели становиште, да је оправдано што је предоснова израђена на основу аустријскога грађанскога законика. Ова мајсторски израђена „префација“ бити ће за редакторе предоснове сигурно велика задовољштина, која им се даје са тако угледне стране. Аутори „Мишљења“ са темељитим разлозима доказују, да је исправно што се је ишло оним путем, којим су кренули састављачи предоснове. Но радост свих не верујем да ће бити чиста и непомућена, када се уочи да с друге стране одлични србијански правници (Јанковић, Константиновић, Ч. Марковић и др.) у овом одсудном питању стоје на скроз противном становишту. Крај такве надасве важне опреке има, жалибоже, мало изгледа да ће у догледно вријеме доћи до уни-

¹⁾ Критика критикљ „*Beurteilungskunst, Scheidung des Richtigen vom Falschen, Prüfung einer Lehre, eines Werkes auf seine Angemessenheit zu den Forderungen, Normen der Theorie, der Idee*“. (Eisler, Wörterbuch der philosophischen Begriffe, III изд.).

фикације опћега приватнога права у нашој држави. Превлада ли наиме мишљење, да треба створити код нас сасвим нови грађ. законик, без икаквога обзира на аустр. *codex*, на којем почива — далеко претежно — цивил. законодавство наше државе; требати ће за такав нови закон још много времена, не ће ли се форсирати. Хоће ли се пак ово потоње, могло би се врло лако догодити, да добијемо закон, с којим ће бити на „чуду великом“ сви они, који ће с њиме имати каквога посла.

Прелазећи сада на горе наведени пасус о. г. з-а о „праву наравском“, хтио бих истакнути слиједеће.

Ово мјесто у тексту старога законика било је, дакако, и за састављаче предоснове „*une pièce de résistance*“. Нарочито се је референт дотичне партије („Увода“) г. проф. д-р Крек, са прирођеном му темељитошћу и дубином, позабавио у својем (жалибоже не објелодањеном) образложењу са текстом старога закона и са предложеном текстацијом предоснове.

Док стари закон каже: „... Ако правни случај остане са свим тим двојбен, ваља га с обзиром на околности брижљиво сабране и зрело расуђене пресудити по начелима права наравскога“ — мјесто тога стоји у предоснови: „Остане ли правни случај и тада сумњив, судија ће пронаћи правило, које би сâм законодавац издао, да је тај случај имао у виду; тражећи то правило, судија ће се обазријети на освештану науку, судијско искуство и правну свијест народа“.

Оцјењујући овај „повуч“ у предоснови, вели аутор „Мишљења“ (стр. 22):

„Мислим, да би се могла наћи једна формулација, која би представљала средњу линију између формулације наше предоснове и формулације швајцарскога законика. То би се получило тиме, да се ријечи предоснове: „судија ће пронаћи правило, које би сâм законодавац издао, да је тај случај имао у виду“, замијене ријечима: „судија ће пронаћи правило, које би сâм законодавац издао, када би тај случај имао у виду.“ Овако формулирано правило би, према „Мишљењима“, имало ту добру странку, „да се из њега не би могло (или бар морало) закључивати на то, да судија треба да ријешу случај по правилу, које би поставио законодавац онда кад је стварао односни закон, већ би та одредба упућивала судију на то, да пронађе правило, које би поставио законодавац у приликама, које владају у часу рјешавања односнога случаја.“

Са своје стране рекао бих: формулација предоснове није, истина, без приговора; је ли али она, у „Мишљењима“ предложена, боља? Она би имала представљати „средњу линију“ између предоснове и швајцарског закона, али њезине главне контуре нису јасне.

У „Мишљењима“ се вели, да судија има наћи правило, које би поставио законодавац у данашњим приликама („у приликама, које владају у часу рјешавања односнога случаја“). Но који законодавац: онај стари (хисторијски) или садашњи? Гледе прве алтернативе питам: може ли судија наћи правило, које би поставио стари законодавац са уважењем данашњих прилика? У колико би то могао: чим се он више удаљује од старога закона, тим се, наравски, мање може говорити о старом законодавцу. Ако би пак судија тражио правило, које би поставио садашњи законодавац (тј. орган, који је сада позван стварати законе у становитом по-

дручју) и при томе поступао онако како се то у „Мишљењима“ (стр. 23 ал. 2) разлаже, онда у истину судач не тражи правило, које би законодавац поставио, већ које би судач сâм, да је законодавац, поставио. То донекле признаје и сâм предлагач нове текстације. Свакако је и „посредујућа формулација“ проблематична, што у осталом допуштају и сама „Мишљења“ (стр. 22 и сл.).

Надаље, ако се рече мјесто: „... да је... — када би“, не знам, да ли се из ове промјене могу повући они закључци, које предлагач предлаже или се ту можда ради о некој аутосугестији предлагатеља. Ријеч „када“ употребљује се не само у временском, већ и у кондиционалном смислу.

Најпослијед цијело питање, како да се „модернизира“ задња реченица § 7 о. г. з-а, изузетно је тешко и спада, чини се, у ред оних питања, на која се „restlos“ — без residuumа (тј. да отпадају све сумње о исправности рјешења) једва даде одговорити.

Док су старији сматрали § 7 о. г. з-а in f. сувишним и кривим — сувишним, јер да се сваки случај даде ријешити с помоћу аналогије iuris; а кривим због позивања на право наравно — новији, изгледа ми исправно, тврде да има случајева, који се не могу ријешити ни средством аналогије iuris.

Како од данашњих „законодаваца“ нема ни један храбрости, да једноставно рјешење о. г. з-а напросто акцептира — анатема над „правом наравном“ није још докинута — чине се разни опити и покуси, да темељна мисао § 7 о. г. з-а in f. дође на други начин до изражаја.

Веома је интересантна у том погледу најновија текстација чешке владине основе (§ 4), која би имала замијенити § 7 in f. Ту се вели:

„Ако се ни на тај начин не може постићи рјешење, творе смјернице за рјешење у уставу садржане темељне мисли о праведности, слободи у границама правног реда и једнакости пред законом“. Чешки мотиви (стр. 251) веле, да је тиме друга изрека § 7 о. г. з-а на данашњи начин „унесена“ у чешку владину основу. Знаменовање садашње редакције § 4 ч. в. основе — веле ти мотиви — лежи у том, да принципи на које се позива тај §, не долазе у закон из неке туђе скупине нормâ, већ из устава чешке републике. Прецизно је речено — веле даље цит. мотиви — да нови § 4 није можда неки проведбени пропис устава; али гледом на принципе који су са тим § уведени, јест он диктиран идејама, на којима почива устав.

Тако чешки мотиви. Судач дакле не посеже за правом наравним, већ за неким широким правним мислима које су садржане у основном чешком закону. Но ради се овдје ипак, рекао бих, о некој широкој аналогији iuris, премда о аналогији iuris говори већ § 3 чешке владине основе. У другу руку Zeiller види у темељним великим и основним мислима, о којима говори § 4 ч. вл. основе, основна — наравноправна начела, која се спомињу у § 7 о. г. з-а. Према тому и у тој ч. вл. основи није 2 изрека § 7 о. г. з-а замијењена прописом, за који би се морало рећи, да му нема приговора.

С обзиром на све те покусе који нису потпуно успјели, могло би се коначно питати, не би ли било не само најједностав-

није већ и најбоље остати при досадашњем тексту § 7 о. г. з-а in f. На ту мисао долазимо, рекао бих, некако нехотице, кад читамо Regelsberger-ова Пандекта (стр. 68), Swobodu („ABGB im Lichte der Lehre Kants“, стр. 51 и сл.) и све оне на које се овај позива, коначно и Rommen-а („Die ewige Wiederkehr des Naturrechts“; ex 1936.). — И гдјекоје судске рјешидбе, како оне схваћају § 7 in f. о. г. з-а, утврђују ме у мишљењу, да бисмо могли без штете остати при старом тексту о. г. з-а. Тако нарочито јудикат бр. 195 (GLUNF XIV бр. 5637).
Иван Мауровић

О РЈЕШАВАЊУ ПИТАЊА ОПСЕГА НАКНАДЕ ШТЕТЕ У ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ ПРЕДОСНОВИ И У ЧЕХОСЛОВАЧКОЈ ОСНОВИ ГРАЂ. ЗАКОНИКА

Као што код нас, тако је и у Чехословачкој за подлогу израде грађанског законика узет аустријски грађански законик од г. 1811. На тој су подлози израђени и прописи, што их обје основе садржавају о праву на накнаду штете, али њима се односни прописи о. г. з-а (опћег аустр. грађ. законика) дијелом преиначују, а дијелом допуњавају.

Овдје ће бити говор о томе, које је опће правило предвиђено у једној и другој основи о питању опсега накнаде штете, правило, које би се примјењивало у случајевима, за које није у закону што посебна одређено.

О. г. з. поставља о том, у којем се опсегу може тражити накнада у новцу онда, када се штета не може уклонити успостављањем пређашњег стања (*reparatio in natura*), у § 1324 ово правило: „Ако је кому учињена штета по злој науми или по великој непомњи, оштећеник има право искати пуно задовољење, а у осталим случајевима само накнаду штете у правом смислу. Гдје се у закону налази опћени израз: накнада, ваља у том случају просудити полаг овог правила која се врста накнаде има дати“. У том §-у наведено „пуно задовољење“ обухваћа према § 1323 „накнаду штете у правом смислу“ (*damnum emergens*) и накнаду „измаклог добитка“ (*lucrum cessans*).¹⁾

Садржајно једнак пропис има и српски грађ. законик у § 819.

Предоснова грађ. законика за краљевину Југославију преузима у § 1274 у цијелости и без икаквог преиначења наређење § 1324 о. г. з.²⁾

¹⁾ Остављам по страни спорно питање, да ли у § 1324 о. г. з. наведено „пуно задовољење“ обухваћа поред накнаде „претрпљене штете у правом смислу“ и накнаде „измаклог добитка“ још и трећи елемент: „заглађење проузрочене увреде“ (§ 1323 о. г. з.; § 1273 Предоснове). Види о томе: Мауровић, О принципу *culpaе* и *causae* у отштетном праву, Додатак V. стр. 84; Пливерић у Ајзнер-Пливерић, Мишљење о предоснови грађанског законика за краљевину Југославију, стр. 547 и сл.

²⁾ § 1274 Предоснове: „Ако је штета проузрокована из зле намере или из велике немарности, оштећеник има право тражити потпуно задовољење, у осталим пак случајевима само праву отштету. По овоме ће се у случајевима, где се у закону налази општи израз накнада, просуђивати, каква врста накнаде се има дати“.

Из § 1324 о. г. з. (§ 819 срп. гр. з.; § 1274 Предосн.) слиједи, да се опсег отштетне дужности равна (у правилу) према томе, да ли је штета учињена кривњом или без кривње одговорнога лица, а ако је учињена кривњом, онда према величини кривње. Судац има дакле само ту задаћу, да просуди, да ли је штета скривљена или није, те, ако је скривљена, којег је степена кривња. Чим је то просудио, мора се у питању коју ће штету код пресуђивања новчане отштете узети у рачун, држати категоријске (горе наведене) одредбе закона. Судачком је расуђивању препуштено само то, да диференцира, индивидуализира учин, који је претпоставком за примјену у закону тачно одређене правне посљедице.³⁾

Против таквог уређења питања опсега отштетне дужности изнесени су с више страна приговори. Многи мисле, да у питање опсега отштетне дужности не би требало уносити питање величине кривње, јер да се тиме у питање цивилноправне репарације проузроковане штете умјешава казненоправни моменат.⁴⁾ „Ако је штетник штету скривио, тражи — каже Ранда —⁵⁾ коли јуристичка досљедност, толи праведност, да штету надокнади потпуно, а не само дионо.“ Има међутим врло уважених правника, који мисле, да код одређивања опсега отштетне дужности треба величину кривње узимати у обзир. Иако се не може посвема прихватити Jhering-ово начело „равновјесја међу кривњом и величином отштете“⁶⁾ ипак је величина кривње један од момената,

³⁾ Исчор. Schey, Gesetzbuch und Richter, у Festschrift zur Jahrhundertfeier des Allg. Bürg. Gesetzbuches, св. I. стр. 512.

⁴⁾ Randa, у „Die drei Gutachten über die beantragte Revision des 30. Hauptstückes im II. Theile des a. b. Gesetzbuches“, стр. 130 и сл.; Unger, System des österr. allg. Privatrechts, св. II, стр. 237, нота I, и стр. 243, нота 23; Мауровић, оп. cit. стр. 12 и сл.; Wolff у Klang-овом: Kommentar z. Allg. bürg. Gesetzbuch, св. IV, стр. 128.

⁵⁾ I. с. Немачки грађ. зак. поставља начелно правило, да се у случају штете нанесене недопуштеним дјелом надокнађује „отуда настала штета“ била она проузрокована намјерно или немарношћу (исп. § 823). Штета, коју треба надокнадити, обухваћа и изгубљену добит (§ 252). Али за немачко је право ипак спорно питање, нема ли судца код одмјеривања отштете гледати и на величину кривње. (Исп. Dernburg, Das bürg. Recht, св. II, § 28; Randa, Die Schadenersatzpflicht nach österr. Rechte, 2, издање, стр. 205, нота 125.). — За облигаторне односе предвиђа нем. грађ. зак. у § 276 правило, да дужник, уколико није што друго одређено, одговара за намјеру и за немарност. Опсег отштетне дужности не чини закон ни овђе зависним о величини кривње. Отштета обухваћа и овђе и измаклу добит. — Француски Code civil поставља посебну одредбу гледе отштете у случају повреде контракта (art. 1150), а посебну опет гледе отштете у случају штете нанесене деликтом или квазиделиктом (art. 1382). Док код повреде контракта дужник одговара само за штету и интерес, који су се за уговора могли предвиђати, а за другу штету само у случају свог долуса, — код штете из деликта или квазиделикта закон једноставно одређује, да је штетник дужан штету репарирати. Отуда се закључује у француској доктрини и јудикатури, да је код деликата и квазиделиката учинилац штете дужан надокнадити сву штету без обзира на величину кривње. (Види: Planiol, Traité élémentaire de droit civil, св. II, стр. 302).

⁶⁾ Jhering, Schuldmoment im röm. Privatrecht, стр. 53.

које треба код одмјеривања отштетне дужности уважавати.⁷⁾ Њезино уважавање заговара нарочито знаменити аустријски правник Pfaff, а разлози, које је за то изнио⁸⁾, могу се, мислим, прихватити.

Уистину се аустр. гр. законнику не приговара толико то, што је по њему кривња, односно њезина величина, моменат, који утјече у питање опсега отштетне дужности, већ му се замјерава то, што у § 1324 поставља уочено правило, да се при одређивању опсега има гледати само на то, да ли је штета проузрокована кривњом или без кривње те у првоме случају на то, која је величина (степен) кривње. Истиче се, и то, мислим, оправдано, да би опсег отштетне дужности требало учинити зависним не само о величини кривње, већ о свим околностима конкретнаг случаја, а напосе о имовинским приликама оштећенога и штетника.⁹⁾ При том се нарочито упућује на швајцарски закон о обвезном праву од 1 сijeчња 1912, који не поставља онако уочено правило као § 1324 о. г. з., већ говорећи о дужности накнаде штете настале недопуштеним дјелима, одређује у чл. 43 ово:

„Врст и величину накнаде за насталу штету одређује судач, који има при том уважавати коли околности толи величину кривње“; у чл. 44, ст. 2 предвиђа пак, да онда, када би онај, ко је обвезан на накнаду, а штету није починио ни намјерно ни грубом непажњом, давањем накнаде доспио у нужду, судач може и с тога разлога отштетну дужност снизити.¹⁰⁾

Одредба чл. 43 швајц. закона о обв. праву била је несумњиво од знатног утјечаја на приправне радове око доношења грађанскога законика за чехословачку републику. Док су прве двије основе¹¹⁾ дословце преузеле прву реченицу

⁷⁾ Pfaff у Die drei Gutachten, напосе стр. 101; Strohal, ibid. стр. 160 и сл.; Schey, op. cit. стр. 512, нота 58, и стр. 513, нота 65; Ehrenzweig, System des österr. allg. Privatrechts, св. II, стр. 66; Hedemann, Die Fortschritte des Zivilrechts im XIX Jahrhundert, стр. 100 и сл.; Tuhr, Allg. Teil des schweizerischen Obligationenrechts, св. I, стр. 87 и сл.

Randa, који је у свом Gutachten (види горе нота 4) посвема осудио „мијешање казненоправног момента“ у цивилноправну заштиту, у свом каснијем дјелу: Die Schadenersatzpflicht nach österr. Rechte, каже на стр. 205 и сл., да о. г. з. гледе питања опсега отштетне дужности садржаје прописе, који се имају очевидно свести на „anerkannter Gründe der Billigkeit und der Rücksichtnahme auf die sozialen Verhältnisse“. У noti 125 каже пак: „Начело римскога права (да се без обзира на степен кривње има увијек надокнадити коли почињена штета толи измакла добит) има додуше ту предност, да је досједно, али нигђе није de lege ferenda пука логичка дедукција мање на мјесту него ли на подручју отштетнога права“.

⁸⁾ I. c.

⁹⁾ Mihurko, Zur Revision des Schadenersatzrechtes, Allg. österr. Gerichts-Zeitung, 62. Jahrg. (1911), стр. 332; Randa, Die Schadenersatzpflicht, стр. 208; Ehrenzweig, I. c.; Wolff, I. c.

¹⁰⁾ Што се тиче одговорности из уговора, одређује чл. 99 ово: „Дужник одговара опћенито за сваку кривњу. Мјера одговорности равна се према посебној природи посла и нарочито се просуђује блаже, ако посао не иде за никаквом користи дужника. Уосталом се одредбе о мјери одговорности код недопуштених дјела примјењују примјерено на противуговорно владање (42/43)“.

¹¹⁾ Основа прва приједлог субкомитета за чехослов. основу од г. 1924. Основа друга — редакција исте основе од стране суперревизионе комисије од г. 1931.

одредбе § 1324 о. г. з., налази се у коначној трећој основи (у владином приједлогу) од г. 1936, која је предложена парламенту, у § 1156 ова одредба:

„Ако неко проузрокује какву штету намјерно или грубом непажњом, обвезан је надокнадити праву штету и измаклу добит, иначе само праву штету. Судац може обазирати се на прилике онога, ко за штету одговара, и оштећеника, ако се не ради о штети нанесеној намјерно или грубом непажњом, обвезу на накнаду штете примјерено снизити или може, ма да се не ради о штети проузрокованој намјерно или грубом непажњом, ову обвезу проширити и на накнаду све изгубљене добити.“

Да ли је у тексту § 1156 ч. сл. основе постављена одредба, која је садржајно једнака одредби чл. 43 швајц. з. о обв. праву? Мислим, да није. У § 1156 изражено је начело, да се у случају *dolusa* и *culpaе laetae* одговара за праву штету и за измаклу добит, а иначе само за праву штету, пак се од тога начела допушта отступање само у случајевима, гђе се ради о штети проузрокованој *culpa levi*, одн. о случајевима, гдје закон за одговорност за насталу штету уопште не тражи кривњу. Насупрот у чл. 43 швајц. зак. није уопће постављено никакво начело, да се опсег отштетне дужности равна према величини кривње. На величину кривње има се додуше и према одредби чл. 43 шв. з. узимати обзир, али не у првом реду, него у истоме реду као и на све „околности“ конкретнаг случаја. Та одредба не сили, мислим, суца, да у случају веће кривње (барем у случају *culpaе laetae*) починиоца штете безувјетно осуди на накнаду измакле добити, као што га на то сили § 1324 о. г. з., § 1156 ч. сл. о. и § 1274 наше Предоснове. Сматрам уосталом, да чл. 43 ни не рјешава питање опсега накнаде штете баш с тог гледишта, да ли се отштетна дужност има протегнути само на накнаду праве штете или још и на накнаду измакле добити, барем не рјешава то питање тако, да би о томе одлучивала величина кривње. Цитирана одредба швајц. зак. је тако формулирана, те се може закључити, да она допушта суцу, и то да коли с обзиром на величину штете толи с обзиром на друге околности просуди, може ли се отштетна дужност ублажити с гледишта узрочне везе (каузалног *nexusa*), то јест, да се с обзиром на све околности (па и на величину кривње) извјесне штетне посљедице штетниковог противправног владања код одмјеривања отштете не узму у рачун.¹²⁾ У томе и јест много пута наглашивана „гибљивост“ те норме. Ако је то схваћање исправно, удовољава та норма и ономе, што је своједобно предлагао *Str o h a*¹³⁾. Предложио је наиме, да се под извјесним условима отштетна дужност ограничи на *п р е д в и д љ и в у* штету, и то код мале непажње онда, ако је кривац могао према околностима оправдано очекивати, да ће бити упозорен на то, да односна штета може настати, али да и код теже кривње судац мора, уважајући посебне околности, просудити, да ли треба да суди и на накнаду непредвидљиве штете. Он је то образложио тиме, да би се паче у случајевима тешке кривње пошло много пута предалеко, кад

¹²⁾ Испор. *T u h r*, оп. cit., стр. 83 иза ноте 56.

¹³⁾ *Gutachten*, стр. 164.

би кривац био једноставно обвезан надокнадити и непредвидљиву штету „јер ће се врло често морати рећи, да би груба непомња била изостала, да је кривац тешке посљедице свог владања могао и само наслутити.“

Мађарска основа грађ. законика (од г. 1928) нормирајући питање опсега накнаде штете, такођер не одређује тај опсег тако, да би се према степену кривње равнало питање, да ли се има надокнадити само *damnum emergens* или и *lucrum cessans*. Њезин § 1111 гласи:

„Ко је обвезан на накнаду штете, дужан је надокнадити сву ону имовинску штету, која је из околности, која оснива његову обвезу, настала непосредно или посредно за вјеровника, али изосталу добит обвезан је надокнадити само толико, колико се вјеројатно могла очекивати према природном току ствари или с обзиром на постојеће особите околности, напосе на учињене припреме. — На такву изванредну штету, која је настала посредством случајне околности, коју обвезаник без своје кривње није предвиђао, протеже се обвеза на накнаду штете само онда, ако обвезаника терети намјера или тешка непомња“.

По том се пропису има дакле гледати само на то, да ли има законског основа за то, да се некога уопће чини одговорним за насталу штету. Што се пак тиче опсега отштетне дужности, одлучан је само интерес оштећеника, да му се штета надокнади. Начелно се претпоставља само узрочна веза између неке штете и неке чињенице, која оснива отштетну дужност. Ирелевантно је, да ли се ради о *damnum emergens* или о *lucrum cessans*. Одговорност се ублажује само у толико, што онај, ког терети само *culpa levis*, не одговара за такву ванредну штету, која је додуше у узрочној вези с околношћу, која оснива одговорност, али је из те околности настала само услјед тога, што се тој околности придружила случајно још нека непредвидљива околност.¹⁴⁾

Пољски закон о облигацијама од г. 1934 има међу прописима о накнади штете настале противправним дјелима, о опсегу отштетне дужности у чл. 158, § 1, ову кратку одредбу: „Износ отштете одређује се узимањем свих околности у обзир.“ Међу прописима пак о посљедицама неиспуњења уговора одређује чл. 242 у погледу отштетне дужности ово: „Накнада се процјењује према углавцима уговора или према посебним прописима закона; у помањкању таквих примјењују се одредбе, које се односе на накнаду штете проузроковане недопуштеним дјелом.“ Видимо, да се ни по томе закону опсег отштетне дужности не одређује разликовањем *damnum emergens*-а и *lucrum cessans*-а, ма да закон у чл. 157, § 1, одређује, да репарација обухваћа претрпљену штету и измаклу добит.

Од нарочитог је за нас интереса рјешавање питања опсега отштетне дужности у црногорском општем имовинском законику од г. 1888. Оно се рјешава посебице за случајеве повреде уговора, а посебице за случајеве недопуштених дјела.

¹⁴⁾ Види: Dárdai—Szentirmay—Angyal, Igazságügyi törvénytár, I св., стр. 223 образложење §-у 1111.

По чл. 541, ако дужник не изврши уговора злонамјерно или због крајњег немара, одговара „вазда без изузетка за потпуну штету, коју је дужитељ од тога имао.“ Отуда, што се у одредби овога члана упућује у загради на чл. 923, слиједи, да је дужник у таквом случају дужан (како наређује чл. 923) надоснадити „просту штету и изгуб добитка на најпотпунији начин без икаква ублаживања при оцјени“. Али у случају, ако штета „долази од омањег немара“, може суд, није ли за поједине случајеве закон што друго одредио, „колико особите прилике показују, да је правично, његову одговорност свести до саме накнаде просте штете. Кад је пак уговор такве врсте, да он не доноси никакве користи дужнику, тад га суд може ослободити сваке одговорности за омањи немар.“ Кад се пак ради о накнади штете нанесене недопуштеним дјелом, има се према одредби чл. 570 штета „потпуно намирити, не само кад је дјело злом намјером учињено, него и кад се згодило по немару или из објести.“ То значи у смислу чл. 923, да се има надокнадити и проста штета и изгуб добитка. Но важан је сада чл. 571, који у ст. 1 одређује ово: „Штету, коју треба подмирити одређује суд обзиром на све пригоде и прилике, па и на темељу кривице штетникове (§ 927—929); али при томе, држећи се уопште основног правила: да се штета потпуно накнађује (923).“ Од тог „основног правила“ допушта закон у чл. 925 овај изузетак: „У случајевима омањег немара (928), гђе одлучује увиђавност судчева, судца ће, кад нађе да би мало било осудити одговорника на накнаду просте штете, а с друге стране да би премного било осудити га да намири потпуну штету, узети у рачун, осим просте штете, још само онај изгуб добитка који се и без особите пажње лако предвидети могао.“

Ако одредбе црногорског законика поредимо с одредбама неких других горе наведених закона односно законских основа, моћи ћемо, мислим рећи, да је стајалиште црногорског законика некако по сриједи између законског нормирања отштетне дужности у швајц. закону те нормирања предвиђеног у мађарској основи. Коју штету треба надокнадити, то одређује по црног. з. суд, онако исто, као што то одређује суд и по чл. 43 швајц. зак. Одређује ју пак једнако као што и по швајц. зак.: „обзиром на све пригоде и прилике, па и на темељу кривице штетникове“. Али, док се по црног. з. суд мора „уопште држати основног правила, да се штета потпуно надокнађује“, што значи, да судца „треба да урачуна и просту штету и изгуб добитка на најпотпунији начин без икаква ублаживања при оцјени“, и док по чл. 924 мора просту штету вазда, дакле и у случају омањег немара (arg. a contr. из чл. 925) потпуно оцијенити „према обичној чистој имовинској вриједности“, а одговорност за изгуб добитка може само у случају омањег немара ублажити по својој увиђавности, — швајц. закон не искључује могућност, да се под околностима, и то без обзира на величину кривице, ублажи дужност накнаде праве штете, као ни то, да се под околностима, и то и опет без обзира на величину кривице, не само ублажи дужност накнаде измакле добити, него да се штетник ни не осуди на накнаду те измакле добити. — Својом одредбом о ублаживању дужности накнаде измакле добити, али само у случају омањег немара, слична је црногорском законнику донекле мађарска основа.

Да се вратимо на основу чехослов. гр. законика! Ако се питамо, да ли је одредба §-а 1156 те основе побољшица прописа §-а 1324 о. г. з., мислим да можемо рећи ово: Свакако значи та

одредба приближавање већ давно истицаној потреби, да се код одређивања опсега отштетне дужности узму у обзир и друге околности, а не само питање опстојности кривње, односно питање величине кривње. Предвиђена одредба допуштат ће то само у случајевима, кад је штета нанесена мањом кривњом (*culpa levi*) или кад и у случајевима, кад штета уопће није проузрокована кривњом, али се ради о таквим случајевима, гдје закон отштетну дужност не условљује кривњом. Али, како је истакао Steinbach,¹⁵⁾ а и многи други, законски прописи о обвези на накнаду штете бит ће увијек компромис различитих консидација и настојања. А то је и право, јер, како каже Steinbach, можда нас ни на једном подручју правног живота безобзирно провађање појединих начела, које не уважава околности појединог случаја, не вријеђа у нашем правном осјећају толико, колико баш на подручју отштетнога права.

Практички ће одредба чл. 1156 ч. сл. основе, ако буде узакоњена, довести до тога, да ће се у случајевима, гдје штета није нанесена ни долозно ни *culpa lata*, моћи код одмјеривања опсега отштетне дужности уважавати у новије доба све више истицани захтјев правичности, да се код одмјеривања отштетне дужности има гледати и на економско стање оштећеног с једне стране, а онога, ко за штету одговара, с друге стране. У случају *dolusa* и *culpaе latae* не ће томе бити мјеста. Али и у том погледу можемо цитирати Steinhach-a, који¹⁶⁾ каже:

„Чим мање има код рјешавања отштетних процеса мјеста за особно огорчавање против злобе и немара починиоца, тим има више мјеста за уважавање околности, коју господарску важност има почињена штета за оштећеника и накнаду те штете за штетника. При том пак долазе природно у обзир у првоме реду прилике обојице, за које иста штета или износ отштете може да има сасвим различито значење: за једнога можда неки једва осјетљиви губитак, а за другога можда господарску пропаст.“¹⁷⁾

Међутим, ако ће одредба, што ју предвиђа ч. сл. основа, и бити у првоме реду од те важности, што ће омогућивати обазирање на економске прилике једне и друге стране, имат ће се узимати у обзир и друге посебне околности конкретних случајева, како се то напосе истиче у мотивима (стр. 392). Одредба §-а 1156 ч. сл. основе широко је концепирана, пак ће бити ствар праксе, да ју тумачи у правом њезином смислу, да се идеја правичности, којом је она диктирана, не изроди у неправичност.

Како су наша Предоснова и чехословачка основа грађанског законика грађене на истој подлози, мислим, да би било добро, да се при коначној редакцији наше основе има у виду § 1156 ч. сл. основе и да се просуди, не би ли се у наш законик унела слична одредба.

Д-р Младен Пливерић

ANALI PFB | anali.rs

¹⁵⁾ Steinbach, Die Grundsätze des heutigen Rechtes über den Ersatz von Vermögensschäden, стр. 88.

¹⁶⁾ op. cit., стр. 91.

¹⁷⁾ Види и Pfaff, op. cit., стр. 101.

СУКОБ ПОКРАЈИНСКИХ (ЛОКАЛНИХ) ЗАКОНА О ПИТАЊУ ИСТРАЖИВАЊА ВАНБРАЧНОГ ОЧИНСТВА

У плодном и опће признатом раду госп. проф. Жив. М. Перића заузимље рад на подручју међународног прив. права веома значајно мјесто.

То ме је потакло, да за свој мали прилог за свеску *Архива*, која ће бити њему посвећена приликом његове седамдесетогодишњице, изаберем у наслову наведено питање из сродног међупокрајинског права.

Овом питању припада код нас важност нарочито обзиром на то, што у праву, које данас важи на појединим подручјима наше државе, постоје у погледу допуствости истраживања ванбрачног очитства два спречна становишта, наиме становиште Аустр. опћ. грађ. законика, који не само што истраживање ванбрачног очитства неогранично допушта него шта више приговор *plurium concubentium* искључује (§ 163), а противно становиште Срп. грађ. законика, рецелирано из француског права, да је истраживање ванбрачног очитства недопуштено, осим изузетних случајева завођења и насилне обљубе ванбрачне мајке (§ 130 по тексту закона од 7 маја 1863).

О нашем питању је Касацисни суд у Београду прије кратког времена донио значајну одлуку, која је објављена у *Архиву*, књига XXXIV (51) стр. 470. Сматрам за упутно, да своја разматрања надовезем на ову одлуку, односно на конкретни случај, који је предметом те одлуке.

Ради се овдје о слиједећем случају.

По наводима тужбе поднесене у име малолетне К код среског суда у Прокупљу, је мати малолетне тужитељице њу родила као ванбрачно дијете у Словенској Бистрици, а тужени П имао је, како је сам признао, са матером тужитељичином сполне одношаје за вријеме, од којег до рођења дјетета није протекло мање од 180 ни више од 300 дана, дакле за вријеме, које по § 163 Огз даје пресумпцију очитства. На основу тога стања ствари стављен је тужбом захтјев, да се тужени П, који се у вријеме тужбе налазио у служби у подручју среског суда у Прокупљу, огласи ванбрачним оцем малолетне К и осуди, да јој плати мјесечно издржавање.

Срески суд у Прокупљу својом пресудом од 2-IV-1936 судио је по тужбеном захтјеву заузевши становиште, да се у овоме случају има примијенити § 163 Огз, који важи на подручју Словеније, гдје је дијете зачето и рођено, без обзира на то, што се томе противи пропис § 130 Срп. грађ. зак., који важи на подручју среског суда у Прокупљу.

Ово становиште прихватио је и окружни као позивни суд у Прокупљу.

Напротив Касацисни суд у Београду је пресудом од 29-XII-1936, Рев. Бр. 1516/36, уважујући ревизију туженика, преиначио пресуду позивног суда и одбио тужитељицу са тужбеним захтјевом, поставивши се на становиште, да је позивни суд погрјешно примијенио пропис § 163 Аустр. грађ. зак., јер се овдје има примијенити територијални закон мјеста суда (*lex fori*). По нахођењу Касацисног суда пропис § 130 Срп. грађ. зак. је јавно-правог карактера и императивне нарави и с тога захтјева безувјетно примјену.

Овдје нам се јавља као прво питање, по којим ће се начелима ријешити такав сукоб покрајинских закона, јер позитивних прописа о томе немамо.

У својој монографији „Међународно, међупокрајинско (интерлокално) и међувјерско брачно право Краљевине Југославије“ (стр. 149) рекао сам, да се по владајућем мишљењу начела међународног прив. права имаду аналогно примењивати и у међупокрајинском прив. праву, тј. на рјешавање сукоба разних покрајинских (локалних) закона исте државе. Томе је приговорио госп. проф. М. Бартош у своме приказу ове монографије.¹⁾

Обзиром на овај приговор хоћу да истакнем слиједеће:

У теорији постоји спор о томе, да ли сукоби закона разних (суверених) држава (т. зв. међународни сукоби закона) и сукоби одн. интертериторијални сукоби закона), имаду исту природу или се ради о сукобима разне природе.²⁾

Међутим и они који заступају битно разну природу ових двију врсти закона, признају њихову велику сродност, која у многим случајевима доводи до идентичних солуција.³⁾ О томе је и француски закон од 24-VII-1921 о сукобима француских закона и локалних закона Алзасије и Лотарингије на подручју приватног права водио рачуна одредбом чл. 15 ст. 1, да се, уколико тај закон не даје посебних прописа, имаде и на ове сукобе примењивати правила француског међународног прив. права.⁴⁾

Обзиром на то могао сам, како мислим, с правом рећи, да се начела међ. прив. права имаду аналогно примењивати на решавање сукоба међупокрајинских прив. закона, уколико нема о томе посебних законских прописа и уколико извјесне модификације не произлазе из посебне природе ових сукоба. Ово мишљење заступа већина писаца, који се поближе баве питањима тзв. интерлокалног прив. права, без обзира на њихово начелно гледиште.⁵⁾

При примјени начела међун. прив. права на питања интерлокалног прив. права треба код нас водити рачуна не само о модификацијама, које произлазе из посебне природе интерло-

¹⁾ Архив, књига XXXI/XLVIII/1935 (стр. 180).

²⁾ За прво становиште владајуће мишљење у немачкој теорији, види Nussbaum, Deutsches Inter. Privatrecht (1932) стр. 2 и сл. и Walker, Inter. Privatrecht (5 изд. 1934) стр. 11 и сл., затим од романских писаца: Arminjon, Précis de droit internat. privé (2 изд. 1927) № 39 и сл. и M. Udina, Elementi di diritto internazionale privato italiano (1933) № 62; противног мишљења од немачких писаца нарочито Zitelmann, Inter. Privatrecht, I св. (1897) стр. 395 и сл. и P. Klein, Studien zum interlokalen Privatrecht, Oesterr. Zentralblatt f. d. jur. Praxis 1915, стр. 1 и сл., као и већина француских писаца, в. Pillet—Niboyet, Manuel de droit international privé (1924) стр. № 258 и сл., одн. друго издање тога дјела издано од самог Niboyet-а (1928) № 11 и сл. и Martin, Principes de droit international privé I св. (1930), § 12, а од наших М. Бартош, Архив, књ. XIX св. јули—август (1929), одн. у „Расправама из Међународног прив. права“ (1932) стр. 75 и сл.

³⁾ Види Pillet—Niboyet цит. мј. № 260.

⁴⁾ Види тај закон код Makarov, Die Quellen des intern. Privatrechts (св. VIII дјела „Rechtsverfolgung in internat. Verkehr“, Berlin, 1929) стр. 49 и сл.

⁵⁾ Види P. Klein, Nussbaum, Udina, Walker и Zitelmann цит. мј. затим из најновијег времена G. Plastara (професор на Универзитету у Букурешту) „Das interterritoriale Eherecht in Rumänien“ у дјелу „Rechtsverfolgung im internationalen Verkehr“ св. IV. Eherecht, 2 изд. (1937) стр. 864 и сл. а од наших писаца Лапајне, Mednarodno in medpokrajinsko zasebno pravo Kraljevine SHS (1929) стр. 331 и 335.

калних сукоба закона, него и о томе, да код нас постоји толико међународних прив. права, колико има правних подручја. Међутим ова последња чињеница не долази овдје у обзир, пошто ниједно од наших међунар. прив. права нема прописа о надлежном закону, када је у питању истраживање ванбрачног оца. Ту мора судач сам себи наћи рјешење из нарави ствари (§ 7 Аустр. грађ. зак. одн. § 10 Срп. грађ. зак.), користећи се при томе доктрином и јудикатуром међун. прив. права као и новијим законима о томе.⁶⁾

У теорији и јудикатури међун. прив. права се мишљења о томе, који је правни поредак надлежан за рјешавање захтјева ванбрачног дјетета према ванбрачном оцу, јако разилазе. Старија теорија и јудикатура сматрале су надлежним закон мјеста, гдје се десило сполно опћење са ванбрачном матером, полазећи са гледишта, да је ванбрачно сполно опћење протуправно дјело и да се с тога овдје ради о приватно-правним посљедицама деликта (*lex loci delicti commissi*). Доста раширено је схваћање, које сматра *lex fori* надлежним. Али се у новијој теорији највише води борба за првенство између становишта надлежности персоналног статута ванбр. матере, статута ванбр. оца, затим кумулативне надлежности персоналних статута обају ванбр. родитеља, персоналних статута матере и дјетета, ванбр. оца и дјетета и најзад персоналног статута самог дјетета.⁷⁾ У последње вријеме превладава становиште, које сматра одлучним персонални статут самог дјетета. На овом становишту стоји од 1925 године стална пракса француске Касације.⁸⁾ Та пракса наишла је на одобрење како у самој новијој француској⁹⁾ тако и у страниј литератури.¹⁰⁾ То становиште прихватиле су последња редакција чехосл. основе (§ 32) и румунска основа грађ. законика (чл. 33 ст. 3). Пољски закон о међународном и интерлокалном прив. праву од 1926 год. проглашује одлучним кумулативно персоналне статуте ванбр. матере и дјетета (чл. 21 једног и другог закона). Али пошто су по правилу персонални статут ванбр. матере и дјетета идентични, даје то за већину случајева исти резултат. Пољско законодавство иде у фаворизирању дјетета још даље, прописујући у чл. 21 закона о интерн. праву, да ће се у случају, ако ванбр. родитељи имају свој домицил у Пољској, примијенити по домицилу надлежни пољски локални закон, ако је тај за дијете повољнији, а у чл. 21 зак. о интерлок. прив. праву прописује се, да ће се примијенити персонални статут ванбрачног оца, ако је тај за дијете повољнији.¹¹⁾

⁶⁾ Види моје „Међународно брачно право“ стр. 44.

⁷⁾ О разним мишљењима поближе Walker цит. дј. стр. 802 и сл., Frankenstein, Intern. Privatrecht (Grenzrecht) св. III (1935) стр. 105 и сл. и Bartin, цит. дј. II стр. 348 и сл.

⁸⁾ Види одлуке француске касације код Lerebours—Pigeonnière, Précis de droit international privé (3 изд. 1937) стр. 416 оп. 1.

⁹⁾ Види Bartin и Lerebours—Pigeonnière, цит. дј.

¹⁰⁾ Види Nussbaum цит. дј. стр. 179.

¹¹⁾ Види у тексту споменуте прописе код Makarova цит. дј. стр. 153, 160 а поближе о њима Roslworowski „La codification du droit inter. et inter-provincial privé de Pologne“ у „Revue de droit international et de législation comparée“ (год. 57) 1930 стр. 794 и сл.

Ово је данашње схваћање стварно оправдано, уколико се ради само о захтјеву за уздржавање, а не и о принудном признању очинства са статусним посљедицама. С тога се препоручује да се и ми, дакако у тим границама, прикључимо овом новом схваћању тј. да и за наше међународно и међупокрајинско прив. право прихватимо начело надлежности персоналног статуса дјетета.

Томе по резулату одговара становиште заузето у горе споменутим пресудама срескога и окружнога суда у Прокупљу, само што њихово образложење потсјећа на већ забачену старију теорију *legis loci delicti commissi*.

Међутим Касациони суд поставио се је, како је горе споменуто, на становиште, да је пропис § 130 Срп. грађ. зак. један пропис јавног поретка (*ordre public*) и да стога као *lex fori* захтјева безувјетно примјену.¹²⁾

Ово становиште заступа се додуше и у француској теорији и јудикатури у погледу чл. 340 Code civil-a, који је служио као узор новом тексту § 130 Срп. грађ. зак. и ако се после закона од 16-XI-1912, којим је број случајева допустивости истраживања ванбрачног јако повећан, јављају и противна мишљења.¹³⁾ Али то вриједи само за међународне сукобе закона. Што се пак тиче интерлокалних сукоба закона, види опће мишљење баш у томе значајну разлику између међународног и интерлокалног (међупокрајинског) прив. права, што у интерлокалном прив. праву не припада начелу јавног поретка (*ordre public*) такав значај, какав му припада у међународном прив. праву. Али док једни заступају мишљење да начелу јавног поретка припада важност и у интерлокалном прив. праву, иако само у јако ограниченој мери¹⁴⁾ стоје други, и то већина писаца на гледишту, да *Ordre public* у интерлокалном прив. праву уопће не долази у обзир.¹⁵⁾ Посљедње становиште прихватило је и пољско азконодавство, јер даје пропис *ordre public* у закону о међународном прив. праву, а не и у закону о интерлокалном прив. праву. Гледе тога вели Rostkowski у његовом споменутом извјештају о пољским законима о међународном и интерлокалном прив. праву „Аналогне клаузуле (тј. клаузуле *Ordre public*) нема у закону о интерпокрајинском прив. праву. То начело спријечава судије једне покрајине, да одбијају примјену права друге покрајине, која се разликује, под

¹²⁾ Једнако Жив. М. Перић, О сукобу закона у међунар. прив. праву (2 изд. 1926) стр. 67 оп. 83.

¹³⁾ Тако нарочито Audinet у „Revue de droit inter. privé“ год. 1917 стр. 520, в. Niboyet цит. дј. № 648.

¹⁴⁾ Тако Niboyet цит. дј. № 11 стр. 19 („l'ordre public n'a qu'une application très restreinte“), а од наших Лапајне цит. дј. стр. 328.

¹⁵⁾ Тако Zitelmann цит. дј. стр. 400, P. Klein цит. дј. стр. 27, Ehrenzweig System d. österr. Privatrechts 6 изд. 1/1 стр. 92, Walker у Кланговом коментару аустријског грађ. законика 1/1 стр. 304, Vassalli „Lezioni di diritto matrimoniale“ I св. 1932 стр. 138 и како изгледа и G. Plastara у његовом оп. 5 цит. дј. стр. 867, јер говори о *ordre public* само у односу локалних закона према иностранним законима, а не у односу локалних закона међу собом. Овом схваћању сам се и ја прикључио, в. моје „Међународно брачно право“ стр. 150 и 151.

изликом, да је то право противно јавном поретку и добрим обичајима његовог подручја".¹⁶⁾ Једнако је по моме мишљењу гледиште и нашег законодавства, што се може изводити из § 105 ст. 5 Закона о уређењу редовних судова, који прописује, да се правноснажне пресуде и друге правноснажне одлуке донесене на једном правном подручју морају безувјетно извршивати на другом правном подручју, дакле не испитујући саму одлуку. Било би нелогично признати судији право позвати се на *ordre public*, када има он да примени закон другог подручја, а порећи му таково право, ако се ради о признању пресуде донесене на подручју другог подручја, која се оснива на истом закону, а односи такођер на лице његовог правног подручја.

Из ових разлога не могу одобрити горе споменуту одлуку Касационог суда у Београду.

Д-р Бертолд Ајзнер

ПРАВНА КОНСТРУКЦИЈА ХРВАТСКЕ КУЋНЕ ЗАДРУГЕ

Придружујући се одавању заслужене почести једноме од понајодличнијих правника ове Земље госп. проф. Живојину Перићу, сама нам се од себе намиче тема о кућној (породичној) задрузи, о којој је његово умно перо исписало много златних страница. Међу свима правним подручјима ове Државе, хрватско правно подручје с територија Хрватске и Славоније има релативно најдотераније задружно право, па је оно због тога баш проф. Живојину Перићу, при израђивању предоснове за нови јединствени Закон о породичним задругама, послужило као главна подлога. Данашње хрватско позитивно право темељи на закону о задругама из год. 1889 и мање законске новеле из год. 1902¹⁾, а има за собом необично велики и богати правни развој²⁾.

Као прво начелно, правно-теоретско питање поставља се оно о правној конструкцији ове кућне задруге. Правна конструкција, опћенито узето, своди појединачне правне појаве неког

¹⁶⁾ В. Rostworowski цит. дј. стр. 23.

¹⁾ У овој материји било би данас хитно потребно извјесно законско регулирање, до којег међутим још увијек није дошло, премда је једна комисија (чији је члан био исто проф. Перић) посве израдила односни нацрт (према пројекту покојног д-р Тончића, одличног познаваоца и практичног радника на подручју хрватског задружног права).

²⁾ То богатији, што су до год. 1881 у Хрватској и Славонији постојала два разна правна подручја: грађанско и војно. Прве опсежне и систематске прописе о задружноправним односима сусрећемо најприје у хрватској Војној Крајини (нарочито у Темелном крајишком закону од год. 1807). Данашњи Закон о задругама из год. 1889 је уопће први закон, који је јединствено регулирао право кућне задруге за подручје читаве Хрватске и Славоније. Непосредно прије тога важило је једно задружно право у грађанском, а друго у војном подручју, а последње се је опет распадало у два подручја, тако да су у свему важила три различита задружна права, нормирана у шест закона.

правног института на извјесну основну предоцбу или правило. Растргана појединачност уједињује се у правни састав, којим, на правни начин, зорно предочујемо одређени правни институт и долазимо до бољег и јединственог правног тумачења појединих појава овог института. Коштогод би било погрешно формалистички прецењивати правну конструкцију, тако не може ни правна наука оперирати без овог правног средства; но правна наука не смије постати робом такве конструкције и мора стално имати у виду, да је свака правна конструкција тек од релативне вриједности, и да нам служи само тако дуго, док не нађемо коју другу бољу конструкцију. У том нам се погледу као прво питање поставља при задрузи: да ли је она правно лице, и за случај да то потврдимо, у ком смислу је она правно лице.

Посматрано правном концепцијом римског права, постоје три главне правне алтернативе при породично-имовинском праву: правним носиоцем читаве ове имовине има се сматрати или *patet familias* дотичне шире или уже породице, или сви чланови породице као сувласници, или сама породица као правно лице. Неки говоре о првој алтернативи као о породици с монархијским, а у друге двије алтернативе као о породици са републиканским устројством. Прва алтернатива противуријечи посвема темељној идеји нашег задружног права, а друге двије алтернативе не могу се точно, у римскоправној шаблони, примијенити на нашу задругу. Те су двије римскоправне шаблоне удруживања: *societas*, где су поједини чланови потпуно задржали своју самосталност и *universitas*, гдје је над свим члановима, независно од ових, настала посве нова правна особност. Док је прва од ових двију алтернатива, кад се строго и досљедно развије, очигледно неприхватљива за појам задруге³⁾, друга алтернатива могла би се евентуално примијенити за неки идеално замишљени појам кућне задруге. По томе појам породице не би само обухваћао садашњу генерацију, већ би се идејно протезао на прошле и будуће генерације; садашња генерација била би само уживалац задружне имовине с дужношћу, да ову неокрњену остави будућој генерацији, ако већ не у бољем стању, а то најмање у оном стању, како ју је преузела од својих пређа. Но хрватско задружно право, уистину, не проводи овај пуни идеал, премда му се у доста точака приближује. Иако појединац начелно не може располагати са својим задружним дијелом, може, у извјесним случајевима, располагати са задружном имовином читаво чланство, које у одређеном часу живи у задрузи, па при томе одлучивати и о самој егзистенцији задруге⁴⁾. А и уопће правни однос за-

³⁾ Поготову неприхватљива за позитивно хрватско задружно право, по коме поједини задружни члан, док постоји задруга, не може с оним својим дијелом, који би евентуално могао добити за случај задружне диобе, располагати ни међу живима ни за случај смрти. А једнако се такви дијелови, ни приволом дотичног дужника — задругара, не могу грунтовно оптерећивати.

⁴⁾ Према данашњем позитивном праву има неколико изузетака од правила, да поједини члан, док задруга постоји, не може ништа добити од свог идеалног задружног дијела. Најважнији је случај, кад члан задруге мора

другара спрам задруге није једнак односу чланова римскоправне корпорације спрам ове; овлашћење појединог задругара је тако уско и органички повезано с читавим институтом задруге, да се не може никако претставити као право на туђој ствари. Кад се оперира у задрузи с римскоправним појмом правног лица, може то у пракси лако завести до посве наопаких и неприродних закључака⁵⁾.

И управо с разлога, што се за задругу не да̀ точно применијени ни римскоправни *societas* ни *universitas*, задаје увијек питање правне природе кућне задруге много потешкоћа у врло спсежној хрватској задружноправној литератури. Велики правник Богишић већ у оно вријеме врло добро истиче: „да нам, који смо научни на јуридичке појмове туђе обитељи, није лако од прве схватити унутрашњу нарав те свезе“. У главном се може казати, да у пракси и литератури⁶⁾ претеже схваћање о задрузи као правном лицу, иако се, срећом, с тим појмом не оперира

платити правноснажно досуђене казнене трошкове односно казнену оштету. За случај да сама задруга не преузме ову обвезу, мора она дио дотичног задругара излучити у готовом новцу. Но то важи само за члана — претставника. — При иступу из задруге може се, али опет само члану — претставнику, дати отпремнина, ако на то приволе сви задругари с правом гласа. — Дјевојци, кад се удаје, припада опрема (мираз) према обичају мјеста.

У располагању са задружним некретнинама чланство је највише ограничено извјесним замљшним минимумом (најмања измјера), који закон жели осигурати појединој задрузи. Само оно земљиште, које прелази ову најмању измјеру, може задруга (закључком натполовичне већине чланова с правом гласа) отуђити. Напротив може задруга у цијелости продати своје земљиште, но за ово се тражи једногласни закључак свих задругара с правом гласа, као и дозвола надзорне управне власти. За диобу задруге (при чему се дијелови, који отпадају на поједину диобну грану, у правилу, и опет улишују на ново настале задруге) потребан је закључак барем половине чланова — претставника и да свакој диобној грани буде осигурана најмања измјера земљишта. — Лакше се проводи разлаз задруге, тј. прелаз задружне имовине у самовласништво, кад је задруга спала само на једну ужу породицу или на једну особу. Ако тај задњи члан има претставничка права, онда се, на његов захтјев, брише својство задруге и преноси читава задружна имовина у његово самовласништво. Ако је у задрузи остала ужа породица, онда се сва имовина преноси у самовласништво претставника породице уз услов, да на то приволе сви чланови његове породице с правом гласа.

⁵⁾ Тако, на пр., једно начелно рјешење Стола седморице из год. 1901 истиче, да је кућегосподар орган задруге, да стога задруга само по кућегосподару или његовом мандатору може сметати нечији посјед, да се у таковој парници парбеном странком има сматрати задруга као јуридична особа, заступана од кућегосподара, док да чланови задруге не судјелују у парници као странка, па се у истој могу припустити као свједоци.

⁶⁾ Сам задружни Закон од год. 1889 се свијесно уздржаје од тога, да би дефинирао задругу као правно лице, кошто то чини на пр. Грађански закон Краљевине Србије — премда задруга према пром закону има неупоредиво јачи колективни значај, неголи према овом последњем закону. У току опсежне и врло инструктивне расправе, која се водила у хрватском Сабору при донашању реченог закона, тражио је нарочито д-р Кршњави (он је израдио и властиту основу о задружном закону), да се у дефиницији задруге изрично истакне, да је она правно лице. Но тај је предлог био одбијен с мотивацијом, да дефиниције немају уопће улазити у закон. — Да је, међутим, задруга и по овом закону правно лице, изводи се посредно из појединих законских одредаба, а нарочито из § 4, по коме су „задруге власне стицати сваки врст покретне и непокретне имовине.“

тако досљедно и строго као у римском праву. Међу одлучним противницима концепције задруге као правног лица истицао се је своједобно нарочито проф. Ф. Ј. Спевец. По њему⁷⁾ се додуше задруга спрам ван приказује као један субјект, „али субјект тај само је састављен од више овлаштеника, а није новом, од њих различитом особом“. Задругари се не могу сматрати члановима самосталног вишег организма, већ су они сами носиоци тих односа, сами субјекти задружне имовине. Но премда су имовински односи задругара исте правне природе као и код сувласништва, то ипак међу положајем задругара и обичних сувласника има у појединостима важних разлика. Баш при задрузи сусрећемо знатну модификацију права сувласништва, а међу тим модификацијама једна је од најважнијих помањкање одређених идеалних дијелова, како постоје при обичном сувласништву. Док се код диобе обичног сувласништва „дијелови, који су били већ прије одређени, сада само реално излучују, то се кад задруге, у којој влада потпуна заједница, идеја о установљавању дијелова рађа тек код диобе“. Главни је разлог тој модификацији обичног сувласништва „она наравно-ћудоредна свеза, којом су везани међусобно задругари, и која чини задругу много интимнијом заједницом, него је обична сувласност“. Тако постоји међу задругарима посебна имовинска заједница, *communio*. Ту идеју, углавном, усваја и проф. Кришковић, те ју духовито и елегантно разрађује⁸⁾. Задруга му је „колективно сувласништво“, „врста заједнице (*communio*) нашега домаћега права, она је множина појединих особа, које су све у скупу субјекат истих права и дужности. У ње је с поља једнина, а унутра множина“.

Ови изводи, који се нажалост на овом мјесту могу само сумарно навести, углавном врло добро износе разлоге, због којих се не може задруга просто и једнострано конструирати као правно лице. Но они иду предалеко у наглашавању сувласничких елемената, премда би то било сувласништво нарочите врсти (*condominium sui generis*). Јединство задруге, схваћање задруге као правног лица није нам потребно само спрам ван, спрам трећих лица, већ и због односа задруге спрам појединих задругара. Тако на пр. имају по институцији осебуњка поједини задругари посебну имовинскоправну способност, и могу као свако треће лице са задругом склапати правне послове. Ту имамо, дакле, правни субјект одијељен од појединих чланова. Тај нам је посебни правни субјект потребан и због тога — како је то добро аргументирао академик Строхал, један од најодлучнијих присташа концепције задруге као правног лица — што ми без тога не би уопће ни знали тко је све субјект одређене задруге. Сприједна наведена критика детаљно се је упустила у тумачење зашто нема у задрузи, док она постоји, идеалних дијелова, али она нам је остала дужна одговор, тко су уопће субјекти за-

⁷⁾ „О *jurističnoj naravi zadruga*“ — Мјесечник *Pravničkog društva* од год. 1884 и у посебној књизи као додатак к расправи „*Pravo bliže rodbine glede odvoja nekretnina*.“

⁸⁾ *Hrvatsko pravo kućnih zadruga*. Загреб 1925.

дружне имовине. У задрузи постоје, наиме, разне врсти чланова, тако имамо на пр., уз остало, и неправне чланове (лица која стекну неко стално занимање ван задруге), који, док задруга постоји, не могу ни утјецати на задружну управу, ни уживати користи задружног добра, но њихова права долазе до пуног изражаја у случају диобе или разлаза задруге. Јесу или нису такви неправни чланови субјекти задруге? Но најважније и најинтересантије је ово питање при супротстављању чланова — претставника, који имају нарочита овлашћења у задрузи, члановима без претставничких права. Имамо ли као субјекте задруге сматрати све оне задругаре, који се у одређеном моменту налазе у задрузи, или само ове претставнике породица? Ни једна од ових двију алтернатива, ако се досљедно проведе, не обухваћа исправно читав проблем. Укратко, и у правним односима, који се јављају унутар задруге, нарочито између задруге и појединих задругара, потребна нам је правна конструкција задруге као правног лица. Концепција, која оперира без тога, може лако доћи до кривих практичноправних закључака⁹⁾.

Тако имамо уистину у задрузи оба елемента: и задругу као правно лице и појединце чланове као носиоце права. Само обоје заједно даје нам истинску правну природу задруге, и ми не можемо доћи до праве слике задруге, ако изолирано развијемо само један од ова два елемента. У правној теорији је тај дуплицитет, до сада, релативно најбоље формулирао Gierke у својем Genossenschaft-у. Главна значајка овог Genossenschaft-a јест у томе, што је правни субјект напросто читава цјелокупност, дакле у исти час и сама заједница као јединица и њени многобројни чланови. А једнако је и власништво над заједничком имовином скупно, оно припада једновремено заједници као јединици и појединим овлаштеницима. Ради се о правном појму, који је стран класичном римском праву, а који се развио у правним институтима Германа и Славена. Сам Gierke, природно, у свом великом дјелу о њемачком праву Genossenschaft-a није могао обрађивати нашу задругу, и оне германскоправне установе, које је он обрађивао, одговарају највише, са подручја хрватског аграрног права, земљишној заједници и неким другим специјалним опћинама, а од модерних правних института нарочито акцијонарном друштву (гдје је према Gierke-у „имовина у својој реалној састојини посве дозначена корпоративној јединици, а у својој вриједносној састојини по квотама раздијељена међу поједине диошчаре“). Осим тога нама се овдје ради првенствено о правно-конструктивном испомагалу. А што се тога тиче, иако је несумњиво концепција Genossenschaft-a одлично испомагало баш при

⁹⁾ Тако, на пр. при питању узадруживања посебним уговором. Наша пракса, посве исправно, дозвољава ово и члану задруге (што је, на пр., од велике практичне важности за лице, које је прижењењем у задругу постало задругар, будући да такав домазет само оваковим посебним уговором може доћи до претставничких права). А проф. Кришковић (нав. дјело стр.83), савезно са својом концепцијом, дозвољава узадруживање посебним уговором само за такве особе, које још нису биле чланом задруге.

правној конструкцији хрватске земљишне заједнице¹⁰⁾, она нам је још више потребна при задрузи. Баш речени „сувласнички елементи“ (самосталност појединачних права) много су потпуније и одређеније развијени у земљишној заједници, неголи у кућној задрузи. У земљишној заједници не само што нема квалитативних разлика између појединих овлаштеника (апстрахирајући од прелазне установе особних овлаштеника), већ је овлаштеничко право у земљишној заједници тачно, „у аликвотном дијелу“, одређено као при обичном сувласништву, и према тому размјеру просуђују се сва права и дужности овлаштеника у земљишној заједници — а да и не говоримо о томе, како овлаштеник у земљишној заједници има релативно велику слободу у располагању са својим овлаштеничким правом. С правно-конструктивног гледишта, одговара задруга више неголи земљишна заједница исконском облику *Genossenschaft*-а. Ако се земљишна заједница, и то оправдано, конструира као *Genossenschaft*, онда се поготову мора конструирати и хрватска кућна задруга, а не може се из ње правити нека врст сувласништва, од чега је задруга несравњиво удаљенија неголи земљишна заједница.

Овај дуплицитет односа, као у свим *Genossenschaft*-има, тако и у задрузи омогућује врло богате варијације и комбинације (што је Gierke врло лијепо образложио и богатим примјерима поткријепио). С овог је гледишта врло интересантно разгледати, како су се речена два елемента развијала — сад једно ширило, а друго сужавало, а сад опет обрнуто — у богатом развоју хрватског задружног законодавства, поготову, ако још узмемо у обзир многобројне пројекте, који нису ни постали законом¹¹⁾). Но увијек морамо узимати у обзир оба наведена елемента, ако желимо исправно истумачити и у пракси правилно примјенити појам кућне задруге. То су посве добро осјетили они правници, који су се у самој правној пракси много бавили задругом¹²⁾). Уосталом при задрузи постоји и један други дуплицитет, што је она једно-времено и имовинска и породична заједница (и тај је дуплицитет, добрим дијелом, и утјецао на онај првонаведени, правни дуплицитет). Заједничко господарење воде овдје крвним сродством или женидбом повезана лица — једна или више ужих породица. И баш тако, кошто прелазе преко праве природе кућне задруге, нарочито преко њеног социјалног и етичког значења, они писци који затомљују ову, надасве важну, породичноправну страну задруге (тако од старијих писаца нарочито неки руски писци, као Леонтовић, под утјецајем извјесних рускоправних института, а неки новији писци под утјецајем извјесних модерних социјалних и економских струјања), тако прелазе и преко правне природе задруге они писци, који довољно не уважавају оба, сприједна описана правна елемента.

Иво Крбек

¹⁰⁾ Чиме сам се своједобно и лично издашно послужио у својој књизи „Земљишна заједница“, Загреб 1922.

¹¹⁾ Велика је заслуга Строхала, што нам је сав тај велики материјал учинио приступачним у својим опсежним радовима.

¹²⁾ Тако на пр. одличан задружноправни специјалиста д-р Тончић, у свом реферату на Правничком конгресу год. 1925, каже кратко за задругу, да „има карактер засебне јуристичке особе, дотично заједнице (*communio*) нашега домаћег права“, комбинирајући тако обе тезе.

ПАР ПРИМЈЕДБИ РЕВИЗИЈСКОМ РЕКУРСУ ПО § 15 ВП-а

Што је у Грпп-у ревизија, то је у ванпарничним поступцима, гдје се све па и најважније мериторне одлуке доносе у облику закључка или одлуке, ревизијски рекурс. У старијем аустријском законодавству постојала је знатна разлика између редовне ревизије, односно редовног ревиз. рекурса, који су се правни лијекови улагали у случају кад је другостепена одлука укинула или преиначила првостепено ријешење, те ванредне ревизије односно ванредног рекурса којима су се служили, кад је другостепена одлука, макар из других разлога,¹⁾ потврдила првостепено ријешење. По старом и по новом аустријском Грпп-у све до новеле за растеређење судова од 1-V-1914 само је редовна ревизија имала одгодну снагу.²⁾ То исто вриједило је по Привременом Грпп-у за Хрватску и Славонију од године 1852 све до увођења наших нових процесних закона. Осим тога су се редовна ревизија и редовни ревизијски рекурс могли улагати из разлога, који нису били тачно фиксирани ни строго ограничени једнако како ни разлози за призив односно за рекурс против првостепених одлука. У данашњем аустријском и новом југословенском процесном законодавству отстрањене су готово све разлике међу редовном и ванредном ревизијом осим ограничења из § 596 Грпп-а, по коме је ванредна ревизија допуштена само код вриједности спорног предмета од преко 5000 динара. Напротив су разлике међу редовним и ванредним ревизијским рекурсом задржане и у нашем новом процесном законодавству. Шта више, оне су тим законодавством још повећане према стању, које је постојало на основу ранијих аустријских и хрватских процесних закона.

Пошто се у ванпарничним поступцима сва, па и најважнија мериторна рјешења, доносе у облику закључка или одлуке, требало би да су претпоставке за допустивост ревизијског рекурса у Вп-у једнако уређене као и претпоставке за улагање ревизије по Грпп-у. По ранијим аустријским и хрватским процесним законима биле су те претпоставке много једноликије и аналогније него ли данас тако да у том погледу наше ново процесно законодавство не претставља никакав напредак према стању ранијег аустријског процесног права.

Што се тиче претпоставака за редовни ревизијски рекурс по § 15 Вп-а морамо признати да су те претпоставке много шире, него ли за редовну ревизију по § 597 Грпп-а. Прије свега морамо нагласити да су разлози за редовни ревизијски рекурс исто снако неограничени као и разлози за рекурс против првостепених одлука по Вп-у. Према томе они су шири не само од разлога за ревизију по § 597 Грпп-а, него и од разлога за призив нарочито због тога, што се у рекурсу по Вп-у могу износити нове

¹⁾ Тако и одлука беошког Врх. судишта од 3-1-1924 цитирана у Горшићевом Коментару стр. 256.

²⁾ Напротив се по Вп-у одгодна снага ванредног ревизијског рекурса не разликује од одгодне снаге редовног ревизијског рекурса, односно рекурса против првостепене одлуке. Пореди и Rintelen Grundriss des Prozesses aussen Streitsachen стр. 38.

чињенице и нови докази и у погледу самог мериторног питања (§ 12 Вп-а), док се у призиву ни у ревизији не могу износити нове чињенице и нови докази у погледу самога главног питања, него једино ради утврђивања процесних повреда, нарочито ради доказивања истакнутих разлога за ништавост (576, 600/3 Грпп).

Редовни је ревизијски рекурс допуштен у ширем обиму него ли редовна ревизија такођер из разлога, што се он може уложити и у случају, кад је другостепена одлука укинула првостепено рјешење, док се у аналогноме случају по Грпп-у не може никада уложити ревизија, јер се одлука о укидању доноси закључком. Али ни ревизијски рекурс против оваквог закључка неће бити допуштен по Грпп-у у свим случајевима, него једино онда, кад је другостепени суд заједно с укидањем првостепене одлуке донио и ријешење, да се одбацује тужба или обуставља даљи поступак (613/2 Грпп-а). Напротив ако је другостепени суд заједно с укидањем првостепене одлуке донио ријешење да се ствар има уступити првостепеном или ком другом суду на поновно расправљање и одлучивање, ту по Грпп-у неће бити допуштен ревизијски рекурс *ipso jure*, него само у колико је другостепени суд заједно с одлуком о уступању ствари наредио, да ће се поступак код суда коме се ствар уступа, наставити тек по правноснажности ове одлуке (613/3 Грпп-а). Потпуно аналогни прописи постоје у Грпп-у и за случај када другостепени рекурсни суд укине првостепени закључак те нареди да се ствар уступи истом или ком другом првостепеном суду на поновно расправљање и рјешавање (621 Грпп).

Што се тиче ванредног ревизијског рекурса разлози су за тај рекурс преузани не само у поређењу с § 597 Грпп-а, него и са стањем како је оно било уређено ранијим аустријским и хрватским процесним законима. По првом ставу § 15 нашег новог Вп-а ванредни је ревизијски рекурс допуштен само, када је другостепена одлука у којој битној тачци³⁾ у опреци са законом или са стањем списка или ако је помињана ништавост.⁴⁾ Одмах на први поглед падају нам у очи становите сличности с разлозима за ревизију по § 597 Грпп-а, али такођер и становите разлике између разлога по § 15 Вп-а те § 597 Грпп-а. Најбитнија је разлика у томе, што се као разлог за ванредни ревизијски рекурс не наводе аналогни прописи, какви су садржани у 2 тачци § 597 Грпп-а, док би се иначе остали разлози из § 15 Вп-а донекле слагали с остале три тачке § 597 Грпп-а. Кад сам то примјетио при проучавању пројекта данашњег Вп-а скренуо сам пажњу састављача пројекта на тај недостатак изразивши у разговору с њиме своје мишљење, како би било најзгодније, да се разлози за ванредни

³⁾ Ово се ограничење донекле подразумјевало и по аустријском Вп-у, а код нас је оно изричито уврштено у законски текст, да се не би улагао овај правни лијек и због најнезначајнијих поврједа закона или неслагања са списима, како је то раније бивало.

⁴⁾ Док се опрека са законом и неслагање са списима односи само на другостепену одлуку, дотле се ништавост уважује и онда, кад је учињена у првостепеном поступку.

ревизијски рекурс сасвим изједначе с разлозима за ванредну, односно редовну ревизију по § 597 Грпп-а, а у најмању руку да се у § 15 Вп-а уврсте и разлози из друге тачке § 597 Грпп-а, који пружају могућност за улагање ревизије, а тим додатком и за улагање ванредног ревизијског рекурса, не само у случају кад је почињена ништавост, него и онда кад су поврјеђени остали процесни прописи, који су могли спријечити да се ствар исправно оцјени и темељито претресе. Састављач пројекта није прихватио ову моју усмену сугестију истичући да преузимање 2 тачке § 597 није овдје умјесно ни потребно обзиром на инквизиторно начело и појачану судијску власт у Вп-у.

Него, прави разлог за постојећу стилизацију § 15/1 Вп-а треба тражити у том, што су се референт и комисија у неку руку скањивали да напусте већ устаљену стилизацију § 16 аустр. Вп-а из године 1854 бојећи се да не би можда у том правцу отишли сувише далеко и увели какву новотарију која би се касније показала незгодном. Међутим да се стилизација аустр. § 16 Вп-а сразнила с прописима о ванредној ревизији и ванредној жалби због ништавости по тадањем аустриском и привременом хрватском Грпп-у било би се примјетило да су ти прописи потпуно аналогни. Ванредна се ревизија по старом аустриском и хрватском Грпп-у није могла уложити као данас због погрјешне правне оцјене ствари (597/4 Грпп-а), него због очите опреке са законом односно због очите погрјешке у тумачењу или примјењивању закона,⁵⁾ па је та очита опрека са законом преузета и у стари аустриски Вп као разлог на ванредни ревизијски рекурс (види § 16 аустр. Вп-а и § 15/1 нашег Вп-а). Да су тадашњи аустриски кодификатори имали у свом старом Грпп-у погрјешну правну оцјену ствари као разлог за улагање ревизије, они би зацијело тај исти разлог уз исту стилизацију били преузели и у Вп као разлог за улагање ванредног ревизијског рекурса.

У ствари, врло је тешко рећи, у чему се састоји разлика између „погрјешне правне оцјене“ и „очите опреке са законом“. Горшић⁶⁾ налази ту разлику у томе, што очита опрека са законом постоји само онда, кад је односно питање јасно ријешено у закону, а побијана одлука ипак гласи противно. Жилић и Шантек,⁷⁾ чини се, не повлаче неку тачну границу између та два појма. По њима очита опрека са законом постоји онда, кад који формални или материјални законски пропис није никако примјењен или је погрјешно примјењен. Само отступање од сталне судске праксе не претставља овакву поврједу. Ње нема ни онда, када суд поступа по слободној оцјени. Исто тако ни Година не налази никакве разлике између споменута два појма.⁸⁾ Најзад ни немачки писци не разликују питање, у чему се та разлика састоји.⁹⁾

⁵⁾ Видети Canstein: Lehrbuch des öster. Zivilprozessrechts. II Band, Berlin 1893 стр. 182, затим § 336 приврем. хрв. Грпп-а од године 1852.

⁶⁾ Франја Горшић, Коментар Вп-а стр. 256.

⁷⁾ Жилић и Шантек, Коментар Вп-а стр. 232.

⁸⁾ Дионис Година, Коментар Вп-а стр. 59.

⁹⁾ Тако нарочито не образлаже ову разлику Rintelen у свом Grundriss des Prozesses aussen Streitsachen стр. 37 и 38 као што ни Canstein, о. с. стр.

Значајно је свакако и то, што нови аустриски Грпп није преузео из старијег аустриског законодавства споменути појам, који је потицао још из Јозефинских времена, кад је цар Јосип II био забранио судовима свако аналогно тумачење закона, наредивши им да се у свим двојбеним случајевима имаду обраћати дворској канцеларији ради добивања аутентичног тумачења. Само у таквом режиму може да постоји становита чвршћа граница између очите противзаконитости и погрјешне правне оцјене ствари. Напротив гдје је судовима дато овлашћење да се у двојбеним случајевима послуже доктринарним тумачењем закона затим аналогичном *legis* односно и аналогичном *juris* или најзад принципима природног права (§ 7 аустр. Орг-а), ту се не може повући никаква стална граница између поменута два појма. Све нам то даје ослона да појам „очита опрека са законом“ надомјестимо „погрјешном правном оцјеном ствари“, како су то урадили и аустриски кодификатори код фиксирања разлога за ревизију, и како су требали да поступе и наши кодификатори у § 15/1 Вп-а.

Истина, ни аустриски Вп у свом § 16 не истиче напосе као разлог за ванредни ревизијски рекурс поврједу осталих процесних прописа, која је могла спријечити да се ствар исправно оцјени и темељито претресе. Али у старијем аустриском систему то није било ни потребно, јер у њему разлози за ништавост поступка нису били поименце наведени као код нас у § 571 Грпп-а, него се сматрало разлогом за ништавост свака поврједа битних процесних прописа, која је могла спријечити да се ствар темељито пресуди (§ 339 привр. хрв. Грпп-а). Кад се дакле у § 16 аустр. Вп-а из године 1854 спомињу разлози за ништавост као основ за улагање ванредног ревизијског рекурса, онда су у томе садржане и све остале поврједе битних процесних прописа, које су могле спријечити да се ствар темељито не претресе или не оцјени исправно, а не само оне које су код нас набројане у § 571 Грпп-а.

Према томе редактори нашег пројекта, хтијући да остану што вјернији аустриском тексту, они су се баш тиме изневјерили том тексту. Они су преузели само формално његову дикцију, али су окрњили његов садржај и смисао. Они би најбоље били погодили дух и мисао аустриског закона, да су у цјелости преузели разлоге за ревизију из § 597 Грпп-а те их уврстили у § 15 Вп-а као основ за улагање ванредног ревизијског рекурса.

Најзад, што тиче разлога ништавости из § 571 Грпп-а, они се не могу у цјелости примјенити као основ за улагање ванредног ревизијског рекурса по § 15/1 Вп-а, нити се сви ти разлози могу подједнако примјенити у свим гранама ванпарничног поступка. Има случајева, гдје је и у ванпарничном поступку изричито нарочито преслушање странака као на пр. у споровима око уређења граница. Ту би поврједа тог начела значила ништавост поступка. У другим случајевима овакво преслушање није изричито прописано, па се због пропуштања обостраног преслушања не би могао

186. Он каже само да нема очите поврједе закона кад је судца овлаштен да по свом нахођењу (*nach der Billigkeit*) утврди висину становитог износа. Али ту нема ни погрјешне правне оцјене ствари.

уложити ванредни ревизијски рекурс по тачки 4 § 571 Грпп-а. Надаље има случајева, гдје и несвојевласна лица могу да предузимљу становите правне радње на подручју парничног поступка. Такве се радње неће моћи побијати по тачки 5 § 571 због недостатка процесне способности или законског заступања. Горшић у свом Коментару¹⁰ допушта аналогну примјену само разлога ништавости наведених под тачком 1 и 2 § 571 Грпп-а, а донекле и оних који су садржани под тачком 5 и 9 истог §-а. К тому додаје још и поврједе § 2 Вп-а, док потпуно искључује аналогну примјену тачака 3, 4, 6, 7 и 8 из § 571 Грпп-а. Нама се чини ово Горшићево тумачење у једну руку прешироко, а у другу преуско. Оно је прешироко, кад међу разлоге ништавости убраја и све поврједе прописа садржаних у § 2 Вп-а. С гледишта старијег аустриског процесног права то је становиште било исправно, јер у старом Јозефинском процесном реду, па ни у Привременом хрватском Грпп-у из године 1852, разлози за ништавост поступка нису били тачно фиксирани, него се сматрала ништавошћу свака поврједа битних процесних прописа, која је могла спријечити исправно пресуђивање дотичне ствари (поради § 339 Прив. хрв. Грпп-а). Прописи § 2 Вп-а спадају свакако међу таква битна процесна назначења, па се њихова поврједа могла сматрати разлогом за ништавост. То вриједи и за данашњи аустриски Вп који потиче из године 1854, па кад он у § 16 говори о разлозима за ништавост, он има пред очима разлоге ништавости, како су они били нормирани у вријеме његова постанка. Међутим када је донесен наш нови Вп, код нас је већ био ступио у живот, а у неким крајевима такође стао на снагу наш нови Грпп, у коме су разлози за ништавост таксативно набројени у § 571. Горшићево је тумачење по моме суду и преуско, пошто се ништавост из тачке 3 § 571 Грпп-а без икакве сумње може примјенити и у Вп-у, и то у много ширем опсегу него ли у Грпп-у, пошто је ненадлежност у Вп-у увијек непророгабилне природе и по томе увијек основ за ништавост. Такође тачка 6 § 571 Грпп-а моћи ће се врло често примјенити и у Вп-у, кад пресуђена ствар не спада пред редовне судове или на ванпарнични поступак, кад о њој већ тече други судски поступак пред истим или којим другим домаћим судом. Већ смо раније споменули, да би се у извјесним случајевима могла примјенити свакако и ништавост из тачке 4 § 571, тако нарочито у споровима око уређења граница. Истина, за рекурс против првостепених одлука и за редовни ревизијски рекурс ова тачка не долази у обзир за то, што се у тим рекурсима могу износити нови докази и нове чињенице у неограниченом облику (12 Вп-а). Али у ванредном ревизијском рекурсу није допуштен т.зв. *beneficium novorum*. Можда би се могло говорити и о погреди начела јавности, кад је суд пропустио јавне позиве у амортизационом поступку или у току оставинске расправе. Ето баш зато што ни разлози за ништавост нису у Вп-у ван сваке сумње, требало је у § 15/1 Вп-а уврстити и један опћенити разлог за ре-

¹⁰⁾ Горшић, о. с. 256 с.

визијски рекурс који би обухватио све битније процесне повреде које су могле утицати на садржај мериторног ријешења онако како је то учињено у §§ 590/2 и 597/2 Грпп-а.

Прописи § 15/1 Вп-а о ванредном ревизијском рекурсу не вриједи за поступак у земљишно-књижним стварима, гдје је таква рекурс потпунома изједначен (140 Зк-а). Они не вриједи ни за ванредне ревизијске рекурсе по § 188 Стз-а, односно по §§ 9 и 200 Ип-а. За ванредни ревизијски рекурс по § 188 Стз-а вриједи пропис о неограниченој употреби свих оних разлога из којих се може уложити рекурс против првостепених одлука убројивши овамо такође нове чињенице и нове доказе (§ 188 Стз-а). То вриједи у смислу § 608 и 614 Грпп-а те § 68 Ип-а и за ванредне ревизијске рекурсе у Извршном поступку, само што је овдје искључена употреба нових чињеница и нових доказа. Најзад ни редовног ни ванредног ревизијског рекурса нема кад се ради о трошковима поступка, о пристојбама свједока и вјештака (15/2 Вп-а), о уређењу граница (280/3 Вп), о задржању или пуштању из завода за душевне болести (195/1 Вп), итд.

Д-р Срећко Цуља

НАКНАДНЕ НАБАВКЕ ПО НОВОМ ТРГОВАЧКОМ ЗАКОНУ

И без икакве зле намере ког учесника у оснивању деоничког друштва (дд) улошци у стварима и набавке при оснивању могу бити опасни по деоничаре, веровнике и по само деоничко друштво. Ту објективну опасност закони о дд. већ одавна сузбијају разним мерама, које иду за тим, да се постигне што исправнија процена прометних предмета, а широкој јавности и нарочито лицима, која би хтела да упишу деонице, да се омогући што потпуније обавештење о њима и о накнади, која би имала да се за њих да било у виду деонице било у виду новца или других предмета од вредности. Што новији закон, толико је обазривији и строжији, и признати ваља, да те мере, ма колико су потребне и корисне, донекле отежавају и поскупљавају тзв. квалификовано оснивање и тиме потстрекавају осниваче, да их мимоиђу како могу. Најпростији је начин тај, што се дд. оснује готовим новцем и што управа, чим је друштво правно постало, а на основу претходних споразума међу оснивачима или међу овима и трећим лицима, прикупљеним уплатама на деонице за друштво набави предмете, који су у друштвену имовину заправо имали да уђу као улошци у стварима или набавке при оснивању. То је формално прости акт пословодства и заступства, по друштво обавезан као сваки други акт управе. Пошто прву управу бар стварно, и ако не вазда формално, изабере оснивачи, ови на тај прости начин могу изиграти поменуте законске прописе. Објективна опасност од тих „накнадних набавки“ иста је као од уложака у стварима или од набавки при оснивању, зато новији закони и њих допуштају само са сличним каутеллама као и улошке у ства-

рима и набавке при оснивању. Положај код друштава са ограниченом одговорношћу (дсоо), је готово исти, зато новији закони и за њих дају слична наређења.

Наши досадашњи законски прописи не познају израз „накнадне набавке“, а и појам је бар законима о дд. непознат, али га знају тзв. деонички регулатив из 1899 г. и закон о дсоо. из 1906 г., који важе на подручјима апелационих судова у Љубљани и Сплиту, као и бос-херц. наредба од 5 децембра 1911 г. бр. 218.386, која се повела за поменутих регулатива. Ти прописи више мање су у складности са односним прописима других закона о дд. и дсоо. онога времена, а данас више не одговарају у свему, зато их нови трговачки закон за краљевину Југославију (јслтз.) употпуњава.

Појам накнадних набавки по јслтз. је овај: уговорно набављање некретнина или направа које би трајно служиле друштвеном предузећу, или других предмета, ако противвредност, коју друштво има да да, премаша једну петину уплаћене основне главнице. При томе не чини разлику, да ли направе већ постоје или се тек имају створити. У исти ред је стављено узимање на употребу, ако годишња накнада премаша једну десетину уплаћене основне главнице (§ 256, став 1, т. 5). Подвучена места су новина и у оним областима, у којима су накнадне набавке већ уређене. Допуне правдају се тиме, што прописи о накнадним набавкама, у колико се ради о њиховом предмету, треба да обухвате све случајеве уложака у стварима и набавки при оснивању, ако се жели да спречи изигравање; тиме што је опасна употреба једног знатног дела у датом тренутку расположивих сретстава, за једну саму сврху, и тиме што би се отежавање само набављања у својину могло мимоићи узимањем на употребу уз несразмерно велику накнаду. Правно ради се о свим правним пословима међу живима, којима је сврха, да прибављач стекне својину или право употребе, дакле не само о куповини и узимању под кирију или закуп, али не спада овамо прибављање у стечају или извршењу или наследством.

Пошто се жели да спречи изигравање наређења о улошцима у стварима и набавкама при оснивању, мере предострожности морају бити сличне. О улошцима у стварима и набавкама при оснивању оснивачи дужни су дати исцрпан извештај (§ 190 јслтз.). Такав извештај је прописан и за накнадне набавке; потписати га морају чланови управе и надзорног органа као и саговорач, што је важно с обзиром на наређења о одговорности, јер олакшава доказ учествовања. Тај ће се извештај подврћи ревизији у смислу §§ 191—193, као и извештај оснивача, а могуће је, као и код уложака у стварима и набавки при оснивању, по предлогу мањине деоничара, која претставља бар једну десетину основне главнице, и поновно испитивање, за које у суштини важе наређења § 208 јслтз., разуме се, са потребним изменама, јер у случају §-а 208 дд. правно још не постоји, а у случају накнадних набавки оно је већ уписано у трговачки регистар (§ 256, став 2).

И у погледу одобравања прописане су сличне каутеле као и за улошке у стварима и набавке при оснивању у случају сукцесивног оснивања дд. (§§ 195, став 2, т. 8, § 196, став 4, § 197, став 2, т. 4, § 202, став 2, § 206, став 1, т. 2, § 207, став 2). За одобрење накнадних набавки наине тражи се ово: предлози о њима морају бити изречно означени у дневном реду (§ 257, став 2); за последњих 15 дана пре скупштине сваки деоничар може захтевати, да му се о његовом трошку да препис предлога о накнадним набавкама, који су стављени на дневни ред, а ако је деоничар доказао право учествовања на скупштини, може у истом року прегледати и поменуте извештаје о накнадним набавкама (§ 262, став 2); кворум је исти као за оснивачку скупштину, а не само једна десетина основне главнице (§ 263, став 3); већина износи три четвртине датих гласова (§ 274, став 2); гласати не сме деоничар, од кога би имала да се набави накнадна набавка. Ово истина није изречно речено, али махом ће ту постојати случај из § 270: да ни у своје ни у туђе име, као ни преко заступника не сме гласати деоничар, који зна, да у одређеном послу има интерес противан интересу друштва (изузетак у § 272). Записнику о скупштини ваља приложити предлоге о накнадним набавкама са извештајима (§ 281, став 3); све то ставити на прегледање деоничарима; преписе послати регистарском суду и вишем државном тужиоцу (§ 282). За поништавање скупштинског закључка о накнадним набавкама важе иста наређења као и за поништавање других скупштинских закључака (§ 283—289); у осталом и већина од осталих поменутих мера није прописана само за накнадне набавке.

Даље § 256, став 5, наређује, да у случајевима из става 1, т. 2 до 5, а у т. 5 спадају накнадне набавке, правни посао без одобрења скупштине нема дејства према друштву. Тиме је отступљено од начела, од којег садашњи закони не познају изнимке и које је иначе одржано и у јслтз., наине, да дд. веже сваки правни посао, склопљен од управе, па био и у супротности са којим закључком скупштине (§ 297). То је врло важна разлика, оправдана тиме, што се у § 256, став 1, т. 2—5, ради о уговорима, битним по рад и живот дд.; у погледу тих, таксативно наведених, предмета може се захтевати, да се саговорач побрине о томе, да ли управа ради у складности са закључцима скупштине, односно може се наредити, да посао, склопљен од управе, нема дејства за друштво, докле га није одобрила скупштина. Од самог система јслтз тиме у суштини није отступљено (§§ 206, 212), као што је само доследно, да је за важност уговора о накнадним набавкама потребан још и упис у трговачки регистар (§ 256 став 5); то важи и за улошке у стварима и набавке при оснивању (§ 211).

Поред ових мера предострожности, које деоничарима — разуме се: *iura vigilantibus scripta sunt* — даје довољно могућности одбране од некорисних накнадних набавки, предвиђене су и репресивне мере, које могу бити нарочито важне код скупштански основаних дд., код којих су деонице још у рукама скуп-

вача; у том случају поменути наређења без сумње могла би донекле затајити, утолико, колико се баш ради о пажњи самих деоничара; ова пажња неће бити велика, ако они деонице не намеравају задржати, него их отуђити. Те репресивне мере јесу одговорност за штету (§§ 390, 402) и кривична одговорност (§§ 405, 406, 411, 412). Важно је при томе, да је у § 390 — одговорност за несразмерне противчинидбе — донекле преокренут терет доказивања: учесник, туженик, мора доказати, да није знао ни знати морао за чињеницу, да је противчинидба за накнадну набавку прекомерна. То изгледа јако строго, али у ствари није, јер је прописана ревизија; ако је извештај управе и надзорног органа одобрен од ревизора, а ревизорима није „подвалено“, баш извештај ревизора биће довољан доказ; не претпоставља се просто кривња за прекомерну противчинидбу. Дакако, ако би тужилац тврдио, да су ревизори заведени у заблуду, туженик би морао доказати, да нису; но разуме се, да не би било довољно просто несубстанцијирано тужиочево тврђење, он би морао навести потребне чињенице, само не би он морао доказати, да те чињенице постоје, него туженик, да не постоје. То преокретање доказног терета је потребно, јер се по самој природи ствари сав доказни материјал махом налази у рукама туженика; тужилац, деоничар или веровник знати ће само, да он има штету, која се може свести на прекомерност противчинидбе; за ово и није измењен терет доказивања. Само доследно је да за сву штету одговара и онај, који уговарање или давање или примање прекомерне противчинидбе намерно или из велике немарности не спречи; у неспречавању је кривња (упор. §§ 300, 322, став 1, и § 400, став 2 и 3).

Иста опасност, која у погледу накнадних набавки постоји иза постанка дд., могућа је и код повишења основне главнице, дашто, наређења § 256 могла би се — ма да то није вероватно — изиграти накнадним повишењем основне главнице у сврси прибављања накнадних набавки. Том опасност сузбијају §§ 351, став 3, и § 355, нарочито став 2 т. 3.¹⁾

Објективна опасност набавки при оснивању код дсоо. иста је као и код дд. Зато §§ 453, став 2, §§ 454, 455, 456, 457 и § 472, став 7, т. 3, §§ 487 и 488 дају готово иста наређења, али ипак са једном крупном разликом, која је основана у томе, што код дсоо. нема ревизије у смислу §§ 191—193. Код дсоо. могуће је само симултанско оснивање (§ 418, став 4), а удели задругара тешко су преносиви (§ 443²⁾), ревизија дакле за заштиту самих другара није баш потребна. Опасност по веровнике уклоњена је

¹⁾ Ваља скренути пажњу на редакцијску грешку у § 351 став 3, где је место о једној петини, односно о једној десетини (уплаћене основне главнице) реч о једној десетини односно једној двадесетини (износа повишења основне главнице). У предлогу тз. и у § 256 били су већи бројеви; они су снижени у Народној скупштини, али то није учињено у § 351 (ни у § 347 став 6). Грешка ће моћи и морати да се исправи уводним законом за јслтз.

²⁾ Уводним законом за јслтз. предвидеће се потребно за оне области краљевине, у којима не постоје јавни бележници.

наређењем § 487, став 3, које пословођама и члановима надзорног органа, као и другарима, који дају накнадне набавке, налаже солидарну одговорност за штету од неправилне процене накнадних набавки уз преокренути терет доказивања. Ако стварна вредност набавке износи бар четири петине вредности према процени, одговорности су ослобођени они, који неисправну процену нису скривили намерно или из велике немарности. Ваља рачунати с тиме, да се и сасвим савесне процене могу донекле разилазити; иста мисао је изражена и код поновног испитивања извештаја оснивача, где се могу показати разлике у процени између извештаја оснивача, извештаја ревизора и података самог поновног испитивања (§ 208, став 4).

Ма колико била потребна наређења о накнадним набавкама, она не могу важити трајно, јер би превише сметала раду дд. и дзо. На уму треба имати, да су она у првом реду дата, да се спречи изигравање законских прописа о улошцима у стварима и набавкама при оснивању. Мало је вероватно, да би које дд. или дсоо. хтело и могло чекати цео низ година, да ипак миомошће те прописе. Зато јслтз. примењивање наређења о накнадним набавкама за некретнине и друге направе ограничава на прве три године, а за друге предмете на прву годину после уписа друштва односно после уписа извршеног повишења основне главнице. Набавке по протеку њих рокова не сматрају се за накнадне набавке у смислу § 256 јслтз. Дужина рокова је, као и дужина других рокова, више мање ствар укуса, ипак трогодишњи рок познају и садашњи прописи о накнадним набавкама. Рок за „друге предмете“, тј. на пр. за робу и друге покретне ствари, које нису направе (постројења), може и мора бити краћи.

Милан Шкерљ

НЕКОЛИКО НАПОМЕНА К ОДРЕЂЕЊУ ПОЈМА ШТЕТЕ

Последње, тридесетипрво поглавље Предоснове грађанског законика за Краљевину Југославију обрађује право на накнаду штете. У материју увађа § 1240, који гласи: „Штетом се назива сваки квар, нанесен неком у његовој имовини, његовим правима или његовој особи. Од тога се разликује измакла добит, коју неко по обичном току има да очекује.“ Предоснова следи тиме аустријском општем грађанском законнику, који је на челу свог отштетног права метнуо такођер и дефиницију о штети, те нацрту чешко-словенског законика о коме се управо сада у парламенту расправља, и којег § 1120 гласи (према наведби д-р Аранђеловића у „Архиву за правне и друштвене науке“, LII, стр. 440):

„Штета је с једне стране сваки уштрб који некоме настане на личности, на имовни или у опште на правима (права штета), а с друге стране оно што неко губи у добитку, који би по редовном току ствари добио (изгубљени добитак).“

Поменути законик, као што и обоје законских нацрта одн. заснова примају дакле дефиницију или појам штете у законити

текст. Томе насупрот много других закона задовољује се тиме, да наводе појам штете међу својим нормама, а да ни не покушају описати шта ли се сматра као штета. Међу те законе морамо убрајати Code civile (чл. 1146) и швајцарски законик о облигацијама (чл. 41), који предпостављају појам штете као познат. И немачки грађански законик у § 823 не износи појам штете, већ одређује, да мора онај, који неком другом проузрочи штету тиме, да му протуправно штетује на животу, телу, здрављу, или другим правима, повратити штету. Тиме је немачки грађански законик избегнуо дефиницији штете и означио када обавезује повреда накнаду штете.

Нарочито расправљање или боље рећи нерасправљање појма штете према последњим напоменутиим законцима, којима морамо обзиром на њихов глас и утицај у правном свету приписивати управо највиши значај је, поред тешкоћа, које чини покушај, да би у кратком опису или дефиницији обухватили феномен штете, проузрочило, да се у правној теорији заступа назор, да је одређење појма штете немогуће а такођер и сувишно (види Ehrenzweig, Die Schuldhaftung im Schadenersatzrecht, 161 ss, исти: Zur Erneuerung des Schadenersatzrechtes, 42). Тај назор осећамо нарочито данас, кад се некако усколебао чврсти темељ права на кога смо били отприје научени, те се налазимо управо као у почетку 19 столећа усред најширег преображења свега права. Ова опћенита појава последица је светског рата, који је оборио пријашње чврсте правне вредности. Не само код нас, где нас прилике саме силе, да си подижемо нову правну зграду већ и у старим државама (н. пр. у Немачкој, види Feith, Haftung ohne Verschulden in commendenden Recht?) се такође расправља о основним проблемима права, нарочито приватног.

Питање је сада, дали да препоручујемо и за будући јединствени југословенски грађански законик, да остави сваки покушај, да би одредио појам штете, као што су то учиниле некоје модерне кодификације, и да идемо путем наведених и других многобројних аутора, који су се бавили отштетним правом. Пример је заводљив особито с разлога што би законик тиме на лак начин избегао критику, да наводно штету нити исцрпно, нити тачно као што ни правилно није определио.

Сви они, који наглашују сувишност определбе појма штете, сагласни су у томе, да је штета појам, који нам је познат из свакидашњег живота и који се у свим својим очитовањима не може правно обухватити те стога ни не може да буде способан предмет за правну конструкцију. Штета је дакле предправни појам, који услед тога позитивно право мора да прими такав какав он и јесте. Премда звучи ово на први поглед донекле и правилно, ипак тај назор не можемо прихватити. Већ само узгредан поглед у било који закон нам показује, да садржи овај мноштво у исти мах и правних и оштетовечанских појмова, па ипак је право дало тим појмовима донекле друкчији садржај, неголи си то још и данас предочује велики дио људи. Посвема је сигурно, нека се зауставимо код најелементарнијег примера, да је људска заједница.

сама призвала у живот различите типове уговора, а да је право тек после та дела као чврсте и стално постојеће појмове уобличио те коначно из њих произвело апстрактан тип уговора уопште као што и њезиног правног састава. Сигурно је и појам више силе, којег у отштетном праву не сме недостајати, имао у почетку свој настанак изван права, а сада покуша јуриспруденца да га реши и одреди, све док му не одреди тако тачан опсег, да га буде могао примити и закон у свој остали садржај.

Управо тако је и са појмом штете. Иако би човек живео повучено у слободној природи, не би му штета била непозната. Природне му је непогоде проузрокују. А борбе са природним силама изазване управо стога, да се природним силама проузроковане штете спрече или бар ограниче заметак су културе која настаје. У друштвеној повезаности се тим, услед елементарних узрока насталим повредама, додавају и штете, чији је проузрочитељ човек. То је човека приморало, да је почео размислити о томе како ће да одреди одношаје међу оштећеним и оштетитељем. Ти одношаји били су у разним добама различити. Није се, наиме, сматрало увек као штета једно те исто, већ се мењавао њезин садржај као што и њезин опсег.

Римско право, на пример, признавало је као штету само оне кваре, који су погодили некога на имовини. Повреде својине и субјективних права сматрале су се правно као штете, које су чиниле обавезу накнаде штете. Кашње се појам својине раширио, тако, да можемо данас поворити већ и о својини на душевном раду. Нарочито изуми дуго времена нису били заштићени. Чим је пак право признало посебну индустриску својину почело је оно сматрати неоправдано искоришћивање изума као штету. Додуше је тиме у биству признат нов предмет на коме је могуће учинити штету, али последично томе је и појам штете добио нов садржај. Према данашњем позитивном праву ми признајемо оштетну одговорност између осталог такођер и за одузимање личне слободе, за увреду части. Ти квари постали су правно штете тек онда, када је дошло до спознаје, да их је могуће оштетити новцем, дакле стварју, која има повраћајуће својство и онда, кад није више могуће успоставити пријашње неоштећено, стварно и правно стање. Поред оштете на имовини постала је тиме могућа и отштета на идеалним добрима, на личној части и личној слободи. У трговачком саобраћају дуго је времена било допуштено неограничено такмичење ма да је оно било још тако необуздано. Полако се створило уверење, да такмичење које у погледу на сатакмаце није нипошто избирљиво, не може да буде допустно. Оно је кадро, да погоди такмаца у погледу његовог господарског опстанка, то значи у последњем реду, у погледу његовог имовине, части и трговачког угледа. Овако такмичење, међутим, обавезује повраћање штете у случају да оно пређе неке границе. При том треба напоменути, да је право, као свуда тако и овдје тек накнадно припознало отштету те врсти као правнообавезајућу, као што је накнадно припознало та факта као штету у правном смислу.

Можемо, међутим, навести такођер и неколико примера из садашње предоснове, који ће да нам покажу, како штета може да се различито појмује.

Према речима § 1240, који дословце преузима свој изворник, штета је у првом реду тзв. права штета, а тек у другом реду изгубљени добитак. Једино за трговце је важно већ досада, и то у сваком погледу, да обухваћа њима проузрокована штета такођер и изгубљени добитак. Њима, наиме, иде за добитак. Данас, тражи већ и прости пук готово у сваком примеру повратак изгубљене добити, што је последица светског рата, који је у том погледу проузроковао велики преокрет. Појам штете се дакле и у неправном животу мења.

Надаље наводимо одлуку § 1277 предоснове, гласом којег „се мора и лицима заосталим у животу, за чије се издржавање убијени по закону имао старати, накнадити оно, што она услед тога губе“. Та одлука много се напада и предлаже се њезино раширење (види Ајзнер—Пливериф: Мишљење о предоснови грађанског законика за Краљевину Југославију, стр. 554). Међутим, она је у уској вези са појмом штете према § 1240 предоснове. Раширење отштетне обавезе такођер и у корист оних особа које је убијени радовољно подупирао, тражило би нужно промену § 1240. Ове особе, нису имале на потпоре, које им је убијени давао, никаквог права. С тог разлога нису оне на својим имовинским правима утрпеле никакву штету. Упозорава се онај, коме се ово чини несоцијално, да ту не може бити говора о томе, коме нека се признаје још и отштета. У том би случају требали дефиницију штете променити. Треба још и помислити, да ови примери нису нимало окрутнији од оних, где службеници убијенога изгубе намештење, пак онда, особито у време кризе, не могу да нађу други посао или нову службу. Зар не би ови можда били социјално прије оправдани, да затраже отштету, неголи они први? Осим тога можемо на сличним примерима опазити још и другу једну појаву. Свако раширење појма штете, које није тачно одређено, има, наиме, као последицу и даљно ширење, те оно може да расте у недоглед у случају да се појам штете у правном погледу на који начин не утврди. То значи, да штету само онда није требало правно одредити кад проузрокује сваки квар отштетну одговорност.

Нешто сличног је и са одредбом § 1278 предоснове. Када је женској особи, која је била заведена ванбрачноме полно опћењу умакао очекивани добитак у случају да је такво опћење без последица. Судска пракса га признаје, јер је наводно тиме умањено основано очекивање ове особе да склопи брак, постало више или мање двојбено. Када ли је то, ако је ванбрачно полно опћење остало свету потпунома прикривено? Постало је двојбено тек онда, када је заведена жена затражила отштету пошто је изнела дело у јавност. Кажемо двојбено, пошто назирања о томе нису једина. Док прости пук дубоко поштује телесну неоскврњеност жене те је већ с тог разлога гледа као етички на вишем степену, модеран женски свет не пресуђује то тако, већ на-

глашује, да може такођер и телесно већ оскврнута неудата жена стајати етички више неголи неоскврнута, пошто треба узети у обзир и све друге моралне квалификације. Такова жена поради тога неће а не би ни могла тражити изгубљеног добитка због завођења полном опћењу. Међутим, она ће сматрати неиспуњено обећање као напад на своју женску част. Док ће припроста жена посматрати читав догађај с материјалног становишта и захтеваће повраћање свих услед завођења изгубљених материјалних добара, те ће тражити само материјалну отштету због нанесене увреде.

Опажамо дакле, да ни у пуку није јединствен назор о појму, опсегу и различитим врстама штете. Из свега тога излази, да је у закону свакако потребно одређење појма штете. Без тога сличи увођење самога појма генералним клаузулама у многим модерним законима, где се посебним стварним стањима не може обухватити сва правна и стварна догађања, које хоће да подвргну нормирању. Међутим, колика ли је разлика између тих генералних клаузула и појма штете као таквог! Док генерална клаузула допуњује специјална стварна стања у циљу да нормирању не избегне какав факат — јамчи дакле за потпуност — мора она код отштетне одговорности нормирати бројна ограничења, која ту одговорност искључују. Неправни је појам штете, наиме, широк и уједно са свакодневним човечјим назирањем променљив, те што је одлучујуће важности, он није увек у сагласности с оправданим захтевама. У време ненаданих и узбудљивих вањских промена обухвати човечји појам штете неочекивани садржај спрема коме се прави садржај тек полако пробије до признања. Пошто је правни појам штете само онај, који обавезује к оштети, њега само законита ограничења отштетне одговорности не могу определити, као што предлажу браниоци суштог појма штете. Овдје може да успе само изјава закона: шта јесте штета и шта она није. Тим више је то потребно с разлога, што је штета поред уговора други општи извор читавог облигационог права. Услед тога мора законити појам ако и није и не може бити посвема тачан нуђати суцу правац кад он одређује одговорност за штету.

Д-р Рудолф Сајовиц

ИЗВОРИ БРАЧНОГ ПРАВА

Брачним правилима од 9 јуна 1933 године српска православа црква издала је прописе о постанку и престанку брака православних лица, о правима и дужностима супруга, о мешовитом браку и о још неким предметима из области личног брачног права. Сва су та питања регулисана у главном грађанским законом и још неким посебним државним законима. Пошто велики део надлежности у брачним стварима припада црквеним властима, то се поставило питање, хоће ли црквене власти у будуће примењивати прописе грађанског законика и у опште државних закона, или ће се држати искључиво брачних правила. Другим ре-

чима, јесу ли са ступањем на снагу брачних правила престали важити прописи државних закона о истим предметима, или су остали и даље у важности, у коме би се случају имало поставити питање домена примене брачних правила.

На ово питање не може се дати једноставан одговор, већ треба разликовати: прописи грађанског законика и прописи са њим у вези важе и даље у потпуности и садрже опште-обавезно право, које имају примењивати сви органи, који по ма ком основу имају неку надлежност у брачним стварима; с друге стране, брачна правила не важе као опште-обавезно право, које је санкционисано државном силом, већ као унутрашње право једне аутономне верске заједнице, које има само верску санкцију.

I

Односи између државе и српске православне цркве уређени су законом о српској православној цркви од 8 новембра 1931 године, на основу принципа аутономије цркве у погледу уређења унутрашњих црквено-верских послова (чл. 11, ст. 3, Устава). На основу тога закона донео је Архијерејски сабор устав српске православне цркве, који је озаконен 16 новембра 1931 године и који садржи одредбе „о целокупном уређењу српске православне цркве и свију црквених самоуправних власти“ (чл. 24 закона о срп. правосл. цркви). Одређујући у чл. 63 делокруг Архијерејског сабора, тај устав каже између осталих ствари, у тач. 13, да он „издаје прописе у брачним пословима“. На основу тога текста и чл. 1 закона о српској православној цркви, којим се установљава аутономија српске православне цркве за црквено-верске послове, Архијерејски сабор донео је 9 јуна 1933 године брачна правила.

Ван сваке је сумње да је Архијерејски сабор био властан да донесе за унутрашње потребе цркве правила о црквеном браку чланова православне цркве. Та правила су обавезна за чланове цркве и црквени органи могу, у оквиру црквене аутономије захтевати од њих да их поштују. Држава се не може мешати у посао доношења таквих правила, као ни у друге послове из области црквено-верске аутономије. Али ни црква не може захтевати од државе да њеним правилима прибави поштовање, јер то су правила једне аутономне организације, која важе само у границама њене аутономије.

Међутим, претставници српске православне цркве не мисле тако. Они признају да тим правилима није ниуколико измењено брачно право на територији где важи мађарски закон о браку (зак. чл. XXXI:1894), који признаје једино грађански брак, као ни право где важи аустријски грађански законик, који познаје верски брак, али садржи све прописе о браку, обавезне за сва лица, па и за православне. Али они сматрају да су њиховим брачним правилима укинута прописи српског грађанског законика, који се односе на брак, изузев оних који говоре о имовинским дејствима брака. Разлози за то били би ови: Чланом 63, тач. 13, устава

српске православне цркве добила је црква право да издаје прописе у брачним пословима. Прописи српског грађанског законика о браку су само формално грађански, а стварно су црквени. Грађански законик је усвојио црквене прописе православне цркве за брак православних у Србији. Он неће да ти прописи важе као државни, него хоће да они важе као црквени прописи за брак православних. Црква може црквене прописе самостално кодификовати и њима заменити оно што је црквено у брачним прописима грађанског законика. Уосталом, вели се, брачне одредбе српског грађанског законика државна власт је издала у време док је сама вршила и посао црквеног законодавства за државну веру у Србији. Сада је те послове држава пренела на цркву, која сада може да измени и укине оне прописе, које је некад за цркву донело опште државно законодавство. Најзад и чл. 26 закона о српској православној цркви каже да „по ступању на снагу овог закона и црквеног устава престају важити сви закони, уредбе и други прописи о предмету тих закона“. „Па како су предмет тих закона и ова брачна правила, то се њима укидају сви ранији прописи о црквеном брачном праву, били они прописани црквеним прописима и уредбама или државним законима.“

Цела ова аргументација оснива се на претпоставци да је српска православна црква добијањем аутономије, дакле права да самостално управља и уређује црквено-верске послове, добила и сва она права која су раније, док је она била државна црква, припадала било њој, било држави, било обема заједнички, у погледу свих материја које помињу закон и устав православне цркве, између осталог и право да доноси законе, са опште-обавезном снагом, о браку грађана православне вере. То је, још гледно, заблуда. Ма какво се мишљење усвојило о могућности преноса надлежности законодавне власти, ван сумње је да ако се та надлежност може пренети на управну власт, она се не може пренети на недржавну власт. Ова примедба одузима основ целој аргументацији, али ћемо ипак погледати сваки њен аргумент.

За доказ обавезности брачних правила речено је да је црквеним уставом (чл. 63, тач. 13) српска православна црква добила право да издаје прописе у брачним пословима. То није тачно у толико што је црква то право себи давала увек и њиме се служила, и што јој се то право не спори. Као ни остале верске организације, ни хришћанске цркве нису индиферентне према питањима која се тичу брака. Хришћанска црква је још од свог постанка имала прописе о браку својих припадника и органе који су то право примењивали. Ти прописи су постојали поред државних прописа, али су, и кад је хришћанска црква постала државна, имали само верску санкцију. Доцније, црквено брачно право било је, у неким земљама, постало у извесној мери опште право. Тако је католичко црквено право било у западним земљама опште-обавезно у времену од X до XVI столећа. Данас, у већини земаља црквено брачно право није обавезно за грађане. Оно постоји поред општег државног брачног права. Држава не нагони

никога да се покорава томе праву. Оно важи као унутрашње право цркве за њене припаднике, али и њихово огрешење о то право не повлачи неку општу, државну санкцију; државе се то право не тиче; оно је чисто унутрашња ствар верске заједнице и има само верску санкцију.

Члан 63, став 13, устава српске православне цркве, који би требало да буде основ законске снаге брачних правила, или доказује и сувише или не доказује ништа. Он доказује и сувише ако се узме да је њиме православна црква добила право да издаје прописе са законском снагом у брачним пословима за православне. Ако је она то право добила једним државним законом, онда га је она добила за целу територију државе. Њена брачна правила имала би онда да важе на целој територији за лица православне вере. Међутим, то нико не тврди. Ван сумње је да на пр. у Словеначкој и Далмацији и за брак православних важе прописи аустријског грађанског законика, а у Војводини ранији мађарски закон о браку. Пошто је тако, онда брачна правила немају законску снагу ни на територији српског грађанског законика. Јер, закон не може важити само за један део територије, а не важити за остале делове, ако то није нарочито речено у самом закону, пошто је општост основна одлика закона. — У ствари чл. 63, тач. 13, црквеног устава не доказује ништа у овом питању. Смисао тог прописа је сасвим различит од онога који му се придаје. Није њиме држава пренела на цркву законодавну компетенцију у брачним стварима православних, нити је то могла да учини. Чланом 63 је само одређена надлежност Архијерејског сабора у оквиру црквене аутономије. Тај члан одређује делокруг Архијерејског сабора, не у односу на државу, већ у односу на остале органе цркве, као што члан 64 одређује делокруг Архијерејског синода, чл. 49 права патријарха, чл. 85 функције патријаршијског савета, чл. 94 функције патријаршијског управног одбора, чл. 102 функције епархијског архијереја, чл. 136 функције епархијског савета, чл. 146 функције епархијског управног одбора, чл. 154 надлежност архијерејског намесника, чл. 168 дужности пароха, чл. 185 послове црквеног општинског савета, чл. 194 дужности црквено-општинског управног одбора. Сви наведени текстови имају за циљ само да разграниче у оквиру црквене аутономије, и само у колико се тиче те аутономије, надлежности разних црквених органа. Сами наслови поглавља II црквеног устава („Устројство и власт тела и органа српске православне цркве“) и појединих делова тога поглавља то јасно истичу. Признајући аутономију српске православне цркве и стављајући у делокруг Архијерејског сабора „издавање прописа у брачним стварима“, законодавац је само одредио који ће орган бити надлежан да у оквиру те аутономије и за унутрашње потребе цркве издаје прописе о браку. Ти прописи важе за појединце само у колико су чланови цркве, и имају само верску санкцију, а никако државну. За појединца је покоравање тим прописима ствар савести; држава га не обавезује да их поштује. И католичка црква има своје брачно право, које не допушта развод

брака, па ипак је развод брака католика могућ, на пр. на територији ранијег мађарског права.

У прилог законске силе брачних правила речено је да су прописи грађанског законика о браку „само формално грађански, а стварно црквени“, пошто је законодавац усвојио црквене прописе православне цркве за брак православних у Србији, те да законодавац неће да они важе као државни већ као црквени. — Не изгледа потребно оповргавати ово тврђење о вољи законодавца. Не види се на чему би се оно могло оснивати. Закон садржи увек заповести издате у име државе и санкционисане организованом силом, чак и кад је интерпретативног или допунског карактера. Исто би се могло рећи о суптилној разлици о формалном и стварном карактеру прописа грађанског законика о браку. Ван сумње је да наше брачно право носи верско обележје. Грађански законик зна само за брак православних хришћана; за бракове лица других вероисповести имао се донети закон „у духу њихове цркве“ (уредба од 7 децембра 1861 године). Али ако се законодавац старао да брак православних регулише „у духу њихове цркве“, он није прихватио у целини црквено брачно право. Законодавац је задржао браку верски карактер, који је дотле имао, и брачно право које је створио подесно према том верском карактеру. То је он могао урадити, као што су то урадили и многи други законодавци, али се одатле не може изводити да је он законодавну надлежност пренео на цркву. Та надлежност припада држави, што показује и сама чињеница да је брак православних регулисан у грађанском законнику, који се може мењати само путем закона, како је то наглашено и у самом законнику (§ 4). И у аустријском грађанском законнику, на који се, уосталом, редактор нашег законика и у овој материји више угледао него на Крмчију, брак има изразито верски карактер: његови су прописи инспирисани канонским правом и брак се закључује у цркви. Међутим, законодавна компетенција у брачним стварима у аустријском праву још од осамнаестог столећа припада држави; аустријски грађански законик од 1811 (§§ 75 и 127), као и патент о браку из 1783, садржи чак и прописе о формули закључења верског брака.

Али, чак и под претпоставком да је грађански законик усвојио прописе православног црквеног права за брак православних, то не би значило да црква може те прописе мењати. Рецепцијом нечијег права, па и кад је та рецепција дословно изведена, ствара се засебно право, независно од модела према коме је израђено, то је једва потребно рећи. Скоро цео наш законик је израђен према аустријском грађанском законнику, па ипак нико не може тврдити да промене у аустријском грађанском законнику важе и за нас.

Одговор на остале аргументе у прилог законске силе брачних правила садржан је делимично у претходним разлагањима. Што се тиче права цркве да кодификује своје брачно право и отступи од права грађанског законика, оно се, видели смо, не може спорити. Само та радња цркве без дејства је на државне

законе. Аброгационе клаузуле закона о српској православној цркви (чл. 26) и црквеног устава (чл. 279) не односе се на грађански законик, нити ма који његов пропис. Пошто се налазе у законима чији је предмет организација српске православне цркве (чл. 26, ст. 2, закона о срп. правосл. цркви), оне укидају само законе, уредбе и друге прописе који се односе на ту организацију.

Најзад, чл. 21 Устава каже да брак, породица и деца стоје под заштитом државе. То значи, поред осталог, да све што је из области породичног права спада у надлежност државе и да, према томе, држава законом одређује, између осталог, шта се има сматрати за брак, који су услови за постојање брака, каква су дејства брака и како брак престаје. Тако је, уосталом, код нас било и раније, од кад је донесен грађански законик, у коме су (§§ 60—111 и 759—788) постављени прописи о свему што се тиче брака, његовог постанка и престанка и његових дејстава, како личних тако и имовинских.

Има, међутим, прописа брачних правила који су опште обавезни. То су прописи о предметима за које грађански законик упућује на црквено право. Такви су, на пример, прописи о сродству као брачној сметњи, пошто грађански законик каже да се не може закључити „брак између сродника у степенима црквом забрањенима“, а он сам не садржи ближе одредбе о врстама сродства и степенима у којима је брак забрањен.

Укратко, само се законом могу изменити прописи грађанског законика о браку. Брачна правила нису закон. Она нису ни уредба. Њих није донела надлежна државна власт, па нису ни објављена у „Службеним новинама“. Њиховим доношењем није ништа измењено у нашем брачном праву.

II

Ми можемо закључити да брачна правила нису обавезна ни за државне власти, ни за грађане. Њих је православна црква донела за своје припаднике, али није дужност јавних власти да осигурају њихову примену.

У ствари, као што смо већ видели, доношењем брачних правила није се ништа изменило у постојећем праву неких правних подручја. Тако, на пример на територији где још важи раније мађарско право, за сва лица, па и за православне, важе једино прописи закона о браку (зак. чл. XXXI :1894). Тамо се и сада брак мора закључити у грађанској форми, а за расправљање брачних спорова надлежни су искључиво грађански судови.

Тако би требало да је у целој земљи, па и на подручју српског грађанског законика. Али у пракси није тако. Црквени судови, који су према грађанском законнику (§ 99) надлежни за расправљање брачних спорова православних, не примењују више прописе грађанског законика, већ брачна правила. С друге стране, свештеници православне цркве закључују бракове по прописима тих правила. И једни и други, као органи једне аутономне верске

заједнице, поступају по правилима те заједнице и примењују само њене прописе. На први поглед њихово држање и поступање може изгледати исправно. Међутим, није сасвим тако. Овде је потребно то објаснити. Ми ћемо, ради краткоће и јасности говорити само о раду црквених судова у брачним парницама; *mutatis mutandis* наша разлагања и закључци важе и за рад црквених органа приликом закључивања брака, у колико сам закон не даје неко друго решење.

Судску власт уопште врше државни судови (чл. 28 Устава). Они суде по законима. Само законом могу се установити судови и њихове надлежности (чл. 100 Устава). Нови грађански парнични поступак одређује који судови врше судску власт у грађанским споровима (§ 1). Према њему, за расправљање брачних спорова у начелу је надлежан окружни суд (§ 46, ст. 2, тач. 2 и 3). Али, према чл. 6, ст. 1, уводног закона за грађански парнични поступак „док се за целу државу не донесе закон о надлежности и поступку за спорове који проистичу из брачног односа, а нису имовинско правне природе, остају на снази прописи који о томе постоје“. На територији где важи српски грађански законик, према једној његовој одредби „сва дела у смотрењу брака принадлеже суду духовном, а тако и парнице поради уништења и развода предузимаће се, расправљати и решавати од суда духовног прописаним тога ради редом и начином“ (§ 99). Тако су и данас за расправљање брачних спорова надлежни црквени судови, како је било и у време доношења грађанског законика.

Лако је схватити зашто је грађанским закоником поверено расправљање брачних парница црквеним судовима. За то је било више разлога. У време доношења грађанског законика у Србији је постојало скоро потпуно јединство вере. Законодавац је усвојио црквену форму закључења брака, која је већ постојала у обичајима и одговарала народним навикама. Црквеним судовима могла се дати и надлежност за брачне спорове, већ због тога што је цркви било поверено закључивање бракова, мада једно не повлачи и друго. (Тако, на пр., аустријски патент о браку од 16 јануара 1783 наређивао је да се брак има закључити у црквеној форми, али је надлежност за брачне спорове дао државним судовима). Поред тога, и нарочито, православна црква била је државна црква (в. зак. од 23 августа 1847, зак. од 30 септ. 1862, зак. од 27 априла 1890). Услед тога су и духовни судови, ондашњи црквени судови, имали мешовит карактер: они су истовремено били и црквени органи и државни органи. Према последњем општем закону, којим је православна црква била организована као државна црква, закону о црквеним властима источно-православне цркве од 27 априла 1890 године „у свакој епархији постоји при епископу, као црквена судска власт, епархијски духовни суд“ (чл. 95). Чланови тога суда имали су „сва права судија грађанских првостепених судова, а секретари и писари епархијских духовних судова државни су чиновници и имају сва права државних чиновника“ (чл. 106). Чланове суда и претседника бирао је архијереј, а Министарство просвете их предлагало Краљу ради

наименовања (чл. 99). Сви чланови великог духовног суда постављали су се указом на предлог Министра просвете (чл. 82). Духовни судови имали су да суде не само „по закону Божјем, изложеном у Св. Писму“, већ и по државним законима, што је било изрично речено (чл. 116, тач. 3), а у заклетви коју су судије полагале, изјављивали су да ће се поред закона Божјег и црквених закона држати и државних закона (чл. 117). Могло би се навести још текстова (в. на пр. чл. 225, 232, 234), али су ови довољни да покажу мешовит карактер духовних судова.

Није нужно указивати нарочито, да је услед тога долазило до извесног трења у раду ових судова, али је механизам углавном функционисао, благодаречи томе што је православна црква била државна црква; главни интереси цркве и државе, услед историјских прилика и околности у којима су обе радиле, подударали су се, или допуњавали, и због тога многа питања нису ни избијала на површину, или су се јављала у ублаженом облику.

Али је потребно нарочито истаћи да су духовни судови били не само црквени већ и државни органи. У брачним споровима они су вршили једну државну функцију и истовремено обављали једну дужност црквену. Али власт коју су имали у тим споровима долазила им је од државе; њено вршење било им је поверено државним законима и они су је вршили за државу. У споровима о разводу или поништају брака, у свима брачним споровима, они су вршили функцију јавне власти. У тим споровима, као што је истакнуто, они су били обавезни држати се државних закона. Ово је потребно нарочито истаћи, пошто су духовни судови имали поред ових функција јавне власти и црквених функција, при чијем су се вршењу они појављивали не као државни, већ као црквени органи.

Ово објашњава зашто расправљање брачних спорова припадника других вероисповести није било поверено установама њихових верских организација, већ задржано за државне судове. Грађански законик није био предвидео ко ће бити надлежан за расправљање брачних спорова лица неправославне вере. То је питање било доцније решено на тај начин, што је расправљање свих брачних спорова неправославних стављено у надлежност општих грађанских судова (уредба од 7 децембра 1861 године). Тек конкордатом од 24 јуна 1914 године од тога општег правила направљен је изузетак, и решено да ће брачне спорове између супружника католичке вере, као и између супружника из мешовитих бракова закључених пред римокатоличким свештеником, судити римокатолички духовни судови (чл. 13). Тај изузетак претставља уосталом окрњење државне власти, што је последица сваког конкордата: једним актом међународног карактера држава поставља правила за односе између ње и њених грађана и „даје специјалне капитулације једном делу својих поданика“. (Hauriou, *Principes de droit public*, 2-е éd., p. 462, cf. p. 211).

Али, данас су односи између државе и православне цркве измењени. Православна црква није више државна црква и епархијски црквени суд је чисто унутрашња црквена установа. Чл. 109

устава српске православне цркве то истиче речима да је епархијски црквени суд орган епархијског архијереја за црквено судство и послове унутрашње црквене управе". Чланови црквених судова немају више положај државних чиновника, нити их држава именује, нити иначе учествује у њиховом именовању. У заклетви коју полажу не стоји да ће судити по државним законима (чл. 44, ст. 3 и 4, устава срп. прав. цркве). При суђењу они су дужни да се управљају „по својој савести, а према одредбама канонско-законским“.

Услед ове промене, положај црквених судова на територији српског грађанског законика постао је врло деликатан. С једне стране, они су постали искључиво органи једне аутономне верске заједнице. Као такви они морају поступати искључиво по црквеним прописима. С друге стране, она јавна функција, чије им је вршење било поверено када је православна црква била државна црква, није им одузета. Очигледно је да у вршењу те функције они имају да поступају по државним законима, пошто се они ту и сада, као и раније, појављују у улози државних органа. Они ту не делају само као органи цркве. Са својим функцијама органа једне аутономне верске заједнице они кумулирају и вршење неких јавних функција. У вршењу тих јавних функција они би се морали држати државних закона и остати у њиховим границама. Према томе, црквени судови на територији грађанског законика имали би и даље да суде у брачним стварима по грађанском закону и, разуме се, по правилима црквеног права у колико грађански законик на њих упућује.

Није потребно указивати више на непробродиву тешкоћу која је за црквене судове настала доношењем брачних правила. Као црквени органи, они морају примењивати брачна правила; у вршењу поверене им јавне функције, они би морали поступати по државним законима. Приметимо да би црквени судови на територији српског грађанског законика запали у ову тешкоћу и када православна црква не би сматрала да су њеним правилима укинута одговарајуће одредбе грађанског законика, и да та правила имају сада опште обавезну снагу на тој територији. Та би тешкоћа настала и да су брачна правила донесена само за унутрашње потребе цркве, сходно чл. 1 закона и чл. 63, тач. 13, устава српске православне цркве. Тада би црквени суд, у вршењу јавне функције, имао да расправи неки брачни спор по државним законима, па тек онда да приступи његовом расправљању у оквиру црквене аутономије, према прописима брачних правила, што би могло довести до две супротне одлуке истог суда у истој ствари. Суштина тешкоће је у томе, што један исти орган не може служити и цркву и државу у расправљању брачних ствари, од како је црква престала бити државна, и од како црква и држава немају заједничко брачно право, већ свака има своје.

Ова се тешкоћа могла избећи на два начина, када је већ црква била решена да донесе брачна правила за своје унутрашње потребе: или да се црква захвалила држави на јавној функцији, која је раније била поверена њеним судовима на територији срп-

ског грађанског законика; тада би њени судови могли несметано расправљати брачне спорове њених верника у оквиру црквене аутономије, а према црквеним брачним правилима, пошто ти спорови буду претходно расправљени пред државним судовима, и у колико сама заинтересована лица желе да своје поступке доведу у склад и са црквеним прописима, као што је то случај на територији где још важи раније мађарско право; — или да је држава спровела одмах у живот § 46, ст. 2, тач. 2 и 3, грађанског парничног поступка и одузела црквеним судовима надлежност у брачним споровима, у колико се она односи на вршење јавне функције, остављајући им ту надлежност у оквиру установљене црквене аутономије. Обоје излази на исто; разлика је само у томе, ко би узео иницијативу. Али црква није хтела да се одрекне оне функције коју је имала док је била државна; надлежни државни органи остали су неактивни и тако су црквени судови, задржавши једну јавну функцију, престали да примењују законе, ради чије примене им је била дата надлежност у брачним споровима, и почели да изричу пресуде на основу правила једне аутономне верске заједнице, која су на тај начин практично потиснула закон.

Тако су самим доношењем брачних правила, на шта је Архиепископски сабор уосталом био овлашћен, у колико би се радило о брачним правилима донетим за унутрашње потребе црквене заједнице, а не о опште-обавезним прописима, црквени судови дошли у тежак положај. Те тешкоће неби било да се Архиепископски сабор уздржао од дирања у прописе брачног права заједничког цркви и држави, бар дотле док држава не донесе прописе о надлежности и поступку грађанских судова у брачним споровима.

Али пошто су већ брачна правила била донесена и тешкоћа настала, она се никако није могла решити простим игнорисањем прописа грађанског законика од стране црквених судова. Јер, потребно је увек се сетити да се надлежност црквених власти у брачним стварима грађана на територији српског грађанског законика, оснива на вољи државе, и да су садржина и границе те надлежности, као и право које те власти имају да примењују, одређени државним законима. Непримењивање тих закона од стране црквених власти претставља у сваком случају њихову повреду.

Цела ова дискусија има, поред теоријског, велики и вишеструки практичан значај, на који ћемо само указати. Између осталог, извесна компетенција у брачним споровима прападала је код нас увек, па и данас припада, грађанским судовима. Затим, постојање или непостојање брака може бити претходно питање у разним споровима из области надлежности грађанских судова. Ако грађански судови, као што би једино било исправно, не буду водили рачуна о раду црквених власти по брачним правилима, у колико су та правила у супротности са државним законима, онда ће правна ситуација многих лица постати неизвесна и неодређена.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ШЕРИЈАТСКОГ НАСЛЕДНОГ ПРАВА

Наследно право муслимана у Краљевини Југославији није регулисано на јединствен начин. У Босни и Херцеговини постоје два наследна система, један за „мулк“, добра на којима власник има потпуну својину, а други за „ерази-мирију“, добра на којима власник има само ограничену својину. Ова разлика у својини не постоји у другим крајевима наше државе, па према томе ту не постоје ни два наследна система него само један и то онај који важи за добра потпуне својине.

Деоба добра на мулк и мирију уведена је у Босни и Херцеговини за време турске владавине и ту се очувала све до данас.¹⁾ У мулк добра спадају све покретне ствари а од некретнина земљишта у градовима и селима на којима се налазе куће, земљишта која служе за дворишта и градилишта и баште. Наследно право на мулк добрима регулисано је по прописима изведеним из Курана и суннета (традиције) у мири добра спадају само некретнине као ливаде, пашњаци, шуме и оранице. Наслеђивање ових добара регулисано је специјалним законима (канунима) које су издавали турски султани у споразуму са врховном верском власти. У Босни и Херцеговини још су на снази два таква турска закона на основу којих се пресуђује правна природа земљишта и расправљају заоставштине на мири добрима. То је Земљишни законик од 21-IV-1858 г. (Ерази-канунама) и закон од 21-V-1867 г. Прописи ових закона вреде за све мири заоставштине у Босни и Херцеговини без обзира на веру и поданство оставитеља.²⁾

Прописи наследног права који су изведени на основу Курана и суннета имају особито значење и важност за муслимане у Југославији. Ти прописи имају општи карактер, јер се примењују на целој територији и на сва добра сем мири земљишта у Босни и Херцеговини.³⁾

Куран и традиција водили су много рачуна о наследном праву. Ова два извора детаљно су регулисала ову правну материју која се у исламском свету сматра као нешто свето и неприкосновено. Прописи наследног права имају јавноправни карактер, јер се не могу мењати вољом странака. Док грађанско право

¹⁾ Људевит Фаркаш, Земљишно законодавство у Босни и Херцеговини, Архив 1925, XI (XXVIII), стр. 169 и 226; Теримовић Али-Мехмед, О ерази мирији, Гласник Исламске верске заједнице, Београд 1935, стр. 329 и стр. 369. Ову поделу признаје Закон о унутрашњем уређењу, оснивању и исправљању земљишних књига од 18 маја 1930, § 87 ал. 5.

²⁾ Спорове о правној природи земљишта пресуђују грађански судови у смислу горњих закона. Ови судови исто тако надлежни су да расправљају заоставштине немуслимана на мири добрима.

³⁾ Изузетно прописи Земљишног законика (Ерази канунама) од 25-IV 1857 и Закона о наслеђивању мири добара од 25-V-1867 примењује се на подручју Врховног шеријатског суда у Скопљу и то на заоставштине муслимана који су помрли пре 12-II-1921 г., а у смислу решења Врховног муфтиства у Београду бр. 27/1921. Азабагић М. Хамдија, примена и важност Закона Ерази-канунама на подручју Врховног шеријатског суда у Скопљу, Правосуђе 1935, бр. 5 и 6, стр. 380.

сматра да законски ред наслеђивања претставља пређутни неписани тестамент, у шеријатском праву напротив воља оставиоца је ограничена, јер законски наследни ред ужива преимућство над тестаментом. Стварно, на основу тестаента може оставилац располагати у принципу само са $\frac{1}{3}$ своје заоставштине, $\frac{2}{3}$ морају остати за законске наследнике.⁴⁾ Сви наследници сем државе спадају у нужне законске наследнике које оставилац не може искључити. Искључење наследника може наступити само кад постоје законски узроци неспособности за наслеђивање као хотимично или нехотично убиство и разлика религије. Оставилац исто тако не може мењати законски ред ни делове појединих наследника. Он не може према томе изједначити путем тестаента своју мушку и женску децу, нити може оставити легат коме од својих наследника. Дакле, својство законског наследника и легатара не може се сјединити и саставити у једној те истој особи.⁵⁾

Ако шеријатско право заштићује наследнике од располагања за случај смрти у јачој мери него што то чини грађанско право, јоно их међутим не заштићује у довољној мери од располагања које изврши оставилац међу живима. Стварно, шеријатско право, заступајући принцип апсолутне слободе располагања међу живима, не пружа никакву заштиту наследницима против даровања које изврши у здравом стању оставилац у корист својих наследника или трећих лица. Премда се не признаје важност учињеног легата у корист наследника, дозвољава се међутим да оставилац дарује целу своју оставину у корист кога од својих наследника. Даровање које испуњава све материјалне и формалне услове пуноважности остаје на снази, јер га наследници не могу побити ни тражити урачунавање унапред примљеног, ни подићи тужбу за редукацију наследног дела оног наследника који је примио какав дар од оставиоца као што би то могли учинити у смислу прописа грађанског права. Исто тако наследници не би могли побити даровање које је извршио оставилац у корист трећих лица, како би тим путем био окрњен значајно њихов наследни део.⁶⁾

Шеријатско право заштићује наследнике само кад оставилац врши даровање у смртној болести (марази-мевт), јер сматрају да је то извршио обично у циљу да оштети своје законске наследнике. Даровање учињено под оваквим околностима сматра се као тестаментално располагање и може се извршити само у висини $\frac{1}{3}$ чисте заоставштине под условом да то даровање није учињено у корист наследника.⁷⁾

⁴⁾ Ахкаму-шерија, § 537.

⁵⁾ Бухари, Сахих, Цариград 1315, св. III, стр. 189; Шејбани, Тејсир-ул-вусул, Каиро 1346, св. IV, стр. 292.

⁶⁾ По шеријатском праву поклон постаје перфектан тек по извршењу традиције. Није допуштен поклон под условом ни поклон на случај смрти. Шеријатски су правници сматрали да су ове чињенице довољне да спрече поклоне у циљу оштећивања наследника. Меџела §§ 837 и 854.

⁷⁾ Меџела § 1595 и следећи.

Наследник стиче право на наследство у часу смрти оставиоцехе без потребе да се изјашњава да прими или одбија наслеђе. У томе часу он треба да испуњава све потребне услове способности за наслеђивање, тј. да је жив или зачет и достојан. У српском и аустријском грађанском праву наследник се сматра као универзални сукцесор, јер ступа у сва права и обавезе и продужује његову имовинску личност.⁸⁾ Шеријатско право има друкчије схватање о наследнику. Наследник не ступа у наслеђе као целину него наслеђује само чисту заоставштину, наслеђује оно што остане по исплати оставинских дугова и легата.⁹⁾ По смрти одређенога лица њовара се нека врста стечаја над његовом имовином и његови су наследници дужни да у заједници са судом изврше ликвидацију заоставштине која се састоји у томе да се из бруто заоставштине исплате оставиочеви дугови и легати а да се заостатак додели законским наследницима. Према томе наследници не одговарају за дугове заоставштине све кад би живели у заједници са оставитељем.¹⁰⁾ У случају кад би се наследници споразумели са веровницима да исплате оставинске дугове (истихласи терек), они ипак и у таквој прилици одговарају за дугове оставиоцехе пропорционално својим наследним деловима а никако својом имовином.¹¹⁾

Пошто је шеријатско право усвојило овакав систем при ликвидирању заоставштине, оно не познаје заштитне мере које је увело грађанско право у корист наследника и оставитељевих веровника. Оно стварно не познаје ни установу благодејања пописа ни установу одвајања добара оставитељевих од добара његових наследника. Уосталом, ове мере биле би излишне кад је већ шеријатско право увело систем о обавезној ликвидацији заоставштине пре него се она уручи у потпуну својину његових наследника.

Наследник се не може директно одрећи свога наследног права. Он то може учинити једино индиректно (техаруџом), преношењем наследног дела на кога од сунаследника или на треће лице.¹²⁾

Наследнички однос заснива се на основу брака, крвног сродства и цивилног сродства.

Супрузи спадају у ред привилегованих наследника (фарз), чији се наследни делови морају првенствено доделити. Муж наслеђује једну половину ако жена нема потомства (деце и деце од синова) а једну четвртину ако има. Жена напротив наслеђује једну четвртину ако муж нема потомства а једну осмину ако

⁸⁾ О томе постоје у правној науци два схватања. Једно схватање заступа римско право које води више рачуна о породици него о појединцу и које сматра наследника као универзалног сукцесора, друго схватање заступају либералисти по којима је наследно право само *titulus acquirendi*, где наследник примањем наслеђа ствара самосталну имовину. J. Peritch, *Les conceptions sociales dans le droit de succession ab intestat*, Paris 1935.

⁹⁾ Куран, IV-с. Ниса — 11.

¹⁰⁾ Решење Врховног шеријатског суда у Сарајеву од 6-IX--1895.

¹¹⁾ Решење Врховног шеријатског суда у Сарајеву 3-II-1907.

¹²⁾ Ахками-шерија § 636.

има.¹³⁾ Дакле, шеријатско право заступа принцип неједнакости брачних другова у наследном праву. Ова неједнакост правда се чињеницом што је заоставштина мужа обично већа него заоставштина жене, што је муж дужан издржавати жену а жена није мужа и што је муж дужан да плати жени венчани дар. Према томе овај принцип неједнакости само је привидан. Положај брачних другова по шеријатском наследном праву ипак је повољнији него положај који им даје Српски грађански законик, где брачни другови могу наследити тек кад нема сродника из првих шест колена очеве и мајчине лозе.

Крвни сродници подељени су у три категорије по близини и јачини сродства: а) у фарз наследнике (привилеговане наследнике), б) асаба наследнике (универзални наследници) и в) зев-ул-ерхам наследнике (наследници по танкој крви који наслеђују тек онда кад нема фарз и асаба наследника).

У фарз наследнике спадају већином ближи женски сродници као мајка, праве бабе, кћери, унукe од сина, рођене сестре, сестре по оцу и сестре по мајци, а од мушких сродника: отац, дед по оцу и брат по мајци. Наведени сродници некада губе карактер фарз наследника и долазе у категорију асаба наследника као нпр. кћери кад оставилац има синова и сестре кад има браће. У том случају оне наслеђују заједно са синовима или браћом по куранском принципу „Мушком доделити део колик двема женама“.¹⁴⁾ Дакле шеријатско право не познаје принцип првенства мушких сродника над женским сродницима као што је то случај у српском грађанском праву, јер женске наслеђују заједно са мушким сродницима само што су њихови наследни делови мањи него што су наследни делови мушкараца. Ова неједнакост оправдава се чињеницом што женска лица кад одрасту и постану способна за привређивање обично се удају, док ближи мушки сродници остају у заједници са оставитељем и ту привређују, па би према томе било неправично да оне деле заоставштину на једнаке делове са мушкарцима.

Шеријатско право стоји на принципу да се заоставштина мора расподељивати међу законске наследнике, држећи се строго близине сродства. У духу тога принципа донет је пропис према коме сродници ближи по степену сродства искључују оне који су даљи. Тако синови искључују унукe.¹⁵⁾ Шеријатско право не познаје у принципу систем репрезентације.¹⁶⁾ То је један недостатак који води до неправичних последица. Шеријатски правници сматрају да се овај недостатак може исправити путем тестаента, јер Куран препоручује муслиманима да оставе својим сродницима који у конкретном случају не наслеђују један део своје заоставштине. Овај се недостатак не осећа у толикој мери у

¹³⁾ Куран, IV-с. Ниса — 12.

¹⁴⁾ Куран, IV-с. Ниса — 12 први став.

¹⁵⁾ Аххаму-шерија, § 620.

¹⁶⁾ Право репрезентације познаје шеријатски правни систем само код категорије зев-ул-ерхам наследника у коју спадају даљни женски сродници и сродници по танкој крви.

оним крајевима наше државе где поред мулковних добара постоје и мириска добра као што је то случај у Босни и Херцеговини. Мириски наследни систем познаје принцип репрезентације, јер унучад наслеђују заједно са синовима и наслеђују онај део који би наследио њихов отац или мајка да су живи.¹⁷⁾

Држећи се строго принципа близине сродства при распоређивању заоставштине, шеријатско право усваја решење да сродници који су везани са оставитељем двоструком крвном везом уживају првенство над оним сродницима који су са њим везани само са једне, са очеве или са мајчине стране. Тако, права рођена браћа искључују браћу по оцу.¹⁸⁾

Шеријатско право признаје поред брачног крвног сродства и ванбрачно крвно сродство као основ за стварање наследничког односа али само у ограниченом обиму. Ванбрачно дете може да наследи своју мајку и њене сроднике, али не може да наследи оца и његове сроднике све кад би патернитет детета био утврђен. Исто тако ванбрачна мајка и њени сродници имају право да наследи ванбрачно дете.¹⁹⁾ Дакле, по шеријатском праву положај ванбрачног детета повољнији је него по српском грађанском праву, где ванбрачно дете нема право да наследи своје ванбрачне родитеље по законском реду наслеђивања.

Поред крвног сродства шеријатско право познаје изузетно и грађанско сродство као основ за стварање наследничког односа. Ово се сродство може засновати: а) ослобођењем роба; б) уговором о штићеништву (вела); в) усвојењем, признањем деце непознатог порекла и г) побратимством, признањем за брата или стрица особе чије је порекло непознато. Код муслимана у Југославији прве две врсте сродства немају никакве практичне важности. Дакле, код југословенских муслимана може доћи у обзир за стварање наследничког односа цивилно сродство засновано побратимством и усвајањем деце непознатог порекла, пошто шеријатско право не дозвољава усвајање деце чије је порекло познато.²⁰⁾

Д-р Мехмед Беговић

¹⁷⁾ Тај је принцип о праву репрезентације признао закон о наслеђивању мири добара од 21-V-1867, § 2.

¹⁸⁾ Абдурахман Ибни Шејх Мухамед, Мецме-уленхер, Цариград 1264, св. II, стр. 934; Ибни Абинидин, Дур-ел-мухтар, Цариград 1299, св. V, стр. 677.

¹⁹⁾ Кудури, Мухтесар, Цариград 1291, стр. 155.

²⁰⁾ Питање под којим се условима врши адопција код исламских народа навели смо у чланку о адопцији у шеријатском праву, Архив 1934, књ. XXIX (XLVI), стр. 29.

КРАТКА ПАРАЛЕЛА ИЗМЕЂУ УВОДНОГ ДЕЛА МЕЦЕЛА И ЗАВРШНОГ ДЕЛА БОГИШИЋЕВОГ ЦРНОГОРСКОГ ИМОВИНСКОГ ЗАКОНИКА

Обичајно право јесте једна од најдражијих правних области г. Живојина М. Перића, у којој је г. Перић показао дубок смисао за право у опште. Његово класично Задружно право јесте сјајан доказ о дубоком познавању Обичајног права код нас, а његове многобројне расправе и чланци из Обичајног права откривају све богатство ове правне материје и сву дубину пишчевих опажања.

У вези са Обичајним правом које задире дубоко у правна схватања нашег народа, г. Перић је пружио студије из једне друге, суседне правне области, Философије права, којој у последње време поклања нарочиту пажњу. Његова правна мисао, у пуној зрелости науке и живота обогачених теориским и практичним опажањима, добија изражај у највишој правној сфери — Философији права.

Обичајно право с једне стране, Философија права с друге стране, у непрестаној вези, то су правни домени мог уваженог учитеља, којима он поклања, у последње време, нарочиту пажњу.

Зато сам покушао да повучем једну кратку паралелу између Мецела и Богшићевог црногорског имовинског законика, посвећујући нарочиту пажњу оном делу ова два правна монумента који имају нарочите везе са Обичајним правом, који у исто време преставаља и најлепшу манифестацију Философије права оних народа и њихове правне свести, чије се право кодификује.

Мецеле (даље у тексту М.) јесу један део кодификованог Шеријатског права у Дестуру од стране Турске правничке комисије, која је заседавала у Цариграду између 1856 и 1867 г. Разна поглавља М. ступила су сукцесивно на снагу, тако да је последње поглавље — књ. XVI (О суђењу) ступило на снагу 26 шабана 1293 г. по Хири (16 септембра 1876 г.¹⁾ Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору (даље у тексту И.) објављен је на Благовести 25 марта 1888 г., а ступио на снагу 1 јула 1888 г. после дугог рада на кодификацији Обичајног права код Јужних Словена у опште, а код Црногораца на по се, од стране д-ра Валтазара Богшића (даље у тексту Б.)²⁾. У времену из-

¹⁾ Мецеле наводимо по преводу у издању књижаре Даниела А. Кајона: Босанско-херцеговачки закони IV, свезак I и II део — Мецеле и Ахкјами Шерије (Отомански грађански законик), нешто исправљеном у стилистичком и језичном погледу. Све остало Мецела наводимо по делу г. д-ра Мехмеда Беговића: Шеријатско брачно право са кратким уводом у изучавање Шеријатског права, чијем писцу дугујемо захвалност за усмена објашњења односно кодификације Отоманског грађанског законика.

²⁾ Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору наводимо према издању књижарнице Геце Кона из 1927 год. у Збирци закона, које издаје г. Гојко Никетић, свеска 2. Остали су наводи у главном из студије д-ра Миленка Р. Веснића под насловом: Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору и његова важност за науку и законодавство, која је објављена у Годишњици Николе Чулића, XXXI издању, књ. XII и засебно отиснута. У овој студији наведено је веома много расправа и чланака који се односе било на рад д-ра Валтазара Богшића, било на сам И. Од радова д-ра Валтазара Богшића корисно ће се консултовати збирка његових правних чланака и расправа као 22 свеска Библиотеке за правне и друштвене науке, где су објављене нарочито две важне расправе: О значају правних обичаја и О обради обичајног права. Затим, у Браничу од 1 марта 1887 објављен је у изводу извештај Богшићев под насловом: Правна терминологија у словенском законодавству. Такође у Браничу од 1 октобра 1887 објављени су Богшићеве Технички термини у законодавству у преводу Н. Дучића архимандрита. Исти архимандрит Н. Дучић објавио је своју критичку студију под насловом: Црногорски грађански законик и њемачка критика у Браничу за 1889, стр. 423 и сл. Измене у И., објављене у Гласу Црногорца у 1898 објављене су такође у Браничу за 1898, стр. 192. Најзад, у Браничу за 1905, стр. 241 и сл. објавио је д-ра Миленко

раде и доношења М., кодификатор Б. почео је тек свој рад на изучавању Обичајног права у опште.³⁾ Тај свој рад пренео је на изучавање Обичајног права код Јужних Словена а нарочито код Црногораца почетком јануара 1873 г., када се Књаз Никола Црногорски обратио Руској Влади с молбом „да одреди Богишића те да он изради потребан закон за Црну Гору“⁴⁾, што су и Руска Влада и Б. прихватили. До 1875 Б. је прикупљао грађу за Законик, па је тада приступио систематизацији, те је први пројекат Законика „читан пред Сенатском комисијом на Цетињу у току 1881 и 1882 г.“⁵⁾. Уз потребне измене и допуне, текст је дефинитивно завршен 1885, али је услед техничке обраде објављен 25 марта 1888 и ступио на снагу 1 јула 1888 као Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору.

М. и И. су два законодавна дела од првокласног значаја. Одликују се тиме што је у првом кодификована мудрост исламског света заступљена у главном у Курану, традицији — Суннету, делима научника — Иџмаул — уммету, аналогом решењу спорних питања,⁶⁾ а у другом Обичајно право Јужних Словена, највише Црногораца. Карактеристични су по томе, што оба садрже извесне опште одредбе, на нарочити начин стилизоване, са којима се, као особеним, не срећемо иначе код других кодификација (француске, аустријске, немачке, швајцарске). То су Увод у М. који садржи два говора: О дефиницији и подели правничке науке и О правним правилима, са 100 прописа (§§ 1—100) и завршни део И., раздео осми: Неке законјачке (правничке) изреке и поставке које, и ако не могу закон ни преиначити ни замјенити, могу му, ипак, објаснити разум и смисао, који садржи 45 прописа (чл. 987—1031).

М. су узеле из Курана многобројне изреке (ајете) које се местимично налазе и у римским правним изворима, а којих у Курану има више од 6000 са око 500 којима се регулишу друштвени односи.⁷⁾ Турски законодавац сматрао је да треба да отпочне своја излагања са општим начелима из права којих би се судија имао придржавати приликом примене закона. Сзакс правило садржи у себи више решења за исто правно питање, па их с тога судија мора познавати. Иначе, правна правила постоје „да би се међу људима сачувао и одржао ред и правда...“, — § 1 М. Б. је сматрао да његов Законик треба да садржи општа правила из права у виду изрека, па их је ставио на крај. Ако те изреке могу објаснити разум и смисао закона, право им је место било на почетку И. као и у М. и у томе је преимућ-

Веснић веома потпун преглед радова д-ра Валтазара Богишића и студија које се односе на И., поводом седамдесетогодишњице овога великог правника. То је најпотпунији преглед свега што има непосредне везе са предметом који изучавамо и нужна допуна раније наведеној студији д-ра Миленка Веснића у Годишњаци Николе Чупића.

³⁾ Сам Богишић признаје у студији О обради обичајног права, на стр. 53 (издање књижевнице Геце Кона), да су његови први чланци изашли у часопису Књижевник од 1866, које је доцније засебно издао у књизи Правни обичаји у Словена.

⁴⁾ Наведено према Веснићу: *op. cit.*, стр. 135—136.

⁵⁾ Наведено према Веснићу: *op. cit.*, стр. 138.

⁶⁾ Наведено по Беговићу: *op. cit.*, стр. 5 и сл.

⁷⁾ В. примедбу под 6).

ство М. над И. Иначе, Б. се мора признати, да је као и турски кодификатор, схватио значај ових општих поставки и изрека у праву, при чему су му М. као раније, несумњиво служиле за углед у кодификаторском раду. Али, док се М. задржавају у овом делу на извесној обради детаља, дотле се И. задржава на излагању само начела. У толико је опет приликом прочитања и једног и другог Законика ефекат овога другог већи од оног првог. Како Б. није имао великог моралног и законског кодекса који је представљао Куран за исламски свет, нити остале изворе којима је располагала Турска правничка комисија при изради Дестура, то је потражио за овај део Законика мудрост у старим римским поставкама, чувеним широм целог света, делимично прешлим у црногорску правничку свест и у правничку свест Јужних Словена као опште добро човечанства, па их је дао у својој редакцији, у кристалном јужном наречју, сачувавши првобитну лаконску форму, чисто и јасно, онако, како је то својствено црногорским горштакима, који су у својим правним обичајима неговали морал и етику тако величанствено заступљене у И.⁸⁾

Ми ћемо у најкраћим потезима изнети угледања М. и И. у овом делу на римске изворе, укратко изложити Обичајно право у колико је заступљено, задржати се такође на тумачењу закона и уговора, видети неколико прописа из јавног права и нарочито подвући моралне и етичке изреке.

1. — Директно угледање на Римско право много је мање код М. него код И. услед Курана, који је, на свој начин, кодификовао већ мудрост исламског света. Б. наравно није имао Куран за углед већ своју одличну римску школу, која му је знатно помогла у кодификацији Обичајног права јасноћом својих поставки и правила.

М. — а) Ничелно треба свака ствар да остане у оном стању у коме се налази (§ 5) — *Omnis conventio (obligatio, omne pactum) interpretatur rebus sic stantibus*⁹⁾; б) Нужда чини дозвољеним оно што је забрањено (§ 21). — *Necessitas caret lege. Necessitas non habet legem; quod non est licitum in lege, necessitas facit licitum.* в) Обичај има моћ закона (36). — *Optima enim est legum interpretatio consuetudo.* г) Оно што нестане не враћа се више (§ 51). — *Abrogata lege abrogante, non reviviscit lex abrogata.* д) Једном говору боље је дати макар какво значење, него ли га оставити без значења (§ 60). — *Actus interpretandus est potius ut valeat quam ut pereat.*

И. — а) Закон је закон ма како опор био (чл. 988). — *Dura lex, sed lex.* б) Тек о закониту обичају вриједи ријеч: што је од обичаја, то је од закона (чл. 989). — *Mores sunt facitus consensus populi longa consuetudine inveteratus.* в) И што није забрањено, може да не буде поштено. — *Quod non vetat lex hoc vetat fieri pudor.* г) Тек оно што сам

⁸⁾ О језику у И. поред горе наведених студија Богишића, в. Веснића: *op. cit.*, стр. 187 и сл. и 199 и сл. Богишић је усвојио следеће правило: „Чврсто се држати народног живог језика, а кад је неминовна потреба отступати од њега, онда се чврсто држати његова духа“.

⁹⁾ Сви латински цитати наведени су према недавно изашлој књизи Сава М. Мишовића адвоката под насловом: *Правне изреке и цитати, кратка збирка изрека, цитата, правила и узречица у праву и у вези с правом.* — Београд, 1937, без које би нам рад био знатно отежан.

имаш, можеш другоме дати; отуда изрека: *немош' другом више права уступити н'о што сам имаш* (чл. 1009). — *Nemo plus juris ad alium transferre potest, quam ipse habet.* д) Ко прими што му не припада, треба да поврати. — *Jure naturae aequum est neminem cum alterius detrimento et injuria fieri locupletiozem.*

2. — Обичајно право у М. заступљено је веома обилно, у десет прописа (§§ 36—45).

Обичај, био општи или посебни, има моћ закона и биће одлучан при пресуђивању (§ 36) само онда, ако је сталан и ако га употребљава претежно већина грађана (§ 41). Утицај обичаја на однос грађана: оно што по обичају није могуће, држи се да у истини није могуће (§ 38), оно што је по обичају признато, сматра се да је и уговорено (§ 43), оно што је међу трговцима обичај сматра се да је међу њима уговорено (§ 44). Буквално значење речи отпада ако обичај неко друго значење показује (§ 40).

И. је много краћи. Он посвећује свега два прописа обичајима: чл. 989 и 990.

Тек о закониту обичају вриједи ријеч: што је од обичаја, то је од закона (чл. 989). Обичај је дакле изједначен са законом, као и у М. Али зао обичај никад не може бити законит: никад тврд, никад законит (чл. 990), што М. не садрже, већ кажу, да ће обичај важити само ако је сталан и ако га употребљава претежна већина грађана (§ 41).¹⁰⁾

3. — Тумачење закона и уговора налазе се у најмногобројнијим прописима оба Законика.

М. дају превагу намери — сарси код правних послова (§ 2). Код уговора узима се у обзир сврха и смисао а не речи и начин њиховог изражаја (§ 3). Главно је да свака ствар остане у оном стању у ком се налази (§ 5). Речима се даје буквално значење (§ 12). Код изречне изјаве нема важности што би се као неизражено могло разумети, ако постоји изречна изјава (§ 13). Оно, чега постанок зависи од нечег другог, припадаће томе другом нарочито у погледу последица које настану на том другом — на главној ствари (§ 47). Оно што је припадност нечега не може имати посебних последица (§ 48). Онај који постане сопственик једне ствари, постаће сопственик и онога, без чега та ствар не може постојати (§ 49). Кад нестане темеља отпаће и оно што на њему почива (§ 50). Простој сумњи не даје се никаква важност (§ 74). Доказ спада на тужиоца, а присега — заклетва на онога који пориче (§ 76). Уживање нечега стоји у размери са одговорношћу за то тј. онај који трпи — сноси штету у случају пропасти неке ствари, треба као оштету за то да вуче и корист од те ствари (§ 85). Није допуштено да неко себи присвоји туђе добро без законског основа (§ 97) итд.

И. је много лаконскији и не садржи детаље. За риједак случај, није увијек готово правило (чл. 991). Не суди се по примјерима, него по правилима (чл. 992). Што свак једнако разумије, томе тумача не треба (чл. 994). Чија је корист од нечега, онога је и терет (чл. 1001). Кад се више њих око шта препиру, а прилике су за свакога једнаке, првенство је држитељу (чл. 1013). Свака ствар к своме господару тежи (чл. 1016). Чија земља тога и двори, чија њива тога и усјев (чл. 1017). Разговор је разговор, а уговор странкама закон (чл. 1020). И ко муче на што пристане, пристао је (чл. 1021). Што ко углави по твојој наредби, сам си углавио (чл. 1022). Што се пред јавном влашћу углави, најтврђе је и најбистрије (чл. 1023). Што двојица углаве, иста двојица и разврћи могу (чл. 1024). Што два углаве трећег не веже (чл. 1025). Кад тумачиш уговор, пази на ријечи, ал вазда с обзиром на вољу и намјеру (чл. 1026). Кад је о количини дуга неуклоњиве двојбе, вриједиће оно

¹⁰⁾ Али зато И. садржи у самом тексту на четири места веома важне прописе који имају везе са обичајним правом. То су чл. 2, 779, 780 и 856, којима се, и то у прва три, допуњава закон обичајем, а у четвртом обичај претпоставља закону ако је њему противан.

што је лакше дужнику (чл. 1027). Ко прими што му не припада, треба да поврати (чл. 1029). Ко право своје залушта, нека себе криви ако га изгуби (чл. 1031).

4. — Поред начела, која имају и јавно-правни карактер, М. садрже два прописа из области јавног права, — §§ 58 и 59 а И., при најширем тумачењу, могло би се рећи да садржи само један, — § 1011.

М. кажу: Владанье над народом треба да је зависно од опште користи, тј. док се влада у општу корист, дотле је владање оправдано (§ 58). Али нису могле да не претпоставе приватну управу општој — јавној управи у § 59: „Управа посебна (приватна) претежнија је (преча је, има првенство) него ли управа опћенита (јавна).“ Ради објашњења као пример М. кажу да мутевелија има право првенства за управу једног вакуфа пред кадијом.

И. садржи један веома општи пропис: Правди је насиље најгори противник (чл. 1011).

5. — Сва правила у М. и И. несумњиво да имају дубоку моралну и етичку подлогу. Ипак нека се од њих у томе погледу нарочито издвајају.

М. у § 1 кажу: „Будућ да сваки човјек тражи оно, што њему годи, а срди се на оно, што му не годи, потребна су нека утврђена правна правила, да би се међу људима сачувао и одржао ред и правда...“ Полази се од правила да нико нема обавеза ни према коме: Ослобођење од дужности је правило (§ 8). Онај који што тврди има то и да утврди. Треба одстранити оно што може штету проузроковати (§ 20). Забрањено је штету проузроковати (§ 19). Боље је одстранити зло него прибавити себи корист (§ 30). Штету треба накнадити колико је могуће (§ 31). Оно што је забрањено примати, забрањено је и другоме давати (§ 34). Оно што је забрањено радити, забрањено је и тражити (§ 35). Ко год се труди да поквари оно што је сам учинио, труд му је узалудан (§ 100).

И. је веома карактеристичан у овом реду идеја. Закон је за свакога закон (чл. 987). Твоје свето, а и моје свето; чувај своје, у моје не дирај (чл. 997). И што није забрањено, може да не буде поштено (чл. 999). Ни својим се правом служити не мож, тек другоме на штету ил' досаду (чл. 1000). Правди је насиље најгори противник (чл. 1011). Кад и твоју ствар без суда некоме отмеш, насиље је (чл. 1012). Ни у праву својој не тјерај мак на конач (чл. 1014). Ко прими што му не припада, треба да поврати (чл. 1029).

Сваки разуман законодавац не може занемарити важност и значај општинских правних правила, правних поставки и правних изрека. Њима се у практичном животу руководи народ а строго их се придржава практичан правник — адвокат и судија кад тражи односно изриче правду. Ако се жели да закон одговара духу, схватању и потребама народа, мора се на неки начин формулисати његова правна свест и његова правна мудрост јер то су извори писаног права. Најбољи начин за то изабрали су кодификатори М. и велики правник Б., када су својим Законцима додали општа начела позната и призната у целом свету а нарочито у народима чије се право кодификује. И ако те правничке изреке и поставке не могу закона ни преиначити ни заменити, оне му ипак могу објаснити разум и смисао. То је велики наука који извлачимо из М. и И., ова два велика законо-

давна дела и мислимо, да наш будући законодавац не би требало да пропусти а да се не угледа на ова два ванредна примера за кодификацију Обичајног права и дубоке народне мудрости. Јер, закони се не праве за правнике, већ за народ.¹¹⁾

Д-р Видан О. Благојевић

УКЛАЊАЊЕ ЧЛАНОВА УПРАВЕ

— С нарочитим освртом на одредбе новог Трговачког закона о друштвима с. о. о. —

I. — Целисходност права скупштине другара да, у свако доба, спозове са дужности лица, из којих се састоје пословођствени и надзорни органи друштва, била је па и данас је још предмет спора. У току његовог расправљања истичу се многи разлози за и против.

1. Присталице права уклањања тврде:

да је оно, не само последица мандатног или намештеничког односа, који постоји између субјективних носилаца органа и његовог колективног организма, већ да лежи у суштини друштва као уговорне творевине преко које извршен број личности развија своју привредну делатност; — да се, уосталом, до истог закључка долази и кад се пође од гледишта да је друштво самостална установа обдарена особеном персоналношћу; у таквом друштву једно лице стиче звање органа на основу једностраног, корпорацијско-правног акта, па га, зато, може на исти начин и изгубити; — да се, са стицањем чланства друштвеног органа, једновремено добија, не неко лично право на обављање његових функција, него власт потребна за вршење тих функција; — да, осим тога, право опозивања налази свој извор у чињеници да скупштини или заједништву другара припада врховна управа над друштвеним пословима; — да је оно, исто тако, спољни изражај надзорне власти коју, сходно закону и Правилима, врше другари; — да свако отправање функција у друштву претпоставља поверење другара и да најбоље средство за његово одржавање јесте право уклањања, право које, у исти мах, оличава природан резултат заисности чланова органа од тог поверења друштвене већине;¹⁾ — да је за друштво, са гледишта практичног, много боље спречити могуће злоупотребе чланова управе, него, по њиховом извршењу, тражити примену кривичне или грађанске одговорности, и да се, са своје стране, ово спречавање најпре да постићи увођењем права опозивања са дужности, које као мач виси над главама оних који би се о њу огрешили; — да је „превентивна санкција“, коју то право претставља, тим ефикаснија и потребнија што лична имовина чланова управе деоничких и друштва с. о. о. није обухваћена општом залогом друштвених поверилаца и што, с друге стране, постоје спекулативни и ризични послови који су у стању да изазову крах друштва, ма да му не пружају могућност да тражи накнаду штете од оних који су се за његов рачун упустили у такве послове, јер сами по себи ти послови нису забрањени.

Са свих тих разлога, присталице права опозивања закључили су да је оно, пре свега, сасвим на свом месту и да, уз то, има јавноправни карактер. Доследно овоме, сматрају да је, по сили закона, ништавно свако одрицање

¹¹⁾ Многобројни радови д-ра Валтазара Богишића из Обичајног права, познати и признати широм културног човечанства, најбољи су путоказ и нашем законодавству како треба да поступи при кодификацији приватног права код нас.

¹⁾ Вид. М. Стражњици, Предавања из Трговачког права, 2^о изд. 1926. стр. 141, II.

од тог права. Шта више неки од његових приврженика иду још даље. По њима, чак ни ограничење могућности опозивања није допуштено. Без важности је, притом, да ли се то одрицање или ограничавање постиже статутарном клаузулом или посебним уговором, као што је уговор, којим се друштво обвезује: да без оправданог разлога, односно, пре наступања лимитативно набројаних узрока, не користи право уклањања са дужности или да постојање тог права учини зависним од оцене суда или, најзад, да за извесно одређено време обезбеди некретност чланова органа. Ни само обећање накнаде штета за случај опозивања није дозвољено. Оно је „апсолутно“ право, које није могуће злоупотребити. Отуда вршење овог права не може бити повод за такво обећање. Обештећење би изузетно могло доћи у обзир, ако би уклањање било праћено недопуштеним чинидама. Но тада се накнада штете дугује по основу тих недопуштених чинидаби, а не зато што је употребљено право опозивања субјективних носилаца органа.²⁾

2. На супрот изложеноме, противници тог права уверавају:

да расуђивање и закључци његових присталица још и могу опстати кад се има у виду образложење уклањање, уклањање из оправданих разлога, али да тим закључцима никако нема места у погледу на уклањање по нахођењу или „ad nutum“; — да се то уклањање по нахођењу можда слаже са уговорном концепцијом о друштву, али да није у складу са институцијом схватањем које види у њему установу са нарочито одређеним циљем, циљем који претпоставља да се друштвени акти врше, не по „ћефу“ једне пролазне већине, већ сходно социјалним потребама; — да се уклањање по нахођењу лако објашњава кад се узме да између чланова управе и друштва постоји однос пуномоћства, али да остаје неразјашњено ако се пође од много правилнијег гледишта³⁾ по коме је функција пословодства „власт у једној корпоративној установи“, власт која се може одузети само у општем интересу, у интересу и већине и мањине у друштву; — да ништа није неоснованије од права које се изводи из припадништва врховне управе заједништву другара, са обзиром да се ово, — услед недостатка потребне спреме, ретко и кратког заседања скупштине, слабог суделовања на њој, узајамног непознавања учесника и материјалне незаинтересованости оних другара који имају незнатне уделе у друштву, — практично налази у немогућности да води друштвене послове; — да опозивање по нахођењу претставља за чланове органа, као носиоце посебних интереса, нарочито ризик, који они, у виду већих редовних припадљивости с успехом пребацују на друштво и да отуда, могућност таквог опозивања наноси штете и самом том друштву⁴⁾; — да примена опози-

²⁾ Упоред.: P. Pic., *Des sociétés commerciales*, 2 éd. t. II No 1117 и 1118; E. Gaillard, *La société anonyme de demain*, Siery, стр. 120—124; R. — Rousseau, *Traité théorique et pratique des sociétés commerciales*, 5 éd. 1921 par A. Dolbeau, L. Gallié, J. R.-Rousseau, t. I, стр. 180 и 181 (No 539—541); Copper Royer, *Traité des Sociétés Anonymes*, 3 éd., 2 tirage, t. II, стр. 694 и след. (No 599); P. Pic et F. Baratin, *Des sociétés à responsabilité limitée*, 2 éd., стр. 300 и след. (No 282—287); као и *Supplément à la 2 éd.*, 1933, стр. 19 (No 282); Hans Erich Feine, *Die Gesellschaft mit beschränkter Haftung*, Leipzig 1929, стр. 470 и 471; M. Hachenburg, F. Bing, W. Schmidt, *Kommentar zum G. befref. die GmbH*, Berlin und Leipzig 1927, Band II, стр. 51 и след. (§ 38, Anm. 1—10); K. Wieland, *Handelsrecht*, Band I 1931, стр. 478, III—483.

³⁾ Вид. Образложење тог гледишта код: E. Gaillard, *op. cit.* стр. 183 и 184.

⁴⁾ Ево расуђивања које се врши: Чланови управе, поред сталне месечне плате, имају и тантијему сразмерну постигнутој добити. Њима, дакле, иде у рачун да она буде што већа. То повећавање, међутим, често се може постићи само тако што би друштво извесно време радило „без зараде“, што би н. пр. продавало производе свог предузећа по цени коштања. Свега тога, као и чињенице да за њих — чланове управе укљоњиве по нахођењу — та политика привременог лишавања или одгађања зараде може значити сејање плодова које ће други брати, они настоје да есконтмирају будућу добит, добит која није остварена за њихово време, али која је, присветлом, исход система и начина рада који су они приметили: Најлакши пут за то есконтмирање пак, јесте повећавање сталне месечне плате, како би она поред осталог, са-

вања по нахођењу доводи до непотребног прекидања пословаћства па и до промене у погледу методе и правца рада и да је свако такво прекидање, односно, промена препоручљива за друштвену заједницу, нарочито због тога што ће новим члановима требати времена да стекну искуство, па, по томе, и вештину у пословању којом су се одликовали стари; — да је опозивање по нахођењу „организована уцена“, да оно отвара врата злоупотребама, да се, другим речима, може користити не само у интересу друштва, већ и противу тог интереса, за рачун несавесне већине другара која од чланова управе захтева чинидбе очигледно штетне по заједницу⁵⁾; — да опозивање по нахођењу помаже економску централизацију најгорег вида, централизацију која се постиже, не слободним опредељењем друштава да се споје у једну већу групу, већ преузимањем управе над њима, средством сасвим слабе већине или чак и без ње (*système des holdings emboîtés*);⁶⁾ — да опозивање по нахођењу, као последица врховне управе која припада другарима, подлеже критици и са гледишта морала, јер, с једне стране, та врховна управа другара је изражај преимућства капитала над људима, а, с друге стране, она доводи до поделе одговорности за рад друштва на велики број лица и самим тим до стварног укидања те одговорности.⁷⁾

Сходно свим тим наведеним разлозима, противници права опозивања тражили су његово законско ограничење у том смислу да се ни један члан управе не може уклонити са дужности ако за то не постоје оправдани разлози.

II. — Узета апстрактно и теоријски, дискусија о целисходности права опозивања свакако показује да треба укинути могућност уклањања по нахођењу. Посматрана са гледишта практичности или законске остварљивости оваког закључка, она на против „навија“ за задржавање данас владајућег система, по коме је допуштено и такво уклањање. Ма да у први мах изгледа чудна, та противуречност утисака да се лако објаснити. Анализа аргумената, истакнутих у току напред изнете научне препирке, сведочи да су многобројнији и јачи разлози који говоре противу опозивања по нахођењу него за његово одржавање. С друге стране, опет, нису пронађени критеријуми посредством којих би се, свагда и унапред, могло разликовати то опозивање од опозивања из оправданих узрока. Осим тога, очигледно је да се у закону, због разноврсне употребе трговачких друштава и велике

државала и неку врсту осигурања противу неучествовања пословаћа у подели оне зараде за чије су се остварење заузимали (E. Gaillard, *op. cit.* стр. 127—129).

⁵⁾ Ради се н. пр. о групи капиталиста (*syndicat de valorisation*) који су ушли у друштво: да би вештачким мерама изазвали скок курса акција или вредности удела у циљу њиховог што бољег уновчења; или да би друштвено предузеће подвргли интересима неког другог њиховог предузећа; или да би добили неоправдане кредите; или, најзад, да би друштво предали у руке странаца. У свим тим случајевима могућност опозивања по нахођењу је неопходна: било зато да би се довели нови послушни чланови управе, било стога да би се стари учинили еластичним. У овом циљу како то добро примећује E. Gaillard, често није потребно ставити их пред дилему „потчињавање или опозивање“. Довољно је навестити им да су „уског духа и застарелих погледа и да би други на њиховом месту имали шира схватања“ (стр. 133 — вид. још и стр. 134—144).

⁶⁾ Недостатци тако постигнуте економске централизације испољавају се: у слабљењу личне иницијативе, у смањењу одговорности за пословање (јер је онај који води то пословање скривен за неком „анонимном дирекцијом“) и у давању могућности да се, преко релативно малог капитала, завлада предузећима са много већим средствима.

⁷⁾ Опширније по томе код: E. Gaillard, *op. cit.* стр. 157—160.

променљивости привредног живота, не дају исцрпно набројати ни случајеви у којима је опозивање неосновано ни случајеви у којима је оно разложно. Све што законодавац може, кад намерава да ограничи употребу права уклањања, то је да веже ту употребу за „заједнички“ или „друштвени интерес“, „озбиљније“ разлоге или за неки други општи појам, чије ближе одређивање мора препустити судској пракси.

Код таквог стања ствари, реформа права опозивања, односно, забрана да се оно врши по нахођењу, не би много „разбирила“ и „олакшала ситуацију“. И након спровођења ове забране, спорови због превременог уклањања са дужности били би исто тако или скоро тако многобројни као и данас. Уз то, по примеру онога што се сада збива, они би углавном били покретани, не у циљу одржавања на органском положају, већ зато да се добије накнада штете, која се трпи услед одузимања часничке функције пре истека рока њеног трајања. Без сумње, то захтевање накнаде штете судским путем подудара се каткад са друштвеним интересима⁸⁾, али заштита тих интереса, која се на овај начин постиже, привремене је нарави: она постоји само дотле док се скупштинска већина не реши да спроведе своју вољу, па макар била принуђена да плати оштетне захтеве опозваног лица. После тога, са готовошћу скупштине у овом погледу, настаје размимоилажење социјалног интереса и интереса тог лица: први налаже да оно остане у друштву на положају на коме је, други, напротив, претпоставља примање оштете и одрицање од органских дужности. Пред том дилемом, једва да ће се наћи неко који би одбио понуђену накнаду и одлучио да покуша да сачува место часника у заједници у којој је већина противу њега. Свако је свестан, не само тога да је тешко и готово немогуће обављати органске функције у друштву у коме се не ужива поверење владајуће групе другара, већ да је то обављање скопчано и са извесним повећаним ризиком.⁹⁾ Стога ће, под тим околностима, врло радо прихватити оштету и препустити другоме вршење часничких дужности.

Укратко, ограничење права уклањања је палијативна мера, која у примени даје мање но што би се од ње могло очекивати. Ако се хоће да буде ефикаснија, морала би бити спроведена уз забрану да се без оправданог разлога подноси оставка на чланство органа. Само по ту цену и тада, било би отежано изигравање или договорно непоштовање законске одредбе о недопустивости опозивања по нахођењу. Иначе би, упркос такве законске одредбе, оно могло бити практиковано кадгод већина у друштву постигне, са особом коју намерава уклонити из друштвене

⁸⁾ У том смислу што ће одвратити већину да уклони пословође чији је једини грех у томе што нису довољно послушни да пристану на чинидбе које воде стварној ликвидацији или пропасти друштва.

⁹⁾ Тај повећани ризик долази отуда што незадовољна већина гледа да по сваку цену пронађе па чак и да „вештим маневрисањем“ проузрокује неку хривицу на терет органа, која би повукла за собом одговорност и смењивање лица из којих се тај орган састоји.

организације, споразум о висини обештећења. Што значи, да просто ограничавање права опозивања, без забране неразложног давања оставке на положај часника, претставља реформу која би користила субјективним носиоцима органа, али не и самоме друштву: у будуће већина другара, без давања обештећења, можда не би могла да се ослободи нежељених пословођа, али под тим условом она би скоро увек била у стању да их смени, па макар се тиме вређали или угрожавали интереси друштвене установе. С друге стране, једновремено спровођење забране опозивања по нахођењу и забране неоправданог давања оставки на положај органа тешко је данас извести. Таква једна новина одговарала би институционом поимању друштва, но не и уговорној концепцији о њима, концепцији која још увек има велики број приврженика.

Кад овако стоји са резултатима које би забрана опозивања по нахођењу давала у пракси; кад се ефикасност те забране не може појачати тако да она постане и заштитно средство друштва — а не само интереса субјективног носиоца органске функције, који се лако могу обезбедити путем склапања намештеничких уговора; кад се са одузимањем могућности за уклањање *ad nutum* везују руке и једној добронамерној већини другара, која би хтела да смени часнике, против којих никакву кривицу није у стању да наведе, али за које, са разлогом, осећа да своје личне рачуне претпостављају успеху заједнице; кад се, најзад, увођење забране опозивања по нахођењу не може постићи до по цену вређања права другара да руководе врховном управом друштва, онда смо ми за данас постојећи систем који и такво опозивање допушта.

Утолико пре, што се до оног дејства које би у пракси проузроковало просто спровођење забране уклањања по нахођењу, може доћи и без те забране: применом начела о злоупотреби права и законским предвиђањем нарочито квалификоване већине за доношење скупштинске одлуке о уклањању „*ad nutum*“.

То уклањање или чак и опозивање „без навода разлога“ није исто што и опозивање извршено једино у циљу да се другоме нанесе штета. Из тога што закон допушта да се једном лицу превремено одузме органска функција, да му се одузме ма да начин, на који је оно отправља, не даје повода за то, или из тога што закон разрешава скупштинску већину од обавезе да изнесе побуде којима је била руковођена при решавању да се уклони изврстан друштвени часник, још се не сме закључити да је право опозивања апсолутне природе и да се, сходно томе, оно може употребити и под условима који јасно показују да се то чини у искључивој намери да се оштети онај кога уклањају или мањина другара или само друштво као носилац особених имовинских интереса, који се разликују од имовинских интереса већине његових чланова. Такав један закључак би био у супротности са императивним законским наређењима о грађанској правној одговорности, односно, са настојавањем законодавца да, преко тих наређења и јавног поретка уопште, обезбеди неповредивост

туђих добара и права. Уствари, опозивање по нахођењу или без навода побуда овлашћује на уклањање без т. зв. „оправданих разлога“, на уклањање које се не да образложити немарношћу или кривицом лица које је у питању¹⁰⁾, али не пружа могућност да се то лице смакне са положаја у друштву само зарад тога да би се њему или коме другоме нанела штета. Отуда се и на опозивање по нахођењу или без навода побуда може и треба да примени начело о злоупотреби права. Доследно томе, јуриспруденција би морала ништити одлуку о уклањању са дужности ако, у једном конкретном случају, утврди: да само вршење права опозивања ништа не користи њиховим титуларима; да се међутим тим вршењем наноси ефективна штета неком другом лицу; и најзад, да се из чињеница, као што су намера да се другом нашкоди, употреба права опозивања која је у противности са његовом социјалном наменом и циљем друштвене установе, одсуство сваког интереса за такву употребу, нелојално држање односно држање супротно добрим обичајима или моралу и прихватање оног, од више начина за коришћење права опозивања, који наноси штету другоме, може закључити да је то наношење штете другоме и био разлог или побуда због које је приступљено вршењу дотичног права.

III. — У погледу опозивања или уклањања са дужности нови Трговачки закон задржава класичан систем, али настоји у исти мах да његово правилно функционисање осигура извесним изменама и допунама, начињеним са освртом на недостатке које је он у примерима показао као и на критику коју је изазвао. Ево главних одлика тог система изложеног у §§-има 295 и 459 ст. 4:

Опозивање по нахођењу или без навода разлога нема, у односу на другаре, јавно-правни карактер. Скупштинска већина може унапред пристати да јој се, у њихову корист, смањи па чак и потпуно одузме право да, *ad nutum* или не износећи побуде, уклања другаре са положаја чланова управе. Сходно овоме, допуштено је друштвеним Правилима предвиђати, да се другари, који су тим Правилима постављени за пословође могу опозвати „само из важних разлога“ (§ 459 ст. 4).

У одсуству једне такве статутарне клаузуле, скупштина је у начелу власна да, „у свако време“ смењује вршиоце управних функција, да их смењује по своме нахођењу, односно, без икаквог образложења. Овако широко дато законско право опозивања изузетно трпи двојако ограничење:

¹⁰⁾ Скупштинска већина није уопште позвана да уклања чланове управе које је „предложило или предложило јавноправно тело“. Све што

¹⁰⁾ Ево примера: Једно „фамилијарно“, затворено друштво с. о. о. било је приморано да за пословођу узме неко лице ван заједнице, јер сродници, чланови заједнице, нису располагали потребном стручном спремом. Након извесног времена, међутим, један од другара стекне ту спремност. Стога друштво одлучи да уклони дотадањег пословођу пре истека времена за које је наименован и да на његово место постави тог другара. До ове је одлуке дошло дакле не зато што први није на опште задовољство отправљао поверену му функцију, већ зато што је друштво желело да пословођство повери једном свом човеку, једном другару. Елем, таква жеља друштва биће или не довољан и оправдан разлог за то превремено уклањање, према томе да ли је допуштено или, напротив, забрањено опозивање по нахођењу, односно, без навода разлога.

таквим члановима управе она може, то је да „уз навод разлога“ захтева од дотичног јавноправног тела да их опозове. Ако оно не удовољи овом захтеву за месец дана од његовог пријема, друштво је овлашћено да регистарском суду поднесе предлог о уклањању часника у питању. Суд решава о предлогу у ванпарничном поступку, али по саслушању заинтересованог јавноправног тела (§ 295 ст. 3 у вези §-а 459 ст. 4).

2⁰ Скупштинска већина може само из „важних разлога“ уклонити остале чланове управе које није поставила нити она нити од ње избрани орган. Но, како наш нови Трговачки закон полази од тога да је опозивање од стране друштва у принципу слободно и да се та слобода правда социјалним интересима то он допушта, у случају који разматрамо, враћање на општи јуридични режим. Друштвена правила, према томе, могу дати скупштини другара право да и такве чланове управе смењује по нахођењу или без навода побуда (§ 295 ст. 2).¹¹⁾

Услед овог двојаког ограничења права уклањања, скупштинска већина у пуном смислу ужива то право једино у односу на пословође које је она, посредно или непосредно, избрала. Па и кад је реч о њима, законодавац је у тежњи да их заштити од „случајних већина“, условио ваљаност изгласавања одлуке о опозивању, „без навода разлога“ нарочито квалификованом, двотрећинском већином датих гласова. Проста већина довољна је једино тада кад је предлог за такво опозивање потекао од надзорног органа (§ 295 ст. 1).¹²⁾

Додајмо, најзад, потпуности ради, да „опште корисна установа“, скупштина облигатора, јавноправно тело или ко други који је поставио или предложио неке од чланова управе има право да, у свако доба и без навода разлога, уклони те чланове управе са њиховог положаја у друштву (§ 295 ст. 2). Никаква ограничења у овом погледу не постоје.

Ђорђе Ж. Мирковић

ИЗБОР РОЂЕНОГ ИМЕНА

Сваки човек је означен у друштву именом. Име је назив који служи за писмено и усмено означавање људи.¹⁾ Улога, мисија, циљ имена је да олакша и осигура идентификацију и индивидуализацију људи; оно је као нека званична етикета стављена на човека. Појам имена дефинише се као трајна ознака, којом се физичка лица међусобно разликују.²⁾ А ово званично и трајно

¹¹⁾ Полазећи од „општег Права“, односно, од слободе опозивања и јавноправног карактера начела у томе израженог, логично би било закључити да законски изузетци од тог начела — као што је онај из §-а 295 ст. 3 — немају својство обавезних норми тј. да је допуштено Правилима или на неки други начин отступати од тих изузетака и враћати се на општи режим. С обзиром на §§-е 180 и 416 — који наглашавају принудност законских наређења Треће и Четврте главе Трг. зак. — такав закључак је међутим погрешан. Другим речима, давати скупштини, у погледу опозивања са дужности, шира овлашћења од оних која јој закон пружа, није забрањено само уколико — по примеру §-а 295 ст. 2 — ту могућност изрично предвиђају одредбе позитивног Права.

¹²⁾ „Параграф 295 ст. 1, стоји у Образложењу, уопште је у складности са досадашњим правом. Нов је додаток о 2/3 већини за случај уклањања без навођења разлога: управу ваља штитити пред случајним већинама, изникма може важити само ако надзорни орган стави предлог јер поготово неће ставити предлог без стварних разлога, пошто редовно припада оној истој већини другара, која је избрала управу“ (стр. 252, ад § 295—296).

¹⁾ Свезнање, општи енциклопедиски лексикон, Београд, стр. 831; Н. Carifant, *Vocabulaire juridique*, Fascicule V, p. 345.

²⁾ Закон о личним именима, од 19 фебруара 1929, чл. 1.

означавање је једна мера предузета колико у интересу појединаца толико и у интересу самога друштва: оно има нарочити јавни и приватни значај.³⁾ Као средство идентификовања, име је једна полицијска утанова, и са тога разлога држава има интереса да се одрже стална имена људи. Сваки појединац представља извесну правну, моралну, економску и социалну вредност; сваки је појединац један посебан субјекат права — носилац права и обавеза. Зато је, и са гледишта Јавног и са гледишта Приватног права, неопходно да се личност једнога појединца разликује од личности других појединаца: а то се постиже захваљујући имену. Стога друштво и држава овлашћују и обавезују свакога човека да мора имати и носити име.⁴⁾ У праву, име је један битан и основан атрибут човечије личности, који је штити од злоупотреба и чува од забуна, али који је исто тако одвраћа од недопуштених радњи.

Име се састоји из две спојене речи, два елемента: породичног и рођеног имена; ови елементи немају ни исто порекло ни исти значај. Породично име је главни елеменат имена; рођено име је споредан елеменат, додатак породичном имену.⁵⁾ Породично име означава сва лица једне исте породице; оно је заједничко свима члановима породице; оно открива породицу, дакле порекло онога који га носи. То је ознака човека по његовом пореклу, које се у једној крвној заједници трајно и непромењено наслеђује.⁶⁾ Рођено име, за разлику од породичног имена, има личан и, према томе, произвољан карактер. Оно је ознака, која се новорођенчету даје после рођења, да се по њој разликује од лица, која носе исто породично име.⁷⁾ Према томе, рођено име служи за разликовање носилаца истог породичног имена.

Законом о личним именима од 19 фебруара 1929, који је ступио на снагу 26 фебруара 1929 за целу Југославију, кодифицирана је једна од најразбацанијих правних материја. До доношења овога закона постојала је, у материји о имену, велика разноликост, јако шаренило у позитивном законодавству.⁸⁾ Међу-

³⁾ Закон о личним именима, чл. 3.

⁴⁾ Д-р М. Бартош, Основи приватног права, Београд, стр. 28.

⁵⁾ Номенклатура је нова. Под породичним именом подразумева се „презиме“, а под рођеним именом „име“, „крштено име“, које човек добија приликом рођења или приликом испуњења верског обреда (крштење, обрезавање). — В. Закон о личним именима, чл. 2; — Д-р Фрања Горшић, Нови закон о личним именима (Полиција, свеска за март 1929, бр. 5 и 6, стр. 198); — Коста Терзијев, О личним именима (Полиција, свеска за октобар 1932, бр. 19 и 20, стр. 1010); — Д-р Отмар Пиркмајер, Поводом предлога закона о личним именима (Архив за правне и друштвене науке, књ. XVII, бр. 1 и 2, стр. 100—101) — чланак у коме су изнети озбиљни разлози за нову номенклатуру.

⁶⁾ Закон о личним именима, чл. 5.

⁷⁾ Закон о личним именима, чл. 8.

⁸⁾ Прописи о имену били су разбацани по појединим главама Грађанских законика (§§ 92, 130, 138, 144 и 775 Срп. грађ. зак., §§ 43, 70, 80, 84, 87, 92, 146, 164, 165, 182, 350, 578 и 580 Аустр. грађ. зак. — оба на снази у највећем делу Југославије), у старим правилима, у прописима о мати-

тим, покрајински специални закони, наведени у претходној приредби, нису у целости престали да важе (В. Закон о личним именима, чл. 23), јер потребни закони за увођење у нормалан живот Закона о личним именима нису још донети.

Право и дужност одређивања рођеног имена новорођенчету припада у првом реду оцу односно ванбрачној матери; у недостатку оца то право и дужност прелази на матер, а ако ове нема, или у случају да је новорођенче нађено, на првостепену управну власт.⁹⁾ Отуда, упис рођеног имена у матичне односно црквене књиге рођених врши се, р е д о в н о, по жељи и избору свих овлашћених лица.¹⁰⁾ У пракси, обично, родитељи у ову сврху дају изјавиоцу односно куму пуномоћије или се сматра да су му, прећутно, дали пуномоћије.¹¹⁾ Избор рођеног имена припада дакле, фактички, изјавиоцу односно куму.

Питање се само поставља: колико је то одређивање, тај избор од овлашћених лица слободан? Другим речима, да ли постоји потпуна слобода у стварању, ковању, избору и давању рођених имена? Или постоји, напротив, било неки прећутан, званичин, прописан, законски оквир, рам, било нека званична или незванична листа, именик одређених и допуштених имена? То питање избора рођеног имена задире и у Право и у Цркву и у Политику. Право и правни саобраћај траже да ова званична и трајна ознака људи буде што разноликија, што колоритнија: ради лакше и сигурније идентификације и индивидуализације субјеката права, ради успешнијег и ефикаснијег ограничавања и спречавања забуна и злоупотреба. Црква и њен космополитизам желе и теже да се новорођенчади, као рођена имена, дају само имена у употреби у различитим календарима и имена познатих светаца

цама, а велики део ове материје о имену био је регулисан обичајним правом. — У Србији, установа имена почивала је углавном на обичајима. Поред црквених прописа и ретких одредаба у Грађ. законик у постојало је и једно решење од 31 јануара 1851 № 62, које је уводило непроменљивост породичних имена и њихов пренос са родитеља на децу. — На територији бивше Аустроугарске, низ дворских декрета и царских патената регулисало је детаљније име [Цесарски патент од 20 вељаче 1784 (Крораčekova sbirka knj. 6 стр. 358) нормирао је начин како се имају водити матице рођених, венчаних и умрлих, чије је вођење поверено свештенству. — Види D-r Marijan Marenčin, Tumač k obćemu Austrijskomu građanskomu zakoniku, knj. 1, Zagreb, 1880, стр. 381, § 82; Rušnov—Posilović, Tumač obćemu Austrijskomu građanskomu zakoniku, knj. 1, Zagreb, стр. 154, § 82], док Грађ. законик садржи само напомене о имену. — На територији бивше Мађарске један део ове материје био је модерно кодификован, нарочито што се тиче матичних књига. [Види Закон о државним матицама (XXXIII: 1894), §§ 1, 44, 54; Закон о измени у зак. чл. XXXIII: 1894 о државним матицама (XXXVI: 1904), §§ 9 и 10 — Мали зборник закона за правно подручје В. В. В., свеске 8 и 9, Нови Сад; Наредбу Министра правде бр. 21.000/1906, издату на основу овлашћења из §§ 27, 61 и 91 Зак. чл. XXXIII: 1894 (Зак. о матицама) и §§ 18 и 29 Зак. чл. XXXVI: 1904 (Закон о измени закона о матицама) — на мађарском језику].

⁹⁾ Закон о личним именима, чл. 9.

¹⁰⁾ Закон о личним именима, чл. 23.

¹¹⁾ У истом смислу: Д-р О. Пиркмајер, *op. cit.* стр. 102. — У неким деловима Југославије — по обичајном праву и по прописима црквеног права — кум бира своје кумчету рођено име.

и личности Цркве: јер имена овековечавају не само људе него и покрете и установе. Политика, као вештина бдења над општим, унутрашњим и спољашњим интересима државе, „препоручиваће“ разним административним мерама, у циљу национализирања, имена из националне историје, народна имена. На избор рођеног имена делују, дакле, три различите тежње, три силе. Како измрити ове силе, које се, истина, у буржоаском друштву, не искључују, већ координирају? Како је овде поступио југословенски законодавац? Једном општом, еластичном, компромисном формулом, он је разумео, задовољио све три силе.¹²⁾

У позитивним законодавствима, у питању избора рођеног имена, постоје, несумњиво, два система. То су: систем неограничене слободе избора и систем ограничене слободе избора. Овај последњи познаје, уствари, три варијанте: законски оквир, званична листа и незванична листа рођених имена. Нека страна законодавства, као и наше законодавство, пружају нам примере за оба система.

У енглеском праву, избор рођеног имена је слободан; ново рођено име може се стећи обично употребом, а старо изгубити неупотребом.¹³⁾ У француском праву, број рођених имена је неограничен, али њихов избор није потпуно слободан, бар у теорији. Закон од 11 жерминала године XI прописује у чл. 1 да могу бити дати деци, као рођена имена, само „имена у употреби у различитим календарима и имена познатих личности старе историје“. Овај пропис ретко је примењиван у пракси. Један министарски распис из 1865 године садржи чак и листу рођених имена, која могу бити уписана од руковалаца матичних књига. Али, они се не држе увек ове листе. И може се рећи да у свој материји влада „права анархија ублажена административном самовољом“. Два законска предлога била су поднесена 1907 о регулисању избора рођеног имена.¹⁴⁾ У немачком праву, избор рођеног имена је слободан. Али, водилац матичних књига може да одбије упис рођеног имена, које би било противно добрим обичајима.¹⁵⁾

У југословенском праву, стварање, одређивање, избор рођеног имена није потпуно слободан, бар теориски. Противно мишљење заступају Ф. Горшић и О. Пиркмајер и тврде да постоји потпуна слобода, односно, да је у нашем праву постављен принцип слободног бирања рођеног имена.¹⁶⁾ Југосло-

¹²⁾ Види Д-р О. Пиркмајер, *op. cit.* стр. 99; Д-р Фрања Горшић, *op. cit.* стр. 195.

¹³⁾ Arthur Crti, *Manuel de Droit civil et commercial anglais, Droit civil, Paris 1928*, p. 45.

¹⁴⁾ M. Planiol et G. Ripert, *Traité pratique de Droit civil français, Paris, 1925, Tome 1, p. 140, № 126*; — L. Josserand, *Cours de Droit civil positif français, Paris 1930, Tome 1, p. 133, № 211*; — A. Colin et H. Capitant, *Cours élémentaire de Droit civil français, Paris 1931, Tome 1, p. 368, № 357*.

¹⁵⁾ D-r Heinrich Dernburg, *Das bürgerliche Recht des Deutschen Reiches und Preussens, Halle a. S., 1906, I Bd., стр. 150, Anm. 9*.

¹⁶⁾ Д-р О. Пиркмајер, *op. cit.* стр. 105; Д-р Фрања Горшић, *op. cit.*, свеска за април 1929, бр. 7 и 8, стр. 292; Коста Терзијев, *op. cit.*, стр. 1012, — избегава директан одговор на ово питање.

венски закон о личним именима у чл. 23 прописује: „Руководалац матичних књига¹⁷⁾ одбиће упис само оних рођених имена, која вређају верске осећаје, која се противе моралу или су иначе увредљива“. Практично то значи: ако изабрано или створено рођено име не излази из овог законског оквира, његов упис неће моћи бити одбијен; у овом оквиру одређивање и давање рођеног имена је релативно слободно. Законодавац није ни могао да абдицира у корист личних фантазија¹⁸⁾; овде, као и свуда, слобода појединаца мора да координира са колективним интересом. Јер је име за лице, које означава, пре једна обавеза него једно право. Закон га установљава мање у приватном него у општем интересу: име није „чисто приватна ствар појединаца, да би од њихове воље зависило хоће ли уопште имати име и какво ће имати име“.¹⁹⁾

Али, овај пропис, mudar сам по себи, задаје велике тешкоће у примени. Законска формула је општа и еластична; сам критериум је субјективан и произвољан, променљив и еволутиван. Фактички, одређивање и утврђивање оних рођених имена „која вређају верске осећаје, која се противе моралу, или су иначе увредљива“ јесте веома деликатно и омогућава личну самовољу. Руководоцу матичних књига, односно, свештенику дата је, чини нам се, исувише велика власт, власт скоро без граница. И овај субјективан и арбитран, променљив и еволутиван критериум, при упису и одбијању уписа предложених рођених имена, може дати и даје повода сукобима између овлашћених лица на давање рођеног имена и руководалаца матичних књига, односно, свештеника. Пракса ову евентуалност ублажава, отклања разним сретствима (именик народних имена, листа рођених имена, одлуке и правила црквених власти, обичаји.²⁰⁾

¹⁷⁾ Под руковоцем матичних књига треба разумети и свештеника, тамо где је дужност вођења књига рођених поверена свештенству.

¹⁸⁾ Види лист „Политика“ од 15 јуна 1937 године. У допису „Каквих све имена има у јужној Србији“ наводи се, да се тамо могу сусрести имена као: Гимназија, Господин, Краљ, Министар, Шпорет, Филаделфија, Олимпијада итд....

¹⁹⁾ Д-р Л. Марковић, Грађанско право, књ. I., Београд 1927, стр. 111.

²⁰⁾ Види поменути допис „Политике“ (прим. 18), у коме се каже, да су, тек по ослобођењу Јужне Србије, црквене власти израдиле списак, именик народних имена; — В. Листу рођених имена за правно подручје Војводине, као прилог уз § 55 Наредбе Министра унутрашњих послова бр. 80.000/1906 (Правилник за вођење државних матица, § 55 т. 7) — на мађарском језику; — Постоје и одлуке Св. Архиепископског Синода Српске православне цркве: бр. 291/381 од 19-V—1-VI-1922 год., којом се препоручује парохиском свештенству да настојава да се при крштењу деци дају српска и православна хришћанска имена (Гласник патријаршије, 1923, стр. 194); бр. 3212/29 зап. 239/30 од 15/26 фебруара 1930, којом се позива парохиско свештенство да лицима, која прелазе у источноправославну веру, даје календарска имена и имена уобичајена у православној цркви; — *Codex juris canonici* Римокатоличке цркве, у чл. 761, препоручује давање, у првом реду, имена светаца као рођена имена, али ако то не успе свештенику, онда изабраном рођеном имену додати и име свеца, па уписати и једно и друго; — У Црној Гори — г. Милован Вуковић, државни правобранилац у Подгорици, био је љубазан да нам ово саопшти — важе ови обичаји: „Сматра се у народу да није дозвољено, по црквеним законима, да деца на крштењу

Тако је у теорији, али ова је, кадшто, далеко од праксе. У пракси, руковаоци матичних књига, односно свештеници, свесни да на себе навлаче моралну и грађанску одговорност у случају неоправданог одбијања уписа и знајући да их њихова толеранција, практично, не излаже санкцији²¹⁾, примају и уписују, обично, сва предложена рођена имена.

*

* *

У слици речено, име је линија повучена од рођења до смрти човека. Она је кратка или дугачка, права или кривудава... Природне и друштвене науке том линијом пуне, кроз векове, своје стране. Зар оне опет нису прегнућа, стремљења, деца ретких имена? Правна наука има своја велика и мала имена. Велико име, код нас и на страни, професора г. Живојина М. Перића значило је, значи и значиће: за једне утеха, за друге заштита, за треће подстрек. И као правник и као хришћанин и као политичар, он је чувао само своје име: није издао своје идеје. Свељудска идеја законитости и слободе мишљења и савести остаће везана за завидно име овога нашега скромнога човека из народа.

Д-р Душан Љ. Пантелић

ПРИНЦИП ПРВЕНСТВА У МАТЕРИЈАЛНОМ БАШТИНСКОМ ПРАВУ

Начело првенства је једна логична последица начела уписа. Како се стварна права стичу у начелу уписом у земљишне књиге и пошто на једном истом непокретном добру могу постојати више стварних права (н. пр. хипотека) то је потпуно разумљиво, да је потребно утврдити ранг појединих стварних права која терете ту непокретност. Ко ће бити јачи односно пречи у своје праву која терете ту непокретност, ко ће бити јачи односно пречи у своје праву од два прибавиоца права својине од истога траденса, или ко ће имати старији ранг између више титулара права (н. пр. више хипотекарних поверилаца) којима је оптерећено једно непокретно добро јесте проблем врло важан. Шта значи начело првенства

добију „турска имена“, већ се ова имена дају деци као надимак и то у случају када деца умиру, пошто се сматра, ако се новорођенчету даде турско име, да ће оно дуго живети. Таква деца, пре или после крштења, добијају надимак — турско име — као напр. Мујо, Бефир, Ибро итд., па ово име остаје за живота онога коме је дато, а често пута прелази као породично и на потомство. Ограничења у давању личних имена може бити још и у томе, што се детету не може дати име било које ствари или животиње, већ се дају имена лица. Па и у овоме има изузетака, пошто има имена животиња и биљака која се могу дати детету, напр. Јеленко, Јелена, Голуб, Ружа, Јагода, Љубица, Јаглика итд. Ова имена се дају лицима с обзиром што она означавају животиње и биље које својом особино имају својства доброга и лепога...”

²¹⁾ Види, пак, опште санкције, које Закон о личним именима предвиђа у чл. 39.

(приоритета, ранга) у материјалном баштинском праву? Он значи да између више стварних права која постоје на једном истом непокретном добру не постоји једнакост, наине нису иста по својој снази већ стоје једно за другим по извесном систему који се да одмах констативати у баштинским (земљишним) књигама.¹⁾ Постоји више система у баштинском праву и у том погледу се цивилна законодавства разликују. Два су основна система:

1) По првом систему ранг стварних права се одређује по времену уписа. У овом систему важи правило: *prior tempore, potior iure*. То је аустриски односно југословенски и швајцарски систем. По §-у 298 ГЗ ко пре на једну непокретну ствар буде уведен у јавне књиге, он је сопственик.²⁾ Закон о земљишним књигама, пак, то прецизира у §-у 29 ал. 1: „Првенствени ред уписа управља се према тренутку у којем је поднесак стигао земљишнокњижном суду“. Као што видимо из овог последњег прописа дејства уписа почињу већ са моментом подношења захтева земљишнокњижном суду да се изврши упис а не тек када упис буде перфектан тј. одобрен и стварно извршен. Када н. пр. Примус тражи упис стварног права својине 1 јан. 1938, онда је он сопственик од 1 јан. 1938 а не од 17 јан, 1938 када је упис стварно извршен у главној књизи. У случају да Секундус тражи у међувремену од подношења молбе за упис и стварног уписа н. пр. 5 јан. упис права својине у земљишне књиге на истоме добру онда ће захтев Секундуса бити одбијен јер је Примус сопственик већ од 1 јан. Ако би се догодило грешком судске администрације да прво буде решена молба Секундуса онда Примус има право на исправку судске одлуке. Према томе одлучујући је у овом систему моменат у коме стиже „поднесак земљишнокњижном суду“. Ако је поднесак предан погрешно неком другом суду (н. пр. на основу једне судске пресуде суду који је изрекао пресуду) онда у погледу ранга одлучујући је онај тренутак када акт стигне земљишно-књижном суду.³⁾

Према томе у нашем праву принцип првенства значи да се дејство једног књижног уписа у односу према другим уписима управља (одређује) према моменту у коме је стигла молба за упис земљишнокњижном суду.^{3а)} Ранг стварних права одређује се према моменту уписа. Разуме се да се питање ранга не може поставити код права својине. Прво стога што пред осталим правима на непокретном добру, баштинско право својине уступа. Друго, зато што на истом земљишту може бити само једно право својине. Смисао §-а 298 ГЗ (односно § 440 ГЗ и § 458 Предоснове) јесте да је само онај стекао право баштинске својине који се пре уписао. Такође, § 298 ГЗ не решава непосредно ни конфликт између књижног и ванкњижног прибавиоца.

¹⁾ Hedemann, Sachenrecht, S. 304.

²⁾ У §-у 440 АГЗ (коме одговара § 298) истакнуто је јасно да када постоји колизија у погледу уписа пречи је ко се пре упише. Предоснова то савише лепо каже: „Ако је власник једну исту непокретну ствар двојици разних лица препустио, онда она припада ономе, које је пре замолило за укњижење или, у случају § 453, које је пре положило исправу суду“ (§ 458 чији је наслов: „Пропис о сукобу отуђења непокретне ствари“).

³⁾ Ehrenzweig, System I, 2, § 186 V. (14).

^{3а)} Klang, K. I, 2, S. 195, D.

Шта бива у случају када два прибавиоца једног непокретног добра од истогa треденса поднесу у исти дан и моменат молбу за упис.⁴⁾

Ту решење не даје § 298. Тако исто ни земљишнокњижни судија не може бирати коју ће од ове две молбе одобрити нити он може засновати смесништво између њих (јер сваки од прибавиоца хоће да стекне пуно право својине). Земљишнокњижни судија не може ни одбити обе молбе са разлога што стоје у противречности: он ће бити дужан да упише обојицу остављајући им да своје првенство (јаче право) сваки од њих доказује судским путем (процесом) (§ 29 ал. 2: „Уписи, који буду извршени услед поднесака, који су приспели у исто доба, међусобом су у подједнаком реду (§ 113) у колико није другим којим законом што друго одређено“)⁵⁾

Узмимо сада другу, нормалну хипотезу: у исти час стигне више поднесака за упис хипотека на једно исто непокретно добро. Шта ће онда бити? Према § 29 ЗЗК она ће имати исти ранг.⁶⁾

Стога ће у случају предаје тога добра ове две хипотеке истовремено конкурисати у наплати. Постоји ли разлика у датуму односно тренутку у коме је тражен упис, хипотека са ранијим датумом, према овом што је до сада речено, има првенство. Ред треба да одговара тачно времену подношења молбе тј. најпре се има увести оно стварно право које је старије по времену. У случају да у земљишну књигу буде уведено најпре молба каснија по времену ипак је за ранг, као што је речено, меродавно време а не место уписа.⁷⁾

У швајцарском праву важи такође правило *prior tempore potior jure* тј. да се ранг стварних права одређује према времену уписа. Само то је у чл. 972 Швајц. ГЗ речено мало друкчије.^{7а)} Према томе, моменат (време) уписа је меродавно за ранг стварних права и то моменат уписа у дневник без обзира да ли се та

4) „За првенствени ред земљишнокњижних поднесака меродаван је не само сат, него и минути поднеска“. Реш. Врх. суд од 31-X-1911 (цит. код Чулиновића).

5) Д-р Мирко Кошутић, Коментар... § 29; упореди Фердо Чулиновић, Коментар земљишнокњижних закона. Београд 1932. Стр. 121, Кланг § 440 Ziff. 3.

6) „Ако је земљишнокњижном суду стигло у исто доба више молби, које се односе на исто земљишнокњижно тело, онда ће се при сваком упису извршеном услед тих молби, забележити бројеви једновремено стиглих молби с додатком, да су ове молбе стигле у исто доба“ 113 ал. 2. Исти пропис наређује у 1 ал.: „Сваки упис (§ 8) мора садржати осим ознаке какве је врсте, још и дан, месец, годину и број под којим је молба, услед које се врши упис, стигла земљишнокњижном суду.“

7) Ehrenzweig, System I, 2 S. 123. — Онај ранији поднесак не губи још тиме ранијим подносом стечено право првенства: „Ако се од два поднеска, који се односе на исто земљишно тело онај касније поднети поднесак први реши и у земљишну књигу прво упише ово решење, то ипак онај ранији поднесак не губи још тиме ранијим подносом стечено право првенства.“ Решење врховног суда од 21 новембра 1901 бр. 2188 цит. код Чулиновића уз § 429.

7а) Стварна права настају тек са уписом у главну књигу а не уписивањем у дневник; али чим је извршен упис у главну књигу сматра се као да је стварно право настало већ у моменту уписивања у дневник.

стварна права уписују у исти одсек или разне одсеке (рубрике) главне књиге. Стога, сасвим природно, стварно право са ранијим датумом иде испред стварног права са каснијим датумом у истом одсеку (Abteilung) премда стварно право са ранијим датумом стоји у погледу места иза стварног права са каснијим датумом.⁷⁶⁾ Н. пр. у рубрици „службеност“ је право пролаза уписано под 1 мартом 1908 испод њега право уживања под 1 јан. 1908, онда је право уживање старије по рангу.⁸⁾ Само постоји једна разлика од нашег односно аустриског система: као датум уписује се само дан не и тренутак односно час. Стога више стварних права са истим датумом (даном) имају исти ранг.

2) Други систем то је систем локуса (Lokussystem). Ту важи правило: *prior loco, potior jure*. То је систем Немачког ГЗ који у § 872 ал. 1, изрично каже:

„Између више права, којима је оптерећено једно земљиште, однос ранга одређује се, када су права уписана у истом одсеку (рубрици) према месту уписа“ (Reihenfolge).

Дакле ранг стварних права која су уписана под истом рубриком одређује се према чисто просторном односу (месту) у књизи. Према томе, датум који стоји уз упис за ранг не би требао да има значаја. То важи, вели Hedemann, за најважнији случај: када конкуришу више хипотека међу собом пошто су све уписане у истој рубрици. Међутим ако су у питању права која се налазе у разним одсецима (Abteilung) земљишне књиге онда се ранг одређује према датуму:

„Ако су права уписана у различитим рубрикама то право уписано са назначењем ранијег дана има приоритет; права која су уписана истог дана имају исти ранг“. (§ 872 ал. 1 ст. 2).

Као што видимо у овом случају немачко баштинско право прихвата — то излази из природе ствари — први систем: *prior tempore, potior jure*. Разуме се то има значаја само за оне немачке покрајине у којима постоје два одсека (рубрике) за терете, у којима хипотеке имају своју рубрику на супрот осталим теретима као што је то н. пр. случај са Пруском.

У колико долази у обзир одређивање ранга по времену — наиме у случају да су стварна права уписана у разним одсецима главне књиге — немачко баштинско право води рачуна само о данима а не о сату односно минути и у том погледу немачки систем ближи је швајцарском него нашем баштинском праву.

Lokussystem усвојен је у немачком законодавству у главном зато што га је већина земаља имала у својим баштинским системима. Међутим систем локуса не важи без изузетака ни у хипотези § 879 ал. I, стр. 1 (тј. више стварних права у истом одсеку, рубрици). Упореди § 789 ал. 3, § 46 ал. 1 и 2 Grundbuchordnung.

⁷⁻⁶⁾ Wieland, Kommentar — Sachenrecht, § 972, С. 576.

⁸⁾ Wieland примећује да и ако је по чл. 967 водитељ земљише књиге дужан да најпре упише у земљишну књигу стварно право по реду у коме су заведена у дневнику ипак ранг се одређује према чл. 972 јер чл. 967 има значај техничког прописа (одређује начин рада).

Ово гледиште⁹⁾ не заступају сви аутори у немачкој правној литератури. Тако Wolff мисли да „Reihenfolge der Eintragungen“ не значи „Reihenfolge“ већ „Folge nach der Eintragungszeit“ тј. ранг уписа се одређује не по месту већ по времену уписа тј. да ред уписа означаје у ствари датум уписа. Хек мисли^{9-а)} да је Волфово тумачење правилније под условом ако се узме да је НГЗ напустио у погледу ранга систем јавног поуздања (вере) и прихватио систем формалне правне снаге (која се огледа у томе што важи неоторива предпоставка: што је уписано у земљишну књигу то одговара стварном правном стању.) И то закључују у својим коментарима Cüthe—Triebel и Rosenberg.

Изрично признање формалне правне снаге у § 879 ал. I усваја већина писаца. Хек критикује ово гледиште и истиче да § 879 представља одличан пример за могућност двоструког тумачења. § 879 садржи два потпуно различита одговора чија садржина зависи од питања којим се приступа проблему. Ако се постави питање „Како регулише правни поредак однос ранга код права на непокретностима?“ онда према материјалним нормама правног поредка одговор који добијемо из § 879 јесте „систем формалне правне снаге у погледу ранга“. Међутим ако се постави питање нешто другачије: „како одређује земљишна књига ранг стварног права? каква је садржина земљишне књиге, на који мисли § 892¹⁰⁾ у погледу ранга? Сме ли се прибавилац држати датума или просторног реда уписа?“ Схвата ли се § 879 као одговор на ово питање, то он садржи свакако потпуно јасан одговор, али тада он није материјално правни пропис, већ интерпретационо правило, једна врста објашњења §-а 892, објашњење о томе шта се има сматрати као „садржина земљишне књиге“ у погледу ранга. У овом схватању принцип публицитета важи без изузетка и реч „Reihenfolge“ односи се на место, локус пошто датум не прима § 879 а други се „ред не види у земљишним књигама сем просторног“.

Решење између ова два могућа тумачења, види Хек, у историји постанка овог прописа. Из ње се може утврдити да је у погледу ранга књижних права материјалноправно усвојено првенство по старости, времену (Altersvortrag) и систем публицитета а да § 879 јесте само интерпретационо правило § 892. Према томе има се утврдити као намера законодавца оно схватање које одговара општим основним идејама, које пружа практичне резултате. Из Мотива излази да првенство ранга по времену има опште важење и код непокретних и покретних ствари. Пропис § 879 у Мотивима је схваћен као извођење овог основног временског начела. Затим, важно је да при редакцији закона није у опште долазио у обзир никакав изузетак од принципа публицитета. Ре-

^{9-а)} Sachenrecht, E. 4.

⁹⁾ Planca—Strecker zu § 879.

¹⁰⁾ § 892: „Садржина земљишне књиге важи као тачна корист онога који прибавља право на непокретности или право на таквом праву...“ (принцип публицитета, поуздања у земљишне књиге).

дактори I и II пројекта су сматрали да је место поузданије не датум за одређивање старости (временске) једног права (лакше је погрешити код датума него у погледу места). И § 879 ал. I треба тако и схватити водећи рачуна о принципу публицитета од кога не одступа ни овом приликом НГЗ.

*

Вредност ранга у великом броју случајева практично се не поставља стога што обично сопственик одговара својим обавезама. Затим када он то не чини долази до спора и извршења пресуде на његовим добрима и тек када се врши принудно извршење (јавна продаја) па добијена сума није довољна за сва заинтересована лица онда се поставља питање ранга са „елементарном снагом“. Тада практично констатујемо да службености, хипотеке и реални терети не сужавају само право својине (које као релативно најпотпунија правна власт на непокретној ствари по рангу мора стојати иза свих стварних права који је терете: када би се примило супротно решење, онда би стварно право било без практичне вредности с обзиром на природу својинске власти у погледу обима) већ исто тако ограничавају једно друго. Ранг одређује које ће од њих првенствено бити заштићено. Ранг се пак одређује према начелу: *prior tempore, potior jure*; то начело далеко је логичније од другог система а усвајају га већина законодавства. То је начело — *prior tempore, potior jure* — основа и немачког система и оно произилази из суштине правне заштите (изузетак само у случају савеснога прибављања од трећег лица — принцип поуздања).

Д-р Бранислав М. Недељковић

МАТЕРИЈА ПРАВНЕ НОРМЕ

Свака норма права нешто прописује и има одређену садржину. Као пропис — норма је императив и везана је са вољом. Као садржина — норма је индикатив и изражава извесну мисао, тј. везана је са разумом. У првом случају може се говорити о квалитету норме, у другом — о материји норме (термини Хусерла).

Материја норме — ово је њен смисао. У њој се на особити начин преплећу елементи не само рационални, него и ирационални.

Ирационални елементи норме, састављене из појмова, као да се кристалишу у појмовима, у којим се изражавају исто толико свесна постројења ума, колико и блистави, ма да и тајанствени импулси волитивних и афективних доживљаја или подсвесних дубина духа. Постанак се и садржина правних појмова и правних норма психолошки не да објаснити само у процесу мишљења дискурсивног или когнитивног: они се јављају не у ма-

њој мери као плод емоционалне интуиције и мишљења емоционалног те се у више случајева образују синхитички (термин Криса), тј. путем природног стапања разноврсних елемената, који се не могу раставити и не дају се научно одредити. Но оба се типа мишљења, когнитивно и емоционално, по својој природи разликују не само психолошки (Хенрих Мајер), него и физиолошки у вези с особеностима нејрогеног и хеметогеног механизма одговарајућих душевних процеса (Михајло Лапински).

Зато логички и гносеолошки не могу се изједначивати правне норме и правни појмови с научним појмовима, на пример, у области физике или хемије, иако се у осталом извесни елемент ирационалног налази у свим судовима опитног знања. Делимице се за ово знало већ одавно (в. Hume, Enquiry concerning human understanding, IV—V), а нарочито је ово у области права породило низ теорија, које су тврдиле, да у праву изузетну улогу игра инстинкт своје врсте и особито осећање — осећање такта (Јеринг), естетичке мере (Хербарт), религиозног проицања (Штал) и т. сл. Не улазуд Лав Толстој с гениалним прозирањем говори о томе, да у сличним случајевима, када плани спор, одлучују не докази, већ осећања („допада се“ — „не допада се“), а један од најзнаменитијих адвоката и правника нашег доба, Ф. Н. Плевако, у конспектима својих говора, после обзора правних доказа и расуђивања, оставља празну страну са лаконичним написом: „ватромет“. Овим се означава онај део говора, који би требало да пресудно утиче на емоционалну област духа у судија и чије се огромно значење не може ни порицати, ни потцењивати.

Може се рећи, да се правни појам и правна норма јављају као онај фокус или чвор где се преплећу не само мисли, него и осећања, и страсти, и воља. Њихова идеална (феноменолошка) садржина бива оном лозинком, око које се скупљају борбене странке, и оном амблемом (сетимо се питања својине, монархије, демократије и т. сл.), која одушевљава и заноси, тако рећи, религиозне војске верних и страсни сукоби због њих доводе до социалних катастрофа. У више пак мирним приликама правни појмови и норме изражавају оно, што — ирационално, као и свака конкретна стварност, — живи и свакодневно се оваплоћава или остварује усред разноврсних интереса и у разнородним разумевањима множине људи, који се боре за право и покорвају праву.

Али материја правне норме привлачи нарочиту пажњу правника баш по својим рационалним елементима.

Правници су се навикли сматрати за мерило материје или смисла норме намеру њеног творца: „Закону се не сме у примени придавати други смисао него онај, који проистиче из властитога значења речи у њиховој вези и из јасне намере законодавца“ (Предоснова грађанског законика 1934 г., § 5). И када правник чита норму, која нешто забрањује или нешто наређује, његова се пажња усредсређује на једном само и правом сми-

слу закона. „Смрћу или вечитом робијом казниће се ко другога лиши живота после зрелог размишљања“ (Кривични законик 1929 г., § 167) — значи, предумишљајно убиство казни се вечитом робијом или смрћу. „За пренос власништва непокретних ствари мора се по правилу посао стицања уписати у за то одређене јавне књиге“ (Предоснова грађ. зак., § 451) — значи, прописује се интабулација послова стицања својине на непокретности. Такво се право појимање смисла норме објашњава и оправдава практичним задатком примењивања права.

Па ипак норма може и треба да се схвати далеко шире. Јер уопште свака реченица садржи у себи не једну већ више мисли и више значења, о којима чак, може бити, није ни мислио нити сазнао субјекат изјављивања, аутор фразе или реченице. Ово је добро познато у психологији (психолошка анализа мишљења) и не изазива спорова у логици (логичка структура судова). Зато идући за Брентаном, који је оживео терминологију средњовековне схоластике, најновија логика говори не просто о смислу или значењу реченице, већ о „интенционалном смислу“, „интенционалном значењу“, „интенционалном предмету“, нарочито подвлачећи и истичући уплив интенције (*intentio*), тј. односа свести према својем предмету, и одвајајући психичке процесе „интенционалних доживљаја“ или „аката“ (феноменолошка филозофија). Сам се пак логички процес размршавања значења појмова и судова карактерише у логици делом као детерминација и конкретизација (по класичној терминологији), делом као испуњавање овог значења садржином (*Bedeutungserfüllung* по терминологији Хусерла).

На тај начин сасвим је природно, да се и у области права смисао сваке правне норме показује врло богатим по свом садржају.

Прво, ово је смисао, који улаже у норму њен аутор. Практично и за онога, ко примењује норму, такав смисао има особити ауторитет, иако његово изналажење и само значење изазива *de jure* више теориских сумња и практичних тешкоћа како фактичког, тако и јуридикчког карактера.

Друго, воља се и мисао творца норме објективишу у самој норми, која добива самостални опстанак, има своју властиту судбину те чак на крају крајева може постати у противречности са оним, што је мислио и желео творац норме: реч, као птица, каже народ, — кад се испусти, не да се натраг ухватити. На тај начин смисао норме, везан са њеном објективацијом, добива самостално значење, прекидајући зависност норме од њеног творца и улазећи у контекст са другим нормама. Постаје могућно, да се смисао норме појима феноменолошки, као израз извесне идеалне садржине дотичног прописа у вези са другим сличним садржајима осталих норма целог правног система.

Треће, смисао се норме дешифрира у зависности од кључа, који се примењује, тј. од намере оног, ко дешифрира и саобразно с тим скреће своју пажњу на овај или онај слој садржине дотичног

смисла, при чему постаје могућна читава гама најразноврснијих нијанса смисла, почевши од највеће идеалне апстрактности и долазећи на крају крајева до највеће реалне конкретности, од филозофске и теориске уопштености до практичне и правне индивидуалности или казуистичности.

Зато се и у горе наведеним примерима из грађанског и кривичног законика њихов смисао тумачи веома многострано и правна наука не објашњава просто прописе закона само у уским границама „властитог значења речи“ и „намере законодавца“, како прописује пети члан, него размршује цео ниц наслага и смисала, почевши с анализом најтеорискијих и најапстрактнијих елемената дотичних прописа закона и завршавајући све више и више практичним и конкретним његовим садржајем у вези са све већом детерминацијом појмова и њиховим напуњавањем одговарајућим материјалом.

Пре свега члан о кажњавању предумишљајног лишења живота даје повод обратити пажњу на његову нормативну основу и у вези с тим удубити његову садржину у опште-етичком правцу. Па ево нама се каже (Биндинг): текст овог члана садржи у себи три елемента — правно правило, тј. оно, што се баш прописује (састав злочина и казна); норму, која, прво, има у виду специјално дотични случај и ствара права и дужности државе (право на кажњавање) и њених органа (судова и агената извршне власти) и која, друго, изражава општи начелни захтев „не убиј“, као написану и опште-етичку основу дотичног члана закона и читавог низа других чланова и као безусловну забрану, која се налази ван члана и изнад члана и зато није везана и не зависи нити од претње казне, нити од других услова састава кривичног дела. Не убиј — ово значи немој убијати уопште, а не само због тога, да је убиство предвиђено у ма каквом члану законика или да је за њега одређена казна итд.

Али је могућно и друкчије, чисто логичко или нормолошко појимање горе наведених прописа закона (Феликс Кауфман, Хенрих Мајер, И. А. Иљин), те се онда њихова садржина своди на апстрактне формуле: „ако постоји А, постоји и Б“, „ако постоји злочин, постоји и казна“. Или пак — јер таква формула, предајући условну садржину закона (ако се налазе елементи диспозитивног дела закона, одређује се и одговарајућа санкција), сама за себе још није довољна те не показује специфичну везу међу А и Б, као члановима дотичне норме — уводи се моменат дужности, који полази од принципа вредности и тврди, да „ако постоји А, треба да буде и Б“, или се изражава потпуније, на пример, по типу формуле правног односа: „А има право према Б, Б обавезан је према А“. Али по типу санкционисане двоструке норме: „субјекат А дужан је извршити (или не извршити) радњу Б; ако пак он то не изврши (или изврши), према њему и над њим треба да се изврши радња С“. Или по типу функционалног односа: „понашање А је прописано законодавцем Б, а радње С зависе од понашања А“ итд.

Показана етичко-нормативна и логичка објашњења смисла закона могу бити још знатно проширена у разноврсним правцима (психолошком, социолошком, онтолошком итд. — в. Г. В. Демченко. Предмет знања и науке о праву, чл. VIII. Љубљана, 1937). Па ипак уски правни смисао ових чланова је ближи и разумљивији за практичног правника. За њега смисао закона се пре свега саставља из општих правних основа његове садржине (у диспозицији састав злочина и казна у санкцији, тј. субјекат, објекат, радња и права и дужности, које из ње потичу) и из више конкретног одређивања баш дотичног злочина и одговорности (за предумишљајно убиство — смртна казна и вечита робија).

На тај начин размршивање материје или смисла правне норме претставља се као веома сложено. Материја норме у различним аспектима добива и различно значење, развија се и удубљава се, испуњује се најбогатијом садржином мисли, живота и праксе те даје огроман материјал за научно изучавање. На овом путу смисао закона се детерминише у хиљадама и хиљадама конкретних варијаната. Зато се и не дивимо, када кратки текст закона и неколико његових речи дају основ за опширна истраживања у више свезака и изазивају огромну књижевност.

Григорије Демченко

ПРАВИЧНОСТ И ПРАВНИ ПОРЕДАК

У вековној распри о месту које треба признати правичности у једном позитивном систему, идеалисте, желећи да остваре највећи могућан део друштвене правде, залажу се да то место буде што шире. Позитивисте и формалисте, имајући пред очима пре свега потребу за сигурношћу правног саобраћаја, траже напротив да се улога правичности сведе на што мању меру, ако не и да се сасвим искључи. Неодређеност појма је, истина, једини прекор који они чине правичности, али то за право може бити, додајмо одмах, и прекор од пресудног значаја.

Најозбиљнији аргумент који се наводи против правичности лежи заиста у томе што је сврха правној организацији на првом месту то да установи и одржи ред утичући својом несумњивошћу унапред на понашање људи и пружајући извесност нашим предвиђањима. Тај примарни и политички задатак права нам указује на један посебан вид који и правда треба да има за правника, и на коме, такав је бар наш утисак, није довољно инсистирано ни од стране критичара правичности. Правда, наиме, не претставља само аритметички принцип једначине и апстрактно схваћен морални захтев, него је она и практичан друштвени појам у једном специјалном смислу. Правни поредак се може и друкчије схватити, а не само као најправичније задовољење свих индивидуалних односа. Социјално посматран он има да створи изврстан ред, да обезбеди сигурност саобраћаја међу људима и да типизира њихове односе. Зато ми грешимо кад од њега захте-

вамо потпуно остварење једне радикалне правичности за све појединце и у свим случајевима. Кад друштвена правда кроз закон у конкретном случају промаши, наше осећање правичности је зато повређено што се ми том приликом стављамо на индивидуално гледиште, док право изражава једну колективну функцију. Правду, кад се друштвено посматра, интересује пре свега заједница. Појединци се пред њом губе и жртвују једном вишем начелу друштвене солидарности. У томе пресеку ако правичност подиже свој глас у одбрану индивидуалног интереса, законска правда говори као претставник општег интереса. — Живећи у друштву и уживајући све његове благодати човек мора најзад да се помири с тим да буде изложен и извесном социалном ризику који повлачи друштвено живљење. Оно што појединци долазе у опасност да евентуално и изгубе услед правног формализма биће им увелико накнађено оним што кроз право добијају у општој друштвеној сигурности.

Такво излагање би се могло сасвим примити кад би сукоби права и правичности били нешто изузетно. Ми међутим знамо да у њиховом размимоилажењу има и нечег принципног и да међу њима постоји и једно стално и латентно неслагање, и временске и просторне природе у исто доба. Нарочито се преко њих непрестано сукобљава једно опште правило с конкретним разноврсним ситуацијама и ново право са старим правилом. На критику несигурности која се чини против правичности могло би се поред тога одговорити да је несигурност у основи својој један разлог опортунитета и да као такав он сам по себи не би био у стању да задовољи теорију која тражи рационалан аргуменат. Затим да сигурност у пракси није никад потпуно остварена ни из других разлога. Резонувању да је сигурност основни захтев права може се даље противставити и тврђење да она није и једини принцип правног поретка. И правичност претставља битан елеменат правне организације без којег ни сигурност права није потпуна. Неправичност може компромитовати право и више и дубље него и сама несигурност. Неправично право је и несигурно право, и, као што каже Фаге коментаришући Платона, и неправда је неред.

Скроз би погрешно било мислити уосталом да ће у једном друштву бити утолико мање реда уколико у њему има више правде и обрнуто. Јер, срећом, и не стоји логичко двојство правде и реда. Напротив, правда садржи у себи ред и она управо изражава правилност друштвених каузалних везивања. Само, пошто узроци и последице у живоме свету нису адекватни као у механичкоме, то ни појам друштвеног реда не треба ограничавати на статичан појам *stabilis et securi*. Зато не треба говорити о жртвовању правде ради одржања статичког реда мртвога света. Тај механички, неправи ред, баш треба да се повуче пред правдом која је живи друштвени ред. Кад нема правде тек онда нема правога реда у једном друштву које еволуира.

Ако би се најзад и поред свега изнетог у сукобу права и правичности као општег и појединачног интереса, праву као претставнику општег интереса и признало првенство, то још никако не значи да ми треба да затворимо очи пред свима па и нежељеним последицама формализма, те да одустанемо и од покушаја да његове негативне стране сходним сретствима отклањамо. Нарочито не смемо изгубити из вида да логички недостатак формуле у праву, њено долажење у сукоб с начелом стварне једнакости, не вређа само апстрактан принцип појма правде, него претставља у исто време и сталну опасност по сваки живи правни поредак који хоће да се одржи. Сигурност и правичност како рекосмо, и нису појмови које треба један другOME противстављати, а у још мањој мери су то појмови који се узајамно искључују. Праву су обоје у истој мери неопходни, тако да оно треба да претставља синтезу максимума сигурности и максимума правичности.

У пракси ће зато однос сигурности и правичности и даље остати питање равнотеже и смисла за меру, а од технике и техничара конкретног правног система зависиће у којој мери ће обоје бити остварени а да узајамно не буду компромитовани. При томе је важно подвући да практиковању правичности ни у свима областима права, ни у свима земљама и временима нема подједнако места. Тамо где је пропису главни мотив сигурност, као што је земљишно-књижно право, правичности се сме дати много мањи значај него на пример у породичном праву. У законодавствима идеалистичким више него у законодавствима комерцијално расположеним, у којима се безбедности саобраћаја даје превага. У периоду друштвених и економских поремећаја више него у редовним приликама. У временима кад се граби и кад једно младо друштво формира материјална богатства (обично после великих потреса, ратова и револуција) мање но у епохи засићеној материјом у којој зрело друштво тражи више вредности. Затим у једној младој кодификацији знатно мање него у старијој. Код општег и диспозитивног прописа више него код специјалног и принудног итд., итд.

Кад је реч о примени правичности потребно је нагласити исто тако да та пракса, ако хоће научно да се заснује, претставља пуно тешкоћа и још више опасности, због чега јој треба приступати с крајњом опрезношћу и тек после свестраног и теоријског и позитивно-правног обавештења. Пре свега аргументисање правичношћу само за себе није довољно убедљиво: „правично је“ није аргумент формално-правне природе. Он треба да се допуни и неким ближим, непосреднијим друштвеним разлогом, економским, моралним, техничким, практичним, политичким. Питање је затим коме ће се од ових разлога дати превага ако се сукобе у одређеном случају, што и бива по правилу. На тај начин смо позвани и да ценимо вредности, а то је довољно па да се осети сва замашност и сложеност питања. Резоновање правичношћу претставља као што се види можда најтежи и најделикатнији начин примене права. Оно носи собом сличне опасности које и

хируршки нож у медицини и у томе смислу би се можда могло назвати директном правном методом.

Поред овог теоријског вида правичност се појављује затим и као позитивно-правни проблем за свако законодавство које упућује судију да у извесним случајевима доноси решења по правичности. Поставши право и дужност судије, суђење по правичности поставља сад и питање обима те власти и питање надзора над њом. Што се ове прве тиче, идући за традиционалном јуридикчком методом, могло би се начелно рећи да суђење по правичности претставља неку врсту допунског права, отприлике као обичај, али по рангу иза њега. Њему би дакле било места *secundum* и *praeter legem*, али не и *contra legem*, док једна ширира социолошка метода прима и дерогацију позитивног прописа на основу правичности. У одређеном систему све ће зависити од законодавца. Аустријски нпр. упућује судију на правичност конкретним текстовима (*secundum legem*), србијански и црногорски то чине у свим случајевима законских нејасности и празнина (*praeter legem*), а пољски Законик о облигацијама из 1934 налаже судији у три маха да из обзира правичности доноси и решења противна законском пропису (*contra legem*). У овој скали недостају нам као што се види само два крајња система: потпуна забрана практиковања правичности и генерално овлашћење судији да због правичности може дерогирати пропис. Прво уосталом имамо донекле изражено у познатој одлуци опште седнице француског Касационог суда од 8-VIII-1900 по којој „никакав обзир правичности не овлашћује судију да преиначи уговоре које су странке слободно и пуноважно склопиле и који за њих имају силу закона“ — а друго у царском рескрипту Константина и Лицинија: *placuit in omnibus rebus praecipuam esse iustitiae aequitatisque quam stricti iuris rationem*.

Што се питања надзора над судијом тиче, оно се поставља у три правца: прво, да ли је судија у датом случају био овлашћен да суди по правичности, друго, да ли границе овлашћења није прекорачио, и треће, да ли је заиста нашао правично решење. Прве две околности, као формално-правна питања, несумњиво да подлеже и оцени Касационог суда. Код треће пак сматрамо да би требало разликовати две основне могућности: да поједини посебни текстови упућују на правичност (аустријски Општи грађански законик нпр.), и да то чини један основни, општи текст (§ 8 србијанског Грађанског законика и члан 3 Имовинског законика). У првом случају по среди је једна врста фактичког питања над којим Касациони суд не би могао вршити своју контролу, те би ту налаз судије који цени материалну страну спора имао без даљег образложења и снагу формално-правног аргумента за највиши суд. У другом, међутим, решење по правичности захтевало би и даљу мотивацију и подлежало би оцени Касационог суда, будући да је ту, прокламовањем правичности за општи принцип тумачења, формално и материално-правно питање поново спојено у свом њиховом првобитном јединству.

Сви су изгледу уосталом да ће правичност и у будуће задржати своју вековну функцију у праву, макар прерушена и под неким другим, можда научнијим називом. Неки ће и данас отворено, као Штамлер, пледирати за „правично право“; други ће, као Жени, ту функцију квалификовати „слободним научним истраживањем права“, Ориу ће је обухватити појмом „правног витализма“, Рипер ће један њен део подвести под „морално правило“, а читаве школе ће се под заставом „обновљеног природног права“, „интересне јуриспруденције“, „слободног права“ и тсл. борити у ствари опет за правичност. На разне начине признаваће се потреба за исправљањем и допуњавањем формалног права једним увек свежим соком, а тај сок ће у основи и онда бити идеја правичности ма је ми хтели подвести просто и под појам тумачења права. Јер шта је друго него правичност кад и конзервативни Тролон — који иначе правичности „највећој опасности“ не даје места при примени права — ставља у дужност судији „да се управља према фактима и да ублажава право околности случаја“? Или кад и велики позитивиста, у најлепшем смислу речи, А. Капитан препоручује да при тумачењу закона правнички дух треба ублажавати социалним духом, ако се жели избећи жртвовање истине логици?

Божидар С. Марковић

СИСТЕМ И ЈЕДИНСТВО — ДВА ОСНОВНА ПОЈМА ОПШТЕ СОЦИОЛОГИЈЕ¹⁾

У основи моје градње како опште, тако особито и економске социологије леже два појма: систем и јединство.

Да схватимо и тачно одредимо ове појмове, морамо поставити и разјаснити проблем „целог“ и „дела“. Постоје објекти, који се јављају посматрачу, као неке целине, које су му у

¹⁾ Ова расправа, као и моја расправа о предмету социологије („Архив“ од 25 јуна 1936 г.), образује, у збијеном облику, уводне главе мојих српских предавања из опште социологије на Правном факултету у Суботици. Ове се две расправе ослањају на први, социолошки, одељак мог главног економског руског дела: Хозјајство и Цена. I. СПб—Москва 1913, стр. 3—86. Ова размисљања читалац може наћи такође на француском језику: *L'idée de loi naturelle dans la science économique* (*Revue d'économie politique*, 1921, № 3; p.p. 294—317, № 4: p.p. 463—482); и на немачком: *Zur Grundlegung d. Wirtschaftssoziologie* (*Kölnner Vierteljahreshefte f. Sociologie. Jahrgang IX, Heft 1/1*, S. S. 17—18). Види такође моју расправу: *Ferdinand Tönnies (1855—1936). Zur Würdigung seines sozialphilosophischen und soziologischen Schaffens.* (*Zeitschrift f. National-ökonomie. Bd. VIII, Heft 1*, 1936, S. S. 47—60). Ови појмови: „јединство“ и „систем“ у моме, горе оцртаном, социолошком смислу примљени су од проф. Александра Билимовића (Љубљана) у његовом „Увод у економску науку“ (Београд 1936, стр. 92—96) и од проф. С. С. Демостенова (Софија) у његовој књизи: „Очерки по теорија на парите. Очерк први. Субстанционализам и антисубстанционализам в теоријата на парите. Част I. Субстанционализам и неговите предпоставки“ (*Годишник на Софијска Университет Јуридически факултет, т. XXXII, 7, 1936—37*), *passim*. Философску, социолошку и економску литературу, која се уопште односи на проблем ове расправе, види у мојим горе поменутиим радовима.

исто време дате и као просте суме неких јединица, које не могу бити даље подељене. Такво „цело“ може бити означено, као „цело“ првог реда. Најпростији пример реалног приближавања овом појму „целог првог реда“ претставља видан облик неког мноштва кочића набијених у земљу. Као овако „цело“ јавља се пирамида кутала или пешчана гомила. Ипак уз два услова. Прво, ако посматрач може да се ослободи њиховог видног квалитета целог „облика“ а тим, у исти мах и естетског утиска. Друго, ако посматрач не претставља себи какво узајамно делање међу засебним елементима, деловима или јединицама овог збира. „Цело“ првог реда ми можемо, краткоће ради, називати *простим збиром*.

„Цело“ сасвим друге врсте налази се пред нама у оним случајевима, кад се међу засебним деловима или јединицама има, тј. кад се прима, или мисли, или претпоставља неко узајамно делање. Сагласимо се, да ћемо „целом“ такве врсте дати име „систем“. Јасним примером „система“ може служити шума или шумски сад. Између збира наших забијених кочића, којима је покривен дати простор земље и који видно претстоји пред нама у облику једине ствари, и шуме, као т. зв. „вегетативна друштва“, постоји читав бездан.

Шума није само прости збир или једноставна скупина дрвећа, као што то тврди, на пример, бечки професор О. Шпан. Шума је, наравно, скупина извесних јединица дрвећа, које заузимају неки простор, али она (шума) је у исто време и узајамно делање или систем ових јединица. Јер је сваки систем, уколико се он састоји из неких, засебно примљених и у исто време некако истоветних јединица, проста скупина, али не може се рећи обрнуто: свака проста скупина није систем.

Да ли је шума организам, као што то мисле и говоре неки биолози, а нарочито шумари? Можемо ли ми шуму озбиљно упоређивати са човеком, животињом и биљком? Критичко размишљање мора на ово питање дати негативан одговор. Шума је исто тако мало организам, као што су то бара, река, море. Принципијелно између живља или „становништва“ баре, тј. између њезине фауне и флоре, и шуме, у фитолошком и фаунистичком смислу, нема никакве разлике. Наиме, пошто шума није организам, него претставља неки систем сложеног узајамног делања с једне стране између организама, а с друге стране, између њих и мртве средине, такви системи узајамног делања боље би било да се називају „формације“, као што то ради немачки ботаничар Шимпер, него „друштва“ или „савези“, као што то чини дански научник Варминг.

Аутентични организми јављају нам трећу врсту „целог“, коју ћемо називати „јединство“.

Уколико се ово „цело“ састоји из неких аутентичних јединица, оно се јавља уједињено, а у овом једињењу, потчињено некој јединој вољи, која себи поставља циљеве у самом општем смислу, — неком вољном или бар „управљајућем“ центру.

Сваки живи организам је такво јединство, и у истом смислу држава је такође јединство. Ма да држава није организам, свакако и организам и држава подлеже једном истом вишем појму — појму јединства.

Разликовање између појмова система и јединства има основан или, као што се може боље рећи, темељан значај за социолошко познавање као такво. Јер у социологији можемо и чак морамо јасно, разговетно разликовати између збивања, које се догађа независно од воље јединог човечјег субјекта, које није реално (стварно) створено таквом вољом, и збивања, које је делање, дешавања, које се извршава искључиво у зависности, односно према вољи јединог човечјег субјекта, било појединог, било колективног. С једне стране, све, што се у свету, као природи, догађа, природно је. Али, с друге стране, све што се „друштвено“ дешава, не према вољи или чак независно од такве воље, све ово јесте „природно“ у социолошком смислу речи. Обратно, све, што се извршава због човечје воље и према њој, није „природно“, него је „вештачко“ у правом социолошком смислу. Ове су речи: „природно“ и „вештачко“, као такве, као речи, потпуно конвенционалне. Али чињенице или, да кажем тачније, разлике између „међуљудских“ чињеница, које ове речи изражавају, јесу реалне, стварне и најбитније.

Према томе, у социалном животу или у заједничком опстанку људи, налазе се увек две области чињеница, чије је разликовање врло важно и за социолошко познавање и за друштвену и политичку делатност. Друштвене, или социалне — друштвене у ужем смислу речи, тј. нестворене никаквом човечјом вољом — чињенице, које елементарно потичу из човечје „међузависности“, јесу факти „природни“. Државне чињенице и уопште чињенице, створене вољом јединог колективног човечјег субјекта, државе, јесу факти „вештачки“, „артефакти“.

Ово је разлика, која делимично одговара старом разликовању Грка, специјално Аристотела, између, с једне стране, уметности (*techne*), закона, (*nomos*), поретка, (*taxis*), и, с друге стране, природе (*physis*). Али свакако модерна социолошка мисао — за разлику од оне старих Грка — не треба да уноси у ово разликовање никакав метафизички, трансцендентни смисао. С нашег гносеолошког гледишта, све што се дешава у свету, било то „људско“, „социално“, „свесно“, било то „физичко“, „материјално“, „несвесно“, јесте једнако и увек природно.

Дакле наше разликовање налази се унутра социалне стварности, као дела природног света. Оно је чисто социолошко разликовање и према томе не односи се на спољашне — у погледу на друштвени живот — физичке чињенице, које имају значај за људе. Али оно се баш односи на друштвене међуљудске чињенице, на оне чињенице, које се у заједничком животу дешавају „природно“ — у елементарном стихиском смислу. Ови факти произлазе из човечјих дејстава, али њихови коначни резултати не одговарају постављеним човечјом вољом циљевима или свесним задацама.

Ову је појаву друштвеног живота св. Августин први уочио; њу је потом подвлачио Хегел. Али њу је покрстио Вилхелм Вунт. Он јој је дао име „хетерогонија циљева“. Овај термин означава размимоилажење свесних циљева социјално дејствујућих људи и стварних резултата њихових дејстава у друштвеном животу. Полазећи од Вунтова појма и термина, ја сам увео изразе: „аутогенске“ и „хетерогенске“ појаве. Држава, као јединство, ако има стварну моћ, ако има реалан успех, ствара „аутогенске“ појаве, односно чињенице. Друштво, као систем, рађа „хетерогенске“ појаве, односно чињенице.

Овако, принципу „хетерогеније циљева“ — према моме схватању — треба координирати принцип „аутогеније циљева“. Ово нарочито јесте стварна претпоставка сваке успешне политике, особито економске политике јавноправних тела. Недостатак простора не дозвољава ми да овде упоређујем дубоке разлике између пара категорија „систем-јединство“ и познатог Тенијесова пара „Gemeinschaft-Gesellschaft“. У овом погледу српски читалац може да се обрати на горе поменути врло интересантан увод професора Билимовића.²⁾

Петар Струве

ВРЕДНОСТ ДИРКЕМОВЕ МЕТОДЕ ЗА НАУЧНУ СОЦИОЛОГИЈУ

I. Емил Диркем (1858—1917) долази у ред најоштроумнијих и најспособнијих француских мислилаца из области друштвених наука са краја XIX и почетка XX века.¹⁾ Он је творац једне моћне социолошке школе која је тежила, и не престаје да настојава, да се оствари једна самостална и општа наука о друштву, коју је већ 1839 год. у свом Течају позитивне философије (књ. IV) Огист Конт крстио именом социологије. Диркем није само истакао потребу једне науке која ће изучавати опште карактеристике друштва него је сам, и уз помоћ својих сарадника и настављача, радио да се једна оваква нова и значајна наука оствари и оживи. Данас, после пола века напорног индивидуалног и колективног рада, теориске поставке и конкретни резултати Диркема и његових сарадника су утврђени и имају једну своју, више или мање одређену, научну физиономију. Диркемова социологија је један од великих праваца у општој науци о друштву и она се у извесној мери поклапа са напорима и системима које су француски научници за последњих 50 година дали у области друштвених наука.

Као у свакој науци, срж и битност социологије сачињава

²⁾ Види такође мој чланак: „Hedonik, Katallaktik Politik. Zur sachlichen und methodischen Einführung in die Wirtschaftswissenschaft“, који ће се објавити у бечком часопису „Zeitschrift für Nationalökonomie“.

¹⁾ Главна дела: *De la division du travail social*; *Les règles de la méthode sociologique*; *Le Suicide (Etude de Sociologie)*; *Education et Sociologie*; *Les formes élémentaires de la vie religieuse*; *Education morale*; *Sociologie et philosophie* и *Le Socialisme*.

метод, односно одређени поступак сређивања, веза, односа и објашњења друштвених чињеница. Вредност једне научне теорије у првом реду долази од значаја и вредности њеног метода. Услед тога, за упознавање Диркемове социологије, која је данас једна између најспремнијих и најозбиљнијих социолошких школа, нужно је упознати се са њеном методом и испитати њен трајни и научни значај. Другим речима, њен значај за савремену позитивну научну социологију.

Кад Диркем почиње да пише и ради, социологија је била још увек неиндивидуализирана наука и акапарисана са једне стране од природних наука, биологије и психологије, а са друге стране од философије, метафизике и социалне политике. Велики значај Диркема лежи одмах у томе што је одлучно изразио захтех да се социологија издвоји и потврди као самостална наука. Она није нити може остати продужење биологије и психологије, као што не може бити ни варијанта политике или метафизика своје врсте.

Од биологије, на којој су заснивали своје друштвене системе тако моћни и утицајни научници као што су Спенсер у Енглеској и Еспина у Француској, Диркем је одвојио социологију, доказујући да је друштво, полазећи од природе, развијено у један специфичан и квалитативно друкчији систем односа и веза међу људима. Својим разумом, оруђима, техником, стваралачком вољом и способношћу активног прилагођавања средини, људи су у многоме изменили природу и створили једну нову, своју средину: друштво. Друштво се умеће између физичког света и људи. Између друштва и природе постоји стални узјамни утицај, али се при свему томе биолошко не подудара са социолошким и *vice versa*. Социолошко превазилази биолошко и изражава се у квалитативно друкчијим облицима у којима делују нарочити закони. Услед тога, свако свођење друштвених појава на биолошке феномене, и сваки покушај објашњења друштва законима који делују у природним организмима, престављају један низ јалових аналогича и један ненаучан поступак. — Од психологије Диркем у начелу издваја социологију, истичући да су социолошке појаве објективно дате и да се налазе не само ван индивидуа него на њих утичу и намећу им се. Друштво је састављено од људи, али као свака синтеза, оно има нове и специфичне карактеристике од оних које се могу наћи у појединим издвојеним елементима. Оно је нешто више него обични збир појединаца из којих је састављено. Отуда, психологија није у стању ни да нам опише ни да нам објасни појаве и вредности у друштву.

Ограничавајући јасно предмет социологије као једне нове и самосталне науке, Диркем је указао да у „социалном супстрату“ друштва, односно „у унутрашњем склопу друштвене средине“ треба да се тражи „крајњи узрок друштвеног процеса макојег значаја он био“. Дефинишући овако снажно социологију као једну аутономну науку пуну великих перспектива, Диркем је

доцнијим својим радовима у појединим методолошким питањима мењао своја гледишта. Тако ће он у извесној мери изједначити друштвене појаве са менталним фактима, или ће у својем делу *Прости облици верског живота* социологију претопити у колективну психологију и чак на појединим местима у религији видети прави и коначни израз друштвености. Он ће исто тако од социолошког детерминизма прећи на финализам и од узрочности на извешан фатализам, као што ће одређујуће чиниоце друштвених појава тражити у чисто механистичким и морфолошким фактима, као што су величина и густина социалних група.

Али, маколико била кривудава његова мисао, Диркем је међу првима одлучно истакао, и од тога није никад одустао, да је друштво једна специфична и жива стварност. Ова мисао лежи у основи савремене научне социологије. Када се томе дода да је Диркем међу првима указао на међусобни утицај друштвених појава, на сложеност друштвене стварности и на важност свих елемената, где узроци постају последице а последице узроци, онда је овај први значај Диркемове методе данас још драгоценији и општији.

Ослобађајући социологију од метафизике и политике, Диркем је истакао позитивни и објективни карактер социологије. Социологија је позитивна или бар позитивистичка наука. Она не може и не сме бити солидарна ни са каквом метафизиком нити може да остане у непосредној и свесној вези са каквом идеологијом. Као што треба да изражава стварност онакву каква је, тако има бити аутономна према свакој метафизици и политици. Диркем је био наклоњен да објасни друге социолошке доктрине историјском средином и друштвеним околностима, али је одбијао овакав поступак објашњења за своју социолошку методу. Његова социологија хоће да буде објективна и позитивистичка. Она се има односити према идеологији, као оцена чињеница према оцени вредности, као објективна истина према тумачењу и личној или групној деформацији те истине. Услед тога, Диркем је тражио увек да открије опште социолошке законе, т. ј. законе који би вредели за све случајеве и били би одвојени од личног, од интереса и од утицаја идеја и групних или појединачних циљева. На тај начин, као друга важна карактеристика Диркемове методе, истиче се захтев да се изучавање друштвене стварности издигне изнад искушења и неизвесности метафизике и свих доктринарних и идеолошких распри.

Постоји трећа тачка која није до данас довољно истакнута, али која подиже вредност Диркемове методе за научну социологију. Против традиционалних идеја строге специјализације, оштре одвојености појединих друштвених наука, Диркем је изнео нужност сарадње и солидарности научних дисциплина. Диркем је указао на оно што, благодарећи њему и његовој школи почиње данас да бива све јасније: претеране специјализације у научној области су довеле до формалистичких и неплодних метода и тиме је у знатној мери изазвана стагнација научног сазнања. Убрзо се

добијала свест о научној неисправности оваквог гледишта појединачних наука, јер ни право, ни економија, ни религија, ни уметност, ни политика, ни држава, ни философија нису издвојени и самостални елементи него међусобно повезани и испреплетани састојци једног јединства: Јединства друштвене стварности. Диркем је од самог почетка одбио да издвоји социологију од посебних друштвених подручја и истакао потребу њихове сарадње. Сретство ове сарадње и свест о јединству посебних друштвених дисциплина имала је бити социологија. Социологија је имала да путем своје методе оплоди и оживи све посебне друштвене дисциплине и да их од технике и више или мање духовите вештине подигне на степен науке. Када се има у виду да су благодарјећи овом позиву историја, економија, право, естетика, лингвистика, морал, демографија, етнологија и уметност постигли онај замах и ону пуноћу коју данас имају ове науке у Француској, и да у овом часу све оне, у свести о солидарности метода и наука, гледају безграничне могућности свог усавршавања, позитивна вредност ове стране Диркемове методе је несумњива и врло значајна.

II. Сама верност позитивистичком духу и потреба објективне истине захтевају питање да ли је Диркемов метод до краја позитиван и објективан. Диркем је имао свест и вољу позитивизма, али он у многим приликама није успевао да издвоји своју мисао потпуно од утицаја друштвене средине и њених услова, владајућих идеја времена у коме је живео, личних и философских наклоности. Постоје два узрока што овај научник није успео да трајно и до краја изгради позитивну и објективну социолошку методу: један објективни а други субјективни.

Објективни узрок лежи у томе што његова мисао није увек могла да се уздигне потпуно од утицаја објективних друштвених и спољних околности. У дну Диркемове методе се налазе талози, као што би рекао Парето, извесних искривљених гледишта, ограничених идејних видика који су углавном својствени социалној и историској позицији овог научника, који ствара свој систем у доба кад француско грађанско друштво у почетку XX века улази у нову фазу социалних борби и монополистичких економских и стратешких формација. Католички философи и присталице историског материализма су тада тврдили да се Диркемова социологија од нерелигиозне науке претвара у антирелигиозну и атеистичку науку и од теориски објективног сазнања у одређено грађанско сазнање. Нетачно је мислити да се Диркемова социологија изједначаје са једном идеологијом и да је свака наука социална и идејна свест само једне друштвене групе, и према томе, да може изражавати само једну узану и себичну стварност. У ствари, социологија, као свака права наука постоји и развија се само под условом своје независности и откривања општих и објективних истина. Нема безбројно наука, које би вредиле у односу на идеологију коју носе. Наука је једна и недељива, т. ј. скуп сазнања која изражавају истину онакву каква је без обзира на вредност и целисходност које би имале или не. Закони гравитације,

еволуције, релативитета, борбе за опстанак су општи научни закони: они нису ни верски ни атеистички, ни аристократски ни грађански. Исто тако, главне поставке Диркемове методе о специфичној стварности друштвеног и сталном узајамном дејству елемената те стварности улазе у област општих и позитивних научних тековина о друштву.

Али исто је тако тачно, да Диркем није могао избећи утицај и траг владајућих идеја његовог доба и друштвених околности у којима је радио. Кад се то има у виду, његова метода се мора подвргнути социолошком испитивању. Ово социолошко микроскопизирање не значи унапред да је његова социологија једна идеологија. Несумњиво да има извесних квазисоциологија, које у основи крију једну философију и идеологију. Али социологија као наука унапред објављује да није солидарна ни са једном философijом ни са једном идеологијом ни са једном а priori постављеном шемом: она је наука општих и објективних истина. Кад се једна социолошка метода ставља под социолошко испитивање, тиме се, на првом месту обогачује социолошко сазнање, јер се њени научни постулати објашњавају шире, дубље и конкретније. Ова „социологија социологије“, односно огледање социологије у себи самој и добивање свести о једној методи на основу социологије, отварају ново и значајно поље рада за научну социологију. На другом месту, тражење „социолошког еквивалента“ Диркемове методе, нарочито у њеној примени, даје могућности да се издвоје објективне истине од уских или заинтересованих истина, факта од идеје и оцене факата. По себи се разумје, да један овакав став нема апсолутну вредност и претпоставља велики критицизам код социолога и не само вољу за објективност и независност него и објективне могућности за њено остварење. То значи стални развој и усавршавање друштва и науке.

Други узрок је субјективан. У Диркемовој личности је постојало двојство: социолог-позитивист поред философа-моралисте. У својим делима социологије Диркем је на многим местима остајао философ и моралист, јер поред позитивистичке тежње да се опише и објасни друштво, истиче се жеља да му се нађе извесно решење и извесни исход. Као већина великих социјалних мислилаца XIX века, као Конт, Спенсер, Лоренц фон Штајн и Маркс, Диркем је тежио да учини крај општој кризи западног друштва и позитивно научно сазнање по њему имало је да служи као сигурна полазна тачка социјалне реформе. Као моралист, он је још тежио да кроз социологију постави и реши традиционалне проблеме сазнања и етике. У своме чувеном чланку у *Плавој ревији* и у својим студијама *Самоубиство* и *Прости облици верског живота*, Диркем је не само овај захтев моралисте изрично изразио него је покушао и да га примени.

Као већина француских философа XIX века, као Ренувије, који је извршио велики утицај на његову мисао, Диркем је дубоко импресиониран атомизираним структуром друштва, испресеча-

ном класама и њиховим борбама, идејним супротностима, опадањем старих природних група, слабљењем традиционалног ауторитета власти и њеним конкурентима, као што је синдикализам. У једној овако хетерогеној средини са јако развученим социалним ткивом, човек му је изгледао остављен самом себи, испражњен и усамљен у једном простору који постаје све празнији и ладнији. Услед тога, код Диркема се јавила тежња не само да се измени овакво стање него и да се заснује један нов и солиднији колективни морал. У његовој научној методи запажа се јасан траг брига и тежњи моралисте. Диркем је чак покушао да изрази нови морал који би разједињене елементе савременог друштва повезао и уобручио, унео стабилности у друштво, везујући нарочито човека за колектив. Он је том приликом, као сретство овог стабилизирања поменуо корпорације. Било би погрешно услед овога гледати у њему политичара, претходника доктрина корпоративизма и корпоративне државе. Диркем је био увек демократа и имао у виду човека и његову еманципацију. Саме ове две околности га ограђују од доктрине и мистике корпоративизма.

Међутим, утицај моралисте и философа на Диркема позитивистичког социолога не може се порећи и Лакомб је са правом приметио да Диркем није увек успео „да се очисти од метафизике.“ Али и овде се треба чувати брзих и лаких уопштавања и осуда. Као што је било неправедно изједначити Диркемову социологију са одређеном идеологијом, тако исто неосновано је видети у Диркему творца једне метафизике, морала или чак политике. Оваква гледишта су доводила до извесних схватања, у основи апсурдних, као што је оно које је изразио немачки социолог Фрајнер, доказујући да су философске, политичке и чак пророчке карактеристике основне за појам социологије, науке о садашњости. Са друге стране, из овог не произилази да је социологија наука ради науке и да је став социолога став равнодушног посматрача према друштву и догађајима у њему. Независност, која је услов научног стварања, не значи неутралност. Из објективних међусобних утицаја између стварности и мисли, социолог одбија да буде роб извесне уске стварности и извесне идеје о чињеницама. Он мора бити чврсто везан за слободу своје мисли и зато је дубоко противан свему што би ову слободу умањивало. Али слобода не значи равнодушност. Јер, хтео или не, научник има активан став према објекту чије теориске изразе открива. Мислити, то значи делати. Само овај активан став не сме бити у служби једне философије или идеологије, него независан према свима, т. ј. под критичним утицајем потпуне и праве стварности, у којој је људска међузависност не само тежња, него факат који се све више научно открива. Једини етички и метафизички став научника је изражен у позиву на солидарност свих људи или бар већине. Само оваква етика не може искривити и изврнути његову мисао, него јој даје племените потстицаје и нужне одговорности. Јер мислити, то је делати; мислити

добро то је мислити човечански. Само човечански мислити, значи делати и мислити добро, т. ј. мислити слободно.

Диркемова мисао није увек успела да одржи овај став независности и слободе према одређеној стварности и извесним идеологијама. Трагови идеолошких, философских и моралистичких утицаја у њој се оцртавају. То је ослабило научну ефикасност и позитивност његове социологије. Носећи свест о овоме, са сигурношћу се може тврдити да је Диркемова метода са својим позитивистичким и објективним духом у многоме допринела остварењу једне научне социологије. Јер научна социологија је једна и недељива, и тиме што је свесна слабости или релативне вредности појединих метода, она има снаге да прими, развије и употпуни оно што је у њима од трајне и позитивне научне вредности.

Д-р Јован Ђорђевић

ИМПЕРАТОР ХАДРИЈАН И IUS RESPONDENDI

(POMP. DIG. 1, 2, 2 § 49 И GAI. INST. 1 § 7)

Владавина императора Хадријана оставила је и у римској правној историји тако велики траг да је романиста П. Бремер рекао једном приликом да би с Хадријаном требало отпочети нов отсек историје римског права.¹⁾ И збиља, за време Хадријанове владе извршена је ревизија преторског едикта и тако тај едикт добио свој завршни облик, што претставља свакако крупан, значајан догађај у развоју римског права; даље, император ствара свој *consilium principis*, тј. даје том све дотле чисто приватном савету чврсту организацију и чини га јавноправном установом, у који учвршћује најбоље правнике свога времена; потом треба имати на уму да под Хадријаном римска правна наука долази до свога врхунца, у лицу два генијална правника Целза и Јулијана, — до сличне висине римска правна наука само ће се још једном дићи за време Севера. Све су ово чињенице које дају особени карактер и значај влади императора Хадријана са гледишта правне историје. Иначе, кроз све његове реформе на пољу права провлачи се као основна нит мисао да се развој праве узме из руку сената и стави под надзор императоров, чиме је, уостало, само наставио опрезну Августову политику у том смислу.²⁾

Па и *ius respondendi*, та значајна творевина Августове реалне политике, осетила је дејство овог императорова старања у

¹⁾ Наведено код Н. F. Hitzig, Die Stellung Kaiser Hadrians in röm. Rechtsgesch. 1892 S. 5.

²⁾ Хадријановој правној политици посветио је нарочиту расправу F. Wiacker, Studien zur Hadrianischen Justizpolitik, објављеној у Freiburger rechtsgeschichtliche Abhandlungen Heft V Romanistische Studien 1935 S. 43—81. Расправа нам је позната из рецензије коју је о њој написао Е. Н. Kaden у Sav. Zeitschr. R. A. LVI 1936 S. 341—2, јер нам је све до сад остала неприступна.

циљу реформе. Од како је ово *ius respondendi ex auctoritate principis*, тј. право на давање правних мишљења у цареву име, или, боље, по цареву овлашћењу, уведено, оно није претрпело, све до Хадријана, никаквих измена. Једино што је император Тиберије почео давати то одликовање и правницима из реда *equites*, дакле и личностима изван сенаторског реда којима је дотле искључиво било давано. Император Хадријан се својим рескриптима у два маха дотакао ове установе.*) Први нам је рескрипт сачувао правник Помпоније у свом прегледу римске правне историје *Dig. 1, 2, 2 § 49*, а други је забележио Гај *inst. 1 § 7*.

Први пасус гласи:

*Pomp. l. sing. enchiridii Dig. 1, 2, 2 § 49. ... et ideo optimus princeps Hadrianus, cum ab eo viri praeforii peterent, ut sibi liceret respondere, rescripsit eis hoc non peti, red praestari solere et ideo, si quis fiduciam sui haberet, delectari se, [si] populo ad respondendum se praepararet.*³⁾

Пошто је Помпоније ово делце довршио после 129 г. по Хр., после другог Целзова конзулата који се спомиње овде у § 53, то и овај рескрипт Хадријанов датира пре тога времена. На жалост, текст нам није сасвим у реду сачуван, те зато ни смисао овог рескрипта, чији се садржај овде износи, није довољно јасан, због чега се мишљења о овом пасусу прилично разилазе. Како ми разумемо овај пасус, ствар је у овоме. Кад су императора Хадријана, по већ створеном обичају, молили неки људи, бивши претори, да им цар одобри да дају правна мишљења по његову овлашћењу⁴⁾, одговорио им је у рескрипту, да се за то право не моли, већ се оно обично даје и без молбе⁵⁾; стога ако се ко узда у себе, он ће се радовати ако се тај стави народу на расположење ради давања правних мишљења.⁶⁾

Према оваквом разумевању овог рескрипта, Хадријан је у овом конкретном случају ипак донео једно принципиелно решење, полазећи од тога да се мишљења могу давати и без нарочитог царава овлашћења и да ово право, овај нарочити привилег треба да се добије не на молбу, већ по цареву нахођењу, као одликовање за заслуге стечене давањем мишљења. Налазимо да само овако схваћен Хадријанов рескрипт даје добар смисао. Помпоније пре тога казује да су за ово овлашћење, пошто га је Август увео, почели да моле као за нарочити привилег или милост, да се дакле даје на молбу, а према оваквом одго-

*) Пада у очи да Хициг у горе под 1) наведеној расправи не спомиње ове рескрипте.

³⁾ *Si* у загради је Монзенова конјектура, а место *praepararet* он предлаже *praestaret* или *praeberet*.

⁴⁾ Овде се подразумева *ex auctoritate principis* из претходне реченице: *et ex illo tempore peti hoc pro beneficio coepit*.

⁵⁾ Смисао је да то право цар даје и без молбе, по својој иницијативи, *ex motu proprio*, те смо зато додали речи: и без молбе.

⁶⁾ Исти би смисао био и ако бисмо задржали читање *se praepararet*, место Монзенове конјектуре *se praestaret* или *se praeberet*, по којој смо превели. Тад би значило: „да би се Хадријан радовао, ако би се молиоци припремили на давање мишљења народу“. Припремили би се било студијама било давањем респонза без царава овлашћења. Ово друго изгледа нам да је више у духу царава одговора.

вору, Хадријан је ту праксу пресекао и увео као правило, да се ово има давати само по царевој нахођењу и по његовој иницијативи. И ово би било сасвим у духу Хадријанове правне политике, да целокупан правни развитак узме поступно у своје руке.

Нама, дакле, изгледа много вероватније да Хадријан није дао молиоцима право давања мишљења по царевој овлашћењу, већ да их је одбио и упутио на чињеницу да то могу чинити и без нарочита овлашћења с његове стране. Преко њихове молбе он је прешао ћутке. Схватање неких старијих романиста, као да је Хадријан овим одговором уопште сасвим прекратио ово право, лишено је сваког основа, од тога нема у овом пасусу ни трага.⁷⁾ Иначе, његов одговор није без извесне шале, па и ироније, што одговара сасвим његовој натурели.⁸⁾

Важнији је други рескрипт Хадријанов, сачуван код Гаја.

Gai inst. 1 § 7. Responsa prudentium sunt sententiae et opiniones eorum, quibus permissum est iura condere, quorum omnium si in unum sententiae concurrunt, id quod ita sentiunt, legis vicem optinet; si dissentiunt, iudici licet quam velit sententiam sequi; idqui rescripto divi Hadriani significatur.

Помпоније не спомиње у своме енхиридију овај важни рескрипт, што значи да је он донесен пошто је он довршио и објавио то своје дело, дакле између 130—138 г. по Хр. Гај, који је писао своје институције ако 161 г. по Хр., сасвим правилно помиње императора Хадријана као већ покојног (divus Hadrianus), докле га Помпоније у § 49 помиње као жива (optimus princeps N.).

Овде падају одмах у очи две ствари: прво, значење које је Гај дао термину *responsa*, а друго, сам Хадријанов рескрипт, којим се тим „респонзима“ правника, под једним условом, даје моћ да буду на место закона, *legis vicem*, даје се обавезна снага према судији. Да бисмо ово објаснили, морамо поћи од почетка ове установе, *ius respondendi* по царевој овлашћењу.

Кад је Август увео *ius respondendi*, он је хтео, из разлога своје правне политике, с једне стране да подигне углед правника, а с друге стране да тај важан ред људи привеже за себе и свој режим. На питање да ли су поједини респонзи тих тако патентованих правника добили тиме обавезну, дакле законску снагу за судију, мора се одречно одговорити. Пре свега, ни сам Август није имао, управо у духу своје политике није ни хтео имати законодавне власти, па је стога није могао ни другом дати. И принципс има принципно само да примењује постојеће право, али та примена постојећег права, путем аутентичне интерпретације

⁷⁾ Тако на пр. Burchardi, Lehrb. d. röm. Rechts I 1841 S. 247 N. 12. — Hugo, Lehrb. d. Gesch. d. röm. R. 11. Aufl. 1832 S. 812 разуме Хадријанов одговор, као да је оно што молиоци траже пре заслуга за општу ствар, него милост за коју би требало да моле, те да им је, према томе, одобрио што су тражили. — Да су молиоци одбијени сматрају O. Karlowa, Röm. Rechtsgesch. I S. 659; Kipp, Gesch. d. Quell. d. röm. R. 4. Aufl. 1919 S. 109 N. 3; Kniep, Gai. instr. comm. I S. 105.

⁸⁾ Buckland, Text-Book of Roman Law 1921 p. 24, који наводи Spart. Vita Hadr. 20, 8.

коју он врши и путем наредаба које он издаје⁹⁾, прелази поступно у стварање нових правних прописа, дакле добија поступно законодаван карактер, наравно више фактичким, него ли правним начином. И ова нова установа, *ius respondendi* по цареву овлашћењу, морала је бити сасвим у духу те његове скучене моћи располагања, те зато ни та поједина *responsa*, тачно узевши, не могу имати формално обавезне, тј. законске снаге.¹⁰⁾ Исто тако, наравно, ни према народним и сенатским магистратима.¹¹⁾ Тако у теорији, с чисто формалне стране, док је у пракси било знатно друкче. Обичан судија-лајик тешко да се могао одупрети мишљењу патентована правника, те је тако респонз од чисто персвазивног карактера добио све у већој мери ауторитативан карактер, онако како су и царски рескрипти добијали поступно у законској снази и дошли, на послетку, на место закона, *legis visem*.¹²⁾ Али ипак, с правно-формалне стране, *responsa* нису никад имала законске снаге, све до Хадријанова рескрипта, наведеног овде код Гаја *inst. 1 § 7*, али и ту само под једним условом, као што ћемо ускоро видети.

По правилу, дат респонз патентована правника важи само за процесни случај за који је дат, али, сасвим природно, на тај су се респонз доцније позивале странке и у другим истоветним или бар сличним случајевима¹³⁾, нарочито ако су у ранијем спору с тим респонзом имале срећу. Од те примене респонза са ранијих на нове, будуће случаје, прешло се и на навођење пред судом респонза скупљених у списима тих привилегованих правника, па онда и на остала мишљења која се налазе у њиховим списима, и то не само за време њихова живота, већ и после њихове смрти.¹⁴⁾ Тако се, дакле, поред респонза у техничком смислу, наводила и примењивала по судовима још и остала мишљења која су правници, у првом реду патентовани правници, изнели у својим списима.

И тако нам је сад јасна прва реченица из *Gai. inst. 1 § 7: Responsa prudentium sunt sententiae et opiniones eorum, quibus permissum est iura condere*. Гај овде даје шири појам речи *respon-*

⁹⁾ Види Mommsen, *Röm. Staatsrecht* II, 1, 3. Aufl. 1887 S. 905—915. — У природи је ствари да је принцип, као други уставни фактор у држави поред сената, морао стећи, макар и поступно, сва она права која је сенат имао, па тако и право издавања одлука општег, законодавног карактера.

¹⁰⁾ Kipp, *Gesch. d. Quellen*, 4. Aufl. 1929, S. 110; Buckland *op. cit.* p. 24; H. F. Jolowicz, *Historical Introduction to the Study of Roman Law* 1932 p. 365. — Обавезним сматрају респонзе O. Karlowa *op. cit.* I S. 660; B. Kübler, *Gesch. d. röm. Rechts* 1925 S. 256—7; E. Costa, *Storia delle fonti* 1909 p. 78; Girard, *Manuel*, 8. éd. 1929 p. 76. Ово је мишљење већине.

¹¹⁾ Wlassak, *Klass. Prozessformel*, 1924 S. 45, Jolowicz *op. cit.* p. 367.

¹²⁾ Ову поступност код респонза истакао је нарочито Lenel, у *Holtzendorff—Köhler Enzyklopädie d. RW.* I 1915 S. 360.

¹³⁾ То је лепо развио Eisele, *Sav. Zeitschr.* XI 1890 S. 200. — У претставци, упућеној у једном спору префекту Египта 186 г. по Хр., наведен је респонз неког правника Улпија Дионисодура из 138 г. по Хр., на који се странка позвала у спору после пола века, *Pap. Oxy.* 237, VIII, 1 (цит. код Jörs-Kunkel *Röm. Privatrecht* 1935 S. 24 n. 4 и E. H. Kaden *op. cit.* S. 42). Сличне се ствари свакако дешавале и у Риму још и раније.

¹⁴⁾ Cf. Lenel *op. cit.* S. 360, Kipp *op. cit.* S. 111.

sum. То није више само обичан респонз, одговор правника у техничком смислу, већ обухвата све *sententiae et opiniones*, тј. сва мишљења и схватања о правним питањима која су патентовани правници изнели у свима својим делима, не само у збиркама својих респонза. Ако Гај у својој дефиницији појма *responsa prudentium* употребљава прво израз *sententiae*, нама се чини да он тим прво мисли на *responsa* у техничком смислу¹⁵⁾, пошто *respondit*, одговор правника има велике сличности са пресудом — *sententia* — којом судија решава спор. Изразом *opiniones* обухвата Гај сва остала правничка мишљења у њиховим списима. Израз *responsa* употребио је Гај без сумње зато што је још од првих времена давање мишљења била главна делатност римских правника, па се тако зове и једна врста њихових списа, и то баш она која се највише употребљава пред судовима¹⁶⁾, а он баш говори овде о правницима са *ius respondendi*. Али Гај одмах у дефиницији објашњава да он под тим мисли на целокупно право којес у правници створили, или бар још нису ушла у њихове списе, пре свега, наравно, у збирке њихових респонза. По свој прилици да је било доста и таквих респонза, ну ми зато што нису унесена у списе не смемо узети да она не спадају у правничко право, дакле у *responsa* у Гајеву смислу. Гај пише институције око 161 г. по Хр., дакле у пуном жеку респонзане активности првих римских правника, те већ стога не можемо узети да Гај у овом пасузу не мисли и на такве респонзе. Додуше, одговора и мишљења у правној литератури има толико много, да се према њима губе ови процесни респонзи, дати само за конкретан случај, али ипак немогуће је усвојити мишљење да их треба сасвим изоставити.¹⁸⁾ Без сумње да и њих треба узети у обзир кад се испитује *opinio communis* код правника у неком питању.

После ове дефиниције Гај излаже садржај Хадријанова рескрипта, према коме, ако се сви правници у неком питању слажу, онда то њихово мишљење добија силу закона (*legis vicem optinet*); ако се не слажу, онда судија може да усвоји мишљење које хоће.

Принципиелно узев, ни овом рескрипту Хадријанову не налазимо ништа битно ново. Још у доба републике, једнодушно

¹⁵⁾ Ово је опазео Eisele, види навод у примедби под 13.

¹⁶⁾ Па и код *Cic. de orat.* 1, 48, 212 стоји *respondere* на првом месту.

¹⁷⁾ *Wlassak*, *op. cit.* S. 41, 44 N. 16.

¹⁸⁾ Власак је то, изгледа, превидео, ма да је био томе врло близу, кад *op. cit.* S. 44 n. 16 врло подесно тумачи Гајев израз *responsa prudentium* као *irgendwie gegebene Antworten*, као макако дате одговоре.

мишљење свих, или бар свих најугледнијих правника о неком питању створило је *ius civile*, тј. то се мишљење схватило као *ius civile*, и то као право *ius civile*, као *ius civile* у најужем смислу те речи, јер је тај пропис утврђен као саставни део *ius civile* од стране његових најпозванијих тумача. Хадријан је ово само у толико изменио што је за те меродавне тумаче и творце *ius civile* одредио само правнике са *ius respondendi ex auctoritate principis*, тј. само оне правнике којима је то право дао император као нарочито признање и одликовање. Према томе само оно што може да важи као *opinio communis* код тих римских правника обавезно је за судију као да је законски пропис. Ако император Август није хтео, а строго узев није могао дати одговорима привичким обавезну снагу, Хадријан је то овим рескриптом учинио, пошто је он у то време већ добио законодавну власт¹⁹⁾, али само за мишљења повлашћених правника у њиховим списима²⁰⁾, ако се слажу у неком питању. Према томе, *iura condere*, тј. стварати, тумачити *ius civile* могу сад само привилеговани правници. Тежиште је пренесено сад потпуно на привилеговане правнике, њихово *opinio communis* има обавезну законску снагу и за судију. Правници без *ius respondendi* искључени су. У томе и у законској снази оваквих општих мишљења јесте новина његове реформе.

Ако Гај говори о сагласности мишљења свих правника, не треба то узети и сувише дословно, тако да би судија морао да има поред себе велику библиотеку правних списа, или да консултује све правнике са *ius respondendi* од стране цара, који би, евентуално, били организовани као у неки колегијум.²¹⁾ У пракси то се свршавало, без сумње, много простије. Довољно је ако судија ма на који начин може утврдити да једна странка има за себе *opinio communis* у правној науци. Рецимо да једна странка донесе чак и само један писани респонз или навод из списка неког угледног патентованог правника, а противна страна ништа, нарочито ако је мишљење дато у облику да се одатле несумњиво може видети да је то опште схватање код правника.²²⁾ У сумњивом случају може судија, мислимо, и сам консултовати неког патентованог правника. Ако утврди неслагање међу правницима, тј. нађе да ту не постоји *opinio communis* међу правницима, судија ће узети мишљење које му се свиђа. Питање да ли је судија при томе везан само за изнесена мишљења, оставићемо радије отворено.²³⁾

Дакле, Хадријан је учинио мишљења само повлашћених правника обавезним за судију, па и то само онда ако се слажу, тј. ако постоји међу њима *opinio communis*. Из тога следује, да

¹⁹⁾ Buckland *op. cit.* p. 25. — Дакле пасус Gai. inst. 1 § 5 аутентичан је, cf. Kreller, *Sav. Zeitschr.* LV 1935 S. 179. Pomp. Dig. 1, 2, 2 § 11.

²⁰⁾ Али и у прописно изданим процесним респонзима.

²¹⁾ До таквих екстравагантности долазило се у интерпретацији овог пасуса, cf. Zimmern, *Gesch. d. röm. Privatr.* I, 1 (1826) S. 200. — Види о томе Eisele *op. cit.* S. 202.

²²⁾ Слично M. Conrat, *Mélanges Fitting* S. 317.

²³⁾ Cf. Buckland *op. cit.* p. 26 n. 6.

само појединачна мишљења правника ипак немају те обавезне снаге ни по овом рескрипту.

При тумачењу које смо овде изнели, не морамо узети да је Гајев текст овде измењен од неког доцнијег прерађивача, да је по среди неки глосем, као што су то претпостављали неки раније²⁴⁾, а у последње време нарочито Виакер и Безелер. Али Виакер је остао са својим мишљењем готово усамљен²⁵⁾, а ни Безелерови разлози нису убедљиви.²⁶⁾

Овај Хадријанов рескрипт може се сматрати донекле и као претеча закона о цитирању Теодосија II и Валентинијана III 426 г. по Хр., али докле се у том закону правничким списима даје законска снага, а при сукобу мишљења одлучује већина, дотле се у Хадријанову рескрипту даје законска снага само оном мишљењу које се има сматрати као *opinio communis*, иначе списи остају без законске снаге.

Реља З. Поповић

ПРОЦЕСНО ПРАВО У ХОРАЦИЈЕВОЈ САТИРИ I. 9.

У тој својој славној сатири приказује Хорације досадног наметљивца, који, лудо верујући у своје уметничке способности, хоће да било како допре до Мецената, пријатеља и добротвора тадање умне елите римске. Хорације иде баш Меценату у походе кад га наметљивац пресретне и окупи да га прати до циља; песник измишља и покушава све могуће да га се отресе, али је пратилац упоран. На томе путу — прича песник — стигосмо до Вестина храма (где је била преторова судница) и мој се човек сети, да је за тај дан зајемчио свој долазак на судско рочиште; не пође ли, изгубиће парницу („*respondere vadato debebat quod nifecisset, perdere litem*“); он дакле замоли песника да причека али песник се куне, да нити може чекати нити му је познато грађанско право; пратилац је у недоумици, би ли оставио Хорација или рочиште, реши се да напусти рочиште и крене се за Хорацијем у стопу; после последњег покушаја избављења, кад је већ мислио да му нема помоћи, наиђе срећом пратиочев парнични противник, зага-

²⁴⁾ Heumann-Seckel, Handwörterbuch s. v. opinio (Гај унео ту реч у рескрипт), Seckel у Gesch. d. Rechtsquellen (Manuskript) S. 17 сматра да је текст невесто састављен; Kniep, d. Rechtsgelehrte Gaius 1910 S. 38, Gai inst. comm. I 1911 S. 105; Buckland, op. cit. p. 26.

²⁵⁾ Одбацују његово мишљење Е. Н. Kaden у већ раније наведеној рецензији под 2; затим Kreller, Sav. Zeitschr. LV 1935 S. 41, Röm. Rechtsgesch. 1936 S. 51; Arangio—Ruiz, Storia di dir. rom. 1937 p. 256; Jörs—Kunkel, Röm. Privatr. 1935 S. 25 п. 5. Усвојио је његово мишљење, колико знамо, једино Е. Weiss, Röm. Rechtsgesch. 1936 S. 109.

²⁶⁾ Beseler, Sav. Zeitschr. LVI 1936 S. 41. — Јер текст Gai inst. 1 § 5 аутентичан је, нелогичности у њему објашњавају се недоумицом, у којој се налази јурист хотећи да објасни законску снагу царских конституција, слично Rom. Dig. 1, 2, 2 § 11; израз *concurrere* у значењу *consentire* налази се и код Ulp. Dig. 29, 2, 30, § 4, па га Безелер није оспорио, иако га је нашао у индексу, па ни ко други.

лами: где си ти, *turpissime*, замоли Хорација за дозволу да га засведочи (*licet antestari?*), Хорације му примакне ухо („*ego vero appropo auriculam*“), противник зграби пратиоца и одвуче га на суд („*rapit in ius*“), подigne се са свих страна граја и стрка, и Хорацију најзад лакну: тако ме је — кличе радосно на крају — спасао Апелон.

*

* * *

Хорацијева напомена, да не познаје право, могла би се чинити истинитом, ако се дословно сравни prizор пред Вестиним храмом са великом завршном сценом. Јер ако је пратилац, због изостанка са рочишта, изгубио парницу, онда је сасвим излишно да га противник одвуче на суђење. Према Хорацијевим речима, наметљивац би био изгубио парницу зато што није дошао на рочиште, на које је зајемчио да ће доћи, а то је, како ће се видети, немогуће. Него, радије ћемо веровати да је Хорације, и ако песник, познавао судски поступак своје домовине, ту најнепоетичнију од свих правних материја, а вероваћемо зато, што он сасвим добро влада односним правним називљем, и што су Римљани, према Цицерону (*De legibus* II. 4.9), баш прописе Закона XII Табла о позивању пред суд (*in ius vocatio*), учили на памет већ у основној школи. Због тога узећемо радије, да је песнику требала јака драматска инсценација за довршење своје песме, и да је њој за вољу пренебрегао правну тачност. Јер, у поступку пред претором (*in iure*), није постојала установа осуде због изостанка; пред претором се може расправљати само у присутности противника (*Gaius, IV 29: praesente adversario*), и туженик не може изгубити парницу, бити осуђен према тужбеном захтеву у главној ствари, па ма се до краја укопистио у игнорисању позива на суд. У републиканском судском поступку не позива наиме туженога преда се претор, носилац правосудне државне власти, него га вансудски позива пред претора тужилац сам; републиканско правосуђе је прелаз од приватне правде, суда добрих људи, на искључиву државну јурисдикцију; претор је само посредник и помоћник странкама у правном фиксирању спора и у избору судије, једног незваничног грађанина, који ће њихов спор да реши; претор редовно не суди, он управља правосуђем и надзира га; у другом стадију редовне парнице, пред изабраним судијом (*in iudicio*), странка може да буде осуђена у одсутности, јер се је литисконтестацијом, углављеном добровољно пред претором, подвргла судији и његовој одлуци. Тек у доцнијем царском поступку, кад позивање туженика пред суд буде акт судске власти а не приватан акт тужиоцев, настаће установа контумације као казне због непокорности према власти (Cfr. Wenger, *Institutionen des römischen Zivilprozessrechtes*, 1925, str. 19, 90 i sl., 195, 271).

Значи, у републици, тужени може да својом упорношћу спречи покретање парнице против себе? Свакако (Квирит се по правилу не може принудити да нешто учини), али не без своје штете. Република, истина, рачуна првенствено са дисциплино-

ваном самосвешћу грађана и њиховом послушношћу закону, који су сами створили и који им намеће одазив на позив као грађанску дужност (Табла I: *si in ius vocat, i-to*), али предвиђа да може бити и пркосних Квирита. За тај случај Табела I, у свом даљем тексту, овлашћује позивача да призове присутне грађане за сведоке неодзива (*ni it, antestamino*) и да одмах затим положи руку на позваног и силом га одвуче на суд (*igitur eum capito — manum endo jactio*). Ако пак позивалац нема средства за примену силе, претор, допуњујући децемвирски закон, даје против позваног пеналну тужбу, сваки пут са санкцијом до 10.000 сестерција новчане казне у корист позиваоца, као и против свакога који би помогао позваноме да се отме из руку позиваоца: како безразложан позив тако и неодзив твори деликат *iniuriae*. Тако се римски грађанин индиректно принуђава на послушност закону.

Преостаје да се објасни Хорацијево пружање уха и израз „*vadato*“. Био је обичај да позивалац, кад врши антестацију, повуче сведока за ухо (*Acro, in Horatium, Sat. I, 9*), очевидно зато да би му јаче скренуо пажњу на ствар и потакнуо памћење ради доцнијег сведочења.

Vadari значи дати обећање, јемство, да ће се доћи на суд. У старије доба обећавала су то трећа лица, јемци (*Vades*) за позваног и тиме преузимала материјалну орговорност за евентуални пропуст позваног; поткрај републике уведен је *vadimonium*, а то је у суштини новчана сума коју се је тужени стипулацијом обавезивао платити тужиоцу, ако на суд не дође. *Vadimonium* се је могао уговорити и при првом позиву, ако позвани није могао да одмах дође на суд, или пред претором, ако се је прво рочиште морало одгодити, чиме би се уштедило поновно позивање. Сума је износила редовно половицу вредности парничног предмета односно тужиочева интереса на парници, и утврђивала се је заклетвом тужиоца (*Gaius, IV, 183 i sl.*). Хорацијев пратилац је имао да пође пред претора, јер је био углавио јемство. И ту ће јамчевину изгубити, ако не пође, а не парницу:

Иво Милић

QUOD PRINCIPI PLACUIT, LEGIS HABET VIGOREM

(L. 1 pr. D. de const. princ. 1, 4, Ulpianus l. 1 instit.)

Ова знаменита реченица обично се сматра као израз идеје апсолутне монархије, а уједно је, као што се чини, доказ да су римски цареви у доба принципата уживали законодавну власт. Јустинијан¹⁾ је додуше разумео ту изреку као потврду законодавне власти цара. Али, као и друга изрека Улпијанова: *principes*

¹⁾ L. 12 § 1 C. de leg. 1. 14. Јустинијан прокламује да је само цар *conditor et interpret legum* те се позива на *veteres* (тј. класичне правнике), по чијем мишљењу *constitutiones... legis vicem obtinent*.

legibus solutus est,²⁾ која се обично такође тумачи као израз апсолутне власти, а чији је смисао међутим само тај, да је цар ослобођен од *leges caducariae*, тако и горња изрека треба да буде сведена на њену праву меру. Потребно је дакле да буде горња изрека подвргнута тој истој *duplex interpretatio*, која се је утврдила у односу реченице *princeps legibus solutus est*.

Још пре Улпијана Гајус је у својим Институцијама рекао да *constitutio principis legis vicem optinet*.³⁾ Речи „*legis vigorem habere*“ и „*legis vicem obtinere*“⁴⁾ у ствари изражавају исту мисао, да конституција није *lex*, али је исто тако обавезна као и *lex*.

Код Гајуса и Улпијана налазимо и образложење тврдње, да конституција има законску снагу. Наиме Гајус (I, 5) каже: *pes utquam dubitatum est, quin id (тј. конституција) legis vicem optineat, cum et ipse imperator per legem imperium accipiat*. Конституција дакле има исту важност као и закон, јер и сам император добија власт путем закона. Власак је с правом приметио да из тога што принцепс добија власт путем закона не по тиче да он може издавати законе. Што се тиче споменутог код Гајуса *lex de imperio principis*, чији пример имамо у *lex de imperio Vespasiani*, овде као што се обично мисли, може да дође у обзир само т. зв. општа или дискрециона клаузула тога закона.⁵⁾ Али та се клаузула, која је састављена у веома општим и не прецизним изразима, не може тумачити у смислу давања принцепсу законодавне власти те се пре односи на његову административну власт.⁶⁾ Улпијан I. с. са своје стране вели: *utpote cum lege regia, quae de imperio eius (sc. principis) lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat*. Највероватнија је претпоставка, да је овај пасус интерполисан, јер тешко се може приписати једном класичном правнику та чудновата *lex regia*, која са таквом садржином сигурно није постојала, и рђав латински језик којим је написана (као на пр. „*ei et in eum*“ и „*conferat*“). Врло је вероватно да је извор те интерполације⁷⁾ с. *Deo auctore* § 7. У тој конституцији Јустинијан каже, да је постојала *lex antiqua quae regia nuncupabatur* а која је пренела на цара сву државну власт. Према тим речима су компилатори саставили тај текст, који су они приписали Улпијану и још унели у § 6 J. de iure nat. 1, 28).

²⁾ L. 31 D. de leg. 1, 3. cf. l. 3 C. de testam. 6, 23. Али чак и цареви из доба апсолутне монархије објављују да су подложени законима. L. de leg. 1, 14.

³⁾ Gai, 1, 4. Улпијан I. с. каже даље о конституцији: *legem esse constat*. Ове речи требају да буду протумачене у смислу претходних „*legis habet vigorem*“. Сам се Јустинијан задовољава обртом „*legis vicem*“, в. прим. 1.

⁴⁾ Pompon. de orig. iur. § 12 каже: *pro lege*.

⁵⁾ Исто то, као што изгледа, може се казати и о Pompon. de orig. iur. § 11: *datum est ei (principi) ius, ut quod constituisset, ratum esset*.

⁶⁾ Давање права путем једностраних аката издавати законе у то доба се је називало *cura legum*, која је била три пута понуђена Августу и одбијена од његове стране.

⁷⁾ Мишљење да је тај фрагмент Улпијанов интерполисан налази се често у књижевности.

⁸⁾ Могуће је да је *lex regia* само један изопачен одјек *lex de imperio principis-a*.

Гајусово образложење чини утисак, да је то једна званична теорија измишљена у смеру да се створи неки теориски основ за важност царских конституција. Гајус вероватно само понавља ту званичну формулу, не улазећи у њену критику.

У литератури је уобичајено мишљење да принцепси пре Диоклецијана и Константина, оснивача апсолутне монархије, нису имали законодавне власти у правом смислу те речи. Да је принцепс имао законодавну власт, он би једноставно издавао *leges*⁹⁾, као цареви са апсолутном влашћу. Међутим у то доба остаје још као чврста догма да само народна скупштина може издавати *lex*.¹⁰⁾ Законски пропис који цар издаје зове се *constitutio* (подразумева се: *iuris*), један општи и тако рећи безбојан израз, јер *constituere ius* могу народ (путем *lex*-а), сенат, претор, правници.¹¹⁾ Уз то има доста врста тих конституција: *edicta*, *epistolae*, *rescripta*,¹²⁾ *subscriptiones*, *decreta*; додају се још обично и *mandata*, и ако њих Гајус и Улпијан не спомињу. Ово се шаренило објашњава тиме, што су се све те врсте конституција начиниле према тим могућностима утицања на стварање права, које су се указивале принцепсима у различитим областима њихове делатности. Баш едикт је могао послужити као најподеснија форма за издавање закона, јер у едикту принцепс се је могао обратити на цео народ, а то се је заиста десило у доба апсолутне монархије (под називом *edictum* и *edictalis lex*). Али у доба принципата едикт (који је испрва важио само за време владавине принцепса) тиче се готово искључиво административних питања и не може служити као доказ законодавне власти принцепса.¹³⁾

Уопште речено у доба принципата није могло бити речи о законодавној власти принцепса зато што принципат по својој основној идеји није имао циљ да укине стару варошку државу,¹⁴⁾ него само да обезбеди правилно функционисање њених органа. Сматрало се је да у начелу варошка држава још увек траје и да је принципат не укида него јој се додаје. Уз то принципат није био створен једном за свагда: напротив, то звање је било начињено сваки пут у лицу новог принцепса после смрти његовог претходника и сенат је као носилац народног суверенитета могао — у теорији — да васпостави републикански режим. Сама реч *princeps*¹⁵⁾ није могла да увреди једно републиканско уво. Рим

*) Mommsen, *St.-Recht*, II⁹, 911.

9) Налик на више магистрате и цар је могао издавати *leges datae*. Али ти су се закони тicali само административних питања.

10) Gai. I, 3.

11) Шта више *communis opinio* ауторизованих правника *legis vicem optinet*. Gai. I, 7.

12) *Epistolae*, *rescripta*, *subscriptiones* су врсте једног истог појма — писменог одговора принцепсовог.

13) E. Cuq, *Manuel des instit. jurid. des Rom.*, p. 28 n. 2.

14) Антички, свет је имао само један државни идеал — варошку државу (*polis*, *la Cité*, *der Stadtstaat*). Он је познавао и други државни идеал — источну монархију (испочетка персиску, затим монархију дијадоха), али га је одсечно одбijaо, јер је варошка држава гарантовала *libertas*, док је на Истоку била *dominatio*, тј. деспотија (те термине налазимо код Тацита).

15) Подразумева се *vir*.

је имао *principes* и пре Августа.¹⁶⁾ *Princeps* је првак, истакнути грађанин, који је заслужио народно поштовање и љубав својим победама у рату и својим заслугама у управљању државним пословима. У тешким данима народ се је обраћао принцепсу тражећи од њега помоћи и спаса и радо предајући у његове руке највишу власт да би он могао испунити свој задатак. На тај начин појам принцепса је био само фактички а не правни; значај тих принцепса је био заснован само на престижу њихових имена. Али нови принцепси,¹⁷⁾ почев од Августа, који је примио тај релативно скромни назив,¹⁸⁾ постали су највиши магистрати који су добили далекосежна пуномоћја путем закона тако да се је у принцепсу одмах осетио будући владалац.¹⁹⁾

Временом стицај околности а не жудња за влашћу приморавао је принцепсе да проширавају своју власт на рачун органа варошке државе, која је полако умирала природном смрћу тако рећи због територијалне хипертрофије јер је било немогуће управљати у оквиру варошке државе огромном империјом која је обухватала целокупни антички цивилизовани свет.

Принцепси који су били *de facto* владоци нису могли управљати без законодавне власти или барем без контроле над радом законодавних органа. У току првих двају столећа после Христа принцепси су радили на стварању своје законодавне власти.²⁰⁾

У варошкој држави стварали су право народне скупштине са својим *leges* и *plebiscita*, затим претор у своме едикту и правници (*iuris consulti*, *iuris periti*). После искуства Августовог који је са тешком муком и благодарећи само своме ауторитету успео да примора народну скупштину да изгласа његове непопуларне законе, у почетку принципата било је одлучено (не зна се на који начин) да *senatusconsultum legis vicem optinet*,²¹⁾ очигледно у циљу да се омогући принцепсу законодавни рад јер је сенат био потпуно под влашћу принцепсовом и примао са ропским акламацијама све што је принцепс предлагао. Ускоро *oratio principis in senatus habita* је добио *de facto* карактер правог закона. Остајали су још претор и правници. Познато је да делатност преторова у то доба малаксава јер није у складу са принципатом и зато Хадријан нареди правнику Јулијану да среди преторски едикт и да му дода један коначни облик. Та дефинитивна редакција едикта била је утврђена сенатусконсултом и уз то је било додато да ће одсада евентуалне допуне и промене у едикту вршити

¹⁶⁾ Један такав принцепс је био Помпеј.

¹⁷⁾ Обично се мисли на *princeps senatus*. Али ова почасна титула не даје никакве власти.

¹⁸⁾ Tac. Ann. I, 1.

¹⁹⁾ Грци су то одмах схватили и зато су дали принцепсу назив *autokrator* — самодржац, а доцније и *basileus*.

²⁰⁾ Начин њиховог рада се може карактерисати речима Тацитовим о Августу: *insurgere paulatim, munia senatus, magistratuum, legum in se trahere*. (Ann. I, 2).

²¹⁾ Gai. I, 4. Претор уноси у едикт клаузулу: *si quid contra legem senatusconsultum factum dicitur*. За sc. Trebellianum претор је унео у свој едикт *utiles actiones*, Gai. 2, 253. Tac. ann. I, 15 има у погледу само прелаз избора магистрата на сенат.

принцепс.²²⁾ Тако је било свршено са народним законодавством и с претором.

Остајали су правници, који су се навикли на потпуну независност и уживали необични углед. Август је увео *ius respondendi ex auctoritate principis*, према Помпонију *ut maior iuris auctoritas haberetur*,^{22а)} али у ствари ваљда да направи од правника неку врсту јавних функционера, да створи код народа утисак да се њихов ауторитет наслана на принципсов ауторитет и да путем тога *beneficium*-а потчини себи те људе од уплива и угледа. Од велике је важности за народ била делатност правника у својству респондента, тј. саветодаваца, који су давали усмене или писмене одговоре (*responsa*) на питања приватних лица. Зато је већ Калигула хтео да остане једини респондент.^{22б)} Хадријан, који је установио *consilium principis*, чији су чланови били правници, са њиховом помоћу је почео да се бави у велико респондирањем путем својих рескрипата, тј. писмених одговора на молбе и да на тај начин прави конкуренцију правницима. Од тога доба почели су да се множе рескрипти, у којима је цар радио на начин уобичајен од правника и као и они „конституирао“ право, кад би се потреба указала, тј. тумачио постојеће право путем аналогije, коју су, као што је познато, правници схватили у врло широком смислу, тако да је понекад тумачење прелазило у стварање новог права. На тај начин правници су добили у лицу принципсовом тако рећи „колегу“, чији су рескрипти потпуно личили на њихова *responsa* и као и они важили под условом *si preces veritate nituntur*, тј. ако су чињенице биле тачно изложене у поднесеној молби, а нису се разликовали ни у садржини јер су били израђени од истих правника запослених у царској канцеларији. Због моћног положаја принципсовог његови су рескрипти били обавезни за судију, али исто тако су били обавезни и *responsa* правника са *ius respondendi*. Правници су почели поглавито у другој половини другог столећа да наводе рескрипте у својим списима исто тако као што су они уобичајили да цитирају мишљења својих другова. Уз то је њихово опхођење са рескриптима било доста слободно. Правници често третирају рескрипте исто тако као и мишљења других правника, тј. не сматрају њих као нешто обавезно и дешава се да полемизирају са рескриптима, или да наводе пре мишљења других писаца, као нешто најважније, а после некако немарно додају да има и рескрипата који то исто тврде. Дешава се да правници познају рескрипте само по чувењу. Са своје стране цареви се понекад позивају на мишљења правника и на тим мишљењима заснивају своја решења. Али значајно је да се је у то доба појавио појам *rescripta generalia* према изразу правника, тј. рескрипата који би имали, према намери принципсовој,²³⁾

²²⁾ С. Tanta § 18, с. Dedoken § 18. Едикти перепринског претора, курулних едила и провинцијални су били такође редиговани од Јулијана.

^{22а)} De orig. iur. § 49.

^{22б)} Suet. Calig. 34.

²³⁾ По мишљењу Момзеновом баш тај начин публикације који се види из Гордијановог рескрипта становницима. Скаптопарене-а је био првобитно намењен само за *rescripta generalia*.

да у будуће важе у сличним случајевима. Уосталом и мишљења правника често имају исту важност. Ипак та су *rescripta generalia*, чију важност правници признају, допринела изградњи законодавне власти принцепсове.²⁴⁾

Правници су са своје стране много допринели ширењу идеје о законодавној власти принцепсовој тиме, што су уврстили у своје списе знатан број царских конституција, довели њих у везу са општим системом права и на тај начин сачували од заборавља.

Ваља приметити, да су у доба принципата правни прописи од далекосежног значаја за право добијали форму сенатусконсулта, који се у читавом низу протежу у току првог и другог столећа. За ту сврху едикт принцепсов још није био подесан. Значајно је да су испрва Август а затим Клаудије покушали да путем едиката забране женама јемство, али очигледно без успеха јер је за владе истог Клаудија издат *sc. Velleaeanum*, који је коначно утврдио ту забрану. Други едикт Клаудијев,²⁵⁾ који се бави неким тумачењем *sc. Libonianum*-а (а. 16 р. С.) и „опрезно“ се као што рече Пернис, наслања на *lex Cornelia de falsis* (у вези са њом је и *sc. Libonianum*), захваљујући тој двострукој потпори *lex*-а и сенаторсконсулта цитирао се је и доцније.²⁶⁾

Друга форма конституције — *decretum*, тј. судско решење (у првој инстанцији или у апелационој), такође је допринела стварању законодавне власти царске. У декретима принцепси се од интерпретације права и решења контроверзних питања понекад уздижу до стварања нових прописа.²⁷⁾ Треба још споменути, да је једно судско решење које је уносило нешто ново у постојеће право стварало преседан, те пошто је принцепс имао судску власт и његове су пресуде имале исту важност. Тиме се објашњава да се у једном случају правник позива чак и на пресуду Тиберијеву, која је очевидно остала чувена и послужила као преседан.²⁸⁾

Видимо дакле да је принцепс благодарећи у главном својим рескриптиме и декретима постао један *iuris conditor*²⁹⁾ у највишем смислу те речи. Од републиканских извора права остали су само класични правници који су се такмичили са принцепсом у стварању права. Принцепси могли су сваки законски предлог поднети сенату на потврду. Али њихов тако рећи самосталан рад на стварању новог права у својству судија и респондената своди се, као што је било примећено у литератури, на аутентично тумачење кривичног и преторског права у циљу допуне и даљег изграђивања постојећег права, а у том раду они су се налазили под надзором правне науке чији су претставници били правници.

²⁴⁾ Krüger, *Gesch. d. Quellen* 2 Aufl. S. 109.

²⁵⁾ L. 15 D. de fals. 48, 10.

²⁶⁾ L. 14 § 2 D. eod., l. 3 C. de his qui sibi 9, 23.

²⁷⁾ Напр. *decretum divi Marci*, I. 7 D. de vi priv. 48, 7. Овај се декрет наслања као што се чини на *lex Julia de vi privata* и садржи нешто налик на интерпретацију или допуну тога закона. — Пример *interlocutio* у 2. 38 D. de fid. lib. 40, 5.

²⁸⁾ L. 42 D. de her. inst. 28, 5, § 4 l. de vulg. subst. 2, 15.

²⁹⁾ Овај се израз примењује обично на правнике.

У то прелазно доба кад се је постепено стварало ново државно уређење, није било власти, која би могла издавати „leges“. „Lex“ је ишчезла јер је престала да функционисхе народна скупштина — носилац народног суверенитета. Место „lex“-а је заузео нови појам — „legis vicem“, и тај појам није могао да постане искључива својина принцепсова јер га је он делио са сенатом и правницима. У републиканско доба број закона који су регулисали приватно право није био велики. Главни рад на реформи права су обављали претор и правници, а правници су директно стварали *ius civile*. Према томе престанак комицијалног законодавства није био нарочито осетљив.³⁰⁾

Кад се све то добро схвати, онда се давање законске снаге конституцијама не чини толико важним и не запањује, јер оно на крају крајева садржи у себи начелну негацију праве законодавне власти, тј. права издавати *leges*.

Најзад још да приметимо да је сигурно морало бити доктринарне опозиције против мешања принцепсовог у рад на стварању права. Разуме се да компилатори нису унели таква посматрања у *Corpus iuris*. Али има неких трагова. Протест против преноса функција народне скупштине на сенат се чује у речима Гајусовим: *idque (тј. senatusconsultum) legis vicem optinet, quamvis fuerit quaesitum.*³¹⁾ Гајусове „неопрезне“ (према изразу Власаковом) речи: *nes utquam dubitatum est, quin id (тј. конституција) legis vicem optineat*³²⁾ — и никада се није сумњало у то да конституције уживају законску снагу — изазивају утисак да је баш таква сумња постојала. И Јустинијан³³⁾ каже да је нашао *in veteribus legibus*, тј. у списима класичних правника, сумњу да ли има важност (ваљда аутентичног тумачења) тумачење закона од стране цара. И Јустинијан се смеје овој *vana scrupulositas*.

Константин М. Смирнов

„ИЗДАВА“ ПО СРЕДЊЕВЕКОВНОМ СРПСКОМ ПРАВУ

Члан 108 Душанова законика био је неколико пута коментарисан. Он гласи:

„О издаве сико-зи да буде; издава од земље приставу 3 перпере, од села 3 перпере, од млина 3 перпере, од жупе од свакога села 3 перпере и од града коњ и свите, од винограда 3 перпере, од коња перпера, од кобиле 6 динари, од говедета 4 динари, од брва 2 динара“.

Ову реч „издава“ која се не налази нигде у другим споменицама, Даничић је кратко истумачио као „*traditio ejusque pretium*“.¹⁾

³⁰⁾ Појам „lex“-а се вратио поново у живот кад је апсолутна монархија одбацила празне фикције принципата и отворено преузела законодавну власт.

³¹⁾ Cf. I. 9 D. de leg. 1, 3.

³²⁾ Gai. I, 5.

³³⁾ L. 12 § 2 C. de leg. 1, 14.

1) Ђ. Даничић, Рјечник из књижевних старина I (Б. 1863), стр. 398.

Доцније је Ст. Новаковић у својем коментару ДЗ рекао:

„Издава је такса за службену предају која се врши службено, без сумње као што коме цар поклони. Један пример налазимо у Арханђеловској хрисовуљи“ итд.²⁾

После тога Јиречек се враћа ширем мишљењу Даничићевом кад (опет врло кратко) тумачи „издаву“ уопште као „таксу за предају неке ствари или земљишта“.³⁾

Сасвим засебно стоји мишљење Ј. Герасимовића који сматра да је издава награда приставу за потврђивање уговора о куповини и продаји.⁴⁾

Напротив, М. Доленц тумачи да је „издава“ — такса коју добија пристав за предају поклоњених од цара непокретних и покретних ствари⁵⁾; на другом месту сматра да и сам цар наплаћује таксу „издаву“ за издавање хрисовуља.⁶⁾

Затим М. Костренчић, наводећи само први став овог члана, вели:

„Узете су, дакле, у обзир таксе које се односе на случајеве кад се ради о предаји каквих непокретнина уз посредовање пристава.“⁷⁾

Напокон Т. Тарановски враћа се опет мишљењу Новаковићеву и спомиње издаву у одељку о поклону у овим речима:

„Последњи акт у извршавању поклона сачињавала је фактичка предаја поклоњене ствари, нарочито непокретне поклонопримцу. Та се предаја у средњовековном српском праву називала издава (ДЗ чл. 108). Поклоњена непокретна имања издавали су државни органи по налогу власти.“⁸⁾

Занимљиво је што ниједан од наведених писаца не наводи своје претходнике и њихова противречна мишљења. Пошто су мишљења различита, морамо претрести цело питање да решимо: је ли издава акт предаје или такса за предају, односи ли се она на куповину или само на поклон, на непокретне ствари или на покретне, спада ли она у грађанско право или у грађански поступак?

Ако пажљиво аналишемо текст, биће нам јасно да се он односи на акт предаје не само непокретности (земље, села,

²⁾ Поводом горе коју је цар приложио манастиру, вели се „а изда ју Илијаш Мутиводић“. Новаковић, *Законик Стефана Душана*, Б. 1898, стр. 212.

³⁾ С. Јиречек, *Staat und Gesellschaft im mittelalt. Serbien II*. Wien 1912, s. 4 (=Јиречек—Радонић, *Историја Срба III*, 141).

⁴⁾ „Пристав је био нека врста судије за неспорна дела, па је као такав потврђивао уговоре о куповини и продаји и за ту радњу имао приличну награду предвиђену у чл. 108“. Ј. Герасимовић, *Старо српско право*, Б. 1925, стр. 142.

⁵⁾ М. Dolenc, *Dušanov Zakonik*. Lj. 1925, str. 74.

⁶⁾ Нав. д. стр. 13; ово је погрешно мишљење јер логофетова такса по чл. 134 ДЗ није, издата“.

⁷⁾ М. Костренчић, *Fides publica (јавна вера)*. Б. 1930, стр. 40; у индексу реч „издава“ није споменута.

⁸⁾ Наводи исти пример што и Новаковић и још један, кад је кефалија полошки издао приватни поклон Хтетовском манастиру. Т. Тарановски, *Историја српског права III*, Б. 1935, стр. 104—105.

млина, града и винограда) него и покретних ствари (коња, кобиле, говеда и брава). Ово треба да имамо на уму.

Затим конструкција „издава од земље приставу 3 перпере“ јасно показује да у овом случају издава означаје не сам акт предаје, него таксу за предају наплаћивану од пристава.

На које случајеве односи се та предаја? Без сумње на поклоне, као што показују наведени примери чији број можемо повећати. Владар поклања манастиру или властелину земљу, село, виноград; тим поводом врши се свечани обред увођења у посед и пристав који фунгира тим поводом као орган власти, добија своју награду. Исто ће важити и за поклоне непокретности извршене од приватних лица. Ипак не морамо да се ограничимо на уговор о поклону; и у другим случајевима потребно је свечано увођење у посед. Ако се обратимо упоредној историји права, видећемо да је у Средњем веку акт предаје права својине (по свакоме уговору) везан за нарочите свечане обреде, нарочито ако се уговор тиче некретнина.

Поводом преноса права својине *ex contractu* треба разликовати уговор склопљен тим поводом од предаје саме ствари, (*traditio rei*), која је у Средњем веку везана за извршење неких кимвличких обреда, уз присуство органа власти и многобројних сведока. Пређашњи власник одриче се својег права својине (чешко *vzdání*, пољ. *wzdanie*, *resignatio*), нови власник уводи се свечано у посед дотичне ствари (чеш. *uvázění*, пољ. *wia*, *znanie*, рус. ввод во владение, ср. век. *illigacio*, *intromittio*, *introductio*).⁹⁾ Највише имамо података за ове обреде поводом уговора о некретнинама, и они се односе без разлике и на поклон, и на куповину-продају, и на размену (трампу). Према старом пољском праву увод у посед (*wwia,zanie*) мора да буде јавно, пред сведоцима, под руководством судског пристава (*woznego*) којег може заменити и друга званична личност; она добија своју засебну награду. Увођење у посед без органа власти кажњава се судском глобом.

Германско право зна за развијен обред „*traditio per herbam vel terram*“ или „*per festucam*“.

Према саксонским и вестфалским обичајима, судски орган има да преда пред сведоцима новом власнику комад бусена (кад предаје ливаду), грумен земље (за њиву), зелену грану (за врт или шуму), један грозд (за виноград).¹⁰⁾ И према пољском праву увод у посед врши се *sub viridi virga, per rozgam*.¹¹⁾ Сличне обреде налазимо и у југословенском праву. „Предајом бата (*per baculum*) извршује се у Хрватској пренос власности земљишта“, вели Маџуранић и наводи пример из г. 1240.¹²⁾ У сред-

⁹⁾ Prz. Dąbkowski, *Prawo prywatne Polskie II* (Lwów 1911), стр. 193—200; Th. Saturnik, *O právu soukromém u Slovanů*, Praha 1934, стр. 104—106; К. Неволин, *Историја грађанских закона*, Петр. 1851, II, стр. 179, 236, 273 сл.

¹⁰⁾ J. Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer I*, 112—114.

¹¹⁾ Dąbkowski, II, 197.

¹²⁾ V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, стр. 50.

њевековним хрватским споменицима овај обред носи различите називе: *statutio, introductio, intromittio, zavod, zavodatio*.¹³⁾ Пристав тим поводом добија своју награду — приставштину. Интересантно је што у најстаријем примеру од Далмације г. 1183 пристав Дедамир који је обишао границе имања да га преда по закону обдареном манастиру (*circumeundo curtem prefatam tradens illam in iure et possessione monasterii*) добија као награду доброг коња под опремом по староме обичају (*datus est mihi infrenatus et insellatus bonus equus... velut antiquus pristaldorum exigit ordo*).¹⁴⁾ Можемо претпоставити да и коњ којег добија пристав према чл. 108 ДЗ кад уводи властелина у посед града, јавља се као преживљај прастарог словенског обичаја, Враћајући се на Душ. законик, можемо тврдити да према чл. 108 пристав има да добије своју награду — „издаву“ кад уводи у посед некретнине поклоњене од цара или приватног лица, и поводом куповине — продаје и поводом трампе. На пр. кад је челник Муса размењено с кнезом Војславом „град за град и жупу за жупу“¹⁵⁾, онда га је царев изасланик несумњиво морао увести у посед града Брвеника и сваког села и добити „од града коња и свите а од сваког села по 3 перпера“.

Али увођење у посед не мора да се ограничи само на случајеве ванпарничне — *ex contractu*, оно исто толико често долази и *ex re iudicata*, у парничном поступку, било кривичном било грађанском.¹⁶⁾ Одличан пример пружају нам акта 1492 г. којим је господар Ђурђе Црнојевић уведен у посед имања својих инсолветних дужника у Будви, после судске пресуде.¹⁷⁾ Ту је увођење у посед описано на занимљив начин. Будљански кнез шаље свог пристава, Гашпара кавалера да новог власника „постави у пошеш“ досуђених имања. Претставник власти врши обред „по закону и по обичају у презентацији сведока“. Он прима виноград и кућу и земљу у име новог власника и служи се симболичком радњом: „прима земљу и лишће и цвеће у руке своје да понесе у кућу, похваљујући сваку ствар која је учињена, по закону и по обичају“. У другом акту истог дана, он с том травом и цвећем у рукама улази вратима у кућу пред сведоцима, говорећи њима: „овако предавам, да сте сведоци“. Овај опис из околине Будве потпуно личи на описану германску *traditio per terram et herbam*. Не можемо тврдити да се исто онако вршила „издава“ земље у Душановој Србији; ипак морамо забележити да и у XIX веку у околини Шапца продавац предаје купцу нешто траве или грумен земље кад му продаје земљиште.¹⁸⁾

¹³⁾ Mažuranić, o. c. 50, 294, 1521, 1672; M. Kos, *Studija o Istarskom razvodu*, Rad Jugosl. Ak. 240 (Z. 1931), стр. 121 сл.

¹⁴⁾ Smičiklas, *Codex diplomaticus II*, 186.

¹⁵⁾ А. Соловјев, *Одабрани Споменици*, стр. 166; уп. Једна српска жупа за време царства, *Гласник Скоп. Н. Др. III* (1928), 25—42.

¹⁶⁾ О многобројним функцијама пристава у том погледу најбоље говори М. Костренчић, *Fides publica*, 18—29.

¹⁷⁾ Објавио Ј. Томић у *Споменику Срп. Кр. Ак. XLVII* (1909), стр. 18.

¹⁸⁾ Vogišić, *Zbornik sadašnjih običaja*, Z. 1874, str. 425; сличан одговор из Лесковца у Бугарској, *ib. str.* 426.

Свечана предаја вршила се за некретнине у свима случајевима *ex contractu et ex re iudicata*.

Али у парничном поступку предаја спорне ствари и наплата таксе односи се и на покретне ствари, — нарочито кад је питање о украденим стварима које добија прави сопственик. У томе случају он има да плати приставу таксу. Без сумње на ове случајеве односе се таксе за коња, кобилу, говедо и брава у чл. 108 ДЗ.¹⁹⁾ Дубровачки *Liber Viridis* (из г. 1387) жали се да у српским земљама *Sclavi nolunt mandare sententias executioni aliquo pretio quod dicitur isdavstina*.²⁰⁾ Из контекста види се да одредба говори о наплаћивању дугова од дужника (*pro satisfaciendo creditori*): у тим случајевима судски органи у Србији тражили су „издавштину“ која је обично износила десет од сто. Вероватно иста издавштину била је наплаћивана и у извршном кривичном поступку; на пр. чл. 49 и 50 Винодолског законика изрично говоре о награди коју пристав добија од украдених говеда малих и великих²¹⁾ која враћа сопственику; ове одредбе најбоље објашњавају чл. 108 ДЗ.

Сад добијамо најшире тумачење тог члана; он се односи на награду пристава поводом сваке предаје непокретне или покретне ствари, коју он врши *ex contractu* (за некретнине поклоњене, купљене или размењене) било *ex re iudicata* (за спорне непокретне и покретне ствари у извршењу²²⁾ грађанско-правних и кривично-правних пресуда).

Сам акт предаје зове се у српском праву издава; али иста реч може означавати и таксу поводом тог акта; ово је обична појава у средњовековној правној терминологији.²³⁾ Стога се јављају покушаји да се створе нови тачнији термини; сам акт предаје добија назив: „изданије“, док такса за предају зове се „издавштину“²⁴⁾. Сама радња означава се глаголом „издати“, док лице које врши службену предају права својине зове се „издавчија“.

Ова ретка реч која није ушла у историско-правне расправе, заслужује коментар. Налазимо је у споменутих будљанским актима 1492: кнежев претставник Гашпар кавалиер фунгира као „издавчија“.²⁵⁾ Али ова реч није ограничена на Српско Приморје;

¹⁹⁾ Не можемо претпоставити да би се ове таксе односиле на случајеве *ex contractu*; тешко је замислити да би пристав морао учествовати поводом сваке куповине или трампе коња и брава на тргу или у приватном животу; ови су уговори обично вршени усмено, пред сведоцима уз литнуп или алдомаш.

²⁰⁾ *Liber Viridis*, LXVII (још нештампан у целини); наводи М. Пудић, *Споменици српски*, II (Б. 1862), стр. 160.

²¹⁾ „Од говед великих ка су за тадбу јета, та пристав има имити од свакога говеда солдини 5 итд.“ чл. 50 Вин. зак. М. *Kostrenčić*, *Vinodolski zakon*, Rad 227, str. 152 и 171.

²²⁾ Према чл. 68 Пољичког статута пристав добија „од осудов десето, и такојер од уводнога и одбојнога и од ослухе“.

²³⁾ Напр. рука и печат означују јемство и судски позив (Жичка повеља 1220), али значе и таксе поводом тих аката: „печат динар, рука 2 динара“. А. Соловјев, *Одабр. споменици*, стр. 23 и 88.

²⁴⁾ У рукописима Д. З. Атонске версије наслов је чл. 108: О изданије, у значајном Студеничком рукопису: О издавштине; в. Новаковић, *Законик*², стр. 83.

²⁵⁾ *Споменик XLVII*, 18.

у акту 1227 из Струмске области, недавно објављеном²⁴⁾, претставник грчких власти, који на свечан начин предаје Хиландару поклоњено му имање, исто зове се „тог места издавчија“. Ово је несумњив превод грчке речи *paradotes* која често долази у византиским актима. Византија је исто тако познавала акт свечаног увођења у посед новог власника некретнине, у присуству сведока, с описом граница. Ови протоколи, чувани као доказ права својине зову се *gramma paradoseos*, а сам акт предаје — *paradosis*.²⁷⁾

Интересантно је да у грчком језику реч *paradosis* одавна има два значења: једно је предати сваку ствар (у обичном смислу = *tradere*), друго — издати (тврђаву etc. = *prodere*) у смислу издаје.²⁸⁾ Сасвим слично видимо и у средњовековном српском језику: реч издати може означавати описан од нас правни акт (в. примере код Тарановског, II, 105), али може означавати и акт издајства („да сам причестан Јуди који Бога изда на крст“ *Mikl.* 447). Исто тако и реч „издавчија“ коју смо навели као ознаку судског извршног органа, јавља се у једном споменику XIV века као синоним издајице.²⁹⁾ Пошто ова два значења у српском језику потпуно одговарају омонимици *paradosis*, можемо тврдити да су српске речи *издава* и *издавчија* — *calques sémantiques* дотичних грчких речи, да су оне постале као превод с грчког језика. Видели смо да област хрватског права не зна за ове речи (као што су оне непознате и на северу, код Чеха, Пољака и Руса): Хрвати су имали за сличне појмове своје називе: завод и заводник³⁰⁾ и др.

Долазимо до закључка: издава у чл. 108 ДЗ има врло широки значај који смо расветлили упоредно-историском методом. Она означаје један стари и врло значајни обичај, познат свима Словенима па и другим народима. Али у области српског права двострука паралела „издава — *paradosis*“ (и „издавчија — *paradotes*“) показује да се српски обичај дефинитивно формирао под снажним утицајем усталожених писаних облика византиског права.

Александар Соловјев

²⁶⁾ Р. Грујић, Три хиландарске повеље, Зборник за историју Јужне Србије, Скопље 1936, стр. 6.

²⁷⁾ Miklosich et Müller, *Acta Graeca*, t. III et V, passim; *Actes de Zoographou*, № 52; у: *paradosis* — у извршном поступку: *Basil.* IX, 6, 7; *Peira* XXXIII; XL, 1, 10; LVIII, 2; в. *Zachariae*, *Geschichte des gr.-röm. Rechts* 372.

²⁸⁾ Занимљиво је да у талијанском (и француском) језику реч *traditore* (*traître*) добила је исто онај други пејоративни смисао.

²⁹⁾ Цар Александар обесио је Даријеве убице и рекао: „Проклет бо јест иже господскога убицу хранит и градскога издавчију хранит“. Ст. Новковић, Приповетка о Александру, Гласник 2 одељ. IX (1878), стр. 74.

³⁰⁾ *Zavodnik* као *introductor*, Mažuranić 1672 i 1674.

ЈЕДАН СУКОБ ИЗМЕЂУ И. ГАРАШАНИНА И М. БЛАЗНАВЦА

Држање М. Блазнавца према свом ранијем шефу, И. Гарашанину било је, нарочито по смрти кнеза Михаила, потпуно непријатељско. Иако је Гарашанин, на дан кнежеве погибије, први известио владу о том догађају и тиме је спасао велике невоље а земљу тешкога преврата, Блазнавац је, као тадањи министар војни, место захвалности, чинио све да Гарашанину омете повратак на власт а касније је, као први кнежевски намесник, продужио правити му неприлике и покушавао да спречи чак и рад његова млина у Гроцкој и да га тако потпуно упропасти.

Зашто се Блазнавац тако понашао према Гарашанину? -- Мислило се да је то чинио из разлога што му је он, док је био претседник владе, стално критиковао спорост у наоружавању и спремању српске војске и што се у питању кнежеве женидбе Катарином Константиновић потпуно разишао с њим, тако да је одлучно кнеза одвраћао од тога брака, а Блазнавац му је тајно непрестано повлађивао.

Ти разлози били су, без сумње, довољни да међу њима за влада неповерење и хладноћа. Али има још један каснији који је то нерасположење код Блазнавца могао знатно појачати и претворити га у праву мржњу. То је сукоб који је међу њима избио, приликом доласка италијанског ђенерала Тира у Србију.

Тир је дошао у јулу 1866 г., преко Мајдан Пека, у Београд и ту се задржао неколико дана. Дошао је од стране службених пруских и италијанских кругова, са задатком да добије тачна обавештења о војној спремности Србије а да „пресече пут кокетирању српске владе с Аустријом,“ да „изведе Србију на чист пут“, те да она „не крије своје симпатије за основ народности“...

У то време ни Кнез Михаило, ни претседник владе и министар иностраних послова, И. Гарашанин нису били у Београду, него у Аранђеловцу. Услед тога Тир је најпре посетио министра војног, М. Блазнавца и с њим је дуже разговарао. За тим је отишао у Аранђеловац и био је примљен и код претседника владе и код самога Кнеза.

Из два разговора које је с њим водио Гарашанин је био непријатно изненађен обавештењима које је министар војни дао ђенералу и изјавама које му је учинио. Поред војних података, међу којима је било и нетачних, он му је дао и извесне изјаве политичког карактера, из којих је ђенерал закључивао да ће Србија прихватити политику за коју је он пропагирао. Између осталог рекао је да је српска војска потпуно спремна, да су обе њене класе наоружане а резерва уређена, иако друга класа још није имала оружја, а резерва још није била заведена.

Гарашанин је одмах упутио писмо Блазнавцу и озбиљно га прекорео што се у такве разговоре упуштао „с једним страним, иако честним човеком“, што му је давао податке о војним стварима, које је, баш по његовом ранијем мишљењу, „требало строго чувати у тајности“, а нарочито што му је чинио обећања, која је после начелник министарства иностраних послова, Милоје Лешја-

нин морао исправљати. Замерио му је што је тиме и њега, као претседника владе и министра иностраних послова „поставио у незгоду да г. Тиру каже и оно што није желео казати“.

Блазнавац је осетио своју погрешку и нашао се у неприлици. Браио се тиме што је „генерал у опште био обавештен врло добро о нашој војној организацији и о нашим припремама“, што, услед „начина којим је разговор водио, није му могао крити оно што већ зна“; признао је да је био „отворен у оном што је генерал знао“, али „да никад није могао мислити да ће он од тога правити телеграме“, и да је после, „када му је показао депешу како је телеграфирао, видео да она није написана по његовој вољи“... Али, порицао је, да је чинио макаква обећања и покушао је да се заклони за Кнежево име. „Јесте — писао је даље — ја сам отворено утврдио генерала Тира да српски Кнез заиста располаже јаком војном силом и казао сам му ту силу... Кнез српски није просјак; он не сме просјачити; пред генералом, који је, не знам по чијем споразумљењу, овамо дошао, и који стоји у тако тесним сношењима с кабинетима Француске, Италије и Пруске. Ја нисам смео, нити хтео свлачити Кнеза српског са висине војне снаге, на којој га гледа тај генерал. Ја нисам претерао ни за длаку, али нисам хтео на штету те висине војне ни један бајонет, за који генерал зна, извући испод Кнеза Мијајла те да он сниже дође. То је моја дипломација војна; ја је не умем другачије схватити у овакој прилици“. Када је се тако, по његову мишљењу, потпуно оправдао, он је упутио прекоре свом шефу. Пребазио му је што га „није учинио внимателнијим, но што је требало, ако би се случај догодио да га г. Тир види, као што је и долазио да га види, па се не би дао изненадити разговором његовим даље него ли би требало“. „Ако су вам сад — завршио је — дошле на врат незгоде, оне су ваше; ваше је званије да их сносите!“...

На овако неозбиљан а дрзак одговор Гарашанин му није остао дужан. Понова је утврдио и осудио испаде Блазнавчеве и ставио му је на знање да никоме не допушта да се „меша у дипломатију“, за коју он носи одговорност. „Кад је Кнез на Киселој Води а ја поред њега — писао му је — дипломација је онда овде и друге за то време не сме бити. Све што се дознаје, а у политику спада, то се доставља овамо и одавде се наређује шта треба да буде.“

Извештен о овом сукобу Кнез Михаило је ућуткао Блазнавца. Тако је ова полемика, која је трајала неколико дана, прекинута. Али она није остала тајна за све чланове владе.

Природно је да је тај догађај морао јако повећати нерасположење Блазнавчево према Гарашанину. Њиме се може, у знатној мери, објаснити борба коју је Блазнавац, водио против Гарашанина за живота Кнеза Михаила, а нарочито после његове смрти, када је, на познати начин, дошао на положај првог Кнежевог намесника.

БЕГСТВО КОНСТАНТИНА РОДОФИНИКИНА ИЗ СРБИЈЕ

(НОЋУ ИЗМЕЂУ 27 И 28 АВГУСТА 1809)

Вук Стеф. Караџић у свом делу „Правителствујушчи Совјет Србски“ (Беч 1860) пише о бегству Родофиникина:

„.....Петар Добрињац више се и не врати к својој војсци него како чује шта је било на Каменици, отиде у Београд к Родофинику, и оданде послије с њиме преко Баната у Каравлашку....“ (стр. 30) и одмах затим: „.....Када се за ово дозна у Биограду, Родофиник с владиком Леонтијем и с Петром Добрињцем и с Јованом Протићем (совјетником нахије Пожаревачке) и још с неколико душа мањег реда пребјегне преко Дунава у Панчево, и оданде преко Баната и Ердеља отиде у Букреш. Људи од свијех бјегунаца мањег реда, као на пр. Стефан Живковић, који је прије био секретар у совјету па на свршетку прошле године истјеран из службе, казивали су послије, да им Родофиник, кад су пошли из Биограда, није казао куда ће, него их позвао само к Дунаву да се шетају, а кад су дошли к лађи на Дунаву ниже Биограда, онда им заповједио да улазе у лађу. Кад се разгласи, да је Руски посланик из Биограда побјегао, људи се од тога поплаше још већма него од Турака....“ (стр. 32).

Караџић, дакле, није дао датум Родофиникинова бегства. Документи Бечких архива, по којима пишем све ретке, дају тачан датум и многе појединости у вези са овим догађајем. По тим документима владика Леонтије Ламбровић није са Родофиникином пребјегао у Аустрију, него се у то доба налазио у Влашкој.

Турци су месец и по дана бомбардовали и јуришали на српске шанчеве око Делиграда. Малаксала посада напусти ноћу између уторника и среде, 15 и 16 августа 1809, делиградске шанчеве и код Јасике заузеше нове позиције. Вест о паду Делиграда донесена је 19 августа у Београд и изазвала је панику међу Београђанима. Родофиникин је одмах тог дана послао курира у Крајову и упозорио генерала Исаји-ева на опасност, да Турци могу сада пресећи везу Руса са Србијом. Пошто је 19 августа у вече дојахао владика Леонтије са бојног поља у Београд, пошље га идућег дана Правителствујушчи совјет, споразумно са Родофиникиним, у руски главни стан у Влашкој, да пожуре руску помоћ за Србију.

Родофиникин је 20 августа сазвао седницу Правителствујушчег совјета, која је трајала и идућег дана. Чланови Совјета су пребацивали Родофиникину, да их је преварио. Обећавао им је руску помоћ из дана у дан, а та помоћ никако да стигне. Родофиникин је умиривао совјетнике и препоручио им је, да своје породице и ствари од вредности сакрију у неприступачне шуме или на острва, а мужеви да остану; опасност неће дуго трајати, најдуже кроз 10 дана ће се све променути, јер Руси долазе већ у помоћ. На то су совјетници предали Родофиникину кључеве од тврђаве скидајући са себе одговорност за све, што се буде догодило. На седници од 21 августа изјавио је Родофиникин, да прима у своје руке јавну управу Београда те од сада свако има да се покорава његовим заповестима. Корео је совјетнике, што су се тако уплашили. Он сваки дан шаље најмљене људе на коњима

у разне крајеве Србије те ће бивати тачно обавештен и саопштаваће вести совјетницима, а они нека народ обавесте. Затим је изјахао у варош те је тешио грађане, нарочито трговце и уверавао их, да њихов страх није оправдан и да ће се кроз три дана прилике променути.

Док је друге тешио и храбрио, Родофиникин је сам изгубио присебност и већ 23 августа знало се у Земуну, да Родофиникин у потаји погађа две лађе, да превезу њега и његове људе на аустриску страну и да Срби осећају да Родофиникин припрема бегство те су га ставили под паску, да не побегне.

После пада Делиграда Карађорђе је неуморно радио на реорганизовању разбијене војске и на изградњи нових утврђења код Деви-Багрдана. Док је он настојао, да подигне поново дух својих војника, стиже му порука од Родофиникина, да дође у Београд да се разговоре о ситуацији. Карађорђе стиже у вече 27 августа, а те ноћи, не саставши се с Карађорђем, пребегао је Родофиникин, са 21 особом послуге и са неколико Срба, међу којима су били совјетници Петар Добрњац и Јован Протић, затим Стефан Живковић, полициски чиновник Томић и други. У свему 26 особа. Собом је повео једног коња и нешто веша. Све остале ствари остале су у његовом београдском стану. Кад је у јутро 28 августа ступио у панчевачки контумац, Родофиникин је причао, да су му дан пре тога два Србина донели вест, да су тридесет Срба хтели у току те ноћи да га убију, сматрајући га кривцем за српске поразе и он се бегством спасао од сигурне смрти. Собом је повео и она два човека, који су донели вест о завери те су се услед тога бојали за свој живот.

Бегство Родофиникина изазвало је међу Србима нову констернацију. Чим се је изјутра 28 августа дознало за његово бегство, Карађорђе је послао за њим у панчевачки контумац писмо ове садржине: „Господине генерале! Дошао сам на Ваш захтев овамо у Београд, да се с Вама о извесним важним стварима посаветујем, али на највеће изненађење сам овде дознао, да сте Ви напустили Ваш дом, Ваше коње и имање и нисте овде оставили ни једног човека од Ваше пратње. Мене и цео народ, који Вас са толико поверења и привржености поштује, зачудило је у највећој мери, што сте нас Ви у ово критично време, кад нам је Ваш савет најпотребнији, тако изненада и на тако чудноват начин напустили. Ако Вас је неко увредио, много Вас молим, да се вратите па ћу Вам ја и народ, који Вас толико воли, прибавити потпуну и хитну сатисфакцију. Ако имате од цара заповест, да Србију напустите, молим Вас, да ми то саопштите, да се и ми можемо према томе равнати. Међутим ако Ви ни на који начин нећете да се вратите, будите тако добри па вратите некога од Ваших људи да причува Ваше напуштене ствари, да се не каже после, како су Вас Срби опљачкали и отерали.“ Родофиникин је Карађорђу одговорио кратко и неодређено: Наступиле су прилике, које су га приморале да напусти Србију.

Карађорђе је истог дана, 28 августа позвао земунског војног команданта Перша у Београд и пред њим је причао, да су се до-

гађале често пута између њега и Родофиникина сцене, јер је он већ дуго обмањивао Србе са руским помоћним четама и одговарао је старешине, да не траже помоћи код аустриског двора. Давао је разне датуме, кад ће руска помоћ стићи и те је датуме полицао, али се ни један датум није обистинио. — У писму, које је Карађорђе истог дана упутио петроварадинском заповеднику барону Симбшену, споменуо је бегство Родофиникина овим речима: „Тако и њиховој Ексцеленцији накратко покорно јављамо, да г. генерал Родофиникин јесте одавде из Београда ноћас побегао и тако не знамо за који узрок нас остави и изневери, нека од Бога нађе.“

Карађорђе се 29 августа вратио из Београда на Мораву, да преузме вођство војске, а Родофиникин је 31 августа рано изјутра пуштен из панчевачког контумаца и одмах се кренуо на пут те је пред вече тог дана приспео у Темишвар у пратњи једног аустриског официра и 10 војника. У Темишвару се није задржавао него је наставио пут и 3 септембра је прошао кроз Сибињ на путу за Букурешт. Уз пут је причао аустриским службеним лицима, да је већ дуже времена био под паском Срба те му је живот био у опасности и с тога је побегао.

Тако је неславно завршио своју мисију први дипломатски претставник, који је био акредитован у обновљеној Србији.

Алекса Ивић

УСТАВНО-СУДСКА КРИЗА У СЈЕДИЊЕНИМ ДРЖАВАМА АМЕРИКЕ 1937 ГОД.

Постављање, премештање и унапређивање судија је врло деликатно питање нарочито у земљама у којима је гарантована судска независност. Ма колико била заштићена правним средствима независност судије у вршењу свог судског посла, ипак није сасвим искључен при вршењу тог посла утицај оног фактора у чију надлежност пада постављање, премештање и унапређивање судије. А најосетљивије је ово питање код врховног суда, чије су пресуде коначне, које често стварају ауторитативне преседане за будућа решења и код нижих и код виших судова и других надлештава те су због тога од јаког утицаја на правни поредак целе земље. Тај је утицај у пропорцији са компетенцијама врховног суда, а врховни федерални суд у Сједињеним Државама Америке је поред осталог и чувар устава, тј. он може у конкретним споровима, који долазе пред његову јудикатуру, испитивати као задња инстанција уставност закона појединих држава као и федералних закона и других прописа те их применити или не применити према томе дали су по његовом мишљењу у сагласности или у опреци са прописима федералног устава. Можда ни у којој држави није принцип „поделе власти“ толико проведен као у Сједињеним Државама, а битно је том принципу незави-

ност судске власти. Али пошто може федерални парламенат створити нова судиска места и у врховном федералном суду и пошто је претседник републике онај орган, који поставља с одобрењем сената судије у том суду, није ни тамо сасвим искључен утицај законодавне и извршне власти у правосуђу.

Амерички парламенат (конгрес) је заиста поновно умножио судиска места у врховном суду те установио ниже федералне судове, а претседници су постављали судије и на места, која су упражњена, и на ново створена места. Али при томе не смео губити из вида (ако се ограничимо на најпроминентнији, тј. на врховни суд: 1) да се тај суд проширио с времена на време малим бројем нових судиских места (по 1 или 2), што се могло образложити потребама јудикатуре, и 2) да се могао један те исти претседник послужити правом постављања било у баш споменути ретким случајевима било тада када је ко од судија резигнирао или умро; постављени су наине доживотно.

Али године 1937 наступио је претседник *Franklin Roosevelt* са новим планом: претседник има да добије право постављања још једног судије за сваког федералног доживотног судију, који је достигао након најмање 10 година службе 70 година живота, а који не резигнира; у свим федералним судовима не би смео поставити више од 50 таквих доданих судија, а укупни број чланова врховног суда не би се смео таквим постављањем дићи изнад 15 (сада их има 9). Изнети разлози су били у главном недостатак персонала у судовима, претрпаност пословима, умањена способност судија, који су прешли извесну старост; а жеља претседника је била, како се чини, да може овом реформом поставити 6 нових чланова врховног суда, чија је дотадашња јудикатура била велика запрека дубоко засецајућој социјалној и економској политици овог државника великог формата. Заиста је врховни суд у годинама 1934—1937 сматрао у 30 случаја 17 федералних закона или законских прописа за уставне а 13 за противуставне. Поред тога тражио је претседник реформу процедуре код нижих федералних судова у случајевима оспорене уставности каквог федералног закона, што је било, како ћемо још видети, углавном усвојено и узакоњено.

Нацрт закона, који је био предложен у парламенту према интенцијама претседника, постао је, уколико се тиче оснивања великог броја нових судиских места, предмет жестоке јавне дискусије а и неповољне критике шта више и са стране оних људи, који са симпатијама прате социјално-економски програм претседника. Суштина је спора била уставноправног значаја. При томе не сме нам измаћи, да је повећање броја чланова врховног суда (као и других федералних судова) путем закона формално у сагласности с уставом. Што се дакле приговарало претседниковом плану с уставног гледишта? Приметило се, да постављање 6 нових судија у врховном суду нарочито с намером, да би суд у том новом саставу признао социјалне реформе владе као уставне, угрожава независност врховног суда. Владин је пројект дирао у врло осетљив нерв америчког уставног система, који се оснива

на великој вери у независност судске власти, а нарочито врховног суда. Овај јаки осећај англосаксонске расе за важност судске независности јасно се оцртава у следећој реченици:

„Претпостављајући, да све мере, које претседник жели спровести, значе промене, које би требале бити спроведене у нашем социјалном систему, и признавајући му највећу чистоћу мотива, преимућства тих промена не могу се поредити са вредношћу која је у томе, да се америчком народу чува независност његових судова, и с том независношћу једино средство, које има за заштиту својих основних слобода“ (Warren Onley у априлском броју 1937 „American Bar Association Journal“).

Што се тиче уставности Рузвелтовог пројекта истакло се, да конгрес, истина, има право постављати коликогод хоће судских места у врховном суду; али, ако у том погледу нема граница по речима устава, постоји „уставни морал“, који забрањује да се крши дух устава. Друго је додати суду једног или два члана, када судски послови изискују, а друго је повећати број чланова врховног суда са 6 нових чланова. Постоји тачка, где прелази квантитет у квалитет. Претседников план мења уставни режим у законодавни режим. Истакли су се бројни случајеви, у којима су мањине (верске, расне, народносне, политичке) нашле код врховног суда заштиту против кршења уставних права од стране законодавне власти. Ако би пак — тако се резоновало — искуство показало, да судије често губе од своје способности после 70. године, онда би се морало путем промене устава нормирати, да им престаје судска служба у овој старости.

Због великог отпора јавног мњења покушало се компромисима. Предложен је био на пр. у сенату нацрт закона, по којем би претседник добио право, да за сваког 75 годишњег судију у врховном суду постави још једног судију, а да не сме поставити више него једнога у једној календарској години. Али и тај је нацрт био одбачен у сенату (тј. враћен одбору). Претседников првобитни план остварио се само у толико, да је био у народној скупштини и у сенату изгласан закон о нарочитој процедури у нижим федералним судовима, када се појави код њих питање уставности каквог федералног закона. Ако се ово питање тиче и јавног интереса, а држава (Сједињене државе) није странка у спору, онда ће се према том новом закону обавестити генерални (државни) одветник и држава може интервенисати у процесу као странка; ако је одлука пала против уставности, може држава као и свака друга странка апелирати на врховни суд. Нижи федерални суд (district court) не може у својим решењима мимоићи федерални закон с разлога, да је неуставан, без одлуке судског сената трију судија и без претходног благовременог обавештења државног одветника (изузети су привремени налози за случај да прети странки ненадаскнадива штета). У том закону је предвиђено и привремено додељивање судија из једног нижег федералног суда другом нижем федералном суду у случају потребе, а све то по налогу вишег судије. Пошто је отпало оснивање кадра нових судија, отпала је и употреба тог кадра за споменуто додељивање као што је било првобитно намеравао од стране владе.

Да је била борба око судске реформе у главном уставно-правна без обзира на партизанско-политичко одређење може се видети из овога: већина у правном комитету сената, која је гласала против законског предлога о повећању броја судских места, састојала се из 7 демократа (на влади су демократи) и 3 републиканца; а у „разлозима“ њеног извештаја оштро је наглашен уставноправни видик, на пр.:

„Препоручујемо, да се одбаца овај законски предлог као непотребно, бескорисно и крајно опасно напуштање уставног принципа. — Показује (наиме предлог) пут, којим се избегава устав и уводи метода, по којој може бити народ лишен свога права да одлучује о свим променама основног закона. — Под формом устава настоји чинити што је неуставно..... његова практична последица би била да учини уставом што извршна или законодавна власт изволи казати да је устав..... — То је мера, која би се морала одбацити тако емфатично, да се нешто слично никад више неће предложити слободним заступницима слободног народа Америке“.

У тој земљи велике приватне иницијативе постала је таква иницијатива важан фактор и у расплету оцртане кризе. У Сједињеним Државама постоји врло угледно правничко друштво „American Bar Association“, које броји преко 29.000 чланова широм целе уније. Чим се појавио Рузвелтов план о врховном суду, ово је друштво организовало у великом стилу јавну дискусију о том питању, донело у свом органу чланке за и против пројекта и приредило референдум у кругу својих чланова а и правника, који нису чланови друштва. Од чланова гласало је 2.563 за, а 16.132 против предложене реформе врховног суда, а од правника нечланова гласало је 11.770 за, а 40.021 против.*) Исто тако се већина правника изјавила против предлога о постављању и у нижим судовима нових судија уз судије, који достижу 70 година живота. Друге тачке судске реформе, које је намеравао претседник, прихватила је већина правника. Поменуто правничко друштво је доставило своје гледиште правном одбору сената, а заступници друштва су били саслушани у том одбору.

У својој 60. годишњој скупштини одржаној у јесен 1937 решило је то друштво, да ће и даље заступати своје гледиште у погледу судске независности; приредиће и референдум својих чланова у случају, да буду у каквом будућем заседању парламента предложене битне реформе врховног суда или других федералних судова.

Тако се ово велико америчко правничко друштво истакло као вођа јавног мњења у основним питањима америчког федералног правосуђа.

Леонид Питамиц

ANALI PFB | anali.rs

*) Ови као и други подаци овог чланка узети су из разних бројева „American Bar Association Journal“.

ПОСТАНАК ТЕОРИЈЕ О ЗАКОНОДАВНОЈ ФУНКЦИЈИ
ПАРЛАМЕНТА

Између свих болести, од којих пати модерна држава, нарочито је занимљива она коју је Шарл Беноа назвао парламентарном. Дијагноза ове болести је заиста чудновата. У свакој савременој демократији са једне стране се огледа хипертрофија парламента. Он је суверен. И његови чланови примењују на себе чувену изјаву апсолутистичког краља Луја XIV: држава то смо ми. Са друге пак стране је његов положај јако уздрман и његова делатност окрњена. Нарочито се смањује његова законодавна функција. Њој прети потпуна атрофија. Тако звана извршна власт, која би морала да само извршује законодавну вољу парламента, све више и више узима ову функцију у своје руке. И парламенат не само да се не противи томе, него напротив сâм овлашћује управну власт да помоћу указа-закона (*décrets-lois*) врши ону функцију, ради које, као што би изгледало, и постоји народно представништво. Ова појава изазива чак несимпатичну прогнозу. Ако се заиста гаси законодавна функција парламента, није ли то знак његове опште агоније? Али чују се гласови да слабљење ове функције није толико кобно, јер парламенти имају пуно посла и осим законодавства. Да би се унело мало светлости у ово питање, ваља да се спомене постанак теорије о законодавној функцији парламента.

Ова је теорија дошла тек у XVIII столећу. Њен отац био је Монтескије. Обично он се сматра као идеолог теорије о подели власти. Али овом приликом се заборавља да осим ове теорије, која има своје корене већ у Аристотеловој „Политици“ и чак у књизи пророка Исајије (XXXIII, 22), Монтескије је увео још већу новотарију, наиме схватање парламента као једног законодавног тела. И ово схватање још онда није одговарало меродавној теорији о законодавству.

Ова теорија је заменила средњовековну доктрину, према којој је законодавац само Бог, чији се императиви налазе у Светом писму. Баш у њему тражило се оно објективно право које се по античкој традицији именовало природним правом. Зато, за разлику од Улпијанове формуле *jus naturale est, quod natura omnia animalia docuit*, Грацианова је формула гласила: *jus naturale est, quod in lege et evangelio continetur*. С обзиром на такво схватање правних норма средњовековни владоци нису се бавили законодавством. Они су само водили ратове, управљали својим дименима и изрицали правду (услед чега је у средњовековном речнику „јустисија“ била синоним власти). Исто тако ондашње сталешке скупштине нису постојале ради законодавства. Њихова функција је била двострука: финансиска и судска. Парламенти дају краљевима пристанак на новчану и оружану помоћ, која се звала *subsidium, auxilium, benevolentia*. Осим тога они су се бавили судском функцијом. Професор Кузнецов, који је прерано погинуо у хаосу руске револуције, у својој монографији о енгле-

ском парламенту у XVI столећу приказао је ову скупштину као скоро искључиво судску установу.

У Француској осим скупштина сталешких представника (*états généraux*), које се такође нису бавиле законодавством и које су биле укинуте године 1614, постојали су парламенти. Њих је било дванаест. Они су се делили према њиховој „класи“. И парламент у Паризу полагао је право на прву класу. Ове установе су се попуњавале на један чисто патримониални начин. Тако на пример, Монтескије је наследио од свога оца звање председника парламента у Бордоу. Касније он је продао ово звање, али продао са условом да се после његове смрти оно врати његовом сину. Француски парламенти били су делом виши судови, делом установе за регистрацију краљевих указа или „ордонанса“. Када би они, вођени духом опозиције, одбили да то учине, краљеви су лично долазили на њихове седнице. И помоћу нарочитог поступка, који се звао *lit de justice*, краљеви су сузбијали њихову отпорност. У XVI веку краљ Анри II се поносио тиме, што је ућуткао париски парламенат, који је престао да „мајмунише млетачки сенат“.

После Средњег века државна власт ако не стварно а оно начелно постаје апсолутном. То значи буквално да се она ослобођава. Она је слободна од теократске контроле. Услед тога, као и антички „тирани“, њени носиоци преузимају законодавну функцију. Отада, место Бога законодавцем постаје човек. Законодавство се хуманизира. Оно постаје, као што би рекао Нице, *menschliches, allzumenschliches*. Али у доношењу закона немају учешћа представници становништва, јер је апсолутна власт слободна не само одозго, него и одоздо. Законодавац је само монарх. Он је „живи закон“, *viva lex*.

О начину, на који је он имао да врши законодавну функцију, учила је она теорија о законодавству која је заменила средње-вековну доктрину и била ванредно популарна у XVIII столећу. Веровало се у чудотворну моћ законодавчеву, јер, према Филанциеровој формули, „за паметног законодавца ништа није немогуће“. Од законодавца су се захтевале најрадикалније реформе. Према томе за нормалног монарха се сматрао „просвећени деспот“ или револуционар на трону.

С обзиром на такво законодавство, сваковрсне скупштине ниподаштаване су као сметње. То се правдало тиме, што су се свугде ове скупштине залагале за сталешке повластице феудалног порекла и одлучно се противиле ма каквим новотаријама, према симболичкој у томе погледу изјави пољског сејма од г. 1505 у Радому: *nihil novi, niшта новог*. Исто тако конзервативни су били и француски парламенти. Они су се поносили тиме што су чували делом стварне, делом пак само тобожње старе француске „основне законе“. У XVIII столећу париски парламент заузео је опозициони став према влади, али не у име оног друштвеног слоја који се сматрао за носиоца напретка, него у име браниоца интегралног „старог режима“. Он је учествовао у „фронди“. Године 1771 он је ступио у штрајк. Али канцелар Мопу је конфинирао све његове чланове. Парламенат се противио ре-

формама Тиргоа и Некера. Са намером да придобије за себе широке масе године 1788 париски парламенат захтева сазив сталешког представништва. И круна је на то пристала. Али у новембру године 1789 национална скупштина одлучила је да се парламенат распусти. И године 1791 парламенат је био коначно укинут. Таква је била судбина оних парламената, које је Монтескије у „Персиским писмима“ упоредио са рушевинама храма које свако гази ногама.

Међу присталицама те теорије о законодавству која искључује народно представништво, био је и Енглез Бентам. Он је тврдио да срећу већине има да донесе такав законодавац који није везан вољом већине. Бентам је водио преговоре са руским двором, како да начини од цара Александра I модерног Солона или Ликурга. Чак и Русо, поред све своје теорије о народној суверености, одушевљавао се таквим законодавцем, који је „отац нације“, „даје политичком телу покрет и вољу“ и, „тако рећи, мења човечју природу“ (*Contrat social, Livre II, chap. VII: Du législateur*). Исти менталитет се огледа и код Монтескија. Он учи да јединствени законодавац има да доноси законе, док „нација уопште“ има да доноси само „нарави и манире“ (*Esprit des lois, Livre XIX, Chap. XIV*). И он уверава да је у законодавчевој моћи „да направи од човека животињу и од животиње човека“.

Али у овом односу, као и у многим другим, Монтескије није остао доследан. Истодобно са изјавама о монарху као правом законодавцу, он наглашује законодавни позив парламента. Монизму Боденове теорије о јединој и недељивој сувереној власти, чији је нормални носилац монарх, он противставља плуралистичку теорију о трима властима, законодавној, извршној и судској, које имају да буду „растављене“ једна од друге. Монтескије пише: „ако би сâм монарх доносио законе, не би било слободе“; „мноштво боље обавља законодавни рад него ли један“; зато је потребно „представничко тело изабрано ради доношења закона“; и оно се зове „законодавно тело“ (*Livre XI, Chap. VI*). Није дакле контрола или суд, него баш законодавство права функција народног представништва. И баш зато је Енглеска једна узорита земља, јер је њен парламенат једно законодавно тело.

У вези са овим Монтескијевим проналаском енглеска теорија о свемоћи парламента (*omnipotentia parliamenti*) претворила се у теорију о његовој законодавној свемоћи. Нањ су биле примењене бивше континенталне теорије о законодавној свемоћи монарха. И тако је постала Делолмова формула: енглески парламенат не може само једно, наиме да направи од мушког женско и обратно.

Монтескијев „Дух закона“ постао је у XVIII веку нека врста правне и политичке библије. Теорија о подели власти, тачније о њиховом раздвајању (*séparation des pouvoirs*), била је примљена као једна апсолутна истина. Али ондашња законодавна пракса се и даље обављала према популарној „теорији о законодавству“. Ни аустриски цар Јосиф II, ни пруски краљ Фридрих II ни творци

пруског законика од године 1794 нису се одушевили идејом о законодавном позиву народног представништва. Први покушаји да се оствари ова идеја били су направљени у Русији и у Америци.

Русија се сматрала као типична земља са апсолутним режимом. И то у XVIII столећу, нарочито с обзиром на реформе цара Петра Великог, није се нимало осуђивало. Ипак баш у овој земљи, и то још пре године 1748, када је изашла Монтескијева књига, правили су се покушаји да се законодавство обавља уз оно „народосаветије“, које је Петру Великом препоручивао просвећени сељак Посошков. Почевши од г. 1728 у Русији се оснивају „законодавне комисије“, чије је чланове бирало становништво. Нарочито је била чувена комисија, коју је године 1767 сазвала Монтескијева следбеница царица Катарина II. У овој комисији од 564 чланова учествовали су посланици, изабрани не само од племства и вароши него и од оних сељака који нису били спахијини поданици. У комисији су сарађивали и представници разних племена са истока Русије. И то је дало професору Кључевском разлог да упоређи ову комисију са једном „етнографском изложбом“. Радови комисије нису уродили законодавним плодом, тим пре што је ускоро дошао рат са Турском. Ипак то је био први случај увођења у праксу Монтескијеве тврдње да се законодавна функција има поверити представничкој скупштини.

Исту новотарију прихватиле су бивше енглеске колоније у Северној Америци. Извојевавши своју политичку независност, оне су се прогласиле сувереном. Устав Сједињених Америчких Држава, који почиње речима „ми, народ“ итд. увео је идеју о законодавству као основној, ако не искључивој функцији народног представништва.

Неколико година касније француска „Декларација права човека и грађанина“ прогласила је да нема уставне државе, ако није уведена подела власти. Ово је начело постало меродавним за све потоње писане уставе, почевши од француског устава од године 1791. На тај начин и у пракси се одомаћила мисао да народно представништво врши законодавну функцију.

Амерички устав, онако исто као и Кантова теорија о држави, примио је законодавну функцију народног представништва као једну вечиту истину и као темељ „тврдог“ за увек државног уређења. Сам Монтескије је био у томе погледу много опрезнији. С обзиром на модерни „парламентарит“ занимљива је његова прогноза: „као и све људске ствари, које имају крај, и држава, о којој говоримо, изгубиће своју слободу и умреће. Она ће умрети, када се законодавна власт више поквари, него извршна“ (Esprit des lois, Livre XI, Chap. VI).

УКИДАЊЕ ЗАКОНА

У једном правном систему не може једно питање у исто време бити регулисано на два разна начина. Природни закон о непробојности материје важи, изгледа, не само у физици већ и у праву: као што не могу два разна предмета постојати једновремено на истом месту, тако исто не могу ни два разна прописа постојати једновремено на истом месту, управо не могу важити за исто питање нити се на њега примењивати једновремено. Ако би се можда и могло десити да у једном пропису на пр. у Уставу пише једно а у доцнијем закону о истом питању нешто друго, ипак ће у крајњој линији и у крајњој инстанци бити примењен само један од та два прописа и тиме само њему једноме бити призната важност.

Велика множина правних прописа који сачињавају један правни систем може довести до тога да буде спорно који од два прописа важи. По правилу тежило се да се приликом доношења нових прописа о некој материји изрично наброје прописи који више не важе. Али због све већег броја прописа најчешће се сигурности ради доноси и општа одредба да се новим прописом укидају сви ранији прописи о томе питању који би му били противни. Ако би се десило да се таква општа одредба изрично не каже, ипак за то неће важити ранији противни прописи, јер се у праву сматра као опште начело да доцнији пропис исте правне снаге укида ранији пропис о истој предмету. Ограничено само на закон, ово правило гласи да доцнији закон укида ранији. А обично закон престаје на исти начин на који је и постао, најчешће редовним законодавним путем, дакле доношењем новог закона.

Али ово, на први поглед тако просто правило, мало је сложеније кад се изближе погледа. Тако пре свега, могу се разликовати закони прави и формални, односно закони општи и специјални или индивидуални и њихов међусобни однос ствара у пракси извесне тешкоће. Може се тврдити да доцнији општи (прави) закон не укида ранији индивидуални (формални) закон (сем ако то у њему није изрично наведено), као што ни доцнији индивидуални закон не укида општи који му претходи. Нама изгледа, с обзиром на примере из законодавне праксе, да је могуће и друкчије схватање, наиме да и доцнији општи закон укида индивидуални, и тек ако се то не би желело, да би то требало нарочито предвидети доцнијим законом. Овде треба поменути и случај са финансијским законом, нарочитом врстом формалног индивидуалног закона који важи за једну одређену буџетску годину. Његови прописи могу бити двојаке врсте: једни који важе свега годину дана, и други чије дејство траје и пошто финансијски закон који их је донео престане важити, јер је протекла година односно време за које је донет. И овде се не може увек са сигурношћу утврдити однос између ранијег и доцнијег законског прописа, односно да ли један пропис финансијског закона важи или не важи. У пракси се обично у финансијским за-

конима понављају из године у годину прописи, или се набрајају параграфи чија се важност продужује, али ни то није увек поздан начин за расправљање свих могућности.

Имамо затим случај кад се закон укида новим уставом. Устав је закон са појачаном формалном снагом, дакле у ствари опет закон, те за њега у главном важи оно што је напред речено о закону. Устав може раније законе укинути једном општом одредбом „у колико би били противни уставу“ (чл. 202 Устава од 1903), или изричним набрајањем закона који се укидају. Али устав може прећутно укинути раније законе по ономе начелу да доцнији закон укида ранији. Ово је толико несумњиво, да уставотворац који би желео да остави у важности раније законе, ма да су противни уставу, мора то изрично рећи. Тако наш Устав у чл. 118 садржи пропис да сви постојећи закони сем Закона о Краљевској власти и Врховној државној управи од 6 јануара 1929 године остају на снази док се редовним путем не измене или укину. Ово значи да у случају сукоба Устава са ранијим законом важи закон а не Устав. Свакако је ово једно незгодно решење и у пракси није могло бити кроз и са сигурношћу provedено. Тако на пр. завршни државни рачун подноси се Народном претставништву на решење са примедбама Главне контроле као што то прописује Устав у свом чл. 107 (последњи став), ма да није промењен пропис чл. 26 тач. 13 Закона о Главној контроли по коме се извештај о државном завршном рачуну подноси Краљу. Међутим пропис другог става истог 107 члана Устава о постављању чланова Главне контроле, по коме њих бира Народна скупштина из кандидационе листе коју саставља Државни савет, не примењује се иако доцнији, већ се и даље примењује пропис чл. 5 Закона о Главној контроли, по коме чланове Главне контроле поставља Краљ на предлог Претседника Министарског савета. Опет дакле једна нејасност у односу између два супротна правна прописа хронолошки различита. Додајемо овде да се и вие с резервом не саопштавају Краљу као што прописује чл. 59 Закона о Главној контроли који није промењен него се оне достављају Народном претставништву.

Закон се затим исто тако може укинути и уредбом са законском снагом. Видовдански устав (од 1921) изрично је предвиђао постојање таквих уредаба. У своме члану 94 прописивао је да се могу доносити и уредбе са законском снагом по специјалном законском овлашћењу. Ове уредбе нису могле бити у супротности са законским овлашћењем на основу кога су биле прописане, а могле су бити противне другим законима, јер су могле уређивати односе као и сваки други закон. Данашњи наш Устав не предвиђа такву врсту уредаба. Међутим њих врло често срећемо у законодавној пракси. Појединим законима а нарочито финансијским овлашћује се Министарски савет као и поједини министри да допуњују, мењају и укидају разне законе. Законска снага једној уредби може се дати и на тај начин што би у законодавном овлашћењу на основу кога се она издаје било наве-

дено да се њени прописи могу мењати само законом. Таква је на пр. Општа уредба универзитета од 11 децембра 1930 године донета на основу овлашћења из § 41 Закона о универзитетима од 28 јуна 1930 године, или Уредба предвиђена чл. 135 Устава од 1921 године о подели земље на области.

Један закон исто тако може бити укинут и обичајем. То је истина врло редак случај т. зв. изобичајења закона. Он наступа онда кад се место једног закона употребљава обичај који је са њиме у супротности а који се одржао мимо закона. Слично овоме је и укидање закона услед неупотребе, ма да се није створио обичај њему супротан, који би се место њега примењивао. То је падање закона у заборав; пример за ово свакако се може наћи и код нас. Додајемо и прећутно укидање, на пр. Устава од 1838, као и престанак закона због исцрпености ради које је донет.

Најзад имамо случај чл. 116 нашег Устава по коме Краљ може у извесним случајевима указом наредити да се привремено предузму све изванредне неопходно потребне мере независно од уставних и законских прописа. Све изузетно предузете мере поднеће се накнадно Народном претставништву на сагласност. Али ове мере свакако би добиле трајну важност ако би се са њима Народно претставништво сагласило. Према томе овакви укази у самој ствари били би једна врста уредаба по нужди, које су опет једна врста уредаба са законском снагом, сличних онима о којима је горе било речи.

Оваквим указима врши се уствари обустављање извесних прописа закона односно Устава, које се доцније претвара у укидање тих прописа. Само обустављање и иначе има неке сличности са укидањем: закон не важи за време за које обустављање траје. Разлика између обустављања и укидања била би у томе, што би довољно било да протекне рок обустављања ако је оно било везано за рок, на пр. ако је оно било предвиђено финансијским законом који траје годину дана па да самим тим обустављени прописи ступе на снагу, без икакве нове законодавчеве интервенције. Ако није предвиђен рок обустављању, довољно је укинути пропис о обустављању па да обустављени прописи поново ступе на снагу. Исто тако обустављени прописи поново би ступили на снагу ако прописи о обустављању не би били поднети Народном претставништву кад се оно састане или ако се оно са њима не би сагласило ако је постављен такав услов за њихово даље важење. Ако би један пропис међутим био укинут другим прописом, не би он ступио поново на снагу, ако би престао важити пропис којим је он укинут, већ би потребно било донети нов пропис, или стари пропис изрично редовним путем васпоставити. Потпуности ради додајемо овде и укидање закона путем т. зв. опозивања, какав је случај био на пр. са законима о укидању Касације и о смањивању зеленашких дугова из шездесетих година прошлог века.

Из свега наведенога може се закључити како је често врло тешко приликом примене закона правилно решити питање да ли

један пропис важи или не важи, кад има толико разних начина на које један пропис може престати да важи, а не постоји само оно једно просто правило да један пропис престаје да важи на онај исти начин на који је и донет. Из овога се исто тако може видети колико је законодавна техника један компликован посао и колико је још тежи посао органа судске и управне власти, а и самих грађана, који су дужни да се сналазе у тако тешким приликама, под којима примењују и извршују правне прописе.

Д-р Драгослав Б. Јовановић

НАЧЕЛО НАРОДНЕ СУВЕРЕНОСТИ У АЛБАНСКОМ МОНАРХИСКОМ УСТАВУ ОД 1928

I

По начелу народне суверености, — онаквом, како су га били замислили и применили људи Француске револуције, — субјект суверености је народ. Не појединци, већ читав народ као личност, која се налази над појединцима. Само што се ту народ не узима одвојено од државе, како се то по који пут мисли. Народ и држава чине по томе начелу једно: Народ стиче своју личност кроз државу, тако да држава онда није друго, већ персонифицирани народ. Начело старе француске монархије, по коме је субјект суверености монарх, Француска револуција заменила је овим новим начелом, по коме сувереност припада народу.

Начело народне суверености критиковано је много. Приговара му се с једне стране, да је непотребно, јер да не искључује ни једну форму владе; с друге, да је чисто политичког, а не и правног карактера. Но оба ова приговора не стоје на чврстим ногама. Пре свега, начело народне суверености не дозвољава сваку форму владе, односно није свака форма владе у складу са тим начелом. Затим, не стоји да је начело народне суверености увек само политичко начело. Свакако се не може рећи, да је оно правно начело у свим државама. Али оно то јесте у свакој оној држави, у којој је уставно уређење изведено на његовој бази. Није важно, да ли је у самом Уставу начело народне суверености изричито признато. Важно је само, да је уставно уређење изведено по томе начелу, па да оно постане правно начело. Обратно, оно није правно начело и ако је у Уставу изричито признато, ако уставно уређење није изведено по њему.

А уставно уређење изведено је по начелу народне суверености онда, ако је с једне стране то уређење дело самога народа, и с друге ако оно може бити у свако доба мењано вољом самога народа. Према томе, за начело народне суверености није важно ко по уставним прописима врши власт. За то начело важно је то, да су ти прописи увек дело самога народа и

да тако сви државни управљачи црпе своје власти, или боље своје надлежности од народа. То онда значи, да је у противности с начелом народне суверености не само апсолутна монархија, у којој је сва власт, па и уставотворна у рукама монарха, већ и ограничена монархија, у којој о уставном уређењу државе одлучују увек народ и монарх заједно. По начелу народне суверености уставотворна власт припада у целости народу и народ у вршењу те власти не може бити ограничен неком другом вољом. Зато у монархији, у којој је за промену Устава потребна и привола монарха, начело народне суверености није примењено. Томе начелу монархија се не противи само онда, ако уставотворна власт припада само народу: ако дакле народ сам установљава све државне органе и ако их он сам може слободно мењати. Тако је било по француском Уставу од 1791. Зато се монархијска форма тога Устава није противила начелу народне суверености, које је било прокламовано у члану 3 Декларације права човека и грађанина од 1789.

II

Устави већине монархија дају монарху одлучујућу улогу код вршења ревизије Устава. За ту ревизију они траже, покрај посредног или непосредног пристанка народа, још и пристанак монарха. Тако се у тим монархијама монарх јавља не само као установљени, већ и као уставотворни орган, заједно с народом и њему равноправан. Те монархије зато нису у сагласности с начелом народне суверености. У колико је у уставима тих монархија то начело изричито признато, то признање је у протусловљу с изведеним уставним уређењем. (Тако на пр. у Уставима Белгије и Луксенбурга).

Монархије, које су у складу с начелом народне суверености, доста су ретке. Може се рећи, да нам пример такве монархије данас пружа Албанија. У члану 7 албанског Устава од 1 децембра 1928 признаје се изричито начело народне суверености, пошто је ту прописано, да „све власти произилазе од народа“. И онда, у складу с овим начелом, овај Устав омогућује своју ревизију и без краљеве приволе.

Сам поступак за ревизију Устава није увек исти: (1) Када се ради о делимичној ревизији Устава, одлуку о томе Скупштина мора донети код првог гласања већином од $\frac{2}{3}$, а код другог гласања од $\frac{3}{4}$ свих посланика. Ако краљ овако изгласаној одлуци неће да да своју потврду, он је дужан да ју у року од 15 дана, од како му је достављена, врати Скупштини навађајући разлоге, услед којих то чини. Ако сада Скупштина изгласа поново и на исти начин одлуку о ревизији, она се распушта. Ако и новоизабрана Скупштина учини то исто, краљ је дужан да одлуку о ревизији Устава промулгира. Значи, да је делимична ревизија Устава могућа и без краљеве приволе, под условом само да народ односно његово претставничко тело устраје при својој одлуци о ревизији. (У чл. 224, 225, 226 и 228). — (2) Ако

се ради напротив о потпуној ревизији Устава или ако се ради о ревизији члана 8 („законодавну власт врше заједно краљ и парламенат, који је састављен од једне скупштине“) или члана 53 Устава (који одређује како ће се попунити престо, ако краљ остане без мушког потомства), поступак је овај: ако предлог за овакву ревизију Скупштина изгласа већином од $\frac{3}{4}$ свих посланика, она се одмах распушта и бира се нарочита Ревизиона скупштина, која је састављена од двоструког броја чланова обичне Скупштине и чији је једини задатак да донесе одлуку о предлогу ревизије. Ако ова скупштина ту одлуку изгласа, она је дефинитивна и краљ њу мора промулгирати у року од 15 дана од како му је достављена. Према томе, одлуку о потпуној ревизији, као и одлуку о ревизији чланова 8 и 53 Устава, народно претставничко тело доноси само, без краљевог суделовања. Краљу није ту дато ни право суспензивног вета. (У чл. 227 и 229).

Из овога се види, да је по албанском Уставу свака његова ревизија могућа без краљевог пристанка. Значи, да је уставотворна власт у рукама самога народа. Могло би се међутим помислити, да то није у целости тако услед одредбе (чл. 224, ал. 4), по којој: „не може бити тражена ни прихваћена ревизија чланова 1, 2, 6, 50, 52 и 70 Устава“. Међу овим члановима, који не могу бити предмет ревизије, налази се и онај (чл. 1), по коме је Албанија монархија. Тако изгледа, да је овим прописом уставотворна власт албанског народа знатно ограничена.

Међутим, тако то ипак није. На случај овакве забране ревизије неких чланова Устава не налазимо само у овом албанском, већ и у неким другим Уставима. Али оваква забрана важи само докле док постоји, тј. док није редовним путем укинута. У албанском Уставу она је прописана у алинеји 4, члана 224. Али сама та алинеја 4, члана 224 може бити редовним путем промењена, па и укинута. Кажемо редовним путем, што значи да се то може догодити и без краљеве приволе. А једном ово учињено, ревизији би се могли подвргнути сви чланови Устава, без икаквог изузетка. Тако у крајњој анализи албанском народу припада уставотворна власт без икаквих ограничења.

Д-р Јован Стефановић

ПОСТАВЉЕЊЕ ПРОФЕСОРА УНИВЕРЗИТЕТА БЕЗ ИЗБОРА ОД СТРАНЕ УНИВЕРЗИТЕТСКИХ ВЛАСТИ

Аутономија Универзитета, која претставља нужну гаранџију за успешан рад јавне службе више наставе, садржи у себи више елемената. Један од тих елемената јесте и учешће Универзитета у рекрутовању својих наставника. Питање је у чему се, по нашим позитивним прописима, ово учешће састоји? Одговарајући на ово питање, ми ћемо оставити на страну све друге врсте универзитетских наставника, па ћемо се задржати само на ванредним и редов-

ним професорима. То чинимо из жеље да своје излагање упростимо, ослобађајући га сувишних детаља. Уосталом све што будемо закључили, у погледу основног питања које расправљамо, за ове две врсте универзитетских наставника, важи у принципу и за све остале.

Ванредни и редовни професори Универзитета постављају се краљевим указом по претходно извршеном избору од стране надлежних универзитетских власти. Те универзитетске власти у оба случаја су исте: факултетски савет најпре, универзитетско веће затим. Како у састав факултетског савета улазе и ванредни и редовни професори, и како опет по природи ствари у избору редовног професора не могу учествовати ванредни, закон изрично предвиђа да се у савету за избор редовног професора тражи апсолутна већина гласова од укупног броја редовних професора. Што се тиче избора ванредног професора у савету, закон тражи апсолутну већину од укупног броја редовних и ванредних професора, пошто по природи ствари и ванредни професори могу учествовати у избору ванредног професора. Укратко, кад је реч о избору ванредног и редовног професора у факултетском савету разлика је између првог и другог избора у томе што у првом избору учествују и ванредни и редовни професори, док у другом само редовни. Али и у једном и у другом случају важи правило, да је кандидат изабран ако је за њега гласала апсолутна већина свих оних који у томе избору могу учествовати уопште, а не апсолутна већина присутних. — Поред ове разлике између избора ванредног и избора редовног професора постоји још једна разлика. Она се састоји у овоме: избору ванредног професора у савету мора претходити конкурс, док се избору редовног професора може приступити и без расписивања конкурса. — Кад се у факултетском савету изабере ванредни или редовни професор, одлуку о томе декан факултета преко ректора универзитета упућује универзитетском већу, које претреса и прима или одбацује у савету извршени избор, ценећи при томе формалне, моралне и стручне квалификације кандидата. Универзитетско веће сачињавају сви редовни професори једног Универзитета и за његову одлуку о избору закон тражи присуство најмање две трећине чланова и апсолутну већину од укупног броја свих његових чланова.

Универзитети су аутономна тела, али као аутономија других аутономних тела тако ни његова није потпуна. И ако аутономни, Универзитети у вршењу свога задатка стоје под непосредним врховним надзором Министра просвете. Тај надзор код избора ванредних и редовних професора састоји се у томе што се избор, извршен у факултетском савету и универзитетском већу, има доставити на одобрење Министру просвете. За питање које расправљамо важно је истаћи, да у пракси Министар просвете ово одобрење извршеног избора не даје на тај начин што би донео своју нарочиту одлуку о томе одобрењу, него на тај начин што издејствује доношење краљевог указа о постављењу изабраног кандидата за ванредног односно редовног професора. Према

томе, поменуто одобрење садржи се у том краљевом указу о постављењу, — другим речима кад Министар просвете издејствује да се једно лице постави за професора, тиме се само одобрава избор за то звање извршен од стране Универзитета.¹⁾

Из свега изложеног проистиче, да Универзитет по законом прописаном поступку бира професора, и да његова одлука о томе подлежи одобрењу надлежне државне власти. Универзитет, истина, није у стању да сам, потпуно самостално, доведе за професора кога хоће, јер и ако изабере тога кога хоће, он може не постати професор ако не изиђе указ о његовом постављењу. Али ако Универзитет није у стању да потпуно самостално доводи за професоре кога хоће, још мање је у стању Министар просвете као надзорна власт да наметне Универзитету за професора онога кога он неће. Највише што Министар просвете може учинити, то је да се одупре Универзитету у довођењу једног одређеног лица за професора, па и ту је питање докле тај његов отпор може да иде и да ли је он у стању коначно спречити то довођење. Али улажење у ово питање одвело би нас ван обима нашег чланка, па га стога и остављамо по страни. Оно што је овде за нас од значаја то је констатација, заснована на анализи законских текстова, да Министар просвете не може издејствовати постављење за професора Универзитета ниједног лица које претходно није прешло кроз избор од стране надлежних универзитетских власти.

Шта ће бити ако Министар просвете, то што по закону не може учинити, ипак учини? Да би указ о постављењу, који би он у таквој ситуацији издејствовао, био неправилан, није нимало тешко доказати. Управо, његова неправилност проистиче већ из оног што смо до сада изложили. Јер кад доношењу једног акта по самом закону има да претходи и конкурс, и избор у факултетском савету, и избор у универзитетском већу — како онда тај акт може бити правилан ако би био донет а ништа му од свега тога није претходило, као што је случај у нашој претпоставци! У ствари, не поставља се просто питање о његовој неправилности, која је очигледна, него о томе каква је и колика је та неправилност. Да није таква и толика, да би акт тако донет спадао у категорију непостојећих аката?

Као што је познато, административни акти, па дакле и укази, могу бити правилни и неправилни, односно сагласни са законом и противни закону. Неправилан акт, као и правилан, производи своје дејство, само се оно може отклонити употребом правних средстава које закон у том циљу ставља на расположење физичким и правним лицима. Али чак и тужба упућена суду не задржава извршење неправилног акта него се он, и поред тужбе, може извршити. Међутим, неправилност акта може бити тако тешка, да услед ње правно и нема акта. То су тако звани непостојећи акти, који немају никакву извршну снагу. Отуда њих нико

¹⁾ Одредбе о избору ванредних и редовних професора налазе се у § 19 Закона о универзитетима и чл. 105—116 Опште уредбе универзитета.

није дужан ни поштовати, ни покоравати им се, већ их свако може сматрати као да нису ни донети; отуда исто тако противу њих није потребно ни подизати тужбу суду, јер се тужбом тражи поништај, а оно што не постоји не може се ништити. Место тога, увек и у свако доба, невезано за какав рок, може се позивати на непостојање оваквих аката, и независно од њих остваривати своја права односно тражити њихово остварење.

Да бисмо сад лакше одговорили на горе постављено питање, навешћемо из француске административносудске праксе пример непостојећег акта, који се и у литератури помиње. На име, ако извесна власт донесе одлуку којом ускраћује одобрење одлуке друге власти која уопште не подлежи одобрењу, одлука о том одбијању одобрења сматра се као непостојећи акт. Исто решење имало би важити и на случај ако извесна власт донесе одлуку којом одобрава одлуку друге власти која уопште не подлежи одобрењу: одлука о овом одобрењу, исто онако као и она одлука о одбијању одобрења, јесте један непостојећи акт. У оба ова случаја, и кад је реч о одобрењу и кад је реч о неодобрењу, акт је непостојећи из простог разлога што та власт која је одобравала односно не одобравала нити има шта да одобрава нити шта да не одобрава. Услед тога ће она власт, која је донела одлуку која не подлежи одобрењу сматрати одлуке оне друге власти о одобрењу односно неодобрењу као да нису ни донете, као да не постоје, и мирно извршити своју сопствену одлуку.

Исто тако стоји ствар и са актом о постављењу професора Универзитета без избора од стране надлежних универзитетских власти. Јер кад се у горе наведеним случајевима акти о одобрењу и неодобрењу одлуке која уопште не подлежи одобрењу имају сматрати као непостојећи, пошто се њима није имало шта ни одобрити ни не одобрити, исто то очигледно има да важи и за овај наш случај. У ствари, овај акт о постављењу, као што смо видели, садржи у себи одобрење извршеног избора. Отуда кад није било избора, нема се шта ни одобравати, па према томе ни акт о постављењу доносили. Ако се он, ипак, донесе, онда имамо исту ситуацију, као и у она два горња случаја, на име одобрава се онда када нема шта ни да се одобрава ни да се не одобрава. И према томе, као тамо тако и овде, имамо пред собом један правно непостојећи акт. Сваки други закључак могао би се засновати само на изричном законском тексту, а таквог текста нигде нема. Без таквог текста, међутим, није могуће да се власт надзора, која се у овом случају састоји у одобрењу избора, претвори у власт одлучивања, која би се састојала у одређивању универзитетских професора.

Уопште, принцип је, кад је реч о аутономном телу и надзору над њим, да тај надзор постоји у онолико у колико је изрично предвиђен. Супротно ономе што постоји код хијерархије где се по природи ствари претпоставља потчињеност, овде се обрнуто претпоставља независност. И као што се тамо свако одступање од потчињености има уско тумачити, тако исто се овде има поступити са одступањем од независности. Није, дакле, могуће никак-

вим тумачењем извести, да је надзорна власт у стању више учинити него што јој закон пружа могућности. Чак и у случају кад би надлежне универзитетске власти сматрале да једно празно професорско место не треба попуњавати, ни тада Министар просвете нема никаквог начина да сам то учини, — нема начина јер му га закон није ставио на расположење. У ствари, то претварање надзорне власти у одлучујућу власт претстављало би оно што се назива супституцијом. Ову супституцију надзор начелно може обухватити у себи, али се она не претпоставља, него мора изрично бити предвиђена. А како она овде није предвиђена, значи да не постоји, и да према томе Министар просвете не може да се супституише универзитетским властима ни кад оне не би хтеле да учине оно што у погледу попуњавања празних места спада у њихову надлежност. Још мање би могао учинити то, кад су помануће власти готове да своју надлежност изврше.

Ако претпоставимо да надзорна власт издејствује указ о постављењу професора без избора од стране надлежних универзитетских власти, каква ситуација настаје у томе случају за Универзитет? Пошто овде није реч о обичном неправилном акту, него о једном правно непостојећем акту, он не би имао потребе, видели смо, да код Државног савета подиже тужбу против таквог акта. Место тога, Универзитет би могао, не уводећи у дужност тим путем постављеног професора, — јер њега, као аутономно тело, нико не може натерати да се са своје стране придружи овако учињеној незаконитости, — предузети све што треба за попуњавање места а што спада у његову надлежност, као да оног акта о постављењу и нема. Према томе, расписао би конкурс, ако је потребан, извршио избор у факултетском савету и универзитетском већу, и поднео тако извршени избор надзорној власти на одобрење.

Д-р Михаило Илић

ДА ЛИ ВАЖИ У ЈУГОСЛАВИЈИ КОНКОРДАТ СА СРБИЈОМ ОД 1914 ГОД.?

Да ли српски конкордат важи у правном животу наше државе, то питање није тешко решити. Цео наш правни живот сведочи, да тај конкордат има право значење. На основу чл. 2—4, 6 и 8 тог конкордата постоје и раде католичке београдска архијепископија и скопска епископија, на основу чл. 5 тог конкордата београдски архијепископ и скопски епископ примају плату од државе, на основу чл. 6 носе своје службене титуле, на основу чл. 7 полажу заклетву верности Краљу. На основу чл. 9 отварају у споразуму са Краљевском владом парохије у својим епархијама. На основу чл. 13 конкордата брачне спорове католичких бракова суде католички судови, ма да према државном закону (Уредба са законском снагом од 7-XII-1861, В Н 2444) за те парнице надлежни су општи грађански судови.

На основу чл. 12 и 13 конкордата мешовити бракови, закључени пред католичким свештеником, где је једна страна православна, исто тако спадају у надлежност католичких судова, ма да законодавно решење од 9-IX-1853 В Н 859 увршћује такве бракове у надлежност православних судова. На основу чл. 14 конкордата деца из таквих бракова, по жељи супруга, могу бити васпитана у католичкој вероисповести, ма да према истом законодавном решењу она морају бити православна.

На конкордат се позивају обично административне власти у својим решењима, на пр. министар правде г. Н. Суботић у решењу односно парохија грчког обреда у београдској архиепископији, у многобројним решењима о брачним питањима итд. Позивају се на конкордат и наши касациони судови у својим одлукама. Такве су на пр. одлуке Београдског касационог суда од 19-VI-1925; од 181-X-1927, од 16-XII-1927¹⁾ и др. Пуноважност конкордата 1914 год. признаје не само административна власт и јудикатура, него и научна литература. На пр. проф. М. Лановић (Конкордат Југославије са Ватиканом, Београд, 1925, стр. 42—43), М. Новак (у допунама према Уцбенику црквеног права Гроса - Шелера, Загреб, 1930, стр. 30), проф. Ж. Перић (Die Ehescheidung nach Serbischen Recht, стр. 23, прим. 54), проф. Б. Ајснер (Међународно... брачно право, Загреб 1935, стр. 17, прим. 22, д-р Анте Црница (Канонско право, Сплит, 1937, стр. 40) и др.

Пошто ово гледиште нико не оспорава, можемо казати да у том погледу постоји *communis opinio doctorum*. Више је компликовано питање о карактеру те важности, другим речима о томе, како важи тај конкордат, да ли важи као међународни или тачније *quasi* — међународни уговор или само као унутрашњи државни закон. То питање има не само чисто теориско, него и практичко значење. Ако конкордат важи као међународни уговор, одавде следује да не може бити ни укинут нити измењен без претходног споразума са Ватиканом, а ако он важи само као унутрашњи закон, одавде следује да се и он потчињава општем правном начелу да *lex posterior derogat priori* и да он важи само у толико, колико је сагласан са каснијим законима и да у будуће може бити и измењен и сасвим укинут тим законима.

Већина правника решава питање у другом правцу, тј. у том смислу да конкордат од 1914 г. сада важи само као обични државни закон.

„Ми, дакле, имамо у нашој Краљевини на снази, пише на пр. проф. Лановић, у своме гореспоменутом раду, три таква конкордатских закона, од којих један важи за Хрватску и Славонију, други за Црну Гору, а трећи за Србију. Наглашујем нарочито, да они важе још само као државни закони, да имаду дакле правно обавезну снагу само уколико нису односно не буду новијим државним законима измењени.“

То његово мишљење прихватио је и д-р Новак у споменутом раду.

¹⁾ Види Ковачевић, Судска пракса, Одлуке кас. судова 1925, бр. 142, стр. 169—170 и 1927, бр. 131—133, стр. 132—133.

„Као државни закони (ови конкордати) важе и даље, пише он стр. 30), док не буду државним законодавством стављени ван снаге.“ Исто мишљење понављају и католички канонисти, на пр. др. Анте Црница у своме раду „Канонско право“ (Сплит, 1937, стр. 40).

Није јасна и чак привидно контрадикторна позиција садашње владе у томе питању. У „Образложењу“, са којим је био поднет предлог закона о конкордату Народном претставништву, читамо:

„Изјавом Папе Бенедикта XV од 21 новембра 1921 године били су стављени ван снаге сви уговори Ватикана са државама, којима је до Конференције мира у Версаљу припадала територија данашње наше Краљевине.“

Исто се понавља и у експозеу о конкордату Министра правде г. д-р Суботића од 19 јула 1937 г.²⁾

„Несрећност Римокатоличке цркве у нашој држави, каже експозе, потекла је у главном од алокуције, коју је папа Бенедикт XV одржао 21-XI-1921, када су изгубили своју снагу све погодбе и уговори, који су раније били закључени између Св. Столице и оних држава, које су као нове постале или оних, које су се прошириле придружењем нових прилика.“

Међутим у експозеу г. Претседника Министарског савета пред одбором за проучавање предлога закона о конкордату — од 8 јула 1937 г. читамо:

„Ви знате да постоји код нас у Србији закон о конкордату од 1914 г.“ „... Ми у Србији већ одавно живимо код конкордатом.“³⁾

Ту привидну противречност можемо да измиримо претпооставком, да конкордат од 1914 г. не важи код нас као међународни уговор, него важи као државни закон.

Ипак ми смо другог мишљења. По нашем гледишту конкордат од 1914 г. важи код нас не само као државни закон, него и као међународни уговор.

Да прегледамо разлоге, којима претставници супротног гледишта доказују своју тезу.

Први разлог, на који се позивају и званични акти — то је алокуција папе Бенедикта XV од 21 новембра 1921 г. у консисторiji кардинала. На тај разлог позива се и г. Лановић. Наиме он наводи из те алокуције у латинском оригиналу и хрватском преводу два следећа пасуса:

„Видимо, да су из тога толиког преокрета ствари настала посве нова (лица) тако, те се садање не може сматрати оним истим моралним што но је реч, лицем, са којим је Апостолска Столица некоћ уговарала. Из тога природно следи, да су и уговори и утаначења, који су између Апостолске Столице и тих Држава раније углављени, сву већ своју снагу изгубили.“

„Нема га наиме, који не би знао, да су након најновијега великог рата или нове Државе настале или старе Државе, присаједињењем покрајина порасле. Јасно је дакле већ по томе — да изоставимо

²⁾ Види брошуру „Конкордат пред Народном Скупштином“, стр. 21.

³⁾ Ibid., стр. 16 и 18.

друго, што би могли да у доказ тога изнесемо — да ове Државе не могу ни по којем праву за се усвајати оне привилегије, које је ова Апостолска Столица свечаним уговорима и утаначењима другима поделила, јер уговори са другима нити могу да користе, нити да шкоде осталима."

Али пре свега сама по себи та папска изјава не може да укине макакв конкордат. Конкордат је двострани писмени уговор и због тога он може бити укинут само споразумом странака. Да је то тако, о томе изреком сведочи и енциклика папе Пија X „*Veherementer nos*“ од 11 фебруара 1906 г. поводом француског закона од 9 децембра 1905 г. И у ствари папска алокуција није конститутивног, него само декларативног карактера. Она ни у чему не мења постојеће правно стање, него само констатује стање, које је постојало и пре те алокуције. Она не укида не само конкордат од 1914 г., који и не спомиње, него не укида ни други какв конкордат, те само констатује тај факат, да су неки конкордати већ пре те алокуције изгубили своју правну снагу.

Одавде следује, да и конкордат од 1914 г. није могао изгубити своју снагу због алокуције 1921 г., него због каквих других чињеница, које су претходиле тој алокуцији.

Као такве чињенице алокуција зна само две — престанак и промену те моралне, тј. правне личности, са којом је конкордат склопљен. О престанку моралне личности говори први од наведених ставова, о промени моралне личности говори став други. Наиме он говори о тим случајевима, кад су после великог рата „или нове Државе настале или старе Државе присаједињењем покрајина порасле“. У последњем случају у састав неке старе Државе ушла је нека нова теорија, у погледу које пре рата био је склопљен конкордат, али је склопљен са другом државом. У овом задњем случају привилегије, које је добила та друга држава, не прелазе на новог суверена те територије, при чему се папа позива на познату правну максиму, да „уговори са другима нити могу да користе, нити да шкоде осталима“.

Одавде следује, да према папској алокуцији конкордат од 1914 г. можемо сматрати као укинут у значењу међународног уговора само у једном од два случаја, наиме:

1) ако Југославију треба сматрати у области међународних односа као ново морално лице, као нови правни субјект; или

2) ако би територија, које се тиче конкордат од 1914 г., припала након великог рата другом правном субјекту, а не ономе, са којим је 1914 г. склопљен тај конкордат.

Ни први, ни други случај у ствари не постоји.

Да држава С. Х. С. (дакле и Југославија) „са гледишта међународног права не претставља нов правни субјекат, са новим правима и обавезама и да је то стара краљевина Србија са целим својим системом међународних уговора (треба додати: у том броју и конкордата од 1914 год.), то сјајно доказује наш познати правни ауторитет проф. Слободан Јовановић следећим неоспорним аргументима:

- 1) Србија је постојала као држава и пре уговора о миру;
- 2) Аустроугарски Југословени нису никада били признати од страних сила као држава;
- 3) Силе савезне и удружене спој са Србијом узеле су само на знање, а нису га ничим обележиле као стварање нове државе;
- 4) По уговорима о миру и по слободној вољи државе СХС, важност међународних уговора краљевине Србије пренела се на државу СХС.⁴⁾

Да је Краљевина СХС стара држава то су неколико пута признавале и међународне установе, на пр. Мешовити Арбитражни Суд.

А пошто је државни преврат од 6-1-1929 имао чисто унутрашњи карактер и ни у чему није изменио положај наше државе у области међународних односа, све, што је казано о Краљевини СХС, важи и за Краљевину Југославију. Одавде следује да Југославија са гледишта међународног права јесте иста морална или правна личност као и Србија, која је склопила конкордат 1914 г. и да због тога тај конкордат важи у Југославији не само као закон, него и као међународни уговор.

Не постоји, у односу на конкордат од 1914 г., ни други узрок укидања конкордата, наведен у папској алокуцији — промена суверена у територији, за коју важи конкордат, јер је територија, којој је намењен конкордат од 1914 г., у целини ушла у састав Југославије.

Друкчије стоји ствар, на пр. са аустриским конкордатом од 1855 г. Други узрок укидања конкордата, о коме говори папска алокуција, важи за њега, јер територија Хрватске и Славоније, где је важио тај конкордат, променила је своју суверену власт. Треба ипак скренути пажњу, да је тај конкордат још пре великог рата престао важити као међународни уговор и важио је само као државни закон, тако да ни та промена суверена ништа није изменила у погледу његове правне важности. На тај начин чине погрешку они правници, који у питању важности конкордата у нашој држави потпуно изједначују Српски конкордат од 1914 г. са Аустриским конкордатом од 1855 г.

Сергије Троицки

⁴⁾ Уставно право, Београд 1924, стр. 14—15. Види такође: Душан Суботић „Наша Краљевина није нова држава“ Нови Живот, 1922; и особито Отокар Рибарж „Да ли је наша Краљевина нова или стара држава“, „Архив, за правне и друштвене науке“ 1923 бр. 4, мај, стр. 241—261.

НЕЗГОДЕ СЛЕПОГ ПОЗАЈМЉИВАЊА ЗАКОНСКИХ ТЕКСТОВА

I. Са гледишта законодавне технике желети је да сваки закон буде комплетан, да буде потпун и исцрпан, да регулише преузету материју до краја. Он се не сме ослањати на туђе текстове, не сме тражити помоћ са стране. Сваки добар закон треба да је такав да се може примењивати сам за себе, он треба да садржи све прописе респективне материје.

У пракси се много греши о ово правило. Срећу се закони који за извесна питања не дају никакво решење већ просто упућују на друге законе. То је т. зв. формална рецепција закона. Она је двојака. (1) Или се један други правни пропис, један закон или законик, прогласи за супсидијаран пропис закона који се доноси, с тим да се он примењује увек уколико у овом новом закону постоје празнине и недостаци. (2) Или се нови закон позива на други постојећи закон у сваком поједином случају, тако да из њега преузима само одређене норме. Где нема директног позивања на други закон, он је у материји новог закона непримљив.

У првом случају нов закон садржи само једну једину одредбу којом проглашује неки постојећи закон за супсидијаран, он то чини генералном клаузулом. У другом случају појединачна позивања се налазе у многим параграфима новог закона.

Примера и једне и друге врсте има у нашем законодавству прилично. Тако је, на пример, као супсидијарна норма Закона о пословном реду у Државном савету и управним судовима проглашен Закон о грађанском судском поступку (§ 58). Као еклатантан пример друге врсте може се навести Закон о избору сенатора, који се на много места позива на Закон о избору народних посланика за Народну скупштину.

Незгоде су и у једном и у другом случају врло велике. Материја законски обрађивана за један случај не може никако да се потпуно адаптира ситуацијама новог и друкчијег стања. Познато је колико је неприлика имао Државни савет примењујући горњи пропис (§ 58 свог пословног реда), нарочито у првобитној редакцији из године 1922. Није се знало ни који од многих парничних поступака у земљи има да се примени. Административни спор, уз то, не може никад да се идентификује са чистим приватноправним спором. А колико је све незгода настало услед појединачне формалне рецепције Закона о избору народних посланика (ЗИНП) у Закон о избору сенатора (ЗИС) овај напис има баш циљ да покаже.

Али пре него би се навеле све те незгоде, ваља рећи да поред формалне постоји и материјална рецепција закона. Ње има кад се неки ранији или туђи законски пропис пренесе у нов закон по своме садржају. Неки пут се он буквално препише, други пут се само преузму његове идеје или правни институт који је створио. Ако се пажљиво поступа при материјалној рецепцији могу се избећи све незгоде. Али се у пракси и матери-

јална рецепција врши на један аутоматски, готово слеп начин. Она је онда по својим последицама равна формалној рецепцији. Указано је већ какве су све норме преузимане из аустриског законодавства које не могу никакву примену да нађу код нас (нарочито у области приватног права). Али баш ЗИС показује како је нецелисходно пресађивати норме и из домаћег законодавства ако оне нису прочишћене и сасвим прилагођене суштини и потребама новог закона.

Тај закон, заиста, садржи не само формално него многе и материјално рецелиране норме ЗИНП. И у једном и у другом случају позајмљивање је вршено сасвим некритички. Овај закон је рађен на брзину, кабинетски, нестручно. Настојало се да што пре угледа света на маколико недостатака имао. А сви му скоро недостаци потичу од тог слепог наслањања на ЗИНП. Овде ће се важнији међу њима појединачно навести.

II. Ево неколико примера неприличне формалне рецепције.

1) § 6 ЗИС преузима формално § 6 ЗИНП. По њему председник Сената врши дужност председника Државног одбора и кад се обављају избори за Сенат. Међутим се може десити (а сад се баш и дешава) да председнику Сената самом истиче мандат. Да ли он може онда остати председник Државног одбора? А шта ће бити ако се изабере нов председник Сената пре него су избори завршени? Који ће од те двојице да врши председничку функцију у Сенату?

2) § 10 ЗИС наређује да важи и за сенаторске изборе § 12 ЗИНП. У време кад је ЗИС донет поменути параграф је имао пет ставова; изменама од 1933 пети став је укинут. Да ли се на Сенат примењује тај параграф у својој првобитној редакцији или у измењеној, новој? Питање није чисто теориско. Јер је испуштени став садржавао одредбу по којој се нико не може кандидовати више него на једном месту. Сад је могуће да се неко кандидује за народног посланика и у два среза али је сумњиво да ли се може кандидовати за сенатора у две бановине.

Исто је тако измењен § 28 ЗИНП, који је постао саставни део ЗИС по диспозицији његовог § 20. Изменама од 1933 продужен је рок за исправку кандидатске листе до на 48 сати пре избора, док је раније истицао на пет дана пред изборе. Који рок важи за сенатске изборе? Нови рок више је потребан сенаторским него посланичким изборима, али је врло сумњиво да ли се он може аутоматски применити на сенаторске изборе. Ни у једном ни у другом случају није вероватно да је Скупштина, мењајући свој Изборни закон, била свесна тога да у исти мах мења и Закон о избору сенатора.

3) § 15 ЗИС прихваћа § 18 ЗИНП. И овај је параграф мењан новелом од 24 марта 1933 године, али измене нису битне. Међутим, како сад тако се и пре у том параграфу говорило о брисању претставника кандидатске листе који су означени без свога знања и одобрења. Таква лица имају да траже од Касационог суда у Београду да их брише са листе. А Касациони суд

у Београду нема никакве везе са сенаторским изборима. Кад је овај пропис преузимао у ЗИС, није ни речено да ће се примењивати по смислу, већ просто да као такав важи. Он говори још о претставницима носиоца земаљске кандидатске листе ма да код сенаторских избора листе као такве имају своје претставнике, а не њихови носиоци, најмање пак носиоци земаљских листа које нису познате изборном систему за Сенат.

4) § 17 усваја § 20 ЗИНП. У том параграфу говори се о неписменим предлагачима кандидатске листе, ма да ниједан бирач за Сенат не може уопште бити неписмен.

5) Адоптирани § 37 ЗИНП (§ 24 ЗИС) ставља у дужност среским начелницима да одређују заменике председницима бирачких одбора. То није нико ни мислио да примени на сенаторске изборе, па ипак је односна одредба преузета у ЗИС. Није свакако целисходна одредба истог параграфа по којој нормално замењује председника бирачког одбора председник месне општине кад се у одбору налазе као чланови председници и чланови виших државних судова. Друга је сасвим ствар у сеоским општинама код избора народних посланика а друга код избора сенатора где нема у целој Држави више од десет гласачких места и толико исто бирачких одбора.

6) § 67 ЗИНП (усвојен у ЗИС његовим § 40) наређује да се изабрани претставници народа морају јавити своје Дому и предати пуномоћства на дан сазива. То је код Скупштине сасвим на свом месту, али не и код Сената. Сенаторски избори (сви сем првога) врше се у жеку сазива и изабрани сенатори неће свакако чекати док се сазив закључи и нови отпочне па да предају своја пуномоћства. Њима би онда био скраћен мандат за неколико месеци а толико исто времена би Сенат био непотпун и крњ. Пракса је морала прећи преко ове неприличне рецепције закона и изабрани сенатори се јављају на дужност чим буду изабрани.

7) § 42 ЗИС прихватио је скоро све кривичне одредбе ЗИНП. А има међу њима таквих које се не могу применити на сенаторске изборе. Реципирани § 81 предвиђа казну и за једно дело које ЗИС није хтео у својим општим одредбама да прогласи за забрањено дело (он је намерно изоставио од реципирања одредбу по којој државни и самоуправни службеници који иначе носе оружје не смеју на биралиште доћи под оружјем, а по § 42 казни их ако се појаве са оружјем). По § 86 ЗИНП казне се чланови бирачког одбора ако пусте да гласа неко „кога у сталном бирачком списку нема а не поднесе судско решење да треба да буде у списак уведен“. Међутим, по ЗИС не постоје таква решења јер сам суд води бирачке спискове а не општине као код избора народних посланика.

III. Ништа нема мање незгодних материјалних рецепција ЗИНП. Ови ће примери то најбоље показати.

1) У § 1 ЗИС говори се о некаквој шестогодишњој периоди Сената ма да он као перманентно тело нема уопште ни-

какве периоде. Постоји само временски ограничен мандат сенатора али не и периода за Сенат. Скупштина, међутим, има периоду и тамо је реч на свом месту.

2) § 3 забрањује властима да позивају бираче у масама кад се врше сенаторски избори, иако сенаторских бирача нема ни пуних 5000. Забрана индивидуалног позивања има своје оправдање, али позивање у масама нити ће нека власт предузети да осујети сенаторске изборе нити би у томе успела. Јер су сви бирачи за Сенат људи са јавним функцијама које и онако општи позив не би обухватио.

3) § 12 заводи стални бирачки списак за Сенат где му апсолутно нема места. Каквог има смисла у почетку године уносити у списак народне посланике којима те године истиче мандат, или банске већнике односно претседнике општина који то никако не могу бити на дан сенаторских избора. Ако игде има смисла пригодни бирачки списак, то има смисла код избора за наш Сенат, где је бирача необично мало и где сви зависе од темпорерне јавне функције. Друга је ствар са Скупштином где има неколико милиона бирача и где се једном стечено бирачко право само по ретком изузетку губи.

4) § 19 наређује, попут ЗИНП, да предлагачи кандидатске листе морају уз оригиналан примерак листе поднети суду још и два штампана примерка за гласачко место. То је разумљиво код скупштинских избора где има неколико хиљада гласачких места, али шта ће два штампана примерка кад има свега једно гласачко место у свакој изборној јединици? Зар нису могле да се дају копије на машини откуцане саме оригиналне листе? То претседник суда може лако да сравни, лакше него кад су листе штампане и по форми различне од оригинала.

Најчудније је кад исти параграф налаже претседнику суда да један примерак тако оштампане и потврђене кандидатске листе пошаље на реверс „окожном суду у седишту оне бановине за коју је кандидатска листа потврђена“. А то је тај исти суд коме је он претседник. Код скупштинских избора шаље Касациони суд појединим окружним судовима у земљи копије потврђене листе, за свако гласачко место по једну. Реципирајући ту одредбу, ЗИС није водио рачуна о посебним приликама сенаторских избора.

5) § 22 забрањује да неко гласа више него једанпут као да је могуће бирачу из Скопља да се истог дана појави и на Цетињу и да тамо други пут гласа. Уопште је евиденција бирача за сенаторске изборе сасвим друкчија и лакша него за скупштинске изборе.

6) § 30, преписујући респективни пропис ЗИНП, наређује да се у случају нереда понови гласање следеће недеље „на том месту“. Као да има више од једног гласачког места у целој бановини?

7) § 37 наређује да се извештаји бирачких одбора шаљу Сенату преко Државног одбора а овај саставља списак изабра-

них сенатора на основу извештаја штампаних у Службеним новинама. Каква је потреба онда за посредништвом Државног одбора? Друга је ствар са посланичким изборима. Кад се они врше, Скупштине још нема, и мора неко да чува изборне акте. Код сенаторских избора Сенат постоји и дејствује. Зашто се онда њему не шаљу директно извештаји бирачких одбора кад је само он надлежан да их отвара и употребљава?

У свим овим случајевима је извршена слепа рецепција Закона о избору народних посланика без икакве зле намере, просто из обзира легислаторне економије. Али се из ових примера довољно јасно види да није добро чињено кад је тако поступано.

Лазо М. Костић

ДЕМОКРАТИЈА И ФЕДЕРАЛИЗАМ

Ова тема не би уствари била погодна за једну расправу овог обима. Она обухвата више питања, која би се могла груписати у политичка и у правно-политичка. Под првим мислимо на питање довољности демократије као принципа владе у погледу гаранције равноправности; под другим разумемо однос демократије и федерализма, узајамни утицај и последице тог утицања. Ово друго питање углавном треба да буде предмет овог чланка. Али како је и оно замашно и повезано разним проблемима, ова расправа нема други циљ, до да нагласи само неке идеје.

*

Мислимо да је тачно да би могло бити од научног интереса разматрање питања о односу демократије и федерализма. Демократија је један принцип владе, али и федерализам је у извесном смислу принцип владе. Демократија расправља на један начин питање владе у једној држави, што чини и федерализам у смислу својих принципа о подели надлежности између централне и посебних влада. Федерализам и демократија су два принципа који у пракси бивају једновремено примењени, али то не искључује испитивање о логици и дејству једног и другог принципа, као и о утицају који један принцип врши на други при једновременој примени. Случај је доста сличан са питањем рецимо, о односу демократског и монархиског принципа, сличан уколико се тамо, као и овде, ради о принципима који могу бити противречни један другом. Питање демократије и федерализма нашли смо донекле већ обрађено код немачког државноправног писца, проф. Карла Шмита (Schmitt, *Verfassungslehre*, 1928, S. 388). Шмит је својим проучавањем овог проблема дошао до закључка да се демократија, која претставља извесан хомогенитет и федерализам, који такође претставља извесан хомогенитет,

„стичу“ (zusammenfließen), и да то стицање има за последицу укидање стварног основа федерализма. Али пре него што објаснимо ову Шмитову мисао, морамо се потрудити да схватимо значење федерализма и демократије.

Без претензија да проблем федерализма коначно решимо, ми ћемо покушати да означимо само главне идеје из којих се може, по нашем мишљењу, извући један правилан закључак о федерализму. Федерализам може се схватити као чисто правни појам, а може бити схваћен и социолошки. Као правни појам федерализам је један организацијски принцип, који се посматра и објашњава у вези са правном идејом о држави. То правно схватање федерализма тумачи код нас први професор Г. Слободан Јовановић. По Г. Јовановићу правна одлика државе је њена сувереност. У државном савезу (Staatenbund — или конфедерација), држава задржава своју сувереност. Отуда је државни савез само један однос између држава. У савезној држави, државе чланице савеза губе своју сувереност, која се преноси на савезну власт. Отуда оне нису државе. Савезна држава (Bundesstaat — федерација у ужем смислу), јесте једна „проста држава, организована на савезној основи“ (О држави, стр. 186).

Овој чисто јуристичкој анализи државе не може се ништа приметити. Она има своју логику и свој практични смисао. Али ова правна анализа не чини немогућном једну социолошку анализу федерације. Правна анализа није увек у складу са стварношћу, што се и код питања федерализма потврђује. На један начин то је схватио у своје време и Јелинек, који је рекао да је „могућност савезне државе у тесној вези са учењем које не узима сувереност за битно обележје државе и које разликује суверене и несуверене државе“ (Staatslehre, S. 769). Правни закључци у питању савезне државе занемарују извесне стварне чињенице из којих се могу извући закључци у корист тезе о извесном државноправном положају држава у савезној држави. Тако, на пр., иако по теорији државне суверености посебне државе у федерацији нису суверене, оне у пракси често потврђују да су самосталне и независне од савезне власти. Иако нису суверене, иако су правно подређене федералној власти „било би недопуштено из ове апстрактне могућности закључити о већ постојећој свестраној потчињености чланица држава (gliedstaaten) вољи савезне државе“ (Jellinek, S. 784). Однос федералне власти према власти посебне државе мора се расправити не само према правној (потенцијалној) надлежности, него према социјалним (актуелним) чињеницама.

Захваљујући том социјалном стању, том односу снага и равнотеже, посебне државе у савезној држави уздижу се у стварности до ступња државе, тако да се, не без основа, може говорити о њиховом „властитом праву“ или њиховој „властитој моћи за поведења“, у смислу Јелинекових и Лабандових закључака. Тај социјални моменат игра код немачких писаца важну улогу и ми ево видимо, после Јелинека и Лабанда, једног новијег писца који такође покушава да федерализам објасни социолошком мето-

дом. Писац о коме је реч је већ поменути проф. Шмит. Оно што по Шмиту одликује државу, то је политичко јединство (*politische Einheit*), које значи извесну самосталну, неизведену, политичку моћ, која се практично манифестује као уставотворни чинилац једне политичке заједнице. По Шмитовом мишљењу у правој савезној држави или државном савезу, постоји увек множина тих политичких јединстава, поред савезног политичког јединства. (*Verfassungslehre*, S. 371, 389). Тако бисмо могли схватити државе као државе. И ако се савезна држава посматра историски и социолошки овај закључак би могао бити тачан. Али „политичко јединство“ није нужно схватити и као државу. Оно може бити схваћено као једна активна политичка снага која има самосталну политичку енергију, која има своју посебну гравитациону тачку политичке активности, тачку око које се врши концентрација политичке и социјалне енергије једног краја или једног народа. И на тој посебној политичкој снази стварно почива федерализам. У једној федералистичкој држави, у правом федерализму, нужно је постојање те множине политичких гравитационих тачака и оне су стварни услов федерализма.

*

Питање је сада, у каквом односу према федерализму, схваћеном на овај начин, стоји демократски принцип владе. Демократија теориски значи владу народа, значи да народ има највишу, уставотворну, власт у држави. Али под овај појам демократије може се подвести једна чисто формална демократија, како су ову схватили на пр. Брајс и Тома (Thomas). Формална демократија значи само једнакост индивидуе у законском смислу, једнакост која се политички манифестује кроз бројни однос, кроз цифарско слагање једне индивидуе преко друге, по хронолошком реду броја, без пуно обзира према сваком појединцу или сваком друштвеном реду и без пуно обзирања на однос самих појединаца међу собом, на њихов друштвени положај итд. Таква демократија, нека она значи и владу сувереног народа, ипак остаје само формална демократија и у односу на федерализам она ништа стварно не мења. Уколико суверена држава по правној теорији федерализма може да уништи сваку независност посебне државе у федерацији, у толико и суверен народ то може. Али тај суверен народ није у једној формалној демократији у стању да уништи оне посебне локалне центре у федерализму, баш зато што тај народ и потиче из тих посебних центара, и што као суверени чинилац кроз формалну демократију није дошао до стварног јединства.

Демократија би свакако имала да буде и социјална у извесном смислу, да би се њено дејство у односу на федерализам могло осетити. То значи да би демократија морала оживотворити извесно духовно јединство народа, извесну заједничку политичку свест, или, у смислу Хасбаха (*Hasbach, Die moderne Demokratie*, 1921), она би морала претстављати једно друштво, формирано једнообразно у погледу схватања, осећања и идеала. Она би

најзад имала да значи и један национални хомогенитет у смислу проф. Шмита (S. 231), у ком би случају могли говорити о националној демократији. Таква демократија, која би значила извесну духовну повезаност свих појединаца у једној држави, повезаност појединих јачих и политички активнијих и утицајнијих друштвених редова, сталежа или класа, — могла би претстављати политичку моћ која би била у стању да поруши стварне основе федерализма.

Проф. Шмит мисли да је тај судар демократије и федерализма већ наступио у Сједињеним америчким државама, које су, као и Вајмарска Немачка, постале „савезна држава без савезне основе“ (S. 389). Оставимо Немачку. Али је за Америку рано говорити и сада, а још више је рано било говорити 1928 године да је она стварно престала бити савезна држава. Шмит је направио један сасвим формалан закључак, да се „кроз демократски појам уставотворне власти целог народа укида савезна основа а тиме и савезни карактер“. (S. 389). Али питање је још увек, где је у С. а. држави тај суверени народ и када он као такав стварно дејствује. Некада је Дајси говорио да се „амерички суверен будио једанпут за 90 година“, док се за остало време, почев од 1789 године, живи под владом једног устава који је поставио чврсту федералистичку основу северо-америчком савезу држава. Истина је, још пре рата у северној Америци појавиле су се извесне тежње да се ојача савезна власт на рачун власти посебних држава и о томе је 1910 године писао Брајс (Bryce, *La république Américaine*, 1911, p. 520). О томе је такође после рата писао Гарнер (*Garner, Idées et institutions politiques américaines*, 1921), али то све, уколико је изазвало какве промене, није укинуло стварни основ федерализма. Напротив, Гарнер мисли да је федералистички принцип у Америци чврст и трајан и „да нико у Америци не би хтео да иде дотле да уздрма општи принцип на коме почива федералистички систем“ (p. 90—91).

Али иако за Сједињене државе не можемо примити Шмитов закључак, ми морамо признати да Шмит ипак није поставио неосновану тезу. И баш кад су у питању Северо-америчке државе морамо нарочито у овом тренутку бити обазриви. У последње време тамо се настоји да се тај тако подвојен народ на мање политичке заједнице, са посебним обичајима и посебним интересима, повеже у једну целину, да се сабере оно што у њему претставља једну духовну целину, један хомогенитет, и да се омогући тој целини стварно дејство у политичким пословима целе државе. Тамо се стварно чине настојања да „суверен народ“ постане и духовно сједињен и кад се и то буде постигло моћи ће се говорити о укидању стварног основа федерализма, моћи ће се другим речима говорити о томе да је у питању само једна централна политичка снага која све обухвата и која дејствује кроз целу државу.

*

Да закључимо. Проблем демократија — федерализам своди се на ово: демократија треба да повеже цео народ у једну је-

динствену политичку снагу да би се могло очекивати дејство суверене народне воље. У том случају, свака, па и федеративна брана овоме дејству постаје илузорна. Али све док демократија остане само формално јединство, које није у стању да отклони или да парализује дејство посебних, локалних политичких снага, федерализам ће имати свога смисла и оправдања.

Милан Владисављевић

ПОЛИТИЧКА НАЧЕЛА И МЕЂУНАРОДНО ПРАВО

Ако је праву сврха усклађивање супротних интереса одређивањем граница, до којих је остварење појединих интереса допуштено, онда је посве разумљиво и природно, да постоји тижна веза између политике као дјелатности, која иде за промицањем властитих интереса сваке државе, и међународног права, које треба да уређује одношаје и сукобе интереса. Та веза и међусобно дјеловање међународне политике и међународног права даду се проматрати с разних гледишта. Нарочито се може запазити настојање, да се политичка дјелатност држава, која служи остварењу њихових интереса, сведе у опћените формуле, којима се жели дати значај правних правила. Не треба ту мислити на ситније или крупније дневне препирке, у којима свака странка тумачи право у своју корист, него у првом реду на велика начела, која су кроз десетљећа, па и стољећа равнала политиком држава, боље рећи изражавала ту политику, а која су често приказивана као правне засаде.

Можда нам најбољи пример за ту појаву пружа начело равнотеже сила. Guicciardini вели, да га је поставио Lorenzo di Medici, али сама политика, коју оно изражава, нема дана рођења. Политика равнотеже сила примјењује се између малих државица тадашње Италије, али — како је то већ учени Бекон опазио — и између великих држава, које су се биле потпуно изградиле на почетку новог века. Начело равнотеже сила равна напосе од вестфалскога мира овамо политиком европских држава, налази свога мајстора у Вилиму III. за вријеме великога хрвања између француске и аустријске куће за превласт у Европи и за големе поседе и благо Шпањолске. Нарочито ће у XIX столећу, толи богатом у измени догађаја, начело равнотеже сила диктирати многе политичке потезе европских државника. С тога гледишта даду се проматрати велика трговања и замјене подручја на бечком конгресу (гдје је број становника служио као главно мерило), подјела интересних сфера и колонија у Африци, стварање неутралних и т. зв. тампон-држава, а напосе цјела политика велевласти према Турској. И политика „отворених врата“ према Кини имаде исти извор.

Уза све то, начело равнотеже сила остаје политичким начелом, а није постало правном засадом међународног права. Оно то није ни могло постати, јер — како исправно опажа Жи-

војин Перић — њиме се с неправом примјењује неки закон физике на међународне одношаје, што значи, да се ти одношаји материјализирају¹⁾. У том лежи по мишљењу Живојина Перића и један од узрока светскога рата.²⁾

Друго велико начело, које је дуже време владало политичким дјеловањем европских државника, јест начело легитимитета. Већ по самом свом називу оно настоји примити вид правног начела. Тако га већ приказује Talleyrand руском цару Александру, када се вијећало о будућем облику владавине у Француској:

„Само још два начела стоје сада у свијету једно насупрот другом: легитимитет и случај. Легитимитет је опет пронађено, опет признато, разумом и предајом посвећено право. Случај је пobjеда или пораз, срећа, несрећа, самовоља, револуција, чињеница. Жели ли Европа избјећи револуцију, господство чињеница, случај, преврате, тада се мора држати права, тј. легитимитета. У том случају правила нису више само изражај материјалне силе, већ су она морални ауторитет једне над свим промјенљивостима узвишене догме“ (наведено по Lamartine-овој повијести растаурације, VI, 10).

И ето, то начело законитости равна политиком свете алијансе, организације, коју многи успоређују с данашњом Лигом народа³⁾. Али оно свеједнако остаје политичким начелом. Прије рата оно је доживело нови облик у Тобаровој и Вилсоновој доктрини, које ускраћују признање владама, произашлим из револуције кршењем дотадашњег устава, па тиме желе осигурати уставни континуитет демократског облика владавине у америчким републикама.

Једнако је и начело народности тек политичко, а не правно начело, премда га је нарочито старија талијанска школа таквим прогласила, и премда је судбоносно деловало на прекрајање земљописне карте течајем целог XIX столећа, а иза светскога рата кумовало је у облику права самоодређења народа стварању читавог низа држава.

Напокон се и настојање за осигурањем свјетскога мира може узети као равнало државне међународне политике. То је начело пацифизма, које се јавља појединачно кроз векове у основама државника, публициста и сањара, а од почетка XIX столећа овамо размахало се у велики покрет, који је постао знатним фактором јавнога мишљења и тако утјече на политичку делатност влада. Као што другде, тако је и овде удио знаности велик. Многи учитељи међународнога права дали су свој заслужни принос тој великој мисли. Сваки такав конструктивни при-

¹⁾ Разлику између материјалних и духовних појава обрадио је Живојин Перић дубље у свом реферату за XIII међународни социолошки конгрес, где се такођер потање позабавио проблемом социјалне равнотеже уопће (*Revue internationale de sociologie*, 1937, стр. 353—367).

²⁾ Живојин Перић у свом реферату за X међународни социолошки конгрес године 1930. (*Annales*, стр. 184—192).

³⁾ Испор. на пр. посебне расправе Томшића у Зборнику зnanствених разправа љубљанскога правног факултета, XI, стр. 253—284, те J. J. Chevalliera у *Revue de droit international*, 1927, стр. 9—40. Оштро против тога књижевни приказ моје Лиге народа у Српском књижевном гласнику, 1931, књига 34, стр. 535—537.

нос предпоставља у свога аутора веру у могућност остварења мира. Живојин Перић дао је знанствено образложење тој вери у већ споменутом реферату за XIII међународни социолошки конгрес. Варају се, вели Перић, они, који мисле, да у целом свемиру влада борба као што влада на земљи. Свемир је сустав, а то значи, да је у њему ред и мир. Човјечанство још није дошло до тога стања, јер међу људима још превладава органски елеменат над духовним. Али када буде духовни елеменат превладао, настат ће мир и на земљи. То ће се збити помоћу кршћанске идеје алтруизма и опћег братства. Примењујући тај свој постулат на међународне одношаје Живојин Перић тражи у једном свом делу⁴⁾ оснивање светске државе, чиме дакако нестаје не само суверености држава, којој је Перић начелни противник, него и самог међународног права. Тиме се Перић приближује другом славенском правнику, Јашченку, који такођер захтева претварање садашње међународне заједнице у савезну државу, снабдевену истинском државном влашћу⁵⁾ Доследно тим својим погледима на уређење свјетске заједнице жели Живојин Перић провести једнака устројствена начела и на нижим степеницама политичких заједница, па тражи такво уређење и за властиту државу. Он је опетовано⁶⁾ осудио њезино централистичко уређење и предлагао облик савезне државе као једино рјешење, уз које би Југославија могла напредовати. Таква федеративна Југославија била би уједно етапа за остварење основа о дунавској и балканској федерацији, која би једина могла осигурати мир тог нашег несретног континента. Зато је с Перићева гледишта јединствена и централистичка Југославија несрећа не само за себе, него и за европски мир.

Ето неколико политичких начела, која су владала у међународном животу. Премда им се настојало дати значај правних правила, она нису била нити су постала правом. Али је ипак њихово значење за међународно право врло велико. Свако од њих утјецало је на стварање неких важних прописа и уредаба данашњег међународног права. Помислимо само на плебисцит и опцију, на правила о окупацији ничијег подручја, на начело неинтервенције, напокон о толике инструменте мира на челу с пактом Лиге народа и Briand-Kellogg-овим пактом. Политика је снажно придонијела развоју међународног права.

У том кратком осврту сусрели смо неколико пута име и мисли Живојина Перића. Можда није случај, да такве мисли приноси на олтар опће науке српски учењак, коме је главна струка грађанско право. Живојин Перић бавио се много задругом, и то не само с формалног правног, већ и са социолошког гледишта.

⁴⁾ Conception du droit international privé d'après la doctrine et la pratique en Yougoslavie (предавања одржана на Академији за међународно право у Хагу и отиснута у Зборнику тих предавања, Recueil des cours, 28, напосе стр. 307, с., 318, 431 с.).

⁵⁾ Revue de droit international, XII—1933, стр. 28.

⁶⁾ Neue Zürcher Zeitung, 1922; Schlegelbergerov Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht, 1929, I, стр. 233 с.; женевска Revue mensuelle, 1937.

Устројствена начела задруге могу бити на углед уређењу јавноправних одношаја, као што је то Кришковић⁷⁾ показао за некадашњи државноправни одношај између Хрватске и Угарске. А мисао братства, којој Живојин Периф намјењује важну задаћу на путу к остварењу свјетскога мира, била је особито мила Владимиру Мажуранићу, који је у њој видио нешто специфично славенско те је задњих година свога живота упорно тражио све нове трогове њезина утјецаја на уређења одношаја унутар народа и међу народима. Макар је наука међународна, радници на њезину пољу припадају сваки своме народу и из њега црпу идејне приносе, које дају опћој цјелини.

Д-р Јурај Андраши

ПОЛОЖАЈ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА У ОПШТОЈ КЛАСИФИКАЦИЈИ НАУКА.¹⁾

Широј публици најпознатија и најприступачнија подела наука јесте она, која је спроведена готово на свима универзитетима, на факултетима: теолошки, философски, правни, медицински, технички, итд. Овој се пак подели замера да није довољно научна, јер је извршена по извесном субјективно-утилитарном критеријуму, то јест по практичним услугама и користима које пружа онима који се спремају да у животу врше извесне професије. По њој се наине стварају богослови, васпитачи омладине и професори, адвокати и судије, лекари, инжењери, итд. Ова подела наука није дакле спроведена по једном чисто објективно-научном систему, него према практичним задацима којима треба да одговори њихово знање у свакидањем животу.

Ова пак школска класификација наука није једина субјективна подела. Има и других. Тако су на пример и велике библиотеке уређене поглавито по практичном критеријуму, то јест по користи коју треба да пруже читаоцима и по лакоћи са којом

⁷⁾ Хрватско право кућних задруга, 1925, стр. 67 с.

¹⁾ Историјат класификације наука може се временски поделити у пет периода: I. Платон—Аристотел; II. Бекон (1623), III. Даламбер (1756), IV. XIX век (Бентам, Ампер, Кант, Спенсер, Ердман, Вунд, Грасери, Леман), и V. XX век (Навил, Оствалд). Најдуже је трајао, као што се види, први период, од Платона и Аристотела до Бекона. Платонова и Аристотелова подела су врло сличне. Платон дели науке у три групе: 1. Дијалектика [Аналитика (Логика) Метафизика], 2. Физика (Математика—физика и психологија), и 3. Етика (Политика, реторика и поетика). Аристотелова је подела иста само што он Дијалектичке и Физичке науке (осим психологије) групише у једну групу, теоретских наука, а психологију и етичке науке у другу групу: практичних наука. Обе су пак поделе засноване на духовним, психичким, способностима човека. Од Бекона до Даламбера нико није постављао никакав нов систем класификације. Даламбер је у главном задржао Беконов систем, јер и он своју поделу заснива на памћењу, фантазији и разуму. И тако се Беконова подела продужила, преко Даламбера, све до почетка XIX века у коме се појављују савим нови системи (с обзиром на новообразоване науке) које ћемо видети у тексту ове расправе.

се до књига долази. Све су педагошке класификације направљене према субјективним и практичним циљевима и по потребама које треба да задовоље, дакле „према услугама које човеку имају да пруже“.

Да узгред поменемо децималну поделу Американца De-wey-а, коју је усвојио 1905 Међународни библиографски институт у Брислу, а која са гледишта уређења библиотека дели науке у десет група: 0. општа дела, 1. философија, 2. религија, 3. социологија, 4. филологија, 5. природне науке, 6. техника, 7. лепе уметности, 8. лепа књижевност (белетристика), и 9. историја, па се свака група дели у десет подгрупа, ове опет свака у десет нових одељака, итд., тако да се са шест подела на десет добија милион делова.

Али и чисто научне класификације могу бити спроведене по субјективном, мада не и утилитарном, критеријуму. Тако је на пример Бекон (Bacon), у своме делу *De dignitate et augmentis scientiarum* (1623), поделио науке по субјективном систему на три групе: 1. на историју, коју ствара меморија (памћење), 2. на философију, коју ствара разум (*ratio*), и 3. на поезију, коју ствара имагинација, машта. Беконова подела је извршена, као и Платонова, по духовним способностима човека, тј. опет по субјективном принципу.

Уосталом, како тачно констатује Леман, већина класификација полази од субјективног становишта. Узимајући прво у обзир човека и полазећи од њега, постављају се питања: како стоји човек према знању? како сазнаје? шта сазнаје? због чега сазнаје? Тако је постала и стара Платонова трипартитна подела на логику, физику и етику. Чак и савремени научници, као на пример Адриен Навиљ (*Adrien Naville*), дају првенствено место субјективном елементу у својој чисто научној класификацији.

Објективне класификације обично постављају две велике класе наука: 1. оне које имају за предмет материју, и 2. оне које изучавају душу. Бентам је први који је извршио ту поделу и прву групу назвао соматологијом, а другу пнеуматологијом. Ампер, који такође припада, као што ћемо видети, дуалистичкој школи у погледу класификације, прве зове космолошким, а друге нололошким наукама. И Вунд дели науке на две групе, на опште (философске) и посебне (*Einzelwissenschaften*), али у свакој од њих задржава поделу на науке које се баве изучавањем материје и оне које изучавају душу (психичке науке).

Дуалистичким се поделама обично замера њихова претерана упрошћеност. Зато Француз Курно (*Cournot*) усваја трипартитну поделу на теориске, историске и техничке науке. И Даламбер у „Француској Енциклопедији“ (1756) поставља трипартитну поделу према меморији, разуму и фантазији, на историју, философију и уметност. Историју затим дели на библиску, црквену, светску и природну. Светску историју дели на политичку и књижевну, природну на описну, на историју изузетака (*les écarts de la nature*), и на технологију (*usages de la nature*). У философију Даламбер ставља метафизику (онтологију), теологију (*science de*

Dieu), науке о човеку (пнеуматологија, логика и моралка, која сбухвата етику, економију и политику), и науку о природи, коју дели на метафизику тела, чисту и мешовиту метафизику, и посебне природне науке (зоологија, медицина, ботаника, хемија, физика итд.). У Даламберовој класификацији пада у очи да право и социјалне науке не заузимају никакво посебно место, него долазе у моралку, негде између етике, економије и политике.

Бентам дели науке (1813), као што смо већ поменули, на метафизику и онтологију, а ову на соматологију и пнеуматологију. Соматологију дели на историју природе у коју спадају: астрономија, минералологија, биологија, ботаника и зоологија, и философију природе (у коју ставља механику и хемију). А пнеуматологију дели опет на два дела, на науку о разуму, у коју спадају по њему логика и наука говора, и науку о осећањима. Ова последња за нас претставља највише интереса, јер у њу Бентам ставља: етику и естетику. Етику пак дели на социјалну (друштвену) и приватну (индивидуалну). Социјалну етику дели на националну и интернационалну (дакле међународно-правни односи). Све интерно право, писано и неписано, спада по Бентаму у националну етику.

Као што смо већ поменули, Ампер припада дуалистичкој школи и све науке дели (1834) на две велике групе, космологију и ноологију. У космолошке науке он ставља математику, физику, геологију, пољопривреду, медицину, итд.; у ноолошке: психологију, онтологију, етику, глосологију, педагогију и литературу, које формирају по њему прву, философску, групу нослошких наука. Друга, социјална, група се дели на етнолошке (историја, хијерологија, тј. наука о религији, археологија и етнологија) и политичке науке, које дели на физичко-социјалне (социјална економија и наука о рату, тј. о једном облику међународних односа) и на етногетичне у које спадају наука о праву и политика. Он дакле поклања праву једно посебно место стављајући га упоредо са политиком (као науком) у групу социјалних етногетичних наука.

Са Огистом Контом добијамо нову поделу по линеалном систему (1839) на теориске (спекулативне) и практичне науке. Прве дели на опште и посебне. У опште ставља математику и науке о телима (*science des corps*) у коју спадају: ансрғанологија (неорганска физика, астрономија, хемија) и органологија, тј. наука о организованим телима. Ову последњу дели на науку о индивидуи (биологија, биљна и животињска физиологија, и наука о интелектуалним и моралним функцијама) и на социјалну физику, коју дели на социјалну статистику, социјалну динамику и социјалну историју. Право уопште не улази у Контову класификацију (в. наш чланак „Философија међународног права Луја Ле Фира“, у Правничком Гласнику, бр. 3 и 4, 1937). Овај Контов монистички систем претставља нову хијерархију наука по линеалном реду, исто као што то чини Спенсер.

Спенсер дели (1864) науке: 1. на апстрактне (формалне), у које спадају логика и математика; 2. на апстрактно-конкретне (науке о силама: физика, хемија, механика, итд.), и 3. на кон-

кретне (реалне). Међу ове последње спадају: астрономија, астрогенија, геогенија, минералологија, наука о гасовима и течностима, геологија, биологија, морфологија и психологија, и — као психологија народног живота — социологија. О праву нигде помена. Оно мора некако да се подвуче у „психологију народног живота“. Вунд у својој дуалистичкој класификацији (1880) наука на опште и посебне, ставља етику и философију права у прву групу, а систематске правне науке у посебне науке, заједно са политиком, економијом и теологијом.

Из овог се прегледа види да класични философи праву не посвећују или никакво или врло споредно место у својим класификацијама. Али што се више приближујемо садашњици, то место постаје све видније и важније. Тако нарочито немачки писци (sic Lehmann) стварају у систематизацији наука читаву једну групу друштвених наука под именом Staatswissenschaften, у којој правне науке заузимају видно место. Ово доскорашње занемаривање права долази можда одатле што су се систематизацијом наука бавили махом философи, тј. неправници, којима право није било довољно блиско. Дуго времена право уопште није сматрано за науку, него за вештину. Тако на пример Леман свој ректорски говор одржан 1897 у Марбургу, почиње питањем да ли је право уопште наука или спада, са педагогијом, технологијом, медицином, итд., у оквир такозваних практичних наука, и дисциплине вештина (Kunstdisciplin). Кирхам је 1848 штампао у Берлину расправу под насловом Die Werthlosigkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft, у којој је праву оспоравао сваку научну вредност. То је дакле мишљење налазило кредита код научника, као што се види, још половином XIX века. Наравно да правник Леман даје на горње питање позитиван одговор доказујући да је право права теоретска наука правног, друштвеног поретка.

Раније је право учено узгред поред теологије и философије. Прве правне катедре које се појављују на универзитетима јесу историске катедре римског и природног права. Право се предаје узгред још у XVIII веку на швајцарским универзитетима. Катедра која је на пример основана 1708 на Академији у Лозани, и коју је први заузео Барберак, носила је име: катедра грађанског права и историје, и припадала је философском факултету, јер правног факултета тада још није било у Лозани. Први правни факултет у Швајцарској основан је у Базелу у XVII веку. У Италији је традиција римског права развила правне науке раније. Али и поред свега тога право је као наука остало све до XIX века изван научне класификације. Данас оно почиње да заузима све видније место. Тако на пример један од најмодернијих систематизатора наука, Женевац Навиљ, у својој трипартитној класификацији (1920), посвећује једно од три места каноници, то јест науци о правилима. Ево укратко његове оригиналне класификације.

Навиљ полази од дефиниције да су науке односи (relations) између човекове интелигенције и објеката, односи које ствара сама интелигенција човека. Природа наука зависи дакле од на-

чина, врсте (genre), интелектуалне делатности (слично Бетовеновој меморији, имагинацији и разуму). Науке су, вели Навиљ, одговори на питања која себи интелигенција поставља поводом објеката. Оно што интелигенција себи стави у задатак да истражује, то је прави предмет науке. А то се све може свести на три основна питања, чији одговори стварају три врсте наука: 1. шта је могуће (possible), а шта није, одговор на ово питање дају науке закона, које Навиљ групише под називом тесрематике; 2. шта је стварно (réel), а шта није, одговор дају науке чињеница, тј. историја, тако астрономија није наука закона (могућег), него наука онога што стварно постоји, дакле историска наука; и 3. питање шта је добро (bon), а шта зло, то јест наука правила, регула, односно каноника.

По начелу растећег комплекситета, Навиљ набраја свега шест теорематских наука: номологију (наука о закону, не наука законà), математику, физико-хемију, соматичну биологију и социологију (потпуно издвојена од осталих друштвених наука!). На почетку стоји наука чији је предмет најједноставнији. Али овај ред излагања Навиљ критикује, јер налази да је пажња људи прво уперена на оно што за њих има најдиректнији и највидљивији интерес, а то није оно што је најпростије, него на против оно што је најкомпликованије, тако да дете и младић у школи треба да иду истим путем којим је ишло и човечанство у стварању цивилизације, то јест не од најпростијег ка све сложенијем, него од онога што га најнепосредније интересује, а то је на првом месту човечији живот.

По Навиљу социологија није ни историска ни канонска наука, то јест ни наука о чињеницама ни теорија идеала, него наука закона, тј. скуп теорема о могућностима и њиховим нужним односима. Навиљ за илустрацију овог тврђења наводи следећи пример: свакад и свукуд ако чланови једне друштвене заједнице престану имати заједничка уверења (веровања), заједница се налази на путу распадања. Социологија по Навиљу почива на психологији. Почетна тачка социолошког објашњења јесу потребе, жеље, мисли, воље, а то све зависи мање или више од психологије.

Историја, наука о чињеницама, теорија факата, јесте универсална. Историја човечанства је само један део те универсалне историје о којој говори Навиљ. Тако замишљена историја је заиста наука, и она обухвата: астрономију, геологију, минералологију, ботанику и зоологију (пored историје човечанства), које су све историске дисциплине. Има чињеница које због њихове општости погрешно називамо законима, мада су само чињенице, а не закони, то јест апстрактне могућности. По Навиљевом схватању ни једна историска дисциплина не чини посебну науку; цела историја је једна јединствена наука. Он је ипак дели у четири групе дисциплина: 1. историју неорганског света, 2. историју биљног света, 3. историју животињског света, и 4. историју једне посебне врсте живих бића, људи (историја човечанства, етнографија, демографија, итд.).

Каноника (*théorie des règles d'action*) има сродности са теорематиком, јер и она говори о могућностима (а не о чињеницама) добра које човек својом вољом може да постигне и оствари. Док теорематика има за предмет све могућности, предмет канонике је само један њихов део: могућности које су добре. Навиљ верује, са Кантом, Спенсером и Шарлом Секретаном, у могућност научног морала. Навиљ разликује канонику циљева (телеоканоника, правила о хтењу, вољи) од канонике делања, акције (праксиканоника). Поред тога каноника се дели и на личну (теорија дужности појединца према самом себи) и друштвену (теорија дужности појединца према заједници). У ову спада и позитивно право. Један добар део своје књиге Навиљ посвећује овој последњој, изучавајући, са гледишта класификације, државу, једнакост, природно право, слободу, уговор, сувереност, Лигу Народа, и друге међународно-правне установе и принципе.

Место које међународно-правни проблеми заузимају код Навиља показује колико су они важности добили у последње доба у животу појединаца и у односима народа. Ако се важност једног права и његове науке цени по величини и важности његових субјеката (држава-човек) и према последицама које настају прекорачењем његових норми (крађом или убиством, погођен је појединац и евентуално његови наследници и повериоци, ратом су погођени милиони људи с једне и друге стране), онда се види јасно коју важност треба придавати Међународном праву и какво му место треба дати у систематизацији наука уопште и друштвених и правних наука напосе. Та се важност међународног права јасно испољава и у класификацији наука коју нам је у трећем издању своје књиге дао Адриен Навиљ. С временом и развитком међузависности народа, овај ће се положај све више појачавати по природном принципу да је важније оно (норма и наука о њој) што тангира милионе људских бића, од онога што додирује интересе само једног или неколико људи. Сама природа ствари створиће међународном праву оно важно место у класификацији наука које оно до сада није имало, а које све више заслужује.²⁾

Д-р Ђура Поповић

²⁾ Литература. — Francis Bacon — *De Dignitate et Augmentis Scientiarum* (1623 лат. изд.). D'Alambert — *Discours préliminaire* у *Encyclopedie française*. Tome I. 1756. Jeremias Bentham — *Nomenclature and classification*. Works, tome VIII. 1829. — A. M. Ampère — *Essai sur la philosophie des sciences* 1834. — Auguste Comte — *Cours de philosophie positive*. Tome I. leçon 2. 1839. — Kirchmann — *Die Werthlosigkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft*. Berlin. 1848. — Herbert Spencer — *The Classification of the sciences*, у *Essays*. 1864. — Benno Erdmann — *Die Gliederung der Wissenschaften*. Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie". 1878. — W. Wundt — *Über die Eintheilung der Wissenschaften*, у „*Philosophische Studien*“ Band V (1880) и у „*System der Philosophie*“ под „*Logik*“ (1889 и 1895). — Raoul de la Grasserie — *De la classification objective et subjective des arts, de la litterature et des sciences*. Paris, 1893. — H. O. Lehmann — *Die Systematik der Wissenschaften und die Stellung der Jurisprudenz*. Marburg, 1897. — Adrien Naville — *Classification des sciences. Les idées maitresses des sciences et leurs rapports*. 3e édition. Paris. Alcan. 1920. — Wilhelm Ostwald, *Die Pyramide der Wissenschaften*. Berlin 1929.

УНИВЕРЗАЛНОСТ И РЕЛАТИВНОСТ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА

Питање да ли су норме међународног јавног права универзалног карактера, то јест да ли се примењују на целу међународну заједницу, или су то партикуларне односно релативне норме, чија се примена ограничава на неколико држава у њиховим међусобним односима, није коначно расправљено у науци. Класична теорија стоји на гледишту универзалности међународног права, и по њој међународно право важи за све државе. Ово схватање је постало још у време кад је међународно право сматрано делом природног права, и толико је ухватило корена да се дуго времена уопште није постављало као спорно питање. Но, насупрот присталицама природноправне концепције, писци који су међународно право обрађивали као позитивно право, ограничавали су да се оно примењује на европске или хришћанске или цивилизоване државе и самим тим су поставили питање његове релативности. Ова се схватања огледају већ и у насловима главних дела: док су писци Гроциусове школе излагали у својим књигама природно и људско право (*ius naturae et gentium*), позитивисти 18 и 19 века обрађују европско и америчко међународно право (Прадије-Фодере, Калво). Присталице релативности међународног права истицале су да не постоји један законодавац који би доносио опште обавезне међународноправне норме. Ако се пак две државе сложе да примене једно правило, оно ће постати међународноправно правило, и примењиваће се чак и ако није универзално признато. То би било партикуларно или релативно међународно право. У ово спадају многобројне одредбе међународног уговорног права: тако, на пример, одредба из конвенције закључене 23 јануара 1924 год. између Велике Британије и Сједињених америчких држава да утврђују ширину прибрежног мора на три миље. Овде би спадало и цело америчко међународно право, или међународно право које се развија из регионалних заједница, на пример Мале антанте, Балканског споразума итд. И многа правила међународног обичајног права су само партикуларног или релативног карактера.

Има писаца који стоје на гледишту да је међународно право само релативно (партикуларно), и да нема универзалног међународног права. Тако, немачки правник Хајнрих Трипел излаже да се сфера примене прописа међународног права ограничава на државе које су га признале. Око сваке норме ствара се једна посебна правна заједница држава које су признале ту норму, али нема правне заједнице свих држава, пошто не постоје међународна правна начела која би се садржала у једном уговору прихваћеном од свих држава. Отуда Трипел закључује да постоји само партикуларно а не и опште међународно право. Међутим, он није остао доследан себи, јер на једном месту наводи да приликом пријема једне нове државе у међународну заједницу, држава је дужна да прихвати велики део правила која важе у тој заједници.

Други писци, блиски гледишту Трипеловом, на пример Анцилоти, који такође заснива међународно право на споразуму

(Vereinbarung) држава, не поричу постојање општих правила међународног права, поред партикуларних норма. Велика већина модерних правних писаца не изражава уопште сумњу у постојање општег, универзалног, међународног права. (Ово нарочито наглашава Политис у књизи *Нове тежње међународног права*, стр. 46). Савремени аутори теже да одреде место општим и партикуларним правилима у међународном праву, и њихов узajамни однос. Тако, француски правник Жил Бадван, један од изразитих модерних позитивиста, који се детаљније бавио проучавањем овог питања, каже да се прегледом међународне праксе долази до закључка да се општа правила међународног права сматрају обавезним за све државе. У прилог овог свог тврђења он наводи неке пресуде енглеског поморског суда, а нарочито пресуду, поводом узапћења шведског брода *Хакан*, кад се Суд позвао на преседане из стране праксе, не наводећи ниједан шведски случај, и у диспозитиву пресуде нагласио да је капетан брода морао познавати праксу главних поморских држава, која сачињава правила модерног међународног права. И хашка конвенција од 1907 којом је установљен Међународни суд за поморска узапћења, у члану 7 помиње да ће Суд, у недостатку уговорних одредаба, примењивати опште призната начела међународног права. И чувени члан 38 Статута Сталног суда међународне правде набраја као изворе међународног права „међународне уговоре, било опште, било специјалне... међународни обичај као доказ за општу праксу прихваћену као пуноправну... општа правна начела призната од стране цивилизованих народа“. Овај Суд се у својим одлукама често позива на општа правила међународног права, које он назива „*droit international commun*“. У познатој пресуди по спору око *Лотуса* Суд је имао да протумачи израз „начела међународног права“ из члана 15 Лозанске конвенције од 23 јула 1923, и он је закључио да тај израз „може значити само међународно право, како је на снази између свих народа који сачињавају део међународне заједнице“, и које Суд назива још и „општим међународним правом“. Позивање на „универзално примљена правила међународног права“ налази се и у неким пресудама Мешовитих арбитражних судова, као и у неким арбитражним сентенцијама.

Позивање на начела општег међународног права, можемо утврдити и у неким конвенцијама и одлукама међународних конференција од великог ауторитета. Тако се у хашкој конвенцији од 1907 године о законима и обичајима сувоземног рата помиње да ће у случајевима који нису предвиђени уговорним одредбама „становништво и зараћене странке остати под заштитом начела међународног права, која произлазе из утврђене праксе између цивилизованих народа, закона човечности и закона јавне свести“. Савет Друштва народа у својој резолуцији од 17 априла 1935 скоро дословно је пренео једну одлуку лондонске амбасадорске конференције од 17 јануара 1871 године да је „битно начело међународног права да се ниједна држава не може ослободити обавеза из неког уговора, нити променити његове одредбе

без пристанка других саговорача, путем пријатељског споразума". Јасно је да су и Амбасадорска конференција и Савет Друштва народа прихватајући ову формулу претпостављали да се позивају на једно универзално правило међународног права.

Само постојање међународних судова знатно утиче на практичан значај универзалности међународног права. Кад међународни судија усвоји једно правно начело, и оно постане један елемент његовог правосуђа, то начело важи за све државе које потпадају под тај суд. Како скоро све државе на свету потпадају или могу потпасти под јурисдикцију Сталног суда међународне правде, јудикатура овога Суда увелико ствара норму универзалног међународног права. Сем тога, многи правници наводе да се партикуларно међународно право често пута преображава у опште међународно право, путем изречног или прећутног признања других држава. Фон Лист помиње као примере за ово тврђење белгиску неутралност, интернационализовање Суецког канала, Париску декларацију од 1856 године. У сваком случају, из свега досадашњег излагања намеће нам се закључак да у савременој међународној заједници поред норма партикуларног међународног права постоји и једно универзално међународно право.

Кад утврдимо постојање две врсте норма међународног права: универзалних и партикуларних, поставља се питање њиховог узајамног односа. Проблем се не поставља ако у једној материји нема општег правила међународног права, већ само тада ако се код једног истог питања сретнемо са једном општом и једном партикуларном нормом, које се не слажу, те се јави сукоб правила. Ово је питање у науци веома мало додиривано, и није још расправљено. Обично су писци предлагали решење према класичној формули: *in toto jure genus per speciem derogatur*, из чега би излазило да партикуларно право треба претпоставити правилу општег међународног права. Међутим, примећено је да се овакво решење не може примити, пошто овде није питање о разлици између *genus*-а и *species*-а према њиховој садржини, већ се поставља питање да ли правило једне уже правне заједнице која је обухваћена у једној широј правној заједници може да укине правило те шире заједнице. Писци проблем остављају нерешен, и наглашавају само да горе наведена формула, коју предлажу, није апсолутна, и да има случајева преваге општег права над партикуларним. Не би се могло без резерве прихватити ни решење да право шире заједнице стоји изнад права уже заједнице, које предлажу Фошил и Жорж Сел (Scelle). Ако би се оно прихватило, државама би била одузета могућност да се међусобно везују партикуларним, изречним или прећутним, споразумима, и да уговорима укидају прописе међународног уговорног права. Међутим, и ако није нигде изречно речено, постоји једна хиерархија правних извора, наведених у чл. 38 Статута Сталног суда међународне правде. Овај суд је у неколико махова стао на гледиште да се код изречног прописа једног уговора, не може позивати на супротно обичајно правно правило, односно

да се не може позивањем на једно опште начело, као што је на пример начело једнакости држава, одбијати извршење специјалних обавеза, које су државе слободно примиле неким међународним уговором. Данашња наука дакле не прихвата ни гледиште да се партикуларном правилу даје предност пред генералним правилком, као што не прихвата ни решење по коме универзално правило стоји изнад партикуларног. Проблем се мора још продубити, и испитати пажљиво сви могући случајеви.

Д-р Илија А. Пржић

МЕЂУНАРОДНИ ПОЛОЖАЈ БЕЛГИЈЕ

Да би се схватио данашњи међународни положај Белгије, потребно је, у сваком случају, осврнути се на њену историју из почетка XIX века.

Саставни део француског првог царства, белгиске покрајине су, после пораза Наполеона I, присаједињене Холандији, и тако је створена нова краљевина Низоземска. Циљ савезника (Аустрије, Енглеске, Пруске и Русије) био је, у првом реду, да на северо-источним границама Француске установе једну довољно јаку државу која би се, све док јој поменуте силе не би притекле у помоћ, могла супротставити Француској за случај да она прибегне поновним завојевањима у томе правцу. Водило се, и том приликом, поврх свега рачуна и о чињеници да су белгиске покрајине и Холандија, у току три последња века, служиле као поприште борбе на коме су се решавала велика европска питања, и да су оне то понова могле бити ако на западу дође до нових заплета. Јер, као што је то добро истакао један белгиски писац, политичка историја Европе је, почев од Вестфалског мира (1648), јасно доказала да се систем равнотеже и одржавање те равнотеже између великих сила заснива у највећој мери на постојању Низоземске, као државе која треба да буде независна и од Француске и од Немачке. „Политичка важност ових земаља увек је била много већа него што је изгледало да им то њихово пространство и њихова материјална сила дозвољавају. Ова важност проистиче из њиховог положаја. Онај који их држи, господари улазом у Француску као и улазом у Немачку на тачкама које су тако рећи отворене и повољније за напад него ли за одбрану. Он господари путевима који воде у срце једне као и у срце друге државе и може са тог положаја освојити северни део Француске са истом лакоћом као и северни део Немачке“.¹⁾ Када се има у виду потреба одржања политичке равнотеже на европском континенту, онда постаје јасно зашто су се европске силе не само увек изјашњавале за самосталност ових покрајина и за признање њихове државне независности, него су се старале и о средствима којима ће се обезбедити ова независност од завојевачких тежњи неке од суседних држава. Тако је и 31 маја 1815, после двадесет и пет година ратова и поремећаја сваке врсте уопште а на карти Европе напосе, и само присаједињење белгиских покрајина Холандији извршено у циљу да и оне „допринесу установљењу једне правичне равнотеже у Европи и одржању општег мира“.

Супротности политичке, верске и економске природе између Холандана и Белгијанаца учиниле су, током времена, њихово одвајање неминуовним, иако је сâм распад краљевине Низоземске дошао као последица француске револуције од 1830 године. Тада је белгиска национална револуција довела до одвајања Белгије од Холандије и до стварања једне нове краљевине, краљевине Белгије.

¹⁾ М. Arendt, Essai sur la neutralité de la Belgique, 1845, Bruxelles et Leipzig, стр. 3.

Решење донето 1815 године било је, рекосмо, у првом реду уперено против Француске. 1830 године, Француска је морала тежити, — пошто је претходно, из мржње према уговорима из 1815 године, својим претећим ставом спречила интервенцију апсолутистичких дворова у корист краља Низоземске Вилхелма I, истичући супротно начело неинтервенције, — да ново решење, којим се имала санкционисати подела бивше краљевине Низоземске између Белгије и Холандије, не буде више искључиво против ње уперено. Само је и тада победило старо схватање о потреби одржања политичке равнотеже на том делу европског континента, и то највише захваљујући настојањима енглеске дипломатије, којој је опет био циљ да у новој краљевини Белгији не преовлада утицај ниједне суседне државе.

И заиста, конференција амбасадора великих сила (Аустрије, Енглеске, Пруске, Русије и Француске), која је у Лондону, почев од 4 децембра 1830, заседавала готово две године и чији је задатак био да решава о последицама белгиске револуције, одлучила је, 20 децембра, да ће „имати да расправља и да донесе нове мере, на основу којих ће се најподесније довести у склад будућа независност Белгије са одредбама уговора, са интересима и безбедношћу других сила и са одржањем европске равнотеже“. Објашњење је следовало: „Присаједињена Холандији, чинећи саставни део краљевине Низоземске, Белгија је имала да испуни свој део европских дужности ове краљевине и обавеза које је по уговорима имала према другим силама. Њено одвајање од Холандије не би је могло ослободити овог дела својих дужности и својих обавеза. Силе потписнице тих уговора, чији су се заступници и сада састали, имале су за циљ да установе једну правичну равнотежу у Европи и да обезбеде одржање општег мира“.

Да би одговорила тако великом задатку и начелима које је сама истакла, конференција је, пошто је прогласила независност Белгије, дошла до уверења да ће интереси европског мира, а нарочито интереси равнотеже између великих сила, најбоље бити заштићени ако и Белгија буде, по примеру Швајцарске, проглашена вечно неутралном државом. Већ у члану V протокола од 20 јануара 1831, који је потврђен уговором од 24 члана од 15 новембра исте године, конференција је донела овај закључак: „Белгија образује вечно неутралну државу. Пет сила јој гарантују ову вечиту неутралност, као и целокупност и неповредност њене територије“. Белгија се са своје стране обавезује да ће испуњавати ову исту неутралност према свим другим државама и да ни у ком случају неће вређати њихов унутрашњи и спољашњи мир (члан VI). Ово стање је, најзад, потврђено уговорима од 19 априла 1839 године, и то: уговором између пет великих сила с једне, и Холандије с друге стране, и уговором између истих сила с једне, и Белгије с друге стране.²⁾

Тако су потребе европске равнотеже и одржања општег мира биле, и овога пута, одлучујуће при одређивању будућег положаја Белгије у Европи. Белгији се могла признати независност само под условом да општи европски интереси не буду доведени у питање.³⁾ Белгија је, да би се мир сачувао међу њеним суседима, морала, на основу њене вечите неутралности, пристати на ограничење своје суверености, пошто је могла, — а то је, у исто време, била и њена дужност, — учествовати само у одбранбеном рату, тј. само за случај да буде нападнута од неке државе. Истина је да су јој силе гарантовале њену територијалну целину и неповредност њене територије, односно узеле су на себе две врсте обавеза: да ће поштовати њену неутралност и да ће јој, било појединачно било заједнички, притећи у помоћ у случају да буде нападнута.

²⁾ За текстове ових уговора, в. *Pierre Albin, Les Grands Traités Politiques, Deuxième édition, Paris, Félix Alcan, 1912, стр. 9—19.*

³⁾ 27 јануара 1831, дакле пошто је већ решила да ће Белгија бити вечно неутрална држава, конференција још једном подвлачи разлоге који су је руководили при њеним одлукама: „Заузете одржањем општег мира, убеђене да је њихов споразум његова једина гаранција и руководећи се потпуном несавесношћу у пословима Белгије, пет сила су једино имале у виду да јој у европском систему одреде нешкодљиво место, да јој пруже један опстанак који истовремено гарантује њену сопствену срећу и безбедност која припада другим државама“. В. М. Arendt, *op. cit.*, стр. 9.

Белгијанци су, бар у почетку, нерадо гледали на ограничење суверености своје краљевине. Иако се Лондонска конференција већ била изјаснила у начелу, 20 јануара 1831, за вечиту неутралност Белгије, белгиски Национални конгрес је, например 1 фебруара исте године, још једном нагласио „да ће увек захтевати од страних сила поштовање начела неинтервенције“; али је и он сâм, 9 јула 1831, признао поменуту одлуку Лондонске конференције. Убрзо је наишао преокрет и у држању белгиске јавности: када је, 2 јула 1831, холандска војска ушла у Белгију, независност нове краљевине је једино очувана захваљујући оружаном интервенцији Француске. Тај догађај је уверио Белгијанце да им је гаранција страних сила неопходна, и од тада ће Белгија и стварно, у свим приликама, све до 1914 године, несметано уживати благодети безбедности које јој је њен правни положај стално неутралне државе пружао: од 1830 до 1839 бранећи је од нових освајања од стране Холандије; од 1840 до 1870 штитећи је од француских анексионистичких тежњи; 1870 године, када су у сукобу две гарантне силе, Енглеска је, привременим споразумима које је закључила са Француском и са Пруском, обећала своју помоћ свакој од њих за случај повреде белгиске неутралности од стране друге, и на тај начин онемогућила им је да рат пренесу на белгиску територију; најзад, од 1871 до 1914, нарочито овај пример из 1870 године уливао је Белгији наду да ће и у будуће бити поштеђена њена територија за случај новог рата између Француске и Немачке.⁴⁾

Ово претерано поверење је имало и рђавих последица; оно је допринело да све белгиске странке нису придавале довољно пажње народној одбрани, иако је сâм развој политичких прилика у Европи наговештавао нове заплете, у којима је и неутралност Белгије лако могла бити доведена у питање. Због правног положаја, у коме се Белгија налазила, исто тако ни белгиска влада није могла приступити проучавањима и припремама у циљу брже и успешније интервенције гарантних сила.

И сама гаранција великих сила могла је, сваким даном све више, бити доведена у питање. Прво зато, што је гаранција Аустро-Угарске и Русије остајала и даље увек само теориска. Затим, због немачко-француских односа, постојала је и даље опасност да се њихова борба не пренесе на белгиску територију, у ком би случају Белгија једино могла да рачуна на гаранцију Велике Британије, као што се то уосталом и показало 1914 године када је Немачка, кршећи белгиску неутралност, хтела да искористи стратешки положај Белгије да би Француској загрозила и са севера. Белгиски писци су међутим, и поводом ове гаранције Велике Британије, указали на једну чињеницу од особите важности. Самим тим што су европске силе, већ 1908 године, биле више мање коначно подељене у два противничка табора (Тројни савез и Тројни споразум), интервенција ниједне од њих у корист Белгије „неће се више појавити као један ризик више коме се излаже држава која наноси повреду белгиској неутралности“.⁵⁾ Изгледало

⁴⁾ B. Henri—A. Rolin, *La Belgique neutre?* Bruxelles, 1937, стр. 21—23, 109—110.

⁵⁾ Henri—A. Rolin, *op. cit.*, стр. 26. Овај писац наводи белгиског историчара Pirenne-а, који, у последњој свесци своје Историје Белгије (стр. 371), пише: „Онога дана када су се заштитници Белгије поделили у два непријатељска табора, како још може постојати нада да би они остали верни датој речи и да не би жртвовали своју обавезу према њој обавезама које су узели према својим савезницима? Белгиска неутралност била је обично средство намењено одржавању европске равнотеже која није постојала. Када букне рат, а он је неизбежно морао букнути, „чудо“ из 1870 године не би се поновило, и Белгија би без сваке сумње понова постала оно што је тако често у току историје била, поприште борбе Европе“.

је неминовно да ће Белгија, у таквом стању ствари, и против гарантоване неутралности као и против своје воље, бити силом прилика увучена у сукоб само захваљујући свом стратезиском положају.

За Белгију се, у току и после светског рата, поставило питање да ли да се, пошто је кривицом Немачке постала ратујућа страна, позове на повреду њене неутралности да би се ослободила свог положаја стално неутралне државе, или да тражи да јој тај њен положај буде потврђен новим уговорима о миру. Она се, врло брзо, одлучила да захтева да у пуној слободи може у будућности уживати сва права суверене државе. У писму, које је септембра 1918 упутила владама Велике Британије, Италије, Француске и Сједињених америчких држава, белгиска влада је изјавила

да ће се успротивити, приликом закључења мира, „васпостављању режима сталне неутралности који је, у прошлости, сметао њеној слободи акције а није обезбедио мир земљи... Белгија је дала толико доказа о својој искрености, својој љубави за слободу и своме старању за општи интерес Европе да је она овлашћена да одбије да јој се наметне, против њене воље, ограничење њене суверености у коме би она могла видети само једно понижење после искушења и напора овога рата... Да би сачувала, после васпостављања мира, независност своје земље, белгиска влада рачуна пре свега на вољу нације која ће јој надахнути нове жртве и на стални интерес савезничких сила за постојањем једне слободне и јаке Белгије“.

Версајским (члан 31) и Сен-Жерменским уговором (члан 83), Немачка и Аустрија су пристале на укидање уговорâ од 19. априла 1839, јер „више не одговарају садашњим приликама“. На укидање белгиске неутралности пристала је и Холандија конвенцијом која је закључена у Паризу 22 маја 1926.

На тај начин је Белгија престала да буде „обавезно“ неутрална држава и добила потпуну слободу у вођењу своје спољне политике. Могло се, истина, поставити питање да ли је уопште било потребно укидати нарочитим актима ову „вечиту“ неутралност, када се зна да је Белгија, својим потписом послератних уговора о миру, на чијем се челу налази Пакт Друштва народа, узела на себе обавезе које нису биле у складу са установом неутралности. Јер, као што се изјаснио и сâм Савет Друштва народа, својом резолуцијом од 1920 године, приликом приступања Швајцарске Женевској установи,

„... појам неутралности чланова Друштва народа није у сагласности с овим другим начелом да ће сви чланови Друштва имати да заједнички делају у прибављању поштовања обавезама које из њега проистичу...“⁶⁾

Једно је ипак одмах постало јасно. Белгија је, још у тренутку закључења уговора о миру, морала, баш због новог положаја у коме се наша, поклонити већу пажњу својој безбедности и себи прибавити нове, што је могуће јаче гаранције за свој будући мирни опстанак. То јој је, и овога пута, налагао њен изу-

⁶⁾ B. Jean Ray, Commentaire du Pacte de la S. D. N. selon la politique et la jurisprudence des organes de la Société, Paris, Sirey, 1930, стр. 104.

зетно важан географски и стратегиски положај и њено суседство са државама које су и у будућности могле доћи у сукоб.

Остављамо на страну мере војне природе које је белгиска влада морала предузети, истина у много ширим сразмерама после искуства из светског рата. Што се тиче гаранција страних сила, Белгија је, у првом реду, као члан и искрени сарадник Друштва народа, могла рачунати на обавезу коју су чланови Друштва узели одредбом члана 10 Пакта „да ће поштовати и одржавати против сваког спољашњег напада територијалну целину и политичку независност свих чланова Друштва“. Белгија је, исто тако, могла рачунати на сталну сарадњу и подршку Француске и Велике Британије, нарочито одмах после рата приликом извршења уговора о миру. С пуно права се међутим сматрало да подршка тих сила треба да буде зајемчена и писменим актима с обзиром на будућност. У то време, Француска и Белгија се везују једним војним споразумом, услед сталне зебње и једне и друге да им не загрози опасност од стране Немачке. Али је увек недостајала гаранција Велике Британије.

Сва је срећа за Белгију што „политичке прилике, које су довеле до стварања Срдачног споразума [1904 између Француске и Велике Британије], нису ишчезле. Балдвин ће рећи једнога дана да се граница Енглеске налази на Рајни; разумимо под тим да се она подудара с белгиско-немачком и француско-немачком границом. Од тада је било неизбежно да ће белгиско питање бити у будуће решавано у Лондону у вези с француским питањем“.⁷⁾

У међувремену, прилике у Европи биле су се измениле. „Први пут после рата међународна политика била је вођена у једном заиста европском духу“. Тај дух је дошао до изражаја у тзв. Локарнским споразумима од 16 октобра 1925, у којима се Белгија појавила као важан чинилац.

У члану I „Рајнског пакта“, Немачка, Белгија, Француска, Велика Британија и Италија „гарантују појединачно и колективно одржање територијалног *status quo*-а, који проистиче из граница између Немачке и Белгије и између Немачке и Француске, и неповредност тих граница, онаких какве су утврђене на основи и као извршење уговора о миру закљученом у Версају 28 јуна 1919, као и поштовање одредаба чланова 42 и 43 тога уговора које се односе на демилитаризовану зону“.⁸⁾

После ове гаранције, чија особита важност проистиче из чињенице што ју је и сама Немачка дала својевољно и у пуној слободи одлучивања, Белгија је добила нову гаранцију за своју безбедност у Бриан-Келоговом пакту од 27 августа 1928, који носи опште обележје и који је исто тако закључен у духу најшире међународне сарадње. На основу овог уговора, државе су свечано изјавиле, у име својих народа, да осуђују прибегавање рату ради решења међународних спорова и да га се одричу као оруђа националне политике у својим међусобним односима; оне су исто тако признале да ће расправљати и решење свих спо-

⁷⁾ Henri—A. Rolin, *op. cit.* стр. 77.

⁸⁾ В. Милош М. Радојковић, Дефиниција нападача, Архив за правне и друштвене науке, 1934, стр. 200—201.

рова или сукоба, који се могу међу њима појавити, увек вршити једино мирним путем, макакве природе или порекла ти спорови били.⁹⁾

Белгија је могла сматрати да јој Пакт Друштва народа, регионални споразум познат под именом „Рајнски пакт“ и Бриан-Келогов пакт пружају у пуној мери све могуће гаранције за њену безбедност.

Догађаји, који су се у Европи и у свету одиграли почев од 1932 године, довели су, међутим, у питање, ако не све дате јој гаранције, у сваком случају безбедност Белгије. Немогуће је и непотребно, на овом месту, улазити у испитивање свих прекршаја међународних обавеза које су, од тада, од појединих влада учињене, као и на тежак положај у коме се нашла Женевска установа услед неиспуњавања обавеза нарочито од стране оних држава које су прве биле позване да јој притекну у помоћ. Када је реч о Белгији, њу је у највећој мери погодио отказ од стране Немачке Локарнских споразума, 7 марта 1936, и поновна окупација демилитаризоване зоне на Рајни, истога дана, од стране немачких трупа противно одредбама чланова 42 и 43 Версајског уговора¹⁰⁾, на којима је Белгија заснивала своју безбедност и вођење своје спољне политике. Сасвим је разумљиво да су одговорни белгиски државници и цела белгиска јавност морали, у новој атмосфери Европе, тражити ново решење за безбедност своје земље. То ново решење требало је постићи на тај начин што би се не само обезбедио слободан опстанак земље него и што би Белгија, за случај рата између њених суседа, остала потпуно по страни.¹¹⁾

Да би се нарочито овај други циљ постигао, лежала је озбиљна препрека у самом Рајнском пакту, који је, и после отказа Немачке, везивао Белгију. Схватило се да би, за случај напада Немачке на Француску, ова последња могла захтевати од Белгије да испуни према њој своје обавезе из тога Пакта, чак и када би Друштво народа заузело неодређен став. Белгији, пред таквом претпоставком, није ништа друго остајало него да тражи од држава које су остале верне Рајнском пакту да и она, њиховим слободним пристанком, буде разрешена својих обавеза према Француској, а да, у исто време, те државе и даље признају према

⁹⁾ В. Луј Ле Фир, Међународно јавно право, Београд, Геца Кон, 1934, стр. 352—360.

¹⁰⁾ В. немачки меморандум у *La Documentation Internationale Politique, Juridique et Economique*, Paris, 3-е année, No 23, 1936, стр. 63.

¹¹⁾ „Од тада је проблем међународног уређења Белгије био обилно претресан. Расматрањима до којих је могло довести проучавање самог проблема, надовезали су се опште узев спољни осећаји, променљиви према срединама, али који су доводили до сличних ставова: скептицизам према Друштву народа коме је углед убијен његовим неуспесима и колебањима, зебња од заплета који би могли проистећи од мреже споразума о узajамној помоћи које је Француска уговорила, нарочито јака одвратност у фламанским круговима према свакој политици која би судбину Белгије везивала за одлуке Француске, непријатељски став конзервативних кругова према С. С. С. Р., узбуђење које су изазвали догађаји у Шпанији, неповерење према француском народном фронту.“ *Henri—A. Rolin*, op. cit., стр. 5.

њој своје обавезе. Та идеја превлађује и у чувеном говору који је белгиски краљ одржао, 14 октобра 1936, у Министарском савету.¹²⁾

Својом заједничком декларацијом од 24 априла 1937, Француска и Велика Британија су разрешиле Белгију свих обавеза које за њу према њима проистичу из Локарнских уговора, док су, с друге стране, и даље остале у важности њихове обавезе о помоћи Белгији.¹³⁾ Ова француско-британска гаранција заснивала се на дефиницији спољашње политике Белгије, која садржи два главна тврђења:

„1) Решеност Белгије да брани свим својим силама своје границе против сваког напада или инвазије и да спречи да њена територија не буде искоришћена за напад против једне друге државе, као пролаз или као операциона база, на земљи, на мору или у ваздуху; и најзад да уреди у ту сврху своју одбрану на успешан начин; 2) Уверење о верности Белгије Пакту Друштва народа и обавезама које он садржи“.¹⁴⁾

И Немачка је, са своје стране, дала Белгији потребне гаранције за њену безбедност.

Водећи рачуна, као што је то уосталом наглашено и у француско-британској декларацији, „о одлагањима која још може трпети закључење једног уговора намењеног да замени Локарнски пакт“, немачка влада је, својом декларацијом од 13 октобра 1937, а имајући у виду „да неповредност и целокупност Белгије претстављају заједнички интерес западних сила“, „потврдила своју решеност да неће нарушити ову неповредност и ову целокупност ни у ком случају и да ће поштовати белгиску територију, изузев, само се по себи разуме, у случају да Белгија, у једном оружаном сукобу у коме би и Немачка била уплетена, учествује у војној акцији против ње.“¹⁵⁾ Влада Рајха је спремна, као и краљевска британска и француска влада, да Белгији пружи помоћ у случају да она буде предмет напада или инвазије“.¹⁶⁾

То су, у најкрупнијим потезима, фазе кроз које је прошла Белгија, од почетка XIX века до данас, у својим односима с другим европским државама. При одређивању њеног међународног уређења, њен географски положај и њен стратешки значај између великих суседа, готово увек с опречним интересима и тежњама, били су одлучујући у првом реду за велике силе а затим и за саму Белгију. Поприште борбе у току векова, Белгија данас

¹²⁾ „Наша војна политика, као и наша спољашна политика, која неминуно опредељује прву, мора имати за циљ, не припрему једног више мањепобедоносног рата, после једног савеза, него да отстранимо рат од наше територије... Наш географски положај нам налаже да одржавамо нашу војну силу како бисмо били у стању да одвратимо ма кога од наших суседа да се послужи нашем територијом у циљу напада на неку другу државу. Испуњавајући овај задатак, Белгија у највишем ступњу доприноси миру западне Европе; и она *ipso facto* себи ствара право на поштовање и на евентуалну помоћ свих држава којима је у интересу овај мир... Зато ми морамо водити једну искључиво и потпуно белгиску политику.“

¹³⁾ B. La Documentation Internationale, 4-е année. Nos 37—38, 1937, стр. 98.

¹⁴⁾ *Id.*, стр. 99.

¹⁵⁾ У званичном немачком коментару је предвиђено да „ће се овај случај десити не само ако би белгиска војска ратовала на страни немачких непријатеља, него и у претпоставци када би белгиска влада — например у својству чланице Друштва народа — морала једнога дана ставити белгиску територију на расположење непријатељској војсци, као земљиште за пролаз или операциону базу“.

¹⁶⁾ B. La Documentation Internationale, 4-е année, No 42, 1937, стр. 156—157.

покушава, — по примеру других малих држава, — услед тешке међународне ситуације уопште а на њеним границама напосе, да води потпуно независну политику и да се не меша у расправљање великих међународних проблема у којима понова долазе до изражаја опречни интереси и тежње западних сила. Белгија мисли да ће, на тај начин, најбоље себи осигурати безбедност и избећи да не буде увучена у нове заплете и да не постане жртва својих суседа. То становиште одговара, за сада, и интересима њених суседа. У очекивању да један нов уговор замени Рајнски пакт од 16 октобра 1925, Француска, Велика Британија и Немачка су узеле обавезе да ће поштовати и одржавати, под наведеним условима, белгиску територију.

Међутим, ма колико изгледала нестварљива претпоставка да ће Белгија бити позвана, као и други чланови Друштва народа, да примени санкције из члана 16 Пакта Друштва, могућност једне такве примене би је, за случај да санкције буду уперене против Немачке, довела до непријатељства с том државом. Будућност ће нам показати да ли ће Белгија покушати да прошири ново добивене гаранције у циљу појачања своје безбедности, односно у циљу искључивања сваке могућности да њена територија понова постане поприште борбе: једном речи да, по примеру Швајцарске, буде разрешена обавезе о учествовању у санкцијама војне природе као и обавезе о пролазу страних трупа или припремања војних подухвата на њеној територији о којима је реч у поменутом члану Пакта. Ако она то жели да постигне, она ће морати водити нове преговоре не само са Француском и Великом Британијом, — које су јој обећале своју потпору зато што је изјавила своју верност Пакту Друштва народа и обавезама које он садржи, — него и са самим Друштвом народа, које је једино позвано да јој призна „јединствени“ положај који ужива Швајцарска у оквиру Женевске установе у погледу примене санкција.

Друго питање, које би још заслуживало да буде расправљано, односи се на практичну „вредност“ гаранција које су три велике силе дале Белгији својим декларацијама. Код белгиских писаца, који су се с пуно пажње и мере упуштали у расматрање овог деликатног проблема, долази до изражаја оправдана зебња да, једног дана, у случају отвореног сукоба између западних сила, све не буде доведено у питање, и да се Белгија, и против своје воље, понова не нађе у положају ратујуће стране. И то зато што се стварни односи између три најзаинтересованије државе нису, у суштини, изменили од 1904 године до данас. У крајњој линији, све зависи којим ће путем поћи само Европа приликом коначног решења великих питања која данас раздиру наш континент: да ли у оквиру данашњег, или обновљеног Друштва народа или путем скупог одржања једне тешко остварљиве равнотеже снага у којој ће сила потпуно потиснути право. „Трагична судбина Белгије лежи у нераскидној вези између њене судбине и судбине Европе, између њене безбедности и напретка међународног права“.¹⁷⁾

Милош М. Радојковић

¹⁷⁾ Henri—A. Rolin, op. cit., стр. 108.

ИНДУСТРИСКА ШПИЈУНАЖА У НАШЕМ ЗАКОНОДАВСТВУ

I Интензивна привредна аутаркија отвара у савременом законодавству великих држава питања, како треба, да се ограде ове државе од повреда тајни у привредним предузећима. Прве овакве појаве дохватиле су само унутрашње економске сфере у држави, и то у интересу појединих предузећа. После светског рата добиле су већег замаха, а промениле и свој правни значај у том правцу, да се, дакако, још увек штити тајна из приватноправних интереса, а поред тога се пружа заштита у јавном интересу, чак и ради ефикасности државне обране. Да се то збива највише у кривичном праву са санкцијама кажњавања, јасно је.

У оквиру ове расправе, посвећене уваженом Ж и в о ј и н у П е р и ћ у, који је много радио и на пољу Кривичноправне политике, морамо се по жељи уредништва врло кратко изражати и за то ми не можемо приступити разлагањима историског развоја правне заштите пословних и обртних тајни, ни за нашу државу, још мање за иностранство, — иако би било то врло поучно и за наше прилике корисно. Ми ћемо дакле само показати санкције за повреде тајни у приватним предузећима, а код ових обратимо нарочиту пажњу на диференциацију појмова издаје тајни од ухођења у погледу такве издаје. Баш ово ухођење (*espionnage industriel ou économique, Industrie — [Werks —, Betriebs —] Spionage*) је предмет, који захтева нарочиту пажњу — у интересу државе као такве.

II Досадашње норме у нашем законодавству су:

1) У кривичном законуку имамо у глави XXVII, која обухвата кривична дела против имовине, у 7 одељу под насловом „Оштећења туђих ствари и имовинских интереса“ пропис § 368: Кажњава се на приватну тужбу затвором до године дана или новчано до 1000 дин., ко фабричну или трговинску тајну, коју је сазнао у служби, изда другоме. Баш истом казном кажњава се по § 251 КЗ, ко би сазнао такву фабричну или трговинску тајну неовлашћеним отварањем туђег писма или писмена у намери, да себи или другоме прибави какву корист или да учини штету интересованом лицу. Но овај деликт не стоји у глави о оштећењу туђих имовинских интереса, већ се означаје као општа повреда туђих тајни. (Наредни § 252 КЗ не спада овамо, јер је у њему реч о личним професионалним тајнама). У прописима §§ 401—404 КЗ мислило се на државне службенике, који повреде тајне, за које су у служби сазнали, и издају их без допуштења надлежне власти. У глави XII наведена су кривична дела против опстанка државе и њезиног уређења. И овде има прописа о издавању тајни и извештаја, за које учинилац зна, да се чувају у тајности у интересу државе (§ 102 КЗ) и даље прописи о војничком ухођењу (§ 109 КЗ). У овим случајевима реч је о заштити правног добра опстанка и сигурности државе. У нашу тему потпадало би ухођење као некакав *delictum mixtum*, којим се забрањује и издавање обавештења о предметима или мерама, које се односе „на рат или војну одбрану земље или за које постоји уопште интерес Кра-

љевине Југославије, да се чувају у тајности". Потребно би било за кривњу нарочито у доба мира да обухвата умишљај, знање, да се иде за таквим предметима или мерама и хотење, да се баш зато повреди тајна.

2) По закону о сузбијању нелојалне утакмице (1930) кажњава се, ко у утакмици у циљу обмане или стицања материјалне користи за себе или друго лице: а) изда пословну тајну у производњи или трговини, која се може употребити у утакмици, а учинилац ју је сазнао у служби; б) бесправно изда другоме или искоришћава пословну тајну у производњи или трговини у циљу утакмице, а за тајну је сазнао својим или туђим ухођењем итд. Облик кривње је само умишљај, а кажњава се на приватну тужбу непосредно повређеног лица.

3) Осим ових законских прописа имамо још кривичноправне санкције у трговачком закону (§§ 409, 488, 512), који данас још није стекао обавезну снагу. Овде се ставља под удар кривичноправне казне повреда дужности чувања тајни са намером оштећења друштва (дионичког итд.) или без такве намере, но са умишљајем. Кажњава се и покушај, а гоњење почиње по службеној дужности. Казне су строге, ипак кривично дело је увек преступ. Издаја тајни дозвољена је само са одобрењем друштвене скупштине. И неоправдано искоришћавање тајни предузећа је кажњиво, о ухођењу тајни нема говора.

4) Иначе, без кривичноправних санкција, има говора о повреди дужности чувања тајни (Schweigegebot) у закону о радњама (§ 239, санкција: отпуштања службеника из радње), у уредби о заштити новчаних завода (чл. 57), у закону о осигурању радника (§ 186), у закону о привредним задругама (§ 104). Споменути треба још и то, да законодавац ослобађа од сведочења у погледу питања, на која сведок не би могао одговорити, а да не изда какву пословну тајну. Ово је одређено за „грађански парнични поступак" (§ 417) као и за „општи управни поступак (§ 90).

III Ако сад прегледамо ове законске прописе и питамо се, да ли и како се третира у њима проблем индустријске шпијунаже, онда видимо, да има много прописа у многим законима, који се баве повредом тајни, но о ухођењу тајни пак говори изречно само један члан (16) закона о сузбијању нелојалне утакмице, и то само узгред: Ухођење пословне тајне наиме није стављено као нарочити деликт под удар казне, већ се наводи као једно од средстава, да се сазна тајна, која се мора иначе чувати, а не сме се издати или искоришћавати. Другим речима: издавање или неовлашћено искоришћавање такве тајне кажњава се, и то само тада, кад је заиста извршено у циљу одбране или стицања материјалне користи. Покушај се не кажњава (по § 3: КЗ). Ухођење пословне тајне је тек припрема, дакле једва покушај, некажњива. Да овде није реч о „државним тајнама", види се већ из тога, да се нелојална утакмица кажњава само на приватну тужбу. Ову може предложити само непосредно

повређени утакмичар. Држава није утакмичар, аналогна примена искључена је (§ 1 КЗ).

Прописи из главе XII могли би на крају крајева погодити учиниоца, који врши шпијунажу и на штету државе, но *dolus* морао би обухватати баш тачно знање, да се тајна односи на рат или војну одбрану или на предмете, за које уопште постоји интерес Краљевине Југославије. Круг ових кажњивих дела биће онда врло ограничен, ваљда би се дешавале ове повреде искључиво у војним фабрикама.

Ухођење тајни, које се кажњавају по §§ 401—404 КЗ биће искључено. Ухођење значи овде — док нема успеха — као неуспело подстрекавање на учинење преступа. Сви деликти из §§ 401—404 само су преступи; значи кажњивих по § 34, ст. 2 КЗ нема. Поред тога „неслужбеници“ не одговарају за деликте „службеника“, јер је на путу пропис § 34, ст. 4 КЗ.

Да се прописи § 368 КЗ односе само на извршене издаје фабричних и трговачких тајни и то без обзира на такмичење, а не на покушај сазнања извештаја, види се из тога, да је ово дело преступно, а закон не одређује за покушај кажњавање. Да, према томе, ни ухођење није кажњиво, већ смо казали.

Остаје нам још група кажњивих дела из трговачког закона. Овде се види јасно, како се је законодавац у најновије доба одлучио, да поштри санкције за повреде дужности чувања тајни. Разликује се намера од умишљаја, казна иде до 5 година строгог затвора, гоњење се предузима по службеној дужности... Ипак реч је само о преступима, који се кажњавају и за покушај. Но, неуспело подстрекавање другог лица, да издаје тајну, (*id est*: ухођење) не може се казнити, јер стоји опет на путу пропис § 34, ст. 2 КЗ. Иначе ово издавање тајни биће ограничено на приватно-правне интересе друштва, а не односи се на интересе државе.

IV После ових података *de lege lata* можемо само на кратко казати, да законодавац у својим напорима, да подржава правни поредак, на кажњивост *ухођења* ни код изречно уставног новљених тајни у опште није мислио. Чак ни о томе немамо праве диференциације, да треба оделити приватне тајне од општих привредних тајни и од државних тајни у економском погледу *κατ' ἐξοχήν*. Да би се препустило субсумирање ових врста тајни под законска наређења према маргиналним рубрикама у закону, судијама, није за препоруку, нарочито кад ће бити ово зависно и од питања, да ли постоји тајна, која се тиче техничке производње и пословног саобраћаја, или јавног интереса, нарочито државног интегритета. Да шпијунажа обухвата много ширу делатност него издаја тајни — нема сумње. Шпијунажом се означава припремање и омогућавање издаје тајни на ма какав начин, нарочито у погледу произвођења извесних предмета. Баш ово припремање за државу опасних, чак и погибелних издаја тајни у нашој држави није кажњиво, бар *verbis expressis* не. Једва да их можемо у некојим изузетним случајевима субсумирати, како

смо већ казали, под општу војничку шпијунажу, и то само под нарочитим условима.

V. Да видимо, како се радило у другим државама. Ми ћемо се осврнути само на најважније, и то само по последњем стању законских прописа.

1) Француски Code penal (1810) добио је већ г. 1863 допуну о „*espionage industriel*“ к чл. 418 по коме се по службеној дужности кажњава и покушај казном затвора од 2 до 5 година, но са додатком, да се мора употребити *maximum* ове казни, у случају издаје тајни државне фабрике, која производи ратно оружје и муницију. Но овај назив „*espionage industriel*“ не стоји у тексту закона; употребио га је тек коментатор Garçon, кад је упоређивао ова наређења са законом о шпијунажу из 1886 и нашао, да се и чл. 418 односи на ухођење.

2) Италија у свом КЗ из г. 1930 наређује у чл. 263, да се пословне тајне, које су за државу од нарочите важности, оглашују као државне тајне. Јавни службеници или лица, којима пада у дужност јавна служба, кажњавају се, ако државне тајне искоришћавају у своју или туђу корист, затвором не испод 5 година и новчаном казном не испод 10.000 лира. Ако се ово деси у корист непријатељске државе, која ратује с Италијом, казна је смрт. Друга лица кажњавају се под видом открића државних тајни, и то блаже.

3) Чехословачка република добила је након модерног закона о нелојалној утакмици (1927) још новији закон (9 априла 1935), који даје прописе против растурања продукцијских тајни у иностранство у интересу боље употребе закона о заштити републике. Као привредне тајне оглашују се — по узору на *code pénal* — апарати, мере, предмети и чињенице, које се чувају у тајности, јер је за домаће господарство од знатне користи, а за јавни интерес од велике важности. Установљава се злочинство и преступ економске шпијунаже, а поред тога и преступ нехатног допуштења повреде економске тајне. За прва два деликта потребна је незаконита делатност у циљу потстицања сазнања тајни у корист иностранства као и свест да се тиме доводи у опасност јавни интерес. Тако се онда овде изречно кажњава ухођење, као и учињење понуде индустријске шпијунаже.

4) Пољска је 1934 додала своје модерном КЗ из 1932, који се бавио само издајом приватних тајни, т. зв. шпијунажну уредбу. Овом се кажњава свако објављивање, саопштење извештаја, исправа и других ствари, које се морају чувати у тајности пред владама туђих држава, а тичу се не само политичких и дипломатских, већ и привредних питања пољске државе.

5) Аустрија нема законских наређења о индустријској шпијунажу, иако има модеран закон о сузбијању нелојалне утакмице (1923).

6) Мађарска је установила у својој нарочитој уредби из 1934 (зак. чл. XVIII) заштиту против угрожавања привреде ухођењем или издавањем тајни у иностранство.

7) Немачка у свом закону о нелојалној утакмици (1896) прописом § 20 кажњавала је лице, које у циљу искоришћавања утакмице наводи или покуша наводити неког да повреди економску тајну. После сватског рата појавили су се крупни случајеви економске шпијунаже. Са принудном уредбом (*Notverordnung*) од 9 марта 1932 нормиране су оштре казне не само за (обичну) повреду економских тајни, већ и за покушано навођење и за понуду чињеница поменутог деликта издаје тајни. Ако учинилац зна, да је реч о тајни, која ће се издати у иностранство, казна иде до 5 година затвора. У официјелном нацрту за нови кривични законик предлаган је читав низ нарочитих деликата у борби против издавања економских или индустријских тајни; то су деликти „*Wirtschaftsverrat, Verrat von Betriebs- und Geschäftsgeheimnissen, Auspähung von Betriebs- und Geschäftsgeheimnissen durch Amtsträger, Missbrauch anvertrauter technischer Vorschriften, Verleitung und Anerbieten zum Verrat von Betriebs- und Geschäftsgeheimnissen.*“

8) Совјетска Русија има у КЗ од 6 јуна 1927, новелираном 21 маја 1930 у глави „дела против државе“ прописе о општој, а одмах за тим и о економској шпијунажи. Шта је тајна, која се мора чувати у интересу државе прописује списак, састављен од совјетских народних комесара. Одређене казне су лишење слободе или стрељање или проглашење за непријатеља народа са прогонством. Дела чисто економске шпијунаже кажњавају се само затвором.

VI. Ако упоредимо ове норме страних законодавстава, иако само у битним тачкама репродуциране, са законским прописима наше државе, неминовно долазимо до закључка, да је наше законодавство за страним заостало. Наравно, иностране државе имају већма развијену индустрију. Али и аграрне државе имају много предузећа, која ће бити у случају војне опасности или рата ангажована за снабдевање војске, а данас су једва заштићена са гледишта приватног постигнућа боље зараде. А не само то, како смо показали, ни ухођење приватних тајни не може се као самостални деликт кажњавати, а ухођење државних тајни економског значаја тако је ограничено, да ће се врло ретко моћи кажњавати. Страх пред казном, нарочито ако је тешка, сигурно још увек је ефикасно средство, којим се може чињење забрањеног дела ометати. *Salus rei publicae* тражи не само сузбијање повреде приватних и државних привредних тајни, већ и сузбијање индустријске шпијунаже на штету наше, а у корист туђе државе. Повређено правно добро биће свуда исто, но степен повреде дужности према држави толико је повећан у оба последња случаја, да мора свака држава, па и наша, о њима водити рачуна и тачно диференцирати кривична дела и установити нарочите деликте индустријске или економске шпијунаже како у погледу заштите наше унутрашње привреде, тако и заштите државних интереса економског значаја према иностранству. И у том погледу могли би се угледати на будуће немачко законодавство, да би ставили под удар кривичноправне санкције још и према предузећу у туђини.

Ако би ко приговарао, да су наше бриге за допуну законодавства у погледу индустриске шпијунаже преурађене, могли би му одговорити само, да се ради *inultima analysi* о земаљској одбрани наше државе, и о њеном интегритету, но зато треба, да се припремамо у свако доба, и то, разуме се, најенергичније!

Dr. iur. et hon. c. Метод Доленц

НЕВОЉЕ НАШЕГ ПРАВОСУЂА

Наше је правосуђе релативно добро. Релативно, јер је боље од многих грана државне администрације. Али оно није онако и онолико добро, колико би се с правом могло очекивати. Овде није реч о нечем апсолутном, па чак ни о идеалном, што би се могло само пожелети, али што је према нашим приликама непостижно и неостварљиво. Наше правосуђе може бити боље но што је баш с обзиром на наше могућности како моралне и интелектуалне тако и материјалне.

Што је наше правосуђе овакво какво је, има томе пуно узрока, од којих неки леже у природи саме ствари, ван нас, а неки су у нама самима. Први су или непоправљиви или тешко поправљиви, а други се дају добрим делом уклонити или бар ублажити. Стварањем наше нове државе из више разних правних подручја тешкоће у правосуђу су биле неизбежне. Ове су у Србији и Црној Гори биле у толико веће што је после рата оскудица у судијама била толика да су многи судови по неколико година били неспособни за све послове. Брзо лиферовање судија било је неизбежно, иако се знало да ће се то осетити на самом правосуђу. Оскудица у судским зградама и библиотекама отежава добро правосуђе. Не може бити правосуђе ни добро, ни рационално ни економно које се врши у зградама онаквим, какве су н. пр. у Београду и Загребу, где се не зна ко се више гуши: публика, која има посла са судом, или судско особље. Мало рада има тамо где у једној соби мора радити по неколико судија или по десет приправника. То је најскупљи посао. У суд се улази као и у цркву, са страхопоштовањем и узбуђењем. Али се ови осећаји могу изазвати у згради која доликује суду а не у згради, у којој је у приземљу механа а на спрату суд.

Од државноправног положаја судије много зависи правосуђе. Добро правосуђе претпоставља спремног, независног, некретног и пристojно награђеног судију. Судија је независан у толико, што је у вршењу својих судијских функција везан само за закон, али до скоро та независност није била потпуна, јер није уживао и судијску сталност. Значи да нису постојале све гаранције за добро правосуђе. Са наградом судије стоји још горе. Да судија добро изриче правду мора бити ослобођен свих других брига, нарочито материјалних брига. Живот, слобода, имовина и част човека могу се поверити само судији, за кога народ верује да ће све своје способности и сву своју савест унети у ствар коју суди.

Наш судија није добро плаћен; он нема ни онолико колико је потребно као минимум за егзистенцију. Тај минимум је код судије већи но код других државних службеника. Делокруг рада судије знатно је већи но код ма кога другог чиновника. Дobar рутинер није и добар судија. За примену огромног законодавства њему нису довољни само законски текстови, а поготово кад су сви ти закони и за судију нови. Имати само све законе, без којих се судија не да ни замислити, изискује један добар део његова буџета. Али ни то није доста. Без основних уџбеника и коментара, као минимум помоћних средстава за савлађивање компликованог и обимног законодавства, не да се замислити судија. Без тога он постаје занатлија, бољи или лошији. Све ове потребе судија је у апсолутној немогућности да подмири из својих принадлежности. Из бројног нашег искуства знамо како се судије муче и довијају да би ову потребу задовољили, и знамо са каквим жртвама тек један мањи део успева да набави оно мало књига које су им неопходне.

На све ово могло би се одговорити да начелно нико неће спорити тачност ових излагања, али да је све то узалуд, кад средстава нема за задовољење истакнутих потреба. Истина је да све ово кошта и да држава вероватно не располаже довољним средствима. Али је исто тако истина да се бар делимично и донекле могу ублажавати невоље ако се не могу сасвим уклонити. Није н. пр. немогуће да судови буду снабдевени бољим библиотекама, но што су, јер то не изискује оне издатке који се не даду учинити зарад бољег правосуђа. Али сем наведених има и других невоља, чије уклањање није везано за велике материјалне жртве, па оне и даље трају и не даду правосуђу да буде добро. Нама није циљ да се овде бавимо свима невољама нашег правосуђа. Горе наведених достакли смо се више узгред. Али нам је жеља да се позабавимо нарочито двама питањима, која јако шкоде правосуђу, из два разлога: прво, што су актуелна и, друго, што решавање једног не стаје ниједне паре, а решење другог стаје релативно тако мало, да ти кредити при иоле доброј вољи не би могли бити доведени у питање. Та два питања јесу: питање стручних инструктора или инспектора и питање судијских приправника као будућег судијског подмлатка.

I. Ми се налазимо у периоду велике законодавне реформе. Само од важнијих за последњих неколико година да поменемо кривични законик, законик о кривичном поступку, законик о грађанском поступку, стецишни поступак, менични закон, закон о ванпарничном поступку и закон о извршењима и обезбеђењу. За Србију и Црну Гору, на које у првом реду и мислим при писању ових редова, ово у ствари представља револуцију а не просту реформу. Сав је овај огромни законски материјал скоро уједанпут предат судији да га примењује без икакве претходне припреме. Није доста утрапити судији у руке закон и наредити му да га примењује. Судија треба закон правилно да примењује, а то ће он моћи учинити само ако је претходно спремљен. Он је, међутим, био у апсолутној немогућности да се спреми, јер су сви ти

бројни и обимни закони новина за њега. За правилну примену ових закона није био довољан само законски текст чак под претпоставком да га је судија могао набавити и да је имао времена да га проучава. За улажење у дух закона, за добро познавање нових законских институција и сложеног механизма нових процедура судији је поред законског текста неопходно потребна и друга помоћ. Ова се помоћ прво огледа у уџбеницима и коментарима, до којих судија, као што је речено, врло тешко и само са великим жртвама може доћи. Зато многи и остају без ове прве и неопходне помоћи. Али ни ово није довољно. Судији мора бити пружена могућност да се спреми за примену нових закона још пре но што су они стали на снагу. Ту могућност дужна је да пружи држава преко курсева, преко слања извесног броја судија на праксу у судове где су односни закони већ били у примени и преко стручних инструктора или инспектора за време првих година примене закона. Тако су радили много већи, старији и културнији народи од нас. Тако је нпр. радила Аустрија при доношењу новог грађанског поступка. Тако је радила Немачка при мањим реформама но што је наша. Спремити само законе значи само половину посла. Да буде цело треба спремити и судију. Без тога правосуђе не само што не може бити добро, но се ризикује да у основи добар закон кроз рђаву примену буде компромитован, па онда и цела реформа. Народ, не схватајући откуд то долази, сматраће да је крив закон а не његова рђава примена.

У овом погледу ми не стојимо добро. Од свег реформираног законодавства само донекле је изузетак учињен са применом кривичног поступка. Наиме, Министарство правде је пре ступања на снагу кривичног поступка у Србији послало извесан број судија у Сплит, Загреб, Сарајево и Љубљану да тамо у судовима виде у примени нови кривични поступак. Иако ово није било довољно, ипак је бар нешто учињено. Са применом осталих закона, а нарочито са грађанским поступком и сад, са законом о извршењима који је 1 јануара ове године ступио на снагу, није ни толико учињено, мада су ова два закона много компликованији и тежи за разумевање од кривичног поступка. Судија се код примене ових закона нашао сам самцат са текстом закона у руци, а често и без потребног уџбеника или коментара. Кад се помисли да је у највећем броју средњих судова судија уопште остављен самом себи, јер у честим случајевима потребе нема с ким ни да се консултује, онда се тек може схватити његов очајан положај. И такав, он мора да врши правосуђе, па макар оно било и рђаво. И то се на нашем правосуђу доста осећа. Још ако је у питању судија, који је већ примењивао старо законодавство, нпр. стари грађански поступак и на њега навикао онда је случај још тежи. Такав судија тешко улази у непосредност и усменост новог поступка и склон је да нове параграфе примењује на старе форме. Зато није редак случај да парница и данас траје годинама, иако би се могла и морала свршити за четвртину времена, да се одређује по десет рочишта док се дође до прве пресуде и ако би три или четири рочишта морала бити доста.

Код извршења је исти случај. Пресуда сама за себе нема вредности ако није обезбеђено њено и брзо и лако извршење. Ради тога извршења се и води спор. То нови закон сигурно и хоће. Али и судија треба да може то да оствари. Обрван количином послова, растргнут применом најразличитијих закона, закончића, аутентичних тумачења, у којима се тешко сналази, а не спремљен за тај велики и важан задатак, судија се мучи, ради како уме и зна, а народ често таквом правдом није задовољан.

Пропуштено се не да накнадити. Па ипак има два средства којима се може доста поправити. По § 99 закона о уређењу редовних судова „Председници зборних судова (окружних и апелационих) прегледаће пословање подређених судова повремено и лично; за првих пет година откад ступи на снагу закон о судском грађанском поступку, по могућству једанпут на годину, а касније најмање сваке две године“. По овом наређењу Министар правде може наредити по потреби и ванредне прегледе реских и окружних судова преко инспектора. Наравно да од ових прегледа може бити користи само под претпоставком да су претседници стручно спремни и способни да при прегледу уоче неправилности рада и да такав рад исправе. Од ове добре законодавчеве наредбе није чињена никаква употреба у Србији и Црној Гори, где је она била најпотребнија.

Ако се сумња у потребну способност претседника, која сумња није у доста случајева неоснована, остаје друго средство, које је од првог много ефикасније. То се средство огледа у стручним инструкторима или инспекторима. Ови би инструктори или инспектори при Министарству правде имали задатак да врше сталне прегледе судова и да на лицу места стручно упућују судије, како се нови закони имају примењивати. Они би по потреби имали спремати јасна и разумљива писмена упутства судовима. Они би у питању примене поступка имали давати упутства судовима на њихова питања, која би им ови поводом конкретних случајева постављали. Кад су већ пропуштени курсеви, на којима би се већи број судија оспособио за примену нових процедура, овим стручним инспекцијама би се ипак много помогло. Наравно да би оваквих инструктора-инспектора морало бити у довољном броју, и који би у овим функцијама остали док се осети да су они више непотребни. Они би се узимали из реда наших најспособнијих судија, у првом реду из апелационих судова, који су опробани у примени нових процедура и који имају и воље и љубави за инструкторски посао. За свој и важан и напоран рад морали би бити добро награђени тако да могу често бити на путу. Ми таквих судија имамо благодарећи томе, што су баш ови закони, за које су инструктори најпотребнији, већ дуго времена на снази у добром делу наше државе и што су ти закони врло добро примењивани и што су у пракси дали добре резултате.

Оскудица у потребним кредитима не би смела никако бити разлог да се ова два средства не употребе. Ако су за отклањање или ублажавање других невоља нашега правосуђа потребне десетине или стотине милиона, овде је довољна и која стотина

хиљада динара годишње. За добро правосуђе се оволико увек има. За то треба имати само увиђања и добре воље.

II. Судијски приправници долазе у судско особље из кога се регрутују будуће судије. Закон о уређењу редовних судова замишља приправну службу као школу за спремину будућих судија. Зато он у § 67 и вели: „Судијска приправна служба вршиће се тако да се сваки кандидат извежба у грађанско-правним и кривично-правним судским пословима...”. Надзор над вршењем ове приправне службе закон је предао претседнику апелационог суда.

Да неко буде судија мора проћи кроз две школе: једну теоријску на правном факултету и другу практичну у служби код суда. Случајно је законски минимум трајања обе школе исти, обе трају најмање по четири године. Ове се две школе допуњују, јер једна без друге не вреди. Зато и ова приправничка служба као друга школа мора бити и плански и систематски извођена. Њој се мора поклонити озбиљно старање. У приправницима се имају гледати не само службеници који ће отаљавати што више посла, већ у њима треба у првом реду видети ђаке, који треба добро да се спреме за судијски посао. Старешине и претседника суда је велика и дужност и одговорност у овоме послу, а исто тако и сваког судије коме је приправник додељен на вежбање. Сваки од ових мора бити свестан да је у исто време и учитељ, па зато треба да буде и добар педагог. Само се на тај начин долази до способног судије и до доброг правосуђа.

Ни у овом погледу ми не стојимо добро. Министар правде није издао ближе одредбе о вршењу надзора над приправничком службом и ако то закон наређује (§ 67). Претседник апелационог суда не врши надзор, који је за њега законска дужност. Старешине и претседници судова као и судије по правилу у приправној служби не виде школу нити у приправнику ђака, него најпре једну радну снагу. Цела приправничка служба се не изводи ни плански ни систематски. Она је више остављена случају, тј. зависи од човека који рукује судом или од онога коме је приправник додељен на рад. Ако је овај на првом месту добар судија и добар правник, и ако је свестан и своје улоге учитеља, па с вољом и љубави ради, приправник ће се сигурно оспособити. И ако овако лепих примера има, додуше не много, све то не сме бити остављено случају. У највише случајева приправник је остављен самом себи. Мало је који од њих да баш због тога у овој служби није преживео врло мучне часове. Пробијајући се и довијајући се у главном сами, преписујући и учећи напамет старе формуларе разних записника и одлука из архиве, они пре постају занатлије него добри правници који увек знају зашто раде онако како раде. Данашњи приправници ће бити бољи судије од старијих судија просто стога, што они старо законодавство не знају. Али то ипак не значи да су они ван сваког утицаја старог законодавства, ако њихов положај и даље буде овакав за време приправничке службе. Приправник ради онако како ради судија код кога он учи. Ако судије и даље буду остављени сами себи без инструктора и помоћи, слаби су изгледи да ће приправници

из ове школе изићи онако, како то закон жели. Инструктори-инспектори, о којима је горе било речи, били би за приправнике права благодет.

Овом питању треба поклонити много пажње. Треба му и у пракси поклонити онолико пажње колико је то учињено у закону. Да ово опет буде, нема никаквих запрека. Треба имати опет само разумевања, добре воље и љубави. Правосуђе наше би тиме много добило. Ово треба учинити у толико пре, што се за отклањање ове невоље не траже скоро никакве материјалне жртве од државе.

Д-р Божидар Марковић

ОПЋЕ ЗНАЧЕЊЕ „ПОСЕБНОГ ДИЈЕЛА“ КАЗНЕНИХ ЗАКОНИКА

Традиционална диоба континенталних казнених законика у Опћи и Посебни дио доводи до мишљења као да је Посебни дио доиста нешто посебнога, као да се овдје ради само о колекцији генерализованих случајева који су у законику нашли своје коначно рјешење. Јавља се схватање да је стварна делатност суца већ садржана у дјелатности законодавца, да се ради само о неким логичко-методологијским разликама: законодавац ствара, путем индукције, из низа по својем бићу једнаких случајева опћените закључке, а судач проналази у конкретном случају, који му је предан на рјешење, обиљежја која је законодавац означио као битна, и тако се коначно, путем дедукције, нужно саглашава са законодавцем. Као опис посљедњег и закључног акта судачке дјелатности можемо ово схватање да прихватимо. Али у казненоправним прописима није садржан само позив да се конкретни случај подводи под правило. Прије него ли до тога дође, мора судач савлађивати велик број често врло сложених дјелатности. Оставивши по страни утврђивање чињеница, о којему много зависи, потребан му је читав ред логичких и аксиолошких закључака, да дође до коначне спознаје и оцјене. У опису дјела у закону, у „законском (апстрактном) бићу кривичног дјела“, и његовим обиљежјима садржана су само нужна средства за истиниту спознају и исправну оцјену појединог случаја. У овом смислу могли би да означимо казненоправне описе дјела као науку о спознаји и вриједности казненоправне зазбиљности. Задаћа им је да омогуће суцу стварање истинитих закључака и исправних оцјена; одређени дио зазбиљности треба спознати и оцјенити. Али при томе нису одлучна поједина обиљежја него апстрактно биће дјела као цјелина, као правна и друштвена творевина. Поводом конкретног случаја има да законски опис дјела послужи као средство да се неки животни догађај уметне у правну, а коначно и у цијелу животну зазбиљност. Оно што је мучним теоријским радом искинуто из животне цјелокупности, треба поводом појединог случаја судском изреком опет у ову цјелокупност уврстити. Како се спознаја проку-

шава само на зазбиљности, тако се и смисао правних прописа може црпсти само из укупне, из животне зазбиљности. При поновном увршћивању животних појава, које су помоћу правних прописа спознате и изоловане, у цјелокупност живота не можемо се ограничити само на законски пропис, на слово законског бића кривичног дјела. Када би се правна спознаја састојала у тачном пресликавању животне зазбиљности, онда би правне појаве лако могли уврстити у цјелокупност живота. Али право спознаје само малени дио животне зазбиљности, само незнатан њезин дио улази у његов опсег. Како би ипак помоћу правних прописа дошли до спознаје која боље одразује зазбиљност, морамо правним путем стечену спознају надопунити. Ова надопуна се може извршити помоћу спознаје која полази са других гледишта, а којој су предмети или идентични са правнима или с овима стоје у најтијеснијој вези. Може да се говори о бићима дјела, која припадају другим животним подручјима, али су сродна са правнима. Тако би нам могло успјети да се ближе примакнемо животној зазбиљности. Политици, економији, етици и религији припада при том важан удио. У свим овим подручјима постоје бића дјела која омогућују бољу спознају и оцјену животне зазбиљности, када их доводимо у везу с правнима. Када би покушали да дјело, које је спознато само помоћу описа у закону, помоћу слова закона, уврстимо у животну зазбиљност, а да не водимо при том рачуна о другим животним подручјима, то би оно остало творевина туђа животу. Управо како су значења дјела, која изворно припадају ванправним областима живота, у великој мјери потребна надопуне, тако су и у закону садржани описи дјела несавршени. Сва ова (апстрактна бића) дјела разних животних подручја упућена су једна на друге да постану зазбиљна. Овим путем може се апстрактном опису дјела удахнути живот. Дјелу, које слиједи из законског описа, одговарају увијек један или више апстрактних описа дјела, која припадају ванправним, друштвеним, политичким, етичким, економским итд. областима. Упуте у овом правцу садржане су редовно у законском бићу дјела. Функција путоказа и тачака особите привлачности припада при том нормативним обиљежјима.

Постојање овако сложених законских бића дјела показује свака анализа законодавне дјелатности коју завршује судица. То доказује и околност да су правни прописи узети из животне зазбиљности и да морају да воде опет к њој. Они су друштвене кратице, које нагласују правно важне моменте, схватање друштвеног живота *sub specie iuris*. Тешкоће изрицања права слиједе из догме о довршености и савршености правних прописа који се јављају у одређеној форми, док ванправне прописе, који их надопуњују, морамо тек пронаћи. Правни прописи надаље побуђују дојам, да постоје ван времена, док се други налазе редовно у течају, у трајном развијању. Када би судица покушао да само помоћу законских прописа, као средства за спознају права, приступи зазбиљности, то ће му добар дио зазбиљ-

ности избјећи; остаће неспознат. У овој околности садржан је повод за стваралачку дјелатност суца; дубинским тумачењем надопуниће законске прописе као зазбиљности. Није потребно да судач ствара — можда путем аналогije — нове прописе. Он ће само управити пажњу на ванказненоправна бића дјела, на односе у којима стоје са казненоправнима, и у својим одлукама изразити хармонију која међу њима постоји. Судач при томе никад не прекорачује границе постављене законским прописима. Колико ће али црпсти из дубине правног прописа, зависиће о постављеној му задаћи, да ствара истините и исправне, праведне пресуде. Нема двојбе да судач мора да примјењује законе, али његове одлуке морају бити у складу са зазбиљношћу живота, треба да су праведне.

Када проматрамо правне прописе са овог стајалишта, то нам се сваки законик, Опћи једнако као и Посебни дио, приказује као „Опћи дио“. Као „Посебни дио“ му стоји насупрот мноштво друштвених норми. Правне норме као опћи појмови упућене су, када приступају животној зазбиљности, на низове друштвених норми, које им одговарају. Помоћу ових норми спуштамо се, као по степеницама, према зазбиљности, оне омогућују пријелаз од најопћенијих појмова до најпосебнијих. Са опћег друштвеног стајалишта можемо стога право схватити као неки кров, који дижемо над најразноличитијим друштвеним нормативним системима посве разног опсега и домаћаја, који дижемо у циљу да их заштитимо. И најпосебнији правни пропис јест у односу према друштвеним нормама, које му одговарају, опћи. Ови друштвени нормативни системи надопуњују поједине правне прописе, испуњују по потреби њихове оцјене, и омогућују цјеловито гледање зазбиљности. Можемо да говоримо о процесу обликовања друштвених нормативних схватања. Помоћу дубинске интерпретације можемо продријети у смисао и друштвену структуру правног прописа, који претставља засебан свијет, правни микрокосм, који нам се приказује и као макрокосм, када се ради о његовом односу према друштвеним нормативним комплексима, који бивају по њему апсорбовани.

Д-р Станко Франк

НЕКЕ ОСОБИНЕ КРИМИНАЛИТЕТА У ЈУГОСЛАВИЈИ

Пажљиво проучавање криминалитета показало је у више савремених држава да је пред светским ратом под утицајем предузетих превентивних мера дошло до опадања броја тежих кривичних дела и до ублажавања начина њиховог извршења. На пример, поред рашћења превара и фалсификата, видимо смањивање броја разбојништва и изнуђавања, поред рашћења заводништва видимо смањење броја силовања итд.

После рата се горњи процес у неколико зауставио (јер обично рат доноси са собом погоршавање економског стања и опадање моралног ниво-а), и сем тога показала се већа разлика између појединих држава. У једној групи држава није дошло до великих измена у стању криминалитета, у другој, обратно, дошле су промене у бројном стању криминалитета и у начину и средствима извршења кривичних дела.

Ради објашњења ове чињенице треба пре свега узети у обзир утврђену од стране чувеног француског социолога и криминалиста Габриела Тарда разлику између сељачког и варошког света уопште, и у погледу на криминалитет — у појединости. И заиста. Просветни ниво код првих је много нижи, него код других, али нарави сељака су простије и мање покварене, него нарави варошана, мада су истовремено грубљи. Ово се огледа и на криминалитету појединих држава. Код једних, у којима превлађује сељачко становништво, криминалитет је мање компликован, чак и примитиван, а понекад и више свиреп. Код других са превлађивањем индустрије, а у вези са тим и варошког становништва, видимо и у криминалитету утицај варошких особина. Код првих криминалитет је више конзервативан и статичан, код других колебаљив и динамичан. Тако, на пример, у Северо-Америчким Сједињеним Државама (у вези са увођењем свог режима) развио се тзв. гангстеризам, који обухвата кријумчарење, изнуде, уцене, разбојништво итд., и ради на велико и то уз помоћ нових научно-техничких метода и нових оруђа и проналазака. Ту се искоришћавају електрична струја код обијања каса, употреба нових хемиских препарата код фалсификовања исправа и новчаница, примена отровних гасова, митраљеза, блиндираних аутомобила, а чак и аероплана и наоружаних лађа. Све то понекад претвори борбу јургану власти са злочинцима горње врсте у прави рат, који је везан са великим губитцима са једне и са друге стране и изазива у друштву оправдани страх и мржњу. Друга је слика у државама, у којима превлађује земљорадничко-сељачко становништво. После рата и ту су дошле промене на горе, али исте нису тако велике, те се сачувала у погледу криминалитета слика горе споменутог статичког стања. Нарочито се то види код криминалитета у нашој држави.

Пре свега то се види у слици најтежих и крвавих злочина, а нарочито убиства и разбојништва. Лош у малој предратној Србији, према подацима, које су изнели редактори српског пројекта кривичног законика 1910 год., годишње број убиства је био готово истоветан са одговарајућим бројем у Енглеској и Француској, у пркос огромној разлици у броју становништва. После рата, са стварањем много веће и по територији и по броју становништва Југославије, горњи број је природно у знатној мери порастао.

Има ту и неколико интересантних детаља. Пре свега, при састављању новог кривичног законика за целу нашу државу редактори пројекта овог законика избрисали су из њега прописе о одметништву и хајдуковању, који су постојали у српском ка-

зеном законику. Међутим горње појаве су се сачувале у животу, те у борби са њима сачувале су се и такве нарочите мере од стране управне власти као што су оглашавање одметника за хајдука (чиме се он ставља ван закона), објављивање новчане награде за његово хапшење или за његову главу итд. Ту се показала снага извесних историских преживљавања са једне стране, а са друге још досада недовољног обезбеђења друштвене сигурности и велики страх становништва пред хајдуцима. Затим пада у очи врло високи број код нас убиства и телесних повреда због аграрних неспоразума (понекад чак и ситних) и због напитог стања. У већини случајева као оруђе за вршење злочина јавља се нож. Због тога су редактори новог нашег кривичног законика увели у број тежих телесних повреда сваку телесну повреду, која је нанесена ножем. Држимо, да је то неосновано и да су за успешну борбу са горњим злом највише потребне превентивне мере, а на првом месту ширење просвете и интензивна борба са алкохолизмом.

Али у вези са алкохолизмом се налази велики број не само телесних повреда, већ и других дела, а нарочито увреда. На првом месту то су разноврсне посевке и са њима слични изрази, у којима се изражава смаловавање личности и њеног достојанства. Ту се показује са једне стране богатство народне фантазије, а са друге гадна навика, због које се допуштају речи, у којима се види непоштовање не само туђих родитеља, већ и Бога и светаца. Али карактеристично је, да, док се увреда речју не схвата у претежној већини случајева као нешто озбиљно и не изазива нарочито оштру реакцију од стране повређеног, увреда делом, а нарочито шамар, како у напитом, тако и у трезном стању, обично повлачи за собом озбиљно разрачунавање на своју руку, чак понекад и са убиством закључно.

Зато у погледу дела, која су компликована или везана са нарочитом атмосфером или нарочитим припремама ствар стоји код нас много повољније. Тако, на пример, код нас не постоје двобоји, врло мало шантаже и у поређењу са другим државама много мање трговине белим рибљем, отмице деце и грандиозних превара. Исто тако у погледу тзв. међународног криминалитета (који обухвата сваковрсне варалице високе марке и хохштаплере, који раде у међународним размерама, прелазећи из једне државе у другу са фалсификованим исправама и лажним титулама и почасним звањима), наша држава даје врло скромни прилог. Исто тако и у погледу гангстеризма у форми отмице деце и уцене њихових родитеља. Најзад можемо назначити, да се у појединим областима Србије сачувала из далеке прошлости институција крвне освете, која се понекад још сматра као света дужност оног рода, чији је члан погинуо. С тога се врши и сада читав низ убистава, са којим држава мора да се бори, али да свагда узима у обзир њихову нарочиту природу и њихову везу са народним осећајима горе споменутих крајева.

У овом нашем кратком чланку нисмо имали претензију да дамо више-мање потпуну слику криминалитета у нашој држави.

За то би било потребно опширно дело са навођењем многобројних статистичких података и са пажљивом применом упоредне методе. Хтели смо само, да узевши учешће у броју „Архива“, који излази поводом 70-годишњице уваженог професора Ж. Перића, дамо само најкраћу скицу оних особина нашег криминалитета, које имају нарочити друштвени значај, а карактеристичне су с гледишта науке кривичног права.

Д-р Михаило Чубински

СИМБИОЗА РАЗЛИЧИТИХ СОЦИАЛНИХ ГРУПА НА ПОДРУЧЈУ ПОРОКА И КРИМИНАЛИТЕТА

Док је појам и термин криминалитет тачно дефинисан и ствар исцрпно проучена од стране правних наука, то се не може тврдити о проблему порока као социално патолошке појаве. Пороком зовемо сваку асоциалну, антисоциалну и аморалну радњу, која служи на штету другом човеку или друштву, премда пресуда није предвиђена Кривичним закоником (КЗ). Порочне радње стоје изван оквира КЗ, не подвргавају се истраживању од стране државних правника, а сам проблем више припада психопатологији него правним наукама. У смислу праксе борба с пороком припада полицији, цркви, донекле породици и школи. Али уколико имамо ту посла са појавом друштвеног живота, која постоји као чињеница, криминална психологија не може истраживати порок само са гледишта проучавања индивидуе, већ мора да примењује методе социологије, етике, чак историских и економских наука.

И криминалитет и порок прожима цео живот људског друштва. И злочинци и порочни људи постоје у свима слојевима друштва. Донекле је сваки човек порочан и има криминалних нагона. Школе Ломброзо, Фери, а у Југославији Томе Живановића изнеле су велике проблеме проучавања кривца као индивидуе и правног бића. Из криминалне биологије и науке о дегенерацији и психопатији произишло је сасвим ново гледиште на кривца и кривично дело. Али ипак треба признати, да се криминологија и наследници Ломброзо сувише ослањају на материјал казних завода и на оне кривце који су били предмет детаљног проучавања и свестране анализе током судског претреса. Кривац на слободи, у обичним приликама социалног живота мало је привлачио пажњу научника и тек у последње време проблем превентивног и латентног кривца постао је предмет научног испитивања. Истраживање како латентног кривца, тако и нарочито порочног члана друштва далеко прелази оквир психијатрије, психопатологије и захтева сарадњу искусних социолога. Порок је тако рећи претходни стадиум криминалитета и увек се налази у симбиози са злочиним.

Криминалитет постојао је увек и постоји свуда. Државни закон бори се са овим злом, хвата кривце и обично привремено

их и изолује. Суд истражује сваку криминалну радњу, а мере јавне безбедности покушавају да их спрече превентивно. Другачије стоји ствар, као што је поменуто, са пороком. Порок није кривично дело јер се јавља у облику, који није директно против-праван. Али квантитативно порок у многоме надмашује криминалитет и прожима цело друштво, често пута дајући му специалну физиогномику, мењајући ћуд и нарав целих друштвених слојева.

Уобичајено је везивати порок са сиромаштвом и тешким приликама живота, али истинитост ове тврдње је једнострана. У много већем обиму порок обухвата високе друштвене слојеве и често је везан са богатством и најбољим приликама живота. Заједно са пороком овамо продира и модерни криминалитет са његовом вештом криминалном техником, која са успехом кон-курише званичној техници криминалне полиције.

Казаћу неколико речи о оној социалној симбиози, која је типична за тако звано цивилизовано друштво. Ту се мешају и долазе у најужи контакт разнолике друштвене групе и појединци, те се цео комплекс јавља као антисоцијалан, аморалан и опасан за јавну безбедност.

У првом реду у сваком друштву налазимо, нарочито у великим варошима свих држава, велику групу посрнутих људи. Има их на свим степеницама друштвеног живота. Од дворова па до нижих слојева сиромаша, не само у шпиљама дна, него и у савременим установама културног света. Има их много врста, али има и општих црта, које их карактеришу. Без идеала, без бриге о будућности, са девизом *omnia mea mecum porto*, ови људи проводе свој начин живота. Просјаци, алкохоличари, скитнице, проститутке — током векова мењају само спољашност, док су њихова психа, морал и радње готово непроменљиви.

Лењост, неделатност, паразитство — то су њихове особине. Узалуд добротворно друштво и држава, као некад и црква, покушавају, да се боре са овом појавом — релативан број и облик посрнутих људи увек остаје исти, чак се и повећава.

Али проучавање посрнутих људи наводи на врло интересантан закључак, који је за социологију од велике вредности. Са посрнутим људима у тесној симбиози живе друге групе људи, а то су грабљивци, бадавције, празни људи, паразити — експлоататори и, наравно, кривци и порочни људи.

Што се тиче кривца, одавно је познато, да он стоји у тесној вези са посрнутим људима и да донекле посрнули људи имају и криминалне нагоне. Али прави афинитет постоји између посрнутих и порочних људи. Писци, који су се интересовали овим проблемом више него научници, често тврде, да су сви посрнули у исто време и порочни људи. Али стварно то није истина. Проучавао сам много и марљиво посрнуте људе и тврдим, да њихов морал ниуколико није нижи од других и то виших група. Порок стварно прожима оне групе људи, које друштво избацује из своје средине. Друштвено дно има своје погледе, своје традиције и свој морал.

Психа посрнутих је дефектна, нагони абнормални са гледишта нормалног схватања, идеали уопште не постоје. Шта дакле хоћете да захтевате од људи, које је друштво избацило из колосека на тло, и које воде полуживотињски начин живота у сиромаштву и моралној беди, без икакве наде у будућност и без зрака духовне светлости у царству мрака социјалне ноћи? Да! Посрнули људи су паразити, они не пружају никакве користи оним средњим људима, који су остали на површини живота. Није чудновато, да је то добар терен за порок и криминалитет. Али је врло интересантно, да је ова паразитарна група исто тако жртва других, мањих група асоцијалних, антисоцијалних као и аморалних људи, који опкољавају прве, експлоатишу их и стварно живе у оквиру порока.

Једна врста оваквих грабљиваца је одавно позната. Она живи у сталној симбиози са проституткама. То су тзв. „сутенери“. Али није увек лако дијагноцирати великосветског „сутенера“, који експлоатише праву кокоту у виду отмене даме из виших друштвених кругова. А ствар је иста.

Коцкар у ствари је посрнули човек и пропалица. А ко га опкољава и ко га доводи до пропасти? Грабљивци у облику газде коцкарница и барова искоришћавају на законити начин слабовољног човека и његову психопатију. Зеленаци, који извлаче новац од бадавџија — синова богаташа — зар то нису прави грабљивци и паразити? А све врсте послуге луксузних барова, а газдарице јавних локала са продајом жена? Чак неке врсте лакеја и шофера, који се специјализирају на служби у лумповању и разврату? Напокон банка, која нуди оваквом бадавџији новац под фалсификовани потпис оца, — зар то нису прави кривци — паразити, који експлоатишу посрнулог члана друштва?

Бадавџије и празни људи, нарочито чланови породица тзв. нових или ратних богаташа, — то је социјална група која још носи спољашност тако званог цивилизованог слоја, али у ствари то су истовремено и посрнули, и паразити и порочни људи, чак и латентни кривци. Опасно стање за друштво је већ ту. Само недостаје мера безбедности, јер ни криминологија ни социјална етика нису још решили проблем.

Прави посрнули човек носи девизу *omnia mea mecum porto*. Бадавџија има другу лозинку: *resuniam patris mecum porto* и овај новац троши за своје лично уживање. Исто тако без идеала и без бриге о будућности, како своје тако и друштвене. За грабљивце, за паразите, за бадавџије, за проститутке не постоји проблем отаџбине и благостање ближњега. Али док је код правог посрнулог човека егоизам врло слабо развијен, девизе тих паразитских група, које га опкољавају, извиру из неограниченог егоизма.

Групу посрнутих и експлоататора прожима велики број јединих асоцијалних типова: то су авантуристе, разне врсте скитнице. Скитница чисте врсте је пасиван, често чак моралан и побожан. Авантуриста је потпуно аморалан, пун активности и иницијативе. Он лебди између порока и криминалитета и пљачка своје

жртве без обзира на морал. Али авантуриста има и својих социјалних врлина, јер се често јавља у облику пионира културе и цивилизације. Понекад није лако препознати авантуриста у облику политичара, чак државника, а у сваком рату видимо их доста, нарочито у грађанском рату. У доба великих друштвених покрета и револуција, овај тип авантуриста може да игра значајну улогу.

Порок много више обухвата експлоататоре него њихове жртве. Криминални нагони то су особине ове групе. Порочни су и посрнули људи, али њихов порок има своје особине. Они су одвојени у шпиле дна, али дно има свој морал. Он је у непријатељству са јавним моралом, а ипак и кривац и порочни човек поштују овај морал. Њихово правдање се састоји у томе, што они осећају сву неправедност друштвених закона и друштвеног морала, који су их бацили на дно. А с гледишта дна сјај дворца, етикета и обичаји отмених слојева званичног друштва цртају се у другим бојама и изазивају протест против рушења принципа социјалне правде, јер она брише из редова друштва цео свет бедних, пропалих, слабих, понижених и увређених.

Пламен друштвене освете у облику порока и криминалитета лебди над охолим цивилизованим друштвом и потсећа га, да не треба заборављати онај свет јадника, који насељава шпиле дна великих културних центара, који се толико поносе својом тобожњом цивилизацијом.

Све ове групе сачињавају један неподељиви комплекс, који утиче на цео живот друштва и налази се с друштвом и свим његовим елементима у сталној симбиози.

Д-р Никола Крајински

КОНТРОЛА НАБАВКЕ И УПОТРЕБЕ ПЛАТЕЖНИХ СРЕДСТАВА ЗА УВОЗНУ ТРГОВИНУ

Наша девизна политика контролише како прилив из тако и одлив платежних средстава за иностранство. Контрола прилива има за циљ: да контролише сва платежна средства која наша земља добија по ма коме основу из иностранства (код Народне банке односно код тако званих повлашћених банака), те да на тај начин онемогући тезаурирање страних платежних средстава код приватних лица. Контрола одлива девиза за иностранство има за циљ: да обезбеди целисходно и рационално трошење девиза а специјално да спречи извоз девиза у иностранство без задовољења оних потреба које наша девизна политика сматра дозвољеним.

У следећем излаже се кратак преглед о томе како се контролише набавка и употреба страних платежних средстава за увозну трговину.

1. Трговац-увозник може набавити девизе и валуте за плаћање робе у иностранству само код овлашћених новчаних завода.

Ови пак, са своје стране, могу продавати трговцима потребне девизе само на основу уредних докумената (чл. 3 алинеја 1 и 2 Девизног правилника).

Девизни правилник захтева за набавку девиза следеће документе: царинску декларацију, оригиналну фактуру, уверење о протоколацији фирме, и уверење о плаћеној порези за све раније године и за истекло полгође текуће године.

Ако испитамо поједине овде побројане документе доћи ћемо до следећих закључака.

Царинска декларација потребна је као гаранција, да ће се купљена девиза морати употребити за плаћање робе која је купљена у иностранству. Царинска декларација је доказ, да је роба купљена и већ приспела на нашу територију и овде пријављена за царињење, — према томе искључена је могућност, да се по том основу купљене девизе и валуте изнесу у иностранство и употребе у другу сврху.

Фактура је купо-продајни уговор којим се утврђује, да је купљена роба једне одређене врсте и количине и да је за плаћање те робе потребна одређена сума, — према томе отклонена је опасност, да неко купи код овлашћених банака девиза и валута у већем износу него што му је потребно за плаћање робе, па да онај вишак изнесе у иностранство.

Као што се види ова два документа припадају искључиво девизној политици: они имају за циљ да спрече емиграцију девиза (односно њихово трошење на потребе које се по девизном правилнику или по мишљењу контролних органа не сматрају као легитимне).

Друкчији значај имају она друга два документа.

Уверење о протоколацији фирме има за циљ да искључи из увозне трговине странце као и непротоколсане фирме. Захтевање овога документа не припада дакле девизној већ трговинској политици. Не улазећи у дискусију да ли је и уколико целисходно забранити странцима и непротоколсаним фирмама увоз робе, ми налазимо да није опортуно, да једно питање које припада искључиво трговинској политици, решава Девизни правилник који израђују Министар финансија и Народна банка. Сем тога мислимо да је посве неумесно онемогућити приватном лицу нетрговцу да купи један предмет у иностранству за своје властите потребе. Кад би, примера ради, један човек (чиновник, адвокат, рентијер итд.) желео да купи у иностранству за своје властите потребе ма какав предмет (намештај, књиге итд.), он не би могао купити код овлашћених банака потребне девизе јер нема протоколсану фирму — морао би дакле платити посредовање једнога трговца са протоколсаном радњом.

Што се тиче оног документа о плаћеној порези, он припада као што се и на први поглед види, не девизној већ пореској политици: врши се пресија на трговце увознике да одговарају тачније и брже својим пореским обавезама. С обзиром на факат да Девизни правилник израђује и Министар финансија,

могла би се бранити пракса да тај правилник предвиди и мере које врше пресију на пореске обвезнике; али нам се чини да је мало претерано у том погледу захтевати, да трговац кад купује девизе мора имати уверење о плаћеној порези и за прошло полгође.

2. Правило да трговац-увозник приликом куповине девиза код овлашћених банака мора поднети царинску декларацију и фактуру трпи један изузетак који је предвиђен у последњој алинеји чл. 3 Правилника.

У случају потребе (каже се у том чланку) плаћања робе у иностранству унапред тј. пре увоза, може Народна банка дати одобрење за набавку девиза, и на основу тога одобрења овлашћене банке продају девизе и без горњих докумената тј. без фактуре и без царинске декларације.

Као што се види овде Девизни правилник предвиђа и решава случајеве који могу често пута наступити, наиме да трговац не може да купи робу на кредит. У том случају увоз такве робе био би онемогућен, па чак кад би била у питању и најпотребнија роба. Да би дакле омогућио куповину „потребне“ робе у иностранству, Девизни правилник даје Народној банци право да оцењује потребитост односно непотребитост такве робе, па да, у таквим случајевима, да или не да дозволу за куповину девиза дакле и дозволу за увоз те робе.

У начелу предвиђање овога изузетка потребно је и корисно: случајеви да се једна врста робе, па и врло потребне, не може купити на кредит, нису искључени, и с тога је потребно омогућити куповину такве робе. Мислимо пак да није опортуно, што је Народној банци дато право да она цени да ли је једна роба потребна или не. (За ову оцену Министарство трговине много је компетентније).

3. Девизни правилник, у свом чл. 3, не чини никаква ограничења у погледу на врсту робе која се купује као и у погледу на врсту девизе која се купује, из чега би се могао извести закључак: да трговац може купити сваку робу, па ма она била и најлуксузнија, као и то да може купити сваку врсту девизе, без обзира на провенијенцу робе коју купује.

Правилник дакле сматра да је куповина робе у иностранству једна легитимна потреба коју не треба ограничавати — у колико наравно има на пијаци страних платежних средстава; што се тиче врсте робе која ће се у иностранству куповати, правилник је сасвим правилно стао на гледиште, да потребу о томе која ће се роба трошити оцењује потрошачка публика, она је дакле меродавна да каже да ли је једна роба потребна или не.

Исто тако правилно је становиште које је заузео Девизни правилник и у погледу на врсту девиза: увозник робе из једне одређене државе има права да купи или девизу дотичне државе или девизу ма које треће државе ако налази да му то више конвенира. Овако решење диктовано је стварним приликама које данас важе у међународној размени добара и које ћемо при-

казати на једном конкретном примеру. Румунија продаје петролиферске производе (петрол, бензин, нафту итд.) само за здраву валуту (валуту коју Румунија у томе моменту сматра као здраву). Из тога излази да се у Румунији не може купити нафта за румунску девизу. Према томе, кад би Девизни правилник предвиђао ограничење: да се може купити девиза само земље провениенце, онда би ми морали куповати све петролиферске производе увек из треће руке тј. из оних држава чија се валута сматра у даном моменту у Румунији као здрава. Да би ово туђе посредовање било штетно није потребно доказивати.

У излагању које претходи изнет је редован начин прибављања девиза и валута за увозну трговину; сада нам остаје да изложимо два значајна изузетка у томе погледу.

4. Према упутствима које је Народна банка дала овлашћеним банкама ове могу продавати девизе и валуте само кад је у питању куповина робе из т. зв. неклириншких држава. По мишљењу Народне банке чл. 3 Девизног правилника има се тумачити и применити на следећи начин: трговац-увозник има права да купи девизу, ако је купио робу у државама са којима наша држава нема уговор о клирингу; што се тиче куповине робе у државама са којима имамо клиринг, ова се роба има плаћати преко клиринга, дакле без употребе девиза.

Ово је тумачење, по нашем мишљењу, погрешно.

Уговори о клирингу дају могућност, да се размена робе са иностранством врши без употребе девиза; али уговори о клирингу не искључују употребу девиза. Уговорни текстови, на које се позива Народна банка за своје тумачење, не дају ни уколико њој за право. Сем тога потребно је нагласити, да поред званичног постоји и т. зв. приватан клиринг, који се заснива (и врши) не на неком писаном уговорном тексту, већ на бази прећутна пристанка саговорача. Овде дакле и нема уговорних текстова, дакле ни забране за употребу девиза. Да споменемо узгред да Народна банка, која сматра да је искључена употреба девиза за увозну трговину не стоји на истом гледишту и кад је у питању извозна трговину: за извоз се дозвољава добијање девиза и из клириншких држава, а за поједине артикле (руде) забрањује се уопште плаћање преко клиринга, без обзира на дестинацију извоза.

О штетним последицама, које се могу појавити при практичној примени оваквих упуштава, довољно је да наведемо два-три примера.

Узмимо примера ради да неко који жели да купи једну машину, добије две понуде: једну из државе са којом имамо уговор о клирингу (пример Немачка, Чехословачка), другу из државе са којом немамо уговор о клирингу (пример Енглеска), али да су обе понуде у здоровој валути (пример у енглеским фунтама), и да је понуда из клириншке државе у пола цене јефтинија од понуде из неклириншке државе. Према тумачењу које даје

Народна банка наш би трговац морао купити робу у неклириншкој држави и ако је она два пута скупља.

Исто тако рђаве последице наступиће и за случај, да држава са којом имамо уговор о клирингу дозвољава извоз неке врсте своје робе само за здраву валуту: случај Румуније која дозвољава извоз петролиферских производа само за здраву валуту. Према тумачењу које даје Народна банка ми, уопште узев, не бисмо могли купити те (румунске) производе у Румунији, већ увек из треће руке тј. из једне државе чија се валута у даном моменту сматра у Румунији као здрава.

Да споменемо најзад да оваква примена може често пута ставити два трговца-увозника у посве неравну конкуренцију. Узмимо онај први пример, наиме: да се понуди роба из једне клириншке и једне неклириншке државе, али само у здоровој валути; да је понуда из клириншке државе осетно нижа; и да Министарство финансија, — које има права да одобрава набавку девиза и за увоз из клириншких држава — једном увознику да ту дозволу а другоме не да. У овом случају та два трговца конкурисаће на домаћој пијаци под сасвим неједнаким условима.

5. Друго крупно отступање створено је решењем Министра финансија од 6 априла 1936 г.

Тим решењем заведена је једна нарочита врста режима увозних дозвола. По том решењу, наиме, установљава се при нашој Народној банци т. зв. комитет за увоз. Његова је дужност да утврђује листу артикала (робе), који се не могу увозити, ако су пореклом из држава са којима немамо уговор о клирингу, без претходног овлашћења Народне банке за куповину платежних сретстава. При доношењу своје одлуке, да ли ће дати или не то претходно овлашћење, Народна банка је потпуно независна и доноси одлуку по своје нахођењу.

Као што се види овде је дефакто у питању не увозна дозвола већ дозвола за набавку платежних сретстава: увоз артикала који се налазе у тој листи слободан је из свих држава, са којима имамо уговор о клирингу, те није потребно набављати страна платежна сретства; исто тако увоз би био могућан за такве артикле, и кад су они пореклом из држава са којима немамо уговор о клирингу, али ако купцу није потребно да набавља страна платежна сретства (ако на пр. има једно потраживање на страни које није nigде пријављено те се може њиме и располагати); напротив увоз је ограничен за ону робу за коју су потребна платежна сретства: — увоз те робе биће омогућен или не према томе, да ли ће Народна банка дати или не тражено овлашћење.

Доношење решења од 6 априла 1936 г. изазвано је нашим конкретним приликама у трговинским односима према иностранству а специјално према Немачкој. Почетком 1936 год. ми смо имали према Немачкој врло велики активни салдо (око 400.000.000 динара), и наши трговци дошли су у врло велику тешкоћу за наплату својих потраживања. Морали су месецима чекати за ту наплату, која је често пута уопште била проблематична. У жељи

да се олакша наплата тих потраживања, односно да се смањи актива тога салда, донето је поменуто решење, при чему се свим логично претпостављало, да ће оно фаворизирати увоз дотичне робе из Немачке (односно из клириншких држава) на терет (штету) увоза исте врсте робе пореклом из држава са којима немамо уговор о клирингу.

У практичној примени решење од 6 априла потврдило је ову претпоставку: увоз робе која се налазила у списку комитета за увоз био је заиста олакшан за робу пореклом из клириншких држава, јер је та роба била фаворизирана према истој врсти робе из неклириншких држава. Али додајемо одмах главно питање тј. смањивање активног салда и олакшање наплате потраживања по томе салду, — није скинуто с дневног реда. У овом погледу тешкоће су остале и надаље, а из разлога које ћемо овде само нагласити.

Решење Министра финансија од 6 априла 1936 г. имало је збиља за последицу фаворизирање увоза дотичне робе из свих клириншких држава, али је, поред тога ефекта, то решење имало и једну другу последицу наиме повећавање нашег извоза за клириншке државе. Код нашег трговца створено је уверење (нада), да ће после решења Министра финансија од 6 априла моћи далеко лакше и брже наплаћивати своја потраживања створена извозом робе за клириншке државе, па је услед тога форсирао тај извоз. Благодарети томе стање се у том погледу није много изменило: данас је, примера ради, наш салдо према Немачкој, знатно опао, док се салдо према Италији знатно повећао, тако да наши извозници и данас имају велике тешкоће да наплаћују своја потраживања.

С друге стране, и та се чињеница не сме занемарити, решење Министра финансија од 6 априла изазвало је још две три незгодне последице. Оно је унело у нашу увозну трговину један елеменат неизвесности и неједнакости за увоз робе која се налази у списку комитета за увоз: постоји режим увозних дозвола, дакле неизвесност да ли ће Народна банка дозволити или не куповину робе која је пореклом из неклириншких држава; Народна банка по своме нахођењу, дакле и по своме расположењу према личности увозника, може ту дозволу дати или не дати, и тако створити неједнакост између увозника: једни ће бити фаворизирани други дефаворизирани. Да споменемо, најзад, да се код држава са којима немамо уговор о клирингу, јавља реакција на такав поступак, који се са правом може квалификовати као повреда клаузуле највећег повлашћења.

Д-р Милан Тодоровић

ПУТ ЕКОНОМСКЕ НАУКЕ

Постоје извесне основне економске мисли, које се провлаче крзв векове цивилизације, увек у истом своје облику. Тако се Аристотелова мисао, да је свако привређивање течевинско за одбацивање, да је недостојно човека. да је противно људској природи, јер човек не живи да стиче, него ради да би живео, ова се основна мисао провлачи касније кроз разне економске доктрине, њу налазимо у учењима хришћанских цркава, њу налазимо и у модерном социјализму. Позивитно, ова мисао казује да је разумно оно привређивање које иде за покрићем потреба (опет разумних потреба), и према томе и организација привреде требала би да буде таква да привреда буде средство за покриће заједнице (Bedarfsdeckungswirtschaft) а не за одбацивање чистог приноса предузећа (Ertragswirtschaft). Мисао о раду као мерилу вредности, обрађена систематски код Рикарда и Маркса, налази се у својим замецима већ у католичком схоластичном учењу и сасвим прецизно је формулисана већ у 17 веку (Petty).

Али уза све то развој економске мисли условљен је самим економским развојем. У новоме веку који је обележен проналаском барута, бусоле, фабрикације хартије, штампарије, открићем нових земаља, централизацијом државе и црквеним реформацијама, три стотине година (отприлике између 1450 и 1750) људи који се баве економским проблемима настоје да своје знање ставе у службу владајућег система, тј. тадашње монархије, апсолутистичке, милитаристичке и експанзивне. Апсолутне монархије раде са плановима (Кромвелови закони о пловидби „навигациона акта“ по стилу својих одредаба и тежњама које хоће да остваре личе на одлуке данашњег врховног фашистичког савета у Риму), унапређују унутрашњу привреду и настоје да стекну колоније, да подигну број становништва, нагомилају богатство и створе благостање у земљи и економски писци се јављају као саветници владалаца при остваревању тих циљева. У то време се једва може говорити о некој економској науци. Оно што се пише о економији је неразлучно везано са политиком која се води, политика даје писцима и предмет и начин обраде и тон писања, они се сви крећу у мисаоном кругу владајућег система, они су сервилни и конформни. Централна идеја владалаца је да створе од малих градских и кнежевских државица, велику територијалну (националну) државу, од локалне размене робе између града и његове сељачке околине да створе националну размену, да укину унутрашње царине и поједине крајеве своје територије повежу путевима и каналима, да би државна заједница била не само централистички управљана (ограничење власти феудалних господара и градова) него и економски повезана и изнутра јака. Тако су саветодавци владалаца у области економије могли да нађу и неку идеју као унутрашње оправдање својих савета: они су радили заједно са владарима на остварању велике државе и велике економске заједнице, вели-

ког тржишта (унутрашњег) веће деобе рада, веће продуктивности. А њихови савети владарима нису се ограничавали само на то да им створе план, какву ће економску политику да воде, него су они ишли даље и упућивали их како ће владати уопште. Саветодавци су названи на западу „меркантилистима“ у Немачкој „камералистима.“

Кад је на западу ојачало грађанство, кад су биле подигнуте манифактуре, кад је створен „трећи сталеж“, који је почео тешко осећати да се врела обогаћивања налазе у мало руку привилегованих појединаца, и то не само племства и црквених достојанственика, него и великих привилегованих компанија и привилегованих манифактура у рукама појединих грађана, и кад је отпор против тога стања постајао све јачи, новији писци из области економије морали су тражити и нове путеве за решење економских проблема. У богатом средњем сталежу они су налазили свој економски ослонац и нису, као раније, били у зависности од територијалних господара. Њихова мисао је могла да се креће слободније и да захвата шире просторије. Они нису морали да мисле на то како ће се пунити краљевске благајне и како ће владари финансиски јаки и са јаком унутрашњом производњом моћи лакше да воде ратове и иду на освајања. Они су од саветодаваца владалачких постали обрађивачи питања друштвених: какав је механизам друштвене и нарочито привредне организације сам по себи, и како на тај механизам утичу аутократске мере апсолутистичке владавине. Новим идеолозима економског поретка, опозиционим и некомфорним, је изгледало да би привредни механизам функционисао најбоље ако би био остављен на руковање својим носиоцима, поседницима земље и привредницима у градовима и ако тим људима не би у њиховој делатности било чињено никакво насиље одозго. Под пресијом новчане привреде и под утицајем рационалистичке филозофије развијене у областима које су прошле кроз протестантизам новог века, у градовима се развија индивидуалистички дух који замењује ранију еснафску повезаност и нови писци су махом под утицајем тог индивидуализма. Све јаче улажење машине у економију изазива потребу за новим потрошачима, новим радницима, новим тржиштима не само у земљи него и вани. Меркантилистички период је ношен мишљу да се благостање једне земље може развијати тако да друга земља економски ослаби. У новијем времену долази до изражаја мисао да благостање једне земље зависи од тога, да ли је благостање у другој земљи такво да може примити (купити) вишак производа прве земље. Или како би Кинези сликовито рекли: „Не може да мирише цвеће у нашем дворишту ако из суседног дворишта долази задах ђубрива.“ Нови правци су били француски физиократи и енглески класичари.

Развој привреде у току 19 века ишао је убрзано. Систем слободе и конкуренције у економским односима довео је до нових тешкоћа и друштвених заоштрених. Производна средства,

земљиште и машине, опет су нагомилавани у мањем броју руку. Доходак радништва се повећао, али пропорционално у мањој мери но што се повећао капацитет производних средстава. Благостање је свуда напредовало, али није напредовало једнако ни у свима земљама, ни у свима слојевима становништва једне земље. Радништво, које је у почетку 19 века било у мање повољном економском положају ставило је економску науку пред нове проблеме. Теорија рада, као искључивог извора вредности која је половином 17 века изгледала природна и морално васпитна, али политички без већег замашаја, добила је сада, у половини 19 века, многобројну радничку класу, која, на основу тога што ствара све вредности, тражи за себе не само нека своја посебна права, него сва права. Практична последица, која је логички извирила из те теорије је био захтев за остварењем социализма.

Наука је опет морала да мења смер. На основу класних супротности, идејно израђених на теорији грађанских економиста, опет је једна теорија или имала да повуче консеквенције свога учења или је имала да буде напуштена и замењена другом. Десио се обоје: социализам је примио и даље разрађивао ту теорију а на другој страни вршени су напори за стварање нових школа и нових учења. Настала је психолошка и математска школа.

Меркантилизам се развија у 16 и 18 веку, физиократска су учења краткога века и иду од половине 18 века до француске револуције, класична учења од Смитове књиге (1776) до Мила, дакле трају око сто година и врше утицај на сва каснија учења, социализам као доктрина се формира код изолованих интелектуалаца у првој половини 19 века, на револуционарном терену, у Француској на терену политичке револуције, у Енглеској на терену економске револуције. Марксизам као научни систем се развија од 1842 али пун облик добија тек 1867 излажењем прве свеске „Капитала“. Ово доба је гранично доба у развоју економске науке. Марксизам је усвојио основна теориска учења класичара, нарочито Рикарда, продубио их и развио до крајних практично-политичких консеквенција. Даље се на томе путу није могло. А то је почетак најстабилнијег периода у европском економском и политичком развоју. Скоро пола века (1871—1914) неће на европском западу где се капитализам брзо развија, и богатство расте, бити ни ратова ни револуција, владари ће дуго владати (Франц Јозеф 68 година, енглеска краљица Викторија 64) све ће бити у знаку мира, „нормалнога“ развоја, „напретка“ повећања богатства и благостања. Чак ће и марксизам ревидирати свој револуционаран став (Енгелс 1895 признаје да су се они 1848 преварили, и да се социализам не може остварити барикадама него правом гласом и легалном политичком акцијом, Бернштајн проповеда да је социјалистички покрет за њега важнија ствар од социјалистичког циља, Давид доказује да сељачки посед у Немачкој јача, дакле до акумулације својине земљишта не долази) и канализује се у радничким политичким и економским организацијама.

У то време настаје нова струја научна, психолошки и математски правац у политичкој економији са жариштима учења у Бечу, Лондону, Лозани, на америчким универзитетима, у Италији, који се чува од улажења у анализу економске историје и друштвених односа, који не негира да је сав капитал постао од рада, али оставља читаву проблематику развоја по страни, да би покушао да објашњава економске односе са гледишта постојећег стања, не испитујући како је оно настало ни да ли је оно правично или није. Школа настаје у Аустрији 1881, она је названа и аустриском школом, два њена главна претставника Бем-Баверк и Визер, бечки професори, биће царски министри финансија и трговине. Сводећи вредност добара на субјективну психолошку оцену човека појединца, она сматра и радника само као једно (комплементарно) добро о коме се води рачуна само докле је потребан за производњу. Као антимакаркистичка и антихисториска, школа ће бити безопасна за сваки грађански поредак. Њен главни предмет испитивања је интерес, Бухарин ће је назвати у својој истоименој књизи „Политичком економијом рентиера.“

Али најинтересантније је питање, како ће се економска наука развијати у социјализму, конкретније како се она развија у земљи која је покушала да оствари социјализам на много спомињаној „шестини наше планете“. И ту ће нам помоћи мишљење које смо у почетку навели, наиме зависност науке од степена економског развоја. Русија проживљава нагао економски развој, тамо се пребацују милиони људи из пољопривреде у индустрију, стварају се нови градови и нова производна средства. Али оскудица потрошних добара траје још увек и трајаће још дуго. Мисли људи усредсређене су око практичних проблема производње, оскудица добара онемогућује, као и свуда другде, слободу, научници су зависни од централизоване власти, ситуација је слична положају економиста кад су они били саветодавци владара у периоду меркантилизма. Они су данас саветодавци власти. Проблеми планске привреде, састављања плана, извођење, координација, истраживања практичних детаља у свим разноврсним привредним гранама и струкама све су то питања од великог економско-практичног значаја, али све то има исто обележје као и савети меркантилиста на западу и камералиста у Немачкој. Ако је психолошка школа апологетика капиталистичког система, а она, по марксизму, није ништа друго него то, савремени марксизам у Русији, под пресијом великих економско-политичких проблема сопствене земље, усредсредило се око тих проблема и не даје никакве знатније нове приносе тумачењу савремених односа у модерном капитализму, нити улази у теориско објашњење економских прилика у самој Русији.

О ЈЕДНОЈ ТЕОРИЈИ ПОЉОПРИВРЕДНОГ РАЗВИТКА

За време рада на берлинском институту за коњунктурна испитивања, посветио сам нешто пажње теорији пољопривреднога развитака оснивача и председника тога института Г. професора Вагемана. Мада он ову теорију није формулисао у једној специјалној студији, она се може извести из његових чувених дела: *Konjunkturlehre* и *Struktur und Rhythmus der Weltwirtschaft* као и из једног његовог списка, који је објавио у колекцији *Agrarkonferenz der Friedrich List Gesellschaft* 1933 год. По Г. Вагеману, као у осталоме и по другим економичарима, основне тенденције које делимично владају у пољопривреди разликују се од оних које се опажају у индустрији и трговини. Тако напр. он пре свега подлачи разлику између привреде за покриће потреба и привреде за добит. Не треба заборавити да у индустриској производњи влада начело привреде за добит, које има за циљ добијање што већег приноса. То је начело послужило као идеалан тип класичној економији. На супрот томе у пољопривреди преовлађује начело привреде за покриће потреба, по коме стварне потребе одређују правац производњи. У малом породичном газдинству значај начела привреде за добит много је мањи од начела задовољења потреба. У једном систему цео рад обављају само чланови породице, а у другом се прибегава најмној радној снази. Према томе могла би се одмах извршити подела на земље у којима преовлађује мало породично газдинство и на земље великих поседа, у којима је целокупна пољопривредна производња уперена у циљу што већег приноса.

У пољопривреди не постоји као у индустрији тако тесна веза између цена, производње и пласмана производа. Ови су фактори више у међусобној зависности у оним гранама пољопривреде где се производња специјализирала за светско тржиште. Везаност пољопривреде за тржиште у многим земљама се почела манифестовати тек после светског рата, и то благодарећи аграрним царинама, док је у индустрији везаност за тржиште много старијег датума. Изучавајући кретања цена на великим тржиштима Г. Вагеман је дошао до закључка да постоји велика разлика у вариацијама цена оних пољопривредних артикала који се производе за покриће потреба и оних који се производе за светско тржиште. На томе се тржишту јасно испољава супротност између ова два система у пољопривреди, нарочито у утакмици између европске пољопривреде за покриће потреба и американске новокапиталистичке.

Степене привредног интензитета Г. Вагеман је схватио као меру тржишних и продуктивних сила обзиром на број становника једне привредне области. Он је увидео да је врло тешко одредити у теорији појам тржишних и продуктивних сила, али да је врло лако пронаћи помоћу статистике главне карактеристике тих појава.

Пре но што приступимо изучавању теорије пољопривредног развитака морамо се питати да ли је примена статистичке методе

подесна у овоме случају и да ли је она довољна. Пре свега примећујемо да се ретко када једна појава приказује изоловано. Постоји увек бојазан од утицаја страних елемената, које није лако увек одстранити, јер нису материјалне природе. Несумњиво је да у статистици као и у егзактним наукама поступамо путем апстракција. Но, не треба заборавити да постоји велика разлика између једних и других апстракција; у природним наукама напр. саме материјалне чињенице јасно нам могу пружити доказа да ли је основа наших посматрања била погрешна. Статистичке апстракције лако нас могу навести на погрешан суд о једној појави; оне не смеју бити плод произвољних комбинација. Оне нас често обмањују не зато што су апстракције, као што је рекао Симијан, већ зато што су рђаве апстракције. Због тога треба бити врло обазрив при доношењу закључака на основу статистичких испитивања, јер се са цифрама врло разноврсне комбинације могу чинити. Г. Вагеманова анализа пружа сваку сигурност у погледу статистичком. Уосталом појаве које је он узео да изучава лако се прилагођавају тој врсти испитивања. При свем том ова статистичка анализа не би нас у толикој мери заинтересовала да није допуњена применом једног врло важног учења, које многи аутори називају науком о коњунктурама. Начела те науке послужила су као главна основа Г. Вагемановој теорији, због тога је потребно да се мало задржимо на њеним главним карактеристикама.

Савремена наука о коњунктурама у својим испитивањима обухвата много већи број економских елемената од старе теорије криза. Теорија криза оснивала се само на извесним деловима народне привреде, тако напр. теорија монетарних криза ограничавала се на новчано тржиште, на кредитну привреду и на тржиште капитала, теорија суперпродукције узимала је у обзир углавном величину инвестиција. Коњунктурна испитивања узимају у разматрање све делове народне привреде и то: како индустрију тако и пољопривреду, затим и унутрашње тржиште и спољну трговину, и новац и робу итд. Та испитивања имају за циљ да утврде динамичне везе које постоје између свих тих разних елемената. Задатак тих испитивања састоји се у крајњој анализи у одређивању дијагнозе привредног кретања. Дијагноза поставља опште односе између разних економских стања у току времена. Дијагноза у исто време садржи и прогнозу. Начини помоћу којих се те прогнозе врше, а самим тим и начини коњунктурних испитивања, прешли су до данас кроз неколико фаза. Поменимо најпре да предвиђања никада не могу бити потпуно тачна и да се паралелизам који констатујемо у једном даном моменту не мора поновити у будућности. На основу разних тенденција у економском развоју могу се извести закључци који ће нам допустити да доносимо прогнозе. Многи научници¹⁾ дуго су примењивали методу општег индекса, која је показивала да ли у привреди постоји полет или опадање. Деценије су економски

¹⁾ De Foville, Neumann — Spallart, A. Julin, Mortara.

барометри дали много боље резултате. Један од најчувенијих је барометар Харвардског института²⁾, који је послужио као база и Г. Вагемановом барометарском систему. Разлика између методе Харвардског института и методе коњунктурних испитивања берлинског института доста је велика, њу је истакао Г. Вагеман помоћу једног конкретног примера. По методи Харвардског института повећање каматне стопе повлачи за собом, после неколико месеци, скок курсева хартија од вредности и после тога скок цена робе. Према томе скок хартија на берзи убрзо ће се осетити и на робном тржишту. Г. Вагеман не усваја ове закључке. Једино што би се по њему са извесном сигурношћу могло тврдити, то је, да ако је привреда растерећена стоковима робе, ако је она покривена дугорочним кредитима, ако су цене на велико ниске у односу на цене на мало, предузећа ће морати да повећају производњу а нарочито инвестиције. На основу свега тога произлази да се Харвардски барометар задовољава утврђивањем паралелизма, док Вагеманов барометарски систем допушта да откријемо многобројне односе међусобне зависности.

Ова ће нам објашњења допустити да боље схватимо Г. Вагеманову класификацију привредних система, која је послужила као главна основа његовој теорији пољопривредног развитка. Подела привредних система може се извршити на основу степена интензитета. У главном степени интензитета се одређују обзиром на насељеност, величину сталног капитала, ступњеве поделе рада и технику производње, затим на обим индустријализације и величину унутрашњег и спољног тржишта. По Вагеману при доношењу закључака треба водити рачуна о овој подели на пољопривредне области: 1) чисто капиталистичке земље, са јаком насељеношћу и великим капиталима; 2) полукапиталистичке земље, које располажу са мало капитала а у којима је насељеност велика; 3) новокапиталистичке земље, са slabом насељеношћу и са малим капиталима, и 4) некапиталистичке земље, у којима су сасвим незнатне инвестиције капитала.

Продужујући своју анализу Г. Вагеман наводи да је привредна организација често пута, али не увек, у зависности од степена интензитета. У привредној организацији, вели он, наилазимо на четири основне поделе: слободна привреда за покриће потреба, слободна привреда за добит, диригована привреда за добит и диригована привреда за покриће потреба. У новокапиталистичким земљама, као што су Јужна Америка и Аустралија, наилазимо на слободну привреду за добит. Класична економија имала је у главном у виду ову врсту привреде. У европским индустријским земљама, које увршћујемо у ред чистокапиталистичких, влада систем дириговане привреде за добит. У земљама као што су Француска, Енглеска и Немачка цене, наднице, превозне тарифе и добар део производње регулишу монополи, картели или нарочити законски прописи. Слободна привреда за по-

²⁾ Вид. Dr. Rudolf Gater: Die Konjunkturprognose des Harvard — Institutes.

криће потреба преовлађује у аграрним земљама и то нарочито у земљама малог сељачког поседа.

Ову класификацију Г. Вегеман је покушао да доведе у везу са самом стварношћу. Он сматра да се њена практична вредност најбоље испољава у изналажењу реперкусије цена на пољопривредну производњу. На основу једне такве врсте испитивања он је одредио разне тенденције, које се опажају у пољопривредном развиту.

Пре но што будемо видели како цене реагирају на пољопривредну производњу, потребно је да назначимо главне карактеристике пољопривреде у разним привредним системима. У полукапиталистичким земљама радна снага се искоришћује у великом степену и мале се промене дешавају на тржишту. У земљама у којима влада новокапиталистичка пољопривреда густина становништва је ретка, специјализација је врло развијена и каткада се претвара у монокултуру. Чистокапиталистичка пољопривреда даје највећи принос, у њој наилазимо на интензивно примену рада и капитала. Механизација је по правилу мања у чистокапиталистичкој но у новокапиталистичкој пољопривреди, прво, зато што је у чистокапиталистичким земљама јефтинија радна снага, и друго зато што је услед релативно скупог земљишта потребно примењивати интензивно газдовање. Разлика између ова два система састоји се још и у томе што је чистокапиталистичка пољопривреда у главном ориентисана на унутрашње тржиште, а новокапиталистичка за извоз. Једини је изузетак у томе погледу данска пољопривреда, која је потпуно у зависности од извоза.

У пољопривреди за покриће потреба не опажају се исте тенденције у варијацијама цена као у пољопривреди за добит. Те варијације различито утичу и на саму пољопривредну производњу. Уствари није искључен утицај на пољопривредну производњу и других фактора, као што су: климатски, расположива радна снага, висина радничке најамнице итд. Но, по Г. Вагеману, цена има тако рећи једно право првенства. У колико је чвршће начело добити, рекао је он, у толико је развитак пољопривредне производње више у зависности од варијација цена, а у пољопривреди за покриће потреба промене у ценама не реперкутују се тако сасетно на производњу.

Посматрајући пољопривредну производњу уопште примећује се да је адаптација производње нарочито спора при паду цена. Ова се чињеница може објаснити тиме што је пољопривреда обично подешена за вишегодишњу производњу, као и тиме што није довољно еластична. Једно мало породично газдинство не може се лако прилагодити коњунктурним променама; површина засејаног земљишта не би се могла смањити, јер би расположива радна снага остала неупослена. Успериоду ниских цена производња се смањује, и то не због сужавања обрадивог земљишта, већ зато што су тежи услови за производњу. Тако нпр. мали су поседници у немогућности да набављају потребна сретства за обнову земљишта. При скоку цена пољопривредна производња

брже реагира. Г. Вагеман узео је да изучава разне тенденције у пољопривредној производњи и рашчланио их је на привреду за покриће потреба и на привреду за добит у чистокапиталистичким, полукапиталистичким и новокапиталистичким земљама.

У новокапиталистичкој привреди за добит везаност за тржиште је врло јака. У овоме је систему производња еластичнија но у осталима. Проучавајући варијације цена пољопривредних артикала и кретање пољопривредне производње у Сједињеним америчким државама Г. Вагеман је констатовао да између њих постоји врло изразити паралелизам. Међутим тај паралелизам престаје 1931 год., што се може довести у везу са падом индустријске коњунктуре, која је појачала радни капацитет у пољопривреди. Ова се чињеница може доказати статистичким подацима, из којих се види да је бежање са земље у вароши трајало све до 1930 год., а од тога доба број варошког становништва који одлази у село стално се повећава; тај је број износио 214.000 године 1931. Уопште се не може очекивати потпуна адаптација производње ценама пољопривредних артикала у периоду депресије. У земљама, — европским —, у којима пољопривреда није у тој мери подешена за добит, не може се запазити тако тесна веза између варијација цена и развика производње.

У полукапиталистичким земљама Г. Вагеман констатује да се цене пољопривредних артикала и пољопривредна производња крећу у супротном правцу. Једна рђава жетва има тенденцију да утиче с једне стране на скок цена, док с друге стране, услед несташнице у семењу и нарочито услед горих услова за исхрану људи и стоке, почиње да слаби продукциони капацитет у пољопривредном газдинству, самим тим смањује се површина обрадивог земљишта. Насупрот томе, ако је жетва добра, иако одмах наступа пад цена, показује се јасна тенденција повећања производње. Пад цена на тржишту потстиче на тражење начина да се повећа производња. У прилог своје тезе Г. Вагеман наводи као пример један дијаграм на коме је приказао кретање цена ражи и површине засејаног земљишта са ражи у предратној Русији. У целом изучаваном периоду, од 1897 до 1913 год., може се констатовати скоро потпуна супротност у кретању ових двеју појава, тј. у случају пада цена ражи повећава се површина засејаног земљишта и обратно.

Однос између варијација цена и развика производње још више отскаче када испитујемо појединачно разне гране пољопривредне производње, но када само посматрамо општи ток целокупне пољопривредне производње. Виша или нижа цена појединих пољопривредних производа може бити од великог утицаја на напуштање једне културе и преузимање друге. И овде разне препреке својствене пољопривредној производњи играју важну улогу. Природни услови онемогућују често пута да се приступи некој другој култури. У сувим пределима Северне Америке фарме су подешене за културу пшенице, јер клима не фаворизира другу врсту културе, те се према томе у случају пада цена житу производња не може упутити у неком другом правцу.

У свакоме случају у систему пољопривредне производње за добит врло је јака реперкусија цена на производњу. Важно је истаћи да се паралелизам између кретања цена и развика пољопривредне производње појединих артикала може опајати и у пољопривредном систему за покриће потреба у чистокапиталистичким земљама. Тако видимо да се производња пшенице у Италији кретала у истоме правцу као и цене, у периоду од 1914 до 1931 год.

Потребно је још напоменути да се у земљама у којима није продро систем производње за добит мора правити разлика, при овим изучавањима, да ли је једна грана производње намењена задовољењу домаћих потреба или је намењена тржишту. Тако је нпр. производња пшенице у Русији пре рата сразмерно била под доста јаким утицајем промена у ценама. Та се зависност није могла запазити, као што смо горе навели, у производњи ражи. До истог резултата дошао је Г. Вагеман изучавајући производњу памука и производњу пиринча у Индији у времену од 1911 до 1933 год. За цео тај период опажа се доста јак паралелизам између кретања цена памука и пространости земљишта њиме обрађеним. У томе истоме периоду производња пиринча, која је намењена властитој потрошњи, није у зависности од кретања цена. Штавише примећујемо да се у појединим фазама цене и површина засејаног земљишта пиринчом крећу у супротном правцу.

У једној студији о коњунтурама ове би резултате требало довести у везу са кретањем целокупне народне привреде, и тиме би се још јаче могла постићи разлика између пољопривредне и индустријске коњунктуре. Решење једног таквог проблема захтевало би дубљу анализу. Из наших излагања могло се запазити да се при изучавању савремених економских питања строго мора водити рачуна о новим методама испитивања. Ово пак не значи да смо усвојити без икакве резерве закључке до којих је дошао Г. Вагеман.

Прво се морамо питати да ли при одређивању чинилаца привредног развика, у недостатку теориске основе, можемо приступити статистичкој анализи. Постоји бојазан да наша прогноза остане чисто статистичка. Међутим треба једно имати у виду да статистика само једно не може, она не може да замени теорију.³⁾ Али сам факат што се савремена коњунктурна испитивања, за разлику од ранијих, не ослањају искључиво на статистичким приказивањима допушта нам да се не заустављамо дуже на овој примедби.

На другом месту могли бисмо подврћи критици Г. Вагеманову класификацију привредних система. На тој је основи он применио своју методу испитивања и пружио објашњења о тенденцијама у пољопривредном развика, која се знатно разликују од схватања класичара и многих савремених економским теоретичара. Посматрајући ту класификацију могли бисмо се питати да нисмо

³⁾ Вид. Dr. Friedrich Lutz: Das Konjunkturproblem.

у присуству једне нове теорије о привредним ступњевима, као што су Бихерова, Хилдебрандова и друге. Једну такву претпоставку одмах можемо одбацити, јер изучавања Г. Вагемана не почивају на теорији економске организације, већ на теорији економског ритма. Не треба заборавити да он своје теорије стално покушава да доведе у везу са стварношћу. Мада му се мора одати признање да је у томе унеколико успео, ипак се може приметити да је уврштавање појединих земаља у ред чистокапиталистичких или неокapиталистичких итд. каткада доста произвољно изведено.

Анализа пољопривредног развитака и теорија Г. Вагемана која се из ње изводи могу се сматрати као важан прилог економској науци. Занимљиво би било проверити резултате до којих је он дошао на основу података из земаља које нису обухваћене у његовим изучавањима. Тај би рад најпре требало да преузме један институт за економска испитивања. Значај једног таквог проверавања превазишао би практичне потребе и допустио би нам да са више сигурности прихватимо његове закључке. Тада би се најзад корисно могло приступити поређењу између разних теорија и доношењу дефинитивног суда о правцима како привредног тако и пољопривредног развитака.

Д-р Милан Ј. Жујовић

НАУКА О ФИНАНСИЈАМА НА ПРЕКРЕТНИЦИ?

Ономе ко изучава савремене финансиске проблеме не може да измакне из вида да је финансиска теорија данас у дубоком превирању, да се старе вредности подвргавају оштрој критици, а нове желе да наметну. Данашњем добу најбоље пристаје она прастара и толико пута злоупотребљена подела теоретичара на „класичне“ и „савремене“, јер је она данас израз не само спољних или вербалних разлика међу научницима, већ дубоких материјалних разлика. Правих претставника класичне школе данас скоро више и нема, и оно неколико стубова (великих несумњиво!) који се још држе, само још више истичу контраст између старе и нове школе. Де Вити, Фано, Ееберг, Бастејбл и други, који претстављају ризницу идеја и пример ерудиције, изгледају многим данас далеки и данашње време неће више да их разуме. Де Вити, стари научник и изданак најстарије класичне школе, то чак и осећа: он зна да пише за минута времена која се више неће вратити, али он у њих верује, он сам је њихова творевина. И поред свега знања и он више није у стању да реши питања која данашњица ставља на дневни ред и она му изгледају далека, неразумљива и она га збуњују. Да, класичари су збуњени наглим и неочекиваним развојем друштва XX века и ток овога века бржи је од степена њиховог прилагођавања. Зато они и остају класичари.

Насупрот њима стоје савремени писци, којима изгледа да класична наука о финансијама није више у стању да пружи задовољавајућа решења савремених финансиских проблема и то зато што, по њима, она почива на погрешним основама. Оно што њих одликује, то је одбацивање класичних финансиских начела и проглашавање нових. Та тежња за новим, та искрена вера у неспособност класичне науке и у потребу једне нове финансиске науке, то је жиг који носе дела већине савремених писаца. Али она нам откривају и једну другу, не мање занимљиву страну: несрећеност савремених теорија и извесну несигурност коју тешко да прикривају речи самопоуздања. Само та је несигурност ипак друге врсте него она коју налазимо код последњих класичара. Код ових је она израз сазнања да се њихове теорије и пракса савремених држава не поклапају и да оне не могу да објасне многе нове појаве. Класичари зато или избацују те проблеме из свога изучавања, или их решавају по старим формулама; али у оба случаја ми осећамо код њих извесну несигурност: у првоме случају сумњу да ли је заиста било оправдано избацивање извесних проблема које је савремени живот ставио на дневни ред; у другом сумњу да ли су старе теорије заиста у стању да дају решење тих проблема?

Код нових писаца је та несигурност друге врсте. Они тачно осећају да се ови нови проблеми морају решити и они за њих стварају нове и често пута врло духовите теорије. Али да ли су оне дефинитивне? Да ли се оне уопште могу координисати и образовати нов систем? Да ли оне уопште још дозвољавају постојање самосталне науке о финансијама или су то теорије једне нове науке? Ето то су питања која муче данашње финансиске писце и она проузрокују несигурност или бар осећање несигурности модерних теорија. Сада је тек разумљиво једно питање од врло великог значаја, које је ту скоро поставио један познати економиста: „Зашто се већ тако дуго није појавио никакав значајнији систем науке о финансијама?“ Да, онај ко прати савремену финансиску књижевност морао је себи да постави то питање, јер данашњи развој наше науке стоји у томе погледу у великој супротности са класичном. Сетимо се само великих и незаборавних имена Рауа, Штајна, Вагнера, Шефлеа, Панталонија, Тангоре, Де Витија и других, од којих свако претставља један од главних стубова некадашње науке. А где су данас таква имена? Ми још увек имамо одличне финансиске писце (Мола, Мана, Терхалеа, Грицотија, Жеза, итд.) али ми немамо систематичаре. Ми већ деценијама нисмо добили ниједан нов систем науке о финансијама!

То је тачно али и разумљиво у доба таквог дубоког научног превирања, које није ништа друго до изражај великих савремених друштвених преображаја. У доба сукоба идеја и теорија, у доба нестанка једне већ традиционалне школе и стварања једне нове, али чије контуре нису потпуно још ни оцртане, не могу се образовати нови системи. Претставници класичне школе их не могу дати јер су они своје системе већ давно изградили. Претстав-

ници нових струја то још мање могу, јер је њихов непосредни циљ да подвргну ревизији поједине постојеће теорије: а то још није довољно за стварање нових система. Ето зашто ми данас немамо и још дуже времена нећемо имати значајније системе науке о финансијама, системе који би стварно претстављали нешто ново, нешто велико и трајно у даљем развоју наше науке.

Само не треба мислити да је овај проблем специфичан науци о финансијама. Он се са мање или више јачине јавља скоро у свима друштвеним наукама, а нарочито у економској теорији. Од појаве „бихејвиста“ („behaviourists“) у Америци¹⁾, који претстављају један велики преокрет у развоју политичке економије, па преко последњег тако значајног Кинсовог дела („*General theory of employment, interest and money*“, Лондон, 1936) до најновијих радова у Енглеској, Италији и Немачкој, политичка економија је доспела пред такве проблеме, од чијег решења зависи чак и њен опстанак! Данас се не поставља ни више ни мање него питање да ли је политичка економија уопште у стању да испитује и поставља законе кретања диригованих привреда (колективистичких, корпоративних итд.); или је политичка економија једна завршена наука која је била у стању да објасни само проблеме либералне привреде која је почивала на темељима слободног тржишта рада и капитала, тако да се она родила и пала са рађањем и падом либералног капитализма (Уго ла Малфа)? Можда савремена економска теорија заиста мора да се изграђује у оквиру једне нове науке (економске социологије, опште привредне науке итд.; Јени Грициоти Кречман, Флајгелс, К. В. Рат, итд.)? Све су то питања која овде не можемо да обрадимо али која у многоме осветљавају проблематику савремене финансијске науке.

Па у чему су ти нови финансиски проблеми који су толико узбуркали данашњи научни свет? Има их свега неколико, али тако значајних, да се за њих заиста може рећи да су то основи наше науке. На овоме месту поменућемо само неколико: проблем циља и начела порезивања; проблем порезивања потрошње и проблем „помоћних фискаса“.

Што се тиче првога, он је као проблем постојао већ и у класичној науци, али је он тамо скоро истоветно решен код свих писаца. Све до Вагнера се уопште није ни постављало питање да ли порезивање може да има и других циљева сем чисто фискалних, тј. сем циља да држави донесе приходе. Тек је Вагнер, постављањем свог чувеног „социално-политичког“ начела, изнео мишљење да уз онај први циљ, порезивање треба да тежи још и нивелацији пореског терета, што би у крајњој линији могло евентуално да доведе чак и до нивелације индивидуалних богатстава. Али ни Вагнер није отишао тако далеко да стави у питање први и основни циљ порезивања; и за њега је добијање прихода основни и главни циљ порезивања.

¹⁾ Главна дело у коме су они изложили своје идеје јесте „*The trend of economics*“, New York, 1935, на чијем је челу стајао Мичел а један од главних сарадника био познати социолог и економиста Веблен.

Међутим савремени теоретичари не само да главном циљу порезивања додају друге, споредне²⁾, већ сматрају да главни циљ порезивања уопште није добијање прихода! Порези одсада треба да служе само као средство опште државне политике, исто онако као што јој у томе смислу служе трговинска и остала политика (Кох, Пулзеце). Ман чак тврди да „финансиска политика данас постаје техником за постизање државно-политичких циљева“! („Die Staatswirtschaft unserer Zeit“, Јена, 1930, стр. 38).

Други савремени проблем јесте проблем порезивања потрошње. И поред постојања разних теорија о потрошњи као мерилу индивидуалне пореске снаге (нпр. позната Штајнова дефиниција саобраћајних пореза), класична теорија је све више одбацивала порезивање потрошње сматрајући да она није нимало поуздано мерило индивидуалне пореске снаге и тежила је порезивању приватних доходака. По њеном мишљењу, тип савршеног пореског ситета био би такав склоп пореских облика у коме би главну улогу играо порез на доходак (ово је била срж чувене Микелове пореске реформе у Немачкој 1891). Савремени писци и у овоме погледу уносе битне промене. Не само да су у пракси порески ситеми данашњих држава скоро стављени на главу (јер сада потрошни порези сачињавају најглавније изворе пореских прихода, нарочито порез на пословни промет), већ и теорија све више нагиње гледишту да се потрошња узме за основу изградње пореских система (Попиц, Шустер, Вајерман, Балаш, итд.)³⁾, чиме се истовремено обарају и начела равномерности у порезивању и на место њих у први ред истичу начела довољности прихода.

И најзад треће: класична теорија сматрала је да правилно финансиско газдовање захтева да углавном држава врши разрез и наплату пореза и да самоуправна тела у томе учествују само субвендијарно. Данас се и у томе погледу изменила мишљења. Откако је Фриц Карл Ман изложио своју теорију „помоћних фискауса“, (у „Die Staatswirtschaft unserer Zeit“), почела је и теорија да оправдава преношење државних фискалних права на поједине самоуправне јединице (нпр. на организације за осигурање радника, на цркве као фискусе, на сталешке корпорације, итд.) и ретки су писци, као Валтер Херман („Intermediäre Finanzgewalten“, Јена, 1936), који отворено изражавају сумњу о целисходности ове нове установе.

²⁾ Вид. E. Pfau: *Industriepolitische Gesichtspunkte in der Besteuerung*. Stuttgart, 1921. — — — Dora Schmidt: *Nichtfiskalische Zwecke der Besteuerung*, Tübingen, 1926.

³⁾ Johannes Popitz: *Allgemeine Verbrauchssteuer*. (Handb. d. Finanzwissenschaft, II, Tübingen, 1927, и *Umsatzsteuer*. (Handwört. d. Staatswissenschaften, VIII, Jena, 1928) — — — Ernst Schuster: *Theorie des Staatseinkommens und der indirekten Steuern*. (Festg. f. G. v. Schanz, II, Tübingen, 1928) — — — M. R. Weyermann: *Direkte und indirekte Steuern. Zur Begründung ihrer begrifflichen Unterscheidung*. (Finanz-Archiv, 1937) — — — Karl v. Balás: *Preissteuern und Residualsteuern*. (Finanz-Archiv, 1931), и *Die Verbrauchssteuern vom Standpunkte der Einkommensverteilung*. (Finanz-Archiv, 1937).

Као што смо на ово мало примера видели, између старе класичне науке о финансијама и нових теоретичара постоје велике и дубоке разлике и све се чешће чују гласови да наша наука (као ни економска наука уопште) не може постојати за себе, као наука која само објашњава финансиске појаве и установљава законе њиховог кретања, већ мора да се претвори у средство опште државне политике, у једно средство за постижање државних циљева. Ово је данас истовремено и најбитнији проблем и од његовог решења зависи будућност наше и економске науке уопште.

Д-р Љубомир С. Дуканац

МЕСТО РАДНОГ ПРАВА У СИСТЕМУ ПРАВНИХ НАУКА

Историски развитак правних односа о раду у тесној је и непосредној вези са целокупним културним и привредним развитком самога људског друштва. И тај развитак наине има своја три главна раздобља: своје старо, своје средње и своје ново или модерно доба, па и своју савременост. Тако, у историско-правном погледу имамо углавном три облика радног односа, три главна ступња његове дуге еволуције: примитивни радни однос (однос ропства), уговорно-индивидуални радни однос (однос слободе), и модерни или савремени радни однос, са колективистичким и социјално-принудним обележјем (однос друштвене и државне интервенције).

I

1. — У првобитно, примитивно доба људскога друштва радни однос у правноме смислу није стварно ни постојао. Нарочито је телесни или физички рад у староме друштву сматран као запослење које је недостојно слободнога човека. Тај су рад, на пример, код Римљана вршили робови, који су у правноме погледу били изједначени са стварима, те између роба као радника и његовога господара као послодавца, није ни могло бити правога радног односа. Роб је као ствар даван од свога господара другима на рад за награду односно у закуп. Отуда је и за радни однос усвојен назив „*locatio conductio*“, који је иначе био установљен и важио је као адекватни правни термин само за уговор о закупу. Ово пак давање радне снаге под закуп или кирију тицало се је само рада нижих друштвених редова, односно таквих делатности, које су биле познате под именом неслободног или зависнога рада (*operae illiberales*). Међутим, рад виших друштвених слојева (*operae liberales*) вршен је начелно без награде, а у колико је стварно и био награђен, та се је награда звала „*honorarium*“, док се је награда за обичан рад звала „*salarium*“. Трагови тако схваћеног радног односа још и данас су се одржали, а видимо их у правној терминологији, која води порекло још из старога римског права; јер и данашње наше називање радног односа уговором

о најму одговара познатим изразима: *locatio conductio operis vel operatum*, који отуда потичу.

2. — Али је, током времена, ова оштра и неоправдана разлика у правном третирању физичкога рада и радника знатно измењена и ублажена, пошто су се такође изменила и друштвена схватања, на основу којих је та разлика раније извођена. Темелј те промене у схватању радног односа лежи углавном у појави Француске револуције од 1789, са њеним познатим начелима: о слободи, једнакости и братству, на којима је, преко француског грађанског законика (*Code civil*) од 1804, углавном изграђено целокупно досадање грађанско законодавство. Благодарети тим новим начелима и идејама и њиховоме дејству, радни однос више није сматран као однос господара према робу, у једноме или другом облику, већ као однос двају слободних и независних правних субјеката. На место једностраног односа власти, долази двострани уговорни однос, те радник и послодавац стоје сада један према другоме као слободни и равноправни чланови једне исте друштвене заједнице, у коме својству чине узајамне понуде у циљу размене својих правних добара: рада и капитала. И тако је раднику бар теориски омогућено, да путем слободне погодбе са послодавцем постигне за себе повољније услове рада. — То су, укратко, главније карактеристичне одлике овога другог раздобља у еволуцији радног односа, којима се углавном одликује и само данашње грађанско право, уколико се тиче тога односа.

3. — Међутим, ова правна слобода и равноправност довели су радника доцније опет у велику зависност према послодавцу. Наиме, правна слобода, која је начелно била зајемчена, претворила се је убрзо у велику економску зависност, а равноправност на једној, имала је за последицу крајњу економску неједнакост на другој страни. Претерана и недовољно контролисана слобода у правним и привредним односима, угушила је била готово и саму идеју једнакости, а о братству између рада и капитала једва да је и говора могло бити. Да би могао живети и опстати, радник је био принуђен да прихвати оне услове рада, које му је економски јачи послодавац постављао. А те су супротности и неједнакости бивале све веће и све уочљивије, уколико је привредни живот, благодарети сталноме побољшању техничких услова производње, узимао све шире размере. Такав пак нагли развитак привреде захтевао је запослење радника у масама, из кога су ницали сукоби и спорови, за чије су се успешно решавање одредбе дотадањег грађанског законодавства показале: не само недовољне, већ и неподесне. Измењене привредне и друштвене прилике нису захтевале само измену или пак реформу постојећег законодавства, већ су тражиле и доношење сасвим нових законских одредаба; управо, нису били потребни само нови закони за исте правне и друштвене појаве и чињенице, већ је било неопходно једно сасвим ново право за нове животне односе. А то је у ствари значило: заменити у области радних односа дотадањи режим слободе уговарања са новим режимом т. зв. социјалне и правне заштите радника и широке друштвене одн. државне ин-

тервенције. — И на тој и таквој интервенцији у ствари је засновано и изграђено модерно и савремено радно право.

Према томе, данашње радно право не може се, у битности својој, сматрати као резултат постепеног развоја или еволуције радних односа и одредаба из области општег resp. грађанског права. Оно је, на против, нужна еманација или производ сасвим новог друштвеног живота, нових и у суштини измењених друштвених и животних услова и прилика. Радно право, дакле, није ново само релативно, тј. само по времену свога постанка, већ је ново и по самој својој унутарњој природи и садржини; другим речима: то је у ствари једна сасвим нова правна материја. Зато грађанско право и грађанско законодавство не стоје према радном праву и радничком законодавству само као једно опште право (*jus commune*) према једноме посебном или партикуларном праву (*jus particulare*), — него су то у ствари две одвојене систематске целине, односно две посебне правне дисциплине: и по духу и по садржини. Те се, дакле, две систематско-правне целине одн. правне дисциплине у основи својој разликују, како по својим правно-историским и правно-филозофским основима и темељима, тако и по оним животним догађајима и чињеницама, којих се стварно тичу и које треба правно да нормирају и сређују. Те ако се и уколико се уопште може говорити о њиховоме међусобном односу и утицају, тај је утицај не само сукцесиван, већ и ретроспективан; то јест, радно је право утицало на развитак и примену одредаба грађанског права и законодавства — у погледу радних односа — у истој или још у већој мери, него што је тај утицај био у супротном правцу — од грађанског на радно право и законодавство. Тако и примена постојећих прописа грађанског законодавства, који се тичу уговора о раду или најму радне снаге, данас стоји под јаким и непосредним утицајем прописа и начела позитивног радног права, те она због тога практично не долази готово ни до каквог изражаја. На пример, прописи нашега Грађанског законика о уговору о најму (глава XXVI — § 706—722) нису формално укинута једним законом познијега датума, али је њихова практична примена данас стварно већ постала једна права реткост, — нарочито у односу на врло честу и интензивну примену новог радничког законодавства и законодавства о раду уопште. У то пак законодавство ми овде убрајамо и наш нови Закон о радњама од 5 новембра 1931 године, који се тиче разних врста и облика радне делатности; мада овај обимни и врло значајни закон чини у ствари једну широку средину и спону између општег resp. грађанског права о најму и радног права у ужем или правом смислу, које нас овде специјално интересује.

ANALI PFB | anali.rs

Али, ипак, поред ових општих разлика правно-филозофске или историско-правне природе, које смо до сада укратко изнели и изложили, не улазећи при томе у њихова детаљнија испити-

вања, — између грађанског и радног права могуће је повући и једну ближу и конкретнију паралелу. Наиме, унутарњи или садржајни однос тих двеју посебних правних дисциплина долази конкретно до изражаја у следећим карактеристичним особеностима, којима се свака од њих нарочито одликује:

1. — Радни однос и по радном, као и по грађанском праву, заснива се углавном на уговору. Али, док је у грађанском праву увек по среди један уговор закључен између двају или више индивидуално одређених лица, и док су одредбе тога индивидуалног уговора резултат непосредне и слободне погодбе уговорача, — дотле у радном праву имамо и т. зв. колективне или синдикалне уговоре о раду, у чијем закључењу и постанку воља појединаца игра углавном једну незнатну и споредну улогу. У тим се уговорима наиме предвиђају услови рада о којима нису преговарали сами поједини послодавци и радници, као непосредно заинтересовани субјекти радног односа, већ се такве колективне погодбе закључују између организација, којима заинтересовани појединци по природи или врсти своје професионалне делатности припадају. Радни однос по радном праву није више, дакле, само индивидуални однос између појединих радника и послодавца, већ то постаје један колективни однос између двеју посебних друштвених група. Због тога пак, што ту велике масе радника истовремено закључују уговоре исте или једнообразне садржине, за радно се право каже, да је то право народних маса (*Massenrecht*, *Massenverträge*). А затим у радном праву имамо и такву врсту уговорних радних односа, код којих радник уопште — ни на који начин — не дискутује о условима и претпоставкама свога запослења, већ од његове воље зависи само то: да ли ће прихватити извесно запослење, чији су услови унапред и потпуно једнострано прописани и утврђени. То су т. зв. уговори по пристанку или адхезиони уговори (*contrats d'adhésion*), који се обично и првенствено тичу радних односа, али их може бити и у другим областима уговорнога права.

2. — Затим, грађанско право има пре свега у виду сам радни однос као такав и циљ му је: да обезбеди извршење уговорених послова, да би се на тај начин постигла и остварила она економска корист, због које је и дошло до заснивања радног односа и закључења уговора. Оно пак при томе често не води довољно рачуна и о многим другим разлозима и обзирима, који се тичу саме личности радника и послодавца као носилаца дотичнога радног односа. И зато што првенствено има у виду тај економски елемент у радном односу и што вредности имовинске или материјалне природе, у извесном смислу, претпоставља личним или моралним вредностима, — за грађанско се право каже, да је материјалистичко или капиталистичко. — Радно право, на против, првенствену и нарочиту пажњу поклања старању о личности радника: као субјекта радног односа, као човека и члана породице и друштва, не запостављајући при томе ни личност и права самога послодавца. Оно све обзире према имовинским или материјалним вредностима, односно према капи-

талу, као другом чиниоцу производње, жели да подреди и потчини интересима и обзирима рада и радника. И због тога, што на прво место истиче тај лични, људски елемент; што више обезбеђује и гарантује вредности личне, него оне материјалне природе; и што му је у основи тежња, да узме у заштиту личност радника, као економски слабијег, према послодавцу, као економски јачем, — радно се право често назива и социалним правом (*Socialrecht*). Једном речју: у грађанском праву, уколико се оно тиче радних односа, више претежу економски моменти, док у радном праву углавном преовлађује идеја о потреби заштите радникове личности (*Idee der Persönlichkeit*). Отуда радни однос по радном праву није прост приватно-правни однос, у погледу кога би воља и наредба човечија заступала закон, као што је то, на пример, случај по грађанском праву (§ 13 Гр. зак.), већ тај однос све више добија значај једнога социјалног или јавно-правног односа; те и законски прописи, који тај однос нормирају, имају претежно карактер принуднога права (*jus cogens*), док су сдговарајући прописи грађанскога права у својој основи диспозитивне природе (*jus dispositivum*), у којима главну улогу игра т. зв. аутономија воље интересованих појединаца.

Да пак грађанско право више води рачуна о економским вредностима и добрима него о личним, види се и по томе: што у њему, на пример, постоје многе одредбе и прописи, којима се забрањује и спречава претерано имовинско искоришћавање појединаца у правноме саобраћају (тако: забрана уговарања већег интереса од 12 на сто — § 601 Г. з., забрана узимања интереса на интерес — § 603 Г. з., могућност раскида уговора због оштећења преко половине при теретним уговорима — § 559 Г. з., и др.), — док оно не предвиђа истовремено и такве мере и одредбе, којима би се такође спречавало и забрањивало и претерано искоришћавање радне снаге радникове. Међутим, радно право, на против, обилује баш у таквим одредбама и наређењима, којима је главни циљ: да помогну самим радницима и да их узму у заштиту од несавесних послодаваца. У томе се циљу предвиђају и сходне санкције, које нису само имовинске природе, тј. које се практично не испољавају само у раскиду дотичног уговора о раду и евентуалној накнади причињене штете, као што је то обично случај по грађанском праву (§ 716 у вези § 553 Грађ. зак.), већ имају за последицу и извесне мере личне одн. казнене природе. Па и само данашње кривично право, претерано искоришћавање физичке или умне радне снаге извеснога лица одн. физичког или умног радника — нарочито малолетног и од послодавца зависног — предвиђа и инкриминише као једно посебно и строжије кажњиво кривично дело (§ 185 Крив. зак.). А такве су одредбе кривичнога законодавства бесумње предвиђене и донете под директним утицајем идеја и начела модернога радног права.

3. — За грађанско се право даље каже, да оно мање-више има у виду само једно стање правнога мировања, тј. да оно редовно предвиђа и установљава само један већи или мањи оквир,

у границама којјега оставља појединцима потпуну слободу кретања и уговарања. Заиста, грађанско право при своме нормирању узима у обзир радни однос само као један постојећи факат, а не интересује се при томе: ни за оно фактично и правно стање, које је томе факту претходило, нити пак за оно, које ће му доцније евентуално следовати. И због тога се грађанско право често назива и статичким правом. — На супрот томе, радно је право, и по својој стварној функцији, и по својој правној садржини, једна истинска жива сила, односно један стално и лако покретљиви, иако доста сложени, правни и животни организам. И зато радном праву потпуно одговара назив једнога динамичког права. Данас се наике у радном праву одн. законодавству предвиђају и уређују и најситнији детаљи, који се не тичу само основних елемената уговора о раду: рада и награде или простог заснивања и престанка радног односа, — већ се у његовим многобројним и разноврсним одредбама редовно налази и читав низ других појединости, значајних и важних првенствено за самога радника и његов лични и привредни просперитет и опстанак. То су, на пример, одредбе о радном времену или трајању радног односа, о минималној награди за рад или надници, о удобности и безбедности радника при раду, о недељном одмору и плаћеном отсуству, о осигурању за случај радне неспособности, — и читав низ других целисходних прописа и одредаба, каквих у грађанском праву уопште нема. А напослетку треба поменути и нарочиту организацију и компетенцију судова, које радно право предвиђа и установљава за расправу правних спорова, насталих у вези са радним односом. У тим судовима наике, поред органа јавне власти — државне или самоуправне — обично учествују и изабрани или одређени претставници радника и послодаваца *resp.* претставници рада и капитала, који се махом регрутују из редова њихових професионалних или стручних организација. Ту, на пример, спадају и наши досадањи судови добрих људи (по француском: *Conseil des prud'hommes*), који су недавно замењени т. зв. изабраним одборима, по уредби од 3 јула 1936 г. (Службене новине бр. 178 од 5 августа 1936), која је издата на основу одредбе § 353 Зак. о радњама. Ови су одбори надлежни за спорове из радног односа између службодавца (послодавца) и помоћног особља (помоћника, калфи), занатских и фабричких радника и ученика (шегрта), чији су односи регулисани Законом о радњама, — уколико вредност спорног предмета не прелази 12.000 дин. — Уопште, у јудикатури по спорним предметима из радних односа по радном праву, све више преовлађује принцип избраног судства и судија, док се за правне спорове потекле из радних односа по општем *resp.* грађанском праву, редовно предвиђа и има у виду надлежност редовних судова, — те је и то једна од многих карактеристичних одлика одн. разлика двеју наведених правних дисциплина.

Укратко речено: предмет и циљ раднога права јесте у томе, да дејством својих одредаба омогући мирну и трајну сарадњу радника и послодаваца, односно рада и капитала, на једној сигур-

нијој и правичнијој основици. Тај пак циљ сáмо грађанско право као такво до сада није могло са довољно успеха остварити и постићи. А проналажење целисходних правних мера и сретстава за складну сарадњу и помирење рада са капиталом и личне слободе појединаца са економском једнакошћу, — заиста треба да буде први и најважнији циљ и задатак целокупнога модерног права и правника.*)

Д-р Адам П. Лазаревић

ЧИЊЕНИЦЕ ПОСТАНКА УГОВОРА О РАДУ КАО ПОСЕБНЕ ПРАВНЕ КАТЕГОРИЈЕ

Следујући примеру римскога права, европски законодавци у току деветнаестог века прописали су норме, диспозитивног карактера, по којима би се имао регулисати уговор о раду, уколико споразумом странака, који би се кретао у границама јавног поретка и морала, не би било друкчије уговорено. Тако Code civil садржи прописе о уговору о раду у чл. 1779—1799, талијански Codice civile у чл. 1627—1646, аустријски bürgerliches Gesetzbuch у §§ 1151 до 1171, српски грађански законик у §§ 706 — 722, општи имовински законик у чл. 329—340. Сви ови прописи тичу се, у главном, плате, времена трајања службе, рокова отказа и других околности које се тичу непосредно уговора као правног посла и не воде рачуна о раднику као уговорној страни и њеној нарочитој ситуацији, која долази као последица њеног привредног статуса. Ово се ипак донекле може разумети. У времену када су доношени ови прописи, диференциација економских снага уговора била је незнатна, и то важи како за стање које је постојало у Француској 1804 године тако и за стање које је постојало на пр. у Србији 1844 године.

Једнаких економских снага, радник и послодавац преговарали су, у главном, на равној нози. Број радника на тржишту рада одговарао је потребама тржишта, те је послодавац с бројем који му је стајао на распложењу морао рачунати не само као доволним него и као неопходним. С друге стране неразвијена производња није давала могућности раднику да другде потражи

*) ГЛАВНА КЊИЖЕВНОСТ: Д-р Драгутин Јанковић, Правна природа синдикалног најамног уговора — Проблеми грађанског права, Београд 1926; Д-р Стојан Бајич, Основи радног права, Београд 1937; Д-р Борислав Т. Благојевић, Уговори по престанку — Формуларни уговори, Београд 1934; Д-р Адам П. Лазаревић, Разлика радних односа по радничком и по грађанском праву — Савремени правни проблеми, Београд 1934; Paul Pic, Traité élémentaire de législation industrielle; Les lois ouvrières, Paris 1931; Д-р Walter Kaskel, Arbeitsrecht, Berlin 1925; Д-р W. Matthaei, Grundriss des Arbeitsrecht, Berlin 1923; Д-р Erich Molitor, Das Wesen des Arbeitsvertrages, Leipzig—Erlangen 1925; Д-р W. Silberschmidt, Das deutsche Arbeitsrecht, Berlin 1923; Heinz Potthoff, Arbeitsrecht (Das Ringen um werdendes Recht), Berlin 1928, и Д-р Walther Oppermann, Die rechtsphilosophischen Grundlagen des heutigen deutschen Arbeitsrecht, Leipzig 1927.

погодније и боље запослење, те је закључење једног уговора о раду са одређеним послодавцем било за радника не само потребно него и нужно. Отуда координација с једне стране потреба, а с друге стране неопходности и нужности, стварала је повољне прилике за равноправност или бар равнотежу страна. Радник и послодавац нису се супротстављали као два лица која имају различите потребе или које теже различитим циљевима. На против, радећи, по правилу, заједно са послодавцем исти посао, исто време и под истим условима као и послодавац, живећи истим стандардом живота као и послодавац, будући најчешће у могућности да и сам постане послодавац, радник је у напретку предузећа видео свој напредак а послодавац није у прекомерном искоришћењу радника тражио свој просперитет. То је било време највеће једнакости која је икада на свету постојала. Отуда законодавац не налази за потребно да донеси прописе који би регулисали овај однос. Фактичним стањем они су били најбоље регулисани. Није било потребно, јер је стање друкчије од оног у доба ропства, када је човек-радник био роб и били су потребни прописи којима ће бар бити заштићен његов живот, јер стање није било као што је то доцније (од педесетих година деветнајестог века) настало и када се јавила потреба да се спасе човек као пунoprаван члан друштва; није било потребно, јер је сваки чувао другог, у раду другог видео свој напредак. Радник је могао да очекује да ће му зарада бити већа ако буде више радио, али да ће зато моћи да и он једнога дана постане слободан. Никада се није полазило од претпоставке непрелазног амбиса између положаја послодавца и положаја радника а нарочито не од идеје да се стање какво је не може никада променити. Баш обрнуто, промена положаја послодавца и радника је редовна појава. Отуда ако законодавац има да, прописујући норме, води рачуна о стварним односима у друштву, ако право није ништа друго до израз тих односа преведен на правни језик, онда законодавац онога доба није могао боље испунити своју улогу, онда право онога доба није могло боље одговорити потребама. Могло би се приметити да законодавац треба да води рачуна и о односима који ће се развијати у будућности јер се закони праве не само за садашњост и за време непосредно после ње него и за будућност, па чак катакда и за далеку будућност, но ова се примедба тиче више законодавне технике а у конкретном случају (доношењу француског и аустријског грађанског законика) и погрешног гледања на непроменљивост стања у свету, па према томе и на вечност права.

Међутим и ова материја као и све друге правне материје подложна је промени. Подложна је промени, јер се мењају и склоности под којима се она има применити. Најидеалније стање једнакости брзо је нестало. Машинизам је покварио равнотежу која је дотле постојала. На место мале радионице где сви радници заједно са послодавцем раде исти посао, дошла је велика фабрика где сваки радник или групе радника раде одређене по-

слове, а послодавац не учествује непосредно у производњи. Он само врши надзор, и ако је још увек непосредно заинтересован напретком и радом предузећа. Ипак између послодавца и радника ствара се јаз у погледу економског статуса. Радник остаје у истом положају у коме је до тада био. Он наставља да живи истим стандардом живота. Послодавац, пак, заузима сасвим други економски положај. Његов начин живота постаје сасвим другачији од дотадањег начина живота, а нарочито од начина живота којим радник продужује да живи. Отуда разлика која је постојала између радника и послодавца постаје сваким даном све већа. Она постаје неотклоњива, јаз постаје непрелазан. Само срећан случај може да учини, па да радник достигне положај садашњег послодавца. По правилу, он је осуђен да остане вечито у истом положају и да живи истим животом. Његов се положај може чак и поправити, али никада сразмерно положају послодавца. Напротив, разлика ће расти прогресивно, тако да побољшање неће имати никакве вредности.

Али, не само да се економски положај послодавца побољшава, него се, с друге стране, положај радника погоршавао. Машинизам је изазвао стварање већих градских центара, већу потребу за радном снагом, те је количина људске снаге на тржишту била сваким даном све већа. Она је испочетка била упуслена. Али је прилив радне снаге био у несразмери са потребама, те је велики део радника остао неупуслен. Они су тражили упуслена и када га нису могли наћи, јер је развој машинизма ишао у сразмери са друштвеним потребама, које су у једном моменту биле задовољене, они су постали опасна конкуренција за оне раднике који су били запослени, нудећи радну снагу јевтиније, пристајући да раде под горим условима. Послодавац, немајући више никаквих заједничких интереса са радником, водећи рачуна само о својим личним интересима, искоришћује ову ситуацију и смањује надницу, повећава радно време, не води рачуна о нужним условима при раду. Тако долази до погоршања економске ситуације радника и смањења њиховог животног стандарда.

С друге стране, машина је захтевала и велике капитале. Велике капитале најпре за инвестицију, а затим за сам рад. Међутим они који су располагали капиталом нису га хтели дати без накнаде, и та је накнада у први мах урачуната у повећану цену робе. Ипак то стање није дуго остало. Конкуренција је постојала све већа, цене су падале, и било је потребно да се изврши рекомпензација путем смањења трошкова. Покушало се да се накнада која се плаћа капиталисти, за позајмљени или уложени капитал у предузеће, смањи, али то није успело, или не бар у оноликом проценту, колико је то требало учинити с обзиром на пад цена. Уосталом, на капиталисте се није могло много ни навалјивати. Капитал је био потребан за рад предузећа и ако би га његов сопственик повукао, предузеће би морало да обустави рад. На другој, пак, страни, количине расположивог капитала нису биле толике, да би повучени капитал могао бити замењен капи-

талом другог сопственика. Отуда се послодавац-предузеће задовољавају макар и најмањим уступцима са стране капиталиста, и траже помоћи на другој страни-раднику. Они смањују радничке плате, не воде рачуна о хигијенским и другим, за раднике корисним, условима рада. То пак могу да учине, јер им стоји на расположењу велики број незапослених радника, са којима ће моћи да замене све оне раднике, који не би пристали на погоршане услове производње. С друге стране радници морају да пристану на горе услове, јер се не могу надати да ће ма где моћи наћи боље услове. Између незапослености, па према томе и глади, и рђавих услова за рад, радник бира ово друго, као мање од два зла, од којих једно не може ни на који начин избећи.

То је било стање које је створено, одмах или доцније, увођењем машинизма и концентрацијом капитала. Такво фактично стање огледало се и у правним односима, јер су послодавци одмах све завили у правну форму користећи се једним правним системом који је стваран за друге прилике, и који, према томе, није могао одговорити потребама времена. Међутим, у једном моменту радник осећа сву неправичност овога стања. Он се бори прво за свој опстанак, па онда и за побољшање свога положаја. Та борба је у први мах сурова, фактичка и често противна постојећем поретку. Побуне и штрајкови доказ су тога. Но она временом успева. Све је то, сем евентуалног тренутног побољшања услова рада, имало у исти мах и другог значаја. Друштво није могло остати слепо пред појавама које су претиле да га разоре. Оно је морало интервенисати. Правни систем се прилагођује насталој промени и фактичком стању, а тежи да омогући заштиту радника. Државна активно интервенише у радне односе. Из те интервенције настаје читава нова грана права: радно право. Његово стварање је било нужно и неопходно. Оно је било неизбежно ако се хтео сачувати, бар у суштини, постојећи друштвени поредак. Отуда све ове чињенице диктују постанак данашњег уговора о раду као посебне правне категорије, правне категорије која, својим развитком, пружа најбољи доказ о борби „факата“ против „права“, а која, с друге стране, својим данашњим постојањем и обликом, пружа доказ о условљености права фактима и о нужности и могућности прилагођавања права потребама и приликама времена.

Борислав Т. Благојевић

УГОВОР О РАДУ И СОЦИЈАЛНО ЗАКОНОДАВСТВО

За огромну већину људи рад је једини извор живота. Ова чињеница, међутим, добија нарочити значај кад су у питању лица која рад обављају у служби других лица, која га дакле обављају под режимом уговора о раду. Положај ових „најамника“, како су они у праву раније третирани, а и данас нарочито у системима изграђеним под утицајем римског права, постао је такав да без државне интервенције не могу обезбедити пристojне услове рада. Ова је интервенција изражена у нарочитој законом установљеној заштити, и у току времена са заштите у ужем смислу, као на пр. у питањима радног времена, хигијенских услова рада, техничког обезбеђења против унесрећења у току рада, итд., прешла и на заштиту у ширем смислу: на заштиту самог животног минимума (за данас још претежно само физиолошког а не и културног минимума), прописивањем минималних надница (било непосредним законодавним путем, било посредно преко нарочитих установа: одбора, правосуђа итд.) као и установом пензионог осигурања. Ова све шира и све разноврснија заштита изазвала је веома крупне промене у области приватнога права, и отворила читав низ нових проблема. Један од њих је проблем односа уговора о раду и социјалне заштите.

Према савременом стању социјалног законодавства може се у том погледу извући овај основни закључак: заштита коју пружа социјално законодавство нормално је везана за уговор о раду, али у суштини дејствује самостално, без обзира на њега, руковођена чисто социјалним моментима. С друге стране, и уговор о раду не имплицира увек заштиту, већ се у извесним случајевима остварује без везе са њом. Ова међусобна независност уговора о раду и социјалног законодавства појављују се у четири основна вида:

- 1) Заштита дејствује и онда кад уговор о раду није пуноважан;
- 2) Она се примењује и на односе мешовите правне природе, блиске али не и идентичне уговору о раду;
- 3) Она у извесним случајевима ишчезава ма да стоји уговор о раду, док с друге стране дејствује на уговор о раду и онда кад он социјално не имплицира заштиту;
- 4) Најзад, у извесним гранама и системима, заштита се потпуно одваја и од уговора о раду, и од мерила економске слабости заштићеног, као основног разлога заштите.

Ad 1. Радити у служби другогa правно изражено значи радити под режимом уговора о раду. Савремени социјални и економски поредак није заснован на сарадњи појединаца, већ на координацији њихове појединачне активности у друштву. Другим речима односи појединаца не остварују се и економски, па отуда и социјално солидарно, већ само у колико то намеће подела рада. Ова је координација у правном поретку изражена у уговорном обављању међуљудских односа. У радним односима ту улогу игра уговор о раду. Међутим, за примену заштитног законодав-

ства, и у ужем и у ширем смислу, сасвим је равнодушно да ли је уговор о раду пуноважан или не: он може бити ма са којих разлога ништаван, а да то ниуколико не утиче на примену заштитних прописа. Они се у суштини примењују на чисто фактички радни однос, као такав.¹⁾

Ad 2. Равнодушност заштите према уговору о раду још је значајнија кад су у питању лица која не стоје под његовим режимом, већ под режимом неког другог, веома сличног али до сада недовољно одређеног, уговорног односа. То је случај поглавито са тзв. кућним радницима (радницима на „сицу“, *Heimarbeiter, travailleurs à domicile*). Њихов положај врло је сличан положају малих али самосталних предузимача, тј. оних који нормално закључују уговор о делу (*Werkvertrag, contrat d'entreprise*). Али с друге стране они се у многоме ближе обичним радницима, и то нарочито они који дају само радну снагу а не и материјал. Потреба за њиховом заштитом изазвала је у главном два типа решења. Један се појавио у француској доктрини, јер се у француском законодавству кућни радници изричито заштићују само у погледу минималне наднице и социалног осигурања. По том систему генерална заштита кућних радника постиже се проширењем појма уговора о раду на бази економске субординације, дакле на основу уговора о раду. Творац овог система, који судска пракса још није прихватила, је *Paul Cuche*.²⁾ По другом систему, који је усвојило немачко законодавство, ова је заштита изведена на основу дефиниције појма „кућног радника“, као и на општој конструкцији појма „лица сличних посленицима“. (*Arbeitnehmerähnliche Personen*).³⁾ Ту је потпуно апстрахован уговор о раду, и заштита остварена без икаква обзира на природу правног односа. Она ту у суштини дејствује на стања у којима се мешају елементи уговора о раду и уговора о делу, а често и уговора о купопродаји.

Ad 3. Међусобна независност уговора о раду и социалног законодавства изражена је и у случајевима кад уговор о раду не повлачи и, за њега нормално везане, заштитне одредбе. То је случај са уговорима претставника либералних професија, у извесним приликама: као на пр. адвоката стално ангажованог код каквог предузећа, лекара везаног за приватну болницу, наставника у приватној школи, итд. У тим случајевима правно нема никакве разлике између ових лица и обичног радника; и ту, са гледишта приватног права, стоји уговор о раду. У случају адвоката, додуше, могло би се резоновати да својство пуномоћника субсумира својство посленика, али у случају лекара, наставника

1) Ово потпуно тачно решење извела је немачка доктрина. Вид. између осталих Hueck—Nipperdey, *Lehrbuch des Arbeitsrechts*, 1928, 1 Bd., S. 97 и след.; W. Kaskel, *Arbeitsrecht*, 1932, S. 22; H. Potthoff, *Das Arbeitsverhältnis ohne Arbeitsvertrag*, *Arbeitsrecht*, 1922, S. 29. Вид. у том смислу и Стојан Бајич, *Основи радног права*, Општи део, Београд 1937, стр. 153.

2) Вид. P. Cuche, *Du rapport de dépendance, élément constitutif du contrat de travail*, *Extrait de la „Revue Critique de Législation et de Jurisprudence“*, juillet—août 1913.

3) Вид. Hueck—Nipperdey, *op. cit.*, 1 Bd., S. 45 и след., као и § 2 Ziff. 3, и § 3 *Heimarbeitersgesetz-a* од 23-III-1934.

итд. стоји чист уговор о раду на кога се заштитно законодавство не примењује. Ова је чињеница непосредно и утицала на повлачење разлике између тзв. слободних уговора о раду (*freie, selbständige, unabhängige Arbeitsverträge*) и зависних уговора о раду (*abhängige, unselfständige Arbeitsverträge*), и тиме и одвајање уговора о раду са гледишта приватног права од уговора о раду са гледишта радног права.⁴⁾

На супрот овоме заштита може дејствовати на уговор о раду ма да је овај социјално не имплицира. Такав је систем југословенског закона о пензионом осигурању службеника од 12-XII-1933, проширеног на целу државну територију уредбом о проширењу пензионог осигурања службеника од 25-XI-1937 (Служб. нов. бр. 272 од 29-XI-1937). По њему обавезно су осигурани сви намештеници без икаквог обзира на свој економски положај: не само тзв. ниже помоћно особље, већ и више помоћно особље (§ 324 зак. о радњама), у које улазе и лица као што су директори предузећа, чији доходак од рада далеко премашује нормални животни стандард. Осим тога он се протеже на намештенике не само у трговини и индустрији, већ и оне који обављају рад чисто интелектуалне природе, као што су наставници, уметници итд. [§ 1, (1), 3⁰ и (2)]. Ту је мерило економске слабости напуштено у корист формалног критеријума уговора о раду, и то не само „зависног“ већ и „слободног“ уговора о раду, који по правилу закључују економски јаки појединци⁵⁾, на супрот тенденцији извесних система да се економски критеријум било прошири и на односе ван уговора о раду (на самосталне привреднике), било потпуно напусти али не у корист уговора о раду, већ на против ради спровођења пензионог осигурања свих чланова друштва.

Ad 4. Пензионо осигурање у највећем броју система примењује се само на посленике (*salariés, Arbeitnehmer*), тј. на зависни уговор о раду, јер је из њега поникао сâм разлог социјалног законодавства: посленици су по правилу економски слаби појединци; они сав извор егзистенције извлаче из свога рада. Међутим, појавила су се и два друга система, много шира од овога: по једном пензионо осигурање функционише на основу економског критеријума, и поред „посленика“ обухвата и самосталне привреднике, па и самосталне интелектуалне раднике, док по другом ни економско мерило није важно већ само својство члана друштвене заједнице: Ту се осигурање генерализује и обухвата све становнике једне државе. Први систем усвојен је у

⁴⁾ Вид. E. Jacobi, *Grundlehren des Arbeitsrechts*, 1927, S. 46; Nipperdey у „*Staudingers Kommentar zum BGB.*“, 2. Bd., 2. Teil 9. Aufl., 1928, § 687, Vorbem. II, као и Адам Лазаревић, *Разлика радних односа по радничком и по грађанском праву*, ошт. у збирци „Савремени Правни проблеми“, Београд 1934, стр. 30 и след.

⁵⁾ По правилу, јер су наставници, уметници, итд. данас у већини слушајева пролетери, ма да формално и технички стоје пре под режимом слободног уговора о раду него под режимом зависног уговора о раду, за разлику од директора предузећа чији економски положај одговара формалним карактеристикама.

Белгији, Данској и Чехословачкој⁶⁾, а други у неким швајцарским кантонима, у Шведској⁷⁾, и у најновије време и у Финској.⁸⁾ У првом систему мерило економске слабости дејствује самостално, тј. без обзира на уговорни однос, и шта више потпуно ван њега, пошто обухвата и лица која привређују самостално, а не у служби других. У другом оно се остварује само на основу голог факта рада односно способности за рад⁹⁾, уз ограничења која се тичу минималних година осигуранога и његовога држављанства.

*

Као што се види, социално законодавство у суштини дејствује аутономно. Ако се оно најчешће остварује заједно са уговором о раду, то је само зато што овај обухвата највећи део оних на које се социално законодавство примењује. Његова је тенденција, међутим, да се протегне на најшире слојеве, чак на све слојеве друштва, у колико је у питању обезбеђење животног минимума, као битног по одржање свих привредних снага у друштву које све више губи од некадашње економске стабилности.

Радомир Живковић

⁶⁾ Вид. Bureau International du Travail, *L'assurance invalidité — vieillesse — décès obligatoire*, Etudes et Documents Série M. № 10, Genève 1933, p. 12, et 128—132.

⁷⁾ *op. cit.*, p. 133—140.

⁸⁾ Вид. Bureau International du Travail, *Série Législative*, éd. en fascicules, novembre 1937, Finlande 2, Loi du 31 mai 1937 sur les pensions nationales.

⁹⁾ Вид. § 1 Финског закона.

БИБЛИОГРАФИЈА
РАДОВА ЖИВОЈИНА М. ПЕРИЋА

1894

- Судска хроника. — Ред, бр. 1.
Одуговлачење спорова. — Ред, бр. 2 и 3.
Кривична одговорност у случају моралне присиљености. — Ред, бр. 4.
Надлежност судска у случају накнаде штете. — Ред, бр. 5.
Правозаступничка награда (§ 478 грађ. суд. пост.). — Ред, бр. 7.
Објава јавних продаја. — Ред, бр. 10.
Оцеубиство. — Ред, бр. 11.
Надлежност при правдању обезбеђења. — Ред, бр. 15.
Приватна исправа. — Ред, бр. 17.
Кривична одговорност малолетника. — Ред, бр. 18.
Раковичка афера пред судом. — Ред, бр. 20, 21, 22 и 23.
Одговорност општина. — Ред, бр. 30.
Dura lex sed lex. — Ред, бр. 33.
Извршење у Србији пресуда страних судова. — Ред, бр. 34.
Non bis in idem. — Ред, бр. 37.
Адвокатски испити (потпис само Ж.). — Ред, бр. 39.
Трговци као судије. — Ред, бр. 48.
Признање оптуженога. — Ред, бр. 52.
Грозно занимање. Превод приповетке Жана Ребрама. — Видело, XV, бр. 9.
Абунивалу. Превод црначке слике Катила Мандеса. — Видело, XV, бр. 12.

1895

- Лепта сиромашног комедијаша. Превод приповетке Анатола Франса. — Српски преглед, I год., бр. 6, стр. 181/3.

1897

- Конституција државе. Превод из дела Херберта Спенсера, Правда (Justice). — Бранич, IV год., стр. 5—7 и 37—40.
Сукоб закона у Међународном приватном праву. — Бранич, IV, стр. 75—80, 88—93 и 111—118. Оштампано из Б. 1898, Београд, стр. 67. Друго, прегледано и допуњено, издање: Београд, 1926, стр. 119.

1898

- Границе судске власти. Поводом једне неправилне практике код нас. — Бранич, V, стр. 37—45, 69—85, 143—155, 213—227, 285—296, 361—374, 445—451, 740—746, 798—808, 839—862 и 902—923. Оштампано из Б.: Београд, 1899, стр. 140.

1899

О судској независности. Приступно предавање из теорије Грађ. суд. поступка, одржано 15 октобра 1898. — Београд, стр. 23. Оштампано из Бранича.

1900

Артс (Л.), Пандекте или данашње римско право. — Бранич, VII, стр. 41/4. Максимовић (Ст.), Нова збирка начелних одлука Касационог суда. — Бранич, VII, стр. 90—94.

Sagnac (Ph.), La législation civile de la Révolution française (1789—1804). Essai d'histoire sociale. — Бранич, VII, стр. 268/9.

De la Nationalité suivant la législation serbe. — Paris, p. 37. Extrait du Journal du droit international privé. Објављено и на српском у Браничу (1905).

Le traité de Berlin et la question de la nationalité par rapport à la Principauté de Serbie. — Paris, p. 36. Extrait de la Revue générale de droit international public.

De la juridiction compétente en Serbie pour connaître des actions en divorce ou en nullité du mariage formées par des époux étrangers. — Paris, p. 10. Extrait du Journal du droit international privé.

1901

Un cas de naturalisation collective en dehors de toute cession de territoire. — Bruxelles, p. 22. Extrait de la Revue de droit international et de législation comparée (1900).

De la condition juridique des Bosniaques et des Herzégoviens en pays étrangers. — Bruxelles, p. 60. Extrait de la Revue de droit international et de législation comparée. Доцније, 1905, објављено и на српском.

Ueber die Aenderung der Nationalität im Falle der Annexion. — Leipzig, S. 24. Separatabdruck aus der Zeitschrift für internationales Privat- und Strafrecht. Ова расправа, са извесним допунама, изашла је и на српском, под насловом: Неколико мисли о промени народности у случају анексије, у загребачком „Мјесечнику“ (1901), одакле је и посебно оштампана.

О првенственом праву наплате између државе и хипотекарних поверилаца. — Београд, стр. 136. Оштампано из Финанског Прегледа.

La loi serbe sur l'inalévitabilité des juges. — Paris, p. 4. Extrait de la Revue du droit public et de la science politique.

Две нове расправе о америчком праву. — Бранич, VIII, стр. 539.

1902

О интервенцији у приватном праву. (Међанје у спор). Zagreb, стр. 31. Preštampano iz Mjesečnika.

О попису за извршење одлука судских. Предавања из Теорије грађ. суд. поступка. I. Услови, формалности и дејства пописа. — Београд, стр. 157. Оштампано из Финанског Прегледа.

1903

О поништају уговора због неизвршења. (Објашњење § 553 Грађ. зак.). — Београд, стр. 49. Оштампано из Гласа права, судства и администрације.

Паралела између доказне снаге јавне и приватне исправе. — Београд, стр. 39. Оштампано из Гласа права, судства и администрације.

Недопуштена средства. — Уставна Србија, бр. 71.

La nouvelle constitution du Royaume de Serbie (proclamée le 6/19 avril 1901). Première partie: De l'organisation des pouvoirs de l'État. — Paris, p. 111 Extrait du Bulletin de la Société de Législation comparée.

- Appendice à l'étude sur la constitution du Royaume de Serbie du 6 avril 1901. — Paris, p. 15. Extrait du Bulletin de la Société de Législation comparée. Овај рад (без првог параграфа само, у коме се погласи кратка паралела између Устава од 6 априла 1901 и Устава од 5 јуна 1903) изишао је допуњен двама подужим примедбама, и у Mitteilungen der internationalen Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre (März 1905), у Берлину, под насловом Serbische Verfassung.
- Stoerk (Dr. Felix), Der Austritt aus dem landesherrlichen Hause. — Бранич, IX, стр. 447.

1904

- Уставни владалац. — Глас права, судства и администрације, год. III, стр. 4—15. Ова расправа објављена је и на француском под насловом: Le monarque constitutionnel. — Paris, p. 16. Extrait de la Revue générale du droit.
- О српском сенату. — Београд, стр. 7. Оштампано из Гласа права, судства и администрације, III, стр. 237 и сл. и 288 и сл. Ово је одломак из веће расправе, објављене на француском, под насловом: La nouvelle constitution du Royaume de Serbie (1903).
- La nouvelle constitution du Royaume de Serbie, proclamée le 6/19 avril 1901. Deuxième partie: Des droits individuels. — Paris, p. 44. Extrait du Bulletin de la Société de Législation comparée.
- О правном карактеру удовичкога ужитка и о његовом упису. — Београд, стр. 52. Оштампано из Бранича, X, стр. 513—528, 577—587 и 641—664.
- Наш законодавац. — Београд, стр. 24. Оштампано из Трговинскога гласника.
- Bericht über die Gesetzgebung Serbien in den Jahren 1899, 1900 und 1901. — Berlin, S. 46. Erweiteter Sonderabdruck aus dem Jahrbuch der internationalen Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre.
- Calixt Accarias: некролог. — Глас права, судства и админ., III год., стр. 152—154.
- Миљковић (Д-р М.), О урачуњљивости без обзира на слободну вољу. — Глас права, судства и админ., III, стр. 723—731.
- Vogišić (Valtazar), Précis de mariages. — Глас права, судства и администрације, стр. 758/9.
- Нинчић (д-р Момчило), Царински савез Србије и Бугарске. — Глас права, судства и администрације, стр. 759—760.

1905

- О владаоцевој неприкосновености у уставној монархији. — Београд, стр. 8. Оштампано из Дела књ. XXXIV, стр. 184—192.
- Nekoliko pravnih saopštenja. (§ I: О povratnom dejstvu interpretativnih zakona; § II: О postanku pravnih (moralnih) lica; § III: Jedan sporni slucaj primene zakonske hipoteke lica pod staraoštvom; § IV: Jedna teškoća kod primene pravila autonomije volje stranaka u međunarodnom privatnom pravu.) — Zagreb, str. 16. Preštampano iz Mjesečnika.
- Два чланка из грађанскога судског поступка. (Једна примедба на §§ 472 и 477 грађ. суд. пост. — Мешање у спор и закон од 17. Јануара 1900. год.) — Београд, стр. 40. Прештампано из Полициског гласника.
- De la capacité de succéder des sujets roumains en Serbie. — Bucarest, p. 23. Extrait de la revue Le Mouvement économique.
- О народности у српском законодавству. — Београд, стр. 39. — Оштампано из Бранича, XI, стр. 1—16 и 91—111. Раније, 1901, објављен на француском.
- Једна погрешна надлежност. — Београд, стр. 57. Прештампано из Полицискога гласника.
- О правном положају Босанаца и Херцеговаца у страним државама. — Бранич, XI, стр. 721—753 и 905—948. Раније, 1901, објављен на француском.

1906

- Материјализација приватних права. (Једно саопштење из области приватног права). — Београд, стр. 12. Оштампано из Архива, књ. I, стр. 43—54.
- Један случај из надлежности Велике народне скупштине. — Београд, стр. 20. Оштампано из Архива, књ. II, стр. 19—38.
- О *pravnoj sposobnosti kod ugovora o punomoćstvu*. (Nekoliko primedaba na čl. 1990. franc. građ. zakona). — Zagreb, str. 11. Оштампано из *Mjesečnika*.
- Садашњи правци приватно-правних студија у Француској и Немачкој. — Архив, књ. II, стр. 353—362. Објављено и на немачком: *Die gegenwärtige Richtung der privatrechtlichen Studien in Frankreich und Deutschland. — Blätter für Vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre; Nr. 9.* — Доцније (1908) изашло и на француском.
- Без наслова. — Видело, бр. 8.
- Мало објашњења. — Видело, бр. 13.
- Дражење официра. — Видело, бр. 18.
- Млађа браћа. — Видело, бр. 19.
- Енглеска и самосталци. — Видело, бр. 21.
- Погрешно схватање. — Видело, бр. 22.
- Преки суд. — Видело, бр. 25.
- Рђави изгледи. — Видело, бр. 27.
- Једнаки. — Видело, бр. 28.
- Напредњачки проглас. — Видело, бр. 31.
- Да допунимо. — Видело, бр. 66.

1907

- Берлински уговор и питање народности с погледом на кнежевину Србију. — Архив, књ. III, стр. 177—194, 294—302 и 370—383. Са истим насловом објављена је још 1900 на француском.
- L'impérialisme et la crise balkanique.* — Bucarest, p. 11. Extrait de la revue *Le Mouvement économique*. Исти рад је објављен у *Courrier européen*, бр. 2, изашао је и на српском у *Трговин. гласнику*, у преводу Миленка Ђ. Поповића, адв.
- Утицај судије на јавни морал. — Београд, стр. 18. Прештампано из *Полицескога гласника*.
- О правној природи установе владоца. — Београд, стр. 24. Оштампано из *Дела*, књ. XLIV, стр. 145—167.
- De l'Amnistie en droit pénal serbe par rapport à la question des régicides.* — Paris, p. 56. Extrait de la *Revue générale du droit, de la législation et de la jurisprudence*. Објављено и на српском, под насловом: *О амнестији у српском кривичном праву у вези са питањем о судској одговорности завереника*. Превео с францускога Ј. К. Са једним поговором Миленка Ђ. Поповића, адв. — Издање власништва „Смотре“, Београд, стр. 59.
- Један поглед на еволуционистичку правну школу. — Београд, стр. 145. Оштампано из *Гласа Академије Наука* (LXXIV).
- О обавези заштите у случају евикције код уговора о продаји и куповини. Одломак предавања на Правном факултету. — Архив, књ. IV, стр. 22—35, 122—131, 187—193, 278—292, 379—391; (1908) стр. 517—535 и књ. V, стр. 36—48, 130—142, 254—269, 368—378, 487—512, и књ. VI, стр. 25—38. Са одобрењем ауторовим његов ученик Гојко Никетић публиковао посебно ову студију из Архива. Београд, 1908, стр. 163.

1908

- Политичке студије. — О уставном владоцу. — О неприкосновености владаоцевој у уставним монархијама. — Један случај из надлежности Велике Народне Скупштине. — Империјализам и балканска криза. — О правној природи установе владоца. — О Српском Сенату. Друго издање (већи део радова раније објављен у часописима). С писмом Ст. Новаковића „О улози владоца у државном организму“. — Београд, издавач: књижара Геце Кона, стр. 100.
- Политичко изборно право у Босни и Херцеговини. — Мостар, стр. 28. Прештампано из Народа.
- Расправе Д-ра Николе Крстића из позитивног права. — Београд, стр. 93—304. Из Споменице Д-ра Николе Крстића. Издање Срп. Краљ. Академије Наука.
- De l' épicurisme dans le Droit privé. — La réparation pécuniaire pour le préjudice moral.* — Paris, p. 30. Extrait de la *Revue critique de Législation et de Jurisprudence* (Septembre—octobre).
- Les tendances actuelles dans les études du Droit privé en France et en Allemagne.* — Paris, p. 15. Extrait de la *Revue générale du Droit, de la Législation et de la Jurisprudence*. Исти рад објављен 1906 на српском и немачком.
- Теорија неодговорности. — Недељни преглед, год. I, бр. 1, стр. 3—5.
- Теорија поделе власти у пракси. — Недељни преглед, I, бр. 3, стр. 51—52.
- Суверен у недоумици. — Недељни преглед, I, бр. 7, стр. 115—117.
- Острвска и континентална уставност — Недељни преглед, I, бр. 12, стр. 195—197.
- Општински парламентаризам. — Недељни преглед, I, бр. 16, стр. 259—261.
- Најскупљи суверен. — Недељни преглед, I, бр. 22, стр. 355—357.
- Говор Г. Живојина Перића, нар. посланика приликом дебате о извештају верификационог одбора, на II састанку народне скупштине. — Недељни преглед, I, бр. 18, стр. 296—298.
- Говор Г. Живојина М. Перића, нар. посл. држан у народној скупштини, у начелној дебати о трговинском уговору између Србије и Аустро-Угарске (други, политички део). — Недељни преглед, I, бр. 20, стр. 325—330.

1909

- О обавези заштите у случају физичких недостатака ствари код уговора о продаји и куповини. Одломак из предавања на Правном факултету. — Београд, стр. 47. Оштампано из Архива, књ. VII, стр. 89—98, 201—211, 317—324 и 377—394.
- Странка која се непрестано разочарава. — Недељни преглед, II, бр. 3, стр. 35/6.
- Г. Милован Пашић. — Нед. преглед, II, бр. 4, стр. 49—52.
- „Самоуправин“ плот. — Нед. преглед, II, бр. 5, стр. 67/9.
- Коалициона влада и попуштање. — Нед. преглед, II, бр. 11, стр. 163/4.
- Ко је одговоран? — Нед. преглед, II, бр. 12, стр. 178—181.
- Царинска унија с Бугарском. — Нед. преглед, II, бр. 15, стр. 227/8.
- Одлагање избора окр. посланика. Говор Г. Ж. М. Перића, народног посланика у седници Народне скупштине од 14 априла 1909 год., поводом предлога о привременој измени чл. 68 закона о уређењу округа и срезова. — Недељни преглед, II, бр. 17, стр. 265—267 и бр. 18, стр. 282—283.
- Турска демократија. — Недељни преглед, II, бр. 19, стр. 289—291.
- Издавање народ. посланика суду. Говор г. Ж. М. Перића, нар. посланика, у седници Народне скупштине од 20 априла о. г. — Недељни преглед, II, бр. 20, стр. 309—311.
- Ујак и нећак. — Недељни преглед, II, бр. 21/22, стр. 321—323.
- Један деманти. — Недељни преглед, II, бр. 21/22, стр. 323/4.

- „Одјек“ и коалиција. — Недељни преглед, II, бр. 24, стр. 362/4 и бр. 25, стр. 378—381.
- Годишњица анексије. — Недељни преглед, II, бр. 35, стр. 516/7.
- Мешање краља Едварда. — Недељни преглед, II, бр. 37, стр. 550/1.
- Клерикализам у Србији. — Недељни преглед, II, бр. 40, стр. 597/8.
- Српско-аустриска федерација. — Нед. преглед, II, бр. 42/43, стр. 629—633.
- Васојевићска завера. — Недељни преглед, II, 42/43, стр. 633/4.
- Говор г. Живојина М. Перића против зајма од 150 000 000 динара (Држао 1 децембра ове године у Народној скупштини). — Недељни преглед, II, бр. 45/46, стр. 670—683.
- О улози судске власти по српском законодавству. — Београд, стр. 37. Оштампано из „Збирке Закона Краљевине Србије I. Грађански Законик“. Средио Гојко Никетић.
- Les codifications de Droit civil et la solidarité européenne. — Bulletin Mensuel de la Société de Législation comparée, N-os oct.—nov. — décembre, p. 513—520.

1910

- Der Einfluss des deutschen B. G. B. auf die französischen Juristen. — Deutsche Juristen - Zeitung, Num. 1, S. 30/5.
- Први Конгрес Европскога Савеза (La Premier Congrès de la Fédération Européenne). Одржан од 3—16 до 7—20 маја, 1909 у Риму. Извештај г. Министру просвете и Црквених послова Љубомиру Стојановићу. — Београд, стр. 72. Оштампано из „Српских Новина“.
- Influence de l'unité de la législation civile sur le développement de la solidarité parmi les hommes. Mémoire présenté au 1er Congrès de la Fédération Européenne tenu à Rome, 1909. — Roma, p. 16. Extrait du Compte-Rendu du Congrès. Исти мемоар изашао је и у Nouvelle Revue Pratique de Droit international privé (1910).
- Influence de la Codification Civile Nationale sur le Progrès de l'Unification juridique internationale. — Bruxelles, p. 32. Extrait de la Revue de l'Institut de Droit comparé.
- Kodifikace soukromého práva a evropska solidarita. — Sbornik ved právních a státních, Sešit 1 (1909—10). Исти рад изашао и на француском (1909).
- О првенству између интабулације (хипотеке) и тапије (убаштињења). — Архив, књ. X, стр. 1—19.
- L'Union douanière entre l'Autriche-Hongrie et la Serbie. — Bucarest, p. 14. Extrait de la revue Le Mouvement Economique. Исти чланак је објављен и на српском, Архив, књ. XI (1911).
- Савез народњака и напредњака. — Недељни преглед II, бр. 47, стр. 700—702. (Број часописа и пагинација страна је наставак из 1909 године. У ствари овај чланак изашао је у првој свесци за 1910, III, стр. 4—6).
- „Одјек“ и Русија. — Недељни преглед, III, бр. 3, стр. 34—35.
- Једно чудновато појимање. — Недељни преглед, III, бр. 4, стр. 49—51.
- Радикали као странка. Говор г. Ж. М. Перића на годишњем збору напредњака града Крагујевца, одржаном 7-II-1910 г. у Крагујевцу. — Недељни преглед, III, бр. 6, стр. 85—90.
- Државни буџет и Државни савет. Говор г. Ж. М. Перића, нар. посланика у седници Народне скупштине од 1 марта ов. г. приликом другог читања законског предлога о државном рачуноводству. — Нед. преглед, III, бр. 10, стр. 147—155.
- Срби у Турској. (Српство и Словенство). — Нед. преглед, III, бр. 13—14, стр. 197/9.
- Говор г. Ж. М. Перића, нар. посланика, држан 18 маја о. г. у Народној скупштини приликом претреса у појединостима предлога закона о изборима народних посланика. — Нед. преглед, III, бр. 18, стр. 258—260.

- „Дневни Лист“ и Француска. — Нед. преглед, III, бр. 4, стр. 51/2.
 Der letzte Obrenovitsch. — Нед. преглед, III, бр. 9, стр. 131/3.
 Општински избори. — Нед. преглед, III, бр. 12, 184/5.
 Трговински уговор с Аустро-Угарском. — Нед. преглед, III, бр. 20, стр. 294/5.
 Словенски Југ. — Нед. преглед, III, бр. 21, стр. 322—324.
 Les peuples en exil. — Нед. преглед, III, бр. 23, стр. 338—340.
 Предговор књизи Светолика М. Гребенца, Из српског уставног права, Београд, стр. 20.

1911

- Један нов рад на кодификацији приватнога права. — Београд, стр. 17. Оштампано из Архива, књ. X, стр. 409—423. Исти рад изашао је на немачком, под насловом: *Ein neues Werk auf dem Felde der Kodifikation des Privatrechtes.* — Berlin, S. 103/9. Sonderabdruck a. d. *Blätter für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre* (No 4).
 Царинска унија између Аустро-Угарске и Србије. — Предео с француског Александар Д. Боди. Архив, књ. XI, стр. 25—36. Исти рад објављен на француском (1910).
 Енглеска политика у Србији. — Београд, стр. 19. Оштампано из Вечерњих новости. Исти чланак изашао у *Gazette de Lausanne et Journal Suisse*, (бр. од 16-II-1911).
 Die serbische Familiengenossenschaft (Zadrouga). — Berlin, S. 155—181. Sonderabdruck aus den *Verhandlungen der ersten Hauptversammlung der Internationalen Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre in Berlin zu Heidelberg vom 3. bis 9. September 1911.* Реферат читан на Конгресу, објављен је и на француском у *Nouvelle Revue Pratique de Droit international privé* (1911).
 Ueber die Eheform im internationalen Privatrecht nach der serbischen Gesetzgebung. — Berlin, S. 310—327. Sonderabdruck aus den *Verhandlungen der ersten Hauptversammlung d. Intern. Vereinigung f. vergl. Rechtswiss. u. Volkswirtschaftslehre*, Berlin—Heidelberg, 1911. Реферат, читан на конгресу, објављен је и на француском, под насловом: *De la forme du mariage dans le droit international privé d'après la Législation serbe.* — Bruxelles, p. 19. Extrait de la *Revue de Droit international et de Législation comparée* (1911).

1912

- Задружно право по Грађанском Законику Краљевине Србије. (Коментар гл. XV. Другог дела Грађ. зак. односно §§-а 507—529). — Архив, књ. XIII, стр. 1—16, 81—96, 161—181, 241—261, 321—367; књ. XIV, 73—87, 151—169; (1913) 300—313; књ. XV, 7—22, 104—113, 177—192, 285—298, 333—368. — Прештампано из Архива: I књ. (Карактерне особине задруге или услови који су потребни па да има задруга), стр. 119 (1912); II књ., (О правним односима у задрузи), стр. 145 (1913). Издавач Геца Кон. Друго издање објављено 1924.
 Приватно право. Скупљене расправе из Грађанскога права. — Београд стр. 335. Издање књижаре Геце Кона.
 О српском сенату. — Дело, књ. 63, стр. 200—220. Одломак из расправе *La nouvelle Constitution du royaume de Serbie proclamée le 6/19 avril 1901*, објављене у *Bulletin mensuel de la Société de Législation comparée* (1903/4). Предео Лаза Марковић.
 О правним збиркама. — Београд, стр. 35. Оштампано из Збирке Димитрија С. Калајџића, Поуке и обавештења.

- Грађански судски поступак. Предавања на Правничкоме факултету. Други део: О извршењу одлука судских, Прва књига, Београд, стр. 456. [Овде је унесена и расправа: О попису за извршење одлука судских, I, Београд, 1902, I део: Шта се не може узети у попис за извршење судских одлука? (Објашњења § 471 суд. пост. у грађ. парницама) јесте од д-ра Драг. Аранђеловића, проф. Универзитета, § IV, стр. 146—170, горе означене књиге].
- Traité conclus entre la Serbie et l'Autriche—Hongrie au cours de l'année 1911.* (Berichte über Die völkerrechtliche Entwicklung der einzelnen Staaten 1911/12: Serbien). — München u. Leipzig, S. 1172—1217. Sonderabdruck aus Jahrbuch des Völkerrechts.
- La confédération balkanique.* — Paris, p. 16. Extrait du *Bulletin de la Société de Législation comparée.* — Објављено и на српском, у преводу Драгослава Б. Јовановића, у Архиву, књ. XIV, стр. 1—15.

1913

- Задружно наследно право по Грађанском закону Краљевине Србије. — Београд, стр. 174. Оштампано из Полициског гласника (1912). — Друго поправљено издање објављено 1924.
- Француски законик о истраживању патернитета. — Архив, књ. XV, стр. 487.
- De la matérialisation des droits privés.* — Paris, p. 38. Extrait de la *Revue trimestrielle de Droit civil.* Исти рад, и на истом језику, изашао је, 1915, у Италији.
- De la nullité et de la dissolution du mariage dans la Législation serbe. Règles de Droit matériel et de Compétence.* — London, p. 47. Напосе оштампано из „The International Law Association. Madrid Conference 1913. Report of Committee on Divorce, Jurisdiction and Procedure”. Исти рад изашао је и у *Nouvelle Revue Pratique de Droit international privé*, Paris, 1913.
- Essai sur la Confédération balkanique.* — Paris, p. 27. Extrait du *Correspondant.*
- Du pactum reservati domini en matière de choses mobilières dans le Droit privé serbe.* — Објављено у *Blätter für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre*, Berlin, Mai.
- La crise des rapports serbo-bulgares.* — Lausanne, p. 27. Extrait de la *Gazette de Lausanne.*

1914

- Један случај оригиналног правног односа (спор између манастира Каленића и сељана села Прњавора и Шљивице). *Просв. Гласник*, бр. 1, стр. 13—24, и бр. 2/3, стр. 156—169.
- О конзервативној политици. Говор држан на конференцији Београђана од 5 јануара 1914 год. на којој је одлучено да се образује Конзервативна странка. — Београд, стр. 24. Оштампано из *Штампе*.
- Конзерватизам и радикализам. Говор држан на конференцији Београђана од 7 Априла 1914 год., на којој је основана конзервативна странка и утврђен њен програм и статут. — Београд, стр. 11. Оштампано из Србије.
- Српско-турски уговор. — Србија, бр. 1.
- Преговори у Бечу. — Србија, бр. 1.
- Српство : I Срби на Југу. — II Срби на Северу. — Србија, бр. 1.
- После Брегалнице. — Србија, бр. 7.
- Порука Г. Сазонова (Жеље славенофила). — Србија, бр. 7.
- Башмаков и Миљуков (Све руске партије имају подједнако гледиште на улогу Србије у руској спољној политици). — Србија, бр. 7.
- Први кораци. — Србија, бр. 8.
- Француска криза. — Србија, бр. 8.

- Чудновате случајности. — Србија, бр. 10.
 Радикалско јакобинство. — Србија, бр. 10.
 La politique extérieure du radicalisme serbe. — Lausanne, p. 20. Extrait de la Gazette de Lausanne.
 Les suites politiques des guerres balcaniques principalement en ce qui concerne les Slaves balcaniques. — Kiel, p. 187—221. Extrait du Jahrbuch des Völkerrechts.
 La Question constitutionnelle en Serbie. Paris, p. 14. Extrait de la Revue Générale du Droit, de la Législation et de la Jurisprudence.

1915

- О језику у законима. Поводом кодификације нашег права. — Београд, стр. 28. „Библиотека за Правне и Друштвене Науке“, св. 1.
 De la matérialisation des droits privés. — Torino, p. 31. Estratto dal vol. III dagli Scritti in onore di G. P. Chironi, проф. Универзитета у Турину. Исти чланак је већ раније објављен (в. 1913).

1918

- Спољашња политика српске конзервативне странке. — Српски лист (Женева), год. II, бр. 41 (од 28 септембра).

1919

- Религија у Српском Грађанском Законику. Поводом оснивања Богословског факултета код нас. — Београд, стр. 26.
 De la disparition lente du Droit international. — Zürich, p. 8. Под истим насловом на нашем језику објављен је рад 1921 у Југословенској њиви.
 Du développement du sentiment juridique en Serbie. — Zürich, p. 15.
 L'indépendance et la guerre ou la dépendance et la paix. — Zürich 1919, p. 6. (Доцније, 1921, на нашем језику, Архив, књ. II (XIX), стр. 110—113. Друго, проширено издање изишло у La Revue Mensuelle (Genève, 1922). Објављено и у Zeitschrift für internationales Recht (Prof. Dr. Th. Niemeyer). Br. XXX, Kiel.
 Ein Beispiel bürgerlichen Agrar-kommunismus. Die serbische Familiengenossenschaft oder die Zadrouga. — Glarus, S. 10. Separatabdruck aus den Glarner Nachrichten (September).

1920

- Задружно право по Грађанском Законику Краљевине Србије. (Коментар гл. XV. Другога Дела Грађ. Законика, односно §§-а 507 до 529). IV. О престанку и престанку задруге. — Београд, стр. 425. Издање Геце Кона.
 О семинарима на Универзитету. Њихов значај и задатак. Уводно предавање у Семинару Грађанскога Права одржано почетком јуна 1919 год. Архив, књ. I (XVIII), стр. 13—25. И посебно оштампано.
 Принцип стечених права и социјализација добара. Поводом аграрне реформе код нас. — Београд, стр. 19. Оштампано из Друштвеног живота, књ. II.
 О уговору о продаји и куповини. Предавања на Правничком факултету. — Београд, књ. I, стр. 162. Друга и трећа књига истога дела објављене су 1921 год.
 Грађански судски поступак. Предавања на Правничком факултету. Први део: О суђењу, Прва књига: О устројству судова и њиховој надлежности. У сарадњи са Др-ом Драг. Аранђеловићем, проф. Универзитета. — Београд, стр. 247.
 Des suites nuisibles d'un abus de la théorie des analogies. — Genève, p. 4. Оштампано из La Revue Mensuelle (mars). Изашло и на српском (1924).

- Le Droit International Privé et la Guerre. (Par rapport à la Serbie).* — Paris, p. 7. Extrait de la Nouvelle Revue Pratique de Droit international privé. Објављено и на нашем језику у *Slovenskom Pravniku*.
- Ein Kontinent ohne ein Zentrum.* — *Glärner Nachrichten.* (од 13 фебруара).
- Staatsidee und Parteiregiment.* — St. Gallen, S. 8. Separatabdruck aus der *Osischweiz* (Februar).
- Die rechtlichen Verhältnisse der Landwirtschaft in Serbien.* — Bern, S. 184/8. *Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Sozialpolitik.*

1921

- О школама у праву. Једно предавање у семинару Грађанскога права на Универзитету у Београду. — Архив, књ. II (XIX), стр. 241—252 и 321—348. Са одобрењем ауторовим посебно објавио Живан М. Лукић, докторанд права. Београд, стр. 42.
- О уговору о продаји и куповини. Предавања на Правничком факултету. — Београд, књ. II, стр. 149; књ. III, стр. 367. Прва књига овога дела објављена је 1920.
- Независност и рат или зависност и мир.* Архив, књ. II (XIX), стр. 110—113. Први пут објављено на француском (1919).
- Две претставке Приватно-правном Одсеку Сталнога Законодавнога Савета при Министарству правде. (У њима г. проф. Перић, као члан тога Отсека, износи своје гледиште о претстојећем законодавном раду. — Архив, књ. III (XX), стр. 325—336.
- Судбина правне науке. — Загреб, стр. 5. Посебни отисак из *Југословенске њиве*, год. V, № 38.
- О постепеном исчезавању Међународнога права. — *Југословенска њива*, V, стр. 380/1.
- Међународно приватно право и рат (у односу на Србију). *Словенски Правник*, Лето XXXV, стр. 128—137. Овај рад је прво, 1920, објављен на француском, а превод је учинио Бранислав Ст. Миленковић, секретар Министарства финансија у Београду.
- Заклетва у приватно-правним споровима и Христово учење. — Београд, ошtamпано из *Гласника* (службеног листа Српске Православне Патријаршије), бр. 19 и 20.
- Снага и моћ непознатог. — Београд 1921. — *Весник Српске Цркве* (орган Свештеничког Удружења), св. мај—јуни, стр. 198—203.
- Le Délit de rébellion en Droit pénal serbe et français. Étude de Droit pénal et de Droit public.* — Paris, p. 19. Extrait de la *Revue Générale du Droit, de la Législation et de la Jurisprudence*. Ова расправа је доцније (1925) објављена и на српском у Полицији.
- La légitime defense en cas de possession et de détention. Essai d'étude de Droit pénal et de Droit civil.* — Paris, p. 24. Extrait de la *Revue pénitentiaire et de Droit pénal*.

1922

- Човек и жена. Један покушај из области женског питања. — Београд, стр. 55. Један део овог рада штампан је у Архиву, књ. IV (XXI), стр. 321—348.
- Продужење физичке личности човекове у приватном праву. — Београд, стр. 301/8. Посебни отисак из *Споменице Симе Лозанића*. Иста расправа објављена је и у *Хришћанском животу* (1923, бр. 1 и 2, стр. 41/48).
- Главне карактерне црте устава Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 28 јуна 1921 год. — *Мјесечник*, год. XLVIII, стр. 329—345, 377—390 и 425—438.
- Најновији радови проф. Dr. F. K. Neubecker-a (без потписа). — Архив, књ. V (XXII), стр. 64/5.

- Устројство Касационог суда. (Одвојено мишљење које је г. проф. Перић изнео као члан комисије за израду предлога Закона о уређењу и надлежности судова). — Архив, књ. V (XXII), стр. 67—71.
- International Law Association* (без потписа). — Архив, књ. V (XXII), стр. 238/9.
- Радови г. д-ра Метода Доленца (без потписа). — Архив, књ. V (XXII), стр. 239—240.
- Педесетогодишњица француског друштва за упоредно законодавство. Архив, књ. V (XXII), стр. 309—312.
- Д-р Војислав М. Суботић (млађи): некролог. — Архив, књ. V (XXII), стр. 313/4.
- Међународно удружење за правну и привредну философију у Немачкој (без потписа). — Архив, књ. V (XXII), стр. 388.
- Страна законодавства о адвокатима (без потписа). — Архив, књ. V (XXII), стр. 388.
- L'Indépendance et la Guerre ou la Dépendance et la Paix.* — Genève, p. 8. Extrait de *La Revue Mensuelle*, No 254. Друго, проширено, издање расправе под истим насловом која је најпре објављена на француском (1919), а затим (1921) и на српском.
- Egoïsme, Solidarisme, Altruïsme.* — Genève. Extrait de *La Revue Mensuelle*. Објављено и на српском у Хришћанском животу, I год. стр. 356—361, у преводу Илије А. Пржића.
- L'Unification de la Législation civile en Yougoslavie.* — Paris, p. 12. Extrait de *la Revue Internationale de Sociologie*. Објављен и на немачком, под насловом: *Die Vereinheitlichung des Zivilrechts in Jugoslawien.* — Zürich, S. 16. Separatabdruck aus der *Schweiz. Juristen-Zeitung* (Heft 10 vom 15 November).
- L'Évolution du Droit civil en Serbie depuis 1869 jusqu'à nos jours.* — Paris, p. 56. Extrait du *Livre du Cinquantenaire de la Société de Législation comparée de France*.
- Opposition between communism and bourgeois democracy as typified in the serbian Zadrouga family.* — Chicago, p. 423—435. Reprinted from *Illinois Law Review* (february).
- Ein Minus in Europa.* — Glarus, S. 6. Sonderabdruck ans den *Glarner Nachrichten* (No 65 vom 18 März).
- Die Serbische Anwaltschaft.* *Juristische Wochenschrift* (Leipzig, 15 September), S. 1287—1289.
- Jugoslawien. Die wirtschaftliche und soziale Gesetzgebung Jugoslawiens in den Jahren 1921 und 1922.* — *Auslandsrecht* (Berlin, N-os: September—Dezember).
- Das Nachlassen des Rechtsgeföhles hinsichtlich des Eigentumsrechtes.* — Mannheim — Berlin — Leipzig, S. 46. Separatabdruck aus *Blätter für vergleichende Rechtswissenschaft u. Volkswirtschaftslehre*.
- Einheitsstaat oder Bundesstaat in Jugoslawien?* — Zürich, S. 16. Separatabdruck aus der *Neuen Züricher Zeitung*. Ишло и на француском у *Revue Générale du Droit, de la Législation et de la Jurisprudence* (Paris, 1923).

1923

- Једнакост духа код људи? — *Јужна Србија* (Скопље), књ. II, бр. 20, стр. 480—482.
- Le Droit international et la Démocratie.* — *La Revue Mensuelle*, p. 3.
- Un conflit de droit public en Yougoslavie.* — Paris, p. 4. Extrait de *la Revue générale du Droit, de la Législation et de la Jurisprudence*, p. 113/116.
- Le mysticisme dans le droit de succession.* — Sonderabdruck aus *Archiv für Rechts- u. Wirtschaftsphilosophie*, Bd. XVI, H. 4 (Zitelmann — Festschrift), S. 457—468. Иста расправа изашла је и у часописима: *Хришћанском животу* (1924), *Раскрсници* (1924) и *Revue générale du Droit, de la Législation et de la Jurisprudence* (1925).

- Ein Auflösungsprinzip. — Archiv für Rechts- u. Wirtschaftsphilosophie, Bd. XVI, S. 196—206. Доцније, 1925, иста расправа је објављена и на француском.
- Almen Tore, Das skandinavische Kaufrecht. — Архив, књ. VI (XXIII), стр. 471/2.
- Fernand Daguin: некролог. — Архив, књ. VII (XXIV), стр. 68.
- Д-р Eugen Huber: некролог. — Архив, књ. VII (XXIV), стр. 68/9.
- Edouard Clunet: некролог (без потписа). — Архив, књ. VII (XXIV), стр. 145.
- Г. Хорн. — Архив, књ. VII (XXIV), стр. 145/6.
- Правна књижевност о закупу станова (без потписа). — Архив, књ. VII (XXIV), стр. 302.
- Никола М. Гачић: некролог. — Архив, књ. VII (XXIV), стр. 399.
- Француски часописи. — Изједначење законодавства, Поморско приватно право. — Архив, књ. VII (XXIV), стр. 387—394.
- Kohler (D-r Josef), Lehrbuch der Rechtsphilosophie. — Архив, књ. VII (XXIV), стр. 399.
- Ein Kontinent ohne Kompass. — Oberurnen, S. 8. Sonderabdruck aus den Glarner Nachrichten (7 Sept.).
- Charakteristické rysy ústavy Království Srby, Chorvatu a Slovinsku ze 28. Června 1921. — Praha, p. 50. Zvláštní otisk ze Sborníku věd právních a státních. Исти рад је изишао је и на српском у Мјесечнику (1922).

1924

- Задружно право по Грађанском Законнику Краљевине Србије. (Коментар гл. XV. Другога Дела Грађ. Законика, односно §§-а 507 до 529). Београд, стр. 339. Прва свеска. Друго издање (у коме су уједно све три књиге првог издања од 1912 и 1913). Издавач Геца Кон.
- Карактерне особине уговора о поклону. — Архив, књ. IX (XXVI), стр. 161—175, 252—271 и 336—361. Доцније (1928), овај рад је, са допунама односно наше и стране књижевности, објављен као једна партија велике монографије О посебним уговорима.
- Два елемента, зло и добро, у једном приватном субјективном праву. — Гласник Српске Православне Патријаршије, бр. 6, стр. 82—85.
- О штетним последицама једне погрешне употребе теорије о аналогијама. — Раскрсница, књ. II, бр. 23 и 24.
- Збирка Г. д-ра Карла Струпа. — Архив, књ. VIII (XXV), стр. 79—80.
- Јубилеј проф. д-ра Е. Zifelman-а. — Архив, књ. VIII (XXV), стр. 80.
- Збирка Међународних уговора. — Архив, књ. VIII (XXV), стр. 233.
- L'unification de la Législation pénale dans le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes (Yougoslavie). — Paris, p. 24. Extrait de la Revue Internationale de Droit pénal. Ова расправа објављена је и на немачком (1926).
- L'unification du Droit privé maritime en Yougoslavie (Royaume des Serbes, Croates et Slovènes). — Journal de la Marine Marchande et des Voies Navigables, (Paris).
- La Propriété scientifique. Compte rendu présenté à l'Académie Royale de Serbie sur le rapport de M. M. le Sénateur F. Ruffini (Rome) soumis à la Société des Nations (Genève). — Belgrade, p. 37. Објављено и на српском (1925).
- Jugoslavia. First part: Organisation and Procedure. Second part: The Code, civil and commercial. Third part: The Bankruptcy Law. — London, стр. 307—322. у Handbook of Foreign Procedure. Legal Relations in Europe (4 th Year).

1925

- Научна својина. — Београд, стр. 24. Оштампано из Glasnika uprave za Zaštitu Industriške Svojine. Српско, проширено, издање извештаја Г. проф. Перића Срп. Краљ. Академији Наука на француском језику (1924).

- Преступ противстајања власти по српском и француском кривичном праву. Студија из кривичног и државног права. — Београд, стр. 29. Оштампано из Полиције. С францускога превео и примедбама пропратио д-р Данило Ј. Данић. Исти рад објављен је и на француском (1921). Превод је и писац расправе, такође, допунио својим примедбама.
- Породично задружно право у Хрватској и Славонији. Један кратак поглед. — Архив, књ. XI (XXVIII), стр. 349—384. Прештампано из Архива, Београд, 1926, стр. 38. Овај рад, у краћем облику, изашао је и у Народној енциклопедији Ст. Станојевића.
- Породично задружно право у Црној Гори. — Бранич, бр. 11/12, стр. 217—222. Овај рад, у краћем облику, изашао је и у Народној енциклопедији Ст. Станојевића.
- Прекузивни рок и рок застарелости. (Извод из једног датог правног мишљења, у сарадњи са д-ром Драгољубом Аранђеловићем, поводом тумачења чл. 27 Закона о правној ликвидацији стања, створеног ратом). — Бранич, бр. 2, стр. 17—19.
- Мистицизам у наследном праву. — Раскрсница, год. IV, стр. 54—65. Први пут објављено на француском (1923).
- Поговор књизи д-ра Чедомира Марковића, Општи део тражбеног права (превод одговарајућих текстова француског, немачког и швајцарског грађанског законика), Београд, стр. XX. Издање књижаре Геце Кона.
- Un principe de dissolution. — Genève, p. 11. Extrait de La Revue Mensuelle. Иста расправа објављена је раније на немачком (1922).
- A propos des séquestres. — Genève, p. 6. Extrait de La Revue Mensuelle.
- Au sujet des séquestres. — La Revue Mensuelle, № 288, p. 101—102.
- L'Inscription maritime en Yougoslavie. — Le Journal de la Marine Marchande et des Voies Navigables, p. 1045—1047.
- Des deux éléments (mal et bien) dans un droit subjectif privé. — Napoli—Genova—Città di Castello, p. 15. Estratto degli Atti del V. Congresso Internazionale di Filosofia promosso della Società Filosofica Italiana pel Settimo Centenario della R. Università di Napoli 5—9 maggio 1924.
- L'unification des législations sur les avocats en Yougoslavie. — Bulletin de la Société de législation comparée, p. 452/7.
- Die Jugoslawische Anwaltschaft. — Die Rechtsanwaltschaft. (Berlin), S. 117—127.
- Die sozialen u. wirtschaftlichen Bestimmungen in der jugoslawischen Verfassung. — Bern, S. 12. Иста расправа објављена је и на француском (1926). Separatabdruck aus der Schweiz. Zeitschrift für Volkswirtschaft und Sozialpolitik.
- Desprez (Jean), Du Rôle de Jury dans l'application de la peine. — Архив, књ. X (XXVII), стр. 238/9.
- Радови Г. проф. Универзитета у Ђенови (Италија) Mario Ricca-Barberis. — Архив, књ. X (XXVII), стр. 239—240.
- Јубиларна књига друштва за Упоредно законодавство у Паризу. — Архив, књ. X (XXVII), стр. 319.
- Juristische, Finanz- und Handels-Rundschau. — Архив, књ. X (XXVII), стр. 475/7.
- Duprat, (G. L.), Introduction à un Cours sur les systèmes politiques. — Архив, књ. X (XXVII), стр. 479—80.
- Stépanek Čenek, Ruskí Něsteti a Narod Československy. — Архив, књ. X (XXVII), стр. 480.
- Међународно удружење за кривично право. — Архив, књ. XI (XXVIII), стр. 75/8.
- Krause (Karl Christian Friedrich), Entwurf eines europäischen Staatenbundes als Basis des allgemeinen Friedens und als rechtliches Mittel gegen jeden Angriff wider die innere und aussere Freiheit Europas. — Архив, књ. XI (XXVIII), стр. 239—245.
- Zeitschrift für Aktiengesellschafts- u. Genossenschaftsfragen. — Архив, књ. XI (XXVIII), стр. 501/2.

Dumat (Ch.), La dépossession de titres au porteur. Commentaire pratique de la Loi de 24 juillet 1921. — Архив, књ. XI (XXVIII), стр. 503/5.

Révue pratique de Droit commercial, financier, bancaire et fiscale. — Архив, књ. XI (XXVIII), стр. 505.

1926

О уговору о поклону. Услови за њихово постојање и пуноважност. — Архив, књ. XIII (XXX), стр. 241—258 и 359—396. Овај рад је, са ауторовим допунама односно наше и стране књижевности, објављен као једна партија велике монографије О посебним уговорима (1928).

О сукобу закона у међународном приватном праву. — Друго прегледано и допуњено издање, Београд, стр. 119. (Прво издање: 1898).

О праву задржања (ius retentionis). — Бранич (бр. за септембар—октобар), стр. 153—160.

Задружно право (Српско, Црногорско, Хрватско). — Народна Енциклопедија Српско-Хрватско-Словеначка проф. д-ра Ст. Станојевића, Загреб, I књига, стр. 772—791.

О двама елементима (злом и добром) у приватном субјективном праву. — Хришћански живот, бр. 5 и 6, стр. 221—232. Први пут објављено 1924.

Les Travaux d'unification du Droit civil en Yougoslavie spécialement l'unification du Droit de communautés de familles ou Zadrougas. Conférence faite sous les auspices de l'Institut belge de Droit comparé le 18 mai 1926 à L'Institut des Hautes Études de Belgique (Bruxelles). — Bruxelles, p. 32. Extrait de la „Revue de l'Institut belge de droit comparé.“

Les dispositions sociales et économiques dans la constitution Yougoslave. — Revue du Droit Public et de la Science Politique en France et à l'étranger, Juillet—Août—Septembre, p. 485 à 494. Иста расправа изашла је и на немачком (1925).

Le Droit international privé dans la Constitution du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes. (Yougoslavie). — Paris, p. 362 à 380. Extrait de la Revue de Droit international privé.

Le Droit commercial en Yougoslavie et son unification. — Објављено у: „Schweizerische Handlungswissenschaftliche Zeitschrift (Revue suisse des Sciences commerciales)“, Bern, Mai, p. 104—109 и у: „Annales des Droit commercial et industriel français, étranger et international“, Paris, Avril—Juin p. 164—170, одакле је чланак и посебно оштампан.

Le Droit international en Yougoslavie. — La Haye, p. 232—252. Extrait du Bulletin de l'Institut intermédiaire international.

De l'Unification du Droit civil en Yougoslavie principalement en ce qui concerne le mariage, la succession ab intestat et les communautés de familles (Zadrougas). Conférence faite à la Société de Législation comparée de France le 12 juin 1926. — Agen, p. 26. Extrait du Bulletin de la Société de Législation comparée.

La protection légale des non-coupables. Conférence faite à la Société Générale des Prisons et de Législation criminelle de France le 16 juin 1926 à Paris. — Paris, p. 19. Extrait de la Revue pénitentiaire et de Droit pénal.

Unifizierung der Strafgesetzgebung in Königreiche der Serben, Kroaten u Slowenen (Jugoslawien) — Heidelberg, S. 257—274. Sonderabdruck aus Monatschrift für Kriminalpsychologie u. Strafrechtsreform. Исти рад објављен је и на француском (1924).

Die Frau im Serbischen Erbrecht. — Berlin u. Breslau, S. 486—509. Sonderabdruck aus Zeitschrift für Osteuropäisches Recht. Изашло и на српском, у Мисао (1927), књига XXIV, бр. 7 и 8.

Извори Приватнога Права у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, рубрика: „Serbisch—Kroatisch—Slowenisches Königreich“. — Berlin, S. 29—38. Sonderabdruck a. d. „Rechtsvergleichendem Handwörterbuch für das Zivil — und Handelsrecht Des In — und Auslandes“.

- Dr. Felix Mayer: некролог. — Архив, књ. XII (XXIX), стр. 163.
 Maurice Moriant: некролог. — Архив, књ. XII (XXIX), стр. 163.
 Joseph Partsch: некролог. — Архив, књ. XII (XXIX), стр. 163.
 Dr. E. Röthlisberger: некролог — Архив, књ. XII (XXIX), стр. 163.
 Dr. Peter Klein: некролог. — Архив, књ. XII (XXIX), стр. 163.
 René Worms: некролог. — Архив, књ. XIII (XXX), стр. 498.
 Dr. Albert Osterrieth: некролог — Архив, књ. XIII (XXX), стр. 498—499.
 Промене у берлинском Internationale Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre. — Архив, књ. XIII (XXX), стр. 499—500.
 Пети међународни конгрес за филозофију. — Архив, књ. XIII (XXX), стр. 500—501.
 Први конгрес Међународног удружења за кривично право. — Архив, књ. XIII (XXX), стр. 501—502.

1927

- Нацрт законских прописа о Законском (Интестатском) наслеђивању у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца израђен у Стал. Зак. Савету. (Претходна примедба, текст и кратка објашњења). — Архив, књ. XIV (XXXI), стр. 415—431.
 Општи део наследног права. Један законски нацрт. — Архив, књ. XV (XXXII), стр. 1—26.
 Кажњивост код самоубиства по пројекту швајц. казненог законика. — Архив, књ. XV (XXXII), стр. 487—496.
 Држављанство и брак. — Словенски Правник, лето ХLI бр. 3—4, стр. 70—80.
 Сједињене Европске Државе. — Књижевни север, III, стр. 415/9. Објављено на француском под насловом: *Les Etats - Unis d'Europe, La Revue Mensuelle*, р. 6 и на чешком *Spojené státy evropské, Lydové Listy* (12 srpna).
 О извршењу судских одлука у нашој држави: *de lege lata*. Реферат на III конгресу правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (у Сарајеву, 23/25 септ. 1927). — Загреб, стр. 32. Оштампано из Споменнице помесног конгреса.
 Време као елемент у праву. Предговор књизи д-ра Арсена М. Чубинског, О застарелости у Грађанском праву, Београд, стр. XIII.
L'influence du temps sur les rapports de droits. — Berlin, S. 11. Sonderdruck aus dem, *Archiv f. Rechts u. Wirtschaftsphilosophie*, Bd. XX, H. 4.
Nationalité et mariage. — Paris, p. 207—214. Tirage à part du № 3 de la *Revue de Droit Intern., de Sciences Diplomatiques et Politiques.*
Die Ehescheidung nach Serbischen Recht. — Berlin, S. 33. Sonderdruck aus *Ostrecht* (3 Jg. H. 1).
Entscheidung des Belgrader Kassationsgerichtshofes, Abt. B. Novi Sad Vom 22 Juni 1922 (Betrifft Pfand — u. Obligationenrecht). — *Zeitschrift für Ostrecht*, S. 833/5.
Das internationale Privatrecht in Jugoslawien. — „Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht des In- und Auslandes“ Erster Band: Länderberichte, Erste Hälfte: Europe, S. 240—243.
Die Geistesverfassung der heutigen politischen Männer. — Glarus, S. 43; Separat- abdruck aus *Gianner Nachrichten.*
 Рад. Радосављевић: некролог. — Архив, књ. XIV (XXXI), стр. 324.
 Педесетогодишњица Лионског Правног Факултета. — Архив, књ. XIV, (XXXI), стр. 325.
 Јубилеј проф. д-ра Г. Ашафенбурга. — Архив, књ. XIV, (XXXI), стр. 327.
 Италианско Кривично Право. — Архив, књ. XIV (XXXI), стр. 328.
 Димитрије Војиновић: некролог. — Архив, књ. XIV (XXXI), стр. 408—409.

- Милан С. Симић: некролог. — Архив, књ. XV (XXXII), стр. 154.
 Joseph Lefort: некролог. — Архив, књ. XV (XXXII), стр. 336—337.
 Душица Н. Вучетић: некролог. — Архив, књ. XV (XXXII), стр. 509.
 Књижевна и уметничка својина у новом закону о штампи. — Архив, књ. XV (XXXII), стр. 510—512.

1928

- О посебним уговорима. Предавања на Правничком факултету. I О обавези заштите код уговора о продаји и куповини и о уговору о поклону. — Београд, стр. 363. Друго, прегледано и умножено, издање Издавачке књижарнице Геце Кона, стр. 363.
- Жена у Српском Грађанском Законику. — Архив, књ. XVI (XXXIII), стр. 6—31. Очинска и старатељска власт (Једно упоређење). Бранич, XXII год., стр. 43—46, 63—66, 105—107.
- Међународна Анкета о Секвестрима из времена Великог Рата (1914—1918). — Архив, књ. XVI (XXXIII), стр. 219—226.
- Жена у Српском Грађ. Законику. — Књижевни север, књ. IV, св. 6, стр. 259—262.
- Тапија. — Народна Енциклопедија Срба, Хрвата и Словенаца д-р Станоја Станојевића, књ. IV, стр. 518—523.
- Principaux traits caractéristiques de la Constitution du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes (Yougoslavie) du 28 Juin 1921. Conférences faites à la Faculté de Droit de Paris (1928).*
- I. Naissance de l'Etat des Serbes, Croates et Slovènes et Observations générales sur la Constitution Yougoslave. Avec une préface de M. J. Bonnacase. Paris, p. 18. Extrait de la Revue générale de Droit, de la Législation et de la Jurisprudence, p. 255—262;
- II. Bases politiques de l'Etat des Serbes, Croates et Slovènes avec un appendice sur les droits individuels. Agen, 1929, p. 43. Extrait du Bulletin de la Société de Legislation Comparée, p. 518—539.
- III. Prescriptions sociales et économiques. Paris, p. 35. Extrait de la Revue internationale de Sociologie, p. 568—603.
- Idée d'individualité et Idée de Collectivité en matière pénale. — Études Criminologiques, III Année, N-os 4 et 5, p. 129—131.*
- Quelques particularités du droit civil Yougoslave. Priorité des hommes sur les femmes en matière de succession, Home stead. Communautés de famille (Zadrougas). — Paris, p. 28. Extrait du „Compte rendu des séances et travaux de l'Académie des Sciences morales et politiques“, Mars-avril.*
- Économie et Droit. — Schweizerische Handelswissenschaftliche Zeitschrift (Revue suisse des Sciences commerciales), Nr. 3, S. 55/9. Године 1929 и у Revue Critique de législation et de jurisprudence, p. 229—236.*
- De l'exécution en Serbie des jugements rendus par les tribunaux des autres pays faisant partie du R. des S. C. et. S. A. propos d'un arrêt de la Cour de cassation de Belgrade. — Revue trimestrielle de l'Institut belge de Dr. comparée. No 7, p. 70—77.*
- Gradazione della imputabilità in civile e penale. — La scuola penale unitaria, № Luglia—Settembre, Roma.*
- Die politische Fortentwicklung des jugoslawischen Staates. — Zürich, p. 16. Separatabdruck aus der Neuen Zürcher Zeitung.*
- Jugoslawisches Recht. — Архив, књ. XVI (XXXIII), стр. 154.
- Internationale Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre. — Архив, књ. XVI (XXXIII), стр. 154/6.*
- Италианско правништво. — Архив, књ. XVI (XXXIII), стр. 157/9.
- Чехословачке кодификације. — Архив, XVI (XXXIII), стр. 243/5.

- Спајање двају немачких часописа за Источно Право. Архив, књ. XVI (XXXIII), стр. 245/6.
- Нацрт Казненог Законика за Чехословачку Републику. — Архив, књ. XVI (XXXIII), стр. 325/6.
- Један нов правни речник на немачком језику. — Архив, књ. XVI (XXXIII), стр. 326/7.
- Bibliothèque de l'Institut de Droit comparée de Lyon* (Француска) Massaichiro Ishizaki, *Le Droit corporatif international de la vente des soies, les contrats-types américain et la codification lyonnaise dans leurs rapports avec les usages des autres places.* — Архив, XVII (XXXIV), стр. 411/5.
- Ciancianti (Michele), *Il pensiero pedagogico di Guido Della Valle.* — Архив, XVII (XXXIV), 5, 420.
- Ricca-Barberis (Prof. Mario). *Sul diritto della guerra e dopo guerra.* — Архив, XVII (XXXIV), 5, 420.
- Dr. N. Reichesberg: некролог. — Архив, књ. XVII (XXXIV), стр. 332/3.
- Dr. Karl von Lilienthal: некролог. — Архив, књ. XVII (XXXIV), 4, 332.
- Bibliothèque de l'Institut de Droit comparé de Lyon* (Француска): E. W. Burgess, *La „Nonpartisan League“.* — Архив, књ. XVII (XXXIV), стр. 488—493.

1929

- Европски Државни Савез. — Нови Сад, стр. 15. Оштампано из *Летописа Матице Српске*, књ. 319, св. 1, стр. 69—84.
- Границе наследнога права и народна економија. — *Народно благостање*, год. I, бр. 36, стр. 581/2.
- Однос села према граду. — *Наше село* (уредио д-р Милослав Стојадиновић), стр. 22—26.
- La volonté des particuliers comme créatrice de droits privés.* — *Revue trimestrielle de Droit civil*, p. 5—15.
- Предговор књизи г. Čenek Šlepánek-a, *Les propos sur les problèmes de paix en Europe.* — Genève, p. 3. Extrait de *La Revue Mensuelle.*
- La pena di morte nella nuova legislazione penale jugoslava.* — *La Palestra del Diritto*, decembre.
- La nuova legge cambiaria jugoslava.* — Trieste, Estratto dal *Foro delle nuove Provincie.*
- Zum Urheberrecht in Jugoslawien.* Einige Bemerkungen zum deutsch — jugoslawischen *Schiffahrtsvertrag von 1927.* — Berlin, S. 8. Sonderabdruck aus der *Zeitschrift für ausländisches u. internationales Privatrecht*, 3 Jg., No 1.
- Jugoslawische Strafrechtsliteratur 1926—28.* — Sonderabdruck am der *Monatschrift für Kriminalpsychologie und Strafrechtsreform*, Jahrg. 20, S. 292—297, 351—357 und 523—525.
- Весел (д-р Јосип), Закон о држављанству Краљевине С. Х. С. од 21 септембра 1928. — Архив, књ. XVIII (XXXV), стр. 62/9.
- Италианска криминалистичка књижевност. — Архив, књ. XVIII (XXXV), стр. 75/6.
- Novakovitsch (Dr. Mileta), *Über den gegenwärtigen Stand des Schiedsgerichtsverfahrens im Serbischen Recht.* — Архив, књ. XVIII (XXXV), стр. 375—393.
- Страна правна књижевност. (Пр. радова Mario Ricca — Barberis-a, Alfredo Pozzolini-a, Enrico Zola, Gerolamo Penso, Elemer Balogh-a, Emil Stanislaw Rappaport-a и F. Gsell-Trümpfi). — Архив, књ. XIX (XXXVI), стр. 222—235.
- Les Constitutions modernes.* — Архив, књ. XIX (XXXVI), стр. 244/5.
- Hajnal (Henri), *Le Droit du Danube international.* — Архив, књ. XIX (XXXVI), стр. 336.
- Bonnecase (Julien), *Les destinées de l'oeuvre de Demolombe au temps présent.* — Архив, књ. XIX (XXXVI), стр. 408/9.

Bonnetcase (Julien), „A la recherche du Droit“, „Y a-t-il un romantisme juridique“.
— Архив, књ. XIX (XXXVI), стр. 409—412.

Schoff (Dr. Richard), *Europäischer Arbeitsvertrag*. — Архив, књ. XIX (XXXVI), стр. 412/3.

Једно правно мишљење (у сарадњи са д-ром Драгољубом Аранђеловићем) по спору код управних (административних) власти, између г. г. И. Л. (као тужиоца) и Ј. М. (као туженога), због преноса рударске повластице.
Архив, књ. XIX (XXXVI), стр. 455—466.

1930

Друштво народа и Европске савезне државе. Београд, стр. 30.

Пољско законодавство. — Архив, књ. XX (XXXVII), стр. 67—73.

Locus regit actum у брачном праву. Правно мишљење о вредности, по нашим, српским, законима, једног брака закљученога у грађанској форми, пред француским властима, између једног српског припадника Православне вере и једне француске поданице. — Архив, књ. XXI, (XXXVIII), стр. 129—139.

Законодавни рад у Турској Републици. — Архив, књ. XXI, (XXXVIII), стр. 460—470.

Conception du Droit international privé d'après la doctrine et la pratique en Yougoslavie. — Paris, p. 290—448. *Recueil des Cours de l'Académie de Droit international* (1929/III, 28).

Le Droit de succession en Droit international privé Yougoslave. — Bruxelles, p. 31. *Extrait de la Revue de l'Institut belge de droit comparé* (1929/30).

La Codification du Droit pénal en Yougoslavie. — „Schweizerische Juristen-Zeitung“. („Revue Suisse de Jurisprudence“), 26 Jg., H. 7, S. 257—261.

Dommages de guerre. — Genève, p. 17. *Extr. de La Revue Mensuelle*.

Application du principe de territorialité des lois (statut réel) aux différents instituts du Droit privé suivant le Droit international privé en Yougoslavie. — *Journal de Droit International* (Clunet), p. 332—351.

Les efforts d'unification législative de la Yougoslavie en comparaison avec ceux de la Pologne. *Comm. faite au IIe congrès de juristes Polonais* (le 29-IX —2-X-1929). — Varsovie, p. 7. *Extrait de la Thémis polonaise*, Vol, V, Sér. III.

La nouvelle loi Yougoslave sur la nationalité du 21 septembre 1928. — *Revue de Droit Int. Privé*. No 1, p. 1—32.

Basic Rules of the Jugoslavian Law Concerning Nationality. — *American Journal of International Law*, Washington, oktober.

Die Wiederaufnahme des Strafverfahrens nach der neuen jugoslawischen StPO. vom 16. Februar 1929. — S. 577—591. *Sonderabdruck aus der Monatschrift f. Kriminalpsychologie und Strafrechtsreform*, Jahrg. 21, 10.

Kauschansky (Dr. D. M.), *Die Ehescheidungsrecht Jugoslawiens*. — Архив, књ. XX (XXXVII), стр. 157/9.

Kauschansky (Dr. D. M.), *Das Eherecht Jugoslawiens*. — Архив, књ. XX (XXXVII), стр. 159—161.

Бобчев (С. С.), Његови новији и најновији радови. — Архив, књ. XX (XXXVII), стр. 239—240.

Association des auditeurs et anciens auditeurs de l'Académie de Droit international de La Haye A. A. A. Bul. No 7. Nov. 1929. — Архив, књ. XX (XXXVII), стр. 240—243.

Ambroise Colin: некролог. — Архив, књ. XX (XXXVII), стр. 401/4.

Stern (Dr. Hermann), *Wechselgesetz des Königreiches Jugoslawien; Scheckgesetz für das Königreich Jugoslawien vom 29 Nov. 1928*. — Архив, књ. XX (XXXVII), стр. 404/6.

Cutcutache (Dr. Const. D.), *Revizuirea Tratatelor sub Regimul Societatel Natuionilor*. — Архив, књ. XXI (XXXVIII), стр. 298—308.

Писмо уз чланак г. Брајковића из поморског права. — Архив, књ. XXI (XXXVIII), стр. 365/6.

Новија приватноправна италијанска књижевност [Ricca—Barberis (Mario), Pedeschi (Guido), Rotondi (Mario), Caroselli (Oscar), Verga (Angelo), Montel (Alberto), Cabassi (Mario)]. — Архив, књ. XXI (XXXVIII), стр. 397—401.

Радови Г. проф. А. Поцолиниа. — Архив, књ. XXI (XXXVIII), стр. 401—402.

1931

Метод В. Богишића код израде Имовинског законика за Црну Гору. Бранич, год. XVI, стр. 83—90.

Тешкоће око политичког организовања Европе. — Оштампано из Летописа Матице српске, стр. 16.

Наша православна црква и Христово учење код питања самоубиства и националности. Гласник Срп. Прав. Патр., год. XII, бр. 10, стр. 147—152.

Les droits international et interprovincial dans les nouvelles lois yougoslaves sur la lettre de change et sur le chèque du 29 nov. 1928. — *Annuaire de l'Association yougoslave de droit international*, t. I, p. 177—213.

De la condition juridique des étrangers au Monténégro. — Paris, p. 13. Extrait du Bulletin mensuel de la Société de Législation comparée, № 4—6 p. 376—386.

Du renouvellement de la procédure pénale (d'après le nouveau C. de proc. pénale Yougoslave du 16. février 1929). — Extrait de la Revue de Droit pénal et de Criminologie, Nov., p. 1—19.

La souveraineté internationale des Etats comme germe de guerres (une réponse). Genève, p. 6. Extrait de La Revue Mensuelle.

Défaitisme et jusqu'aboutisme. — Genève, p. 7. Extr. de La Revue Mensuelle. Изашао је и у De Telegraaf, Nos des 26 et 28 mars.

D'une catégorie de causes politiques de la Grande Guerre. Comm. faite au 10e Congrès international de Sociologie tenu du 13 au 18 oct. 1930. Genève. Paris, p. 9. Extrait des Annales de l'Institut international de Sociologie. 1931.

L'hyperproduction. — *Evolution*, No 68 и 69 (Août—Serpembre), p. 96—101.

L'Hygiène mentale et le Droit. Communication faite au IIIème Congrès des juristes tchecoslovaques (octobre 1930, Bratislava). — Extrait de la Pravnicka jednota.

Pacifiques et Pacifistes. — Genève, p 7. Extrait de La Revue Mensuelle.

A l'Académie internationale de droit comparé. — *Revue générale du Droit, de la Legislation et de la Jurisprudence*, p. 290—294.

Critiques et proposition de réformes en matière d'enseignement du Droit international public. — Објављено у Niemayers Zeitschrift f. Internationales Recht. Bd. XXXIV, S. 159—168.

De la condition juridique des étrangers dans le Royaume de Yougoslavie au point de vue des droits publics. — *Zeitschrift für Völkerrecht*, S. 226—236.

Le mariage civil des ressortissants serbes à l'étranger. — *Blätter f. Inter. Privat-recht*, No 7, S. 165/9.

Das Zivilprozessrecht in Serbien nebst Anhang (Die auf dem Gebiete der Gerichtsorganisation und des Zivilprozesses für ganz Jugoslawien gemeinsamen Gesetze). Berlin, S. 599—627. Sonderabdruck aus: Die Rechtsverfolgung im Internationalen Verkehr, herausgegeben von D-r F. Leske und D-r W. Loewenfeld, I. Band: Zivilprozess in den europäischen Staaten und ihren Kolonien (2 Lieferung).

Ein jugoslawischer Gelehrter zur Versailler Kriegsschuldthese. — *Berliner Monatshefte f. intern. Aufklärung*, Dezember, S. 1155—1165.

Die jugoslawische Anwaltschaft. — *Die Rechtsanwaltschaft*, стр. 117—124.

- La pena di morte. Alcune osservazioni a proposito dei nuovi codici penale e di procedura penale italiani. — La nuova legislazione italiana, ottobre—dicembre.*
- Unifikace právního rádu v Jugoslávii část II. Unifikace Soukromého práva (materiálního a formálního). — Bratislava, p. 64. — Právnická fakulta University Komenského v Bratislave. — Zprávy Ústavu Slovanských práv, Č. 3.*
- Magnus (D-r Julius), Tabellen zum Internationalen Recht. Viertes Heft: Wechselrecht — Архив, књ. XXII (XXXIX), стр. 71/9.*
- Д-р Јован Бл. Јовановић: Некролог. — Архив, књ. XXII (XXXIX), стр. 162—165. Ново Италианско Кривично Законодавство. — Архив, књ. XXII (XXXIX), стр. 259—260.*
- Kauschansky (D-r D. M.), Das juristische Schrifttum in Jugoslawien. — Архив, књ. XXII (XXXIX), 260/2.*
- Strupp (D-r Karl), Die Rechtsstellung der Staatsangehörigen und der Staatsfremden. — Архив, књ. XXII (XXXIX), стр. 330—340.*
- Kauschansky (D-r D. M.): Andrei Radulescu, Unificarea legislativa. — Архив, књ. XXII (XXXIX), стр. 345—347.*
- Kauschansky, (D-r D. M.): Das europäische Ehescheidungsrecht in rechtsvergleichender Darstellung. Das Recht der bürgerlichen Staaten und Sowjetrusslands. — Архив, књ. XXIII (XL), стр. 128—141.*
- D-r William Loewenfeld: Некролог. — Архив, књ. XXIII (XL), стр. 152—154.*
- Pavičević (Mićun), Crnogorsko pravosuđe i pravno shvaćanje u anegdotala. — Архив, књ. XXIII (XL), стр. 307—318.*
- Василије М. Симић: некролог. — Архив, књ. XXIII (XL), стр. 478—483.*
- Rolondi, (Mario), La Notion juridique de l'achalandage. Архив, књ. XXIII (XL), стр. 483—484.*

1932

- О стеченим правима инвалида. — Архив, књ. XXIV (XLI), стр. 345—359.*
- Смањена пословна способност у српском приватном праву. — Мјесечник, бр. 7 и 8, стр. 307—317.*
- О обичајном праву у нашој држави. — Бранич, год. XVII, стр. 1—13. Исти чланак изашао је и на чешком под насловом: *Обуčeјové právo v Království Jihoslavenskem.* — *Zvláštní otisk z Právní Obzor č. 6., roč. XV,* стр. 12.*
- Акционари Привилеговане Агр. банке и стечена права. — Нар. Благостање, стр. 435/6.*
- Судска пракса (јуриспруденција) као извор објективног права. — Правосуђе, бр. 5, стр. 269—276.*
- Droit international coutumier (non écrit). — Tokio. Journal of international Law and Diplomacy (January). Исти чланак изашао је на српском у Браничу, бр. 11, стр. 517—529.*
- Jurisprudence serbe (Cour de Cassation du 12 mars 1931). Mariage. — Compétence des tribunaux civils en matière de procès matrimoniaux de ressortissants serbes de religion catholique. — Concordat entre le Vatican et la Serbie. — Divorce ou question d'état civil? — Institut Belge de Droit comparé: Revue trimestrielle № 1. (Janv.—Mars), p. 42—53.*
- Compétence universelle. — Jury ou échevinage. Communications faites au III-e Congrès International de Droit pénal, Palerme — Paris, p. 24. Extrait de la Revue internationale de Droit pénal. Оба рада изашла и на талијанском и српском (1933).*
- Base fondamentale du nouveau code pénal italien. — Bologna, p. 104—110. Estratto dai volumi di *Studi teor.-pratici sulla nuova legislazione penale italiana.* A cura della rivista „Pensiero giuridico penale“.*
- Istituti del diritto civile jugoslava relativi alla materia agraria. — Rivista di diritto agrario, № 4, p. 465—493.*

- Одговор на анкету коју је правни д-р Јосип Весел о питању: Паушалне клевете по закону о штампи. — Архив, XXIV (XLI), стр. 38—41.
- Josef Kohler — Bibliographie. Verzeichniss aller Veröffentlichungen und hauptsächlichlichen Würdigungen. — Архив, књ. XXIV (XLI), стр. 60—70.
- Du Pasquier (Claude), Modernisme judiciaire et jurisprudence suisse. — Архив, књ. XXIV (XLI), стр. 74—77.
- Haynal (Henri), La loi hongroise concernant les sociétés à responsabilité limitée et l'Association en participation. — Архив, књ. XXIV (XLI), стр. 77—79.
- Azara (Antonio), Il patrimonio familiare nel futuro codice civile italiano e i beni di famiglia nella legislazione stranera. — Архив, књ. XXV (XLII), стр. 224—229.
- Taraschi (Tito Manlio), La Bancarotta. Appunti sul codice di Commercio e sui progetto di riforma. — Архив, књ. XXV (XLII), стр. 236—238.
- Morando (Dott. Antonio), Il Contrato di conto corrente. — Архив, књ. XXV (XLII), стр. 238—239.
- Le comité directeur du Bureau international de la Paix dans les Balkans (13 au 30 oct. 1929). — Архив, књ. XXV (XLII), стр. 295—310.
- Ago (D-r Roberto), Le norme di diritto internazionale privato nel progetto di Codice civile. — Архив, књ. XXV (XLII), стр. 318—320.
- Kauschansky (Dr. jur. D. M.), Evolution des Sovjetrussischen Eherechts. — Архив, књ. XXV (XLII), стр. 320.
- Прве баштинске књиге у Србији. — Архив, књ. XXV (XLII), стр. 405/8.
- The scientific Work of Francesco Cosentini. Philosophy — Sociology — Jurisprudence — Comparative Law. (American Institute of comparative Law and Legislation). Архив, књ. XXV (XLII), стр. 408—410.
- Terlaan (J. Eggen van), De la validité des mariages consulaires. — Архив, књ. XXV (XLII), стр. 485—491.
- Међународни Институт за Социологију. — Архив, књ. XXV (XLII), стр. 492/4. Literaturbericht. — Zeitschrift f. Ostrecht, № 1, S. 75—80.

1933

- О изједначењу брачнога права у словенским земљама. — Архив, књ. XXVI (XLIII), стр. 357—363.
- Правно мишљење (у сарадњи са д-ром Драгољубом Аранђеловићем) о једном интересантном случају из права домаћих (кућних) заједница у Црној Гори. — Архив, књ. XXVII (XLIV), стр. 124—134.
- Први међународни конгрес за упоредно право. — Књиж. Север, св. 3/4, стр. 111/115.
- О неутралности Холандије. — Књиж. Север, св. 3/4, стр. 115/8.
- Поговор проф. Перића поводом његових предавања на Коларчевом Универзитету о Доказним средствима у Грађ. суд. поступку (одговор Г. Г. д-р Хугу Верку и д-р Срећку Цуљи, поводом критике горњих предавања). — Правда, бр. 10446 и 10447.
- De la compétence judiciaire en matière de procès matrimoniaux des israélites. A propos d'un arrêt de la Cour de Cassation de Belgrade. — Journal du Droit International (Clunet), 4-е et 5-е livraison, p. 836—844.
- La clause d'or et le droit international. — Изашло у „Le séquestre de la propriété privée en temps de guerre", III, p. 46—57 (Paris—Genève).
- La „sainteté" des traités internationaux. Une erreur juridique et un danger pour la paix. — Genève, p. 11. Extr. de La Revue Mensuelle.
- La confédération danubienne ou l'esprit de l'escalier. — Paris, p. 7. Extrait de l'Evolution, № 84, p. 32—36.

- Responsabilité civile de l'Etat en Droit Yougoslave. — R. du Droit public et de la Science politique, № 2, p. 291—301.*
- Извештај о Конгресу у Палерму. — Трговински гласник, бр. 28 и 29.
- Le Congrès international de Droit pénal de Palerme (1933). — Il pensiero giuridico penale, aprile—giugno.*
- La competenza giurisdiziară universale in materia penale (III congresso internazionale di diritto penale, Palermo, 1933). — La Palestra del Diritto, agosto—settembre.* Исти рад изашао је и на француском (1932) и на српском (1935).
- Giuri o scabinato? (osservazioni alla Terza Sezione del Terzo Congresso internaz. di Diritto penale, Palermo, 1933). — La nuova legislazione italiana, marzo—aprile.* Исти рад изашао је и на француском (1932) и на српском (1933) под насловом: Порота. — Бранич, год. XVIII, стр. 241—251.
- Janne (Xavier), *Chroniques de législation, de doctrine et de jurisprudence en matière de Droit commercial et industriel.* — Архив, књ. XXVI (XLIII), стр. 523—527.
- О судском проглашењу извесног лица за умоболног. — Архив, књ. XXVI (XLIII), стр. 525/7.
- Правнички конгреси у овој години. [Први међ. конгрес за упор. право у Хагу; III Међ. конгрес за крив. право; Први правн. конгрес Слов. Држава; Конгрес за хигиену ума; XI Међ. конгрес за социологију]. — Архив, књ. XXVI (XLIV), стр. 160—168.
- Université de Lyon. *Faculté de Droit de Lyon* — Année Scolaire 1931—1932. — Архив, књ. XXVII (XLIV), стр. 260/2.
- Josserand (Louis), *Libéralisme et Formalisme.* — Архив, књ. XXVII (XLIV), стр. 262—264.
- Најновији радови Г. С. С. Бобчева. — Архив, књ. XXVII (XLIV), стр. 342/3.
- Kauschansky (Dr. D. M.), *L'unificazione del Diritto civile in Rumania in materia di matrimonio, di diritto di famiglia e di successioni.* — Архив, књ. XXVII (XLIV), стр. 343—346.
- Kauschansky (D-r D. M.), *Hauptzüge des moslemischen Eherechts.* — Архив, књ. XXVII (XLIV), стр. 366/7.
- Kauschansky (D-r D. M.), *Die Tötung auf Verlangen aus Mitleid in vergleichender Strafgesetzgebung. Rechliche Verantwortung.* — Архив, књ. XXVII (XLIV), стр. 347.
- Penso (Girolamo), *Lo studio psicologico del delinquente.* — Архив, књ. XXVII (XLIV), стр. 443—444.
- Jonescu (D-r Octavian), *La Notion de droit subjectif dans le Droit privé.* — Архив, књ. XXVII (XLIV), стр. 444—446.
- Kauschansky (D-r D. M.), *Concetto moderno della proprietà come funzione sociale nelle costituzioni del dopo-guerra.* — Архив, књ. XXVII (XLIV), стр. 524—530.

1934

- Сведоци као доказно средство у новом југословенском грађанском судском поступку. Два предавања на Коларчевом народном универзитету. — Београд, стр. 64, Библиотека за правне и друштвене науке. Издање Геце Кона. Св. 29.
- Лично брачно право по српском грађанском закону. Предавања на Коларчевом народном универзитету. — Београд, стр. 90. „Библиотека за правне и друштвене науке“, св. 30. Издање Геце Кона.
- Преливи (ниансе) у праву. — Београд, стр. 261—267. Оштампано из Мауровићеве споменице.
- L. Duguít-ева гледишта о субјективним правима. Позодом њихове анализе од стране Г. Октавиана Јонеску. — Архив, књ. XXIX (XLVI), стр. 361/8.

- Друштво без система. — Слободна мисао, (Никшић), од 6 јан.
- Изједначење законодавства у Југославији и Пољској. (Реферат за II конгрес пољ. правника 22-IX—2-X-1929). — Словенски Југ, год. I, бр. 2, стр. 2—4. Исти рад објављен је раније на француском (1930).
- Une nouvelle forme du pouvoir absolu. — Посебни отисак из Рандиног јубиларног Зборника (Zvláštní otisk z Randova Jubilejního Pamätniku, v Praze).
- L'Unification législative en Yougoslavie. Conférence faite par. J. M. Péritch, prof. de Droit à l'Université de Belgrade (Yougoslavie) le 6 Novembre 1933 à la Faculté de Droit et à l'Institut de Droit comparé de l'Université de Lyon. — Lyon, p. 209—243. Extrait de la Revue de l'Université de Lyon.
- Réponse de M. J. M. Péritch (приликом промоције за почасног доктора Honoris causa на Лионском Универзитету). — Lyon, p. 7 Extrait de la Revue de l'Université de Lyon p. 405—410.
- De la compétence judiciaire en matière matrimoniale dans le Royaume de Yougoslavie. Paris — Beograd, p. 15 Extrait de *Annuaire de l'Association Yougoslave de Droit International*, t. II. Иста расправа изашла је и на немачком (1935).
- Fédération européenne. — Paris — Genève, p. 5, Extrait du t. IV. du Recueil: „Le séquestre de la propriété privée en temps de guerre“.
- Gli elementi non giuridici nel diritto. — *Rivista internazionale di filosofia del Diritto*, Fasc. IV—V, p. 596—560.
- Реформа Француског кривичног законодавства. — Архив, књ. XXVIII (XLV), стр. 175/7.
- ivšić (D-r Milan), Temelji seljačkoga zakonika. Prilog k izgrađivanju imovinskog prava za naše seljaštvo. — Архив, књ. XXVIII (XLV), стр. 180—181.
- Нови чланови друштва за Упоредно Законодавство у Паризу. — Архив, књ. XXVIII (XLV), стр. 272—273.
- Scheuer (D-r Hans), Die Laesio enormis im römischen und im modernen Recht. — Архив, књ. XXVIII (XLV), стр. 368—371.
- Del Vecchio, (Giorgio), Ricordano Alberico Gentili. — Архив, књ. XXIX (XLVI), стр. 353—355.
- Фаденехт (Проф. д-р Јосиф), Изједначење облигационог права у Словенским државама. — Архив, књ. XXIX (XLVI), стр. 355/7.
- Weber (Prof. D-r H. von), Internationale Strafgerichtsbarkeit. — Архив, књ. XXIX (XLVI), стр. 357—358.
- Berthélemy (H.), Pour la Concorde Nationale.... — Архив, књ. XXIX (XLVI), стр. 439—441.
- Capitant (René), La réforme du Parlementarisme. — Архив, књ. XXIX (XLVI), стр. 441—442.
- Dareste (F. R.) et Dareste (P.), Les Constitutions Modernes. — Архив, књ. XXIX (XLVI), стр. 442/3.
- Braïkovitch (Vladimir), La Notion et le Fondement de l'héritage dans la „zadrouga“, yougoslave; idem, Etude historique sur le Droit maritime privé du littoral yougoslave. — Архив, књ. XXIX (XLVI), стр. 531/3.

1935

- Одговорност судија у изабраним судовима. — Архив, књ. XXX (XLVII), стр. 195—206.
- Универзална надлежност. — Бранич, год. XXIII, стр. 91—97. Ова расправа изашла је на француском (1932) и на талијанском (1933).
- Мишљење г. Ж. М. Перића о питању: „Може ли супруг који је напустио хришћанску веру тражити на основу тога развод брака?“ дато уз чланак са истим насловом г. Драгослава Ђорђевића, адв. — Бранич, год. XXIII, стр. 147—172.

- Правни односи и наследно право у српској породичној задрузи. — Осврт, Пирот, март, стр. 13—18.
- Издједначење права о осигурању. Реферат (у сарадњи са д-ром Миланом Бартошем) на VII конгресу правника Краљевине Југославије (22) 24 септембра 1935, Београд). — Београд, стр. 16. Посебни отисак из Споменице.
- Quelques observations sur le problème des sources du droit et la fonction de la loi.* — *Recueil d'études sur les sources du droit en l'honneur de François Gény*, t. II., Paris, p. 227—242.
- Rapport général sur la question de la responsabilité de l'Etat en Droit interne*, présenté au I-ier Congrès de l'Académie internationale de Droit comparé de la Haye (1932). — Paris, p. 26. Extrait des „Acta“ du Congrès, t. II.
- Les conceptions sociales dans le droit de succession „ab intestat“.* — Paris, p. 22. Extrait des comptes-rendus des séances et travaux de l'Académie des sciences morales et politiques. (Mai—Juin). Communication lue par l'auteur à la séance du 22 septembre 1934 de l'Académie des sciences morales et politiques de l'Institut de France. Објављено и на српском Бранич (1935).
- De la cession de créances dans le droit civil serbe.* — Padova, p. 177—217. Estratto dagli Studi in memoria di Aldo Albertoni, Vol. III.
- Les idées et leur réalisation ou la théorie des fins et la théorie des moyens.* — *Revue générale du Droit, de la Législation et de la Jurisprudence* 59-ème Année, 4-e livraison, p. 253—259.
- L'„Angehörigkeit“ provinciale en Yougoslavie.* — *Bulletin de l'Institut juridique international*, год. XXXII, 1.
- Lettre à M. Bernard. — *Supplément de La Revue Mensuelle*, Mai, p. 97—100.
- Reichel (Dr. Hans), *Zu Wertheimer, Entwicklungstendenzen im Privatrecht.* — Архив, књ. XXX (XLVII), стр. 86—89.
- Picone-Chiodo (Dr. C.), *Qu'est ce qu'un Criminel? Comment assurer la défense sociale?* — Архив, књ. XXX (XLVII), стр. 166—176.
- Eggen, (Prof. Mr. J. L.), *De Unificatie van Het Privaatrecht van Belgie, Nederland en Luxemburg.* — Архив, књ. XXX (XLVII), стр. 268—272.
- Arndt (Dr. Karl), *Sessionsrecht.* — Архив, књ. XXX (XLVII), стр. 362/4.
- Haesaert (J. P.), *Contingences et Régularités de Droit positif.* — Архив, књ. XXX (XLVII), стр. 459.
- Koschimbahr-Lyskowski (Ignace de), *Les dispositions de la Loi et le Droit en Droit civil.* — Архив, књ. XXX (XLVII), стр. 459.
- Приказ најновијих студија Alfredo Pozzolini-а — Архив, књ. XXX (XLVII), стр. 460—463.
- Lubenoff (Dr. Georg), *Verfassung Jugoslawiens von 3. September 1931.* — Архив, књ. XXX (XLVII), стр. 554—556.
- Новија италијанска правна књижевност [Ado (Roberto), Sarfatti (Prof. Mario), Azara (Antonio), Paraschi (Tito Manlio)]. — Архив, књ. XXXI (XLVIII), стр. 163—174.
- XII Међународни конгрес за Социологију. — Архив, књ. XXXI (XLVIII), стр. 424/5. Јубиларна споменица проф. François Gény-а. — Архив, књ. XXXI (XLVIII), стр. 425/6.
- Charles Lyon-Caen: некролог. — Архив, књ. XXXI (XLVIII), стр. 528—535.
- Schöndorf (Dr. Friedrich), *Juristische Person im internationalen Privatrecht.* — Архив, књ. XXXI (XLVIII), стр. 636—637.
- Један пример постепениости (градације) у Објективном Јавном Праву (Универзитетско Законодавство). — Архив, књ. XXXI (XLVIII), стр. 642—643.
- Међународна Академија за Упоредно Право. — Архив, књ. XXXI (XLVIII), стр. 643—645.

1936

- XII Међународни конгрес за социологију. — Архив, књ. XXXIII (L), стр. 484—492.
- Социална схватања у наследном праву „*ab intestato*“. — Бранич, год. XXIV, стр. 97—108. Ова расправа објављена је најпре на француском (1935).
- Извршење страних пресуда из области кривичног права. — Полиција, књ. XXIII, стр. 571/7.
- Le Droit international contre la solidarité des peuples. — Genève, p. 4. Extrait de La Revue Mensuelle (Octobre). Иста расправа објављена је и на српском, под насловом: Међународно право против међународне солидарности (Правна мисао, стр. 193/8).
- Le Droit Yougoslave et la stérilisation. — Bulletin trimestr. de la Société de Législation comparée, № 4, p. 751—758. Ова расправа објављена је и на српском (1937).
- Програм за испит из Црквеног Права на Правном факултету Београдског Универзитета по предавањима д-р Илије А. Пржића. — Архив, књ. XXXII (XLIX), стр. 209—212.
- Карактер Објективног формалног права (Судског поступка). — Архив, књ. XXXII (XLIX), стр. 212—213.
- Dr. Stanislaus Dnistrjanski: некролог. — Архив, књ. XXXII (XLIX), стр. 302—305.
- Радови Г. Dr. Richard-a Rosendorf-a. — Архив, књ. XXXII (XLIX), стр. 309—311.
- Prof. Ubaldo Ferrari: некролог. — Архив, књ. XXXII (XLIX), стр. 409—410.
- Категорије породица и породичних задруга у Српском праву. — Архив, књ. XXXII (XLIX), стр. 411—414.
- Maklecow (A.), I. Gesetzgebung, II. Gesetzesentwürfe, III. Grundsätzliche Gerichtsentscheidungen, IV. Literarische Neuerscheinungen. — Архив, књ. XXXII (XLIX), стр. 591/4.
- Brierly (J. L.), An Introduction to the international Law of Peace. — Архив, књ. XXXIII (LI), стр. 161/3.
- La Palesira del Diritto (Правна Арена). — Архив, књ. XXXIII (L), стр. 185—191.
- Comisetti (Louis), et Fulpius (Lucien), Index Juridique suisse. Répertoire systématique du Droit fédéral. — Архив, књ. XXXIII (L), стр. 369—372.
- Прослава француског Грађанског законика у Канади (Северна Америка). — Архив, књ. XXXIII (L), стр. 396—399.
- Поводом књиге Dr. Victor-a Lefford-a, 20.000 km. Zollmauern. Das Unrecht von Versailles. Zollunion Deutschland—Osterreich—Tschechoslovakei. — Архив, књ. XXXIII (L), стр. 492/5.
- Revue Bibliographique des ouvrages de Droit, de Jurisprudence, d'Economie politique, de Science financière, de Philosophie et de Sociologie. — Архив, књ. XXXIII (L), стр. 577—583.
- Двојство. — Зета, бр. 1 од 7. јан., стр. 1.
- Изједначење закона у Југославији. — Слободна мисао, од 5 јан.
- Европа А. Диме Сина. — Зета од 12 априла.
- О односу уставних и законских прописа. Одговор на анкету Правде о питању сталности судија по Септембарском уставу. — Правда од 26 јула.
- Предговор тези Ананија Илића, Систем права о кућној заједници у Црној Гори, Београд, 1936, стр. XV.
- Предговор тези Бранислава М. Недељковића, Систем баштинске својине у новој Србији од краја 18 века до 1931, Београд, 1936, стр. XIV.
- Поговор књизи д-ра Борислава Т. Благојевића, Начела приватног процесног права, Београд, 1936, стр. 417—428.

1937

- Значај приватнога права. — Архив, књ. XXXIV (LI), стр. 209—214.
 О значају Удружења за приватно право. — Бранич, год. XXV, бр. 6, стр. 259—266.
- Напомене на пресуду II већа Кас. суда у Београду од 19 јуна 1936 год. (§ 111 ГЗ). — Архив, књ. XXXV (LII), стр. 141—151.
- Сећање на *Louis-a Renault-a*. — Архив, књ. XXXV (LII), стр. 372—380.
- Југословенско право и стерилизација. — Правосуђе, год. VI, стр. 399—405.
 Предео с француског д-р Душан Пантелић. Иста расправа објављена је 1936 на француском.
- Напомена уз чланак д-р Видана О. Благојевића „Какав значај има одредба у уговору о закупу са јавним властима да се закупно добро по истеку закупа има вратити у примљеном стању“. — Правосуђе, год. VI, стр. 582—588.
- La prévision sociologique*. Communication au XI Congrès internationale de Sociologie (1933, Genève). — Paris, p. 17. Extrait de la *Revue internationale de Sociologie*, № 2, p. 5—21.
- L'habitât humain*. Communication au XI-e Congrès International de Sociologie (1933, Genève). — Bucarest, p. 11. Extrait des *Archives pour la Science et la Réforme sociales*, XI-e Année, № 1—2. L'Institut Social Roumain.
- Quelques remarques sur les équilibres sociaux*. Communication au XIII-e Congrès International de Sociologie (2—5 Septembre 1937 Paris). — Paris, p. 353—367. Extrait de la *Revue internationale de Sociologie*.
- Est-il désirable que le juge puisse retenir et punir un fait qui ne rentre pas expressément sous les termes d'une disposition legale?* Rapport présenté au IV-ème Congrès international à Paris, 1937. — *Revue internationale de Droit pénal*.
- La réorganisation politique de l'État Yougoslave*. — *La Revue Mensuelle*, p. 45—50. Ова расправа објављена је и на српском, у *Нашој стварности* (1937), свеска за септембар, стр. 10—14.
- La Réconciliation Franco-Allemande*. — *La Revue Mensuelle*, № 427, p. 290—293.
- La Société des Nations ou l'Anarchie européenne*. — Genève, p. 19. Extrait de *La Revue Mensuelle*.
- Des effets des jugements civils étrangers en Yougoslavie*. — Basel, p. 35. Sonderdruck aus *Zeitschrift für das Schweizerische Recht*.
- Das Internationale Eherecht in Jugoslawien*. — Berlin, S. 877—895. Sonderdruck aus *Rechtsverfolgung im internationalen Verkehr* (Band IV): *Das Eherecht der europäischen Staaten und ihrer Kolonien*. II Aufl., I. Teil, 3 Lief.
- Das Eherecht im Rechtsgebiet Serbien*. — Berlin, S. 897—984. Sonderdruck aus *Rechtsverfolgung im internationalen Verkehr* (Band IV): *Das Eherecht der europäischen Staaten und ihrer Kolonien*. II Aufl. Teil I, Lief. 3.
- Bibliographie générale des Sciences juridiques, politiques, économiques et sociales de 1800 à 1928* par A. Grandin, Paris, — Архив, књ. XXXIV (LI), стр. 85/9.
- Д-р Драгутин Тончић: некролог. — Архив, књ. XXXIV (LI), стр. 198—205.
- I Конгрес Самоуправних Штедионица Краљевине Југославије Београд 20-V 1934. — Архив, књ. XXXIV (LI), стр. 300.
- Нови радови Г. *Louis-a Jossierand-a* — Архив, књ. XXX (LII), стр. 550/7.

НАПОМЕНА. — Већина радова у Виделу, Недељном прегледу и Србији потписана је псеудонимом *Garrick*.

Сем овде забележених радова, Г. Ж. М. Перић објавио је, без потписа, и низ чланака у Виделу, Погледу (1897) и Дневнику (1901 и 1902).

У Стенографским белешкама Народне Скупштине Краљевине Србије за ванредни сазив 1908 год., и редовне сазиве 1908/9, 1909/10, 1910/11 и 1911/12 налазе се говори Г. Перића, које је он држао као народни посланик.

ФОНД МАРКА СТОЈАНОВИЋА ЗА ПРИВАТНО ПРАВО
ПОМАЖЕ ИЗДАВАЊЕ ОВОГ ЧАСОПИСА

Уредник
Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ
15, Алексе Ненадовића, тел. 27173

Власник у име Правног факултета
Д-р ДРАГОЉУБ АРАНЂЕЛОВИЋ
47, Његушева, тел. 21957 и 21756

Штампарија „Привредник“, Жив. Д. Благојевића, Кнез Михаилова 3. Тел. 21-450.

V ПОЛИТИЧКА ИСТОРИЈА СРБИЈЕ

- 1) Д-р Гргур Јакшић: Један сукоб између И. Гарашанина и М. Блазнавца 139
- 2) Д-р Алекса Ивић: Бегство Константина Родофиникина из Србије 141

VI ЈАВНО ПРАВО

- 1) Д-р Леонид Питамиц: Уставно-судска криза у Сједињеним државама Америке 1937 год. 143
- 2) Д-р Евгеније Спекторски: Постанак теорије о законодавној функцији парламента 147
- 3) Д-р Драгослав Б. Јовановић: Укидање закона 151
- 4) Д-р Јован Стефановић: Начело народне суверености у албанском монархиском уставу од 1928 год. 154
- 5) Д-р Михаило Илић: Постављење професора универзитета без избора од стране универзитетских власти 156
- 6) Сергије Троицки: Да ли важи у Југославији конкордат са Србијом од 1914 год? 160
- 7) Д-р Лазо М. Костић: Незгоде слепог позајмљивања законских текстова 165
- 8) Д-р Милан Владисављевић: Демократија и федерализам 169
- 9) Д-р Јурај Андраши: Политичка начела и Међународно право 173
- 10) Д-р Ђура Поповић: Положај Међународног права у општој класификацији наука 176
- 11) Д-р Илија А. Пржић: Универзалност и релативност Међународног права 182
- 12) Д-р Милош М. Радојковић: Међународни положај Белгије 185

VII КРИВИЧНОПРАВНЕ НАУКЕ

- 1) Д-р Метод Доленц: Индустриска шпијунажа у нашем законодавству 193
- 2) Д-р Божидар В. Марковић: Невоље нашег правосуђа 198
- 3) Д-р Станко Франк: Опће значење „посебног дијела“ казних законика 203
- 4) Д-р Михаило П. Чубински: Неке особине криминалитета у Југославији 205
- 5) Д-р Никола Крајински: Симбиоза различитих социалних група на подручју порока и криминалитета 208

VIII ЕКОНОМСКЕ И ФИНАНСИСКЕ НАУКЕ

- 1) Д-р Милан Тодоровић: Контрола набавке и употребе платажних средстава за увозну трговину 211
- 2) Д-р Мијо Мирковић: Пут економске науке 217
- 3) Д-р Милан Ј. Жујовић: О једној теорији пољопривредног развитка 221
- 4) Д-р Љубомир Дуканац: Наука о финансијама на прекретници? 227

IX РАДНО ПРАВО

- 1) Д-р Адам П. Лазаревић: Место Радног права у систему правних наука 231
- 2) Д-р Борислав Т. Благојевић: Чињенице постанка уговора о раду као посебне правне категорије 237
- 3) Радомир Живковић: Уговор о раду и социално законодавство 241

- X БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ЖИВОЈИНА М. ПЕРИЋА 245

ПОШТАРИНА ПЛАЋЕНА У ГОТОВУ

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК

Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

БЕОГРАД

ИЗДАЊЕ НАСТАВНИКА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА

Топличин венац 21

1938

XXVIII ГОД. ДРУГО КОЛО

КЊ. XXXVII (LIV) БР. 3.

САДРЖАЈ

3. БР. КЊ. XXXVII (LIV) ДРУГО КОЛО
СЕПТЕМБАР 1938

I ЧЛАНЦИ

Страна

- 1) Александар Маклецов: Типологија злочинаца у модерном законодавству 193
- 2) Д-р Милан Бартош: Спорови појединаца и страних држава 210
- 3) Д-р Душан Љ. Пантелић: Сеф (Свршетак) 216
- 4) Миодраг Д. Туцаковић: Бергсонов интуиционизам у филозофији права 225
- 5) Д-р Ханс Ј. Бауер: Стварна надлежност по кривичним делима из Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави 239
- 6) Борислав Ив. Благојевић: Решавање сукоба између законика и осталих правних извора према одредбама у Душановом законуку 241

II МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

- Д-р Рафаило Левић: Швајцарска и санкције 245

III АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

- Светозар Ацић: Дисциплинска одговорност ученика средњих школа 251

IV УНИВЕРЗИТЕТСКА ХРОНИКА

- Д-р Јован Ђорђевић: Универзитетски проблеми на Међународној конференцији за вишу наставу 253

V СУДСКА ХРОНИКА

- 1) Д-р Видан О. Благојевић: Надлежност суда за испуњење уговора мора се исправом утврдити — § 85 ГРПП, јер у противном тужба следује општу месну надлежност туженога — § 61 ГРПП 257
- 2) Јован Д. Смиљанић: а) Ванбрачна жена нема право на накнаду од ванбрачног мужа за вршене домаћинске послове за време ванбрачног живота. (Са примедбом д-ра Драгољуба Аранђеловића) 259
- б) Иако је брак разведен на штету мужа, жени не припада право на издржавање од мужа, кад јој то право није признато пресудом духовног суда (чл. 96 т. 6 Зак. о цркв. властима). (Са примедбом д-ра Милана Бартоша) 260
- в) По § 103 ГЗ није допуштен уговор по коме би се супрузи споразумели о разводу или уништају брака. (Са примедбом д-ра Милана Бартоша) 262
- 3) Иван Д. Петковић: Кад два лица доводе право својине непокретног добра од истог лица, прече је у праву оно које је пре убаштињено, мада друго лице има ранију судску пресуду 263
- 4) Душан П. Мишић: За право на накнаду штете потребни су ови елементи: повреда уговорно-законских одредаба, претрпљена штета и узрочни однос између повреде и штете 266
- 5) Драгомир Д. Герасимовић: Посредовање за купопродају непокретности је грађански посао 267
- 6) Слободан Савић: За позакончење доцнијим браком довољна је очева изјава и по мајчиној смрти 268
- 7) Радомир Н. Савић: Урачунавање времена после изрицања првостепене пресуде у издржану казну 270

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Год. XXVIII Друго коло 25 Септембар 1938 Н'њига XXXVII (LIV) бр. 3

ТИПОЛОГИЈА ЗЛОЧИНАЦА У МОДЕРНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

I. Увод. — Начело индивидуализације кривичне репресије мало по мало продире у позитивно кривично право модерних држава. То се види нарочито из тога што најновији кривични законици и пројекти садрже прописе о типовима злочинаца и дају легалне дефиниције посебних типова.

Док се још у почетку XX столећа о проблему криминалне типологије расправљало више теориски него практично, у наше доба се сматра као актуелно криминално-политичко и легислативно питање. На законске прописе о томе питању бесумње утицали су теориски назори социолошке и донекле антрополошке школе. Реглементација криминалне типологије у позитивном законодавству претставља дакле остварење криминално-политичких захтева модерне криминологије.

У овом чланку покушаћемо у општим потезима приказати, како је изведена типолошка расподела злочинаца у најглавнијим европским законодавствима, и определити идеје — водиле, којима су се руководили редактори кривичних законика и пројеката приликом ове расподеле.

У нашој расправи на словеначком језику п. н. *Tipologija zločincev* (Zbornik znanstvenih razprav, XIV, Ljubljana, 1938) показали смо да разликовање криминалних типова није било потпуно туђе праву и доктрини старог доба. Ово разликовање је било одиста емпиричко и није се оснивало на систематском карактеролошком проучавању особина кривчеве личности као сада. Али ипак већ римско право бавило се појмовима злочинаца по навици (*consuetudo delinquendi*) и злочинаца, који врше кривична дела у виду заната (*quasi artem*).

Старо италијанско и немачко право је продужило ову римско-правну традицију. Италијански правник Baldus de Ubaldis (1327—1400) бранио је начело, да треба „*gravius punire propter consuetudinem delinquendi*.”¹⁾ У старом немачком праву ово је начело важило нарочито у погледу крађе као најчешћег злочина. Вишеструки поврат код крађе сведочио је о опасности дотичног зликовца. Крадљивац у другом поврату (*ter furatus*) сматрао се као *fur consuetudinarius* и истовремено као непоправљив кривац (*insanabilis*).

Касније се у кривичном праву европских држава појавила тежња за што ефикаснијом борбом против опасних злочинаца по

¹⁾ Упореди: Dahm: *Das Strafrecht Italiens im ausgehenden Mittelalter*. Berlin, 1931. Стр. 298.

навици у опште (*landesschädliche Leute, les malfaiteurs d'habitude*). Између њих је већ у средњем веку законодавство посвећивало особиту пажњу скитницима, просјацима по занату, коцкарима итд.: *die Bettler, Musiggänger, Handstreicher* у немачком праву; *les mendiants, oiseux et jouant aux dés* у француском праву; *idly and disorderly persons and incorrigible rogues* у енглеском праву старијег доба.

С друге пак стране старо право у својим прописима о околностима, које су од значаја за одмеравање казне, узимало је у обзир донекле и тип тзв. случајног злочинца: *homo delinquens occasionarius* за разлику од *homo delinquens consuetudinarius*. *Constitutio Criminalis Carolina* сматрала је као олакшавајућу околност код крађе између осталог и „*commodam occasionem quae ad furandum invitavit*.“ Шпански правник XVII столећа *Silverio Bernardi* је означавао случајног злочинца чак са техничким изразом „*occasionarius*.“²⁾

Из ових кратких података следи да иако у старом кривичном праву уопште преовлађује начело: *poena debet correspondere qualitati criminalis*³⁾ ипак наилазимо већ у њему прве почетке разликовања између акутног и кроничног криминалитета.

Али ова развојна линија била је прекинута у XVIII веку. Доба просвећивања, „*die Aufklärungszeit*“, није било наклоњено идеји о индивидуализацији кривичне репресије. Бекарија (1738—1794) је стајао на гледишту да је једино правично мерило за одмеравање казне штета, коју злочин проурокује народу, — „*il danno fatto alla Nazione*.“ Ако би законодавац рачунао са особинама кривчеве личности, „морао би се саставити не само посебан законик за сваког појединог грађанина, него морао би се за сваки злочин издати нови закон.“⁴⁾ Са своје стране је *Montesquieu* (*Esprit des Lois*, liv. VI, chap. III) означавао задатак судије овако: судија треба да отвори закон и да нађе прецизну казну која се даје применити на одређено дело; његова је чак дужност да изриче ову казну.⁵⁾

Иако је захтев, да се уведу тачно одређене казне за сваки злочин сачињавао оправдану реакцију против произвољних казни старог режима, ипак ово ново гледиште није било повољно за развој идеје о индивидуализацији у подручју кривичног права. Овој идеји тадашњи формални егалитаризам свакако није био наклоњен.

Кривично законодавство XIX столећа је убрзо осетило потребу оштријих мера против окорелих (хроничних, хабитуелних) злочинаца. У непосредној вези са тиме појавио се појам колектив-

²⁾ Види: *Quintiliano Saldaña: La biotipologie criminelle*. Стр. 159.

³⁾ *Prof. dr. Joh. Nagler: Die Strafe. Eine juristisch — empirische Untersuchung*. Leipzig, 1918. Стр. 187.

⁴⁾ *Cesare Beccaria: O zločinih i kaznah*. Preveo d-r Josip Šilović. Zagreb, 1889. Стр. 12.

⁵⁾ Höhn оправдано тврди да „*die notwendige Folge der „peines fixes“ ist das Fehlen jeder Individualisationsmöglichkeit*.“ *Reinhard Höhn: Die Stellung des Strafrichters in den Gesetzen der französischen Revolution (1791—1810)*. Berlin, 1929. Стр. 56.

ног злочина (*delictum collectivum*, *Kollektivdelikt*, *das Gesamtverbrechen*), као низа кривичних радњи, које потичу из истог правца воље. Овамо спадају тзв. кривична дела по занимању (*die geschäftsmässigen Verbrechen*), по занату (*die gewerbsmässigen Verbrechen*) и по навици (*die gewohnheitsmässigen Verbrechen*).⁶⁾

Такве правне конструкције новија немачка доктрина означава као „*künstliche Verbrechenseinheiten*“ (Oetker). И заиста појам колективног деликта представља вештачку конструкцију, јер приписује злочину својства, која у ствари карактеришу учиниоачеву личност.⁷⁾ Стога је разумљиво да ова конструкција постепено ишчезава из новијих кривичних законика. Образложење немачког пројекта из 1937 тачно наглашава да поштрење казне за злочине по навици и по занату чини прелаз ка специјалним мерама против професионалних злочинаца.⁸⁾

О потреби законодавне реглментације питања о типовима злочинаца сведоче даље прописи о кажњавању поврата нарочито ако је ново кривично дело потекло из једнородних побуда с ранијим делом. Законодавац жели на тај начин да стане на пут тзв. хроничном криминалитету. С друге пак стране законодавац у својим прописима о условној осуди узима у обзир акциденталне (случајне) злочинце, од којих се са основом може очекивати да ће се у будућности и без извршења осуде уздржати од вршења кривичних дела.

II. Упоредни преглед законодавства.

Француска. Тежња да се уведе двоструки кривично-правни режим за криминалне злочинце на једној и за случајне злочинце на другој страни особито се јасно показала у Француској, почев од познатог *Loi Beranger* од 26 марта 1891 г. (*Loi sur l'atténuation et l'aggravation de la peine*). Француски криминалиста R. Garraud карактерише поменути закон овако:

„Његов принцип почива на разликовању злочинаца по навици (*les délinquants d'habitude*) и злочинаца — новајлија (*les délinquants primaires*). Његов циљ састоји се у репресији и спречавању поврата помоћу комбинације двеју метода, које су се досада употребљавале свака засебно: ублажавања судбине злочинаца — новајлија и поштрења репресије против злочинца по навици.“⁹⁾

⁶⁾ Из опсежне књижевности наводимо: *Dochow: Zur Lehre vom gewohnheitsmässigen und gewerbsmässigen Verbrechen*. 1871. — v. *Lilienthal: Beiträge zur Lehre von Kollektivdelikten*. 1879. — *Hennig: Kollektivdelikt und Rückfall*. 1907. — *Pitzer: Das Kollektivdelikt*. 1909. — *G. Allegro: Dell' abitualità criminosa*. Milano, 1918.

⁷⁾ У томе смислу и *Stooss: „Die Bezeichnung (sc. „Kollektivdelikt“) ist.. nicht treffend, weil nicht eine Mehrheit von Handlungen für das Verbrechen wesentlich ist, sondern die Lebensführung des Menschen, zuletzt sein Charakter, der sich in seinen Verhalten äussert“*. *Carl Stooss: Lehrbuch des österreichischen Strafrechts*. 2-те Aufl. Wien, 1913. Стр. 1913.

⁸⁾ „Die einfache Strafschärfung wegen gewerbs- und gewohnheitsmässiger Begehung ist eine Vorstufe der Sonderbehandlung der Berufsverbrecher.“ Види додатка ка немачком пројекту крив. зак. од 1927 г. п. н.: „*Behandlung der Gewerbsmässigkeit*.“ Стр. 72.

⁹⁾ *R. Garraud: Précis de Droit criminel*. 14-me éd. Paris, 1926. Стр. 564.

Гледиште најновијег пројекта Француског КЗ од 1934 о питању типологије злочинаца је у општим потезима следеће. Један од основних принципа реформе редактори француског пројекта виде у прилагођавању система кривичних санкција не само кривичном делу, већ и личности његовог извршиоца.¹⁰⁾ Француски пројекат истиче нарочито следеће категорије опасних злочинаца: а) душевно-болесни злочинци, пијанице, наркомани и психопати (чл. 72, 73 и 79); б) опасни повратници (чл. 76); в) професионални просјаци и скитнице (чл. 78).

Објашњење уз пројекат види у мерама безбедности, које су предвиђене против ових категорија злочинаца, остварење захтева о индивидуализацији кривичне репресије у сагласности са критеријумом извршиоачеве опасности. Остали злочинци потпадају под опште прописе пројекта, уколико нису у питању малолетни кривци, за које важи посебан закон.

Е н г л е с к а. Даљи корак у томе правцу су учинили Енглеска и њени доминиони. Већ 1869 изашао је у Енглеској закон против опасних злочинаца по навици: *Habitual Criminals Act*, који је био новелиран 1871. Као узор за најновије енглеско законодавство о томе питању послужио је *Habitual Criminals Act of New South Wales* од 1905.¹¹⁾ *Prevention of Crime Act* од 1908, који важи сада у Енглеској, не садржи дефиницију опасног хабитуелног злочинца, него само индиректно каже, ко има да се сматра за таквог злочинца („who is an habitual criminal“). Уосталом закон оставља пороти да решава то питање као фактичко („it is a question of fact for the Jury“),¹²⁾ али ипак под извесним каутеллама. § 10, ст. 2, цитираног закона садржи наиме следећу негативну одредбу:

„Нико се не може прогласити за злочинца по навици, ако поротници на основу доказног поступка нису утврдили: а) да је он, пошто је навршио 16 година, а пред осудом за ново злочинство (crime), био осуђиван најмање три пута за злочинство и да је тврдоглаво водио непоштени или злочиначки живот („and that he is leaving persistently a dishonest or criminal life“) или б) да је он већ раније био проглашен за злочинца по навици и осуђен на меру безбедности превентивног задржања (preventive detention).

Вишеструки поврат сам по себи још није довољан за примену превентивног задржања осуђеног по издржаној казни. Познавалац енглеског кривичног права *Robert Heindl* у вези са тиме каже:

„Као habitual criminals не сматрају се сва лица, која се налазе по трећи пут у поврату. Поврат може потицати и из несрећних спољних околности. Овакви случајни или акутни злочинци не улазе у групу хабителних криваца,

¹⁰⁾ „L'axe du droit pénal se trouve modifié en ce sens que la sanction est établie en considération du coupable plus encore que de son acte.“ *Projet de Loi portant refonte du Code pénal. Exposé de motifs. 1934.* Стр. 3. Тачније види у нашем чланку: Мере безбедности у Француском пројекту кривичног законика 1934 године. Споменаца Доленцу, Креку и др. II. Стр. 654.

¹¹⁾ Енглески текст овог закона објављен је и у књизи: *Robert Heindl: Der Berufsverbrecher, 1927.* Стр. 401—404.

¹²⁾ Упореди: *Seymour T. Harris: Principles and practice of the Criminal Law. London, 1926.* Стр. 423. — *A. Paterson et Lord Polwarth: Grande Bretagne. Aperçu du système pénitentiaire. Recueil de documents en matière pénale et pénitentiaire. Bern, 1935.* Стр. 257.

јер не показују трајну злочиначку склоност. Само злочинци, код којих се злочин већ претворио у стално занимање или професију, потпадају под поменути закон".¹³⁾

Закон ставља још један услов за превентивно задржање: оно се може одредити само онда, кад је заиста неопходно потребно с обзиром на јавну безбедност: „if it is expedient for the protection of the public.“

Док се прописи о превентивном задржању тичу злочинаца по навици у најширем смислу речи, други енглески закон — Probation of Offenders Act од 1907 — има у виду случајне злочинце. Против њих су предвиђене мере као условна осуда, заштитни надзор и чак ослобођење од сваке казне у особито лаким случајевима.

Из тога се види да и модерна енглеска криминална политика почива на разликовању између хроничног и акутног криминалитета.¹⁴⁾

Италија. Веома занимљиву слику у погледу легалне типологије злочинаца пружа најновији развој италијанског кривичног законодавства. Опште познато је да је баш у Италији под утицајем антрополошко-позитивистичке школе (Lombroso, Ferri, Garofalo, Mario Carraro и др.) идеја о типолошкој расподели криваца у циљу индивидуализације кривичне репресије највише уродила плодом. Свој врхунац ова је идеја постигла у пројекту италијанског кривичног законика од 1921, чији је spiritus rector био Enrico Ferri (1856—1927). У овом пројекту већа или мања тежина злочина се не сматра више као главно мерило за примену кривичних санкција. Објективни значај дела се узима у обзир само као знак или индиција веће или мање учиниоаче опасности („Sol-tanto come indice di maggiore o minore pericolosità“).¹⁵⁾

Типолошка класификација злочинаца сачињава право средиште Феријевог пројекта, јер његови прописи су прилагођени различним категоријама делинквената.¹⁶⁾

У сагласности са Феријевом доктрином пројекат дели злочинце у типолошке групе према степену њихове опасности по правни поредак. У групу мање опасних учинилаца убраја пројекат случајне и емотивне злочинце („злочинце из страсти“). Као околности које сведоче о мањој опасности учиниоаче пројекат сматра: беспрекорно раније владање, извињавајуће мотиве, афективно

¹³⁾ Robert Heindl, цит. дело, стр. 367.

¹⁴⁾ Упореди: Sir R. Anderson: How to put an end to professional crime? 1901. — D-r Edgar M. Foltin: Die chronisch erhöht Gefährlichen. Mit besonderer Berücksichtigung ihrer Behandlung im englischen Recht. Wien, 1927. — R. Vambergy: Kampf gegen das gewerbmässige Verbrechen in England. „Archiv für Kriminologie.“ Bd. 32. — Weidlich: Die Prevention of Crime Bill von 1908. „Monatsschrift f. Kriminalpsychologie“. Bd. 5. — P. Saffelmacher: Schutzhaft gewohnheitsmässiger Verbrecher in England. „Z. f. die gesamte StrRW.“ Bd. 30.— Sammlung ausserdeutscher Strafgesetzbücher. Neueste englische Kriminalpolitik. (1. Children Act, 1908. — 2. Prevention of Crime Act, 1908. — 3. Probation of Offenders Act, 1907). Berlin, 1909.

¹⁵⁾ Види: Relazione sul Progetto preliminare di Codice penale italiano. Roma. Стр. 53.

¹⁶⁾ „...Il Titolo II di questo Progetto contiene un sistema di norme, che sostanzialmente sono adattate alle diverse e principali categorie dei delinquenti“. Op. cit., стр. 42.

стање, нарочито проузроковање услед изазивања од стране оштећеника, сугестивни утицај гомиле и т. д. Сви ови узроци злочина карактеристични су за случајне, односно емотивне злочинце.

Мање опасним типовима пројекат противставља опште опасне хабитуелне злочинце или злочинце по навици (*delinquenti abituali*). Заједничко обележје ових злочинаца јесте њихова трајна злочиначка наклоност („*una persistente tendenza al delitto*“). Али у оквиру тога „хроничног“ криминалитета треба, према мишљењу аутора пројекта, водити рачуна о различним типовима злочинаца ове врсте („*tener conto dei diversi tipi di delinquenti abituali*“).¹⁷⁾

Извор трајне (хроничне) злочиначке наклоности није наима једнак. Мотиви пројекта од 1921 (стр. 67) разликују у овом погледу четири основна типа: 1) тип злочинаца по природеној наклоности (*il delinquente per tendenza congenita*), који одговара појму *delinquente nato*; 2) тип злочинаца по природеној мржњи према раду (*il delinquente per una congenita ripugnaza al lavoro metadico*); 3) тип злочинца по стеченој навици (*il delinquente per abitudine acquisita*) и 4) тип злочинца по занату (*il delinquente per mestiere o professionale*). Најзад посебну типолошку групу делинквената сачињавају „*delinquenti infermi di mente*.“ Ова група обухвата не само лица у стању потпуног душевног растројства, него и психопате, хроничне алкохоличаре и наркомане.

Задржали смо се код Феријевог пројекта, иако он није постао закон, јер су његове одредбе о криминалним типовима знатно утицале на садашњи Италијански кривични законик од 19 октобра 1930, који се иначе, према замисли његовог аутора Росо, базира на битно другом идејном основу него Феријев пројекат.

Saedes materiae је пре свега 2 одсек IV поглавља новог КЗ који има наслов: Поврат, вршење кажњивог дела по навици, у виду заната и по склоности према кривичном делу (чл. 99—109). Прописи о поштреној кривичној одговорности за поврат не бележе ништа нарочито оригинално. Значајне су за наш проблем оне одредбе КЗ, које се односе на регламентацију криминалне типологије. Схема ове легалне типологије је у главном следећа:

I Злочинац по навици (*il delinquente abituale*) (чл. 102—104). Нови итал. КЗ разликује случајеве утврђења навике: а) на основу законите претпоставке („*abitualita presunta della lege*“) (чл. 102) и б) на основу судијске оцене („*abitualita ritenuta dal giudice*“) (чл. 103).

Ad. а. Злочинац по навици је онај, ко после осуде на затвор (*reclusione*) укупно више од пет година због три умишљајна (не-нехатна) злочинства исте врсте, извршена независно једно од другог, буде осуђен због новог умишљајног (не-нехатног) злочинства у току десет година, рачунајући од последњег ранијег кривичног дела. У овај рок не урачунава се време, које је осуђеник провео на издржавању казне лишења слободе или мере безбедности, скопчане са лишењем слободе.

Ad. б. Утврђење постојања злочиначке навике на основу судиске оцене претпоставља да неко лице после осуде због два умишљајна (не-нехатна) злочинства буде поново осуђено због долозног злочинства и да судија, с об-

¹⁷⁾ Ibid., стр. 67.

зиром на тежину кривичних дела, на време кад су она извршена и на друге у закону предвиђене околности сматра да је кривац одан вршењу кривичних дела („che il colpevole sia dedito al delitto“). (Чл. 103). Из члана 104 КЗ следи да судија може утврдити постојање навике не само код злочинаца у ужем смислу речи, него и код извршилаца кривичних дела, која су квалификована као преступи.

II. Злочинац по занату (чл. 105):

Као злочинац, односно преступник по занату (il delinquente o contravventore professionale) се сматра онај, код кога постоје предпоставке злочинца или преступника по навици, ако се с обзиром на природу кривичног дела, кривчево владање, начин живота и друге околности може закључити, да он из навике, иако само делимично, живи од добитка кривичног дела („che egli viva abitualmente, anche in parte soltanto, del proventi del reato“).

Коментатори КЗ наглашују да злочиначка навика и извршивање злочина у виду заната зависе од објективних и субјективних услова кривчеве личности без икаквог обзира на антрополошки менталитет.¹⁸⁾

Професионални значај злочиначне делатности се констатује увек на основу судиске оцене. Законита презумпција за разлику од утврђења злочиначке навике у овом случају није допуштена.¹⁹⁾

III. Злочинац из склоности ка вршењу кривичних дела (il delinquente per tendenza) (чл. 108).

Злочинцем из склоности се сматра онај, ко, иако није нити повратник нити злочинац по навици или по занату, изврши долозно (не-нехатно) кривично дело против живота или личног интегритета, које само по себи и у вези са другим околностима испољава његову нарочиту склоност према злочину, чији се узрок налази у посебно ниском карактеру кривчевом („una speciale inclinazione al delitto, che trovi sua malvagia del colpevole“). Ова одредба се не примењује, ако склоност према кривичном делу потиче из душевне болести (vizio totale di mente) или патолошког стања (vizio parziale di mente) (Чл. 108 у вези са чл. 88 и 89).

Тип злочинаца из склоности ка вршењу злочина сачињава без сумње најважнију новотарију у легалној типологији кривцаца новог КЗ. Шта је разумео законодавац под овим појмовима, то се може тачније утврдити тек из образложења КЗ.

Законодавчева је идеја — водила код увођења овог типа била у главнине следећа. Непосредно посматрање злочиначког живља сведочи да не припадају сви злочинци — новајлије врсти мање опасних и поправљивих кривцаца. Међу њима има и таквих, који врше своја недела услед природене или стечене наклоности („per tendenza condenita o acquisita“). Ови злочинци су још опаснији од злочинаца — повратника па чак и од злочинаца по навици и по занату. Срећом они нису многобројни. Због заосталости у развоју или атрофије моралног осећаја они су прави људи — звери.¹⁹⁾ Али пак овде није у питању антрополошки криминални

¹⁸⁾ „L'abitudine e la professionalità nel reato sono desunte da condizioni obiettive e subietive del colpevole, esclusa però ogni considerazione d'ordine antropologico“. Carlo Saltelli — Enrico Romano — Di Faleo: Commento teorico — pratico del nuovo Codice Penale. Con preazione del Guardasigilli Alfredo Rocco. Vol. I. Parte seconda. Roma. 1930. Стр. 524.

¹⁹⁾ Ibid., стр. 541.

¹⁹⁾ „Tali criminali, a cagione di arresto di sviluppo o per atrofia del senso morale, sono delle vere e proprie belve umane“. Saltelli — Romano — Di Faleo, op. cit., стр. 546.

тип („non il tipo antropologico criminale“) у смислу Ломброза, који би имао спољне анатомско-биолошке знакове. То су аморални и баш због тога особито опасни зликовци. Злочинци по склоности су у погледу интелекта и воље нормални и урачунљиви.²⁰⁾ Али им недостаје минимум етичко-социалне способности за уредан живот у друштву. Коментатори КЗ позивају се при томе на италијанског психијатра Tanzi-а (Psichiatria forense, стр. 226), који говори о конституционалној аморалности (l'immoralità costituzionale) таквим лицима, од којих су неки „прави далтонисти у погледу моралног осећаја“ („veri daltonisti del sentimento etico“).

Значајно је, да је у предоснови КЗ претседник комисије Alfredo Rocco говорио о нагонској склоности према злочину („una istintiva tendenza a deliquere“). С обзиром на то разумљив је став Ferri-а, који је у својој критици предоснове КЗ тврдио да је Rocco своју класификацију злочинаца преузео од њега и да злочинац по нагонској наклоности к злочину у ствари није ништа друго, но злочинац по рођењу, — „è proprio e il tanto discusso delinquente nato.“²¹⁾

Али редактори КЗ који се ипак нису хтели солидарисати са чисто-натуралистичком науком Ломброзове школе о delinquente nato, најзад су испустили реч „нагонска“ код карактеристике злочиначке склоности.

Треба објективно признати да дефиниција злочина по склоности ка вршењу кривичних дела у итал. КЗ има у себи унутрашњу недоследност и недотераност. Карактеристика злочина по склоности као човека — звера, „bestia umane“, према изразу Rocco, који у ствари понавља познату формулу Емила Золе, или као конституционално-аморалног субјекта, није у складу са његовом властитом тврдњом да овде није у питању некаква неодољива предестинација к злочину („una irresistibile predestinazione al delitto“).²²⁾ Rocco пориче дакле да је злочиначка склоност нешто кобно и неодољиво. У вези са тиме долази до оптимистичког закључка да су злочинци ове врсте начелно поправљиви.²³⁾

Учење о т.зв. „delinquente tendenziale“ је свакако врло спорно те претставља мешавину натуралистичких и социално-етичких елемената, који нису органски везани међу собом. Стога је сасвим

²⁰⁾ „La tendenza a delinquere... non annienta né diminuisce notevolmente la capacità d'intendere o di volere, appunto perchè non è una malattia né una incoercibile fatalità organica“. Codice Penale. Relazione del Ministro Guardasigilli. Roma, 1930. Стр. 29.

²¹⁾ Enrico Ferri: Principii di diritto criminale. Torino, 1928. Стр. 277. У истом смислу Léon Rabinowicz: Mesures de sûreté. Préface de Enrico Ferri. Paris, 1929. Стр. 70. Упореди још: Henry G. I. Maas Geesteranus: La Réforme pénale en Italie. Paris, 1929. Стр. 63.

²²⁾ Друкчије; Prof. Corso Bovio: Il concetto giuridico della „tendenza a delinquere“ nel nuovo Codice Penale. „Rivista penale“. 1933, fasc. 7—8, стр. 917. — Упореди такође: Ottolenghi: Il delinquente „per istintiva tendenza“ nel nuovo Codice Penale Rocco e l'antropologia criminale. 1928.

²³⁾ „Se questa tendenza non è fatale, non è irresistibile, essa è modificabile con l'educazione“. Цит. према Saltelli — Romano — Di Foleo, op. cit., стр.550.

разумљиво да је комисија италијан. парламента одлучно наступила против легализације овог појма.²⁴⁾ Између осталог она се позивала на то, да је скоро немогуће одредити тачну меру атрофије моралног осећаја као критеријума злочиначке тенденције („la precisa misura dell' atrofia morale, nella quale possa ravvisarsi la tendenza a delinquere“).²⁵⁾

С друге пак стране званично проглашење кривца за злочинца по склоности означава његово трајно жигосање, које се никако не може одобрити с криминално-политичког гледишта.

Легална типологија злочинаца је оправдана тек онда, кад утврђење да извршилац припада овој или оној типолошкој категорији води извесним правним последицама. Према чл. 109 и 216 итал. КЗ проглашење кривца за злочинца по навици, по занату или по склоности к злочину повлачи за собом поред повећања казне још и примену мере безбедности. Припадници свих поменутих типолошких група се сматрају кривично одговорним. Али казне нису довољно ефикасно средство против ових опасних делинквената.²⁶⁾ Баш зато се поред казна примењује овде и мера безбедности, наиме упућење у пољопривредну колонију или у завод за рад (*assegnazione a una colonia agricole o ad una casa di lavoro*) (чл. 219).

IV. Опасни душевно болесни злочинци.

Мера безбедности за ову групу делинквената је упућење у посебан завод за лечење (*ricovero in un manicomio giudiziario*). (Чл. 222).

V. Пијанице по навици и наркомани.

Пијаницом по навици (*ubriaco abituale*) се сматра онај, који се одаје уживању алкохолних пића и често се налази у напитом стању (Чл. 92). Исто као пијанице по навици третирају се и наркомани (Чл. 93, ст. 3). Казна у овим случајевима повећава се. Као мера безбедности је предвиђено упућење у завод за лечење и чување (*ricovero in una casa di cura e di custodia*). (Чл. 221).

Немачка. У немачко законодавство легална типологија злочинаца била је уведена законом од 24 новембра 1933 о борби с опасним злочинцима по навици и о мерама безбедности и поправљању. Овај је закон ступио на снагу 1 јануара 1934 и укључен у текст досадашњег нем. КЗ (§ 20а, §§ 42а и сл.).²⁷⁾

Закон од 1933 разликује следеће типолошке категорије злочинаца: 1. неурачунљиве злочинце и злочинце са смањеном урачунљивошћу (§ 42b); 2. хроничне алкохоличаре и наркомане (§ 42c); 3. професионалне скитнице, просјаке и проститутке (§ 42d); 4. опасне злочинце по навици (§ 20а и § 42е) и 5. опасне сексуалне

²⁴⁾ La Commissione parlamentare propose la soppressione della disposizione concernante la tendenza a delinquere". Codice Penale. Званични мотиви. Стр. 29.

²⁵⁾ Salltelli..., op. cit., стр. 550.

²⁶⁾ Упореди: Alfredo Rocco: Le misure di sicurezza e gli altri mezzi di tutela giuridica. „Rivista Penale“. 1931., fasc. 1—2, стр. 22.

²⁷⁾ Види: Schäfer, Wagner, Schafheutle: Kommentar zum Gesetz gegen die gefährlichen Gewohnheitsverbrecher. Berlin. 1934, као и најновија издања коментара КЗ од Lobe-a, Frank-a, Olshausen-a и Kohlrausch-a.

злочинце (§ 42к). Између свих ових типова највише су занимљиви они који припадају четвртој и петој групи.

Званични мотиви закона од 1933 одређују појам *опасног злочинца по навици* (*der gefährliche Gewohnheitsverbrecher*) пре свега негативно, противстављајући га случајном злочинцу. Случајни злочинци су кривци, чије је владање досад било непорочно. Кажњиво дело сачињава у њиховом животу тужну епизоду, због које се пре свега они кају. Насупрот томе основна црта злочинаца по навици је склоност ка вршењу злочина (*Hang zum Verbrechen*), од које друштво може да се одбрани само помоћу дуготрајне изолације злочинаца.²⁸⁾ Изолација (задржавање) мора да траје све доклегод то захтева друштвена безбедност. Као формални услов да се неко лице призна за опасног злочинца по навици закон тражи да је злочинац извршио три важна и изречно квалификована кажњива дела и да временски размак између ових дела не превазилази пет година (§ 20-а цит. закона). Али овај формални услов као такав још није довољан за признање извршиоца злочинцем по навици. То је у сваком конкретном случају *quaestio facti*, о коме треба да одлучи суд на основу целокупне оцене извршених дела („*die Gesamtwürdigung der Taten*“) (§ 20-а цит. закона). Са гледишта немачке јудикатуре о нарочитој опасности злочинца сведоче са једне стране посебно велика вредност нападнутог правног добра („*der besonders hohe Wert des angegriffenen Rechtsgutes*“), са друге пак стране употреба посебно опасних средстава („*die Anwendung besonders gefährlicher Mittel*“) за извршење злочина.²⁹⁾

Појам опасности претпоставља свакако, да се од осуђеника у будућности може са разлогом очекивати понављање кажњивих дела,³⁰⁾ која значе битно поремећење правне сигурности („*eine erhebliche Störung des Rechtsfriedens*“) (R. G. 68/149).

Питање о томе да ли опасност мора да постоји и у моменту пресуде или је довољно да је опасност постојала у време учињења последњег кривичног дела, у немачкој доктрини је спорно. Прво мишљење, које се и нама чини оправдано, брани Kohlrausch.³¹⁾

Ако је лице осуђено као опасни злочинац по навици, онда суд истодобно са појачаном казном осуђује га на задржање по издржаној казни (*Sicherungsverwahrung* као мера безбедности), које се не ограничава никаквим роком. Ослобођење је могућно не раније од три године и увек је условно.³²⁾

Према немачком закону од 1933 (§ 42к новел. КЗ) *опасни сексуални злочинци* су она лица, против којих је предвиђено као мера безбедности ушкопљење (кастрација, *Entmannung*). Ова мера се примењује само према

²⁸⁾ Упореди: А. Маклецов: Мере безбедности у новом немачком законодавству. Архив, 1936, април. — Wilke: La lutte contre les délinquants d'habitude dans le droit pénal allemand... Revue de Droit pénal et de Criminologie". 17 année. No 12.

²⁹⁾ Dr. Franz Kluge: Die Rechtssprechung des Reichsgerichts zu den Massnahmen der Sicherung und Besserung. Gewohnheitsverbrechergesetz Berlin. 1937. Стр. 22. Упореди још: Dr. Hans Mayr: Drei Jahre Sicherungsverwahrung. „Monatsschrift f. Kriminalbiologie und Strafrechtsreform“. 1938, Н. 1.

³⁰⁾ По мишљењу немачког царевинског суда (Reichsgericht), „hiez u reicht eine blosse Wahrscheinlichkeit, dass der Täter des Rechtsfriedens demnächst wieder stören kann, nicht aus. Es muss vielmehr mit Rücksicht auf die bisherige Häufung der Straftaten und die bisher gezeigte Hartnäckigkeit und Stärke des verbrecherischen Willens eine bestimmte Wahrscheinlichkeit dafür bestehen, dass er dies in Fortwirkung seines verbrecherischen Hanges auch wirklich tun wird“. (R. G. 68/149). Цитирамо по Franz Kluge, op. cit., стр. 21.

³¹⁾ Kohlrausch се позива на то да „der Ausdruck „gefährlich“ eine rein auf die Zukunft hinweisende Tendenz habe“. Kohlrausch: Str. G. B. für das Deutsche Reich. 32. Aufl. Berlin. 1936. Стр.47. Contra Kluge, op. cit., стр. 26

³²⁾ О практичним последицама условног отпуста види нарочито: Dr. Hans Mayr: Die Entlassung aus der Sicherungsverwahrung. „Monatsschrift f. Kriminalbiologie und Strafrechtsreform“. 1937, Heft 2.

мушкарцима, који су за време изрицања пресуде навршили најмање 21 годину. Услови за признање неког лица опасним сексуалним злочинцем јесу следећи: 1) осуда мушког лица на казну лишења слободе, која има да траје бар шест месеци а изречена је због принуде на обљубу, силовања женске, полне злоупотребе малолетника, јавног извршења блудне радње или због телесне повреде, нанете ради узбуђења или задовољења полне страсти (садизам), ако је то лице у току последњих пет година било осуђено за дела сличне врсте и ако општа оцена његових дела сведочи да је у питању опасни злочинац против јавног морала (*ein gefährlicher Sittlichkeitsverbrecher*), или 2) осуда лица бар за два слична случаја на казну лишења слободе најмање од једне године дана, мада то лице и није било раније осуђено за дела те врсте или најзад 3) осуда лица за убиство са предумишљајем или убиство извршено ради узбуђења полне страсти (*Lustmord — Lusttods Schlag*) (§ 42х новел. КЗ). Овде је, дакле, довољна већ и само једна осуда.

Из овога се види да се према извршиоцима других кривичних дела против јавног морала нао напр. родооскрвњење, против-природни блуд итд. кастрација не може одредити. Као разлог за овај изузетак коментатори наводе да поменута кривична дела против јавног морала, иако су врло одвратна, ипак не сведоче о таквој полној изопачености кривчевој, која би правдала примену кастрације. Што се пак тиче хомосексуалаца по правилу применом кастрације не постиже се дефинитивно отстрањење овог против-природног нагона.³³⁾ Код јавног извршења блудне радње треба разликовати случајеве полне покварености, када је кастрација по закону допуштена, и случајеве, када ексхибиционизам има значај једне грубе шале, односно увреде.³⁴⁾

Белгија. У нашем прегледу модерних законодавстава, која посвећују особиту пажњу типологији злочинаца, свакако не смемо мимоићи Белгију. У развоју модерних идеја на пољу кривичног права и криминологије Белгија по праву заузима важно место. Довољно, ако се сетимо оснивања моралне статистике Quételet-а (1796—1874), Ducpétiaux-а (1804—1868), који је у првој половини XIX столећа толико допринео пенитенциарној реформи у Белгији,³⁵⁾ као и Adolph-а Prins-а, који је заједно са Liszt-ом и Van Hamel-ом оснивао 1889 Међународни савез криминалиста и у својим радовима формулисао и образложио модерне захтеве криминалне политике.³⁶⁾ У најновије доба су се истакли као реформатори кривичног права Carton de Wiart, Vervaeck и др.

У овом чланку морамо да се ограничимо само на кратку карактеристику последње фазе у развоју белгиског кривичног права. Као њен почетак треба узети 1930 годину, кад је био у парламенту изгласан Закон о социалној заштити у погледу абнормалних лица и злочинаца по навици (*Loi du 9 avril de défense sociale à l'égard des anormaux et des délinquants d'habitude*), који је сту-

³³⁾ Schäfer, Wagner, Schafheutle, op. cit., стр. 148.

³⁴⁾ Упореди: Kluge, op. cit., стр. 73.

³⁵⁾ Ducpétiaux: Des conditions d'application du système de l'emprisonnement séparée et cellulaire.

³⁶⁾ Adolphe Prins: Science pénale et droit positif. (1899) и La défense sociale et les transformations du droit pénal. (1911). — M. Vesnič: Un criminologiste - sociologue belge A. Prins. „Revue pénitentiaire”. 1920.

пио на снагу 1 јануара 1931.³⁷⁾ Овај је закон привукао на себе посебну пажњу и изван Белгије, јер претставља озбиљан покушај да се доследно оствари типолошка класификација злочинаца („la sériation typologique des condamnés”, да употребимо израз белгиских криминалиста) не само на хартији, него и у стварности.³⁸⁾

На припреми овог закона су сарађивали министри Правде, који су припадали различитим странкама и идејним правцима: либерали (Hymans, Janson и Masson) католици (Carton de Wiart и Tchoffen) и социјалисти (Vanredvelde и Soudan). Сви су били сложни у томе да је преко потребно спровести реформу кривичног права и извршивање кривичних санкција, која би одговарала начелу индивидуализације кривичне репресије.

Већ из наслова белгиског закона од 1930 следи да законодавац одређује посебне мере безбедности у погледу двеју група делинквената: 1) опасност душевно-болесних и психопатичних делинквената (les anormaux aux tendances criminelles et les aliénés délinquants d'habitude).

Ad. 1. У прву групу спадају делинквенти, који се налазе у стању душевног растројства (en état de démente), као и у тешком стању психичне неравнотеже (dans un état grave de déséquilibre mental) или слабоумности (de débilité mentale) (чл. 1 цит. закона). У питању су не само потпуно абнормални субјекти, него и лица, код којих постоји битно смањена урачунљивост.³⁹⁾ Уместо истражног затвора ова лица се упућују у посебна психијатрична одељења казних завода (les annexes psychiatriques des centres pénitentiaires). (Чл. 13 цит. закона). Максимум трајања интернације абнормалних делинквената као мере безбедности креће се између 5 и 15 година према тежини кажњивог дела (чл. 19 цит. закона). Лица, која су условно отпуштена из завода, налазе се за време кушње под надзором психијатра. У случају потпуног излечења отпуст постаје дефинитиван (чл. 21, став 2 цит. закона).

О практичним резултатима нових мера против опасних абнормалних злочинаца у Белгији има и већ званичних статистичких података. Од 1 јануара 1931 до 31 децембра 1934 су била упућена у психијатриска одељења казних завода⁴⁰⁾ 1637 лица, од којих 1471 мушкарац и 166 жена. Условни отпуст се примењивао

³⁷⁾ Мере против скитница и професионалних просјака су предвиђене у старијем закону од 1891 г.: Loi pour la répression du vagabondage et de mendicité.

³⁸⁾ Упореди нарочито: Jean Buffelan: La réforme pénitentiaire en Belgique et la Loi de défense sociale. Paris. 1930. — Roger Cahen: Le régime pénitentiaire et la Loi de défense sociale. Paris. 1936. — O. Piccard: Délinquants anormaux et récidivistes. Commentaire. Bruxelles, 1931 — Niko Gunzburg: Les transformations récentes du Droit pénal, (Chap. IV.: La Loi Belge de défense sociale). Paris — Bruxelles 1933. Стр. 68—84. — Léon Rabinowicz: La lutte moderne contre le crime. Préface du Comte Carton de Wiart. Bruxelles. 1930.

³⁹⁾ „Le législateur a voulu atteindre non seulement les déments complets, mais les anormaux ayant une responsabilité atténuée dans une large mesure”. Roger Cahen, op. cit., стр. 136.

⁴⁰⁾ О режиму ових завода Roger Cahen (стр. 64, 65) саопштава следеће: „Les anormaux qui sont placés à l'annexe sont l'objet d'examen médicaux et psychiatriques approfondis. On amorcera les cures de désintoxication alcoolique ou de morphine. La discipline des annexes est assez stricte, sans aucune rigueur inutile”. Подроб. види: Docteur Vervaeck: а) Les avantages des annexes psychiatriques. „Revue de Droit pénal et de Criminologie”. 1927. и б) L'annexe psychiatrique. Son rôle dans l'application de la Loi de défense sociale. Ibid., 1932, br. 4.

у врло широком обиму, наиме у 1072 случајева. Искуство је показало да таква сувише либерална пракса није целисходна, јер је у 256 случајева (23%) отпуст био опозван услед понављања злочина од стране отпуштеника. Аутори реформе признају и сами да условни отпуст треба примењивати са већом опрезношћу.⁴¹⁾

Ad. 2. У својим прописима о злочинцима по навици белгиско законодавство се ослања донекле на енглески Prevention of Crime Act од 1908.⁴²⁾ Белгиски закон од 1930 као и енглески не садржи подробну дефиницију злочинца по навици и говори уопште о повратницима и злочинцима по навици („les récidivistes et les délinquants d'habitude") (чл. 26 цит. закона). Само у чл. 25, ст. 2, означава као злочинца по навици лице, које испољава трајну злочиначку склоност („une tendance persistante à la délinquance"). И баш у овом случају поврат није неопходан услов за примену мере безбедности. Довољно је, ако је осуђеник у току 15 година извршио најмање три злочина, од којих се сваки кажњава затвором преко 6 месеци, и то било у поврату, било у стицају.

Закон садржи веома компликоване одредбе о различним врстама поврата (le récidive de délit sur crime, de crime sur délit, et de crime sur crime) као условима за квалификацију осуђеника као злочинца по навици. При томе о суде, које су поништене услед рехабилитације, не узимају се у обзир.

Као мера безбедности против злочинца по навици је предвиђено задржавање по издржаној казни. Од ове мере су безусловно изузети политички злочинци. Трајање задржавања зависи од квалификације злочина у поврату (злочинство — преступ) и колеба се с обзиром на максимум између 5 и 20 година. Примена мере безбедности је обавезна код поврата због злочинства, а у другим случајевима само факултативна. Ако постоје претпоставке за примену ове мере безбедности, суд изриче у својој одлуци само то да се осуђеник препусти „à la disposition du gouvernement" (чл. 24 цит. закона). Извршивање ове мере спада у делокруг Министра Правде, који има да самостално одлучи да ли је њена примена у конкретном случају опортунa или не. Министар Правде има чак и право да уопште не прибегава овој мери, ако сматра да злочинац, пошто је издржао казну није више опасан за јавну сигурност („s'il estime qu'il ne présente pas plus aucun danger social"). Условни отпуст дозвољава и опозива исто тако Министар Правде. О дефинитивном отпustu одлучује апелациони суд.

Чехословачка. Најновији чехословачки владин пројекат КЗ од 1937 дели злочинце у следеће главне типолошке групе:

1. Психопатични злочинци, код којих постоји смањена урачунљивост и који су опасни за живот, тело, имовину и јавни морал (§§ 3, ст. 1). Значајна особина чехословачког пројекта се састоји у томе, што се мера безбедности, наиме упућење у завод за лечење, може изрећи на основу пресуде кривичног суда само против лица са смањеном урачунљивошћу. Иако су редактори пројекта били свесни тога да и потпуно неурачунљиво лице може да буде опасно за правни поредак, ипак бране назор, према коме одређење мере безбедности у овом случају није задатак кривичног суда („neni úkolem soudu trestního") (Мотиви, стр. 258). Мотиви

⁴¹⁾ Упореди: Vervaeck: Le premier bilan quinquennal de la Loi de défense sociale. „Revue de Droit pénal et de Criminologie". 1936, јуни. — Fünfjährige Bilanz des belgischen Gesellschaftsschutzgesetzes. „Monatsschrift für Kriminalbiologie". 1937., Н. 4., стр. 192.

⁴²⁾ „... Les pénalistes belges avaient jeté le regard vers l'Angleterre", признаје и N. Gunzburg, op. cit., стр. 76.

пројекта у прилог овог мишљења наводе два разлога, који нам се ипак не чине потпуно убедљиви :а) кривични поступак тобож не даје сва потребна јемства за примену ове мере; б) упућење лица, ослобођених од оптужбе због неурачунљивости, у завод за лечење на основу пресуде кривичног суда би значило жигосање ових лица у очима јавности (Мотиви, стр. 258). Потребну заштитну меру у овим случајевима мора да изриче грађански суд.

2. Опасни алкохоличари и наркомани (§ 83, ст. 2).

3. Опасни паразитни злочинци, чија су кривична дела у непосредној вези са њиховом мржњом према поштеном и трајном раду („*nechut'k roctivé a vytrvalé práci*“) (§ 84).

4. Злочинци по занимању (*řemeseni zločinci*). Чехословачки пројекат даје легалну дефиницију овог криминалног типа (§ 70, ст. 2). Као злочинац по занимању се сматра кривац у поврату, ако његов карактер, начин живота, значај извршених кривичних дела и друге околности сведоче о трајној кривчевој склоности према злочинствима и преступима исте врсте, као и о његовој опасности за живот, тело, имовину или јавни морал. Поред пооштрења казне (§ 70, ст. 1) предвиђено је као посебна мера безбедности задржавање злочинаца по занимању у заводу за опасне злочинце (*odkázání do ústavu pro nebezpečné zločine*) (§ 85).

Чехословачки пројекат садржи осим тога у § 19, ст. 2, легалну дефиницију кривичног дела, извршеног у виду заната (*čin spáchan po živnostensku*). То су кривична дела, помоћу којих кривац хоће да осигура себи стални или бар привремени извор за приход. Није јасно, зашто је „професионализам“ наведен у пројекту као карактеристика кривичног дела, док се извршивање злочина „по занимању“ сматра са разлогом као обележје посебног типа злочинца.⁴³⁾

Дали смо кратки упоредни преглед типологије злочинаца у модерном кривичном законодавству. Осим Француске, Енглеске, Немачке, Италије, Белгије и Чехословачке, о којима је био говор у нашем чланку, и друге европске државе (Пољска, Швајцарска, Норвешка, Данска, Шведска, Холандска и др.) увеле су — у ширем или ужем обиму — легалну класификацију злочинаца. Али смо се свесно ограничили само на она законодавства, која су особито значајна баш у погледу расподеле криминалних типова.

Ј у г о с л а в и ј а. Какав став заузима југословенски КЗ према проблему криминалне типологије?

Већ мотиви пројекта КЗ за Краљевину Србију од 1910 по-
дробно су расправљали о хроничном криминалитету.⁴⁴⁾ Образложење § 63 цит. пројекта даје следећу карактеристику „криминалних“ криваца:

⁴³⁾ Подробну оцену Чехословачког пројекта од 1937 г. дали смо у нашој расправи на словеначком језику п. н.: *Noví čehoslovaški načrt kazenskega zakona iz l. 1937. „Slovenski Pravnik“*. 1937, бр. 11—12.

⁴⁴⁾ Пројекат и мотиви Казненог Законика за Краљевину Србију. Службено издање Министарства Правде. Београд. 1910.

„Злочинцима, које неколико издржаних казна није могло да врати на прави пут, прешао злочин у навику, они су дакле склони злочину и врше га по навизи, те стога они и представљају праву опасност за друштво. За такве злочинце могло би се рећи да су опште опасни или чак и непоправими“ (Стр. 231). Што се тиче мера против ових злочинаца пројекат се позива на страна законодавства, нарочито на француско, енглеско, немачко, швајцарско и норвешко. Ова законодавства морала су „све ове злочинце, који показују сталну склоност ка злочину, метнути у једну групу и прописати нарочито поступање с њима“ (стр. 234). Српски пројекат није дао дефиницију злочинаца по навизи и по занату, већ је описним путем, набрајањем претпоставака, које се имају испунити, одредити, према коме имају да се употребе мере безбедности. Једну од првих претпоставака да је неко склон злочину, да злочине врши по навизи, чини несумњиво вишеструки поврат. Али сем вишеструког поврата пројекат тражи још и то, да се из свих ранијих извршених дела и из живота злочинчевог даје извести закључак да се он неће уздржати од даљег вршења кривичних дела и да ће стога бити опасан по друштво. „Суд је овде слободан у својој оцени.... Чим суд нађе да је неко склон злочину, онда је самим тим дата и опасност по друштво“ (Стр. 235).

У погледу трајања мере безбедности Српски пројекат био је чак радикалнији од садашњег југосл. КЗ (§ 51 КЗ). Наиме пројекат није знао за максимум трајања мере безбедности против злочинаца по навизи (§ 63 пројекта). По мишљењу његових редактора, постављање највише границе времена у складу је са појмом казне, али никако не са појмом мере безбедности (стр. 236). Али већ пројекат од 1922 прихватио је друго гледиште, које је усвојио и КЗ од 1929, наиме да допуштење неограниченог држања у заводу могло би довести у опасност личну слободу од самовоље власти.⁴⁵⁾

Као начелни противник посебних мера безбедности против злочинаца по навизи и професионалних криваца иступио је д-р Душан Суботић и то већ као члан комисије за израду КЗ за Краљевину Србију. У својем одвојеном мишљењу он је доказивао да „изречене казне довољне су у борби против криминалитета; а државна полиција има својим другим превентивним мерама, а не лишењем слободе, да отклони опасност од криминалитета који претстоји, па ма он долазио и од професионалних злочинаца. Због немоћи државних органа не сме се прићи једном необичном средству, као што је ово, што га наш пројекат предлаже“ (Мотиви. Одвојено мишљење д-ра Д. Суботића. Стр. 743). То своје мишљење је одлични српски правник доследно бранио и у својим потоњим радовима. Као убеђени присталица конзервативног правца у класичној школи кривичног права он је до краја сумњао у целисходност мере безбедности, предвиђене у § 51 југословенског КЗ: „Захтев модерног схватања је остварен (scilicet: у томе §-у) у пуној мери, па ипак остаје питање, да ли је то баш било потребно, кад је у систем казни већ уведена доживотна робија, којом би се то у истој мери и можда још боље постигло.“⁴⁶⁾

Овај скептицизам чини нам се претеран. Југосл. КЗ, који је уопште увео мере безбедности у доста широком обиму, са јуно разлога је преузео из Српског пројекта и меру безбедности задржавања окорелих повратника по издржаној казни, ма да се ограничило на десет година максимум трајања ове мере, која је у Српском пројекту била апсолутно неодређена.

Што се тиче криминалне типологије, југосл. КЗ не садржи додуше формалну расподелу злочинаца у типове као напр. итал. КЗ од 1930, али у суштини он их без сумње разликује.⁴⁷⁾ Из одре-

⁴⁵⁾ Пројекат Казненог Законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. Кратко објашњење. Београд. 1922. Стр. 86.

⁴⁶⁾ Д-р Душан Суботић: Шест основних проблема кривичног права. Београд. 1933. Стр. 106.

⁴⁷⁾ Упореди: А. Маклецов: Учиниочева личност у југословенском кривичном праву. „Правосуђе“. 1933. Стр. 534.

даба КЗ о условној осуди (§ 65 и сл.) произлази да је условна осуда намењена случајним или тачније акутним кривцима, који не показују трајну злочиначку диспозицију и који крше прописе КЗ више под утицајем спољних (екзогених) узрока.

С друге пак стране наш КЗ познаје више типолошких категорија злочинаца, који спадају у оквир хроничног криминалитета. То су: 1. опасни окорели повратници (§ 51); 2. паразитни злочинци, који врше своја недела због мржње према раду (§ 52); 3. опасни душевно-болесни и психопатични делинквенти (§ 53); 4. криминални хронични пијанице (§ 54).

У групу хроничног криминалитета морамо убројати и случајеве, наведене у посебном делу КЗ у вези са појединим кривичним делима, која се извршују по навици (§ 280) или у виду заната (§§ 158, 222, 268, 281, 337, 359, 362, 375 крив. зак.).⁴⁸⁾

Из ових прописа посебног дела КЗ види се да је и југословенско кривично право сачувало конструкцију колективног кривичног дела, коју смо горе карактерисали као застарелу и вештачку.

III. За к љ у ч ц и. Упоредни преглед оних одредаба најновијег кривичног законодавства, које се односе на типологију злочинаца, даје основицу за неке опште закључке.

Треба нагласити да и у наше доба кривично дело још увек сачињава основни појам у кривичном праву. Законодавац мора водити рачуна о објективном значају кривичног дела и правног добра, које је злочином погођено или угрожено. Али истовремено је кривично дело израз учиниоачеве личности, на коју кривично право хоће да утиче својим санкцијама. У томе смислу позната Liszt-ова формула, да се не кажњава кривично дело, већ његов учинилац („Nicht die Tat, sondern der Täter ist zu bestrafen“), свакако претерује значај учиниоачеве личности у погледу кривичне одговорности.⁴⁹⁾

Садашњем стању кривичног права одговара више формула француског криминалисте R. Saleilles-a, који гласи: „Кажњава се злочин, али врста мере, која му одговара, одређује се с обзиром на личност.“⁵⁰⁾

У своме савременом развоју кривично законодавство тежи да из аморфне масе криваца издвоји некоје категорије, које у извесном односу изазивају потребу нарочитих мера у смислу специјалне превенције. Овамо спадају пре свега припадници тзв. хроничног криминалитета, чије је потпуно обележје стална и трајна склоност к понављању кажњивих дела. Одавде потиче и њихова нарочита опасност по јавну безбедност. Узроци злочиначке скло-

⁴⁸⁾ Упореди пресуду Стола Седморице, одељ. Б., од 24 марта 1937 г. Прилог „Slov. Pravnik“: Kazenske odločbe. II, под бр. 290.

⁴⁹⁾ Упореди критичну примедбу R. v. Hippel-a: „Solange es ein Strafrecht gibt, hat es nicht Begriffe, sondern Menschen gestraft. Und solange es ein Strafrecht gibt, wird es Menschen wegen ihrer Taten, daher auch nach deren objektiver Bedeutung Strafen“. Robert von Hippel: Deutsches Strafrecht. I. Bd. Berlin. 1925. Стр. 486, 487.

⁵⁰⁾ „C'est le crime que l'on punit, mais c'est la considération de l'individu qui détermine le genre de mesure qui lui convient“. L. Saleilles: L'individualisation de la peine. 3-me édition. Paris. 1927. Стр. 167.

ности у конкретним случајевима јесу различни. Између ових узрока посебан значај имају с једне стране социални паразитизам (професионални и уопште хабитуелни кривци, кривци због мржње према раду итд.), с друге пак стране болесно стање (умоболни и психопатски делинквенти, хронични алкохоличари и наркомани).

Да забележимо овом приликом тесну узајамну зависност између одредаба кривичног законодавства о посебним типовима криваца и одредаба о мерама безбедности. Докле год је у кривичном праву владао монопол казне и казне се сматрале за једину санкцију против злочина, дотле се начело индивидуализације кривичне репресије могло примењивати у веома ограниченом обиму. Тек откако су поред казна, биле уведене и мере безбедности, постало је могућним и веће прилагођавање санкција особитостима кривчеве личности.

Доследно остварење индивидуализације је могуће само под условом да се узима у обзир и она криминално-типолошка категорија, којој припада кривац. Али индивидуализација кривичне репресије није само циљ. Она има свој смисао и оправдана је само утолико, уколико услед њеног остварења борба против криминалитета постаје ефикаснијом и успешнијом. Према успелој Neureiter-овој дефиницији задатак је легалне типологије — „die Persönlichkeitstypen zu finden, denen bestimmten Behandlungstypen zugeordnet werden können, also die Korrelation zwischen Persönlichkeit und strafrechtlicher Behandlung herzustellen.“⁵¹⁾

Из нашег прегледа види се да док једна законодавства (напр. итал. КЗ од 1930) садрже у потанкостима легалне дефиниције криминалних типова, друга се ограничавају на одређивање више формалних знакова (напр. број и значај поврата, врста казне, на коју је осуђено извесно лице итд.), који сачивањавају услове за примењивање специјалних мера безбедности на посебне групе делинквената.

Свакако законодавац има да избегава такве типолошке карактеристике, које су чисто апстрактне и теориске. Потребна је нарочита опрезност код увођења у закон таквих типолошких дефиниција о којима су мишљења научника још подељена. Овамо, према нашем схватању, спада она типолошка врста зликоваца по нагонској склоности ка вршењу злочина (*il delinquente per tendenza congenita*), коју је усвојио итал. КЗ од 1930 и која је изазвала низ оправданих приговора од стране чак и италијанских правника.

Југословенски КЗ придружио се општој еволуцији најновијег кривичног законодавства. Иако у њему нема подробно разрађених дефиниција посебних типова злочинаца, ипак је идеја о криминалној типологији дошла у њему до изражаја, чиме се омогућава продужење развоја у складу са закључцима науке и потребама практичног живота.

ANALI PFB | analifsb.org Александар Маклецов

⁵¹⁾ v. Neureiter: реферат у „Mitteilungen der Kriminalbiologischen Gesellschaft“. Bd. I., стр. 25. Упореди такође: Edmund Mezger: Kriminalpolitik auf kriminologischer Grundlage. Stuttgart. 1934. Стр. 158 и 159.

СПОРОВИ ПОЈЕДИНАЦА И СТРАНИХ ДРЖАВА

Једно од питања које се све више јавља као основно питање сигурности на међународном тржишту капитала, јесте питање о надлежности суда за пресуђење спорова између појединаца и државе у т. зв. приватно-правним пословима.

Да би се могло дати било какво схватање овога проблема било би нужно посматрати га посебно са становишта унутрашњег права, а посебно опет са гледишта Међународног права.

Пре свега са становишта унутрашњег права, ово питање не може се посматрати подједнако у свима земљама. Гледање на однос власти није подједнако у свима земљама. Ту пре свега постоје у главном три различита система, скоро опречна између себе. Три тезе: француска, германска и англосаксонска јављају се као три система са другојачим последицама. Док француски систем код свих тих послова истражује где је граница ноције о јавној служби, дотле немачки систем тражи је ли такав акт, акт јавне власти као фискуса или као суверенитета. Француска концепција узима као битно да се сви спорови из јавне службе могу подврћи само административном судству и да те спорове административни судови цене и пресуђују у земљи (потпуни спорови), у свима њиховим еманацијама. Напротив немачка концепција је много сложенија. Није довољно да један посао буде по својој природи вршење јавне службе. Потребно је да је склапање тога посла једна прерогатива суверене власти, па да се суђење о томе послу одузме од редовних судова, иначе — и поред појма јавне службе — ти спорови долазе у оквир редовног судства. Англосаксонска доктрина, напротив, увек и свуда долази до изражаја на тај начин што све ове спорове поверава редовном (уосталом једином свом постојећем) судству.

Ова диференција о схватању надлежности за питање јавно-правног односа је од необичне важности по међународно-правне односе. Она, уосталом, долази до свакодневног изражаја пред судовима. То се најбоље може видети на испитивању теорије државног имунитета по разним схватањима.

Напоредо са стварањем француске теорије о потпуном административном спору, који се појам израдио у току XIX в., у Француској појавио се нерешив негативни сукоб надлежности у погледу спорова у којима је споран имовински однос између једне стране државе и једног појединца, ако је тај имовински (дакле чисто приватно-правни) однос произишао из каквог административног акта заинтересоване државе. Ако би се појединац пријавио у овом случају редовном француском суду, он би се огласио за ненадлежног да прими тужбу против стране државе из оваквог односа. Разлоге за ову своју ненадлежност француски судови налазили су прво у свом унутрашњем праву, а затим су то своје резонување преносили и на терен међународне куртоазije. Пре свега ти судови нису по својој стварној надлежности позвани да суде административне спорове. Они одбијају да испитају спорове

те врсте и према страним државама, јер нико не може вршити ону надлежност, која му не припада. Отуда, практично, ови судови дужни су да се из најобичније међународне куртоазије уздрже од суђења оних аката стране државе, које акте они не суде ни у својој држави. Али за те акте у својој држави, домаћи грађани могу се обратити домаћим административним судовима и они ће их, без икаквих ограничења, потпуно пресудити. Међутим француски административни судови, сасвим правилно, стоје на становишту да су они уређени само за расправљање односа француске администрације и појединаца и да се због тога они не могу упуштати у пресуђење спорова појединаца и страних администрација. Практично цело решење је ово : француски редовни судови, поступајући по француској концепцији, квалификују стране административне акте и као ненадлежни не суде у њима, а у Француској нема власти, која би о њима могла да суди. Отуда се створила теорија о државном имунитету стране државе, која није потпуна, јер француски редовни судови суде страним државама у оним случајевима, када они суде и француској држави као физкосу (н. пр. о непокретностима, о трговачким пословима који немају карактер јавне службе, а били су обављени у Француској итд.), али то су изузетци.

Полазећи са истог методичког резонувања, долази се код германских судова до другог решења. У начелу физкосу може бити тужен у имовинским споровима пред германским судовима исто онако као и појединац, уколико обавеза физкоса не проистиче из акта суверене власти државе. Редовни судови ће те спорове, — не ценећи правилност акта администрације и полазећи од претпоставке да је акт о заснивању односа правилан, — пресуђивати као и све друге спорове. Зато домаћи држављанин моћи ће пред домаћим судовима да заснује спор и против стране државе и домаћи судови, неоцењујући суверене акте стране државе, пресуђиваће о обавезама те државе према појединцима, ако по домаћем Грађанско судском поступку постоје претпоставке за судску надлежност. Благо речено: оне увек постоје. То постојање изводи се било из регуле о надлежности због пронађене имовине на домаћој територији, било из норме о надлежности домаћих судова за сваки спор између домаћег тужиоца и туженика, који нема домицил у земљи. Отуда би, с обзиром да се административни уговори (сем вршења права регала) у германским земљама не сматрају као акти „неоспорне“ државне суверене власти, домаћи судови били увек надлежни за расправу ових спорова. То би могло изазвати извесне поремећаје у међународном праву, нарочито у односима са државама које су — руковођене галиканским уређењем судства — примиле теорију о имунитету стране државе. Зато германске државе деле правно питање од политичког. Отуда наведено гледиште је правило. Отступање од тога врши се помоћу т. зв. изузимања. Теорија наређеног изузимања добија свој израз у постављању правила да се оставља право слободне расуде домаћој централној управној власти да нареди обавезно издржавање домаћих судова од пресуђења у конкретном спору, који би

се повео противу одређеног јавно-правног тела стране државе. Дакле правно домаћи судови су увек надлежни за суђење, док се фактички из разлога целисходности отступа од тога. Практично много се не добија овом скоро апсолутном надлежношћу домаћих судова за пресуђење иностраних спорова, јер остаје увек, или бар скоро увек, ван домена пресуђујуће државе могућност извршења пресуде. То је зато што се пресуде противу државе ефикасно могу извршити једино на територији саме те државе. А за такво извршење јавља се као нужност питање давања екзекватуре. Таква екзекватура опет одбија се, ако се осуђена држава држи теорије државног имунитета.

Треће гледиште, англосаксонско, признаје право редовних судова да увек цене спорове противу државе. Отуда се изводи да ће енглески судови бити надлежни да суде и страним државама. Али англосаксонска теорија узима да су редовни судови једновремено еманације и британског суверенитета и међународне заједнице. Отуда ће енглески (или други) судови по сопственој надлежности бити позвани да суде и пресуђују и спорове противу сопствене и противу страних држава. Али они као органи међународне заједнице примењују начела Међународног права. Једно од основних начела у Међународном праву јесте начело неинтервенције. По томе начелу ниједна држава не сме да се меша у оне послове друге државе, који чине суштину појма њене суверености. Ту се односне државе морају уздржавати од сваког мешања. Мешање би било и кад би судови тих других држава узели на себе да пресуђују приватно-правне спорове, који би произашли из таквих аката. То би било неко посредно мешање. Отуда се енглески (боље рећи: англосаксонски) судови у оваквим случајевима уздржавају од пресуђења таквих спорова. Тако се добија, на други начин, исти резултат, који се добија и у другој групи. Одишта ти случајеви су разнолики теориски. Док се код германских судова та ненадлежност постиже путем наредбе владе домаће државе, путем спољне политике одређене националне државе, дотле се код англосаксонских судова до ненадлежности долази на основу сопствене оцене судова и то без обзира на вољу извршне власти и спољну политику националне државе, већ једино на основу дужности домаће државе по Међународном праву. Ту, у суштини, има парадокса. Док је на континенту правило да Међународно право везује као норма, а код англосаксонских народа да оно везује као морално правило кога се треба држати да би га се држале и друге стране државе према домаћој (*comitas gentium*), дотле кроз концепцију односа судова и Међународног права, англосаксонска концепција једино осигурава Међународном праву непосредну санкцију.

Све ово што је до сада наведено показује да је питање надлежности страних националних судова за пресуђење спорова од стране судова друге националне државе врло спорно и неодређено. Најзад као што појединци желе да избегну судове оне државе противу које подижу тужбу, јер не верују у беспристрасност суђења, тако исто с друге стране и тужене државе не желе да им

суде судови оне државе, којима припадају појединци тужиоци. Државе одричу тим судовима квалитет неутралног судије. Треба се ставити на једну нову базу, базу беспристрасности и непартијалности.

Говорило се да је ова нова база добијена стварањем Сталног суда Међународне правде у Хагу. Али овај суд суди једино спорове између државе (*nation à nation, Etat à Etat*). Дакле његова надлежност у споровима између државе и појединца из друге државе не постоји. Одиста овај недостатак отклоњен је путем т. зв. теорије супституције. По тој теорији овај суд судиће и спорове између државе и појединца из друге државе, ако се њихова национална држава стави место њих на терен парнице и подигне тужбу као њихов заштитник. Тако је било у т. зв. портерским споровима (Француска је подигла тужбу противу наше државе и против Бразилије у име својих држављана, портера предатних српских одн. бразилијанских зајмова) и у спору Лозингер (где је нашу државу тужила Швајцарска, као заштитник швајцарских држављана, Лозингерових правопријемника). Али појединац није потпуно заштићен теоријом супституције. Његова заштита није потпуна прво због тога што он нема могућности да натера своју државу на супституцију, друго што све државе немају право на цитирање свих држава пред Хашки суд, треће што парница треба да претставља спор из Међународног права и најзад што ти странци-појединци не морају бити држављани одређене државе (случај хајматлоза је све чешћи после садашњег уобичајеног одузимања држављанства сопственим држављанима из политичких и расистичких побуда). Тако се путем теорије супституције не добија пун резултат у осигурању обавезног и неутралног суђења за случај ако странац буде приватно-правним или административним уговором са иностраном државом повређен у своме приватном праву.

Ово питање је било сигурно раније мање важно. Док је у буржоаским земљама начело поштовања стечених права било основни пострек правног живота, док је била слободна циркулација новчаних сретстава, није се ни постављао проблем суђења појединца — пословних људи и државе, са којом су ти појединци склапали послове. Али када је у ово доба општег политичког и социјалног превирања у свима европским државама дошло до бесконачне државе интервенције у социјалним и економским односима тако да се при спровођењу реформи не поштује стечено право ни домаћих ни странаца, странци су се нашли погођени. Ово је у првом реду био један велики потрес на тржишту капитала. Сви страни капитали осетили су се уздрмани у својим позицијама. Реформе у једној држави нико не може да спречи. Да ли је једна реформа нужна или није, то је питање од специјалног значења баш за саму ту државу. То је једно од питања њеног *ordre public*. Она не допушта да судови друге државе решавају о томе. Тиме би се судови те друге државе мешали непосредно у њену организацију. Низ примера о томе могу најбоље да послуже као слика овог питања: одузимање петролеумских извора

у Мексику од приватних концесионара, спровођење аграрне реформе, подржављавање одређене врсте фабрика (на пр. фабрика оружја), суспендовање јавних радова, укидање клаузуле изборног суђења за државне уговоре и т. д. Ми смо навели неке од ових случајева. Они су довољно јасни да покажу да се у тим питањима свака држава сматра апсолутним господарем ситуације и да полази са гледишта да појединци-странци долазећи да раде на територији једне државе не могу имати веће право од домаћих, па према томе да морају да се у свему потчине општим мерама, које домаћа држава спроводи и према својим држављанима. Насупрот тој тези, страни капиталисти истичу другу тезу, врло суптилну, која покушава да једновремено задовољи и схватања државе и схватање појединца. По тој другој тези несумњиво је непобитно право сваке суверене државе да на својој територији слободно спроводи свој програм социалних и правних реформи. Отуда би појединци, па чак и странци, чак и они странци, који су у уговореном односу са домаћом државом, морали да се покоравају тим реформама. Али с друге стране држава није слободна у спровођењу тих реформи, ако их спроводи на рачун појединаца. Пре свега још увек постоји као међународно правило да се експропријација приватних права врши уз правичну накнаду. Тако држава, без обзира на своје уређење и свој однос према сопственим држављанима, према странцима има да заузме такво држање да ће своје реформе изводити на начин на који неће да оштети странце заинтересоване код ње. Држава, посредно или непосредно, апелује на страни капитал. Он долази у земљу у нади сигурног пласмана. Отуда држава нема право да се стави изнад интереса тих странаца, који су имали вере у међународну солидарност државе. Зато им држава увек дугује потпуно обештећење због предузетих мера.

Како све те мере могу да изазову врло неповољне резултате по сигурност пласмана, поверилачке државе, државе извознице капитала, покренуле су питање о ограничењу држава. Ту су се одмах иставиле две супротне тезе: теза свемогуће државе, која сама оцењује последице својих мера и теза везане државе, по којој држава има дужност према странцима, дужност да им не наноси никакву противправну повреду, тако да се по Међународном праву цени испуњење те дужности.

Уколико су реформе сложеније и уколико је држава као таква више социјалнија, утолико је наведена опасност по страни капитал све већа. Капиталистичка предузећа на свима фронтовима предузимају акције за своју заштиту. Тезе те заштите добијају, разумљиво, разнолике облике: дипломатска интервенција, узимање у службу утицајних људи државе која предузима акцију, штампа, штимунг на међународној пијаци (обарање курсева, бојкот емисија итд.), па чак и утицај на научне организације. Теза о класном праву продира и обистињује се и у Међународном праву. Научници из Холандије и скандинавских држава, земаља које су — иако територијално мале и политички од другостепеног значења — јаки извозници капитала, — покушали су да у

виду научно обласложеног истицања принципа реше ово питање. И кроз Институт за Међународно право и кроз International Law Association, истакнута су ова начела:

1⁰ Појединци не могу у Међународном праву у начелу подизати тужбе противу једне државе пред судовима друге државе. — Ово начело истакнуто је јер се у пракси пресуде страних судова против једне државе показале без ефикасности.

2⁰ Појединци по правилу морају да се у таквим парницама обраћају једино националним судовима оне државе са којом су у уговореном односу и пред њима могу једино тражити осигурање и остварење својих права. — Ово правило је кроз једно дуго и болно искуство показало да се не може увек под овим претпоставкама ослањати на објективност и нужну беспристрасност националних судија, јер су они везани својим схватањем јавног поретка и националних интереса, који су за њихову нацију од необичног значења. Они су, дакле, објективно пристрасни.

3⁰ Суђење пред Хашким сталним судом је такође неефикасно и поред теорије супституције, јер држава нема увек ни жељу ни политичку могућност да се супституише, јер се међународни спор може покретати тек пошто се исцрпу сретства суђења пред националним судовима (а то често прејудицира ствар) и најзад јер нису све државе приступиле овом суду и

4⁰ Једина могућност да се дође до сигурног међународног расправљања спорова између појединаца и државе јесте стварање обавезне арбитраже пред т. зв. мешовитим судовима заинтересованих држава. Ова обавезна арбитража била би и јавно-правног и приватно-правног карактера. Она би била јавно-правног, јер би обавезивала државе. Она би била приватно-правног, јер би могао покренути сваки појединац, који је непосредно заинтересован (Штрупова теорија о човеку субјекту). Арбитражни колегијум био би састављен од националних судија и неутралног председника, кога би странке споразумно бирале или кога би (за случај неспоразума) одређивао Претседник Сталног суда Међународне правде у Хагу. Колегијум би судио не само по стриктном праву, већ и *ex aequo et bono*.

За ову тезу исто тако залагао се врло много и париски професор Жуфр де Лапрадел.

Последње три конференције International Law Association у Будимпешти (1934), Паризу (1936) и Амстердаму (1938) загрејале су се за ова начела, али велика опасност од начела да је ово суђење обавезно и да судије суде *ex aequo et bono*, није још увек довело до једногласног усвојења предлога него до начелног изјашњења за њега.

Још увек остаје се на пола пута. Међународно приватно право добија један нов проблем, који — као и сви досадашњи — проистиче из недовољне организације међународне заједнице, из платонског карактера међународних правила и из основне замисли да је сила и снага суверених држава још увек одлучујући фактор међународног права.

Маколико да су начела која су по овом питању истакнута од холандских правника један велики прилог интересу мира и правде, она се — под данашњом економском констелацијом светске пијаце — могу схватити једино као забринутост земаља извозница капитала за сигурност свога пласмана и отуда земље увознице капитала пристаће на ова начела једино ако тај пристанак буде услов за добијање нових зајмова и инвестиција. Ствар која данас није актуелна с обзиром на политичку међународну ситуацију.

Милан Бартош

С Е Ф

III. Обавезе и одговорност банке

(Свршетак)

Предња излагања наводе нас да разликујемо питање обавеза банке и питање одговорности банке код уговора о сефу⁵¹⁾, за случај неизвршења ових обавеза.

1⁰ Обавезе банке. — Треба разликовати две врсте професионалних обавеза банке: основне и споредне обавезе. Прве произилазе непосредно и неминовно из самога појма уговора о сефу и чине његове конститутивне елементе. Друге јесу такође нужна, али посредна, последица појма уговора о сефу. А и једне и друге рачвају се у више подврста, које треба одредити и размотрити.

Основне обавезе банке, — које претстављају само биће и остварење уговора о сефу, — треба да одговарају својим извршењем циљу који клијент жели да постигне. Код излагања о каузи, ми смо видели шта жели сваки клијент закључујући уговор о сефу. Он хоће да његови или туђи објекти буду примљени, остављени и чувани у одређеном сефу једне банке, али које ће он моћи, по својој вољи и неограничено, узимати и враћати у сеф у свако доба у уредовно време банке. А банка, закључујући уговор о сефу, обавезује се да дâ одређен сеф, да прими објекте у тај сеф, да чува објекте, када су ови у сефу, и да врати објекте клијенту. Основне обавезе банке, дакле, могу да се расчлане на четири различите обавезе, које се сукцесивно извршују у времену и које одговарају хронолошким фазама у дејствима уговора о сефу. То су обавезе банке: 1) да дâ одређен сеф; 2) да прими објекте у тај сеф; 3) да чува објекте у сефу у међувремену између њиховог пријема и повраћаја; 4) и да врати објекте клијенту. Све ове обавезе банке морају да буду прецизиране; извесна потребна објашњења и констатације намећу се.

а) Банка је дужна да дâ одређен сеф, да прими објекте у тај сеф и да врати објекте клијенту. Али, на које тражење и колико

⁵¹⁾ Питање одговорности банке било је нарочито расправљано поводом случаја провале у сефове Дисконтне банке (Diskontogesellschaft) у Берлину. — Dr. Julius v. Gierke, op. cit., (прим. 11), S. 639.

пута може да уследи ово давање, ово примање и ово враћање за време трајања уговора о сефу? Треба одговорити: на свако тражење клијента⁵²⁾, и то било једанпут било више пута или неодређено пута, за све време трајања уговора о сефу, које је трајање у пракси периодично: један, три, шест или дванаест месеци. Све зависи искључиво од воље, потреба и нахођења клијента. Када, у које време, пак, треба да уследи ово давање, ово примање и ово враћање у односу на тражење клијента? Одговор је: у уредовно време банке и то одмах. Сасвим је разумљиво да она не могу да уследе у свако доба, ма у коме тренутку дана или ноћи, изван уредовнога времена банке или, најзад, у извесном року после тражења клијента. Упротивном, механизам сефа не би био сагласан како са његовом правном природом тако и са потребама практичног живота и саобраћаја, а посебно не са непосредним циљем којим се клијент руководи закључујући уговор о сефу. Правило је: банка је обавезна, извршујући већ закључени уговор о сефу, да дâ одређен сеф, да прими објекте у тај сеф и да врати објекте одмах на сваки захтев клијента, који је учињен у уредовно време банке.

б) Банка је обавезна да дâ одређен сеф и да чува објекте у овом сефу у међувремену између њиховог пријема и повраћаја клијенту. Ове две обавезе треба разликовати.

Обавеза банке да дâ одређен сеф клијенту тиче се места у које ће бити примљени, остављени и чувани објекти, које место клијент нарочито узима у обзир. Ово питање места смештаја објеката јесте једно од основних код уговора о сефу. Клијент поверава објекте једном стручњаку, једном професионалцу; у конкретном случају банци, имајући вазда у виду њен у ту сврху стручно спремљен и објављен сеф. Отуда је банка дужна да предузме извесне специјалне мере предострожности како у погледу свога локала тако и у погледу својих сефова; она треба да употреби нормалну брижљивост једнога доброга банкара, једнога компетентнога и марљивог професионалца у уређивању и осигуравању свога локала и својих сефова⁵³⁾. Не можемо да улазимо у детаље ових уређаја и осигуравања локала и сефова банке, али истичемо значај и утицај професионалног елемента у одређивању и предузимању ових различитих мера предострожности. Тако, извесне мере предострожности, за које један случајан односно спорадичан чувар не би био одговоран што их није предузео, падају на терет банке, јер се правно претпоставља да она, као професионалац, познаје ризике којима су изложени објекти у сефу.

Обавеза банке да чува објекте у одређеном сефу, у међувремену између њиховог пријема и повраћаја клијенту, тиче се извесне банчине обавезе надзора и чувања како сефа тако и објеката у сефу. При одговору на питање о мери и обиму брижљивости

⁵²⁾ Под клијентом треба разумети и пуномоћника све донде док има пуномоћје клијента.

⁵³⁾ Demogue, *op. cit.*, (прим. 32), т. VI, No 6, p. 12; — Bonnetcase, *Traité de Droit commercial maritime*, Nos 435 и 440.

коју банка има да употреби при овоме надзору и чувању треба имати у виду чињеницу да се објекти у сефу налазе под кључем и банке и клијента. Према томе, банка може да буде само делимично обавезна да чува објекте у сефу; она не може да одговара, као оно плаћени депозитар, за сваки квар или штету, јер она не може без садејства клијента ни да отвори ни да затвори његов сеф. На пример, банка не одговара за наплату интереса или дивиденде по купонима, за наплату згодитака или номиналне вредности хартија, ако се исте амортизују итд. Но, — изван ограничења која се намећу и правдају самом природом ствари и стварношћу, — особено трговачког промета одређује да се у извршењу обавеза из трговачкога посла мора поступати „помњом уредна трговца“ (§ 271 Хрват. трг. зак.; Аустр. чл. 282; Бос. чл. 294) — а банка је, у конкретном случају, трговац. А та је помња апстрактна и објективна (§§ 1297, 1299 о. г. з.). Шта је „помња уредна трговца“, то се опћенито не да одредити. То је једно фактичко питање, које суд утврђује од случаја до случаја⁵⁴). Правило је: код уговора о сефу, одговорност банке своди се, практично, на неповредност сефа, на одговорност за штету проишлу из извесних недостатака локала и сефа, на одговорност за предају садржаја сефа неовлашћеном лицу, за крађу и за пожар.

Споредне обавезе банке, — које омогућавају и олакшавају добро функционисање уговора о сефу, — јесу посредна последица појма уговора о сефу. Лимитативно набрајање њихово није могућно, а не би ни имало стварног значаја. Примера ради, наводимо ове споредне обавезе банке: да од клијента тражи показивање улазнице, изговарање лозинке, упис у књигу посета сефова; да прегледа браве сефова, да одржава браве сефова у исправном стању; да чува у тајности имена ималаца сефова и садржину сефова, ако јој је ова позната; да клијентима стави на расположење довољно подесног простора за руковање са објектима; да сама овери или прими већ оверено пуномоћије клијентовог пуномоћника, да овом пуномоћнику изда улазницу итд.

2⁰ Одговорност банке. — Основне обавезе банке, као што смо изложили, јесу: да да одређен сеф, да прими објекте у тај сеф и да врати објекте клијенту одмах на свако његово тражење, које је учињено у уредовно време банке, као и да делимично чува објекте у овоме сефу, у међувремену између њиховог пријема и повраћаја клијенту. Под којим ће условима, за случај неизвршења ових обавеза, банка одговарати за накнаду штете клијенту? Решење изгледа врло просто пошто су обавезе банке и њихов обим, па отуда и случајеви њиховог неизвршења, већ утврђени. Према томе, ништа више не би остало него да се примене основни принципи о уговорној одговорности, претпостављајући да је ово неизвршење вољно-свесно и да нема противног доказа банке о постојању више силе, случаја или другог страног узрока који јој се не може приписати и који је ослобођава од одговорности због овога неизвршења.

⁵⁴) М. Стражњици, *op. cit.*, (прим. 34), § 98, стр. 203—204.

Остављамо по страни одговорност банке, која може проистећи због њеног неизвршења обавеза да да одређен сеф клијенту и да прими објекте у тај сеф. То чинимо из два разлога. Прво, у пракси, узроци и случајеви неизвршења ових обавеза много су ређи од оних који могу да се односе на обавезе чувања и повраћаја објеката. Друго, висина евентуално претрпљене штете обично је мања него у случајевима када објекти нису враћени или су делимично враћени клијенту, пошто су нестали, уништени или оштећени. Напомињемо само да ће банка бити одговорна и за не-давање сефа и за не-пријем објеката, ако је односно тражење клијента уследило у уредовно време банке, изузев случајева више силе: пожара у извесним случајевима и под извесним околностима, *fait du prince*, стране инвазије или природног катаклизма, напр. поплаве.⁵⁵⁾

Одговор на питање о одговорности банке због неизвршења њених обавеза да делимично чува објекте у сефу и да врати објекте клијенту зависи од природе узрока неизвршења ових обавеза. Тако ће банка бити одговорна за нестанак и за уништаје или делимична оштећења објеката у сефу, који би били последица: било некога недостатка сефа (напр. влага, неотпорност итд.), било извесне стране чињенице противу које је банка, по мерилу професионалне уредности, требало да се обезбеди (напр. пожар, поплава и др.), било, најзад, каквих радњи трећих лица чија је делања она морала да надзирава и да спречи (напр. чиновник банке, крадљивац итд.). Међутим, самим овим одређивањем узрока потпунога или делимичнога не-повраћаја објеката из сефа, услед којих наступа одговорност банке, нисмо у целости решили проблем одговорности банке, за случај неизвршења њених обавеза да чува и да врати објекте клијенту. Три врсте тешкоћа треба решити да би се дошло до потпунога решења овога проблема. То су: а) тешкоће доказивања да се налазимо у фази уговорне ситуације која допушта обавезу повраћаја; б) колебљивост у одређивању чињеница које претстављају случајеве више силе; в) хипотезе заједничке кривице банке и клијента или кривице самога клијента.

а) Тешкоће доказивања да се налазимо у фази уговорне ситуације која допушта обавезу повраћаја. — Пре питања да ли је и у којем случају банка одговорна за не-повраћај објеката, прво се треба питати да ли је она, у датоме моменту, уопште обавезна на повраћај. Како једно такво питање, рећиће се, може да буде постављено, када се уговор о сефу састоји баш у чувању објеката у сефу од стране банке? Међутим, ово питање је и основано и оправдано. Зато, што односи банке и клијента произилазе не из мноштва уговора о сефу раскинутих при сваком изласку и закључених при сваком уласку објеката у сеф, већ из једног јединог непрекидног и сукцесивног уговора, састављеног из више фаза у којима он производи различита правна дејства што се тиче обавеза

⁵⁵⁾ Demogue, *op. cit.*, (прим. 32), т. VI, Nos 544 et s., p. 582 et s.; — H. et L. Mazeaud, *Traité théorique et pratique de la responsabilité civile contractuelle et délictuelle*, 1931, т. II, Nos 1578 et s., p. 106 et s.

и одговорности банке. Управо, цело питање је у овоме, у случају спора између банке и клијента, у којој се уговорној фази налазимо: или у фази када је, — будући да објекти или нису уопште ушли у сеф или су изишли из сефа, — банка само обавезна да дâ одређен сеф и да их прими у тај сеф; или у фази када је, — будући да су објекти у сефу, — банка обавезна да их чува и да их поврати. Практично, ово питање поставиће се у ова два случаја: 1) када банка, тужена за повраћај објеката, буде хтела да установи непостојање ове обавезе повраћаја објеката у томе тренутку, јер су објекти изишли из сефа или нису уопште ушли у сеф: објекте је могао узети пуномоћник клијента без његовог знања, мада му је пуномоћије било отказано; 2) када клијент, тужећи за повраћај објеката, буде хтео да докаже или да су објекти ушли у сеф или сам садржај објеката у сефу, па према томе постојање обавезе банке на повраћај ових објеката. Које ће доказе банка односно клијент моћи да употребе? У начелу, сва доказна средства предвиђена у позитивном формалном законодавству. Уласци и изласци објеката, садржаних у сефу, не претстављају праве традиције или повраћаје са правним значењем, већ просте материјалне чињенице. И садржај сефа, који не мора, видели смо, да буде познат банци, јесте једна материјална чињеница. Према томе, као материјалне чињенице, све ове чињенице могу бити доказиване свим предвиђеним доказним средствима.⁵⁶⁾ Но, то ће обично бити: сведочанство чиновника банке, пошто клијент, пре него што ће ући у салу сефова или трезор, претпоставља се, мора да поднесе улазницу, да понови лозинку и да тражи суделовање банке при отварању свога сефа; или књига посета сефова, у коју клијент, претпоставља се, мора да се упише, да стави датум, час и број свога сефа; тек по исцрпљењу ових доказа, долазе и нижу се и сва остала доказна средства којима се заинтересовани, према потреби и умењу, користе.

Ради отклањања ових тешкоћа, — а у циљу олакшања утврђивања материјалних чињеница које су правно релевантне за доказивање одговорности банке, као што су улазак и излазак објеката из сефа и сам садржај сефа, — добро би било да банке уведу регистар уласка и изласка објеката, који сада изгледа не постоји, а којим би се странке морале увек користити, уколико другачије није изречно уговорено (ово у циљу да банке не би знале за садржај сефа). Тиме би се створиле претпоставке о изласку и уласку објеката односно о садржини сефа, и то тако да би оне биле јаче, ако је сваки упис у овоме регистру потврђен једновременим потписом странака (овлашћеног банчиног чиновника и клијента), а слабије, ако ових потписа или бар не оба, не би било. У сваком случају, захтевати једно писмено у овој материји значило би практично олакшати доказивање онога на коме би овај терет лежао.

б) Колебљивост у одређивању чињеница које претстављају случајеве више силе. — Које ће бити стране чињенице које ослобођавају банку њене одговорности; када ће постојати виша сила,

⁵⁶⁾ M. Planiol et G. Ripert, op. cit., (прим. 11), t. VII, No 1425.

случај или радња трећег лица; у којим случајевима банка одговара за крађу, за оштећење или уништај у пожару поверених јој објеката.⁵⁷⁾ Познато је правно и законско правило да дужник не може бити осуђен на накнаду за неизвршење својих обавеза ако „докаже да ово неизвршење произилази из једног страног узрока који му се не може приписати у кривицу“⁵⁸⁾. А као страни узрок сматрају се не само виша сила и случај,⁵⁹⁾ већ и све друге врсте страних узрока који се дужнику не могу приписати у кривицу, напр. радња жртве.⁶⁰⁾ У пракси, банке, тужене због делимитичног или потпуног не-повраћаја објеката клијенту, покушаће да се ослободе позивајући се на вишу силу. Оне ће се нарочито трудити да пожар или крађу претставе као случајеве више силе. Такво је, пак, схватање потпуно неисправно: крађа и пожар не чине сами по себи случајеве више силе.⁶¹⁾ Виша сила има овај двоструки карактер: да претставља апсолутну сметњу за извршење, да ово извршење потпуно онемогућава а не само отежава,⁶²⁾ затим да је непредвидљива⁶³⁾; осим тога, потребно је да би виша сила произвела своје дејство ослобођења, да она није праћена ранијом или самизвршилачком кривицом дужника, било да ју је он допустио или проузроковао.⁶⁴⁾ А покад кад, тобожња виша сила неће бити непредвидљива и без сваке кривице дужника, понекад чак она неће повлачити ни немогућност извршења. Тако, када је реч о пожару и крађи, мада ове чињенице претстављају апсолутну немогућност извршења, оне могу бити било потпуно непредвидљиве или ће, пак, моћи да се остваре тек кривицом банке. Према томе, није извесно да ће ове чињенице увек произилазити из једног страног узрока, који се не може приписати у кривицу самој банци, и да тај страни узрок није могао бити отклоњен од банке помоћу превентивних мера или једне борбе, чије се отсуство приписује кривици банке до противног доказа. Све дакле зависи од самих околности; то је једно фактичко питање.

в) Хипотезе заједничке кривице банке и клијента или кривице самога клијента. — Постоји заједничка одговорност као и теорија о пребијању кривица између уговорача. Не само у деликтним ситуацијама, већ и у уговорним ситуацијама по новијем мишљењу, по-

⁵⁷⁾ У овом питању могу се поставити само општи принципи на основу којих се имају наћи решења у конкретним случајевима.

⁵⁸⁾ Види: Франц. грађ. зак. — чл. 1147.

⁵⁹⁾ Види: Франц. грађ. зак. — чл. 1148.

⁶⁰⁾ Н. et L. Mazeaud, *op. cit.*, (прим. 55), т. II, No 1544, р. 89.

⁶¹⁾ Demogue, *op. cit.*, (прим. 32), т. VI, No 559, р. 600 за пожар и No 563, р. 607 за крађу.

⁶²⁾ Demogue, *op. cit.*, (прим. 32), т. VI, Nos 537 et s., р. 573; — М. Planiol et G. Ripert, *op. cit.*, (прим. 11), т. VII, No 839; — Н. et L. Mazeaud, *op. cit.*, (прим. 55), т. II, Nos 1574 et s., р. 104 et s.

⁶³⁾ Demogue, *op. cit.*, (прим. 32), т. VI, No 538, р. 574 et s.; — М. Planiol et G. Ripert, *op. cit.*, (прим. 11), т. VII, No 840; — Н. et L. Mazeaud, *op. cit.*, (прим. 55), т. II, No 1574 et s., р. 104 et s.

⁶⁴⁾ Demogue, *op. cit.*, (прим. 32), т. VI, Nos 540 et s., р. 578 et s.; — Н. et L. Mazeaud, *op. cit.*, (прим. 55), т. II, No 1565, р. 99; — L. Josserand, *op. cit.*, (прим. 28), т. II, No 452; — М. Planiol et G. Ripert, *op. cit.*, (прим. 11) т. VII, No 838.

верилац има обавеза према своме дужнику да би му олакшао и омогућио извршење његових обавеза. По мишљењу Demogue-а,⁶⁵⁾ постоји права сарадња, солидарност, између повериоца и дужника у циљу лакшега и бољега извршења уговора. А ове обавезе повериоца, ради лакшега и бољега извршења обавеза дужника, јесу више или мање многобројне и значајне према конкретним случајевима. Шта бива код уговора о сефу? Ту је сарадња између банке и клијента чешћа и интимнија него игде. Углавном, због материјалне детенције банке на сефу и на објектима клијента у сефу, због сакључарства банке и клијента, због слободног клијентовог руковања објектима у сефу чак и онда када се ови налазе у детенцији банке, и, најзад, због поделе атрибуција надзора и чувања објеката у сефу између банке и клијента. Да ли се, код уговора о сефу, могу констатовати хипотезе пребијања кривица између банке и клијента? Одговор је потврдан. Ми се често налазимо пред случајевима у којима је кривица повериоца таква да апсорбује или ставља у други ред кривицу дужника или чак одузима чињеници неизвршења обавеза карактер основе одговорности⁶⁶⁾. То ће бити у свима оним случајевима у којима банка није одговорна због не-повраћаја објеката клијенту или за штету коју су објекти у сефу претрпели, јер су овај уништај или ово оштећење проузроковани кривицом клијента, док банка није пренебегла своју обавезу чувања. На пример, објекти су уништени или оштећени, јер је клијент унео у сеф запалјиве и експлозивне материје са осталим објектима; или у случају крађе објеката од стране пуномоћника клијента, јер клијент није обавестио банку да му је отказао пуномоћије. Али, ево и један случај кривице самога клијента: банка одбија да врати поверене јој објекте, који се налазе у сефу и у исправном стању, све док клијент не исплати заосталу периодичну чуварину. У овоме случају ступило би у дејство право задржања (*ius retentionis*) банке, које предвиђају извесни специјални законски прописи⁶⁷⁾ или које, као општу установу, усвајају неки страни законици.⁶⁸⁾ Банка овде не може да одговара због не-повраћаја објеката клијенту, већ се кривици клијента у потпуности има приписати неизвршење ове обавезе повраћаја објеката.⁶⁹⁾

Под овим резервама, проблем одговорности банке код уговора о сефу добија ову уопштавајућу физиономију. Банка је одговорна за случај не-повраћаја или делимичног повраћаја објеката из сефа своме клијенту, када су ови последица: или њене кривице,

⁶⁵⁾ Demogue, *op. cit.*, (прим. 32), т. VI, Nos 12 et s., p. 17 et s.

⁶⁶⁾ Demogue, *op. cit.*, (прим. 32), т. VI, Nos 337 et s., p. 337 et s.

⁶⁷⁾ Види: Франц. грађ. зак. — чл. 1948, 2082, 2087; — Швајц. облиг. зак. — чл. 272, 286, 401, 434, 451, 491; — Срп. грађ. зак. — § 686; — М. Бартош, Основи приватнога права, Београд, стр. 128.

⁶⁸⁾ Види: Црн. имовин. зак. — чл. 385; — Аустр. грађ. зак. — § 471; — Нем. грађ. зак. — § 273; — Швајц. грађ. зак. — чл. 895—898.

⁶⁹⁾ Ово мишљење, о праву задржања на страни банке, је кадкада констативно у правној теорији, тобож са разлога што је оно у противности са циљем, који клијент жели постићи закључењем уговора о сефу. У томе смислу: Ennecerus—Kipp—Wolff, *op. cit.*, (прим. 17), S. 308; — Н. Klang, *op. cit.*, (прим. 11), S. 14.

или кривице лица за чије радње она грађанско-правно одговара, или чак и извесних других узрока противу којих она ове објекте не би штитила „помњом уредна трговца.“

*

Материја о сефу, изгледа, није једина у којој би се могла констатовати примена појма уговора о чувању. Може јој се додати: гаража аутомобила, чување намештаја, крзна, тепиха, пртљага итд. Једна студија свих ових случајева, у циљу прецизирања граница и правне природе уговора о чувању, била би врло корисна. Желети би било да она једнога дана буде предузета. Можда би ова студија показала да је уговор о чувању много ближи уговору о најму — будући да чување није ништа друго до извршени рад — него уговору о закупу и уговору о остави.⁷⁰⁾

Ново схватање, — да уговор о сефу није један именовани уговор, већ да је то један безимени уговор о чувању, — наметнуто чињеницама економске, социјалне и психолошке природе, продире у правну теорију сасвим лагано: до сада оно није ушло ни у један закон или правилник. Па ипак продор је начињен. Еволуција појмова је већ обележена. Живо право, које се ствара спонтано у самом пословном саобраћају, већ је осетило и обележило ову еволуцију. Ни тумач закона не би смео да се вара.

У садашњем стању ствари, банкарска пракса користи нашироко владајуће мишљење да је уговор о сефу уствари уговор о закупу. И, заклањајући се иза овога мишљења, она искључује сасвим или своди обавезе банке према њеним клијентима, у погледу сигурности и судбине њиховог покретног иметка у сефовима, на једно ограничено јемство. Наиме, да банка нема дупликат кључа од браве клијентовог сефа услед чега ни њој самој није могућно да без суделовања клијента отвори његов сеф. Удес, срећа и јавни кредит банке јављају се као непосредне „стварне“ гаранције ималаца сефова: и противу више силе, и противу банке, и противу трећих лица. У низу људских односа, уговор о сефу појављује се као један претежно „моралан однос“ — однос „поверења“ — који је заснован искључиво на обостраном „добром поверењу“ уговорних странака, а санкционисан у начелу једностраним добрим поштењем и моралом банке. Уговор о сефу од претежно моралног односа треба да постане правни однос, где би узјамна права и обавезе уговорача били регулисани према њиховим стварним и равномерним интересима — а у циљу његовога правног оправдања и опстанка и нарочито у интересу извесности и стварне сигурности покретнога иметка ималаца сефова. А правни однос може постати само онда ако га теорија, судска и банкарска пракса признају за уговор о чувању.

Неоснованост главних и јединих приговора противу мишљења да је уговор о сефу један безимени уговор о чувању, показана је и доказана. Питање о одржању сефа и о висини евентуалне штете

⁷⁰⁾ Упореди: Н. Kläng, *op. cit.*, (прим. 11), S. 14.

јесте једно фактичко питање. И, као такво, оно се може доказивати, у редовном грађанском поступку, свим доказним средствима предвиђеним у Грађанском парничном поступку. Истина, терет доказивања пада на клијента.

Прво правило: питање одговорности банака код уговора о сефу, упоређено са питањем одговорности код других уговора, појављује се претежно, не као проблем материално-правне природе, већ као проблем формално-правне природе.

Ако уговор о сефу није један безимени уговор о чувању, онда нека присталице владајућега мишљења и банкарска пракса одговоре. Зашто постоје описана материална организација сефова: улазница, лозинка, упис у књигу посета сефова, сакључарство и многи други модалитети сигурности? Зашто банкарска пракса, као живо право, усменим или писменим уговорима о сефу, скоро редовно ограничава или сасвим искључује обавезе банке, према њеним клијентима, у погледу сигурности и судбине њихових објеката у сефовима? Када сами прописи о закупу, по општем грађанском праву, довољно јасно штите банке, ако су оне закуподавци. Најзад, чиме банке правдају ову своју уносну операцију, која је, докле, штетна за јавни кредит?

Друго правило. Уговор о сефу је један нов и оригиналан уговор, по својим условима примене и својим дејствима, и све док његова особена правила не буду позитивно-правно формулисана, то је један безимени уговор о чувању: теорију права и обавеза које из њега произилазе треба изградити у целости. Банка је обавезна: да дâ одређен сеф, да прими објекте у тај сеф и да врати објекте одмах на свако тражење клијента, које је учињено у уредовно време банке, као и да делимично чува објекте у овоме сефу, у међувремену између њиховог пријема и повраћаја клијенту; а одговорност банке своди се, практично, на неповредност сефа, на одговорност за штету произишлу из извесних недостатака локала и сефа, на одговорност за предају садржаја сефа неовлашћеном лицу, за крађу и за пожар. Према томе, банка је одговорна због не-повраћаја или делимичног повраћаја објеката из сефа своме клијенту, када су ови последица: или њене кривике, или кривике лица за чије радње она грађанско-правно одговара, или чак и извесних других узрока противу којих она ове објекте не би штитила „помњом уредна трговца“, — а све то у већ изложеним границама.

Овако формулисана, правила, која регулишу одговорност банке код уговора о сефу, изгледају исто толико сагласна са правном истином колико и са потребама практичнога живота и саобраћаја.

Отсуство законских прописа и правилника; колебљивост правне теорије; искљученост сваке аналогије; развој и правни опстанак установе сефова; практична неизвесност и правна несигурност — груби ризик — којима се имаоци сефова излажу, ето то би били, углавном, социолошки и правни разлози за законодавца да приступи позитивно-правном регулисању уговора о сефу. А то би регулисање, као што је то данас случај код многих уговора,

имало императиван карактер. Тако, да би била искључена могућност да било која страна, користећи се својим положајем, изигра, уношењем у сâм уговор одредаба које су несагласне са правном природом уговора о сефу, постизање циља који се жели и хоће закључењем овога правнога посла. Иначе, при садашњем стању ствари, имаоци сефова бежећи од „своје“ несигурности кадкад неће избећи „туђу“ несигурност.

Д-р Душан Љ. Пантелић

БЕРГСОНОВ ИНТУИЦИОНИЗАМ У ФИЛОСОФИЈИ ПРАВА

I — Увод: Карактеристика модерне философске мисли и објекат ове студије. — II — Утицај те философске струје у концепцији Жениа по Фрагуеру. — III — Критика Фрагуера на тај покушај да се бергсонизам примени у философији права. — IV — Наш одговор Фрагуеру и одбрана Жениевог става. — V — Закључак.

I. Има један феномен који је врло карактеристичан за модерну философску мисао. Скоро једнодушно се констатује да оно што називамо научним искуством „није ништа друго до конструкција нашег разума која је, у циљу упрошћавања, статичког јединства, испитивања једног одређеног дела реалности . . . , принуђена да нас одвоји од праве и потпуне реалности, потпуно квалитативне и непосредно доживљене.“¹⁾ И свуда се тражи повратак спонтаном искуству, реалности у њеној целокупности која није изобличена нашим интелектуалним конструкцијама. Тај општи талас морао је, очигледно, имати одјека и у праву. Јер, као што се паметно запазило, историја опште философије је истовремено и историја правне науке.

Заиста у прошлом веку се и сувише инсистирало на важности формалних извора у праву. Постојала је тежња да се они прогласе за неприкосновене истине, истине у које не треба дирати. Огромно Лораново дело је као инкарнација тог општег стања духова. „Школа егзегезе“, примећује Бонказ, „изједначила је право са законом и заборавила да постоје и материални извори права, лишавајући на тај начин позитивно право свега научног и претварајући га у једну вештину чисто емпириску, другачије речено не признајући и чак негирајући, на одлучан начин, саму Правну науку.“²⁾ Већ са Планиолом почели су да се отварају нови хоризонти, наговештаји новог метода и уместо да се усредсређује пажња на симболе и делове реалног, покушава се да се сиђе у факта, да се проучава живот и да се прате сугестије непосредно датог. Али Жени је био тај који је учинио одлучан корак и који

¹⁾ Georges Gurvitch: *L'Expérience juridique et la philosophie pluraliste du droit*, 1935, стр. 20.

²⁾ Julien Bonnacase: *Introduction à l'étude du droit* — 1934, стр. 194.

је указао нове путеве.³⁾ Мото његовог чувеног дела „Наука и техника“ синтезира решења која ће он пружити правној методологији :

Grau, theurer Freund ist alle Theorie
Und grün des Lebens goldner Baum. (Гете—Фауст)

Један млади и дубоки научни мислилац из Аргентине⁴⁾ поставио је себи као циљ да нам покаже, како је та револуција модерне мисли, имајући у виду на првом месту објекат наших истраживања, проузроковала и друге последице. Те последице се односе на саму методу која нам се намеће, да би могли да обухватимо то целокупно искуство. Фрагуеро ће покушати да нас убеди да вредност класичних метода није доведена у питање у пркос свих наведених и смелих покушаја да се уведе новаторски дух пред том спонтаном реалношћу. И наш циљ у овоме покушају је жеља да испитамо детаљно ту фину и ниансирану студију да би видели колико истине човек може да нађе у њој.

II. По Фрагуеру, пред том непосредном реалношћу, две методе се боре о превласт: једно је метода класичног интелектуализма, друго метода бергсоновог интуиционизма. Нека нам буде допуштено да се за моменат удаљимо од његове мисли, да би описали те две методе. Прва учи да се реалност може једино обухватити кроз појмове унапред створене, круте дефиниције, апстрактне конструкције, једном речју сретствима тзв. дискусивне мисли. Као кулминациона тачка те мисли сматра се наизменична употреба индукције и дедукције.⁵⁾ Друга метода учи, напротив, да пре употребе тих сретстава, која остају неопходна за комуникацију стечених научних резултата, неопходно је „инсталирати се у срце реалности и пустити да нас она носи“, продрети у суштину ствари до њених најтананијих делова, саживети се са реалним које је, по својој природи, покретљиво и тешко докучиво. Циљ који је био себи поставио Жени, по Фрагуеру, је баш помирење та два метода (с. 162).

Како је Жени успео у том подухвату? Где се налази домен интуиције а где домен интелекта? То измирење да ли је заиста могуће?

Одговор Фрагуера на два прва питања је врло прост: У доктрини Жениа, генерално речено, задатак интуиције је да дође до реалног, а задатак интелигенције да то реално изрази. Прва дужност припада правној „науци“ а друга правној „техници“ (с. с.

³⁾ Г. Бонказ сматра да је научна школа имала две фазе и да је прва била она коју је покренуо Атанас Журдан са својим часописом *la Themis*. Али г. Бонказ сам констатује да је напор Журдана дошао и сувише рано и да је требало чекати појаву Женија да би та школа била створена. В. *La Science du droit privé en France au début du XIX-e siècle. La Themis 1819—1831. Son fondateur Athanas Jourdan, 1914.*

⁴⁾ Види збирку коју су издали у част Бергсона научници са Кордобског универзитета (Аргентина): *Homenaje a Bergson, Cordoba, 1936.* Специјално студију: *El intuicionismo bergsoniano en la filosofía del derecho par Alfredo Fraguero, profesor suplente en la Universidad Nacional de Cordoba, стр. 158—178.*

⁵⁾ Léon Brunschwig: *Les ages de l'intelligence, Paris 1934.* Види део који говори о дискусивној мисли, 57—85.

164—165). Али оно што специјално занима писца то је жеља да види какву је улогу имала интуиција у изградњи природног права. Ма шта се казало, природно право остаје и треба да буде центар напора правника (с. 166).

Овде Фрагуеро почиње да излаже доктрину Жениа о природном праву. Пошто је потсетио на Жениеву мисао о разлици разних „датих“ (donnés) који сачињавају природно право, Фрагуеро усредсређује своју пажњу на „дато рационално“, које је по Жениу основа природног права и које нам „открива праву и специфичну суштину правних правила до којих треба да дођемо.“ Продубљујући то „рационално дато“ ми ћемо, дакле, истовремено доћи до мисли водиле славног Жениа. — Познато је да нам „рационално дато“ треба да да само једну ствар: појам Правде и да је прецизирање тога појма покушано и „полази, бар у својим принципима, од Аристотела.“ Али формуле аристотеловске комутативне, дистрибутивне и социјалне правде — први део Правичног и суштине „рационално датог“ — су само празни оквири којима треба наћи садржину. Садржина тога оквира је несумњиво прогресивна: то је оно што нам разум открива из сталног додира са реалним (с. 168). И Фрагуеро нам приказује остале делове „рационално датог“, који су откривени помоћу прожимања разума са животом и који су сви изведени из врховног појма Правде. Заштита људске личности као основна вредност правног понашања, слобода њеног развоја, једнакост, коезистенција, — толико принципа изведених из Улпинианових формула (које су идентичне аристотеловским) и који сачињавају други део онога што је рационално дато. Најзад — трећи план Правде — интегралитет интелектуални, морални и физички као примена принципа достојанства човечије личности; слобода мисли, штампе, асоцијација, као директне последице принципа слободе; апсолутно укидање ропства, укидање привилегија — дедукције принципа једнакости; најзад наизменичност права и дужности међу јединкама — која произилази из принципа коезистенције (с. с. 169—170). Уколико се принципи више конкретизују на појединачне случајеве, уколико постају разумљивији, утолико је мање њихово простирање. Али што је по Фрагуеру нарочито карактеристично и на шта он специјално удара гласом то је факат да конкретизирање не значи умањење вредности принципа већ на против њихово усавршавање. Ако постоји један морални циљ коме човечанство тежи, нове апликације које произилазе из појма Праведног значиле би само стално привржавање томе циљу. Ту слику Фрагуера могли би смо превести језиком Џемса: „Треба увидети да идеали не претстављају никада нешто дефинитивно завршено; наши идеали су делови који се допуњују, али који се не могу заменити један другим.“

Укратко, садржина природног права не само што је еволутивна већ је истовремено и стално приближавање крајњем циљу човечанства, путоказу који њему води (с. с. 168—169).

Пошто је изложио доктрину Жениа о природном праву, Фрагуеро се пита какву је методолошку страну играо Бергсонов интуиционизам у тој изградњи. Питање има утолико више смисла

уколико се систем Жениа приказује у једном савршеном логичком јединству и чак нам пружа модел једне грађевине више него логичке (с. 170).

Фрагуеро овде понова евоцира идеју прогресивности природног права, или боље, садржине „рационално датог“. Та садржина, као што смо видели производ је сталног прожимања духа са реалношћу, сталног постајања, да би се открио смисао моралног ритма и дохватио његов управљач који би одвео човечанство своје циљу. То продирање духа у реалност — наука у доктрини Жениа — одговара тачно Бергсоновом интуиционизму. Али како право, првенствено практична дисциплина, не може да се ограничи на чисто сазнање, како оно има потребу за утврђеним и фиксираним правилима, неопходно је прибећи техници. Техника ће имати да изрази истину непосредно сазнану, да је прилагоди практичним могућностима. Тако схваћена она одговара тачно интелигенцији како је објашњава Бергсон. Заиста права функција интелигенције код Бергсона је акција, функција чисто прагматична, функција диктирана практичним моментима (с. с. 170—171).

Да би дали максимум корисности и богатства мислима Фрагуера, рећи ћемо да се да назрети један други аспект његове мисли — истина у сасвим произвољном тумачењу. У изградњи природног права, по тој нашој интерпретацији треба разликовати три домена: домен чисто спекулативни у коме се израђује идеал; домен интуитиван у коме се интелекат сједињује са реалношћу и у коме треба да се изгради садржина идеала; најзад домен практичне интелигенције чији је искључиви задатак примена резултата два прва домена.

Али интуиционизам игра још једну врло значајну улогу у доктрини Жениа. Треба се сетити да је природно право састављено из четири „дате“ и да примат припада „рационално датом“. Зна се такође да је „рационално дато“ са своје стране хијерархизирано и да врх његов припада улпинианским принципима *honeste vivere, suum cuique tribuere, neminem loedere*. Не треба заборавити најзад да се сваки одељак „рационално датог“ даље дели, са приматом једне вредности; тако напр. у другом плану објективно Правичног, прво место припада заштити људске личности; затим долазе њени корелати: слобода, једнакост, коегзистенција — као што смо то већ видели. И та хијерархизација паралелна са даљим распарчавањем може да иде у бесконачност. То је, може се рећи са Бергсоном, „компликовано до структуре и јединство функционисања.“ На крају долазимо до једног уређења достојног дивљења које потсећа на божански поредак, хармоничан и универзалан. И то хијерархизирање, давање првенства једним вредностима над другим, је, по Фрагуеру, искључива творевина интуиције.

У синтези: циљ целог Жениевог дела у суштини је измирење два различита метода: интелектуализма, дискурсивне мисли, са Бергсоновим интуиционизмом. Напор Жениа је величанствен и достојан дивљења. Али да ли је тај напор заиста и успео? То је проблем који жели Фрагуеро да реши. И циљ и објекат његове студије је да нам покаже како су то непомирљиве ствари и да оно

што је најслабије у Жениевом делу то је баш све што произилази из ирационалног интуизионизма.

III. Критика Фрагуера — нека нам се опросте понављања — своди се углавном на ово: сазнавање природног права је потпуно остављено интуицији, прожимању разума животом, да би се дошло у додир са животним полетом (*élan vital*). Али како право поред тога чисто сазналачког карактера има за циљ да управља људима, једна прецизна и стабилна техника је неопходна. Она ће нам преводити инспирације живота помоћу тачно дефинисаних и ауторитативних прописа. Док је код Бергсона метафизичко биће потпуно остављено интуицији — јер интелектуална симпатија има једино за циљ сазнавање и њено функционисање може бити плодно само под условом да је потпуно незаинтересовано практичним последицама — дотле код Жениа је потребно да би се дошло до правног бића поред директне визије реалности и једна специјална техника која ће применити резултате те визије и која ће их прилагодити практичним могућностима. То ће двојство имати за последицу да ће се моћи увек, кроз једно техничко правило, сићи у дубине реалности и одгонетнути њене тајне. Али обратимо пажњу на чињеницу да је једна ствар неоспорна: техника не додаје апсолутно ништа ново, у погледу сазнавања, резултатима интуиције и није ништа друго до оживотворавање материјала „дата“ које су, са своје стране, резултат интуиције. И како је циљ интуиције да нам докучи целокупну реалност, онакву каква је, не правећи притом разлику између онога што је добро и рђаво, то нас одводи на један строго детерминистички, каузални пут природних наука: потребно је пратити факта, саживети се дубоко са њима и слушати њихове сугестије, преведећи их кроз технику. Бергсоновска непредвидљивост (а не каузалност — додајемо ми) праваца еволуције спречава нас да деламо према једном плану. И с обзиром да природа, као што рекосмо, по себи није ни добра ни рђава, став Жениа, по Фрагуеру, доводи нас до једног заиста апсурдног закључка: слобода, могућност избора става који треба да заузмемо, која се сматра душом права, не постоји у домену датог већ само у домену технике где је слобода диктирана опортунитетом, могућношћу примене. Тај закључак је парадоксалан: оно што је суштина права није у датом. Међутим та суштина се налази у техници. „Право није у датом; у ономе што није дато право јесте; јер ако у датом недостаје принцип слободе као једно сретство правног поретка, дато права, напротив, произилази из онога што није дато.“ (с. 176) [то ће рећи из технике где слобода постоји.]⁶⁾

То је смела и фина критика Фрагуера. И та критика је истовремено разлог који му диктира потпун повратак на старе доктрине које су проповедале, вечиту премоћ „трске која мисли“.

IV, Какав треба да буде наш став према тим интересантним критикама? У колико се објашњења Фрагуера разликују од наших?

⁶⁾ Све оно што буде у току рада ограђено овом врстом заграда [] додато је од нас да бисмо јасније приказали мисао писца.

Да ли има нешто корисно да нам остане од те студије заиста оштроумне?

Пре него што би смо укратко додирнули та деликатна питања, учинићемо једну претходну примедбу. Скоро у свим разлагањима Фрагуера види се да је за њега бергсонизам синоним ирационализма. Ми мислимо да је такво гледиште данас напуштено и одбачено од модерне мисли која тумачи бергсонизам. Уосталом сам Бергсон,⁷⁾ у својим последњим студијама, одлучно протестује против таквих тумачења и према томе се може сматрати да је дискусија по том питању завршена. Али нама изгледа да је такво схватање било наглашено још од самог почетка нашег века. „Без сумње“, изјављује Бергсон, „важност човековог разума је умањена. Али колико су вредност човека самога — човека целога — воља и санзибилитет, исто тако као и интелигенција, тиме добили.“⁸⁾ Један од највернијих и најмеродавнијих Бергсонових ученика Е. Роај, постављајући себи питање да ли бергсонизам води и значи борбу против интелигенције, одговара: „Ништа не оправдава сличну оптужбу, јер ограничити једну надлежност не значи не признати сваку њену оправдану функцију. Само, интелигенција није цела мисао и њени производи не исцрпљују, нити манифестују сву нашу моћ да дођемо до светлости.“⁹⁾ Што је за нас врло значајно то је факат да је Жени увек наглашавао тај мешовити карактер бергсонизма.¹⁰⁾ Уосталом та средња могућност била је назрета и од самог Фрагуера. Али је он веровао да је таква позиција неодбранљива: ми можемо оптирати између две ствари: рационалног и ирационалног. Средња решења су немогућа. И с обзиром да је став рационалистички у очигледној супротности са Бергсоновом борбом против интелектуализма, Фрагуеро наговештава да Бергсонова теорија не може бити ништа друго до један неплодни мистицизам. Међутим овакве и сличне проблеме остављамо на страну — и то је управо циљ наше примедбе. — Ми хоћемо да одговоримо Фрагуеру стављајући се на гледиште жениевско а не бергсоновско.

1. — Нама најпре изгледа да у мисли Фрагуера постоји погрешна концепција технике. По њему, техника би се свела на добру употребу језика и била би само сретство да се изразе директива „датог“; она би била у резултату само правни израз сугестија природе. Међутим такво схватање технике потпуно је страном Жениу. „Потребно је, уосталом“, протестује он, „чувати се заблуде да се сва техника сведе на језично питање, као што чине извесни

7) Voy. H. Bergson: *La pensée et le mouvement* — Essais et conférences, 1934, стр. 109. Он ту каже: „Нећемо рећи ништа о ономе који би хтео да наша интуиција буде инстинкт или осећање. Ниједна линија нашег дела не може се тако тумачити. И у свему што смо писали тврдимо баш обрнуто: наша интуиција је размишљање.“

8) В. чувени предговор Бергсона књизи William James-а о Прагматизму, 1911 г., стр. 4.

9) Цитирано код Бонказа у књизи: *La Notion de Droit en France*, Paris 1919, стр. 232.

10) Види специјално *Science et technique en droit privé positif*, t. I, Paris 1914, стр. 183, нап. 1.

писци. Целина овога рада протестује против тако уских схватања.¹¹⁾ Али какав је заиста однос технике и језика? Ми признајемо да је за нас нејасни наговештај тога проблема, најпозитивнија корист критике Фрагуера. Ако није тачно да се сва техника своди на језик, да ли је језик са своје стране, само једно техничко сретство и не може ли у извесним случајевима припадати такође домену датог? Са свом искреношћу, ми ћемо рећи, да одговор код Жениа на то питање није потпуно јасан и да ћемо стога ми пре предложити извесне сугестије, него што ћемо пружити категоричка решења.

Да видимо најпре шта је то што није јасно у доктрини Жениа.

С једне стране, Жени изјављује поводом језика да „правник, који је позван да кроз формуле и језик изрази правна правила, не треба никада да губи из вида да је језик заиста немоћан да изрази оно што је дух у стању да замисли, да он служи само као посредник, сретство да пробуди код онога, на кога се обраћа, аналогну мисао оној која се формирала у замисли интерпретатора. Узалуд је дакле хтети у језику наћи директну репродукцију идеја, кад смо видели да и оне саме могу да претстављају само један део реалности.“¹²⁾ С друге стране, Жени, одговарајући Дигиу, који је означио његов став као чисто прагматичан, каже одлучно: „Ја сам констатовао (и место које је сам Диги цитирао то сведочи) да су извесне идеје у стању да адекватно претставе праву реалност и да се намећу у том погледу.“¹³⁾ Како да се помире та два различита тврђења? Могло би се рећи, држећи се дословице онога што је Жени рекао, да је измирење врло просто. Истина је да ми можемо да дођемо у мислима и у извесним случајевима до праве реалности, и у толико ће духовна претстава те реалности бити њена верна слика. Али чим се хоће тај резултат да изрази, вештачко неминовно долази до изражаја, тако да језик никада неће бити адекватна слика реалности. Али када би се тако резоновало изгледа нам, да би примедба Дигиева остала тачна. Правна истина никада неће одговарати класичној дефиницији истине *adequatio rei et intellectus*. Језик, према Жениу, конструише се помоћу читавог низа вештачких сретстава где генијалност човекова развија сву своју плодну енергију. Ми, дакле, можемо да схватимо стварност. Али на шта све то: израз те реалности носи неминовно све недостатке језика: он ће исто тако бити конвенционалан, имајући за циљ само практичност и ништа више. — У том случају и примедба Фрагуера била би великим делом тачна: може се рећи да се техника не своди на језик; али са друге стране је исто тако тачно, ако се каже, да „дато“ може да добије своју форму само кроз нешто што је вештачко. „Дато“ ће нужно носити прагматични печат језика. То су били разлози који су нам диктирали да дубље проникнемо у интимну мисао Жениа и да покушамо да очувамо недирнуту ње-

¹¹⁾ *Science et technique en droit privé positif*, t, III, стр. 450, примедба 2.

¹²⁾ V. Gény — *Science et technique en droit privé positif*, део III, стр. 459.

¹³⁾ V. Gény — *Science et technique en droit privé positif*, део IV — предговор, стр XXI, пр. 1.

гову позицију. Наш је циљ био да „откријемо његову првобитну инспирацију, суштинску тежњу његове личности, мисао просту, која је једнака бесконачном богатству форми и боја“¹⁴⁾ „Јер не смемо допустити да компликација текста учини да се изгуби једноставност духа.“¹⁵⁾

У том циљу ми се понова враћамо на тврђење да у научној обради права треба разликовати три домена: домен циљева, домен датог и домен „конструисаног“. Зауоставимо се за тренутак на сваком од тих различитих поља правног истраживања.

Данас најмеродавнији социолози изјављују: „Студије факата које нас поучавају о правцу и последицама каквог правила, какве праксе, какве традиције, какве аспирације, несумњиво да имају извештај на наше морално понашање. Али пожуримо да признамо: да би утицај те врсте постојао, потребно је, да у духовима, на које треба тај утицај да се изврши, постоје извесне претходне воље, претходна осећања, која се разликују од прости жеље да се упознају ствари какве јесу. Гудало науке неће изазвати никакав дрхтај виолина ако виолина нема затегнутих жица. У примерима које смо изабрали, јасно се види да резоновања на социолошкој бази немају моралне ефикасности ако у духовима, којима се та социолошка резоновања обраћају, не постоје тенденције, као што су воља за животом, жеља да се живи у групи, да будемо логични, жеља најзад да се искористе историска истраживања и да се, као што је говорио Сен-Симон, плива у правцу нормалног. Што се своди на то да наше индукције неће имати никаквог изгледа да изврше успешно какво дејство ако пред нама немамо не само разум који резонује него и пробуђене савести“¹⁶⁾ (Ми правимо највеће резерве на те „живе савести“). Овде нећемо да ударамо гласом на велике заблуде које су учињене од стране критичара Жениа из разлога што нису јасно разликовали¹⁷⁾ домен циљева који је производ једне интелектуалне интуиције идеја, једног „непосредног надчулног искуства“, или, у случају да су разликовали,¹⁸⁾ нису знали да извуку сву корист из тих констатација. Ми се за моменат ограничавамо на однос између концепта и речи. И у том правцу ми констатујемо да у домену циљева наша претстава јесте и може бити потпуна и да израз, или језична манифестација те духовне претставе, могу бити потпуне. У том погледу ми можемо потпуно примити као свој следећи цитат из Бергсона: „Цела наша цивилизација почива тако на извесном броју општих идеја, чији садржај ми тачно познајемо, јер ми смо их створили, и чија је вредност неоцењива, јер без њих не можемо да живимо.“¹⁹⁾

¹⁴⁾ V. H. Bergson, *op. cit.*, стр. 294.

¹⁵⁾ *Ibid.*, стр. 135.

¹⁶⁾ C. Bouglé: *Bilan de la sociologie française contemporaine*, Paris, 1935, стр. 166. Исто се признање налази и код Gurvitch-a — *L'idée du droit social* 1931, стр. 128—132; 115.

¹⁷⁾ Случај г-жице Alice Piot: *Droit naturel et réalisme juridique*, thèse, 1930, стр. 74—102.

¹⁸⁾ Случај G. Davy: *Le Droit, l'idéalisme et l'expérience*, стр. 103—131.

¹⁹⁾ V. H. Bergson *op. cit.*, стр. 75.

Исто резонување вреди и за технику. Само, и ако је ту израз адекватан, духовној претстави као што је то у домену циљева, потребно је, као што примећује Гурвић, „јасно уочити сву провалију која се налази између вештачких концепата правне технике, који су створени од интелигенције и идеја чисто интелектуалних које сачињавају један заиста несводљиви елемент правне структуре“.²⁰⁾

Ево нас најзад у домену „датог“: пред собом имамо идеје нужне у једној одређеној историској констелацији друштва, али где претстава иде од симболичне ка апсолутној према степену контакта са конкретним, исто тако према томе да ли концепт има да изрази нешто психичко или мртву материју. У колико смо ближи виталном, у толико је мање савршена наша претстава. Наша претстава (исто као и њен израз) могу бити апсолутни, ако треба да изразимо мртву природу. Али чак и у случају где је претстава симболична, тешкоћа — по нама — не долази од немогућности да се тачно изразимо, већ напротив из наше немогућности да тачно сазнамо реално. Реално је по природи индивидуално а наши судови генерални.

Укратко, наш закључак у погледу односа претставе и њеног израза, то ће рећи између концепта и речи (ми свесно остављамо на страну философско разликовање концепта и претставе сматрајући да је ту философија далеко од коначних решења) је следећи: Тамо где концепт може тачно да докучи реално, тамо и језични израз тога реалног може да буде потпуно тачан. Тамо где концепт улази и чини део правне реалности, тамо исто тако и реч односно формула чине део те исте реалности. Ако је, најзад, концепт вештачки и припада домену технике то ће бити судбина и речи. Као што се дакле види ми не одвајамо мисао од њеног израза, ма да јасно видимо да су у питању два процеса. Али два процеса који нужно прате један други. Ми још једанпут ударамо гласом на ту могућност и потребу да концепт прати реч. Да ће човечанство у томе смислу морати да учини огроман напор у то не сумњамо. Само, ми смо уверени да ће се кроз тај напор доћи до резултата који ми предвиђамо.

Одмах да приметимо да је бергсоновска позиција различита од наше. Према Бергсону мисао и језик су по својој суштини интелектуалне креације. Према томе оне неће бити потпуно у стању да нам изразе резултате интуиције. „Ја радо признајем да интуиција продире својом светлошћу и у тај домен мисли и речи: нема мисли без духа финоће, а дух финоће није ништа друго до рефлекс интуиције у интелигенцији. Ја радо признајем исто тако да се скромни удео интуиције повећава, да је он родио најпре поезију, затим прозу, и преобратио у инструменте уметности речи, које су биле у почетку само знакови“.²¹⁾ Али,

²⁰⁾ G. Gurvitch: *Le temps présent et l'idée du droit social*, Paris 1931, стр. 225.

²¹⁾ V. Bergson, *op. cit.*, 100.

поред свега тога, остаје да језик није потпуно подобан да изрази искуство и да „метафизика има у своме домену да изврши ону реформу коју је извршила модерна физика“²²⁾ [то ће рећи физика се ослободила речи и пронашла један специални начин изражавања: цифре.] Другим речима тешкоћа долази код Бергсона отуда што ми не можемо да изразимо Реално и ако смо способни да продремо и да сазнамо Апсолутно.

Какве ће бити практичне последице ових спекулација у царству земаљском? Не може ли се рећи да су то само теорије без икаквог позитивног ефекта на живот уопште, а специално на правно понашање? Ми тако не мислимо. И ево последица изведених из тих рефлексија. Домен циљева припада у својину homo sapiens-a.²³⁾ Он треба увек да ради на усавршавању идеје Правде, највеће вредности правног поретка. Неефикасност те идеје проузрокована је чињеницом да је правна теорија далеко од тога да је исцрпела све своје могућности. — У домену технике homo faber треба да се чува да не угуши науку и да употребљава оно што је вештачко само у мери у колико је потребно да се реализује Правда; најзад у домену „датог“ човек треба да зна увек да његова претстава није апсолутна. И изнад свега треба да пази да не постане homo loquax чија мисао, када ретко мисли, „није ништа друго него размишљање о речима“.

2. — Основна критика Фрагуера изгледа нам још много и далеко нетачнија. Потсетимо да се та критика састојала у томе што се рекло да би консеквентно развијање Жениевих идеја нужно довело до једне врсте природне каузалности. И та заблуда произилази отуда што се пропустило да види каква капитална улога, у научном изграђивању, припада циљевима. Ти циљеви нису производ посматрања и социологије. „Посматрање може да нам сугерира правила за којима треба да пођемо само помоћу једног минимума императива, који нам може дати једино неки виши извор, независан од факата“.²⁴⁾ Ти циљеви, производи човека који мисли, немају никакве везе са догматичном метафизиком. Кад једанпут имамо те циљеве ми ћемо тражити у природи средства која најбоље одговарају човековој природи или, ако неко више воли другу реч, човековим навикама, уместо да се боримо против те природе по сваку цену, да би је довели у склад са нашом маштом. „Човек није“, примећује умесно г-ца Пио, „разумна животиња већ само животиња која је обдарена разумом; човек је обдарен једним инструментом којим се он може али не мора служити, и та моћ да се служи или не служи

²²⁾ Ibid. 55.

²³⁾ Ми кажемо homo sapiens мада израз не одговара потпуно нашој мисли. Хтели смо само да нагласимо да се мисао у том домену циљева не комбинује са посматрањем чињеница, мада верујемо, с друге стране, да цела човечија личност узима учешћа и у стварању тих првих циљева.

²⁴⁾ V. Gény: *La Notion de droit en France. Son état présent. Son avenir.* У les Archives de Philosophie du droit et de sociologie juridique, стр. 15, нап. 2, 1931.

тим инструментом му је од природе дата исто онако као што је то и сам инструменат²⁵⁾ Разни Жениеви „дата“ нису ништа друго до то: изабрати у фактима сретства која су већ ту, да би се остварио идеал, створен од човека, који се зове Правда. То никако не значи да у природи већ постоји једно право у напред створено. Погрешка Фрагуера исте је природе као што је и погрешка Давиа. Дави, пошто је прецизирао да се „Жени стара... да нам покаже да изградња права захтева једну неизменичну употребу принципа, онога што нам дају факта, и техничких срестава“²⁶⁾ пропустио је да нам управо покаже тачну или ма какву функцију принципа и њихову ефикасност према природи. И због те грешке његова је критика потпуно промашила свој циљ. Али избегнимо те честе екскурзије и рецимо у напомени, да би смо очували логично јединство нашег рада, оно што је у ствари суштина наше мисли и што ће бити суштина наше књиге коју спремамо о Жениу.²⁷⁾ Оно што ми тврдимо овде

²⁵⁾ A. Piot: *Droit naturel et réalisme*, 1930, Paris, стр. 177.

²⁶⁾ Davy, *op. cit.*, стр. 106.

²⁷⁾ Целокупни неспоразум у тумачењу Жениа је продукат, према нама, неразумевања улоге првих принципа. Већ је г-ца Пио у својој запаженој тези *Droit naturel et réalisme*, Paris, 1930, била збуњена чињеницом да се код Жениа може констатовати двострука активност разума. С једне стране осећа се да у целокупном делу његовом „лебди противстављање између природе и разума“ (стр. 85); с друге стране, г. Жени прима готово свуда да разум ради не сам за себе, већ у комбинацији са природом (стр. 86). Davy у наведеном делу је јасно разликовао три различита домена у доктрини Жениа, али није знао да из те констатације извуче све богатство последица, као што није знао да сваком домену тачно прецизира функције. Г. Гурвић осетио је исту тешкоћу (у делу *L'expérience juridique*, 1935, p. 52—93). Пошто је признао велику заслугу Жениа и његове теорије повраћаја непосредном у праву, он констатује да Жени „са својом разликом датог и конструисаног у Праву, само је означио пут којим треба ићи, не успевши међутим да развије једну консеквентну теорију правног искуства“. „Означавајући рационално са идеално датим, као дате природног права које он тражи да утврди на тај начин, Жени признаје динамизам и променљивост само реалног и историски датог, сматрајући дато рационално и идеално за статичне и непроменљиве“. „Жени чини непокретним непосредно правно искуство. То је и разлог што он о томе непосредном искуству и не говори, већ се само занима интуицијом дата, интуицијом стабилном и непроменљивом“. Ми смо, прво, врло зачуђени чињеницом да перо г. Гурвића пропусти тако велику заблуду и да карактерише идеално „дато“ као „стабилно и непроменљиво“ ма да је то баш најпокретнији елемент у свој Жениевој доктрини. Али остављајући ту заблуду на страну ми обраћамо пажњу читалаца на чудновату ситуацију пред којом се налазимо: два еминентна писца као што су Гурвић и Фрагуеро долазе до закључака који се искључују. Један — Гурвић — инсистира на непроменљивости рационалних принципа — други, обрнуто, инсистира на њиховој еластичности и вечитој покретљивости. Међутим и један и други имају право, само сваки у једном од три домена које ми разликујемо. С једне стране циљеви су, у најмању руку, формално непроменљиви (идеал Правде, реда напр.) и погодни само вечитом усавршавању. С друге стране срества (то ће рећи домен датог и конструисаног) врло су променљиви и њихове вариације само су огледало онога што је променљиво у историји и гениалности људској. Али, признајемо са свом искреношћу — и то ће бити наша критика Жениеве доктрине — да је то унеколико и погрешка Жениа што је пропустио да потпуно јасно изрази разлику та три домена, ма да пажљива анализа целог његовог дела јасно показује ту разлику. Према нама, да би се његова концепција очувала нетакнута, следећа

одговарајући Фрагуеру то је да је став Жениа много ближи финализму него што то на први поглед изгледа. И тај финализам неће бити догматички финализам, онај који је био заједнички скоро свима социјалним наукама које су се конституисале током деветнаестог столећа и које „примају и ако то не признају увек отворено, постојање, у природи моралној и социјалној, одређених релација, једног иманентног реда, једне унутарње финалности. Оне се подржавају надом да ће успети да нађу тајну тих релација, формулу тога реда, закон те финалности“.²⁸⁾ Сличан финализам није онај који ми приписујемо Жениу, јер финализам онакав као што је схваћен у горњем цитату изједначава се у ствари са детерминизмом, као што генијално примећује Бергсон. „Он [то ће рећи радикални финализам] инспирише се истим постулатом [као и радикални механизам] са том једином разликом што, у ходу наше интелигенције кроз ту сасвим произвољну сукцесију феномена, он [финализам] ставља испред нас светлост са којом претендује да нас води, уместо да је позади нас [као што то чини детерминизам]. Финализам замењује оно што нас гура из прошлости [први узроци] са оним што нас вуче из будућности [последњи циљеви]. Али та сукцесија није за то мање варка...“²⁹⁾ Жени међутим категорично одбацује, и не само на једном месту, него кроз цело своје дело, сваки детерминизам из моралног света. И изгледа нам да је следеће место једно од најкарактеристичнијих у томе погледу: „не верујући искључиво у разум и у слободну вољу имајмо ипак у њих довољно поверења да би смо критиковали, кад буде потребно, ирационалне формације жи-

измена је неминовна: потребно је пребацити „дато рационално“ Жениа, са целом његовом садржином у домен циљева идеала. С друге стране, право рационално дато треба да се састоји из методичког и сталног размишљања о историским и реалним „датим“. Они би, дакле, у нашој мисли били стално испитивани у светлости идеала и циљева Жениевог „рационално датог“. Сасвим је други проблем како се могу наћи ти први принципи. Ми само констатујемо да се правна метода не може замислити без те разлике три домена и да је та дефинитивна иновација правне методе лично дело Жениа. Може се рећи да је за њега домен циљева један скуп врло општих формула који у ствари не сачињавају један потпун правни систем, „али да правни системи треба да буду увек функције тих првих принципа“. — Најлепши приказ те методолошке борбе дат је у чланку г. Georges Aillet — *Sur les rapports de la philosophie et du droit* — у Archives de Philosophie du droit et de sociologie juridique, 1933. Уопште сваки чланак Ailleta је у правом смислу научно дело. — Расправе, у којима се највише види да је Жени у научном изграђивању права придавао нарочиту важност домену циљева, следеће су: *Compte rendu de l'ouvrage de M. Demogre, Les notions fondamentales du droit privé* (Nouvelle Revue historique 1911, p. p. 110—125); *Compte rendu de l'ouvrage de H. de Page — Examen critique de quelques aperçus nouveaux sur l'interpretation des lois* (Revue trimestrielle du droit civil, 1926, p. p. 857—868); *L'Economie Nationale et le droit civil* (Revue trimestrielle du droit civil, 1930, p. p. 53—66.)

²⁸⁾ Gény — *Science et technique en droit privé positif*, стр. 16, део II. — Финалистичко схватање у смислу горњег цитата нарочито је данас заступано од стране Louis Le Furа; *Les grands problèmes du droit*, 1937, стр. 597—607.

²⁹⁾ H. Bergson — *Evolution créatrice*, стр. 42—43.

вота, и по потреби, да би смо успорили, или чак и окренули њихов ток.³⁰⁾ Укратко, финализам Жениа то је финализам човека који размишља о својим поступцима, који може свесно да себи постави један циљ да би тако могао да оствари своја предвиђања и да би најбоље остварио свој задатак. Једна чврста вера у човека, ако не да реши све тешке проблеме који тиште његову душу, а оно бар да учини могућим живот на овој земљи, то је, према нама, најинтимнија инспирација целог Жениевог подухвата.

Остаје да дамо укупну критику на Фрагуера и да његове резултате упоредимо са својим сопственим размишљањима.

По нашем мишљењу његова грешка, — ако грешке заиста има — налази се у његовој полазној тачки, према којој „конструисано“ има у Жениевој доктрини истоветну улогу коју има интелигенција у Бергсоновој доктрини. Све остало само је логично изведена последица из почетног става. Интуизионизам искључује слободу у свом функционисању. Резултати до којих се буде дошло том интуитивном методом биће изражени кроз нешто што је вештачко и што је у доктрини Жениа техника. База је, дакле, ирационална. Оно пак што је другостепено истовремено је рационално.

Све постаје јасно, напротив, ако се прими постојање првих принципа који претходе опсервацији. Кад једанпута располажемо тим циљевима, испитује се природа. И — према нама — нити је дато искључиво производ интуиције, нити је техника искључиво дело интелигенције. Тамо као и овде учествују све наше моћи само у различитим количинама. У техници „може се сматрати за неоспорно да интелигенција даје драгоцену сретства, да она у њој игра чак већу и значајнију улогу него приликом дијагностицирања научних база правних правила“.³¹⁾ Али поред интелигенције такозвано осећање практичног, практични смисао, што није ништа друго до дубоко познавање и дружење са стварима, има у техници врло велики значај, што уосталом излази из саме дефиниције технике. „Она претставља у целој згради позитивног права, форму насупрот материји и та форма остаје по суштини једна конструкција, првенствено вештачка, онога што је дато, производ више акције него интелигенције, и где се воља правника може кретати слободније, управљена само предодређеним циљем правне организације који сугерира која су сретства потребна да би се он могао остварити“.³²⁾ У науци се такође стално комбинују дискурсивна интелигенција са интуицијом. „Нама ће стално бити циљ да комбинујемо интуицију са анализом, прва имајући стопу уз стопу да исправи и учини другу финијом.“³³⁾ Чак и циљеви, и ако су откривени без икакве везе са посматрањем чињеница,

ANALI PFB | anali.rs

³⁰⁾ Gény — *Notion du droit positif à la veille du XX siècle*, Dijon, 1901

³¹⁾ V. Gény — *Science et technique en droit privé positif*, t. III., стр. 176.

³²⁾ V. Ibid., стр. 23.

³³⁾ Gény: *Science et technique en droit privé positif*, део I стр. 86.

претпостављају употребу свих могућности којима човек располаже да би упознао истину. „И можда“, каже Жени —, тај став је најбоља илустрација нетачности примедбе о детерминизму Жениа — „једина опасност испитивања такве врсте [тј. комбиновања интуиције са интелектом] састојала би се у богатству и плодности сретстава која, не будући подобна ни за какво квантитативно прецизирање, постају опасна у том смислу, што нас могу збунити у нашем ходу и удаљити нас далеко од прецизираних правила за којима у праву, више него ма где, осећамо императивну потребу да би постигли одређени циљ.“³⁴⁾

То је наш одговор Фрагуеру.

Ми имамо утисак да Фрагуеро није читао целокупно дело Жениа. И ограничавајући се на анализу дела *Science et technique* и специјално на његов први и други део, он је дао једну анализу заиста врло дубоку, улажући при том максимум интелектуалног напора и користећи се максимално оним што су му пружиле те две прве књиге.

Тако је он врло јасно уочио да се бергсонизам не може применити до краја у правној теорији. Интуicionизам има заиста за једини циљ да открије реално онако какво јесте, не водећи рачуна о штетним или корисним последицама. Интуicionизам је потпуно незаинтересован, док у домену права ми имамо стално један одређени циљ да испунимо који се зове Правда, и у том смислу да се трудимо да дамо фактима директиве које ће водити њој.

Затим, он је врло паметно подвукао улогу интуиције у хијерархизирању вредности. Исто као и он и ми смо склони да верујемо да нигде као у тој елаборацији интуиција не објасњава својом светлошћу интелигенцију.

Најзад ми смо већ евоцирали његову заслугу у наговештају проблема о односу концепта и речи.

V. Остаје нам да закључимо. Могло се видети кроз цео наш рад какву ми важност придајемо интуицији у свима пољима правног истраживања. Завршујући, хтели смо да потсетимо на још неколико истина врло простих. Не заборавимо да интуиција није ништа друго до једно сретство *сознања*³⁵⁾ и да ће интелигенција остати увек једино сретство комуникације научних резултата. Чувајмо се нарочито да дефинишемо интуицију као осећање које треба да преходи дискурсивној мисли и да је схватамо као нејасни утисак који се добија у првом контакту са реалношћу. Сматрајмо је пре као „свршетак него као апсолутни почетак“. Интуиција ће прво имати своје поље цветања приликом изграђивања правних правила. Али она ће имати исту функцију и у примени права, долазећи у додир са животом кроз правна правила и кроз „претресање

³⁴⁾ Gény: *Ibid.*, стр. 184.

³⁵⁾ „Интуicionализам је само једно сретство *сознања* и шта више сретство *сознања* које не искључује делатност интелигенције“. V. Julien Bonne-case: *Science du Droit et Romantisme* стр. 177.

досијеа, анализом формулара, читањем аката праксе“ потсећајући нас увек да реално у домену психичком остаје индивидуално, да сваки конкретни случај тражи своју филозофију и да врховни циљ права остаје ефективна владавина Правде међу људима. А ако се баш инсистира на једној што простијој дефиницији интуиције дефинишимо је као стални напор концентрације мисли да би се имала стално пред очима... покретљива интегралност феномена.³⁶⁾ Ово сећање је неопходно јер „величина се човечијег духа састоји у томе да може да упозна опште, али то је истовремено и његова беда да нема друге науке до оне која се бави општим.“³⁷⁾

Миодраг Д. Туцаковић

СТВАРНА НАДЛЕЖНОСТ ПО КРИВИЧНИМ ДЕЛИМА ИЗ ЗАКОНА О ЗАШТИТИ ЈАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ И ПОРЕТКА У ДРЖАВИ

У § 13 Закона о државном суду за заштиту државе (= ЗСЗД) од 24 октобра 1930 године набројана су кривична дела из Кривичног законика за Краљевину Југославију и из Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави — ЗЈБ (од 6 јануара 1929 године са изменама и допунама од 1 марта 1929 године) за чије је извиђање и истрагу, претрес и суђење надлежан Државни суд за заштиту државе (даље скраћено: Држ. суд). По томе законском пропису Држ. суд надлежан је за кривична дела из главе XII, §§ 91—98, § 100, §§ 102—115, из главе XVII, § 191 и из главе XXXI, § 307 КЗ и за кривична дела из чл. 1, 2, 3, 13, 17 и 18 ЗЈБ, као и за друга кривична дела која су са овима у вези или стицају.

Уколико је дакле у питању стварна надлежност по горе набројаним кривичним делима (§ 13 ЗСЗД) ствар је јасна. За суђење по тим кривичним делима биће увек надлежан Држ. суд. Изузетак од овог правила чини наређење из §§ 33 ЗСЗД, по коме државни тужилац Држ. суда, по примљеној пријави, као и у току или по довршењу извиђаја, може кривични предмет, за који је према § 13 ЗСЗД надлежан Држ. суд, уступити на редован поступак, било у целости или у појединим деловима, државном тужиоцу, односно суду који би и иначе био надлежан за пресуђење тога кривичног дела. Деси ли се овај случај, онда ће по кривичном делу које спада у стварну надлежност Држ. суда, донети пресуду онај редовни суд који би за то кривично дело био месно и стварно надлежан према општим прописима.

Ни стварна надлежност за кривична дела из КЗ, која нису законом стављена у надлежност Држ. суда није спорна. Стварна надлежност по овим кривичним делима одређује се по прописима §§ 9—11 КП.

Спор постоји само око тога ко је надлежан за суђење по кривичним делима из ЗЈБ, за чије суђење по § 13 ЗСЗД није надлежан Држ. суд. Од двадесет параграфа ЗЈБ, који нормирају

³⁶⁾ Gény — *Science et technique en droit privé positif*, t. I, стр. 145.

³⁷⁾ Piot — *Droit naturel et réalisme*, стр. 163.

казнено-правна наређења, стављена су у надлежност Држ. суда свега шест. Суђење по кривичним делима из осталих четрнаест параграфа ставио је ЗЈБ у надлежност „државних судова“.

Пре доношења ЗСЗД одређивала се стварна надлежност за кривична дела из ЗЈБ по чл. 23 тога Закона. По овом пропису за сва кривична дела из ЗЈБ судиће државни судови, по слободном судиском уверењу. Кад је ЗСЗД стао на снагу и кад се почео примењивати, поставило се питање ко ће одсада да суди по кривичним делима из ЗЈБ, која су изузета из надлежности Држ. суда. Пракса се поделила у два супротна тора. По једнима је за ова кривична дела стварно надлежан онај суд који би и иначе био надлежан за њихово суђење. Други опет стоје на гледишту да ће за поменута кривична дела моћи судити само већа редовних кривичних судова, а никако судија појединац Округнога суда или пак судија Среског суда. Овакав закључак по овом питању изводи се из прописа чл. 23 ЗЈБ, по коме ће за сва кривична дела која су у њему предвиђена судити „државни судови“. Под реч „судови“ из поменутог законског прописа, која је употребљена у множини, треба разумети само већа окружних судова, јер у смислу ЗЈБ „суд“ може бити само од три судије. Ово начелно гледиште заступа Апелациони суд у Скопљу, који је решењем бр. 305 од 20 јануара 1933 год., поништио пресуду судије појединца Округног суда којом је било расправљено кривично дело из чл. 4 ЗЈБ и упутио ствар колегијуму истог суда као једино надлежном за пресуђење ове кривице. Неки окружни судови, ослањајући се на поменуто решење Апелационог суда ниште увек пресуде среских судова, којима се расправљају кривична дела из ЗЈБ, када због изјављеног правног лека (призива) одлучују о њиховој основаности.

За свакога, без обзира какво ће гледиште заузети према истакнутом питању, јасно је, да су разлози Апелационог суда, па следствено и осталих судова који деле мишљење Апелационог суда, недовољни да нас убеди да су заиста само већа окружних судова стварно надлежна за суђење по кривичним делима из ЗЈБ, која нису изречном наредбом § 13 ЗСЗД уступљена за суђење Држ. суду. Апелациони суд није могао дати исцрпније разлоге за своје мишљење, јер их нигде и ни у ком закону није могао наћи. Једно противно гледиште је стога много ближе логици и, мислимо, сасвим у складу са постојећим законима, који регулишу материју о којој је овде реч.

Нема ниједног закона ни позитивног законског прописа по коме би за дела из ЗЈБ, која не спадају у надлежност Држ. суда, била надлежна само већа окружних судова. Да је законодавац хтео да само зборни судови окружних судова суде за поменута кривична дела он би то предвидео једним специјалним прописом у ЗЈБ, као што је то учинио у Закону о штампи и у Закону о сузбијању злоупотреба у службеној дужности. По наређењима ових закона, за суђење по кривичним делима у њима предвиђеним надлежна су већа (сенат) од три судије. Чим законодавац није донео изузетну норму да је за суђење по кривичним делима из Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави надлежно само веће Округног суда, онда је сасвим разумљиво да је суђење по

овим делима оставио у стварној надлежности оних судова, који су и иначе надлежни да суде по њима, тј. у надлежности колегијума од пет или три судије Окруж. суда, или судије појединца Окруж. суда, или судије Среског суда (§§ 9—11 КП).

Правилност овога гледишта може се поткрепити још и наређењем § 33 ЗСЗД. Овај законски пропис овлашћује државног тужиоца Држ. суда да по нахођењу уступи кривични предмет за који је према § 13 ЗСЗД надлежан овај суд, на редован поступак суду, који би и иначе био надлежан за суђење по том кривичном делу. У надлежност Држ. суда спадају најтежа кривична дела из ЗЈБ. Када је законодавац, под условом да су се испуниле претпоставке из § 33 ЗСЗД, наредио да ће за поменута кривична дела моћи бити надлежни или веће или инокосни судија, онда ће тим пре за кривична дела из ЗЈБ, која не спадају у надлежност Држ. суда, моћи бити надлежан и инокосни судија.

Схватање Апелац. суда не може се бранити ни разлозима да израз „судови“, зато што је употребљен у множини, означава само зборне судове. Ако се пође од оваквог тумачења, онда би у свима случајевима под изразом „судови“ требало разумевати зборне судове. По тој логици би на пр. Закон о уређењу редовних судова требао да говори само о уређењу зборних судова. По истом принципу требало би кривице по Закону о вину да суде само већа окружних судова, јер у § 27 Закона о вину стоји да ће за кривична дела из овога закона бити надлежни редовни „судови“. Можда је Апелац. суд донео једно овакво решење због тога што се ЗЈБ, који инкриминише дела уперена против опстанка државе и јавног поретка у њој, регулише једна надасве обзирљива ствар. Али и такав разлог се мора одбацити као неумесан, јер тежина кривичних дела не зависи од тога у коме се закону она налазе, него од врсте и величине казне која је прописана за њиховог извршиоца.

Наша излагања завршићемо стога констатацијом, да сматрамо да не одговара слову и духу закона тумачење да су за суђење кривичних дела из ЗЈБ, за која није надлежан Држ. суд, надлежна само већа окружних судова. За суђење по овим кривичним делима биће стварно надлежни или веће окружних судова, или судија појединац Окружног суда, или судија Среског суда, а њихова стварна надлежност ће се одредити, као и стварна надлежност код свих осталих кривичних дела, према тежини казне прописане за њиховог извршиоца.

Ханс Ј. Бауер

РЕШАВАЊЕ СУКОБА ИЗМЕЂУ ЗАКОНИКА И ОСТАЛИХ ПРАВНИХ ИЗВОРА ПРЕМА ОДРЕДБАМА У ДУШАНОВОМ ЗАКониКУ

Појавом Законика цара Душана повећан је број оних правних зборника из којих се делила правда у оно доба и који су претстављали основицу правног поретка Душанове државе. Поред Законика, постојали су и имали правну снагу и разни преведени византиски зборници, као Синтагма Матије Властара, — нарочито

она у скраћеном облику, — затим Закон Јустинијанов који је уређивао аграрне односе, разна црквена правила и закони, а за поједине приватно-правне односе важиле су и царске повеље издаване било појединцима, било различитим установама и корпорацијама, на првом месту цркви. Али и поред те множине правних извора, Законик је имао првенствену важност, он је важио као основни закон, што још не значи да Законнику дајемо карактер једног Устава, као што то мисле Тарановски и др.¹⁾ Законик је био стварно основни закон у Душановој држави, али та његова „основност“ састојала се једино у томе што је он био од примарне важности у односу на остале правне изворе, али то није било довољно да Законнику да и све атрибуте једног Устава. Рашчишћавање овог питања биће предмет једног другог нашег чланка. Нас на овом месту нарочито интересује један, због множине правних извора са сличном материјом, врло могућ случај сукоба између њих, тачније речено сукоба између Законика и осталих правних извора. Законик је предвидео те сукобе и решио их је сагласно начелу законитости који је у њему спроведен. Тако, ако се ради држања неке земље изнесу две царске повеље, које су у ствари биле формалан доказ о својини, биће у праву онај који је земљу држао у време сабора на коме је донет Законик (чл. 83 ДЗ). У чл. 105 наилазимо на много интересантнији и важнији сукоб, на сукоб Законика са „царском књигом“, повељом. У случају оваквог сукоба, судије су дужне да не пресуде спор, него да те „књиге“ које су у супротности са Закоником поднесу цару који ће дати свој дефинитиван суд. Тај чл. 105. ДЗ гласи: — *Књиге цареве које приносе пред соудие за што љубо тере их потвори законик царства ми, што сам записал коју љубо књигу: оне - зи (књиге) које потвори соуд, те - зи (књиге) да узмоу судие и да их принесоу пред царство ми*²⁾.

За наше разлагање је нарочито важна чињеница да је овај пропис био донет на сабору у Скопљу 1349, али је он 1354 на сабору у Серезу замењен, и ако не дерогиран чланом 171 где се овакав сукоб решава потпуно у корист Законика. Питање је, због чега чл. 105 егзистира и даље и има правну важност поред чл. 171 који је несумњив и јасан? По нашем мишљењу, Чл. 105 треба да се односи на повеље које је цар издао пре доношења законика. Како је Законик донео и нека другачија начела од оних која су дотле практикована у повељама, могуће је било да дође до парничења због те супротности повеља са Закоником. У таквим случајевима Душан је резервисао себи право да поново прегледа те повеље и евентуално их преиначи у духу Законика. Чл. 171 односио би се у том случају на сукобе између законика и повеља издатих после доношења законика. То наше резонување је резултат и саме стилизације овог члана. У њему се каже: „...аште пише

¹⁾ Ф. Тарановски, Начело законитости у Законнику цара Стефана Душана, (Споменица С. М. Лозанића, Београд 1923, 146.)

²⁾ Новаковић Ст., Законик Стефана Душана цара српског 1349 и 1354, 80.

³⁾ Новаковић Ст., *op. cit.*, 134.

книгоу царство ми, или по срчбе, или по љубви, или по милости за некога, и она - зи книга разара законик, не по правде и по законуу како пише закон'ник, соудие тоу - зи книгоу да не верују, так'мо да соуде и врше како е по правде".³⁾ Дакле, тицао се оних повеља које су биле у супротности за Закономом. Док се у чл. 105 говори о Законику који „потвори“ књиге царевае дотле у чл. 171 наилазимо сасвим обрнуто изражавање: о књигама царевим које „разарају“ Законик. У чл. 105 реч је о Законику који доноси наређења другачије од оних у повељама издатим до момента Законика. У чл. 171 говори се о повељама које садрже извесне ствари које су у супротности са начелима израженим у Законику. Компарација је јасна, а тиме је и наше мишљење да се чл. 105 односи на повеље издате пре доношења Законика, а чл. 171 на оне издате после Законика, без икакве сумње.

Интересантно је да чл. 105 и 171 ДЗ нису до сада били специјално проучавани у том правцу у коме их ми исправљамо. Уколико је било речи о њима, они су бивали посматрани са једног другог гледишта, историског (Радојчић) или уставно-правног (Новаковић, Мијушковић, Тарановски).

Стојан Новаковић,⁴⁾ Зигел,⁵⁾ Лаза Марковић⁶⁾ и др. импресионирани величином норми које ти чланови садрже, нарочито јасним и недвосмисленим наређењем строге законитости, износили су и бранили мишљење да су ови чланови самостална творевина српског права и да су они у Законик унети као чиста Душанова творевина. Чак и бојажљиви Богишић сматра „да сваколики чланци који у Законику почињу са: „повелѣние царско“ имају свој извор у владалачким повељама“⁷⁾.

Ослањајући се на ово, тада владајуће мишљење о самосталности многих одредаба у ДЗ, Герасимовић, Мијушковић и Тарановски су склони да у ДЗ гледају пре један Уставни закон, нарочито Тарановски који ДЗ сматра за један *lex fundamentorum* Средњег века.⁸⁾ Но ипак, то ваља истаћи, у својим познијим радовима (*Историја српског права у Немањинској држави*) Тарановски је много резервисанији када је реч о правној природи Законика.

Радојчићу је пак, напротив, циљ да у својој познатој расправи „О снази закона по Душановом Законику“ докаже несамосталност чланова 105 и 171 ДЗ., тврдећи да се њихов извор налази у римско-византиском праву, и то у шестом титулусу друге књиге Василика, одакле су они позајмљени. „Може бити да је за правника, уопште, главно што се ови чланови фактично налазе у Душанову Законику, и да се њега њихов извор не тиче, но за историчара није“, вели у поменутој расправи Радојчић.⁹⁾ И упоређујући римске

4) Новаковић Ст., *op. cit.*, XLII и XLVI.

5) Зигел, Ф. Ф. Законик Стефана Душана, 1, 1872, 92 и 117.

6) Markovitsch L., *Duschans Gesetz, Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft*, XXII, 137.

7) Bogišić V., *Pisani zakoni na slovenskom jugu*, Zagreb, 1872, 35.

8) Тарановски Ф., *Op. cit.*, 146.

9) Радојчић Н., *Снага Закона по Душанову Законику*, (Глас Српске краљевске академије, CX, 62, 1923, 100—139.

и византиске правне зборнике тога доба, нарочито негирајући распрострањено мишљење да су римски и византиски владари били деспоти и неограничени у својој власти, Радојчић конструише своје интересантне закључке о несамосталности чланова 105, 171 и 172 ДЗ пошто су, како то он износи, и римски и византиски владари доносили сличне одредбе. Међутим, када је дошао до тога да објасни постојање једног поред другог двају чланова који на различите начине регулишу један исти правни случај, као код чланова 105 и 171, Радојчић чини грешку, тврдећи да чл. 171 „иде и за тим да ограничи позивање судија на цара.¹⁰⁾

Као што се види, сви поменути проучаваоци ДЗ, заузети расправљањем питања изворника ДЗ, нису довољно расветлили значење чл. 105 у вези са чл. 171 и 172 ДЗ. Једино онда када се појавио спор о томе да ли је Законик донет на два или свега на једном сабору, заступници првог мишљења узели су као доказ чланове 105 и 171, али је од њих једино Ђорић успео да изведе једну прилично логичну конзеквенцу.¹¹⁾ Наш је циљ био да ово питање коначно рашчистимо, у чему сматрамо да смо доста успели. Наша је конструкција, дакле, у следећем:

Чл. 105 ДЗ тиче се царских повеља издатих пре доношења Законика. У случају сукоба наредба тих повеља са прописима Законика, врховни арбитар за решавање спора био је цар. И заиста, другачије би било немогуће, баш и ако се има у виду прокламована супремација Законика над осталим правним изворима, па чак и над самом вољом царевом. Посматрано баш и под тим углом, било би сасвим неправично да поседници царских повеља изгубе своја права због тога што један доцнији Законик другачије прописује. У таквим случајевима само би цар, који је издао и повељу, могао да оконча спор, и вероватно је да се при оваквим случајевима цар служио најчешће арбитражном одлуком. Све то могло би се узети као наговештај, много доцније утврђеног, правног принципа да закони немају ретроактивно дејство и да не могу утицати на већ стечена права. Посматран тако, чл. 105 добија још више у својој важности а ДЗ у својој величини. Чл. 171 пак, донет пет година касније, односи се на повеље издате после доношења Законика, што се јасно види и из саме стилизације тога члана, на којој смо се горе доста задржали. У таквим случајевима, царева повеља нема никакве важности ако она није у сагласности са Закоником, са правом, већ је издата из чисто субјективних побуда, из љубави, или мржње. Законик се у овом случају уздиже и изнад воље царева, подвргавајући и овога под правни поредак.

Аналого томе ми сматрамо да се чл. 105 може односити и на евентуални сукоб између црквених правних зборника и самог Законика, у коме случају цару је резервисано право да се позабави њиме и донесе потребне мере да се овакав сукоб отклони. Разуме се да цар у оваквом случају није могао донети другачије решење

¹⁰⁾ Радојчић Н., *Op. cit.*, 137.

¹¹⁾ Ђорић С., *Основна питања у Душановом Законнику*, (Архив за правне и друштвене науке, XVII, 1914, 195).

него да свој Законик доведе у склад са општим црквеним и верским правилима. Јер и сам Законик рађен је у оквиру вере и цркве и има за циљ да се њиме „очисти христијанство“, како се то већ у чл. 1 каже. Колико далеко иде та заштита цркве види се и из чл. 78 где је такође предвиђен један сукоб између Законика, царских повеља и приватних права цркве. По том члану, ако се црква парнични са неким лицем о земљи и људима на њој насељеним, па ово лице изнесе царску повељу или сведоке који би посведочили да му је сам цар поконио то земљиште, у таквом случају наређује се судијама да не воде рачуна ни о царској повељи, ни о сведоцима сведока, већ да је меродаван само Законик. Једино о свему томе треба да се упита цар.

Два важна закључка произилазе из поменутог чл. 78. Најпре, да су црквена имања неутуђива, па ма да је такво имање сам цар поконио неком лицу. Неприкосновеност црквеног земљишног поседа сматра се у Законику као једна основна норма од које нема одступања¹²⁾. И, затим, последњи став тога члана, да се о томе ипак тражи мишљење царево, потврђује наше мишљење да је и за ову врсту сукоба резервисана компетенција царева у њиховом управљању.

Из наведених примера види се да је у материји сукоба закона ДЗ садржао један важан принцип, толико важан да је он Душанову државу чинио правном државом. А то је принцип строге законитости. Законик важи за све људе, како је у њему предвиђено, и за све односе. Прокламована је била, дакле, супремација Законика над свима осталим „књигама“ световним, сем над црквеним законима и правилима.

Борислав Ив. Благојевић

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

ШВАЈЦАРСКА И САНКЦИЈЕ

Познато је, да Пакт Друштва народа са својим системом колективне безбедности искључује сам појам неутралности. Самим тим што у случају једног сукоба, по принципима Пакта Друштва народа, једна се страна има сматрати нападачем, а друга жртвом тог напада, немогуће је да се једна држава, чланица Друштва народа, подједнако понаша — као неутрална — према обема зарађеним странама, тим пре што је у Пакту примила на себе обавезу да примени извесне принудне мере противу нападача.

Ми се овде нећемо бавити проблемом односа колективне безбедности и неутралности у својој целини, већ ћемо се задржати само на једном облику тог односа. Посматраћемо само, с једне стране питање санкција, као израз и основ колективне безбедности, а с друге стране како се у овом питању држала једна неутрална држава — Швајцарска, — која је као таквом призната међународним правом¹⁾ и чланом 435 Версајског уговора, а која је уједно и чланица Друштва народа (= ДН).

Пакт ДН израђен је углавном по енглеском, америчком и француском пројекту. Али поред ових, и неколико других држава израдиле су биле про-

¹²⁾ Тарановски Ф., Ор. cit. 151.

1) Као што се види у декларацији Савета Друштва народа од 13 фебруара 1920 г.

јекте пакта, у њима изнеле своје концепције о ДН. Тако је и Швајцарска предала један пројект статута ДН, који у својим главним цртама потсећа на уставну организацију швајцарске конфедерације. Швајцарски пројект предвиђао је принудне мере, које Савет може да примени у извесним случајевима. Војне мере су примениле само велике силе, које по швајцарском плану могу једино бити чланице Савета. На тај начин већ је тада Швајцарска мислила да сачува донекле своју неутралност не примењујући војне санкције. Применом економских санкција пак, сматрала је да неће бити повређена њена неутралност. Швајцарски пројект није имао утицаја на израду Пакта ДН, те ни његове идеје нису продрле у дефинитивни текст Пакта. Његов члан 16 предвиђа аутоматску обавезу примене економских санкција за све чланове ДН чим извесни услови буду испуњени. А за војне мере потребна је препорука Савета државама, које их имају применити.

Иако је хтела да узме учешћа у ДН, Швајцарска је ипак желела да сачува донекле своју неутралност, и то на тај начин што би била ослобођена примене војних санкција. Стога је она још пре ступања у ДН, почетком 1920 отпочела да води преговоре у том смислу са Саветом ДН, који је тада заседавао у Лондону. Она је изнела преко свог претставника положај који Швајцарска жели да заузме у тој новоствореној установи. Тада се поставило питање односа неутралности, — које су Савезници признали Швајцарској чланом 435 Версајског уговора, — и обавеза које проистичу из Пакта ДН. Сам тадашњи претседник Савета, лорд Балфур, изјавио је, да је тешко помирити војну, па и економску неутралност са положајем члана ДН.

Не покушавајући да реши овај проблем, Савет ДН је једногласно примио 13 фебруара 1920 једну резолуцију. Потврђујући начело да се стање неутралности једнога члана ДН не може помирити са начелом да сви чланови ДН имају заједнички да иступе да би принудили једну државу да поштује своје обавезе, — резолуција ипак признаје да је Швајцарска у изузетном положају као последица њене вишевековне традиције о поштовању неутралности. То јој је уосталом признато и међународним правом и чланом 435 Версајског уговора, којим се признају као корисне за мир гаранције о неутралности, које је Швајцарска добила уговорима од 1815. Даље резолуција примајући изјаве швајцарских делегата, којим признају и прокламују у име своје владе дужности солидарности, које проистичу из Пакта ДН, подразумевајући ту и дужност учешћа у економским и финансијским мерама, које ДН буде применило противу једне државе, која не буде поштовала своје обавезе, — прокламује да Швајцарска неће морати да учествује ни у каквим војним мерама, које ДН буде применило противу једног нападача. Под оваквим условом Швајцарска је ступила у ДН и постала је његов члан.

Од 1920 до 1935 ДН се у више махова бавило питањем санкција, јер је желело да члан 16 добије одређенији облик, како би се у случају потребе могле применити у напред одређене мере по унапред одређеном систему. Али ти радови нису довели ни до какве допуне члана 16. Швајцарска је учествовала у тим радовима и то нарочито као чланица „Комисије блокус-а“ 1921. Она је увек тежила да члану 16 да такво тумачење, како би цео систем санкција био што мање строг и како би се различито могао примењивати у разним случајевима.

Октобра месеца 1935, када је Савет ДН констатовао да је Италија нападач у смислу прописа Пакта, и када је сваки члан Савета дао индивидуалне изјаве да има места примени члана 16 Пакта, Швајцарска није била чланица Савета. Тек када је питање било изнето пред XVI заседање Скупштине ДН октобра месеца 1935, Швајцарска се је изјаснила о питању санкција. Њен делегат, г. Мота, изјављујући да ће Швајцарска, свесна својих обавеза, применити санкције, ипак се позвао на принцип неутралности, који јој је признат од стране Савета ДН Лондонском декларацијом, дајући при томе тој декларацији једно ново тумачење. Истина је да је Швајцарска обавезна да примени економске санкције, али ова обавеза није апсолутна. Границе те обавезе одређене су потребом одржавања неутралности, која је за Швајцарску од виталног значаја. А савезна влада пак, у својој пуној суверености има да цени да ли каква економска или финансијска санкција може довести у питање швајцарску неутралност. — То становиште, које је тада

заузео г. Мота по овом питању, остало је непромењено за све време примене санкција противу Италије.

Да би олакшала примену санкција Скупштина ДН образовала је један Координациони одбор, у чији састав је ушао по један делегат сваке државе чланице, са задатком да проучи координацију мера, које је требало предузети сходно чл. 16 Пакта. Како је тај одбор био исувише велики, јер је бројао 54 члана, то је из његове средине образован један ужи одбор од 18 чланова, који је имао да оријентише рад Координационог одбора. Стварно тај је Одбор осамнаесторице израдио цео план о мерама, које је требало предузети и дискусије по томе питању вођене су у њему. Све мере које је требало предузети прецизиране су у 5 Предлога, пошто сам чл. 16 говори само уопште о тим мерама. Швајцарска је била чланица тог Одбора осамнаесторице и у њему је она изнела своје гледиште по разним питањима. Углавном Швајцарска је применила све мере које је Координациони одбор утврдио, са два изузетка. По питању Предлога бр. 1, који је предвиђао забрану увоза оружја и ратног материјала за Италију, Швајцарска је применила ту исту меру и према Абисинији, позивајући се на свој статут неутралности и на чл. 9 Хашке конвенције од 18 октобра 1907, по коме мора подједнако да поступи према обема зарађеним странама. Осим тога Швајцарска није применила ни Предлог бр. 3, који је предвиђао забрану увоза италијанске робе. Она је то мотивисала својим изузетним положајем, који проистиче отуда што има читаву једну област, чије становништво говори италијански и која одржава веома живе трговинске везе са Италијом, те би овом забраном довела у необично тежак положај своје становништво ове области. Но швајцарски делегат у Координационом одбору изјавио је да ће постићи циљ Предлога бр. 3, — не давање страних девиза Италији, — нарочитим клириншким споразумом са Италијом, који је и био закључен. — Дакле у једином случају примене санкција, Швајцарска их је применила са извесним изузетком, позивајући се, и за економске санкције, на свој статут неутралности.

4 јула 1936 Скупштина ДН решила је да прекине примену санкција. Истовремено желећи да изврши реформу Пакта ДН, позвала је све државе чланице да доставе Секретаријату ДН све предлоге, којим би се тај циљ постигао. У свом одговору од 4 септембра 1936, швајцарска влада је нарочито нагласила да би требало постићи универзалност ДН, макар и по цену попуштања у правним обавезама. По питању санкција Швајцарска је стала на гледиште, да постоји велика разлика између једне велике силе и једне мале државе када примењују санкције. За ову последњу може то бити питање опстанка. Због тога предлаже да члан 16 Пакта буде у том смислу измењен. У колико се не би овако поступало, Швајцарска би била принуђена да истакне изузетност свог положаја, који јој је признат Лондонском декларацијом од 13 фебруара 1920, те не би применила санкције, које би по својој природи или својем дејству могле довести у опасност њену неутралност. У свом говору на седници Одбора за реформу Пакта ДН одржаног 31 јануара 1938, швајцарски делегат г. Горже, заузео је исто становиште, идући још даље у питању неутралности. Износићи како је ДН изгубило од свога ауторитета и значаја услед недостатка универзалности и нарочито наглашавајући да је Швајцарска опкољена са три велике силе, од које две нису чланице ДН, — делегат Швајцарске долази до закључка да би примена санкција под оваквим околностима могла довести у питање опстанак саме државе. Због тога г. Горже вели да се Швајцарска више не може задовољити неутралношћу каква јој је била дата 1920, када се веровало у моћ ДН. Сада је Швајцарска приморана да тражи да јој се обезбеди њена пуна неутралност, те ће у том смислу савезна влада предати један меморандум Савету ДН.

Тај је Меморандум и предат од стране швајцарске владе Генералном секретару ДН 29 априла 1938. Пошто најпре истиче дубоки значај неутралности за швајцарски народ и његово унутрашње јединство, Меморандум потсећа да су велике силе још 1815 г. прокламовале у Паризу да су швајцарска неутралност и независност у интересу политике читаве Европе. Тако исто чланом 435 Версајског уговора и Лондонском декларацијом од 13 фебруара 1920, велике силе су потврдиле ову неутралност и прогласиле је сагласном са принципима Пакта ДН, који имају за циљ очување мира. Истина, Лондонском декларацијом Швајцарска је учинила знатан уступак принципу соли-

дарности примајући обавезу да примени, у случају потребе, економске и финансиске санкције, жртвујући на тај начин један део своје неутралности. Она је то учинила због тога што је веровала с једне стране, да у једном систему строгих санкција њен положај неутралне земље не би трпео велике промене и с друге стране, да ће знатно смањење наоружања као и прецизни механизам колективне безбедности врло осетно смањити могућности оружаног сукоба. Најзад она је веровала да ће ДН окупити око себе све постојеће државе, које тада још нису биле ушле у женевску институцију. Међутим ни један од ових услова се није испунио. Шта више услед недостатка универзалности и убрзаног наоружања у свету, прилике су се знатно измениле. Под оваквим околностима разлика између војних и економских санкција само је илузорна, јер применом и ових последњих, могло би се сматрати да Швајцарска учествује и у војним мерама. Услед свега тога, а и даље остајући верна принципима ДН, и хотећи и даље сарађивати у њему, Швајцарска тражи да Савет ДН призна да њена традиционална и потпуна неутралност буде прокламована сагласном са одредбама ДН.

Питање швајцарске неутралности било је уписано у дневни ред 101 заседанња Савета ДН. 11 маја 1938 пред Саветом претставник Швајцарске, г. Мота, још једном је објаснио став своје земље, износећи захтеве већ формулисане у Меморандуму од 29 априла 1938. Савет је одредио за извештојца по овом питању претставника Шведске г. Сандлера. Овај је извештао један извештај и једну резолуцију, које је поднео Савету ДН. Овај извештај, констатујући да је Савет надлежан да реши питање постављено швајцарским Меморандумом, потсећа на уговоре из 1815, на члан 435 Версајског уговора и на Лондонску декларацију од 1920, који признају да се Швајцарска налази у изузетном положају и да њена неутралност служи општем миру у Европи. Узимајући у обзир све ове околности, Савет је 1920, решио да Швајцарска неће учествовати у војним мерама. Сада савезна влада тражи од Савета да иде даље у том правцу и да призна да Швајцарска неће учествовати уопште у санкцијама, па ма какве природе оне биле. Узимајући у обзир изузетан положај Швајцарске и њену намеру да сарађује са свима осталим државама чланицама женевске установе, — извештај налази да Савет ДН треба да изађе у сусрет тражењу швајцарске владе. На крају извештајца предлаже једну резолуцију, којом Савет ДН одобрава горњи извештај, прима знању намеру Швајцарске, да сходно њеној сталној неутралности не учествује више ни у ком случају у примени одредаба Пакта, које се односе на санкције, и изјављује да Швајцарска неће бити позвана да у таквим мерама учествује.

На својој седници од 14 маја 1938, Савет је претресао ово питање. Сви су се чланови Савета углавном сложили са извештајем претставника Шведске. У својим говорима они су се трудили нарочито да подвуку изузетан положај Швајцарске, како овај случај не би послужио као преседан, те да и неке друге државе не истакну исте захтеве. Резолуција је примљена једногласно. Уздржали су се од гласања једино претставници Совјетске Русије и Кине, који се нису могли сложити са стварањем нарочитог реда повлашћених држава у самом ДН. На тај начин дата је поново Швајцарској пуна неутралност, пошто је ослобођена обавезе примењивања ма каквих принудних мера противу државе, која би у случају једног сукоба, била оглашена нападачем.

Пошто смо овако прегледали како се историски развијала идеја швајцарске неутралности у оквиру ДН, сада ћемо размотрити правну страну тога проблема.

Прво питање, које се поставља јесте може ли у опште једна држава чланица ДН да буде ослобођена својих обавеза, које проистичу из Пакта ДН, и то поготово по једном таквом важном питању, које без сумње сачињава основ на коме почива целокупан систем колективне безбедности, — а да при томе и даље остане чланица те установе. Друго је питање ко је надлежан о томе да решава и по ком поступку.

Да бисмо решили прво питање потребно је најпре тачно одредити обавезе које проистичу из члана 16 Пакта ДН.

Оставајући на страну ал. 4, која говори о искључењу из ДН сваког члана који би се огрешио о ма коју обавезу Пакта, остале одредбе тога

члана могу се применити само у случају, ако један члан ДН прибегне рату, противно примљеним обавезама из чланова 12, 13 и 15 Пакта. Чим је такав напад утврђен, све државе чланице ДН обавезне су да свака у домену своје суверености, примени извесне санкције економске, финансиске и трговинске природе. Дакле ова је обавеза аутоматска, јер не подлеже никаквој претходној одлуци ма каквог органа ДН. Међутим са војним санкцијама је другачије. За њих државе чланице ДН се нису обавезале да ће их примењивати. Ал. 2 чл. 16 вели да је „...Савет дужан да препоручи заинтересованим владама војне, поморске и ваздухопловне мере, којима ће чланови ДН сваки са своје стране допринети образовању војне силе одређене да прибави поштовање Друштвеним обавезама.“ А те заинтересоване државе ничим нису примиле обавезу да поступе по тим препорукама Савета, те је то остављено њиховој слободној вољи. Према томе док су економске санкције обавезне, војне то нису, и о тој основној разлици треба строго водити рачуна, нарочито у питању, којим се сада бавимо. Најзад према ал. 3 чл. 16 чланови ДН примили су на себе обавезу, да се узајамно помажу приликом примене санкција.

Лондонска декларација од 13 фебруара 1920, као што смо већ видели, односи се само на војне мере, које по Пакту нису обавезне. Према томе Лондонска декларација није ослободила Швајцарску никакве обавезе. Том декларацијом Савет је само у неку руку обећао Швајцарској, да у случају једног сукоба у коме би ДН интервенисало, неће препоручити Швајцарској да примени војне мере, што би Савет могао учинити у смислу ал. 2 чл. 16 Пакта. Са правне тачке гледишта према томе, Лондонска декларација није ништа изменила. И без ње, поступајући сходно прописима Пакта, Швајцарска би могла да одбије примену војних санкција. Лондонска декларација има више политичког значаја. Њоме је изрично призната делимична швајцарска неутралност, што је неоспорно имало утицаја на швајцарски народ приликом референдума од 16 маја 1920, којим се он изјаснио за улазак у ДН.

Тешко је бранити гледиште, које је изнео швајцарски делегат, г. Мота, у своме говору приликом XVI заседања Скупштине ДН. Позивајући се на швајцарску неутралност признату Лондонском декларацијом, г. Мота вели да обавеза примене економских санкција није апсолутна, већ је ограничена интересом очувања неутралности, што има само швајцарска влада да цени. Истина је да је Лондонска декларација признала Швајцарској извесну неутралност. Но не треба заборавити да је тој неутралности дала и одређени облик: ослобођење од примене војних санкција и потпуну примену економских санкција, без икаквих ограничења. Према томе свако ограничење примене економских санкција од стране Швајцарске, позивајући се на Лондонску декларацију, било би неоправдано и лишено правног основа.

Доцније Координациони одбор примио је пет Предлога у којима је био садржан цео систем санкција, који се имао применити према Италији. Појавило се питање правне обавезе држава чланица ДН да примене баш оне мере, које је утврдио Координациони одбор. Неоспорно је да је тај одбор имао карактер једне конференције претставника слободних и суверених држава, те није могао доносити никакве одлуке, које би биле обавезне по саме државе. Једине обавезе чланова ДН по том питању проистичу из чл. 16 Пакта. Координациони одбор није могао ништа додати тим обавезама. Не само што није могао наметнути члановима шире обавезе од оних предвиђених у чл. 16, већ и поједине мере које је он утврдио (примљених 5 Предлога) што се тиче начина примене већ постојећих обавеза, не могу се сматрати обавезним. Према томе државе чланице ДН нису обавезне да примене оних 5 предлога, које је утврдио Координациони одбор, све док не одговоре. Али чим би влада једног члана ДН дала свој пристанак на један Предлог и о томе би известила Координациони одбор, била би правно обавезна услед тога што се тим пристанком обавезала да своје обавезе, које произлазе из чл. 16, примени баш у оном облику у коме их је утврдио Координациони одбор. Ова је обавеза акцесорне природе, јер је везана за обавезе чл. 16. Другим речима, онога дана, када би престала примена санкција, сходно чл. 16, ове акцесорне обавезе, примљене по Предлозима Координационог одбора, пале би *ipso facto*.

По овом питању швајцарски делегат је у Координационом одбору заступао гледиште, по нашем мишљењу погрешно, да пристанак држава на

Предлоге Координационог одбора не претставља једну правну, већ само моралну обавезу. Овакво гледиште значи потпуно непризнавање постојања чл. 16 Пакта и свих обавеза које из њега проистичу. Овакав став Швајцарске је вероватно био мотивисан њеном сталном тежњом да систем санкција буде што блажи.

Швајцарска је применила, као што смо већ горе напоменули, све Предлоге Координационог одбора, осим првог и трећег.

Она је била у праву да одбије да примени те Предлоге. Она је то учинила за Предлог бр. 3 сматрајући да би његовом применом и сувише нашкодила интересима једног дела свог становништва. Међутим изјавила је да ће једним клириншким споразумом са Италијом постићи циљ Предлога бр. 3: не давање девиза Италији. Међутим по питању Предлога бр. 1 не може се њено становиште бранити. Швајцарска је забранила извоз оружја и ратног материјала, како за Италију, тако исто и за Абисинију, позивајући се на чл. 9 Хашке конвенције од 1907, по којој неутралне земље морају подједнако поступити према обема зараћеним странама. Али овде не треба заборавити да швајцарска неутралност, што се тиче економских санкција, није више она из 1907.

Принцип да се има подједнако поступити према обема зараћеним странама напуштен је од чланова ДН. Разлика која се чини по Пакту између нападача и његове жртве, јесте баш основ целог система ДН. Ово ново гледиште прихватила је и Швајцарска, пошто је она пристала да испита, заједно са осталим члановима ДН, у случају прекршаја обавеза Пакта, кснои зато одговорност. У овом случају г. Мота је учествовао на седници Скупштине у констатацији да је Италија нападач. Према свему овоме, Швајцарска није имала никаквог правног основа да овако поступи.

Долазимо најзад до Швајцарског Меморандума од 29 априла 1938 и Резолуције Савета од 14 маја 1938.

Према чл. 16 Пакта, Швајцарска је имала обавезу да примени економске санкције. Резолуција Савета ју је те обавезе ослободила, и у томе се ова битно разликује од Лондонске декларације, која није ослободила Швајцарску никаквих обавеза. Поставља се сада питање, је ли правно могуће ослободити Швајцарску њених обавеза из члана 16 Пакта, и је ли зато надлежан Савет ДН.

Да би свој циљ постигла Швајцарска се је позвала на више аргумената, које је тешко прихватити. Но у сваком случају измењене прилике од 1920 не дају никакав правни основ једној држави да се својих обавеза одрекне, и тешко би било у тој прилици позвати се на клаузулу.

Осим тога како цео систем Пакта почива на узајамним правима и обавезама, то би требало да су остале државе чланице ДН ослобођене обавезе примене санкција у случају ако би Швајцарска била нападнута, чим је ова ослобођена примена тих мера. Међутим Швајцарска никако не мисли да се одрекне својих права и привилегија које она ужива сходно чл. 16 Пакта ДН, што се правно не може бранити.

Но за решавање једног тако важног питања, ни у ком случају није могао бити надлежан Савет ДН. Да би утврдио надлежност Савета за решавање овог питања, претставник Шведске у свом Извештају потсећа да је 1920 у Лондону Савет ДН решавао о питању швајцарске неутралности и да тада донета резолуција није изазвала никакву дебату у Скупштини ДН.

Овај се разлог не може примити, јер се тада није радило о ослобођењу Швајцарске једне обавезе јасно изражене у Пакту, као што је сада случај. Осим тога како је по ал. 2 чл. 16 Савет надлежан да препоручи војне мере, то је логично што је Савет у Лондону изјавио, да Швајцарској неће никада препоручити ове мере. Истина је такође, да ово питање према одредбама Пакта не улази у искључиви делокруг рада нити Скупштине, нити Савета, те према ал. 3 чл. 3 и ал. 4 чл. 4 и Савет и Скупштина су надлежни по томе.

Но с обзиром на важност самог проблема, и с обзиром на то што су обавезе примљене колективно, потребна је и једна колективна одлука свих чланова ДН, дакле његове Скупштине. А проблем је неоспорно од велике важности, јер се односи на прекршај једне од основних одредаба Пакта ДН

и њиме се ствара један нови ред чланова ДН, којима се гарантује један нарочити положај, без икакве обавезе са њихове стране.

Пошто је овај проблем од тако великог значаја, могло би се чак и поставити питање, не би ли га требало решити једним амандманом, поступком који зато предвиђа чл. 26 Пакта ДН.

Треба још напоменути да је Савет, пошто је 7 новембра 1935 констатовао да има места примени чл. 16 Пакта, препустио Скупштини да даље по томе решава, сматрајући да је због важности самога питања боље да по томе дела један орган у коме су претстављени сви чланови ДН. Мислимо, да је и у овој прилици требало овако поступити. Према томе, не само што није било правног основа да се Швајцарска ослободи њених обавеза из чл. 16 Пакта ДН, већ и поступак, који је по томе вођен, није у складу са духом Пакта ДН.

Савет је вероватно морао тако поступити, да не би Швајцарска, чврсто решена да дође до потпуне неутралности, напустила женевску установу; али је једном више учињен уступак политичкој целисходности на уштрб правне једнакости.

Д-р Рафаило Левић

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

ДИСЦИПЛИНСКА ОДГОВОРНОСТ УЧЕНИКА СРЕДЊИХ ШКОЛА

Питање дисциплинске одговорности ученика средњих школа постало је данас врло озбиљно. Оно никада није тако задавало бригу школи и школским властима. Сви ми који смо прошли кроз школу знамо колико је то питање било правно неуређено. Сведоци смо многих примера, да директор школе обавести школском књигом ученике да је извесни ученик кажњен овом или оном казном или га просто позове и нареди му да донесе формулар за исписницу, ма да његовим друговима па често и њему самом ништа није било познато о кривци. Често се данас може чути од школских људи да се потуже на садашње прилике, кад су им руке везане законима и судовима, говорећи: време је негативно утицало; родитељи или старатељи ученика нису никада знали нити покушавали да траже заштиту од виших школских власти или судова, без обзира каква је одлука о казни била. А данас у школу су ушли адвокати и судови и створили пометњу у том добром школском реду.

Међутим, и поред таквих примедба, систем дисциплинске одговорности ученика није се знатно изменио. Школа жели да у том погледу нико у њу не завири, све да се ради између њена четири зида и да је са тим задовољан чак и онај кога се ствар непосредно тиче. Али се ту изменило нешто друго. Изменило се схватање грађанина. Грађанин не прима више све оно што долази од власти као светињу неку, извршујући то слепо, не питајући да ли је на закону основано или не. Он се данас пита: је ли крив или није, је ли криво његово дете или не, је ли кривица утврђена, како је она утврђена, је ли казна изречена према величине кривице итд. Грађанима су познати боље него пре путеви за одбрану од свих противправних напада, свесних или несвесних.

Дисциплински прописи за ученике средњих школа и данас су врло оскудни. У закону о средњим школама говоре о томе свега три параграфа (§§ 41—34) и названи су „Школски ред“, а не „Дисциплински прописи“. Од њих § 41 предвиђа доношење правилника између осталог и о кажњавању ученика; § 42 предвиђа таксативно органе који могу изрицати казне; § 43 побројао је све врсте казни. Ту је казано да се за велике кривице ученик може казнити: удаљењем за једну школску годину по одлуци директоровој, а на предлог разредног већа; искључењем из свих средњих школа у томе месту — за једну или две школске године, по одлуци наставничког савета; искључењем из свих средњих школа у томе месту — за три или више година, по одлуци две трећине присутних чланова, с правом или без права полагања приватног испита, по одлуци најмање две трећине присутних чланова наставничког савета. Казне су, као што се види, предвиђене у

великом броју. Њима се не може ништа замерити, има их тежих и лакших. Али оно што је најгоре и што је за осуду, то је потпуно одсуство поступка. Од поступка само стоји то да се две последње казне достављају на одобрење министру просвете и да се при одмеравању казни води рачуна о учењу и владању ученика за последње две године (чудно да се учење од пре две године сматра као отежавајућа околност при одмеравању казни). Међутим поступак је битан, јер је то гаранција да ће се доћи до материјалне истине, односно кривице потпуно утврдити. Најважније у поступку је саслушати увек осумњиченог; саслушати сведоке на које се позове, које сама власт позове или који се сами јаве; те исказе свестрано проценити и потом казну одмерити; и најзад ту казну изрећи одлуком која има форму прописану Законом о општем управном поступку. Формалном одлуком сматра се она одлука која садржи имена странака, излагање предмета, одлучење (диспозитив) и образложење, као и упут о правном леку (има га или нема). Поред усменог саопштења таква се одлука по званичној дужности предаје странци.

Исто тако ни Правилник о владању ученика средњих и стручних школа од 10-IV-1931, не говори ништа о дисциплинском поступку против ученика. Уосталом није ни могао говорити, јер се поступак прописује законом.

Школске власти су увек стајале на гледишту, да су њихове одлуке којима се изричу казне појединим ученицима правомоћне, тј. да оне не могу бити предмет спора код Држ. савета. То је гледиште правилно. Оно има ослонаца у закону. Чл. 19 тач. 2 Зак. о Држ. савету и управним судовима каже: „Тужба на управни суд, односно Држ. савет, није допуштена у дисциплинским стварима уколико законом не би било друкчије одређено.“ ЗСШ није друкчије одредио за ученике. Али у пракси имамо много случајева да је Држ. Савет поништио поједина решења о ученичким казнама. Да ли је Држ. савет имао на то права? Држ. савет се може упуштати у разматрање одлука са материјалне стране. На материјалну страну одлука и мисли чл. 19 тач. 2 ЗДС. Али Држ. савету то право увек припада када је одлуком повређен формални закон: кривица није потпуно ислеђена; кажњени није формално саслушан или је саслушан само као сведок; одлука не садржи образложење; кажњен а кривица не постоји; казну је изрекао ненадлежни орган; казна није предвиђена законом; итд.

Наводимо овде неколико случајева из админ. судске праксе у изводу:

I. Одлуком наставничког савета гимназије у Ч. донетом у седници од 15-VII-1937 кажњена је М. Р., ученица VI разреда гимн., казном изгнања из свих средњих школа без права на полагање приватног испита. Одлуку је оснажио Министар просвете решењем С.н. бр. 21254/37. Кривица њена је била у томе што је код ње у разреду нађена књижица „Могу ли сељаци платити своје дугове“, која до тада, према прибављеном извештају Мин. унутрашњих послова пре изрицања казне, није била забрањена, али је, како Мин. унутр. послова каже, штампана противу Закона о штампи. Држ. савет је, по тужби њенога оца, ово решење поништио пресудом Бр. 5730/30. Савет сматра да „велика кривица“ за коју закон предвиђа овакву казну није утврђена и да Мин. просвете није могао оснажити једну такву неосновану одлуку наставничког савета.

Мин. просвете је у овом случају требало да упути н. савет да упита уколико пом. књижица по садржини не одговара васпитним циљевима школе, да ли је ту књижицу и растурила, какво је њено учење и дотадање владање, да тачно утврди у чему се састоји њено огрешење, па на основу свега тога да одмери казну. Дискреционо право управне власти мора, према томе, ипак имати својих граница. То се право састоји у слободи оцена, доказа, у слободи одмеравања казне али не и у томе да управна власт кажњава ученике којима се не може приписати не само велика него никаква кривица.

II. Одлуком наставничког савета гимназије у Ћ. донетом у седници од 23-XII-1936, кажњен је ученик Х. Ј. изгнањем из свих школа с правом на приватни испит. Мин. просвете, сматрајући да му то право припада као надзорној власти, изменио је одлуку утолико што се Х. кажњава изгнањем без права на приватни испит. Држ. савет је пресудом бр. 9414/38 поништио и

ово решење, налазећи да Мин. просвете одлуку н. савета може само одобрити или не одобрити, али је не може ниучему мењати. Овакво гледиште савета је тачно, јер по ЗСШ казне могу изрицати: наставник, разредни старшина, разредно веће, директор и н. савет. То право није дато и Министру просвете. Пооштрењем казне Министар је прекорачио границе законског овлашћења, па је према томе, и решење његово неправилно.

III. Одлуком н. савета гимназије у Ш. кажњен је ученик А. Ф. изгнањем из свих средњих школа с правом на приватни испит. Одлуку је оснажио Мин. просвете решењем С.н. бр. 28882/32. Противу тога решења учеников отац се тужио Држ. савету, који је тужбу одбацио пресудом бр. 26766/37. Савет је сасвим умесно нашао да је дисциплински поступак правилно спроведен, да су докази о кривици прибављени, да н. савет има дискреционо право у оцени тих доказа и одмерењу казни, па је стога тужбу и одбацио.

Да би се искључили административни судови по питањима дисц. одговорности ученика, §-ом 38 тач. 6 Фин. закона за 1938/39 год. додата је §-у 43 ЗСШ нова реченица која гласи: „Против одлука по ст. 3 и 4 нема правног лека.“ Није нам познато да ли је после тога било покушаја са вођењем административног спора, али би било заиста интересантно видети да ли је по мишљењу Држ. савета овом одредбом измењено штогод досадашње стање или не.

Међутим, било овако или онако, питању дисц. одговорности ученика треба у сваком случају приступити са мало више обазривости. Било је случајева да н. савет казни ученика изгнањем из свих школа без права на приватни испит као извршиоца каквог дела за које би пунолетни грађанин био ослобођен од редовног суда или кажњен највише до 7 дана затвора, напр. због лаког убода перорезом у ногу. Драконске мере не могу водити ничему добром, а могу имати врло штетних последица и за друштво и за државу. Казнама је циљ поправка а не одмазда. А зар казна изгнања без права на приватни испит једног ученика VII или VIII разреда може имати за циљ поправку?

Светозар Аџић

УНИВЕРЗИТЕТСКА ХРОНИКА*)

УНИВЕРЗИТЕТСКИ ПРОБЛЕМИ НА МЕЂУНАРОДНОЈ КОНФЕРЕНЦИЈИ ЗА ВИШУ НАСТАВУ

Питање универзитета и више наставе уопште долази у ред оних многобројних значајних проблема који интересују не само професоре и студенте него модерну државу и цело друштво. У многим земљама, нарочито у оним које осећају велику важност научног рада и научног и стручног васпитања омладине, ова питања се постављају, расправљају и траже им се рационалнија решења. Нашу јавност, нарочито наше правничке кругове као и све оне који су везани за вишу наставу, ови проблеми исто тако треба да интересују нарочито ове године када се прославља стогодишњица стварања нашег универзитета.

Користећи прилику за време међународне изложбе у Паризу од прошле године, Институт за међународну интелектуалну сарадњу и француско Друштво за вишу наставу, организовали су у јулу прошле године Међународну конференцију више наставе на коју су позвали професоре, стручњаци и адми-

*) Примедба Уредништва. — Питање у вези са организацијом Универзитета, правним положајем његових наставника и студената, као и са универзитетском наставом уопште, добијају из дана у дан све већи значај. Увиђајући тај значај Архив, као факултетски орган, отвара са овим бројем нарочиту Универзитетску хронику, у којој ће се сва поменута питања расправљати стручно и научно.

нистраторе универзитета и завода више наставе из целог света да би саопштили своје погледе и своја искуства и да их у заједничкој сарадњи још више расправе, пречисте и допуне. Значајан број представника универзитета, високих школа и државних просветних установа из великог броја земаља из целог света одазвали су се овоме позиву. Књига, *Проблеми Универзитета, (Problèmes d'Université, travaux de la Conférence Internationale d'Enseignement Supérieur, Paris, 1938; стр. 423)* је збирка реферата и дискусија по основним питањима која су обухваћена општим именом: проблеми универзитета и више наставе. Из Југославије као преставници универзитета били су ректор Београдског универзитета г. д-р Д. Јовановић и професори г. д-р И. Ђаја, д-р В. Ђоровић и д-р Ђ. Тасић.

Ова књига, коју су издали Институт међународне интелектуалне сарадње и Друштво за вишу наставу, представља верну слику Конференције у свима њеним манифестацијама и може служити као значајно средство документације за сваког који хоће да се озбиљније упозна са правим универзитетским проблемима нашег времена. Не улазећи у техничку и административну страну више наставе, која је исто тако била предмет ове конференције, ми ћемо подвући оно што изгледа од општега начелног и идејног значаја за свакога који ради на високој настави или има дужности да ову страну научне и просветне активности надгледа и управља.

Прво основно питање које је чинило предмет расправљања односи се на улогу универзитета. Главни референт по овоме питању, професор Зук, претседник просветног савета Сјед. амер. држава, истиче да се функције универзитета могу свести на три основне: одржавање знања путем библиотека, обављање наставе посретством предавања, лабораторијума и непосредног додира са студентима и рад на унапређивању науке на основу научног истраживања и расправљања и упућивања на ову врсту интелектуалне активности. Вршећи ово, универзитети су слика друштва коме припадају и оно према томе има дужности према њима, али исто тако они утичу на друштво и имају дужност према своме друштву. Универзитети, каже америчански научник, треба да васпитавају свој народ, да му пруже тековине модерне науке и да његовој интелектуалној елити укажу на социјалне и идејне директиве на основу којих ће моћи најбоље да се стопе са својим народом, служећи му и водећи га. Ова гледишта могу изгледати сувише смела за конзервативну идеологију о универзитетима, али су она утолико значајнија што изражавају не идеје него методе рада у једном великом народу по признању најпознатијег стручњака и данашњег управљача високе наставе у Сјед. амер. државама. Претседник Зук даље истиче да идеја о овом међусобном односу између друштва и универзитета није само идеолошка основа америчких универзитета и виших школа него, да је она и конкретно остварена у многим случајевима везом између науке и праксе, сарадњом између научних лабораторија и државних јавних завода и огледних станица, између економске теорије и катедре економске политике и пољопривредног завода на пример. Путем слободног и неограниченог научног истраживања и васпитања, без кога нема ни науке ни више школе, универзитети имају да развију оно што је најбоље у појединцима стављајући то у службу целог друштва. У дискусијама које су истакле различите системе по којима су организовани универзитети у појединим земљама, основна гледишта америчког гледишта су усвојена као нужна идејна основа сваке високе школе без које универзитет не може не само да врши своју улогу него ни да се замисли.

Друго основно питање које је било предмет ове конференције односи се на организацију факултета. У Европи најпознатији систем ове организације је средњовековни систем који још увек одржавају Немачка, Француска и земље које су под њиховим утицајима организовале своје универзитетске установе. Овај традиционални систем обухвата четири факултета: теологија, право, медицина и филозофија. Ова подела трпи често значајне промене уколико се универзитети прилагођавају развоју и диференцијацији наука или су се трудили да изражавају специфичне потребе једне земље. Тако је у Француској стари филозофски факултет раздвојен на научни и књижевни а у Холандији, земљи која има колоније у Индији, организован је нарочити Индолошки факултет који образује стручњаке и чиновнике за живот и рад у коло-

нијама. Англосаксонски универзитети су у овом смислу гипкији и њихова организација је савременија и боље одговара потребама науке и времена. Универзитет у Кембриџу, на пример, обухвата ове факултете: класичне студије, теологија, енглески, уметност, модерни и средњовековни језици, музика, источни језици, политичке и економске науке, историја, право, моралне науке, техника, географија и геологија, математика, физика и хемија, пољопривреда, археологија и антропологија, прва и друга биологија, медицина. Ова два система углавном обухватају организацију факултета готово у свима земљама света. Ни један ни други не престављају један систематски ни рационално остварен тип универзитетске наставе. Не улазећи у питање конкретне организације која може да варира према специфичним околностима и потребама појединих земаља, међународна конференција изражава своје убеђење да нови тип универзитетске наставе има да се оствари водећи рачуна са једне стране, у исто време о развоју диференциације и испреплетаности наука и са друге стране о великом броју слушалаца који долазе на универзитете. Са овим у вези врло интересантан и оштроуман реферат који је поднео швајцарски професор Рон по питању техничке више наставе подвлачи нужност сарадње и утицаја између техничких наука и друштвених наука, између класичног хуманизма и научног хуманизма, између теорије и праксе, између професора и ђака. Инжињер, каже он, не сме да заборави да ради за људе и у друштву, као што социолози, економичари и правници не смеју губити из вида да су и они друштвени инжињери.

Треће главно питање, проблем о правном положају наставничког тела, је расправљано поводом реферата професора де Блазија о статусу наставника на италијанским универзитетима. Сви научници и професори, разних схватања и земаља, као и сви управљачи високих студија су сагласни у овом погледу да без аутономије односно без конкурса и слободног бирања наставника од стране универзитета нема правилног регрутовања стручног и научног особља за универзитете, па према томе нема ни праве више научне наставе. Са овим гледиштем се сложио и талијански делегат, тврдећи при том да и у самој Италији министри досад нису употребљавали своје право да поставе професоре без мишљења универзитетских власти, осим у два случаја који не поричу ово правило, пошто су била у питању два научника од несумњиве вредности, Маркони и Палини, које би сваки универзитет могао само желети да уброчи у своје колеге. Румунски делегат, професор Кирицеско, изражавајући мишљење целе конференције, сматра да ова могућност којом располаже министар и у самим овим изванредним случајевима је опасна и противна наuci и школи.

Подносећи свој реферат о четвртном главном питању, питању примања на универзитете, професор Тутен, секретар француског Друштва за вишу наставу, истиче као општу појаву постојање великог броја студената на универзитетима у готово свима земљама. Он је, слажући се у томе са целим конгресом, противан сваком самовољном, социалном и економском ограничењу примања студената, противан је сваком механичком *numerus clausus*-у. Али у исто време, он предлаже извесне стручне препреке: конкурсе за пријем или одређени број година претходне спреме за факултете, једну врсту универзитетског чистилишта. Поједини делегати који су у исто време и научници од светског имена су се изјаснили против овог последњег предлога, истичући да се решење постојања великог броја студената на универзитетима има тражити у целисходнијој и социалнијој државној политици која треба да стварно заповести интелектуалце и стручњаке јер, објективно, у свима државама без разлике друштво има потребу за њима.

У многоме је значајан и од нарочитог интереса је за све нас реферат који је претседник Лондонског универзитета, Хит посветио питању васпитања на универзитетима. Отворено и са ауторитетом који има, професор Хит изјављује да старе и традиционалне методе васпитања треба да се дефинитивно напусте јер не одговарају више ни стварности друштва и универзитета ни потребама савремене високе наставе. Услед великог броја студената на високим школама свих земаља и значајних промена које су се појавиле наро-

чито после рата у њиховој друштвеној структури, улажењем сиромашних слојева, универзитети су позвани да се посредно и непосредно интересују не само наставом него и целим васпитањем студената. Потребно је, каже он, прво осигурати из сопствених средстава или нарочито путем помоћи, коју су држава и друштво дужни да пруже, материјалну егзистенцију сиромашних студената, нарочито оних даровитих и, на другом месту, успоставити друкчији однос између професора и студената него онај што је био пре рата, однос интимније, присније и тешње сарадње и контроле. Ако то не буде остварио, универзитет ће изгубити и свој значај и своју улогу и претворити се у обичну „фабрику диплома“. Претседник Лондонског универзитета посвећује нарочиту пажњу односима између наставника и студената. Он усваја чувену мисао лорда Белега „да универзитет није састављен од ученика и ђака него од старијих и млађих студената“. Он сматра чак да овај блиски додир и сарадња између професора и студената су од већег педагошког значаја него и сама предавања. У плодној дискусији која се развила после овог солидног и оштроумног реферата међу најзапаженије примедбе долази интервенција нашег делегата, професора Ђ. Тасића, који је истакао сав значај енглескога гледишта да универзитети нису само фабрике диплома или лиферанти сувих застарелих појмова и факата, него живи лабораторијуми, високе научне и културне радионице које у атмосфери поверења и сарадње развијају интелигенцију, буде научну радозналост и интелектуални рад, учвршћују независност и критичност у гледиштима код студената. Одговарајући нарочито на ове примедбе професора Тасића и усвајајући их, ректор г. Хит је додирнуо значајно питање које је професор Тасић поставио: однос студената према политици. Енглески и југословенски делегати су се потпуно сложили, да хтели ми то или не, студенти имају и морају имати своја мишљења о главним друштвеним и политичким питањима свога времена и своје земље, али да универзитети нису позвати и не могу, као носиоци објективне и независне науке, да утичу на мењање ових идеологија, као што не могу да стварају ма коју нову политичку доктрину. Али, универзитети, као установе, што значи тела код којих постоји нужност једнога реда и дисциплине, су дужни да спречавају преношење политике на науку и политичких и страначких распри и свађа на универзитете.

На крају, књига обухвата реферате и дискусије по врло значајним питањима незапослености свршених студената и односа међу универзитетима. Сва ова расправљања садрже интересантна гледишта и корисна искуства и биће нужна да се упознају када се о њима буде размишљало и решавало.

Пре скоро два века велики енглески социолог и економичар Адам Смит у своме познатом делу Богатство народа изразио је мисао која је још и данас у многама савремена. „Напретци остварени у модерно доба у многим гранама науке, каже он, нису углавном примљени и остварени на универзитетима. Већина универзитета није била наклоњена да усвоји ове напретке после њиховог остварења а поједина од ових учених друштава су се задовољила да остану музеји у којима застарели системи и предрасуде налазе уточишта и заштите иако су свуда у научном свету напуштени.“

Научници и професори као и поједини администратори више наставе из великог броја земаља и света, великих и малих, европских и ваневропских, су изразили своју живу и чврсту жељу да савремени универзитети постану не музеји него живе научне радионице, не чувари предрасуда и ропског духа него носиоци науке, слободе стварања и независног мишљења. Народи као и сама међународна заједница имају само да добију, ако се ови племенити и хуманистички планови остваре и ако се, као што је већ пре два века тражио један од првих научника друштвених наука Амад Смит „универзитети прилагодите покрету савременог света и напретцима људског стваралачког ума“.

СУДСКА ХРОНИКА

НАДЛЕЖНОСТ СУДА ЗА ИСПУЊЕЊЕ УГОВОРА МОРА СЕ ИСПРАВОМ УТВРДИТИ — § 85 ГРПП, ЈЕР У ПРОТИВНОМ ТУЖБА СЛЕДУЈЕ ОПШТУ МЕСНУ НАДЛЕЖНОСТ ТУЖЕНОГА — § 61 ГРПП

Тужилац је у тужби поднетој Београд. тргов. суду под бр. По—462/37, преставио, да је закључио уговор са туженим, чије је седиште, односно, чији се власник радње налази у Загребу, па како тужени исти уговор није испунио, то је предао тужбу Беогр. трг. суду као надлежном за испуњење уговора, према природи спорног односа, пошто тужени свој уговор није извршио у роби и у новцу. Беогр. трг. суд изабрао је из разлога, што се по схватању тужиоца, спорни уговор имао извршити из робе и новца туженога у његовој радњи — филијали у Београду. Тужбени захтев међутим гласи, да се тужени, чији је власник у Загребу, осуди, да плати тужиоцу означени износ са законским интересом и трошковима. — Тужени је на првом рочишту истакао приговор ненадлежности Беогр. трг. суда, па је услед одлуке суда, да то питање расправља уз главну ствар, исти приговор оправдао у одговору на тужбу, где је навео: „Не стоји навод из тужбе, да је између странака уговорено, да се обавезе из писма од 6 марта 1936 односно из одговора на ово писмо од 12 марта 1936 имају извршити у Београду. Само ако је место извршења изрично и писмено установљено, може се тражити извршење уговора у месту тако уговореном. То се види из § 85 ГРПП... по коме тужба се може поднети и код места где по споразуму странака има тужени уговор да се испуни, али се тај споразум мора исправом доказати. Из тога излази, да за примену овога зак. прописа мора да постоји изричан споразум странака о томе, на ком се месту има уговор да испуни, па није довољно, да се претпоставља, да би место извршења уговора било у Београду, јер то изречно у споразуму није предвиђено, нити је то место одређено законом или месним обичајем.“ Предложио је, да се ово питање претходно расправи, па како су на ово одвојено расправљање парничари пристали, то је Беогр. трг. суд на усменој расправи од 16 децембра 1937 донео закључак, да за расправу поменутог спора није надлежан Трг. суд, већ Окружни као трговачки суд у Загребу, пошто је тај суд тужилац предложио у смислу § 357 ГРПП. У образложењу, суд каже: „Да за расправу овога спора месно није надлежан Трг. суд у Београду, јер је доказима изведеним на усменој расправи од 16 децембра 1937 суд утврдио, да овде нема места примени § 85 ГРПП, пошто се у писму од 12 марта 1936 приложеном у тужби, само потврђује пријем услова под којима је тужилац иступио из тужене фирме, а исто не садржи никакав споразум о месту извршења уговора, који је претходно потребан и изрично назначен у § 85 ГРПП за одређивање надлежности у смислу поменутог §-а, јер се место извршења не може одређивати самом природом правног посла. Исто тако, не постоји споразум странака о месту извршења уговора, а као последица тога места примена § 85 ГРПП ни с обзиром на друго писмо од 12 марта 1936 упућено од стране туженика тужиоцу, а које је приложено тужби, јер се то писмо не може сматрати приватном исправом, пошто недостаје потпис издаваоца исправе, — § 390 ГРПП.“

По рекурсу тужиоца, Беогр. апелац. суд је закључком својим бр. Пл—93/38 од 25 јануара 1938 преиначио предњи закључак Беогр. трг. суда и овај суд огласио надлежним, с тим, да се поступак има наставити по правноснажности закључка, уз следеће образложење: „Из излагања парничних страна утврђено је, да је фирма Н. М. постојала и да нема никаквих доказа да је ликвидирала, према чему и данас правно постоји. Из писма од 12 марта 1936 јасно се види, да се власник — стварни акционар фирме Н. М. обавезао, да тужиоцу из београдске радње Н. М. исплати 350.000.— дин. у роби. Ове чињенице јасно произилазе из наведених доказа, да су и роба и намештај и плата имали да се изврше — предаду у Београду, дакле, да се уговор изврши у Београду, те је резонување суда, да се природом самога посла не може одредити надлежност, погрешно, јер се из ових доказа види, да је место извршења правних послова несумњиво утврђено. Према оваквом стању, рекурсни суд налази, да је по § 85 ГРПП. Трг. суд надлежан за расправљање

и пресуђење овог спора, пошто је испуњење обавезе предвиђено у Београду, а странке нису изрично уговориле надлежност суда."

По рекурсу тужене стране, Беогр. касац. суд закључком својим бр. Рек. 141/38 од 6 јуна 1938 преиначио је предњи закључак Беогр. апел. суда и огласио Трг. суд у Београду месно ненадлежним за расправу овог спора, с тим, да се акта спора доставе Окр. суду као трг. у Загребу, а уз следеће образложење: „Туженик у рекурсу оставио наводи, да се закључак Апелац. суда оснива на погрешној правној оцени ствари, — т. 4 § 597 ГРПП у томе, што је Апелац. суд погрешно нашао, да постоји уговор о надлежности и да је за расправу овога спора надлежан Трг. суд у Београду. Ценећи овај навод рекурса, Кас. суд налази, да је исти законски основан. Погрешно је Апел. суд кад је нашао, да је за расправу овога спора надлежан Трг. суд у Београду и да се на овај случај има применити § 85 ГРПП. Месна надлежност по § 61 ГРПП одређује се само где туженик пребива, а по § 85 ГРПП тужба ради утврђивања, да ли постоји или не постоји какав уговор, тужба ради искључења или укинућа уговора, као и тужба којом се тражи накнада штете што уговор није испуњен никако или не како треба, може се поднети и код суда места, где по споразуму странака има туженик уговор да испуни. Тај споразум мора се исправом доказати. Па како у конкретном случају не постоји споразум о испуњењу уговора, нити се исти исправом доказује, јер према изнетом чињеничном стању у пресуди првог и другог суда писмо од 12 марта 1936 не садржи споразум странака у погледу испуњења спорног уговора, то је по нахођењу Касац. суда за расправу овога спора по § 85 ГРПП ненадлежан Трг. суд у Београду."

По нашем схватању, Беогр. трг. суд и Касац. суд, у конкретном случају, правилно су протумачили и применили § 85 ГРПП који за тамо предвиђену изузетну надлежност изрично тражи исправу којом би се споразум о изузетној надлежности утврђивао. То из разлога да спречи утврђивање надлежности по природи спорног односа и месту испуњења ван изрично утврђене надлежности у исправи, због неодређености самог појма и природе спорног односа и места испуњења обавезе, тако да би, у овом случају, судови примењивали § 85 ГРПП без објективног критеријума и без улажења у суштину спорног односа, што се све може једино спречити, ако се надлежност изрично утврди у исправи.

Наш ГРПП садржи веома велики број прописа о надлежности, можда много већи него што би то нормално требало да буде. Законодавац је очигледно желео да поброји све случајеве у вези са надлежношћу, па наравно у томе није успео. Али, многобројношћу прописа о надлежности, учинио је, да их судови на најразличитије начине тумаче. Међутим, законодавац је изрично поставио основно правило у § 61 ГРПП по коме, све тужбе, за које није основана посебна месна надлежност код којег другог суда, треба подносити стварно надлежном суду, који је за туженога опште месно надлежан. Старо римско правило: *actor sequitur forum rei* није могао да обиђе ни аустриски па ни југословенски законодавац. Свако одступање од овога правила мора доказати онај који тврди да одступање постоји. Код случаја из § 85 ГРПП то се одступање може доказати само исправом, јер закон у овоме случају даје превагу исправи над осталим доказима као једином поузданом доказном сретсву о споразуму странака у смислу § 85 ГРПП. Сваки други доказ био би много неодређенији, извођење његово у току спора морало би се везати уз главну ствар, што се мора изабети код претходног питања о надлежности, у неку руку уводног у расправу спорног односа, чије решење мора доћи брзо и сигурно без дубље улажења у суштину ствари и без свестрајне оцене спорног односа. Међутим, ако би се надлежност суда утврђивала по природи правног односа или по месту испуњења, ако би се тражило укидање уговора или накнада штете што уговор није испуњен никако или не како треба, онда се без оцене самога спорног односа, тј. главне ствари, не би могло расправљати о претходном питању изузетне надлежности суда у см. § 85 ГРПП.

Зато и сви коментатори ГРПП траже изричан споразум странака у исправи у погледу надлежности по § 85 ГРПП тј. такав споразум странака, из кога не може бити сумње, да је жеља парничара била, да им се спорни однос расправи пред једним унапред одређеним судом, а не пред судом означеним у § 61 ГРПП. Тако г. д-р Драгољуб Аранђеловић у својем Грађан-

ском процесном праву, књ. I стр. 95 каже: „Овај споразум о месту испуњења мора бити доказан исправом (јавном или приватном) а не другим доказним сретствима, а може бити садржан или у самом уговору, због којега се води спор, или у засебном писмену.“ Коментатори г. г. Верона-Цуља у Коментару Закона о грађ. парн. поступку на стр. 134 испод § 85 ГРПП кажу: „Мора дакле да постоји изричито споразум странака о томе, на коме се мјесту има уговор да испуни, а није довољно, што је мјесто испуњења одређено законом, мјесним обичајем, природом самог правног посла.“ У Коментару д-р Георга Најмана према преводу г. д-р Саве Грегловића на стр. 164 прве књиге тумачи се § 85 ГРПП на тај начин, што се сматра, да су претпоставке за месну надлежност по овоме зак. пропису: споразум странака у коме се мора уговорити место испуњења. Најзад, г. д-р Срећко Цуља у своме Грађанском процесном праву, књ. I стр. 324 изрично каже: „Није довољно само то, да тужена странка има на подручју дотичног суда да испуни становити уговор, него треба, да је место испуњења изричито уговорено и да се писмена исправа о томе приложи тужби у изворнику или у овереном препису.“

Према томе и коментатори су сагласни са предњим тумачењем § 85 ГРПП од стране Беогр. трг. и Касац. суда те се оно може сматрати исправним.

Д-р Видан О. Благојевић

ВАНБРАЧНА ЖЕНА НЕМА ПРАВО НА НАКНАДУ ОД ВАНБРАЧНОГ МУЖА ЗА ВРШЕНЕ ДОМАЋИНСКЕ ПОСЛОВЕ ЗА ВРЕМЕ ВАНБРАЧНОГ ЖИВОТА

У правној ствари А. К. противу Н.С. због награде, Срески суд за град Београд пресудом од 29 јануара 1937 П. 5060/36 одбио је тужбени захтев са разлога: „Тужила је у тужби и на расправним записницима навела да је од априла 1931 па све до 24 јануара 1936 радила све домаћинске послове: као кување, прање рубља, крпљење и остало, код туженог Н.С. Пошто је било извесних прекида, на послу је била око 40 месеци, за које време тужени није јој ништа платио, и да је за то време требала да добије бар 250.— дин. месечно што за 40 месеци износи 10.000.— дин. па је предложила да га суд на ту суму осуди да јој плати или пак да величину награде одреди по својој слободној оцени. Тужени је на расправним записницима навео да не признаје тужбено тражење ни у основи ни у количини. У 1932 на молбу тужиле пристао је да станује у њеном стану али је кирију газди он плаћао, иначе тужена му није никад ништа радила, нити га је хранила ни прала веш и остале домаћинске послове, па је предложио да је суд одбије од тражења. Заступник тужиле тражио је трошкове по умерену суда а заступник туженог није тражио трошкове. Предложени и од суда усвојени докази изведени су на расправним записницима од 10 октобра 1936, 14 новембра 1936 и 29 јануара 1937. По оцени навода и изведених доказа по свом слободном уверењу у смислу § 368 ГРПП суд је нашао: Да је тужбом представљено да је између парничара постојао најамни однос за време означено у тужби, односно у речи заступника тужиле на рочиштима, пошто се у тужби каже да је тужила радила код туженог све домаћинске послове као: кување, прање рубља, рибање, крпљење, али да између њих није била уговорена плата, нити јој пак ма шта исплатио на рачун исте. Напротив, из речи саме тужиле, дате на саслушању код овог суда, као странке без заклетве, чијем исказу, с обзиром на њено држање пред судом, Суд поклања веру, утврђено је да такав однос између њих није био. Она сама признаје да са туженим није била у истом најамном односу или слично, нити је пак тужени код ње био станар, већ су живели као муж и жена за време заједничког живота. Суд је ценио и исказ испитаних сведока, па је нашао: да су исти без утицаја на пресуђење ствари с обзиром на напред утврђено чињеничко стање, поготову што извесни сведоци о главним чињеницама нису ни знали шта да посведоче.“

По призиву тужиле, Окружни суд за град Београд пресудом од 28 септембра 1937 Пл. 463 потврдио је пресуду среског суда са разлога: „Призивни разлози су неумесни и несновани, пошто између тужиле и туженика и није постојао најамни однос, већ су живели као муж и жена. Побједана

пресуда је у свему правилна и на закону основана, па се као таква има и потврдити са разлога изложених у истој”.

По ревизији тужиље, Касац. суд у Београду пресудом од 2 априла 1938 Рев. 178 потврдио је пресуду Окружног суда са разлога: „Тужилац у своје ревизиском писмену побија у целини позивну пресуду са ревизиских разлога из тач. 2 и 4 § 597 ГРПП. Правадујући ревизиски разлог из тач. 4 § 597 ГРПП. тужиља наводи, да је позивна пресуда заснована на погрешној правној оцени ствари пошто је нашао да између тужиље и туженика није постојао најамни однос, јер су живели као муж и жена. Овакво тумачење вели да је противно § 60 ГЗ по коме законском пропису законодавац признаје само супружницима из законитог закљученог брака извесна права и дужности, а без права на накнаду од једне или друге стране, и § 13 ГЗ који проглашава све уговоре, који вређају јавну наравственост и јаван морал ништакним. Налази, да је између парничних страна постојао уговор о најму, те да према томе овде пошто уговором није опредељена величина награде да има места примени § 708 ГЗ. Због овако погрешне правне оцене ствари, вели, поступак првог и позив, суда има недостатака, који су спречили да се ствар исцрпно претресе и темељно оцени, пошто су и први и позивни суд нашли, да су искази осталих сведока без утицаја на пресуђење саме ствари тач. 2 § 597 ГРПП. Поводом оцене предњег ревизиског разлога о погрешној правној оцени ствари Касац. суд је нашао да је неоснован. Ово зато, што се из утврђеног и констатованог чињеничког стања, заснованог на изведеним доказима првог суда, а које је за основ своје одлуке узео и позивни суд § 592 ГРПП јасно види, да између тужиље и туженика није постојао никакав однос већ да су тужилац и тужени за време заједничког живота живели као муж и жена. Применио прописа § 708 ГЗ овде нема места, јер овај се зак. пропис односи на уговор о најму, кад исти постоји само у истом није опредељена награда ни по закону нити је у опште позната, што овде није случај, јер у конкретном случају најамни однос између парничара не постоји. Исто тако и позивање на § 60 ГЗ неосновано је, пошто ни први ни позивни суд нису признали тужиљи тражену награду као брачној жени, већ налазе, да тужилац нема права на накнаду зато, што налази, да између ње и туженика није постојао однос о најму већ само ванбрачни живот, а из овога односа не проистиче никако право за тужилац. С обзиром на правилно утврђено чињеничко стање, да није утврђено, да постоји најамни однос између парничара, правилно је налажење позивног суда, да су без утицаја за пресуђење ове правне ствари искази испитаних сведока, те је према томе неоснован ревизијски разлог из тач. 2 § 597 ГЗ”.

(Пресуда Касац. Суда у Београду Рев. 178 од 2 априла 1938 год.).

Јован Д. Смиљанић

Примедба. — По мом мишљењу требало је уважити тужбени захтев и пресудити у корист тужиље. Несумњиво је да се тужилац неправедно обогатио на рачун тужиље. Он се користи њеном радном снагом без правног основа, јер му она није била венчана жена која је дужна радити кућне послове у смислу § 110 у вези са § 110 без нарочите награде. Иако између тужиоца и тужиље није постојао најамни однос, ипак стоји чињеница да је тужилац радила у кући тужиоца. Па како тај рад није оснивао на најамном уговору, то је тужилац њиме обогатио и по § 902 он је дужан дати тужилици накнаду. Тужилац није била дужна вршити послове у кући туженога, јер му није била венчана жена, а он јој није дуговао издржавање као што муж дугује венчаној жени. Према томе он је обогатио неправедно њеним радом у његовој кући а она његовим издржавањем. Зато треба оценити вредност обостраних давања и извршити компензацију, па пресудити у корист онога чије је потраживање веће.

Д-р Драг. Аранђеловић

ИАКО ЈЕ БРАК РАЗВЕДЕН НА ШТЕТУ МУЖА, ЖЕНИ НЕ ПРИПАДА ПРАВО НА ИЗДРЖАВАЊЕ ОД МУЖА, КАД ЈОЈ ТО ПРАВО НИЈЕ ПРИЗНАТО ПРЕСУДОМ ДУХОВНОГ СУДА (ЧЛ. 96 Т. 6 ЗАК. О ЦРКВ. ВЛАСТИМА)

У правној ствари М. П. противу М. С. због издржавања Окр. суд за град Београд пресудом од 12 децембра 1934 (По—1977/7) одбио од тражене тужилачку страну, са разлога: „Тужилачка страна наводи, да јој по

§ 101 ГЗ као невиној страни у бракоразводној парници припада право на издржавање, од стране њенога мужа и то по 1.500.— дин. месечно од дана развода брака па до њене преудаје или смрти. — Тужена страна није признала тужбено тражење, јер је тужила добила издржавање за време бракоразводне парнице, које јој припада по решењу Духовног суда, а по престанку брака тужили ово право нема. Истакла је приговор пресуђене ствари. По § 101 ГЗ по свршеној бракоразводној парници невиној страни, пресудиће се све користи брачне по закону које јој по природи брака припадају, па и право на издржавање, ако исто припада невиној страни и по разводу брака досудиће Духовни суд. Пресудама Духовног суда Београд. Архиепископије од 30 априла 1931 (бр. 4987) и Вел. дух. суда од 25 јуна 1931 (бр. 1480) као јавним исправама (§ 388 ГРПП) утврђује се да је разведен њихов брак. А решењем Духовног суда Београд. Архиепископије од 1 априла 1931 (бр. 4216) утврђује се, да тужили право на издржавање припада од 1 септембра 1930 па до окончања бракоразводне парнице. Брак између тужиле и туженог разведен је на дан 25 јуна 1935 одн. дана када је донета пресуда Вел. дух. суда (бр. 1480), којом је означена првостепена пресуда. Из пресуде овог Окружног суда од 13 септембра 1933 (бр. 36006) види се да јој по решењу Дух. суда бр. 4216 од 1 априла 1931 досуђено и исплаћено потребно издржавање, па је тражење тужилино на издржавање и после престанка брака неумесно и неосновано. На исто она би имала право само онда, ако би јој исто досудио црквени суд што овде није случај, а што је потребно у смислу предњег зак. прописа, на који се тужила позива за своје право. Ово утолико пре што по чл. 96 т. 6 Зак. о црк. властима, требало је да духовни суд реши питање издржавања у својој пресуди и после развода брака. Када црквене власти у конкретном случају то нису решиле, већ је поменути решењем досуђено издржавање само за време бракоразводне парнице, а не и после разведеног брака — то је и одлука суда у диспозитиву ове пресуде оправдано и на закону основана. — Суд је ценио и истакнути приговор пресуђене ствари, који је приговор истакла тужена страна, па је нашао, да је исти неумесан и неоснован, јер пресуђена ствар у овом случају не постоји ово са разлога што је у раније поведеном спору тужила тражила издржавање само за време бракоразводне парнице, и исто јој је издржавање досуђено, а сада тражи издржавање за време после развода брака, што није исто. Отуда се не може сматрати да је ствар пресуђена."

По призиву тужилачке стране, Беогр. апелац. суд, пресудом од 14 маја 1935 (Пл. 289) уважио је призив тужилачке стране и туженика осудио на плаћање издржавања тужили у суми од 1.500.— дин. почев од 25 јула 1931 са разлога: „Тужбом се тражи издржавање после развода брака и Апел. суд стоји на гледишту да у конкретном случају има места истоме. По § 109 ГЗ на мужу лежи закон. обавеза да издржава своју жену, а § 101 ГЗ признаје у случају разведеног брака невиној страни све користи брачне припадајуће јој по закону, суштини брака и најзад као узгредно стоји и § 100 ГЗ који невиној страни начелно признаје издржавање за време трајања бракоразводне парнице. Узимајући у разумно признање ова три законска прописа у смислу § 8 и 10 ГЗ, Апел. суд налази да жена има право полагасти право на издржавање и после разведеног брака, уколико је по свом имовном стању невољна, ако је бракоразводном пресудом она оглашена за виновну страну, а муж за криву. Доказима поднетим у тужби, а посебно извршном пресудом Вел. дух. суда, утврђено је: да је брак разведен на штету туженога, а да је тужила невина страна. Апел. суд стекао је убеђење да је тужила невољна, на основу закључка о признању сиромашног права, решења Духовног суда Беогр. Архиеп. од 1 априла 1931 (бр. 4216), који изрично оглашава тужилу, М. као невољну, и најзад на основу уверења Официрске задруге од 8 новембра 1931 коме поклања веру. Према таквом стању суд налази да тужила има право на издржавање и после разведеног брака. У погледу висине издржавања, Апел. суд налази да се исти има одмерити у смислу приложене пресуде Окружног суда за град Београд од 13-IX-1933 (бр. 36005), којом је расправљено питање издржавања за време трајања бракоразводне парнице. Ово због тога што ниједна парнична страна није у току овог спора поднела доказе којима би се накнадно мењало стање ствари изложено у наведеној пресуди — § 369 ГРПП."

По решењу тужене стране, Кас. суд у Београду пресудом од 19 новембра 1935 (Рев. 1260), уважио је ревизију, преиначио пресуду позивног суда и тужбени захтев одбио, са разлога: „Испитујући побиијану пресуду позивног суда у границама разлога и предлога изложених у ревизији у смислу § 598 ГРПП, Касац. суд је нашао, да стоји ревизиски разлог из § 597 т. 4 ГРПП. Позивни суд је погрешно нашао, да тужиљи М. према § 100, 101 и 109 ГЗ у в. § 8 и 10 ГЗ припада право на издржавање од туженог иако је брак у потпуности разведен. — По § 101 ГЗ по свршеној бракоразводној парници невиној страни пресудиће се све користи брачне по закону, по природи брака или по уговору њој припадајуће. А по § 100 ГЗ невољној страни припада пристојан ужитак од мужа за време трајања брачне парнице. Према чл. 96 т. 6 Зак. о цркв. властима питање о праву на издржавање жене по свршетку брачне парнице и за време трајања исте има својом одлуком да расправи надлежан духовни суд. Грађански судови су надлежни само да одреде величину издржавања. Пресудом духовног суда Беогр. Архиеп. од 30 априла 1931 (бр. 4987) и Вел. дух. суда од 25 јуна 1931 (бр. 1480) као јавним исправама — § 388 ГРПП утврђује се да је брак између тужиље и туженог разведен. Али овим пресудама није донета одлука и о праву на издржавање тужиље од стране туженог и после развода брака. По поднетом решењу духовног суда Беогр. Архиеп. од 1 априла 1931 (бр. 4216) утврђује се да је тужиљи признато право на издржавање за време од 1 априла 1931 па до окончања бракоразводне парнице. Па како је према изложеном, пресудом Духовног суда Беогр. Архиеп. (бр. 4987), разведен брак између тужиље и туженог а том пресудом тужиљи није признато и право на издржавање и после разведеног брака према чл. 96 т. 6 Зак. о цркв. властима — то је Касац. суд уважио ревизију тужене стране и на основу § 604 ГРПП донео је одлуку као у диспозитиву.“

(Пресуда II већа Касац. суда у Београду Рев. 1260 од 19 новембра 1935 год.).

Јован Д. Смиљанић

Примедба. — Ми се у начелу слажемо с овом поделом надлежности између црквеног и грађанског суда, јер је сам закон њу изрично прописао. Али у исто време желимо, да овом приликом подвучемо, да се решење Апел. суда оснива — материјално правно, на потпуно правилним схватањима. Исто тако, иако — с обзиром на изрични законски пропис, примамо да је одлука црквеног суда прејудисијалне природе за грађански суд, — ипак не сматрамо оправданим схватање да је изостављањем права жениног на издржавање у пресуди црквеног суда то питање дефинитивно решено и да је настала преклузија (што се да извести из разлога Касац. суда). Напротив, мишљења смо да преклузије има само тамо где је то закон изречно прописао. Овде тога нема. Даље пресуђење ствари има само о ономе о чему је суђење. Ако пресуда црквеног суда о разводу не садржи одредбу о праву женином на издржавање, онда то не значи да је досуђено да она нема право на ово издржавање. Најзад правило је да се, све до застарелости, судским путем може тражити своје право. Стога смо мишљења да је тужиљу требало одбити од тужбе све док не докаже пресудом црквеног суда да јој право на издржавање припада, а да се може и после развода брака изазвати пред црквеним судом парница за допуну пресуде о деловима о којима није суђено, уколико се странка у бракоразводној тужби изречно није одрекла тога права. Кратко речено све се своди на прејудисијално питање, које ваља расправити пре осталих.

Милан Бартош

ПО § 103 ГЗ НИЈЕ ДОПУШТЕН УГОВОР ПО КОМЕ БИ СЕ СУПРУЗИ СПОРАЗУМЕЛИ О РАЗВОДУ ИЛИ УНИШТАЈУ БРАКА

У правној ствари тужиоца Ђ. З. противу туженика С. Ј. и др. због дуга, Окр. суд за град Београд пресудом од 24 септембра 1935 По—2614/34 одбио је тужиоца од тужбеног захтева са разлога: „Тужиоца Ђ. З. претставио је да је марта 1932 тужена Б. тада његова жена, положила 10.000.— дин.

одн. 12.000.— дин. у готову и меницу на 8.000.— тужени адвокату с тим да се ово има предати тужиоцу ако се не буде противио разводу брака. Брак је разведен, и то иницијативом тужиоца и о његовом трошку, али он ни до данас ништа од тужених није примио. Изјављује још да је тај новац његова својина, пошто је то половина заједничке уштеђевине његове и Б. Тужени су навели да је заиста био закључен уговор који тужба наводи, али да с обзиром на садржину његову они немају никакве обавезе према тужиоцу. Тврде да је депонован новац једино Бертина својина, а никако тужиочева. — Обазурући се на резултат целокупне проведене расправе изведених доказа, ценећи по слободном уверењу чињеничне наводе § 368 ГПП суд је нашао: Сагласним тврђењем обеју парничних страна доказано је да се тужена Берта обавезала да тужиоцу плати 12.000.— дин. у готовом као и да му уступи меницу на 8.000.— дин., што је све положила код адвоката С. Ј. под условом да се тужени не противи подизању бракоразводне парнице с њене стране, и да пристане на развод брака. — Како се уговор може сачинити само о оним стварима које су дозвољене — §§ 13 и 538 ГЗ, а према § 103 ГЗ о разводу брака супрузи не могу склапати никакав уговор. то се има сматрати да смањен, горе наведени споразум, узмеђу Б. и Ђ. З. и не постоји, јер су поменути прописи принудног карактера и вољом странака не могу се мењати. Пошто је утврђено да уговора нема онда ни на туженима нема никакве обавезе, која би из истог проистицала. — Исправом приложеном уз одговор на тужбу, коју је тужилац потписао, и који је потпис за свој признао наводећи само да у забуну није знао шта потписује, што ничим није доказао, у см. § 390 ГПП утврђује се да је готовина која се налази у банци и по меници својина Б. Да је новац уложен код Држ. хипот. банке заиста својина тужене доказано је и уложном књижицом која гласи на име Б. а чији се препис налази уз поднесак ред. бр. 21. — Навод тужене стране да нема места примени грађанских закона Краљевине Србије, јер су супрузи своје последње прибавалиште имали у Земуну, не може опстати, пошто се он не може односити на примену материјалних закона, већ једино може доћи у обзир кад је у питању месна надлежност суда, дакле, пропис формалног права. У овоме случају имају се применити прописи позитивних материјалних закона места у коме је уговор сачињен, а то је Београд, и следствено томе Грађански законик Краљевине Србије."

По призиву тужиоца, Апелац. суд пресудом од 2 априла 1936 По—70 потврдио је пресуду Окр. суда.

По ревизији тужиоца, Касац. суд у Београду пресудом од 8 октобра 1936 год. Рев. 1081 потврдио је пресуду Окружног односно Апелац. суда. Разлоге не доносимо јер се односе на утврђивање чињеничког стања и трошкове.

(Пресуда I грађ. већа Касац. суда у Београду Рев. 1081 од 8 октобра 1936 године).

Јован Д. Смиљанић

П р и м е д б а. — Интересантно је резонување, иако погрешно, о покрајинском сукобу закона. Окружни суд не разликује сукоб закон и сукоб јурисдикције. Погрешно је стао на гледиште да се за брачно право примењује *lex loci contractus* а не *lex personae*. Странке то нису побијале пред вишим судовима свакако из практичних разлога (зато што и материјални закон који вреди у Земуну, тј. Закон о женидби за Хрватску и Славонију као и аустр. ОГЗ не допуштају договор о разводу брака).

Милан Бартош

КАД ДВА ЛИЦА ДОВОДЕ ПРАВО СВОЈИНЕ НЕПОКРЕТНОГ ДОБРА ОД ИСТОГ ЛИЦА, ПРЕЧЕ ЈЕ У ПРАВУ ОНО КОЈЕ ЈЕ ПРЕ УБАШТИЊЕНО МАДА ДРУГО ЛИЦЕ ИМА РАНИЈУ СУДСКУ ПРЕСУДУ

Тужилца Стамена тужила је суду Љубицу и тражила да суд пресудом поништи пренос њиве зв. „Терзијске“, који је по тапији бр. 23068 извршен од Стојадина на тужену Љубицу. За образложење своје тужбе навела је, да је по писмену потврђеном код Неспор. дела судије добила од свога

брата Стојадина 11 маја 1923 ову њиву у име мираза. На ову исту њиву убаштинно се доцније у 1928 брат Стојадин код општинског суда, па када је код суда дао изјаву о преносу на тужену Љубицу, она, тужила протестовала па је по решењу суда повела парницу противу продавца Стојадина, а није била повела и противу купца, тужене Љубице. Ову парницу је тужила добила извршном пресудом Врањског првост. суда Бр. 9669/29 (оснаженом од Скоп. апелац. суда решењем Бр. 3037/29), којом јој је признато право својине.

По окончању парнице купац Љубица обратила се суду за потврду преноса тапије, пошто она, тужила, није и противу ње повела парницу по решењу суда, нашта је суд тапију и потврдио под Бр. 23068 од 20-IX-1928. — Како је пресудом првост. суда Бр. 9669/29 констатовано да је она сопственик ове њиве, то њен брат Стојадин није могао извршити пренос на купца, па зато тужи купца и тражи да се пренос тапије поништи. — Тужена је оспорила право тужили, наводећи да је она невођењем парнице и противу ње, како је решењем била упућена, изгубила право да понова води спор, па према томе и право својине на овој њиви. Позвала се на чл. 58 Уредбе о убрзању рада код суд. и испед. власти, по коме је пуноважан пренос својине само путем тапије, тј. увођењем у судске књиге, па како она има тапију од имања, то је преча у праву својине од тужиле.

Окружни суд у Врању пресудом Бр. 8938 од 26 октобра 1932 поништио је пренос од продавца Стојадина на купца Љубицу, а са разлога: „По § 293 ГЗ сваки који какво непокретно добро на другога преноси мора сам господар од истога добра бити; иначе такво преносење нема силе ни важности. У овом конкретном случају тужена Љубица купила је једну њиву зв. „Терзијска“, описану у реферату ове пресуде од продавца Михајловића Стојадина, брата тужиле Стамене. — Приликом преноса ове њиве јавила се код суда сестра продавца Стојадина тужила Стамена са молбом да се овај пренос не извршује наводећи да је она сопственик поменуте њиве, јер јој је исту по писмену потврђеном код неспорног дела судије Врањ. првост. суда, Бр. 9582 од 11 маја 1923 њен брат продавац Стојадин уступио у својину на име мираза. — Суд је застао са потврдом ове тапије и упутио жалиоца Стамену на парницу противу продавца Стојадина и купца Љубице. — Тужила Стамена је повела спор само противу продавца Стојадина, која је парница окончана у корист тужиле Стамене и пресудом Врањског првост. суда Бр. 9669 од 6 марта 1929 тужила Стамени признато право својине на напред описаној њиви, зв. „Терзијска“. — И поред тога што је поменутом пресудом тужила Стамени признато право својине на поменутој њиви зв. „Терзијска“ купац Љубица је са продавцем Стојадином код суда извршила пренос исте њиве на своје име и добила од суда потврђену тапију. — Како је тужила Стамена поднетом пресудом Врањ. првост. суда Бр. 9669 од 6 марта 1929 која је постала извршном, код суда доказала да је она сопственик поменуте њиве зв. „Терзијска“, то суд налази да је продавац Стојадин на купца Љубицу извршио пренос туђе њиве, који пренос по § 293 ГЗ нема силе ни важности. — Из приложене поменуте пресуде се види, да је продавац Стојадин спорну њиву зв. „Терзијска“, по писмену о миразу уступио у својину својој сестри тужили на име мираза, и то као наслеђе свога оца и оца тужиле Стамене, па је доцније исту њиву продао купцу туженој Љубици, те и у моменту када је тужила Љубица купила спорну њиву од продавца Стојадина, овај није био сопственик продате њиве, већ његова сестра тужила Стамена, те је на тај начин продавац Стојадин извршио продају туђе њиве, што се противи § 29 ГЗ. — Пошто је поднетом извршном пресудом Бр. 9669/29 утврђено да је тужила Стамена сопственик спорне њиве, онда продавац Стојадин ма да је био снабдевен тапијом, исту није могао на другог пренети, а ако је пренос на неки начин извршио, онда такав пренос у смислу § 293 ГЗ нема силе ни важности. — Овакав пренос тапије не може имати силе ни важности тим пре што је тужила Стамена још одмах приликом преноса и тврђења тапије код суда молила да се застане са тврђењем тапије изјавивши да је она сопственик спорне њиве, а не њен брат, продавац Стојадин, а спор на који је тужила Стамена упућена окончан је у њену корист, противу продавца Стојадина, те је ова тапија код суда неправилно и потврђена. — Суд је ценио и наводе тужене стране о томе, да је тужила Стамена изгу-

била право на вођење ове парнице са разлога, што у остављеном року није повела парницу и противу купца Љубице, већ је ову парницу водила само противу продаваца Стојадина, па је нашао да је у овом случају само продавац Стојадин био главна личност, противу кога је тужиља Стамена морала да поведе спор, јер је њој, тужиљи Стамени, било потребно код суда да докаже само то, да је она прави сопственик продате њиве, и да је исту продавац Стојадин као туђу продао купцу Љубици, на коју је хтео и пренос бесправно као несопственик да изврши. Противу купца Љубице, тужиља Стамена могла је, али није морала спор ни да води, јер је Стамени било главно да код суда докаже да продавац Стојадин није био сопственик продате њиве, већ она, а ко је ту њиву купио то је ирелевантно. — Суд налази да су неумесни наводи тужене стране, да је тужиља Стамена уопште изгубила право вођења ове парнице зато што није у остављеном року повела парницу и противу купца Љубице, јер и кад би се узело да је била дужна да тај спор поведе и противу купца Љубице у остављеном року, тај рок није преклузиван, тј. није везан са губитком права својине на спорној њиви од стране тужиље Стамене, нити пак на губитак права на вођење ове нове парнице. — Такође суд налази да је неумесно тврђење тужене стране да она има јаче право од тужиље Стамене на поменутој спорној њиви, пошто на исту има потврђену тапију, док се тужиља јавила само са неким писменом и пресудом, јер поменутом пресудом тужиља доказује да је она била сопственик спорне њиве још пре издавања тапије, и да се баш на основу те поднете пресуде и тражи поништај те спорне тапије, на коју се тужена страна позива, а § 298 ГЗ на који се тужена страна позива не односи се на овај случај пошто се тужиља јавља као сопственик још пре издавања тапије. — Поднетим писменим доказима и то: решењем Врањ. првост. суда Бр. 21212 од 22 августа 1928 о упућењу на парницу противу продавца и купца спорне њиве; пресудом Врањ. првост. суда Бр. 9669 од 6 марта 1929 којом се пресудом пресуђује да јој њен брат Стојадин спорну њиву зв. „Терзијску“ уступи у својину и решењем Апелца. Суда у Скопљу Бр. 3037 од 11 јуна 1929, тужиља Стамена код суда је доказала да је у моменту продаје и преноса тапије спорне њиве зв. „Терзијске“, она била сопственик исте, а не њен брат продавац Стојадин. Из изложенога се види, да је продавац Стојадин продао и пренео купцу Љубици туђу њиву, која продаја и пренос у смислу § 293 у вези § 29 ГЗ нема ни важности, а тапија на поменутој њиви неправилно издата и потврђена, те се у смислу горе изложених законских прописа, тапија дана и потврђена код суда од продавца Стојадина на купца тужену Љубицу, на спорној њиви зв. „Терзијска“ описата у реферату ове пресуде има поништити као неправилно издата.“

Скоп. апелца. суд пресудом Бр. 1414 од 15 марта 1933 потврдио је пресуду окружног суда, и пресудио да се пренос поништи.

Међутим Касац. суд у III одељењу примедбама Бр. 4592 од 20 јуна 1933 поништио је горњу пресуду Апелца. суда наставши: „Погрешно је суд нашао да је поднетим писменом и извршном судском пресудом у којима је констатовано да је брат тужиљин Стојадин спорну њиву уступио као мираз сестри Стамени, — тужиља Стамена стекла право својине на спорној њиви пре тужене Љубице, те да пренос тапије на Љубицу од стране Стојадина не вреди и да се има уништити. Јер и тужиља Стамена, као и Љубица доводе своје право од једног истог лица, продавца Стојадина који је сопственик спорног имања, само докле се право тужиље Стамене, засновано на поменутом писмену о миразу и пресуди појављује као тражбено право према брату Стојадину, на основу кога би она тек могла тражити да се убаштини, дотле тужена пак Љубица, на коју је Стојадин пренео спорну њиву, извршеним убаштињем на истом имању, констатовала је своје право својине. — Па како се према § 298 ГЗ сматра за пречег сопственика онај који се пре убаштинино на спорном имању, то је у овом случају тужена Љубица преносом имања код суда на њу постала сопственик спорне њиве пре тужиље Стамене, која се није била убаштинила и ако је поднетим писменом о миразу пресудом стекла правни основ за убаштињење пре тужене Љубице — чл. 58 Уредбе о убр. рада код суд. и испед. власти и § 294 ГЗ. — Према овоме тужиља није преча у праву од тужене Љубице и њено тражење да се тапија од спорног имања поништи, без вредности је, пошто она није поднела јаче доказе о своме праву од тужене пак Љубице“. —

Мањина је снажила, а са допуном разлога: „Изјавом продавца Стојадина код суда о преносу имања на тужену Љубицу ова није стекла стварно право — право својине на њиви „Терзијска“, јер је тужитељица Стамена против тога преноса имања уложила код суда протест, те је упућена на редовну парницу, од исхода које је пренос имања — тапије на тужену Љубицу зависио. Како је пак тужитељица Стамена признаницом потврђеном судијом неспорних дела и извршном пресудом доказала своје тражено право као основ (titulus) за убаштињење и ово је њено право раније од траженог права тужене Љубице, онда је према § 32 ГЗ тужитељица Стамена јача у праву од тужене Љубице и суд није могао после речене извршне пресуде ни потврђивати пренос тапије на тужену Љубицу, и зато се овај пренос има уништити.“

Скопљански апелац. суд пресудом Бр. 3854 од 23 августа 1933 усвојио је ове примедбе Касац. суда и одбио тужилу од тражења као неумесног и недоказаног, а Касац. суд решењем Бр. 7609 од 23 новембра 1933 оснажио је ову пресуду.

(Решење Касац. суда у Београду Бр. 7609 од 23 новембра 1933 год.)

Иван Д. Петковић

ЗА ПРАВО НА НАКНАДУ ШТЕТЕ ПОТРЕБНИ СУ ОВИ ЕЛЕМЕНТИ: ПОВРЕДА УГОВОРНО-ЗАКОНСКИХ ОДРЕДАБА, ПРЕТРПЉЕНА ШТЕТА И УЗРОЧНИ ОДНОС ИЗМЕЂУ ПОВРЕДЕ И ШТЕТЕ

Тужилац је поднео следећу тужбу: „Још 1925 узео сам у закуп део плаца који се налази у улици . . . од туженога а у површини 30 м². На овом плацу подигао сам једну бараку у којој сам обављао ситничарски посао све до конца августа 1937. — На дан 20 јуна 1937 тужени ми је отказао закуп предњег земљишта са разлога што је закупно имање био продао г-ђи . . . , те сам ја био принуђен да се у невреме иселим, услед чега сам претрпео штету с погледом на мој посао који сам у овом локалу обављао. Како, у време селидбе, није био уобичајен рок за селидбу и за издавање локала — био сам принуђен да нађем у непосредној близини други пословни локал за који плаћам закупнину у дин. 1000 месечно, дакле, за два месеца, септембар и октобар био сам принуђен да платим на име закупнине више 1200.— дин., пошто сам раније плаћао свега 400.— дин. месечно кирије. На место селидбе и уређивања пословнога локала био сам принуђен да исплатим суму од 1100.— дин. Поред горе наведених издатака, услед нагле промене локала, изгубио сам муштерију те се је и моја зарада умањила. Према до сада утврђеном стању, ова изгубљена зарада износи месечно 450 дин., што укупно за два месеца износи 900.— дин. Предњу штету претрпео сам услед поступка власника имања — туженога — а на име, што је он закупно добро продао и што је услед те продаје наступио раскид уговора о закупу те је он — тужени — у смислу §§ 704 и 800 ГЗ дужан да ми ову накнаду. — Одказ ми је учињен од стране туженога преко тога суда а са горе наведених разлога; тај је одказ и пресудом уважен. Тако исто напомињем, да је између мене и туженога био уговорен законски рок за отказивање предњег закупа тј. 1 мај и 1 новембар сваке године. — Целокупан износ штете који има да ми накнади тужени, према горе изложеном, јесте у 3200.— дин.“

Тужена страна није била признала тужбено тражење ни у основи ни у количини.

Ценећи све наводе тужилачке и тужене стране срески суд је донео следећу пресуду са овим образложењем: „По provedеној расправи и оциени свих поднетих доказа и навода у смислу § 368 ГРПП суд је нашао, да треба тужиоца одбити од тражења са ових разлога: из досадашњег извијања суд је стекао уверење да је тужена страна отказала тужиоцу закуп плаца, на коме се је налазила радња тужилачке стране, због продаје тога плаца. До овога закључка суд је дошао из следећег: 1) пресуде овога суда бр. . . којом је одржао у снази отказ учињен код овога суда тужиоцу а од стране тужене и који се отказ односи на закуп плаца у питању; 2) уговор о куповини — продаји поменутога плаца; и 3) изказ сведока. . . који је дала пред судом.

Према томе, сви остали наводи тужене стране о оправданости отказа — продаји имања због дуга и друго и мимо услова из уговора о закупу — остали су без правнога значаја у односу на чињеницу, да је тужена страна без пристанка тужилачке стране раскинула уговор о закупу односно, да је радњом тужене стране дошло до исељења тужиоца. — Узимајући у оцену питање права на накнаду штете — суд сматра да је тај захтев неоснован пошто налази, према фактичном стању, да тужилац није претрпео никакву штету нити изгубио какву добит, а то са ових разлога: I тужилац је држао под кирију плац туженога (око 30 m²) у улици . . . , где је тужилац од свога материјала подигао бараку и у истој водио трговину (ситничарску радњу). По напуштању земљишта туженога од стране тужиоца, тужилац је узео у закуп локал, за своју радњу, у двоспратној кући и то у непосредној близини, за 1000.— дин. месечно кирије — како су то парничари изнели пред судом — док би кирија за бараку износила 400.— дин., да је тужилац могао остати у старом локалу. Пошто тужилачка страна није показала суду, да није могла пронаћи, у близини радње или у другом крају, локал који би одговарао првобитном локалу, нити је изнела, да би због овога било потребно нарочитог труда и трошка, нити, најзад, показала суду, да не би могла у другом крају града да води радњу исте врсте, то суд сматра, да тужена страна није дужна да поднесе разлику у износу закупа за плац и нови локал. Што се тиче кирије за месец август, тужилачка страна нема права на накнаду исте у толико пре, што се је у нови локал тужилачка страна уселила тек септембра. Тужилац, пак, није суду показао да је баш тај локал морао до узме и да је био приморан да плаћа за тај локал и ако га не искоришћава. — II Тужилац би имао према уговору да напусти закупно добро 1 новембра па му је, према томе, у сваком случају претстојала селидба. Опште је позната ствар, да су трошкови за сеобу много већи пред 1 новембар и 1 мај, па, како се тужилац није селио у ово време, то су трошкови за њега били мањи неголи да се је селио 1 новембра. Исто тако, издатци око уређивања локала и смештања радње увек су претстојали тужиоцу, и будући да тужилачка страна није показала суду да је баш тај локал морала да узме под закуп — то ови издатци имају да падну на терет тужилачке стране, чак и да су прешли обичну меру. Према томе, трошкови сеобе и уређења локала, који су имали да одговарају (већ) постојећој радњи, ако су и учињени пре 1 новембра, падају у целости на тужилачку страну, будући да су јој неминовно претстојали а по нахођењу суда изнели су много мање у време сеобе тужилачке стране, неголи што би износили пред 1 новембар — када је општа сезона сеобе — да се је сеоба тада обављала као што је било уговорено. — III сведок . . . , пословођа радње, изјавио је пред судом, да би смањење пазара, да је сеоба била извршена 1 новембра, трајала око месец дана. С обзиром, на врсту радње, да је тужилачка страна узела бољи и угледнији локал — јер је пре била барака а сада локал у двоспратној кући — да је узела локал у непосредној близини пређашњега локала (раније је имала локал у улици . . . бр. 9 а сада у истој улици само бр. 19), да је сеоба била извршена у време када се готово нико не сели па се и круг тужиоцевих муштерија не мења — то на основу излагања суд сматра, да је сеоба остала готово и незапажена од стране муштерија тужилачке стране те, према томе, и није било смањеног пазара и зато тужилачка страна и нема права на накнаду по овом основу. — Пошто тужилачка страна није показала суду да јој је тужена страна, ранијим приказом, учиниле штету, то је суд и донео горњу пресуду“....

По благовременом призиву тужилачке стране, окружни суд је оснажио (у последњој инстанцији) пресуду срескога суда и тако је ово питање накнаде штете било дефинитивно решено.

Душан П. Мишић

ПОСРЕДОВАЊЕ ЗА КУПОПРОДАЈУ НЕПОКРЕТНОСТИ ЈЕ ГРАЂАНСКИ ПОСАО

У правној ствари П. Г. посредника из Београда противу Ј. Ч. ради исплате посредничке награде у суми од 10.000 дин. Срески суд за град Београд пресудом П. 5606/36 од 12-XII-1936 одбио је тужиоца од свога тужбеног тражења са разлога: „Тужена страна позвала се је на застарелост, па је суд исту у смислу § 949 ГЗ узео у оцену. У конкретном случају појав-

љује се један однос између трговца и нетрговца, из којег потраживање застарела за годину дана § 928 б ГЗ, јер писмена обавеза дата је 3-1-1934 а тужба је подигнута код овога суда 9-IX-1936. Тужилац се овде појављује као посредник и то му је занимање те се као такав има сматрати као трговац § 1 Тргов. зак. у вези § 10 ГЗ, јер се у теорији под трговином разумеју сви они радови, којима је циљ пренос и размена економских добара у друштву у циљу зараде. Како се тужилац у овом случају појављује као посредник и ту функцију врши у циљу зараде, то је суд са изложенога и применио прописе ГЗ о застарелости."

Остале разлоге ове пресуде не наводимо јер за овај случај нису од нарочите важности, те ћемо стога ниже навести разлоге виших судова само у колико се тичу питања застарелости.

Призивни суд пресудом Пл. 117/37 потврдио је нападнуту пресуду првост. суда. Разлози су следећи: „Правилно је први суд узео, да је посредовање трговачки посао и да је зато тужбено тражење према туженику као нетрговцу застарело по пропису § 928 д. ГЗ. Према томе је и призивни разлог у том погледу неоснован, без обзира на то што није у питању продаја робе нетрговцу већ посредничког труда—услуге."

По изјављеној ревизији од стране тужиоца Касац. суд у Београду пресудом Рев. 1134/37 од 4-IX-937 није уважио ревизију, већ је потврдио пресуду окружног суда, наводећи у образложењу своје пресуде да се питање застарелости у овом случају има ценити по пропису § 930 а ГЗ као редовна застарелост, јер посао у питању није трговачки.

Драг. Д. Герасимовић

ЗА ПОЗАКОЊЕЊЕ ДОЦНИЈИМ БРАКОМ ДОВОЉНА ЈЕ ОЧЕВА ИЗЈАВА И ПО МАЈЧИНОЈ СМРТИ

У правној ствари тужиоца Ж. ванбрачног сина пок. Б., доцније жене С. Ж., из Макаца, кога као малолетног представља отац С. Ж., противу тужених К. уд. Л. Б. и Б. П., кога као мал. представља деда Д. П., из М., ради утврђивања важности тестамената пок. И. М., бив. из Макаца, тужилачка страна у тужби представила је следеће: По оставинској ствари пок. М. И., бив. из Макаца извршним закључком Среског суда у Вел. Градишту О—2/36 од 25 јануара 1936 упућен сам на спор противу тужених да тим путем докажем, да тестаменат обзнањен 21-1-1936 има законске важности, те да се његова заоставштина има распавити по истоме, а не по законом реду. Тестаментом одређен је за наследника унука Б. од сина пок. Р., па би се у смислу истога имала за једину наследницу огласити Б., али како је она умрла пре пок. М., то наследници пок. М. имају бити искључиво законски наследници пок. Б. Пок. Б. живела је ванбрачно са С. Ж. и са њим имала ванбрачног сина Ж. — тужиоца, па како је доцнијим браком између Б. и С. дете позаконско, то је он једини наследник. Доказ крштеница и акта масе О—2/36. Због тога предлаже да се пресудом утврди, да је тужилац једини наследник пок. М. И. и да је тестаменат пок. М. пуноважан, те се по истом има огласити за јединог наследника преко пок. Б. тужилац Ж. Тужена страна као законски наследници пок. М. И. порицали су право на наслеђе Ж., јер исти на то нема права ни по тестаменту, јер је наследница Б. умрла пре тастора, а ни по законом реду као потомак пок. М. преко пок. Б., јер је ванбрачни син пок. Б. и као такав искључен од наслеђа. Не признају да је С. Ж. природни отац тужиоца Ж., јер то није ничим ни утврђено, а доцније венчање није могло озаконити тужиоца чији природни родитељи нису утврђени, одн. несумњиво је само то, да је ванбрачни син пок. Б., али ко је његов природни отац, то ништа не утврђује. Тражили су да се тужилац одбије и они огласе на равне делове као законски наследници пок. М. — Суд је донео пресуду П—443/36-5 којом је тужиоца огласио јединим наследником пок. М. наводећи разлоге у главном овакве: Изводом из књиге рођених види се да је тужилац рођен 1931 као ванбрачни син Б. Закључком суда О—2/36 утврђено је да је природни отац тужиоцев С., јер је заступник тужене стране то признао приликом оставинске расправе. Изводом из књига венчаник утврђује се, да су се Б. и С. венчали 23 априла 1933. Нашавши да је теста-

менат пок. М. изгубио законску важност у смислу § 473 ГЗ пошто је пок. Б. као тестаменатни наследник умрла пре тестатора, утврдио је право тужиоца Ж. на наслеђе имовине пок. М. јер је он доцнијим браком позакоњени син пок. Б. и као такав има права на наслеђе оставштине пок. М. преко своје мајке, а унука пок. М. Б.

По призиву тужене стране Окр. суд поништио је ову пресуду као ништавну, јер се је првостепени суд у образложењу позвао на акта масе О—2/36, а тај доказ није извео.

Новом пресудом П—443/36-10 суд је одбио тужбени захтев са следећих разлога: „Да би небрачно дете имало право на наслеђе према родитељу и родбини потребно је да се оно законим путем брачно огласи — § 133 ГЗ. § 134 ГЗ, који говори о томе на који се начин све небрачна деца могу законом учинити и са брачном изравнати у својој тачци 2 предвиђа и случај позакоњења небрачног детета „када би родитељи таквог детета доцније у брак међу собом ступили“. Уколико би се узело да за само позакоњење небрачног детета чији су родитељи доцније у брак ступили није нарочито судско поступање по Ванп. пост., ипак несумњиво излази да је потребно утврдити, да су лица која су у брак ступила небрачни — природни родитељи детета, које се њиховим ступањем у брак самим тим фактом позакоњује. У конкретном случају међутим ничим се несумњиво не утврђује да је С. небрачни-природни отац тужиоца. Из извода рођених види се само то, да је Ж. уписан као небрачно дете пок. Б., док његов природни отац није означен, ма да је С., ако је Ж. сматрао својим дететом, могао одобрити да се на његово име води — § 130 од. I ГЗ. Истина С. је то учинио доцније после поведеног овог спора и после смрти пок. Б., те и без њеног одобрења, што значи на непрописан начин, те овакав његов пристанак, па и решење Црквеног суда бр. 4109/93 нема важности.“

По призиву тужилачке стране Окр. суд преиначио је нападнуту пресуду и изрекао: „Тужилац Ж. позакоњени син Б. ћерке пок. Р. И. и мужа јој С. Ж., из Макаца једини је законски наследник пок. Б. жене С. Ж. из Макаца. — II. Тужилац позакоњени син пок. Б. ћерке пок. Р. М. И. и мужа јој С. Ж. из Макаца једини је законски наследник пок. М. И. бив. из Макаца деде пок. Б. — III. Одбија се тужбени захтев по коме би се имало утврдити, да је тестаменат потврђен Среским судом у Вел. Градишту на дан 18 октобра 1932 под бр. 9130, а изложеном решењу Среског суда од 25 јануара О—2/36-8 пуноважан и да се по истом има ова заоставштина распорити тако, да се у место тестаменталне наследнице Б. има по тестаменту огласити за наследника њен законски наследник — син Ж., као једини законски наследник свога деде. — У разлозима Окр. суд је навео: „Погрешно је Срески суд нашао и правно оценио чињеницу, да тужилац Ж. ванбрачни син пок. Б., доцније закључним браком између пок. Б. и С. Ж. из Макаца није позакоњен, те као такав тј. као ванбрачни син пок. Б. нема право наслеђа ни према својој мајци пок. Б. ни према пок. М. И. бив. из Макаца. — По § 134 т. 2 ГЗ, самим ступањем у брак родитеља ванбрачног детета, без икаквог неког другог нарочитог акта, оно постаје брачно. Како је мајка мал. Ж., пок. Б. по његовом рођењу доцније ступила у брак 23-IV-1933 са С. Ж. из Макаца, а С. Ж. је 27-III-1936 код Црквеног суда Браничевске епархије признао да је он ванбрачни и природни отац мал. Ж. на основу чега је Црквени суд решењем бр. 4109/36 извршио допуну протокола рођених цркве Божевачке, то је напред пом. изјавом С. Ж. утврђено, да је он природни отац мал. Ж. пошто ни један закон. пропис, како ГЗ тако и о Ванп. пост. не прописује рок у коме би ванбрачни отац морао да учини изјаву којом би ванбрачно дете признао за своје. Те пошто су ванбрачни родитељи мал. Ж. пок. Б. и С. Ж. доцније ступили у брак, то је самим њиховим венчањем и ступањем и законити брак мал. Ж. у смислу § 134 т. 2 ГЗ и позакоњен. Како је пак доцније закључени брак ванбрачних родитеља Б. и С. био законски, то мал. Ж. по § 409 ГЗ као позакоњени син иако рођен изван брака има право наслеђа према својој мајци. — Пошто се из закључка Среског суда О—2/36-8 види да је тестаментална наследница пок. Б. умрла пре тестатора пок. М. И. то је и тестаменат према пропису § 473 ГЗ изгубио сваку важност, јер је тестатор надживео тестаменталну наследницу па је због тога Окр. суд и одбио тужиоца од тражења као што је то у диспозитиву под III наведено.“

Касац. суд по ревизији тужене стране оснажио је пресуду Окр. суда и навео разлоге: „Неоснован је ревизиски разлог о погрешној правној оцени спорне стране — § 597 т. 4 ГРПП. Напротив правилно је нахођење привоног суда да се тужилац има сматрати за законито дете у смислу § 134 т. 2 ГЗ, јер га је његов ванбрачни отац за своје признао, а пре тога је ступио у брак са његовом ванбрачном мајком, што није спорно. Неосновано је нахођење у ревизији да ванбрачни отац ово признање очинства није могао више дати после закљученог брака, већ да га је могао дати само пре или за време закључења брака. Закон овакав услов код признања очинства као и код позакоњења детета не поставља, а § 134 т. 2 ГЗ о каснијем браку има се тако разумети да брак треба да следује рођењу таквог детета, а не мора следовати признању јер ако брак не би следовао рођењу, већ би рођење детета било после брака онда је дете рођено у законитом браку, изузев случај из § 128 ГЗ. То пак што мајка детета није означила природног оца детета није ни од каквог утицаја кад је отац детета признао очинство. Наводи пак да је мајка полно општа пре брака и са другим, нису допуштени нити их је Касац. суд ценио, пошто би то могао да истиче једино ванбрачни отац, кад би било у питању истраживање очинства или порицање брачности детету од стране оца, што овде није случај. Стога Касац. суд није уважио ревизију, већ је пресуду привоног суда потврдио — § 604 ГРПП.“

Слободан Савић

УРАЧУНАВАЊЕ ВРЕМЕНА ПОСЛЕ ИЗРИЦАЊА ПРВОСТЕПЕНЕ ПРЕСУДЕ У ИЗДРЖАНУ КАЗНУ

Пресудом Окружног суда у Ужицу од 31-ХИ-1937. Кзп. 535/37 окрив. Г. Мирослав из С. Р. кажњен је за дела из § 167 од IV КЗ. и из § 181 од II КЗ. у веzi § 62 КЗ. са 3 године и 1 месец затвора, као и да плати трошкове процеса. Овом пресудом окривљени Мирослав и његов бранилац нису били задовољни те су изјавили ревизију и призив Касац. суду у Београду, који је својим решењем Кре 167/38 од 18-II-1938 одбацио ревизију и призив окривљеног и његовог браниоца, као неосноване и списе вратио Окр. суду у Ужицу на даљи рад. Списи ове кривице приспели су у Окр. суд ужички тек 2-III-1938 те је истога дана писато од стране суда за извршење ове правноснажне пресуде. У одлуци суда, поред осталог се каже: „у смислу § 420 КП. осуђеном се неће урачунати у казну затвор од 31-ХИ-1937., као дана изречене прве пресуде до данас 2-III-1938 јер је изјавио правни лек који ни у колико није имао успеха.“

Као што се из предњег види, Окр. суд уопште није узео у обзир дан када је Касац. суд донео своје правноснажно решење 18-II-1938 откада би у ствари требало рачунати окривљенику одлежани затвор у издржану казну. Међутим Управа Казненог Завода у Пожаревцу актом бр. 3662 од 23-III-1938 обратила се Окр. суду и тражила да се назначи у казненом листу тачан дан почетка казне и тачан дан свршетка казне именованом. А, поред осталог наводи: „Именованом се по § 420 КП не може признати време само између пресуда, а суд је погрешно кад му није признао време од 18-II- до 2-III-1938., јер је пресуда вишег суда донета 18-II-1938 и што до 2-III није достављена суду то не може ући у грех осуђеноме, већ му се то време мора признати у казну“.

Окружни суд није усвојио ово становиште Управе Казненог завода, већ је по саслушању заменика држ. тужиоца у Ужицу, који је стао на гледиште Управе Каз. завода — донео решење Кзп. 535/37 од 15 априла 1938. „Да се осуђеном М. Г. из С. Р. који је пресудом овог суда од 31-ХИ-1937 Кзп. 535/37—33 осуђен због дела из § 167 од IV КЗ. на три године и један месец затвора у казну не урачуна време од 31-ХИ-1937 као дана изречене и објављене првостепене пресуде, па до 2 марта 1938, као дана кад су акта ове кривице приспела од Касац. суда који је одбацио призив и ревизију оптуженог“. Суд образложио решење овим: „Према акту Управе Казненог завода у Пожаревцу од 23-III-1938 Бр. 3662 појавила се сумња у то које ће се време одлежаног истражног затвора урачунати у казну осуђеном Г. а које не, те је то питање у смислу § 412 КП имао суд да реши по саслу-

шању државног тужиоца. Узевши у оцену истакнуто питање односне законске прописе суд је нашао: По § 77 КЗ, притвор и истражни затвор, који је осуђеник издржао пре но што је пресуда изречена урачунаће се у изречену казну. По § 420 КП за урачунавање истражног затвора у казну меродавни су при изрицању пресуде прописи КЗ. Но и време, које је лице осуђено на казну лишена слободе провело у завору по објављивању првостепене пресуде, урачунаће се у казну, у колико је почетак извршења казне био задржан околностима независним од воље осуђеникове, а нарочито због тога што су правни лек против пресуде употребила лица која су и против његове воље на то овлашћена. То ће се време урачунати и онда кад правни лек, који је употребљен у корист осуђеникову, буде имао ма и делимично успеха. По тим законским прописима значи, да се осуђеном неће урачунати у казну оно време од изрицања и објављивања прве пресуде па све до њене извршености кад је правни лек против пресуде употребио сам осуђени а он код вишег суда није имао никаквог успеха. У конкретном случају осуђеног Г. првостепена пресуда изречена је на дан 31-XII-1937. Против те пресуде изјавио је призив и ревизију само осуђени Г. Због изјаве тих правних лекова извршење пресуде било је задржано само вољом осуђенога. То задржање од извршења пресуде трајало је све до повратка предмета од Касац. суда. Касац. суд је својим решењем од 18-II-1938. Кре 167/38 ревизију осуђеног одбацио а призив није уважио. Акта кривице дошла су од Касац. суда овом суду 2 марта 1938 г. и тек тога дана наступила је могућност за извршењем казне. Према томе време од 31-XII-1937 па до 2 марта 1938. кад је у ствари наступила могућност за извршење казне по § 420 КП. не може се рачунати у казну осуђеном Г., јер би то било противно наведеном. законском пропису. Даље, поред осталог каже: то задржавање (извршења казне) не траје до одлуке вишег суда већ све до повратка предмета у првостепени суд. Тек кад акта дођу у првостепен суд овај има на основу § 356. КП да одлуку вишег суда без одлагања саопшти осуђеном а тек тада у смислу § 412 од. I КП може и мора да нареди извршење казне. Дакле све време од изрицања прве пресуде до могућности за извршење неће се урачунати у казну осуђеном.

На предње решење изјавио је жалбу Апелационом суду држ. тужилац у Ужциу, па је виши суд усвајајући жалбу и разлоге наведене у истој поништио предње решење Првост. суда са следећих разлога: „Упустивши се у оцену ожалбених навода и ожалбеног решења. — београд. Апелац. суд је нашао: да је ожалбено решење неправилно и на закону неосновано, а с разлога: По пропису § 412 од. I КП пресуде крив. суда извршују се кад стану на правну снагу, а правноснажне су кад се више не могу побијати редовним правним леком или ако правни лек по закону уопште није допуштен. У датом случају првостепена пресуда, којом је оптуженик осуђен са три године и један месец затвора за дело у питању, постала је правноснажна моментом доношења решења Касац. суда којом је одбачена ревизија а није уважен призив оптужеников тј. дана 18 фебруара 1938 а тим. даном она је постала извршена. Код оваквог стања ствари, први суд није могао одбити да осуђенику урачуна у досуђену му казну и време од 18-II-38 када је првостепена пресуда постала правноснажна, па до 2-III-1938 када је наступила фактична могућност извршења казне, јер даном правноснажности пресуде отпале су околности које су дотле вољом оптужениковом задржале почетак извршења казне. Законодавац у § 420 КП истина не опредељује да ће се у казну урачунати време проведено у затвору по објављивању првостепене пресуде па до правноснажности исте, ако је ова независно од воље оптуженикове задржана, односно, да се то време неће урачунати, ако је зависно од воље оптуженикове задржан почетак извршења казне, — али се с обзиром на § 412 КП по коме се пресуда извршује чим стане на правну снагу — кад се више не може нападати редовним правним леком — као логично закључује, да је законодавац у § 420 КП имао у виду само време од објављивања првостепене пресуде па до њене правноснажности, а не до момента почетка извршења правноснажне пресуде. Оваквим смисао § 420 КП који уосталом није категоричан и јасан ваљало би дати и с обзиром на принцип: „у сумњи блаже по кривца“.

(Решено у IV већу Апелац. суда у Београду 26 маја 1938 год. Кжа. 348/38).

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Premier congrès d'Etudes internationales, Paris 30 sept. — 7 octobre 1937. — Paris, Les éditions internationales, 1938, No 16., p. 471.

Институт за више међународне студије на Париском Универзитету је објавио, у засебној књизи од близу 500 страна, извештаје и резултате са првога конгреса међународних студија одржаног у Паризу од 30 септембра до 7 октобра 1937. Баш у данашње време кризе међународнога права и непостојаности светскога мира, врло је утешно проучити ту књигу и видети колико су труда и добре воље уложили готово искључиво млади правници да поједине проблеме расветле, да допринесу напретку међународнога права и да саму науку освеже. Ова књига је доказ да се нимало нису умањили ни интересовање ни добра воља за проучавање међународнога права, и да су поступци извесних држава, који су у ствари негација тога права, само појачали тежњу да се међународно право одржи ипак на површини и да се осигура у будућности што потпунија његова примена.

Први конгрес за међународне студије, чији је рад у овој књизи изложен, јесте до сада последња етапа у развојку једнога кориснога предузећа за које су везана имена познатих професора и правника Пола Фошила, Александра Алвареза и Жуфр де Лапрадела. Они су оснивачи, пре читавог низа година, школе међународнога права у Паризу, која се доцније претворила у Институт за међународне студије и чији је циљ био да младим правницима омогући специјалисање у међународном праву. Школа је имала успеха и велики број слушалаца је кроз њу прошао; и по угледу на друге, ти слушаоци нису хтели да одласком из школе прекину све везе и са друговима и са школом; они су основали удружење бивших слушалаца Института. Па како су многи чланови удружења продужили да прате правну књижевност, и да се њоме баве, њихово стално интересовање за међународно — правну науку навело их је на то да се на једноме конгресу састану, и да на њему расправљају поједина савремена питања под вођством старих професора. Тако је дошло до овога конгреса, чији успех најбоље посведочава чињеница да су учесници одлучили да се поново састану 1940 године на други конгрес, за који се можемо надати да неће бити и последњи.

Конгрес за међународне студије поделио се на три комисије. Прва комисија се бавила питањем уношења што више човечности у међународне односе. У тај оквир хумани — колико и правни — ушле су две врсте питања, једна која се односе на заштиту човека у случајевима где је та заштита услед сукоба закона или иначе недовољна, друга која се односе на ограничење ратних насиља у интересу човечанства. Под прву врсту су потпадала, на пример, питања о праву азила (реферати Тедескија и Кескара) о правном положају избеглица, о сузбијању трговине белим робљем, (реферати Бема и Буза); под другу врсту, питања о заштити историских споменика и уметничких дела у случају рата (реферати Шклавера и Домингеа) и о заштити грађанског становништва (реферати Лапрадела и Кинеза Ци). С обзиром на догађаје у Шпанији и Кини, ова друга врста питања је била добила нарочиту актуелност и побудила у толико веће интересовање. У погледу заштите историских споменика, референти су изложили све што је до сада у том циљу предузето. Да напоменемо да је од 1904, када је Никола Рерих истакао потребу заштите уметничких дела и историских споменика у рату, питање претресано и на другој Хашкој конференцији (1907) која је у једну одредбу унела ту заштиту, и за време самога рата 1915 у Брислу. Развој ваздухопловства и опасност од бомбардовања из ваздуха чинили су да је питање постало акутно. Њиме су се бавили и комисија правника (1923) створена на основу Вашингтонског споразума, и институт за интелектуалну сарадњу, и конференција коју је у Атини 1933 приредио Међународни Офис музеја, и, панамериканска конференција у Монтевидеу 1933; у Вашингтону је 21 држава потписала 15 априла 1935 уговор, назват пакт Рерих, који се бави заштитом историских и уметничких споменика од бомбардовања у рату. Да би споменици били заштићени предвиђене су тим уговором ове мере: 1. регистравање свих споменика тако да буду унапред познати и евентуалном непријатељу; 2., заштитни знак у облику нарочите заставе с црвеним кругом на

белом пољу; 3., обавеза да се све што се налази под тим заштитним знаком не бомбардује (под условом да места где су историски споменици не буду искоришћена за војне циљеве). Вашингтонски уговор од 1935 је врло добар, али је у толико недовољан што су га потписале само америчанске државе. Конгрес је зато донео резолуцију да се утиче и на остале државе да том уговору приступе, како би такозвани пакт Рерих постао општи уговор обавезан за све, у првome реду европске државе.

Од исто толике практичне важности је питање заштите грађана небо-раца, којим се конгрес такође бавио. У књизи се о томе налазе реферати Лапрадела и кинеског студента Ци. Лапрадел се задржао на општем размишљањима, а Ци је у своме реферату изнео примере из садашњег кинеско-јапанског сукоба и навео низ случајева где су страдали грађани као и грађевине које ни у ком случају нису смеле бити разорене бомбама из ваздуха. Учесници конгреса су врло добро знали да за заштиту како споменика тако и мирног становништва постоје потребне одредбе (у Хашким конвенцијама), и да се питање своди на то како да се осигура примена тих одредаба у садашњим и будућим сукобима. Они су такође утврдили и да су апсолутно недовољне санкције против онога који те одредбе погази. И дошли су до закључка да би требало радити на томе да се против онога, који бомбардује и уништава и лица и објекте заштићене, организује општи бојкот, прекид трговинских веза, примена санкција из члана 16 пакта Друштва народа, али — и то је оно што је оригинално у овом случају — да то врше не државе званично (као у случају с Италијом 1936) већ сами организовани грађани образованих земаља. Закључак врло похвалан, али који је, чини ми се, врло тешко остварити! Он је само доказ симпатичнога идеализма учесника овога конгреса.

Друга комисија се бавила међународном економском организацијом. Она је саслушала и усвојила реферате о сметњама на које наилази међународна трговина, о царинском и валутном питању, о контроли девиза, о борби против незапослености, о подели сировина, о пренасељености (интересантан је реферат Березовског о пренасељености у Пољској), о колонијалној проблему. Циљ јој је био да проучи начине на које би се могли повољно решити сви ти замршени проблеми. Као што се вели у општем извештају друге комисије, она се морала задовољити не да одреди правила која би се затим применила на чињенице и на односе, већ само да проучи те односе, да проучи економску стварност и да њеним проучавањем покуша да осветли пут којим би се она могла поправити.

Питања којима се бавила трећа комисија обухваћена су називом „будућност међународнога права“. У ствари трећа комисија је претресала врло важна питања, али која се не односе само на будућност већ додирују и садашњост и прошлост. Алварез је у своме реферату зналачки изложио тешкоће на које наилази кодификација међународнога права и начин на који се та кодификација ипак може остварити. Лабријер је реферисао о еволуцији међународнога права и праведном рату. Херцог је изложио одредбе шпанскога устава од 9 децембра 1931 које се односе на међународно право и утврдио да је шпански устав једини који је до сада остварио јединство интерног и спољног јавног права, обухватајући све потребне међународно-правне нормe и изједначујући уговоре са законима. Пољак Миклишански је говорио о кривичном праву у служби међународнога мира. Литванец Копелманас се бавио начинима на које ће се осигурати боља примена међународног права, и како ће се апстрактна правила прилагодити конкретним односима. Естатијадис је говорио о међународној одговорности држава. Миркин-Гецевич је дао врло документован реферат о односима међународнога права са уставним. Стефановићи (Румунија) говорио је о општем и континенталном међународном праву, и с његовим рефератом је у вези и реферат о раду Алвареза на америчанском међународном праву.

Иако ограниченост простора у овој рубрици не дозвољава да се о свима овим важним питањима пружи ма и најконцизнији коментар, потребно је ипак рећи неколико речи о једноме од тих питања која је у тесној вези са будућности као и напретком међународнога јавног права. То је питање подвајања континенталних међународних права у оквиру општих принципа. Познато је, колико је угледни амерички правник Алварез радио на образо-

вању американског међународног права, на утврђивању читавог низа принципа који су специјални Америци и који налазе примене само на америчкоме континенту. По моме мишљењу, Алварез је тиме не само задовољио практичне потребе Америке и синтетисао оно што се у стварноме животу, у правним односима америчких држава, силом околности појавило, већ је учинио велику услугу свима указујући пут којим треба ићи. Ако је шта хетерогено то је међународна заједница, па кад се последице хетерогености појединих држава лече децентрализацијом и федерализмом, није ли таква децентрализација потребнија него игде у међународној заједници? Несумњиво је потребно, практични односи сами собом то намећу, да у оквиру општег међународног јавног права чији ће главни принципи бити за све државе обавезни, постоје и ужа међународна права, континентална или регионална, чији ће принципи налазити примене само на једном континенту или у једној широкој области. Зато је трећа комисија врло добро учинила што је томе питању посветила и труда и времена.

Конгресу је председавао вредни и предузимљиви председник удружења за Међународне студије Алфонсо Гарсиа Роблес. Конгрес је одржан на парискоме правном факултету и завршен свечаном седницом на којој је усвојен читав низ резолуција. Да ли ће се из радова конгреса створити нова школа међународног права, како се вели у другој резолуцији, тешко је рећи. Али је извесно да ће радови удружења за међународне студије бити од велике користи за развој међународног права, за његово популарисање и учвршћење. У овим годинама тешке кризе међународног права, овакав рад је добро дошао.

Д-р Милета Новаковић

Theodor Buddeberg, DER WARENHAUSBEGRIFF, С. Е. Poeschel — Verlag, Stuttgart, 1938, S. 31.

У последње време, од како су велики магацини подвргнути великој контроли државе и често чак и забрањивани, развила се читава полемика око појма великих магацина (Warenhaus). Квалификација овог појма по спољним чињеницама, како је то било уобичајено у француској литератури трговачког права, остала је у многоме врло произвољна. Најзад развој капиталистичке привреде као такве оставио је свој обол у компликовању овог питања. Као једном од чланова вештачке комисије, која је оцењивала својство обрта радње Тата а. д. у Београду, познате су ми и практичне тешкоће за оријентисање по литерарним критеријумима. Читав низ нијанса стоји између „обичне радње“ и „великог магацина“. Величина обрта сама за себе није довољна ознака у данашњем развоју капитализма да би једну радњу обележила као велики магацин. С друге стране велики магацини све више напуштају принцип универзалности, док „обичне радње“ проширују број уведених артикала, чак и струка (н. пр. парфимерије продају неке галантериске артикле, па чак и кожарске итд.) Систем самосталних продавница у радњи уводи се и код обичних радњи, као што се напушта у великим магацинима, код којих се — ради бржег отпразљања — уводе централне касе итд.

У таквој ситуацији аутор ове расправе испитује како би се могао утврдити појам великог магацина и после непоузданости свих критеријума, он закључује: да је велики магацин нарочити облик вођења обрта на велико на капиталистички начин у јединственом предузећу, у коме се тргује разним врстама робе, које не припадају међусобно повезаним браншама.

Постављајући ову дефиницију аутор је јасно указао да се овај критеријум не може оцењивати само и искључиво по правним формулама, већ да се економија и трговинска техника морају сматрати као основица за квалификовање, тј. да квалификовање припада њима, а да је правни резултат само њихова резултанта.

Милан Бартош

Prof. Dr. L. Tauber, DAS STÄNDIGE SCHIEDSGERICHT DER HANDELSKAMMER IN BELGRAD, Sonderdruck aus Zeitschrift für Osteuropäisches Recht, Heft 9, Jahrgang 4, S. 543—552. —

У овој расправи аутор је прво изложио, полазећи од начела специјализације као ознаке модерног духа, развијање сталног специјализованог изборног суђења. Констатујући прогресивно његово изграђивање, први део садржи интересантне статистичке податке о раду Избраног суда Трговинске коморе у Београду. Занимљиво је да је аутор у овом одељку изоставио дискусију да ли треба активност овог Сталног избраног суда ограничити на сталешке спорове, или му треба дозволити да расправља и спорове између трговаца и нетрговаца.

Други део расправе излаже ближе одредбе о надлежности, организацији и поступку овога суда упоређујући Пословник овог суда и опште одредбе Грађанског парничног поступка.

Најрочиту пажњу заслужује трећи део. Ту аутор указује на потребу да се организује боље објављивање пресуда наших судова уопште, а посебице јудикатура овог суда, јер је она остала непозната правничком и пословном свету. Ова идеја даје нам прилику да приказујући расправу г. Т. са своје стране подвучемо *правилност тезе њеног аутора и да јој се придружимо*, јер се само на тај начин може контролисати, критиковати и кристализовати једна јудикатура, која пружа колико-толико гаранција да ће се она развијати онако како то диктирају општи привредни и социјални захтеви средине.

Милан Бартош

Louis Le Fur, LA GUERRE D'ESPAGNE ET LE DROIT. Paris 1938, Editions A. Pedone, p. 74.

Шпански грађански рат изазвао је у западно-европским земљама читаву литературу, у свима правцима, и стајао је у центру општег интересовања све док га новији догађаји нису потисли. У низу правних расправа објављених о шпанском рату привукла је пажњу књижица познатог париског професора Ле Фира. У њој писац са правног гледишта излаже најпре проблеме националистичке револуције, питања „побуњеника“ и „законите владе“, а затим проблеме грађанског рата у вези са спољним тешкоћама: начело неинтервенције и државне суверености; улогу Друштва народа и колективне интервенције; затим питања у вези са неинтервенцијом у Шпанији: двоструки ембарго, морска разбојништва у Средоземном мору и Нионски споразум, као и питање повлачења страних трупа и признања својства зараћене стране. На крају даје преглед еволуције за признање владе генерала Франка. — Професор Ле Фир не крије своје симпатије, које су за владу генерала Франка. Он је познати легитимиста (у унутрашњој политици Француске он је ројалиста), и покушава да образложи тезу да је Франкова влада легална влада, јер се — по њему — садашња барселонска влада мора сматрати револуционарном стога што је произашла из једне револуције. Из ове поставке он логично изводи читав низ последица, које нам се чине доста натегнутим. Занимљиво је само да таква схватања (по нашим појмовима не само конзервативна већ и реакционарна) може да заступа један тако угледан француски правник у 1938 години. То је у исто време и типичан пример колебања међународноправне науке под утицајем политичких доктрина и политичких схватања њених аутора.

И. Пржић

LES CONVERGENCES DES SCIENCES SOCIALES ET L'ÉSPRIT INTERNATIONAL. — Travaux de la Conférence Internationale des sciences sociales; Paris Hartman, 1938, str. 319.

Међу многобројним међународним конференцијама одржаним прошле године у оквиру Париске Међународне Изложбе долази она коју су Средиште друштвене документације при Ecole Normale Supérieure и Средиште за изучавања спољне политике у Паризу организовали и посветили друштвеним наукама. Конференција је имала за предмет три основна проблема: први, стање

друштвених наука у разним земљама; други, односи међу друштвеним наукама; трећи, утицај друштвених наука на интелектуално и морално васпитање и нарочито на образовање међународног духа. Као што се види, проблеми су важни и разноврсни. Један је обавештајни, други методолошко-теориски, трећи педагошки. Одговори на ова питања у облику реферата дошли су из многих земаља и од разних, углавном млађих научних радника. Ови реферати су окупљени и отштампани у засебној књизи под насловом *Међусобни односи друштвених наука и међународни дух*. Студије које су посвећене стању, настави и изучавању друштвених наука у Француској нису ушле у ову Збирку; оне сачињавају једну засебну књигу која је објављена под насловом *Les sciences sociales en France, enseignement et recherche*, о којој читаоци Архива могу наћи обавештења у првој свесци *Социолошког Прегледа*, који излази ових дана.

Из разних реферата о питању стања друштвених наука у разним земљама добија се општи утисак да социологија и друштвене науке нису достигле степен потпуно научних дисциплина. Националне тачке гледишта и специфичне околности друштвеног развоја појединих народа, још увек у многе спречавају стварање једне независне и објективне теорије о друштву. Појава тоталитарног режима ову тежњу за објективном науком потпуно негира и научни дух ставља у службу и под контролу политике. Тако, каже у своме предговору овој књизи познати француски социолог Бугле, „данашња Немачка у питању социологије познаје само апологију расизма и *fürertum*-а.“ О стању социолошких студија код нас поднео је реферат професор г. д-р Ђ. Тасић који је објаснио на један социолошки начин релативно ниски ступањ социологије и друштвених наука у Југославији. Залажући се за развој и примену социологије г. Тасић се није служио само потребама науке и културе него је изразио мишљење да у Југославији социологија може помоћи много нужни процес националне обнове. Млади француски социолог Арон, у недостатку преставника друштвених наука садашње Немачке, дао је интелигентан преглед социологије у Вајмарској Немачкој. Ако тај преглед није обухватио увек у довољној мери све социолошке правце, он је дао једно исправно и интересантно поређење између француске и немачке социологије.

Са теориске тачке гледишта најинтересантнији су реферати које су разни социолози и стручњаци појединих друштвених наука посветили проблему односа међу друштвеним наукама. Овај проблем међусобнога утицаја и испреплетаности друштвених наука расветљен је са разних тачака гледишта. Густе и Манхајм су га поставили на најосновнију методолошку базу испитујући односе социологије и осталих друштвених наука; Бугле и Фридман су испитивали однос социологије и психологије, односно индустријске технопсихологије и друштвених наука. Леви-Брил је пружио убедљив чланак о потреби сарадње социологије и права. Леритије је то гледиште заступао у односу историје и социологије док је Моние износио везе између фолклора и права; Фелдман између естетике и социологије. Професор Тасић је обухватио са једне философске тачке гледишта односе и разлике између правне науке, правне социологије и правне философије.

Ови реферати нису исте вредности и често не постављају проблем на једну исправну методолошку основу. Али, када се узму у ономе што тврде а не у ономе што негирају, из њих произилазе неколико важних закључака. Поједине друштвене науке имају често тежњу или да се затворе у специјалност и онда се противе социологији или да превазиђу своје оквире и тада се позивају на социологију често злоупотребљавајући је. У сваком случају специјалне друштвене науке имају свој предмет и не могу бити замењене социологијом. Али, ни оне не могу да замене социологију. Једина је социологија у стању да пружи опште погледе и опште услове друштвеног развоја друштвених група и друштва. Као таква, она служи као један од метода друштвених наука и као један од неопходних сретстава поређења историског посматрања без кога нема модерног научног рада. Према томе, нужност сарадње између социологије и друштвених наука лежи у самој природи ових наука.

Носилац ових научних сарадњи, социологија треба да оправда и омогући друге стварне животне сарадње, нарочито сарадње међу народима, који, имајући сличне услове и мучени општим проблемима, могу само заједничким напорима да изведу њихово потпуно решење. Ова идеја лежи у свим социал-

ним системима и у целокупној социологији Француске. Она није напуштена ни данас. Напротив, већина француских социолога, са Буглеом на челу, полаже наду на социологију као на васпитачицу међународне сарадње и међународног духа? То је уједно и идеја водиља последњих радова ове књиге од којих се истиче нарочито студија Буглеа о Моралном рационализму и условима његовог успеха и реферат чехословачког професора Блахе о Систему социалних идеја као чиниоцу и препреци васпитања.

Научници разних земаља бавећи се напорима духа и тражењем истине, сложили су се да у овим тешким данима које преживљава човечанство, наука има своје дужности, јер има своје незаменљиве вредности. Те су вредности вера у разум, напредак, тражење истине, нужност сарадње и познавања, које не само у науци него и животу народа су у стању да остваре и одрже мир и веру у човека и његово непрекидно усавршавање.

Ј. Ђорђевић

Лаз. Урошевић, ЗАЈЕДНИЦА СТВАРИ, ЗАЈЕДНИЧАРИ, ЊИХОВ МЕЂУСОБНИ ОДНОС И ОДНОС ПРЕМА ТРЕЋИМ ЛИЦИМА, Панчево, Штампарија „Напредак“, 1938, стр. 23.

Расправа једног од наших најпознатијих писаца показује да је заједница ствари битна особина живота у друштву и да се заједничке ствари много чешће појављују неуговорним него ли уговорним путем. Чак и код уговорног постанка заједничка ствар је више последица неког другог уговора, него жељени резултат уговарања. У таквом стању ствари јављају се врло сложени односи како између заједничара тако и између њих и трећих лица. Г. У. је проматрао све ове ситуације са становишта српског и аустријског позитивног права водећи рачуна о Предоснови за Југ. грађ. зак. Врло су интересантна и вредна пажње разлагања г. У. о границама облигаторног и реалног дејства смесничарства, проблем који је у суштини основни у целој овој материји. У то питање г. У. унео је све своје познавање праксе и искуство и зато је много што шта боље осветљено него што је то био случај са досада објављеним радовима по овом питању. Нарочиту пажњу аутор је посветио питању својине спратова и односу између сопственика приземља и спратова. Ту се г. У. показао присталица етажне својине. Али како је г. У. у суштини за традиционални догматички, боље егзегетички метод тумачења права то он овај институт проматра кроз постојеће текстове обарајући апсолутну примену начела *Superficies solo cedit* и принцип *Solo cedit quod inedificatur* на тај начин што се враћа на некадашњу теорију надградње и сматра да се спратови имају сматрати као видљиво самосталне тј. засебне, са нижим спратом спојене ствари и да као такви могу бити посебни објекти права. Логичност и јасност овог излагања г. У. омогућује решење етажног питања и у оквиру садашњег законодавства. Али г. У. само је узред додирнуо текстове баштинског права, које ово решење изречно забрањује. Он их игнорише у даљем резновању и предлаже — као и ми — њихову реформу. Још једно освежавање овог социјалног проблема, које чека своје решење.

Милан Бартош

ZBORNİK ZNANSTVENIH RAZPRAV. *Izdaja profesorski zbor juridične fakultete v Ljubljani. XIV letnik 1937-38. Ljubljana 1938, str. 336.*

Овогодишња свеска познатог Зборника научних расправа, који издају наставници правног факултета у Љубљани, садржи седам студија. Професор г. д-р Александар Билимовић пише о организацији економске наставе на високим школама главних европских држава. То је у ствари анализа анкете, коју је по овом питању, поводом своје педесетогодишњице, спровео познати француски часопис „*Revue d'économie politique*.” Чланак је нарочито корисан с обзиром на скорашњу претстојећу реформу студија на нашим правним факултетима. — Г. д-р Метод Доленц, са својом познатом ерудицијом излаже правоисториски приказ доказног поступка код судова словеначке области, с обзиром на народне судове. Веома су интересанти подаци о судовању „добрих

људи" и пороти. — Веома је опширна студија г. д-р Бориса Фурлана Проблем правне каузалности. Писац је свестрано обрадио ово деликатно и спорно питање правне философије, и његова расправа заслужује да се посебице прикаже. — Г. д-р Јозо Јуркович објавио је расправу о Ништавом правном акту. — Г. д-р Станко Лапајне прилаже свој пројект главе о одредбама у погледу накнаде штете у будућем југословенском Грађанском законнику. — У својем чланку „Типологија злочинаца“ Г. д-р Александар Маклецов изложио је питања критериума типолошке класификације злочинаца, емпиричне класификације злочинаца у старој правној доктрини, типологије злочинаца у модерној криминологији и дао уз критичке оцене типолошких класификација своје закључке. — Најзад, последња расправа је из пера г. д-р Евгенија Спекторског, који излаже идеје два немачка социолога, Тениеса и Михелса и означава њихово место у развоју савремене друштвене науке.

И. Пржић

Д-р Милан Владисављевић, РАЗВОЈ УСТАВНОСТИ У СРБИЈИ. Библиотека „Политика и друштво“ бр. 20. Београд 1938, стр. 75.

Благодарети у првом реду низу студија г. Слободана Јовановића, уставна историја Србије је можда највећма обрађен део наше прошлости. Привредна и културна историја знатно заостају за њом. Ми имамо, поред читавог низа дела г. Јовановића, и укупне прегледе, као што је књига г. Јаше Продановића, и велики број добрих монографских расправа. У низу тих дела књижица г. Владисављевића није без интереса. Он покушава да на српску уставну историју гледа синтетички. Насупрот већини аутора, који су српску уставност излагали хронолошки, он је главну пажњу обратио уставним установама, и даје занимљива своја опажања и рефлексије о владаоцима, народним старешинама и народу. Владоце је посматрао од Карађорђа до Алесандра Обреновића (не знамо зашто је у овој глави изоставио краља Петра, који има доста карактеристичних црта, сасвим различитих од ранијих владалаца). Занимљива су Владисављевићева излагања о народним старешинама (уставобранитељима, великашима), који иако нису били никакав уставни фактор (уставна установа), били су једно време извесно политичка стварност у Србији. Излажући правни положај народа у Србији, нарочито с обзиром на низ устава који су се мењали у току XIX века, он је довео своје проучавање све до владе краља Петра.

У овако кратком обиму немогуће је било нагласити само све проблеме, а камо ли исцрпсти их. Г. Владисављевић је ипак успео да пробере најкарактеристичније, и пропративши их својим занимљивим опажањима, изложи их за широке читалачке кругове, којима је у првом реду намењена збирка, у којој је његова расправа објављена.

И. Пржић

Д-р Андрија Штампар, ЗДРАВСТВЕНЕ И СОЦИЈАЛНЕ ПРИЛИКЕ У КИНИ, Загреб, 1938, стр. 69.

Под утицајима данашњег развоја човечанства између мира и рата и између снага прошлости и будућности, Кина игра једну од важних улога. Под тим околностима, ова земља која је по својој огромности, својој старој култури и својом специфичном мудрошћу и уметношћу већ сама по себи интересантна и значајна, дошла је у ред држава којима су окренути погледи великог броја људи из свих крајева света. Као скоро у свима земљама и више него код њих, наша јавност је мало знала о правом стању прилика савремене Кине. У последње време, под утицајем живог и растећег интереса са свих страна за догађаје који се дешавају на крајњем Истоку, ми смо добили неколико књига које позвано и објективно описују и објашњавају поједине стране ове сложене стварности.

Г. д-р Штампар, чији ауторитет у питањима социјалне медицине уопште је познат код нас, обогатио је нашу још увек сиромашну литературу о Кини, својом књигом о здравственим и социјалним приликама у овој земљи. Ова књига се одмах истиче не само стручношћу писца за питања ове врсте него

још и чињеницом да је она резултат непосредног посматрања и рада за време од неколико година које је д-р Ш. пробавио на Далеком Истоку.

Али, оно што овај рад чини нарочито привлачним и интересантним за друштвене науке, то је правилан и савремен научни став у питањима људског здравља. Др. Ш. не посматра проблем живота и смрти људских заједница за себе, издвојено од скупа друштвених односа. Његова концепција о медицини је скоро социолошка и његов правац у организацији здравља је јасно одређен правац социалне медицине. Отуда ће он у својој студији здравствених прилика у Кини почети са описом и објашњењем општих друштвених, економских и културних прилика у којима живи кинески народ. Ове околности су врло тешке и делимично неподносиве. Кинески народ у својој великој аграрној већини живи на малом простору обрадиве земље. Овај простор је једва довољан да се вегетира на ниским стандардом живота који не познаје ни сељак у најсиромашнијем крају Балкана. И ово ограничено земљиште све је мање његова својина; све је више својина банака и земљишне аристократије. Додајмо томе, скоро свакогодишње суше и поплаве које упропаштају земљишта и скромне усеве кинеског сељаштва. Под оваквим условима, просвета је неизбежно остала на ниском степену. Ове објективне прилике су почеле да се поправљају од 1928, кад је установљена национална влада у Нанкингу, али оне су остале у својој основи без великих измена.

На оваквој основи ниског и тешког друштвеног и културног живота, истиче д-р Ш, хигијенске и здравствене прилике нису могле бити на вишем нивоу. Смртност деце је била врло велика, према испитивањима у појединим областима она се кретала на 20—30% рођене деце. Људи су живели у мрачним, уским, нехигијенским избама. Смртност је претила да се приближи броју рођења

Д-р Ш. описује са пуно података и детаља све ове тешке прилике у појединим кинеским провинцијама и напоре које је санитарна комисија Друштва народа уз сарадњу кинеских хигијенских и медицинских установа чинила да организује једну социалну хигијенску службу. Ти напори су били не само пионирски у једној примитивној и засталој средини, него носе и једну тешку унутрашњу тешкоћу коју има свака тежња за једним социјалним и колективним замахом у друштву чији систем и чија психологија још за то није зрела и дорасла. Овај сукоб између социалне медицине и индивидуалистичког поретка, ова контрадикција у здравственој пракси, довела је до модерних и социолошких схватања у медицини које д-р Ш. све јасније заступа. Ова потврда коју пракса у једној од великих области људских заједница даје социолошком методу и друштвеним наукама само се може на овом месту поздравити. Отуда напори и рад д-р Ш. не интересују само лекаре него и социологе.

Ј. Ђорђевић

КОНГРЕСИ

ОСМИ КОНГРЕС ПРАВНИКА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ У НОВОМ САДУ

Осма скупштина Конгреса правника Краљевине Југославије одржана је у Новом Саду 10 и 11 септембра 1938 год. под претседништвом Г. д-р Стевана Адамовића, претседника адвокатске коморе из Новог Сада, а у присуству знатног броја наших најугледнијих правника као и делегата чехословачких (Г. Г. д-р Бедржих Андрес, проф. унив. из Прага и д-р Цирил Баржинка, адв. из Братиславе) и бугарских (Г. Г. Никола Икономов, касац, судија и Асен Касабов, адв. из Софије) правника. После свечаног отварања Конгреса, којом приликом је д-р Илија Пржић прочитао предавање Улога Војводине у развоју нашег права, прешло се на рад у појединим секцијама.

Прва секција расправљала је питање Како да се у Новом Грађанском законнику уреди правни положај ванбрачне деце (референти Г. Г. д-р Драгољуб Аранђеловић, д-р Бертолд Ајзнер и Милош М. Јовичић). По том питању донета је следећа резолуција:

„Конгрес правника сматра да наше законодавство треба да што пре побољша правни положај ванбрачне деце.

Према томе треба: 1) Да се сваком ванбрачном детету обезбеде средства издржавања, васпитања и напретка; 2) Да треба разликовати од оца признату ванбрачну децу од непризнате; а) да се код признате деце олакшаним поступком омогући усвојење од стране оца и тиме она ставе у положај усвојене деце са свима правима ове деце према усвојитељу и његовој родбини; б) да се непризнатој деци судским путем тражи и утврди издржавања; 3) Да ванбрачно дете има према матери и њеној родбини сва права брачне деце.“

У другој секцији расправљано је по питању Које се законодавне мере могу препоручити за одржање недељивости сељачког поседа (референти Г. Г. д-р Милан Ившић, нон. с. д-р Живојин М. Перић, д-р Радмило Белић, д-р Антон Урбанц, Јован Димитријевић и д-р Мехмед Руждић). После дуже дискусије ова секција предложила је резолуцију:

„Конгрес правника Краљевине Југославије види опасност за сељачку привреду у комадању сељачких поседа до најмањих измера.

Конгрес налази да су разлози за стварање ситних поседа:

1) што не постоје правна ограничења за деобу у нарави самовласничке сељачке имовине међу баштинике; 2) што постоје исти позитивни прописи грађанских законика за сељачку имовину као и за грађевинско-индустријску имовину; 3) што се позитивни прописи грађанских закона примењују и на наследство сељачке имовине, те се тиме уводе деобе сељачких поседа и у нарави бар на толико „нужних“ делова иза смрти сваког самовласника, колико је законски његових баштиника без икаква обзира, да ли су исти привређивали за живота на сељачком дому или не; 4) што се позитивним законима спречава обитељско власништво за оне сељачке поседе, који су једном унесени у земљишне књиге („грунтовнице“) као самовласништво.

Ради спречавања споменутих опасности Конгрес правника препоручује ове законске мере: 1) да се с обзиром на претежно сељачку структуру наше земље приступи што пре доношењу засебног сељачког Законика, који би имао садржавати посебне прописе како за сељачку имовину, тако и за социјално-привредне односе нашег сељаштва; 2) да се у изради сељачког имовинског права надолуне што пре с посебним закоником о „унутрашњој колонизацији“ и о „сељачкој вересији“ (пољопривредном кредиту), како би се тиме могли успешно спроводити у живот прописи о чувању сељачких поседа против непотребних деоба и о стварању непотребних деоба нових сељачких домова, а нарочито у погледу сељачке вересије: а) да има остати на снази одредба §-а 471 Срп. грађ. пост. о егзистенционом минимуму; проширити га на целу земљу и осигурати га за дужнике Аграрне банке како за садашње, тако и за будуће; б) да се изврстан минимум сељачког поседа не може продати ни за јавне дажбине ни за тражбине настале из кривичног дела ни за трошкове кривичног поступка.“

Трећа секција претресала је питање Репаратуре прописа Грађанског парничног поступка о пресуди услед изостанка и пропуштања (референти Г. Г. д-р Јован Савковић, д-р Срећко Цуља, д-р Мирослав Муха, д-р Видан О. Благојевић, Будимир Плакаловић, д-р Дионис Година), и донела је ову резолуцију:

„Конгрес правника, по саслушању реферата у погледу реформе Грађанског парничног поступка о пресуди услед изостанка и пропуштања, усвојио је ову резолуцију:

1) Систем контумације се у грађанском поступку и надаље одржава.

2) Конгрес ипак сматра, да су последице овог система сувише тешке, и да их треба уклонити или на тај начин што ће се услови повраћаја у пређашње стање ублажити или што ће се против пресуде због изостанка и пропуштања дозволити контрадикција.“

Пета секција бавила се питањем О потреби Кодификације раднога права, (референти Г. Г. д-р Иво Политео, д-р Милан Бартош, д-р Стојан Бајич и д-р Јанко Кестл), и предложила је следећу резолуцију:

„VIII Конгрес правника Краљевине Југославије по питању кодификације раднога права, доноси ову резолуцију :

1) С обзиром да у Краљевини Југославији нису испуњене све потребне социјалне и економске претпоставке за кодификацију раднога права, то Конгрес налази, да још није време за кодификацију раднога права.

2) Конгрес налази да би садање радничко законодавство — недирајући у његове тековине — ради лакшега и тачнијега његовога примењивања требало технички скупити у један зборник чија би се примена имала најефикасније осигурати.

3) Да би се осигурала лакша оријентација у правилној примени радничког законодавства Конгрес налази, да би требало осигурати стално и редовно званично објављивање одлука о примени овога законодавства донетих од стране судова и управних власти.

4) Конгрес налази, да би законодавни фактори имали да продуже да путем нових текстова врше сталну интервенцију у корист заштите радника у радним односима.

5) Да би се отклонила данашња недовољна примена радничког законодавства, Конгрес налази да је потребно: а) створити курсеве за усавршавање у тој материји свих садањих службеника, који се баве применом радничког законодавства; б) увести на нашим правним факултетима катедре за радно право и завести обавезне испите из те материје, како на дипломским правничким испитима, тако и на судијском и адвокатском испиту; и в) примену радничког законодавства поверити првенствено функционерима који су свршили Правни факултет.“

Шеста секција, која је расправљала питање о упослењу стручног правног особља (референти Г. Г. д-р Рудолф Андрејка и Стојан Јовановић) донела је ову резолуцију:

„Учесници VIII скупштине Конгреса правника констатују, да је и у нашој држави број дипломираних правника, који чекају на запослење у државној, самоуправној или приватној служби из године у годину све већи. Ова појава већ данас претставља важан проблем, чијем решавању треба већ сада приступити. У циљу решавања овога проблема, тј. да би се запослио што већи број правника, VIII Конгрес правника предлаже:

1) Да сва места у државној и самоуправној служби за која је прописано или је по природи посла потребно да их заузимају правници, искључиво те правницима попуњавају;

2) да се сва водећа места у државној пореској служби као и места општинских бележника у већим општинама резервишу за правнике;

3) да се отклоне сметње које адвокате и јавне бележнике спречавају да запосле већи број дипломираних правника, као што је напр. узимање за пореску основу броја запослених адвокатских приправника;

4) да се буџетом повећа број приправничких места;

5) да се омогући примање дипломираних правника у правну вежбу у државној и самоуправној служби и преко буџетом предвиђеног броја, тиме да се таква правна вежба сматра државном службом, а сиромашним вежбеницима омогући вршење правне вежбе, давањем новчане помоћи из буџетских уштеда;

6) да се на свима правним факултетима стварно изједначи начин полагања дипломских испита;

7) да се у будуће онемогући државним службеницима да истовремено буду и редовни слушаоци Правног факултета.“

Све ове резолуције, предложене од секција, усвојене су на пленуму Конгреса. Међутим, четврта секција, која је расправљала питање Треба ли повишавати казне у Кривичном законнику за извесна дела и да ли треба смањивати размак између максималне и минималне казне (референти Г. Г. д-р Миодраг Аћимовић, Бранко Гослар, д-р Тихомир Васиљевић и д-р Боривоје Петровић), није била једнодушна у погледу резолуције. Већина секције предложила је овај пројект резолуције:

„VIII Конгрес правника Краљевине Југославије у Новом Саду

1) констатује: а) да је кривични закон добар и савремен; да у њему има извесних несразмерности у погледу кажњивости; б) да се врши употреба условне осуде у неким крајевима, преко граница како их ова институција изискује; в) да се извршивање мањих казни по судским пресудама не врши правилно;

2) Конгрес држи да у циљу ефикасне борбе против криминалитета за сада није актуелно, ни повишавање казне, ни смањивање размака између минималне и максималне казне, а да је потреба да се и даље прикупља грађа за евентуалну измену кривичних закона у погледу одређивања казна;

3) Конгрес је мишљења да у вези са постављеним питањем постоји потреба установљења јединствене касације за целу земљу која се има старати о једнообразности примене кривичних закона и да се донесе нов закон о судијама у коме ће се предвидети боља школска и практична спрема будућих судија.“

Референт Г. д-р Миодраг Аћимовић није се сложио са овим предлогом и поднео је пленуму Конгреса своје одвојено мишљење, које гласи:

„У постављеним питањима треба ли повишавати казне у кривичном законнику за извесна дела и да ли треба смањивати размак између максималне и минималне казне, мишљења сам, да Конгресу треба поднети следеће закључке:

1) прописи кривичног закона од којих зависи кажњивост код кривичних дела (злочина и преступа) уопште и код појединих дела у посебном делу кривичног законика, уопште узев задовољавају.

2) Питање да ли и уколико треба мењати казне код појединих кривичних дела у погледу максимума и минимума (размака између највеће и најмање казне) није од већег значаја, нити актуелно и треба одложити за доцније.

3) Узрок неуспеха новог кривичног законика и појединих његових уставова уколико га има, не лежи у закону који је добар него у неједнакој а често и у погрешној примени закона. Зато треба што пре: а) отклонити аномалију више касационих судова установљењем једног јединственог касационог суда за целу државу; б) донети закон о судијама редовних судова, у коме обратити већу пажњу и на спрему и специјализирање кривичног судије и као предуслов зато извршити реформу правних факултета и програма наставе на њима.“

Пленум Конгреса није усвојио ни предлог већине, ни предлог г. д-р Аћимовића, и ова секција је остала без усвојене резолуције.

На завршној седници Конгреса одлучено је да се идућа скупштина Конгреса одржи у Рогашкој Слатини и Марибору, стим да Стални одбор утврди датум одржања скупштине, а изражена је жеља да то буде у току 1939 године. Затим је изабран нов Стални одбор Конгреса, у који су ушли за претседника г. д-р Метод Доленц, проф. унив. из Љубљане, за потпретседнике г. г. Милош Јовичић, претс. апел. суда из Београда и д-р Павао Раствочан, проф. унив. из Загреба, а за чланове г. г. д-р Стеван Сагадин, претсед. Држ. савета; Божидар Прокић, касац. судија; Влада Симић, претс. авд. коморе, Михаило Златановић, апел. судија; Стојан Јовановић, уредник „Правосуђа“; д-р Милан Бартош, проф. унив. и д-р Илија Пржић, проф. унив., — сви из Београда; из Загреба: г. г. д-р Иво Крбек, проф. унив.; д-р Иво Спевец, адвокат, д-р Валдемар Луначек, секр. трг. индустр. коморе; д-р Мирослав Шантек, апел. судија и д-р Маријан Хорват, адвокат; — из Љубљане: г. г. д-р Рудолф Сајовиц, проф. унив.; д-р Јуре Адлешич, адвокат и претс. општине; д-р Антон Урбанц, авд.; д-р Стојан Бајич, судија и прив. доцент унив.; и д-р Фран Орожен, судија окр. суда; — д-р Даворин Сенјор, судија окр. суда из Марибора, д-р Јован Савковић, касац. судија из Новог Сада и Михаило Бабовић, судија окр. суда из Сремске Митровице.

За доживотног почасног претседника Конгреса изабран је г. д-р Стеван Адамовић, претседник новосадског конгреса.

По завршеном Конгресу приређено је неколико успешних излета до Вуковара и Борова, кроз Фрушку Гору, до Суботице и Палића, и до Београда, ради разгледања јесењег сајма.

Д-р Илија Пржић

БЕЛЕШКЕ

Предавања о средњој Европи у Татранској Ломници. — Ове године, од 21 августа до 4 септембра, одржан је курс чехословачке школе за проучавање проблема средње Европе. Као и прошле године, и овогодишњи курс састојао се из низа предавања о разним питањима која се односе на средњу Европу. Организатори предавања су чехословачко Удружење за Друштво народа и чехословачка универзитетска група за Друштво народа. Предавања су и ове године постигла велики успех, већи него лане с обзиром на важне догађаје који се баш у средњој Европи одигравају.

Међу предавачима је било Чеха, Енглеца, Француза, Румуна, Југословена, Бугара. Уводно предавање је било г. д-р Крофте, чехословачког Министра спољних послова о теми: 20 година нове средње Европе. Г. Министар Крофта није могао лично доћи, зато је његово предавање прочитао његов заменик. Од Чеха треба истаћи г. Козака, проф. Универзитета из Брна, који је говорио о чешкој демократији; г. Карваша, проф. Универзитета из Братиславе који је изложио економске проблеме Чехословачке; г. саветника Хмеларжа који је говорио о статусу народности у Чехословачкој; г. Боровичку, проф. Универзитета из Братиславе, чија је тема била: Немачка и средња Европа. Од Француза су били: г. Жак Ансел, професор Сорбоне, који је објаснио географски и геополитички положај средње Европе, и бивши Министар ваздухопловства г. Пјер Кот који је у своме предавању изложио односе Француске са средњом Европом. Од Румуна је говорио бивши министар г. В. Маџару о економским везама држава средње Европе пре и после Аншлуса. Стари председник владе из времена Балканскога рата 1913, Стојан Данев одржао је предавање о Бугарској после великога рата. Од Југословена су говорили проф. београдског Универзитета Милета Новаковић о Друштву народа и средњој Европи, и Милан Марјановић публициста о Балкану и средњој Европи. Од Енглеца је говорио Јанг о Енглеској и средњој Европи.

Предавања су држана на француском и енглеском језику, а слушалаца је било преко 200, из неких 20 разних држава (било је око 10 Југословена). Енглези су међутим били најмнобројнији. Интересовање за ова предавања

су појачавале дискусије које су после сваког предавања вођене, и у којима су слушаоци могли постављати питања предавачу и тражити објашњења, питања и објашњења на које је предавач био дужан одговорати. Добра организација и чехословачко гостољубље осигурали су потпун успех овогодишњег састанка, и за то припада заслуга у првоме реду г. д-ру Прохаски, Јозефу Бенешу и Александру Куноши који су нарочито уложили труда да низ предавања о средњој Европи што боље испадне.

Европа и америкаанско схватање важности златне клаузуле. — Америчка Joint Resolution од 5 јула 1933 поново је у Европи отворила дискусију по питању међународних правила о златној клаузули, које је изгледа било дефинитивно решено пресудама Хашког сталног суда међународне правде донетим 1929 г. у споровима Француске против Југославије (предратни српски зајмови) и против Бразилије. Европа се, верујући у стабилност америчке валуте и њене подлоге, везивала за златан долар. Постојала је нада да ће се постићи једнообразно решење овог питања у различитим земљама, и то нарочито због тога што је клаузула о долару у злату уписивана на исти начин у обвезнице различитих зајмова међународног карактера, који су једновремено емитовани и у Северним сједињеним америчким државама и на другим новчаним тржиштима (такви су нпр. и наши зајмови Блер и Селигман). Међутим та се нада није остварила, нарочито је то јасно ако се посматра решење овог питања у току последњих четири година (1934-1938).

Америчка јуриспруденција није много допринела разјашњењу овог питања међународног карактера, нарочито не у погледу примене америчког законодавства у иностранству. Америчка судска пракса изједначила је златну клаузулу са златном вредношћу (тј. долар у злату претставља формалну новчану јединицу златног долара, а не унутрашњу његову вредност). Али ипак амерички судови нису, у највећем броју случајевима, применили J. R. на оне зајмове где је постојала клаузула *option des changes*, тј. где портер може бирати између више валута, од којих су неке задржале унутрашњу златну

вредност, а неке су је изгубиле (такав је био, по нахођењу Хашког суда, случај српских зајмова, где су портери могли бирати између швајцарског и француског франка). Даље све до 20 новембра 1935 г. амерички судови нису примењивали J. R. на иностране зајмове емитоване у Сједињеним државама. Први пут они су применили закон од 5 јуна 1933 г. на финске зајмове, признајући финској држави право да врши исплате у девалвираном долару посредним путем. Тај посредни пут јавља се отуда што је тужба била поднета америчким судовима, а ови су дужни да штите свој *ordre public*, у чију садржину улазе и све мере које су прописане за заштиту долара. Затим федерални суд — после дугих перипетија — утврдио је своју јуриспруденцију да овај закон не садржи ништа што би било противно Уставу Северних сједињених америчких држава и да се по том закону не чини никаква разлика између странаца и домаћих. Унутрашњем праву овој пракси се замера да је суд применио J. R. иако је тај закон противустанован пошто вређа стечена права грађана. На то браниоци Рузвелтизма одговарају да је та замерка без основа, јер се овим законским прописима не дира у стечена права на одређен број долара нити се појединци стављају у гори положај него други. С друге стране ова пракса је нападана и са гледишта међународног права. После пресуда Хашког суда по српским и бразилијанским зајмовима од 12 јула 1929 г., међународно право фиксирано је на тези *monnaie — marchandise en reglement exterieur* и на тези *monnaie-signee en reglement interieur*. Кад је у питању међународни саобраћај, народи не примају Каселову тезу о томе да је новац јединица у коју се има поверење. Они не примају ни Бартенову тезу о сувереној тарификацији по којој странке слободно бирају јединицу, док њену унутрашњу вредност суверено оцењује и одређује држава. Напротив ту се своди на реалистичкој одн. пандектистичкој тези да је злато међународно мерило размене и да *monnaie du calcul* јесте одређена тежина одређене финоће злата, она тежина и финоћа коју је изабрани новац имао у моменту склапања посла. Ову тезу усвојили су највиши судови у Немачкој (14 XI 1929), Аустрији (12 VII 1936) и Шведској (30 I 1937). Таква је одредба ушла и у текст Селигманових и Блерових обвезница. Насупрот томе Енглески лордовски дом

као касациони суд је пресудом од 15 III 1937 г. стао је на гледиште да се енглески зајмови (н. пр. зајам 5 $\frac{1}{2}$ % од 1917) емитовани у Америци просуђују по узансама и концепцијама оне берзе, где је њихово емитовање вршено, значи Њујоршке, која опет сматра J. R. за саставни и битни део својих узанса.

Као један од основних аргумената да је на државне зајмове, чак иако су емитовани у Северним сједињеним америчким државама примењиван амерички закон, јесте раније француско гледиште да су јавни зајмови акти суверене власти, да су инострани јавни зајмови једне државе као такви акти међународног карактера и да се на њих не могу применити унутрашњи прописи једне од држава, већ да ту важе увек начела Међународног права. А Међународно право упућује на поделу спољног и унутрашњег реглмана плаћања и на правило да се злато у иностраном саобраћају мора сматрати као роба, независна од унутрашњих прописа појединих држава о садржини новчаних јединица. Затим ту ваља додати још и колебљиву тезу европских држава да се државе држе начела да у случају сумње процену клаузула из зајмова подвргавају своје законодавству. Тако питање златне клаузуле, ако је различито америчко гледиште од схватања домаће државе, треба ценити са становишта државе, која је издала зајам. (Напомињемо да ову тезу Хашки суд није усвојио у српском и бразилијанском спору). Најзад истиче се, правилно, да се одредбе *ordre public* једне државе имају схватити само као строго територијалне. Ван дискусије једна одредба отступања од редовног правила Међународног приватног права диктована по *ordre public*, вреди само тамо где је то отступање било нужно. Отуда се поставило на становиште да чак иако се на иностране државне зајмове емитоване у Америци свуда има да примени амерички закон, не сме губити из вида да је J. R. закон са специјалним карактером и задатком. Његов је задатак да се сачувају интереси домаћих америчких дужника. Отуда странци, па и стране државе се не могу позивати на овај закон. Тако се тумачи да су многе државе добровољно плаћале пуну металну вредност купона својих зајмова, који су стипулисани у златном долару. Али и ова теза се побија са два аргумента: једнакошћу поступања и реторизмом. Једнакост по-

ступања према домаћим и странцима је један од основних принципа Међународног права. Студа свака држава као фискус има права да се у примени законодавства у Сев. сјед. амер. државама и она третира онако како се у њима третирају други појединци. Аргумент реторзије је у суштини то исто. Кад Америка овлашћује своје грађане да дугове према иностранству плаћају у девалвираном долару, онда и иностранство може — док та пракса постоји — примењивати исту меру према Америци, иако је оно свесно неправилности и противправности ове мере.

Много мању дискусију изазвало је питање зајмова иностраних општина и других самоуправних јединица, који су такође емитовани у Сев. сјед. амер. државама у златним доларима. Питање се у првом реду поставило као питање да ли су то зајмови који се уподобљавају зајмовима држава или зајмовима појединаца. За америчку јуриспруденцију та се питања много не постављају. Кад су амерички судови почели да признају надлежност америчких закона за стране државне зајмове, онда је самим тим решено и питање комуналних зајмова. На њих се, ван дискусије, примењује америчански закон. Међутим то решење није примљено без резерве у Европи. Немачки Reichsgericht (14 XI 1929, афера Бечког инвестиционог зајма) стао је на гледиште да су ово јавни зајмови и да се на њих примењује закон државе чији су то деривати. То су акти јавног права. Бриселски апелациони суд (4 II 1936, афера Антверпенски зајам 5% од 1928 и Ротердамски 6% од 1924) примио је ту тезу уколико пуноважним актом јавне власти није изречно уговорено и дозвољено потчињавање иностраном (овде америчанском) праву. Хашки апел. суд (24 XII 1936) иде даље: дозвољено је прећутно упућивање на тај закон (тако у Ротердамском зајму). Француски судови су најригорознији у чувању важности златне клаузуле.

У погледу приватних зајмова ово колебање је још веће као што је то врло опширно показао Dr. Martin Domke у својој врло документованој расправи Die amerikanische Goldklauselgesetzgebung у Annuario di Diritto comparativo e di Studi legislativi (XIII, 4 за 1938).

Све ово јасно показује да се у међународно приватно правним односима сви правни принципи потчињавају једној

чисто утилитаристичкој доктрини. Када су, при измаку просперитета, мале и сиромашне европске и америчке државе телеле да искористе пад појединих валута да би се лакше ослободиле дугова, тражећи да буду третиране по општем правилу *Lieu du paiement determine la monnaie*, онда су велике и капиталистичке државе, специјално Америка и Француска, инсистирале на принципу златног важења. Данас када велике државе пролазе кроз исте тешкоће, када се оне бране, теорија суверене тарификације и планске девалвације обара златно важење и проглашује се примена суверене тарификације као сагласна Међународном праву. Један доказ више о праву као економској наградњи.

*

У вези са горњим питањем сада се поставило једно друго. Наиме сви зајмови у злату и у страниј валути, закључени у периоди после Светског рата, били су закључивани под врло великим страхом од стране поверилаца да неће бити правилно исплаћени. Зато је тражено да се за сваки такав зајам нађе било неутрални (из треће државе) било национални (из поверилачке државе) гарант, који ће осигурати повериоцима исплату зајма.

Пад валута, девизне тешкоће, криза златне клаузуле, нарочито после сукоба Европе и Америке (напред изнетог) довео је до питања шта вреди ове гаранције.

Ту се пре свега поставило једно питање Међународног приватног права. Који закон регулише овај гарантни уговор. Правило је у Међ. пр. праву да се један акцесорни правни посао увек регулише по закону оне државе, која је надлежна за издавање закона, којим се регулише главни посао. А то је, као што смо горе навели, по европском схватању, закон државе дужника. На тај начин гаранција остаје потпуно иноперантна.

Гарант узима на себе обавезу да исплати дуг кад поверилац буде у фактичкој немогућности да се исплати (нон-солвабилност). Али гарант долази до обавезе да плаћа дуг тек ако се путем извршења не би могла наплата извршити од главног дужника (*beneficium excusionis sive ordinis*). Као последица тога долази правило да јемцу припадају при дужности исплате дуга сви они приговори, које има и главни дужник.

Овде је врло тешко утврдити insolventност дужника. Ниједно јавно тело не допушта претпоставку о својој неспособности за плаћање. Напротив. Сва она тврде да су способна да плате, али да постоје или неспоразуми о томе шта има да се плати (н. пр. побивање златне клаузуле позивајући се на своје законодавство) или да постоје правне тешкоће, које продужују рокове или начине плаћања. Познате су установе трансфермоторијума и фондинга. Државе врше плаћања по обичајном званичном курсу код својих банака, али или забрањују извоз депонованог новца (трансфер-моторијум) или допуштају употребу тог новца само у својим границама (фондинг).

Банкар-гарант позива се на *fait de principe*. Оно што је виша сила у правном смислу за повериоца, то је и за гаранта. Гарант не узима на себе обавезу да обезбеђује повериоце од законодавних мера. Он гарантује solventност. Она постоји. Дакле обавеза гаранта није још ефикасна.

Капиталистичке земље оваквим резонањем долазе до беса. Гаранција више не претставља обезбеђење. Оне дижу руке од дужника. Остају још неке наде према гаранту. Зато је н. пр. International Law Association изабрала комисију за *clause-og*, али је она успавана. Не ради. Међутим изабрана је друга комисија за *International Loan secured by guaranty*. Требало је да ова друга комисија за међународне дугове обезбеђене гаранцијом предложи како би се те гаранције учиниле реалним и ефикасним. Али ко су гаранци. Опет банкарски кругови капиталистичких земаља. Зато је приметна велика борба између рентнијера и банкара, борба међународног карактера и дискусија о правима из Међународног приватног права између два реда капиталиста.

На конференцији у Амстердаму (1938) било је више мишљења. Д-р Сикора (Праг), проф. Wahl (Гетинген) и потписати бранили су тезу да је то питање везано за решење питања златне клаузуле. То је потпомогао проф. Voeг (Копенхаген) и конгрес је одлучио да су то нераздељиви проблеми и да се они не могу фрагментарно решавати. Напротив париски адвокати блиски портетерима Govare и др. Мартин Домке инсистирали су на тези да су гаранци обвезани не само за солвабилитет дужника, већ и за ефективну исплату и да морају плаћати гарантовано у сва-

ком случају. Енглеска теза била је да треба осудити владе, које не врше исплату на време и на начин који је уговорен (*Pacta sunt servanda*).

Донето решење уствари није солуција, али је врло карактеристично. Оно показује да се у неке најстриктније примене права захтевало стављање извесне категорије дужника (овде банкара) у ванправно стање. Својим правом тражи се бесправност другог. С друге стране солидарност јемаца и држава, које дугују била је очигледна. Економски интерес и овде диктује став у праву и раскорак група интелегенције и класе у Међународном праву.

Оба ова питања престављају једну целину и показују лутање економских фактора и несигурност новчаног међународног тржишта, немогућност међународне мобилизације капитала и утичу на решимост штедиша да се повуку са пијаце иностраних обавезница. Отуда, не треба се чудити, чак и у земљама као што је Француска и Сев. сјед. амер. државе стране емисије остају без купаца, док се домаће хартије преуписују. Доказ нездравог на међународном тржишту капитала и доказ да је право неефикасно ако га се међународни дужници свесно не држе или неће да држе.

Милан Бартош

Правничке збирке образаца за лаике. — Ми смо се у више прилика начелно изјаснили против формулара у праву. Они спутавају развој судства и прилагођавања права животу. Зато смо били и против формулара, бар обавезне примене њихове, утврђених од стране Министарства правде. Ми при томе остајемо и сада. Ствар рутине, то је право које је несвесно и непроцењено по својој социјалној вредности.

Међутим наше мишљење, изгледа, не усваја јавност. Тако се сада појавило дело г. Данила К. Михаиловића „Помоћна књига за писмене саставе по новом законодавству“, Нови Сад, 1938, IV проширено издање, стр. 307, цена 30 дин. (добија се код писца, Нови Сад, Управа полиције). Она је за непуних 20 месеци доживела већ IV издање. Значи рекордну потрошњу правничких дела у Југославији уопште. То је збирка образаца, или како то вели писац „упуство како се пишу све врсте молби и други писмени састави по разним законима код општинских управа, опште-управних власти, кривич-

не пријаве, . . . тужбе вишој власти, . . . жалбе против првостепене одлуке, . . . тужбе на управни суд, . . . молбе и жалбе код војних команди, . . . код пореских власти, . . . код кривичних судова. . . . Најзад ту су формулари за састав тестамената и разних уговора (о закупу, купопродаји, брачни уговори, преради ствари, избраном суду, деоби, трговачком ортаклуку).

Несумњиво да су формулари врло брижљиво израђени, јасно и добрим језиком, али божазан је да ће се путем књиге г. М. развити с једне стране надриприсарство, а с друге стране по-

јавити самопоуздање многих полуписмених лица да ће саставити добру претставку или исправу ако се послуже типизираним примерима. Зато, ма да треба похвалити труд г. М., не знамо да ли се појава књиге г. М. сме поздравити и препоручити. Бојимо се да је она опасност не само по адвокату, чије савете она треба да замени, него и за оне који се њом служе, јер је психолошки тачно утврђено да се формуларима често упросте ствари, тако да се изгуби оно што је специфично за однос у питању.

Милан Бартош

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1938, бр. 7—8. — Јакша Радовић: О правним лековима и приговорима у И.П-у. — Ставра Филипчевић: § 215 Кривичног законика у теорији и пракси. — Миливој С. Зимоњаћ: Конвенционална казна. — Радивој Чкоњковић: Може ли Српски суд једном пресудом изрећи против једног лица већу казну затвора од годину дана.

ODVJETNIK (Organ Advokatske komore u Zagrebu) 1938, br. 7. — Diagnose i prognoze. — Odvjetnici u Italiji. D-r Radoje Vukčević: Novi zakon o istupima. Smije li odvjetnik ispitivati svedoke u svojoj pisarni? — R.: Taksiranje punomoći. — D-r Ž. Lederer: Devizni propisi o odvjetnicima.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за политичко-управну, полицијску, судску и самоуправну праксу) 1938, бр. 7—8. — Д-р Ј. Кулаш: Пројекат закона о иступима. — Д-р Боријоје Д. Петровић: Схватање кривичних санкција у упоредном кривичном праву са гледишта делеге ferenda. — Вој. Љ. Павловић: Да ли за лица незаконито узета у војну службу важе војни кривични закони. — Д-р Еуген Гудец: Међународна полицијска служба. — А. Петровић: „Откривач лажи“ законито средство пред судом. — Мустафа Камарић: Примена одредаба за државне службенике на градске службенике. — Мира Ј. Ђирковић: О Масажиковим домовима.

ПРАВНА МИСАО (Часопис за право и социологију) 1938, бр. 5—6. — Д-р Јован Ловчевић: Девизни фондови. — Михаило Аврамовић: Социалне функције задругарства. — Д-р Љубомир Дуканац: Институционална економија Цона Комонса. — Живорад П. Јовановић: Д. Давидовић као дипломата и писац првог устава обновљене Србије.

ПРАВНИЧКИ ГЛАСНИК (Орган Удружења правника у Новом Саду) 1938, бр. 7—8. — Осми конгрес правника. — С.: Неколико случајева из најновије праксе Касационог суда.

ПРАВОСУЂЕ (Часопис за судску праксу и законодавство) 1938, бр. 8. — Д-р Метод Доленц: Улога судије у борби против криминалитета и његова криминолошка припрема. — Д-р Тихомир Васиљевић: Питање општег максимума новчане казне у југословенском Кривичном законнику. — Ђорђе А. Клајн: Принцип легалитета у Кривичном праву. — Д-р Михаило Вуковић: О приватноправном режиму на рекама. — Стеван Бранковић: Границе трајања одвојеног живота, за случај досуђеног или ускраћеног привременог издржавања жене. — Анто З. Турина: О изједначењу положаја ванбрачне са положајем брачне деце у породично-правном и наследно-правном систему. — Иван Вујошевић: Замена дужничких исправа новим облигацијама. — Број 9. — Д-р Рудолф Сајовиц: „Si in ius vocat ito“ али содба због изостанка (Поводом скупштине Конгреса правника). — Лаз. Урошевић: Тамо амо по Предоснови будућег Грађанског законика Краљевине Југославије. — Д-р Мирослав Муха: Чињенична утврђења и правна оцена (Чињенична и правна питања). — Д-р Михаило Вуковић: О приватноправном режиму на рекама. — Јован А. Турчија: Бланко меница. — Драгиша Весић: О извршењу наплата новчаних износа на основу одлука редовних судова. — Марко Ђуричић: Иступно самовлашће. — Радомир Лалевић: Слаби ли вера у судове, односно опада ли углед данашњег правосуђа. — Стојан Јовановић: Припремање судског подмлатка.

SLUŽBENI GLASNIK MINISTARSTVA UNUTRAŠNJIH POSLOVA 1938, br. 9. — Mihailo Krstić: Povodom stupanja na snagu Uredbe o upravnim taksama. — Vladimir Kante: Tehnička služba pri višoj policijskoj školi u Rimu. — Milivoj Ljubić: Karakteristika disciplinskog dela i disciplinske odgovornosti državnih službenika građanskog reda. — Milorad Lazarević: Prerogative organa zajedničkih pograničnih stanica u odnosu sa prerogativama diplomatskih predstavnštava i konsularnih zastupstava. — Konstantin Terzijev: Građansko stanje nezakonitih maloletnika. — D-r Eugen Gudec: Uloga opštih upravnih i policijskih vlasti u budućem ratu.

НОВЕ КЊИГЕ

J. M. Péritch, LES EXCOMMUNICATIONS EN YOUGOSLAVIE. Genève, 1938, p. 20. Extrait de „La Revue Mensuelle“.

Д-р Милета Новаковић, Основи међународнога јавнога права. Књига друга. Београд 1938, стр. 240.

Д-р Михаило Илић, Народна школа и народни учитељ. Београд 1938, стр. 37. Цена 5 дин. Св. 21 Библиотеке „Политика и друштво“.

Д-р Ђура Поповић, Увод у међународно право. Београд 1938. Издавачко предузеће Геце Кона А. Д. 1938, стр. 156.

Д-р Илија А. Пржић, Улога Војводине у развоју нашега права. Оштампано из Споменице осмог конгреса правника Краљевине Југославије у Новом Саду. Београд 1938, стр. 6.

Д-р Мехмед Беговић, Муслимани у Босни и Херцеговини. Београд, 1938, стр. 37, цена 5.— дин. Св. 18 Библиотеке „Политика и друштво“ (Коларчева, 8).

Д-р Милан Владисављевић, Развој уставности у Србији. Београд 1938, стр. 78. Цена 7 дин. Св. 20 Библиотеке „Политика и друштво“.

Француска. 14 јули 1938. Београд 1938, стр. 200. Цена 15 дин. Св. 19 Библиотеке „Политика и друштво“.

Д-р Никола С. Стјепановић, Општа теорија о Главној контроли Краљевине Југославије. С нарочитим обзиром на теорију поделе државних функција и принцип поделе власти. Друго издање са додатком. Београд, 1938, стр. 180. Издање Геце Кона а. д.

Михаило М. Живанчевић, Југославија и федерација. Београд, 1938, стр. 423. Може се поручити на адресу писца: М. М. Ж., Београд, Авалска, 4.

Д-р Željko Lederer, Pregled nacрта за reformu Društva naroda. Zagreb, 1938, str. 20. Štampano kao rukopis.

Dr. Ferdo Čulinović, Narodno pravo. Zbornik pravnih misli iz naših narodnih umotvorina. Izdano potporom Jugoslovenske Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Beograd 1938, str. VIII + 496. Cena povezano 120 din.

Dr. L. Trnjegorski, Jugoslovenske manjine u inostranstvu. Beograd, 1938. Izdanje Biblioteke „Narod i država“. Str. 142.

Ђорђо Крстић, Аграрна политика у Босни и Херцеговини. Сарајево 1938. Штампарија Босанска пошта, стр. 120.

ФОНД МАРКА СТОЈАНОВИЋА ЗА ПРИВАТНО ПРАВО
ПОМАЖЕ ИЗДАВАЊЕ ОВОГ ЧАСОПИСА

ANALI PFB | anali.rs

Уредник

Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ

15, Алексе Ненадовића, тел. 27173

Власник у име Правног факултета

Д-р ДРАГОЉУБ АРАНЂЕЛОВИЋ

47, Његушева, тел. 21957 и 21756

Штампарија „Привредник“, Жив. Д. Благојевића, Кнез Михаилова 3. Тел. 21-450

VI ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

1) Д-р Милета Ст. Новаковић: Premier congrès d'Etudes internationales	272
2) Д-р Милан Бартош: а) Th. Buddeberg, Der Warenhausbegriff	274
б) L. Tauber, Das ständige Schiedsgericht der Handelskammer in Belgrad	275
3) Д-р Илија Пржић: L. Le Fur, La guerre d'Espagne et le droit	275
4) Д-р Јован Ђорђевић: Les convergences des sciences sociales et l'esprit international	275
5) Д-р Милан Бартош: Л. Урошевић, Заједница ствари, заједничари, њихов међусобни однос и однос према трећим лицима	277
6) Д-р Илија Пржић: а) Zbornik znanstvenih razprav (XIV l.)	277
б) Д-р М. Владисављевић, Развој уставности у Србији	278
7) Д-р Јован Ђорђевић: Д-р А. Штампар, Здравствене и социјалне прилике у Кини	278
VII КОНГРЕСИ	
Д-р Илија Пржић: Осми конгрес правника Краљевине Југославије у Новом Саду	279
VIII БЕЛЕШКЕ	283
IX ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА	287
X НОВЕ КЊИГЕ	288

У АРХИВУ ће бити приказана или бар објављена свака нова књига која буде послата на приказ У р е д н и ш т в у АРХИВА (Топличин венац 21).

АРХИВ излази 25 сваког месеца, у свескама од најмање 96 страна и стаје, са поштарином, на пола године (шест свезака) 60.— дин. (на три месеца 30.— дин.).

Претплату ваља слати Администрацији АРХИВА, Топличин венац 21 или на чек. рач. код Поштанске штедионице Бр. 56.435.

ДРЖАВНА ХИПОТЕКАРНА БАНКА

КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ОСНОВАНА 1862 ГОД.

(пређе У права фондова)

ЦЕНТРАЛА У БЕОГРАДУ

ГЛАВНЕ ФИЛИЈАЛЕ:

Загреб, Љубљана, Цетиње, Сарајево,
Силић, Скопље, Ниш, Нови Сад.

АГЕНЦИЈЕ:

Крагујевац, Ваљево, Чачак, Земун, Пе-
штровград, Бишољ, Пријеполје и Бања Лука

ГЛАВНИ ПОСЛОВИ БАНЧИНИ:

Рукује свим државним и јавним фондовима: пупилним, депозитним и црквеним капиталима, манастирским, општинским и задужбинским новцем ит.д. ● Емитује обвезнице и заложнице. ● Прима улоге на штедњу. ● Одобрава зајмове на непокретности, а општинама и самоуправним телима на прирез и приход. ● Финансира водве задруге. ● Есконтује менице новчаних завода. ● Ломбардује државне хартије од вредности, акције Народне банке и Привилеговане аграрне банке и благајничке записе Министарства финансија. ● Есконтује наредне купоне са својих заложница доларске емисије (Селигман) које су нострификоване у Краљевини.

ЗА СВЕ БАНЧИНЕ ОБАВЕЗЕ ЈАМЧИ ДРЖАВА.

ЗА СВА ОБАВЕШТЕЊА ОБРАТИТИ СЕ НА АДРЕСУ:

ДРЖАВНА ХИПОТЕКАРНА БАНКА — БЕОГРАД

ИЛИ ЊЕНИМ ФИЛИЈАЛАМА.

ПОШТАРИНА ПЛАЋЕНА У ГОТОВУ

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ
ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК
Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

Б Е О Г Р А Д
ИЗДАЊЕ НАСТАВНИКА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА
Топличин венац 21
1 9 3 8

XXVIII ГОД, ДРУГО КОЛО

КЊ. XXXVI (LIII) БР. 4.

САДРЖАЈ

4 БР. КЊ. XXXVI (LIII) ДРУГО КОЛО
АПРИЛ 1938

	Страна
I ЧЛАНЦИ	
1) Д-р Евгеније Спекторски: Шта је социологија?	369
2) Д-р Данило Ј. Данић: О кривичној одговорности правних лица	376
3) Д-р Иво Крбек: Уредба од нужде, изнимно стање и проблем ратификације уредбе (Крај)	382
4) Д-р Гојко Грђић: Манојлескова теорија протекционизма	400
5) Д-р Стеван Живадиновић: Заблуда о битним особинама ствари	412
II СТРАНИ ПРАВНИ ЖИВОТ	
Д-р Еберхард Шуте: Застарелост тражбине архитектата за њихов хонорар, по упоредном праву европских народа	417
III ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА	
Никола Мирковић: Привредна страна „аншлуса“	421
IV СУДСКА ХРОНИКА	
1) Јован Д. Смиљанић: а) Малолетни усињеник док је под влашћу усвојитеља, нема прече право куповине имовине продате од стране помајке (Са примедбом д-ра h. c. Живојина М. Перића)	423
б) Малолетно дете док је под влашћу својих родитеља, нема прече право куповине имовине продате од стране својих родитеља	426
2) Иван Д. Петковић: Малолетни задругар преко 15 година не тече приновак за себе, већ за свога оца задругара — § 517 ГЗ	428
3) Леон А. Амар: Парничари мојсијеве вере нису дужни претстати суду у суботњи дан	432
4) Драгомир Д. Герасимовић: Потраживања трговца према нетрговцу за продату робу не застаревају по § 928 б ГЗ ако је издата признаница, већ по § 928 ж ГЗ	433
5) Живко Н. Тајтацак: Упис идеалног дела власништва	434
6) Дионисије Продановић: Притвор, издржан пре изречене пресуде, урачунат у изречену казну по правноснажности пресуде на основу §§ 420 и 294 КП	436
7) Радомир Н. Свичић: За решавање по молби за одлагање извршења казне лишења слободе дуже од три месеца није надлежан окружни већ апелациони суд (§ 418 КП)	439
V ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ	
1) Д-р h. c. Слободан Јовановић: В. Mirkine-Guetzévitch, Les Constitutions nouvelles	440
2) Д-р Ђура Поповић: Ph. Meylan, Jean Barbeyrac (1674—1744) et les débuts de l'enseignement du droit dans l'ancienne Académie de Lausanne	442
3) Д-р Боривоје Д. Петровић: Th. Givanovitch, Les problèmes fondamentaux de l'Éthique	445

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Год. XXVIII Друго коло

25 Април 1938

Њига XXXVI (LIII) бр. 4

ШТА ЈЕ СОЦИОЛОГИЈА?

Прошло је већ више од сто година, откако је Огист Конт наговестио нову науку, наиме социологију. Још пре њега, нарочито у XVII столећу Хобес и други научници покренули су дотичну проблематику. Ипак све досада чак ни стручњаци нису начисто не само са тиме, чиме се баш бави ова привлачна, али и загонетна наука, него чак и са тиме да ли она уопште постоји. О социологији у њеном садашњем стању могло би се поновити оно, што је Августин рекао о времену: када ме не питају шта је време, чини ми се да знам шта је оно; када ме пак питају, не знам шта је време. Наравно овакво стање није нормално. Зато сваки ко се заиста озбиљно занима за социологију, пре него што уђе *in medias res*, мора претходно да разбистри питање о томе, каква је то наука и чиме се она бави.

Постанак једне нове науке је оправдан у неколико случајева. Или избијају нове појаве које изискују нарочито проучавање. Тако, на пример, ваздухопловно право, као нова правна дисциплина, није могло постати пре авиације, која је изазвала низ међународних конвенција и законодавних прописа. Или научници примећују такве појаве које постоје већ давно, али које још нису биле забележене, као што је случај радиологичје. Или најзад на извесне појаве било нове, било старе примећује се нова научна метода, као што је случај прелаза астрологије у астрономију. Баш у томе је смислу Галилеј писао: *de subjecto vetustissimo novissimam promovemus scientiam*. Исто би могао поновити и Конт. Он је покренуо нову науку о старом предмету, који или уопште још није спадао у научни видокруг или се изучавао помоћу друге методе. Предмет је друштво, метода — индикативна.

С обзиром на Хегелову изјаву да је истина целина (*die Wahrheit ist das Ganze*), целокупна проблематика, која се односи на заједнички људски живот, састоји се у узајамној зависности личности, државе и друштва. То су три социалне димензије. То су три стварности *sui generis*. Њима одговарају три једнострана начела, наиме индивидуализам, етатизам и социократија. Разлика између њих није квантитативна, него квалитативна. Идеално решење т. зв. социалног питања састојало би се у потпуној хармонији сва три начела. Али обично преовлађује само једно од њих. У теоријама, које су се шириле пре XIX столећа, владао је једнострано или индивидуализам или етатизам. За социократију се скоро још нико није залагао.

Под лозинком индивидуализма водила се борба за ослобођење личности од сталешке и корпоративне интеграције. Осим

тога се веровало да се индивидуализам подудара са физичким атолизмом. Истодобно са таквим, тако рећи, демократским индивидуализмом постојао је аристократски индивидуализам, који је признавао само истакнуте личности: *humanum paucis vivit genus*. У уметности то су стваралачки генији без икаквог додира са друштвеном масом: *odi profanum vulgus et arceo*. У политици то су министри, војсковође и нарочито монарси који су се сматрали истоветним са државом према Спинозиној формули *rex est ipsa civitas* и изјави Луја XIV *l'Etat c'est moi*.

Етатиисти су наглашавали апсолутизам државе и суверене власти у њој. Веровало се да њене заповести имају чудотворну моћ. Чинилац „политика“ усавршава, шта више, чак ствара личност и друштво. Према томе, на пример, ондашња наука о привреди добила је име „политичке“ економије. И њена је била идеја — водиља оно што се сада зове диригованом економијом. Наука о законодавству није се схватала као индикативна природословна „номотетика“ у Винделбандовом смислу, него као теорија о императивима који не описују стварност, него прописују каква она мора да буде.

Што се пак тиче друштва, оно са гледишта индивидуалиста и етатииста као да није ни постојало. Индивидуалисти нису у њему видели некакву реалистичку целину са самосталним опстанком, *unitatem essentiae*, него *unitatem compositionis*, номиналистички скуп појединаца у коме се сва питања решавају помоћу бројева. Врхунац таквог схватања била је Декларација права човека и грађанина од године 1789. Типична је била у томе погледу и Кантова дефиниција државе као једног „мноштва“ (*eine Menge*). Етатиисти су или уопште порицали постојање друштва ван државе или су га допуштали само као пасивни производ активног политичког чиниоца. У колико је индивидуализам долазио у додир с етатизмом, у толико се постављало оно питање, које је још актуелно и у садашњој Француској: *l'individu et l'Etat*, личност и држава. Начелно се искључивала ма каква трећа стварност. И то је изрично нагласио закон од године 1791 (*loi Chapelier*): *entre l'Etat et l'individu il n'y a rien*, нема ничега између државе и појединца.

У почетку XIX столећа стање се из темеља мења. Социално гледиште добија маха. Личност и држава се потискују у позадину. Проглашује се примат друштва према њима. Личност се сматра као друштвени производ. Њено постојање није примарно, него деривативно. Исто тако се омаловажава чинилац „држава“ за коју је већ Адам Смит тврдио да је њен рад потпуно неплодан са економског гледишта. Није држава изнад друштва, него, напротив, она је потпуно укључена у друштво. Није друштво потчињено њеним императивним законима, него, напротив, она је потчињена индикативним законима, према којима се збивају социални процеси.

На тај начин у XIX столећу отпочело је занимање за један нови, боље речено, ново запажени објекат, наиме за друштво. Оно је почело да се сматра као социална стихија, у којој се врше

самостални процеси независни од воље појединаца и од државних директива.

Истодобно на ову дотле занемарену појаву била је примењена и нова, барем за хуманитарне науке, метода. То је била позитивна метода. Она је постала у борби на два фронта. С једне стране се побијао пређашњи рационализам, који је од две Лајбницевог врсте истина, наиме истине разума (*vérités de raison*) и истине факта (*vérités de fait*), признавао само истине разума, те је за љубав априорних идеја омаловажавао, понекад чак и порицао стварност: *tant pis pour les faits*. Са друге стране позитивисти су се борили против романтизма, који се такође окупио против рационализма, али у име песничке маште. Место изучавања стварности романтици су се бавили или идеализацијом прошлости, нарочито средњег века, или маштама о златној будућности. Позитивисти су одлучно одбили све то. Њихову је тежњу формулисао Сент-Бев: „истина по сваку цену, макар то била и стварност.“ Категорички индикатив имао је да искорени и априорне конструкције и романтичке сањарије. У вези са тиме сваковрсне норме и императиви изгубили су значај објективних мерила за оцењивање стварности. Они су се претворили у састојке баш ове стварности који такође имају да се изучавају на индикативни начин. Ова нова метода била је примењена на нови објекат, наиме на друштво. И тиме је био оправдан постанак нове науке, којој је Огист Конт дао једно, по строго филолошком укусу, варварско име „социологија“, сковано из једне латинске и једне грчке речи.

Да се он тиме задовољио, не би било никаквих тешкоћа око питања о томе, шта је социологија. Али је сам Конт замрсио социолошку проблематику низом хетерогених мотива.

Пре свега он је унео у социологију метафизички натурализам. Његова је суштина у томе, што од трију могућних теориских оријентација, наиме Бога, човека и природе, као једино оправдана узима се природа. Бог се одстрањује, према Лапласовој изјави, као непотребна хипотеза. Пориче се да се човек, чак и донекле, рецимо, као *homo faber* који је оспособљен за технику, налази изнад природе, трансцендентан је према њој. Човек се потпуно укључује у физичку природу. Потчињава се њеном гвозденом детерминизму. Хуманитарне науке, уколико се њима уопште признаје право на опстанак, имају да се базирају само на јестаственицу. Она је за њих основна наука, оно што Немци зову *Grundwissenschaft*. Под утицајем таквог „физицизма“, Конт је начинио од социологије некакву „социалну физику“, Спенсер — социалну биологију. Услед тога, место да буде само строго позитивна наука о људској заједници као стварној појави *sui generis*, и без обзира на пословицу *comparaison n'est pas raison*, социологија је била преплављена природословним аналогијама и алегоријама у духу догматичког натурализма.

Истодобно са таквом теориском тежњом и не водећи много рачуна о логичној доследности, Конт је начинио од социологије једну практичну дисциплину, чија је сврха темељна друштвена реорганизација. Његовом „Течају позитивне филозофије“ прет-

ходила је књига са речитим насловом „План научних дела потребних за друштвени препород.“ На тај начин од социологије се захтевало да постане неком социалном технократијом, чији је задатак да спрема „социалне инжењере“, као што кажу Американци.

Не задовољавајући се тиме, Огист Конт се још придружио оном „фидеизму“, који је по свршетку Француске револуције завладао у Европи. Насупрот своје социолошком „закону“, према коме се прогрес врши у прелазу од теологије преко метафизике ка позитивном знању, он је нагласио да је само религија кадра да донесе модерном животу сједињење реда и напретка. У вези са тиме Конт проповеда „социолатрију“ и надовезује социологију на неку нову религију, наиме на култ човечанства, који је Хексли духовито назвао католичанством минус хришћанство. И други прихватили су овај верски мотив само са том разликом што нису окренули леђа хришћанству. Тако, на пример, у својим „Мислима о социалној науци у будућности“ Лилиенфелд, иначе присталица биолошког правца, који је тврдио *sociologus nemo nisi biologus*, уверава да је позив социологије не само научни, него и верски. Њено је право место тобож између теологије и биологије. Органска теорија о друштву то је нека природна религија, која се оснива на изрекама из Светог писма, нарочито на посланицама апостола Павла. Није ни чудо што постоји „католичка социологија“, у којој се наука потпуно ставља на службу цркви, као седишту мудрости (*sedes sapientiae*).

Такве су биле различне, чак и супротне тежње, које су се сусреле у покушају да се научно проучи оно „чудо над људима“, које према Карлајловом изразу сачињава људска заједница. Социологија још није успела да се среди. Али је постала модном науком. И то је имало кобне последице. У њој је завладао дилетантизам. Социологијом се баве и научни *conquistadores*, према Тардовом изразу, или чак учени демимонд, као што се изразио Јелинек. О најтежим питањима, која спадају не само у социологију, него и у филозофију, на пример, о детерминизму и слободи или о односу између природе и човека, самопоуздано расправљају људи за које се филозофска проблематика завршава већ тамо, где она управо још није ни почела. Све то је изазвало оно омаловажавање социологије, чак њено порицање, које се често пута огледа код озбиљних научника.

Ипак све то није још довољан разлог да се социологија ликвидира. Остављајући по страни све оно, што је њој нашкодио лакомислени дилетантизам, она није компромитована само тиме, што су мишљења о њеној суштини подељена, јер у истом стању се налазе сада и многе друге науке. Њихов доскорашњи методолошки монизам сада је потиснут некаквим несигурним плурализмом. Тако, на пример, сада постоје две физике. Једна је стара, класична, макроскопска која се задовољава само општим потезима и чија је идеја-водиља неумитни детерминизам свих природних појава. Друга је нова, микроскопска физика Хајзенберга, Рајхенбаха, Бора, Едингтона, која се бави идиографијом моле-

кула и атома и чија је идеја-водиља такав индетерминизам, који, према изразима Де Броља и Џинса, допушта чак њихову самовољу и ђеф. Сомбарт тврди да постоје три националне економије (Die drei Nationalökonomien, 1930). Године 1926 један амерички универзитет набројао је шест психологија. У вези са тиме није ни чудо што је године 1904 Лестер Уорд дошао до закључка да постоји дванаест социологија. Све то је разумљиво. Ипак сваки ко намерава да се озбиљно бави социологијом мора да се изрази прецизно, како он схвата ову науку.

Ако хоћемо да без непотребног мудровања одредимо оно несумњиво и неоспорно, чиме се бави социологија, онда би њена дефиниција гласила отприлике овако: она је хуманитарна индикативна наука о друштвеним појавама.

Пре свега она је наука. То значи да њен позив није у томе да брани ма какве идеолошке тезе или материалне интересе. Вара се Бугле који мисли да социологија служи демократији. Варају се болшевици када захтевају да она служи социализму. Социологија има да служи само истини.

Али, природно, поставља се питање, шта је истина. Одговор је троструки. Истина може да буде или идеална или формална или реална. Истина се узима у идеалном смислу, када се она истовети са идејом или идеалом, који је изнад стварности. Таква се истина сматра као савршенство и то апсолутно која не постоји у увек несавршеној стварности. Зато је она само мерило или норма за оцењивање стварности. Тако, на пример, нормативна естетика види у идеалу лепоте ослонац за признање мање више лепима уметничких творевина или природних предела. У етици, идеја добра је мерило за оцењивање посебних људских радња као добрих или злих. Уколико се правне науке узимају као нормативне дисциплине, утолико и оне схватају истину баш у таквом смислу. Почев од Платонове „Државе“ и све до књиге Отмара Шпана са насловом „Der wahre Staat“ и нормативна политика тражи истину у политичком идеалу.

Формална истина је таква, која јемчи само за логичку доследност своју без икаквог обзира и на идеал и на стварност. Према терминологији, која је владала у XVII столећу, таква је истина „адекватна“. Оваквим појмом истине се задовољавају математичке науке и оне догматичке дисциплине, као на пример, богословље или императивна јуриспруденција, које без икакве критике узимају откровење или законодавчеву вољу за нешто непобитно и из тога изводе логичке закључке.

Најзад реална је истина таква која одговара стварности без обзира на то, какав је њен однос према идеалу и да ли у њој постоји доследна логика. Овамо спадају све индикативне науке за разлику од нормативних и формалних. Овамо спада и социологија.

То значи да је њена научна интенција да докучи стварност без икаквог оцењивања са висине неких идеала, без идеализације, без замењивања стварности логичким конструкцијама, за које а priori не постоји хаос са његовим антитезама. У овој стварности социологија изучава појаве. Појава је нешто, што човек не ствара,

не организује, често пута не жели, али што стварно постоји, ма да понекад и не спада у видокруг научника, нарочито оних, који сматрају да је стварно само оно што је „a priori могућно“, или који, према Лајбницовом изразу, замењују језгро ствари сламом термина. Баш у изучавању појава, а не у „стварању природословних појмова“ (*naturwissenschaftliche Begriffsbildung*) или у позајимљивању догмата натуралистичке метафизике, састоји се право, звеста позитивно сродство између социологије и природних наука.

Од нарочитог значаја за социологију јесу такве појаве, које не спадају у људску телеологију и нису унапред предвиђене. Кад не би било социолога, овакве би појаве остале незапажене, јер нормативним и формалним наукама није стало до стварности као такве. Тако, на пример, цивилистика, нарочито она, која се наслађала на норме и императиве Наполеоновог законика, узела је за прототип својине земљишни посед. Покретна добра су се звала „фондом“, тј. темељем. Покретна добра пак сматрана су као нешто споредно, као намештај (*meubles*). Она се чак презирала: *res mobilis res vilis*. Међутим у току XIX столећа прототипом својине постале су берзанске вредности, папири на доносиоца и сличне покретне ствари, које су чак добиле име „фондова“. Све такве и њима сличне појаве, које су дале подстрека књижи једног француског научника (*Cruef*) са речитим насловом „Живот права и немоћ закона“ и које су на крају крајева побудиле не само јуриспруденцију и доктрину, него и самог законодавца да поклоне њима пажњу, остале би незапажене, да није било научника, чија је интенција да проучавају баш оно што се појављује у друштвеном животу. Други пример. Док је либерална економија знала само за осамљене појединце који ступају у слободне узјамне односе, Сен-Симон и други теоретичари са социолошким менталитетом приметили су нову појаву, наима друштвену поделу на привредне класе, која је битно променила стварну економску структуру. Још један пример. Док је демократска доктрина тврдила да у модерној политичкој структури постоје само грађани који су једнаки и који укупно сачињавају суверени народ, такви социолози, као Парето и Михелс, приметили су у најмодернијим демократијама једну неочекивану појаву, наима политичке „елите“, тј. мањине које стварно управљају већином и заповедају њој. Све такве и њима сличне појаве спадају у социологију.

На тај начин ова наука изучава какав је стварни заједнички живот људи независно од оних илузија и митова, који се о томе стварају, и од оних идеала, норма и императива, помоћу којих људи оцењују стварност и покушавају да управљају њом. Право речено, и све ове илузије, сви митови, идеали, норме и императиви својим редом могу такође да буду предмет социолошког изучавања, али само као својеврсне стварне појаве. Није онда у питању идеална или формална истина, него само реална.

Дакле социологија је једна индикативна наука, чији објекат сачињавају стварне појаве. Између ових појава она се усредсређује на онима које су социалне, за разлику од индивидуалних појава. Али то нимало не значи да она одбија ма какву идиографију.

Она се заиста не бави само оном идиографијом у смислу Винделбанда и Рикерта, коју искључиво занимају истакнуте личности и необични догађаји без икаквог обзира на друштвену средину и оно што се збива у њој. Али уколико се социологија бави „социологијом“, тј. стварном социалном структуром посебних људских заједница, утолико је и она једна идиографска наука.

Најзад, социологија је једна хуманитарна наука. То значи пре свега да њој, као и свакој заиста позитивној науци, која не сме да се брка са метафизиком, само шкоди онај метафизички натурализам, који је уопште унео много непотребних заплета у изучавање човека. Осим тога то значи да нису ни мало потребни сваковрсни (физички или биолошки) природословни појмови и парадигми, да би се проучио стварни заједнички живот човеков. Најзад, то значи да ако нећемо објашњавати *clarum per obscurum*, не морамо тражити код мрава или пчела ослонац за разумевање нашег социалног живота. Много је плоднија баш супротна метода. Онако исто као што Дриш покушава да докучи зоопсихолошке загонетке изучавајући животиње као „психоиде“, тј. душе-слична бића, и зоосоциолози би могли понешто упознати изучавајући загонетни заједнички живот животиња у светлости нашег властитог друштвеног живота, који је нама свакако ближи и разумљивији.

Из горе наведеног се види шта је социологија. Из тога следи и то, шта она није. Пре свега она није једна универсална наука, као што уверавају присталице претераног „социологизма“, који виде градиво за социологију и код фауне и код флоре („фитосоциологија“) и у међузависности небесних тела (Алфред Фује) и у математичким групама („ensembles“, „Mengen“). Оваква прекомерно универсална наука није већ социологија, тј. наука о социалним и само социалним појавама, него она теорија о предметима (*Gegenstandstheorie*), којом се бавио Мајнонг, или, боље речено, логика узета не у нормативном смислу, него у онтолошком, као „наука о предметима уопште“ (Ителсонова дефиниција). Људски узајамни односи нису неке „социалне ствари“ (*choses sociales*), како је у своме претераном „шозизму“ уверавао Диркем. И социологија није само један део неке универсалне науке о стварима. Исто тако се варају и неумерени присталице „формалне социологије“ или „социологије односа“ (*Beziehungssoziologie*), који налазе социално градиво свугде где има макрових односа координације или субординације. У томе смислу није баш успео Штолтенбергов покушај да реч „социологија“ замени „науком о групама“ (*Gruppwissenschaft*). У свима овим случајевима заборавља се мудра француска пословица: *qui trop embrasse mal étireint*.

Није социологија чак ни једна универсална хуманитарна наука, као што је веровао Огист Конт. Осим друштва, ове се науке баве личношћу и државом. И осим индикативне методе постоји нормативна и формална. Социологија се не бави оцењивањем стварности. Али то никако не значи да је без оцењивања могућно потпуно и исцрпно познавање стварности. Према Ничеовом изразу,

без оцењивања био би празан орах стварности. С обзиром на онај примат практичног разума према теориском, који је нагласио Кант, нормативно знање на крају крајева можда чак баца више светлости на стварност, него ли њена феноменологија без икаквих деонтолошких претпоставака. Нису на одмет ни формалне конструкције које такође имају своју научну вредност. Уопште и за ону ноолошку загонетку, коју сачињава наш заједнички живот, вреди мудра изрека: *uno itinere non potest preveniri ad tam grande secretum*.

Социологија није такође ни таква наука, која мање више априорно ставља социалне теореме, као што су мислили они социолози који су сводили читаву њену проблематику на питање о јединственом „фактору“, који детерминира све без изузетка социалне појаве, као да је људска заједница нека једначина само са једном непознатом величином. Као и све позитивне науке, социологија је једна конкретна дисциплина, која не натура стварности своје „изме“, него се пре свега бави њеном феноменологијом. Услед тога је сваки озбиљни социолог веома опрезан у употребљавању сваковрсних апстрактних конструкција да би се средило конкретно градиво његове науке.

С обзиром на све горе речено види се, како се варао професор Канторовић, када је уверавао да су социолози сви они који сарађују у социолошким часописима или пишу књиге са социолошким насловима. Није лако постати правим социологом. И социологија није једна, као што би рекао Ниче, весела наука. Прави социолог не сме да буде опчињен модерним демократским, социјалистичким, националистичким и сличним лозинкама. За њега нису ове лозинке непобитне истине, него само једна митологија, тј. феноменологија вере, као једне социјално-психичке појаве, коју он има само да хладно посматра и објективно изучава. То ставља њега у онај положај трезног усред пијаних, о коме је поводом филозофије писао Анаксагор. Популарни су само површни назовисоциолози. Озбиљни социолози имају да жртвују популарност ономе, што је за сваког правог научника најсветије, наиме неумитној истини.

Евгеније Спекторски

О КРИВИЧНОЈ ОДГОВОРНОСТИ ПРАВНИХ ЛИЦА

1. По данашњим правним схватањима сасвим је могуће да правна лица могу бити одговорна у цивилно-правном погледу за накнаду штете и грађанске деликте. У овоме погледу постоје разни системи, али се сви свде на то да у крајњем случају одговара имовина правног лица, било да постоји првенствено одговорност органа а супсидијерно имовина правног лица (који је систем претежно усвојен за одговорност државе и јавно-правних тела), било да је обрнут случај, који је чешћи код правних лица приватно-правног карактера. Међутим са питањем њихове кри-

вичне одговорности је већ теже. За сада у главном постоји несумњиво правило, да правна лица не могу да буду извршиоци кривичних дела па према томе ни кривично одговорна. Тај систем је готово свуда усвојен у позитивном праву бар што се тиче општег кривичног законика. Истина, у позитивном праву по правилу не постоји формална забрана о кривичној одговорности правних лица, али нема ни одредбе у позитивном смислу. Али из тога, што кривична законодавства поступају противно цивилно-правним, која изречно уносе и нормирају цивилну одговорност правних лица у домену облигационог права, цивилно-правних деликата и за накнаду штете у опште, мора се са позитивношћу извести да кривична законодавства не усвајају кривичну одговорност правних лица. Напротив по позитивном праву, као извршиоци, у опште учиноци кривичних дела, сматрају се само индивидуално одређена физичка лица и то разуме се само она способна за урачунљивост па према томе и за виност.

Поставља се питање од неких, нарочито од присталица теорије кривичне одговорности правних лица, како је могуће да правна лица имају цивилно-правну способност како редовну тако и деликтну, а међутим ова им се способност одриче у домену кривичног права? Ако су она личност у цивилно-правном и јавно-правном смислу, зашто то не би могла бити и у кривично-правном смислу, јер на крају крајева појам лица у праву је јединствен и била би груба логичка нетачност и погрешка ако би се она једанпут признавала а други пут не. Присталице оваквог схватања признају да се на правна лица не би могле применити све оне казне прописане у кривичном законнику, које су све иначе применљиве на физичка лица, али се бар могу применити неке од њих, н. пр. цео систем имовинских казни као и забрана њиховог постојања. Правна лица наводе они, имају данас велики удео у социалном и економском животу, она постају једна друштвена снага првог реда о којој се мора водити рачуна, па је зато целисходно и опортуну прописати један репресивни, кривично-правни систем и за њих. Са гледишта правне једнакости, јединства права и добрих друштвених односа, била би једна осетна празнина ако се не би законодавним путем регулисала њихова кривично-правна одговорност. Као један од важних аргумената они наводе и то, да правно лице може кривично да одговара својом имовином, она је врло погодна да послужи као извор за примену казне над њиме, и тако се отклања један добар део тешкоће при решавању овога проблема. Најзад, они наводе, да органи правног лица, који нису ништа друго него само то лице кад предузимају послове и раде у његово име, могу да одговарају на два начина: као органи правног лица, дакле као то лице, и независно од њега ако изврше какав деликт који је чисто њихов и који не тангира оно правно лице чији су они органи. Сасвим је могуће по њиховом схватању, да услед кривичног дела самих органа као претставника правног лица и правно лице буде кажњено на тај начин, што ће кривично одговарати својом имовином или што ће најзад бити осуђено на престанак постојања. Ако би ово било тачно, онда органи не би

могли бити кривци већ само правно лице, које би се могло казнити имовински.

2. Позитивно право као што је већ показано не заузима један овакав став. Напротив, по позитивном праву кривична одговорност може бити само лична, она се може приписати само појединцима, дакле физичким лицима, јер колектив по схватању законодавца, не може да има једну оделиту кривично-правну свест и хотење, одвојено и засебно од појединаца који га сачињавају. Сва законодавства готово стоје на овом становишту. Становиште позитивног права је дакле реалистично, и оно је како се чини сасвим у складу са природом ствари. При решавању овога проблема не би се смело пасти у једну заблуду и погрешку, да се у његово решење уносе аналогije из приватног права у погледу изјаве воље и способности за исту. То се не би могло узети из једног главног разлога, а то је што су то две потпуно одвојене и засебне материје, које се већ по самој својој природи међусобно разликују те отуда и почивају на различитим основним начелима. То је несумњиво био један од главних разлога који је одлучио и схватања законодавца приликом нормирања кривичне одговорности и постављања услова за исту. Колико супротно гледиште може да доведе до немогућих и неприродних солуција може се видети најбоље по томе, што има аутора и писаца који иду толико далеко, да заступају мишљење да би требало установити једновремену одговорност и органа и самог тога лица (рецимо на тај начин што би се друштво осудило на растурање и престанак). Међутим очигледно је, да би се у овом случају за једно исто дело, казнило и правно лице и његови органи што је противно не само основним правним начелима већ и самој стварности будући да је правно лице као фикција инактивно. Осим тога, овде би постојала и једна логичка антиномија: орган се кажњава зато што је он радећи у својству претставника правног лица учинио кривично дело (правно лице не може да ради друкче него преко органа), па се онда још једанпут узима у рачун и правно лице као чист појам одвојено од стварности, и по једној формалној претпоставци сматра се такође и оно учиниоцем кривичног дела. Јасно је да оваква солуција претставља једну логичну немогућност, пошто једно потпуно искључује друго.

Као што се види дакле, служење аналогним појмовима и начелима приватнога права није могуће у домену кривичног права, а најмање у решавању питања о кривичној одговорности, која као чист психички феномен може да буде својствена само физичким лицима. Каже се обично, да су правна лица способна за изјаву воље, дакле да могу имати своју вољу при закључивању правних послова у приватном праву, и да та тако изјављена воља није воља његовог органа већ његова сопствена. То је сасвим тачно кад се има на уму једна вештачка творевина, једна фикција која служи једном одређеном практичном циљу, те је као таква призната од законодавца, и онда је сасвим разумљиво зашто орган може да ради у име и за рачун правног лица одн. тачније речено, зашто правно лице може да ради и дела само преко и по-

моћу органа, јер оно на други начин не може ни да изјави своју вољу. Изјављивање воље и вршење правних послова у приватном праву међутим, по самој природи ствари, онако како је то и иначе у животу, сматра се као нешто редовно и нормално, и баш зато призната је правном лицу правна способност и оно на тај начин изједначено са физичким лицима. Дотле и у томе смислу у погледу правне способности оно се изједначује са физичким лицима. Али то изједначење иначе у осталим правцима није било могуће извести до краја са разлога, што поред свега овога, постоји иначе битна разлика већ по самој природи између њих и физичких лица. Ова последња могу бити субјекти права како у имовинском тако и у личном (статусном) погледу; нема те правне области у којој физичко лице не би могло да буде носилац права и обавеза док то није случај са правним лицима. Њима недостају сва статусна, чисто лична права, брачно и породично право њих не тангира, па и у наследном праву она могу имати само пасивну способност што се тиче тестаменталног наслеђивања, а код интестатског она им потпуно недостаје. Као што се из овога види, ни у приватном праву правна лица немају ни правну ни пословну способност у свима његовим областима, већ су и ту ограничена у главном на имовинско право. У домену стварног и облигационог права њихова је делатност сасвим могућа док у осталима као што се видело није. Јасно је да правном лицу као таквом недостаје *affectio maritalis* или *testamenti factio activa*, дакле све оно што је на бази и у вези извесног унутарњег психичког стања што је природна одлика само физичких лица, јер само она према њиховој био-психичкој конституцији могу имати оваква стања, пошто та могућност код правног лица као чисте апстракције не постоји. Дакле и у приватном праву, способност правних лица за изјаву воље ограничена је само на извесне области док је у другима искључена као немогућа, те према томе не може опстати главни аргумент противног схватања, да би правна лица могла бити способна и за кривичну одговорност кад им је већ правна и пословна способност у приватном праву призната. Међутим исправније је противно резонување које нас учи, да правном лицу ни у приватном праву није призната правна способност у целости већ само тамо где је то било могуће, с једне стране с погледом на природу самог правног односа у питању а с друге стране на природу и конструкцију саме институције правног лица. Према свему горе изнетом излази, да правна лица нису подобна за кривичну одговорност па према томе ни за виност с тога што код њих недостаје криминално психичко стање, јер исто може да буде само атрибут физичких лица. Као што само физичка лица, појединци, могу да склапају бракове и као крвни или цивилни сродници да буду законски наследници због индивидуалних био-психичких квалитета које у себи носе, исто тако и из истих разлога могу само она бити учиниоци кривичних дела, пошто криминалну психичку душу правно лице као колектив не може имати. Сасвим је могуће дакле, да правно лице, будући апстракција, изјављује своју вољу преко својих органа и на тај начин пуноправно врши правне по-

слове, али је немогуће из разлога горе изнетих, да оно на исти начин врши и кривична дела пошто му недостају они атрибути који се за та вршења траже. Радња извршења, умишљај, намера или хотења, могу се налазити само код органа правног лица који су физичке личности. Они су правном лицу могли позајмити своју вољу у вршењу правних послова, али му нису могли позајмити и криминалну склоност. То не би могло да буде, сем горе изнетих разлога, још и с тога, што се правна лица обично стварају и оснивају ради циљева допуштених и корисних и строго обележених законом, из чега се неминовно изводи једна општа претпоставка, да су његови органи већ по самом закону дужни да раде самс на остварењу ових циљева. Па како правно лице ради ових циљева и постоји, то се сваки прекршај њихов може импутирати само органима тога лица, јер су они једино у стању да изопаче ове циљеве или противно њима да раде. Зато чини нам се, не може опстати аргуменат противног мишљења, који се заснива на аналогима из цивилног права, да онај ко има способност да закључује уговоре може исто тако да закључује и преварне уговоре. Нетачност једног оваквог аргумента је очигледна, то је готово једна *reftitio principii*, пошто с погледом на горе речено, правна лица као таква нису у стању да приликом закључивања уговора чине и кривице, већ то могу само њихови органи, који једино такву свест могу имати, а чинећи кривице они излазе из своје нормалне улоге органа и улазе у сферу својих личних аката. Улазећи на тај начин у сферу својих личних аката, они не могу да врше кривична дела у име и за рачун правног лица (то би већ и иначе била једна логичка немогућност, као што је горе показано), већ само у своје сопствено име ако су на овакав начин прешли круг рада друштвених органа који је строго обележен било законом било друштвеним статутима, па су то зато чисто њихове радње за које они могу једино и да снесу одговорност.¹⁾

3. Позитивно право као што је већ наглашено, не познаје кривичну одговорност правних лица. На томе гледишту стоје скоро сва законодавства, па и наш кривични законик који на томе становишту. Међутим, што се тиче споредног кривичног законодавства оно чини једно одступање те прописује казне и за правна лица. То је нарочито случај у фискалном кривичном законодавству, које то чини у нарочитом циљу заштите фискалних државних интереса или комуналних фискалних интереса. Исте такве од-

¹⁾ У нашој научној литератури ово питање о кривичној одговорности правних лица, нарочито је расправљао проф. Д-р Тома Живановић, у својем делу *Основи Кривичног права*, 1937 и у својем посебном раду *Кривична одговорност моралних (правних) лица*, Архив, књ. XXXVI бр. 2. И Г. Живановић стоји на гледишту, да правна лица не могу бити учиниоци кривич. дела па према томе ни кривци. Но ипак сматра, да потреба постојања државе захтева да се на неки начин и ова лица учине кривично одговорним. Из тих разлога, он узима правно лице као фиктивног кривца, као особену општу врсту кривца. В. и радове: Д-р Б. Петровића, *Кривична одговорност правних (моралних) лица*, Правосуђе, 1937 бр. 4 и даље; Владимира Лучића, *О одговорности правних лица за фискалне деликте*, Бранич, 1937 бр. 6.

редбе постоје мада у мањем обиму и у кривичном радном праву као и по законима о акцијском праву.

Одмах морамо напоменути, да овакво схватање законодавца није у сагласности са основним начелима о кривичној одговорности постављеним у науци. Законодавство је овде одступило од општих начела из разлога целисходности и опортуности у циљу заштите државних имовинских интереса. По прописима царинског, пореског и трошаринског законодавства, правна лица се сматрају као извршиоци прекршаја ових прописа, па према томе и кривци, мада сва ова законодавства нису код овога питања потпуно доследна. По нашем позитивном фискалном праву, узима се за нека дела као кривац само правно лице, за нека опет само органи тога лица, док у неким случајевима поставља конкурентну одговорност и правног лица и органа. Као што се види, ни у самом позитивном праву није постављен сталан и прецизан критеријум за ову одговорност.

Присталице кривичне одговорности ових лица сматрају одредбе споредног кривичног законодавства за умесне. Међутим, међу заступницима противног мишљења има и таквих, који ову одговорност за фискалне деликте ипак сматрају могућом, било зато што је она диктирана једном важном државном потребом, било опет зато што ову одговорност не сматрају као кривичну одговорност у правом смислу, већ више као неку врсту цивилне деликтне одговорности. Ово друго мишљење је нетачно, пошто су дела предвиђена у споредном законодавству кривична дела и кажњива кривичним казнама; то су кривичне а не административне казне, нити се исто тако ове казне могу узети као накнада штете. Има и једно треће мишљење које узима, да за фискалне кривичне правно лице може да одговара само новчано (пошто су друге казне на њега неприменљиве), док његови органи могу одговарати потпуно. Као што се из овога види, у погледу овога питања не влада једнодушност међу ауторима; не постоји један начелан критеријум који би био одлучно за или против деликтне способности правних лица у фискалном праву.

Јасно је међутим, да правна лица не би могла имати деликтну способност ни у фискалном праву, пошто је и то једна врста кривичног права, а правна лица будући неспособна за виност не могу кривично ни одговарати из свих оних разлога који су већ напред изнети у погледу њихове одговорности по општем праву.²⁾ Али схватање позитивног права је друкче у овоме питању, те се тако његово решење појављује као дуалистичко. Иста примедба важи и у погледу иступа. И за иступе је прописана њихова одговорност, а то се брани аргументом, да иступи нису кривична дела већ полицијски прекршаји, полицијско неправо. Но и полицијски деликти претпостављају виност, ту постоји за сваки

²⁾ Пракса Касационог суда стоји на гледишту, да правна лица не могу бити извршиоци кривичних дела по општем кривичном законнику. Одговорност сноси увек органи. Што се тиче фискалног законодавства, пракса Државног савета је како изгледа несигурна. (в. Протић—Лукић, Збирка одлука Државног савета 1929—1932).

случај општа претпоставка умишљајног деликта, која се не мора нарочито доказивати пошто је то законска презумпција.

Правна лица дакле не могу бити учиниоци кривичних дела, пошто кривично дело може бити резултат само једног људског покрета, дакле људске радње. Међутим правна лица не поседују способност таквог делања, јер немају физичку егзистенцију као фиктивна бића. Према томе правна лица немају ни способност за виност, јер је она један психички елеменат, који из истога разлога њима недостаје. Позитивно право у колико се тиче општег кривичног законика, усвојило је правилно решење које је у сагласности са стварношћу, да правна лица не могу бити кривично одговорна. *Societas delinquere non potest* јесте начелно признато од законодавца. Али позитивно право као што смо видели, није остало до краја доследно, пошто је у споредном кривичном законодавству овакво једно схватање напуштено. Оно је прогласило и правна лица способним за кривичну радњу и кривично одговорним, и тако је у споредном кривичном законодавству створена једна врста фиктивног кривца. Оваква једна конструкција не да се бранити теоријским разлозима као што је већ напред показано Државни материјални интереси и разлози фискалног опортунитета одредили су законодавца за овакво једно практично решење. Зато би било погрешно мислити, да се у овом последњем случају законодавац руководи органском теоријом о природи правних лица. Да то није случај најбоље се види по томе, што позитивно право по правилу схвата правна лица кривично неодговорним као фиктивна. Ако у фискалном праву од тога отступа, стварајући из горе изнетих разлога, фиктивног кривца у виду правног лица, то ипак доказује само на један посредан начин оно схватање које смо покушали да изнесемо у овој расправи.

Д-р Данило Ј. Данић

УРЕДБА ОД НУЖДЕ, ИЗНИМНО СТАЊЕ И ПРОБЛЕМ РАТИФИКАЦИЈЕ УРЕДБЕ

II

(Крај)

Уредба од нужде појмовно се точно разликује од уредбе, која се доноси поводом проглашавања изнимног или опсадног стања, премда се могу у одређеном позитивном праву ова два института помијешати. Морам одмах нагласити, да таква конфузија повлачи радо за собом врло лоше правне посљедице. Изнимно стање настаје због рата, оружаног немира и слично, а при њему се суспендирају извјесни правни прописи, а специјално одређене грађанске слобостине, и заводи посебни режим. Изнимно стање значи изузетак од нормалног стања, и утолико тај израз боље обиљежује ову правну ситуацију од француског опсадног стања (*l'état de siège*). Позитивно право поједине земље може се, у главном, на три разна начина односити спрам овог изнимног стања: прво, да уопће правно не нормира такав случај, друго, да се додуше уздржи од детаљног нормирања правног

режима изнимног стања, али да изрично предвиди овакав режим, подељујући шефу државе односно влади широка овлашћења, да од случаја до случаја донесе по том режиму потребне правне норме и треће, да унапријед детаљно пропише услове и правни режим таквог изнимног стања. У првом случају бит ће лако, у случају хитне потребе, влада принуђена, да формално повриједи правни поредак, проведе сама потребне мјере, па за ове накнадно тражи одобрење од народног претставништва. У другом случају има додуше шеф државе односно влада потребни уставни темељ, да одреди посебни правни режим изнимног стања, но како тај правни режим није већ унапријед точно одређен, то је, од случаја до случаја, потребна посебна уредба, која ће прописати генерална и апстрактна правила овог режима. Наширока овакова владина овлашћења иду обично заједно с појавом, да није унапријед точно прописан овакав правни режим. Она су била, у новије вријеме, значајна при регулирању овог питања по Вајмарском уставу, а поготову су значајна при регулирању по чл. 116 нашег Устава од год. 1931.

Што правни поредак унапријед точније прописује правни режим изнимног стања, то оставља и мањи дјелокруг уредби; а кад правни поредак тај правни режим посве одређено и точно унапријед пропише, онда уопће отпада потреба доношења такове уредбе, и кад наступи случај изнимног стања, шеф државе односно влада доноси само управни акт, тј. они само примењују правна правила која су на снази на конкретни случај. Нема сумње, да идеји правне државе, специјално идеји законитости управе одговара управо ова посљедња могућност. Од позитивних права се овом саставу највише приближило француско опсадно стање.¹⁾ Ако ове три главне алтернативе размотримо са стајалишта уредбе, то је очигледно проблем уредбе о изнимном стању највећи и најсложенији у првом и другом случају, док је он у трећем случају већ много једноставнији, а може овдје и посве ишчезнути, тако да се ни не ради више о проблему уредбе, него о ономе управног акта.

Проглашавање изнимног стања (заједно с евентуално потребним прописивањем правних норми) може се начелно дати у надлежност или законодавном органу или управном органу. Само у посљедњем случају јавља се проблем уредбе, док се у првом случају ради о проблему акта законодавне власти, односно о проблему формалног закона. Тако је на пр. Видовдански

¹⁾ Режим опсадног стања (*l'état de siège*) нормиран је овдје законима од год. 1849 и 1878. Опсадно стање повлачи за собом три главна ефекта: а) полицијска надлежност и овлашћења прелазе на војну власт; б) она се у више тачака увећавају и тиме ограничују грађанска права и слобштине и в) проширује се надлежност ратног савјета (који може и преузети судску надлежност у погледу кажњавања извјесних преступа). Начело легалности и грађанских слобштине може се смањити само у овим точно одређеним случајевима (но разумије се, да се увијек може одредити и мање него што допушта закон). Управна власт не може имати већих овлашћења, а нарочито нема, ни за вријеме опсадног стања, овлашћења да доноси прописе из легислативне надлежности.

Устав (чл. 127) ово давао у надлежност законодавном органу, третирајући проблем у ком се случају могу суспендирати извјесна самим уставом зајамчена темељна грађанска права (а то и јест кардинални и најважнији проблем изнимног стања). На тај се начин изнимно стање проглашује нарочито свечано и строго формално. Видовдански устав је у том погледу био врло радикалан и није садржавао одредбе, према којој би могла сама влада одређивати таково изнимно стање. Међутим је могућ и такав систем, по коме проглашавање изнимног стања иде додуше начелно у надлежност законодавног органа, али се, изузетно и уз одређене услове, допушта ово и врховном управном органу. Оваково је регулирање значајно за француско опсадно стање.²⁾ Друга права (тако нарочито староаустријско и њемачко право, а особито Вајмарски устав и наш Устав од год. 1931) дају ово начелно у надлежност владе односно шефа државе, предвиђајући само накнадну парламентарну контролу. Како уз то ова иста права, обично, поступају по оној другој, сприједо разложеној алтернативи, тј. подјељују влади врло широка овлашћења, то је баш при таквим правним суставима најактуелнији проблем уредбе о изнимном стању.

При изнимном стању ради се о моментаном уклањању тешке погибелби по саму државну егзистенцију или јавни поредак и сигурност. Случајеви у којима се може прогласити оваково изнимно стање могу бити врло уски и ригорозни, или много шири. Што се они шире и неодређеније прописују, то се режим изнимног стања може прије и лакше примијенити и на случај, гдје би се највише могла примијенити уредба од нужде. Таково је ригорозно нормирање значајно при француском опсадном стању, које се може прогласити само у случају вањског рата или оружане побуне, што више, кад је посланичка кућа распуштена, само за случај рата. Нека друга позитивна права постављају већ много шире такове услове.³⁾ Такова ширина и неодређеност је врло

²⁾ Опсадно стање се у Француској начелно одређује законом. Ако парламенат није на окупу, може Претсједник Републике на предлог министарског савјета прогласити опсадно стање, али се обе куће морају састати у року од два дана, при чему ће опсадно стање или задржати или укинати. Ако је кућа посланика распуштена, може се опсадно стање прогласити само у случају вањског рата (иначе и у случају оружане побуне) и у погледу оног подручја, које је у ратној погибелби.

³⁾ Тако се је, на пр., предратна, староаустријска „Ausnamsverordnung“ могла односити „im Falle eines Krieges, sowie wenn der Ausbruch kriegerischer Unternehmungen unmittelbar bevorsteht, dann im Falle innerer Unruhen, sowie wenn in ausgedehnter Weise hochverrätische oder sonst die Verfassung bedrohende oder die persönliche Sicherheit gefährdende Umtriebe sich offenbaren.“ Данашње чехословачко регулирање допушта изнимно стање за случај рата или ако у унутрашњости државе наступе догођаји, који у тешкој мјери угрожавају интегритет Државе, њен републикански облик или јавни мир и поредак. Нови Устав Польске из год. 1935 дозвољава проглашавање опсадног стања за случај вањске погибелби и унутрашњих немира или раширених макинација, које попримају значај велеиздаје и пријете структури или сигурности Државе, или сигурности грађана.

значајна за чл. 48 Вајмарског устава, а поготову за чл. 116 Устава од год. 1931.

Напротив се при уредби од нужде ради о „стању нужде“, које је настало — како се обично узима — због тога, што сам парламенат не може донијети извјесне прописе. Како изнимно стање иде само за уклањањем постојеће тешке погибелји по јавни поредак и сигурност, то све подузете мјере имају строго привремени значај. Постојећи правни прописи се, према идеологији изнимног стања у строгом смислу тог појма, не укидају, већ само суспендирају, да би добили аутоматски, *ipso jure*, своје пуно правно важење чим је престало изнимно стање. Другачије при уредби од нужде, гдје се стварно ради о сурогату намјесто нормалног, парламентарног регулирања. Извјесна формална сличност, што се у оба случаја тражи накнадно одобрење парламента, не треба да заведе у блудњу, јер ово одобравање има другачије правно значење у сваком од ова два случаја. Та се идејна и појмовна разлика најбоље уочује у случају, кад је парламенат подијелио своје накнадно одобрење: уредба од нужде посве се учвршћује и губи своју провизорност, напротив мјере изнимног стања задржавају и даље свој строго привремени значај, да би дали мјеста суспендираним правним прописима, чим отпадне оне ванредне прилике, због којих је проглашено изнимно стање. Идеји института изнимног стања одговара уопће, да се што више нагласи његова привременост.⁴⁾ То још, природно, не значи, да се уредба о изнимном стању не би могла претворити, поводом њеног парламентарног одобрења, у формални закон, будући да и законски прописи могу бити временски ограничени односно привремени. Што се тога питања тиче (тј. да ли парлам. одобрење ур. о изнимном стању претвара у закон), даљњег питања да ли одбијање одобрења дјелује аутоматски или само обвезује владу, да стави уредбу ван снаге, као и да ли ово одбијање дјелује *ex nunc* или *ex tunc*, постављају се углавном они исти проблеми, које смо сприједом навели при уредби од нужде.

Тешка ситуација изнимног стања с једне стране, а његова строга привременост с друге стране доводи до тога, да су овдје овлашћења у многим погледу већа и интензивнија неголи при уредби од нужде. Што се нарочито испољује при томе, да се уредбом о изнимном стању могу привремено суспендирати и извјесна уставна права. У оним позитивним правима, гдје сам устав изрично третира овакво суспендирање неких својих, точно одређених прописа, не ради се при томе, и с правно-формалног гледишта, ни о каквој протуставној власти, већ о правној надлежности, која не само формално почива на самом уставу, већ има стварно да служи чувању самог тог устава у цјелини.

⁴⁾ Томе духу одговара на пр. одредба данашњег чехословачког регулирања, по коме се могу при изнимном стању одређена уставна темељна права највише кроз три мјесеца ограничити.

Што се тиче питања судске контроле, то би се с правно-логичног гледишта морала таква контрола протезати и на акте, које доноси управна власт при изнимном стању. Но јаки политички моменти противе се таковој контроли, те је радо, у компарацији с уредбом од нужде, или посве укидају, или знатно ограничују. Што је изнимно стање у некој држави боље и детаљније регулирано, као и подвргнуто јачој парламентарној контроли, то је укидање односно ограничавање такове судске контроле мање погибелно; што, обрнуто, има влада већа и шири овлашћења при овом изнимном стању (нарочито кад може амо подводити и случајеве урдебе од нужде), и што слабије стварно функционира парламентарна контрола, то је и погибелније укидати односно јако ограничавати ову судску контролу. Стог гледишта треба и првенствено оцјењивати француско опсадно стање. Сам декрет, којим се проглашава опсадно стање сматра јудикатура у Француској актом владе, те га изузима испод судске контроле;⁵⁾ на-против не измичу данас више у Француској испод судске контроле оне извршне мјере, које се предузимају на основу овог декрета.

Ово ограничавање судске контроле упада у очи, кад се упореди, како се је у Њемачкој вршила судска контрола при земаљским уредбама од нужде, а како при оним уредбама, које су се доносиле по чл. 48 Вајмарског устава. Питање судске контроле у посљедњем погледу је било доста спорно, но опћенито је превладавало гледиште, које је врло ограничавало ову контролу. Многи су је допуштали само при очигледној злоупотреби или при апсолутно неподесним мјерама, а неки, што више, и посве забацивали. Уз остало, аргументирало се је ово и тиме, што је ова диктаторска оцјена подвргнута контроли парламента, па да би конкурирајућа надлежност парламента и судова могла незгодно дјеловати.

Опрека између уредбе од нужде и уредбе о изнимном стању најбоље се уочује у оним позитивним правима, која су нормирала и живо практицирала оба ова института. У вријеме прије Свјетског рата се је и овдје истицила Аустрија, која је уз свој познати § 14 развила и нарочити тип уредбе о изнимном стању. Посљедњом се сматра случај, кад се, под одређеним условима, повремено и локално, уредбеним путем суспендирају извјесне одредбе Државног темељног закона о опћим правима грађана или се провизорно обуставља дјеловање поротничких судова.⁶⁾ Интересантнији и важнији је, разумије се, први случај, и

⁵⁾ Што се тиче француске теорије, то је и ово питање спорно, кошто је уопће споран читав институт акта владе (детално о том институту у мојој „Дискрециона оцјена“ стр. 490—520). Данас је у самој француској правној теорији далеко доминантнији онај правац, који се уопће противи појму акта владе; само што су ови противници подијељени у двије групе: једни признају институт акта владе као позитивно право, али га критикују и траже његово уклањање, док други поричу и саму егзистенцију овог института.

⁶⁾ Жолгер нав. дјело стр. 404 и даље.

строго узевши се само у том случају ради о правој уредби о изнимном стању. Речена староаустројска уредба о изнимном стању била је засебно и другачије нормирана неголи случај ур. од нужде по § 14; нарочито није при издавању ур. о изнимном стању било одлучно, да ли јест или није парламенат на окупу, и она се је могла доносити само за ограничено вријеме и за поједина подручја државе, а не за читаву државу.

У предратној аустријској литератури расправио је подробно разлику између ове двије врсте уредби нарочито Spiegel.⁷⁾ Према Spiegel-у значи уредба од нужде захват у законодавство, док је ур. о изнимном стању само административна мјера. Зато се ур. од нужде може само онда донијети, кад није парламенат на окупу, док се ур. о изнимном стању може донијети без обзира на ово. Не гледајући на извјесне изузетке, ур. од нужде може имати сваки законски садржај, напротив има влада при доношењу ур. о изнимном стању много ограниченији дјелокруг. Већа снага ур. о изнимном стању, што може суспендирати и неке одређене уставне одредбе, је само привидна, будући да сам устав одређује за ове своје одредбе, да се могу само повремено и помјесно суспендирати. Изнимно стање проширује дјелокруг владе на рачун личних права слободе, а ур. од нужде на рачун парламента. Ур. о изнимном стању одређује оне чланове Темелног Закона, који се суспендирају, а поврх тога доноси и полицијске одредбе у погледу оружја и муниције, сакупљавања и слично. Закон о суспензији унапријед одређује, како дјелује суспензија појединих уставних одредаба (то се је у предратној аустријској литератури истицало као нарочита предност аустријског пред пруским саставом). При обе уредбе постоји дужност владе, да ју накнадно оправда пред парламентом. Но док се при ур. од нужде ради о накнадном судјеловању парламента у ствари његове надлежности, то се при ур. о изним. стању ради само о вршењу контроле над управом. Томе одговара у Аустрији, што ур. од нужде губи своју снагу, ако је који од два дома одбије, док парламентарно забацивање ур. о изним. стању само обавезује владу, да изнимно стање стави ван снаге.⁸⁾ — Ови изводи Spiegelа имају значење само за ондашње позитивно аустријско право. Да ли су и за ово посве исправни, не маримо овдје испитивати, јер нам се ради само о томе да на једном примјеру покажемо, како може позитивно право неке земље повући начелну и точну разлику између ур. од нужде и ур. о изним. стању.

На подлози ове староаустројске идеје стоји и данашње нормирање овог питања у Чехословачкој, гдје се једнако строго

⁷⁾ У више радова, чију синтезу дају два инструктивна чланка: „Ausnamenszustand“ и „Notverordnungen“ у I и III књизи другог издања Oester. Staatswörterbuch.

⁸⁾ Ово је питање уредбе о изнимном стању, поред неких других питања, било у аустријској литератури и спорно. Горње стајалиште Spiegelа — уз које су пристајали и оба славенска правника: Prážak и Жолгер, који су подробније третирали овај институт — посредује између два друга, екстремна гледишта.

разликује нормирање од нужде од нормирања поводом изнимног стања. У последњем случају могу се ограничити извјесна, точно одређена, уставна темељна права, и то само у оном опсегу, у којем је то неопходно потребно и највише за три мјесеца. Уредбу доноси Претсједник Републике на темељу закључка владе, а мора се у року од 14 дана предложити Народном претставништву, односно ако ово не засиједа сталном одбору. Уредба губи снагу, ако ускрати одобрење који од два дома односно стални одбор; једнако губи правну снагу, ако Народно Претставништво не донесе никаквог закључка у року од мјесец дана након публицације уредбе.

И сам Устав Пољске, са својим јаким ауторитативним елементима, строго разликује уредбу од нужде од изнимног стања. У случајевима наведеним сприједом под нотом бр. 3 проглашује Министарски савјет, уз одобрење Претсједника Републике, опсадно стање (чл. 78). Оно се предлаже на одобрење Сабору, и ако овај затражи укидање изнимног стања, а Сенат се томе прикључи, влада је то дужна учинити. Изнимно стање овлашћује владу, да за ово вријеме суспендира грађанске слобостине и да се послужи нарочитим овлашћењима, које предвиђа закон о опсадном стању. Осим тога прописује исти Устав (чл. 79) и један јачи облик изнимног стања: ратно стање, кад се мора употријебити оружана сила за одбрану државе. Овлашћења Претсједника Републике и владе у овом се случају знатно више увећавају.

Под врло широким условима завео је Вајмарски устав (чл. 48) одређивање изнимног стања за подручје читаве државе. Како поврх тога није регулирана могућност донашања уредбе од нужде, то је овај институт стварно у пракси употребљаван и у оне сврхе, због којих се доноси уредба од нужде. Овај институт постао је неке врсти сурогатом за ур. од нужде, коју позитивно право Вајмарског устава није предвиђало за сам Рајх. Док су се оба ова института строго разликовала у старој Аустрији, исто тако и у Чехословачкој и Пољској, па и у појединим њемачким земљама,⁹⁾ у самом Рајху су се, за режима Вајмарског устава, добрим дијелом испреплела. Тај чл. 48 врло се је много употребљавао за донашање ур. од нужде, а то поглавито због тога, што је и по себи широке услове, у којима се може доносити ур. о изнимном стању, пракса још даље проширила.¹⁰⁾ Надаље је значајно за

⁹⁾ У овим земљама нормирана је већином уредба од нужде у земаљским уставима. При томе се свагђе тражи као услов за доношење уредбе, да сабор није на окупу и да се ради о стању нужде. Те уредбе могу противурјечити одредбама земаљског устава. Ур. од нужде мора се накнадно предложити на одобрење Ландтагу (и у случају, кад ју је већ прије тога одобрио посебни одбор истог) и мора се, за случај неодобрења, ставити ван снаге. — Било је додуше покушаја, да се и за сам Рајх нормира посебно овлашћење за ур. од нужде (влада је год. 1925 и предложила такав пројект, при чему се нарочито подвлачила разлика између овакове ур. од нужде и мјера по чл. 48 Вајмарског устава), но они нису дошли до остварења.

¹⁰⁾ Вајмарски устав поставља као услов за доношење изнимних мјера „wenn die öffentliche Sicherheit und Ordnung erheblich gestört oder gefährdet wird — —“. А у пракси се је доносила таква уредба и онда, када, строго узевши, и није био испуњен услов сметања јавног мира и поретка, већ се је највише могло говорити само о хитности таквих мјера.

овај институт, што је Претсједник Рајха добио врло широка овлашћења.¹¹⁾

У вријеме доношења ових одредби мислило се, да ће овај чл. 48 важити само за прелазно вријеме иза Свјетског рата, а да ће се, чим наступе нормалне прилике, његове одредбе ублажити и ограничити нарочитим законом. У ту сврху предвиђа изрично чл. 48 такав специјални закон, до којег није међутим у Њемачкој дошло. Како су доста малена ограничења оних изнимних мјера, које се могу по овом члану прописати, то се у њемачкој правној литератури овдје обично говори о диктаторској власти Претсједника. По том су се овлашћењу нарочито могла пролазно и ван снаге стављати одређена уставна темељна права, те употребити оружана снага. И сад се је та велика диктаторска власт, коју је уставотворац замишљао само за успостављење поремећеног јавног мира и поретка, примјењивала и за случај „нужде“ и тиме у великој мјери прекорачила она ограничења, која су традиционално постојала у њемачком праву при ур. од нужде (такова се уредба на пр. издавала и кад је парламенат био на окупу и за законске основе, које се нису могле у парламенту прогурати, провизорно су се тангирале извјесне уставне одредбе¹²⁾ итд.). Укратко, строжи режим ур. за изнимно стање примјењивао се, супротно читавој њемачкој правној традицији, и на случај ур. од нужде.

Посљедњем регулирању се релативно још највише приближује и регулирање по чл. 116 Устава од год. 1931, само што су овдје односна овлашћења недогледно раширенија. Идеолошки се додуше чл. 116 може извести из чл. 127 Видовданског Устава, но у њему су проведене такве битне идејне измјене, да се ради о посве новом институту. Упоређење између ова два начина регулирања је, међутим, врло интересантно, јер једно значи врло ограничено, а друго скроз неограничено регулирање изнимног стања.¹³⁾ А нарочито је важно, да је регулисање Видовданског

¹¹⁾ Иста ова овлашћења подјељује Вајмарски устав (ст. 4 чл. 48) и земаљским владама, али само ако је „погибао у одвлаци“, а осим тога је дужна земаљска влада да такве мјере, на захтјев Претсједника Рајха, стави ван снаге. Вајм. устав замишља, према томе, да је примарна „диктаторска власт“ Претсједника Рајха, а тек секундарна и супсидијарна она земаљских влада. У том се смислу у њемачкој литератури говорило о „Vorrang“ диктатуре Претсједника Рајха. У Уједињеним државама Сјеверне Америке (дакле опет једној федерацији) Претсједник Републике подузима, обрнуто, мјере изнимног стања тек онда, кад то нису у стању да ураде поједине државице.

¹²⁾ Јаки потстрек за оваково регулирање, намјесто редовног законског пута, лежао је баш у томе, што су се на тај начин могле, према само провизорно, мијењати и извјесне уставне одредбе, које није могао мијењати обични законодавац (видјети Grau: Die Diktaturgewalt des Reichspräsidenten — Handbuch des Staatsrecht, II Bd, 1932 стр. 276).

¹³⁾ Видовдански устав предвиђа овдје привремену обуставу одређених грађанских права, док Устав из год. 1931 врло широко и неодређено говори, да се могу предузети „све изванредне, неопходно потребне мјере — — — независно од уставних и законских прописа“; првome је услов за такову мјеру рат или опћа мобилизација, а за поједине дијелове државног територија и оружана побуна, док је други у томе много неодређенији: „у случају рата, мобилизације, нереда и побуне, који би довели у питање јавни поредак

устава ишло само за тим, да допусти закону да привремено суспендира извјесна, точно наведена уставна права, док Устав од год. 1931 заводи овдје необично широку уредбодавну власт, која дјелује „независно од уставних и законских прописа.“ У читавом модерном позитивном праву једва ће се наћи два тако екстремна начина регулирања изнимног стања.

Сличност регулирања Устава од год. 1931 с Вајмарским уставом је нарочито у томе, што је у оба случаја нашироко одређено, кад се може прибјећи овим изнимним мјерама и што је врло раширен опсег ових изнимних мјера, па, како је уз то пропуштено регулирање уредбе од нужде, то се лако институт изнимног стања може примјенити и на овај случај. И зато је доста разумљиво и врло значајно, да се у нас често истиче, да се при чл. 116 ради о регулирању случаја ур. од нужде, премда је идеолошки исходна точка овог регулирања изнимно стање. Политичку и правну штетност мијешања ових двају института (ур. од нужде с ур. о изнимном стању) видјели смо баш при претресу Вајмарског устава, што се извјесне радикалне одредбе изнимног стања преносе и на случај „нужде“, и што се ур. од нужде ослобађа оних врло природних ограничења, с којима се она обично спаја. При свему томе је чл. 116 још далеко раширио речена овлашћења самог Вајмарског устава. Не само што су раширени случајеви, кад се могу доносити ове изванредне мјере, већ, што је још важније, нема овдје оних ограничења, која постоје према Вајмарском уставу. Док се према посљедњем могу само одређена, точно набројена, уставна темељна права у цијелости или дјеломично стављати ван снаге¹⁴⁾ чл. 116 не ограничује оне уставне прописе, који могу доћи под удар овог његовог „изузетног случаја“.

Као и Вајмарски устав, говори и чл. 116 „неопходно потребне мјере“ („nötigen Massnahmen“), тако да овдје не долази

и сигурност државе или кад су до те мјере уопће угрожени јавни интереси“; први тражи за оваково регулирање закон, док се по другоме ово регулира Краљевим указом.

¹⁴⁾ Овдје се наводе оне одредбе Вајмарског устава, које раде о личној слободи, неповредивости стана, тајни писама итд., слободи штампе, праву удруживања, збора и договора, као и о праву власништва. Интересантно је споменути, да је и Видовдански устав, у сприједу наведеној одредби, предвиђао могућност привременог обустављања ових истих грађанских права. Већа разлика постоји само при праву власништва, на које Видовдански устав не протеже режим изнимног стања. У том се питању чехословачко регулирање поклапа с регулирањем Видовданског устава. При доношењу Вајмарског устава много се је расправљало о томе, која би све темељна права требало подврћи оваковој суспензији — при чему су се неки изјашњавали против суспензије права власништва.

Уосталом опсег овлашћења по реч. чл. 116 је много већи од самог, сприједу наведеног, староаустријског регулирања. Тако су се и према староаустријском регулирању могле суспендирати само неке, точно набројене одредбе Државног темељног закона о опћим правима грађана, а није био напросто читав устав у погледу изнимног стања „vogelfrei“; надаље се је изнимно стање могло протезати само ограничено на поједине дијелове државног подручја, а не на читаво државно подручје. Баш у ове двије тачке садржаје чл. 116 силно широка овлашћења, која омогућују суспендирање читавог Устава односно његових најбитнијих дијелова.

само у обзир регулирање путем уредбе, већ и путем индивидуалног управног акта, као и примјена непосредне силе.¹⁵⁾ То би било, начелно узето, и разумљиво, будући да се овдје ради о регулирању изнимног стања, за које је уредба само једно од могућих средстава. Што се специјално тиче могућности, да се изнимно стање одређује или одлуком или уредбом, то ће се о првоме, како смо већ сприједо видјели, прије радити у оним правним суствима, гдје је унапријед точно регулиран режим изнимног стања са свим правним посљедицама, неголи у оним правним суствима, гдје тога нема, па се досљедно морају, од случаја до случаја, доносити и потребни опћи прописи. А посљедње је баш случај при чл. 116.

Док је наведена диктаторска власт Претсједника Рајха, за вријеме режима Вајмарског устава, врло много примјењивана, па по њој прописано много уредби¹⁶⁾, дјевичанство чл. 116 је у нас, до сада, остало нетакнуто. Влади су потпуно дотјецала друга средства и није јој било потребно, да прибјегава ванредним мјерама по чл. 116. Но ако се, данас сјутра, укаже потреба примјене овог члана, врло је проблематично — крај неодређености и недогледне ширине његових прописа — гдје ће се при томе стати. Кад се узме у обзир, што је из много одређенијих и јаснијих одредаба Вајмарског устава све учинила примјена и теорија¹⁷⁾, то

¹⁵⁾ У том погледу долази за наше позитивно право у обзир точ. 2 ст. 1 § 2 Закона о опћем управном поступку.

Термин „потребне мјере“, како смо видјели, одговара термину Вајмарског Устава „*nötigen Massnahmen*“. У првотном пројекту Вајмарског устава није се говорило о „*Massnahmen*“, већ о „*Anordnungen*“, па је то тек касније измијењено. Образлажући овај термин у Народној скупштини при доношењу Устава, министар правде Schiffer је истицао „*dass eine Einschränkung der Massnahmen nicht vorgesehen sei und infolgedessen Massnahmen aller Art, der Gesetzgebung* (ту има очито у виду доношење генералних прописа) *der Verwaltung, wie auch rein tatsächliche Massnahmen und Vorkehrungen zulässig wären.*“ Упада у очи, да су при овом набрајању хотице испуштени судски акти. Било би посве неприродно замислити да се у оквиру овакве „мјере“ изрече нека судска пресуда.

¹⁶⁾ За самог претсједниковања социјалисте Еберта набројено је свега 136 таквих уредби. За Хинденбурга су се оне још више умножиле, а нарочито непосредно прије доласка новог, националсоцијалистичког режима.

¹⁷⁾ У самој њемачкој правној теорији су неки писци, нарочито К. Schmitt и Jacobi, из чл. 48 Вајмарског устава, што више, изводили, да Претсједник Рајха није везан уставом, и да може (без обзира на суспензију одређених темељних права) пробијати читав устав. Оба наведена правника заступали су ову тезу као главни референти на састанку њемачких учитеља државног права год. 1924. Њихова теза није међутим наишла на одјек код осталих учесника овог састанка (видјети *Veröffentlichungen der Vereinigung der deut. Staatsrechtslehrer, Heft 1, 1924, стр. 63 и даље*).

Karl Schmitt је касније тај свој реферат употпунио и прикључио као додаток другом издању свога дјела „*Die Diktatur*“ (1928). У овом дјелу разликује Ш. комисарну од суверене диктатуре. При првој почива свемоћ диктатора на уставу, док се суверена диктатура не позива на постојећи устав, који би требала тек остварити. Овлашћења Претсједника Рајха по чл. 48 јесу идејно комисарна диктатура, али она су тако широка, да фактично дјелују као суверена диктатура. Но ту се ради само о провизорији, јер до пуног правног регулисања ових овлашћења у смислу правне државе доћи ће онда, кад буде у том питању донесен онај специјални закон, који изрично предвиђа чл.

је готово непредвидиво, што све може да политичка пракса изведе из тако широких и неодређених одредаба чл. 116. При чему треба нарочито уважити, да се односне одредбе Вајмарског устава налазе у одељку, који ради о држ. претсједнику и влади, док је чл. 116 увршћен у одељак „Измјене у Уставу.“ Читав Устав у цијелости односно његови најбитнији дијелови могу, на тај начин, доћи под удар. Кад се компарира ово регулирање Устава од год. 1931 с регулирањем у другим земљама,¹⁸⁾ то највише упада у очи, како чл. 116 мало води бригу о важењу самих уставних одредаба. Можемо се само питати: да ли је уставотворац раширујући прекомјерно овлашћења чл. 116 дошао несвијесно до овог резултата, или је можда свијесно водио рачуна о томе, да се ради о октроираном уставу, који је већ по својој природи мање отпоран?!

48. У Њемачкој су неки, штовише, тврдили (тако Kahrs), да би се на основу овог члана могао и читав Вајмарски устав ставити ван снаге. По Ш. мишљењу било би додуше политички могуће, да се чл. 48 употријеби за уклањање Вајмарског устава, кошто се год. 1851 у Француској употријебио положај државног претсједника, да се заведе нови устав, али му са формалног гледишта иде ово предалеко. Претсједник не може додуше укидати читав Устав, али може захватити у поједине одредбе Устава и стварати изузетке. Таквим пробијањем појединих уставних одредаба спашава се устав као цјелина. Претсједник Рајха није при томе никако ограничен само на оне уставне одредбе, које изрично наводи ст. 2 чл. 48. Нити се може практична примјена изнимног стања на ово ограничити, а нити то излази нужно из самог текста чл. 48. Овлашћење за суспендирање извјесних темељних права је нарочито овлашћење, поред осталих овлашћења изнимног стања. Ст. 2 чл. 48 значи, да Претсједник има опће овлашћење да подузме све нужне мјере, а поред тога још и посебна овлашћења, да одређена набројена темељна права ставља ван снаге. Ако Претсједник жели које темељно право ставити ван снаге, онда је ограничен овим набрајањем. Но посве је погрешно и за остала поступања против које уставне одредбе конструирати исто правно ограничење. Ш. то доказује историјским постанком чл. 48, практичним потребама изнимног стања, самим текстом чл. 48, као и повјесним развојем темељних права.

¹⁸⁾ Сам пољски Устав од год. 1935, који тако јача власт Претсједника и који је пун елемената ауторитативног режима, има стално у свим својим одредбама у виду очување Устава, а тако нарочито и при одредбама о изнимном стању. Тако, на пр., у случају ширег и јачег облика изнимног стања, за самог ратног стања, Претсједнику Републике подјелује се овлашћење (ст. 2 чл. 79) да декретом нормира материју из легаслативне домене, изузимајући случај „модифицирања Устава“.

Нови аустројски Устав ауторитативног режима од год. 1934 заводи поред „Notverordnung der Bundesregierung“ и врло раширени „Notverordnung des Bundespräsidenten“. До посљедње наредбе долази нарочито у оном случају, ако „државна нужда“ тражи измјену појединих уставних одредаба. Ипак и овај Устав (ст. 2 чл. 148) ограничује ово широко овлашћење: „... können auch einzelne verfassungsgesetzliche Bestimmungen abändern, nicht aber Abänderungen treffen, die eine Gesamtänderung der Verfassung bedeuten. Weiters dürfen diese Verordnungen weder die Staatsform betreffen noch Bestimmungen enthalten, die den Bestand des Bundesgerichtshofes und dessen Zuständigkeit zur Prüfung von Gesetz und Verordnungen berühren oder ihn in dieser Prüfung behindern noch Verfügungen treffen, die die Abänderung gerichtlicher Erkenntnisse zum Gegenstande haben.“

III

Расправљајући сприједа проблем уредбе од нужде дотакли смо се проблема ратификације такове уредбе. Но тај се проблем не ограничује само на уредбу од нужде односно уредбу о изнормном стању, већ има много шире значење. При томе треба разликовати два кроз различна случаја. У првом случају издао је управни орган уредбу, за коју је потребно законско овлашћење, без таквог овлашћења и жели ратификацијом уредбе постићи накнадно законско овлашћење односно узаконити незаконито донешену уредбу. Накнадно овлашћење законодавца с ретроактивним дјеловањем имало би надомјестити оно уредбодавно овлашћење, које је требало за такovu уредбу унапријед подијелити. С правно-теоретског и правно-логичног гледишта, читава је ова конструкција недопустива. То доказује најбоље баш институт уредбе од нужде. Ратификација је битни дио овог института, и такова ратификација се може, с уставноправног гледишта, правилно примјенити за случај, кад је уредбодавац донио неку уредбу без потребног, унапријед подијељеног законског овлашћења само у случајевима уредбе од нужде. Институт уредбе од нужде одређује уставно право и обични закон не може по милој вољи растезати овај институт. Кад влада унапријед преузме улогу и задаћу, коју јој може само законодавац повјерити, изиграва само уставно право и чини протуставно дјело.¹⁹⁾ Такав правно неваљани акт не може уопће добити накнадном ратификацијом правну снагу. Уставно право не предвиђа овакове антиципативне уредбе, и законодавац, кад ратифицира овакове уредбе, вријеђа само уставно право.²⁰⁾ Укратко, ако је влада донијела неку уредбу, за чије је доношење потребно посебно законско овлашћење, без овог овлашћења, онда се таква уредба може као законита само онда уздржати, ако се ради о случају уредбе од нужде (односно изнормном стању).

Међутим политичка пракса, која стално тражи у формалном закону нарочити излаз, који ће покрити сваку материјалну незаконитост, тражи тај излаз и овдје. Ако се на пр. незаконити индивидуални управни акт жели на тај начин правно салвирати, да се накнадно огласи путем формалног закона законитим и тако обуставља дјеловање судске контроле²¹⁾, зашто се не би на сличан

¹⁹⁾ Како то, за овај случај, посве исправно резонира Carré нав. дјело т. I, стр. 686.

²⁰⁾ Carré *ibidem*.

²¹⁾ Врло често се такво „узаконјење“ и проводи само због тога, да би се изиграло вршење судске контроле, која је већ у току против таквог незаконитог управног акта. Изгледа, да се у неким земљама ова пракса накнадног „узаконјевања“ развија у прави систем. Нарочито се тога ради употребљава, точније речено злоупотребљава, финансијски закон, у који се уносе читаве легије овакових управних аката, често само уз назнаку броја, чак и повјерљивог броја. На тај начин се заводи посве нови тип законских одредаба: тајне одредбе. — Правна теорија се не може и не смије поклонити свакој самовољи законодавства. Она је баш, с политичке тачке гледишта, дужна упозорити, да ништа није толико кадро да компромитира идеју законитости и правног поретка, као што злоупотреба ових идеја од самог зако-

начин поступило и с описаном, незаконито донешеном уредбом?! Но при томе се посве заборавља, да није ни законодавац — посматрано са самог формално-легалног гледишта — свемоћан, будући да над њим стоји уставно право, које он мора респектирати. Зато се не може и не смије, с правног гледишта, просто резонирати, да закон може сваку незакониту уредбу изричном одредбом исправити.²²⁾

Ако законодавац и не може, у наведеном случају, незакониту уредбу учинити законитом, он може преточити уредбу у закон, прописе незаконите уредбе претворити у законске одредбе. Ако се допушта могућност закона с ретроактивним дјеловањем²³⁾, онда може такав закон не само преузети под своје садржај дотичне незаконите уредбе, већ и овим својим одредбама подијелити ретроактивно дјеловање, даном објављивања дотичне незаконите уредбе. Само што ови прописи ни часком не важе као прописи уредбе, већ само као прописи закона, а уредба не само да посве ишчезава, већ и ретроактивно ишчезава — како то посве исправно истиче Carré de Malberg. Но за такво ретроактивно дјеловање закона мора се, у најмању руку, тражити посве јасна и децидирана законска одредба. Ако нема такве одредбе, не могу се законски прописи протезати на прошлост, па досљедно имамо за тај временски период само посла с незаконитом уредбом. У погледу посљедње течне несметано даље читава судска контрола, која је покренута прије ступања на снагу закона, који је прописе незаконите уредбе преточио у законске одредбе; а једнако нема ни никакове правне запрехе, да се и након тог времена, ако ово буде потребно, побија законитост такве уредбе.²⁴⁾

нодавца. Тко је у стању да брани идеју законитости итд., ако се одавље извуче читава етичка и правна садржина, па се све то претвори у прости и груби правни формализам?! Може ли чему служити мртво тијело без духа и душе?

²²⁾ Како то, на пр., без праве правне аргументације тврди Moreau (*Le règlement admin.*, 1902, стр. 222—3). У противном се смислу, осим Carré-a, радикално разјашњава нарочито Duguit (нав. дјело т. IV, стр. 740 и даље).

²³⁾ То је, међутим, један нови проблем, у који не можемо овдје посебно улазити. И при томе питању треба строго разликовати поједина позитивна права и поједине материје овог права. Тако на пр. из чл. 8 Видовданског устава (а ову је одредбу у цијелости преузео Устав из год. 1931) проишлази, да материјални прописи казненог права не могу, на штету окривљенога, ретроактивно дјеловати.

За наше је питање, како се види, врло важно, да ли је у одређеном случају допустив или није допустив закон с ретроактивним дјеловањем. Само у првом случају може се законитим путем одржати правна снага одредаба дотичне уредбе и за вријеме прије њеног узаконења.

²⁴⁾ У случају кад је донешен закон, који је додуше преузео одредбе незаконите уредбе, али је ово учинио без ретроактивног дјеловања, а управна власт стане након тога аплицирати за вријеме прије ступања на снагу закона прописе незаконите уредбе (сам закон не може примјењивати за тај временски период), постоји очигледно посве иста судска контрола као и за оно вријеме, кад још није било овог закона. Овдје се, с правог гледишта, не може никако разликовати да ли је управносудска контрола покренута прије или након доношења овог закона.

Посве је други случај ратификације²⁵⁾ код оних законских уредби, које су додуше донешене на основу претходног законског овлашћења, но које овлашћење изрично предвиђа накнадну ратификацију законодавца. Овакова је ратификација посве легална, но она нема ни изблиза оно велико практично значење, које има при уредби од нужде. Законодавац је овдје већ подијелио потребно овлашћење уредбодавцу, и он може — и без истицања ове ратификације — у свако вријеме донијети закон о истој материји. Нарочито је од слабог практичног значења, кад закон не одређује ни рок, у коме је влада дужна поднијети такову уредбу парламенту на ратификацију. При таквом истицању ратификације је првенствено посриједи политичка идеја, да парламенат лакше прогута широка овлашћења, које је пренио на владу.²⁶⁾ Зато се потреба овакове ратификације нарочито радо прописује у оним законима, који подјељују влади необично широка уредбодавна овлашћења. Ратификацијом се овдје уредба претвара у закон, и то, уколико није законом изрично одређено противно, тек од момента ратификације. Ова ратификација не дјелује *pro raterito* на питање правне ваљаности дотичне законске уредбе. Ако је та законска уредба прекорачила односно законско овлашћење, онда ће она бити у погледу ових дијелова незаконита, па ту важи све оно што смо говорили у пријашњем случају ратификације.

Парламенат може или ратификовати уредбу или ово ускратити. Ратификацијом претвара се уредба у закон, а ускраћивањем ратификације губи начелно уредба своју правну снагу. Ако се ратификација односи само на неке прописе уредбе, онда се и само ови прописи узаконују, док остали губе своју правну снагу. При ратификацији се мора разликовати тотална од парцијалне ратификације.²⁷⁾ Ако је донешена уредба била законита, тј. доне-

²⁵⁾ Већ смо сприједла говорили, како се читав термин ратификација не сматра у правној литератури егзактним. Неки француски писци (нарочито Duguif и Jèze) критикују тај израз и због тога, што он више одговара предочи, као да би уредбодавац радио по неком мандату и делегацији и сматрају, да би било исправније говорити о „validation“ или употребити формулу, „којом се фактички служе неки француски закони „le décret est converti en loi.“

²⁶⁾ „— elle n'a été qu'un hommage de style rendu à l'autorité parlementaire et un artifice politique pour obtenir le vote de la loi“ (нав. дјело Esmein—Nézard, II стр. 115).

²⁷⁾ Начелно се може увијек дозволити и дјеломична ратификација. Видовдански устав (ст. 4 чл. 94), овлашћујући Народну скупштину, да може резолуцијом ставити ван снаге законску уредбу, изрично одређује, да то може бити „у цјелини или дјелимице.“ Но посљедње би важило, све да то и није изрично прописано, јер у овом случају веће овлашћење обухвата у себи и мање овлашћење. Све то у претпоставци, да је уопће могуће провести такво одјељивање прописа и да не губи уредба од нужде читав свој првобитни смисао, што се може лако догодити код оваковог дјелимичног стављања ван снаге. Зато ће бити у таквим двојбеним случајевима најисправније, да парламенат о дотичној материји донесе посебни, нови закон и њиме у цијелости стави ван снаге односну уредбу. Напротив се не би могло, барем не с гледишта развијене уставне државе, усвојити гледиште неких угледних

шена посве у кругу оних овлашћења, која јој је онај претходни закон подијелио, нема ни потребе да се она „оснажи“. Ако је она, напротив, дјелимично прекорачила ова овлашћења, па је због тога дјеломично незаконита, онда ратификација не оснажује ову незаконитост. Управносудска контрола, покренута прије ратификације, тече правилно даље, а једнако се може и након ратификације покренути ова контрола за вријеме прије ратификације. И овдје може законодавац само тако помоћи, да даде својим законским одредбама ретроактивно дјеловање.²⁸⁾ Ако законодавно тијело ускрати ратификацију, онда уредба губи своју правну снагу, но нормално само од момента кад је одбијена ова ратификација. На пријашње вријеме не утиче ратификација, будући да она начелно при законској наредби дјелује само *pro futuro*. Кошто ратификација уредбе начелно не користи *pro praeterito* уредби и не претвара незакониту уредбу у закониту, једнако не дјелује ни одбијање ратификације на питање законитости уредбе за претходни временски период.²⁹⁾

аустројских правника, заступано при примјени староаустројског § 14, које је начелно забацивало парцијално одобравање уредбе од нужде, јер да се парламент налази овдје спрам уредбе од нужде у истом положају, као и монарх спрам закона који је донио парламент. Баш тако кошто у последњем случају не може монарх дјеломично санкционирати закон, већ га мора или у цијелости санкционирати или забацивати, не може то у случају уредбе од нужде учинити ни парламент. Оваково резонирање је типично за теоретичаре конституционе монархије и оно се не би могло усвојити за развијенију уставну државу. Ту се не могу никако једнака правила постављати за случај кад шеф државе санкционира закон, као и за случај кад парламент одобрава уредбу управног органа.

²⁸⁾ Зато и није правно логично, кад се тврди, да прије ратификације покренута управносудска тужба постаје беспредметном (тако Esmein—Nézarđ нав. дјело II, стр. 115), а у том смислу и нека рјешења француског Држ. савјета. У противном смислу Duguît (нав. дјело т. IV стр. 782—3), само што не могу разумјети, зашто он при томе разликује случај, кад је управносудска тужба покренута против уредбе прије ратификације од случаја кад је то учињено након ратификације, па сматра да се ова тужба може само у првом случају даље прослиједити. Уистину предлежи у оба случаја посве иста правна ситуација.

²⁹⁾ Зато није логично, кад се, како то на пр. чини Duguît, с једне стране тврди, да ратифицирање уредбе не утиче на оне управносудске тужбе, које су још прије тог времена покренуте против уредбе, а с друге стране узима да се ускраћивањем ратификације укидају и сви акти који су донешени конформно уредби, која накнадно није ратифицирана (Duguît нав. дјело т. IV, стр. 784). Премда неисправно, а оно је барем досљедно оно стајалиште, које с једне стране сматра, да ратификацијом уредбе постају беспредметне раније покренуте управносудске тужбе, а с друге стране узима, да ускраћивање ратификације доводи до стања, као да уредба није нигда ни постојала (Esmein—Nézarđ нав. мјесто).

Но читаво ово питање ускраћивања ратификације (свеједно да ли се ради о наредби од нужде, изнимном стању или законској наредби) може се посматрати и с једног другог гледишта, тј; искључиво с тог гледишта, да се оним лицима, која су оштећена наредбом, чију је ратификацију отклонио парламент, даде накнада штете. У том смислу Krafft: *Essai d'une réglementation constitutionnelle des mesures de nécessité*, Lausanne 1935. Предлажући за швицарско право изрично нормирање случаја наредбе од нужде као и случаје, кад парламент преноси на владу „пуна овлашћења“, по чему у оба случаја, кад парламент накнадно одбије ратификацију не дјелује додуше

Законитост појединих дијелова уредбе, што се тиче временског периода између доношења уредбе и њене ратификације односно одбијања ратификације, просуђује се посве независно од питања ратификације, дакле начелно једнако као у вријеме, кад влада није уопће ни предложила, и није још ни требала предложити, уредбу на ратификацију. Законитост појединих дијелова такве уредбе просуђује се, у овом случају, начелно једнако као и при оној законској уредби, коју није влада дужна посебно предлагати на ратифицирање. Ова солуција није само, с правног гледишта, посве логична и исправна, већ је она и најпрактичнија. Ако се заузме противно стајалиште, по коме ускраћивање ратификације ништи читаву уредбу од првог почетка, долази се до тешке правне несигурности, јер се досљедно укидају и сви акти, који су донесени темељем нератифициране уредбе. Ти су акти у то доба били потпуно законити и грађани су се мирно и у пуној вјери могли поуздавати у такве акте односно прописе уредбе, а сада би се уједаред морала накнадно ништити читава ова, законито стечена, правна ситуација! Ово ускраћивање могло би вршити јаче дјеловање, те и *pro praeterito* ништити читаву наредбу, само у оном случају, кад је то изрично статуирано у оном закону, који је овластио владу на доношење такве уредбе. Оваково се дјеловање нератифицирања не може презумирати, већ мора бити јасно и недвоумно одређено. При томе треба имати још у виду, да не може, у одређеној земљи, поједини закон по милој вољи доносити овакове одредбе. Ту се ради о посебном типу законске уредбе, а допустивост таковог типа законске уредбе не овиси од појединог закона, већ од самог уставног права (писаног или обичајног). Само ако уставно право одређене земље допушта овакову врст законске уредбе, може је и поједини закон одређивати.

Ако уредба није предложена на ратификацију у оном року који је предвидио закон, онда уредба протеком тог рока губи своју правну снагу. То је нормално и посве логично дјеловање овог рока, јер иначе се морамо питати, зашто је уопће закон одређивао читаву ратификацију с термином, у коме влада мора уредбу предложити на ратифицирање.³⁰⁾ Ако буде, ипак, уредба накнадно ратифицирана, онда овакова ратификација нормално не оснажује уредбу унатраг за оно вријеме, кад је већ уредба изгубила своју правну снагу. По ономе што смо сприједа истакли је посве јасно, да уредба због овог непредлагања губи своју правну

ово одбијање ретроактивно, али Федерално судиште може досудити накнаду штете лицима, којима је та наредба нанијела штету. „Nous n'avons retrouvé cette idée dans aucune autre loi, et nous comprendrions très bien que de nombreux contradicteurs élèvent leur voix à cet égard. Mais nous estimons, d'une part, que le risque n'est pas disproportionné parce que, d'une part, une loi réglera le détail, et que le Tribunal fédéral semble présenter suffisamment de garanties. D'autre part, il y a là, pour les justiciables, une garantie nécessaire contre les exactions possibles et les dénis de justice" (ibidem стр. 9).

³⁰⁾ Тако на пр. заступа у француској литератури Језе стајалиште, да уредба у том случају не губи правне снаге, већ да се једино може против владе покренути контрола парламента. Слично и Moreau стр. 377-8.

снагу само за будућност и да досљедно остају правоваљани сви акти, који су донешени на основу такве уредбе до оног посљедњег момента, у коме је влада требала предложити уредбу на ратификацију. Но закон може несумњиво дати и овој дужности владе, да у одређеном року предложи уредбу на ратификацију, и ово слабије значење, по коме уредба и унаточ непредлагања даље важи. Само што се ово не може презумирати, већ се мора дати из дотичног законског текста извести. У погледу оваковог нарочитог законског нормирања нема сличних уставноправних скрупула, кошто смо их сприједа видјели, будући да оваково прописивање само приближује читаву ствар обичној законској уредби.

Ако је влада у прописаном року предложила на ратификацију уредбу, али се парламенат уздржао од рјешења, уредба остаје у пуној снази. Другачије би било само онда, кад би закон изрично временски ограничио трајање законске уредбе; што закон без даљшега може учинити, баш тако кошто може донијети и законске одредбе, чије је трајање временски ограничено.³¹⁾ У начелу важи правило, да наведена уредба остаје на снази доклегод и какогод дуго траје поступак ратификације.³²⁾ Највише ће овдје

³¹⁾ При интерпретацији одређених позитивно-правних прописа може у том погледу доћи до великог спора, нарочито у случају уредбе од нужде. Тако се на пр. своједобно водио око овог питања велики спор у аустријској правној литератури о уредби § 14. При томе су се углавном искристализирала четири разна гледишта. По првом гледишту не може парламенат уопће више ни одобравати ни не одобравати уредбу од нужде, чим је пропустио донијети закључак у оној легислативној периоди, кад му је влада предложила уредбу на одобрење. Томе антиподно гледиште сматра неодобравањем и случај, кад парламенат није уопће донио закључка. Зато с истеком оне легислативне периоде, у којој је влада предложила парламенту на одобрење уредбу од нужде, губи ео ipso ова уредба правну снагу, уколико ју до тог времена не одобре оба дома. По трећем гледишту задржава уредба своју правну снагу и након истека легислативне периоде, али само уз претпоставку, да је влада увјек изнова предлаже новом парламенту. По четвртном, изгледа доминантном, гледишту задржавају неодобрене уредбе од нужде тако дуго своју правну снагу, док их или монарх не стави ван снаге, или их парламенат изрично не отклони. Посљедње може парламенат увјек учинити, све ако је влада и пропустила да предложи парламенту уредбу на одобрење.

Према новом аустријском регулирању из год. 1929 парламенат је временски ограничен у питању одобравања уредбе од нужде на четири тједна, након тога што је влада уредбу предложила парламенту. Након истека тог времена, може се таква уредба укидати или мијењати само редовним законодавним путем.

³²⁾ Ово је питање претресао наш Држ. савјет у својој пресуди од 10-IX-1935 број 2343 у предмету фирме Тата (Збирка Протић—Лучић, књ. II бр. 254). У својој тужби износи тужитељ, да је уредба о забрани оснивања радња великог обима од 1934 год. изгубила законску снагу с разлога, што још није, у смислу финансијског Закона, поднешена на одобрење Народном претставништву. Држ. савјет, пошто је утврдио, да је реч. уредба обнародована 6-XI-1934, а послата Народној скупштини на одобрење 9-XII исте год., сматра да је тиме испуњен услов законског овлашћења, да се уредба има „одмах поднијети на сагласност Народном претставништву.“ Према стајалишту Држ. савјета, како се види, у овом случају и рок од преко једног мјесеца значи „одмах“. „— — — — — и ако Народно претставништво брзо по њој не донесе одлуку, не стоји да је она услијед тога изгубила законску снагу — — — Она је добила законску снагу одмах по обнародовању по изричитом тексту

сумње изазвати случај уредбе од нужде. Та уредба засиже изравно и отворено у оно подручје, које је начелно по уставном праву резервирано за законодавца, а чини то без претходног одобрења законодавног тијела. Са строго конституционог гледишта било би овдје исправно и досљедно, да уредба од нужде аутоматски ступа ван снаге, ако је није парламентат у примјереном року, након што ју је влада предложила на одобрење, одобрио. Шутња парламента дјеловала би овдје као одбијање одобрења. Да би прописи уредбе од нужде даље важили, било би потребно и изрично одобрење парламента, а не само његова шутња. Ово исто важило би, разумије се, и за уредбу о изнимном стању. Међутим практичне потребе живота, правна сигурност итд. опирају се понешто овом досљедном провађању идеје уставности, па и при уредби од нужде важи обично сприједат поменути правни режим, по коме самом шутњом парламента уредба од нужде не губи аутоматски своју правну снагу, већ је тога ради потребан изрични закључак парламента.³³⁾ Свакако покреће ово питање баш при уредби од нужде извјесну сумњу, па је за препоруку, да се оно при позитивно-правном нормирању института уредбе од нужде и изрично регулира, а не да се простом шутњом пређе преко тог важног питања.

Све ово је за ону солуцију, како ју ми узимамо, тј. да ускраћивање ратификације не дјелује на ваљаност законске уредбе у прошлости, и посве нормално и практички. За противну солуцију, која стварно узима пендентност читаве законске наредбе и по којој овиси судбина законске наредбе, и што се прошлости тиче, од ратификације, настаје практички врло тешка ситуација, кад парламенат завлачи с ратификацијом овакове законске уредбе.³⁴⁾ А парламенат често не само да завлачи с ратификацијом, већ и уопће ставља у заборав уредбе, које би требао рати-

закона и важи, и ако Народно претставништво о њој још ништа није ријешило, све дотле док не наступе такве чињенице, из којих се може позитивно закључити, да је Народно претставништво одбило да да сагласност“.

³³⁾ По новом аустријском регулисању из год. 1929 има парламенат свој закључак гледе уредбе од нужде донијети у року од четири тједна, пошто му је предложена на одобрење. Ако то парламенат не учини, ур. од нужде не само да аутоматски не губи своје правне снаге, већ се, напротив, њена правна снага још учвршћује, будући да се након тог времена уредба од нужде може укидати или мијењати само редовним законодавним путем. Другачије нормира ову ствар аустр. Устав од год. 1934, по коме ур. од нужде ступа, након три године, аутоматски ван снаге (али се, уз законске услове, може поновно донијети). Доста је парадоксално, што ово нормирање ауторитативног режима, с формалног гледишта, одговара више конституционом начелу, неголи нав. регулирање од год. 1929. — Код појединих њемачких земаља важило је само у Бадену, а изгледа и у Виртембергу, да ур. од нужде губи аутоматски своју правну снагу, ако земаљски сабор не донесе закључка до конца своје сесије. — По чехословачком регулисању губе обвезну снагу уредбе од нужде, које не прихвате оба дома Народна скупштина у року од два мјесеца по састанку.

³⁴⁾ У том погледу је сигурнији енглески сустав, гдје се сличне владине уредбе шаљу бироу парламента и добивају правну снагу, ако им се парламенат, у одређеном кратком року, није успротивио.

фицирати. Тако на пр. опсежне Poincaré-ове декрете из год. 1926, који су, уз остало, нарочито измијенили режим опћина и департамана, није уопће парламенат, не гледајући на ситне изузетке, ратифицирао. А сличне примјере сусрећемо и у другим парламентима. На тај начин се пендентност наредбе продужује у недоглед и ствара тешка правна несигурност: грађани не знају, да ли ће ти многобројни акти, који су донешени у то вријеме, остати или неће остати на снази. Но заступници ове тезе не воде о овој појави довољно рачуна.

Проблем је ратификације, како смо се могли увјерити, много сложенији, него што се то често приказује. Потребно је тачно рашчланити његова поједина питања. Онда се јасно види, да се ратификација не може јединствено третирати, већ да треба, у првом реду, строго разликовати три случаја: а) уредбу од нужде односно ур. о изнимном стању; б) самовољно донесену уредбу, коју би имао закон накнадно легализирати и с) такову законску уредбу за коју је односни закон изрично и унапријед одредио, да се има накнадно предложити на ратификацију.

Унив. проф. Иво Крбек

МАНОЈЛЕСКОВА ТЕОРИЈА ПРОТЕКЦИОНИЗМА

I. Румунски професор политичке економије Манојлеско подвргао је Смес-Рикардову теорију упоредних (компаративних) трошкова оштрој критици. У свом опсежном делу „Националне производне снаге и спољна трговина“¹⁾ он је покушао да обори теорију упоредних трошкова и постави властиту теорију протекционизма. Овај значајни потхват изазвао је у америчкој, енглеској, француској, талијанској и немачкој научној литератури живу дискусију на коју се Манојлеско осврнуо први пут у једном чланку.²⁾ а други у поменутом немачком издању. Што је ово Манојлесково дело било предмет живљег интересовања³⁾ него и једно поратно дело из привредне науке, потпуно је разумљиво, кад се има у виду да теорија упоредних трошкова од свог постанка до данас, тј. кроз више од сто година, суверено влада у привредној науци. До данас она није нашла озбиљног критичара. Сам Фридрих Лист који је у свом „Националном систему политичке економије“ (1841 г.) поставио учење о „производним снагама“ и тражио увођење васпит-

¹⁾ Mihail Manoilescu, Die nationalen Produktivkräfte und der Aussendhandel, Junker und Dünhaupt Verlag, Berlin 1937. Овом делу на немачком претходило је француско издање под насловом „Theorie du protectionisme et de l'échange international“ Paris 1929, као и преводи овог издања на енглеском, португалском и талијанском. Немачко издање последње је и најпотпуније, јер је писац у њему дао последњу редакцију своје теорије. Зато ћемо се ми у даљем излагању њега држати.

²⁾ „Arbeitsproduktivität und Aussenhandel — Ein Beitrag zur Theorie des internationalen Handels“ (Weltwirtschaftliches Archiv, Juli 1935).

³⁾ Сам Оулès посветио је критици његовог француског издања студио од 450 стр. (Firmin Oulès, Le problème du commerce international, Paris 1934).

них царина, оставио је темеље Смес-Рикардове теорије нетакнуте. Лист, наима, није ни покушао да теорију упоредних трошкова обара, јер њену тачност у основи признаје, и свој захтев за увођењем васпитних царина заснива само на потреби оспособљавања привредних снага у земљи за каснију конкуренцију са иностранством. И према Листу свака царинска заштита домаће производње, па и васпитна, представља жртву привреде — дакле сасвим у складу са гледиштем теорије упоредних трошкова — и њено оправдање лежи искључиво у васпитном карактеру заштите, која самим тим мора бити привремена и омогућити каснију делатност заштићене производње на основи конкурентске производње у иностранству.

Листу Манојлеско приговара: 1) да је своју теорију васпитне заштите засновао на неекономским — политичким аргументима и 2) да своју теорију протекционизма није формулисао тако, да она привредном политичару пружа критериум, помоћу кога ће он знати у којим је случајевима протекционизам оправдан, а у којима не.

Зато је он себи ставио у задатак, да економским аргументима докаже погрешност теорије упоредних трошкова и, место ње, постави властиту теорију протекционизма. Тај свој задатак он врши на четири стотине страна свога опсежног дела на начин коме се не може одрећи оригиналност.

II. Полазна тачка Манојлескове критике теорије упоредних трошкова и основа његове теорије протекционизма је појам радне продуктивности. То је просечна нето-вредност произведена од једног радника у једној години (стр. 70; бројеви у загради обележавају стране цитираног дела). Под нето-вредности разуме он вредност производње (изражене у новцу), која се добије кад се од њене бруто-вредности одбију преегзистенцијалне вредности. У последње вредности пак, спадају сировине, помоћни материјал, спољна погонска снага и амортизација машина у индустрији; или семе, помоћни материјал, погонска снага и амортизација алата и машина у пољопривреди. Сви ови фактори сачињавају, по М., вредности које су постојале пре производног процеса у привредној грани у питању (отуд преегзистенцијалне), тј. произведене су у другим привредним гранама и за испитивање продуктивности гране у питању немају важности. Зато долази у питање само нето — вредност производње, коју сачињавају наднице, порези, пасивне камате и предузимачка добит. Према томе, по М. нето — вредност обухвата само оне елементе, који директно произлазе из привредне гране у питању, а радна продуктивност део те вредности, који отпада на једног радника. Нето-вредност да се и друкчије изразити, као диференција вредности која излази из једне фабрике и вредности која је у њу ушла у облику напред поменутих производних елемената.

Радна продуктивност показује од једне до друге привредне делатности знатне разлике. То долази отуда што сваки рад није исти, јер је ефекат рада који се добије голим рукама знатно мањи од оног који се постиже помоћу модерних машина. Према томе,

радна продуктивност ће зависити од „квалитативног квоциента“ (121), који долази до израза у величини специфичног капитала, тј. капитала који отпада на главу радника запосленог у дотичној индустрији. Пошто је однос рада према капиталу у индустрији знатно повољнији у корист последњег него у пољопривреди, тј. квалитативни квоциент рада у индустрији већи него у пољопривреди, то М. закључује, да је радна продуктивност у пољопривреди знатно мања него у индустрији. При том он не мисли на „физичку“ продуктивност, изражену у количини материјалних добара (производа дотичне индустрије), него привредну продуктивност, као израз вредности (у новцу) тих производа. И у том смислу радна продуктивност пољопривреде заостаје иза индустријске, тј. вредност рада пољопривредног радника у јединици времена заостаје иза вредности произведене од индустријског радника. Овај свој закључак М. испитује на статистичким подацима о народном дохотку појединих земаља. Тако је нето производње руске пољопривреде концем прошлога века по глави износила 5,5 фунти а у индустрији 21,5 фунти, тј. четири пута више. Одговарајући бројеви за енглеску пољопривреду и индустрију у исто време износили су 65 и 102 фунте стерлинга, што значи да је продуктивност пољопривреде заостајала за 1,57 пута (127). Али и у самој индустрији односно пољопривреди постоје делатности са већом или мањом радном продуктивношћу. На основу тога М. прави скалу привредних делатности, с обзиром на величину њихових радних продуктивности, на чијем челу стоји хемијска индустрија, а испод које се нижу остале индустријске и пољопривредне делатности.

Адам Смит је утврдио, да је за једну земљу корисно да пребегне увозу робе коју у земљи може производити само под горим условима тј. са већим трошковима него иностранство. Рикардо је овом додао да се за земљу исплати да прибегне увозу и онда, кад робу производи јефтиније него иностранство, само ако производи неки други артикал са већом диференцијом трошкова производње према иностранству него код првог артикла. Познат је онај Рикардов класични пример са Енглеском, којој је потребан годишњи рад од 100 радника за производњу одређене количине платна и 120 радника за производњу вина одговарајуће вредности, и Португалом, који исту количину платна производи са 90, а вина са 80 радника. Према Рикардовој теорији упоредних трошкова Португалу би се исплатило, и поред предности у производњи оба артикла, да пређе искључиво на вино, док би Енглеска имала да се ограничи на нице платна. За ово тврђење Рикардо је, по М. префутно морао учинити три претпоставке: 1) да је вредност робе идентична са трошковима њене производње; 2) да се трошкови производње састоје искључиво из трошкова рада (наднице); и 3) да су наднице у једној истој земљи једнаке, тј. да зависе само од количине рада.

М. одбија теорију радне вредности на којој је Рикардо засновао своју теорију упоредних трошкова. Вредност се не да свести без остатка само на рад. Противно схватање води закључку да је сваки рад једнак — тј. квантитативном схватању рада. Рад

међутим показује од случаја до случаја знатне разлике, које се већ у једној фабрици запажају између квалификованих и неквалификованих радника. У привреди земље пак, ове разлике се примећују у свакој појединој делатности и зависе првенствено од специфичног капитала који се у њој употребљава. М. не везује своје схватање ни за какву теорију вредности, него полази од стварних односа, који се очитују у цени производа. Тим он напушта полазну тачку Рикардову који узима трошкове производње као једино меродавне за одмеравање корисности својих закључака. Цена и трошкови производње су, по М. дијаметрално различите категорије, јер прва зависи од понуде и тражње и показује у току времена сталне варијације, док друга претставља константну величину.

М. зато оспорава тачност Рикардовом тврђењу да се само исте вредности размењују у међународној трговини. Другим речима, Португал, дајући своје вино за енглеско платно, у ствари не размењује производ свога рада за исто толики рад. Јер, ако се узме да производња платна, захваљујући већем специфичном капиталу, помоћу кога се она врши, изискује два пута мање руку него производња вина, то ће размена имати за предмет рад од напр. 100 за онај од 50 руку (197). Овде М. црпе свој главни аргуменат против теорије упоредних трошкова: у спољној трговини не долази до размене производа једнаке радне вредности него неједнаке. Ту М. налази објашњење зашто су индустријске земље богатије од пољопривредних. Оне нуде предмете мање радне вредности (јер индустрија ради већим специфичним капиталом) за друге које крију у себи рад више руку (јер је природа пољопривредног рада више мануелна). Румунски економиста сматра да теорија слободне трговине, поникла у великим индустријским земљама, пружа управо класичан систем, под чијим се окриљем врши експлоатација аграрних од стране индустријских земаља. Јер, препоручујући првим да остану код аграрне производње, зато што ту, пред индустријским, поседују предност, она трајно оставља аграрне земље у стању примитивне производње која им не дозвољава да свој привредни развој доведу на степен индустријских земаља. Зато М. на место Рикардове теорије упоредних трошкова, поставља своју која каже да релативна предност једне земље у производњи једног артикла није довољан разлог да се та земља определи за тај артикал, јер је за то меродавна већа радна продуктивност његова (188).

Овде почиње М. теорија протекционизма. Језгро проблема лежи у одлуци, да ли роба која се производи за извоз стоји на вишем или нижем степену радне продуктивности, него роба која би се производила у земљи (250). Први критеријум за то је просечна радна продуктивност у земљи, која се добије кад се целокупна нето производња у земљи подели са бројем радника (у најширем смислу). Ако радна продуктивност домаће производње неког новог артикла знатно прелази просечну продуктивност у земљи, онда се мора с тим рачунати да роба за извоз, произведена у земљи, показује нижу радну продуктивност него нови артикал који има да се произведе (253—4). Кратко речено: просечна

радна продуктивност земље претставља граничну вредност између појединих производних делатности (постојећих и могућих).

Али просечна продуктивност претставља само сумарни критеријум. За конкретне случајеве М. располаже тачнијим решењем. Да би се утврдило, да ли је корисно један артикал увозити или га у земљи производити, потребно је испитати, који би артикли домаће производње дошли у питање за плаћање увоза артикла у питању и да ли је њихова радна продуктивност већа од радне продуктивности робе која се увози. Решење, на чијој страни буде већа радна продуктивност, биће једино меродавно за постављено питање. Из ове искључиве важности радне продуктивности М. добија одговор и на питање, до које је мере оправдано подизање царине ради заштите домаће производње једног артикла. На то он каже, да то за одлуку о заштити домаће производње нема нарочитог значаја. Може за један артикал бити потребна и заштита од 100, 200% и више, па да целисходност заштите опет не дође у питање, само ако радна продуктивност тога артикла за њу говори. Према М., постоје управо свега два критеријума за одлуку против или за заштиту домаће производње једног артикла. То је: 1) радна продуктивност робе, за случај да се она производи у земљи и 2) место које ова радна продуктивност заузима у скали продуктивности свих привредних грана земље (265). Све ово доводи М. до формуле, по којој је за једну земљу боље да подиже продуктивније делатности, па макар и под неповољнијим околностима, него слабије продуктивне под повољним условима. Или још јаче изражено: боље је производити скупу робу скупље него јефтину јефтинеје (267)!

Све ово М. објашњава на следећем примеру: Румунија добија чески угаљ по цени од 500 леја од тоне. Иста количина румунског угља истог квалитета кошта 900 леја. Румунија међутим производи и кукуруз по цени од 2000 леја од тоне, док га Чехословачка производи само по 3000 леја. Према класичној теорији, Румунија би имала да се ограничи на производњу кукуруза, а Чехословачка на ону угља.

Радна продуктивност експлоатације угља у Румунији износи 72.000 леја (годишње по раднику), док је она производње кукуруза око 16.000 леја. Кад Румунија, дакле, сама производи угаљ, значи да ће са једним радником произвести $72.000 : 900 = 80$ тона угља. То је резултат индустриског пута. Удари ли Румунија комерцијалним путем и посвети се производњи кукуруза, рачун ће овако изгледати: годишњи рад једног радника даће $16.000 : 2.000 = 8$ тона кукуруза. Ових 8 тона моће ће се продати Чехословачкој по 3.000 леја тј. за 24.000 леја. С том сумом Румунија ће моћи да набави $24.000 : 500 = 48$ тона угља. Значи да ће добит властите производње угља у овом случају изнети $80 - 48 = 32$ тоне угља (232 и сл.).

III. Далекосежност изложених М. мисли произлази из самог предмета њиховог. Овде се не ради само о једној теорији економске науке, макар и таквој која се досада сматрала необоривом, него о основном принципу те науке. У питању је економска

вредност поделе рада, која је досад сматрана (и данас се сматра) основом привредне делатности уопште. Многи критичари М. теорије протекционизма сматрају, да је румунски економиста ударио на тај основни принцип владајуће науке о привреди.

Уколико изложено схватање румунског економисте стварно погађа принцип поделе рада? Подела рада у основи, и према М., задржава своју привредну вредност. Он не оспорава да подела води повећању богатства. Али та корисност различна је према томе, да ли је подела рада извршена у оквиру једне привредне целине (државе) или на међународној основи. У границама државе она доводи привредне снаге до оптималног развоја и њену корисност овде М. не доводи у питање. Али међународну поделу рада подвргава он оштрој критици, јер се, вели он, заснива на површном уопштавању користи поделе рада у неком фабричном подuzeћу на целокупну привреду света. Таква привреда не постоји као целина, постоји само збир националних привреда. Према томе, ако би стриктна примена међународне поделе рада и могла довести до повећања богатства целокупног човечанства, то још не значи да би она престављала оптимум и за румунску односно сваку другу националну привреду појединачно. Ако би подела рада Румунији доделила да се бави само пољопривредом, а Енглеској само индустријом, онда би Румунија, и поред светског оптимума, морала да трајно остане при нижеразредним тј. мање уносним привредним делатностима. Томе стварно, по њему, и води примена теорије упоредних трошкова. Она осуђује читав низ земаља на мање ефикасан рад, јер их, под изговором нерентабилности, лишава ефикасне индустријске делатности.

Националним привредама дакле, не може бити циљ привредни оптимум целокупног човечанства, него оптимум њихових привреда. Њега пак оне могу постићи само водећи рачуна о повећању ефикасности човечијег рада, тј. бирајући оне привредне делатности које на главу становника дају највећи нето-производ.

Као што видимо, М. оспорава вредност само међународној подели рада, чији су принципи изложени у поменутој Смес Рикардовој теорији. Настаје сада питање, да ли је М. могао потврдити тачност основног принципа поделе рада а оспорити корисност његове примене на међународном пољу. Пре него што покушамо да докажемо неснованост овог схватања, потребно је да расправимо нека споредна питања.

Проблем се овако поставља: Једна земља располаже извесним капиталом и бројем радника. Да ли ће она то искористити за проширење неке извозне делатности (рецимо производње пшенице), чијим производима туче инострану конкуренцију, или ће то употребити за подизање неке индустрије (рецимо текстилне), чија је делатност могућа само под окриљем царинске заштите? Одлука има да падне у корист оне делатности која привреди земље доноси више користи. Рикардо би се одлучио за проширење извозне делатности (пшенице) без обзира на њену природу; М. пак, за подизање домаће производње (текстине индустрије), ако је она нека индустријска, а извозна делатност аграрна. Рикардов кри-

теријум су мањи трошкови производње, М. већа радна продуктивност.

М. критикује Рикардов критеријум, што он води рачуна само о трошковима производње, и што му је рад једино мерило за то рачунање. Овом његовом приговору можемо се прикључити па да ипак суштину схватања Рикардовог оставимо неокрњеном. Тачно је да за одмеравање користи преласка Румуније на властиту производњу текстилија не игра одлучујућу улогу, само са којим је трошковима она досада производила пшеницу, којом је плаћала увоз текстилних производа, него и по којој је цени пшеницу продавала.³⁾ Али М. је овде у ствари више формално коригирао Рикарда него стварно. Јер Рикардово истицање производних трошкова долази од његовог свођења вредности добара искључиво на рад и његовог схватања цене. Као што је познато, Рикардо је сматрао, да објективна вредност умноживих добара зависи од релативне количине рада потребног за њихову производњу. Тржишна цена пак показује тенденцију сталне осцилације на више и ниже око објективне вредности, тако да се вредност, на дуже времена посматрана, може узети као средња цена. Рикардо према томе, полазећи од производних трошкова, није негирао стварну цену, него само покушао да јој да постојанију садржину изражену у радној вредности, која не подлежи несталним ђудима понуде и тражње.

Познато је, да је и сам Рикардо био несигуран у својој теорији радне вредности.⁴⁾ Утолико одбијање М., да је у своје схватању спољне трговине узме за полазну тачку, постаје разумљивије. Међутим, он ипак у својој интерпретацији Рикардовог схватања радне вредности даје нека произвољна тумачења, на која је потребно да се осврнемо. Ту спада пре свега приговор квантитативног рада, који М. упућује Рикарду. Тешко је веровати да последњи, говорећи о вредности која зависи од количине рада, није водио рачуна о свим индивидуалним разликама рада, које су се у пракси морале показати и у његово време почетног развоја капитализма. Рикардо је мислио на просечни рад, као општи именоватељ вредности, јер се иначе појам вредности не би дао засновати на тако неуједначеном елементу. То је уосталом, Карл Маркс у својој теорији вредности, ослањајући се на Рикарда, нарочито јасно истакао. Да би подвукао своје схватање о значајној улози капитала за квалитет рада, М. је ограничио своје испитивање само на једну индустријску грану и тим пошом од сасвим друге претпоставке него Рикардо. Јер по последњем је и капитал резултат рада и његова вредност долази до израза у вредности финалног производа те индустрије, и ако је она настала у читавом низу претходних привредних делатности.

ANALI PFB | anali.rs

³⁾ Упореди проф. д-р Милан Тодоровић, Међународна трговина и трговинска политика, Београд, I део, страна 30 и сл.

⁴⁾ Он није успео да вредност капитала сведе само на рад, јер се капитал на капитал није дала свести на исти именоватељ као остала привредна добра.

Али, као што рекосмо, теорија упоредних трошкова није нераздвојно везана за теорију радне вредности. Рикардо је у ствари само у свом примеру са енглеском и португалском производњом платна и вина трошкове претставио у раду. Место 90, 100 и 120 радника односно радних година он је могао да исто изрази у фунтама стерлинга и да на том доказује тачност своје теорије. Модерно схватање теорије упоредних трошкова стварно и напушта мерење радном вредности и трошкове изражава у новцу.⁵⁾

Као што видимо, М, није могао оборити теорију упоредних трошкова у њеној основи. Да би то на други начин постигао, он прибегава стварању новог појма — радне продуктивности. Људски рад је дакле и код М. главни фактор привредне делатности али на сасвим други начин него у теорији радне вредности. Док последња привредно добро посматра као искључиви резултат рада, дотле је оно код М., сасвим исправно уосталом, резултат људског рада и капитала. Али он ту своју полазну тачку брзо напушта и људском раду у привредној делатности земље придаје главно значење, јер је човек, односно покриће његових потреба, узрок и циљ сваке привредне делатности. Зато М., процењујући корисност једне привредне делатности, узима величину производње (односно њену вредности изражену у новцу) која отпада на главу као једини критеријум.

Сводећи корисност привредне делатности искључиво на радну продуктивност М. је учинио две кардиналне грешке.

Пре свега, он је постао сам себи недоследан кад је пошао од владајућег мишљења да је производња резултат координације двају фактора, рада и капитала (природа се по себи разуме), па онда свео све на рад.⁷⁾ То је с правом највише нападана тачка М. схватања вредности привредне делатности, коју он није успео да одбрани ни у свом последњем (напред цитираном) делу. За једностраност М. схватања карактеристично је, да он у свом опсежном делу овом проблему посвећује свега 4 стране! Капитал он посматра само као фактор од ког зависи „квалитативни коефицијент“ рада. Постави ли се у пракси питање набавке капитала за подизање неке производње, за чије оправдање говори аргуменат радне продуктивности, код М. не налазимо одговор, јер то, по њему, уопште није питање теорије него практичне политике. „За теорију је довољно да докаже, да једна привредна делатност, која по својој природи поседује специфичну вредност пред другим делатностима, ствара нове вредности са већим интензитетом него остале делатности. Тим је одређен правац привредне политике. Са колико се жртва постиже овај циљ сасвим је други проблем.“ (117) Ово схватање задатка теорије не може да издржи критику. Ако се и прими, да је њен главни задатак одре-

⁵⁾ Упореди Тодоровић *op. cit.*, стр. 26 и сл. Он ту лепо објашњава теорију упоредних трошкова узимајући „јединицу продуктивне снаге“, под којом он разуме збир продукционих фактора, дакле: извесну количину капитала, извесан број радних дана, дејство и утицај природних елемената итд.

⁷⁾ Упореди Oulès, *op. cit.* стр. 321.

ђивање могућих праваца практичне политике, мора се имати на уму, да се све претпоставке које теорија поставља за постизање својих закључака, морају заснивати на привредној стварности. Другим речима, теорија не сме одређивати могућности у ваздуху, које немају подлоге у датим околностима привредног живота, јер би за практичну политику била недокучива па према томе и неупотребљива. Овакво схватање М. даје нам само објашњење зашто је, например, енглеска или немачка производња на главу становника већа него румунска или југословенска, али не и критеријум за одмеравање привредне целисходности царинске заштите у конкретним случајевима. Привредни политичар би тако у датом случају често морао донети одлуку супротну М. теорији, и поред веће радне продуктивности индустрије у питању, и то само зато што не располаже довољним капиталом.

Али М. је пошао од претпоставке да капитал и људски рад привредном политичару стоје на расположењу и он се пита, где да их употреби, за проширење производње извозног артикла или за подизање интензивније домаће производње. Дозволићемо да капитала има довољно и за оснивање најинтензивније делатности — хемиске индустрије. Да ли би у том случају одлука у корист ове индустрије била оправдана? Ми мислимо да не би. Јер није реч само о „усплењу“ капитала него и о запослењу расположивих радних снага. Ми знамо, да рад и капитал, координирани у производном процесу, стоје у извесном размеру који варира према свакој привредној делатности. Тако је у интензивној хемиској индустрији тај однос за капитал много повољнији него у рударству или пољопривреди. Другим речима, ако располажемо на пример са 10,000.000 динара, ми ћемо, подижући хемиску индустрију, морати потрошити 9,000.000 динара у непокретне инвестиције, а за сировине и наднице остаће нам само 1,000.000 дин. Јесмо ли у почетку, поред ових 10,000.000 мил. дин., имали за задатак да запослимо и 1.000 радника, ми ћемо у хемиској индустрији са преосталим 1,000.000 дин. моћи да запослимо рецимо само 100 радника. Тако ћемо ми, идући за М. критеријумом радне продуктивности, подићи хемиску индустрију (заштићену високим царинама), али ће нам 900 радника остати изван производног процеса, тј. некорисно за стварање привредних вредности. То значи, да је у овом случају радна продуктивност — којој је циљ што већи нето-производ по глави становника — потпуно промашила циљ. Њена примена је у ствари смањила производњу привреде. Ударимо ли другим путем пак, тј. употребимо ли расположиви капитал и радну снагу за подизање мање интензивне привредне делатности у којој ће координација оба производна фактора претстављати оптимум, ми ћемо, на супрот радној продуктивности, добити већи привредни ефекат. Буде ли то рударство или нека пољопривредна култура, ми ћемо истина, по глави запослене радне снаге имати мању продуктивност, али ће зато, запослењем свих расположивих радних снага, производња по глави становника бити већа. Овом другом решењу нас води теорија упоредних трошкова, јер у рентабилитету, на коме она заснива привредно оправдање једне делатности, долазе до израза сви производни фактори

(стање на радном тржишту утиче на величину наднице, а преко тога и на рентабилитет; понуда и тражња капитала такође утиче на величину производних трошкова односно рентабилитет произвођње).

Други недостатак појма радне продуктивности сачињава формулисање нето-продуктивности, која је њен главни елемент. Нето продуктивност је, као што смо већ рекли, разлика бруто производње и преегзистенцијалних вредности једне привредне гране. Шта су ове вредности такође смо рекли: то су вредности створене у привредним делатностима које су претходиле делатности у питању. Овај поступак доводи до изолираног посматрања једне привредне гране, без обзира на то што су поједине гране, нарочито у спољној трговини, међу собом често нераставно спојене.

Да се ради само о израчунавању интензитета рада једне привредне делатности, ово ограничавање радне продуктивности на једну грану имало би свога оправдања. Али у питању је нешто више, наиме, утврђивање целисходности судбоносних мера привредне политике за једну земљу, које би се, по М., имало да изврши на основу тако једностраног критеријума као што је радна продуктивност.

Овакво схватање омогућило је М., да у свом израчунавању корисности подизања једне привредне делатности у Румунији остави по страни читав низ фактора, који се апсолутно морају унети у такав рачун. Ту спадају сировине, помоћни материјал, спољна погонска снага, машине (одн. њихова амортизација), једном речи све оне преегзистенцијалне вредности које М. одбија од бруто производње, кад израчунава радну продуктивност. За овакав поступак М. даје површно оправдање: овде се ради, вели он, о питању која се реална производња постиже у једној индустрији, односно производној грани. „Кад се дакле ради о том, да се установи ова стварна производња — и ништа више — онда је недозвољено урачунавати и онај део који је произведен у другим подuzeћима одн. производним гранама“ (39). Ми смо већ нагласили да појам радне продуктивности, и овако формулисан, има своју вредност, али само за друге сврхе, а не ову коју му је румунски економиста наменио. Овако рачун испада погрешан, јер сада није реч само о том, да ли ће Румунија (подижући властиту производњу хемиских производа чији је увоз досада плаћала житом) извоз жита једноставно заменити властитом производњом хемиских производа, него и о другим производима чија је потреба настала тек после ове операције. Да би ово боље објаснили, морамо се овде мало задржати.

Румунија је подигла хемиску индустрију (која се по схватању класичне школе не рентири) место проширења производње жита, којим је досад плаћала увоз хемиских производа. За израчунавање корисности ове операције М. би једноставно упоредио вредност нето-произвођње по раднику у хемиској индустрији и култури жита и разлику приписао корисности хемиске производње. У ствари, подизањем властите хемиске производње, Румунија неће више увозити производе ове делатности, али ће се зато појавити:

увозна потреба свих производа неопходних за подизање, одржавање и рад ове индустрије, а то су машине, сировине и други артикли. И тај увоз треба плаћати — свакако извозом жита. Количина жита потребна за то плаћање биће мања од оне којом су се плаћали готови хемиски производи, али она ће бити знатна. Вредност те количине треба одбити од вредности нето-производње хемиске индустрије, па тек онда израчунавати нето-производњу по глави радника — тј. радну продуктивност те производње. Резултат који се добије показаће, да је тако израчуната радна продуктивност хемиске производње мања од оне у производњи жита. Другим речима, резултат ће говорити за схватање теорије упоредних трошкова!

Овај наш закључак не мења се ни у случају да Румунија сама производи све поменуте артикле, за подизање, одржавање и рад нове индустрије (тј. машине, сировине итд.). У том случају истина, неће се говорити о потреби увоза ових производа, него о већем броју радника потребних за добивање готових хемиских производа у земљи. Тако ће се броју радника, запослених директно у хемиској индустрији, морати додати и они што раде у производњи сировина и индустријских инсталација, тако да ће се сада нето-производња хемиске индустрије делити са већим бројем и радна продуктивност ће испасти знатно мања него што рачуна М.

Сведемо ли ове закључке на поменути М. пример о властитој производњи угља место његовог увоза из Чехословачке, добићемо сасвим друге бројеве. Пре него то учинимо међутим, морамо констатовати, да се М. подаци о ценама и радној продуктивности у румунској производњи кукуруза морају подвргнути коректури, и ако их је он израчунао на основу стварног стања. Цене је он узео из времена изузетно тешких прилика пољопривреде када су оне, услед светске аграрне кризе, стајале испод рентабилитета те производње. Моментане цене, међутим, не могу се узети за мерило корисности једне политике, чије се дејство протеже на више деценија. С друге стране, израчунавање радне продуктивности културе кукуруза испало је још погрешније, што је број радних руку у заосталим сељачким привредама већи него што би привредно било потребно и то из разлога што с једне стране, традиционалне везе сељака са земљом, а с друге, немогућност неразвијене индустрије да апсорбује сав вишак сеоског становништва успорава флукуацију становништва из пољопривреде у индустрију, тако да на једном парчету земље остаје више радних руку него би било потребно. Теоретско расправљање проблема међутим, има да пође од потребне радне снаге, а не случајних (непривредних) момената као што је поменути. Са том коректуром у М. примеру продуктивност рада културе кукуруза не би била изражена само са 16.000 леја (на супрот 72.000 леја производње угља), него можда, 40 или 50.000 леја. Одбијемо ли сада од нето-продуктивности производње угља трошкове око амортизације поменутих преегзистенцијалних вредности радна продуктивност ове индустрије биће, на супрот М. рачуну, мања од горе поменуте.

Ми признајемо да у овим бројевима има доста произвољности. Они не изгледају убедљиви, јер се ради о делатности (експлоатацији угља) код које се погрешке М. рачуна теже примећују. Ставимо ли се међутим, на његову теорију протекционизма, према којој већа радна продуктивност једне привредне делатности даје пуно оправдање за њену заштиту без обзира на трошкове производње, онда произлази да би се Румунији исплатило да подиже и такву производњу, за коју би машине добављала из Америке, сировине из Аустралије, а погонску снагу (угаљ) из Енглеске. Ту би преегзистенцијалне вредности још јаче дошле до изражаја и њихово израчунавање при добијању радне продуктивности величину ове убедљивије довело у питање.

Овим смо ми, надамо се, доказали двоструку неоснованост појма радне продуктивности: као аргумента против теорије упоредних трошкова и као искључивог критеријума за полититку протекционистичке заштите домаће производње.

*

Теорија упоредних трошкова, с обзиром на претпоставке од којих је пошла, остала је дакле, у својој основи, и после М. у снази. Уколико би се њене претпоставке, саобразно захтевима високо развијених привреда у свету, могле изменити или допунити, није предмет расправљања ових редова. Потребно је ипак кратко указати на погрешност М. мишљења да теорија упоредних трошкова неке привреде осуђује да се трајно баве пољопривредним радом, а друге предодређује за „виши“ индустријски рад. То она није могла тражити ни због закона опадајућег приноса земље, који не дозвољава да се пољопривреда неограничено шири јер би свако даље повећање приноса изискивало несразмерно веће трошкове. Ови би опет смањили упоредну вредност те производње према иностранству и капитал би у другим делатностима тражио рентабилнији пласман. Овај се закључак истина, не да директно извести из теорије упоредних трошкова, јер се она заснива на претпоставци на проширење привредне делатности у питању неће за собом повући релативно повишење трошкова производње. Са ове стране теорији се могу приписати извесни недостаци. Њихово испитивање међутим, прелази оквир задатка постављеног у овом чланку.⁶⁾

Д-р Гојко Грђић

⁶⁾ С тим у вези упућујемо читаоца на радове: d-r Erich Carell, *Arbeits-einsatz und Freihandel* (Weltwirtsch. Arch., Jan. 1937); *Der Schutz heimischer Wirtschaftszweige und die Theorie der komparativen Kosten*, од истог писца (Weltwirtsch. Arch. Nov. 1937). Још значајнији су радови америчких писаца, нарочито S. Patten-a и Taussig-a, који протекционистичку политику своје земље бране социјалним аргументима. Они сматрају, наиме, да младе и јаке земље, као С. А. Д., могу приступити заштити производње, која ради и под неповољним условима него иностранство, само кад земља није у стању да расположиве радне снаге запосли у извозној делатности. Изостанак земљишта у овом случају довео би до стрпоштавања наднице, јер делатност производње у питању могућа само помоћу заштите, тако да заштита у овом случају налази оправдање у социјалним разлозима. (Oulès, op. cit. стр. 310 и сл.)

ЗАБЛУДА О БИТНИМ ОСОБИНАМА СТВАРИ

— ПРИЛОГ КРИТИЦИ ТЕОРИЈЕ О НЕДОСТАТЦИМА ВОЉЕ —

И поред бројних прописа принудног карактера и поред све чешћег државног интервенционизма, основна црта приватног права налази се, по нашем мишљењу, у чињеници да је појединцима начелно препуштено да сами регулишу своје међусобне односе. Вољи појединаца призната је, у начелу, моћ да ствара, мења и укида правне односе у подручју приватних интереса.

Само, да би воља појединаца уживала овакову аутономију, од ње се захтевају извесне особине озбиљности и истинитости.

Извесна лица, већ због својих телесних или душевних недостатака, немају снакву вољу каква се с правом тражи за заснивање правних односа, и њима закон не признаје пословну способност. Таква су на пр. деца и душевни болесници. Но и воља лица телесно развијених и душевно уравнотежених може бити недовољна. Изјаве таквих лица не морају увек и неминовно одговарати њиховој истинској вољи. Разне околности, као страх, превара, заблуда могу навести човека, да изјави нешто што иначе не би никад изјавио.

Правни писци и законодавци сложили су се, да такве изјаве воље неће заснивати правне односе, или да ће заснивати односе који се могу обарати. Модерно право изградило је читаву доктрину о вољи и о недостатцима њеним, услед којих она губи своју моћ. Ванредно тешка питања поставила су се правницима, и они су их расправљали и расправљају их неуморно. Ретко је који проблем обрађиван у тој мери у правној теорији. Многи писци су на њему стекли славу: Wlassak, Schlossmann, Binder, Henle, Saleilles и толики други.

Само, питање је, да ли су правници који су се бавили проблемом воље увек били срећне руке? Да ли је сјајна и дубока теорија о вољи увек и тачна?

Узмимо један проблем којим се доктрина много бави: заблуду о битним особинама ствари која је предмет уговора. Већ само један поглед на предложена решења овог проблема довољан је да нам покаже да он можда није исправно постављен. Сувише има размимоилажења у појединостима. Аутори се нису сложили у томе, шта су то битне особине ствари? По ком критеријуму ценити битност? Који су услови да странка може да истакне своју заблуду?

Само у полазној тачци аутори су, чини се, сви сложни: овде се ради о једном недостатку воље који чини да цео уговор није пуноважан, да се може оборити. Ово схватање доктрине одлично изражава Demogue речима:

„Одлука једног лица може бити погрешна зато што оно придаје једној ствари особине које она нема.... у таквом случају лице је хтело оно што је изјавило, али је то хтело само услед своје заблуде. То је заблуда у самој вољи.“¹⁾

¹⁾ Demogue, *Traité des obligations* I, Sources I, стр. 361.

Али то је управо питање! Да ли је заблуда у овом случају један недостатак воље? Или се, можда, уговор руши из каквог другог разлога?

У чему би овде био недостатак воље? Несумњиво је, пре свега, да овде нема недостатка у погледу слагања двеју изјављених воља. Изјаве странака су, по претпоставци, подударне и овде нема ничег сличног оној врсти заблуде која се састоји у неспоразуму о природи правног посла, у неспоразуму о томе шта је предмет уговора итд...

Несумњиво је, затим, да изјава одговара вољи. Многи писци ово подвлаче, *Henle* и *Demogue* на пр., и признају тиме да овде нема оног недостатка који се састоји у несасгласности између унутрашње воље и изјављене воље, а какав имамо у случају заблуде при изјави, или у случају принуде.

Недостатак воље, у случају који нас занима, био би дакле недостатак саме унутрашње воље, као што каже *Demogue* у наведеном пасусу, и тиме би се заблуда о особинама ствари приближила недостатку воље какав имамо код преваре. Али зато недостаје недопуштена радња другог лица коју имамо по самој дефиницији код преваре. И тако се наш случај заблуде одваја од осталих случајева недостатака воље и заузима изузетан положај.

Доктрина цео наш случај, начелно, посматра као чисто психолошки недостатак воље, тиме што га означава као случај заблуде у мотивима (*Salleilles, Henle*). Али код конкретног решавања поступка сасвим друкчије и ту она постаје неразумљива.

Ако се наиме ради заиста о заблуди у мотивима, онда би за сваки конкретан случај требало испитивати важност погрешних мотива при одлуци. Међутим доктрина у начелу одбацује, као што се зна, заблуду у мотиву без обзира на његову важност и његову снагу. Ако је, на пример, неко мислио да му је родитељ умро, па је због тога, и једино због тога, купио црно одело, онда по учењу доктрине овде нема недостатка воље, иако је мотив силно јак. За доктрину је пресудна не снага мотива, већ чињеница да ли је мотив везан за ствар о којој се преговара, или није везан. Тако у горњем примеру доктрина прима као недостатак воље чињеницу да је купац мислио, да је одело ново а не да је оно ношено! Доктрина никако не испитује вољу и њене особине, већ испитује ствар и њене особине!

И то је сасвим природно, сасвим оправдано у крајњој линији, јер ми не стојимо пред недостатком воље већ пред недостатком ствари. Сасвим је вештачки поступак који недостатак једне особине ствари изражава као недостатак једне особине воље. Остављајући на страну одређене изузетке, мотиви су код уговора заиста индиферентни.

По нашем мишљењу, цело ово питање недостатака особина код ствари може се сасвим друкчије расправити, по општим начелима, и решити много повољније и са теориског и са практичног гледишта.

Само, не треба ништа заснивати на неисправности воље. Напротив треба поћи од воље као исправне, од констатације да је уговор пуноважан. Из самог тог уговора проистичу повољне последице за странку која је била у заблуди и није знала за недостатак извесних особина ствари.

Питање је само да се одреди садржина тог уговора, који се сматра као пуноважан, питање је где ће се поставити његове

границе? Узмимо један пример. Ја тражим у радњи ножеве који не рђају. Трговац ми показује неколико врсти. У незнању ја изаберам управо ону врсту ножева који рђају. Шта је садржина овог уговора? Где престају преговори, а где почиње испуњење уговора.

Доктрина која посматра заблуду као недостатак воље самим тим одговара на ова питања. Она као уговор види само сâм избор ствари, сâм пристанак на одређену ствар. Ту и јесте управо грешка доктрине. Свако зна да је код многих и многих уговора, нарочито код куповине у радњама, избор одређене ствари од секундарног значаја. Купац прво одреди ствар по врсти и особинама. То је његова главна изјава. Његов пристанак на одређену ствар је довршетак те изјаве, а никако њена негација. Не може се никако узети, да је својим избором или својим пристанком странка хтела оповрћи своју усмену изјаву, — осим, разуме се, ако то не поистиче из околности избора.

Ако тако посматрамо формирање уговора, онда се случај недостатка особина ствари може лако решити по општим начелима. Ако ствар нема особине које сам изричито или прећутно тражио, онда уговор није потпуно испуњен. Истина, ја сам добио ствар коју сам изабрао, али нисам добио ствар са особинама које сам тражио. Ствар одређена *in concreto* не поклапа се са ствари одређеном *in abstracto*, и она није подобна за извршење уговора. Уговор није испуњен.

Оваково схватање налазимо у узуралној пракси. Код куповине у радњама, купац који се без своје кривице преварио неће тражити одмах натраг свој новац, већ ће покушати да добије сличну ствар са одређеним особинама. Трговац се не осећа обавезним да врати новац, ако такву ствар има у радњи. Приступа се дакле поновном извршењу уговора. Тек ако је то немогуће раскида се уговор због неизвршења.²⁾

Ми дакле сматрамо да се код заблуде о особинама ствари не ради о једном недостатку воље, већ о неизвршењу уговора. Заблуда, односно незнање, није ништа друго до услов да се уговор може сматрати као неизвршен. Ако је, наиме, уговорач знао да ствар нема особине које је претходно захтевао, онда се мора сматрати да је он својим избором одустао од своје изјаве о особинама.

Ово решење вреди како за куповину заменљивих ствари (*genus*) тако и за куповину незаменљивих ствари (*species*).

Предности оваквог решења су очевидне. Пре свега решење је природније: недостатак једне особине остаје недостатак ствари. Оно је корисније за уговораче, јер се може приступити поновном извршењу уговора. Оно је у складу са праксом, а то је увек једна добит за правни систем.

²⁾ Спорно је да ли по нашем позитивном праву може уговор бити поништен због неизвршења (видети: Ж. Перић, Приватно право, стр. 39). Али то нема значаја у нашем случају где се уствари ради о немогућности извршења.

Даље, ово решење расправља и једно секундарно питање које је у пракси врло важно, а то је питање које особине не смеју недостајати, или — како доктрина говори — које су особине битне. О овоме се много дискутује у теорији и разни писци предлажу разне критеријуме.³⁾ Међутим, ако се цео случај схвати као питање извршења, односно неизвршења уговора, онда се аутоматски добија решење овог, уствари лаког, проблема: ствар мора имати оне особине које су уговором, било изричито било прећутно, одређене.⁴⁾

Најзад, решење које предлаже доктрина, незгодно је и са начелног гледишта. То решење претставља једно генерално крњење правила да су мотиви уговора индиферентни. А то је, по нашем мишљењу, посредним путем и једно слабљење аутономије воље.

Напротив, у нашем решењу, све се расправља по општим начелима о уговору, и уопште се не дотиче теорија о вољи.

Теорија о вољи и њеним недостатцима прешла је своје природне границе и зашла у подручја која јој не припадају. Међутим ово ширење теорије о вољи није последица њене експанзивне снаге, снаге која карактерише дубоке и допадљиве теорије. Оно је последица практичних потреба. Требало је дати неко решење случајевима заблуде о особинама ствари. И стара доктрина, невешта да то решење изведе из општих прописа, везала се за римско учење о заблуди у погледу супстанције, за учење о тако званој *error in substantia*.

Међутим, ако је теорија о недостатцима воље у почетку проширена углавном из практичних потреба, то се не би могло рећи за њену нову експанзију. Неки писци покушали су да и сâм случај обавеза заштите због физичких мана ствари подведу под теорију о заблуди као недостатку воље.

Сама констатација да су оба случаја, случај заблуде о битним особинама ствари и случај незнања за скривене мане ствари, да су она у суштини истоветна, сама та констатација потпуно је тачна. Постојање једне мане код ствари исто је, у суштини, што и недостатак једне особине. Разлика је, у најгорем случају, у степену. Што се у једном случају говори о заблуди а у другом о незнању, то је само питање термина. Оба случаја су истоветна, у том погледу.

³⁾ О овој дискусији видети: *Riccardo Fubini, La théorie de l'erreur sur la substance, — Revue trimestrielle de droit civil, 1902, страна 304.*

⁴⁾ Већ само именовање ствари одређује извесне особине. Нож не мора имати особину да не рђа, али мора издржавати ватру, јер је то особина свих ножева који се називају само ножем.

У оваковом прећутном одређивању особина треба видети порекло такозваног објективног критеријума битности особине, који је усвојило немачко право. У изричитом одређивању особина, напротив, видимо порекло субјективног критеријума.

Али правници који су правили ово поређење нису одатле извели закључак, да је заблуда о особинама ствари погрешно посматрана као недостатак воље. Напротив, они су и саму гаранцију због физичких недостатака ствари сврстали као посебан случај оног недостатка воље који је, по њима, заблуда о битним особинама ствари.⁵⁾

Као што смо рекли, модерна теорија о заблуди у погледу особина ствари везује се, преко *Pothier*-а и *Savigny*-а, за римско учење о заблуди у погледу супстанције. Ово везивање оставило је и извесне трагове. *Code Civil* спомиње само супстанцију, не и особине. Само широким тумачењем члана 1110-ог, изједначила је јуриспруденција извесне важне особине са супстанцијом. Ово се јасно види и у терминологији. Французи кажу да особине морају бити „*substantielles*”. Ми их називамо битним особинама, Немци кажу „*wesentliche Eigenschaften*”. Тако је и настала стерилна и дуготрајна дискусија о томе које су особине битне.

Само римско учење није упутило доктрину у овом правцу. У римском учењу има свакако још нерасветљених места, али се извесне тврдње могу већ сада истаћи. Ево шта каже *Girard*:

„Приметиће се дакле 1^о да заблуда о супстанцији није нимало у Риму, као у доктрини наших старих аутора усвојеној од тумача члана 1110 *Code Civil*-а, заблуда о особини која је навела странку да купује. За Римљане постоји заблуда о супстанцији кад се купи бакар место злата, олово место сребра, сирће место вина (*Ulpian, D. 18. 1. De C. E. 9. 2.*), ропкиња место роба (*Ulpian, idem 11. 1.*)“⁶⁾

Као што се види овде странка не узима ствар која има друге особине, већ добија другу ствар него што је хтела: комад бакра место комада злата, чашу сирћета место чаше вина. Зато се чини вероватна теза, да је код Римљана *error in substantia* неспоразум о предмету уговора услед тога што је предмет био означен по супстанцији, а странка је била у заблуди у погледу супстанције.⁷⁾ Вероватно је, дакле, да римско право није познавало заблуду у мотиву.

Наша је намера да другом приликом расправимо питање заблуде о особинама ствари и с обзиром на Предоснову Грађанског Законика. Многа питања, уосталом, нисмо ни дотакли а камо ли расправили у овом напису. Ми дакле не завршавамо у убеђењу да смо исцрпili постављену тему. Ми завршавамо, јер нам се чини да смо довољно истакли главну нашу идеју и њене „битне особине.”

Стеван Д. Живадиновић

⁵⁾ Многи аутори спајају на овај начин обе теорије. Тако *Voldendorff, Hirsch, Beck, Stölzle, Reuter* и *Sauer, Giorgi* (видети *Fubini, op. cit.*). Затим *Planiol, Henle*. Од грађанских законика, португалски у члану 1582 (видети *Demogue, loc. cit.*).

⁶⁾ *Girard, Manuel élém. de Droit Romain 470, 3. note.*

⁷⁾ Ову тезу заступа *De Vareilles Sommières, Etude sur l'erreur, Paris 1871 p. 25.* (видети *Riccardo Fubini op. cit. p. 305.*)

СТРАНИ ПРАВНИ ЖИВОТ

ЗАСТАРЕЛОСТ ТРАЖБИНЕ АРХИТЕКАТА ЗА ЊИХОВ ХОНОРАР, ПО
УПОРЕДНОМ ПРАВУ ЕВРОПСКИХ НАРОДА*)

I. — Према досадањој пракси немачког врховног суда, уговор са архитектором се сматра:

а) као чист уговор о делу у смислу §§ 631 и даље нем. ГЗ, ако би архитекта имао за задатак само израду плана;

б) као чист уговор о најму у смислу §§ 611 и даље нем. ГЗ, ако архитекта има за дужност само извођење градње;

в) или као један мешовити правни посао састављен из елемената уговора о делу и уговора о најму (у оквиру кога су од предоминантне важности елементи уговора о најму, тако да за њега у свему важе прописи о уговору о најму), ако архитекта има за дужност не само израду плана него и руководство при грађењу.

При томе, док потраживања архитеката из уговора о најму застаревају у року од две године (§ 196, бр. 7 нем. ГЗ), то није случај, према пракси немачког врховног суда, са захтевима архитеката који потичу из уговора о делу. Како архитекта не спада ни у један од позива који су побројани у § 196, бр. 1 нем. ГЗ, и како се § 196, бр. 7 не односи на уговоре о делу већ само на уговоре о најму, то према овој јуриспруденцији, за случај када се уговор са архитектором има сматрати као уговор о делу, долази у обзир само рок од тридесет година који предвиђа § 195 нем. ГЗ.**)

II. — Чињеница овако мало повољне заштите тражбина за хонорар немачких архитеката, онако како је она изражена у смислу јудикатуре највишег немачког суда, нагнала ме је да испитам како стоји стање у погледу застарелости ових тражбина у 28 европских држава. У следећем биће изложени резултати мојих истраживања:

A. — Тражбине архитеката за хонорар застаревају у року од три године: према § 1486 аустр. ГЗ; § 1486 чехословачког ГЗ, и § 1967 шпанског ГЗ.

У чл. 2140 италијанског ГЗ прописано је:

„За три године застаревају захтеви: инжењера, архитеката, геометара и књиговођа, за наплату њихових хонорара. Рок од три године рачуна се од дана потпуног довршења посла.“

A чл. 2142 наређује:

„Независно од свега овога, могу лица против чијих се тражбина истичу овакви приговори захтевати од лица која истичу приговор застарелости, да положи заклетву да би се утврдило да ли је заиста била извршена исплата

*) Овај чланак, који је учени судија Г. д-р Е. Шуте, написао за „Архив“, јесте један извод из његовога одличнога и исцрпнога дела: *Der Rechtscharakter des Architekten — Vertrages und die Verjährung der Honorarforderung des Architekten im Spiegel Europäischer Rechtsanschauungen* (Verlag Paul Kuschbert, Köln, Langgasse 24 — 1937).

**) Види о томе: RGZ, 86, 75; RGZ, 97, 125; RG, Jur. Wochenschrift 1930, S. 1728; RG, Jur. Wochenschrift 1934; S. 2762; RG, Jur. Wochenschrift 1936, S. 3116).

обавезе. Заклетва може бити наложена и удовици, ако она за то има интереса, и наследницима или старатељу ових последњих ако су они малолетни, да би они потврдили да ли је дуг престао."

Уз ово треба приметити: Застарелост из чл. 2140 је, дакле, само презумптивна. Ако тражилац који истиче приговор застарелости не положи заклетву, сматраће се да дуг није од његове стране испуњен и да ће имати, и поред протекла трогодишњег рока, да дуг исплати. Положи ли он, пак, заклетву да је обавеза престала, тужба архитекте ће бити одбачена.

Члан 42 бугарског закона о застарелости од 18 децембра 1897, прописује:

„У року од три године застаревају тражбине професора и учитеља чије су принадлежности биле предвиђене за дуже од један месец; лекара за њихове посете и операције; адвоката за исплату њихових хонорара; као и инжењера и архитектата за њихов хонорар.“

Но и ова застарелост је само презумптивна. Јер, у смислу чл. 44 поменутог закона, може туженом, који истиче ову застарелост, бити наређено да положи заклетву да је заиста дуг платио. Према томе, ова кратка застарелост значи само да архитекта после три године може доказати своје потраживање само путем досуђене заклетве, и да послодавац није обавезан да и после овога рока чува доказе о исплати хонорара архитекту. Иначе, тражбине архитектата за њихов хонорар застаревају, као и све друге тражбине, за 15 година.

У Норвешкој тражбине архитектата за хонорар, сходно § 5, бр. 1 Закона од 27 јула 1896, № 7, застаревају, у принципу, за три године. У колико би, пак, на име овакве тражбине била издата писмена облигација, онда она застарева за три године.

Б. — Тражбине пољских архитектата за хонорар застаревају, сходно чл. 282, бр. 4 Закона о облигационом праву, за пет година. Исто тако и у Данској, у смислу § 1 Закона № 274 од 22 децембра 1908, тражбине архитектата за њихов хонорар застаревају, у принципу, за пет година. Буде ли, пак, на име овакве тражбине издата облигација или каква друга посебна исправа којом се писмено утврђује постојање и висина овакве тражбине од стране дужника, онда долази до директне или аналогне примене општи пропис „Данског закона“ Христијана V од 15 априла 1683-5-14-4, по коме важи двадесетгодишња застарелост.

В. — У Грчкој застарају тражбине архитектата за хонорар, према чл. 8 Уредбе са законском снагом од 30 априла 1926/21 маја 1926, у року од 7 година.

Г. — У Енглеској Limitation—Act од 1623 предвиђа застарелост од шест година за све тужбе које потичу из уговора или ради накнаде штете. Застарелост потраживања почиње тећи од момента када је оно могло бити остваривано путем тужбе. Према томе, застарелост тражбине на исплату хонорара почиње тећи са предајом грађевине.

Д. — Док у Етонији, Летонији и Литви важи „Литванско, Естонско и Курландско приватно право“, у деловима Летоније и Литве важи, поред другог, још и старо руско право према стању

од 1918 године, те тражбине архитеката за хонорар застаревају у року од 10 година у смислу чл. 3620 „Провинцијалног права источно-морских губернија“.

Тражбине архитеката за хонорар застаревају даље у року од 10 година: у Финској, у смислу § 1 Уредбе о застарелости потраживања од 9 новембра 1868; у Шведској, у смислу § 1 Уредбе о десетогодишњој застарелости од 4 марта 1862; у Швајцарској, у смислу art. 127 Облигационог права; у Турској, у смислу чл. 125 Облигационог права.

Ђ. — О застарелости тражбина португалских архитеката вреди чл. 535 ГЗ, који прописује:

„Онај који се обавезе другоме да нешто учини или уради, може се ослободити своје обавезе ако њено испуњење не би било захтевано у року од 20 година а дужник би био у току тога рока савестан; или у року од 30 година, па без обзира да ли је он делао савесно или не, сем случајева где су предвиђени посебни рокови застарелости.“

Е. — У области где важи Српски ГЗ од 25 марта 1844, тражбине архитеката за њихов хонорар застаревају у року од 24 године, а сходно § 930а ГЗ.

Ж. — Тражбине архитеката застаревају у року од 30 година према: чл. 2034 албанског ГЗ; чл. 2262 белгиског ГЗ; чл. 2262 франц. ГЗ, §§ 1451ff лихтенштајнског ГЗ, чл. 2262 луксембуршког ГЗ, чл. 2082 монтекарлског ГЗ, чл. 2004 холандског ГЗ, чл. 1890 румунског ГЗ.

З. — У Мађарској не постоји грађански законик. Тако се прописи о застарелости налазе у „*Tripartitum opus juris consuetudinarii incluti regni Hungariae*“ Стефана Вербеци-ја, једном делу које претставља значајан правни докуменат из 1514 године, које истина није признато формално за грађански законик као закон, но које је ипак признато, путем обичајног права, као „законско право“. Глава 78 ове књиге гласи:

§ 1 *Sciendum igitur, quod praescriptio est termini ad juridicam tum retentionem, tum reacquisitionem bonorum, de jure statuti temporalis completio.*

§ 2 *Quae super bonis, seu iuribus possessionariis venditis, occupatis, et quomodolibet alienatis, regalibus, centum, ecclesiarum quadraginta, nobilem, triginta duorum, civium vero duodecim annorum curriculari completur.*

Овај пропис је, у погледу новчаних тражбина, посебно поновљен у чл. 37 декрета из 1729 године:

Quod respectu activorum debitorum, penes literas chartabiancales, vel etiam obligatorias praetensorum intra triginta duos annos legales, semet insinuare ommittentes praescriptionem incurrant.

те је, путем обичајног права, његова важност проширена на све приватно-правне тражбине, па према томе и на потраживања архитеката за њихов хонорар, са одступањем у погледу неколико изузетака који овде не долазе у обзир. Према томе, тражбине мађарских архитеката за њихов хонорар застаревају за 32 године.

Регулисање застарелости потраживања архитеката за њихов хонорар у поменутих земљама, важи без обзира: а) да ли је архитекта израдио сам план; б) да ли је архитекта само руководио радовима; в) да ли је архитекта не само израдио планове већ и руководио градњом.

III. — Наша излагања указују на значајну чињеницу да ни у једној од поменутих земаља тражбине архитеката за њихов хонорар не застаревају за две године, као што је то случај, према горе реченом, сходно пракси немачког врховног суда, онда када је архитекта руководио једино или у исти мах саставио план и руководио градњом. У највећем броју случајева предвиђени су дужи рокови. А оваква констатација — ако се узме у обзир стање јуриспруденције највишег немачког суда у погледу уговорног карактера архитеката и застарелости потраживања архитеката за њихов хонорар — даје оправдање захтеву да се и потраживањима немачких архитеката, која не претстављају никакво нормално пословно потраживање свакодневнога живота, пружи боља заштита од застарелости, чиме би се само и у Немачкој смањило број спорова са архитектима.

Са немачкога превео
Д-р Борислав Т. Благојевић

Д-р Еберхард Шуте,
судија у Ландсбергу (Oberschlesien),
Немачка

ИЗВОРИ И СПИСИ ОВДЕ УПОТРЕБЉЕНИ: Al má si: Ungarisches Privatrecht II. Band Berlin—Leipzig 1923. Aubert: Den Norske Obligationsrets Specielle Del Andet Bind Anden Udgave Ved E. Hambro Assessor Kristiania 1905. Borchardt: Die Handelsgesetze des Erdballs Bände Europa Berlin 1906. Brice: The Law Relating to the Architect London 1925. Cantacuzino: Elementele Dreptului Civil Bucuresti 1921. Cremers: Bouwrecht Arnhem 1931. Delvaux: Droits et Obligations des architectes. Etude de droit belge et de droits français sur la situation juridique des architectes vis-à-vis des propriétaires, des entrepreneurs et des tiers et sur la propriété artistique des oeuvres d'architecture Deuxième édition revue et augmentée Bruxelles — Paris 1930. Ehrenreich-Kastner-Kraus-Pfaff: Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für das Kaisertum Oesterreich. Oesterreichische Gesetzkunde. Band I Wien 1911. Erdmann: System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland, Vierter Band, Obligationenrecht, Riga 1894. Filippis de: Dei Contratti Civili Seconda Edizione Napoli 1935. Gillissen: Code Civil et Code de Procédure Civile (En vigueur dans le Grand-Duché de Luxembourg) Luxembourg 1928. Heinzheimer: Die Zivilgesetze der Gegenwart Band X. Schlegelberger (von Seth) Freiherr Wrede Dix. Das Zivilrecht der nordischen Länder I. Abteilung: Finnland-Schweden, Lieferung 1, 1933; — Lieferung 2a, 1936; — Lieferung 3a, 1933. Klang: Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch. Dritter Band Wien 1932, Vierter Band (mit Anhang: Das Allgemeine bürgerliche Gesetzbuch in der Tschechoslowakei) Wien 1935. Lassen: Laerebog I Obligationsrettens Specielle Del Tredie Udgave Ved Henry Ussing Kobenhavn 1924. Loureiro e de Almeida: Código Civil Nos Tribunais Vol. I u. II. Coimbra 1922. Molitor-Nipperdey-Schott: Europäisches Arbeitsvertragsrecht I. Teil Marburg 1928. II. Teil Marburg 1929. III. Teil Marburg 1930. Oser-Schönenberger: Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch. V. Band: Das Obligationenrecht, Erster Halbband ff.; Zürich 1929 ff. Patri: Der Architekt und sein Arbeitsvertrag im Spiegel des deutschen, französischen, englischen und amerikanischen Rechts, Berlin 1932. Rosenblüth: Prawo Pracy, Kraków 1935. Schlegelberger: Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht des In- und Auslandes. Erster Band, Länderberichte, Berlin 1929. Schöndorf: Einführung in das geltende Slavische Recht (Privat und Prozeßrecht) in Rechtsvergleichender Darstellung. Band I Bulgarien — Leipzig und Berlin 1922. Tobeñas: Derecho Civil Español Común Y Foral Tomo II. Venzi: Manuale Di Diritto Civile Italiano Turin 1933.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

ПРИВРЕДНА СТРАНА АНШЛУСА

Настала из Источне марке коју је Карло Велики основао 803 године ради одбране од нартаја Авара, после хиљаду година самосталног живота од кога периода највећи део отпада на владавину Хабсбурга (од 1278 до завршетка рата 1914—1918), Аустрија је падом Шушнигове владе 11 и присаједињењем Немачком Рајху 13 марта 1938 престала да постоји као независна држава.

Са политичким „глајхшалтовањем“ Остмарке према Немачком Рајху иде упоредо једно привредно „глајхшалтовање“ чији су поједини аспекти врло интересантни јер се из основа ремети досадањи ред ствари у привреди како Аустрије тако и њених односа према осталом свету, поглавито немачком, југоисточном и западноевропском.

Од Светског рата аустриска привреда има своје посебне проблеме и тешкоће који је чине осетљивијом од привреде осталих земаља поратне Европе. После раскида са немачким царинским савезом њен северо-западни део пошао је путем једне убрзане индустријализације. За неколико деценија аграрна структура Аустро-угарске монархије померена је до извесног положаја равнотеже и допуњавања између индустријске Доње Аустрије, Чешке и северне Моравске и осталих делова државе који су претежно или искључиво били аграрни. До Светског рата тај систем се био у јакој мери разрадио: политички, саобраћајно, финансиски, општепривредно цела монархија, представљајући јединствено тржиште од 54 милиона људи, гравитирала је око Беча и његове индустријске околине. Чак ни само стварање једног другог индустријског центра у Будимпешти захваљујући географској близини није успело да поремети то привредно кружење око северо-запада.

Мировни уговори извршили су праву политичко-географску револуцију у Средњој Европи. Пространа територија разнородне двојне монархије издељена је политичким границама на нове државне целине, некадање индустријске језгро Аустро-угарске остало је усамљено и отсечено од својих тржишта. Брзо су истина успостављени редовни трговински односи између индустријског севера и аграрног југа и истока, али се тржиште производима аустријске индустрије стално све јаче сужавало индустријализацијом самих држава наследница и поштреном утакмицом Немачке и западних земаља. Уз то је новоповучена граница између Аустрије и Чехословачке извршила један други дубоки поремећај у размештају аустро-чешког производног апарата. Индустријска област старе државе подељена је на два дела, често тако несрећно да су поједине индустрије биле пресечене преко половине свога техничког процеса производње (таква је била на пример подела у текстилној индустрији: предioniце су остале у Аустрији, док су ткаонице биле у Чехословачкој). Ческо-моравска конкуренција то је био нови проблем који се поставио пред индустрију аустријске републике у којој је ипак остао највећи део старе производне апаратуре, нарочито пак фабрике машина и оружја.

Суделујући и сама на европској привредној конјунктури поратних година Аустрија је успела да се, потпомогнута финансиском помоћи западних земаља (1922 она добија зајам Друштва народа за привредну обнову), колико толико адаптира приликама које је рат створио. Индустрија је понова у доброј мери нашла своја, иако сужена, тржишта на југу и истоку, аграрни Тирол, Штајерска, Корушка, Салцбург, Горња Аустрија и Бургенланд дошле су у положај комплементарности према индустријској Доњој Аустрији и Форалбергу, у извесној мери Аустрија је понова преузела улогу финансиског центра за југо-исток, затим је и промет странаца постао важан извор националног дохота (актива туристичког биланса покривала је задњих година пасиву трговинског биланса за 30—50%). Аустрија је на тај начин успела да се уопча у доброј мери у привреду европског југо-истока, Беч се је нанова, мада у скромнијем обиму, изграђивао као робни и новчани мост за Балкан и од прихода који му је та посредујућа улога заједно са туризмом доносила он је успевао да прехрањује онај део свог становништва који није црпео свој доходак непосредно из производње.

Финансиска криза од 1931 године почела је онде где је „позајмлени просперитет“ поратне Европе имао своје најслабије место, у Аустрији. Капитал Америке и западне Европе тежином и брзином свога повлачења неизбежно је сломео под собом мост преко кога је ушао на југо-исток: крах бечког Кредитаншталта био је почетак европске финансиске кризе. Привреда Аустрије наредних година носи обележја најдубље депресије: опала трговина, пропадање индустријских предузећа, растући број незапослених, укидање слободног девизног промета, изгладнелост бечког становништва. Лагано тек привредни опоравак остале Европе задњих година повлачи за собом и Аустрију. Тек ће итали-абисински рат међутим коначно извући земљу из депресије. Док је већина европских држава затворила своје границе промету робе према Италији, Аустрија је будући у кругу несанкциониста стекла специјални положај на италијанском тржишту напуштеном од досадашњих снабдевача и проширеном ратним потребама. Положај који су аустриска рударска, аграрна и шумска производња стекле за време економске блокаде Италије успеле су да задрже под заштитом Римских протокола у доброј мери и у току друге половине 1936 и у 1937 години.

Аншлус од 13 марта 1938 ставља аустриску привреду у сасвим нов положај и поставља јој нове задатке. Ако би се специјални конјунктурни утицаји на привредни развој дали искључити могли би предвидети да ће привредна унија са Немачком укочити индустријски прогрес Аустрије и свести је на улогу аграрне Баварске подређене индустријској Пруској. Уствари пак докле год траје данашња индустријска конјунктура Немачке аустриска привреда биће под њеним деловањем. Г. Херман Геринг је у своје бечком говору истакао укључење Источне марке у немачки Четворогодишњи план као прву привредну реалност аншлуса. Индустријска, аграрна, финансиска, трговинска политика Аустрије се већ управљају из Берлина и чине део опште национал-социјалистичке економске политике.

Прва велика добит за Четворогодишњи план и индустрију Рајха, коме оскудица у сировинама чини један од главних проблема, биће прикључење аустриског рудног и шумског блага. Аустрија спада у највеће светске произвођаче сировог гвожђа, које ће имати да попуни празнину коју је гвоздена индустрија у Рур у осећала губитком лоренских рудника Версајским уговором о миру. У производњи магнезита Аустрија има готово монопол. Она даље располаже великим резервама олова, антимоана, цинка и других руда неопходних немачкој индустрији, поглавито ратној. Уз то долази богатство у дрвету којим је покривено 3 милиона хектара Аустрије и које је данас сировинска подлога бројних индустрија сурогата.

Једна од првих мера које су национал-социјалисти приликом заузећа Аустрије провели је затварање границе за извоз девиза, које ће отсад служити за набавку неопходних сировина немачкој индустрији. Финансиско-валутне мере имају свој нарочити значај с обзиром на врло слаб финансиско-валутни међународни положај Немачке и побољшан положај Аустрије задњих година (крајем 1937 биле су златне и девизне резерве Аустриске народне банке 470 милиона шилинга). Аустриска банка постала је већ првих дана нове Аустрије нека врста филијале Рајхсбанке (*Frankfurter Zeitung* од 19 марта 1938 назива је „*Reichsbankhauptstelle Wien*“). Са бечким банкама и осигуравајућим друштвима у својим рукама Немачка даље постаје понова један од важних контролора балканске привреде. Њена видљива настојања да се понова потврди као експортер капитала за Балкан тиме ће бити врло појачана.

Укључене у немачки темпо производње за потребе војне силе аустриске индустрије ће вероватно бити захваћене високом конјунктуром, тако да последице притиска немачке индустрије на Аустрију неће долазити одмах до изражаја, поготову што царинска граница, делом из политичких обзира, још није склоњена за увоз немачке робе, док су већ првих дана бројне категорије аустриске робе ослобођене царине при уласку у Немачку. Тешка индустрија (нарочито фабрике мотора и оружја) већ је добила низ поруџбина од немачке државе. *Frankfurter Zeitung* и *Oesterreichischer Volkswirt* сваког дана доносе вести о новим поруџбинама и оживљавању послова аустриске индустрије уопште, при чему ће нарочити значај имати јавни радови делом војног карактера. С тим у вези треба очекивати да ће (добрим делом то ће

бити последица појачане регрутације за војску, SA и SS) број незапослених у Аустрији јако опасти (пред аншлус било је 300—400.000 незапослених).

Нарочити значај има спољно-трговински аспект аншлуса. Читав аустријски систем трговинских уговора имаће, уколико већ није, да се ликвидира и укључи у немачки систем билатералног клиринга. Последица тога треба да буде одвајање Аустрије од западне Европе. Далеко су замашније последице аншлуса по трговинске односе на европском југо-истоку. Задњих година спољна трговина балканских земаља и Мађарске развијала се путем све већег одвајања од западне Европе и све чвршћег прикочавања за Немачку. Године 1936 Немачка је већ учествовала са 30—50% у спољној трговини југоисточне Европе. Како уз немачки удео сад долази и аустријски то ће спољна трговина балканских земаља и Мађарске још јаче бити доминирана везаношћу за Немачку. У државама наследницама у чијој је спољној трговини удео Аустрије долазио на једно од првих места та везаност ће ићи до пуне зависности од немачког тржишта и немачке индустрије. Јача усмереност немачке трговине према истоку и југу јако је наглашена новим планом прокопавања канала Рајна—Мајна—Дунав и изградње бечке луке, која треба да постане „источни Хамбург“.

Н. Мирковић

СУДСКА ХРОНИКА

МАЛОЛЕТНИ УСИЊЕНИК ДОК ЈЕ ПОД ВЛАШЋУ УСВОЈИТЕЉА, НЕМА ПРЕЧЕ ПРАВО КУПОВИНЕ ИМОВИНЕ ПРОДАТЕ ОД СТРАНЕ ПОМАЈКЕ

У правној ствари Ј. М. противу Н. К. и других, због пречег права куповине, Срески суд у Шапцу пресудом од 26 маја 1936 г. По 564, одбио је тужиоца од тужбеног захтева, са разлога: „Странке су сагласне у чињеници да су тужена Н. и муж јој П. по уговору о усиновљењу потврђеном од средског суда у Шапцу 9 новембра 1934 г. Ов. Бр. 766/34 усвојили тужитеља, да је то усвојење по својој природи, да је тужитељ стар 14 год., да му је овај суд као старатељска власт за овај случај одредио за заступника његовог природног оца Д. да је тужена Н. спорно имаће продала туженом М. за 2000 дин. на дан 16 априла 1936 г. по поравнању закљученом тога дана пред овим судом на записнику Р. 1112/36—1 да је тужитељ овај спор засновао тужбом од 17 априла 1936 год. и да је купо-продајну цену депозовао код окружног суда у Шапцу. На темељу тога чињеничког стања тужитељ је ставио предлог од кога је одбијен, док су туженици првенствено оспорили тужитељу могућност вођења спора без одобрења својих родитеља по усвојењу а истовремено ставили и предлог који је овом пресудом обухваћен. Претходно је суд нашао да је тужитељ, ма да је малолетан, овде легитимисан довољно за вођење овог спора, јер му је применом чл. 158 Зак. о старатељ. овај суд са правом одредио за заступника у овом случају његовог природног оца Добросава. — У погледу саме ствари одлука суда заснива се на схватању да је тужитељ према туженој Н. изједначен рођеном детету — § 137 ГЗ. Као такав а будући да је малолетан, он се не може користити установом пречег права куповине из § 670—674 ГЗ јер би тиме дошао у опреку са оном природом односа који постоје између родитеља и малолетног детета, који су санкционисани §§ 120—126 и по § 150 ГЗ а којима се мора дати превага у интересу породичне хармоније и родитељске власти над једним чисто имовинским правом као што је оно из §§ 670—674 ГЗ као што је то у осталом и судска пракса протумачила у одлуци Опште седнице Касац. суда од 10 маја 1928 г. Бр. 5487.“

По призиву тужиоца, Окружни суд у Шапцу пресудом од 17 октобра 1936 г. Пл. 419 преиначио је пресуду Среског суда и тужиоцу признао прече право куповине, са разлога: „Право својине у принципу неограничено је, те сопственик тиме по својој вољи може располагати §§ 211—216 ГЗ. Ну и ако је оно у принципу неограничено, ипак закон у извесним случајевима, као што је то у овом конкретном случају, то право ограничава, а по § 670 ГЗ то се

ограничење састоји у томе, што тужена Н. своје напред изложено непокретно имање није могла продати другој пре но што би тужитеља као свога усиновљеника, који ће је евентуално наследити, понудила да то имање њему прода. Дакле и овде признаје и одобрава сопственику право отуђења, само га ограничава да првенствено куповину понуди извесном лицу, односно у овом случају, тужиоцу Јовану. Према овој кад је тужилац Ј. према приложеном уговору о усиновљењу од 9 новембра 1934 г. Бр. Ов. 766/34 и признању парничних страна усинен од стране продавке Н. и њеног мужа П. и као такав изједначен са рођеним њиховим сином у см. § 137 ГЗ онда се тужилац Ј. сматра као евентуални наследник продавке Н. по § 394 ГЗ те му се као таквом, има признати прече право куповине напред изложеног имања од првобитног купца-туженика М. у смислу § 670 ГЗ. Како је тужилац Ј. право прече куповине благовремено захтевао у см. § 673 ГЗ јер је тужена М. горње имање продала туженику М. 16 априла 1936 г. то су испуњени сви услови за признање права прече куповине. Према оваквом стању ствари призивни суд налази да је првостепени суд погрешно применио материјални закон и нашао да тужитељ нема право пречег откупа. Напротив призивни суд налази, да тужилац, и ако је малолетан, има право пречег откупа без обзира, што је малолетан, а уз то усинен од стране тужене — продавке Н. јер је њему по § 158 ГЗ одређен заступник зато што се његови интереси као малолетника сукробљавају са интересима његове помајке — продавке Н. јер сопственика малолетне деце у погледу приватних права, кад се она прибављају, разликују се од сопствености пунолетних лица пошто и малолетно лице, по § 916 ГЗ, може закључити правне послове на своју корист као што је случај овде. У осталом тужитељ Ј. и ако малолетан, овим прекупом неограничава право продаје својој помајци — туженој Н. него јој само ограничава право на избор купца, те на овај начин продавак Н. ни у колико не губи ни у праву продаје ни у куповној цени, нити пак у условима, пошто и тужени пристаје да горње имање ужива продавак Н. све до њене смрти. Најзад сам уговор о усиновљењу био би илузоран, кад би се усвојило противно становиште, па се не би усиненику признало ако ништа друго, а оно бар право откупа, онда би усиненик у основи био од усвојеника изигран. — Истина, да по § 121 ГЗ све оно што малолетна деца прибаве док су под родитељском влашћу, прибављају за своје родитеље, али и што родитељи прибаве прибављају за своју децу, те њима остављају, из чега произилази да се признањем малолетнику пречег права куповине, не руши ни умањује породична хармонија и родитељска власт, а поготову, што пропис § 670 ГЗ не ускраћује ово право малолетницима преко 7 год. старости, какав је случај и овде."

По ревизији туженика, Касац. суд у Београду пресудом од 7 априла 1937 г. Рев. 88 преиначио је пресуду Окружног суда а тужиоца одбио од тужбеног захтева, са разлога: Пуномоћник туженика у својој ревизији као ревизиски разлог навео је: да се пресуда призивног суда оснива на погрешној правној оцени ствари у томе: што је својом пресудом у конкретном случају погрешно нашао, да тужитељ Ј. као усиненик тужене — продавке Н. има прече право куповине у см. § 670 ГЗ и да продато имање није могла тужена Н. другој пре продати пре него што би њега тужитеља Ј. као усиненика, који се као такав равна рођеном детету, понудила да му прода у см. § 671 ГЗ а у вези и § 121 ГЗ који предвиђа да што родитељи прибаве, прибављају за своју децу док су малолетна, а ово у толико пре што § 670 ГЗ не ускраћује ово прече право куповине малолетницима преко седам година старости, какав је овде случај. Наводећи да је овакво налажење правне оцене ове ствари од стране призивног суда погрешно и противно наведеним законским прописима, предложио је да се нападнута пресуда призивног суда преиначи и пресуда првога — средскога суда потврди. — По оцени ових ревизиских навода, који упућују на ревизиски разлог из т. 4 § 597 ГРПП Кас. суд је нашао, да су исти на закону основани и да стоји ревизиски разлог из т. 4 § 597 ГРПП у томе: што је нападнута пресуда призивног суда заснована на погрешној правној оцени ове ствари, да у конкретном случају тужитељ Ј. као малолетни усиненик тужене Н. има прече право куповине њеног непокретног имања, које је продала друго — туженоме М. а у односу према обојци туженика. — По § 670 ГЗ тужитељ Ј. јесте такво лице, које има прече право куповине, јер се према § 139 ГЗ равња у свему рођеном детету

према туженој Н. као њен усињеник, али по § 121 ГЗ тужитељ Ј. као малолетник, који је још под родитељском влашћу, не може ово своје право, које му даје § 670 ГЗ употребити, јер је под родитељском управом и као такав није способан себи да прибавља имање, нити да стане на пут радњи свога родитеља одн. у овом случају своје помајке — тужене Н. у отуђивању њенога непокретног имања. Са ових разлога а у см. § 671 ГЗ тужена Н. као помајка тужитеља Ј. није била дужна, нити је требала тужитеља Ј. као своје усињено малолетно дете од 14 година, да обавештава о продаји овога свога непокретног имања, нити да му исто нуди на куповину. Те је према свему овоме, по нахођењу Кас. суда, нападнута пресуда позивнога суда заснована на погрешној правној оцени саме ствари, да тужитељ Ј. као малолетник усињеник тужене Н. има право прече куповине земље описане у диспозитиву ове пресуде."

(Пресуда Касац. суда у Београду од 7 априла 1937 г. Рев. 88).

Јован Д. Смиљанић

Примедба. — У својој књизи: *О Уговору о Продаји и Куповини. Предавања на Правничком факултету*, III, Београд, 1921, ми смо се, противно пракси Касационога Суда, изјаснили у том смислу: да и малолетна деца (синови односно кћери) у својству презумптивних наследника, имају право прекупа према својим родитељима (оцу или матери) и тамо смо навели и разлоге за то како оне основане на самом тексту законском, §-у 670. Грађ. зак. (§ 7. истог Закона) тако и оне основане на *ratio legis*. Од тих разлога навешћемо овде само овај (а има их још, такође врло конклюдентних) у прилог мишљења које заступамо. „Затим, било би, у најмању руку, чудновато да Законодавац обезбеђује и најудаљенијем сроднику који би био презумптивни наследник право прекупа, док га, међутим, не би давао најближим сродницима, деци продавачевој. Најзад, ако би се стало на гледиште јуриспруденције, онда би то значило да, у случају да продавац има малолетне деце, право прекупа не би тада уопште постојало: они који су најближи сродници продавачеви, деца, не би могли да га врше, јер су малолетни, а они који би га могли вршити, то јест даљи сродници продавачеви немају, опет, као такви, право прекупа. Ово значи да би законски прописи о праву прекупа у корист родбине остали често без примене, пошто није ретко да продавци непокретних добара имају било мушке било женске малолетне деце" (стр. 193 и 194).

„Истина, Касациони Суд вели да би то била једна нелогичност и контрадикција, ако би отац, који над својим малолетним синовима има родитељску власт, морао да од своје деце или од њиховога заступника тражи одобрење за продају свога непокретног добра. Треба одговорити да овде нема никакве нелогичности ни контрадикције: родитељска власт није апсолутна, неограничена, као што је била у Римском праву, у коме је она постојала у интересу не деце већ оца. Данас је та власт, која постоји у интересу деце, ограничена било у корист деце било у интересу општем." (стр. 192. Долазе потом примери тога ограничења по Грађ. Законику).

Пошто се, пак, деца усвојена по првом начину усвојења (§§ 137. à 142. Грађ. Зак., § 145. истог Зак. у вези са §§-има 212. à 214. Зак. о Ванпарничном Поступку од 24. Јула, 1934. г. и чл. 8. Уводнога закона о судском ванпарничном поступку) изједначају, у погледу Приватнога Права (и личнога и имовинскога), са брачном крвном (природном) децом, то, из реченога нашега мишљења, излази да прече право куповине (прекупа) припада и малолетној усвојеној деци као будућим наследницима њихових пародитеља.

Отуда, по нашем схватању, у горњем спору, пресуда Округнога суда (Шабац) као позивне инстанције била је на закону основана.

Додаћемо да, у ранијој јуриспруденцији Касационога Суда, има две одлуке Опште седнице (наведене у нашој књизи, стр. 195, прим. 2) које у извесној мери, ублажавају напред изложену праксу истог суда (у нашој књизи реч је, разуме се, о јуриспруденцији Касационога суда до 1921 године када је та књига објављена) и то су: Одлука од 5. фебруара, 1872, Бр. 189. и одлука од 4. октобра, 1896, Бр. 7973. Ова последња Одлука гласи: „По смислу § 670 Грађ. зак. пунолетни син има прече право прекупа, али га и малолетни син има, кад има свог имања."

Ж. М. Перић

МАЛОЛЕТНО ДЕТЕ ДОК ЈЕ ПОД ВЛАШЋУ СВОЈИХ РОДИТЕЉА, НЕМА ПРЕЧЕ ПРАВО КУПОВИНЕ ИМОВИНЕ ПРОДАТЕ ОД СТРАНЕ СВОЈИХ РОДИТЕЉА

У правној ствари тужиоца Б. Н. против туженика К. Н. и осталих, због пречег права прекупа, Срески суд у Крушевцу пресудом од 8 октобра 1935 г. П. 249 одбио је тужиоца од тужбеног захтева, са разлога: „Тужилац тужбом својом III П. 249/35 и на усменој расправи преко својих заступника претставио је, да је сазнао да је његов отац Н. К. трг. оvd. продао туженику Н. М. своје имање у овдањој вароши, које је описано у диспозитиву пресуде за 4.000 дин. и да се сада туженик М. на истом баштини. Да се по § 673 КЗ моменат сазнања има рачунати од дана потврђене судске тапије. Трошак тражи. — Тужени К. на усменој расправи претставио је да његов син тужилац Б. није знао за ову купопродају до маја 1935 г. а датума се тачно не сећа. Трошак тражи. Заступник туженог М. претставио је да је тужени К. продају дућана извршио у 1926 г. када је тужилац према приложеној крштеници био малолетан, те је тужени К. сву продају извршио за себе и као законски заступник његовог сина Б. но и поред тога тужилац је раније сазнао за ову продају, јер се тужени у 1933 г. баштинио. Напомиње да је тужени овај дућан платио 28.500 дин. а не 4.000 дин. те ако тужилац по овом основу жели да води спор, онда је дужан да ову суму депонује Пореској Управи. Како је вредност спора утврђена, то предлаже да се тужба као ненадлежном суду поднета одбаци, у противном да се тужбени захтев тужиоца одбије. Трошак тражи. — Суд је на основу свију доказа проведених на усменој расправи, а ценећи исте по свом слободном уверењу у смислу § 368 ГРПП нашао: Из исказа данас испитаних сведока Н. С., П. С., П. В., којима је суд покљонио вере види се да је тужиоцу Б. још пре неколико година била позната чињеница да је његов отац тужени К. продао спорни дућан туженом М. а суд овим сведоцима верује још и стога што тужилац Б, станује, ради и живи у заједници са својим оцем, те верује да је између тужиоца Б. и туженог К. о продаји спорног дућана морало бити говора још пре две и више година и да је том приликом тужилац и сазнао за продају. Ово своје уверење суд стиче и са разлога што је тужени К. пресудом овог суда од 26-IX-1934 г. П. 17/34 која су акта здружена овом спору — осуђен да туженом М. изда тапију од спорног имања а ову пресуду примио је заступник туженог К. 1-X-1934 г. те је немогуће да се он није пожалио своје оцу тужиоцу Б. — Исто тако из одвојених акта убаштињења — која су здружена актима овога спора види се да је тужени К. одлуком суда Бр. 989 од 11-III-1935 год. позван да поднесе оригиналну тапију од спорног имања али да је он на своје саслушању код овог суда од 21-III-1935 г. под бр. 1145 изјавио да му је ова тапија затурена, док на данашњем свом саслушању као странка тужени К. изјављује да је своје сину Б. у моменту кад је позван да поднесе оригиналну тапију, а то је 21-III-935 саопштио да туженом М. дугује још 4.000 дин. и да овај спорни дућан има да му врати, кад овај њему врати 4.000 дин. Ова изјава туженог К. не може се узети као истинита са разлога што је тужени К. у овом моменту већ био примио пресуду овог суда П. 17/34 којом је осуђен на издање тапије, па суд верује да је баш тада и саопштио своје сину садржину пресуде П. 17/34. — Најзад из одвојених аката убаштињења види се да је премер спорног плаца вршен на дан 29-I-1935 г. те суд не верује изјави тужиоца да он овом премери није био присутан и да за исти није знао. Из истих акта види се, да је општина истакла јавни проглас на дан 5-II-1935 г. и позвала сва заинтересована лица, ако би шта имала да учине протест. — Из крштенице поднете уз тужбу види се да је тужилац постао пунолетан на дан 5 априла 1935 г. те је с обзиром на напред изнете моменте сазнања ове продаје, тужбу имао поднети по § 673 КЗ у в. начелне одлуке Касац. суда од 9-XI-925 Бр. 8138 у року од месец дана од дана сазнања, односно пунолетства, а то је до 5 маја 1935 г. — Из саме изјаве тужиоца Б. види се да је сазнао за ову продају у мају месецу 1935 г. а датума се тачно не сећа, па оваква изјава не искључује могућност да је за продају сазнао у времену од 1—7 маја 1935 г. како је пак тужилац тужбу поднео 7 јуна 1935 г. то је и у овом случају тужба доцкан поднета с обзиром на напред датирани препис. — Најзад из одвојених акта спора П. 17/34 види се да је тужени М. означио вредност спора са 6.000 дин. док је тужилац Б. у овом спору означио вред-

ност са 4.000.— дин. те у овом случају тужилац није задовољно ни пропис § 674 ГЗ."

По призиву тужиоца, Окружни суд у Крушевцу пресудом од 17 септембра 1936 г. Пл. 108 потврдио је пресуду Среског суда, са разлога: „да је Срески суд у овом случају правилно извео и оценио све доказе, да је правилно применио пропис материјалног права закона, те да се према томе нападнута пресуда треба као правилна да потврди, а призив призивача као неумесан одбаци. — Што се тиче призивних разлога призивни суд је по њима нашао ово: 1. У поступку суда првог степена нема ниједног разлога из § 571 ГРПП да би се нападнута пресуда укинула као ништавна. — 2. Призивачи никакав доказ нису поднели о томе да је суд првог степена погрешно и непотпуно утврдио чињеничко стање ствари. Резултат расправе и доказивања утврђен у првостепеним парничним списима и нападнутој пресуди ни у колико није измењен у призивном поступку. Полазећи од тога да је истинито чињеничко стање ствари онако како га је суд првог степена утврдио, призивни суд налази, да је Срески суд правилно на то стање ствари применио пропис материјалног права а то са разлога изнетих у нападнутој пресуди. У осталом предмет нападаја у призивном писмену су диспозитив нападнуте пресуде и поступак, који јој је претходио. У овом случају призивачи нападају разлоге нападнуте пресуде, не наводећи никакав доказ ни о њиховој погрешности. Срески суд је ценио све доказе у см. § 368 ГРПП и дошао до извесног стања ствари. Не може сада призивни суд, да, ценећи исте доказе дође до другачијег стања ствари, када новим изведеним доказима код призивног суда то стање ствари није измењено. Колику ће веродостојност суд првог степена у см. § 368 ГРПП коме доказу да поклони то је њихово суверено право у које призивни суд не може да улази."

По ревизији тужиоца, Касац. суд у Београду пресудом од 22 маја 1937 г. Рев. 242 потврдио је пресуду Окружног суда, са разлога: „Не стоји призивни навод погрешне правне оцене ове спорне ствари т. 4 § 597 ГРПП. И ако према § 670 ГЗ деца имају прече право куповине као најближа родбина, ипак она која стоје под родитељском влашћу, по § 121 ГЗ не могу употребу од овог свог права чинити, осим ако докажу да имају свога од од очевог одвојеног имања, и ако се према своме оцу ма у ком погледу појаве као самостална личност. Јер када би се и малолетном лицу признало ово право, изашло би да се отац који има малолетну децу, огрешно у располагању са својим имањем, и пре него што би закључио уговор о продаји свога непокретног имања, морао би од малолетне деце, или од њихових заступника тражити одобрење да може коме другом продати своје имање, што би долазило у контрадицију са правима родитељским, која су утврђена у §§ 120—126 ГЗ а на име, док су деца малолетна потпадају под очинску власт, и што под њиховим управљањем прибаве то родитељима својим прибављају, те због тога малолетна деца док су под влашћу својих родитеља, не могу имати прече право куповине из наведеног законског прописа. — Из списка ове спорне ствари види се, да је тужилац Б. био малолетан како у времену продаје, тако и у времену условног убаштињења и траженог убаштињења спорног имања од стране туженога М. као по извршној суд. пресуди Среског суда у Крушевцу од 26 септембра 1934 г. П. 17/34 и да ничим није доказано да је тужилац Б. имао свога непокретног имања, да би се могао сматрати као самостална личност према своме оцу — овде продацу имања, нити је ма чиме утврђено, да је тада био ван родитељске власти свога оца К. Н. Зато је призивни суд обзиром на напред наведене разлоге правилно одбио тужбени захтев тужиоца Б., да има прече право, куповине на спорном имању, описатом у побијаној пресуди. — Неосновани су и ревизиони разлози из т. 2 и 3 § 597 ГРПП. У призивном поступку нема недостатака поступка. Правна ствар је могла исцрпно да се претресе и темељно оцени. Исто тако нема ни противуречности између парничних списка и утврђених чињеница. Све доказе је суд по свом слободном уверењу правилно ценио, а таква оцена по § 368 и в. § 597 ГРПП не може се ревизијом побијати."

(Пресуда Касац. суда у Београду од 22 маја 1937 г. Рев. 242/3).

Јован Д. Смиљанић

Примедба. — В. нашу примедбу уз претходну одлуку.

Ж. М. Палић

МАЛОЛЕТНИ ЗАДРУГАР ПРЕКО 15 ГОДИНА НЕ ТЕЧЕ ПРИНОВАК ЗА СЕБЕ,
ВЕЋ ЗА СВОГА ОЦА ЗАДРУГАРА — § 517 ГЗ.

Радован и Милован живели су у задрузи, али су се доцније поделили. Приликом ове деобе Радован је добио од приновка још 10 ланаца земље за своја два сина, Максима и Светозара. После деобе, Радован је живео у задрузи са својим синовима Максимом, Владимиром, Богомиром и Светозаром. У рату погине Светозар и остави кћер, тужиљу Богосаву. После смрти Светозареве, отац Радован пред смрт завештао тестаментом сву своју имовину, па и ону коју је пок. Светозар добио приликом деобе на име приновка, својим синовима, туженом Максиму, Владимиру и Богомиру. Стога тужиља тужи своје стричеве и тражи да суд пресудом редуцира тестамент за онолико у колико се односи на имање пок. Светозара које је он добио приликом деобе између пок. Милосава и пок. Радована, на име приновка. Тужени не признају да је пок. Радован, њихов отац тестирао и о имању пок. Светозара, али и кад би се узело да је то доказано, налазе да је он то могао учинити пошто пок. Светозар приновак у задрузи, као малолетан није себи прибавио, већ своје оцу, пок. Радовану у смислу § 121 ГЗ. Пресудом Среског суда у Смед. Паланци П—336/34 уважен је тужбени захтев, и тестамент пок. Радована је редуциран у колико се односи на имање пок. Светозара, тј. на 5 ланаца земље пок. Светозара. — За овакву своју одлуку, првостепени суд дао је следеће правно образложење: „Тужиља полаже право на спорну земљу по основу §§ 517, 394, 400 ГЗ, док тужени заснивају своје право на §§ 517 у вези 121 ГЗ. Поставља се питање: коме дефинитивно припада оно што се у приновку и приплоду досуди једном детету изнад 15 година које има свог оца, односно да ли оно што деци изнад 15 година до 21 године старости призна у приновку и приплоду, противно пропису § 121 ГЗ припада деци, а не њиховом оцу. По § 517 ГЗ мушки малолетник има у приновку и приплоду право на раван део са осталим пунолетним и ожењеним задругарима под условом: да је чељаде било навршило 15 годину у време када је дотично добро прибављено, односно када се приплод десило. И то што деца прибаве у смислу § 517 ГЗ искључиво је њихова својина. Они су тај приновак прибавили себи, а не оцу као што сматрају тужени, основом § 121 ГЗ, пошто се по цитираном пропису не може ценити питање сопствености приновка и приплода. Тачно је да § 121 ГЗ регулише чија је сопственост онога имања што деца прибаве под родитељском влашћу и њиховим управљањем, а по коме пропису деца прибављају за своје родитеље, а не себи. То је општи пропис о односима између родитеља и деце, па, према томе, ти се односи имају регулисати према § 121 ГЗ. Међутим, када прописи о наслеђу и односима у задрузи чине специјалан део у ГЗ и претстављају садржином својих прописа у већини случајева изузетак од опшних прописа у ГЗ, самим тим пак што постоје прописи о задрузи, онда није потребно изрично баш изразити одступање од општег прописа у § 121 ГЗ и рећи: да деца све што добију на име приновка прибављају себи а не родитељима, па да би се тек тиме обеснажио пропис § 121 ГЗ у односу на сопственост приновка који добијају деца изнад 15 година. Пропис § 121 ГЗ односи се само на случајеве када је прибављање извршено у инокосној кући, а никако и у задрузи. У задружној кући деца не стоје под управом својих родитеља, него под управом задружног старешине — § 510 ГЗ. У задрузи деца су само у васпитном смислу под родитељима. Друго, у задрузи нико не прибавља себи, већ само задрузи — § 508 ГЗ. Према томе, значи: да деца у задрузи прибављају задрузи а не родитељима. Све што се у задрузи прибави, својина је свих задругара а не појединачно. Баш прописом § 517 ГЗ одступљено је од истакнутог правила у § 121 ГЗ. То је одступање јасно. Јер да је законодавац хтео да и деца у задрузи прибављају својим родитељима, а не себи, онда би законодавац тај пропис задржао у снази на тај начин, што би рекао да родитељи имају право да за своју децу захтевају раван део у приновку, а не би баш изрично стипулисао, да деца изнад 15 година у задрузи живећа, имају право на приновак и приплод. Према овоме, приновак по § 517 ГЗ, будући да је стечен под управом задружног старешине, а не родитељском, припада детету а не оцу, јер је тај приновак дете добило својом привредом по основу закона, док је било у задрузи, па је стога тај приновак једино његова сопственост — § 122 ГЗ.

Ово мишљење поткрепљује се и праксом нашег највишег суда који је у Општој седници од 29 маја 1925 г. Бр. 4280 усвојио гледиште: да се пропис § 121 ГЗ не односи на приновак деце, који они прибаве или на који имају право по § 517 ГЗ. Када је доказано да је спорно имање својина пок. Светозара по основу приновка § 517 ГЗ, онда тим имањем као туђим тастатор Радован није могао да располаже; стога за толико његов тестаментар не вреди — § 426 ГЗ. Пошто је тужиља једина наследница пок. Светозара, што тужени не оспоравају, стога је спорно имање основом §§ 394 и 400 ГЗ њена својина и туженици су дужни то имање да уступе тужиљи у државину и својину”.

Окружни суд у Смедереву као призивни пресудом Пл. 168/36 није уважио призив туженика, већ је прву пресуду потврдио, а са ових разлога: „Навод првостепене пресуде да сва чељад у задрузи, па и малолетна стичу под управом старешине задруге а не под управом оцем, тачан је, и ако се очигледном писаревом омашком првостепена пресуда позива на § 110 ГЗ у место на § 510 ГЗ. Разлагање призиваоца да су малолетници у задрузи под очинском влашћу а не старешине задруге, и ако тачно, не може имати оне правне последице које му призив признаје. Да би дете стицало за свога оца по § 121 ГЗ оно треба да је и под његовом влашћу и да стиче под његовом управом. Малолетник у задрузи јесте под очинском влашћу оца, али није под његовом управом, јер су обојица под управом старешине задруге. У осталом и без овога аргумента на основу § 517 ГЗ јасно је да малолетник преко 15 година у задрузи тече приновак себи. Са ових разлога ваљало је призив као неоснован не уважити и првостепену пресуду из тамо наведених разлога потврдити”.

Међутим, Касациони суд, пресудом својом Рев. 368/37 уважио је ревизију туженика, преиначио пресуду призивног суда и одбио тужилу од њеног тужбеног захтева, нашавши следеће: „Испитујући пресуду призивног суда у смислу § 598 ГРПП погодом ревизије туженика, Касац. суд је нашао: да је основан ревизиски разлог о погрешној правној оцени спорне ствари — § 597 т. 4 ГРПП. Наиме погрешно је призивни суд узео да малолетник у задрузи, кад има пуних 15 година има право у приновку, и да овај стиче за себе, а не за оца, под чијом је родитељском влашћу до пунолетства. Напротив, пропис § 121 ГЗ који поставља ово начело као опште у погледу правног положаја малолетника који живе са родитељима и под родитељском влашћу има се применити и код задругара, поред прописа § 517 ГЗ који није са њим ни у каквој противурчности, нити један други искључују. Баш из чињеница да задруга поред осталог претставља заједницу имања између сродника претпоставља да су задругари унели у заједницу свој удео у имању и да тим, поред осталог, постају задругари и као такви имају сва права и преузимају све обавезе, које из такве заједнице проистичу. Малолетник који није задругар, јер нема свога удела у задружној имовини, већ живи у задрузи поред свога оца и са њиме ужива један одређен део у задружној имовини (старини) не може тражити за себе лично никаква удела ни у приновку. Наређење § 517 ГЗ има само у толико значаја што оно допушта да се задругару — оцу малолетника признаје један већи удео у приновку, јер се овај дели не по деловима који задругари учествују у старини, већ по главама задругара и малолетника преко 15 година, у колико су они у том принављању учествовали. Према томе § 517 ГЗ одређује само квоту задругара који је у задрузи радио са својим малолетним синовима преко 15 година старости и приновио имање са њиховим радом у задрузи, те му задруга зато и признаје већи удео, но што би га добио да је био сам, без синова преко 15 година. — Али овај пропис не значи још и то да такав малолетник, који је учествовао својим трудом у принављању, овај удео стиче за себе. Напротив док је малолетник и без свога имања, он није ни постао задругар — § 57 ГЗ — већ стоји у директном односу само према својој оцу и као такав не може док је под родитељском влашћу да стиче за себе лично, но стиче само за оца — § 121 ГЗ. Примена овога прописа није немогућна нити је искључена у задрузи зато што малолетници раде под управом старешине задруге, а не својих родитеља, јер и задругари, пунолетни, раде не самостално, већ по наредбама старешине задруге, што, наравно, произилази из саме природе задруге као заједнице живота и рада. — Према овоме, погрешно призивни суд тумачи

§ 517 ГЗ као одступање од начела постављеног у § 121 ГЗ. Стога је погрешно позивни суд одлучио и о тужбеном захтеву, нашавши да пок. Радован није могао тестирати и имањем које је приликом деобе задруге признато тужиљином оцу пок. Светозару као удео у приновку, док је био малолетан у задрузи између пок. Радована и брата му Милосава. Напротив, из излагања горе наведених излази да пок. Светозар овај приновак није стицао за себе, већ за свога оца пок. Радована и да је према томе пок. Радован могао тестирати овим имањем као својим. Јер кад пок. Светозар није постао сопственик удела у приновку, онда ни кћи пок. Светозара, тужиља Богосава не може тражити редукцију тестамена, јер није пок. Радован располагао њеним имањем већ својим — §§ 211 476 ГЗ. Стога је Касац. суд уважио ревизију туженика као основану по § 604 ГРПП и преиначио позивну пресуду одбивши тужбени захтев, као што гласи у диспозитиву“.

(Пресуда Касац. суда у Београду Рев. 368/37 од 22 марта 1937 год.)

*

Ова најновија одлука једног од одељења Касац. суда у погледу стицања приновка у задрузи од стране малолетног задругара од 15—21 године коме је отац жив, претставља значајно одступање од једне раније одлуке Опште седнице Касац. суда на којој је и сам првостепени суд у конкретном случају засновао своју одлуку. То је одлука Опште седнице Касац. суда бр.4250 од 23 маја 1925 г. коју је објавио пок. Србислав Ковачевић у својој „Судској пракси“ за 1925 год. стр. 183.

И поред убедљивих разлога који говоре у прилог једног и другог мишљења, тешко је одлучити се које мишљење прихватити. Повод оваком двоstrukом тумачењу прописа § 517 ГЗ дао је пропис § 121 ГЗ чија је стилизација јасна, али није у закону довољно одређено да ли се то има узети као опште правило како за инокосне куће, тако и за задруге, или би било правилније ограничити примену његову само на инокосне куће. Проф. Г. Ж. Перић у своме „Задружном праву по Грађанском законнику Краљевине Србије, IV део, о постанку и престанку задруге“, Београд 1921 год. стр. 234 и сл. одлучно се изјашњава у корист примене § 121 ГЗ и на задругу, противно горе поменутој одлуци Опште седнице Касац. суда, налазећи да малолетни син од 15—21 године чији је отац жив, не стиче дефинитивно себи већ своме оцу приновак, тако да он — отац — може слободно располагати тим приновком као својим задружним делом. У прилог овог мишљења г. Перић је цитирао и одлуке Опште седнице Касац. суда од 14-II-1880 и 5-III-1886 год.

Не можемо се сложити потпуно са мишљењем уваженог професора г. Перића. Идеја која лежи у основи деобе приновка не само између пунолетних задругара, већ и оних који имају више од 15, а мање од 21 године јесте идеја заједничког рада поред осталих апсолутно потребних обележја као што су: заједница (два или више лица) сродство и удео у имању заједничком. Један малолетник од 15—21 године, чији је отац жив, и ако не може бити задругар јер нема удела у задружној имовини, испуњује све остале услове потребне за задругу: живи и ради заједно са осталим задругарима и сродник је са њима. Сама правила о задрузи тј. § 517 ГЗ не прелазе лако преко чињенице да он у задрузи ради и привређује, и тај његов рад посебно цени, признајући удео у приновку у чијем је прибављању радом учествовао, и ако није задругар.

Зашто сад овај удео у приновку треба признати оцу на основу § 121 ГЗ а не малолетнику, кад он претставља његов лични труд, односно награду за тај труд уложен у заједницу. Да ли је за оцену питања претежнији однос који проистиче из очине власти или је одлучнија идеја заједничког рада, односно учествовања у заједничком раду. По нашем мишљењу § 121 ГЗ је тесно везан за инокосну кућу и циљ му је да одржи кохезију у њој, не допуштајући њено разбијање на посебне интересе. У инокосној кући постоји један ауторитет (отац) и један привредни интерес (очување личности и имовине, о којој треба да се као *pater familias* стара). Не допушта се да се поред његовог ауторитета и мимо једног и јединственог интереса стварају посебни индивидуалитети у једној инокосној кући. Отац је шеф куће, управља личностима и имовином. У тој идеји лежи основица § 121 ГЗ.

Сасвим је друкчије у задрузи. Отац не мора бити и старешина задруге, чак много чешће и није. У задрузи старешина истина нема у односу на малолетника од 15—21 год. ако је овима отац жив, ни један атрибут очине власти, али он управља задругом и њеним привредним животом, будући да је задруга једна сложена економска јединица. Он распоређује свако способно за рад лице у задрузи на посао и управља њиховим пословима. Да ли поред ове чињенице — управљања од стране старешине, а не родитеља — може опстати идеја која лежи у основици § 121 ГЗ. Отац више не управља имовином и личношћу своје деце, већ старешина — § 510 ГЗ; од очине власти њему није ништа више остало, сем то да је он законски заступник свога малолетног детета. Тешко би сад било прихватити у задрузи идеју из § 121 ГЗ — „што год деца под родитељском влашћу и њиховим управљањем прибаве“.... Тога управљања више по правилу нема; на његово место долази управљање старешиново. Малолетник од 15—21 год. претставља извесну радну снагу, битну вредност у једној економској заједници као што је задруга. Захтевати да та радна снага и труд уложен у задрузи остану ненаграђени било би неправично и давало би повода цепању задруга или напуштању њиховом у смислу § 513 ГЗ. Она кохезија која одржава задругу као економску заједницу налаже баш да се такав улог мушког малолетника од 15—21 године правилно оцени и награди. А та награда се састоји баш у признавању удела у приновку стеченом и његовим учешћем у раду. У таквој деоби не можемо дакле поступати по начелу, иначе погрешном које је прихватио наш ГЗ у § 527 за деобе задруга. Овај пропис је у противности са § 508 ГЗ јер док § 527 предвиђа деобу задруге по начелима по којима се дели и наслеђе, дакле деоба по коленима одн. наследним редовима, у задрузи би се деоба, ако се уопште може прихватити идеја деобе према схватању колективистичком, требала вршити само по главама — § 508 ГЗ. Баш овај пропис нам даје одговор који нам не може дати § 121 одн. § 517. Малолетник од 15—21 год. не прибавља ни себи ни оцу своје, већ задрузи — § 508 ал. II — а учествује у деоби тога приновка по § 517 ГЗ. Не може се после тога схватити, да оно што је он прибавио задрузи својим трудом и радом и у чему му закон признаје удео, не припада њему више, зато што је он још под очинском влашћу. Однос који проистиче из односа оца према детету, а који закон назива родитељском, или боље речено очинском влашћу — § 120 ГЗ — у задрузи не може имати оног утицаја и на имовинске односе детета према оцу зато што је отац лишен у задрузи знатног дела садржаја саме очине власти и њему сад недостаје управљање радом свог детета. На његово место у том погледу долази старешина — § 510 ГЗ.

То су, налазимо, разлози који оправдавају мишљење да малолетник од 15—21 године стиче за себе приновак, а не за оца. Такав малолетник, ако није задругар, зато што нема удела у задружној имовини, старини, има право да учествује у деоби приновка ако до тога дође, и добија раван део са осталим пунолетним и ожењеним задругарима. Тај његов удео у приновку не може му присвојити отац, јер удео који он добија није резултат очевог управљања, већ личног учешћа у заједничком раду под управом старешине. То би се могло извести и из § 518 ГЗ јер малолетној мушкој деци испод 15 година закон не признаје никаква особита дела, „но заузимају место и права свога родитеља по одређењу општем“. Таквој деци закон не признаје никаква особита права, већ једино ако им је родитељ умро могу га претстављати у његовом уделу у задружној имовини и приновку. Ако се не би прихватило ово гледиште, да малолетник од 15—21 године прибавља себи, а не оцу приновак, дошло би се баш у противуречност са § 518 ГЗ. Под претпоставком да се задруга дели после смрти једног задругара, који је оставио једног малолетника од 15—21 године и два детета испод 15 година, онда би се приновак који припада у део малолетнику по § 517 ГЗ имао признати оцу односно његовој заоставштини поред дела приновка који се мора признати и оцу и затим би у оба дела приновка учествовали и малолетници испод 15 година по општим начелима о деоби заоставштине. А можемо слободно рећи, да би овакво схватање било неправично и противно гледишту израженом у § 517 ГЗ.

Најзад за оцену овога питања важно је испитати у том погледу и схватање самог народа, које се у том погледу манифестује кроз пресуде из-

браних судова где судије суде по здравом разуму (§ 442 ГСП), дакле, свакако по правном обичају који лежи у свести нашег народа. А из многих пресуда избраних судова може се видети да судије досуђују малолетницима изнад 15 година лично у својину одређене делове приновка, раздвајајући тај део у приновку од дела који досуђују оцу, што не би никако чинили кад би тај приновак био прибављен оцу. Ако би такав малолетник продужио после деобе задруге заједницу са оцем, онда бисмо имали нову задругу, а не ино-жосну кућу.

Иван Д. Петковић

ПАРНИЧАРИ МОЈСИЈЕВЕ ВЕРЕ НИСУ ДУЖНИ ПРЕТСТАТИ СУДУ У СУБОТЊИ ДАН

По спору Петра В. против једне београдске фирме, чији је једини претставник лице мојсијеве вероисповести, Срески суд за град Београд одредио је рочиште за усмену расправу на дан 28 новембра 1936 г., и то баш у суботњи дан. Тужени се на дан рочишта јавио једним актом и известио суд да је вере мојсијеве и да према Уредби о празницима не мора претстати суду. Парнични је суд тај поднесак туженога вратио заједно с пресудом због изостанка, а ову своју одлуку оправдао је тиме да пред среским судовима нису допуштена писмена општења. Против пресуде због изостанка туженик је уложио призив, а истовремено је тражио дозволу повраћаја у пређашње стање. По овом тражењу суд је одредио расправу на дан 30 јануара 1937 г., који је дан опет био субота. Туженик се опет јавио актом и опет известио суд да као парничар мојсијеве вере не мора претстати суду у суботњи дан, молећи да се и ово рочиште одложи и друго каже. Суд је тај акт уважио и друго рочиште одредио, сада не више у суботу, већ у уторак, 9 фебруара. По стављеном предлогу да се допусти повраћај у пређашње стање, суд је донео закључак којим тражни повраћај није допустио, већ је туженика осудио на плаћање парничних трошкова. Образложење је следеће: „Тужилац је својим поднеском тражио повраћај у пређашње стање због изостанка на рочишту од 28 новембра 1936 г. наводећи да је тога дана била субота, па пошто је он мојсијеве вероисповести, то је по Уредби о празницима ослобођен од дужности да претстане суду тога дана. О овоме је актом од 28 новембра 1936 г. известио суд. Приговор туженика да он на одређено рочиште од 28 новембра није дошао са разлога што је тога дана била субота, па пошто је он Јеврејин то по Уредби о празницима, у вези § 317 ГрПП, није био дужан да на исто дође, суд није могао да уважи, јер није дужан да зна који је парничар које вероисповести. Тужени је био дужан да на време извести суд те да тражи одгађање расправе, кад је већ позван на рочиште у суботњи дан. Међутим, мада је рочиште за позив примио још 21 октобра, што се види из доставнице, он је суд известио да је дан, када је рочиште одређено, њему празник, тек 28 новембра, дакле на сам дан рочишта, те стога суд није могао нити је то био дужан, приликом доношења своје пресуде, да зна да ли је коме од парничара празник или не тога дана.“

За овим је следовао следећи рекурс туженика: „Срески суд налази да нема места повраћају у пређашње стање због мог изостанка са рочишта од 28 новембра 1936 г., које је било одређено у суботу, сматрајући да суд није био дужан да зна који је парничар које вероисповести, већ је парничар сам дужан да због таквог разлога благовремено извести суд и да тражи одлагање рочишта. Гледиште суда да не мора знати вероисповест парничара, може бити у основи тачно, премда се код мојсијеваца специјално, већ по самом презимену, може одредити вероисповест. И за суд је ноторно да је парничар у питању припадник мојсијеве вере, па би резонување суда, у конкретном случају, било недовољно за одбијање предложеног повраћаја у пређашње стање. Али, и без обзира на предњу чињеницу, ја сам благовремено актом известио суд истог дана када је било рочиште да не могу претстати суду, јер нисам дужан претстати у суботњи дан као Јеврејин, а према Уредби о празницима. Тај акт је благовремено стигао суду и пре почетка спорне расправе прикључен списима. Према томе, образложење судског закључка, по коме сам био дужан да суд известим о томе, у опречности је

са чињеницом да сам ја доиста известио суд, али се суд на мој акт није обазирао, већ ми га је као тобоже недопуштен вратио, што се види из списка овога спора. — Напослетку, срески је суд учинио једну недоследност која сама по себи чини ништавим побијани закључак. Срески суд, наиме, у обра-зложењу закључка, са напред изложених разлога, није допустио повраћај у пређашње стање, није, дакле, хтео да ми одређивањем новог рочишта омогући одбрану и одговор на тужбени захтев. Међутим, исти суд одредио је рочиште за расправу питања повраћаја у пређашње стање на дан 30 јануара 1937 г. и то случајно, опет у суботу! Као и први пут, известио сам суд актом и као и први пут пре отпочетог рочишта да по Уредби о празницима не морам претстати суду у суботњи дан, молећи суд да се рочиште одложи. Суд је овога пута уважио мој основани захтев за одлагање рочишта и закључком својим, донетим на расправном записнику од 30 јануара, позивајући се на Уредбу о празницима и на § 317 ГрПП, рочиште од те суботе недоследно! Кад је Срески суд, сасвим правилно, мени већ у току ове исте парнице, једном признао право које ми и онако као припаднику мојсијеве вероисповести припада по Уредби о празницима, — онда није могао да ми одрекне то право када се имало да призна у случају оправданог изостанка са једног ранијег рочишта. Овако, по тој логици суда, ја нисам могао изостати са рочишта у суботу 28 новембра 1936 г., а могао сам изостати са рочишта у суботу 30 јануара 1937 г.!! Суд, дакле, демантује себе својом недоследношћу, којој нема места у тумачењу и примени једног истог законског прописа у једном истом спору. Према наведеном, и без обзира на друге разлоге, ова недоследност суда, сама по себи, чини да побијани закључак не може по закону опстати."

Окружни суд за град Београд као рекурсни суд уважио је рекурс туженика а побијани закључак суда првога степена укинуо је са разлога: „Када је Уредбом о празницима и на § 317 ГрПП, рочиште од те суботе призната субота као празник, онда је први суд о томе морао водити рачуна приликом одређивања расправе. Па како је то пропуштено, то је требало да суд има у виду ову чињеницу приликом доношења пресуде с обзиром на то да је тужени известио суд да му је тога дана верски празник, а исто тако први је суд требао да има у виду ову чињеницу и приликом решавања по предлогу за повраћај у пређашње стање. Како је пак ноторна чињеница да је свака субота јеврејски празник, то први суд није ни могао за туженика одредити расправу у суботу те је стога побијани закључак неправилан, а рекурсни суд с обзиром на §§ 317 и 620 ГрПП, донео одлуку као у диспозитиву закључка“.

За овим је суд првога степена одредио рочиште за усмену расправу па је донео пресуду којом је тужилачку страну одбио од тражења.

О томе да ли је требало или не убацили чак и сваку суботу међу празнике у које парничари Мојсијеве вере не морају претстати суду, не желимо уопште да говоримо, да не бисмо дирали у осећања оних којима је вера још увек нешто одвећ свето. Али, — има једно озбиљно и велико али —, кад је већ свака субота убачена међу празнике у смислу § 317 ГрПП, онда смо мишљења да је сваки суд дужан да поштује вољу законодавчеву и да сваку суботу признаје као празник, а не да се од једног тако јасног питања ствара нешто замршено, због чега се спорови одуговлаче без потребе на штету једне од парничних странака.

Леон А. Амар

ПОТРАЖИВАЊА ТРГОВЦА ПРЕМА НЕТРГОВЦУ ЗА ПРОДАТУ РОБУ НЕ ЗАСТАРЕВАЈУ ПО § 928 6 ГЗ АКО ЈЕ ИЗДАТА ПРИЗНАНИЦА, ВЕЋ ПО § 928 ж ГЗ

Фирма Ђ. У. тужила је Мару и Божану Ч. среском суду за град Београд и тражила да их суд осуди на плаћање суме од 5425 дин., а коју су суму остале дужне за кулпену робу. Као доказ предложено је саслушање сведока, преглед трговачких књига и писма тужених од 24-XII-928 г. и 11-V-929 г. којим признају да су горе наведених дана купиле од тужиоца робе у износу од 5425 дин. Тужена страна истакла је приговор застарелости у см. § 928 б ГЗ.

Срески суд за град Београд пресудом П-1208/36 од 6-Х-936 г. одбио је тужилачку страну од тужбеног тражења а са ових разлога: „По § 928 б ГЗ тужба трговца према нетрговцу застарева за годину дана од дана узимања робе. У овом случају куповина је извршена у 1928—1929 г. а тужба је подигнута 20-II-1936 г., па како тужена страна истиче приговор застарелости то суд налази да је обзиром на моменат куповине и утужења — потраживање трговца застарело. Стога се тужилачка страна од свога тражења има по овом основу и одбити.“

Изјављени позив тужилачке стране Окружни суд за град Београд није уважио већ је пресудом својом Пл.-28/37 од 8-III-937 потврдио нападнуту пресуду дајући ово образложење: „I позивни разлози су неумесни и неосновани II побијана пресуда је у свему правилна и на закону основана, па се као таква има и потврдити са разлога изложених у истој. Зато је позивни суд, на основу §§ 591 и 592 ГРПП донео одлуку као у диспозитиву.“

Касац. суд у Београду пресудом Рев. 1818/37 од 28 децембра 1937 г. уважио је ревизију тужилачке стране, укинуо пресуду првостепеног и позивног суда и ствар вратио суду првога степена на поновну расправу и одлуку. Образложење је следеће: „Ревизијски навод, да је нападнута пресуда позивног суда ништавна из разлога т. 1, § 597 у в. т. 9, § 571 ГРПП у томе, што суд није дао разлоге зашто сматра да су позивни наводи тужиоци неумесни и неосновани и што позивна пресуда у опште нема никаквих разлога, не стоји. Ово стога, што је позивни суд усвајајући чињенично стање утврђено од стране првостепеног суда као и правно схватане овога суда, по нахођењу Касац. суда дао разлоге, да се њихова пресуда са сигурношћу може испитати. Што се пак тиче ревизијског разлога из тач. 4, § 597 ГРПП који се у ревизији тужиоца истиче због погрешне правне оцене, Касациони суд налази, да је основан, јер је с обзиром на утврђено чињенично стање по нахођењу Касационог суда, позивни суд дао погрешну оцену спорне ствари, када је нашао да је тужбено тражење с обзиром на § 928 б, ГЗ застарело. Ово стога, што се из исправе, поднетих у току спора, а које су биле предметом оцене суда, види, да су тужене Мара и Божана о спорном потраживању издале признанице, признајући на тај начин постојање дуга, дакле да поменуте исправе у смислу § 191 старог ГСП у в. чл. 11 Ув. зак. за ГРПП испуњавају све услове за постојање облигације. Према томе погрешно је узео позивни суд, да је овде случај из § 928 б ГЗ по коме потраживања трговца према нетрговцима за продату робу застаревају за годину дана, већ је овде случај из § 928 ж. ГЗ пошто постоје писмене исправе, које дуг чине облигационим, за који се пак према наведеном § 928 ж. ГЗ предвиђа застарелост од 24 године. Због изложеног, Касациони суд налази, да је ревизијски разлог из тач. 4 § 597 ГРПП оправдан, али да се пресуда позивног суда у смислу ревизијског не може применити, јер нису извиђене, нити у позивној пресуди утврђене чињенице о постојању дуга и одговорности тужених, па је стога поништио пресуде и првог и позивног суда, и ствар вратио суду I степена на поновну расправу и одлуку § 604/IV ГРПП.“

(Пресуда Касац. суда у Београду Рев. 1818/37 од 28-XII-37 г.).

Драг. Д. Герасимовић

УПИС ИДЕАЛНОГ ДЕЛА ВЛАСНИШТВА

(За упис права власништва на идеални део парцеле дозвољен од неког другог суда, земљишнокњижни суд одлучиваће о траженом упису само с обзиром на стање земљишне књиге.)

З. Т. из Београда, актом Дн. 3350/37 год. од 15-VI-1937 г. молио је земљ. књ. уред Среског суда за град Београд да му дозволи упис права власништва на 1/11 земљишта у А листу продавца Задруге Петровића. Уз акт поднео је извршну пресуду Среског суда за град Београд II-6996/36 од 26 јануара 1937 г., којом му је признато право на идеалну 1/11 земљишта уписаног као парцела бр. 6661 зк. улошка Бр. 5023 к. о. Београд 3 и наређен упис права власништва. — Земљ. књ. Уред Среског суда за град Београд решавајући по овој молби донео је закључак под Дн. 3350/37 г. којим је

одбио тражиоца З. Т. да му дозволи упис права власништва са ових разлога: „Испитујући предњу молбу и исправу суд је поред постојећих земљ. књ. прописа имао у виду и прописе Грађевинског закона, па је нашао да је захтев садржан у молби у супротности са § 54 Грађев. зак., јер се тражи упис савласништва у циљу да се изигра одобрење надлежне власти за парцелацију, које у овом случају нема. То потврђује извештај Техничке дирекције катастарске власти. Са изложеног на основу § 1 Зак. о земљ. књ. деобама, отписима и приписима, § 158 ст. 1 Правилника за вођење земљишне књиге и § 54 Грађев. зак. суд је молбу одбио и наредио забележбу одбијене молбе на основу § 109 Зак. о земљ. књ. (ЗОЗК).“

Противу овога закључка изјавио је тражилац укњижбе рекурс Окружном суду за град Београд у главном са ових разлога: Да је закључак суда ништав у см. § 571 т. 9 ГРПП јер одлука суда није јасна, нити на закону основана а није ни образложена законским прописима који тражен упис забрањују. По § 104 ЗОЗК суд који врши уписе није овлашћен да испитује пресуду суда који наређује упис, већ има само да дозволи упис ако то стање земљишне књиге дозвољава тј. упис се мора одбити ако онај који мора да трпи упис није власник спорног земљишта или дела земљишта или, ако се тражи упис на физички део земљишта на основу пресуде којом је досуђен идеални део и обратно. Позивање суда на пропис § 54 Грађев. зак. као и тражење мишљења од Техничке дирекције да ли да одобри упис тј. да ли је упис дозвољен, незаконито је, јер решавање о упису припада само суду. Ово у толико пре, што по § 104 т. 4 под 2 суд земљ. књижни нема права да испитује садржину пресуде суда који наређује упис, већ је дужан да пресуду другог суда безусловно изврши. У противном случају дошло би се до тога, да се извршне пресуде не могу извршивати.

По овом рекурсу Окружни суд за град Београд под Пл. 5782/37 донео је закључак којим је рекурс уважио а нападнути закључак Среског суда Дн. 3350/37 г. преиначио у следећем: „Уважава се рекурс З. Т. од 3 августа 1937 г. Дн. 6121/37 а побијани закључак Среског суда за град Београд као земљишнокњижног суда од 15 јуна 1937 г. Дн. 3350/37 преиначује и изриче: На молбу З. Т. из Београда, а на основу извршне пресуде Среског суда за град Београд од 26 јануара 1937 г. под П—6996/36 дозвољава се у зк. ул. Бр. 5023 к. о. Београд 3 и то: 1) Укњижба права власништва на 1/11 један једанаести део з. к. тела уписаног у пом. улошку као парцела Бр. 6661 у корист З. Т. из Београда. — 2) Укњижба права власништва на 10/11 десет једанаестина истог земљишнокњижног тела у поменутом улошку у корист досадашњег власника З. П. — 3) Одбија се молба З. Т. да се дозволи укњижба заложног права у поменутом з. к. улошку на 1/11 део з. к. тела са обезбеду 5.300 дин. са 8% год. интересом у корист С. П. — Образложење: Суд је нашао да је погрешно први суд када је и мимо забране садржане у § 105 ЗОЗК претходно тражио мишљење Техничке дирекције Градског поглаварства не одлучујући према самој молби одмах о главној ствари. Ово у толико пре, што ни по једном законском пропису нити је суд овлашћен да тражи нити Техничка дирекција да даје мишљење о предмету молбе, већ о истом има да одлучи сам суд, и то по правилу без претходне одлуке у смислу § 105 ЗОЗК. Само када је у питању цепање парцеле, исту мора одобрити Катастарска власт одобравајући деобни план у смислу § 1 ЗОЗК. Производно је закључивање суда да се упис сувласништва тражи у овом случају у циљу да се изигра одобрење надлежне власти за парцелацију. Ово се из целог предмета ни из чега не види, нити је први суд у побијаном закључку навео из чега ово изводи. Сувласништво је потпуно одвојено од цепања парцеле, пошто парцела и поред сувласништва може остати непоцепана и не може се цепати ако за то нису испуњени посебни услови па и ако постоји сувласништво. Па како се у овом случају тражи само упис савласништва а не и цепање парцела, то је позивање првог суда на § 45 Грађев. зак. и § 1 ЗОЗК неумесно. У погледу тражене укњижбе заложног права на 1/11 део з. к. тела суд је нашао да је ово тражење неумесно. Према § 13 ЗОЗК заложно право се може уписати или на цело земљ. књ. тело или у случају сувласништва на идеалне уделе сваког сувласника, али се не може уписати на поједине делове појединих сувласника. Како је пак, тражени упис заложног права одобрио Срески суд за град Београд својом пресудом

П—6996/36, то је овај суд узео у оцену у смислу § 104 ЗОЗК само питање о томе, да ли је овај упис могућ само с обзиром на стање земљишне књиге, па је нашао: према извештају водиоца земљ. књига, власник земљ. књ. тела је према стању земљ. књига Задруга Петровића, док молилац има да буде уписан као власник 1/11 дела тек провођењем овога закључка кроз земљишне књиге. Па како се према § 21 ЗОЗК упис може допустити једино противу онога, који је у време поднесене молбе био уписан као власник и како је тражена укњижба заложног права против самог молиоца који у време поднесене молбе није уопште био уписан у земљишну књигу, то је тражење заложног права недопуштено с обзиром на стање земљишне књиге. Сем тога и када би се узело да је молилац био уписан у земљ. књигу као власник, он би према стању земљ. књиге био уписан само на 1/11 део земљ. књ. тела на који се према § 13 ЗОЗК не може одобрити упис заложног права све док се овај део не би физички одделио и као нова парцела отписао из досадашњег улошка и уписао у нов уложак као засебно земљишно-књижно тело."

Сматрамо да је Окружни суд погрешно што је одбио дозволу укњижбе заложног права у пом. з. к. улошку на 1/11 део земљ. књ. тела за обезбеду 5.300 дин. с пп. у корист С. П., јер то не забрањује ни ЗОЗК нити пак нови извршни поступак (§ 70 ИП). Ако би тврђење Окружног суда било тачно, чему би служило имање власнику идеалног дела, ако он са њиме не би могао располагати тј. задужити га и њиме се служити. Ип у свом § 70 вели: „У корист извршне новчане тражбине може се по предлогу тражиоца извршења основат заложно право (принудно заложно право) на земљишту извршениковом или на делу земљишта које припада извршенику. А ЗОЗК дословно вели: „Заложно право може се уписати или на цело земљ. књ. тело или, ако је власништво у погледу једног истог земљ. књ. тела уписано за више особа, онда на удео сваког савласника, али никако на поједине саставне делове земљ. књ. тела или на део од удела за који је у земљ. књизи уписан један од савласника.

У овом §-у законодавац по нашем мишљењу нормира ово:

1) да се терет може ставити: а) одједном на цело земљ. књ. тело, што ће рећи на сва земљишта — парцеле које су уписане у једном зк. улошку; б) на удео — идеални део сваког од савласника тј. сваки од савласника (а не сви савласници како је Окр. суд разумео) властан је сам оптеретити цео свој удео: н. пр. 1/2, 1/3 итд. земљишта.

2) да се терет не може ставити: а) Само на једну од парцела уписаних у зк. улошку (земљ. књ. телу) док се претходно она не отпише из тог зк. улошка и упише у нов зк. уложак; б) на део од удела тј. не може се оптеретити половина, трећина итд. од оног идеалног дела — удела, који један од савласника има у једном улошку, већ се може оптеретити цео удео.

Исто тако није оправдано гледиште Окружног суда по коме се упис за терет не може одобрити ни са разлога, што у времену подношења молбе за упис права власништва на основу поменутих пресуде, З. Т. није био власник 1/11 земљишта. На против, он је био власник по извршној пресуди, али још није био уписан у земљ. књигу. Али то ништа не смета суду, да упише по пресуди прво право власништва З. Т., дакле да изврши први део пресуде, па потом да упише терет — да изврши други део пресуде. Ово у толико пре, што је и сам власник у својој молби то одобрио.

Живко Н. Тајтац

ПРИТВОР, ИЗДРЖАН ПРЕ ИЗРЕЧЕНЕ ПРЕСУДЕ, УРАЧУНАТ У ИЗРЕЧЕНУ КАЗНУ ПО ПРАВНОСНАЖНОСТИ ПРЕСУДЕ НА ОСНОВУ §§ 420 и 294 КП.

По предмету кривице Ш. Р., из Губавца, окружни суд у Приштини донео је пресуду Кзп. 46/35 од 16-III-1937 г., којом је окрив. Ш., због више кривичних дела из § 319 од. 1 КЗ у в. чл. 1 Зак. о сузб. зл. у служб. дужности осудио на казну строгог затвора у трајању од 6 месеци. Међутим пресудни суд у издржану казну није урачунао по § 77 КЗ време које је опт. Ш. провео у притвору од 13-XII-1934 г. до 27 фебруара 1935 г., како је по § 77 био дужан да притвор оптуженом урачуна у издржану казну и да то по § 281 т. 4 КП изрекне у самој пресуди.

На ову пресуду изјавио је призив само држ. тужилац, који је призив решењем Апелац. суда у Скопљу Кпна 75/37 од 5 маја 1937 г. одбачен као недопуштен, зато што нису означене тачке пресуде које се повијају. Држ. тужилац у овом случају пропустио је да изјави ревизију због повреде материјалног закона из т. 3 § 337 КП у в. § 77 КЗ, да би предмет ишао Касац. суду, који би ову пресуду и по службеној дужности могао исправити — § 352 од. II КП.

Пошто је горња пресуда постала правноснажна осуђеник Ш. преставком од 7-IX-1937 г., тражио је, да му Окружни суд издржани притвор урачуна у издржану казну. И Окружни суд у већу у нејавној седници решењем својим Кзп. 46/35 од 20-IX-1937 г. а на основу § 420 КП урачунао је у казну затвора сав одлежани притвор од 13-XII-1934 г. до 27-II-1935 г. са разлога: „Осуђени Ш. осуђен је од стране овог суда са 6 месеци строгог затвора за кривична дела из § 319/1 у в. § 63 КЗ, пресуда је постала правноснажна, а суд приликом изрицања пресуде изоставио је да у изречену казну урачуна притвор и навршени затвор који је он издржао. Ш. је поднео накнадно претставку суду да му се накнадно решењем урачуна у изречену казну издржани затвор што је суд и учинио у најавној седници у смислу § 420 КП.“

На ово накнадно донето решење после извршности пресуде изјавио је жалбу држ. тужилац Кк. 120/35 од 29-IX-1937 г. са ових разлога: „Суд ожалбено решење погрешно заснива на § 420, а овај пропис изричито говори само о начину урачунавања истражног затвора у казну при изрицању пресуде, али никако и доцније кад пресуда постане већ и извршна. Одредба § 294 КП предвиђа и прописује лимитативно случајеве у којима се пресуда у свако доба може изменити од надлежног суда и ван тога оквира суд не може и не сме изићи а да се не огреши о јасна законска наређења. Овде би евентуално могао доћи до примене захтев за заштиту закона у смислу § 41 КП, којом би се отклонила повреда закона ако се, наравно, буде утврдило да та повреда стоји због учињене погрешке.“

Апелац. суд у Скопљу решењем својим Кжа 249/37 од 16-X-1937 г. одбацио је горњу жалбу држ. тужиоца налазећи, да је овде у питању исправка погрешке из § 281 т. 4 КП, која се исправка на основу § 294 КП може исправљати у свако доба на захтев странака или по службеној дужности. „Горње решење Апелац. суда у Скопљу следовало је са ових разлога: Жалба држ. тужиоца је неоснована са разлога изнетих у ожалбеном решењу, јер по § 77 КЗ у вези § 420 од. I КП суд је дужан да урачуна осуђенику у казну притвор и истражни затвор, који је осуђеник издржао пре но што је пресуда изречена, тим пре што урачунавање притвора и истражног затвора, изостављено у пресуди тиче се исправке погрешке из § 281 т. 4 КП а таква погрешка по § 294 КП може се исправити у свако доба на захтев странке или по службеној дужности. С тога је овај суд и одбацио жалбу државног тужиоца као неосновану — § 331 од. III КП.“

Сматрам, да је и Окружни суд повредио закон у § 420 КП када је своје ожалбено решење донео на основу овог законског прописа, јер овај законски пропис не даје право суду да после правноснажности пресуде ову допуњује у битним њеним наређењима, који у првом ставу упућује на прописе кривичног закона односно урачунавања истражног затвора приликом изрицања пресуде, а у другом ставу регулише када се има урачунати у издржану казну ако по објављивању првостепене пресуде осуђеник и даље остане у затвору. Ни овим па ниједним другим законским прописом није суд овлашћен да по објављивању па и правноснажности једне пресуде доноси накнадно засебна решења о питањима која чине саставни део пресуде из § 281 КП. Једино што суд може то је да донесе накнадно решење о трошковима кривичног поступка како то изрично гласи § 321 КП. Иначе, као што је овде случај, о урачунавању истражног затвора не може доносити мимо пресуде засебно решење и тиме допуњавати пресуду, јер на то не упућује ни § 420 КП ни ма који други законски пропис.

Исто тако и Апелац. суд у Скопљу повредио је закон у § 294 и 331 када је разматрајући предмет по жалби држ. тужиоца нашао да је овде у питању погрешка из § 281 КП и да се иста може на овај начин у свако доба исправити на основу § 294 КП.

Пре свега првостепени суд није сматрао да је овде у питању очигледна повреда и да се иста може исправити на основу § 294 КП, јер је донео

засебно решење и засновао га само на основу § 420 КП, а не и на § 294 КП. Али овде не стоји случај ни из § 294 КП, јер овај законски пропис изрично је набројио у којим случајевима може се објављена пресуда исправити, а на име кад постоје: 1) погрешке у именима и бројевима, 2) очигледне погрешке писања и рачуна, 3) недостаци у облику, и 4) несагласности преписа пресуде са изворником.

Ниједан од ових четири случаја не може се односити на случај који се овде расправља, јер овде стоји случај повреде материјалног закона из т. 3 § 337 КП, јер је суд био дужан по § 77 КЗ да урачуна у изречену казну сав притвор који је осуђеник Ш. издржао пре но што је пресуда изречена а кад то није учинио он је прекорачио своју казнену власт и повредио горњи законски пропис, и то се може расправљати само захтевом за заштиту закона, пошто је пресуда стала на правну снагу.

Принцип је у праву да сâм суд не може да мења своју изречену и објављену пресуду. Она је за њега обавезна и његова је надлежност престала. Једино може виши суд по правном леку изменити или поништити објављену пресуду. Међутим из горенаведеног види се, да је првостепени суд сам изменио односно допунио своју правноснажну пресуду, а Апелац. суд пак узима други правац и исправља грешке на основу § 294 КП.

Но и кад би се узело да овде постоји случај из § 294 КП ипак Апелац. суд није имзго право нити је био надлежан да он те погрешке исправља, јер за вршење ове исправке према јасном слову § 294 КП, где каже: „..... суд ће, код кога су се те погрешке догодиле..... исправити у свако доба.....“ надлежан је једино онај суд код кога су се дотичне погрешке десиле, тј. у овом случају надлежан је да врши исправке једино Окр. суд у Приштини, а не Апел. суд у Скопљу, пошто је решењем Апел. суда Кпна 75/37 из формалних разлога одбачен призив као недопуштен, те Апелациони суд није се ни упуштао у разматрање саме ствари и зато не може се узети да он исправља своју пресуду — решење, већ исправља првостепену пресуду Окружног суда.

Сем тога, исправке по § 294 КП врше се у продужењу саме пресуде додатком на крају како у изворнику тако и у свим преписима, што овде није случај већ и Окр. суд и Апел. суд, као другостепени суд, донели су засебна решења противно горњем законском пропису, услед чега не може се контролисати умесност извршене исправке што по закону мора бити када се дода на крају дотичне пресуде. Да се не може донети засебно решење већ да се мора на крају пресуде додати учињене исправке, види се јасно из поманутог § 294 КП, где се каже: „Исправка ће се додати на крају пресуде како у изворнику тако и у свима преписима.“

Најзад на исправке које су донете по § 294 КП додавањем при крају пресуде не може се изјавити жалба као што се то може чинити против засебног решења, већ се може побити једино редовним правним леком као и сама пресуда као њен саставни део.

Да се пак исправке учињене по § 294 КП не могу побити жалбом произлази из самог факта да су те исправке саставни део саме изречене пресуде, те се као такве могу побити само редовним правним леком ревизијом, призивом или потпуним призивом, ако је пресуда изречена од судије појединца. Сем тога по § 328 КП жалба се може изјавити, у колико закон не искључује, против решења и наредаба судије и окружног као првостепеног суда, а кад по § 294 КП не може се донети засебно решење већ се исправке морају додати при крају саме изречене пресуде, онда те исправке не могу се ни побити жалбом, како то погрешно узима Апел. суд.

Пошто се овде не може применити ни пропис § 412 од. III КП када се појави сумња о урачунавању притвора или истражног затвора, те да суд даје тумачење своје пресуде, — онда се је повреда закона из т. 3 § 337 КП могла исправити једино нередовним леком захтевом за заштиту закона како је сасвим правилно изнео и државни тужилац у својој жалби којом је напао решење Окружног суда Кзп. 46/35 од 20-IX-1937 г.

Са свега изложеног излази као несумњиво да је Окр. суд у Приштини својим решењем Кзп. Бр. 46/35 од 16-III-1937 г. повредио закон у § 420 КП, а Апел. суд горњим решењем повредио је закон у § 294 КП.

ЗА РЕШАВАЊЕ ПО МОЛБИ ЗА ОДЛАГАЊЕ ИЗВРШЕЊА КАЗНЕ ЛИШЕЊА СЛОБОДЕ ДУЖЕ ОД ТРИ МЕСЕЦА НИЈЕ НАДЛЕЖАН ОКРУЖНИ ВЕЋ АПЕЛАЦИОНИ СУД (§ 418 КП).

М. Љ. трг. из А. кажњен је од стране Окружног суда у У. због дела из § 344 т. 4 у в. § 353 КЗ са 6 месеци строгог затвора, пресуда КЗП 465/36 од 31-III-1937 г., која је стала на правну снагу после три дана, јер странке нису употребиле правни лек. Окр. суд писао је начелнику среза ариљског да ову пресуду изврши. Међутим, осуђени Љ. М. 26-XII-1937 г., поднео је молбу Министру правде и молио: да му се одложи извршење ове казне за 6 месеци, како би збринуо породицу, јер је отац четворо малолетне деце, а једини њихов хранилац, те би издржавање казне, на коју је осуђен, — угрозило исхрану његове породице. Поред тога, навео је да је остао са породицом без икаквих средстава за живот, услед материјалне беде, у коју је запао, по паду под стечај. — Министарство правде доставило је предњу молбу Окр. суду у У. с напоменом, да је за решавање по истој надлежан Апел. суд у Београду, али молбу доставља у смислу § 418 од. I КП. Окр. суд доставио је све списе и молбу Држ. тужиоцу на предлог, који је изјавио, да нема ништа против одлагања извршења казне молиоцу. Међутим, Окр. суд, уместо да молбу спроведе надлежном Апел. суду на решење, ако сматра да томе има места и да исту препоручи, — или да молбу одбије — обзаци решењем, зато што налази, да су неумесни, да не стоје разлози молиоца, које је навео као основ свога тражења одлагања казне лишења слободе, наиме: да би му пропали пољски радови или друга зарада или би се угрозила исхрана невине му породице или из других важних привредних или породичних разлога", — како изрично каже законодавац у наведеном законском пропису § 418 од. I КП, одбио је молиоца од тражења као неблаговременог. Окружни суд у образложеној решења КЗП. 465/36 од 12-I-1938 год. којим одбија молиоца, наводи, поред осталог, следеће разлоге: „У конкретном случају, молиоц-осуђеник Љубомир осуђен је на казну строгог затвора од 6 месеци пресудом овога суда КЗП 465/36 од 31-III-1937 г. и писато за извршење исте 26-IV-1937 г., а молбу је поднео Министарству правде 26-XII-1937 г. Па како је у смислу напред наведеног законског прописа од дана кад је поменута пресуда стала на правну снагу, до дана подношења молбе за одлагање извршења казне, — прошло више од три месеца, односно шест, а с обзиром да се молбом тражи одлагање за време од шест месеци за које је надлежан Апел. суд, — то је молба осуђеног Љубомира неблаговремено поднета, те с обзиром на ово суд налази да нема ни разлога да такву молбу поднесе с препоруком Апел. суду.“

Ово су разлози са којих је веће Окружног суда одбило молиоца од тражења одлагања извршења казне лишења слободе. Ми се са истима не можемо сложити, јер сматрамо и налазимо да нису на закону засновани, већ је овакво становиште суда засновано на погрешном тумачењу и примени законских прописа о решавању молби за одлагање извршења казне лишења слободе.

Законодавац није молиоца за одлагање извршења казне лишења слободе обавезао, да молбу мора поднети у року три, односно шест месеци, по извршности пресуде, с обзиром на дужину времена за коју жели да му се казна одложи, јер то нигде не пише у § 418 од. I КП, већ само говори о надлежности окружног и апелационог суда при решавању по молби и каже: „да ово одлагање може на молбу допустити окружни суд, саслушавши државног тужиоца, једаред најдаље на три месеца, пошто је пресуда стала на правну снагу. Дуже одлагање али не преко шест месеци може из особито важних разлога допустити само апелациони суд на предлог првостепеног суда.“

Из цитираних законских прописа јасно се види, да није реч о року у коме се има поднети молба за одлагање извршења казне лишења слободе, те да би била молба благовремена, већ је законодавац одредио време 3 и 6 месеци за колико може одложити извршење казне окружни суд и апелациони суд. Прописао им је границе најдаљег одлагања извршења казне, а тиме и стварну надлежност. Да је наше гледиште тачно и, на закону основано, — види се из послед. одељка § 418 КП, где каже: „Но Министарство правде може, кад се појаве опасне заразне болести или ако то оправдавају какви други особито важни разлози, више пута и на дуже време одложити извршење казне уколико не прелазе две године.“

Поред изложеног, не видимо разлога за ограничење рока од 3 односно 6 месеци у коме би се имала молба поднети, изузев, да извршење казне не застари, а тај разлог отпада, јер суд иначе мора да води рачуна при овоме решавању о могућности наступа застарелости.

Питање је необично важно за осуђенике, јер им је законодавац ускратио право употребе правног лека, те решење, било или не било на закону основано, одмах постаје извршно — § 418 од. IV КП, те би овакве грешке судова могле бити нарочито тешке за породице осуђеника а начело о неопредности казне било би често илузорно, пошто би породице сносиле зло заједно са деликвентима.

Законодавац је учинио један штетан преседан при решавању молба за одлагање казни лишења слободе, кад је овластио окружне судове да цене умесност молбе и у случају где је надлежан апел. суд за решавање, јер се може десити, као у случају о коме смо говорили. С тога налазимо да би била корисна измена § 418 од. II КП, уколико се односи на подношење молбе окр. суду за одлагање извршења казне лишења слободе, и оцене основаности исте, као и препоруке молбе од окр. суда апел. суду. Окр. суд могао би проверити наводе молиоца и доставити своје мишљење апел. суду, као ближи странци и у бољој могућности за сазнање, али да не решава онде, где је надлежан апел. суд, пошто би иначе право апел. суда било *nudum ius*.

Радомир Н. Саичић

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

B. Mirkine - Guetévitch, LES CONSTITUTIONS NOUVELLES. Nouvelle édition. Librairie Delagrave 1938.

Ново издање познатог дела Миркин-Гецевића о поратним уставима вредно је пажње поглавито због уводне расправе у којој је покушано да се поратни устави обухвате у једном синтетичком прегледу. Уводна расправа из старог издања прерађена је из основа, с обзиром на политичку еволуцију средње и источне Европе у току последњих година.

У свом прегледу Миркин-Гецевић оставља на страну земље које се као Енглеска, Француска, Белгија крећу углавном још и данас колосеком својих предратних установа. Ограничавајући се на државе средње и источне Европе, он разликује у њиховој поратној историји један одељак који је трајао до појаве ауторитарног или власничког режима, и један одељак који је после тога настао. У првом одељку давало се сувише премоћи законодавној власти над управном, а у другом сувише премоћи управној власти над законодавном.

Ни једна ни друга крајност није била добра. Давање сувише премоћи законодавној власти над управном имало је свог разлога у доба лажне уставности, кад је народ могао своју вољу изразити само кроз законодавно тело, јер је управна власт била сва у рукама једног владоца с апсолутистичким тежњама. Али у једној демократији, где све власти стоје под утицајем народа, нема више потребе да се надзор законодавног тела над управом сувише распростире. Како је политичка активност државе углавном усредсређена у управи, то би овај сувишни надзор могао онеспособити владу за брзу и одлучну акцију. Ако се у доба лажног апсолутизма ваљало бојати сувише јаке владе, у доба демократије ваља се бојати сувише слабе владе.

То је што творци поратних устава у средњој и источној Европи нису имали на уму. Они су, терајући с премоћи законодавне власти у крајност, начинили управну власт сувише слабом. И зато кад је требало решавати економске и социалне проблеме које је, прво, поратно стање, па онда економска криза постављала, влада се уједанпут показала немоћном. Између осталог а то је био узрок успеху власничког режима у том делу Европе.

У овом истом часопису (јули—август 1931), говорећи о једном другом, исто тако интересантном спису Миркин-Гецевића, ја сам нагласио шта примам а шта не, од његових идеја о положају управне власти у демократској држави. Бесумње, јака влада потребна је демократији исто тако као и сваком

другом режиму, — шта више, демократији је још потребнија, јер демократија има тежњу да рашири и разграна економску надлежност државе, — другим речима, намеће држави такве задатке који на првом месту претпостављају добру администрацију. Али мени се чини да и у демократији, ма колико се управна власт приближила народу, она му ипак није никада тако блиска као законодавна власт. Ако на њеном челу не стоји више, као у доба лажне уставности, један монарх с апсолутистичким тежњама, управна власт је и у демократији нераздвојна од бирократије. За бирократију вреде само једни разлози, а то су разлози службено технички: у име тих разлога она је у стању да пркоси „необавештеном“ јавном мњењу, и да баца под ноге сва права појединаца. Потребан у доба лажне уставности ради сузбијања владалачког апсолутизма, надзор законодавног тела над управом потребан је у демократији ради сузбијања не мање опасног бирократског деспотизма. Ово је, чини ми се, Миркин-Гецевић пропустио да нагласи.

Говорећи о власничком режиму, Миркин-Гецевић је јасно показао да се тај режим није задовољио да управну власт ослободи сувишног надзора законодавног тела. Он је законодавну власт потпуно потчино управној, и створио једно стање ствари које би се могло назвати неопсолутизмом. У области политичких установа и политичких идеологија, то не представља велику новину, као што то обично присталице власничког режима тврде. На пр. нацизам у Немачкој само је обновио стару бисмарковску идеологију по којој монарх, одн. „вођ“, стоји изнад Парламента, јер је у њему, а не у Парламенту, поцепаном на странке, оличено државно јединство. Фашизам, који се хвали да је створио нов тип државе, — државу корпоративну, — није у ствари много оригиналнији од нацизма. Његове корпорације нису живи економски организми; то су прости чиновнички уреди; према томе, корпоративна држава, ако уопште нешто значи, значи свевласт шефа чиновничког апарата раздвојеног на те уреде који носе име корпорација. Као нацизам и фашизам, тако је и Совјетски систем, по Миркин-Гецевићу, само једна врста неопсолутизма. У Совјетској Русији постоји истина један Парламент биран општим правом гласа, али, како је допуштена само једна странка, — странка комунистичка, — то је тај Парламент, иако биран општим правом гласа, само закон за диктатуру комунистичке странке, која једина има права истицати посланичке кандидате.

Миркин-Гецевић никако не дели мишљење да доба демократије пролази, и да власнички режим обележава нову фазу у политичкој еволуцији Европе. Нити је, вели он, политичка еволуција у току XIX века ишла без прекида у правцу демократије, нити се може рећи да се у току XX века коначно обрнула у правцу власничког режима. Кроз цео XIX век водила се борба између та два правца, — и фашистички успеси које данас видимо у појединим деловима Европе, били би само једна нова епизода у тој старој борби између демократије и њених противника. Миркин-Гецевић не крије своје симпатије за демократију, али додаје да је демократски режим могућан само код политички зрелих народа.

То је у главном садржај његове уводне расправе о поратним уставима. Нама лично чини се да неопсолутизам, како га Миркин-Гецевић назива, — ако Совјетску Русију оставимо на страну, има највише сличности с Бонапартистичком монархијом прошлога века. Оснивајући монархију на плебисциту, бонапартизам је покушавао да измири демократску и монархиску идеју у једној врсти модерног цезаризма. Од монархије, усвојио је усредсређивање власти код једнога човека, али тај диктатор тражио је за своју политику од времена на време одобрење народа. Народ је имао да се изјасни, не кроз Парламент, него непосредним гласањем. Бонапартизам је начинио шефа државе наследним; вођ ни у Италији ни у Немачкој није наследан, — и питање његовог наслеђа може у своје време задати тим земљама извесне тешкоће. Поред сличности с бонапартизмом, неопсолутизам има сличности и с религиозним покретима XVI и XVII века. Он се не ограничава на промену државних установа, него би хтео још да цео народ подвргне нарочитој моралној дисциплини и методици живота. У том погледу, између комунизма, фашизма, нацизма, с једне стране, и на пр. пуританизма, с друге стране, било би неких додирних тачака. Ако ова сличност не пада одмах у очи, то је само стога што су и комунизам, и нацизам, и фашизам изразито

лаичке идеологије, у више или мање непријатељском ставу према религији. Али ако њихова идеологија није религиозна, њихова амбиција да завладају душом народа, и начин на који то постижу, има нечега религиознога. Диктатура која се правно оснива на плебисциту, а психолошки одржава верским одушевљењем масе, то би бар привремено могло послужити као дефиниција власничких режима.

Слободан Јовановић

JEAN BARBEYRAC (1674—1744) ET LES DÉBUTS DE L'ENSEIGNEMENT DU DROIT DANS L'ANCIENNE ACADEMIE DE LAUSANNE. Contribution à l'histoire du droit naturel, par Philippe Meylan, pour le quatrième centenaire de la fondation de l'Université. Juin 1937. Université de Lausanne. Faculté de Droit. — F. Rouge Co, Lausanne, p. 244.

Често је потребна нека нарочита прилика па да нешто васкрсне из заборава. Тако је било потребно да Универзитет у Лозани прославља, у јуну 1937 г., четиристогодишњицу лозанске Академије, па да се из прошлости опет стави у пуну светлост један вредан и озбиљан радник на пољу правне науке, достојан и веран претставник школе природног права, професор Жан Барберак, Jean Barbeyrac (1674—1744). Њега је од заборава спасао други један научник и лозански професор римског права, г. Филип Мејлан, бивши декан правног факултета лозанског универзитета, на коме је 1901 године докторирао из књижевности и наш Јован Скерлић. Приликом поменутих прослава издао је проф. Мејлан, под покровитељством универзитета, једну опсежну (близу 250 страна већег формата) и озбиљну студију о Барбераку и о почетку предавања природног права на лозанској Академији. Г. Мејлан је тако рељефно и скрупулозно претставио Барберака и његово доба, да се може честитати и писцу и лозанском универзитету и позавидети самом Барбераку што је имао срећу да добије таквог биографа као што је г. Мејлан, А Барберак је то потпуно и заслужио. Његов живот и његов рад могу данас у многим да послуже као поука како се на науци ради и за науку живи. Барберак се 15 марта 1674 родио у Безије-у, у Јужној Француској. Отац му је био протестантски пастор. Као најстаријег сина отац га је је био наменио свештеничком позиву. Податке о његовом животу проф. Мејлан је црпео поглавито из преписке и врло тачне аутобиографије коју је Барберак оставио за собом на латинском језику.

1685 година претставља судбоносан преокрет у животу Барберака и његове породице. 18 октобра те године Луј XVIII укинуо је Нантски Едикт, забранио реформаторски култ и наредио да се сви протестантски храмови поруше и пастори, у року од 15 дана или пређу у католичанство или напусте Француску, под претњом казне на галије. Породицама пастора било је пак забрањено да напусте земљу или изнесу свој иметак. Барбераков отац не хтеде променити веру, што сведочи о чврстости његовог карактера, а чврстину коју је млади Барберак од оца наследио. И тако његов отац мораде напустити Француску и имање. Дозвољено му је само да са њим пође његова жена и најмлађи, четворогодишњи синчић. Када је Барберакова породица пошла у изгнанство, из кога се никад више неће вратити, Барбераку је било 11 година, таман, вели Мејлан, да буде у стању да осећа и пати. Ускоро ће се пак остварити његова жарка жеља да пође за родитељима у изгнанство. У јануару следеће 1686 године шаље га стриц у Лион тобож на студије. Из Лиона успева млади Барберак да се дочепа женевске границе помоћу људи који су се у то време бавили, као неком професијом, пребацивањем избеглица преко границе. После пуно тешкоћа и опасности Барберак стиже у Женеву, а одатле једрилицом у Лозану. Тада се по повољном времену тај пут превађивао за један дан; данас се брзим возовима стиже од Женеве до Лозане за 45 минута! У Лозани Барберак налази свога оца и породицу. Лозана је тада била град од свега 6000 становника (данас близу 80.000) и била је препуна француских избеглица. У почетку их је било око хиљаду, већином људи имућних, племића, лекара, професора, пастора, итд. Доцније се накупило у целом кантону 12.000, махом сиротијег стања.

Млади Барберак одмах ступа у лозанску гимназију и врло се добро учи, увек је први у рангу. Он затим са одушевљењем похађа приватан течај природног права, који држи на лозанској академији Жан Пјер де Круса.

Када је Барбераку било 17 година, остао је са три брата без оца (умро 1690) и мајке (умрла 1691). У јануару 1693 било је решено да све избеглице без сретства за живот морају напустити Лозану. Барберак је већ свршио гимназију и држао проповеди. Од лозанских власти добија осам златника за пут. Енглески краљ беше решио да у Ирској насели шест стотина избегличких породица. Али Барберак не одлази са браћом у Ирску, него преко Женеве у Берлин, који је такође отворио врата протестантским емигрантима. 1694 Барберак је у Франкфурту на Одри као студент философије. Још се исте године враћа у Берлин у коме је тада на 20.000 становника једна петина била састављена од француских избеглица, који су имали своју колонију са посебним статутом. Барберак продужује да студира и држи проповеди у Берлину и околини. 1697 у 24-ој години живота, Барбераку бива поверено да на француском колежу у Берлину предаје старе језике. 1699 постаје пастор у Берлину. Око његовог постављења било је толико сплетки, да се решава да напусти свештеничку каријеру и ода науци и школи. У то доба у Берлину, Бранденбуршкој престоници, још није било универзитета, али је било библиотека и „књиге беху Барберакови неми учитељи“. Врло ревностно Барберак изучава природно право, ту „моралну философију која истражује правила по којима човек треба да се управља да би живео у складу са природом својом и света“. Постепено он од теолога постаје правник и то преко философије и природног права. 1702 оженио се ћерком инспектора француског колежа у Берлину. 1706 излази у Амстердаму његов превод Пуфендорфовог природног и међународног права, који је Барбераково име учинио познатим у светској науци. Мејлан примећује код Барберака један за оно доба јединствен случај: он не прилази праву преко римског права како је онда било опште правило.

1708 решено је у Берну да се и у Лозани, која се тада налазила под влашћу Берна, оснује катедра за грађанско (римско) право и за историју, на Академији коју је Берн основао тамо још 1537. Академија је основана да Водоасци неби више морали да иду у Италију и Француску на теолошке и правне студије. У ствари одлука је била тесно везана за Реформу и борбу између протестантизма и католичанства. Наравно да се на Академији предаје на латинску језику који је у то доба био општи језик науке. Оснивање Академије у Лозани имало је и политички циљ: да утврди Реформу образовањем протестантских пастора. Истина је да је још пре тога у Лозани постојала епископатска школа на којој је предавано и канонско право. Калвинова академија у Женеви основана је доцније, 1559, чији је први ректор био сам Теодор Без и на којој су предаване и правне науке и издан *Corpus iuris civilis* (издао га Денис Годфроа, а његов син Жак издао је коментар Теодозијановог Кодекса). Али најстарији правни факултет у Швајцарској већ је постојао на универзитету у Базелу. И у Берну нешто доцније основана је (1679) катедра за право на тамошњој Академији, где Жан Гаспар Целматер предаје основе законодавства, то јест природно, међународно и јавно право, које привлачи велики број слушалаца. Наравно да се и на ново-основаној академији у Лозани предају и правне науке. 1611 Жан Стак предаје философију и право. На право се дакле долазило преко философије између којих је дуго постојала тесна веза. Поделу између права и морала на пример, извршио је тек Кант. Швајцарци се већ тада старају да и путем универзитетских предавања привуку што већи број странаца.

1708 оснива се дакле у Лозани прва засебна катедра за римско грађанско право и историју, *iuris civilis Romani et Historiam*. Трошкови су били подељени између Берна и Лозане. Стање правде је тада било у Лозани врло бедно, грађани су се врло много парничили, адвокати нису били на висини свога задатка, тако да се очекивало много добра од оснивања правне катедре. Катедра је била још исте године у јесен понуђена Барбераку, али наименовање је ишло врло споро. Окончано је тек 1710. Барберак је тражио 900 франака плате годишње, бесплатан стан и 1000 франака за селидбене и путне трошкове (у Женеви су му били нудили 1000 франака годишње, али је Женева у то доба важила као град у коме је живот скупљи него у Лозани). Нај-

зад, када Барберак више није ни мислио на лозанску понуду, добио је декрет о постављењу за професора права и историје. 6 октобра 1710 напушта Берлин са женом и у Лозану стиже крајем новембра. Али прође и читава зима у дискусијама да ли ће предавати на латинском или на француском језику и колико ће и шта предавати на латинском, а колико и шта на француском, тако да инсталисање Барберака на катедру би обављено тек у марту 1711. На латинском је одржао сјајно приступно предавање: *Oratio inauguralis de dignitate et utilitate iuris ac historiarum et utriusque disciplinae amica conjunctione*, које је доцније штампано у другој књизи превода Пуфендорфовог Природног права.

Било је најзад решено да држи недељно два часа на латинском из римског права за странце, два часа на француском из природног права и један час из историје. Међутим часове из римског права није могао да држи, јер није било слушалаца. Природно право је предавао по Пуфендорфу и та су му предавања била врло добро посећена нарочито од стране вануниверзитетске публике. Предавања су носила назив „О дужностима човека и грађанина.“

У Лозани је Барберак остао само до 1717. Мејлан добија да је Лозану напустио из верских разлога. Те му је године била понуђена катедра у Гронингену са 1500 холандских форинти годишње плате, бесплатном кућом и вртом, то јест два пута више него што је имао у Лозани, и то у земљи која је важила за јефтину. У Лозани није никако могао да добије ни обећани му стан. Није чудо што је Барберак ову понуду примио, мада је волео Лозану у којој је провео дечаштво и где је стекао приличан број искрених пријатеља, када се зна да је био сиромашног стања и да је у међувремену у Лозани добио једну ћерку и једног сина (једну је ћерку добио још у Берлину, а четврто дете у Лозани, али су ово двоје убрзо по порођају умрли).

У Лозани је Барберак оставио најбоље услове. 1714 био је биран за ректора. Превео је Гроциуса, а раније у Берлину Пуфендорфа. Као професор природног права морао је стајати на страни либерализма у верским питањима, која су у то доба заузимала једно од првих места у јавном животу. 1717, пред полазак из Лозане, универзитет у Базелу му је доделио докторску диплому *utriusque iuris*.

31 маја 1717 полази Барберак са породицом из Лозане лађом за Женеву, где остаје у гостима неколико дана код свог пријатеља Туретинија, па онда иду преко Лиона у Париз. У Паризу је лепо примљен, чак и код канцелара Дагесоа (*d'Aguesseau*). 12 августа стиже у Гронинген, где га очекује врло завидан положај. Мада је у Холандији за Барберакове све било још боље него што су се надали и очекивали, ипак он жали за Лозаном, а и у Лозани жале за њим. 29 септембра држи приступно предавање: *Oratio inauguralis de studio iuris recte instituendo*, које је садржало његов личан програм правне настае. Поред њега правне је науке у Гронингену предавао и професор Тулије (*Toullieu*). Они су поделили предавања тако да је Барберак предавао природно право по Пуфендорфу и Гроциусу, а Тулије римско право које је тада било у важности у Холандији.

1720 излази у Амстердаму његово верније и потпуније издање Гроциуса на латинском, а 1724 на француском под насловом: *Le Droit de la Guerre et de la Paix. Chez Pierre de Coup à Amsterdam*, штампано у 3000 примерака. Превод Гроциуса је Барберак посветио енглеском краљу Ђорџу I (Гроциус је своје дело био посветио француском краљу Лују XIII), али од те посвете преводилац није видео никакву корист. У Гронингену је Барберака једнога дана посетио други један претставник природног права, млади Бурламаки (*Burlamaqui*), који је баш био постављен за професора права у Женеву.

Живот Барбераков у Гронингену био је испуњен радом на неколико великих дела, предавањима и ректоратом (био је три пута изабран за ректора). 1723 излази у Хагу његов превод са објашњењима Бинкерсхековог *De foro legatorum*, под насловом *Traité du Juge compétent des ambassadeurs*. Али је одбио да преведе Бинкерсхекове *Questiones Juris Publici*. 1744 изашао је његов последњи превод: *Kumberlandов Traité philosophique des Lois naturelles*. Као што се види Барбераков преводилачки рад је врло замашан и значајан нарочито за оно доба. Али Барберак није само преводилац; он има и оригиналних дела: 1709 изашао је у два тома његов *Traité du Jeu*; 1728 *Traité de la Mo-*

rale des Pères de l'Eglise, који истина немају веза са правом; најзад 1739 његово велико дело *Histoire des anciens traités publics*, такође у два тома in folio, као додатак Димоновом и Русеовом *Corps universel diplomatique du Droit des gens*. Ово последње Барбераково дело јесте збирка међународних уговора од најдаљих времена (из 15 века пре Христа) до Карла Великог. Оно претставља огроман посао; писац је простудирао све старе класике и из њих извадио све уговоре од међународног карактера и важности. Тих уговора има у Барбераковом делу равно 916. Али они нису само исписани и преведени, него су и прокоментарисани и историски објашњени, тако да његово дело ни до данас није ничим сличним надмашено. Оно остаје и данас једно јединствено дело, истина мало познато изван кругова стручњака, жртва свога формата и реткости. Барберак је радио на овом свом монументалном делу пуних 9 година.

Но поред свих већих Барберакових дела постоји читав низ мањих студија и чланака чија листа заузима у Мејлановој књизи пуне четири стране. Барбераково дело карактерише озбиљност и савесност, а његов живот рад и вредноћа. У раду Барберак се угасио 3 маја 1744 у Гронингену, где се увек осећао странцем, каже Мејлан, у 71-ој години живота, пошто је пре тога изгубио своју жену и децу и остао само са једном унуком.

Шта је било са Барбераковом катедром у Лозани? Она је постепено спала на споредан предмет философског факултета. Доцније се природно право опет предаје у Лозани од 1837, када је основан правни факултет, до 1890, када је дефинитивно престало да се предаје уступајући место међународном праву.

Последњу главу свог одличног дела проф. Мејлан посвећује традицији природног права поредећи три главна правна писца романске швајцарске: Барберака (Лозана), Бурламакиа (Женева) и Ватела (Невшател), који сва троица своде са малим варијантима међународно право, по Мејлановом мишљењу, на природно право.

Карактеристично је да се данас интернационалисте полако враћају на теорије природног права да у њему нађу ослонац за поколебану веру у међународно право. Мејлан на крају указује на утицај који је катедра природног права у Лозани имала на јавни живот и на извесне историске догађаје као што је била смртна осуда водоаског националног јунака мајора Давела 1723, и аналише поређење које је вршено у то доба између Брутуса и Давела, чији се данас споменик налази у Лозани, а чији је манифест на буну против бернског освајача инспирисан школом природног права.

Сваки љубитељ историје међународног права мора бити захвалан проф. Мејлану на његовом лепом и корисном делу о овом заслужном претставнику природног права XVIII века.

Јер, као што је казао М. Веснић у предговору свога превода Нисовог „Порекла Међународног права“: „... Ни код једне друге науке није за разумевање јој у толикој мери потребно изучавање њене историје, као што је то случај баш с Међународним правом. То извесно долази с једне стране од саме природе предмета којим се наша наука бави, а с друге стране од њене младости.“

Д-р Ђура Поповић

Thomas Givanovič, professeur de Droit criminel à l'Université de Belgrade, *LES PROBLÈMES FONDAMENTAUX DE L'ÉTHIQUE (PHILOSOPHIE MORALE)*. Paris 1937. p. 60 (Extrait de la Revue Internationale de droit pénal. — No. 1—4. 1937.).

Горње дело проф. Живановића сачињава систем Основних проблема Етике, нормалне и анормалне (деликтне). До појаве горњег дела Етика је била заснована на бази бипартитног система, дакле знала је само за два основна појма: морално и неморално дело и моралну санкцију, док се горе помнутим делом заснива нов правац (систем) трипартитни (персоналистички), према коме су основни појмови Етике: морално дело одн. неморално, морални кривац одн. морални агент и морална санкција (казна и награда). Дакле, као што се види, писац на сличан начин, као што је то учинио у науци Кривичног

права, и Етику у основи преуређује, дајући јој потпуно нову научно-догматичку систематику.

Проф. Ж. у горњој расправи, коју је први пут читао на скупу Српске Академије Наука 1 јуна 1934 г. као што смо видели преуређује Етику на сасвим други начин, различит од досадањег начина. Сама расправа је подељена на Увод, где писац говори о нормалној Етици (§ 1), затим о основним бићима нормалне и анормалне (деликтне) Етике (§ 2), о аргументацији против бипартитног у прилог трипартитног система (§ III), и најзад у § 3 писац говори о трипартитној систематици и методи Етике.

По писцу, објекти Етике су морална бића (установе), а не моралне норме, садржана у моралним нормама, исто као што су објекти правних наука правна бића (установе), а не правне норме. Морал треба поделити на: морал о моралу и на морал о неморалу (деликтни морал). Према томе, вели писац, Етику треба поделити на: Доктрину о моралу и Доктрину о неморалу тј. Етику моралну и Етику деликтну. Сличну систематику писац је поставио и код правних наука у опште, одбацујући стару римску деобу (в. Архив 1926 г.), делећи право на: Право о праву и право о неправу (деликтно право). Писац даље одређује основна бића (установе), Етике деликтне, велећи да ова има три основна појма, као предмет изучавања: неморално дело, моралног кривца и моралну санкцију, критикујући традиционалну систематику бипартитног система, према којој Етика има за објекте изучавања два основна појма: неморално дело и моралну санкцију. Бипартитна Етика схвата неморално дело на бази објективно-субјективне теорије, тј. увлачи моралног кривца одн. моралног агента у појам моралног одн. неморалног дела. Дакле морални кривац је према бипартицији (бипартитној Етици), саставни део неморалног дела, из чега излази да исти није самосталан етички појам (§ 1). Међутим Етика, према писцу чије дело приказује, треба да буде заснована на трипартицији, те према томе да има три основна појма, као објеката изучавања: морално дело, моралног кривца одн. агента и моралну санкцију (казну и награду) — (§ 11).

Писац критикује традиционални систем Етике, па вели: да је објекат моралне санкције не морално или неморално дело, већ извршилац овога, док је традиционални, бипартитни систем Етике, узимао да је објекат поменуте санкције само дело (морално или неморално). Поред тога традиционална Етика схватајући морално и неморално дело објективно — субјективно тј. уносећи виност моралног кривца у неморално дело, пада у контрадикцију код схватања саучешћа, јер морални кривац саучесник неће бити кажњен када морални кривац није вин, пошто у томе случају неће постојати ни морални деликат, јер му недостаје субјективни елемент, тј. виност. Ова се контрадикција отклања када се морални деликат схвати као чисто објективно биће (установа), како морални деликат схвата писац (§ III). Најзад писац у § 3, Увода даје систематику Етике на начин како смо то напред поменули.

У одсеку I писац говори о моралном и неморалном делу, која дефинише као објективна етичка бића, одбацујући ранија схватања ових појмова заснованих на бази објективно-субјективне теорије. Он дефинише неморално дело као: неморално људско дело не може се схватити као повреда норме моралне, како то схвата јуристичка теорија. Неморалност, као елемент неморалног дела има се дефинисати слично противправности код кривичног дела, тј. као противност дела једној моралној норми одн. моралној дужности. Писац подвлачи разлику између моралних и правних норми, налазећи да су моралне норме: „субјективни императиви“, али да оне немају принудни карактер, као што то имају правне норме, које сачињавају систем објективних прописа. Ово је формална разлика између моралних и правних норми. Даље, вели писац, да је немогуће схватити правну норму на моралну као генус, јер моралној норми недостаје принудљивост (коактивитет), као ни кривични деликат као свој формални генус (стр. 63).

Објекат моралног деликта је, вели писац, као и објекат кривичног дела, људско добро (интерес), дакле овде морално добро (Moralgut) али то је формално схватање објекта моралног деликта. Материјални појам објекта моралног деликта биће одређен тек када се одреди материја морала, а која се може одредити тек када се одреди било циљ (causa finalis), било узрок морала. Супстанца (садржај, материја), морала је људско добро, али само у другом смислу (das Gute oder das Sittlich-Gute und nicht das Gut.).

Исто тако, према писцу, морално дело ваља дефинисати формално и материјално. По својој форми морално дело је: дело саобразно моралној норми (закону) или радња испуњења моралне дужности. Дакле морално дело се састоји из два елемента: 1) људског дела и 2) саобразности. По својој супстанци (материји) морално дело је, према писцу, извршење доброг, а неморално дело повреда или угрожење доброг или извршење злог.

У одсеку II писац говори о моралном кривцу и моралном агенту. Морални кривац, као и кривац извршилац кривичног дела, састоји се из три елемента (формална дефиниција): извршиоца, виности и постојања личних објективних услова моралне одговорности. Извршилац може бити како физичко лице тако исто и правно (морално) лице. Док је у Кривичном праву спорно питање о кривичној одговорности правних лица (в. Д-р Б. Д. Петровић: Кривична одговорност правних (моралних) лица — Правосуђе, 1937 г.), дотле у Етици деликтној то није спорно. Виност код моралног кривца је двојака: умишљај и нехат, а претпоставка виности је подобност за урачунљивост извршиоца. За умишљај је потребна свест о неморалном карактеру дела, док је у Кривичном праву спорно питање да ли је за умишљај потребна свест о противправности дела. Подобност за урачунљивост има се схватити у смислу т. зв. индиферентистичке теорије (в. Д-р Т. Живановић: Дуалитет кривичних санкција, стр. 59), према којој се не води рачуна о питању слободе воље, као што је то случај код детерминистичког и индетерминистичког схватања појма урачунљивости. Трећи елемент моралног кривца сачињавају: постојање личних објективних околности, које се треба да придруже виности извршиоца: да би он био морално одговоран, према томе морални кривац (стр. 75). Ове су околности опште и посебне. У деликтном моралу се, као и у Кривичном праву што постоји кривац из навике, може узети да постоји тежи преступник: морални кривац без врлине, код кога психичко својство није врлина, дакле морални кривац са неморалним диспозицијама.

Материја (душа) моралног кривца је састављена из његовог карактера и конкретних мотива. Дакле по својој материји морални кривац се јавља као: статички и као динамички. Фактори неморалитета су непосредни: неморална душа; и посредни: индивидуални, социални и хумани (човечни). Писац на исти начин дефинише и моралног агента.

У одсеку III писац говори о санкцијама за морално дело као и о санкцијама за неморално дело, наглашујући да морална санкција има шири појам од кривичне санкције и у опште правне санкције. Морална санкција се дефинише као: скуп награда и казни привезаних за морално одн. за неморално дело, против моралног одн. неморалног агента (стр. 79). Правну санкцију изриче судска власт, док моралну санкцију изриче само друштво, оно је арбитар моралног одн. неморалног дела, те се по томе ове две санкције разликују. Судија моралитета одн. неморалитета није претстављен једним нарочитим органом, али ипак друштво подвргава ове радње суду моралне оцене, исто тако као што суд извршиоце кривичних дела и њихове радње подвргава суду правне оцене. Овај суд се јавља у оцени као суд моралног одобравања (похвале). Он изриче моралну санкцију: награду или казну. Награда је последица заслуге, а казна је последица виности свога дела (радње). Према писцу: „заслуга је својство-агентово да је на основу свога дела (радње) објекат моралног одобравања, а виност (грех) агентово својство, да је на основу свога дела (радње) објекат моралног неодобравања“. Пошто се моралне санкције могу само изрећи, то не значи, вели писац, да моралне санкције, моралне норме, немају својство: преципитивно-прохибитивних закона, већ да су само савети, а не императиви. Моралне санкције се имају да извршују не само спољним (материјално), већ унутарњим дејством, субјективно (изнутра), те се по томе и разликују од правне норме која се извршује само споља — на основу принуде (коактивности). Поред горе поменутих моралних санкција, које писац назива: социалним санкцијама, постоје иош и санкције савести (la conscience, das Gewissen), где спадају: душевни мир и грижа савести, а то су унутарње санкције.

Као што се из изложеног види приказано дело заслужује нарочиту пажњу не само правника, него и оних који се баве другим научним дисциплинама.

Никола Стјепановић, ОПШТА ТЕОРИЈА О ГЛАВНОЈ КОНТРОЛИ, 1938. (Докторска теза).

Главна контрола је један од битних државних органа. Сем коментара закона о Главној контроли (и једног историског прегледа ове установе у Србији од г. Куманудија) нисмо имали о њој ниједног систематског дела. То нам је дао у својој докторској тези г. Стјепановић, и тим самим учинио једну стварну услугу нашим правницима. Ова установа, која има врло великог практичног интереса за нас, има исто тако и нарочитог интереса за теорију, јер то је један орган који врши више различитих функција. По томе ставља правницима суптилан задатак сада да јој нађу места у систему органа и функција, и ставља на пробу многе теорије.

Г. С. нам је у овом свом раду дао опис организације Главне контроле врло стручно и савесно; али нам је дао и историски преглед њен, и преглед у различитим земљама, осветљавајући на тај начин њен значај упоредно-правном методом. И, при крају, ставља се на правнополитичко гледиште, где нам је изложио критику саме установе износећи сасвим конкретно своје предлоге. Колико познаје позитивно право, толико исто темељно познаје и модерну литературу. Пада у очи да познаје добро и италијанску, што је ређи случај код наших људи.

Али г. С. је улазио у вишу теорију, и показао и критичности и финоће, имајући осећање подједнако за суштину ствари и за ниансе. Г. С. нам је са убедљивошћу доказивао потребу материјалног критериума за судску функцију. Стојећи од увек на гледишту да се ова може одредити само уз помоћ једног материјалног критериума, ја са задовољством констатујем да установа Главне контроле потврђује потребу таквог критериума, и то специјално једног „динамичког“ или „функционалног“ критериума. Она је можда, најбољи пример који показује потребу материјалног разликовања аката и, специјално, судског. У ово је унео г. С. једну личну ноту. И, што је нарочито и важно и симпатично, он је теориска разматрања применио на функције Главне контроле. Слажући се са њим, приметитићу ипак да је г. С. испустио из вида филозофскоправни значај индивидуалног акта као норме када је одређивао карактер законодавне функције, која је за њега „норма“, а норма је, јер садржи опште правило. Али ово нема никаквих позитивно-правних последица, бар не непосредних. Главна контрола је по њему један специјалан орган, који је блиско везан за законодавни орган. Њега не задовољава чак ни теорија да је то специјалан судски орган. Да би нам претставио тај специјалан карактер Главне контроле, писац нам је дао једну слику (ст. 124). То код нас изазива мало резерве: да ли је писац дошао до краја у давању карактеристике специјалне природе овога органа.

Г. С. показује самосталности у многим питањима, о којима решава. Наводимо као пример (један међу другима) његово гледиште да Главна контрола када подиже тужбу Државном савету води један административан спор (објективан), насупрот већини писаца, и изгледа нам да у томе има права. Наводимо још као пример за ово и његову напомену, коју чини да поткрепи своје гледиште о потреби материјалног критериума: да се данас тежи уопште и сазнању да се продре у суштину ствари, не задовољавајући се спољним и формалним критериумима (ст. 84).

Г. С. је дао одличан прилог нашој науци. Његову тезу од многих других одликује, што је одржао једну сретну сразмеру између науке и позитивног права, теорије и праксе, познајући солидно једно и друго, везујући их органски. Најзад, он излаже ствари тако, да је лако и пријатно пратити га.

Ђ. Тасић

Никола Симић, СМЕНДОВА ИНТЕГРАЦИОНА ТЕОРИЈА О ДРЖАВИ И ПРАВУ, 1937, Београд. (Докторска теза).

Рудолф Сменд је најоригиналнија појава немачке државноправне теорије пре Хитлеровог режима. Он остаје на линији немачке традиције и наставља основну тенденцију немачког духа у схватању државе, па ипак он је савршено модеран уносећи у њих динамичке елементе, и насланајући се на резултате модерне филозофије духа, нарочито Лита.

Г. Симић је имао врло озбиљан и сложен задатак: да нам претстави систем који је само скициран и изложен врло збијено а једним стилем

уз то којим пишу људи који виде ствари у покрету и у њиховој сложености; да га објасни по његовом филозофском пореклу и нађе му места у развоју државноправне науке; и, најзад, изневши критике које су чињене, заузме свој став колико му је то могуће. За ово је требало дугог и мучног припремног рада. Сваки други предмет био би лакши од овога. Ради њега писац је морао да прође кроз извесне филозофске правце и кроз главне школе и правце државноправне теорије.

Резултат, који је дао сасвим је задовољавајући. Г. С. нам је дао један користан прилог и добар научни рад. Да је успео да нам га да у лакшем стилу, и саопшти нам Сменда, ослободивши се утицаја немачког језика и немачког стила Смендовог, расправа би чинила много бољи утисак на нашег читаоца. Али и овако, наш читалац ће сигурно претпоставити да чита г. С. него Сменда на оригиналу, чак и кад зна добро немачки језик.

Г. С. је за теорију Смендову, али он његову теорију не прима буквално; шта више он покушава да је усаврши. По Сменду држава претставља интеграцију неколико фактора; г. С. стоји на гледишту да треба правити разлику између потпуне и непотпуне интеграције. Тежиште питања је међутим да ли се реалност државе може обухватити духовном методом, другим речима да ли је држава нешто што је само духовно, као што хоће Сменд. У томе је и слабост ове теорије, јер се без социолошке историске методе не може да обухвати ова реалност. Г. С. наилази на једну здраву идеју о филозофској методи, али се не види још јасно како је он то замишља, и да ли је она различита и у чему је различита од Смендове, духовне методе. Права вредност оваковог научног рада као што је овај г. С. може се видети, ако би писац наставио свој рад и развио своје идеје.

Смендову теорију везују више пута за фашистичку идеологију. Треба рећи да је Сменд протестант и да у његовој теорији има много акцената и активности индивидуе, и да у његовој теорији налазе свога места и индивидуална уставна права.

У новом режиму, проф. Сменд је од првог часа бачен у позадину и нигде се не чује, иако је као Немац остао на катедри, премештен (тачније избачен) са Берлинског универзитета.

Ђ. Тасиф

Д-р Јован Т. Михаиловић, КАПИТАЛИСТИЧКА ПЛАНСКА ПРИВРЕДА, 1937.

Ова најновија студија г. д-р Јована Т. Михаиловића показује најбоље све одлике његовог стила и његовог јасног приказивања идеја. Навешћемо овде само неколико мисли из њега које нам изгледају вредне да буду још јаче забележене: Обични државни привредни програм разликује се од планске привреде по томе што су код њега по среди интервенције од случаја до случаја. — Поборници планске привреде схватају је као трајни систем — а не као средство да се преброде данашње тешкоће. — Од планске привреде очекује се да исправи саме махне капиталистичког система и да поправи досадашње грешке несређене државне интервенције. — Планска привреда може се назвати социјализованим либерализмом. — Планска привреда није теорија, већ привредна политика. Њени су зачеци доста старог датума. — Ратна привреда је стопроцентна планска привреда. — Планска привреда има два задатка: спољни, национално-државни — унутрашњи, социјално-политички и народно-привредни. Проблем спољне трговине претставља једну од њених највећих тешкоћа. — Планска привреда не треба да се претвори у етатизам. Проблем будућности лежи у планској привреди без диктатуре. — Најзад, и дефиниција: „Планску привреду могли бисмо дефинисати као привредну политику која има за циљ да коригира мане капиталистичког система путем обимне државне интервенције, а на основу систематски израђеног плана.“

Има две-три мање грешке: ad. стр. 6 постоји у Француској и израз *économie planifiée* (и *économie planée*). ad. стр. 12. — Изгледало би као да је пад Кредитаншталта дошао после фунте — очевидна омашка. ad. стр. 25 — Опadaње извоза за 50% још не мора значити и сужавање увоза на половину, јер зависи од плана колико је од извозничких девиза намењено баш увозу робе.

Овакве ситније грешке нимало не утичу на јасност, прегледност и логичност којима се одликује ова студија г. д-р М.

Д-р Тих. Ј. Марковић

Д-р Стојан Бајић, ОСНОВИ РАДНОГ ПРАВА, Општи део, Београд 1937, стр. VII + 208.

Радно право је једна од првих области у којој су индивидуалистичка правна начела дошла у кризу, и данас претставља скоро јединствен пример њивовог најпотпунијег пораза. Од малобројних и апстрактних одредаба цивилног права прешло се на један веома сложен и гломазан принудни правни систем, који је сав посвећен заштити радних слојева. Тај је систем, за разлику од грађанског права, конкретан, јер се поводи разлозима везаним само за извесне друштвене слојеве, за које установљава читав један низ разноврсних заштитних мера.

Дело г. Бајића је значајно баш услед тога што непосредно задире у структуру регламентационог система савременог радног права, и што је приказује у једном ванредно успелом правном пресеку.

Уопште узев дело г. Б. је оригинално из више разлога. Најпре у једном ужем смислу, по томе што је прво те врсте у југословенској литератури. Дело г. Б. долази, дакле, да попуни једну веома важну празнину, и да пружи један потпун систем, како по градиву тако и по квалитету теоријске обраде. Оно је оригинално само по себи, по томе што писац дели материју радног права на општи и посебни део (он нам овде даје општи део). Оно је нарочито оригинално по самој систематици општег дела, која пружа један сасвим тачан и нов поглед на структуру савремених радних односа (и поред тога што су се извесни немачки аутори и пре тога поводили сличним обзирима у својим излагањима). Цео систем г. Б., у осталом, посматран и у циљу и у целини и у појединостима, носи сасвим јасан печат утицаја немачке доктрине, али то писцу није нимало сметало да остане самосталан и да очува своју индивидуалност.

Тај је став сасвим јасно изражен у неким крупним општим питањима, која ћемо изложити пре његове систематике. Тако г. Б. потпуно оправдано истиче да проблем односа радног права са јавним и приватним правом има чисто релативну вредност, јер се данашње градиво радног права, у коме се у огромној већини случајева приватно и јавно право на истим местима испреплићу, не може на основу те традиционалне класификације поделити.

Оригиналност и успелост пишеве систематике огледа се у томе што он у односима послодавца и посленика види три сасвим јасно изражена степена, који се међусобом по правилу преплићу. На примарном степену, како вели г. Б., стоје индивидуални радни односи, изражени у индивидуалном уговору у раду. На секундарном степену стоје радни односи у предузећу посматрани у целини, тј. односи скупа посленика предузећа према послодавцу. Важност разликовања овога аспекта радних односа огледа се у томе што су за њега везана нарочита правна дејства и нарочите правне установе: пословни редови, т. зв. обртни споразуми (доцније ћемо видети смисао обрта) који имају нарочиту функцију независну од колективних уговора, раднички повереници итд. Најзад, на терциарном степену стоје колективни радни односи (ванобртни или надобртни односи, како их писац назива), који су оличени у колективним уговорима. Вредност ове систематике састоји се у томе што се њом на ванредно јасан начин подвлачи независност трију видова у којима се радни односи јављају, што до сада није било довољно подвучено. Тако је на пр. пуноважност индивидуалног радног односа са гледишта приватног права сасвим равнодушна, према правној обвезности пословног реда и обртног споразума, који дејствују без обзира на њу, као што је и дејство нормативног дела колективног уговора потпуно независно од свих њих, као и они од њега. У свима тим случајевима сваки од тих односа правно вреди за себе. И на темељу ове класификације, г. Б. излаже најзначајније партије свога дела: партије о субјектима радног права и о уређењу радних односа.

Тако он у партији о субјектима најпре говори о општем појму „службопримца“ (посленика), на који такође примењује своју дефиницију уговора о раду: „Службопримац је оно физичко лице, које се уговором обвезе да ће другом вршити претежно временски, генерично одређен и овисан рад“. Писац се затим исцрпно задржава на разним конкретним групама посленика које познаје наше позитивно право, као и на неким нарочитим њиховим категоријама: спољним и кућним радницима (т. зв. *Aussenarbeiter* и *Heimarbeiter*),

радничким екипама („скупински рад“), сталним и несталним, као и посредним посленицима, итд. Он посвећује посебан одељак намештеницима, које по владајућем критеријуму одликује тиме што обављају послове претежно умне природе, да би партију о субјектима индивидуалног радног односа завршио са појмовима ученика (шегрта) и послодавца („службодавац“). — На секундарном степену стоји само један особен субјект, т. зв. „обртна посада“, тј. скуп свих радника и намештеника уполнених у једном предузећу. Г. Б. наглашава да по позитивном праву овај скуп нема својство посебног субјекта, али да се он у ствари опходи као такав, те да га тако треба и посматрати без обзира на формалне околности. Ту затим писац прави разлику између обрта и предузећа, онако како је та разлика повучена у немачком праву (*Betrieb* и *Unternehmen*). Обрт претставља скуп материјалних, нематеријалних и личних, дакле свих елемената предузећа, посматраних са техничког аспекта, као делова организоване јединице технички везаних ради трајне сарадње. Предузеће, међутим, претставља скуп тих истих елемената, али посматраних са економског аспекта, као пословну организацију која иде за постизањем свога економског циља. Отуда обрт и предузеће, — а то г. Б. није довољно подвукао —, претстављају само два аспекта једне те исте ствари, јер ако предузеће има само један обрт (рецимо само једну фабрику) онда се они поклапају. Писац се овде подробно задржава на врстама обрта и предузећа, као и на установи радничких повереника. — Најзад субјекти терцијарног степена су радничке и послодавачке организације (синдикати), у вези с којима писац претреса питања слободе синдикалног удруживања, права штрајка и локаута, уређења синдиката, као и њиховог правног положаја. Он поред тога даје преглед принудних организација установљених нашим законодавством.

На истој овој тродојној основи аутор излаже и уређење радних односа. Ту је најпре поглавље о индивидуалном уговору о раду, са свима главним питањима која с њим стоје у вези. Ту је затим поглавље о обртним споразумима, као нарочитим правним пословима којима се извесна питања између послодавца и свих његових посленика, узети у целини, расправљају. Г. Б. и овде уноси резновања из немачког права, из кога обртни споразуми (*Betriebsvereinbarungen*) и вуку своје порекло. Он наглашава да ти споразуми нису уговори, не само зато што скуп посленика предузећа нема и формално својство субјекта, него и зато што при њиховом закључењу није меродавна воља свих посленика, него само већине. Ти споразуми имају у нашем законодавству сасвим скучено поље примене, јер су предвиђени само у питању продужења радног времена. Најзад, ову значајну партију свога дела, писац завршава поглављем о колективним уговорима. Он их, по једном веома раширеном гледишту, убраја у нормативне уговоре, — и расправља питања која се односе на њихово закључење, садржину, дејство итд. У вези с њима он износи и наш нови систем одређивања минималних надница.

Осим ове главне садржине, дело г. Б. има и посебне одељке о историји радног права, његовим изворима, као и о јавном радном праву (у које писац убраја администрацију, радне спорове и заштиту), међународном јавном и међународном приватном радном праву. На крају дао је и преглед главније стране и домаће литературе.

Остављајући на страну нека питања о којима би се са г. Б. могло начелно дискутовати, и која би нас овде и сувише далеко одвела, ми бисмо му упутили само две замекерке, које ниуколико не дирају у заиста одлични квалитет његовог дела. Прва од њих односи се на једну грешку која му се поткрала при навођењу гледишта једног врло познатог немачког аутора. Г. Б. бави се на једном месту и проблемом, врло спорним у доктрини, повлачења битних разлика између уговора о раду с једне стране и уговора о делу (*Werkvertrag, contrat d'entreprise*) с друге. Он тада, између осталих мишљења, наводи и гледиште Филипа Лотмара, који је почетком овога века својим класичним делом (*Philipp Lotmar, Der Arbeitsvertrag nach dem Privatrecht des Deutschen Reiches, I. Bd. 1902, II. Bd. 1908*), привукао пажњу целог правничког света немачког језика на проблеме који се постављају у вези са уговором о раду. Износећи то гледиште г. Б. наводи да по Лотмару та битна разлика лежи у томе што се код уговора о раду награда одмерава сразмерно вре-

мену (на сат, дан, месец, итд.), док се код уговора о делу она одмерава сразмерно учињеном послу (делу), и онда ово гледиште побија истичући да се и код уговора о раду награда може одмерити сразмерно делу (прототип т. зв. акорд) (стр. III и нап. 6 на ист. стр.). Међутим тиме је г. Б. помешао смисао класификације коју је Лотмар на основу ових двају главних начина срачунавања награде извео, са решењем које је он пружио у питању разликовања уговора о раду и уговора о делу. Лотмаров систем је сасвим нарочите природе, и то је оно што вероватно г. Б. није довољно уочио, јер Лотмар под уговором о раду схвата једну сасвим широку правну установу (I. Bd. S. 32) у коју улази читав низ других уговора који са њим у ствари немају никакве везе. Тако је он њиме обухватио и сам уговор о делу, као и уговоре о остави, посредовању, превозу, комисиону итд. Ово је потицало отуда што је Лотмар сматрао да уговор о раду обухвата сваки рад који се обавља за награду, ма које природе он био и ма под којим се видом он давао (I. Bd., S. 72), а не само онда кад се обавља у нечијој служби, на шта се у ствари и ограничава. Стога је Лотмар био наведен да установи сасвим апстрактно неке основне облике (*Grundformen*), на основу којих би се сви ти међусобом веома различити „уговори“ о раду могли систематизирати (I. Bd., S. 328, 339). И онда је он те основне облике нашао у горе наведеним начинима одмеравања награде, по којима их је и назвао: *Zeithohnvertrag* и *Akkordvertrag* (I. Bd., S. 330, 331). Међутим кад је Лотмар за овим решавао проблем односа уговора о раду у правом смислу те речи (*Dienstvertrag*) и уговора о делу, он је изричито и на неколико места изнео да се акордна награда појављује исто тако и код уговора о раду (II. Bd., S. 866 и след., 882 и след., Анп. 2). И тада је Лотмар стао на гледиште да ће уговор закључен у акордном облику бити уговор о раду онда кад се рад даје одређеном послодавцу, тј. одређеном предузећу (*Geschäftsbetrieb*), а у сваком другом случају уговор о делу (II. Bd., S. 897 и 903). Као што се види ово је нешто сасвим друго од онога што г. Б. износи. Гледиште које он приписује Лотмару, у Немачкој је заступао једино Рицлер (*Riezler, Der Werkvertrag, 1900, S. 44*), и то не као критеријум, него само као обичан симптом који добро служи у највећем броју случајева. Слично њему поступио је, донекле, и Римелин (*Rümelin, Dienstvertrag und Werkvertrag, 1905*). Оно је као критеријум заступано једино у Француској, од стране чувенога Пластиола (*Planiol, Traité élémentaire de droit civil, T. II, II éd., 1935, pp. 666 и 695*).

Друга наша замерка односи се на употребу коју г. Б. чини од термина уговор о раду. Он га употребљава (стр. 110) да означи уговор о делу. Он овај уговор назива још и „предузетничким“ уговором, што је свакако исправно пошто се ослања на појам „предузетника“ (предузимача) као супротне стране поручиоцу. Али се на њега не може никако применити назив уговор о раду, јер се под њим данас разуме само онај уговор у коме ко ради у служби другог, а не и уговор којим се обавља само један одређен посао за другог. Стојећи под утицајем нашег покрајинског и југословенског законодавства, које је усвојило традиционалну германску терминологију, г. Б. уговор о раду назива уговор о служби, и на тај начин поступа сасвим коректно, али употребљава термин који се све више напушта. Тако се данас у Немачкој и Аустрији *Arbeitsvertrag* редовно употребљава на место старог *Dienstvertrag*, а у Француској, Белгији и Швајцарској *contrat de travail* је већ одавно ушао у законодавство, и потиснуо све друге термине. У Србији назив уговор о раду појавио се још 1912, у Уредби о суду добрих људи (чл. 5), и наши се правници данас њиме радије служе него старим термином уговор о најму, који нам је преко аустријског грађ. зак. допро из римскога права. Ова замерка, која може личити на непотребно термилошко цепадлачење, има по нама ту важност што се данас налазимо у фази изједначавања као и изградње новог законодавства.

Иначе ми у делу г. Б. поздрављамо један веома драгоцен прилог литературе раднога права.

НЕКРОЛОГ

† Д-Р ЖИВАН СПАСОЈЕВИЋ

7 априла ове године у 10¹/₂ часова напрасно је преминуо у своје стану Д-р Живан Т. Спасојевић редован професор и бивши декан и продекан Правног факултета у Београду. Покојни професор Спасојевић био је пошао на Универзитет, на предавање, кад му је нагло позлило по изласку из куће. Имао је још снаге да се сам врати у стан, где је после пола часа и издахнуо.

Истога дана Савет Правног факултета је у 17 часова одржао комеморативну седницу у почаст покојног Живана Спасојевића, а затим је корпоративно отишао да се поклони његовом одру. На исти начин је пошту одао професору Спасојевићу и Сенат београдског Универзитета, као свом дугогодишњем и врло истакнутом члану.

Сахрана покојног професора Спасојевића је обављена на београдском гробљу, 8 априла у 16 часова. У име Правног факултета београдског Универзитета с њим су се опростили г. г. Д-р Драгољуб Аранђеловић, као школски друг и сарадник, а Д-р Божидар С. Марковић ванредни професор као његов бивши ученик и млађи колега. У име студената београдског Правног факултета с покојним професором Спасојевићем опростио се г. Богдан Капелан, студент права, претставник Студентског правничког друштва.

У своје говору г. Д-р Драгољуб Аранђеловић је рекао: Смрт Живана Спасојевића, редовног професора универзитета, представља осетан губитак за наш правни факултет, у чије се име опраштам са драгим покојником.

Живан Спасојевић је ђак правног факултета пређашње Велике школе у Београду. По свршетку правног факултета ступио је у судску струку 1898 године а 1900 године изабран је за државног питомца и отишао на студије у Париз. По положеном докторату на париском правном факултету, Спасојевић је 1912 године изабран за сталног доцента нашег правног факултета, 1919 за ванредног а 1925 за редовног професора. Провео је као наставник 26 година.

Од његових научних радова његова докторска дисертација на париском правном факултету „О аналогји и интерпретацији, прилог тумачењу методе у праву“ представља ваљан прилог правној науци. У нашем правном часопису „Архиву“ штампано је запажене расправе „О јуриспруденцији“, „Уговор о концесији“, „Живојин Перић као цивилиста“. Од увек нежна здравља покојни Спасојевић није могао бројно дати онолико научних радова колико би се, под другим околностима, могло од његове солидне научне спреме очекивати. Али у толико је више значајан рад његов као наставника, прилежног, уредног, увек радо слушаног од ђака како на општем курсу тако и на докторату.

Покојни Спасојевић много је задужио наш правни факултет својим радом као декан од 1932—1935 и као продекан. Он је извршио административну реорганизацију факултета и много настојавао на томе да наш факултет добије нову зграду. Јер просторије у којима је сада смештен правни факултет нису довољне за све већи број слушалаца. Спасојевић је ванредном енергијом као декан и после као продекан и као сарадник нашег садашњег декана г. Д-р Митровића заузимао се код надлежних власти да се за правни факултет изгради пространа зграда. Она се сада у велико подиже на Тркалишту и ускоро ће, можда већ на јесен, правничка омладина моћи слушати предавања у лепим, здравим и великим слушаоницама нове зграде. На жалост, судбина није дала да и Живан Спасојевић дочека овај радосни дан и да одржи предавања у новој згради.....

Као декан и продекан покојник је био и члан универзитетског сената. И ту је улагао сву своју спрему, вољу и љубав према правном факултету и правним слушаоцима, заступајући енергично и успешно жеље правног факултета у корист факултета и, следствено, и целога универзитета. А тај рад изискивао је много и времена и физичкога напора, којем се покојни Спасојевић пуних пет година добровољно подвргавао...

По свршетку ратова проширена држава имала је за задатак да изједначи разнолико законодавство појединих покрајина, које су ушле у састав јужнословенске државе. Требало је изједначити и грађански законик као

темељ, на којем се оснивају приватно-правни односи грађана. И покојни Спасојевић био је постављен за члана комисије, која је имала израдити пројекат новог грађанског законика. Ми који смо с њим радили у овој комисији најбоље знамо колико је знања, труда и љубави према послу он улагао, да би Југославија дошла до једног напредног грађанског законика, о чему сведоче записници законодавне комисије.

Са покојним Живаном Спасојевићем, кога сви оплакујемо као друга и пријатеља, као човека доброг срца, увек готовог да помогне где он може помоћи, мене још везује и једна драга успомена. У ово пролећње доба, пре 38 година, покојни Спасојевић и ја били смо изабрани од тадашњег министра просвете, покојног Андре Ђорђевића, нашег професора на београдском правном факултету, за државне питомце у иностранству за Грађанско Право. Србија је још тада помишљала на ревизију свога још тада застарелог и неподесног грађ. законика, и надлежни фактори желели су да имају што више стручних правника за ову правну област. Спасојевић је отишао на студије у Париз а ја у Берлин. Завршивши студије Спасојевић се, по повратку у отаџбину, часно одужио држави, која га је школовала, и својим радом као наставник и као члан законодавне комисије...

Успомена на Живана Спасојевића, доброг и нежног супруга и оца, ваљаног наставника и научника, омиљеног колегу и пријатеља остаће трајно у срцима нашим... Нека то бар у неколико ублажи бол његовим најмилијим за великим губитком који их је задесио.

Нека му је лака земља и Бог да му душу прости...

Г. Д-р Божидар С. Марковић је казао :

Професор Живан Спасојевић је научну каријеру започео својом сјајном докторском расправом о аналогiji и тумачењу, давши њоме један од најинтересантијих и најоригиналнијих прилога проучавању методе у приватном праву. Директан и вољен ученик великог Рејмона Салеја, под чијим је претседништвом и одбранио своју дисертацију у Паризу 1911 године, професор Спасојевић је у науци пошао једним смелим и самосталним путем и њиме је ишао до краја живота.

По природи критичан и скептичан, он се није могао задовољити једном узаном и догматском концепцијом која је била владајућа у праву у доба његовог научног формирања. Али он с друге стране није био ни човек који би се задовољио само својом скепсом и који би се равнодушно окретао у празном еклектизму. Да нађе решење за њега је било питање бити ил не бити, питање живота и смрти, питање у које је он уложио целу своју духовну егзистенцију.

Још у оно доба кад се модерна научна школа у праву тек рађала, он је тако рећи једним скоком отишао далеко испред својих савременика, од којих га чак ни они са врхова нису увек могли до краја пратити (в. *Сепу, Science et Technique*, I, стр. 158, нота 1). Последњих година он је зато са задовољством констатовао да се развој права и правне науке упућује оним правцем који је он назрео још пре четврт века и којим се још дуго после њега нико није усуђивао да отворено пође. Потврђивала се наине и сваки даном се све више и све очигледније потврђује његова основна замисао да правна техника има да се повуче испред друштвене науке, као алатка пред стваралаштвом, као форма пред садржином, као прошлост пред животом.

Али како, којим путем, а да не паднемо у произвољност и анархију? — питао се он брижно. И та га мисао кроз цео живот није више остављала. Он се с њом очајнички носио. Била је то драматична борба на живот и смрт између свести и загонетке света.

Често ми је говорио, нарочито ранијих година:

„Ма шта да почнем да радим, да спремам предавање за Универзитет, или да што напишем, или да о чему мислим, увек се враћам на то. — Ово је ствар из које треба изићи часно или завршити катастрофом. — Ово је ствар од које се луди!“ — Пре неког времена, кад смо се видели после једне дужне паузе, он ми, уз онај свој познати благ и у исто време скептичан осмех, којим као да се уздигао изнад самог себе, саопшти: „Слушај, чини ми се да сам загребао у здравицу.“ — А ових дана повери ми, младићски ведар и срећан: „Знаш, ја сам ону моју ствар решио, изишао сам из ње. Сад имам само да

је разрадим.“ — Наваљивао сам да то што пре учини, а он је одговарао: „Не брини, имам ја све то у глави!“

И ето, у томе га је овако брутално пресекала смрт. Као онај антички војсковођа и он је испустио душу у тренутку кад је своју велику битку завршио. Зато имам осећање да је умро задовољан, као човек који је испунио свој земаљски задатак. Живео је таман колико и проблем који је носио у себи. Занет њиме, он није много публиковао. Сматрао је да нема ни права да излази пред друге пре него што сам реши основно питање на коме почива наша наука. У томе погледу он претставља јединствен пример научног поштења код нас.

Од публикованих већих расправа студија професора Спасојевића О јуриспруденцији сва је прожета критицизмом и напредним идејама о улози судске власти. У Уговору о концесији он је и на конкретном примеру дао израза социолошком схватању права, везујући, преко појма јавне службе, приватно право с јавним. У последњем објављеном раду, који је изишао ове године, врло синтетично излаже своју тезу о јединству правног и друштвеног проблема. По њему се наиме проблем интерпретације и права не може решити пре него што наука одреди свој став према друштву и држави као неопходном механизму за живот права. — Кад тако знамо којим је путем ишла мисао професора Спасојевића, онда нам бива јасно зашто је за њу био потребан цео један човечји век: она га је из позитивног права одвела у општу теорију права, а затим га је, кроз филозофију и теорију о држави, увела у науку о друштву.

*

По својој духовној структури професор Спасојевић био је, дакле, пре свега истраживач. Он се није задржао на површини науке, није хтео и није могао да буде научни дилетант. Њега мучи велико питање и он га дуби осамљен и у тишини. Није га мамио плесак похлепне публике која захтева и од научника да се што чешће појављује пред њом. Он није сматрао за најважније да експлоатише своје победе и да их другима објављује.

Професор Спасојевић није био од оних аутора које механички вуче литература. Има један проблем, осећао је он, који сваки мисаон човек треба да проживи на свој начин, и има један баласт научне литературе над њим. Он је ову будно пратио, али није допустио да га скрене с пута који је сам изабрао. Њега је вукла његова сопствена идеја и њена унутрашња дијалектика. Преживљујући је у једном искреном и непосредном односу, он се очистио од оних многих јалових наслага и псевдо-проблема којима дух научника често оптерећује варварска литература. На његовом примеру ми видимо човека како се ухватио у коштац с дивљом материјом и како се с њом носи од почетка до краја својом сопственом снагом. То је она духовна смелост што нарочито импонује код Живана Спасојевића, која даје његовој мисли ретку чистоту и класичан призив и која га је начинила једном од најизрађенијих правних физиономија које смо ми имали.

У нашем времену у коме догађаји преплављају човека, тако да ми више немамо времена ни да одржавамо континуитет са самима собом, професор Спасојевић нам се појављује као мудрац који, задуљен у своју тајну, живи интензиван унутрашњи живот. Ја сам имао утисак да су за њега сви спољашњи догађаји његове егзистенције нешто секундарно, а да је главно она нит коју је он почео да испреда још у својој младости и која је пре неки дан тако свирепо прекинута. Смрт га је изненадила с професорском торбом под пазухом, при поласку на предавање. Пао је на своме послу као што борац пада на бојном пољу. И ми у овоме тренутку још не знамо шта је све иза њега остало у рукопису. Уколико је то зрело за штампу, ми верујемо да је сасвим првокласно и да ће и читаоци Архива о томе ускоро моћи да даду свој суд.

ANALI PFB* | anali.rs

Школски рад професора Спасојевића није био ништа мање значајан од његовог личног научног рада. И у предавања он је уносио своје ретке духовне квалитете, свој висок научни ранг и критички смисао. Очаравао нас је својом искреношћу и осуством сваке позе. Слушаоци су уживали нарочито у његовим тананим резоновањима у којима је било нечег јелински чистог и

префињеног, и која су му међу студентима створила репутацију „најфиније главе на факултету“. Као и на предавањима, и у Семинару и у обичном разговору код њега су стално светлוצале искре талента. Остављао је дубоког трага на све који су с њим имали додира, и ко му се једном приближио није више могао да се отме шарму његовог духа.

Извршио је тако велики утицај на многобројна поколења правника која су прошла кроз наш факултет и многи од њих су само под утиском његових предавања посветили цео свој живот приватноме праву. Преко њега је нарочито талас социалног права први пут јаче заплуснуо наше правништво. Он је њему донео нове погледе, нове методе и модерна научна схватања. Захваљујући великим делом и професору Спасојевићу, савремени научни дух се афирмирао на нашем факултету. Специјално у грађанском праву ми идемо углавном путем који је он оцртао, ма да са мање храбрости. Јер човек који је дао можда најсмелију и теоретски најисправнију формулу модерне правне школе, иако по годинама знатно старији од нас, видео је још увек далеко испред нас, његових ученика и млађих колега.

*

Поред свих многобројних дужности у школи и ван ње, професор Спасојевић је увек имао и врло живо интересовање за јавне ствари. Напредан у науци, био је либералан и у политици. Био је један од наших људи који су најдубље усисали француску културу, осетили и схватили њене вредности и њен општечовечански значај. Он, кога је целог века мучила велика загорнетка права, није могао да прихвати доктрине које хоће да окују људски дух и да га лише слободе, да подјарме и понизе човека — па било да те доктрине долазе с лева или с десна. Зато је јавно симпатисао и активно помагао све слободоумне покрете у нашем друштву.

*

Професор Спасојевић био је и велики пријатељ омладине. Он је волео младост и кад греша и све јој је праштао. За студентску омладину специјално и њен положај имао је пуно широког разумевања. Несебично ју је помагао и мишљу и речју и делом. Сећам се како је у једном од најтежих тренутака на Универзитету, кад су наши студенти на мало оштрији начин изразили своје расположење, и кад смо и ми млађи били склони да то осудимо, професор Спасојевић остао изнад свих нас, рекавши растужен уместо прекора: „Сирота деца која се хране илузијама!“

Нарочито су млађе колеге налазиле у њему изванредну потпору у сваком погледу. Имале су у њему најбољег учитеља, најоданијег друга и најдискретнијег заштитника. Кад год је и где год је требало, он је на сваком кораку заступао њихове интересе, трошећи немилице своје време, своју речитост и своју снагу. И све то по сопственој иницијативи и да то нико од нас није ни знао. Интересовао се стално за рад својих млађих колега и пратио га с највећим симпатијама. Никад нећемо заборавити како нам је пред наш први излазак на катедру очински саветовао: „Пазите, катедра је лед ледени — ви морате да је загрејете!“ — Или, кад је у својству декана поздравио наш улазак у факултет: „Будите слободни у своме раду, критикујте нас, отидите даље од нас и будите бољи од нас!“

*

Све ово показује да професор Спасојевић није био само научни радник европских квалитета, омиљен наставник, незаменљив колега, одан пријатељ, заштитник омладине, него да је изнад свега био оно што је најважније и најљудскије — био је један истински добар човек.

Он је знао да смо ми само путници на земљи и биљка у пољу. Зато се издизао изнад свакодневних ствари и посматрао је свет очима мудраца. Живео је и уживао у животу раблеовски ведро и хумано. Разумевао је све слабости људске и зато их је све и праштао. И ко му је био врло близак није га могао никад чути да је рекао што неповољно о коме или да се на кога наљутио. Чинио је добра и онима који га нису добрим задужили.

Иако веома осетљив, он није био од људи који износе своју осетљивост пред цео свет. Зато је био од оних ретких личности што се све више воле што се боље упознају. Високо културан, он је према људима и стварима имао један урођен господски став и њиме је очаравао све који су с њим долазили у додир. До краја је сачувао ведрину западњака удружену са словенском питомошћу и душевношћу. Ни све животне тегобе и борбе нису успеле да му срце отврдну и окоре.

Ето, тиме је своје дане испунио и у томе је своје велико срце истрошио Живан Спасојевић.

Зато смрт у њему није однела само једног вољеног супруга, нежног оца, идеалног брата — него и једну од најлепших интелигенција које су прешле преко нашег Универзитета, једну увек будну научну савест која је сагорела у страсном тражењу истине и једног великог пријатеља људи и свега што је добро на земљи.

Нека је слава и вечан помен међу нама Живану Спасојевићу!

БЕЛЕШКЕ

Annales sociologiques. Série D. Sociologie économique. Fascule 2. Librairie Félix Alcan, Paris, 1937, str. 151. — Друга свеска социолошког годишњака претставља двострук интерес: прво, по објављеним расправама, а друго, по огромном броју приказа савремених економских дела, највећим делом из пера познатог научника Мориса Халбвакса. Од расправа су овога пута објављене две и то: „Социјална психологија криза и краткотрајне економске флукуације“, од скоро преминулог Франсоа Симмана, и „Метални новац и средства размене у Кини“, од Едуарда Местра.

Предмет прве расправе јесу психолошки чиниоци краткотрајних флукуација, којима је се С. бавио већ у својем највећем делу „Le salaire, l'Evolution sociale et la Monnaie“. С. не иде тако далеко да тумачи кризе сматрајући психолошке чиниоце за једине, већ сматра да су они код краткотрајних флукуација од великог, често чак одлучног утицаја. Испитујући узроке тих криза, С. установљава да оне долазе услед сукоба у разним гранама производње (а не потрошње као што замишља Лаверњ, в. Архив, књ. LI, 1 п. 4), и то сукоба произведених услед различитог ритма у појединим производним областима. Главни узроци тих сукоба јесу постојање савремене, поглавито на профит управљене производње, поред традиционалне производње оријентисане више на одржање каквоће сопствених производа и доброг гласа фирме. Овај

сукоб потиче из привредног напретка. Друга врста сукоба рађа се као последица мера предузетих у циљу ублажења или отклањања најављених криза, а које се (мере) састоје у ограничењу слободе производње и потрошње. И најзад трећа врста се рађа из развоја друштвеног живота, из промена у стандарду живота. Узроци свих ових сукоба јесу по С. психолошког карактера, али не индивидуално психолошког већ социјално психолошког. Потстрци на извесна делања не долазе од појединаца ut *singuli* већ од појединаца као делова одређених друштвених група. Оваква психолошка теорија С-ова носи карактер социолошке теорије.

И поред тога што је утицај колективно психолошког чиниоца на развој криза несумњив, чини нам се да он ипак није толики као што је то мислио С. Он уосталом сам признаје да, ма да је недовољна еластичност кредита често непосредни повод криза, ипак се банкарски не појединци не могу за то окривити, јер су они често повучени извесном струјом којој се не могу одупрети, а која се најзад често завршава паником. Та струја, чији он корен налази опет у колективној психологији разних чинилаца производње, изгледа да пре лежи у објективном развоју привредних односа који се са своје стране несумњиво огледају у психолошким стањима проузрокованим привредним развојем. Ако бисмо овај психолошки чинилац и сматрали за непосредан узрок, тиме не би истовремено би-

ло решено и питање крајњег узрока, тако да би С-ова теорија могла да претставља одличну допуну материјалистичке теорије кризе.

У другој расправи Едуар Местр испитује однос размене између појединих вредности у рано доба кинеске историје и долази до занимљивог закључка да ови новци (накит, перле, алабастер, злато, сребро, бакар итд.), нису служили за размену одговарајућих количина добара, (као што се нпр. данас новчанице употребљавају за исплату већих износа а метални новац за мање) већ да је сваки од њих служио за одређену врсту размене без обзира на висину износа на које је она гласила. Новац је у ствари био знак феудалног и хиерархиског уређења Кине и поједине његове врсте служиле су само за размене између одређених друштвених класа. Тако је нпр. злато било „први“ новац и њега је имао само цар и високо племство, и оно је смело да се употреби само на „високе“ размене, тј. на набавку предмета достојних тога staleжа (нпр. на набавку коња, добрих паса итд.). „Други“ новац — бакарни — служио је за „ниске“ набавке, за куповање хране и сличних добара. Прву врсту новца (злато) морао је племић да тезаурише, а другу одмах да растури (потроши) јер није одговарала његовом друштвеном положају.

Ову своју занимљиву расправу завршава писац описом система утврђених цена у Кини, под којим се промена у понуди и тражњи добара није изражавала у промени у ценама већ у промени мера, тако да је нпр. у једној години једна ливра имала уместо 15 унца 20, 24 или чак и 48 унца, док је у наредној години имала и испод 15, чему би у данашње доба одговарала тежина од 1500, 2000 или 3000 грама за 1 килограм, а у наредним годинама, од 800, 700 или 500 гр.

Обе ове расправе су у социолошком погледу врло занимљиве и значајне не само за социологију већ и за економску теорију.

Д-р Љубомир С. Дуканац

Промена правног положаја жене у Француској. — У Француској се удате жене више не уподобљују малолетницима и лудацима. 18 фебруар 1938 г. остаће забележен великим словима у историји борбе за изједначење права са мушкарцима. То-

га дана ступио је на снагу закон*) који удатим женама признаје у принципу потпуну пословну способност у приватном праву. Тај закон садржи два члана: Арт. 1) набраја прописе Code civil-а који су промењени (213—216 236, 238, 311, 420, 776, 1096, 1124, 1125, 1304, 1312, 1940). Арт. 2) набраја чланове који су аброгирани (217—225, 241, 381, 399, 400, 905, 934, 1029, 1096, ал. 2 С. с. и члан 1 закона од 13-VII-1907 н. ал. 5 тачке 1, тачка 2, 6, 7, 8, 9, 10).

Прва партија прописа регулише правни положај удате жене за време трајања брака. Друга партија прописа, регулише поступак при растави брака.

Главна промена наступила је измеђем чл. 215 С. с. Он гласи: Удата жена има потпуно право вршења своје пословне способности. Ограничења могу настати само на основу законских прописа, или као последица усвојеног брачног режима."

Навешћемо одмах који законски прописи данас ограничавају женину пословну способност. То су поглавито чл. 213 и 216 С. с.

Чл. 213, иако укида мужевљево право, он и даље даје мужу улогу шефа породице. Отпала је додуше стара фамозна реченица да жена дугује мужу послушност, али суперијоран положај мужу је осигуран. Његова реч је увек старија и одлучујућа у свим питањима заједничког живота. Муж одлучује место становања, а жена је дужна да га следи у његов домицил. Ублажење тога мужевљевог права нормирају ставови други и трећи истог прописа. Став други чл. 213 даје жени право да се жали код неспорног судије ако се мужевљево право да одреди домицил покаже као злоупотреба права. Став трећи пак нормира да мужевљево улога старешине породице престаје увек кад он није у могућности или му није дозвољено да слободно изрази своју вољу (кад је отсутан, кад сам падне под старатељство, кад је осуђен на казну итд.).

Чл. 216 још јаче ограничава женину пословну способност. Тај пропис даје мужу право да се противи да жена врши самосталну професију ако се то коси са интересима кућанства или породице. Код овог ограничења су по свој прилици сенатори имали у виду

*) Loi portant modification des textes du code civil relatifs à la capacité de la femme mariée.

артистичке професије па су страховали да која жена не умањи углед свога мужа и породице, а заборавили су да исто тако може и муж својим поступком да нанесе штете породичном угледу. Истина ово мужевљево право вета није апсолутно јер жена има право да се жали неспорном судији, који одлучује дали је вршење женине професије доиста штетно по породичне интересе.

Корисна је новина предвиђена у чл. 238 који поступак пред неспорним судијом о одлуци места становања ограничава на рок од 20 дана па је тиме жени омогућено да без штете по своје интересе сачека одлуку суда у кући мужевљевој.

Изузев ових ограничења и оних на које би се жена путем брачног режима у погледу своје имовине обавезала, францускиња је практички чл. 215 постигла следеће: Она је постала процесно способна. Може самостално тужити и упустити се у парницу. Затим (ако се није противно обавезала у брачном уговору) може слободно примати поклоне, наслеђе, прихватити извршене тестаменте. Може слободно поклањати, отуђивати, залагати, стицати путем онерозних и лукративних угодора. Жене могу постати (*tutrice subrogée*) тutory. (Интересантно је да је остао на снази други део чл. 405, који тражи одобрење мужевљево при пријему *tutelle dative*. Биће да је то омашка).

Чл. 214 освештава и даље дужност мужевљевоу да издржава жену и децу према својим могућностима и привредном стању. Но, новина је у другом делу тога прописа, где се и жени ставља у дужност да, према својим могућностима, сразмерно подноси брачне издатке. Ово је логична последица њеног права да слободно располаже својом зарадом, а уједно је то и појачање њеног права да самостално зарађује. Ова међусобна обавеза супруга је према овом пропису и ефикасна, јер се даје супрузима право да путем тужбе траже забрану на зараду и приходе оног супруга који не би одговорио својој дужности да суделује у брачном буџету.

Друга партија нових прописа регулише поступак при растави од стола и постеле и код развода брака. Највеће побољшање у том поступку огледа се у пропису 236, који не тражи од жене за време раставе брака да уна-

пред означи где ће становати, да би добила одобрење од суда да може напустити мужевљевоу кућу без штетних последица за своје интересе.

Према ранијој судској пракси суд је одобрио жени одвојено становање за време бракоразводне парнице само онда ако је доказала да ће становати код својих родитеља или најближих сродника. Ако би жена становала за време бракоразводне парнице код других лица, муж је имао право да јој ускрати издржавање иако је он био крив за развод, као што је могао и издејствовати да се женин захтев за раставу анулира. Главни циљ такве праксе био је да се жени онемогући да за време бракоразводне парнице с неким лицем живи у ванбрачном односу, док је мужу то било слободно без икаква ограничења.

Измене предвиђене у пројекту од 1932 г., које су се односиле на брачне режиме нису усвојене. Тај пројекат је предвиђао као законски режим одвојеност имања са модификацијом заједнице тековине. Велика је штета што тај пројекат није усвојен, јер ће услед тога и даље жене у већини случајева остати у економској зависности према мужу.

Ана Божић

Шта ће жена добити еманципацијом? — Има још и данас људи који су склони да верују, да жена ослобађајући се свога инфериорнога положаја, изједначајући се са мушкарцем, губи много, тј. губи све оно што јој даје тај потчињени положај у који је она дошла, признају и они сами, без своје кривице али таквим стањем ствари у животу. Жена је по своме физиолошком саставу слаба — нејака — мозак јој је лакиши, психички неразвијена, кажу мизогини (као што су Шопенхауер, Морбус и др.), дакле телесно испод човека, духовно испод, културно испод, осећајно испод (јер племенитост, сажаливост, опраштање итд. су „слабе стране“). И кад већ постоји такво схватање као што га имају мизогини или слично — нешто блаже, какво је уопште распрострањено, дошао је законодавац, који покушава да регулише то стање и одреди положај жене.

Он доноси прописе, који сада ово што је могло и бити и не бити тако, јер физичка конструкција не значи ништа за интелектуални развитак (изузев,

разуме се, случај телесних абнормалности), претварају у правило и дају жени, том јадном, слабом, неспособном бићу нека права као заштити, одузимајући му основно право, право личне слободе, право слободнога располагања имовином, право закључивања правних послова, створивши за њу посебан морал, гурнувши је тамо, где ни у ком случају животна другарица и мајка његове деце не би смела и требала да буде стављена. Изједначајући је са малолетницима и расипницима, зар не противречи сам себи, кад јој је до јуче — до венчања — признавао пуну способност и правну и пословну, коју сада на тако чудан начин губи.

Није законодавац према жени био баш ни тако немилосрдан јер узимајући јој једна права дао јој је у замену друга на пр: право, да се као окривљена по кривичном законнику, блаже казни. Да ли је то баш било тако потребно, како законодавац мисли? Јер, ако је већ дошло до прекорачења законског прописа, онда — зашто ублажавати казну? Постојала је снага да се прекрши законски пропис, мора постојати и снага да се издржи сва строгост санкције.

Блажу осуду у политичким кривичама; политиком као таквом обично се баве људи изнад просечних (тако бар треба да буде), дакле, и жена која покуша да се бави њом, мора бити изнад просечних а нарочито свесна последица, које повлачи политичка борба. Дакле, зашто блажи поступак? Тамо се боре начела а за њихову одбрану и остварење, без разлике на пол противника, сретства за борбу према свима једнака. У осталом, зар нису сви женски шпијуни, од увек осуђивани на смрт као мушкарци?

Поједини застарели грађански законици, међу које спада и наш третирају жену на горе поменути начин: сматрају је неспособном за једнаку борбу са мушкарцем, стављају је у зависност у њеном кретању, предузимању послова, стицању имовине; најзад, тако је могао мислити Наполеон I стварајући свој Code civile, имајући пред очима не жену друштвену јединку, него роба и играчку жеља и прохтева мушкараца на чији положај није могла утицати ни парола: *liberté, égalité, fraternité*, јер жени не треба слобода, не треба једнакост, не треба братство, она је нижа

од човека и као таква, уласком у брак она ступа у „ропство за које закон зна“ (Џон Ст. Миљ). Мушкарац може да са говорнице распаљује масу ватреним говорима против ропства и потчињености човека човеку, може певати химну слободи и једнакости, ипак сивши одатле, у својој кући, он ће постати господар, тлачитељ, онај који потцењује и презире јер њему то право даје и признаје закон. Дакле, грешку је учинио законодавац, који је осветљао нешто што не стоји у ствари, нешто што је њему тако претстављено, јер жена није могла да каже своју реч и докаже да није тако, пошто јој нису дозволили да научи да говори. Она је у души осећала револт; импулсивно се почела јављати њена жеља да каже своју реч и покаже своју вредност; и једном кад се докопала пута којим иде мушкарац, а који је за њу био забрањен и сматран немогућан тада се почело увиђати и увидело, да је ипак оно раније било заблуда, да је стварност друкчија — да су оба пола једнака, да морају бити једнака. Законодавци поправљају своју грешку, нагло или постепено, зависи од брзине схватања народа и законодавца, као и од потреба времена.

Законици Североамеричких држава и Совјетске Русије потпуно изједначају жену с мушкарцем, Енглеска и Скандинавске земље дају жени у политичком и јавном животу, као и у приватном, један врло повољан положај.

Неспособност да удата жена располаже својом имовином укинута је у Шпанији законом од 13 јула 1919 године, у Пољској 1 јула 1926, у Румунији 20 априла 1932, у Турској такође.

Остао је још мали број земаља, где је положај жене остао исти данас, кад је она изишла из уског круга домаћег привређивања, проширила свој видокруг, освојила и осваја сва поља на којима се до сада искључиво мушкарац кретао, и ако је доказала своје способности дајући стварне резултате, остала је правно оно исто што је била онда, када није била писмена, када није смела сести за сто са мушкарцима, када је била роб — не роб, него ствар која је пружала своје услуге, али наравно као свака ствар, није имала ни својих потреба ни своје воље.

Српски Грађ. законик у своме § 920 изједначајући жену са малолетницима од 7—21 године тј. стављајући је у још

гори положај, у погледу слободе предузимања послова, постигао је имовинску и моралну заштиту, тј. према једном мишљењу он би то требао да постигне а постиже ли, то је друго питање. Треба ли доказивати апсурдност постојања једног таквог система и после тога, када је он испао скоро из свих модерних грађанских законика?

Има још људи, који тврде да ће жена еманципацијом изгубити много. Али шта? Зар може неко, ко нема ништа, да изгуби? Изгубиће заштиту по кривичном законнику, можда ће бити сувише смело речено, ако кажемо да та заштита није њој ни потребна, јер морал друштва једнак је за све његове чланове или бар треба да буде једнак. Закон подједнако забрањује вршење кривичних дела свима члановима једне државе, значи да његово прекорачење повлачи за све исте последице. Закон прописује олакшавајуће околности, и оне треба да су за све чланове друштва једнаке. Мати, девојка, за убиство свог ванбрачног детета казни се блаже него иначе — али, зар то стога што је жена? Или зато што као социјална јединка, доведена у безизлазан положај, изложена поруци друштва, гањана и презирана чини злочин, као што би тако поступио и сваки други доведен у исти положај и исто психичко стање, и то често не својом кривицом, и чини нам се да то ублажавање треба да потиче овде од те њене умањене одговорности, одговорности коју у таквом случају подједнако треба да сноси и мушкарац, који је редовно избегне а њој — жени — великодушно ублажава казну — само зато што је жена. Изгубиће блаже третирање по политичким кривицама, али коликом су проценту жена потребне ове обе заштите? Рецимо 10% а оних 90%, шта ће оне изгубити? Изгубиће кавалерство мушкараца? Зар треба бити пажљив, предусретљив, нежан и уљудан (јер то је кавалерство), према неком ко је нижи од нас, или према неком ко је исто што и ми?

Наш уважени професор г. Ж. Перић у својим предавањима на Коларчевом универзитету (Лично брачно право) рекао је: „Ако и када Грађански Законик буду састављале жене, онда ће пропис његов који ће одговорати § 109 данашњег тј. мужевљевога Срп. Грађ. законика гласити: „Особито пак жена се

сматра као глава и старешина куће и родбине...“ Не, неће тако бити, јер жена садашњице има осећање мере и правичности, и закони — ти закони које би писале жене и које ће писати жене — одговараће stvarним потребама живота, јер ће жене умети да се прилагоде захтевима времена а не да доносе и љубоморно чувају одредбе које ће бити у супротности како са потребама живота тако и здравога разума.

Вера Ж. Ђорђевић

Литванија ствара јединствен Грађански законик. — Питање изједначења законодавства није постављено једино у Југославији. Потреба ликвидације правног федерализма, заменом јединственим законодавством на целој територији државе, јавила се у свима државама које су створене после светског рата (Чехословачка и Пољска), или су увећане уговорима о миру (Француска, Румунија и Југославија, уколико би ову последњу сматрали као проширење Србије, а не као стварање нове државе). О раду на изједначењу законодавства у наведеним државама било је већ речи у Архиву. Ми сада желимо да саопштимо да је путем унификације пошла и Литванија. У области грађанско-правних односа, у њој још увек постоје 4 разна правна подручја: у јужним крајевима Литваније важи Наполеонов ГЗ; немачки ГЗ примењује се у Мемелској области; руски ГЗ регулише приватне односе у западном делу Литваније; док се у северним крајевима примењује балтичко покрајинско право. Колико незгода ствара интер-провинциско законодавство ове мале земље може се закључити из тога што се центар литванске престонице налази под владом једног закона — предреволуционарног руског ГЗ, док се у предграђу Ковна примењује друго законодавство — Наполеонов ГЗ. Да би се овом учинио крај, Литванија је одлучила да изједначи законодавство. Недавно образована је нарочита комисија за израду заједничког ГЗ за целу Литванију. Док поједине земље завршавају изједначење законодавства пре Југославије, видимо да има земаља које тај рад почињу скоро 20 година после ње, иако су проблеми за решавање били скоро идентични.

Д-р Б. П.

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1938, бр. 3. — Примедбе чланова одбора за проучавање пројеката закона и уредаба на Предсному грађанског законика. — Драгомир И. Ивковић: Доказна правила парничног поступка која искључују примену слободног судског уверења. — Иван Д. Петковић: О одређивању издржавања малолетној деци по § 264 ван. пост. — Никола М. Радовић: Шта се подразумева под појам закупнине из Тар. бр. 14 напомене 4 Закона о таксама. — Бор. Д. Петровић: Извршење над припадностима активних и пензионисаних државних службеника по закону о извршењу и обезбеђењу од 1930 г. у вези прописа закона о државном саобраћајном особљу.

ЕКОНОМИСТ (Мјесећник за савремена економска и социјална питања) 1938, бр. 4. — Мило Мirković: Problem vrijednosti u teoretskoj ekonomiji. — Петар Јекин: Trgovina šljivom u Bosni. — Кирил Consarov: Машинизирање бугарске пољопривреде. — Вилко Rieger: О сјени и обликовању сјена и Немачкој.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ЕКОНОМИСТ 1938, бр. 3. — Д-р Гојко Грђић: Нови метод регулисања валутних курсева и кредита у земљи. — Никола Мирковић: Обим и робна структура светске трговине. — Иж. Дарко Марковац: Сарадња јавног капитала с приватном иницијативом у питањима електрификације. — Владимир Розенберг: Утакмица железнице са аутомобилом.

ОДВЈЕТНИК (Organ Advokatske komore u Zagrebu) 1938, бр. 3—4. — Право у служби неправда. — Д-р Јурај Рендић: Nacrt predloga za izmjenu i dopunu Pravilnika o zamjeni dužničkih isprava. — Neposredno право одвјетника на парнични трошак. — Пред реформом одвјетничког закона у Чехословачкој. — Закон искључује произвољност код именовања управитеља стеч. масе итд. — Мање прописа, али више јасноће. — Право у пракси. — Ново уређење одвјетништва у Мађарској.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за политичко-управну, полицијску, судску и самоуправну праксу) 1938, бр. 3. — Фрања Горшић: Дерогација § 375а српског казненог закона. — Душан П. Мишић: Уставна ограничења при доношењу уредаба. — Д-р Јосип Брусић: О стеченим правима по Закону о радњама. — Ханс Ј. Бауер: Примена § 311 од. 1 кз. на кривична дела из § 301 кз и слободно судијско уверење. — Д-р Златић-Бугарски: Врсте нехата. — С.: Борба против криминалитета. — Реља А. Ђорђевић: Монополске кривдце у 1937 год.

ПРАВНА МИСАО (Часопис за право и социологију) 1938, бр. 1—2. — Андре Сигфрид: Европа у утакмици са осталим континентима. — Д-р Драгослав Годоровић: Постанак и развитак социологије. — Хенрик Гросман: План и метод „Капитала“. — Петар Десимировић: Појам мане у преанимистичкој теорији.

ПРАВНИ ЗБОРНИК (Орган Удружења правника у Подгорици) 1938, бр. 1—2. — Алекса К. Матановић: Живојини Перић. — Божидар С. Томовић: Седамдесетогодишњица Живојина Перића, професора права београдског универзитета — Милован М. Вуковић: Значај религије по Живојину М. Перићу. — Јовица Б. Мијушковић: Једно интересантно мишљење Живојина Перића о истини у науци. — Д-р Ананије В. Илић: Случај да је обичајно право дерогирало законски пропис. — Петар Ф. Протић: Старатељство над малолетницима у Црној Гори. — Вуко Вучинић: Мишљење Војводе Ђуре Церовића о обичајном црногорском обитељском праву и о кућној заједници. — Иван Вушовић: Карактер пресуде због изостанка и њено доношење по новом поступку у Грађанском парницама.

ПРАВОСУЂЕ (Часопис за судску праксу и законодавство) 1938, бр. 4. — W. A. van Woudenberg Hamstra: О правосуђу у Холандији. — Лаа. Урошевић: Заједница ствари, заједничари, њихов међусобни однос и однос према трећим лицима. — Марин Луцијановић: Хипотека на идеалном дијелу сувласности као запрека материјалне диобе непокретнина. — Ђура Суботић: Хоризонтална (етажна) својина на вградама у односу на систем земљишних књига. — Евгеније Кадеј: Условно убаштињење после ступања на снагу Закона о извршењу и обезбеђењу. — Ставра Филиппчевић: Парнична способност, именоване ауктора или недостатак легитимације. — Душан П. Мишић: Прераном оптужницом не може се ускратити право истражног судије и већа, нити осујетити властитаца оптуженога, из § 108||| К. П. — Будет Министарства правде у Народној скупштини.

SLOVENSKI PRAVNIK (Glasilo društva „Pravnika“ u Ljubljani) 1938, бр. 3—4. — Д-р Милан Škerlj: Важније новоте в prvem delu novega trgovinskega zakona. — Д-р Антон Stuhec: Spor o divljem lovu. — Д-р Јосо Јурковић: Spremenljivost upravnih aktov. — Д-р Јурај Кулаш: О казнивом дејанју запелјевања § 276 кз.

СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА, 1938, бр. 4.
 — Милан В. Јовић: Дисциплинска одговорност јавних службеника. — Антон Батагеља: Заштита животиња у нашем и страном законодавству. — Љубомир Ж. Јевтић: Жандармеријском официру одређује се додатак на служење у жандармерији само према годинама службе проведеним у својству активног официра или војног чиновника у жандармерији. — Фрања Жнидаршић: Да ли управна власт може да ускрати одобрење дражбе с разлога што су понудиоци ловачке интересенте одвраћали од дражбе. — Душан К. Радојевић: Дисциплинска одговорност градских службеника. — Д-р Федор Киселички: О савешним управама. — Константин Х. Терзијев: Евиденција држављана и странаца.

НОВЕ КЊИГЕ

Д-р Мијо Мирковић, *Развој економске мисли у XIX веку*. Београд, 1938, стр. X—234. Издање Геца Кон а. д.

D-r iur. et h. c. Metod Dolenc, red. univ. profesor in Aleksander Maklesov, red. univ. profesor, *Zakonik o sodnem kazenskem postopanju (s kratkimi pojasnili)*. Ljubljana, 1938, str. 400. Cena 72.— din. Izdanje Univerzitetске tiskare J. Blasnika nasl. Ljubljana, Breg 10.

D-r Hugo Verk, *Teoretsko-praktični priručnik jugoslovenskog građanskog parničnog prava*. Drugi deo: Izvršni postupak u teoriji i praksi (sa protumačenim obrascima, ogledima i primerima). Zagreb, 1938, str. 683. Vlastito izdanje.

Tihomir J. Markovitch, Docteur en Droit, *Les Théories Modernes de la Sous-Consomation*. (Bibliothèque générale d'Économie politique). Paris, 1938, p. XVI—269, prix 30.— fr. Librairie des sciences politiques et sociales: Marcel Rivière & C-ie.

Milan K. Ivanović, *Studije za carinsko pravo*. Deo prvi. Zagreb, 1938, str. VII—184.

D-r Lavo Čermelj, *Slovenci in Hrvatje pod Italijo*. Demografska sludija po poveljni uradni statistiki. Ljubljana, 1938, str. 51 (sa etnografskom kartom).. Dopolnjen ponatis iz „Misel in delo“, III. Izdala in založila „Nasta“.

Бланко меница, с нарочитим погледом на питање о исправности меничног писмена. По немачкој судској пракси изradio Коста Ј. Протић, адвокат. Београд, 1938, стр. 104. Издање Француско-српске књижаре А. М. Поповића.

Емило Бодреро, проф. Универз. у Падови и сенатор, *Криза демократије*. Превео и предговор написао Мирко Доброта. Београд, 1938, стр. 29.

Univ. prof. Aleksandar Maklesov, *Novi čehoslovački nacrt kazenskoga zakonika iz leta 1937*. Ljubljana, 1937, str. 18. Posebni odtis iz „Slovenskega Pravnika“ (1937).

Божидар С. Протић, члан Држ. савета, и Властимир Ј. Лучић, секр. Држ. савета, *Одлуке Државног Савета (1936)*. Београд 1937, стр. 262. Цена 75.— дин. Француско-српска књижара А. М. Поповића.

D-r Avgust Munda, *Kazenskoppravna zaštita lovске pravice s posebnim ozirom na določbo § 322 KZ*. Beograd, 1938, str. 4. Posebni odtisak iz „Pravosuđa“ (1938).

D-r Avgust Munda, *Procesualne določbe o pogojni obsodbi*. Ljubljana, 1938, str. 14. Posebni odtis iz „Slovenskega Pravnika“ (1937).

Милорад В. Кукoljaц, судија-повереник за оснивање земљишних књига, *Земљишнокњижно право. Основни појмови*. Београд, 1938, стр. 114. Цена 20.— дин. Издање Француско-српске књижаре А. М. Поповића.

Д-р Боривоје Д. Петровић, *Кривична одговорност правних (моралних) лица*. Београд 1938, стр. 55. Посебни отисак из „Правосуђа“ (1937).

Д-р Боривоје Д. Петровић, *Треба ли повисити казне у крив. законик у извесна крив. дела и да ли треба смањити размак између максималне и минималне казне*. Београд, 1937, стр. 16. Оштампано из Споменнице VIII конгреса правника.

Будимир Плакаловић, судија окр. суда за град Београд, *Реформа грађанског парничног поступка о пресуди услед изостанка и пропуштања*. Београд, 1937, стр. 10. Оштампано из Споменнице VIII конгреса правника у Новом Саду.

Д-р Милан Бартош, проф. Универ. у Београду, *Потреба кодификације радног права*. Београд, 1937, стр. 12. Оштампано из Споменнице VIII конгреса правника у Новом Саду.

Д-р Милан Ivšić, *Које се законодавне мјере могу препоручити за одржање недjelјивости seljačkoga posjeda?* Београд, 1937, стр. 24. Preštampano iz Spomenice VIII kongresa правника.

Д-р Адам П. Лазаревић, *Наследно-правни положај кћери у задрузи и синова ван задруге*. Београд, 1937, стр. 6. Оштампано из „Правне мисли“ (1937).

Р. В. Ђисаловић, *Продужење важности старог буџета указом. — Одобрење кривичног прогона судије*. Нови Сад, 1937, стр. 27. Прештампано из „Полиције“ (1937).

Д-р Јурај Кулаш, адвокат у Београду, *Законитост службене радње као елемент кривичног дела*. Београд, 1938, стр. 15. Посебни отисак из „Правосуђа“ (1938).

Spomenica I kongresa ekonomista Kraljevine Jugoslavije, održanoga u Zagrebu od 19—21 juna 1937. Zagreb, 1937, str. 290. Izdanje Društva diplomiranih ekonomista i komercijalista u Zagrebu.

У АРХИВУ ће бити приказана или бар објављена свака нова књига која буде послата на приказ Уредништву у АРХИВА (Топличин венац 21).

АРХИВ излази 25 сваког месеца, у свескама од најмање 96 страна и стаје, са поштарином, на пола године (шест свезака) 60.— дин. (на три месеца 30.— дин.).

Претплату ваља слати Администрацији АРХИВА, Топличин венац 21 или на чек, рач. код Поштанске штедионице Бр. 56.435.

ФОНД МАРКА СТОЈАНОВИЋА ЗА ПРИВАТНО ПРАВО
ПОМАЖЕ ИЗДАВАЊЕ ОВОГ ЧАСОПИСА

Уредник
Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ
15, Алексе Ненадовића, тел. 27173

Власник у име Правног факултета
Д-р ДРАГОЉУБ АРАНЂЕЛОВИЋ
47, Његушева, тел. 21957 и 21756

Штампарија „Привредник“, Жив. Д. Благојевића, Кнез Михаилова 3. Тел. 21-450

4) Д-р Ђорђе Тасић: а) Н. Стјепановић, Општа теорија о Главној контроли	448
б) Н. Симић, Смендова интеграциона теорија о држави и праву	448
5) Д-р Тихомир Ј. Марковић: Д-р Ј. Михаиловић, Капиталистичка планска привреда	449
6) Радомир Љ. Живковић: Д-р С. Бајић, Основи радног права	450

VI НЕКРОЛОГ

† Д-р Живан Спасојевић (д-р Драгољуб Аранђеловић и д-р Божи-дар С. Марковић)	453
--	-----

VII БЕЛЕШКЕ	457
-----------------------	-----

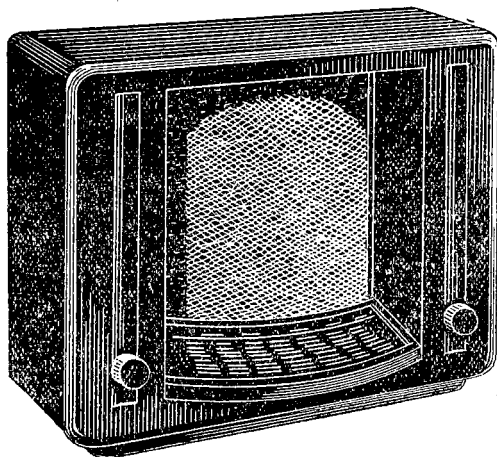
VIII ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА	462
---------------------------------	-----

IX НОВЕ КЊИГЕ	463
-------------------------	-----

ПАЖЊА! Већ за Динара 140.--

месечно можете набавити првокласан радио

НАРОДНИ ПРИЈЕМНИК 5 — ЦЕВНИ ОКТОДНИ СУПЕР

PHILIPS »V6»

*Прима чашов свеш ~ мвала пошрошња струје. ~ Апарат
за мале баре и са преимувствима скућих пријемника.*

ДРЖАВНА ХИПОТЕКАРНА БАНКА

КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ОСНОВАНА 1862 ГОД.

(пређе Управа фондова)

ЦЕНТРАЛА У БЕОГРАДУ

ГЛАВНЕ ФИЛИЈАЛЕ:

Загреб, Љубљана, Цейхиње, Сарајево,
Силиш, Скопље, Ниш, Нови Сад.

АГЕНЦИЈЕ:

Крагујевац, Ваљево, Чачак, Земун, Пешовград, Бишољ, Пријеполје и Бања Лука

ГЛАВНИ ПОСЛОВИ БАНЧИНИ:

Рукује свим државним и јавним фондовима: пупилним, депозитним и црквеним капиталима, манастирским, општинским и задужбинским новцем ит.д. ● Емитује обвезнице и заложнице. ● Прима улоге на штедњу. ● Одобрава зајмове на непокретности, а општинама и самоуправним телима на прирез и приход. ● Финансира водне задруге. ● Есконтује менице новчаних завода. ● Ломбардује државне хартије од вредности, акције Народне банке и Привилеговане аграрне банке и благајничке записе Министарства финансија. ● Есконтује наредне купоне са својих заложница доларске емисије (Селигман) које су нострификоване у Краљевини.

ЗА СВЕ БАНЧИНЕ ОБАВЕЗЕ ЈАМЧИ ДРЖАВА.

ЗА СВА ОБАВЕШТЕЊА ОБРАТИТИ СЕ НА АДРЕСУ:

ДРЖАВНА ХИПОТЕКАРНА БАНКА Београд

ИЛИ ЊЕНИМ ФИЛИЈАЛАМА.

ПОШТАРИНА ПЛАЋЕНА У ГОТОВУ

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ
ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК
Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

БЕОГРАД
ИЗДАЊЕ НАСТАВНИКА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА
Топличин венац 21
1938

XXVIII ГОД. ДРУГО КОЛО

КЊ: XXXVI (LIII) БР. 5.

САДРЖАЈ

5. БР. КЊ. XXXVI (LIII) ДРУГО КОЛО
МАЈ 1938

I ЧЛАНЦИ

- 1) Габриел Марти : Изједначење судске праксе путем врховног суда у упоредном праву 465
- 2) Д-р Метод Доленц : Неколико примедба к текстацији Закона о суд. крив. поступку 478
- 3) Д-р Милан Владисављевић : Покушај класификације држава 487
- 4) Д-р Борислав Т. Благојевић : Савремене тенденције развоја приватног права 498

II ПРАВНА ПОЛИТИКА

- Борђе С. Мијић : Правни значај процене у билансу акционарских друштава 513

III СТРАНИ ПРАВНИ ЖИВОТ

- Љубомир Мирковић : Новији правци у праву заштите жигова у Француској 516

IV ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

- Д-р Тихомир Ј. Марковић : Колебање у светској привреди 518

V АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

- Милош Прокопијевић : Надлежност власти опште управе по државинским предметима 521

VI СУДСКА ХРОНИКА

- 1) Д-р Драгољуб Аранђеловић : Судска пракса у погледу § 471 србијанског ГСП 529
- 2) Д-р Данило Ј. Данић : Питање права репрезентације у наслеђу потомака адоптивног сина за случај кад је овај умро пре усвојитеља 530
- 3) Јован Д. Смиљанић : Застарелост из § 928 Б ГЗ тече од дана свршеног посла, — без обзира да ли адвокат има генерално пуномоћство, а не од дана отказа пуномоћства 533
- 4) Драгомир Д. Герасимовић : Застарелост права правозаступника на наплату његове награде — § 928 Б ГЗ 536
- 5) Петар Д. Вучковић : Продаја ствари узабрањених од полицијских власти има се извршити по прописима новог ИП, и за доношење одлука по таквим предметима надлежне су судске а не полицијске власти 537
- 6) Митар Д. Томанић : Грађанима исламске вероисповести не продужује се рок за подношење правних лекова услед божићних празника 539
- 7) Леон А. Амар : Потреба доношења уредбе из § 436 КП 539

VII КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

- Д-р h. c. Живојин М. Перић : Радови Г. Charles-a Dupuis-a 541

VIII ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

- 1) Д-р Александар Соловјев : D-r W. Kornatowski, Kryzys bankowy w Polsce 1793 roku 546
- 2) Никола Мирковић : J. Kuczynski, Weltproduktion u. Welthandel in den letzten 100 Jahren 548

(Наставак на 3-ој страни корица)

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Год. XXVIII Друго коло

25 Мај 1938

Њига XXXVI (LIII) бр. 5

ИЗЈЕДНАЧЕЊЕ СУДСКЕ ПРАКСЕ ПУТЕМ ВРХОВНОГ СУДА У УПОРЕДНОМ ПРАВУ*)

Изједначење судске праксе, врховни суд то су изрази који изгледају данас непосредно везани: када се говори о врховном суду који скоро у свима земљама стоји на врху судске организације, сасвим природно јавља се идеја о јединству судске праксе, практично остварење правног јединства. Ово јединство које изгледа данас тако нужно, међутим скорог је порекла; то долази отуда што је врховни суд постојао у различним облицима далеко пре но што се јавила тежња за правним јединством које је, затим, остварено као и пре но што се схватио значај јединства судске праксе.

Није ни могућно ни корисно излагати историју, чак и непотпуну, установе врховног суда. Тај историски преглед направљен је нарочито у Италији у значајном делу „*Calamandrei*“. Поменућу само неколико карактеристичних црта.

Може се сматрати да садања установа врховног суда води своје порекло из жалбе (*recours*) краљу, који се сматра као врховни чувар правде. Када се испитују разне ове жалбе може се прибележити карактеристичан процес који се налази у Енглеској као и у Француској, и који би се могао наћи и у другим земљама: краљ врши најпре своје судске функције уз припомоћ свога двора. Затим, мало по мало, у двору се издвајају аутономни судски органи којима краљ делегира дужност суђења: то је случај парламента у Француској и суда општих скупштина за решавање спорова (*Court of common Pleas*) или највишег суда (*Kings bench division*) у Енглеској.

Али поред овог издвајања виших судова краљ ипак остаје врховни извор правосуђа: и жалба краљу коме помажу двор или савет и даље се одржава у пракси, чак и против одлука виших судских органа. Из ове установе сталне жалбе краљу води порекло врховни суд. У том стадијуму еволуције жалба на краља ствара нову судску надлежност.

Када краљ затражи изношење једног спора пред његов савет, онда се понова спор пресуђује у целини. То је, у неку руку последњи апел. Може се чак рећи да је жалба више него апел, јер краљ сједињује са својим судиским функцијама своје остале власти а нарочито законодавну власт.

*) Предавање одржано под покровитељством Правног факултета и Француског института у Београду, на Коларчевом народном универзитету 17-II-1938 године.

С друге стране, у жалби краљу, одн. његовом савету преовлађује пре свега интерес странака које се труде увек да се поново узме у разматрање оно што је пресуђено, до исцрпљења правних лекова. Не да ту не постоји јавни интерес, јер краљ је заинтересован да одржи своју врховну судску власт да би се борио противу феудалних и црквених судских власти или независности његових личних судских тела. Али у овом стадијуму еволуције врховног суда питање изједначења судске праксе не поставља се. Доиста идеја изједначења судске праксе јавља се и, нарочито, остварује касније.

Изгледа да се та потреба осетила најпре у Енглеској. И то није ни мало чудно, с обзиром на традиционалну природу енглеског права. *Common law* и *equity*, право судског порекла, сачињаваху основу правног система и да би се избегло да се не извргне у гомилу противречних одлука било је стога потребно мислити силом прилика да се у том погледу одржи неко јединство. Уз ову потребу може се додати и прогресивни развој система судског прецедента, који је, како ћемо то видети, један од битних елеманата изједначења енглеског права.

У Француској, која се може узети као пример типа континенталних земаља, остварење идеје јединства праксе је много новијег датума.

Без сумње када краљеви развијају своју законодавну активност и када ордонансе постају важан елемент правног јединства, видимо како се организује нарочита жалба савету због повреде ордонансе, први скелет модерне касације. Али оно што је било карактеристично у том тренутку то је идеја наметнути судији поштовање закона које је издао или одобрио суверен, циљ је пре свега спречити отворене непокорности. Идеја изједначења различитих тумачења и остварења јединства судске праксе још је у сенци.

Са француском револуцијом, изједначење права добија одлучан потстрек. Тада опочиње онај огroman рад који се завршава Наполеоновом кодификацијом. Међутим, ни том се приликом не јавља идеја изједначења судске праксе. Ништа није у том погледу поучније од дебата које су вођене у Конституанти приликом установљења Касационог суда.

Касациони суд није био створен да би одржао јединство судске праксе. Он је имао само да спречи непоштовање закона од стране судије. Стога он добија власт да касира, ништи због „изречне повреде закона“. Што се тиче изједначења судске праксе, питање се и не поставља. Најпре зато што судске праксе неће бити — то бар Робеспјер тврди: „Ова реч, судска пракса судова, у смислу који је имала у старом режиму не значи више ништа у новом, она треба да буде избрисана из нашег језика. У једној држави која има устав, законодавство, судска пракса није ништа друго него закон, тада постоји идентичност судске праксе“. И чак, ако би могла ту постојати судска пракса, не треба је имати: то каже Шапелије уз одобравање својих колега: „Ако би постојала ова судска пракса судова, најмрскија од установа, требало би је

уништити". Овде се јавља познато неповерење револуционара према судском телу. Судија који има судску праксу задира у законодавну власт, он вређа начело поделе власти. Ако се јави тешкоћа, није потребно да судија сам тумачи, већ треба да се обрати законодавцу (једино надлежном) за аутентично тумачење.

Да су то велике илузије, чињенице су то ускоро показале, али готово једини, тога тренутка, Барнава је видео правилно, истичући да се улога вишег суда састоји, у главном, у томе да спречи разноликост судске праксе.

Данас се зна далеко боље каква је улога судске праксе. У отсуству писаног права судске одлуке имају одлучујући утицај на стварање права. И, чак, када преовлађује писано право, значај судске праксе је врло велики; законодавац поставља апстрактна правила: разуме се да му је немогуће детаљисати одлуке у појединостима. Отада ретко је довољна аутоматска примена закона као што је то замишљао Робеспјер кога је његово правничко образовање требало да учини оштровиднијим. Потребно је да судија стално конструише закон помоћу казуистике да би га применио на чињенице (конкретне случајеве) у којима судије имајући пред собом застарео или недовољан закон дају му примену далеко преко предвиђања његових редактора.

Улога судске праксе у изради позитивног права, осветљена крајем прошлога века значајним радовима данас је опште призната.

Пошто је тако било, схватања о улози врховног суда морала су се изменити.

Данас се сматра да главна улога врховног суда—који се налази на врху судске хијерархије — не треба да се сведе на санкционисање флагрантне повреде закона, већ треба, тако исто, да одржава јединство судске праксе у ком се практично изражава правно јединство, нужним условом једнакости појединаца пред законом.

Ако је таква улога модерног врховног суда, онда је он одређен да служи, пре свега, једном јавном интересу.

Интерес парничних странака долази у други план: без сумње парничарима је дозвољено жалити се врховном суду, али не зато да би им се дала нова инстанција. Напротив то је стога да би се омогућило Врховном суду вршење правне контроле: доиста ако би врховни суд судио само по жалби државног заступника у интересу закона (ради заштите закона) постоји опасност да надзор над радом нижих судова не би био довољно енергичан. Мисли се да ће заинтересоване парничке странке бити опрезније, стога им се допушта да се жале — стављајући им у изглед могуће преиначење донете одлуке а у нади да ће врховни суд имати пуне руке посла, и у томе се није било у заблуди. Садашње схватање о врховним судовима сјајно илуструје Јерингова разлагања о социалној корисности парничара — шиканера.

Можемо се питати да ли није могуће задовољити истовремено све интересе у спору.

Јавни интерес захтева да судије поштују правне прописе, да њихово тумачење и примена буду једнаки (униформни). Парничари желе да све судске погрешке буду преиначене и исправљене.

Зар не би било довољно, да би цео свет био задовољан, дати врховном суду власт да испита прошлост у целини, да ревидира истовремено и констатоване чињенице и примену правних прописа на ове, другим речима, направити од врховног суда апелационог судију пред којим ће се одиграти нов процес и који ће дати коначно решење процесу.

Ово измирење различитих интереса у спору сукобљава се, на несрећу, са материјалном немогућношћу. Ако се од врховног суда направи нова инстанција, нова апелација, ако се допусти изношење преда њ ма каквог процеса суд, који ће, природно, уживати више но сваки други судија поверење парничара, биће затрпан жалбама и да би их пресудио биће приморан да се подели у огроман број сената или одељења.

Али самим тим биће доведено у опасност јединство судске праксе пошто је могуће да свако од одељења врховног суда има своје тумачење правних прописа. Да би се очувало јединство судске праксе треба одржати унутрашње јединство врховног суда стога треба на ма који начин сузити његову улогу.

Ако је немогуће измирење, и ако треба бирати, у погледу избора не може бити сумње: изједначење судске праксе је главна улога врховног суда. Он треба да буде организован на такав начин да овај основни циљ буде постигнут.

Овде додирујемо централни проблем који стоји у вези са организацијом врховног суда. Како је овај проблем решен у разним земљама, то је важно питање и оно нас води у центар правног живота сваке државе. По себи се разуме да је немогуће у оквиру једне конференције изложити и испитати сва могућа решења овог проблема. Стога сам изабрао неколико земаља које су ми изгледале карактеристичне (типске). С једне стране Британску империју као карактеристичан пример англосаксонског система. С друге стране Француску и Немачку које су карактеристични примери континенталног система.

На жалост, да не би злоупотребио стрпљење мојих слушаца приморан сам да оставим по страни осталу континенталну праксу која има интереса, између које ћу бар поменути италијанску која се изводи на основу Декрета од 24 марта 1923 којим је уведен јединствени Касациони суд на место ранијих покрајинских Касационих судова.

Ја ћу изложити ове системе редом.

I. Потребно је најпре изложити англосаксонски систем који је најближи пореклу врховног суда из жалбе краљу. Говорићу нарочито о судском систему Уједињене краљевине Велике Британије и Северне Ирске, затим ћу рећи неколико речи о систему који важи за остали део Британске империје.

Енглеско право је, као што је познато, данас делом неписано обичајно (common law) а делом писано (Statute law) право. Врховни суд је Горњи дом. Да би се схватило каква је улога Горњег дома

у погледу изједначења права, треба знати да је цео енглески систем управљен ка јединству.

То је најпре стога што је цела судска организација сконцентрисана. То ће нам показати кратак преглед у коме ћемо оставити, намерно, по страни извесне судске власти од мањег значаја а које су остатак из прошлости.

У првом степену суде судови грофовија. То су најважнији од нижих судова. Њихова је надлежност од прилике на средини између мировних судија (*judges de paix*) и средских судова (*tribunaux d'arrondissement*) у Француској. У целој Енглеској и Велшкој области има од прилике 450 судова грофовија али груписаних у 55 округа у којима постоји, у начелу, само један судија који треба да заседава у сваком суду свога округа бар један пут месечно. Као што видимо већ у првом степену судске хијерархије концентрација је већ велика, 60 судија највише. Изнад њих стоји Врховни суд правде који заседава у Лондону. Овај врховни суд, створен у данашњем облику 1873, обухвата две судске власти које стоје једна над другом.

У првом степену Високи суд који је апелациона судска власт за извесне ниже судове, а с друге стране то је редовни суд у првом степену за целу Енглеску.

Високи суд обухвата данас тридесетак судија подељених у три одељења: одељење Канцеларије, одељење Врховног краљевског суда и Probate, divorce and admiralty division.

Спорове у начелу пресуђује судија појединац. Ипак у извесним случајевима они се износе пред зборни суд који се образује од две судије (нарочито за жалбе против одлука нижих судова).

Изнад Високог суда, у самом Врховном суду стоји Апелациони суд, апелациона судска власт за Високи суд и извесне ниже судске власти. Он обухвата: Lord chancellor-a, Lord chief Justice, претседника одељења Probate (који су већ чланови Високог суда) и, осим тога, шефа протокола, свако лице које је вршило дужност Lord chancellor-a и пет Lords Justices of appeal.

Суд се може, када то захтева потреба службе, поделити у одељења састављена од најмање три судије.

Тако видимо да је, с обзиром на мали број судија, који сви заседавају у Лондону, ова судска организација повољна за јединство судске праксе.

Сличну концентрацију налазимо у кривично-правној материји где на челу хијерархије судских власти стоји кривични апелациони суд-одговара грађанском апелационом суду. Виши судови, кривични и грађански имају извесно особље заједничко.

У Шкотској на врху судске организације налази се — бар у колико је у питању грађанска материја — слична организација, Court of Session, исто тако у Северној Ирској имамо Апелациони суд Северне Ирске.

Из овог кратког прегледа судске организације у Великој Британији видимо да је први фактор правног јединства врло централизована судска организација.

Други фактор правног јединства јесте познати систем прецедента.

Доста је тешко одредити тачно домашај овога система: ретка су тачно одређена и строга правила, у ствари ради се о гипким директивама које су према „особеној природи енглеског права“ погодне за „бескрајна тумачења“.

Поменимо, међутим, несумњиве карактеристике:

1. — Најпре, када судија реши једно питање, одлука коју донесе обавезна је у будуће за све судије нижега степена у сличним случајевима. Н. пр.: одлука Апелационог суда или његових зборних одељења везује судије прве инстанције.

2. — С друге стране, после извесног колебања, Апелациони суд стоји на становишту да је везан својим одлукама.

Ван ових случајева не изгледа да систем прецедента функционише као обавезан, нарочито када су у питању одлуке судова истога ранга (Courts of appeal и Court of criminal appeal), али и поред тога, поштовање прецедента је врло велико. Тако судије Високог суда не изгледа да се сматрају везани својим одлукама, као ни одлукама осталих судија истога ранга, али, ипак, општа тежња јесте поштовати прецеденте све дотле док не буду преиначени одлуком суда вишег степена.

Исто тако, одлуке грофовиских судова не изгледа да имају вредност обавезних прецедената. Међутим, чак више судске власти сматрају се дужним да поштују судску праксу грофовиских судова ако је дуго времена вршена и ако се пракса ослањала на њу.

Исто тако, мада одлуке шкотских и ирских судова нису, у начелу, обавезне за енглеске судове, оне имају право на највећу пажњу.

Лако је схватити из ових неколико обавештења колико систем обавезног или просто вољног поштовања прецедента је повољан за постојаност и јединство судске праксе.

Нарочито када Лондонски апелациони суд пресуди једно питање сматра се да је правно питање утврђено и уједначено у грађанској правној области за целу Енглеску.

Тако двоструким дејством централизације судских тела и система прецедента задатак врховног суда, Дома лордова је веома олакшан.

Толико олакшан да за мало што Дом лордова, као врховна судска власт није ишчезао. Када су 1873 либерали извели реформу Врховног суда они су укинули врховну судску власт Дома лордова, али пре но што је реформа примењена, конзервативци се вратише на власт и задржаше Горњи дом на врху судске организације, реформишући га том приликом.

Горњи дом, као политички орган, је врло бројан: у његов састав улази 750 чланова. Али већ одавно перови неправници не баве се више пресуђењем спорова. Као судски орган, Дом лордова обухвата само Лорда-канцелара и оне од перова, који су вршили какву високу судску функцију, law peers. Али ови, law peers нису многобројни и стога Горњи дом није одговорио како

треба своје задатку, стога 1876 придодане су им професионалне судије, који су доживотни перови, Lords of appeal in ordinary.

Тако конституисан Дом лордова је врховна судска власт за целу Уједињену краљевину, он је надлежан за жалбе противу одлука Апелационог суда, Кривичног апелационог суда, Виших судова Шкотске и Апелационог суда Северне Ирске.

И поред овако широке надлежности Горњег дома, он није ни мало преоптерећен послом. Број пресуђених ствари се креће између 60 и 90. Мала преоптерећеност се објашњава најпре високим угледом, који имају одлуке нижих судских власти а нарочито Апелациони суд. То се објашњава исто тако тиме, што је Горњи дом заштићен од прекомерне навале жалби. Најпре високим таксом за процес пред горњим домом (300—600 £.). С друге стране, жалбе Горњем дому су искључене у извесним споровима од мањег значаја (исто је тако, у начелу, за мале рачунске грешке, питање трошкова и издатака или чак поступка). Најзад и нарочито је заштићен Горњи дом помоћу система дозволе жалбе.

Овај се систем примењује од 1907 за одлуке Кривичног апелационог суда; жалба је допуштена само ако жалилац добије од Генералног аторнеја уверење у коме се тврди да парница покрене „правно питање од изузетног значаја и да је у општем интересу да се подигне жалба“.

Сличан систем је био примењен у извесним грађанским и трговачким стварима (за жалбу у брачним стварима и очинства, стечаја или за припремне одлуке). Жалба је могућа само по одобрењу Апелационог суда који је донео одлуку.

Закон од 25 јула 1934 г. је уопштио овај систем одобрења жалбе. Отада, у свима правним питањима, да би била примљена жалба на Горњи дом, треба да је одобрена било од стране Апелационог суда који је донео пресуду, било од Апелационе комисије која је образована у том циљу у самом Горњем дому. Ова Апелациона комисија, чија је функција да одабира жалбе, има извесне аналогije са Одељењем за жалбе у Француској Касацији.

Још је рано да би се оценили резултати реформе, али је вероватно да ће број спорова, који се износе пред Горњи дом, бити још више смањен.

Када је спор изнет пред Горњи дом онда он има власт да га испита у целини: и правно и фактичко питање. Он је Апелациона судска власт трећег степена. Он може, дакле, ако му то изгледа згодно, наново испитати чињеничко стање и доказе, па чак наредити нове истражне мере.

Али треба забележити да је у извесним пресудама Горњи дом показао своје нерасположење да наново испита у целини чињеничко стање. Тако да када одлука о спору зависи од избора две групе доказа, Горњи дом ће се устезати да преиначи оцену судија који су директно саслушали сведоке. Тако исто Горњи дом изјављује да ће се устезати да уништи констатације факата о којима су судије нижих судова сагласни.

Ту имамо далеку клицу ограничења надлежности Горњег дома. Али смо још далеко од разликовања правних и фактичких питања слично оном што карактерише судску власт касације.

Само у изузетним случајевима Горњи дом игра улогу касационог суда због повреде закона. На пр.: за жалбе по кривицама које се односе, као што је речено, на једно питање од општег интереса, тако исто у случају брака и очинства или трошкова.

Када је Горњи дом пресудио примењује се систем прецедента. Одлука руши ауторитет прецедента, који нису сагласни с њом а проистичу од нижих судских власти и обавезна је за ове судске власти.

Прецедент веже и сам Горњи дом и само закон може ослободити Горњи дом од обавезности прецедента.

Што се тиче осталог дела Британске империје, ту је највиша судска власт: Судски одбор приватног савета.

Његова је историја врло интересантна. Када се Горњи дом наметнуо као врховна судска власт за Уједињену краљевину, било је покушаја да се одржи жалба краљу односно савету. Али, због одлучног отпора, ови су покушаји пропали.

Надлежност краља одн. његовог савета могла је остати само за спољне области Уједињене краљевине, најпре за острва Мап и Jersey, а затим за прекоморске области.

Тако је Судски одбор приватног савета постао врховна апелациона судска власт за врховне судове у доминионима и колонијама.

Његова одлука је обавезна као прецедент за све више судове империје и, тако, поред правних разлика у праву између њених различитих делова општа је тежња да се у извесној мери створи заједничко право империје.

Треба приметити да за разлику од Горњег дома Приватни савет није везан својим одлукама. То је с тога што у ствари не суди Судски одбор, већ он само припрема одлуку: док званично краљ одлучује. А краљ треба да остане увек слободан.

Приватни савет је нешто више запослен од Горњег дома. Он пресуђује годишње између 100 и 150 спорова.

Треба приметити да за судску власт Приватног савета претставља опасност све већа независност доминиона: Нарочито Ирска, од како је добила статут доминиона, тежи за потпуном независношћу и не признаје надлежност Приватног савета.

Оба судска система Уједињене краљевине и Империје независни су. Одлуке Приватног савета немају вредност прецедента за Уједињену краљевину. И, обратно, енглеске пресуде за империју (изузев ипак одлуке Горњег дома у погледу спорова у којима је реч о тумачењу енглеског права).

Али, у ствари, прецеденти се веома поштују, а с друге стране, јединство се одржава донекле и тиме што су иста лица често чланови и Судског одбора приватног савета и Горњег дома.

То је кратак преглед енглеског система за изједначење права.

Не може се порећи његова вредност: он успева да обезбеди јединство и сигурност једном праву које је великим делом обичајно.

Међутим енглески систем претставља и извесне незгоде. Систем прецедента има ту ману да је сувише крут и да паралише еволуцију права: судија треба да се плаши да се, доносећи одлуку, не веже за увек, то нарочито важи за Горњи дом. С тога да би се избегла ова претерана крутост гледало се да се ограничи ауторитет прецедента. Као што је то рекао један енглески судија, „а case is an authority for that which it decides.“ То значи, да се код прецедената води рачуна само о битном, *ratio decidendi*, остављајући по страни споредна тврђења *obiter dicta*.

Затим, када прецедент претставља сметњу, онда се он одстрањује праксом т. зв. *distinguishing*, доказујући да се он разликује од новог спора нарочитим околностима и, катакада, довољна је и минимална разлика.

Најзад, није искључена могућност да се о прецеденту очевидно неправедном и погрешном уопште не води рачуна. Нарочито када је застарео. Тако да може бити супротних прецедената.

И, поред тога, што се хтело остварити врло строго изједначење и стабилизација добијају се различита решења (пресуде).

II. У континенталним правним системима, нарочито у Француској и Немачкој не налазимо ни сувише велику централизацију судске организације, ни доктрину прецедента. Тако изједначење права схвата се у континенталним системима сасвим другачије а улога врховног суда је много значајнија.

Врховни судови Француске и Немачке припадају истом типу, то је тип касационог суда. Француски Касациони суд, први по времену постанка, послужио је као образац. *Reichsgericht* у Лајпцигу и поред знатних разлика јесте његов дериват.

Немогуће је изложити у потпуности организацију и функционисање оба врховна суда. Оно што је важно, то је истаћи њихове карактеристике и стога их упоредити у неколико битних тачака.

1. — Прво питање које се поставља, то је основно питање, јесте питање јединства врховног суда, услова *sine qua non* за јединство судске праксе. У којој је мери остварено ово јединство у Француској и Немачкој?

У Француској, то је познато, јединство је велико: постоји само једно кривично одељење. У погледу грађанских ствари постоје два одељења, од којих једно *chambre des Requetes* (одељење за жалбе) испитује („процеђује“) жалбе, а друго, Грађанско одељење, има једино власт да касира — ништи. Опасност од неједнаке, противречне судске праксе, сведена је на најмању меру. Она ипак постоји и не би било тешко наћи примере сукоба између Одељења за жалбе и Грађанског одељења, или између оба грађанска одељења и кривичног одељења.

У Немачкој јединство врховног суда је много мање. Врховни суд (*Reichsgericht*) састоји се из великог броја одељења (већа); према последњим обавештењима он има данас 12 оде-

лења: 7 грађанских и 5 кривичних са једно стотину судија. Природно овај велики број одељења претставља опасност да се заведе различита, неједнака судска пракса у самом Врховном суду. Да би се то предупредило организован је систем пленума.

Кад би једно грађанско одељење хтело да изрекне одлуку, која се разликује од већ изречене пресуде од стране другог грађанског одељења, онда оно тражи пленарни састанак свих грађанских одељења, на коме ће се донети одлука. Тако исто када постоји опасност од неједнаке судске праксе између кривичних одељења састају се сва кривична одељења. Најзад ако би постојала опасност од противречног мишљења између кривичних и грађанских одељења онда се сазива општа седница свих грађанских и кривичних одељења.

Мада оштроуман овај систем је рђаво функционисао. Пленумом, због великог броја његових чланова, тешко је руководити. Стога се ретко сазивао: у Немачкој се говорило да Рајхсгерихт има „horror pleni“. Одељења која се нису хтела држати прецедента који потиче од другог одељења постављала су разлике које потсећају на енглески *distinguishing*. И у ствари настала је разнолика (неједнака) судска пракса. Закон од 26 јуна 1935 године заменио је пленарни скуп грађанских одељења Великим Грађанским сенатом, а пленарни скуп кривичних одељења Великим Кривичним сенатом, место опште седнице Рајхсгерихта састају се оба велика сената. Циљ реформе је добити подесније судске власти.

Велики сенати нису добили само стару надлежност грађанског и кривичног пленума: разни сенати могу им упутити ствари (предмете) од особите важности а када су у питању кривице, кривичне ствари, општи прокуратор може захтевати ово упућивање.

Још је рано судити о резултату ових реформи.

2. — Друга тачка значајна за паралелу оба континентална врховна суда јесте обим контроле коју врше над одлукама по којима је уложен правни лек.

Ниједан од оба врховна суда није трећи степен судске власти: жалба француској Касацији као и немачка ревизија могу одвести само ограниченој контроли. Али на који начин схвата контролу сваки од ова два суда?

На основу текстова који су га установили француски Касациони суд не може испитивати спор у целини (чињеничко и правно питање), он може интервенисати само ако нападнута одлука има извесне недостатке који се означавају именом „основи, разлози за жалбу“ (*ouvertures au pourvoi*): повреда форме, ненадлежност, прекорачење власти противречности пресуда, праве повреде закона. Све су то у ствари повреде закона. И Касациони суд тумачи ову реч рестриктивно, уско, сувише уско: он не допушта да повреда страног закона или обичајног правног правила буде повод за касирање. Потребно је да је повређен француски писани закон.

Ако је у овој тачки пракса Врховног суда остала врло строга, на супрот томе може се рећи да је Касациони суд стално ширио своју контролу у другим правцима.

Када се данас баци ма и летимичан поглед на праксу Врховног суда примећује се колико је данашња пракса далеко од првобитног текста који је наређивао да се касира, ништи само због „изречне повреде закона“.

Одавно је већ усвојено да суд може касирати због погрешног тумачења закона. То значи када је судија дао опште, апстрактно тумачење закона које изгледа погрешно.

Одавно је, исто тако, усвојено да суд може касирати због погрешне примене тј. када судија који суди о целини спора да чињеничком стању које констатује нетачну правну квалификацију. То није чудно, јер контрола квалификације је од прворазредног значаја за одржавање правног јединства. Када судија, пошто је констатовао такву и такву чињеницу каже на пр. да ове чињенице садрже кривицу он даје уствари дефиницију кривице: не општу, апстрактну дефиницију већ посебну која вреди за сличне случајеве. На основу ове казуистике конструише се мало по мало правни појам. Тако се изводи, како би то рекао Пол Клодел „овај бескрајни рад у појединостима чија целина својим величанственим богатством преставља као неку врсту „цветања“ писаних закона“. Да би се одржала ова хармонија целине било је потребно да Касациони суд врши своју контролу над правном квалификацијом. То он чини одавно са тежњом да је врши све више и више напуштајући разлике (дистинкције) којима се хтела ограничити његова интервенција.

Најзад, Кас. суд је отишао и даље: ако не ревидира констатације чињеница, што припада судијама који суде о целини спора, он захтева напротив да му се ове чињенице опишу у прецизним озбиљним и повезаним мотивима. То му, сасвим оправдано, изгледа неопходно да не би контрола правне квалификације чињеница била лишена суштине. Како контролисати тачност правне квалификације ако квалификоване чињенице нису тачно описане?

Да би се добио овај тачни опис чињеница Касациони суд касира, ништи због недовољности мотива или због контрадикторности мотива или, најзад, због изопачавања (денатурисања) аката на којима се оснива констатација чињеница. Касациони суд се не изјашњава о смислу аката. То је за њега чињеничко питање, али одбија да поклони веру изјавама судија ако су оне у контрадикцији са документима цитираним у циљу потврде и ако није дат никакав вероватан разлог којим би се поткрепило усвојено тумачење.

У извесним скорашњим одлукама Касациони суд је отишао даље. Овде мислим на одлуке од 14 јануара 1931 у спору општине Токио (D. P. 1931-1-5). У питању су били папири и проспекти страног зајма. Била су дата два контрадикторна тумачења, оба вероватна и мотивисана од стране Париског и Безансонског суда. У питању је било тумачење једног правног акта. Није се могло тврдити да је био изопачен (денатурисан) без мотива. Касациони суд ако је хтео да се држи своје уобичајене праксе могао је да одбаци жалбе изјављујући да су оба тумачења

могућа и допуштена. Али он није мислио да је то могуће учинити и изјаснио се одобравши једно од тумачења а одбацивши друго. У његовој судској пракси то је новина од великог значаја: у питању је један приватан акт али од интереса за велики број лица, стога је Касациони суд мислио да није могуће допустити два различита тумачења. И тако се учвршћује тежња француског Касационог суда да интервенише све више и више увек када се постави питање од општег интереса које може да послужи као прецедент за будуће спорове. т.ј. увек када је његова интервенција корисна ради изједначења судске праксе. По мом мишљењу то се може само одобрити.

Контрола Reichsgericht-а је исте природе као и Касационог суда али шира. Одавно се Рајхсгерихт показује смелији од Касационог суда у својој правној контроли.

Најпре ако добија да ревидира тумачење страних закона он напротив, допушта да повреда сваког немачког правног правила, писаног или обичајног, даје разлога за ревизију. Ту се он у ствари саображава чл. 550 Z. P. O.. „закон је повређен када правно правило није примењено или је примењено погрешно.“ На другом месту Рајхсгерихт је у целини смелији од Касационог суда у контроли правне квалификације. Осим тога, Рајхсгерихт, бар извесна његова одељења, врши контролу над питањима која Касациони суд сматра као чињеничка питања, н. пр. тумачење воље: извесна одељења признају себи право ревизије овог тумачења позивајући се на повреду правила о тумачењу како законских тако и ванзаконских (максима искуства и логичких правила). Најзад Рајсгерихт није везан као Касациони суд жалбом, правним леком у погледу испитивања нападнуте одлуке.

Касациони суд може изменити одлуку само у колико је нападнута, у колико су и како странке предложиле. Он се једва може позвати по званичној дужности на мере јавног поретка ако су чисто правне природе.

Рајсгерихт везан је жалбом само ако се ради о грешкама *in procedendo*. Ако се пак, ради о грешкама *in iudicando*, грешкама суђења које доводе у опасност тачно поштовање права, он има право да по службеној дужности исправи све грешке које садржи одлука. То је пракса слободне ревизије, *Freirevisionpraxis* (чл. 559 Z. P. O.).

Ова обимна контрола је врло корисна, али то изазива прептерећеност Врховног суда и већи број оделења.

3. — Да би допунили испитивање карактеристичних одлика оба врховна суда треба да видимо како они намећу нижим судовима поштовање својих одлука.

Француски Касациони суд се карактерише системом упућивања. Ако му изгледа да одлука судије који суди о целини спора садржи правне грешке, он не може и ако сматра чињенице за утврђене изменити правно образложење и донети другу одлуку: он нема власт да пресуди. Он има да касира (поништи) и упуту судији истог степена који решава наново и правно мишљење Касационог суда има места поновној жалби о којој решавају сва оде-

љења и овога пута судска одлука Врховног суда обавезна је за нижу судску власт којој се враћа предмет. На овај се начин обезбеђује у крајњој линији јединство судске праксе.

У извесним случајевима међутим Касациони суд критикује правну одлуку судије који суди о целини спора не прибегавајући упућивању. Тако је нпр. када Касациони суд преиначујући правно мишљење судија који суде о целини спора, одржава у крајњој линији њихову одлуку правдајући је другом правном аргументацијом: теорија оправдане казне у кривичноправној материји је значајна примена ове праксе Касационог суда.

У Немачкој не постоји систем двоструког упућивања. Када Рајхсгерихт констатује да је одлука, која је изнета пред њега, погрешна он има избор између два пута. Или он сматра да је ствар била „зрела“ да је он пресуди, тада сматрајући утврђене чињенице као несумњиве, он може изменити правно образложење и изрећи пресуду. То је *revisio in jure* чл. 563 ЗРО. Или пак ствар није „зрела“ да буде пресуђена онда се упућује, враћа нижем судији који решава наново али је везан правним мишљењем Рајхсгерихта (чл. 565 ЗРО).

Оба система имају своја преимућства. Француски систем упућивања допушта нижим судијама да бране своје мишљење, и стварање преторског права је зрелије (видети на пр. судску праксу о одговорности за ствари). Немачки систем доводи до брже одлуке, експедитивнији је и мање скуп.

4. — Пошто смо се упознали са структуром оба Врховна суда као и начинима који служе изједначењу судске праксе, остаје нам да испитамо каква је у ствари ситуација.

Француски Касациони суд до сада је могао да одговори своме задатку без великих тешкоћа. Ипак треба подвући узнемиравајућу чињеницу бар што се тиче грађанских одељења. Полако, сразмерно од 50 до 100 спорова годишње остају недовршени. У почетку 1936 год., Одељење за жалбе (*Chambre des Requetes*) имало је да реши 3565 спорова тј. рад од две године. Грађанско одељење било је у закашњењу са око 877 редовних спорова што претставља готово две године рада према садањем ритму рада.

Закашњење би било знатније да Касациони суд није био ослобођен извесних процеса од стране анекских судских власти као Врховне касационе комисије по споровима о кирији.

Тежа је ситуација Рајхсгерихта који је од свога установљења преоптерећен готово стално и поред великог броја својих одељења. Грађанска одељења суде годишње 6—7000 спорова. Ипак, и поред тога, повећава се број несвршених предмета.

Ова преоптерећеност објашњава се чињеницом што је земља насељенија, што има више спорова, што је контрола Рајхсгерихта шира исто тако, што поред ревизиских жалби Рајхсгерихт има извесне придодате дужности, које повећавају његов рад.

Стога се периодично предузимају мере за растерећење Рајхсгерихта.

Извесне жалбе се не примају; нарочито се не допушта жалба испод извесне спорне суме: 1929 године граница је била

6000 марака, а отада је повишена. Али, то има незгодну страну јер изузима из надлежности Рајхсгерихта многобројне процесе, који могу поставити интересантна правна питања. То штети јединству судске праксе.

С друге стране, Рајхсгерихт је растерећен стварањем великог броја анекских врховних судова за специјалне правне материје. Али то није без опасности по јединство судске праксе.

Из изнете паралеле између Касационог суда и Рајхсгерихта може се видети колико је претерана супротност, која се хтела да види између њих. Обе судске власти појављују се као две врло сродне варијанте врховног суда континенталног типа.

Контрола Рајхсгерихта врши се више у дубину, то је неоспорно преимућство. Али, с друге стране, она је много више сужена у обиму увођењем установе ревизионе суме и установљењем конкурентних врховних судова; нарочито је Рајхсгерихт подељен у многобројна одељења; због свих ових разлога могућне су разлике у судској пракси и то је главна незгода.

Француски Касациони суд врши можда мању контролу. Али свака одлука, чак и најмањег мировног судије, у последњем степену износи се пред Касациони суд и унутрашње јединство врховне судске власти остаје велико, неуједначеност (разлике) у судској пракси ретка је. Било би могуће смањити број заосталих предмета и побољшати функционисање установа. Треба најпре повећати број чланова Касационог суда, а нарочито да Врховни суд буде свеснији свога битног циља и задатка: да одељење за жалбе елиминише жалбе оне врсте, које не могу или не могу засада дати повода да се донесе одлука од општег значаја, и да грађанско одељење буде тако слободно да прошири у пуној мери, када се појави згодан случај, своју контролу у циљу установљења добре судске праксе.

Јер, да закључимо, изгледа ми да свакодневни живот једног врховног суда допушта нарочиту асхезу: он мора да је строг према захтевима странака које желе да окушају и последњу шансу те га гоне да прошири своју контролу, он мора, напротив, да бира где ће да интервенише, да концентрише своје силе да би испунио свој битни задатак: да руководи стварањем преторског права.

Габриел Марти

професор Грађанског права на Факултету
у Тулузи

НЕКОЛИКО ПРИМЕДАБА К ТЕКСТАЦИЈИ ЗАКОНИКА О СУДСКОМ КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

I, Оквир расправе. Недавно смо чули, да су извесне државне власти тражиле промену прописа у законнику о судском кривичном поступку (КП) у том погледу, да се лугари, шумарско особље и сл. не би позивали као сведоци к суду, јер губе тиме превише времена. Биће доста, казало се, да да свој исказ пи-

смено, који ће се прочитати на главном или усменом претресу. Свакоме познаваоцу модерног процеса у кривичним стварима биће одмах јасно, како се таквом намером дира у више основних начела кривичноправног поступка и како се нимало не познају каутеле које су предвиђене, да се извађањем начела усмености, непосредности, контрадикторности, чак и јавности, неће проузроковати неприлике ни државном праву кажњавања, ни запосленом суду, ни странкама. Ипак из споменуте жеље за реформисањем види се, бар ово, како се претпоставља извесна могућност само делимичне промене закона на брзу руку, ма да је било дело *in toto* израђено по најбољим изворима и властитим искуствима редактора.

Ми смо далеко од тога, да би већ заступали, у садашње време, реформисање законика о судском кривичном поступку, чак овако на брзу руку. Но држимо ипак, да је корисно, ако се на основу констатација из практичне употребе законика, нарочито њезиних тешкоћа или мимоилажења, даје од времена до времена стварна критика, како се примењује право и правилно тумачење законских прописа, и како би неки прописи могли и требали претрпети — кад дође нарочита прилика за реформисање — извесну коректуру.

У том смислу и циљу забележићемо нека места и поднети их овде скупљена под различитим видцима.

Три су врсте ових видика: нетачност термилошког изражавања; празнине; нарочито: антиномије или бар нејасности у текстацији.

II. Нетачност термилошког изражавања. 1. Сувише широка је текстација у алин. 2 § 51 КП, да може приватни тужилац „у свако доба“ одустати од оптужбе. Ово одустајање је могуће само, док није главни или усмени претрес закључен (в. § 89 КП и §§ 172, 173 КП). Доцније одступање важи као опозив тражења кажњавања, а може доћи у обзир као ублажавни разлог по § 430 КП. Дакле би требало речи „у свако доба“ избегавати и заменити их згоднијим.

2. У ал. 2, т. 1, § 75 КП требало би казати у место „смртну казну или казну вечитог лишења слободе“ тако, како је ово већ у уводу од 9 окт. 1931 одређено: „смртну казну или казну вечите робије“. Друге казне вечитог лишења слободе осим робије, наиме, нема. Погрешни текст остао је из оног доба, кад је била још пројектована и казна вечитог заточења.

3. У § 209 КП ал. 2 морало би се рећи у последњој реченици „о затвору оптуженика или окривљеника“. У случају из алин. 1 овог параграфа постао је према пропису § 6, алин. 4, КП пређашњи окривљеник већ оптуженик. Само у случајевима из §§ 206 до 207 КП остаје при окривљенику, у случајевима § 208 КП пак се ради само о бившем, ранијем окривљенику.

4. У § 250, алин. 2, КП налазимо граматичку грешку. У последњој реченици, која гласи: „Уједно ће га поучити, да може поновити своје предлоге за допуњење доказа“ (plural), „који су му били раније одбачени, и да може предложити нове доказе“

(plural), „као и да може учинити своје примедбе на сваки доказ“ (singular), „који на претресу изнесу саоптуженици, сведоци и вештаци у својим исказивањима, или који долазе“ (plural) „из списка, који ће се на претресу прочитати.“ Овде се односи без сумње реч „долазе“ само на речи „сваки доказ“. Због тога би требало, да и глагол, који одговара „доказу“, буде у сингулару.

5. У § 359, т. 2, КП казано је: „ако је при довршењу кривичног поступка тужиоцу „признато“ право гоњења због других кривичних дела (§§ 284 и 285)“. У цитираним параграфима стоји: да је тужиоцу ово право гоњења „задржано“. Будући да је по § 359, т. 2, КП реч тачно о задржању права, што значи формални, а и провизорични поступак, а не дефинитивну материјално-правну судску одлуку, биће згодније казати и онда „задржано“ (scil. право гоњења).

6. Израз „осуђеник“ у алин. 4 § 394 КП није исправан. Реч је о добу, које почиње са изјављивањем призива. Иако је овај управљен само против одмеравања казне, ипак осуда још није стекла правну снагу. Оптуженик дакле остао је и даље „оптуженик“ или код среских судова „окривљеник“. Правилно су употребљавани изражаји „осуђено лице“ у §§ 415, 417, 422 КП, „осуђеник“ у § 419, 420 КП и у §§ 65 до 68 КЗ. У складу са прописом § 6, ал. ЗКП могло би се и у § 394. алин. 4 КП казати „окривљеник“.

III. Празнине. Теорија мора да буде вођа праксе. Обе заједно одређују, или би бар тако требало да буде, обим законских прописа. Дакако творци закона не могу а priori на све могуће случајеве мислити. Ово се је показало и код стварања законика о КП. Извор тога законика био је по изјави творца, а на основу наређења министарства правде, ранији кривични поступак за Хрватску и Славонију. Но деловање новина, које су биле увођене, из дотадашње праксе наравски није било лако предвидети. Тако је дошло, да имамо у законнику, о коме је реч, неке празнине. Ове ваља поупити у духу прописа, који су ипак тачно одређени. Аналогijом можемо се код тога послужити, но забрањено је, дакако, тумачење противно идеологији целокупног законика.

1. Много пута се дешава, да се воде извиђаји или истрага на основу неке пријаве због злочинства. Сама истрага или извиђаји насупрот показују, да није реч о учињеном злочинству, већ само о преступу, за који постоји надлежност за даљи поступак и изрицање пресуде од стране инокосног судије окружног суда. И овде треба, да се издаје оптужница. Кома да се поднесе ова оптужница? У пракси се каткад ово питање решава тако, да се оптужница подноси баш ономе судији - појединцу, који ће обавити главни претрес и изрећи пресуду. По законнику ствар ће бити друкчија.

Ако је била спроведена истрага, неоспорно треба да оптужницу прими истражни судија. Он има, да пази на § 203 КП прописане каутеле и да после тога отпреми већ правноснажну оптужницу ради даљег поступка надлежном судији појединцу. Ово је случај посредне оптужнице, а непосредне (§§ 2, 96 КП),

дакако, су све оне, које се упућују по § 203 КП председнику сена-тата окружног суда (§ 11, бр. 1 КП). Држимо, да одговара прописима § 203 КП- даље § 372 алин. 1, а нарочито и алин. 2 (argu-mentu „кад стане на снагу стављање под оптужбу“) једино таква солуција, да се поднесе још неправноснажна непосредна оптужница председнику већа (§ 204, алин. 1 КП, а он је уступа, кад добије правну снагу, — судији појединцу. Нигде није прописано — а то ће бити некаква празнина у законнику, да треба одмах поднети такву оптужницу судији појединцу. Обратно; у § 373 КП је прописано, да важе прописи главе седамнаесте КП тек за главни претрес пред судијом појединцем окружног суда.

Ово, држимо, треба аналогно употребљавати и за случај, да тужилац предлаже продужење поступка код среског суда. Ваља, пре свега, да се реше и остали предлози, на пр. о обу-стави гоњења у виду друкчијих пријављених деликата; да се да прилика да приватни учесник сам диже оптужбу као субсидирани тужиоц, и сл.

Признајемо, да је поступак у пракси, кад се оптужница одмах, иако још није правноснажна, подноси судији, појединцу бржи, но *de lege lata* то не може да буде. Дакако би се могло *de lege ferenda* тражити целисходнији поступак, а за то би била потребна новелација.

2. У глави о „пресуди“ (после главног или усменог претреса: §§ 273 до 282, 284 до 287, 387 до 389 КП) набрајају се — ексемплифкативно — случајеви, у којим је потребно, да се издаје формалноправна пресуда — дакако у име Величанства Краља — којом ће се оптужба одбити. У § 276 КП нема прописа, који би се употребљавао, ако оптуженик (окривљеник) на главном (усменом) претресу умре, — врло редак, али ипак могућ случај и вредан пажње законодавца. Пре новеле од 20 марта 1935 било је могуће употребљавати аналогно пропис § 237 КП. Овај предвиђа, да се оптужба одбија због недостатка процесних претпоставака. Укључен је у тај пропис под заградом „§ 276 КП“, што значи, да треба поступити са издавањем формалне пресуде, која одбија оптужбу. Данас имамо од новеле од 20 марта 1935 даље пропис § 221 а. КП, да суд сваког степена обуставља одмах поступак, када сазна и утврди окривљеникову смрт. „Окривљеник“ значи овде, како то допушта § 6 алин. 3, КП и оптуженика. Видимо дакле опет празнину: како, да се обустави поступак, ако наступи смрт оптуженика на самом главном претресу; — како, ако још није дошло до пресуде; како, кад је била изречена пресуда *in computatiam*, а после тога се утврди, да оптуженик није дошао на претрес, јер је — умро? Пропис § 237 КП даје солуцију, да се претрес одложи; овамо би потпадао случај, да треба пре свега тачно утврдити смрт оболелог оптуженика. Но ако је овај случај смрти већ утврђен на пр. службеном изјавом, држимо, да се не може ни у ком погледу претрес даље вршити, него да се мора само поступак дефинитивно зауставити — у погледу гоњења оптуженика. Овако тумачење има своју оправданост у томе, да је § 221-а КП свакако *lex posterior* која је пропис § 276 КП дерогирала, тако,

да се у нашим случајевима смрти неће више издавати формална пресуда за одбијање оптужбе, већ само решење о обустави поступка. То ће бити и логичније, кад се и осуда, која није добила правну снагу пре смрти оптуженика, иако је била изречена *in confutatum*, не може ни поништити ни одржати као ваљано изречена, него само у регистрима брисати као непостојећа. Доследно морамо казати, да се и оптуженику, који је умро после правноснажне досуде понављања кривичног поступка у његову корист, неће изрицати формална пресуда са одбијањем оптужбе, него да се поступак обуставља, не да би се питало, да ли је оптуженик био крив (§ 370 КП). И овде је пропис § 221 а КП променио, бар у неку руку, правну ситуацију, а можда мало незгодно.

3. Врло неугодна празнина појавила се је у пракси у погледу питања, када сме државни тужилац пријавити правни лек против пресуде средског суда (т. зв. потпуни призив), ако није ни сам, ни по свом заступнику учествовао на усменом претресу. Ако је добио од средског суда препис пресуде из разлога, јер је био окривљеник ослобођен од оптужбе, сасвим или делимице, ствар је јасна: Он ће поступати по §§ 324 и 394 КП. Друкчији је положај, ако државни тужиоц не добије препис пресуде (осуде), будући да по прописима § 388 КП нема службене дужности за предложење њему, а он није ни сам затражио препис, иако није учествовао на усменом претресу. У пракси је дошло до мишљења, да државни тужиоц може и после издања пресуде (осуде) затражити препис и на тај начин ипак задржати своје право, да пријави правни лек можда тек пошто је сазнао, да га је већ окривљеник пригласио и извео, У том погледу постоји заиста празнина, која у неку руку дозвољава такав „експеримент“. Но по нашем чврстом уверењу ово не ваља.

По идеологији законодаваца мора да буде питање око ове празнине овако решено: Ако је државни тужиоц учествовао на усменом претресу, било сам, било по свом заступнику, мора да изјави призив за три дана по објављивању пресуде. (Приватни тужилац мора увек до краја учествовати на усменом претресу, иначе му се гаси право гоњења). Ако државни тужилац није био на претресу, тече му овај рок од дана доставе пресуде. Ту доставу ваља удесити према прописима § 333, алин. 1, ст. 2, КП. Овде је претпостављено за оптуженика, да му тече рок за изјаву од дана саопштења или достављања пресуде. Ово достављење пресуде значи по § 290 КП (који се цитира баш у § 333, алин. 1, ст. 2 КП) случајеве, у којим оптуженик не дође у одређено време за објављивање пресуде. По текстацији § 394 алин. 2, КП може се — донекле и мора — употребити аналогија и за државног тужиоца, који у § 333 КП није споменут. Но, баш из § 333, алин. 1, КП мора се закључити, да се у погледу државног тужиоца не може казати, да би имао првобитно право увек тражити препис пресуде, већ само у времену, које је редовно, нормално установљено за пријављивање призива; за државног тужиоца свакако нигде није предвиђен посебни рок ради разглашења пресуде.

Тако долазимо до резултата: ако државни тужилац није захтевао пре објављивања пресуде препис пресуде, која је била сасвим кондемпнаторна, рачуна се рок за изјављивање призива од првог дана по разглашењу пресуде. Доцнији захтев за постигнуће дужег рока не може доћи у обзир. Наравно може државни тужилац захтевати препис пресуде после рока од три дана, и то само, ако је благовремено изјавио призив против пресуде. Призив, којег би изјавио државни тужилац на основу захтева, да му се пошаље препис после истека нормалног рока за изјављивање призива, можда и после сазнања призива, којег је благовремено изјавио окривљеник, мора окружни суд по § 398 КП да одбаци као прекасно изјављен. Држимо, да је наша конструкција тачна, јер одговара духу закона. Не видимо узрок, зашто би био положај државног тужиоца, кад се испрва није бринуо за призив, бољи од оног, који се раније побринуо, а још мање, бољи од оптужениковог.

Ако би дошло до какве новелације, боље би било, наравно кад би се донела тачнија формулација. Свакако та празнина донекле је и доказ како пропуштање строгог извођења акузаторног начела и код средских судова има своје неприлике.

4. У § 420 КП налазимо две празнине. Прва постоји у томе, што прва алинеа садржи само пропис за урачунавање истражног затвора, а не помиње ни притвор (§ 113 КП), ни привремен притвор (§ 498 КП), ни полициски притвор (§ 116 КП). Друга празнина, осетљива више него остале, налази се у трећој алинеи, где нема наређења, како треба поступати, ако се одреди у место вечите робије Краљевом милошћу времена казна лишењем слободе, ако је био почетак извршавања казне задржан околностима, независним од воље осуђеникове. За испуњавање прве празнине довољно је, да покажемо на пропис § 77 КЗ, према коме мора да се води и овде рачуна, (како то бива и по § 281, алин. 1, ст. 4 КП) о притвору. За другу празнину Министарство правде дало је своје мишљење (Пахорукров, Збирка расписа, стр. 27), да се истражни затвор не сме урачунавати у времену казну лишења слободе, која је била у место смртне казне или казне вечите робије Краљевом милошћу одређена, ако то није одређено у указу о помиловању. Држимо, да оваква солуција није за препоруку, јер не одговара духу највиших начела Кривичног права: Голема омашка вишег суда или друге власти не може падати на терет осуђеника. Баш обрнуто, по начелу „in dubio pro reo“ могла би му само користити. Свакако било би потребно, да се у погледу урачунавања истражног затвора и свих врста притвора даду конкретне целиходне смернице за случај амнестије.

5. У другој алинеи § 463 КП казано је, да нема места стављању под оптужбу, главном претресу ни пресуди против одсутног лица, које се не може пред суд додати. Ово је било добро казано за доба, док није био у законик унесен § 237а КП. Друга алинеа § 463 КП важи непромењена још увек за злочинства, за која је предвиђена казна лишења слободе више од 5 година, само је у том случају депласирано говорити, да не може доћи ни

до главног претреса ни до пресуде, будућ да оптужница не може постати правноснажна. Празнина пак је настала, ако је реч о гоњењу због деликта, за који је предвиђена казна мања од 5 година лишења слободе. Како да се поступа, ако је побегао оптуженик после времена, кад је стала оптужница на правну снагу? Главни претрес никако неће бити искључен, али пресуда не би могла постићи правну снагу нормалним путем. Овде би требало нешто одредити за такве пресуде и осуде, иначе ће остати увек код „привременог“ обустављања поступка, а то би било врло незгодно нарочито код либераторне пресуде.

IV. Нејасности и антиномије. Правни ред огледа се и у том, да су сви прописи најразличитијих закона међу собом у сагласности. Ово ваља нагласити и тражити нарочито за законе, који стоје врло блиско, тако блиско, да чине заједничку групу, као на пр. материално — и формалноправни кривични законици. На жалост нису ни у овим законцима текстови у погледу установљавања извесних институција, ма да су од принципијелне важности, у пуној складности. Баш то даје пракси много тешкоћа, изазива различита тумачења без потребе, те *in ultima analysi* руши уставно начело, да су сви грађани пред законом једнаки.

У следећим редовима показаћемо бар неке случајеве таквог значаја.

1. Појам учесника нигде није дефинисан, а употребљава се под различитим изразима на многим местима. У општем делу КЗ стоји у § 59 „учиниоца или учесника“, у §§ 88, 89 КЗ „против свих учесника.“ У посебном делу КЗ налазимо „учесника гомиле“ у § 117 и § 154 КЗ. У кривичном поступку говори се о „саучествовању много лица у кривичним делима“, а о „саучесницима“ у § 93 КП, а у § 21 КП су наведени „подстрекачи и помагачи, прикривачи и јатаци“ од којих су без сумње бар неки учесници. О саизвршиоцима (*Mittäfer*) нема нигде говора, осим у § 14 вој. КЗ, који се позива на § 34 КЗ. Ко може дакле казати о свим тим чиниоцима, који треба да потпадају под норму § 88 КЗ, који не? Ствар није, а морала би бити потпуно јасна. Отуда тешкоће за решавање питања, да ли важи начело недељивости права на гоњење у § 88 КЗ и за поступак о штампарским деликтима.

2. У КП имамо „истражног судију“, у закону о штампи „иследног судију“, а у закону о сузбијању злоупотреба у службеној дужности идентификују се оба. Нама се чини, да су функције иследног судије у закону о штампи у неким погледима исте као истражног судије, у другом врло важним, — не. А где је граница?

3. Полиција може по § 93 КП свако лице „без заклетве саслушати,“ а о саслушању прави се записник. Никада не може полицијска власт предузети „формално“ саслушање окривљеника, сведока, вештака, а по правилу ни друге извиђајне радње. „Формално“ саслушање тумачимо тако, да је било извршено по прописима, важећим за судове са намером, да би имало и карактер судиских радова. Ипак држимо, да су и записници прављени од полицијске власти по алинеи 1 § 93 КП — јавне исправе. Настало је у пракси питање, смеју ли се такве исправе, записници поли-

циске власти, прочитати на главном или усменом претресу? Држимо да начелно нема сметње. Кад би се могао као предмет доказивања прочитати записник приватног лица, које је било од приватног лица као старешине приватног предузећа саслушано, зашто би било забрањено читање јавне исправе, прављене о саслушању код полициских власти? У оба случаја треба водити рачуна, да је овај записник остао као једини докуменат за извесну околност, и да би морало остати злочинство некажњено, на пр. ако би један или други од чинилаца при прављењу записника умро. Дакако никада не ваља такав записник као формално правилно састављен судиски записник. Начело непосредности и усмености тражи категорично, да се саслушају, ако је икако могуће, пре свега споменути чиниоци лично као сведоци, или вештаци, да се утврди истинитост и садржај исправе, дакле записника. И оптуженику може се предочити садржај записника, да заузме против њега своје стајалиште. На другој страни има суд и дужност, да посматра вредност и важност таквог записника по својој слободној оцени. Сасвим искључити би се смео једино такав записник од употребљивања као доказ, који је састављен директно противно забрани формалног саслушања, јер би то била злоупотреба службене дужности полициске власти.

Све ове нејасности могле би се врло лако отстранити.

4. Нејасна, чак и заводљива је текстација у § 108, алин. 5, КП. Ми тумачимо, да постоји право жалбе државног, приватног и субсидиарног тужиоца само против решења окружног као зборног суда, којим се обуставља истрага по алин. 2 и 3 § 108 КП, (дакле: не, којим се продужује). Нема права жалбе у случају обуставе по алин. 1 § 108 КП, иако би се могло казати, да је и истражни судија претставник суда, да спада у оквир алин. 5 цит. параграфа. Држимо, да нема за случајеве из алин. 1 никакве потребе, давати право жалбе. С тиме у складу биће и пропис § 96, алин. 2, КП.

5. У § 132 КП није јасно, шта значи „заступник“, кога има да постави себи окривљеник. У § 314 КП наиме има тачно разликовање између „бранилаца“ и „других заступника странака“. Је ли дакле довољно, да окривљеник себи постави „браниоца“, или треба, да буде и „заступник“ његових личних и имовинских интереса? Суд поставља наравно само заступника у другонаведеном ствојству. Баш за то би требало, да се учини тачно разликовање.

6. Глава XVII: Главни претрес и пресуда окружног суда, има пододељак VII, а његова маргинална рубрика зове се: „Говор странака“. У § 269 КП набраја се под ознаком „странке“ и „оштећеници, који се је придружио кривичном поступку“. По § 6 КП странке су (само): тужилац као и онај, противу кога тече кривични поступак. Из § 314 т. 3, КП види се, да се приватни учесници не броје међу странке. Маргинална рубрика дакле није тачна. Требало би још неколико речи додати, да се антиномија у тексту уклони.

7. На крају § 284 КП казано је, да мора тужилац за три дана по објављивању пресуде и решења о одлагању претреса захте-

вати, да се покрене ради задржаног права гоњења законити поступак, а у загради стављен је цитат: (§ 51, од. 2). Да је тим прописом одбачен рок из § 109 КП (14 дана) и рок из § 86 КЗ (3 месеца), сматрамо за технично неоспорно, јер *lex specialis derogat generali*. Но није оправдан цитат § 51 алин. 2, КП, јер овај се односи само на приватног тужиоца, овде, у § 284 КП, пак се ради и о државном тужиоцу.

8. За поступак због кривичних дела, споменутих у закону о сузбијању злоупотреба у службеној дужности од 30 марта 1929 вреде прописи о кривичном поступку, који важи за дотични суд, но са изменама и допунама из чл. 8 и 10 цит. зак. Чл. 8 каже, да се за вођење извиђаја (истраге) постављају посебни истражни (иследни) судије, које имају и извесна нарочита права по наређењима чл. 9 овог закона.

Искрснуло је питање у пракси, да ли мора овај посебни истражни судија све своје истражне радње сам извршити, или се може служити у овом циљу правном помоћи. Држимо, да се може десити случај, кад треба извршити истражне радње у иностранству. Ове сигурно неће извршити истражни судија као посебни судија сам, него само путем правне помоћи. Тиме већ је *arg. a maiori ad minus*, јасно, да се може тражити и од домаћих судова и власти правна помоћ, ако има за то оправданих разлога (§§ 3, 112 зак. о уређ. ред. суд.). У § 99 КП је казано: "Ако није (и.е. срески суд) надлежан за извршење ове радње" —; а овде се није мислило на надлежност, којом врши по § 10, т. 1, КП: „процесне радње по наређењима овог закона или лично или преко среских судова (§ 9 т. 3) или уз помоћ других власти". Правна помоћ развија своју делатност на основи замољења истражног судије, она је део истраге, уколико је то одредио истражни судија и у колико срески суд изврши још оне радње, које стоје у вези са молбом судије или из ње проистичу (§ 99, алин. 2, КП). Све то излази као неминовно потребно из начела смотрености (целисходности). Иако ово начело није нигде генерално прокламирано, ипак је свуда употребљавано. И сам закон о сузбијању злоупотреба у службеној дужности вели, да вреде прописи општег судског кривичног поступка, осим измена по чл. 8. Но по овом члану само су концентрисани послови истражних радња код једног и јединог лица, тј. посебног истражног судије, а није овде ни казано, да се институција правне помоћи не сме употребљавати, кад је то целисходно по поступак. Сигурно законодавац није хтео одредити нешто, што би трошкове повећавало, ако то није заиста потребно. Ми то подвлачимо као наше мишљење, али признајемо, да би било врло умесно, сва питања око закона о сузбијању корупције наново претрести и дати не само на наше питање, већ на врло много других питања боље солуције, а и редакције текста. Тим би било решено и питање, да ли уопште закон о сузбијању злоупотребе у службеним радњама постоји још у снази, што је, благо речено, врло чудновато питање у погледу карактера тога закона, као „*legis*" кроз и кроз „*specialis*".

V. **Закључак.** Почели смо са питањем о могућности поновног новелирања судског кривичног поступка, тиме ћемо и закључити наша расправљања: Низ неправилних изражавања, празнина и нејасности или антиномија могао би се вероватно још повећати, нарочито од стране праксе, ако се задуби у процесуалне проблеме. Али одмах можемо казати, да су многи недостатци само привидни, нарочито ако долазе од стране практичара, који раније нису били добро ориентисани у судском кривичном поступку првог оснивача Јулија Глазера.

Како смо ми дали упута да се нађе бар за сада најбољи излаз из тешкоћа, тако ће и наши касациони судови тражити и наћи излазе. Нажалост, још немамо један Касациони суд. Ипак критика нађених излаза у стручним часописима много ће помоћи, да се питања о излазима рашчисте. На тај начин, бићемо приправљени за евентуалну реформу законика о судском кривичном поступку, коме ће се свакако морати приступити, кад дође на ред реформа закона о штампи.

Д-р Метод Доленц

ПОКУШАЈ КЛАСИФИКАЦИЈЕ ДРЖАВА (С НАРОЧИТИМ ОСВРТОМ НА ПРАВНУ ДРЖАВУ)

I У доба правне државе XIX века питање класификације држава има другостепени значај. — II Политичке промене изазивају супротна схватања о правној држави и потребу нове класификације. — III Правно мерило за класификацију држава: природа устава. — IV Испитивање исправности класификације правне државе. — V Нестварност Јелинекове класификације на монархије и републике и исправност неких старијих теорија. — VI Постављено мерило је идеално. Теза о аутономији и хетерономији права, према томе о демократији и аутократији исправља се схватањем о „држави масе.“ — VII Уставни положај појединца и политичка одговорност владајућих као мерило за разликовање различитих типова. — VIII Подела на демократске и аутократске државе и проблем идеолошке државе. — IX Два главна државна типа: демократска и идеолошка држава.

I Питање класификације држава није се у последње време постављало у државноправној теорији као питање од примарног значаја. Класификација држава, коју су према уставним типовима извели Аристотело и Макиавели, и која је некад имала стварни значај, постала је у доба правне државе, као општег државног типа, само од историског и секундарног значаја. Аристотело делио је државе у три групе, према томе да ли је у питању била влада једног човека, једног повлашћеног друштвеног реда, или целог народа. То су три позната државна типа: монархија, аристократија, демократија. Макиавели делио је државе у две групе: монархије и републике, објашњавајући прве као такве у којима сву власт врши један владар, а друге као такве у којима народ влада сам собом. У доба правне државе, то ће рећи у XIX веку, када почиње развитак савремене државноправне теорије, Аристотелова и Макиавелиева класификација држава губе примарни научни зна-

чај. Правна држава претставља један општи државни тип у земљама западне цивилизације, а њени основни принципи: уставност, подела власти и законитост управе, постају главни предмет научног испитивања. Класична подела на демократије и монархије, или на републике и монархије, изгубила је примарну важност због тога, што правна држава неутралише право значење ових различитих типова. И демократија као и монархија и република (да аристократију уопште оставимо) постају применом принципа уставности, поделе власти и законитости управе, један јединствен државни тип, у коме се разлике, као између монархије и републике, свде на разлике на мање или више ограниченом уставном положају шефа државе. Република и монархија, некада по немачкој терминологији „државне форме“ (Staatsform) односно посебни државни типови, постају у правној држави само „форме владе“ (Regierungsform). По другом речима значи да у правној држави нема битне разлике између монархије и републике. Уколико та разлика постоји, она се углавном тиче положаја шефа државе, који је у главном исти: и монарх, као и претседник републике, везани су уставом; и монарх, као и претседник републике ограничава се првенствено на управну функцију; и монарх, као и претседник, стављен је под закон са својим целокупним управним апаратом. Тако излази са гледишта теорије о правној држави.¹⁾

Наш професор Јавног права Г. Слободан Јовановић у своје систему „О држави“ узео је у своје време у проучавање такву типску државу, „издвајајући из стварности оне црте које су свима државама заједничке“ (упор. Сл. Јовановић, стр. 11). Тим издвајањем заједничких црта добија се тип једне модерне државе уопште „државе западне цивилизације“ (стр. 14). То је очигледно правна држава коју је Г. Јовановић имао у виду и коју смо напред укратко објаснили.

Ово би дакле били главни разлози који су питање класификације држава у XIX и почетком XX века ставили у други ред. Чини нам се, међутим, да ово питање опет почиње да бива актуелно, с обзиром на промене извршене у току последњих година у више држава. Данас је немогућно у теорији ограничити се на једну типску државу какву су доскора имали у виду државноправни писци. У државама западне цивилизације не постоји један јединствен државни тип.

II У вези с политичким променама које су наступиле током последњих година у појединим државама, настале су у тим др-

¹⁾ Могућна је додуше и уобичајена једна знатнија разлика у погледу атрибута власти монарха и претседника републике, која се тиче законодавне функције. Монарх има право потврђивања закона (санкције), бар у принципу, а претседник то право нема. Али претседник има veto, а оно је по последицама готово равно санкцији: ако претседник не употреби своје право veto, значи да и он прима закон изгласан у парламенту. Ипак, из монарховог права потврђивања закона произилази једно апсолутно veto, док је veto претседника само суспензивно: претседник у начелу може одбити закон само једанпут, док га други пут, после поновног изгласавања у парламенту, мора примити. Ако оставимо санкцију и узмемо само као мерило veto, монархов је положај теориски јачи од положаја претседника републике.

жавама и промене у управном схватању, па и у схватању правне државе. Тако се код Немаца јавило ново схватање правне државе. Немачки професор Келрајтер (Koellreutter, Grundriss des Allgemeinen Staatslehre, 1933), разликује „грађанску правну државу“ од „националне правне државе“. Ова последња по немачком професору је „држава у којој се правни моменат и моменат поретка мире тиме, што се на исти начин задовољавају захтеви правичности као и животне неопходности народа“ (S. 106). Ово је, међутим, једна филозофско-политичка дефиниција правне државе која не садржи ништа одређено, па ни какав одређен правни принцип. Оно што из ове дефиниције јасно излази, то је чињеница да национална правна држава треба да претставља нешто сасвим друго од онога што претставља правна држава у обичном смислу речи. Међутим, шта је то друго, то је из дефиниције Келрајтера тешко извести. Отуда свакако је неоправдан назив за такву државу који је употребио Келрајтер, па макар и са атрибутом „национална“. Она није „правна држава“, а то је главно.

Немци покушавају отићи и даље у смислу ових закључака Келрајтера, али још и пре у смислу учења К. Шмита (Schmitt), извели су и своје тезе млађи немачки писци, Гинтер Краус (Günther Krauss) и Ото Швајнихен (Schweininchen) у расправи Disputation über den Rechtsstaat, 1935. Први од њих доказује у тој књизи да је појам правне државе заснован на уставноправној основи XIX века, а да за државу XX века тај појам нема више оправдања, што је, разуме се, ствар која би се могла дискутовати. Други претпоставља да израз „правна држава“ може бити употребљен као израз који означава типску везу државе и начина остваривања права (Rechtsverwirklichung), и да, према томе, има толико правних држава у историји, колико има држава у којима је право на типичан начин остварено. Посматрана са овог гледишта, држава XIX века појављује се као типска легална држава (Gesetzesstaat), док је националсоцијалистичка правна држава у правом смислу речи.

Као што видимо Швајнихен проширује појам правне државе на све државе, као општи појам под који се подводе разни историјски типови с обзиром на начин реализовања права. Имало би се много што-шта рећи о заблудама Швајнихена. Овом приликом чини нам се да ће бити довољно ово. Велећи да у историји има онолико правних држава колико има типова остваривања права, Швајнихен признаје све државе за „правне“. Али зато бива принуђен да држави XIX века, која се очигледно разликује од нацистичке Немачке, призна посебну карактеристику, и да тиме каже оно што је већ речено, оно што је његов диспутант Краус казао: да је држава XIX века једна држава посебне врсте (Gesetzesstaat по Швајнихену, правна по другима). Кад се међутим држава XIX века издвоји као посебан државни тип, онда је индиферентно како ћемо остале државе да схватимо. Али ако је држава XIX века због тих посебности названа правном државом, онда је теориски немогућно и недозвољено овај израз произвољно проширивати и на друге државне типове. Признаје ли Г. Швај-

нихен да је држава XIX века нешто посебно? Ми видимо да признаје. Ако је то тако, онда њено име припада само њој, а не и другим државама. Да би се државе могле подвести под појам правне државе треба да испуне неке нужне претпоставке на којима се оснива овај појам. Нема ли тих претпоставака, те државе могу бити све друго али не правне. Грешка дакле коју је учинио Швајнихен иста је онаква какву је учинио Келрајтер.

Ови примери, које смо узели у обзир само уколико су у вези са овом расправом потврђују, да се у државно-правној теорији старим формама и принципима противстављају нове форме и нова правила, али потврђују још више да се ту ради о новим државним типовима који се знатно разликују од утврђеног општег типа правне државе. Ту чињеницу добро је уочио други један немачки професор (сада у Швајцарској) Навиаски (Nawiasky), који указује на то, да се државноправна теорија мора оријентисати према стварним приликама, које данас показују велику разноликост (*Staatstypen der Gegenwart*, S. 9). Проф. Навиаски зато и не даје систематску теорију о држави, која му се сада чини нестварном, и не проучава само један општи државни тип — правну државу — већ узима у разматрање читав низ различитих типова, проучавајући их са гледишта њихове идеолошке подлоге, као што су апсолутизам, либерализам, демократија, социјализам, конзерватизам, национализам и сталешка идеологија.

Ипак, чини нам се да је Навиаски претерао у класификацији државних типова, и класификацију засновао више на социолошком него на правном мерилу. Али је Навиаски такође потврдио тезу да је питање класификације држава једно акутно питање правне теорије и да та класификација треба такође да послужи за теориску систематизацију. С друге стране за правника је важно да се класификација изврши на правној подлози, на основу једног правног мерила, које у првом реду долази у обзир. Мерило које је усвојио Навиаски, наиме идеолошка подлога разних типова, није нестварна, али је недовољно правна, бар уколико Навиаски дели државе на националистичке, конзервативне итд. Теориски је могућно да разни међу овим типовима имају иста правна обележја, које је усвојио Навиаски правно неисправно. Због тога мора се у првом реду објаснити које мерило са правног гледишта може послужити за класификовање држава на разне типове. Тиме треба да избегнемо и оне произвољности на које нас наводи новија немачка теорија, која под појам правне државе жели да подведе нацистичку Немачку.

III Објашњење тога мерила дају нам донекле већ поминути закључци Аристотела и Макиавелиа. Из поделе ових писаца види се, да се код правне класификације држава ради о питању како је организована највиша власт коме она припада и ко учествује у вршењу ове власти. Овом класичном учењу о подели држава на разне типове Келсен приписује у заслугу то, што је та подела учињена према једном правном мерилу, које једино код овог питања долази у обзир (*Staatslehre*, S. 320). То правно мерило садржано је у питању, како вели Јелинек, на који је начин

организовано стварање државне воље (Willensbildung, Staatslehre, S. 656). Или како то Келсен објашњава „учење о државним формама у своме развићу од античког доба до сада по свом правом смислу није ништа друго, до учење о различитим могућностима стварања државног поретка као правног поретка“ (S. 320). Према томе, и она друга гледишта која истичу поједини писци, као што је рецимо схватање Блунчлиа, који као мерило узима положај државног поглавара и право потчињених, има се разумети на предњи начин (Bluntschli, I, Staatslehre, S. 383).

Ако се међутим прими да је јуристичко мерило за груписање држава дато у установи која служи стварању правног поретка, онда излазимо на закључак да се ту ради о питању устава и његових битних принципа. Према томе питање о класификацији држава идентично је са питањем о појму устава и њиховој класификацији. Расправљајући то питање ми смо у своје време дошли до закључка да се уставима могу груписати према два идеално постављена мерила: према аутономном и хетерономном карактеру права (Појам устава, стр. 13). Прво мерило претпоставља тип устава у стварности који се заснива на вољи потчињених (друштвени уговор) и по коме цео правни поредак има такође аутономни карактер, то ће рећи да цео поредак произилази од оних који под њим стоје. То би био један поредак у коме, по речима К. Шмита, постоји идентитет између носилаца највише власти (суверености) и потчињених; то би другим речима био демократски поредак (народна сувереност). Друго мерило претпоставља тип устава који се оснива на вољи независној и различној од воље потчињених. У томе типу владајући се разликује од онога над којим се влада. У односу према аутономном, то би био хетерономни поредак, у односу према демократском, то би био аутократски поредак.¹⁾ Ово мерило усвојио је углавном и Келсен (S. 321).

IV Међутим, ако примимо овај закључак, морамо у вези с тим верифицирати и наше схватање о правној држави XIX и почетка XX века. Порекло правне државе је у старој либералној држави, то ће рећи у држави каква је била Енглеска у XVII и XVIII веку. У Енглеској тога доба постојала је подела власти, владар је био ограничен уставом, а управа законом, грађани су такође имали слободе, али тадашња Енглеска држава није била демократска држава. Прави народни елемент био је сасвим заостављен, буржоазија је нешто значила, док су стварну власт у држави имали владар и племство (упор. Nawiasky, S. 41). Сличне Енглеској биле су у XIX веку немачке државе, у којима је владар био једини носилац суверености, а народно претставништво остављено из повлашћених класа. То су биле правне државе. Таква је најзад углавном била и Аустро-угарска монархија, таква је у последње време била и Русија. Од кога је ту прои-

¹⁾ Израз аутократија буквално значи самовладу. Уствари то је један згодан израз који обухвата разне врсте недемократске владе и служи као израз за један општи појам.

зилазио правни поредак? Да ли је ту важио принцип аутономије или хетерономије права? На последње питање могли бисмо, у вези с првим, одговорити одречно. Из ових разлога питање класификације држава могло се поставити и раније. Правна теорија, међутим, као да је ово питање намерно изоставила. Она се задржала на *правној држави*, једном појму који политички остаје неутралан, али који не објашњава све. Правна држава могла је бити и демократска и аутократска, али тај моменат који даје сигуран критериум за разликовање држава, претставља колико једно правно мерило толико и један политички принцип. На том моменту уосталом и настаје спајање права и политике као што од њега наступа раздвајање. Правна држава има у својој подлози један политички принцип који је истовремено и правни и који се у проучавању правне државе мора такође обухватити. Уместо дакле да се позабави овим, теорија правне државе задржала се само на чисто јуристичким принципима: уставност, подела власти, законитост. Тиме је она успела да остане строго правна, али у знатној мери социјално нестварна. Као што кажемо, уместо да се позабави тим битним мерилем за класификацију држава, које је уосталом сама поставила, теорија правне државе ударила је другим путем, игноришући то мерило. Или, уколико то мерило није игнорисала, она је извела неке закључке који су сасвим изlišни и нестварни. Сада ћемо то покушати да докажемо.

У Јелинек је класификовао државе на монархије и републике. Он се ту дао завести од Макиавелиа, који је писао с погледом на прилике свога времена, док је Јелинек посматрао државу крајем XIX и почетком XX века. Тако је Јелинек поставио прву нестварну дефиницију: „Монархија је држава којом управља једна физичка воља“ (S. 669), вели он. Колико је нестварна ова дефиниција која је некад могла бити и тачна! Извесно је да је у време кад је Јелинек формулисао ову дефиницију за монархију било монархија у којима је воља монарха значила највишу вољу у држави, али је извесно да је било и таквих у којима је воља владоца значила мало, или скоро нимало у уставном погледу као што је случај са Енглеском и Норвешком. Против овог тврђења које ми истичемо, могао би се учинити приговор да су и монархије класифициране према типу, и да су Енглеска и Норвешка парламентарне монархије. То је тачно, али то не мења ствар. Ако се држимо Јелинекове дефиниције не видимо могућност да се парламентарна монархија подведе под тип монархије. У парламентарној монархији не управља државом „једна физичка воља“, већ множина ових, и, како је по Јелинеку република таква држава у којој се „државна воља не формира никада путем једног јединог психолошког процеса, него претставља вољу једног већег или мањег колегиума“, (S. 711), то с обзиром на овај психолошки процес Енглеска и није монархија него република! Диги наводи сличну примедбу. По уставу немачке царевине од 1871 врховни орган царевине било је Савезно веће (Bundesrath). По Јелинеку и овде излазимо на парадоксалан за-

кључак: да је немачка царевина теориски била република (упор. Диги, р. 609).

Све што није монархија по Јелинеку је република и република се управо потврђује као немонархија (*Nicht-Monarchie*). Али је и ова формула с обзиром на речено практично неупотребљива, јер и у републици може један човек бити носилац све власти као диктатор и по тим изузетним властима једног човека једна република може бити исто што и апсолутна монархија, али она монархија ипак није. На овим појмовима и на овој разлици не може се дакле вршити класификација држава. То су већ у своје време добро схватили француски писци, као и код нас проф. Г. Слободан Јовановић, који је одбацио Јелинекове дефиниције монархије и републике. (упор. О држави, §§ 57, 58). Код француских писаца Диги нпр. даје овакву дефиницију: Монархија је форма владе (*la forme de gouvernement*), у којој постоји један наследни шеф државе; република је форма владе у којој нема шефа државе или у којој шеф државе није наследан (р. 607). Тиме се ове две форме владе свде на своје право значење, при чему се апстрахује питање стварања правног поретка и носиоца највише власти. Извесно је, међутим, да и монархија и република могу бити демократске и аутократске. Према томе, место једне монархије приликом класификације држава определиће се према њеном уставу, а не према монархиској форми. Тиме ћемо потврдити да узимамо у обзир једино правно мерило које овде може да послужи за оријентацију, а то је највиша власт надлежна да ствара правни поредак.

Огрешили бисмо се о неке старије писце ако бисмо изјавили категорички да нису водили рачуна и о овим моментима. Тако нпр. француски државноправни писац Есмен (*Eismein*) проучио је углавном демократску правну државу, нарочито Француску, чији се устав и по Есмену оснива на народној суверености, а правни поредак према томе на аутономији воље. Слично Есмену и други француски писци, као рецимо Бартелми, у својим теоријама Јавног права (*Droit constitutionnel*, буквално уставног права), просућавају Француску као тип демократске државе. Међу немачким писцима био је нпр. Лабанд тај који је добро схватио аутократски карактер Немачке Царевине. На једном месту свога чувеног дела *Јавно право Немачке царевине*, где говори о носиоцу власти у царевини, Лабанд прави овакав закључак: *Изузев слободних градова, све немачке државе су монархије; државни поглавари су доследно претставници државне власти, и као такви врше за своје државе права чланова империје и узимају удела у власти Царевине. У слободним градовима грађани су носиоци државне власти и као такви, чланови Царевине, а сенати ових градова су овлашћени органи за вршење права грађана*". (Laband, франц. изд. књ. I, § 10, р. 163). Лабанд дакле потврђује да је немачка Царевина, имала двојак уставни карактер: у монархијама носиоци државне власти били су владоаци, дакле у њима је важио аутократски принцип; у слободним градовима носиоци државне власти били су сами грађани, што значи да је у њима важио

демократски принцип. Разуме се, како су слободни градови чинили један незнатни део Империје, они једва долазе у обзир. Највећи део Немачке и према томе цела Царевина, били су уређени на аутократској основи.

Стварно, ови писци, Есмен, Лабанд и др. радили су своје теорије према својим државама и нису осећали потребу за неком потпунијом научном класификацијом. Ту потпунију класификацију покушао је дати Јелинек, али, као што смо видели, на доста нестварним поставкама. Ми смо истина, како се из предњег види, примили без примедбе Лабандову тезу да су у Немачкој владоци носиоци државне власти, док смо Јелинекову формулу монархије одбацили. То је зато што је Лабанд говорио конкретно, о немачким владоцима, и што његова теза не противречи стварном стању, док је Јелинек говорио уопште о монархији, а не о једној одређеној.

Најзад и нашем професору г. Слободану Јовановићу није непозната та разлика између демократског и аутократског основа једног устава и на више места у своме делу г. Јовановић је истиче. Међутим г. Јовановић ту разлику не узима као битну, јер је не сматра правном, већ политичком. Ово схватање одговара општој концепцији професора г. Сл. Јовановића о држави, која је са чисто јуристичког гледишта заиста схваћена на један идеалан начин. И ако би нам било дозвољено рећи, ми бисмо казали да је Држава у делу проф. г. Јовановића схваћена доследније и логичније него у делима Јелинека и Лабанда, да о француским писцима и не говоримо. Међутим, оно што нас занима, то је осећање потребе да правне формуле учинимо што непосреднијим и да правни живот објаснимо у непосредној вези са стварношћу из које произилази. Ако је икада раније о таквој потреби могло бити и дискусије, она је данас ван спора, тако нам се бар чини.

VI Мерило које смо напред поставили, узимајући да се државе деле према свом уставу на такве у којима право има аутономан карактер и на такве у којима оно има хетерономан карактер, дакле на демократске и аутократске, — то мерило је пре свега једно идеално мерило, које може да важи за сва времена и које служи као основна оријентација. У стварности, међутим, њему не одговара потпуно ниједан државни тип. Аутономија права или демократија претпостављају потпун идентитет између носиоца највише власти и потчињених а такав идентитет не постоји нигде. Могли бисмо, истина, противно, гледишту К. Шмита (L. 207) рећи, да има идентитета у случају референдума и уопште у случајевима непосредне народне владе (непосредне демократије), али тај идентитет није потпун, јер не обухвата све грађане, нарочито не обухвата опозицију, већ само већину (мада је ово спорно). Али оно што је важније, то је факат да непосредна демократија данас и не постоји као сталан и једини начин владе, већ се увек комбинује са претставничким системом (парламент) који је важнији, док се непосредна влада примењује само у изузетним случајевима.

Исто тако као што нема идеалног типа аутономије права, нема ни идеалног типа хетерономије и аутократије. Овај тип претпоставља једну владу сасвим страну народу, владу која без обзира на мишљења, осећања и потребе народа спроводи личну политику владајућих. У државама западне цивилизације тешко је данас наћи такву владу која би остала сасвим незаинтересована пред великим социјалним и културним задацима државе, владу за коју ти задаци не би претстављали главну бригу. Напротив, разноврсни социјални проблеми који произилазе одоздо, као последица духовног и социјалног гигања масе (упор. Тасић, стр. 43), која је у стању да уморна државу и да поруши њене основе, апсорбују целу државу и гоне је да се посвети њиховом решавању. Решавајући те проблеме држава уствари служи интересима масе, јер је то једини начин да се осигура безбедност поретка и стабилност поретка и стабилност владајућих. Али служећи интересима масе, држава ствара такав поредак који мање више одговара схватањима саме масе. Данашња држава је „држава масе“ (Сл. Јовановић, II стр. 175), што значи да је маса ушла у живот државе као један одлучујући фактор, без чијег учешћа у том животу на макоји начин није могућно замислити миран развој општих прилика. Из ових разлога и оно право које долази одозго и које по нашој претпоставци има хетерономни карактер, није то у једном апсолутном смислу, нити је држава с таквим правом у пуном смислу речи аутократска. И у таквом случају има извесно аутономије права, као што право има извесно хетерономно обележје у демократским државама.

Овим смо заиста дошли до једног закључка који може да учини илузорним све наше претпоставке. Али шта ћемо! Тај релативизам у духовним наукама јесте њихово главно обележје. Међутим, закључак који смо направили неизбежан је. Ако узмемо демократију и аутократију као идеалне типове, морамо признати да таквих типова у стварности нема, поготову данас. Ако проучимо један и други тип у стварности, морамо доћи до закључка да између њих има пуно додирних тачака. Зато, да не бисмо лутали, ми морамо утврдити оне одлике које су својствене једном од ових типова и које се код другог не налазе.

VII Главно правно мерило које овде долази у обзир и које одлучује питање аутономије и хетерономије права јесте уставни положај појединца. Поставља је наиме питање да ли појединац има политичких права и да ли има слободе. Прво од тих права је бирачко односно гласачко право; прво претставља право учешћа у избору органа законодавне власти, друго право давања гласа при решавању о законима (референдум и народна иницијатива). Друго политичко право које омогућава правилно вршење првог је право удруживања у политичке сврхе, као и право држања политичких састанака. Најзад треће право, које омогућава појединцу слободно исказивање мисли и слободну пропаганду идеја јесте слобода штампе, чији је оквир у демократским државама мање више утврђен (упор. Сл. Јовановић, III, стр. 442; Мих. Илић, Шта треба изменити у закону о штампи). То би била нужна политичка права

појединца. Затим појединац треба да има личне слободе, која обухвата слободу кретања, слободу савести, слободу научног рада и др. (упор. Сл. Јовановић, III, стр. 430). Осим ових момената демократија се одликује и тиме што су у њој сви појединци једнаки пред законом (упор. Тасић, стр. 3). То је такође важно, повлашћеност грађана, која постоји у извесним државама, значи преимућства једних, подређеност и обесправљеност других.

Аутократски поредак имамо онде где је појединац лишен свих тих побројаних права.

Други елементи, који су више политичке а мање правне природе, тичу се односа народа као целине и носилаца највише власти. Пре свега, демократија тај однос објашњава као однос делегације, а не као однос репрезентације, како узима К. Шмит, (S. 204). То значи да владајући изводе своју власт из народа, пред којим су, с обзиром на то порекло њихове власти, политички одговорни. Ова одговорност реализује се на тај начин што се владајући подвргавају повременом избору, дакле њихов мандат није неограничен. У једној недемократској држави то нормално није тако, или по самом формалном уставу или стварно. У националистичкој Немачкој сматра се, на пр. да је Хитлерова власт неизведена, пошто се оснива на личним особинама Вође (упор. Roger Bonnard, p. 91, Führung et démocratie).

VIII Последњим закључцима ипак није завршено питање класификације. Не можемо се у свему задовољити само истакнутим разликама и одмах, без обзира на друге моменте, вршити поделу држава на демократске и аутократске. Пре свега, државе могу бити и мешовитог типа. Појединац може у некој од њих имати неких политичких права и неке непотпуне слободе. То би били прелазни типови, који строго узев, не могу бити предмет посебног теориског разматрања, јер ово мора да се задржи само на чистом типу, као једином који претставља доследно и логично извођење једне основне замисли. Мешовити типови су посебни предмет Уставног права појединих држава.

С друге стране теорија стоји пред проблемом како да схвати оне државе, у којима је читава организација највише власти извршена у смислу аутократског принципа, на бази порицања политичких права појединца, и његове слободе али које по својој идејној подлози показују сасвим изузетне одлике. Те су државе, у које спадају Италија, Немачка и Русија, означене као државе у којима постоји „државна идеологија“ (упор. Сл. Јовановић, II, стр. 167). Како разумемо овај назив? Државна идеологија свакако значи то, да држава одређује правац духовног живота уопште и да, према томе, појединац не може изван државне идеологије имати никакву самосталну сферу духовне активности. Из овога даље излази да у поређењу са демократским државама оне прве не треба схватити као државе са идеологијом, а демократске државе као државе без идеологије. Уствари и једна и друга врста држава има своју идеологију, само док је идеологија ауторитативних држава једина и искључујућа, идеологија демократских држава може бити примљена или непримљена од појединца, већ према случају.

Али што је за нас нарочито важно то је чињеница да званична, државна идеологија, није у тим ауторитативним државама обавезна само за појединца, него и за владајуће. Службена идеологија у тим државама постала је основ формалног и стварног устава, тако да она претставља један оквир и једну границу власти уставних чинилаца.

У демократским државама, према уобичајеној формули, правни поредак потиче од народа, схваћеног у најширем смислу. У аутократској држави тај исти поредак потиче од једног чиниоца који није дат у том појму „народа“. Претпоставка је и за један и за други случај да воља оба ова чиниоца, будући да ствара правни поредак, стоји у извесном смислу изнад овога. Међутим, у државама као што су напред поменуте, тај аутократа, чија воља стоји изнад самог правног поретка, стављен је у границе једне до танчина израђене социјално-политичке идеологије која претставља његов програм, и коме сада и он служи будући да на њему оснива своју власт и своју политичку моћ. На овај начин државна идеологија постаје и извор и основа уставних аката аутократског чиниоца власти. Због тог посебног значаја идеологије у ауторитативним државама и те везаности највишег чиниоца власти идеологијом, најисправније би, чини нам се, било, да се државе ове врсте назову идеолошким државама.

У допуну овога треба додати да се у демократској држави заиста не опажа таква везаност за једну свестрану социјално-политичку идеологију, осим можда за сам демократски принцип владе. Што се тиче осталих социјално-политичких и духовних настојања, она не претстављају такав услов да се без њих не може. Живот демократских држава развија се више на идејама стварним *ad hoc*, више ирационално, мање по унапред смишљеном плану.

IX Из свега што је напред речено можемо извести овај закључак.

У државама западне цивилизације постоје данас два главна државна типа: тип демократске и тип идеолошке државе. Из тих разлога теорија државног права, која проучава садашњу структуру држава, а не историју државе (упореди Heller, S. 48), треба да се задржи на ова два савремена типа. Разуме се, то не значи да треба занемарити историско порекло једног и другог типа. Објашњење овог порекла треба да послужи као увод који ће објаснити садашње прилике.

Код демократског државног типа ваља разликовати више облика владе (*Regierungsform*), као што су парламентарна монархија, парламентарна република, претседнички и директорски систем. Код идеолошких држава имамо поред основних правних правила, њихову идеологију на којој та правила и почивају.¹⁾

¹⁾ Под проблем класификације држава схваћен на предњи начин не спада питање т. зв. сложене државе. Ова држава, као посебна врста, има своје нарочито место у систематизацији и о њој се посебно теориски мора говорити.

Литература: Слободан Јовановић: I (О држави), II (Поратна држава), III (Уставно право Краљевине С. Х. С.); Д-р Ђорђе Тасић: Савремени политички системи и схватања о држави; Д-р Б. С. Марковић: Оглед о принципима демократије (Правна мисао, IX-X, 1936); Bluntschli, *Allgemeine Staatslehre*, I, 1886; R. Schmidt, *Allgemeine Staatslehre*, 1901, § 31; Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, 1920. — Kelsen, *Allgemeine Staatslehre*, 1925. — Schmitt, *Verfassungslehre*, 1928. — Heller, H. *Staatslehre*, 1934. — Koellreuter, O., *Grundriss der allgemeinen Staatstypen der Gegenwart*, 1934. — Krauss und Schweinichen, *Disputation über den Rechtsstaat*, 1935. — Esmein, *Éléments de droit const.*, 1914. — Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, t. II 1923. — Delben, L., *Recherches sur la classification des formes politiques*, y Revue du droit public, No 3, 1929. — Bonnard, R., *Le droit et l'Etat dans la doctrine nationale-socialiste*, 1936.

Д-р Милан Владисављевић

САВРЕМЕНЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ РАЗВОЈА ПРИВАТНОГА ПРАВА*)

I. — Право је формула изражаја друштвеног живота посматраног са једног одређеног становишта. Отуда се оно појављује као једна категоријална институција која постоји поред других: морала, навике, економије, итд., а које све чине целину која се назива друштвом, друштвеним животом, друштвеним односом. Зато и право, као и све друге њему одговарајуће категорије, мора, као формула изражаја, да прати развој друштвеног живота и друштвених односа и да својим гласењем одговара фактичноме стању које се као нужно наметнуло или које се као такво намеће. А да тај развој постоји, да је он општи у свима гранама друштвенога бивања, то је чињеница која је данас опште призната. Јер, као што је рекао Бергсон, живот је еволуција, или, што би можда тачније изражавало право стање, с обзиром да поред еволуције постоји и револуција као начин извођења промена у друштву, живот је, посматран као скуп, једна вечита трансформација, један низ преображаја — промена.

Идеја о преображају права, о релативности његовог временског, просторног и стварног дејства, претставља данас стечену вредност правне науке, и, са малим изузетцима, основни је принцип опште правне теорије. То данас. Међутим, у прошлости стање је било у великој мери другачије. Говорило се о правним системима који се као утврђени, непроменљиви и вечити постављају човечанству, те оно као са таквим има и мора да рачуна. Постоји, по томе схватању, један природни или божански систем, изражен преко природног права, који је остварен или који, као апсолутан, има да буде по сваку цену остварен. Платонова република, Аристотелова политика, *Summa theologiae* Томе Аквинског, Владалац Макиавелија-а, природно право енциклопедиста, Жан Жак Русо-а и Монтескије-а, системи разумног и природног права Емануела Канта, Цајлер-а, Волф-а и многих других, изрази су оваквог схватања. Француски *Code civil* имао је да буде опште човечански

*) Приступно предавање на катедри Грађанског права са Међународним приватним правом, одржано на дан 17 марта 1938 године на Правном факултету у Суботици.

законик и то као израз апсолутности човечјег разума. Аустриски грађански законик, донет под утицајем школе природног права, индивидуалистичких идеја француске револуције и, по објашњењу проф. Слободе, Кантове филозофије, имао је да претставља систем потпуности. Па ипак, сви ови замишљаји остали су само замишљаји и лепе жеље за савршенством. Време и живот су их демантовали. Већ сама француска револуција, која је довела до укидања феудалног система и установљења индивидуалистичког поретка израженог у афирману *laisser passer laisser faire*, указала је на нетачност свих ових теорија о апсолутности и непроменљивости права. Машинизација и концентрација капитала, као што смо то указали у чланку *Чињенице постанка уговора о раду као посебне правне категорије*, оборили су све ове поставке као нетачне. Социјалне тежње у друштвеним, па дакле и правним наукама, које су дошле нарочито до изражаја средином деветнаестог века под утицајем школе историјског материјализма и борбе четвртог, радничког сталежа за економску, политичку, правну и уопште социјалну једнакост, а које су биле праћене социјалним законодавством у многим земљама и социјалном револуцијом у Русији, наметнуле су, као што смо рекли, другу поставку, поставку о сталном и неизбежном преображају права, о његовој зависности од фактичних чињеница, о нужности његовог прилагођавања приликама и потребама друштва и друштвеног развоја. То је данас основна идеја и то идеја у пуном и правом смислу речи а не само априорна аксиома као што је то био случај са схватањем права као једне апсолутне творевине, као једне творевине божанског или природног (у смислу натуралног) порекла. А да је то тако, покушаћемо да покажемо на неколико примера, узимајући у обзир оне институције које претстављају срж данашњег друштвеног и правног поретка.

II. — У деветнаестом веку, а у великој мери још и данас, у друштвеним наукама води се борба између индивидуалистичке и колективистичке школе. Прва, индивидуалистичка школа, гледа у појединцу, личности, човека не само полазну него и крајњу тачку друштва. Човек има права изван и пре друштва, и само ради своје личне користи он ступа у друштво, но при свем том он, у највећој могућој мери, задржава и даље своја права, допуштајући, као што је то рекао Фихте, ограничење своје слободе и права само у колико је то неопходно потребно ради осигурања слободе и права других лица. Свој најбољи изражај индивидуалистичка школа добила је у Декларацији права Човека и Грађанина из 1789 године. Колективистичка, пак, школа полази од супротног становишта. Одбацујући могућност постојања стања у коме је човек живео сам, ова школа полази од поставке да је човек одувек живео у друштву, да је човек, као што је то рекао Аристотел, „друштвена животиња“. Отуда се, како о слободи тако и о другим правима може говорити само уколико та права буду призната од друштва, уколико стања, која настају као последице тих права, буду заштићена од стране друштва. Но с друге стране, за разлику од индивидуалистичке школе, која сматра друштво као

једно нужно зло, колективистичка школа, у погледу појединца, нема исто становиште. Она признаје потребу па чак и нужност развијања појединца, индивидуе, но то развијање, привредно, интелектуално или слично, не сме ићи не само на штету других, него ни на штету друштва; чак шта више оно је допуштено само онда када је управљено на корист друштва, односно на корист других појединаца. Индивидуалистичка школа, узимајући за полазну тачку човека, појединца, пада у још једну по нашем мишљењу много већу погрешку: она полази у исти мах од поставке да су сви људи једнаки и потребно је обезбедити им само слободу, па ће се сваки појединац моћи правилно развијати у друштву. Међутим, ово је велика заблуда. Најпре природне способности, а затим економско стање, искључују постојање а priori постављеног принципа једнакости, проглашеног у Декларацији права Човека и Грађанина. Фактичко стање, чак да узмемо да је правни положај између појединаца заснован на принципу једнакости, сасвим је друкчије, и то данас много више него у времену постанка ове школе одн. њеног потпуног успеха — Француске револуције. Колективистичка школа, полазећи од поставке да појединци живе у друштву и да њихово делање мора бити сагласно друштвеним интересима, сматра исто тако да сви појединци треба да уживају иста права и исту заштиту, тј. да треба осигурати њихову једнакост. Само она се не задовољава привидном једнакошћу, проглашеном правном или економско-формалном, него тежи да та једнакост буде и стварна. Осим тога она ту једнакост не схвата математички, као што то чини индивидуалистичка школа, него социјално, тј. једнакост према потребама и социјалној функцији у друштву: свако по својој могућности, сваком по његовим потребама.

Развитак ова два схватања, изражен, у току деветнаестог века а и данас, у борби између индивидуалистичке и колективистичке школе, имао је посебно значаја за питање утицаја и домаћаја воље, делања појединца у праву. Онда када се појединац сматра главно, а друштво само арматура за што бољу заштиту његових појединачних интереса, било је природно да се вољи појединца призна у праву скоро неограничени домаћај. Прописи приватног права сматрани су, посебно они у облигационом праву, као прописи диспозитивне природе, а појединац је могао, у тако широко остављеним границама, заснивати правне односе без сваког обзира и ограничења. Апсолутно Ја, као појам у смислу Кантовог Ding an sich, било је једино мерило вредности друштвених институција и мера домаћаја правног и у опште социјалног дејства извесне правно-релевантне чињенице. Међутим, чим се показало да су поставке индивидуалистичке школе: слобода, једнакост и братство, само маске испод којих се крила сва беда друштвене стварности, стварности у којој је социјално, а посебно економски јачи, користећи се својим заузетим положајем, експлоатирао слабијег, друштво је морало интервенисати у корист слабијих, увидевши да они претстављају већину чланова друштва, да су они ти од чијег рада зависи не само напредак него и сам опстанак друштва. Аутономији воље и слободи уговарања постављају се све

више ограничења. Та ограничења имају за циљ да домашај воље и интереса појединаца сведу на праву и потребну меру, и да спрече, у првом реду, сваку злоупотребу која је у овом погледу чињена. Број императивних норми приватнога права постаје све већи, те се у тим правцима искључује могућност превласти једне стране над другом, већ само друштво, мерећи интересе у питању са становишта оних који су у даном моменту позвани да прописују правне норме, одређује дејство правних односа. Клаузули о јавном поретку и моралу, и забрани да правни послови буду у противности са њима, даје се најшири домашај. Новији законици допуњавају ову већ врло општу формулу са идејом добрих обичаја, постављајући тако све више границе слободи појединаца у праву. Најзад, сва та негативна ограничења су данас употпуњена идејом о злоупотреби права која сваким даном постаје све више основни регулатор правнога живота, будући, као позитивна норма, усвојена од многих законодавстава.

Принцип аутономије воље појединаца у праву био је окрњен многобројним ограничењима. Међутим, савремено право се није могло само на томе зауставити. Ова негативна ограничења претстављала су и претстављају само привремену помоћ. Друштво је морало и активно интервенисати у правцу заштите слабијег појединца-уговорача. Та је интервенција постала неопходна када је правна једнакост, која више или мање постоји или која је бар проглашена, дошла у дисхармонију са фактичком једнакошћу, која се дотле изједначавала са првом, или се бар веровало да је идентична са њом у моменту када је правна једнакост проглашена. На тај начин, правни систем, који је полазио од претпоставке идентичности ове две једнакости, а које је он сматрао као логичке последице правне и економске слободе, у моменту када се та претпоставка, а нарочито њен основ и извор: слобода, показала нетачном, није више могао да одговори приликама које су настале, те се поставило питање његове промене или бар корекције.

Међутим, астрахујући право од живота, изврстан број писаца није могао никако да схвати новостворене прилике, па према томе и да дâ правилан одговор на постављено питање. Они су се питали: па зар људи нису слободни и једнаки? Свако може да ради оно што хоће, где хоће и под условима који њему најбоље одговарају. Ако му се на једном месту не чини добро, слободан је да промени место рада, или чак и врсту занимања. Тако, на пример, по мишљењу ових аутора, са послодавцима радник преговара као са себи равним: нема више ни римских робова ни средњевековних васала. Свако је слободан и ужива иста права као и сви други људи. Слобода и једнакост, то су неприкосновена права загарантована уставима и законима. Треба се само на њих обратити и она ће бити осигурана. Ако би се евентуално чак и појавиле какве околности које би могле да претстављају повреду ових права, то би биле само пролазне појаве, које су у самој ствари само злоупотреба права од стране појединаца, но те ће околности нестати саме по себи; потребно је препустити времену да оно то реши. Никаква промена, па чак ни корекција није потребна. Она

само може да повреди проглашена и загарантована права слободe и једнакости и да унесе пометњу у друштвене односе. — У исти-ни, ствар тако не стоји. Проглашена слобода је само проглашена и номинална. Радник би по закону заиста могао да ради где хоће и шта хоће. Могао би по својој вољи да ради или да не ради, али у стварности то није тако. Потреба за ђпанком нагони га на рад, и у задовољењу те своје потребе, која је врло прешна, он не може много да бира. Прихваћа се посла који би му се први указао, при-стајући, притом, на ма какве услове који би му се поставили. Мо-гућност избора је, дакле, сужена, уколико није сасвим искљу-чена. А где је ту слобода о којој тако радо говоре заступници ста-рог система, слобода која је правним нормама проглашена, чак, ако хоћемо, консакрирана као природно, неповредиво право. С друге стране, човек не само да није слободан што је могућност задовољења његових потреба ограничена, него, живећи у дру-штву, човек мора да води рачуна не само о себи него и о дру-штву. Његова слобода ограничена је не само у односу према другим појединцима, него је ограничена и самим тим што је чо-век у друштву. Не само да постоји појединац, него постоји, као што смо то изложили у чланку Појам лица без држављанства, и друштво, коме, можда, не одговара увек што шири слобода по-јединаца, која у самој ствари постоји само тамо и уколико је дру-штво признаје, јер без друштвене заштите она је не право него борба, тј. анархија. Ако фактички и по природи ствари не постоји онаква слобода какву је замишљају индивидуалисти, већ, напротив, у друштву постоји већа или мања међузависност, онда и фактичка једнакост, као последица слободe, не постоји.

Интервенција државе, ради заштите слободe појединаца и њихових права која су била доведена у опасност оваквим стањем; била је нужна. Она је заиста данас у знатној мери и остварена. Друштво, не могући још да отклони економску неједнакост, стара се бар да отклони њене најтеже рђаве последице у погледу поје-динаца економски слабијих и оно то чини интервенишући у по-гледу највећег броја правних односа. Отуда се савремено при-ватно право карактерише све већим мешањем друштва и посебно државе у приватне односе. У супрот ранијој скоро неограниченој аутономији воље и слободи уговарања појединаца у праву, дана-шње се право карактерише интервенционизмом државе. Та ин-тервенција, као што смо рекли у књизи Уговори по престанку, је не само корисна, већ и потребна, па чак и нужна. Она је корисна, јер потпомаже правилан развитак друштва; она је потребна, јер отклања дисхармонију и могуће сукобе економски и у опште не-једнако јаким појединца; она је нужна, јер отклања „лобуну ствар-ности против права“. Та интервенција ће бити сваким даном све шири и већа, и то све док не буде остварен поредак у коме би економска једнакост, социјално схваћена, стварно постојала поред правне једнакости. А остварење таквог поретка, значиће оства-рење задатка ове интервенције.

III. — Аутономија воље одн. слобода уговарања је једна од основних институција приватнога права. Њен домашај је најшири

у области тражбеног, облигационог права. Поред ње, између многих установа, може се ставити установа индивидуалне својине, која данас, по мишљењу проф. Рипера, сачињава, поред аутономије воље и одговорности, срж данашњег правног система. Шта више, могло би се рећи да својина, онаква каква постоји у буржуаским законодавствима, оличава сам друштвени и правни поредак, и служи као главна диференцијална институција којом се овај поредак разликује од социјалистичког поретка, од, дакле, поретка где би својина, по речима Карла Ренера, свих и само производних средстава припадала заједници — друштву као таквом, где би она била колективна те служила општим, заједничким интересима појединаца и интересима самога колективитета.

У најстарије време својина се, у правној науци, дефинисала као апсолутна власт једнога лица на извесној ствари. Она је представљала најшире и најпотпуније правно овлашћење које, бар по дефиницији и као правило, није трпело никаквог ограничења ни у погледу домашаја свога дејства ни у погледу свога вршења. Међутим, оваква дефиниција није, вероватно, ни у најстарије доба одговарала правом стању ствари. Јер, као право признато од друштва и заштићено друштвеном санкцијом, својина је самим тим била, услед постојања других права, ограничена, како би се омогућило паралелно и истовремено постојање свих тадашњим правним поретком заснованих одн. признатих права. Отуда се временом, са све већим бројем ограничења домашаја дејства својине као позитивно-правне институције; ограничењима која су нарочито постала значајна и обимна у току деветнаестог века, наметнула и потреба да се ова дефиниција промени како би изражавала право стање ствари. Тако се својина почиње да дефинише као: најпотпунија власт једнога лица на извесној ствари. Тиме се признаје њена ограниченост, но као институт, својина се и даље сматра као битан саставни део правног и у опште друштвеног поретка, део у који се не сме дирати а чије одузимање од било кога појединца, даје овоме право на одговарајућу новчану накнаду. У најновије, пак, време, извесни писци, као Планиол, почињу сматрати својину не више као правни однос извесног лица према ствари, већ као правни однос извесног лица према другим лицима, и то однос који се од свих других разликује обимом свога дејства према трећим лицима. Ипак, иако је ово гледиште са становишта правне конструкције тачније од свих ранијих, оно ниуколико не утиче на само питање природе, задатка и оправдања својине као друштвене институције.

Индивидуална својина се данас сматра за битни саставни део правног и друштвеног поретка. Као таква она је примана кроз читаве векове, тако да се у њој гледало једно природно, божанско, неприкосновено право које је дато, случајем или силом, појединцу, а у које ни други појединци ни само друштво немају права да дирају. Платон, Епикур, Тома Аквински, Свети Августин, Кант, Жан Жак Русо, Цајлер и многи други, сматрају индивидуалну својину, као такву, као појам, за природну појаву са којом се мора рачунати и која је, самим тим што постоји, оправдана.

Члан 14 Декларације права Човека и Грађанина из 1789 године проглашује: „Својина је свето и неповредно право“, а члан 2 исте Декларације допуњује основну идеју: „Циљ свакога политичког удружења је очување природних и незастаривих права човека. Та права су: слобода и својина.“ Отуда се свака повреда и напад на ово право кажњавала најстрожијим мерама. Свака теорија која би указивала на штетност оваквог стања и истицала потребу реформе, проглашује се, од стране оних који држе власт и од стране научника који покушавају да за то држање нађу и у теорији оправдања, за дефетистичко-анархистичку. Случај Дигија је најбољи пример.

Па ипак, развој живота у току последњих деценија показао је да је овакво гледање на својину погрешно. Стварање индустрије је изазвало стварање великих капитала који су, припадајући појединцима, били употребљени не само у искључиво личне сврхе, него чак и на супрот интереса друштва, те се отуда капитал, као производ индустрије, нашао у сукобу са факторима индустрије: радником и потрошачем. То је имало реперкусија и на схватање својине на земљиштима, изазвало је борбу да земља припада ономе који је обрађује, а најзад да припадне друштву које има да је даје на обраду појединцима: то је био или је требало да буде циљ аграрне реформе, циљ који, на жалост, није испуњен. Отуда се, под утицајем овако промењеног обима и схватања својине у стварности, дошло и до промене њеног схватања у теорији. Својина није никакво природно право; она само претставља овлашћење појединим лицима да употребе једну ствар у овом или оном правцу. Друштво даје и штити то овлашћење као моменталну последицу социјалне еволуције, пошто је оно у даном моменту друштвено корисно јер има и може да служи испуњењу извесног друштвеног циља. Тај циљ у самој ствари и оправдава постојање својине. Отуда, чим тај циљ не буде више постојао, својина ће имати, као средство за његово остварење, да буде уништена. На законодавцу је да, водећи рачуна о променама односа и потреба у друштву, изврши ту трансформацију, ако не жели да правни поредак дође у сукоб са фактима, да дође, као што је рекао Морен, до „побуне факата против закона“. Славни социолог Огист Конт, у своме делу *Système de politique positive*, изразио је, још 1850 године, врло рељефно ово гледиште:

„Сваки појединац претставља у самој ствари једног јавног функционера, чија својства одређују у исти мах, више или мање подробно, и његова права и дужности. Овај општи принцип има се протегнути и на својину, у којој позитивизам види само једну неопходну друштвену функцију која има за задатак да ствара и управља капиталима путем којих свака генерација припрема делање следеће генерације.“

Отуда Диги с правом закључује:

„Сваки појединац има за дужност да врши извесну функцију у друштву већ самим тим што је у друштву. Отуда и ималац неког добра, самим тим што то добро држи и има, има да задовољи извесну потребу коју он као такав може само да задовољи. Зато је он обавезан да заиста и задовољи ту потребу, јер ће моћи да ужива друштвену заштиту само тад и уколико, уколико ту општу потребу и задовољава. Својина није више субјективно

право сопственика; она је социјална функција поседника добара. Стога и држава није обавезна да призна капиталистичку својину као неко природно право; ако она то чини или је чинила, то је последица моменталне економске ситуације."

А Франсоа Жени, велики доајен из Нансија и зачетник нових схватања у погледу тумачења, који се тако често позива на природно право, морао је да да предност фактима:

„Својина није никакво свето и неповредиво право, већ право које се стално мења и које се прилагођава друштвеним потребама. Ако дође моменат када индивидуалистичка својина неће одговарати друштвеној потреби, законодавац мора да интервенише и да створи другу форму поседа добара."

Некада сматрана за природно, свето и неприкосновено право, које се одликовало својом апсолутношћу и вечитошћу, својина се данас сматра као једно правно овлашћење које друштво — правни поредак придаје појединцу. По својој правној природи, својина се, данас, као правна конструкција, не разликује од свих других права. Она је оличење једне функције, једног, као што смо то изнели у књизи *Начела приватног процесног права*, скупа права и дужности. Обим тог скупа, те функције стално се мења, и то све више у правцу прилагођавања ове институције постојећем односу друштвених снага, а то значи, по речима Хамера, у смислу социјализације права, социјализације својине. Отуда својина данас претставља једну социјалну функцију коју је заједница поверила појединцу. Као таква, она је, са гледишта оних који држе власт и који су у могућности да цене вредност појединих институција, да, дакле, прописују правне норме, још увек социјално корисна. Зато се индивидуална својина производних средстава среће у свима правним поретцима буржоаских земаља. Та својина је, истина, по своме обиму и дејству, у многоме различна од својине старог и средњег века, но она ипак има битне заједничке особине са овом: њено искоришћавање на корист појединца а при неравномерној подели њених имаоца. Отуда се савремено приватно право одликује тенденцијом социјализације својине, т.ј. тенденцијом колективизације њеног имања. Да ли ће када заиста и доћи до те колективизације, колективизације која би се имала, по савременим схватањима катедрског социјализма, односити само на средства која служе непосредно производњи, питање је на које ће будућност имати да да одговор. Досадањи развитак како својине тако и других права говори свакако да стање које постоји не може да задовољи потребе широким друштвеним маса, нити да омогући несметани културни развој човечанства.

IV. — Свака правна институција је израз једне функције, т.ј. она претставља један скуп, један систем права и дужности. Обим тих права и дужности је одређен прописима правног поретка. Носиоци тих функција, дакле имаоци права и дужности, овлашћени су да, остварујући своја овлашћења одн. извршујући своје обавезе, делају, позитивно или негативно, у друштву. Било би свакако идеално стање када би свако лице — физичко или правно, делало само и једино у границама прописаним правним:

поретком, када би свако, савесно и благовремено, вршио сва своја права и испуњавао све своје дужности. Међутим, у животу то није тако. Једни су, својом кривицом или не, у немогућности да одговоре овоме захтеву. Други, кривицом или немарношћу, пренебрегавају своје дужности или их не испуњавају уредно и на време. Трећи излазе из законом дозвољеног оквира вршења својих права и уопште правно-релевантних делања, те задиру у правну сферу других лица, вређајући тако неовлашћено њихов правни интегритет. Све то ствара поремећај у правним односима, поремећај који правни поредак има и мора да отклони и репарира причињене штете. Отуда већ у римском праву, које је истакло принцип *honeste vivere, nemine ledere, suum cuique tribuere*, појављује се питање одговорности као једно од основних. Интензификација друштвеног живота, која је уследсила као последица ослобођења човека од феудалих веза, машинизације и избацивања широких народних маса као одлучујућих фактора на позорницу историје, истакла је још више значај и практичну важност проблема одговорности. Питање одговорности постаје временом централни проблем правне науке, проблем на који се, по речима проф. Пол Есмен-а, могу свести а у крајњој линији заиста и сведе сви правни односи. Оно својим развитком пружа јасан одблесак промена које су настале у развоју друштва и служи као еклатантан доказ о могућности и нужности прилагођавања права фактичким односима, о потреби савремености права. Јер, по речима једног од најнапреднијих духова савремене француске правне науке проф. Жосерана, главни узрок сталне и појачане еволуције одговорности, узрок који је најочигледнији и који се најлакше опажа, налази се у данашњем друштвеном и механичком, научном и материјалном напретку: њега треба тражити у мноштву несрећних случајева, у све већим опасностима данашњег живота. Некада, чак и у време наших прадедова, несрећни случајеви су били ретки или бар, они су долазили као последица таквих догађаја који нису могли да изазову одговорност: ратови, пљачке, заразе и глади ствараху многе жртве, но које су се тада оправдавале, без протеста, идејом човечанског ризика а жртве су тражиле разлог својој несрећи само у ономе што се догодило. У време када је постојала само ситна индустрија, када се радник служио безопасним оруђем, када се превоз, каткада знатног обима, вршио пешке или запрежно, догађаји који би могли да изазову деликтну одговорност чисто грађанску, били су врло ретки и појединач се осећао сигурним на улици исто тако као и у својој радионици или у своме дућану. Међутим, колико промена од овог златног доба, доба које је у исто време било и доба статике. После статичког човека дошло је биће које изгледа да припада другој раси, које се креће без престанка било ради својих послова било из задовољства, и које ствара у овом циљу машине дивне и брзе, но које могу да буду узрок страшних катастрофа. Улице великих градова, по којима је некада расла трава, испресецане су у свима правцима разним превозним средствима које се сукобљавају и ломе, каткада са жртвама; поје-

диначни рад код куће замењен је заједничким радом у фабрикама и радионицама, које упосљавају стотине, хиљаде и десетине хиљада радника; раније безопасно оруђе замењено је машинама са огромном снагом; човек је успео да себи потчини и да искористи природне снаге (као што су електрична струја, зраци, радиум), чију суштину није још довољно упознао, и којима не може да управља по слободној вољи и без штетних последица. Несрећни догађаји се повећавају и многи од њих остају анонимни, јер њихов прави узрок остаје непознат; вести о саобраћајним несрећама данас пуне дневне хронике у новинама и изазивају сваког дана у Европи по неколико хиљада жртава; сигурност по јавним путевима, чак ни на тротоарима где аутомобили каткада направе по какав неугодан упад, није потпуна, а та ће сигурност бити још мања кад ваздушни саобраћај буде играо главну улогу, кад ваздушна саобраћајна средства буду стално летела над нашим главама, бацајући на нашу планету предмете разне тежине и величине; тада ће „човек улице“ о коме Енглези тако радо говоре, добити споредно место које неће бити опет довољно сигурно. Век железнице, аутомобила, авиона, велике индустрије и машинизма, век општег промета и механизације неће сигурно бити век материјалне сигурности: сагласно Ничеовим препорукама, ми живимо опасно и све интензивније“.

Питање одговорности, питање које, по речима проф. Фоконеа, претставља једно од најинтересантнијих и најтежих проблема филозофије и социологије, постало је данас централни проблем правне науке. Број конкретних случајева, у којима се поставило и поставља питање одговорности за накнаду причињене, материјалне или моралне, позитивне или негативне штете, повећава се сваким даном. Данас је скоро тешко учинити ма какав гест у области приватног права, а да се одмах не постави и питање накнаде која би се имала дати другом лицу зато што је тај гест учињен или зато што друго лице није било у могућности да оно учини тај исти гест или да заузме неко друго правно држање од оног које му је наметнула наша радња. Шта више, питање одговорности се данас поставља не само у случају позитивног делања, већ и у случају негативног држања: одбије ли пекар, хотелијер, железничка компанија, лекар или било које друго лице које има монопол могућности закључења извесних правних послова или чије се правно делање сматра као вршење извесне јавне службе, да закључи правни посао у питању, оно може бити одговорно за штету која би услед тога за лице у питању настала. Отуда савремено приватно право, у овој области, показује тенденцију проширења одговорности тако да се број околности услед којих обавеза на накнаду штете настаје повећава. Границе тога квантитативног проширења одговорности тешко је сагледати. Исто онако као што се интензификација друштвеног живота не може зауставити, не могу се одредити ни ове границе. Јер, као што је развита заједнице наметнуо појединцу многе фискалне терете, он исто тако нужно намеће и све нове и нове одговорности.

Међутим, приватно право данашњице, у погледу институције одговорности, карактерише се не само њеним квантитативним проширењем, него и њеном квалитативном променом. Познато је да се одговорност у римском праву оснивала на принципу кривице. Да би извесно лице било одговорно, потребно је било да на његовој страни постоји грешка услед које је, т.ј. као последица које је проистекла штета чија се накнада тражи. Иначе, не постоји ли на страни лица у питању виност и кривица, штету је имао да сноси онај коме је причињена, јер се накнада није могла добити. Такво схватање је остало владајуће кроз цело време од друге половине деветнаестог века. Члан 1382 Code civil-a, прописује: „Свако је обавезан да накнади другоме штету, коју би му причинио својом кривицом“. Стари текст § 1295 аустр. грађ. законика гласио је: „Свако има права захтевати накнаду штете од штетника коју му је овај својом кривицом нанео, па било да је штета нанета тиме што се пропустила каква уговорна дужност, или независно од уговора“. Увећавање, пак, броја чињеница које су служиле као основ настојању одговорности за накнаду штете, учинило је да је принцип кривице постао временом недовољно еластичан да осигура равномерну заштиту свих интереса који би били доведени у питање учињеном радњом или нерадњом. Жртва одн. лице које је претрпело штету није могло често, услед брзине у догађају, да пружи доказа о кривици на страни другог лица одн. имаоца ствари, а actori incumbit probatio. На тај начин, једно је лице трпело штету од делања, пословања другог лица или и само од његовог поседовања извесних ствари које су служиле на његову корист, а то друго лице одн. корисник ствари је вукло добит од тога стања пребацујући евентуално штету на друго лице. Упоређење вредности интереса које је овде било учињено, показало је да овакво стање не одговара потребама друштвене равнотеже, равнотеже за којом толико тежи буржоаски правни поредак. Измена основа одговорности, т.ј. измена принципа кривице, наметала се као нужна. И заиста, у току друге половине деветнаестог века истиче се принцип ризика као основ одговорности. Истиче се, дакле, правило о равномерној расподели користи и штета — опасности, који сви проистичу из постојања извесног правног стања, из вршења извесног делања. Независно од кривице, истиче се принцип да онај који има користи од извесног делања или од извесне ствари, треба и мора да сноси и опасности које настају из обављања тога делања одн. од поседовања те ствари, накнађујући све штете које би за друга лица настале услед тих факата. Одговорност извесног лица је, дакле, регулисана не више према принципу кривице већ према принципу ризика, а то ће рећи према мери остварења опасности која је по природи ствари везана за постајање извесног правног односа или за имање какве ствари.

Принцип ризика је, по речима проф. Тасића, по својој природи, једно средство за уравнотежавање интереса међу људима, један компромис људи који живе у правној заједници. Онај ко вуче користи од извесног правно-релативног стања, треба, у на-

челу и принципу, и да сноси штете које могу да настану услед постојања тога стања, услед ризика који изазива такво стање. Схватајући ову основну идеју као правичну и друштвено корисну, савремено приватно право се одликује све већом превлашћу објективне одговорности над субјективном. Тиме се на место ранијег правила: кривица, ставља ново правило: ризик. Па ипак, ова промена није апсолутна. Објективна одговорност постаје правило, али ни субјективна одговорност не ишчезава нити би требало да потпуно ишчезне. Ризик постаје правило, а кривица, остајући и даље у правном систему, постаје само изузетак. При томе обим ризика, т.ј. број лица у погледу којих може пасти терет накнаде штете, стално се шири, и то бар појамно ако не и појавно. Од ризика предузећа, долази се до професионалног ризика, па чак и до социјалног ризика који свакако претставља најшири обим овога. Која ће врста ризика доћи до примене у конкретном случају, то зависи од природе предмета. Ипак, у сваком случају и одговорност показује исте особине као и својина, тако да се већ може говорити, као што би рекао проф. Саватије, о социјализацији одговорности, о социјализацији која би, поред тенденције проширења, претстављала савремену тенденцију у развоју овога тако значајног приватно-правног института.

V. — Аутономија воље, одн. слобода уговарања, својина и одговорност, три су основна института савременог приватног права. Сва та три института тичу се правног стања извесног лица и служе као изрази његовог правно-релевантног делања у друштву. По принципу слободе уговарања човек дела у друштву, прибављајући, као позитивни резултат, својину, односно повлачећи, као негативан резултат, одговорност због свога држања. Међутим, смрћу једног лица престаје фактичка, па дакле и правна могућност даљег делања, те се поставља питање шта ће бити са свим правним односима у којима се умрло лице налазило у часу своје смрти, шта ће бити са својином која му је у томе моменту припадала одн. са одговорношћу коју је био себи створио. Институција наслеђа долази да пружи одговор на ово питање. Она има да осигура правни континуитет, одређујући лице одн. лица која ће имати да се супституирају на место несталог правног субјекта. На тај начин, дајући пуни домашај појединачним интересима, данашњи правни систем тежи и да очува појединцу оно што је он стекао, хотећи да по сваку цену одржи неокрњен принцип неповредивости индивидуалне својине.

Институција наслеђа је данас битан саставни део правних система. И то како индивидуалистичко-буржуаског тако и колективистичког. Само та њена општост појављивања није и доказ и једнаких основа оправдања њеног постојања. На против. Док она у буржуаском правном поретку има за искључив циљ да очува приватну својину, у колективистичком систему њена је намена другачија: наслеђе, у оној мери у којој постоји, има да служи остварењу стварне једнакости. Отуда се у току векова постављао проблем о основу, о оправдању наслеђа. Тако Гроциус сматра да су право наслеђа и институција наслеђа нужна последица права сво-

јине, које, као природно право, овлашћује свога титулара да, делимично или у целости, располаже тим својим правом, т.ј. правом својине, па било да је у питању располагање за време живота титулара било после његове смрти. Пуфендорф, одвајајући наслеђе од својине, сматра оба ова права за природна права, тако да наследно право долази као последица тежње појединаца да остваре продужење свога рода, а с друге стране оно постоји у циљу да се избегну поремећаји у друштву који би могли да настану смрћу једног субјекта. Чувени француски правник Дола, заступа божанску теорију. По њему сва добра и све што постоји на земљи потиче од Бога, који човеку прописује права и дужности, међу којима је дужност живљења у друштву једна од основних, јер је оно одблесак Бога, а човек живи за друштво и Бога. Међу тим друштвима, породица је једно од најглавнијих, и, водећи рачуна о свима институцијама, Бог установљава и право наслеђа, разуме се као природно право, у циљу да омогући одржање породице. Ово становиште, по коме *omnes potestas a Deo*, данас је одбачено, а оно није сагласно ни са доктрином на којој се оснива: хришћанством, бар у њеној основној концепцији. Задржавајући све што постоји, не може се никада извести никаква реформа, а то је био или је требало да буде и циљ хришћанства. Отуда априорно прихватање неједнакости као природног права и израза воље Божје, које налазимо како код Дола тако и код многих других теоретичара хришћанства, значи негирање његовог значаја који је, уосталом, био негиран и радом и држањем његових претставника, претставника Бога на земљи. Француска револуција истиче индивидуалистичко схватање које још и данас служи као основ оправдања институције наслеђа у буржуаским земљама. Заснивајући се на праву својине и његовом очувању, право наслеђа је било доведено у питање у исто време када и право својине. Нове социјалне тежње деветнаестог века пледирају за његово укидање. Међутим, право наслеђа треба двојити од права својине. Бар појамно. А у томе случају, право наслеђа, сведено у границе потребне мере, добија своје оправдање: очувати породичне реликвије и осигурати она лица која нису способна за самостално привређивање, а умрло лице је имало дужност да се стара о њиховом издржавању. То оправдање је једино и опште. Оно је и диктирало задржавање институције наслеђа и у колективистичком поретку Совјетске Русије, институције која, у оном облику у коме она тамо постоји, не претставља никако контрадикцију са суштином самог система већ служи његовој допуни.

Наслеђе је битан саставни део правног поретка. Оно ће то вероватно остати и у будућности. Међутим, и ако данашње наследно право показује много разлике од оног пре пола века, његов даљи развитак у будућности кретаће се, вероватно, у правцу што већег ограничења његовог домањаја. Тенденција друштвености и социјалности, која се тако јако оцртава код данашњег стања институција слободе уговарања, својине и одговорности,

мораће да дође до јачег изражаја и у овој области. И то, по нашем мишљењу, у три правца:

а) најпре круг лица која могу бити, по сили закона, позвата на наслеђе, мора бити смањен. Овај круг треба да се сведе на све потомке декујусове, а од предака и побочних сродника дошли би само они из прве линије (првог колена), док би даљи, и то само претци у директној линији, били позвани на наслеђе једино ако су били на терету умрлог лица за време његовог живота, но и у овоме случају они не би на добрима добили право својине већ само право уживања. На тај би начин институција наслеђа задржала своје добре стране: пружа могућност родитељима да, у случају неспособности за рад и привређивање, пруже својој деци средства за живот; омогућава очување извесних добара која претстављају успомене једне породице и као такве су од интереса за читав низ генерација; врши компензацију за услуге које могући наследници чине или би били дужни да чине према декујусу. С друге стране, рђаве би стране биле отклоњене или умањене, јер би број наслеђа која би припала држави постојао већи, а то је сасвим разумљиво и оправдано с обзиром на проширење дужности државе и њену супституцију породици. То би уосталом одговарало и новој, ужој форми породице, која се данас ствара као неизбежна последица промене животних односа.

б) затим, висина наслеђа која може после смрти једног лица припасти његовим наследницима одн. величина квоте која може као наслеђе припасти извесном лицу, има бити ограничена. Неограниченост вредности наследне масе која, према данашњем праву, прелази на наследнике, претставља једну црту која је у супротности са циљем коме наслеђе има да служи. Та особина неограничености, против које се с правом устало у току деветнаестог века, претставља заиста се једне стране средство остварења и одржавања друштвене неједнакости, посебно економске, а с друге стране ствара у друштву људе који живе нерадећи, т.ј. који живе на рачун рада других лица. На тај начин, постављање објективно могуће и одговарајуће максималне границе вредности наслеђа, значило би довођење ове институције у границе и обим који би био сагласан са њеном социјалном функцијом, са њеним циљем.

в) најзад, да би се сачувале све добре особине које се желе остварити са ова два ограничења, потребно је ограничити и слободу тестаменталног располагања. И код њега мора да буде одређена максимална висина наслеђа, а исто тако мора се ограничити и обим лица која могу бити одређена за тестаменталне наследнике, и то само на она лица која би могла бити, у односу на декујуса, позвана као интестатски наследници. На тај начин, као што смо изложили у чланку Основ права наслеђа, тестаментат би у самој ствари претстављао средство за правилнију, т.ј. боље одговарајућу потребама конкретног случаја расподелу максималне наследне масе у оквиру сродника који могу бити позвати да интестатски наследе.

VI. — Кратак преглед развоја, садањег стања и будућих изгледа неколико основних институција приватнога права, пун доказ су о промени која се стално врши у праву, у друштву у опште. Јер, заиста, ако се баца поглед на историју људског друштва, јасно се види да је оно прошло кроз многобројне стадијуме еволуције док је дошло у стање у коме се оно данас налази. Каква огромна разлика између наших предака који су били тако немоћни према природи, и човека двадесетог века са свим могућим средствима помоћу којих он скоро управља природом. Огроман број генерација се смењивао у томе бескрајном низу, чији се почетак губи у предисторији а чији се крај не може никада догледати. Народи су се јављали, делали, живели и утицали једно извесно, дуже или краће време, да затим изчезну са позорнице историје, и да уступе своје место другим народима. Свака од тих генерација, сваки од тих народа, имали су своје посебне теорије у борби за одржање, своје сопствене методе рада, своја убеђења и схватања живота и друштва. Свака од ових генерација, сваки од ових народа, скоро сваки појединац, који је у даном моменту био члан друштва, имали су своје циљеве, борећи се за свој опстанак. Отуда је свака од тих генерација стварала и свој систем друштвеног уређења, помоћу кога и у оквиру кога је она сматрала да може најбоље да оствари своје циљеве, повинујући се при томе чињеницама које су у једном моменту биле од утицаја на формирање друштвеног система, и трудећи се да тај систем заиста и најбоље одговори потребама времена, управо да буде што бољи израз фактичкога стања, тежња и идеала свога времена. С тога ми видимо, у свима гранама друштвених наука, једно стално превирање које није могло бити до сада никада заустављено и које свакако неће моћи бити никада ни заустављено. Филозофија, социологија, моралне науке, религија, право, све је то у једном вечитом стању формирања, не успевајући никада да дâ један коначан систем, а што је у самој ствари и неизбежно, јер и чињеница, чији су они одблесак, не претставља један сталан и утврђен однос. Отуда је велики правник Диги изразио магистрално ту идеју речима:

„Наши очеви веровали су да је правни систем, који је био метафизички, индивидуалистички и субјективистички, дефинитиван и непроменљив. Не чинимо сличну погрешку. Објективистички, социјалистички и реалистички правни систем јесте творевина историје. Још пре но што је његово израђивање завршено, пажљиви посматрач приметиће прве знаке рушења и прве елементе новог система.“

Данашње приватно право показује исте особине. Упоређено са оним што је пре њега било, оно показује велике знаке разликовања. Посматрано, пак, као целина, оно се одликује тенденцијом социјалности. Утицај друштва постаје сваким даном све већи у области приватнога права. Све се више увиђа да је појединац само један, истина неопходан, саставни део друштва, а да институције приватног права имају у првом реду да служе постизању општег друштвеног циља, а не само задовољењу индивидуалних интереса.

Институције приватног права треба да својим уређењем допринесу остварењу циља друштва. А оне ће то моћи учинити само ако не обезбеђују, незаслужено и без разлога, извесним појединцима посебан повољнији положај у друштву. Јер, није довољно да једно лице може да живи у друштву, није чак довољно да једно лице може и да се развија у друштву, потребна је могућност да се оно развија под истим условима као и сви други чланови друштва. Друштво не треба да предестинира извесна лица, тиме што ће она имати велике количине добара у својини или што ће добити велико наследство, да се она могу, због околности за чије постојање њима не припада никаква заслуга, развијати у друштву под повољнијим приликама, да могу живети у друштву под унапред одређеним повољнијим околностима, нарочито економским, нити да они једино могу заузимати извесне положаје. Друштво треба да створи свима исте прилике за живот, те, полазећи од њих, појединци ће радити за напредак друштва, знајући да уживају његову заштиту, и знајући да ће плодови њиховога рада припасти њима и целом друштву, а никако неком другом појединцу. Потребно је да друштво схвати да оно мора да обезбеди бољу и већу правду од оне која данас постоји. Потребно је да друштво отклони сваку могућност неправде и злоупотребе права, јер само тако оно ће моћи да оправда своје постојање. А савремени развој приватнога права, мислимо, пружа оправдања веровања да се човечанство и право налазе на правном путу остварења циља како права тако и свих других друштвених институција: постизању мира и социјалне правде.

Борислав Т. Благојевић

ПРАВНА ПОЛИТИКА

ПРАВНИ ЗНАЧАЈ ПРОЦЕНЕ У БИЛАНСУ АКЦИОНАРСКИХ ДРУШТАВА

Питање на први поглед изгледа само књиговотствено, са гледишта предузећа; фискално, са гледишта државног ерара. — Оно се као такво и третира у пракси. Управном одбору је слободан избор разноврсних солуција, које му пружа суптилна техника књижења, и од тог избора има да зависи, да ли ће биланс бити верна слика стања предузећа, као што треба да је, или само неостварена жеља његове управе. Састављени биланс износи се, истина, пред збор акционара, који га у већини случајева усваја и решава о подели добити, ако је има, али који има право исто тако да врши измене у њему. Комесар надлежне Банске управе, односно Министра трговине и индустрије за подручје Управе града Београда, који присуствује збору, стара се само да буду испуњене све законске форме и прописи друштвених статута око сазивања и одржања збора, као и приликом доношења одлука — а надлежна Банска управа, односно Министар трговине и индустрије, на реферат тога Комесара, одобрава рад збора и зборска акта, не упуштајући се уопште у разматрање завршних рачуна, нити у испитивање њихове исправности. И пошто једино правило, које је поставио Закон о акционарским друштвима о процени вредности приликом склапања биланса, осим тога што је непотпуно и неодређено, нема законске санкције, то збор акционара *de facto* има суверено право о коначном саставу биланса.

Пореске власти са своје стране, имајући у виду искључиво фискалне интересе државне, послужиле се тим билансом, али независно од стања, које је њиме исказано, установиће пореску основицу онако, како то оне буду за сходно и исправно нашле. Овде је законодавац већ много одређенији, јер су у питању државни материјални интереси и зато је он у чл. 74 и следећим Закона о непосредним порезима, детаљно и колико је могуће прецизно, прописао елементе помоћу којих ће пореске власти тачно да установе оно што он сматра оствареним добитком, који је подлежан плаћању друштвеног пореза.

Код привредних предузећа другог облика, са неограниченим или делимично ограниченим јемством, склапање биланса нема ту правну вредност као код акционарских друштава. Јер осим акционара, којима ће биланс да одреди евентуално право на поделу дивиденде, и пореских власти, којима ће биланс да послужи за изналажење пореске основице, биланс је од обобитог правног значаја за трећа заинтересована лица, за друштвене повериоце, чија права, чини нам се, нису довољно заштићена.

Привредна предузећа узимају облик акционарског друштва, не зато, као што то у економским убеницима обично стоји, да би се омогућило стварање великих и моћних предузећа заједницом ситних раштрканих капитала, већ много више зато, да би се ограничила одговорност учесника на износ уписаних акција. Друштвеним обавезама одговара искључиво друштвена актива, која је у принципу једнака пасиви више акцијски капитал. Према томе, овај последњи служи као супергаранција друштвеним повериоцима са правом првенствене наплате испред акционара, који су га уплатили. Санкција овог правила налази се у забрани поделе добити постигнуће у пословној години, ако је капитал услед губитака из претходних година остао оштећен.

То су основна начела овог облика трговачких друштава, које је законодавац усвојио, али чију примену, нажалост, није у довољној мери обезбедио. Биланс није само један књиговодствени докуменат, фотографија и статистички преглед друштвене активе и пасиве, већ је он извор многих права и обавеза како за акционаре (нпр. право на поделу изказане добити), за управни и надзорни одбор (нпр. дужност сазивања ванредног збора, односно тражење отварања стечаја, према величини изгубљене главнице), за државу (разрез пореза), тако исто и за друштвене повериоце, као што смо напред видели. И за тако један важан и основан докуменат, Закон о акционарским друштвима у чл. 71 — потпуно сагласан уосталом са одредбама § 199 Трговачког и мјенбеног закона за Хрватску, Славонију, Банат, Бачку и Барању, и § 214 Трговачког закона за Босну и Херцеговину — поставио је једно једино правило: да се валоризација билансних ставки има да врши по вредности, коју су имале последњег дана пословне године. За нашег законодавца из 1896 године и за тадање привредне прилике код нас, акционарско друштво само по себи представљало је једну новину модерних времена, чији се развитак и сложеност нису могли ни назирати, а камоли предвидети и решити проблеми наших дана. Тако да у данашњем добу лаких и брзих пертурбација вредности, као и самих јединица вредности (монета), процене последњег дана пословне године морају се примити са највећом резервом и без извесних коректива не смеју да служе за основ израчунавања добити, а још мање њене поделе акционарима.

Нека нам је допуштено да са ова два примера из праксе илуструјемо питање које смо поставили и укажемо још боље на сав његов значај.

Има друштва, која су основана у земљи са одређеним делокругом рада, али као афилиације иностраних финансијских концерна. Друштвена главница релативно није велика и она је у целости употребљена у разне инвестиције. Потребан обртни капитал, који по природи посла игра далеко већу улогу, друштво добавља од свог патронизирајућег концерна путем финансијског или робног кредитирања, а осим тога оно се користи и разним већим или мањим кредитима у земљи. На концу сваке године, своја инострана дуговања друштво обрачунава по курсу, који је забележен последњег дана пословне године. Све је то у складу не само са прописима позитивног закона, већ и са установљеном праксом.

Међутим, претпоставимо сада, да наступе поремећаји у односу вредности дотичне монете према динару. Претпоставка сасвим могућа, шта више

веома честа појава ових послератних година; за доказ потсетићемо на пад вредности динара у јесен 1931 године за преко 30%, а затим, пет година касније, на девалвације разних европских монета (француске, швајцарске, холандске, чешке итд.) којима је васпостављен стари однос динара према њима. Јуна месеца 1937 француски франак бележи нов пад, чиме се појављује даља разлика на курсу у корист динара. Све те курсне промене биланси наших предузећа верно региструју. Биланси закључени на концу 1931 и 1932 године исказали су велики губитак; у многим случајевима друштвена главница остала је тешко оштећена. Напротив, биланс за 1936 годину забележио је огроман добитак на курсу; а тамо, где је то дуговање у француским францима, појавиће се нов и доста осетан добитак на разлици на течају и у билансу за 1937 годину. За све то време, међутим, дуговање могло је да остане непромењено; нити се повећало новим задуживањем, нити смањило отплатама. Разлике на течају, које су разни биланси регистровали рачунске су природе и не налазе основа ниукаквим стварним операцијама. Шта више, оне нису коначне, јер до ефективне исплате дуга могу да наступе нове промене у курсу, било у једном, било у другом смислу. Па ипак, ти тако фиктивни, још неостварени добитци, утицали су на право располагања друштвеном имовином у корист акционара, чиме ће можда касније право и интереси поверилаца бити оштећени.

Ове разлике на течају стварају данас велике бриге управи многих друштава, само не са становишта са кога их ми овде посматрамо, већ са гледишта чисто фискалног.

Исти је случај и са лисницом хартија од вредности, ако је реч о сталном пласману. Садржина лиснице остаје непромењена, док годишњи биланси аутоматски региструју промене у курсу и спроводе их као свршену ствар преко рачуна добитка и губитка, а одатле често пута у џеп акционара.

Рекосмо, да су ове разлике на течају брига многих управа, и заиста још 1935 године, када је курс хартија од вредности почео нагло да скаче, Удружење банака у Београду упутило је преставку Министарству финансија, да се разлика на течају хартија од вредности не опорезује. Тај свој захтев обновило је следеће године потпомогнуто у томе од стране Савеза новчаних и осигуравајућих завода у Загребу, после чега Министарство финансија упућује распис Финансијским дирекцијама да „нереализовани добитци или губици на хартијама од вредности не могу утицати на пореску основу друштвеног пореза. Према томе, нереализовани добитци на хартијама од вредности могу се беспорезно уносити у посебни резервни фонд за будуће губитке на течају хартија од вредности.“ Први пут се тада поставило питање рачунских или неостварених, и ефективних остварених добитака и губитака. И Министарство финансија има ту заслугу што је сасвим исправно, иако противно одредби чл. 71 Зак. о акц. друштвима, решило то питање онако, како се оно једино решити требало.

Нажалост, то решење нема сав свој значај, јер нема силу закона, већ вредност обичних административних упустаза; даље, што се њиме оставља друштвима на вољу, да могу али не и морају да резервишу те ванредне разлике на курсу; затим, што се оно ограничава на курсне разлике само хартија од вредности, и на крају, што се њиме регулише само пореско питање.

У § 331 новог Трговачког закона од 28 октобра 1937 године, а који још нема обавезну снагу (§ 513 завршних наређења) налазимо нешто више детаља, али начелно нема никаквих промена. У њему законодавац прописује:

1) да се земљишта, зграде, стројеви, као и све друге инвестиције, које су намењене трајној употреби у предузећу, не смеју у билансу исказивати вишом ценом, од цене по којој су набављене или израђене;

2) да се сировина, полуизрађевина, израђевина, роба и други имовински предмети, који нису намењени трајној употреби у друштвеном предузећу, у билансу исказују ценом по којој су набављени или израђени, а ако је виша од берзанске или тржишне цене, том нижом ценом; и

3) да се вредносни папири, стране валуте и дуговања у иностраној валути, проценују по берзанском течају последњег месеца пословне године, али се законодавац на томе рачунском делу зауставио, губећи из вида, да се све те процене огледају у рачуну добитка и губитка, који би требало

да да мерило стварног резултата друштвеног рада и који служи за основ располагању друштвеном имовином у корист акционара.

De lege ferenda ми бисмо предложили, да се све те курсне разлике, као и разлике, које се покажу при процени нереализоване активе и пасиве, књиже у засебне рачуне (нпр. „разлике на течају“ или „разлике при процени“ и томе слично), и то засебно активне разлике на једном таквом рачуну у пасиви биланса, а засебно пасивне разлике, на сличном рачуну у активи биланса. Тек приликом реализовања односних билансних ставки, скидати са тих рачуна резервисане износе и књижити их тада преко рачуна добитка и губитка.

Активне разлике на страни пасиве, одвојене од рачуна добитка и губитка, без утицаја су на његову употребу; напротив, пасивне разлике, на страни активе, условљавале би поделу дивиденде акционарима постојањем или стварањем одговарајућег резервног фонда за покриће тих евентуалних разлика, уколико се оне буду оствариле.

На тај начин решило би се питање процене „имовинских предмета, који нису намењени трајној употреби у друштвеном предузећу“ — да се послужимо дефиницијом новог законодавца. Али би остало отворено једно друго, на коме се законодавац исто тако зауставио на по пута, а то је питање годишњих отписа код „инвестиција, које су намењене трајној употреби у предузећу.“ Стари закон о њима уопште и не говори; требало је четрдесет година да прођу да би се оне узгред само споменуле! „У сваком билансу ће се код сваке поједине ставке тих предмета извршити и изрично исказати отписи, који морају одговарати стварном смањењу вредности у тој пословној години“.

Каже се бар тако, да закони вреде онолико, колико вреде и судови, који су позвани да их примењују. Код економског законодавства, а нарочито код оног, чија је примена остављена без надзора ни санкције, оно вреди онолико, колико и морал оних, који ће га примењивати. У оцену тог морала нећемо, нити треба да се упуштамо, али би несумњиво било боље и сигурније, када би законодавац и овде учинио корак више и предвидео обавезне минималне отписе, а то није тешко јер их је пракса код озбиљних предузећа универсално усвојила: 2% за зграде и 10% за покретности, машинерије, инсталације и томе слично, а патенти, лиценце и друга права са одређеним роком трајања, у сразмери тог рока.

Законодавац, и правник уопште, не може више да посматра свет заворен у кристалној кули апстрактних начела. Ми живимо данас у једном необично сложеном економском и социјалном систему замршених правних односа, који се не могу регулисати а да се не уђе у склоп тих економских и социјалних факата као и у механизам њихових инструмената. Наука, или тачније вештина књижења и билансирања, један је од основних инструмената привреде.

Ђорђе С. Мијић

СТРАНИ ПРАВНИ ЖИВОТ

НОВИЈИ ПРАВЦИ У ПРАВУ ЗАШТИТЕ ЖИГОВА У ФРАНЦУСКОЈ

Поред познатог и општег прописа § 1382 Code Civile, на основу кога су Французи изградиле тако обимну и богату јудикатуру у области заштите права индустријске својине, а нарочито нелојалне утакмице, у Француској је право заштите жигова регулисано посебним законима од 23 јуна 1857, 26 новембра 1873, 3 маја 1890, 12 марта 1920 о колективним жиговима, 26 јуна 1920, 4 априла 1931, као и одредбама о извршењу од 27 фебруара 1891 и 11 септембра 1920 г.; затим Законом о заштити ознака порекла од 6 маја 1919 и 22 јула 1927 и Законом против лажних ознака порекла од 26 марта 1930 г. Сада се пред законодавним телом налази пројекат једног сасвим новог закона о заштити жигова, који је био предмет исправљања привредних и стручних кругова, с обзиром на новије правце у жиговном праву и потребе модерног привредног саобраћаја. Сматрамо стога да ће бити од интереса,

да се у кратким потезима осврнемо на овај француски пројекат и истакнемо његове карактеристике, имајући у виду да се пројекат закона о изменама и допунама нашег Закона о заштити индустријске својине налази такође пред Народним претставништвом.

Заштитни жиг је свака материјална ознака (*tous signes matériels*), која може да послужи за разликовање робе у промету. Тако жиг може бити: карактеристично лично име или фирма, њен истакнути део, друге разне ознаке, измишљене (фантасте) речи, карактеристична спољашност робе, опрема (паковање) и реципијенти робе, вињете, омоти, састави робе, знаци, пластике итд. Жиг је дискриминативан тј. карактеристичан и способан за разликовање робе у промету, ако је нов. Називи робе и ознаке квалитета нису стога способне да послуже као жиг.

С обзиром на своју правну природу, право жига је једна подврста права својине. Ово право стиче онај, који жиг први употреби. Регистрација жига има првобитно само декларативни карактер: она ствара једну правну претпоставку (разуме се која се може оборити), да је пријавилац стекао право на заштићени жиг. У случају пак, када жиг није био раније нити од стране пријавиоца, нити од кога другог употребљаван, регистрација замењује прву употребу жига. Из овога се закључује, да не постоји принудна употреба жига у вези са његовом регистрацијом.

Пројекат отступа од досадашњег начела регистрације у томе, што оно лице, које за време од пет година употребљава један жиг регистрован на своје име или на име своје фирме, стиче право својине на тај жиг испред свих оних, који су исти жиг без регистрације раније употребљавали. У томе случају регистрација добија конститутивно дејство. Тиме би Француска напустила свој досадашњи систем чисто декларативне регистрације жиговног права и пришла земљама са мешовитим системом, у које спада и наша држава.

Регистрација жигова стављена је у надлежност трговачких судова. Време заштите жига досада је било 15, а сада се предлаже продужење на 20 година, после кога се времена регистрација може обновити. Пренос заштитног жига могућ је са или без предузећа, у целости или деломично; може да се цедира и допусти и право његове употребе (лиценца на жиг). Пренос се може извршити на све могуће начине приватноправног стицања својине. У овоме погледу француско законодавство о жиговима битно се разликује од свих осталих европских закона, по којима је пренос жига дозвољен само заједно са предузећем за који је био везан.

Тужба за поништај жига, као и против регистрације као такве, подноси се редовном суду који је надлежан и за регистрацију жига. Друга врста тужбе била би чисто формалне природе и не би утицала на суштину права својине жига. Претпоставке тужбе за поништај жига постојале би тада, када је употреба знака регистрованог као жига, забрањена, ако жиг није дистинктиван тј. ако нема подобности за разликовање робе у промету, ако је идентичан са другим (туђим) жигом или пак када по коме другом основу није нова и оригинална творевина.

Овлашћеном сопственику жига за заштиту његових стечених права, стоји на расположењу тужба за повреду. Ова се тужба разликује од тужбе по праву утакмице у томе, што тужилац није дужан да докажује ни кривицу ни штету. Претпоставка на тужбу против повреде жига сматра се деликт, као што је: обично подражавање заштићеног жига (*contrefaçon*); злонамерно подражавање (*imitation frauduleuse*); злонамерна примена жига (*application frauduleuse de marque*) и продаја робе снабдевене узурпираним жиговима. Пројекат хоће да забрани и позивање (упућивање) на туђе заштићене жигове као обрасце, рецепте, системе, имитације, врсте итд.

Пројекат се бави и т. зв. „*pièces détachées*“: саставни (припадајући) делови жигом обележени робе могу бити снабдевени упутом (позивањем) на жиг, али само тако, да се не створи пометња у погледу правог порекла робе.

У тужбе за заштиту жигова спадају и оне тужбе које су подигнуте против употребе заштитног жига, подесног да публику доведе у заблуду. До сада је било кажњиво само завођење публике у заблуду у погледу природе робе, а пројекат проширује ову заблуду и на квалитет, врсту, састав, употребљивост и порекло робе.

Нерегистровани жигови, као и они чија је регистрација престала да важи, заштићени су по праву сузбијања нелојалне утакмице. Сопственик права лиценце нема овлашћење на тужбу за повреду жига, али је по судској пракси заштићен на основу права о сузбијању нелојалне утакмице.

Једно право, слично праву жига, признаје француско судско, карактеристичној, — дистинктивној спољашности, спољњем изгледу и облику саме робе, њеном реципијенту, опреми, паковању и омоту, па је та карактеристика ушла и у сам пројекат код дефиниције жига. Иако се у овоме погледу и у другим земљама показује тенденција у привредним круговима, да се прекораче круте границе заштитних жигова, ипак судска пракса и законодавство осталих европских држава тешко прихватају принцип, да сама роба својим обликом себе у промету разликује и послужи као жиг.

За странце при заштити жигова у Француској није потребно обавезно заступање, нити доказивање заштите истога жига у земљи порекла.

У пројекту се предвиђају још и одредбе које се односе на нелојалну утакмицу, која у Француској није регулисана посебним законом.

То су у главном важније карактеристике пројекта ове новеле, инспирисане јудикатуром и потребама савременог привредног живота, што би требало имати у виду при новелацији нашег законодавства из исте области.

Љуб. Мирковић

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

КОЛЕБАЊЕ У СВЕТСКОЈ ПРИВРЕДИ

Почев од пролећа прошле године примећује се извесно колебање у светској привреди. Успон је прекинут. У пролеће и у јесен заблежен је пад цена сировинама, а осим тога и берзански крахови. Епицентар је, као и код велике кризе од 1929/31 у Сјед. Амер. Државама. Настале су полемике између економиста: налазимо ли се на прагу нове светске привредне кризе? Налазимо ли се можда већ у јеку саме кризе? Хоће ли она бити истих размера и истих последица као ранија? Или је ово само кратко назадовање, а не сигнал праве привредне кризе?

Мислимо да је код овакве полемике пре свега потребно да се јасно дефинишу појмови, те да не дође до конфузије у схватањима. Дешавало се, наиме, у прошлости да су једни сматрали за привредну кризу оно што други нису, и да су се тако сукобљавале речи, а да се при томе није сукобљавао мисао. Дакле, шта уопште зовемо привредном кризом?

Постоје три појма привредних криза.

Први појам односи се на привредну кризу као једну општу појаву патолошког карактера, један потрес који у извесним временима задеси целокупну привреду, заустави је у њеном развићу, уздрма је и уназади — и отвори еру новог привредног уређења. Тај појам своди обично узроке привредних криза на чиниоце који су страног порекла, тојест који не стоје у органској вези са развојем самога економског организма. Један пример таквих егзогених узрока јесу технички проналасци и усавршавања. Присталица овог објашњења био је, на пример, познати амерички економист Веблен.

Други појам кризе претставља је као општи феномен, али не патолошког карактера, већ као једну нормалну појаву, као редовног пратиоца развоја привредног система, као нужну фазу у томе што се назива конјунктурално кретање привреде. Према овоме схватању, привредне кризе само су застоји, одн. прелази из фазе просперитета у фазу депресије, у којој ће се новостворени производни односи пречистити. Криза је, дакле, по овоме схватању једна фаза конјунктурног циклуса, као што су то депресија, оживљавање, просперитет. Ово је схватање већина модерних економиста.

Најзад, трећи појам криза одваја се од прва два по томе што се односи не на опште, већ на делимичне или специјалне кризе. Кризе се могу јавити или само у извесним гранама привредним (на пример аграрне, индуст-

стриске, трговачке кризе) или у извесној фази привредног процеса (на пример кризе производње, кризе промета, кризе расподеле). Осим тога, саме кризе у појединим гранама могу бити било функционалног карактера (на пример криза аграра услед рђаве жетве) било структуралног карактера (на пример криза занатства услед развоја индустријске радиности).

Од ова три појма онај други најважнији је. Капитализам је један израђен економски систем, чије законе ми већ сада добро познајемо. У такве законе спада и закон његовог цикличног развића, који су поставиле и расветлиле т. зв. органске теорије. Оне су данас и владајуће. Оне у кризама виде једну појаву својствену капиталистичком систему, и које су само нужне фазе у оквиру конјунктурног развића привреде. Кризе суперпродукције познате су само у доба капитализма (раније су бележене кризе несташнице и т. сл.), и јављају се углавном периодично и са доста сличним симптомима. Појам криза по овом схватању улази у појам конјунктуре. Модерна наука о кризама субсумира се под науку о конјунктури.

Но, треба и овде учинити једну разлику. И код овог појма криза као органског и општег феномена капиталистичке привреде, постоји једно разликовање: извесни економисти сматрају кризом само ону појаву општег карактера која је у исто време и један општи слом у привреди. По њима, кризе носе извесан катастрофалан карактер у себи, и, када тога обележја нема, онда нема ни кризе, већ обичног прелазу из просперитета у депресију. Такво је, на пример, схватање професора Буњасјана или професора Ледерера.

Други теоретичари, напротив, сматрају кризом сваки прелаз из фазе просперитета у фазу депресије, без обзира на то да ли је тај прелаз праћен катастрофалним појавама у привреди или не. Ти теоретичари најчешће обраћају главну пажњу на кретање цена, и саму појаву пада цена обележавају као прелаз из просперитета у депресију. Такав појам кризе заступају на пример професори Афталион и Лескир.

Због овог разликовања предложио је познати амерички стручњак у овим питањима, У. К. Мичел, да се израз „криза“ употреби само за ону прву категорију, тојест за оне прелазе који повлаче за собом и катастрофалне појаве пропадања, застоја, итд... За оне прелазе друге врсте, благе и без катастрофа, Мичел је предложио израз recession, који би се још најбоље могао превести са назадак, или прекид; код познатог немачког стручњака Шпитхофа наилазимо на назив Niedergang, а у француској новијој литератури одомаћио се израз régression.

Овако пречишћен појам кризе постаје јаснијим и дефиниција њена могла би се дати у овој одређеној форми:

„Привредна криза је онај прекид у развоју капиталистичке привреде који је општег и катастрофалног карактера“.

Тај прекид јавља се обично на прелазу из фазе просперитета у фазу депресије, али то не мора увек бити. Постојали су периоди (на пример у другој половини XIX века) када правих криза у горњем смислу није ни било. Праве кризе садрже, дакле, два битна обележја: оне морају бити опште; оне морају бити праћене катастрофалним последицама. Где нема тих обележја, нема ни праве привредне кризе.

*

Овде је сада потребно једно даље објашњење. Ако је криза прекид привредног развића, у чему се тај прекид састоји, како се он испољава?

Овде се, нажалост, не може дати сасвим прецизан одговор. Зависиће, наиме, од појединих теорија како ће да обележе и опишу ту појаву прекида. Теорије које приписују кризу несташници капитала виде њихов први симптом у дизању каматне стопе. Теорије које објашњавају кризе опадањем предузимачког полета, сматрају као први знак кризе попуштање стопе профита. Теорије које своде кризе на недовољну потрошњу маса налазе у првом слабљењу цена симптом регресије. И тако даље. Не може се, дакле, рећи категорички када почињу кризе. Постоје, уосталом, многобројни „симптоми“ кризе, који јој обично претходе и наговештавају је. Сам берзански крах у Њујорку у 1929 години није дошао изненада, већ је још током те године, пре октобра месеца, забележено извесно попуштање послова, па се симптоми могу назрети чак и у 1928 години. Уосталом, и сâм берзански

крах од октобра 1929 у Њујорку, може се пре сматрати као један симптом, један весник кризе, јер је она стварно надошла тек 1931 године. Исто тако, било је јасних симптома и код кризе из 1921 године. Њу је неколико месеца унапред претсказао Харвардски институт за истраживања. Тешко је, дакле, рећи тачно где и када почиње привредна криза. А исто је тако тешко дати тачну анализу феномена кризе, јер то опет зависи од теорија, од интерпретације. Кризе се обично описују као падови предузећа и банака, опадање трговине, пораст незапослености итд... То је лепо. Но, то је опис, излагање статистичког материјала. Друго је, међутим, пронаћи у томе мноштву чињеница шта је битно, дати суштину и објашњење тог феномена. Обично се каже да се криза поглавито манифестује ишчезавањем или огромним опадањем профита. То је доста једнострано посматрање проблема. На ову чињеницу добро је у своје време указао Момбер, констатујући да се појава кризе и конјуктуре углавном посматра кроз призму предузимачке делатности. Цео проблем добио би, на пример, други вид када би се узео са гледишта потрошача. У социјалистичкој привреди нема „криза“ у горњем смислу. Та дефиниција вреди само за капиталистички режим. Па и у капиталистичком систему појава кризе мења унеколико свој облик. У монополистичком капитализму криза више није онако нагла, оштра и брза као што је била раније. Отуда би, можда, и њену дефиницију, требало мењати и прилагодити је монополистичком облику капитализма. Но, овде сада настаје друго једно питање: је ли монополистичка привреда — капитализам? Многи економисти то поричу. Ствар се, дакле, компликује. Улазимо у врло спорна питања. Зато је најбоље држати се оног уобичајеног појма кризе, који карактерише прави, „зрели“ капитализам. Криза је попуштање послова и успелења, које је опште и које је праћено катастрофалним последицама по целу привреду.

Када смо тако, сумарно, окарактерисали привредну кризу, онда се питамо: како ћемо то схватање да применимо на садашње стање ствари? Ако погледимо у статистику, онда констатујемо да је почетак извесног застоја примећен пре годину дана, а да од прошле јесени постоји назадовање цена на велико. Међутим, подаци о самој производњи не показују застој, већ у већини земаља производња и даље напредује. Ето већ дилеме. Шта ће се узети за мерило? Попуштање цена на велико несумњив је симптом — бар је у прошлости служио као добар барометар. Међутим, не треба губити из вида да и код овог посматрања ствари, право тежиште не лежи у ценама на велико, већ у кретању профита. Предузимачка је добит та која је још увек стварно мерило побољшања или погоршања. Попуштање или јачање у конјуктури може се ценити према опадању или порасту стопе профита. Нажалост, немамо добро организоване статистичке службе за кретање профита у свету. Остаје нам да просудимо ситуацију према симптомима које имамо. Падови цена и крахови на њујоршкој берзи могу се пако протумачити као предзнаци наставка одн. кризе. Свака је криза имала своје предзнаке. У прошлој кризи имали смо симптоме у 1929 год., а права се криза појавила тек 1931 године. У садашњој ситуацији могло би се пре говорити о једној регресији, која је већ пошла из Сједињених Америчких Држава и која ће можда захватити само капиталистички развијене државе.

Но, ова се регресија може лако претворити у праву економску кризу, са свима општим и катастрофалним последицама које је прате. Зар није та криза неминовна? Или је она само могућа, или напротив, мало вероватна? — Склони смо да верујемо да ће светска привреда проћи само кроз регресију, у коју је већ ушла, а привредна криза уколико би се и појавила не би могла имати размере прошле привредне кризе. Из ових разлога: 1) У светској привреди ишчезле су аномалије наслеђене од рата; 2) репарације су збрисане и тиме је отклоњен велики узрок поремећаја; 3) пољопривреда се налази у бољој ситуацији но 1929 године, када је већ била разорена вишегодишњом аграрном кризом; 4) велика искуства у монетарној политици, специјално девалвације, показала су начин да се стане на пут бруталном опадању цена и прихода; 5) у већини земаља прави капиталистички сектор привреде који је стварно и подложен циклничким флукуацијама, знатно је сужен у корист национализованог или бар „диригованог“ сектора; 6) незапосленост је данас мања у свету но 1929 год., а владе имају доброг искуства са политиком јавних радова; 7) темпо рационализације и структурних промена

изгледа да је попустио; 8) најзад, политика наоружања спречава ширење дефлације. Год. 1914 рат је прекинуо привредну кризу. Исто дејство има данас горостасно наоружање великих земаља.

Ето шта су главни разлози, који говоре у прилог претпоставци да интензитет и замах једне нове привредне кризе неће бити као прошлог пута. Њима још треба додати тај факат да је у већини земаља дошло до развијене контроле кредита и промета капитала, што мора имати за последицу да ублажи диспропорције које могу настати услед анархистичког карактера капиталистичке привреде. Тај факат, као и факат да данас немамо ону акутну аграрну кризу с којом је светска привреда ушла у 1929 годину, то су две веома важне чињенице, које треба стално имати у виду. Сви су, наиме, економисти сложни у томе да и интензитет и ширина прошле привредне кризе има највише да се припише томе што се она надовезала на велику аграрну кризу, која је већ увелико дејствовала 1926 године.

Д-р Тихомир Ј. Марковић

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

НАДЛЕЖНОСТ ВЛАСТИ ОПШТЕ УПРАВЕ ПО ДРЖАВИНСКИМ ПРЕДМЕТИМА

I. Државина је установа приватног права, нормирана одредбама Грађанског закона (§§ 198—210). Она, према § 198 ГЗ, претставља једно фактичко стање у коме се држалац понаша као сопственик, иако то није, и жели да то стање и даље задржи. А закон и томе фактичком стању признаје изванстан правни значај и држаоцима пружа могућности заштите. По § 201 ГЗ „Кад једну ствар правично држиш, имаш право држати је, и другога одбити и искључити. Ако ли ти имаш право на државство или притежање, а други ствар држи, то силом ниси властан онога из државине избити и искључити, него ћеш код суда помоћи тражити“. Закон дакле и фактичко стање признаје као исправно, без обзира на правни основ на коме се заснива, и искључује могућност самовласног заузимања односно искључења постојећег држаоца. А с друге стране закон допушта тражење судске помоћи и доказивање јачег права (на држање) — §§ 201 и 223 ГЗ. Према томе и у области државине, иако фактичког стања, може бити спора. У оваквом спору не расправља се о праву, пошто је државина фактичко стање, већ о основу по коме се долази у положај држаоца, односно, по тексту § 223 ГЗ, само о јачем праву на држање. При томе лице са поузданијим основом за државину успеће у спору према лицу са слабијим основом или и без овога. Осим тога и само држање, без обзира на основ на коме се заснива, претставља за држаоца преимућство у односу према другом лицу које на државину претендује, јер у случају сумње „држи“ се (§ 202 ГЗ) „да је на онога страни право, који управо ствар држи“ или (по § 223 ГЗ) „у случају равног права првенство припада притежатељу ствари“. И већ по томе што је државина установа приватног права, спорови о овој спадају у надлежност редовних судова као и сви други приватно-правни послови. Ова надлежност није уосталом ни у пракси спорна, јер судови ову нису никада одбијали, уколико су иначе пред њих спорови ове врсте долазили.

Питање је само, који ће од претендата на државину покренути спор о државини. А то је важно нарочито с обзиром на закону претпоставку из § 202 ГЗ, према којом је фактички држалац претежнији при једнаким условима од онога који нема државину. Због ове претпоставке људи у практичном животу прибегавају разним довитљивостима помоћу којих самовласно и мимо вољу пређашњег држаоца, доводе себе у положај држаоца; претстављају то своје ново стање као стање које траје од давнина, и на тај начин доводе противника у ситуацију да он покрене државински спор, у коме, лишен државине а тиме и законске претпоставке из § 202 ГЗ, има мање изгледа на успех.

Грађански судски поступак који је важио на територији Србије није садржавао никаквих специјалних одредаба које би омогућавале да се на је-

дан брз и ефикасан начин заштити постојеће стање у погледу државине, односно да се ова успостави у колико би било поремећено самовласним поступком другог лица, без обзира на спор о државини који би незадовољна странка могла покренути. А ту празнину овог закона допуњавале су одредбе § 375 а старог КЗ, којима је нормирано иступно дело самовлашћа и прописане санкције, а овај законик је данас у важности уколико се односи на иступе (част трећа — §§ 310—395 КЗ). Извиђање и суђење иступа стављено је у надлежност општинских и полицијских власти, односно власти опште управе према чл. 17 и 19 ЗУУ, полицијском уредбом од 1850 г., те по томе основу ове власти одлучују о државини односно о заштити постојећег стања у погледу државине.

У § 375 а КЗ прописана је казна за онога „Ко самовласно (без насиља) завати или присвоји што од земље општинске или правитељствене, или општенародне“ и одређено да се томе „одузме што је завати... па потом да се упуту да код суда подигне редовну тужбу противу оног, у кога се државини земља затекла, ако мисли да на исту јаче право има“. Осим тога одређено је да се тако има поступити и са оним „који би приватно какво добро на горњи начин заузео...“ По полицијској уредби власти опште управе има да утврди постојање дела самовлашћа, изрече казну заузимачу, заузету земљу врати у државину пређашњем држаоцу, и поред тога заузимачу упуту на грађанску парницу, уколико овај иначе полаже на државину дотичног предмета. На овај начин власти опште управе расправљајући о иступној кривци одлучују и о приватноправном питању тј. о постојећем стању у погледу државине и о установљењу тога стања у колико је поремећено самовласним поступцима другог лица, које иначе своје претензије на државину може остварити само у грађанском спору.

Али за иступне кривице прописана је застарелост од шест месеци (§ 4 Зак. о продужењу важности зак. прописа о кажњавању иступа), те би стога ове власти могле на наведени начин одлучивати о постојећем стању у погледу државине, односно о васпостављању овога, само у року од шест месеци рачунајући од дана извршеног дела. Међутим у последњем ставу наведеног § 375 а КЗ прописано је да власт, у случају застарелости кривице, има по оцени доказа одлучити „која ће страна, као јача, остати у државини спорног земљишта, ... а слабију страну... упутиће на спор надлежном грађанском суду“. На овај начин регулисано је последњим ставом §-а 375 а КЗ једно чисто грађанско процесноправно питање, јер власт опште управе има увек да одлучује који ће од претендената на државину остати у државини а који водити грађанску парницу и тако сносити терет доказивања, без обзира на то када је дело самовлашћа извршено.

Међутим нови Законик о судском поступку у грађ. парницама (ГРПП) од 1929 г. предвиђа специјалан поступак по питању заштите постојећег стања у погледу државине под насловом „Нарочити прописи за поступање по тужбама због сметањаседа (државине)“ — §§ 548—554. У његовом § 548 прописано је: „У поступку по тужби због сметањаседа ствари или права, када се тужбом захтева само заштита и повраћај последњег стањаседа, вредике посебни прописи § 549 до 554. Такве тужбе морају се поднети у року од тридесет дана пошто тужилац сазна за сметање...“ Даље, у § 551 одређено је да се расправа има ограничити „на претресање и доказ чињенице последњег стањаседа и насталог стања, а искључено је свако претресање о праву на посед, о наслову, поштењу или непоштењу (савесности или несавесности) поседа или о захтевима оштете“. Коначни закључак, према § 553, има се ограничити на то „да се привремено уреди фактичко стањеседа...“ и тиме се „не спречава доцније остварење права на посед и захтева који од овог права зависе“.

Према свему овоме и § 375 а КЗ и наведене одредбе новог ГРПП у вези § 201 ГЗ, пружају могућност заштите постојећег стања у погледу државине, независно од права других који на ову претендују, јер се њима оставља да своје претензије могу остварити путем грађанског спора. Разлика је између једних и других у томе, што прва два става § 375 а КЗ предвиђају поред успостављања пређашњег, односно последњег, стања у погледу државине и казну као специјалну санкцију, док по одредбама ГРПП и § 201 ГЗ тога не може бити. С обзиром на ту разлику ови се прописи не искључују и странка

повређена у државини може поднети или тужбу суду због сметања поседа по одредбама ГРПП, или тужбу власти опште управе за дело иступног самовлашћа из § 375а КЗ. Осим тога овим није искључена могућност истовременог покретања поступка код обе власти, пошто иначе кривично поступање не искључује грађанско, и обратно.

Али последњи став § 375а КЗ је у опречи са наведеним одредбама ГРПП. По њему, и поред тога што је дело самовлашћа застарело, према чему би се кривични поступак имао прекинути, овај поступак се мора водити само ради одлучивања о једном грађанском процесно-правном питању, тј. која ће странка остати у државини, а која водити грађанску парницу и према томе сносити терет доказивања. Ова одредба могла је и опстати у време старог ГСП, у коме није било специјалних одредаба за судско поступање у коме би се имало одлучивати само о постојећем стању у погледу државине, те је у овом погледу служила као допуна. Али како је сада новим ГРПП ова материја уређена, и то на другој основи, јер тужбу због сметања поседа има да поднесе само она страна која је ометена у поседу (државини); онда је тиме укинут последњи став § 375а КЗ по начелу *lex posterior derogat priori*. Ово тим пре, што је у § 2 УЗ за ГРПП прописано да поступање на снагу овог закона „престају важити сви прописи других закона, уредаба и наредба о предметима, који су уређени тим новим закоником, у колико нису овим уводним законом остављени на снази.“ А овим законом је према изложеном уређен предмет о коме је реч у последњем ставу § 375а КЗ, док овај није УЗ остављен на снази, што значи да је тиме укинут. У овоме смислу донео је Држ. савет пресуду бр. 21261/37 од 24 новембра 1937 год. која гласи:

„В. Б. и М. тужили су В. Р. код општине у В. тврдећи да је овај заузео њихово заједничко појиште у потесу „Свињчине“ и на тај начин их самовлашћу искључио од уживања истог. Тражили су да га општина осуди на казну и повраћај дотичне имовине у првобитно стање тј. у њихову заједничку државину. По проведеном извићању општина је утврдила постојање иступног дела самовлашћа из § 375а старог КЗ, за које би му се и казна имала изрећи. С друге стране општина је својом пресудом констатовала да је дело застарело и по томе основу ослободила В. Р. од казне. Но и поред овога пресудом је расправљено, у смислу последњег става § 375а КЗ, да оптужени дотично земљиште поврати у првобитно стање тј. у заједничку државину са тужиоцима и упућен на грађанску парницу у колико иначе сматра да на дотично земљиште има искључиво право. — Жалба В. Р. одбачена је спорним решењем Среског начелства, противу кога је даље покренуто спор код управног суда, а који је спор расправљен ожалбеном пресудом. — Овом пресудом одбачени су поред осталих и приговор ненадлежности општине да расправља питање државине дотичног земљишта независно од тога што је дело за које је оптужен застарело. Суд је при овоме ставио на основу, да је изрицање казне за иступе стављено у надлежност општинама и да је део старог КЗ о иступима, међу којима и § 375а, остао и даље у важности и поред новог кривичног закона, којим нису обухваћени иступи, као и поред одредаба новог ГРПП. С обзиром на то тужба је овом пресудом одбачена. — Држ. савет међутим, по размотрењу жалбе, ожалбене пресуде и осталих аката овога предмета, нашао је, да наведено гледиште управног суда није у сагласности са законом, услед чега ова пресуда не може опстати. — Стоји разлог пресуде да је стари КЗ, у колико се односи на иступе, па према томе и § 375а КЗ, остао у важности и после ступања на снагу новог кривичног закона. Али с друге стране у § 375а КЗ није нормирано само дело иступа самовлашћа и казна за ово, дакле кривично дело, већ поред тога и једно чисто грађанско-правно питање. Наиме, у последњем ставу § 375а прописано је да власт у случају застарелости има расправљати и о државини дотичног земљишта до расправе грађанске парнице, на коју ће упутити слабију страну. Новим ГРПП од 1929 г. прописан је нарочити поступак по тужбама због сметања поседа (државине) (§§ 548—555), и то на сасвим другој основи, о чему расправљају само редовни судови. Осим тога у § 2 УЗ за ГРПП прописано је, да по ступању на снагу ГРПП „престају важити сви прописи других закона, уредаба и наредба о предметима, који су уређени тим новим закоником, у колико нису овим уводним законом остављени на снази.“ Како је питање

поступања по тужбама због сметања поседа (државине) уређено овим законом, и то на други начин него у последњем ставу § 375а КЗ, као што је напред изложено, а УЗ није овај пропис (последњи став § 375а КЗ), који иначе говори о истој материји, нарочито остављен на снази, излази, да је овим законом укинут. — Управна власт према овоме није надлежна да при примени § 375а КЗ, а у случају застарелости кривице, изриче (по последњем ставу § 375а КЗ) која ће страна остати у државини земљишта као јача у праву, а која упутити на грађанску парницу, пошто су за то меродавни прописи ГРПП и о томе одлучује суд. — Како је овде општина супротно поступила, јер је одлучујући о томе која ће страна водити парницу, и пред тога што је кривица из § 375а КЗ, застарела, и В. по томе основу ослобођен од казне, решавала о предмету који не спада у њену надлежност, — онда је њена пресуда противна закону и на штету интереса В. Р. А то важи и за спорно решење Среског начелства којим је пресуда општине ослабљена. — Тужба В. Р. према овоме била је умесна, те је стога управни суд имао уважити и спорно решење поништити. Како је у ожалбеној пресуди противно поступљено, с обзиром на гледиште које иначе према наведеном одговара закону, то и ова пресуда не може опстати. — Са ових разлога Држ. савет је морао жалбу уважити а пресуду преиначити, а уз то и пресудити да се спорно решење ништи“.

С обзиром на ово гледиште, надлежност власти опште управе по оваквим предметима своди се само на случајеве из прва два става § 375а КЗ, тј. када застарелост дела није настала, док је искључена у случају застарелости дела по последњем ставу истог прописа. Међутим из праксе је познато, као најчешћи случај, да се лица лишена државине обраћају властима опште управе по истеку рока застарелости, те се тако расправља само о томе којој ће се страни оставити државина, а која упутити на парницу, што је за њих главно питање. Према томе ово ново гледиште претставља једно несумњиво растеређење управне власти.

Али и под претпоставком да се повређени држаоци обрате овој власти и пре настале застарелости (дакле у случајевима прва два става § 375а КЗ) из праксе је такође познато да због нагомиланости предмета настаје застој већи од шест месеци, било код управних власти првог и другог степена, било код управних судова и Држ. савета, пошто се и по овим предметима може покренути административни спор (одлука Опште седнице Држ. савета бр. 13619/33), и тако настати застарелост. А та евентуалност, поред дужине овог поступања, има странке да определи пре за суд, него за управну власт.

Најзад, овде ваља нагласити да лица која се по оваквим предметима обраћају управној власти, могу доћи и у гори положај од оних који иду на суд, јер у случају настале застарелости у току поступања губе и могућност подизања тужбе због сметања поседа која је такође везана за рок.

Према овоме, гледиште заузето у приказаној пресуди од већег је значаја него што би се на први поглед могло закључити. Практично оно значи растеређење и управне власти и управних судова од предмета ове врсте.

II. По завршетку првог дела овог чланка дошла су ми до руку: два расписа Министарства унутрашњих послова III бр. 18075/34 и III бр. 44169/34, у којима се третира ово исто питање и даје упуство нижим властима; затим једна одлука Касац. суда у Београду бр. 74/34, донета по питању насталог сукоба надлежности између управне и судске власти по таквом предмету; и расправа д-ра Франје Горшића, генералног инспектора унутрашње управе, под насловом „Заштита државине (поседа) у Србији са посебним обзиром на подручју Аел. суда у Београду“, издата у Прагу 1934 г У овим расписима и расправи д-р Г. даје се §-у 2 УЗ за ГРПП много шири значај од онога који је изложен у претходном делу овог чланка, те би стога и моје излагање, поред приказане пресуде Држ. савета, остало непотпуно, ако се и на ове не би осврнуо, бар у ономе што претставља битну разлику гледишта, па то накнадно чиним.

У распису Мин. унутрашњих послова III бр. 18075/34 узето је, да је увођењем у живот ГРПП на територији Беогр. аел. суда укинут у целости § 375а КЗ. То је изведено из § 2 УЗ за ГРПП, према коме престају важити дотадашњи правни прописи о предметима уређеним ГРПП. Даље су у овоме изложени разлози којима се доказује да је на дејство § 2 УЗ без утицаја

доцнији закон о продужењу важности законских прописа о кажњавању иступа из 1929 г., и најзад да се према томе „мора закључити да је одредбом из чл. 2 УЗ у вези одредаба § 44 ст. 1 бр. 4, § 68, § 84, § 89 као и § 548 до 554 ГРПП стављен ван снаге цео § 375а срп. КЗ, услед чега нема више места кажњавању иступног дела самовлашћа нити давању заштите државине од стране полицијске власти. На територији која сачињава подручје Апел. суда у Београду, почев од 1 јануара 1934 г., свеколико давање заштите државине спада у искључиву надлежност Среских судова (possessorium summarissimum)“.

После овог расписа нека општина, којој је била предата тужба за иступно самовлашће из § 375а КЗ, доставила је ову тужбу Среском суду као надлежном за доношење одлуке у смислу тога расписа. Али срески суд је донео одлуку којом се огласио ненадлежним да расправља по тужби за иступну кривицу, пошто у његову надлежност не спада одлучивање о иступима. Тако је настао негативни сукоб надлежности, који је расправлио Кас. суд одлуком бр. 74/34. У овој одлуци Касац. суд је узео, да је за доношење одлуке о поднетој тужби за претстављено кривично дело самовлашћа надлежна општина, пошто то спада у њену надлежност према § 4 Полиц. уредбе. Што се пак тиче питања сметањаседа, које према § 44 ГРПП спада у надлежност среских судова, то питање може бити предмет судске одлуке када се интересовано лице обрати на суд на начин предвиђен у поменутом закону.

Али како су доцније неке управне власти узеле да је после наведене одлуке Касац. суда изгубио важност напред наведени министарски распис, Министарство је издало други распис III бр. 44169/34 којим објашњава да први распис није ниуколико доведен у питање одлуком Касац. суда према којој свака власт има да одлучи о захтеву који јој је поднет. Осим тога објашњено је да се у случајевима из прва два става § 375а КЗ има донети одлука да се ислеђење не отпочиње пошто нема дела које би се по закону могло казнити, а уз то подучити странку да се тужбом мора обратити среском суду. У случају пак посл. ст. § 375а КЗ, одређено је овим расписом, да власт има донети одлуку о својој ненадлежности, а опет уз поуку да се странка мора обратити тужбом среском суду. — Овим другим расписом према овоме само је потврђен први уз додаток извесних детаља.

Ово гледиште из наведених расписа у свему је у сагласности са гледиштем д-ра Г. изложеним у поменутој расправи (стр. 22—29). Она су у сагласности не само по крајњем резултату, већ и по самом начину излагања и третирања овог предмета, са разликом што је оно у расправи д-ра Г. детаљно обрађено и то у вези са другим питањима која овде долазе у обзир. Али је неоспорно гледиште д-ра Г., да је §-ом 2 УЗ, у вези одредаба о надлежности среских судова и поступању по тужбама због сметањаседа, укинут § 375а КЗ у целини.

Цела материја у овој расправи обрађена је врло брижљиво, са много навода и поређења из стране и домаће литературе, података из праксе и упоређења аустр. законодавства, као изворног, са србијанским, те по томе д-ру Г. треба одати признање. Али с друге стране његово излагање, можда због тога што је претежно теориско, и доведено у везу са начином уређења овог предмета у аустриском законодавству, удаљило се, по моме мишљењу, од наших позитивних законских прописа.

Тачно је да одредбе ГРПП, о поступку по тужбама због сметањаседа (§§ 548—554) воде у крајњој линији ка заштити постојећег стања у погледу државине, као што је то случај и са одредбама § 375а КЗ. Али при томе ипак не треба сметнути с ума да су то две сасвим различите ствари. Јер ГРПП, као формално право, не даје стварно никакву заштиту, већ само одређује једну форму судског поступања кроз коју има да се проведе она заштита коју даје материјално грађ. право (§ 201 ГЗ). А одредбе § 375а КЗ јесу такође одредбе материјалног права, и то права сасвим друге врсте. Материјално грађанско право забрањује (§ 201) ономе који претендује на државину предмета, који стварно други држи, да силом (односно самовласно) искључи стварног држаоца и упуђује га да од суда помоћ тражи. Материјално кривично право отишло је и даље. Оно није схватило самовлашће, које и ГЗ забрањује, као предмет искључиво грађанске природе, већ и као ствар јавног поретка у погледу имовинском. Стога је, независно од ГЗ нор-

мирало у § 375а КЗ кривично дело самовлашћа и предвидело санкције за исто. Наређења ГЗ (§ 201) и наређења КЗ (§ 375а) воде у крајњој линији истом циљу тј. заштити постојећег стања у погледу државине, не искључујући могућност вођења државинског спора ономе који претендује на државину. Али при свем том та заштита је различита. Јер ГЗ штити грађанина односно његову имовину, а КЗ кроз грађанина правни поредак. Због те разлике ове се одредбе не искључују и могу увек да стоје једне поред других.

Процесно грађанско право, као формално, прописује форму у којој се може пружити судска помоћ у случају кад неко поступи противно наређењу материјалног грађ. права, тј. када неко и мимо суд заузме предмет који други држи, без обзира на његово евентуално право које би у спору и могао остварити. Процесно кривично право даје форму поступања у случају повреде наређења материјалног кривичног права.

Ранији ГСП, као формално грађанско право, није давао форму за брзу и ефикасну судску помоћ за случај кад неко, и мимо одредбу ГЗ, истисне другога из државине тако да држалац лишен државине води државински спор, те је услед тога наређење ГЗ остало неизвршљиво. Садашњи ГРПП, ту фазу даје у одредбама §§ 548—554, и то нема никакве везе са одредбама § 375а КЗ (прва два става).

Као што су наведена наређења ГЗ и КЗ о забрани самовласног заузимања, могла стајати једно поред другог не искључујући се, тако она остају и даље, јер у том погледу није дошло ништа ново. Нови ГРПП донео је новину само у толико, што је омогућио примену наређења ГЗ (§ 201) као материјалног права. Он нема никакве везе са КЗ, односно са његовим § 375а (бар у погледу прва два става).

Још мање се може узети да је §-ом 2 УЗ укинут у целости § 375а КЗ. По њему, ступањем на снагу ГРПП „престају важити“ сви правни прописи „о предметима који су уређени тим новим“ ГРПП. А ГРПП одређује судско поступање у грађанским парницама, што произлази већ из његовог назива, а већ по томе нема никакве везе са КЗ односно са његовим §-ом 375а (прва два става). А оно што није уређено ГРПП, као што је случај са прва два става § 375а КЗ, то по §-у 2 УЗ не престаје важити. Закључак је, да су прва два става § 375а КЗ још увек у важности.

Кривично дело из прва два става § 375а КЗ јесте дело које се прогони по тужби приватног лица, односно лица повређеног у мирном уживању државине. Да ли ће повређени, односно државине лишени држалац поднети тужбу надлежној власти против извршиоца дела или неће, то је ствар његовог одлучивања. Исто тако ствар је његовог одлучивања, да ли ће поднети тужбу суду по ГРПП због сметања поседа. А одлучивање се на један или други поступак с обзиром на поверење у власт која поступак проводи, брзину поступања, висину трошкова поступка и др. При томе он не мора ни да бира само један поступак, већ, ако сматра да му је потребно, може оба поступка истовремено покренути, јер законске забране за то нема. Др. Г. у својој расправи (стр. 26) ту могућност искључује с позивом на §§ 327 и 328 ГРПП. Међутим то такође не стоји, јер ГРПП искључује могућност прекретања друге грађанске парнице по истом предмету, било код истог било код другог суда, што значи да је искључена друга парница која се води по истом закону, а не и кривично поступање, по другом закону, као што би овде био случај.

ГРПП уређује само онај случај који је био предвиђен у последњем ставу § 375а КЗ. Овим ставом није нормирана никаква кривично-правна материја и, с обзиром на то, није му ту ни било место. Ако је овај став ипак на овом месту постављен, то је учињено с обзиром на околност да су полицијске власти по прва два става расправљале о кривичном делу самовлашћа и тиме о успостављању поремећеног стања у погледу државине, те је тако била најближа овој материји, у недостатку ма каквих прописа ондашњег ГСП о поступању по тужбама због сметања поседа. По овоме пропису власт има услед застарелости дела из прва два става, да одлучи по оцени доказа која ће страна „као јача“ остати у државини, а која ће се (слабија) упутити на парницу. Другим речима, власт има да одлучи, на чију ће страну пасти терет доказивања у евентуалном државинском спору. При том ово одлучивање није везано ни за какав рок, према чему власт о томе увек има да одлучује, без

обзира кад је дело самовлашћа учињено. ГРПП, у својим одредбама §§ 548 до 554, има такође за циљ одређивање положаја странака у евентуалном државинском спору, само што то везује за рок и иначе уређује на другој основи. По њему (§ 548) тужбу због сметања поседа подноси само депоседирани држалац, и то само у року од 30 дана од сазнања за сметање, дакле док су још свежи трагови као докази о постојању његове дотадашње државине. Ако у овоме поступку успе са својом тужбом, тј. ако докаже да је био последњи држалац и да је у уживању државине ометен од друге стране, онда ће по коначном закључку суда (§ 553) понова доћи у државину, а на противну страну ће пасти терет доказивања у евентуалном државинском спору, да има јачи основ за држање односно да има јаче право (на држање) по § 223 ГЗ. И кад је материја из последњег става § 375а КЗ друкчије уређена одредбама §§ 548—554 доцнијег ГРПП, онда је тај став укинут §-ом 2 УЗ, као што и Г. налази.

Питање је још, какав је положај оног државине лишеног држаоца који није поднео ни тужбу суду због сметања поседа у року од тридесет дана, нити кривичну тужбу за дело из § 375а КЗ (прва два става) у року од шест месеци. Одговор на ово питање је прост. Он тиме губи могућност на успостављање пређашњег стања, али ако и даље претендује на државину мора покренути државински спор против новог држаоца који сада уза се има претпоставку из § 202 ГЗ; на њега пада терет доказивања јачег основа за држање по §-у 223 ГЗ. Њихове се улоге у евентуалном државинском спору, због пропуштања рокова, мењају.

На крају, морам се осврнути на једно тврђење д-ра Г. у његовој расправи (стр. 31), које је можда било основно за све његово излагање, иако је истакнуто на крају расправе. Наиме, он поред осталог тврди да је одредбом § 2 УЗ за ГРПП укинута и § 201 ГЗ. А ово тврђење је исувише слободно и, може се рећи, целу материју о државини и њеној заштити поставља у сасвим обрнут положај.

Пре свега одредбе ГРПП (§§ 548—554) не уређују државину, већ судско поступање за један специјални случај код државине. §-ом 201 ГЗ није уређено никакво судско поступање већ забрањено самовласно заузимање ствари коју други држи, што значи да је за његову важност без утицаја и § 2 УЗ и цео ГРПП. Осим тога, судско поступање по тужби због сметања поседа, само за себе је бесциљно; свој циљ и оправдање оно добија, и у погледу форме и у погледу опсега, само доведено у везу са материјалним правом, нарочито са § 201 ГЗ. Тужба због сметања поседа, какву ГРПП предвиђа, само је један технички судски инструмент, док свој основ она има у материјалном праву. Тај основ даје § 201 ГЗ, који забрањује самовласно заузимање оног што други стварно држи. Узети, да је одредбама ГРПП и §-а 2 УЗ укинута и § 201 ГЗ, значило би лиштити тужбу, којом се поступак покреће, њеног материјално-правног ослонаца.*)

Милош Прокопијевић

*) У „Полицији“ (за месец март ове год. бр. 3) Г. Д-р Горшић објавио је чланак под насловом: „Дерогација § 375а српског к. з.“ И овде Д-р Горшић је остао при својем ранијем гледишту по овоме питању, а у то побијао „приговоре који се подижу у прилог тезе да прва два става § 375а нису дерогисани“ и који се по њему састоје „из два елемента: а) из тезе да један грађанско-парнични закон не може дерогирати одредбе материјалних закона, ни грађанских ни кривичних; б) из тезе да истинито-правна заштита државине може да постоји поред грађанско парничне по новом гр.п.п.“, па затим свако од ових тврђења побија. Доказујући нетачност првог тврђења он истиче: „Мишљење да се једним процесним законом не могу мењати одредбе материјалних закона, спада у арсенал једне давно прошле доктрине која право није посматрала као функцију живота, већ као једну од живота одвојену, засебну област која се дели на толико и толико међусобно строго одвојених делова. У средњој Европи, међутим, преовладало је социолошко схватање права. још на прелому деветнаестог века. Д-р Фрања Клајн састављао је своје грађанско-парничне законе (ГРПП, ИП, СТЗ, итд.) са тежњом да самом процесном реформом уклони из материјалног права све оно што је сместа морало бити уклоњено. Зато има у његовим законима читав низ прописа којима се мењају одредбе материјалних закона, а нарочито

и одредбе ОГЗ. О утицају Клајнових грађанско-парничних закона на материјално право написана је и обимна књига (Д-р Тили Емануел, Утицај грађанско-парничних закона на материјално право, Беч 1901 год, стр. 370), у којој се расправљају оне одредбе ОГЗ које су алтерисане одредбама Клајнове референсе. Да је у српском правном подручју ово дерогационо дејство сада, кад су Клајнови закони заведени у виду ГРПП, и УГРПП баш у области заштите државине још упадљивије, није никако чудо, кад је било одсуство ближих наређења о судској држављанској заштити, према речима самог Ђорђевића Андре (Систем приватнога права Краљевине Србије, Посебни део, Књига друга, стр. 128), највећа и најосетљивија мана ГЗ. Уместо досадашње србијанске заштите државине, која се састојала од грађанско-правних, кривично-истинских, управно-правних и управно-судских саставина, нови ГРПП заводи ону јединствену посесорну заштиту која има римско-правне, немачко-правне елементе, а која с обзиром на славног њеног догматичара Д-ра Антонина Ранду (Државина по аустр. праву) Четврто (немачко издање) буде назвала „Рандином државином.“

Д-р Горшић је пре свега погрешно поставио питање, па је тако погрешно и критикује. Да се једним доцнијим законом униште, па и процесним, може укинути ранији, па и материјални закон, то нико и не спори, па тако тврђење није ни у моме чланку изнего. Јер закон је закон, без обзира на материју, те се стога сваки доцнијим законом може у начелу укинути ранији. Али овде није реч о тој могућности у начелу, већ само о томе шта је било у овоме конкретном случају, т.ј. дали су одредбама УЗ за ГРПП или и самог ГРПП укинута одредбе §-а 375а КЗ и §-а 202 ГЗ. А код овог питања одлучан је само текст закона, који усталом даје довољно елемента за решење проблема. Пре свега ваља констатовати да ни ГРПП ни УЗ за ГРПП не садрже изричну одредбу о укидању §-а 375 КЗ и §-а 201 ГЗ те тако овим путем нису укинута. Постоји само одредба §-а 2 УЗ према којој „престају важити“ сви дотадашњи правни прописи „о предметима који су уређени тим новим“ ГРПП. Према томе цео проблем се своди на то: Да ли је одредбама ГРПП уређена или није уређена и она материја о којој је речу §-у 375а КЗ и §-у 201 ГЗ, — То је нешто конкретно, и до поузданог закључка може се доћи поређењем законских текстова и иначе аргументима који се из ових изводе. А пошто такве аргументе д-р Г. не истиче, то је противно гледиште, које је заступао остало стварно недоказано.

Само истицање општих схватања права у правној литератури, као и познавање на извесне правне лице, чему д-р Г. прибегава у своје чланку, — у овоме случају, где се ради искључиво о тумачењу законских текстова, не долази у обзир као аргумент јер се тиме у погледу овог питања ништа не доказује.

Али поред наведеног и даљег сличног излагања, д-р Г. овде наводи и извесне аргументе у вези са односним законским прописима. Наиме, он нарочито истиче, да је рок од 30 дана за подношење тужбе за сметање поседа „преклузиван рок материјалног права.“ Тиме хоће да докаже, да никакве државинске тужбе по истеку овог рока не може бити, па ни кривичне тужбе по § 375а КЗ. (У каквој су заблуди они који сматрају да завођењем тог заштитног система није дирано ни у § 201 ГЗ ни у § 375а срп. КЗ може се најбоље видети по томе, што рок од 30 дана за подношење државинске тужбе који се према параграфу 548 ГРПП рачуна од дана пошто је тужилац сазнао за сметање, није никакв процесни рок, већ преклузиван рок материјалног права. Ако је у питању дерогација неке раније одредбе, нуколико није важио где се та одредба налази, него једино само то как-а је то одредба). У прилог тога истиче даље, на једном другом месту, случај, кад неко пропусти рок за подношење тужбе због сметања поседа и закључује: „Пошто је рок од 30 дана преклузиван рок материјалног права тужилац коначно је преклудирани за подношење тужбе због сметања државине по § 548 до 554 ГРПП. Њему остаје само још редован пут подношења петиторне тужбе редовном суду.“ — Према томе овде ваља констатовати гледишта д-ра Г., с обзиром на наведене аргументе, да се може бити никакве друге државинске тужбе осим тужбе због сметања поседа, која се подноси у материјално-правном року од 30 дана.

Међутим ови аргументи не убеђују у тачност наведеног тврђења. Напротив, сам текст закона (§ 551 ГРПП, и вези § 201 и 223 ГЗ) даје основе за сасвим супротан закључак. За подношење тужбе због сметања поседа прописује рок од 30 дана (§ 584 ГРПП), али с друге стране он одређује да се расправљање по овакој тужби (§ 551) има „ограничити на претресање и доказ чињенице последњег стања поседа и насталог сметања...“ Тиме је одређен обим оваке тужбе и могућност расправљања по њој, те се рок од 30 дана само на то односи. Осим тога закон иде и даље, па од ове тужбе и могућности расправљања по њој изрично искључује (§ 551) „свако претресање о праву на посед, о наслову, поштењу или непоштењу (савесности или несавесности) поседа или о захтевима одштеге.“ Тако, д.к.л.е, „право на посед“ (или „право на државство или притежање“ —

§ 201 ГЗ, или „јаче право... држања“ — § 223 ГЗ) не може бити предмет тужбе због сметања поседа, нити предмет расправе по овој тужби. Но оно што закон искључује од тужбе због сметања поседа, не искључује и од тужбе којом се заснива спор (§ 44 ГРПП). Према томе „пр-во на посед“ („право на државство или притежање“) може бити предмет спора, а покретање спора није везано за рок. Другим речима, и кад се пропусти рок за подношење тужбе због сметања поседа, може се поднети тужба којом се замеће спор о државини. Тачно супротно тврђењу д-ра Г. да у таквом случају „остаје још само редован пут подношења петиторне тужбе редовном суду“.

Исто тако не може се примити као тачно тврђење д-ра Г., да је „потпуно дерогисање § 375а срп. Кз индицирано (је) самом природом ствари.“ Јер § 375а Кз нормира кривично дело самовлашћа и санкције за ово, док је одредбама ГРПП уређено судско поступање у грађанским правним стварима, дакле нешто сасвим друго. Значи да није настало „потпуно дерогисање § 375а...“

СУДСКА ХРОНИКА

СУДСКА ПРАКСА У ПОГЛЕДУ § 471 СРБИЈАНСКОГ ГСП

У мартовском броју „Архива“ изложио је г. Иван Петковић у чланку „Неподударност одредаба ГРПП са одредбама материјалног права“ праксу наших судова у погледу удате жене у парници и у погледу узимања у обзир по службеној дужности погрешне оцене, кад је у питању примена § 471 тач. 4 србијанског судског поступка. Са схватањем судова у првом питању, тј. да удата жена, као тужена страна, може водити у Србији парницу и без одобрења мужа (§ 920 србијан. ГЗ) и предузимати све процесне радње, у главном се слажемо, и нећемо се, засада, на томе задржавати. Али о другом питању, сматрамо да треба рећи неколико речи.

Прво да кажемо да проблем заштите земљорадника из § 471 србијан. ГСП треба посматрати друкчије а не онако како је то судска пракса радила и ради, ако је она тачно изложена у чланку г. Петковића. Тачно је пак оно гледиште које излаже писац сасвим на крају свога чланка, на име да на § 471 имају да пазе извршне а не судске власти. Суд може пресудити да је тужени земљорадник дужан пренети на тужиоца на пр. продану му земљу, и ако би му тим преносом био окрњен заштићени минимум, али извршна власт не сме ту пресуду извршити. Тачно је дакле тврђење г. Петковића да се цела ствар око примене § 471 пребацује на терен извршне власти и извршна власт одбиће да такву пресуду изврши по § 493 србијан. гсп, по § 38 тач. 3 Закона о извршењу и § 304 истог закона.

Констатујући ово г. Петковић тврди да пракса наших судова није оријентисана у овом правцу. Она, вели, и даље схвата уговоре о отуђењу наглавице (минимуму земљорадничке непокретности) забрањеним уговорима (§ 538 ГЗ) и пресуђује да се тужилац одбија од тражења осуде на испуњење тих уговора. Према томе, допушта се да у оваквим случајевима осуде на испуњење уговора о преносу наглавице постоји ревизијски разлог из § 597 т. 4 ГРПП, а § 471 ГСП треба суд и по службеној дужности да узима у обзир.

Међутим, овако је схватање, мислимо, неправилно. Уговори о продаји и отуђењу у опште земљорадничког минимума непокретности нису забрањени по § 538 ГЗ. У погледу овога имања земљорадник се може обвезивати на отуђивање његово, може бити осуђен да ту обавезу изврши, али та се пресуда, ни по његовом пристанку, не може извршити. Закон, истина, каже у § 471 ГСП: „Имање овде побројано не може ни сам земљорадник продати или ма којим начином отуђити.“ Али оно „продати“ и „отуђити“ тиче се преноса својине, преноса тапије, односно уписа у земљишну књигу, а не обавезе да се непокретност има пренети тако да земљорадник престане бити сопственик. Земљорадник се дакле не лишвава сопствености услед тога што је продао или се на други начин обвезао да отуђи заштићену му непокретност него тек онда кад, сходно својој обавези, пренесе својину на саговорача. Није § 471 забранио земљораднику да се обвезе пренети на другога своју заштићену непокретност него му је забранио да ту своју обавезу изврши, управо сама власт неће му дати да је изврши баш кад би он

то и хтео. Тако се има разумети оно што се у § 471 каже да земљоделац не може „продати“ ни „отуђити“. Да ово треба овако разумети види се јасно из овога примера: Земљорадник Петар има од непокретности само заштићени минимум из § 471. Од овога имања он прода, тј. обвезе се да за толико динара као продајну цену пренесе Павлу, купцу, у својину 3 дана ораће земље. Али и поред те његове пуноважне обавезе, он не може извршити уговор, не може испунити своју обавезу и пренети тапију од продатог имања на купца, јер власт тај пренос тапије неће допустити. Међутим, ако после закљученог уговора о продаји ова 3 дана земље Петар наследи од некога три дана земље или их добије на поклон или дође до новца па купи 3 дана земље, онда он може и мора извршити онај уговор о продаји своје земље, јер у моменту кад би имао да изврши тај уговор он има законски минимум и преносом она три дана продате земље његов заштићени минимум неће бити окрњен...

Са тога разлога судови не морају при пресуђивању водити рачуна о заштити земљорадничког минимума, јер пресуђење није што и пренос имања у својину. Пресуђивање је само основ, наслов (титулус) за извршење пресуде, а својина досуђене земље прећи ће на другог саговорача тек онда кад се пресуда изврши; међутим, суд неће извршити пресуду кад би се тим извршењем дирало у земљорадничков заштићен минимум непокретности.

Према томе кад се овако протумачи § 471, онда нема потребе да се ревизијски суд мучи око проналажења могућности за улагање ревизије у случајевима, које излаже г. Петковић. Другим речима, ревизија, с обзиром на § 597 ГРПП, није допуштена са разлога што нижи судови нису узели у обзир § 471, јер они при пресуђењу нису ни дужни о томе водити рачуна, него ће се то чинити кад се буде тражило извршење пресуде.

Д-р Д. Аранђеловић

ПИТАЊЕ ПРАВА РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ У НАСЛЕЂУ ПОТОМАКА АДОПТИВНОГ СИНА ЗА СЛУЧАЈ КАД ЈЕ ОВАЈ УМРО ПРЕ УСВОЈИТЕЉА

По овоме питању донео је недавно Касациони суд своју начелну одлуку, а по тражењу Министра правде, услед неједнакости јудикатуре Касационог суда поводом конкретних случајева ове врсте. На име, постоји једна одлука оделења Касац. суда и једна одлука опште седнице Касац. суда донета по противразлозима Апелационог суда. Ми ћемо овде демонстрирати оба случаја као и начелну одлуку Касационог суда.

Први случај се састоји у томе, што у наслеђу конкуришу унуке од рођене кћери *descius*-ове и унука од његовог адоптивног сина. Важно је одмах напоменути, како за овај први случај, тако и за онај други који ће овде бити приказан, да се овде ради о праву репрезентације у наслеђу потомака адоптивног сина за случај кад је овај умро пре усвојитеља. Окружни суд који је овај случај решавао стао је на гледиште, да унук од адоптивног сина није могао да наследи *descius*-а зато, што право репрезентације не постоји код цивилног сродства. По мишљењу тога суда оно не постоји зато, што ова врста сродства проистиче из једног уговорног односа, а овај као и сваки уговор има само дејство *inter partes*. Па како је усињеник умро пре усвојитеља, то он као друга уговорна страна није ни дочекао да се испуне уговорне одредбе, које су само за њега важиле као другу уговорну страну. Како његов син није уговорна страна, он је дакле *tertia persona*, то као такав не може доћи на наслеђе у опште, па ни по праву претстављања. Ову пресуду одобрио је у целости Апелат. суд коју је и Кас. суд оснажио.

Други случај је претстављао конкурисање у наслеђу између унука *descius*-а по брату му са потомцима усињеника *descius*-овог, који је усвојеник такође умро пре усвојитеља. Окружни суд, који је овај конкретан случај решавао, решио га је на тај начин, што је узео да код цивилног сродства не може бити права претстављања за случај кад је усвојеник — адоптивни син умро пре усвојитеља, али само са других разлога, а не са оних како је узео суд који је први случај решавао. На име, по схватању окр. суда по одредби § 410 ГЗ право репрезентације код цивилног сродства може доћи

до примене само ако је усвојеник— адоптивни син надживео усвојитеља. Он не заснива своју одлуку на аргументу уговорног односа, као што је то урадио окр. суд у првом случају, већ по сили самог законског прописа *resp.* § 410 ГЗ Апел. суд међутим, преиначио је ову пресуду налазећи, да овде може бити репрезентације у наслеђу. Апел. суд признао је да се то право по основу цивилног сродства не протеже на целу родбину већ само на ужу породицу адоптивног сина, а ту породицу претставља директно потомство, а тужена су деца — директни потомци усвојеника. Из тога даље изводи, да се у оваквим случајевима по самој природи ствари мора узети, да се дејство из оваквих уговора којима се конституише један лично-правни однос (фамилијарни статус), протеже и на директно потомство усвојеника, на децу његову, која нису ништа друго него адоптивни унуци усвојитеља, па са ових разлога у овом случају право репрезентације није искључено.

Касац. суд поништио је ову пресуду и нашао, да у оваквом случају не може бити права репрезентације, прво зато, што је то чист уговорни однос са дејством само *inter partes*, а друго и с тога, што законом није допуштено наслеђе по репрезентацији кад усвојеник не надживи усвојитеља, изводећи ово из § 410 ГЗ.

Апел. суд није усвојио ове примедбе давши противразлоге, у којима је остао при својој ранијој пресуди. Касац. суд решавајући овај случај по противразлозима Апелац. суда у својој општој седници, одбацио је примедбе свога одељења и усвојио противразлоге Апел. суда, са извесним модификацијама.

Као што се из овога види, Касац. суд је донео две контрадикторне одлуке, по једном истом питању, једанпут одлуком одељења (први случај) а други пут одлуком опште седнице (други случај).

Касац. суд је сада у својој општој седници од 17 јуна 1937. *Рос 2* по тражењу Министра правде, донео по овом питању следећу одлуку: „Код потпуног усвојења из § 138 ГЗ, потомци усвојеникови кад он умре пре усвојитеља, имају право наслеђа према усвојитељу по праву претстављања умрлог усвојеника.“ За овакву своју одлуку Касац. суд је дао следеће разлоге:

„Касац. суд налази, да се поменуто право деци умрлог усвојеника не може одрећи и ако о томе оскудева изрично законско наређење. Одредба § 410 ГЗ при решавању овога питања, мора се довести у везу са § 138 ГЗ, и општим прописима о интестатском наслеђивању. На име, кад је законодавац у § 410 усвојенику признао право наследства према усвојитељу, а у §-у 138 речено је да усвојеном детету поред осталих, припадају и наследна права, које оно има према својим рођеним родитељима, онда се мора извести логички закључак, да у та наследна права усвојеникова долази и право репрезентације из § 399 ГЗ, т.ј. да умрлог усвојеника претстављају његова деца при наслеђу усвојитеља. Осим тога оваква солуција може се извести и из тога, што законодавац у § 410 ГЗ, наређује, да умрлог усвојеника, који је наследио усвојитеља, а није оставио потомство, имају да наследе у целој заоставштини, па и оној, која му је припала у наслеђе од усвојитеља, потомци усвојитељеви, док би га иначе, да је оставио потомке, наследили ови по општим прописима о законском наслеђивању. Па кад на тај начин, потомци усвојеникови могу наследити усвојитељево заоставшину преко свога оца, који је био жив у моменту смрти усвојитељеве, зашто им то право не признати и у случају, кад је усвојеник умро пре усвојитеља, по праву претстављања свога умрлог оца? Најзад, и коментари аустриског ОГЗ, као изворника, сматрају да деца умрлог усвојеника по § 755 ОГЗ, који одговара § 410 ГЗ, имају поменуто право репрезентације.

Напред изнето становиште у решењу спорног питања, по нахођењу Касац. суда, не противи се принципу, да уговор ствара права и обавезе, само за странке, а не и за трећа лица, јер деца усвојеникова поменуто право репрезентације имају не по уговору о усвојењу, у чијем склапању нису ни учествовала, већ по сили самог закона. У прилог овога иде и та чињеница, што законодавац у § 410 ГЗ и поред горњег принципа, признаје у извесном случају право наслеђа потомцима усвојитељевим према умрлом усвојенику т.ј., када овај не остави потомства, — и ако су ти потомци, у односу на уговор, трећа лица. Законодавац им тада даје право да наследе не само усвојите-

љеву имовину, коју је умрли усвојеник био наследио од њега, него и оно што је овај сам стекао."

Мишљења смо, да ова начелна одлука Касац. суда није у духу прописа §-а 410 ГЗ, коме је Касац. суд дао једно широко тумачење доводећи га у везу са §-ом 138 ГЗ, који са овим случајем нема директне везе. За расправу овога питања пропис §-а 138 ГЗ није од тако велике важности, јер и ако се у њему говори о положају и правима усвојеног детета, § 410 ГЗ, чини од овога један изузетак. Према положају и месту који он заузима у законском систему, дакле према *sedes-у materiae*, као правни пропис који се налази у делу законика у коме се говори о наследном праву, он је као такав по нашем мишљењу од пресудне важности за правилну расправу овога питања, а ово све још у толико пре што и међу прописима наследног права он чини један изузетак.

Цело питање своди се на ово. (1) Да ли код цивилног сродства има места примени права репрезентације уопште или нема, и (2) ако нема места примени, да ли јој нема места зато што би ту по среди био један уговорни однос, или зато што је законодавац недопушта, изводећи ову последњу претпоставку из §-а 410 ГЗ.

По нашем мишљењу код цивилног сродства нема места примени права претстављања, али не зато што би овде био у питању један уговорни однос, пошто су ови уговори статусне природе и имају трајно дејство већ зато што законодавац такав случај не допушта, нормирајући ову забрану имплицитно у §-у 410 ГЗ. Мотив за овакву забрану несумњиво се састоји у томе, што законодавац жели на тај начин да спречи усвојења из користољубља. Из тих разлога законодавац и није предвидео ситуацију за случај да је усвињеник умро пре усвојитеља. Напротив, он је изречно предвидео само случај да је усвињеник надживео, па према томе и наследио усвојитеља. Разуме се по себи, да у случају смрти усвињеникове (који је већ наследио усвојитеља) овога, усвињеника наслеђује његовот потомство по општим правилима о наслеђу. То и законодавац сасвим правилно претпоставља у поменутом законском пропису, где на један општи начин каже „да дете усвојено има права на наслеђе по очима или поматере своје."

Претпостављајући дакле само ситуацију да је усвињеник надживео усвојитеља и овога и наследио, законодавац предвиђа као изузетан случај, да је усвињеник који је наследио усвојитеља умро без деце и потомства. У таквом случају према законској одредби, не само од усвојитеља наслеђено, но и оно што је и сам стекао, прелази на потомке усвојитељеве.

Тек ако ових потомака усвојитељевих не би било, личну имовину и тековину усвињеникову наслеђује његова родбина, а онај део који је наследио од усвојитеља наслеђује родбина усвојитељева. Питање је сада од куда то, да законодавац прави овакав један изузетак за случај, кад усвињеник после смрти није оставио деце нити потомства. (директне даље потомке)? У томе чини нам се и лежи решење целог овога питања.

Кад се пође од претпоставке од које ми полазимо, а то је претежно мишљење и у нашој литератури, да је закон у § 410 *implicite* забранио да усвојитељ наследи усвојеника, из разлога које смо већ горе навели (аргумент је за ово и тај, што готово сва инострана законодавства ово нарочито забрањују: немачко, аустријско, швајцарско, белгијско, а под извесним резервама и француско), и да у таквом случају усвињеника који је умро пре усвојитеља не наслеђује усвојитељ као што би иначе било по правилима редовног законског наслеђивања, већ његови законски наследници, — онда је сасвим разумљиво зашто законодавац чини овај изузетак у томе, да усвињеник који је наследио усвојитеља, кад умре без деце и потомства, буде наслеђен од потомака усвојитељевих. У таквом случају закон фаворизира потомке и родбину усвојитељеву, као што у случају кад усвињеник умре пре усвојитеља повлађује његове потомке и родбину. Па кад усвојитељ не може да наследи усвојеника, не може ни даља родбина усвојеникова (кад овај не остави директног потомства) да наследи ону имовину коју је усвињеник од усвојитеља наследио, па чак ни његову сопствену коју законодавац предаје потомцима усвојитељевим као његовим крвним сродницима. Тек ни кад ових нема, онда се наслеђе дели између даље родбине усвојеника и усвојитеља на тај начин,

што имовина наслеђена од усвојитеља припада родбини његовој, а течевина и приплод усвојеника његовој родбини.

Из овога се јасно види, да су прописи о интестатском наслеђивању у случају цивилног сродства ужег обима од редовног интестатског наслеђивања, оног заснованог на крвном сродству. Та се отступања састоје у следећем: (1) усвојитељ не може да наследи усвојеника, док усвојеник може усвојитеља да наследи, али само он лично; (2) усвојеникова родбина не може да наследи усвојеника ако овај нема деце ни потомства, већ га наслеђују деца одн. потомци усвојитеља; (3) за случај ни да усвојитељ потомака нема, опет не наслеђује родбина усвојеникова, већ на наслеђе конкурентно долази и родбина усвојитељева. Према томе, нема места праву репрезентације код цивилног сродства за случај кад усвојеник умре пре усвојитеља, једино зато, што закон не даје право усвојитељу да наследи усвојеника, па ни усвојеникови потомци који директно усвојеника наслеђују не могу да наследе усвојитеља. Међутим ово не зато што би то право произилазило из уговорног односа као што то неки судови погрешно узимају, или зато као што то узима Касац. суд да и овде вреде општа правила о наслеђу. Теза уговорног односа не може да остане већ по томе, што по §-у 410 ГЗ потомци усвојитељеви могу да наследе усвојеника умрлог без потомства, а они бесумње нису уговорна страна као ни потомци усвојеникови. Они наслеђују само зато што им закон то право даје, као што и потомци усвојеникови не могу да наследе усвојитеља по репрезентацији зато што им закон то право не даје. То би по нашем мишљењу били разлици меродавни и одлучујући за гледиште, да потомци усвојеникови не могу путем права претстављања да наследе усвојитеља — *decujus*-а за случај кад је овај преживео усвојеника.

Д-р Данило Ј. Данић

ЗАСТАРЕЛОСТ ИЗ § 928 Б ГЗ ТЕЧЕ ОД ДАНА СВРШЕНОГ ПОСЛА, — БЕЗ ОБЗИРА ДА ЛИ АДВОКАТ ИМА ГЕНЕРАЛНО ПУНОМОЋСТВО, А НЕ ОД ДАНА ОТКАЗА ПУНОМОЋСТВА

У правној ствари С. Б. противу Ј. М., због адвокатског хонорара, Окружни суд за град Београд пресудом од 13 новембра 1936 г. досудио је тужиоцу суму 180.— д. на име хонорара, са разлога: „Тужилац је у својој тужби и на расправама навео да га је туженик овластио у 1931 г. да му као адвокат посвршава извесне правне ствари. У том циљу он је добио од туженика овлашћење писмено и по том овлашћењу за туженика обавио разне правне радње. На име награде по правилнику за свршене послове тражио је да суд осуди туженика да му плати 28.580.— д. — Туженик у одговору на тужбу и на расправама навео је, да је он доиста овластио туженика да га заступа као његов адвокат по предметима наведеним у излагању тужиоцевом од 1—10. Односно хонорара туженик наводи, да се са тужиоцем споразумео да му исти плаћа по предметима по којима се издејствује какво примање за туженика и то 10% од примљене суме до десет хиљада вредности а 5% од примљене суме преко десет хиљада. Примања је било по предметима под 1, 2, 4, 5, 6, 8 и 9 и он тужиоцу под претпоставком да то није застарело, хонорар признаје по проценту уговореном и то: по предмету под (1) 600.— д.; по предмету под (2) 500.— д.; по предмету под (4) 100.— д.; по предмету под (5) 200.— д.; по предмету под (6) 450.— д.; по предмету под (8) 477.— д. дакле свега 2.327.— д. Иначе хонорар по осталим предметима он тужиоцу спори, јер није по тим предметима било никаквог примања. Спори му хонорар и по предмету под (9) и ако је било примања по том предмету, јер да је тужилац раније у хонорару измирен. — Суд је ценио наводе једне и друге странке и по спроведеном доказном поступку нашао је и утврдио следеће стање ствари: Признањем парничних странака доказано је да је тужилац у својству адвоката обавио за туженика као његов пуномоћник послове наведене од 1—10. — Саслушањем туженика као странке доказано је да се је он споразумео са тужиоцем, да му плаћа хонорар по предметима по којима му буде тужилац издејствовао какво примање и то 10% од примљене суме до десет хиљада вредности, а 5% од примљене суме преко

десет хиљада динара. — Даље саслушањем туженика доказано је, да је било примања само по предметима под 1, 2, 4, 5, 6, 8 и 9 и то у оном износу у коме је то напред изложено у наводима тужене странке односно у тужби за предмет под 9. — Напослетку саслушањем туженика као странке доказано је, да је тужилац у своме хонорару по предмету под (9) раније измирен. — Овим и оваквим казивањима тужениковим суд је поверовао прво стога што се они слажу са изјавом сведока А. Б. о истој ствари саслушаног, и друго, стога што се из измена приложеног у поднеску бр. 5 види, да је тужилац по сличним пословима наплаћивао хонорар од туженика на бази процента, који је туженик у својој речи изнео и који је напред у образложењу ове пресуде изложен. — Према оваквом утарђеном чињеничком стању, тужиоцу, од туженика, могао би да се досуди хонорар за послове наведене у износу од 2.327.— д. Али како је тужиочево потраживање за наплату овог хонорара по § 928 б ГЗ застарело, сем оног по предмету под 6) и то у погледу послова означених под „И“, а туженик се је на ту застарелост позвао, то је суд тужиоцу од ове суме досудио само суму од Дин. 180.— колико му припада на име награде за написаних шест опомена упућених дужнику П. Ј., рачунајући сваку опомену по 30.— дин. (тридесет) — §§ 21 и 708 ГЗ. Ову застарелост суд изводи из чињенице, да је тужилац тужбу за наплату овог хонорара поднео 25 јуна 1936 г., а међутим његов хонорар потиче из доба на годину и више дана пре тога и то: по предмету под 1) из 1933 г., по предмету под 2) из 1932 г., по предмету под 4) из 1934 г., по предмету под 5) из 1932 г., по предмету под 6) и то за послове под а, б, в, г, д, ђ, е, ж, з делом из 1932г. и 1933 г. а делом из 1934 и 1935 г. Што значи да је тужилац наплату хонорара тражио после рока одређеног у § 928 б ГЗ, а то је после годину дана од дана свршених послова, по предметима под 1, 2, 4, 5, 6 и 8, те му је са тог разлога застарело и право на тужбу за наплату тог хонорара. На досуђену суму од 180.— д. суд је туженику досудио на име парничних трошкова износ од 279.— д. При одређивању оволике суме суд је имао у виду § 145 ГРПП, а на име да је тужилац од свог потраживања у 28.580.— д. успео само за суму у 180.— д., те је ту суму досуђену суд узео за основ при обрачуну парничних трошкова имајући при том у виду и правилник о наградама адвокатским“.

По призиву тужиоца, Апелац. суд у Београду закључком од 28 маја 1937 г. Рек. 473 укинуо је пресуду окружног суда, са разлога: „Да се призивом напада пресуда првог суда као неправилна и на закону неоснована, јер је донета на неисправном утарђеном чињеничном стању и непотпуности првостепеног поступка, што је погрешно примењен материјални закон, што је пресуда заснована на погрешној оцени доказа као и погрешној правној оцени. — Прелазећи на оцену призивних навода призивни суд налази да стоји призивни навод да је први суд погрешно применио материјални закон у погледу застарелости тужбеног тражења. — По § 928 б ГЗ тужба правозаступника за наплату његових издатака и награде застарела за једну годину дана, како је и први суд правилно нашао, али је први суд погрешно нашао по нахођењу овога суда, да почетак застарелости тужбе па и тужбеног тражења почиње тећи кад је по вођеној парници пресуда постала извршна, или од дана учињеног поравнања или од дана одузетог пуномоћја. Пропис § 928 б ГЗ има се тако разумети да ако је адвокат од странке овлашћен само за један посао да застарелост адвокатске награде тече како је напред изложено; али ако адвокат има генерално пуномоћје да странку може заступати код судова и административних власти по свима пословима који се странке тичу онда рок за застарелост не може се узети ни дан од кад је пресуда постала извршна, односно кад је постигнуто поравнање или која радња извршена за странку, већ се у таквим случајевима има узети као рок од кад тече застарелост било дан одузетог пуномоћја било дан отказа. — Странка дајући генерално пуномоћје адвокату овластила га је да изврши низ радњи по разним правним пословима који се тичу странке, и било би врло често штетно за адвокате и странку ако би морала следовати наплата одмах или најдаље до годину дана по извршеном послу, а сем тога сви ови послови извршени за странку по генералном пуномоћју имају се сматрати као наставак једног посла у погледу застарелости тужбе. — На основу напред наведенога Апелац. суд налази да је призив у овом делу основан, па је са ових разлога и поништио нападнуту пресуду. — Сем тога пресуда не може

опстати и са разлога што први суд није појединачно ценио колико би тужиоцу требало на име награде за послове означене у тужби под 1, 2, 4, 5, 6, 8 и 9 а досуђено свега у износу од 2.327.— д. ,пошто је тужилац тражио одмеравање хонорара за сваки посао појединачно и поред тога извршени су одвојено. Ово је потребно да би и виши суд могао ценити појединачно досуђене суме — § 571 т. 9 ГРПП. Најзад први суд није дао разлога но о томе зашто је тужиоца одбио од потраживања изложеног у тужби под 10 нити се види да ли је ово тужбено тражење ценио или не — § 590 т. 3 ГРПП. На основу свега напред изложеног и § 590 т. 3 ГРПП и § 571 т. 9 ГРПП овај суд укинуо је пресуду првог суда и предмет упутио првом суду на поновну оцену и одлуку по извршности овог закључка — § 613 т. 3 ГРПП."

По ревизији туженика, Касац. суд у Београду закључком од 18 октобра 1937 год. Рек. 473 укинуо је закључак Апел. суда ,са разлога: „Туженик у својој рекурсној писменој побједи закључак призивног суда са разлога, што није тачан навод, да је пресуда првога суда донета на неисправном утврђеном чињеничком стању и непотпуности првостепеног поступка, тиме што је погрешно примењен материјални закон као и да је заснована на погрешној оцени доказа и погрешној оцени доказа и погрешној правној оцени. Даље наводи: 1) да је призивни суд погрешно у тумачењу § 928 тач. 6 ГЗ односно питања застарелости. — 2) Нетачан је навод призивног суда, да пресуда не може откати са разлога, што први суд није појединачно ценио колико би тужиоцу требало награде за послове означене у тужби од 1—9, пошто је тужилац тражио одмеравање хонорара за сваки посао одвојено, док му је досуђено укупно 2.321.— д. — 3) Нетачан је и навод Апел. суда, да први суд није дао разлоге о томе зашто је одбио тужиоца у погледу потраживања у тужби под 10, као и то што се не види, да ли је ово тужбено тражење ценио или није. — Упуштајући се у оцену предњих рекурсних навода Касац. суд је нашао да су основани, јер је призивни суд погрешно, што је пресуду првога суда на основу § 590 тач. 3 и § 571 тач. 9 ГРПП укинуо и предмет упутио истоме суду на поновну расправу и одлуку. Погрешно је тумачење призивног суда, у погледу § 928 б ГЗ, да ако адвокат има генерално пуномоћје, да се рок за застарелост адвокатске награде не може узети ни дан од када је пресуда постала завршена односно кад је постигнуто поравнање, већ да се има узети да застарелост тече од дана одузетог пуномоћја или дана отката истог. Ово са разлога: што у смислу горе наведеног законског прописа, застарелост има тећи од дана када су послови били завршени, односно извршности одлуке, а застарелост од дана отказа пуномоћја узима се само код несвршених послова а не код свршених као што је овде случај. Овако гледиште базира на последњој алинеји § 928 б ГЗ којим се ставља у дужност пуномоћницима да и у несвршеним парницама траже награду за протеклих 5 година, што ако не учине после тога рока наступа застарелост из тач. 1 овог законског прописа, Из § 928 в ГЗ види се јасно, да у случајевима из § 928 б застарелост тече и ако је рад продужен. — Према нахођењу Касац. суда ,пресуда првога суда нема недостатака истакнутих у пресуди призивног суда — тач. 9 § 571 ГРПП, те се према томе пресуда првога суда може са сигурношћу испитати. А на име, што се на послове под 1, 2, 4, 5, 6 и 8 има применити рок застарелости како је напред наведено — тј. годину дана после сваког завршеног посла § 928 б, — а за посао под тач. 9 види се из утврђеног чињеничког стања првога суда — из исказа туженика — да је тужилац за поменути посао раније измирен од стране туженика, те би према томе недостатак постојао само тада, да је призивни суд нашао да тужилац за тај посао није измирен и у томе смислу имао би дослеђење тражити. А ово све у толико пре, што је тужилац у својој тужби тражио, да му суд за означене послове у тужби досуди укупно на име хонорара суму од 28.580.— д. — Најзад неосновано је налажење призивнога суда да први суд није дао разлоге зашто је тужиоца одбио од потраживања означеног у тужби под 10, као и да се не види да ли је ово тужбено тражење ценио, — ово зато, што се из образложења пресуде првога суда види, да је први суд поменуто тужиочево тражење ценио у вези целокупне ствари, односно приликом оцењивања свих тужиочевих потраживања означених у тужби од 1—10, а према нахођењу Касац. суда први суд је своје налажење довољно образложио."

(Закључак Касац. суда у Београду од 18 октобра 1937 г. Рек. 473.).

Јован Д. Смиљанић

ЗАСТАРЕЛОСТ ПРАВА ПРАВОЗАСТУПНИКА НА НАПЛАТУ ЊЕГОВЕ
НАГРАДЕ — § 928 б ГЗ

Тужилац у својој тужби преставио је: да је као пуномоћник туженога радио још од 1932 г. на обезбеђењу и наплати двеју меница и то једне од 16.875 дин., а једне од 28.125 дин. и да је том приликом извршио следеће послове: 1) издејствовао забрану на покретност дружника; 2) оправдао одобрену забрану и 3) преко Извршног одељења УГБ примио наплату потраживања. Извршно одељење је извршило наплату суме од 16.875 дин. а за суму од 20.125 дин. одређена је продаја куће дужникове. Међутим, тужени је за даљи рад ангажовао другог адвоката, док њему није отказао пуномоћство нити му је ма шта исплатио на име адвокатског хонорара. Предлаже да суд осуди туженика на суму од 6.180 дин. према правилнику о наградама адвоката, пошто нису уговорили висину хонорара. Тужени није порекао наводе у тужби али је истакао приговор застарелости, јер осудно решење којим су оправдане забране постало је извршно 26 априла 1934 г. Поред тога од тужиоца је узео предмете по којима га је овај заступао, још 1935 г. те се има сматрати да му је и пуномоћство тада одузео. Најзад наводи, да је долазио код тужиоца у његову канцеларију у јулу 1936 г., да му је том приликом тужилац тражио хонорар а да је он обећао да ће му платити доцније, јер да тада није имао пара.

Срески суд за град Београд пресудом П. 48/36 од 30-XI-1936 г. осудио је туженога на плаћање суме од 5740 дин. и парничних трошкова са ових разлога: „Приговор застарелости има се одбити као неумесан јер по § 928 б од II ГЗ тужба адвоката застарева за годину дана од одузетог пуномоћја. Туженик није утврдио да је пуномоћје отказао а у питању је пуномоћство по бланко преносу по меницама за наплату. Напротив, признањем туженога утврђено је да је исти у јуну ове године бао код тужиоца и том приликом обећао да ће платити хонорар по рачуну. Поред тога на ту околност изведен је доказ саслушања странака и суд верује исказу тужиоца да му пуномоћје није отказано. Ово тим пре пошто то ни сам туженик није сигурно тврдио у свом исказу, нити је могао тачно означити када је то било. Прелазећи на оцену главне ствари суд је нашао: Признањем туженога утврђено је, да је тужилац за рачун туженог извршио све радње наведене у тужби, а да му тужени на име хонорара није ништа платио. По § 707 ГЗ онај који некоме посао повери мора и награду платити. Исказима странака утврђено је да нису склопили уговор о висини награде, због тога се иста има одмерити по тарифи, а по тарифи за све послове тужиоцу припада 5740 дин. Приговор да је за ове послове туженом одмерено по решењима 3000, које је туженик наплатио, неумесан је јер је трошак одмерен између странака.

По благовремено изјављеном призиву тужене стране Окружни суд за град Београд пресудом Пл. 125/37 од 30-III-1937 г. потврдио је нападнуту пресуду са следећих разлога: „Призивни разлози су неумесни и неосновани. Тако, неоснован је призивни разлог, да се овде почетак рока застарелости тужбеног тражења има рачунати од дана извршности осудног решења. Тај рок за почетак застарелости не може се применити у сваком случају неплаћене адвокатске награде, већ само онда, када је парница окончана извршном пресудом или поравнањем. У овом случају, међутим, тужилац је био тужеников пуномоћник за наплату по меничном бланко преносу, и по природи таквог овлашћења његов посао као пуномоћника није престао извршношћу осудног решења, већ траје све дотле, док не реализује и наплату утужених меница. Према томе, први суд је правилно поступио кад је нашао, да се овде отказ пуномоћја има узети за почетак рока застарелости, и кад је с обзиром на изведене доказе утврдио, да тужбено тражење није застарело. То што је тужилац, по признању на призивној расправи, вратио туженику оригиналне менице пре извршног решења, не значи и престанак пуномоћства за наплату, јер се из акта види, да су код тужиоца остали оверени преписи који га такође легитимишу као пуномоћника за наплату, па је и у поднетим решењима тужилац правилно третиран као пуномоћник по овереним преписима. Даље, неоснован је и призивни разлог о високо одмереној награди тужиоцу, јер призивни суд налази, да је први суд ту награду одмерио сходно тада важећем правилнику о адвокатским наградама. Најзад, неоснован је и призивни разлог,

да је тужиоцу спорна награда једном већ одмерена досудом трошкова по поднетим решењима, пошто се ти трошкови досуђују странци а не њеном пуномоћнику. Према томе, побijeна пресуда је у свему правилна и на закону основана, па се као таква има и потврдити са разлога изложених у истој."

Касац. суд у Београду пресудом Рев. 1447/37 од 4-XII-1937 год. потврдио је пресуду Окружног суда, дајући следеће образложење: „Навод ревизије да срески суд за град Београд није био надлежан за пресуђење ове спорне ствари, већ да је у смислу § 32 Зак. о адвокатима био надлежан Трговачки суд у Београду, пред којим је спорна ствар за коју се тражи награда расправљена у првом степену, те да су ништанве пресуде првог и призивног суда, као и поступак који им је предходио, — неоснован је, јер се из списка овог предмета види, да тужени на првом рочишту није истакао приговор ненадлежности, већ се упустио у расправљање о главној ствари, па како овде није у питању искључива надлежност окружног суда, срески суд пред којим је поступак вођен, постао је надлежан за пресуђење спорне ствари у смислу § 101 од. посл. и § 41 од. 1 и ст. II ГРПП. Стога не стоји истакнути ревизијски разлог из тач. 1 § 597 у в. § 571 тач. 3 ГРПП. Исто тако неоснован је и ревизијски разлог из тач. 4 § 597 ГРПП јер је призивни суд дао правилну оцену о спорној ствари налазећи да тужбено тражење није застарело, само се Касац. суд не слаже са разлозима које је у овом погледу дао призивни суд, јер не стоји разлог призивног суда да се по § 928 б од. II ГЗ рок застарелости у овом случају има рачунати од дана одузетог пуномоћства зато што је тужилац имао пуномоћство за исплату дакле и за осуду и извршење, пошто су осуда и извршење два засебна посла, те застарелост тужбе за награду око вођења парнице почиње тећи од дана кад је по вођеној парници пресуда, односно у овом случају осудно решење, извршено постало. Како је према утврђеном чињеничком стању осудно решење по вођеној парници постало извршено 26 априла 1934 г. а тужба поднета суду у 1936 г. то је рок застарелости протекло и тужиочево право на тужбу застарело. Али како је, према утврђеном чињеничком стању, туженик у јулу 1936 г. када је рок застарелости већ био протекло и застарелост наступила, тужиоцу изјавио, да дуг признаје и да ће га платити, то се он овом изјавом одрекао већ наступеле застарелости, што законом није забрањено, јер се по § 950 ГЗ нико не може одрећи застарелости унапред или у току исте, док по § 949 ГЗ странкама стоји на вољу употребити застарелост или не, што значи да се неупотребом исте странка може прећутно одрећи навршене застарелости, као што је и туженик у овом случају учинио дајући тужиоцу наведену изјаву о исплати спорног дуга. Тужба по овом спору поднета је 23 јула 1936 г. према чему од поменуте изјаве којом се тужени одрекао застарелости до дана подношења тужбе није наступила нова застарелост, па је стога правилно налажење призивног суда да тужиочево потраживање није застарело. — Исто тако и у погледу застарелости тужбе за рад око извршења призивни суд је према утврђеном чињеничком стању дао правилну правну оцену о спорној ствари, те стога пошто не стоји ниједан од изнетих ревизијских разлога Касац. суд није уважио ревизију тужене стране, већ је потврдио пресуду призивног суда — § 604 од. I ГРПП."

(Пресуда Касац. суда у Београду од 4-XII-37 г. Рев. 1447/37).

Драг. Д. Герасимовић

ПРОДАЈА СТВАРИ УЗАБРАЊЕНИХ ОД ПОЛИЦИСКИХ ВЛАСТИ ИМА СЕ ИЗВРШИТИ ПО ПРОПИСИМА НОВОГ ИП, И ЗА ДОНОШЕЊЕ ОДЛУКА ПО ТАКВИМ ПРЕДМЕТИМА НАДЛЕЖНЕ СУ СУДСКЕ А НЕ ПОЛИЦИСКЕ ВЛАСТИ

Д. М. из Београда својим поднеском претставио је суду да је ср. суд за град Београд под Ст. 9675/37 одобрио забрану на покретност дужника А. Г. из Београда, по којој је Управа града Београда, као својевремено надлежна, извршила попис разне покретности. Како је та забрана била одобрена на основу извршног меничног платног налога, то је молио срески суд као извршни да одобри продају узабрањене покретности.

Срески суд за град Београд под И. 3171/38 доставио је овај предмет Управи града Београда као надлежној у смислу чл. 28 уредбе о увођењу зак. за извршење и обезбеђење. Разлози тога суда били су следећи: „Према чл. 27 УИП извршења која су већ у току проводиће судови и друге власти које су

за то биле надлежне и то по досадањим прописима, а према чл. 28 УИП ако се тражи извршење ради намирења, ово се има спровести по прописима извр. поступника. Из овога произилази да извршење ради намирења по досада спроведеним извршењима имају провести судови и друге власти, само у том случају не по прописима досадањим већ по прописима извршног поступника. Овим се јасно указује да је у конкретном случају за даљи поступак ради остварења тражбине путем већ започетог извршења надлежна власт код које је извршење започето али не по досадањим прописима већ по прописима извр. поступника. Наиме чл. 27 и 28 УИП упућује се само на то, да ли ће се радње у њима означене провести по досадањим прописима или по прописима извр. поступника, док власти које су раније биле надлежне остају у оба случаја надлежне за провођење свих даљих извршних радњи, ако је која од извршних радњи, којима се ишло на остварење тражбине те ступања на снагу извр. поступка, била започета — тј. поступак извршења у току код полицијских власти. — Срески суд не може прихватити као умесан разлог који наводи управна власт, да обезбеђења из § 376 и др. ст. ГСП одговарају садашњим прописима §§ 322—335 ИП. Иако су те две установе начелно сличне, ипак такво поређење специјално за подручје бивше Краљ. Србије не би могло опстати с обзиром на различитост основних начела тих усанова из једног и другог закона, а особено још и с обзиром на различитост органа којима су те извршне функције биле поверене. Такоо поређење могло би бити умесно за она подручја на којима су пре ступања на снагу ИП важили закони, који су били засновани на истоветним начелима као и сада важећим, а не и у погледу територије где су ранији и садањи прописи у опреци како у погледу саме надлежности тако и у погледу услова под којима су извршења одобравана и вођена. — Најзад и са гледишта целисходности не би требало прихватити гледиште које заузима управна власт. Ако би судови имали да доврше извршења започета од управних власти, онда би се у сваком случају ради чувања првенства већ стечених права морала тражити акта од њих, што би само одуговлачило поступак, нарочито у оним местима где су данас седишта судских и управних власти у разним местима."

Управа града Београда под бр. 14311/38 одбила је од себе надлежност за рад по горњем предмету са ових разлога: „По чл. 1 УИП Закон о извр. и обезбеђењу ступио је на снагу 1 јануара 1938, те је тиме престала и надлежност овог отсека за даља извршења. У чл. 27 пом. уредбе јасно је истакнуто да ће извршења, која су на дан када нови ИП добије обавезну снагу већ у току, вршити власти које су дотле биле надлежне, те на основу овог отсека и поступа по предметима који су се код њега затекли у току, када је извршни поступник ступио на снагу. Што је отсек по предметима извршио решење о забрани — обезбеђење пре ступања на снагу ИП, па се по ступању овог тражи извршење ради намирења не може се сматрати да је овим започето извршење код овог отсека. При извршењу решења ради обезбеђења отсек је наступао са делегираном судском влашћу тј. извршио је решење дословце без права да се упушта у правилност или неправилност решења. Ово је било првенствено средство ради обезбеђења тражбине, која је евентуално била у опасности. По извршењу решења отсек је достављао суду списак пописа и реџисар о предаји решења и тиме је његов рад био завршен. — У прилог овог иде и текст чл. 28 УИП, где се јасно одваја извршење ради обезбеђења и извршење ради намирења, те се по пропису овог члана извршење ради намирења врши по извршном поступнику. Отсек сматра да чл. 28 УИП има у виду обезбеђење у смислу § 376 ст. ГСП, коме би донекле одговарали садањи прописи §§ 322 до 335 ИП."

По овом сукобу надлежности Касац. суд у Београду под Р. 98/38 од 19 априла 1938 год. нашао је: „Да је за расправу овог предмета надлежан срески суд за град Београд, јер по чл. 27 УИП само за извршења која су на дан, када нови закон о извршењу и обезбеђењу добије обавезну снагу, била у току, надлежна она власт која је дотле била надлежна. Међутим у овом случају предлог за дозволу продаје поднет је на дан 31 марта 1938 године, дакле после ступања на снагу извршног поступника, те је с обзиром на чл. 1 у вези чл. 28 УИП за предложену дозволу извршења надлежан срески суд, а не ранија извршна власт."

Петар Д. Вучковић

ГРАЂАНИМА ИСЛАМСКЕ ВЕРОИСПОВЕСТИ НЕ ПРОДУЖУЈЕ СЕ РОК ЗА ПОДНОШЕЊЕ ПРАВНИХ ЛЕКОВА УСЛЕД БОЖИЋНИХ ПРАЗНИКА

По тужби тужиоца Салије противу туженика Абдуле, због сметања поседа Срески суд у Гостивару одбацио је рекурс тужене странке изјављен на коначни закључак истог суда, као неблагоприятно поднесен, применом § 617 ГРПП у вези Уредбе о празницима Бр. 9862/30, јер је коначни закључак туженој страни предат 23 децембра 1937 год., а рекурс је туженик предао пошти на повратни рецепис 8 јануара 1938 год., те је према томе рекурс поднесен по протеку рока од 15 дана и задњи дан за предају рекурса био је 7 јануар, који дан није празник за грађане исламске вероисповести, да би се рок продужио — § 190 ГРПП.

На овај закључак тужена страна је благовремено изјавила рекурс Окружном суду у Тетову предложивши да се закључак Среског суда у Гостивару, о одбацивању рекурса због неблагоприятности, укине и донесе одлука по изјављеном рекурсу противу коначног закључка. Као разлоге за укинуће рекурент је навео: да је последњи дан за изјаву рекурса био 10 јануар а не 7 јануар, пошто су 7 и 8 јануар били божићни празници а 9 јануар недеља, у које дане суд не ради, па како је рекурс предат 8 јануара то је исти благовремен. Не стоји разлог Првостепеног суда да 7 јануар није био празник за муслимане, јер је тога дана био празник за суд, а самим тим и за свакога ма којој вероисповести припадао који има какве послове код суда. Уредба о празницима Бр. 9862/30 односи се на верске празнике а не на ове случајеве пошто су исти регулисани прописима друге главе ГРПП, који је закон доцнијег датума. Осим тога поменутом уредбом дата су благодјејања припадницима разних вероисповести и погледу рокова те се иста само у том смислу има тумачити и примењивати.

Окружни суд у Тетову закључком Пл-23/38 потврдио је закључак среског суда у Гостивару о одбачају рекурса као неблагоприятног а рекурс одбацио усвојивши разлоге првостепеног суда.

Напомена: Сем разлога изнетих у одлукама првостепеног и другостепеног суда за правилност истих говори и одредба § 14 Закона о празницима, где се предвиђа да се на верске празнике рад у суду врши са службеницима који у тај дан немају свој верски празник, а ако нема таквих службеника, онда се одређује дежурство као и на државне празнике, те према томе неоснован је навод у рекурсу да су божићни празници празници за суд у које дане суд не ради и не би могао примити правни лек. Сем тога поднесци се не морају предати непосредно у суду, већ могу бити предати и пошти — § 193 ГРПП.

Митар Д. Томанић

ПОТРЕБА ДОНОШЕЊА УРЕДБЕ ИЗ § 436 КП

Управа Бановинске болнице Моравске бановине у Прокупљу известила је на дан 3 марта 1937 г. Срески суд у Прокупљу да је Р. М. из села Сварче, општине сварчанске, среза прокупачког, ступио на лечење 2 марта 1937 г., с напоменом да је убоден камом. Одмах сутрадан, дакле 4 марта, Срески суд у Прокупљу, упркос § 89 КП, враћа извештај Управи болнице и „моли за извештај зашто је извештај суд о предњем?“ Следећег дана, 5 марта, Управа болнице, не желећи да и у овом случају задовољи ревностног судију Срескога суда, доставила је исти извештај држ. тужиоцу у Прокупљу с молбом на надлежност. Опет сутрадан, 6 марта, држ. је тужилац доставио списе истражном судији Окр. суда у Прокупљу с предлогом да истражни судија одмах саслуша повређенога М., из чијег се исказа дало одмах оценити да је жртва рђавог друга („који хоће да се свађа и да туче“) М. С., који га је убо ножем дужине 10 сантиметара у леву страну груди због тога што му повређени није допустио да иде с њим и његовим друговима-чобанима. По завршеном саслушању истражни је судија под 8 мартом тражио од Општине сварчанске да од надлежног пароха прибави крштеницу за М. С., с тим да се потом списи доставе државном тужиоцу на даљи предлог. За озим је настало ургирање траженог извештаја о годинама М. С., који је извештај стигао најзад Окр. суду у Прокупљу 9 априла, док је у међувре-

мену стигао и извештај жандармеријске станице заједно с уобичајеним описом чина. Истражни судија, у смислу одлуке своје од 8 марта, упутио је списе 12 априла држ. тужиоцу на предлог. Тужиоштво је примило списе 13 априла а тек под 11 мајем вратио списе истражном судији с предлогом да се списи уступе судији за млађе малолетнике при Среском суду у Прокупљу, да осумњиченог М. С., који је дете (јер се из извештаја надлежног пароха види да је дете од непуних 14 година), преда родитељима или старатељима или школској власти, да га казне, о њему се старају и над њим воде надзор. Истражни судија доставља списе 18 маја Среском суду у Прокупљу за судију за млађе малолетнике, на надлежност у смислу предлога државног тужиоца. Срески суд у Прокупљу под 22 мајем враћа списе истражном судији са следећих разлога: „Враћам списе ове кривице, јер налазим да за доношење ма какве одлуке по овоме предмету није надлежан судија за млађе малолетнике Среског суда у Прокупљу, нити је државни тужилац могао ставити предлог да овај судија донесе означене одлуке, већ ако има места доношењу означених одлука, онда би у конкретном случају за доношење истих био надлежан истражни судија Округног суда у Прокупљу, код кога су се налазили списи у стадиуму извиђања, када се установило да је окривљени дете, које се по § 26 КЗ не може кривично гонити нити казнити. — У § 26 од. II КЗ нормирано је да се дете има предати родитељима или старатељима или школској власти да га они казне, да се о њему старају и да над њим воде надзор. Ову одлуку не доноси судија за млађе малолетнике, већ доноси онај суд који је спроводио припремни поступак: извиђај или истрагу. Међутим, у § 26 од. III КЗ нормирано је да се дете које је напуштено или морално покварено преда заводу за васпитање или подесној породици, где ће остати док не буде поправљено, али најдаље до навршене 17 године, а ово принудно васпитање наређује старатељски суд. Да ли је дете напуштено или морално покварено и да ли треба исто упутити у завод за васпитање или код које породице, утврђује суд решењем, а ово решење не доноси судија за млађе малолетнике, већ суд који је надлежан за пресуђење односног кривичног дела. Судија за млађе малолетнике искључиво је надлежан за кривични поступак против млађих малолетника, а не и против других лица, па ту била и деца, те због тога није било места да се овом судији списи достављају ради одлучивања по овоме предмету.“

Истражни судија доставио је списе држ. тужиоцу на нов предлог у смислу последњег става § 26 КЗ. Држ. тужилац вратио је списе истражном судији с предлогом да се списи уступе старатељском судији Среског суда у Прокупљу, на поступак у смислу § 26 ст. посл. КЗ. Старатељски судија, коме је истражни судија доставио предмет, вратио је списе истражном судији са следећом напоменом: „Срески као старатељски суд повераћа ове списе, јер налази да по овом предмету, у см. § 26 од. IV КЗ, не може донети никакву одлуку о принудном васпитању детета, док надлежни суд претходно не донесе одлуку да постоји случај из § 26 од. IV КЗ. Због тога се моли судија да претходно приложи списима ове кривице решење надлежног кривичног суда, у коме ће бити утврђено да ли је дете напуштено или морално покварено. То решење треба да је правноснажно.“ За овим је истражни судија доставио списе Окр. суду у Прокупљу с молбом на решење у смислу § 378 КП. То је било 23 јуна, па су списи за време лета мировали до 27 августа, када је судија известилац Окр. суда у Прокупљу вратио списе истражном судији да се исти доставе државном тужиоцу, да се изјасни при ком предлогу остаје, пошто је дао два различита предлога, а може се примити само један. Држ. је тужилац примио списе преко истражног судије, па је под 31 августом вратио Окр. суду предмет с напоменом да остаје при предлогу од 11 маја с тим да се списи уступе истражном судији. Истражни је судија доставио списе Окр. суду са следећим мишљењем: „Противом се предлогу држ. тужиоца од 31 августа у вези предлога од 11 маја, као на закону неоснованом, јер сматрам да за извршење овог предлога није надлежан судија за млађе малолетнике пошто је у питању дете, а истражни судија поготову не, јер је он надлежан за извиђање крив. дела пунолетних и старијих малолетника, за које је пресуђење надлежан Округни суд.“

За овим је Окр. суд у Прокупљу 18 септембра 1937 г. донео решење којим се предлог држ. тужиоца од 11 маја 1937 г. одбацује, пошто је за

предају деце у смислу § 26 КЗ надлежан истражни судија. Образложење је следеће: „Држ. тужилац ставио је предлог да се осумњ. С. М., који је дете, преда родитељима, старатељима или школској власти да га казне, да се о њему старају и над њим воде надзор. Истражни судија противио се овоме предлогу, јер сматра да за извршење овог предлога није надлежан судија за млађе малолетнике, а истражни судија по готову не, који је надлежан за извиђање дела пунолетних лица и старијих малолетника, за које је пресуђење надлежан Окр. суд. Окружни суд, пошто је све ово расмотрио, нашао је да је предлог држ. тужиоца неуместан, пошто је за предлог да се деца предају родитељима или старатељима или школској власти надлежан истражни судија и то када доноси решење о обустави кризичног поступка против деце и то по делима за која је надлежан Окр. суд.“

Против овог решења поднео је жалбу државни тужилац и у њој навео следеће: „У смислу § 26 КЗ дете које учини дело због којег Кривични закон прописује казну не може се гонити ни казнити. Такво ће се дете предати родитељима или старатељима или школској власти да га они казне, да се о њему старају и да над њим воде надзор. Ни Кривични закон а ни Кривични поступак не предвиђа изричито пропис о томе која ће власт извршити предају детета родитељима, старатељима или школској власти. Држим да Држ. тужиоштво не би било никако надлежно да ту предају изврши, јер је надлежност рада држ. тужиоца у закону таксативно одређена, нити би се слагала с функцијом држ. тужиоца, јер је државно тужиоштво орган правосудске управе. Преостаје да је једино суд надлежан да ту предају изврши, што се уосталом може закључити из § 26 од. III и IV КЗ. У конкретном случају истражни судија је вршио извиђање, те је требало, чим је установљено да је извршилац дете које се не може ни гонити, одмах да поступи по § 26 КЗ.“

За овим су списи достављени беогр. Апелац суду, који је 21 децембра 1937 г. донео решење којим је жалбу држ. тужиоца уважио и ожалбено решење поништио, са следећих разлога: „Када се из списка види да је у питању кривично дело за које би, да није у питању дете као извршилац, био надлежан зборни суд, онда, с обзиром на то што још није донета уредба о којој се говори у од. III § 436 КЗ, а којом ће се судовима за млађе малолетнике моћи поверити потпуно или делимично вршење послова старатељске власти, потребно је да Окружни суд у Прокупљу као зборни суд донесе претходну одлуку о моралним квалификацијама извршиоца кривичног дела у питању, с обзиром на то што изречени законских прописа о тој материји и о сличним случајевима нема. Ово све због тога, да би старатељски суд, о коме је реч у од. IV § 26 КЗ, имао законске могућности да донесе наредбу о евентуалном принудном васпитању о коме се говори у од. III истог параграфа.“

Леон А. Амар

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

РАДОВИ Г. CHARLES-а DUPUIS-а, ПРОФ. СЛОБОДНЕ ШКОЛЕ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА У ПАРИЗУ И ЧЛАНА ФРАНЦУСКОГА ИНСТИТУТА

Ниједна, ваљада, држава нема, осим универзитета, толико високих стручних школа као Француска, школа којима Француска Наука, и уопште Наука, толико дугује и које су Француску толико уздигле у Свету. Тако, ту долазе: École Centrale des arts et manufactures (осн. 1829.), École des Ponts et Chaussées (осн. 1747.), École des Mines (осн. 1747.), Écoles des Chartres (осн. 1821.), École Normale Supérieure (осн. 1808.), Écoles des Beaux Arts, École libre des Sciences Politiques (чије име смо већ исписали у заглављу овога састава), École des Hautes Études Internationales. И т. д. Што највећи број ових Школа пада на Науку Природне одн. физичке (у ширем смислу), то долази отуда што се, по ебице од Револуције Француске (која је, као што се зна, потекла из Школе Природнога Права), нарочито неговала та категорија Наука: њима се давало прво место или, тачније, оне су се једине сматрале као Наука. И саме Друштвене Науке (раније: Науке Моралне, јер израз Науке Друштвене доцнијега је порекла — бар у Француској) под-

водиле су се, у основи, под Науке Природне (Физичке), специјално почињући од Auguste-a Comte-a и његових следбеника. Узимало се да и само друштво није, у главном и у крајној анализи, ништа друго до један природни (физички) појав управљан истим природним (физичким) законима као и обични природни (физички) појави било из Неорганскога (Хемија, Минералогија) било Органскога (Биологија, Физиологија и т. д.) Света. Тајне је тврдио да су исти закони (наравно: Физички) и за витријел и за ум човечји а Бертло да су идеје само један хемиски процес вишега реда односно, по једној другој дефиницији, мисли су секреција (лучење) мозга као што, н. пр., јетра лучи жуч. Дакле, један монизам у смислу Haeckel-овом, т. ј. монизам на бази материје и материјалнога. Разуме се да је овакво схватање појава у њиховој целокупности било и сувише једнострано и претерано да се је могло дуго одржати. Ту је било места рећи: *Vous exagérez, donc Vous avez tort* (Ви претерујете, дакле, немате право). Убрзо се увидело да, и ако међу појавима без обзира на њихову категорију, постоје веће или мање аналогije, што би водило томе закључку да би они могли имати исти извор, опет није било ни мало доказано да је тај извор морао бити физичке односно материјалне природе. Посебце се увидело да су између друштвених и физичких појава толчке и такве разлике да се они нису могли ставити под апсолутно исте законе нити тврдити да се друштвени појави не разликују у основи од појава елементарних да, н. пр., то је еста функција када стомак вари храну и када човек резонује и, резонујући доноси закључке (када, рецимо, судија мотивише своје одлуке). У сваком случају, није било више разлога да се друштвени појави схвате материјалистички него да се појави физички схвате спиритуалистички. У најмању руку, могла се је, што је, најзад, и било, прихватити дуалистичка концепција па друштвене појаве сматрати, према појавима физичким, као један засебан свет са својим засебним законима, док би слично вредело и за појаве физичке: и они би припадали једном засебном свету са засебним законима. На тај начин, друштвени појави, одређени и окарактерисани правилније него што је то било у доба предоминирања Физичких Наука, ослободили су се од ових и, поставши тако предмет нарочите категорије наука, Наука Друштвених, уздигли су ове до једног значаја бар равног ономе Наука Физичких. Независне од тих Наука, Друштвене Науке развијају се сада слободно, дајући све већега полета духу човечјем, главном чиниоцу (агенсу) у области социјалних појава: захваљујући тачнијем схватању ових појава — нешто друго него појави елементарни (н. пр., поплава, магла, земљотрес, петролеум, грмљавина, гасови, рад појединих органа у телу човечјем, рађање деце, геолошке формације, електрицитет, водена пара, ватра, и т. д.) — људски дух није више био слуштан на ранг материје већ је добио много достојнију улогу, улогу која му се мора признати, ако се жели да се и сами друштвени појави све више и више спиритуализирају. То спиритуализирање значи оплемењивање човека, његову све јачу тежњу ка општем броству и миру, тежњу ка једном човеку хришћанском, т. ј. алтруистичком — крајња тачка усавршавања људи овде на Земљи. Материјализирање друштвених појава и односа, што је за собом повлачила монистичка концепција Физичких Закона, значило је пад човечјега духа и владу телесне стране људскога бића т. ј. еволуцију друштва у смислу све већега егоизма, неједнакости, мржње, борбе и ратова. Није неосновано чинити одговорним, за Велики Рат и његове последице које се све више гомилају, и сам материјалистички монизам XIX. Века. Као што и научни рад, са једним таквим менталитетом, прави научне раднике осећајно сухим, без много социјалности т. ј. без много бриге за ближње и друштво. Тај њихов интелектуални егоизам, равнодушност према свему што не тангира њих и њихову Науку, објашњава нам зашто су научни радници те врсте, т. ј. они који су свет схватили и посматрали материјалистички и бавили се само материјалним чињеницама, као људи без вишега духовнога полета и довољнога људскога достојанства били увек, мање више, задовољни свима политичким режимима: ови су у таквим научним радницима налазили најсигурније подршке, што за њих није било од мале важности, с обзиром на ауторитет који су тада уживали та и таква Наука и ти и такви њени представници. Не мање је била штетна научно-материјалистичка психа научних радника и за сам интелекат њихов: крећући се само у кругу материјалних факата, они су постајали људи уских погледа, без ширега идејнога хоризонта: то нам, такође, објашњава што су такви научници били, а то вреди и за данашње време, махом људи који су се одлико-

вали само великом вредноћом а који иначе нису располагали обилнијим духовним способностима. Отуда, кадгод је који од научника из области Физичких Наука био духовно супериорнији, он се није ограничавао само на ту врсту науке него је беогао из ње и улазио у сферу Друштвених Наука где је његов дух могао да покаже пуну своју меру.

Као што видимо, таква Наука, са својим техничким проналасцима, није могла да подигне дух човечји и човека, није могла да друштву да један спиритуалан напредак: напротив, таква Наука допринела је социалним немирима, међународним сукобима и ратовима; научне раднике, видели смо, она није направила карактерима нити интелектуалним индивидуалностима него је стварала једну релативно инфериорнију интелигенцију код људи од активности те врсте, тако да данас научни радници из области материалних наука, после једне периоде заблуде где су они имали нарочитога уважавања, пали су у очима света, сада боље обавештенога о њиховој стварној вредности, на један доста низак ниво.: данас их, у Француској, више и не зову „les savants“ — то име се резервише за људе вишега духа — него „les scientistes“, име, ако не погрдно, а оно прилично омагловажавајуће. И потпуно је разумљиво да људи који се искључиво баве таквим наукама, чисто материалним (н. пр., скупљањем разних врста животиња: гмизаваца, стеница, жаба, змија, или разних врста камења, биљака, или који мешају у ретортама поједине елементе да би добили ова или она хемиска једињења, или који оперишу са геометриским линијама или математичким формулама и т. д.), стекну, под утицајем сталнога додира само са материалним, и сами карактерне особине предмета своје науке. Не другује се некажњено једино са материалним и телесним односно, по Хришћанској Идеологији, са сатанским.

Из ових разлога, данас Друштвене Науке и стоје, како по својој унутрашњој вредности тако и по значају, толико изнад Наука Физичких. Из истих разлога свет полаже своје наде у те Науке и мисле да ће оне бити у стању да реше проблем друштвени т. ј. да ће друштвену еволуцију упутити у правцу општега мира и љубави т. ј. у правцу потпуне једнакости међу људима, једнакости не само законске као данас него и једнакости социалне и економске, једном речи: у смислу Хришћанске Културе. А то је оно што нису могле постићи Физичке Науке, мада су оне, истичући истину која им је била циљ, то обећавале Човечанству; али: друго је физика (*lafo sensu*) а друго друштво, друго је физика истина а друго друштвена. И то је била једна наша људска трагедија што се то двоје није разликовало, што се узимало да постоје само физика т. ј. материја у Свету, да материја може да реши духовни и душевни проблем — једна *contradictio in adiecto*, једна повреда законa Логике, тога најосновнијега принципа свега Космоса — да, другим речима, Напредак значи напредак технички а не напредак духовни и душевни. И сасвим је онда логично да је у надлежности и моћи Друштвених Наука да реше социално питање: социално питање је проблем духовни а њега, наравно, могу решити само те Науке, Друштвене, пошто су, по њима, социални феномени, у начелу, психички т. ј. такви феномени у којима је принцип духа а не материје, као што се узимало у Физичким Наукама.

Друштвене Науке, т. ј. Науке Духовне, доприносе развићу све већем самога ума људскога који није, као у Наукама физичким, збијен и притешњен све самим материалним чињеницама. У Друштвеним Наукама, научни радници, својом ширином духа т. ј. својим спиритуализирањем односно развићем духовнога дела људскога бића, постају више осећајни према ближњима, више алтруисти, чиме се уздижу изнад „scientistes“-а и стичу право на вођство друштва. Због тога, радници на Наукама Друштвеним, а специално правници и социолози, не могу да буду равнодушни ни према ономе што се збива изван сфере њихових личних интереса нити режими политички могу на њих тако лако да рачунају као на „scientistes“-е који се овде приближују професионалним спортистима: и ови, бавећи се само телесним, очврсна само телесно и, без осећајности, не виде ништа више ни даље од свога спорта, посебице разни социални недужи нису у стању да их, ни за тренутак, одвоје од њихове паганске т. ј. чисто физичке активности што је, у самој ствари, спорт.

Разуме се да су и Физичке Науке са својим резултатима и проналасцима (примењене Науке: Техника и Медицина) нужне друштву због потреба телесне стране људскога бића (а нарочито Медицина коју издвајамо од осталих Физичких Наука — по племенитости њене сврхе, борбе са болестима, тим највећим људским патњама), али, у колико би та страна човека и друштва слабила под дејством духовне, нетехничке, културе, у толико би речене науке губиле од свога значаја и интереса и био би све мањи број *scientistes*-а. Док ће се Науке Друштвене (посебице Етика, са Религијом) све више развијати и, тиме, расти и број оних који ће се одавати тим активностима: то ће све утицати на спиритуализирање човека а то спиритуализирање, од своје стране опет, на јачање, и по дубини и по ширини, Друштвених Наука и Религије (мислимо нарочито на нашу, Хришћанску, Веру) — чест случај где је *causa effectus* и *vice versa*.

Велике штете од овога назадовања „*du scientisme*“ по људску интелигенцију и знање неће бити, с погледом на саму интелигенцију која је потребна за „*le scientisme*“, јер смо видели колика је њена вредност. И уопште, људски ум и знање су толико безначајни у упоређењу са људским незнањем, и то не само са „*l'inconnaissable*“ (што је недокучиво) него и са самим „*l'inconnu*“ (што је непознато); као што смо већ имали прилике то навести на другом месту, индски философи називају незнање: Његово Величанство Незнање, пред којим је људско знање један бескрајно сићушан поданик, скоро толико мали као и незнање животиња. У чему се човек уздиже нарочито изнад ових последњих то је својом етичком страном где су хришћанска самилост и доброта највеће вредности: управо, то су једине вредности овде, на овом Свету. А од физичких ствари једина вредност је здравље, јер оно омогућава живљење, живот, који опет омогућава речене једине вредности етичкога реда, самилост и доброту хришћанску т. ј. добра дела.

*

Тај узлет Друштвених Наука имао је за природну последицу да су се почеле оснивати и умножавати односно проширивати установе у којима су се те Науке обдељавале, у целом цивилизованом Свету а нарочито у Француској, земљи која стоји међу државама са најнапреднијом духовном културом. Споменућемо само пример високе Школе: *Ecole Normale Supérieure* (Париз); она се је, најпре, делила на два одсека: *Sciences* (т. ј. Природне Науке) и *Lettres* (Науке т. зв. Хуманистичке). Сада постоји у њој и Трећи, Социолошки, Одсек, дакле одсек за најважнију, јер најопштију, друштвену науку, Социологију. И, што је врло значајно, данас је управник исте Школе, један представник — и један од најјачих представника — Социолошке Науке, дакле из реда Наука Друштвених, Г. Ch. Bouglé. Истом разлогу дугује се и оснивање Слободне Школе Политичких Наука у Паризу. Она је створена после Француско-Немачкога Рата 1870.—1871., на име год. 1872., устаошвом *Emile*-а *Vouitmy*-а, његовога нарочито са својих студија из Уставнога Права (класично је његово дело о *Engleskoj* Уставности као и његова монографија о пореклу Изјаве Права Човека и Грађанина — одговор *G. Jellinek*-у) који је био и први и дугогодишњи (1871.—1906.) директор Школе. У Школи су били односно у њој су најистакнутији француски правници, социолози и економисти, чланови Института (*Institut de France*), професори Универзитета или стручњаци са других положаја. Осим Директорства (Директор, Под-директор, Генерални Секретар, Библиотекар и Шеф Секретаријата), Школа има свој Управни Савет (*Conseil d'Administration*) и Одбор за Усавршавање (*Comité de perfectionnement*). Директор Школе био је, после *E. Vouitmy*-а, знаменити француски економист, *Anatole Leroy - Beaulieu* (1906.—1912.) а, затим, Г. *Eugène d'Eichthal*, члан Института (који је и Председник Управнога Одбора). Г. *Eichthal* је био на том положају још Школске Године 1933.—1934.

Један од најистакнутијих професора у истој Школи јесте добро познати правни научник француски, Г. *Charles Dupuis*, који, у исти мах, и Под-директор Школе. Он предаје Науку: *Droit des gens*, т. ј. Међународно Право, у којој области заузима једно од првих места. Његови радови су многобројни, врло цењени и признати. Као резултат његове дуге и успешне научне активности јесте и одликовање које му је доделила Француска Академија за Моралне и Политичке Науке (*Académie des Sciences Morales et Politiques*) која је једна од пет *Académie* Института (у којој је био доживотни секретар, *Secrétaire perpétuel*).

tuel, за дуги низ година, Ch. Lyon—Caen, велики француски правник који је умро 1935. год., у 93-ој години, а члан скоро преминули, такође велики, цивилист Henri Capitant, изабравши га за свога редовнога члана. Био је, између првих француза (1924. год.), професор на Académie de Droit international у Хагу. Год. 1934. Г. Dupuis је био Председник Академије за Правне и Друштвене Науке (у Француској, председници Академија су чланови „à tour de rôle“, редом, „едан за другим, по годинама живота). Г. Ch. Dupuis је један прави „savant“ а не само „scientiste“, и то од оних „savants“ чији круг делатности иде даље од Школе и Института, обухватајући целокупну њихову средину односно друштво.

Ми не можемо, у обиму једног кратког приказа, дати ни у најкраћим потезима садржину његових научних радова: морамо се задовољити да само прибележимо њихове наслове али ти наслови су довољни да покажу сву ученост Г. Dupuis-а као и разноврсност његовога талента.

А. ОПШТИ РАДОВИ И МОНОГРАФИЈЕ.

- 1) *Le droit de la guerre maritime d'après les doctrines anglaises contemporaines.* Paris 1899.
- 2) *Le principe d'équilibre et le concert européen de la paix de Westphalie à l'acte d'Algésiras.* Paris 1909.
- 3) *Le droit de la guerre maritime d'après les conférences de La Haye et de Londres.* Paris 1911.
- 4) *Le Ministère de Talleyrand en 1814.* Paris 1919.
- 5) *Le droit des gens et les rapports des grandes puissances avec les autres Etats avant le pacte de la Société des Nations.* Paris 1921.
- 6) *Comment sauver l'avenir du franc?* Paris 1921.
- 7) *Liberté des voies de communication, réalisations internationales.* Recueil des Cours de l'Accadémie de droit international de La Haye. 1924. I. P. 129 à 439.
- 8) *Les grands systèmes de politique internationale.* Paris. Dotation Carnegie. 1930.
- 9) Préface: Magyary (Géza de), „La juridiction de la Cour permanente de justice internationale.“ Oeuvre posthume. Introduction et notes... de Olaf Hoijer. Paris 1931.
- 10) Préface de: Montfort (Henri de), „Les nouveaux Etats de la Baltique“ Paris 1933.

Б. РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

а) У *Revue politique et parlementaire*: 1) La liberté d'enseignement, 1903. Tome 36. P. 217 et suiv. — 2) Le service de deux ans et dispences. Année 1903. Tome 35. P. 217 et suiv. — 3) L'Allemagne devant la faillite. 1932. 4-ème trimestre, P. 297 à 308.

б) У *Revue de droit international public*: 1) L'Institut de droit international. Session de Venise (septembre 1896). Tome 3. P. 648. — 2) L'Institut de droit international. Session de Cambridge (Août 1897). Tome 4. P. 758 et suiv. — 4) L'Institut de droit international. Session de Neuchâtel (1900). Tome 7. P. 749 et s. — 5) La 21-e session de l'Institut de droit international et la question des câbles sous-marins en temps de guerre. 1903. Tome 10. P. 532 et suiv. — 6) L'Institut de droit international. Session d'Edimburg (1904). 1905. Tome 12. P. 204 et s. — 7) La déclaration de guerre est-elle requise par le droit positif? Devrait-elle l'être? 1906. Tome 13. P. 725 et s. — 8) L'Institut de droit international. Session de Gand. (1906). 1907. Tome 14. P. 370 et s. — 9) L'Institut de droit international. Session de Florence (1908). 1909. Tome 16. P. 162 et s. — 10) L'Institut de droit international. Session de Paris (1910) 1910. Tome 17. P. 581 et suiv. — 11) La discussion de la déclaration de Londres au Parlement britannique. 1911. Tome 18. P. 369 et s. — 12) L'Institut de droit international. Session de Madrid (1911). 1911. Tome 18. P. 521 et s. — 13) Le rejet de Naval prise bill par la Chambre des Lords. 1912. Tome 19. P. 58 et s. — 14) L'Institut de droit international. Session de Cristiania (1912). 1913. Tome 20. P. 372 et s. — 15) L'Institut de droit international. Session de La Haye (1898). Tome 5. P. 845 et s. — 16) L'Institut de droit international. Session d'Oxford (1913). 1914.

Torne 21. P. 63 et s. — 17) Une déclaration americaine des droits et devoirs des nations. 1917. Torne 24. P. 300 et s. — 18) Les théories anglaises sur le droit de la guerre en général. Torne 5. P. 35 et s. — 19) Les Antécédents de la S. D. N.: le projet pour rendre la paix perpétuelle de l'abbé de Saint-Pierre. — Le plan d'Adam Czartoryski et d'Alexandre. 1929. Torne 21. P. 380 à 402.

c) У Séances et travaux de l'Accadémie des sciences morales et politiques: 1) Une déclaration americaine des droits et devoirs des nations. Compte rendu. Torne 185. 1917. P. 496. et s. — 2) Notice sur la vie et les travaux de M. le comte de Franqueville. Compte rendu. Torne 199. 1923. P. 312 et s. — 3) Réparation du franc et réparation des dommages de guerre. Compte rendu. 1924. Torne 2. P. 153 et s. — 4) Discussion relative à la communication de M. Ch. Dupuis sur la réparation du franc et des dommages de guerre. Compte rendu. 1925. Torne 2. P. 28 et s. — 5) Le rôle de la diplomatie. 1926. Torne 1. P. 383 et s. — 6) Deux erreurs fondamentales de la fiscalité nouvelle. 1927, 2-ème serie. P. 362 et s.

Овоме треба додати и два чланка Г. Dupuis-а у „Revue d'histoire diplomatique“, Oct. et Déc. 1934, од којих је један о Светој Алијансији (la Sainte Alliance) од год. 1815.

Ж. М. Перић

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Dr. Wiktor Kornatowski, KRZYŻS BANKOWY W POLSCE 1793 ROKU. UPADI. OSC TEPPERA, SZULCA, KABRYTA, PROTA POTOCKIOGO, LYSZKIEWICZA I HEYZLERA. Warszawa 1937, str. XI + 235.

Докторска теза г. Корнатовског, примљена на Правном факултету Варшавског универзитета, расправља на врло занимљив начин крупно питање из историје капитализма у Пољској крајем XVIII века. Писац је проучио огромну необјављену грађу (до 800 књига и свезака у Варшавској главној архиви) и пружио нам јасну слику прве велике банкарске кризе у Пољској — пада под стечај шесторице великих финансијера злокобне године 1793.

Језгро књиге чини подробна анализа сложеног стечајног поступка који се водио тим поводом читавих десет година. Али за нас имају нарочити значај прве главе у којима писац приказује прве кораке капитализма у Пољској.

У оно доба немачки живаљ играо је доминантну улогу у пољској трговини, из њега проиходе и први велики банкарски. Син крзнара, Петар Тепер старији (1702—1790) почео је да води послове с иностранством, основао је банку у Варшави где је стекао велики углед и постао претседник протестантске вероисповедне општине. Нарочито се обогатио, довозећи луксузну робу из иностранства. „Виши кругови у Пољској упропашћавали су се по примеру краља, задужујући се често на огромне суме за страну робу.“

Банкар Тепер отворио је 1764 г. у Варшави први универзални магацин у сопственој троспратној палати: ту је пољско племство могло наћи све — од енглеских кочија, намештаја и сукна до француских драгуља, fine хартије и кухињског прибора. Већи део робе давао је на вересију; билансе су стално расле, али у његовој активи огромно место заузимала су „замрзла“ потраживања од дужника. Тако је Теперов магацин г. 1767 дуговао повериоцима 436 хиљада злоти-а, док су њему 348 дужника дугovali 3.582 хиљаде. После 16 година магацин дугује 6.135 хиљада зл., док 232 лица дугују њему 12.841 хиљада (вредност робе у магацину износи 746 хиљада зл.).

У тим огромним потраживањима пада у очи мали број дужника — то су листом претставници аристократије, а највише дугује сам краљ Станислав-Август. У исто време Тепер се упушта у друга предузећа: он је закупио државне лутрије, закупац монопола дувана, директор „друштва домаће мануфактуре“, посредник за државне зајмове у Холандији и Италији итд.

Г. 1766 стари Тепер посини свог сестрића Петра Фергисона (пореклом Шкотланђанина) и преда му већи део послова. Тај Тепер-млађи постане „највећи банкар Севера“. Нобилитован од краља, почео је да купује непокретна.

имања, читаве срезове од пропалих аристократа. Био је у најбољим односима с руским двором, лиферовоо је храну за руску војску, извозио жито из Украјине у руски Херсон где је имао своју факторију и поморски брод назван „La grande Catherine“.

Слично је било пословање његова зета, банкара Карла Шулца који је финансирао многобројне фабрике, водио велико зидарско предузеће и купио огромне поседе од кнеза Рађивила.

Трећи банкар пруског порекла Фридрих Кабрит вршио је исто тако велике кредитне операције, а затим добивши племићска права, купио огромна добра на Украјини са неколико фабрика. Сваки од тих банкара имао је преко 20 милиона капитала.

Најинтересантнији је ипак четврти богаташ, гроф Протазије Потоцки, типична личност оног доба меркантилизма и првих физиократских идеја. Наследивши од родитеља велика имања (4 среза) и капитала (6 милиона у једној холандској банци), тежио је да подигне аграрну технику, доводио је странце колонисте на своја украјинска добра, стварао је тамо фабрике сукна, шешира, чарапа, свиле, намештаја, порцулана помоћу страних занатлија. Истовремено био је претседник „Црноморског извозног друштва“, имао је у Херсону неколико бродова под руском заставом; у Варшави отворио је универзалну радњу, налик на Теперову. Немиран дух, овај аристократа-предузимач играо је у исто време и политичку улогу, био је сматран за напредног човека који оживљава привреду своје отаџбине.

Г. 1792 велики кредит Теперов почео је да се љуља. Берлински банкар Леви отказао му је кредит од 100 хиљада зл. Онда су страни повериоци почели да траже од њега новац по меницама. Тепер је почео да продаје непокретности што је ишло тешко: 25-11-1793 објавио је стечај, исто учини и његов зет Шулц. Настаде паника; публика је почела да тражи улоге из банака; ни Кабрит ни Хајзлер ни Клуге нису могли да одговоре својим обавезама. Пољска влада је одредила „ликвидационе комисије“ за свако банкарско предузеће. Пад под стечај тих банкара повукао је за собом и пад кредита грофа Потоцког, који је 16 априла и. г. замолио владу да одреди „комисију за санирање његових послова“. Крах је обухватио још два банкарска предузећа — Лишкијевића и Хајзлера.

Да разумемо узроке тих стечаја, доста је рећи да је краљ Станислав лично дуговао Теперу 11 милиона зл. Међутим политичка констелација била је врло рђава; руска је војска одавно окупирала Варшаву, трагични сејм у Гродну имао је да претреса захтев друге поделе Пољске. Иностранство је осећало да су краљ и држава на рубу пропасти, и велика богатства заснована на кредиту, одједном су почела да крахирају.

Ликвидационе комисије започеле су свој рад који је био врло сложен. Сама скупштина (сејм) и краљ у Гродну морали су да се побрину за регулацију тог питања; у септембру 1793 краљ и сејм издали су нарочити закон (*lex specialis*) о стечајном поступку који је писац објавио и коментаришао као „гродненски стечајни закон“. Према томе закону била је створена нова заједничка „судска комисија“ за шест стечајних маса.

Међутим политичке су прилике сметале тешком раду комисија. У априлу 1794 букнула је у Варшави буна против руске окупације. Онда је побуњена руља продрла у Теперову палату, опљачкала универзалну радњу, новац и драгоцености и уништила многе књиге Ликвидационе комисије. Једни су објашњавали овај напад тиме што је Тепер био лиферант руске војске, други тиме што су многи његови дужници хтели да униште трагове својих дуговања; можда је играла улогу и мржња малих занатлија против великих магазина. Сам Тепер, тешко рањен од непознатог, издахнуо је после шест дана.

После дефинитивног пада Пољске г. 1795 рад стечајних комисија био је нарочито отежан јер су сад повериоци и дужници припадали трима државама. Три су владе образовале нову врло сложену трилатералну комисију „*Commission mixte pour le règlement des six banques faillies*“. Скоро сви чланови ове комисије били су Пољаци; комисија се служила пољским језиком и водила је поступак по пољском праву. Многобројна администрација врло је савесно водила послове и уложила највећи труд да реализује активу и да ликвидира пасиву стечајних маса.

Актива је била подељена на три категорије: чврсти фондови, сумњиви и рђави. У чврсте ушао је краљев дуг, чије су обавезе поделила три двора између себе — руски, пруски и аустриски. Тек после десет година био је стечајни поступак завршен поравнањем с дужницима.

Пада у очи то да су активе испале врло велике. Тако је Теперова актива изнела 58% његове пасиве, актива грофа Потоцког — 75%. Шулцова актива износила је 105,5%, а Кабритова — чак 146%. Али овај леп резултат остао је само на хартији, јер у Кабритовој активи било је једва 17,5% „чврстих“ фондова, у Шулцовој само 29%; све остало сачињавала су сумњива и пропала потраживања. Најбоље су прошли повериоци Петра Тепера и грофа Потоцког, јер у стечајној маси ових банкара било је много непокретности за продају (68% чврстих фондова код Потоцког, 85% — код Тепера).

Расматрајући врло пажљиво цео стечајни поступак, писац долази до закључка да пад банака није био злонамеран него изазван углавном политичким приликама па и „примитивизмом пољског банкарства XVIII века“.

Ова одлична расправа, потпуно израђена на основу продуљбене анализе архивске грађе, објашњава готово непознату епизоду из економске и правне историје XVIII века и чини част младом писцу и његовом професору д-ру Л. Кшивицком који му је дао ову тему.

Д-р Александар Соловјев

Jurgen Kuczynski, WELTPRODUKTION UND WELTHANDEL IN DEN LETZTEN 100 JAHREN, Statistische Studien, Liepaja 1935, Gotl. D. Meyer, 72 pp.

Индекси индустријске производње и индекси међународне трговине најподобнија су мерила привредног развоја у капитализму 19 и 20 века. Док први мере пораст привредне грађевине света у висину, други мере њену просторну експанзију, њено ширење коме су једино границе земљине кугле могле поставити бране.

Неаграрна производња, мада у наглом порасту већ у току 17 и 18 века у Енглеској, Француској, Белгији и Холандији доживљује своју пуну експанзију тек кроз Индустријску револуцију (1760—1850), смењивањем епохе мануфактурно-трговачког епохом индустријског капитализма. У току саме индустријске револуције, док су технички преображаји у крилу производње још били у току, индустријска производња је порасла у једном дотле невиђеном обиму, тек по њеном завршетку међутим она добија пуног замаха. Она апсолутно расте, са извесним прекидима у периодима циклничких криза, све до данашњег дана, мада се у задњој трећини 19 века већ увелико осећа парализирајуће и стежуће дејство монополистичког капитализма, тако да деведесетих година и почетком 20 века проценат пораста стоји у осетном назатку према процентима пораста у ранијим деценијама. Код појединих земаља то се успоравање осећа већ много раније и у далеко већем обиму, нарочито код Енглеске код које је насилно зауздавање производње и поред повећања продуктивности најприметније. У фази послератног конјуктурног циклуса (1923—1929), мада индустријска производња у обиму и даље расте и мада је код извесних земаља стопа пораста стално већа (случај карактеристичан за Јапан), успоравање бива све изразитије. У најновијем циклусу (1929—1937) знаци стагнације су још очигледнији.

У исто време кад је завршена индустријска револуција створила услове за широку индустријску експанзију почела је и за међународну трговину једна нова епоха. Развивши окове меркантилизма она улази у период либерализма у коме доживљује свој највећи развој успешан усаершавањем, управо револуционисањем саобраћајне технике (увођење железница и пароброда). Много раније пак него код индустријске производње, већ на измаку индустријске револуције, опајају се код обима развоја међународне трговине знаци стагнације. У почетку епохе монопола снаге које ће родити кризу међународне трговине већ су се у потпуности развиле. За тих неколико деценија пред Светски рат међународна трговина се истина апсолутно у обиму повећала, али се њена стопа пораста смањује и то у једном далеко бржем темпу но што је то био случај код производње. Светским ратом почиње органска криза међународне трговине која се продужава и продубљује у послератном добу да би

1930—1935 доживела своју најнижу тачку. Године 1936—37 обим међународне размене добара се опет повећава, али је њена криза ипак дубока и у постојећим оквирима нерешљива.

Историско-статистичка студија професора Кучинског поставља себи за циљ да бројкама обухвати оцртани стогодишњи развој светске производње¹⁾ и светске трговине, задржавајући се нарочито на развоју у епохи монополистичког капитализма који је специјално поље његовог научног рада.²⁾ Подаци које К. сређује и анализира су веродостојни, прецизни јасни и једносмислени, закључци који се из њих намећу непосредни. Његови индекси производње и трговине сажимају на један прегледан начин развојне тенденције читавог једног столећа. Посебно су обрађени односни проблеми у четири главне индустријске земље, Енглеској, Немачкој, Сједињеним Америчким Државама и Француској.

На крају књиге аутор посвећује посебну пажњу проблемима продуктивности и непродуктивности америчке индустрије, производног капацитета и његовог искоришћавања у свету (из ова два поглавља дају се извући значајни закључци с обзиром на непотпуно искоришћавање производног апарата у периоду монополистичког капитализма) и на неколико страница питање запослености и незапослености у Сједињеним Америчким Државама и Немачкој у 20 столећу.

Никола Мирковић

Douchan Karlikovitch, LE RAPPROCHEMENT ÉCONOMIQUE DES PAYS DANUBIENS. Paris 1938, p. 220.

Докторска теза г. Карљиковића расправља једно важно питање међународних привредних односа средње Европе. Пошто је дао општи поглед на привреду у подунавској области, писац је почео своје излагање са претратним идејама о зближењу подунавских земаља. Међутим, главни део његове расправе је излагање односа у послератном периоду. Ту он претреса проблеме привредног зближења између Југославије, Румуније, Чехословачке, Мађарске Аустрије, почев од заједничких тешкоћа услед аграрне кризе, па прелазећи разне многобројне покушаје и пројекте за привредно приближење, као на пр. аустро-немачка царинска унија, економска Мала антанта, акција Италије у подунавској Европи. Нарочито детаљно излаже планове Тардијеа и Хоце о решењу привредног зближења Подунавља. Из свога излагања писац извлачи закључак да је привредна заједница земаља дунавског басена корисна и потребна свима заинтересованим државама. Међутим, у овом делу Европе привредни проблеми су у најтешњој вези са политичким, тако да се ништа не може учинити у економској области, без претходног уређења политичких проблема. Ово се најбоље види од тренутка присаједињења Аустрије Немачкој, кад је и цео привредни проблем добио сасвим други вид. Отуда и књига Г. Карљиковића, — иако писац није имао те намере, — обухвата један завршен период и имаће интереса за проучавање историје међународних односа у послератној средњој Европи.

И. Пржић

LE CONSEIL DE LA SOCIÉTÉ DES NATIONS. Composition, compétence, procedure. Genève 1938, p. 142.

Поводом стоте сесије Савета Друштва народа, одржане јануара 1938 године, информативна секција ове велике међународне организације објавила је документарну књигу под горњим насловом. Прва глава књиге посвећена је саставу Савета. (Овај предмет, само са већим научним апаратом, сачињавао је докторску дисертацију Г. д-ра Ђуре Поповића). У њој су обрађена питања избора чланова Савета (сталних и привремених), начина избора, трајања ман-

¹⁾ Овај први део студије прештампан је са извесним изменама из „Konjunkturstatistische Korrespondenz“, 1934, свеска 4—5.

²⁾ Види његове привредно-историске студије „Das Problem der Langen Wellen und die Entwicklung der Industriepreise 1820 bis 1933“ и „Die Entwicklung der Lage der Arbeiterschaft in Europa und Amerika, 1870—1933“.

дата и обнове Савета, поновног бирања и, најзад, броја чланова Савета (прошле године било је четири стална и једанаест привремених чланова у Савету). У другој глави изложене су надлежности Савета: опште надлежности, заједничке надлежности Савета и Скупштине, посебне надлежности, било на основу извесних одредаба Пакта, било на основу неких специјалних међународних уговора. У трећој глави су претресена питања поступка: датум и место састанка, ко учествује на састанцима Савета, кворум, претседник, особље, дневни ред, јавност седница, гласање, записници, Савет између сесија. У додатку изнесен је низ статистичких и осталих података о осамнаестогодишњем раду Савета, као и већи број фотографија значајних седница. — Данас, кад је вера у Друштво народа доста поколебана, корисно је прегледати ову књигу и уверити се о корисности рада ове међународне организације, која је, и поред својих недостатака, дала и значајне резултате.

И. Пржић

Despot Ostojić, MEĐUNARODNA ORGANIZACIJA RADA. Njezino poreklo, ustrojstvo i delatnost. Beograd 1937, str. 134. — Preštampano iz „Socijalnog arhiva”, br. 9—10 za 1937 god.

У овој књизи писац је изложио на прегледан начин уређење и делатност ове међународне установе. Пошто је укратко изнео духовне покрете, прве покушаје и успехе и стварање Међународне организације рада, он се дуже задржао на њеној организацији. Ту се није задовољио само описом органа, већ је ушао у излагање циљева и задатака, идејних основа организације, учешћа држава у њој, да затим пређе на опис органа, методе рада и поље примене резултата до којих се долази овим радом. Исто тако опширно је изложио и делатност организације: уређење услова рада (радног времена, недељног одмора, годишњег одсуства радника, уређења ноћног рада), утврђавања минимума доба старости за запослење деце, проблема надница, хигијене и сигурности рада. Прешавши на питање социјалног осигурања изложио је развитак те установе у свету, као и међународно уређење појединих грана социјалног осигурања: обештећење несрећних случајева при раду, осигурање у случају болести, осигурање у случајевима изнемоглости, старости и смрти. Најзад, обрадио је и привредне проблеме, незапосленост и посредовање рада, питање миграције, као и услове живота рада. Сасвим укратко дотакао се и учешћа наше државе у М. О. Р. На крају је приложио и текст устава М. О. Р. — Књига Г. Остојића писана је концизно, и са дубоким познавањем ствари. Писац је одушевљен резултатима организације коју приказује, и књигу је написао у намери да заинтересује што шири круг читалаца за ову установу, и придобије их „за оснивање националне секције Међународног удружења за социјални прогрес, која би у нашем друштву гајила осећај социјалне правде и борила се за њену примену, као што национална секција Уније удружења за Лигу народа гаји и брани идеју мира. Између ове две секције требала би да се успостави најтешња сарадња у уверењу „да мир у свету може бити једино заснован на социјалној правди“ како је то већ исписано у пакту Друштва народа и у уставу Међународне организације рада.“

И. Пржић

D-r Nikola Lj. Barjaktarović, MEĐUNARODNA ORGANIZACIJA RADA I NJENI ODNOSI SA JUGOSLAVIJOM. Međunarodni biro rada, Beograd, 1938, str. 102.

Јуна месеца 1937 наша држава је ушла у Управни савет Међународне организације рада, чиме је одато признање на досадашњем раду. Тим поводом је Г. д-р Барјактаровић, члан Међународног бироа рада, описао у овој књизи стварање М. О. Р., изложио одредбе међународне повеље рада, устројство и делатност М. О. Р., и нарочито одржавање веза и сарадњу са Југославијом. Књига је писана као популарни преглед, и намењена је ширим читалачким круговима. Писац није улазио у дубље анализе, али је дао обиле поузданих података, тако да се књига може корисно консултовати.

И. Пржић

Чедомиљ Митриновић и Милош Н. Брашић, ЈУГОСЛОВЕНСКЕ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ И САБОРИ. Београд, 1937. Издање Народне скупштине Краљевине Југославије. 430 стр. in 4°.

Ова књига, у луксузном издању Народне скупштине, са великим бројем илустрација, нема строге научне претензије. То није исцрпна и потпуна историја нашег парламентаризма, већ је савесно прикупљена т. зв. спољашња историја разних народних скупова, скупштина и сабора, почев од Карађорђевог устанка. Српске скупштине обрађене су у 11 глава ове књиге; о свакој скупштини наведено је место њеног држања, време, претседништво, као и главни послови којима се она бавила. У XII и XIII глави изложени су сабори сталежа и редова и Сабор краљевина Хрватске и Славоније; затим, у наредним главама, Црногорска народна скупштина (1906—1914), Уставне и парламентарне борбе Словенаца, Далматински земаљски сабор, српски народно-црквени сабори у Карловачкој митрополији, Босанско-херцеговачки земаљски сабор, Југословенски одбор у Лондону (1914—1919), Народно веће у Загребу 1918, Подгоричка велика народна скупштина, Новосадска велика народна скупштина, као и све скупштине у нашој новој држави, почев од Привременог народног претставништва, па преко Уставотворне скупштине, све до Скупштине и Сената под Уставом од 1931 године. Писци су несумњиво уложили труда да сакупе материјал, који је, растурен, био тешко доступан. Они су повукли главне црте разних скупштина у свима покрајинама наше данашње државе, и изнели су најглавније податке о њима. Међутим, изван оквира ове књиге остала је политичка позадина, онај унутрашњи живот, идеолошки покрети, однос група и њихови сукоби, све оно што би могло да интересује социолога, правника, историчара, а и сваког читаоца који у овој књизи тражи политичку стварност. Стога ова књига, и поред њене лепе опреме, претставља само сакупљен а научно неразрађен материјал, који може да послужи за детаљније научне радове.

И. Пржић

Владимир Св. Симић, ИДЕОЛОШКИ ФРОНТОВИ, Библиотека „Политика и Друштво“, св. 11, стр. 63.

У својој језгровито и полетно писаној књизи, г. Симић је обухватио један приказ и у исто време једну анализу главних идеолошких покретних снага савремене историје. Он је реч „идеологија“ овде схватио у њеном политичком значењу, као један одређени систем друштвених, политичких и културних тежњи и схватања који поједине групе, класе и народи узимају за свој политички и животни „вјерују“ и покушавају да га претворе у стварност. Услед социалне и међународне расцепканости, услед многобројних диференцијација које постоје како у оквиру народа тако и границама међународне заједнице, јављају се разне идеологије. Ове идеологије су или супротне или су преудешене за освајање и владање: отуда, „идеолошки фронтови.“

Расправа г. С. има два издвојена и логична дела. Први говори о условима и околностима, како социалним тако и идејним, који су довели до формирања идеолошких фронтова. Он их гледа у неподударности између начела и појмова економског и политичког либерализма и стално променљиве друштвене стварности и у расцепу који је настао, под утицајем историског динамизма, између форме политичких и друштвених установа и њихове садржине, између политичког друштва и стварног друштва, између човека друштвеног уговора и стварног човека одређене друштвено-политичке формације. Либерализам, дело нове индивидуалистичке економије, Русовљевих идеја и рационализма, свео је цео друштвени и политички проблем на два елемента: не државу и појединца. Држава или власт и појединац или грађанин се не противстављају него се стављају један према другом; они се додирују и ограничавају и посредника нема међу њима. Кад се посматра са тачке гледишта прошлости и апсолутне феудалне монархије, ово историско решење представља један велики напредак. Ограничењем, ауторитет апсолутне власти је погашен у својој суштини. Стављен према држави, без посредника, човек је био ослобођен свих феудалних и еснафских везаности и потчињености. Али, истиче г. С., кад се ово решење посматра у напред, у односу на стварност новог друштва и његовог развоја; оно се показало да носи одређене унутрашње

контрадикције. Искуство је показало да однос грађанина према власти није ишао у корист првог. Историски развој је носио државу према јачању своје моћи и све јачој централизацији своје власти; грађанин је све више постајао држављанином. Идеја о издвојеном и слободном човеку се показала као мит XVIII века; човек је дубоко друштвено биће, подвргнуто утицају, тежњама и могућностима средине, групе, породице, куће у којој живи. Услед значајних разлика које постоје међу овим срединама и групама, људи се појављују стварно неједнаки и правна правила о једнакости и слободи окрећу се у корист само оних који ова правила могу да остваре, т. ј. у корист једне мањине. Под овим околностима, истиче г. С., сва сретства правне државе добијају релативан или обрнут смисао. Легалитет постаје одбрана једног стања ствари, који се не изједначава са интересима целог друштва. Правна принуда, „уместо да служи бољој будућности друштвене заједнице, еволуцији и прогресу, она се претвара у веома ефикасно сретство за сузбијање сваког напретка“.

Укратко, историски развој, нарочито примена науке, машинизма на производњу и појава индустрије, утицали су на сукоб између политичког друштва и новог економског друштва. Пред овим тешкоћама и дубокиим сукобима који су се поставили пред људском заједницом и људском интелигенцијом, масе и мислиоци су покушали да пронађу средства која би довела до поновног подударања између форми друштвених установа и њихове садржине. Они су истраживали који преображаји треба да се изврше да би се економски свет довео у склад са политичким друштвом и да би се успоставила једна релативна равнотежа у друштву. Ако су се разне доктрине углавном слагале у критици либерализма и индивидуализма, оне ће се одвојити и често потпуно разликовати према решењима која се предлажу за излаз.

Други део књиге г. С. обухвата расправљање основних међу овим решењима; односно према изразима савремене политичке терминологије, главне идеолошке фронтове.

Идеологија социализма, садржи решење које намеће његова основна концепција на друштво и историју. Постављајући материјалне друштвене снаге као основе у историји, он ће пружити правац за идеолошку ориентацију социализма који ће од друге половине XIX века тражити да се постави на овим основама и добиће назив „научног социализма“. Према томе, он ће истаћи да су материјални режим производње и правни режим који је за њега везан главни друштвени чиниоци, основа стварног друштва. Политичко друштво је само форма, само један правно-политички израз одређеног друштвено-економског система. Сваки преображај у овој основној социалној структури изазива неизбежно и промене у правним и политичким установама политичког друштва. Услед тога, према овој идеологији, решење основних проблема који напињу савремену историју, треба да се започне са променама у друштвеном систему. Друштво, када буде изменило све старе и традиционалне облике економске неједнакости и привредног искоришћавања, произвешће из себе органе једне праве и потпуне демократије. У оквиру ове идеологије, од после рата и после остварења једне социалистичке државе у свету, настаће извесни сукоби и размимоилажења у методама и начелима које треба да оствари то ново друштво. Једни ће бранити сретства постепене демократизације и поступак реформизма, док ће други усвојити нужност прекида постепеног еволуционог процеса и потребу за једним новим друштвеним апаратом који ће извести све основне преображаје. Г. С. подвргава једној стегнутој анализи овај последњи идеолошки покрет и прати га до савремених промена које су извршене у његовој идеологији и тактици, у смислу демократског реформизма. Он види у новим облицима широке сарадње демократских група, једну значајну политичку и идеолошку појаву и моћно сретство за демократску еволуцију, која му се појављује као нужност савременог друштва.

Као другу општу идеолошку формацију нашег времена г. С. убраја фашизам. Фашизам исто тако полази од критике либералистичког дуета човека према држави, али он одбија да тражи нове односе међу њима, нарочито да призна људска права и слободе као основне и битне у држави, која има само функцију да их штити и остварује. У теорији и у пракси фашизма, држава не може бити ничим ограничена, она је почетак и крај свега, она је основна и највиша вредност, „не само политичка него и морална“. Држава је све: она

је тотална и тоталистичка. Фашизам исто тако одбија сваку супротност између политичког и економског друштва. Држава ставља под непосредни утицај и управља до епитица цео сложени систем економских и друштвених односа. Она издаје законе производње и рада, као што доноси законе јавног и приватног права. Грађанин и радник имају за основну функцију да се претворе у атоме државног организма. У томе она налази своје једино достојанство. Никакве поделе, никаква размимоилажења нису допуштена у овој држави, која обухвата све, пошто се и она сама не дели, имајући једну главу и изражавајући се кроз личности једног човека, „вође“. У овом загрљају између државе и друштва, власти и човека односно његове слободе, држава је претопила друштво и власт је интегрирала човека и његова права. Овакви преображаји су довели до постепене негације демократије. Г. С. истиче формалну логичност одбацивања демократије и слободе у фашистичкој држави, али он указује на историску нелогичност између фашистичког решења једне борбене организације постојећег друштва и нужности историског развоја и људског ослобођења. Он показује да историја има своја права и да су, у крајњој анализи, она јача и трајнија од свих политичких организација.

Књига г. С. је писана са вољом за објективношћу, али не са вољом за неутралношћу. Са пуно човечности која местимично добија нагласак једне патетичне зебне, он сматра да савремени идеолошки сукоби у свету нису једна спортска игра него да обухватају и носе све основне вредности наших живота, наше цивилизације и наше судбине. Такво стање не трпи равнодушност, него тражи учешће, свесно и објективно, али учешће и избор. Сигурно је да сваки избор претпоставља и једно уверење. Г. С. има свест и храброст свога уверења, утолико пре што га он заснива на нужности да се народу врати оно што му припада и да се човеку омогући да у слободној и мирној заједници са свима другима, постане поново свој, човечански човек.

Ј. Ђорђевић

Михаило С. Петровић, ФРАНЦУСКА ПОЛИТИКА И ВЛАДЕ НАРОДНОГ ФРОНТА,
Библиотека „Политика и Друштво“, св. 14, стр. 66.

Нарочито од светског рата до данас, Француска, њена политика и њена искуства на свима пољима и њени експерименти се налазе у средишту интересовања целог света. То долази из многих узрока; два су међутим, главна. Први, Француска је већ скоро пуна два века на челу социјалног, политичког, културног и интелектуалног напретка у свету; налазећи се на врху, она показује земљама на нижим степенацима развоја слику њихове будућности. Друго, услед узајамне повезаности делова савременог света, сваки догађај који се одиграва у једној земљи има одјека у осталим крајевима света. Ми све више почињемо да мислимо међународно и да у функцији светских прилика и дешавања решавамо своје потребе и своје проблеме. Мислећи међународно, ми мислимо француски у многој мери. Ова појава је од значаја нарочито у земљама које се традиционално развијају и крећу у француској сфери и према великим политичким и хуманистичким вредностима чији је чувар и представник француски народ.

Услед тога, у нашем јавном мњењу постоји велики интерес за Француску и њен став у свету. Наша друштвена наука и наша публицистика обавештавају у датој мери нашу јавност о свим перипетијама и кретању Француске и њеног народа. Последњих година тај интерес је још више појачан и проширен, јер је Француска отпочела да пружа свету пример решавања нових социјалних, политичких и културних проблема које савремени свет намеће, остајући верна основним оквирима државног и политичког уређења, које чини њену историску славу.

Овим новим променама и прилагођавањима француског друштва нужностима савремене историје посвећује своју књигу г. М. С. Петровић под насловом: Француска политика и владе народног фронта. Књига г. П. је у најлепшем и најпотпунијем смислу обавештајна; рађена са познавањем, сигурношћу и објективношћу. Она преставаља код нас најпотпунији приказ савремене етапе у развоју француске политике, који се означава као етапа народног фронта.

У почетку, г. П. испитује који су узроци и које су околности условиле стварање широког народног скупа и кроз које је фазе прошло ово стварање док није довело до победе на изборима и доласка на управу земље. Писац показује, са правом, да упркос свим тврђењима о расцепканоци француског јавног живота и постојања разних група на парламентарном плану, у дну народа и његових расположења постоји само једна основна подела: подела на левицу и десницу. Услед тога, владе које се од стварања III-ће Републике смењују биле су тројачке: десничарске, левичарске и коалиционе, које у начелу обухватају умерене елементе левице и деснице. У периоду после рата, нарочито од 1924-26 и 1932-34 јавља се још један нарочити облик коалиционе владе, т. зв. картел, који преставаља владу левице, односно конкретно радикалску владу, која ужива парламентарну помоћ социалиста али без њиховог ефективног учешћа у правној одговорности за политику земље. Недовољна повезаност картела и тиме нестабилност његових влада, долазак национал-социализма у Немачкој, улазак Француске у кризу почев од 1931 г. и социалне борбе које су следиле, покушај десничарског „пуча“ 6 фебруара 1934 г. буђење народних маса које су обухватиле раднике, сељаке и средње класе, позиви најзначајнијих интелектуалаца за одбрану демократије и слободе, то су догађаји који ће од 1934 до 1936 да поставе основе једној новој политичкој формацији која ће дати један нови тип владе у Француској. Та нова политичка формација има званично име народни скуп а популарни назив народни фронт. Народни скуп, истиче г. П., није само коалиција политичких странака, он није ни једна нова и виша странка. То је један широки и одређени савез свих левичарских политичких странака од младе републике, католичких демократа преко радикала, републиканско-социјалистичке уније и социјалиста до комуниста; затим, савез који обухвата велики број привредних, културних, уметничких и женских организација од којих је највећа Главна Конфедерација Рада која броји 5,000.000 дисциплинских чланова. Народни скуп не замењује странке, он оставља њихову самосталност. Он је савез политичких, друштвених и културних снага окупљених на једном одређеном програму. Овај је програм негативан: одбрана демократије и свих тековина француске цивилизације од свих насилних промена, ма са које стране долазиле. Он је и позитиван: обухватајући у низу одређених тачака чији списак даје г. П. три главна начела; одбрану и проширење слободе, мира и привредне мере. Сви ови позитивни захтеви имају за циљ да измене однос између рада и капитала у корист рада и тиме и корист већине народа.

Овај заједнички широки програм и широка и социјална и политичка база чини да је народни скуп, показује г. П., једна квалитативно друкчија политичка формација од свих досадашњих политичких савеза и коалиција које познаје Француска.

На другом месту, писац приказује долазак на владу Народног скупа и остварење програма од стране првог кабинета Л. Блума. Г. П. даје све потребне податке о смислу и значају социјалних закона које је донела влада Л. Блума; он са правом истиче велики значај закона 40 часовног рада и закона о мирном решавању спорова између радника и послодавца, који још увек леже у центру социјалних и политичких догађаја у Француској. Дејући, затим, објашњење просветних реформи, он указује на разлике између дефлационистичке политике ранијих влада и политике подизања куповне моћи потрошача која чини нерв привредних реформи владе народног фронта. Показујући значај оснивања житног уреда и национализације ратне индустрије, он анализира финансиски механизам Француске и истиче разлике које постоје у овом смислу не само између левице и деснице него и међу групама народног фронта. Тачне податке који су овде дати требало би да прочита сваки онај који се интересује савременом политиком у Француској, јер финансиски проблем лежи у основи стабилности народног скупа и од његовог решења зависи у извесној мери правац којим ће кренути политика Француске. Најзад, г. П. даје објашњење спољне политике народног споразума, која се синтетизира у чувеној Ериновој формули „измирење, безбедност, разоружање“, односно у политици колективне безбедности, недељивог мира и верности Друштву Народа, и која постаје све више француска политика. Иако на овом проблему не испитује извесна важна питања као што је однос према Шпанији, г. П. са сигурношћу обавештава и добро запажа главне линије ове политике. Најзад, г. П. јасно

истиче извесна кривудања и извесне релативне успехе у политици владе на-родног споразума, као што је свестан свих финансиских, привредних и политичких тешкоћа које једна доследна политика наилази у француској политичкој стварности. Али, он истиче да су поједине реформе ових влада постале већ тековине француског друштва и цивилизације и да никаква политичка промена није у стању да их уклони.

Поред свих тешкоћа, унутрашњих и спољних, објективних и субјективних, које наилази савремени експеримент адаптирања француске демократије нужностима историског развоја и међународних односа, г. П. гледа на будућност са једним критичним оптимизмом. Овај оптимизам он извлачи из целе прошлости и садашњости француског народа, које указују на велику моћ са којом овај стари и увек нови народ тежи да остане на бранику хуманизма и друштвеног напретка.

Ј. Ђорђевић

НЕКРОЛОГ

† АНРИ КАПИТАН

Септембра месеца прошле године умро је у Паризу Henri Capitant, професор грађанског права на Правном факултету у Паризу и члан Француског Института.

Анри Капитан је свратио на себе пажњу ширих кругова први пут 1897 год. кад је објавио *Introduction à l'étude du Droit civil*. То дело које је, допуњавано и пречишћавано, доживело до данас десетак издања, још увек је најбоља припрема на француском језику за студирање грађанског права. Њиме се открио један расни правник чији ће дух од тога тренутка стално лебдети над француском цивилистиком. — *Cours élémentaire de Droit civil français*, рађен у заједници с Амброазом Коленом (о томе делу и сарадњи ова два велика професора в. некролог који је г. Ж. Перић посветио А. Колену у Архиву од маја 1930) прибавио је ауторима опште признање. Награђен и од стране француског Института, тај курс је захваљујући својим јединственим квалитетима постао убрзо најомиљенији и приручник практичарима и учбеник студентима и саветник теоретичарима. Од 1914 до 1934 издаван је осам пута и знатно потиснуо чак и изванредно дело Планиола. — Капитанова монографија *La cause dans les obligations civiles* (1923) претставља једну од најпродубљенијих студија које је дало модерно француско правништво. Насупрот Планиолу, анти-каузалисти, Капитан је њоме васпоставио каузалистичку тезу на тако сјајан начин да се после његове исцрпне и убедљиве анализе може рећи да анти-каузалистичка доктрина припада историји. Колики је успех постигла ова расправа може се закључити и по томе што је доживела већ четири издања иако се бави једном сасвим специалном и апстрактном темом. — Поменимо још Капитанове чланке о замршеној и необрађеној материји индивизије у француском праву (*L'indivision qui suit la dissolution de la communauté*, 1915; *L'indivision successoriale*, 1919 etc.). И ту његове студије претстављају последњу реч и, као што је случај и с осталим расправама Капитановим, тешко ће се ко усудити да још за дуго после њега поново покрене иста питања.

Многи други његови чланци по часописима, хронике и безбројне ноте у Dalloz-у, предговори разним делима, најактивније учествовање у многобројним научним друштвима (*Académie des Sciences morales et politiques*, белгијска, италијанска и румунска академија, Међународна Академија за уредно право, Институт за изједначење права у Риму, *Société de Législation comparée*, *Société d'Etudes législatives*, *Association des Juristes de Langue française* итд.), чланство у небројеним стручним комисијама, научне иницијативе сваке врсте, уређивање неколико највећих правних часописа (*Revue trimestrielle de Droit civil*, *Revue critique de législation et de jurisprudence*, *Archives de la Philosophie du droit et de Sociologie juridique* итд.) — претстављају само један део невероватне активности Анриа Капитана.

Настави на Универзитету међутим он је посветио централни и најбољи део свога живота. Било у облику предавања, семинара и испита, или преко

докторских теза, агрегације и факултетских института (Институт за упоредно право, Институт за приватно право) Капитан је утицао на формирање оmlадине. Поглавито школској употреби намењен је његов Cours de Législation industrielle (заједно с P. Cuche-ом 1912, препађен 1927), Les grands arrêts de la jurisprudence civile, Vocabulaire juridique, Comment il faut faire sa thèse de docteur en droit. — Заиста Анри Капитан је пре свега био велики професор. На предавањима је своје богато знање тако излагао да су слушаоци с највећом лакоћом могли да га прате и у најсложенијим питањима. Као што каже Рипер, он је за себе задржавао све тешкоће и својим слушаоцима остављао једино задовољство да га разумеју. Када бисмо после његових предавања покушавали да сами поновимо онај процес размишљања којим је он долазио до закључака и да реконструиремо проблем, ми бисмо тек онда увиђали да је заједно с професором ишчезло и наше знање и да је најтеже бити јасан.

Оно што нарочито изазива дивљење код А. Капитана јесте чињеница да је с годинама расла не само његова активност и продуктивност, него и квалитет његових производа. Ишао је стално напред и све је боље писао, иако су и дела његове младости већ изванредна и формом и садржином. Године које су исцрпљивале и слабиле његово тело изгледа да су снажиле његов дух. Животно искуство га је непрестано обогатило знањем и старост уместо да сужава ширила је његове видике. Треба само прочитати неколико његових последњих написа, нпр. предговор збирци Les grands arrêts de la jurisprudence civile или говор који је недавно одржао у част Женија, па осетити чистоту стила и мисли до којих се био испео Анри Капитан.

Анри Капитан није за собом оставио неку специјалну теорију о праву. Он је био изразит правник — позитивиста, који тражи нешто још финије и флуидније, а то је правнички дух. Иако то можда није нигде изречно рекао, кроз његова дела се најбоље може осетити да право није једна одређена доктрина, него пре свега једна метода резонувања. Проповедао је да друштвена и правна истина не могу да стану у логику. Зато је вероватно био скептичан и према теорији, за коју се иначе живо интересовао и помагао њен развој као дисциплине помоћне позитивном праву. Јер је и теорија склона, можда још више него и сам законски текст, да се поведе за искључивим притиском формалне логике и да остане једнострана. „Ја не очекујем бог-зна шта од филозофије права“ — изјавио ми је једном приликом.

Више него над штуром теоријом био је нагнут његов дух над вечно зеленим дрветом живота. „Треба да се купате у фактима“ — саветовао је својим ученицима. Пошто право живи на сировој друштвеној стварности, оно за њега није било једна мртва дисциплина, али је ипак било дисциплина. Зато он није био ни реакционар ни револуционар — и једно и друго је уосталом релативно лако. Као истински правник чинио је оно што је најтеже: мирио је традицију с прогресом, тежећи да ухвати оно што је називао „живим правом“. Ходајући стално по границама између текста и факата и он је, као и онај мудар човек из Св. Писма „из своје клијети износио старо и ново.“ Том приликом је показивао јединствену уравнотеженост и она је његовим мишљењима и прибављала највиши ауторитет и подељено поштовање правника свих праваца.

Отуда код Капитана и онај склад дисциплине и слободе. Кад је требало он је озбиљно критиковао и стваралачко правосудје француских судова, насу-прот моди да се његови резултати из неке врсте правног снобизма глорификују без резерве. Знајући овај став према праву и у присуству његове строге и елегантне фигуре, човек се није могао отети утиску да пред собом има једног римског претора. По јасноћи, практичности, и смислом за меру он је заиста био овалпоћење најлепше традиције у праву и један од најизразитијих модерних претставника латинског правног духа.

И многобројна покољења наших правника су прошла кроз школу Анри Капитана, било посредно преко његових учбеника, било непосредно преко предавања, испита и докторских теза. И те генерације неће заборавити ову племениту и умну личност под чијим су високим челом уморне очи последњих година биле скоро побелеле од прекомерног рада. У бујици странаца која свакодневно пролази кроз ходнике и слушаонице париског правног факултета и Анри Капитан је запазио наше људе, и налазио да имају много сличности с французима, нарочито у погледу љубави за јасноћом. Ко зна колико је он

био строг и тежак на похвалама знаће најбоље шта значи ово признање и колико се можемо њиме поносити.

Колеге, ученици и поштоваоци из Француске и целог света спремали су се да у његову част, а приликом његовог блиског одласка у пензију, издаду једну збирку расправа из приватнога права. Та ће збирка ипак изићи, само овога пута као посмртна почаст успомени великог правника.

Нека је слава и хвала Анриу Капитану који је и нашем правништву био велики учитељ и пријатељ!

Б. С. Марковић

БЕЛЕШКЕ

Нова публикација Института за упоредно право на Париском универзитету. — I. Упоредно изучавање права све више узима маха у свету. Француска је свакако важан претставник тога правца. Његови велики носиоци су Институту за упоредно право у Лиону, професор Е. Lambert) и у Паризу, основани на Универзитету и придодати Правном факултету. Њихов циљ је троструки: 1) да се координира настава на факултету која се, посредно или непосредно, односи на упоредно право; да се у Француској развија свестрано познавање страних законодавстава, како у теорији тако и у пракси; и да, у исто време, створи средишта рада и истраживања, научне документације и међународне сарадње.

Париским Институтом за упоредно право управља одбор који сачињавају: ректор Универзитета, декан Правног факултета (г. Allix), директор Института (г. Lévy-Ullmann), помоћни директор (г. G. Gidel), два генерална секретара (г. Marc Ancel и B. M-Guetzévich) и тринаест чланова, који су достојни претставници правне и економске науке у Француској.

Да би имали јаснију претставу колику важност Француска придаје значају изучавања упоредног права, саопштавамо да ове школске године на Правном факултету у Паризу дванаест професора предају предмете упоредног права.

Ради остварења својих задатака, Институт за упоредно право у Паризу подељен је у шест секција, и то: за приватно право (коју воде професори г. г. Леви-Илман, Жан Ескара и Марк Ансел), за јавно право, (г. г. Жидела, Лаферијер, Местр и Миркин-Гецевич), за правну етнологију (г. Моние), за кривично право, (г. г. Хигенеј и Дондиде д Вабр), за јавне финансије, (г. Аликс и г. Жакоме), и привредна секција (г. г. Триши, Лескир, Руаст и Ескара). — Све ове секције имају своје библиотеке, организују предавања, која држе и страни правници, а старају се исто та-

ко о проучавању стране правне терминологије и преводе са страних језика (енглески, немачки, италијански, шпански и руски).

II. Последња, привредна, секција основана је почетком 1936 г. Ова секција има за циљ да проучава широку област у којој се наших дана сусрећу привреда и право. Познато, је да је класична економија, са својим схватањем пред крај осамнаестог века, потпуно апстраховала право. Постављајући као аксиому постојање приватне својине и индивидуалне слободе делатности, класична економија интересовала се једино начином производње и поделе добара, сматрајући да се улога државе своди на осигурање реда. Ово најкраће сећање на негдашња схватања у привреди јасно показује колико је данашња економија различита; данас је приватна својина ограничена, а негде се ради на њеном укидању, индивидуална слобода рада тако рећи изузетак, а државна интервенција све већа. Измене схватања, нове привредне чињенице, као и социјални обзир, доводе до промене правних форми, које се прилагођавају новим потребама. Данас су се право и привреда толико измешили да је скоро тешко утврдити шта је заправо економска чињеница а шта правни факат. Баш због таквог стања ствари Привредна секција одлучила је да на научној основи проучава економско-правне проблеме данашњице. Карактеристично је при том да су, од четири директора Привредне секције, само двојица економисти (г. г. Анри Триши и Жан Лескир) док су остала два директора правници (г. г. Андре Руаст и Жан Ескара).

В. Начин рада Приаредне секције је следећи: С једне стране, састају се мање групе истраживача за свако поједино питање. На седници подноси извештај један од референата, а остали учествују у дискусији. С друге стране, одржавају се предавања, на којима учествује шира публика.

Почетком ове године Привредна секција је почела да објављује своје радове, под називом *Annales économiques*, у издању познате париске књижаре *Recueil Sirey*. — У првом броју Привредних анала г. Анри Триши у предговору објашњава да је Привредна секција утврдила у почетку програм са три групе питања: Колективизација пољопривреде у Совјетској Русији; Ограничења стварања и проширења предузећа; и Развој појма трговачко предузеће под утицајем привредних чињеница.

Међутим, први број Привредних анала садржи само материјал који се односи на другу групу питања (ограничења). Поред тога, овај број доноси само једно предавање (конференцију), г. *Manoilescu*-а, о политици индустријализације Румуније, док осталу садржину сачињавају извештаји (г. *Trébooux*-а, о законодавним мерама стварања и проширења предузећа у Сједињеним америчким државама; г. *Jeannepuy*-а о индустрији и трговини обуће и о питању шећера; г. *Wormser*-а о историји покушаја регулесања радњи с једнокраким ценама. — *Prix Uniques* — и о кризи француског виноградарства; и г. *Carsova* о законском предлогу о регулесању отварања пекарница и о металургији).

Ми овога пута бележимо појаву Привредних анала, не упуштајући се у оцену закључака објављених радова, желећи Аналима успех, надамо се да ће они постати важан извор документације, који ће омогућити боље познавање данашњих друштвених феномена и тачније одређивање значаја правних и привредних манифестација нашег доба. Уз то би пожелели да се будућа публикација овог Института још прошири и објављује радове заједно с односним дискусијама.

Д-р Б. Перић

Један нов часопис за међународно право. — У издању чехословачког удружења за међуна-

родно право у Прагу, изашла је 1 и 2 свеска новог часописа „Преглед међународног права“ (*Hlidka mezinárodního práva*), органа овог Удружења, под редакцијом Г. д-р Јарослава Жоурека. Часопис ће излазити тромесечно. У овој првој, двојној свесци, која обухвата 56 страна објављен је, најпре, чланак проф. д-р Антонина Хобзе, претседника Удружења „Наука о међународним односима.“ Писац се у овом чланку позива на конференцију, одржану 1934 у Лавову, о изучавањима међународнога права, и залаже се да се, поред катедре за међународно право, на универзитетима оснују и катедре за проучавање међународних односа, које већ постоје при неким универзитетима. Други чланак је почетак расправе д-р Јарослава Жоурека „Поглед на организацију мира у америчком делу света,“ у коме писац излаже међусобне односе америчких држава и резултате панамеричких конференција. — Драгоцена је обимна и свестрана хроника новијих догађаја и интересантности у области међународних односа, у првом реду у колико се тиче правних односа. После једног приказа из пера проф. Хобзе, објављена је листа чланова Чехословачког удружења за међународно право, као и кратак извештај о активности овог удружења. — Бележећи појаву овог новог часописа, који је почео доста скромно, желимо му сваки успех.

И. П.

Скупштина Југословенског удружења за међународно право. — Редовна годишња скупштина овог удружења одржаће се у недељу 26 јуна т. г. у 10 часова на Правном факултету у Београду са дневним редом: читање записника прошле скупштине, читање извештаја управе о досадашњем раду и стању благајне, давање разрешнице старој и избор нове управе.

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1933, бр. 4. — Милан Ж. Живадиновић: Питање просторија и особља Среског суда за град Београд с обзором на проширену стварну надлежност среских судова. — Д-р Тихомир Васиљевић: Кажњавање злоставе по Југословенском кривичном законнику. — Ник. И Гајић: Трговачки обичаји по Закону о радњама. — Александар Р. Миловић: Ублажавање казне строгага затвора и затвора старијим малолетницима. — Милош Ј. Кузман: О надлежности извршења казне

лишењем слободе мање од једне године. — Петар Д. Коробаровић: Правна природа уговора о реуму према нашој послератној јуриспруденцији.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ЕКОНОМИСТ, 1938, број 4. — Г. Курило: Опорезивање акционарских друштава. — Д-р Гојко Грђић: Наш житни режим.

МЈЕСЕЧНИК (Гласило Правничкога друштва) 1938, бр. 3. — Д-р Фердо Ћилиновић: Народно право. — Д-р Ante Kuntarić: Опћински туристички одбори. — Д-р Juraj Jurjević: Дугови земљорадника приватним лицима (из главе VI.) по Улзд. — Д-р Nikša Škarica: O правном значењу чл. 20. уводнога закона грпп-у (оброчни послови) и његовој надлежности нарпосе у случају углавка изабранога суда. — Д-р Mijo Lehpamer: O osporavanju опстојности и висине дугова из III. главе уредбе о ликвидацији землорадничких дугова. — Makso Gjurković: Još неколико речи о попутницима. — Д-р Juraj Rucner: Utjecaj уредбе о ликвидацији землорадничких дугова на парнични и оvršни поступак. — Бр. 4. — Д-р Franjo Žilić: Nadležnost судова у другом степену и извршном поступку. — Д-р Marjan Horvat: Savremeni nazori о поступку и значају дводіобе римскога приватнога процеса. — Ante Miličić: Hoffmanova или Karpozova metoda и „P r condito“ § 13. — 3 stečaj. zakona и sl. — Д-р Adolf Šik: O nelожalnoj utakmici, davanjem испод cijene, и besenjeje. — Drago Magjer: Da li namještenici javnih burza rada, koji su bili у službi преко 10 година, imaju права на otpривну у случајевима, kada se razrješuju од dužni sti radi bolesti. — Д-р Marko Leitner: Za raspust jevrejske ženidbe надлежан је суд posljednjega zajedničkoga prebivališta ženidbenih другова, makar su oni sklopii и gradjansku ženidbu.

ODVJETNIK (Organ Advokatske komore у Zagreбу) 1938, бр. 5. — Ni angeli ni sotine. — Д-р M. Brichta, Preboj parbenog трошка у излучним парницама. — Правни положај одвјетника у Nemačkoј. — Je li javni билежник овлаштен да брани у kriv. поступку? — Cenzurirani Cicero. — Нови прописи о вјезби adv. припраника. — Pravilnik о вршењу adv. приправе вјезбе.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за политичко-управну, полицијску, судску и самоуправну праксу) 1938, број 4. — Живојин М. Перић: Уредништву „Полиције“. — Секула Н. Кедровић: O основним начелима у формалном делу пројекта закона о иступима. — Ф. O правилнику савеза лекарских комора и вршењу хонорарне службе. — Владета Милићевић: Међународна полиција у бури светских политичких догађаја. — Сергије Вубељ-Јероцки: Стање и кретање криминалитета у Југославији према статистичким подацима у 1936 год. — Д-р Г. Божић: O душевним и телесним способностима тераода моторних возила. — Т.: Француска полиција за време рата — Успомене префекта Монурија.

ПРАВНИЧКИ ГЛАСНИК (Organ Удружења правника у Новом Саду) 1938, бр. 4. — Д-р Тибор Лех: Правни карактер управитеља стечајне масе.

ПРАВОСУЂЕ (Часопис са судску праксу и законодавство) 1938, бр. 5. — Д-р Gustave Hодђиm: O правосуђу у Белгији. — Живојин М. Перић: O значају Упореднога Права. — Ненад Ђорђевић: Закон о извршењу и обезбеђењу — и забране на припадљности државних службеника по њиховом пристанку. — Д-р И. Матијевић: O забранама на припадљности државних службеника по њиховом пристанку и нови Закон о извршењу и обезбеђењу. — Стеван Бранковић: Неурачунљивост као узрок неспособности за тестирање са гледишта терета доказивања.

ПРЕГЛЕД (Часопис за политички и културни живот) 1938, св. 172-3. — Фуад И. Слипичевић: Последице Аншлуса. — Тадија Кателбах: Антанас Сметона. — Д-р Еуген Сладовић: Проблем злата. — Александар Вучинић: Опоненти науке. — Д-р Драгослав Б. Тодоровић: Однос економије и права са социолошког гледишта. — Јованка В. Чубровић: O писцу књиге „Истрага о сарајевском атентату“.

СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА, 1938, бр. 5. — Д-р Франа Горшић: Субсидијарно дисциплинско право. — Антон Батагељ: Заштита животиња у нашем и страном законодавству. — Љубомир Ж. Јевтић: Административна забрана на службеникове припадљности за државно потраживање из службеног односа. — Владимир Канте: Антрополошко гледиште Научне полицијске школе у Риму. — Александар Пекезовић: Извршни прописи о избору општинских одбора по Зо. — Марко М. Ђуричић: Утицај Уредбе поменуће у § 85 Зо. на правни положај општинских службеника. — Станиша Р. Зековић: Један случај примене § 125 Зо. у вези § 120 Зуп. — Фран Браничевић: Да ли је чл. 104а Правилника о гостионицама, кафанама и осталим радњама са алкохолним пићем још на снази? — Бр. 5а. — Александар Пекезовић: Извршни прописи о избору општинских одбора по Зо. — Димитрије Мариновић: Обавезно наплаћивање камате и егзекутивних трошкова за општинске дажбине. — Љубомир Ж. Јевтић: Пракса Државног савета по праву жене и деце умрлог службеника на његове целокупне припадљности (§ 95 Чв.).

НОВЕ КЊИГЕ

Peter Struve, *Hedonik, Katallaktik, Politik*. Zur sachlichen und methodischen Einführung in die Wirtschaftswissenschaft. Wien, 1938, S. 11. Sonderabdruck a. d. „Zeitschrift für Nationalökonomie“ (Bd. IX, H. 1).

П. В. Струве, *Дух и бит*, Опит историко-социологическаго истолкованја западно-европеискога средновекоја. Београд, 1937, стр. 173—195. Посебни отисак из „Записа Руског научног института у Београду“.

Prof. dr. Evgen Spektorski, *Tönies in Michels*. Ljubljana, 1938, str. 23. Ponatis iz „Zbornika znanstvenih razprav pravne fakultete“ (XIV).

Д-р Тома Живановић, ред. проф. Крив. права на Универзитету у Београду, *Основи Кривичног права Краљевине Југославије*. Посебни део. I књига, св. I (чисто лична кривична дела). Београд, 1938, стр. 164.

Д-р Александар Соловјев, проф. Универзитета, *Богишићеви погледи на значај обичаја и закона*. Београд, 1938, стр. 4. Посебни отисак из „Правосуђа“.

A. Solovjev, *Un inventaire de documents byzantins de Chilandar*. Prague, 1938, p. 31—47. Tirage à part des „Annales de l'institut Kondakov“.

A. Solovjev, *Bogišić en Bulgarie (1877)*. Beograd, 1938, p. 538—554. Extrait de la „Revue internationale des études balkaniques“.

A. Solovjev, *Le 85 anniversaire du professeur S. S. Bobčev*. Beograd, 1938, p. 615—617. Extrait de la „Revue intern. des études balkaniques“.

Д-р Станко Франк, проф. Универзитета у Загребу, *Opseg pojma državnog službenika u talijanskom kaznenom zakoniku od 19 oktobra 1930 g. i u krivičnom zakoniku*. Beograd, 1938, str. 8. Posebni otisak iz „Pravosuđa“.

Гаеџан Пир, проф. Правног факултета у Паризу, *Корпоратизам*. Превоо с француског Драгаш Ђ. Денковић. Београд, 1938, стр. 49, цена 5.— дин. Св. 16 Библиотеке „Политика и друштво“.

Радомир Љ. Живковић, *Савремено правно уређење радних односа*. Београд, 1938, стр. 43, цена 5.— дин. Св. 17 Библиотеке „Политика и друштво“.

Војислав М. Грол, *Еволуција изборног права у Француској*. Докtorsка расправа брањена на Правном факултету у Београду 15 фебруара 1938. Београд, 1938, стр. 287.

Д-р Љубомир С. Дуканац, *Порез на промет*. Београд, 1938, стр. 277.

Д-р Милутин Јовановић, *Преуређење бановина*. Београд, 1938, стр. 53. Француско-српска књижара А. М. Поповића.

Д-р Драгослав Б. Тодоровић, доцент за социологију и статистику на Економ.-комерц. високој школи у Београду, *Постанак и развитак социологије*. Београд, 1938, стр. 28. Оштампано из „Правне мисли“.

Д-р Dragoslav B. Todorović, *Pokušaj teorije o devaluaciji*. Beograd, 1938, str. 35. Oštampago iz „Pravne misli“.

У АРХИВУ ће бити приказана или бар објављена свака нова књига која буде послата на приказ Уредништву АРХИВА (Топличин венац 21).

АРХИВ излази 25 сваког месеца, у свескама од најмање 96 страна и стаје, са поштарином, на пола године (шест свезака) 60.— дин. (на три месеца 30.— дин.).

Претплату ваља слати Администрацији АРХИВА, Топличин венац 21 или на чек. рач. код Поштанске штедионице Бр. 56.435.

ФОНД МАРКА СТОЈАНОВИЋА ЗА ПРИВАТНО ПРАВО
ПОМАЖЕ ИЗДАВАЊЕ ОВОГ ЧАСОПИСА

Уредник

Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ

15, Алексе Ненадовића, тел. 27173

Власник у име Правног факултета

Д-р ДРАГОЉУБ АРАНЂЕЛОВИЋ

47, Његушева, тел. 21557 и 21756

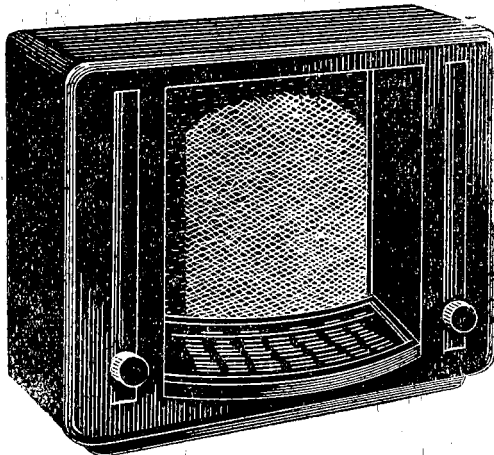
Штамларија „Привредник“, Жив. Д. Благојевића, Кнез Михаилова 3. Тел. 21-450

3) Д-р Илија А. Пржић: а) D. Karlikovitch, Le rapprochement économique des pays danubiens	549
б) Le Conseil de la Société des Nations	549
в) D. Ostojić, Međunarodna organizacija rada	550
г) D-р N. Lj. Barjaktarović, Međunarodna organizacija rada i njeni odnosi sa Jugoslavijom	550
д) Ч. Митриновић и М. Н. Брашић, Југословенске народне скупштине и сабори	551
4) Д-р Јован Борђевић: а) В. Св. Симић, Идеолошки фронтови	551
б) М. С. Петровић, Француска политика и владе Народног фронта	553
IX. НЕКРОЛОГ	
† Анри Капитан (д-р Божидар С. Марковић)	555
X БЕЛЕШКЕ	557
XI ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА	558
XII НОВЕ КЊИГЕ	560

ПАЖЊА! Већ за Динара 140.--

месечно можете набавити првокласан радио

НАРОДНИ ПРИЈЕМНИК 5 — ЦЕВНИ ОКТОДНИ СУПЕР

PHILIPS »V6»

*Прима чишав свеш ~ мала пошрошња струје. ~ Анараш
за мале паре и са преимувствима скућих пријемника.*

ДРЖАВНА ХИПОТЕКАРНА БАНКА

КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ОСНОВАНА 1862 ГОД.

(пређе Управа фондова)

ЦЕНТРАЛА У БЕОГРАДУ

ГЛАВНЕ ФИЛИЈАЛЕ:

*Загреб, Љубљана, Цетиње, Сарајево,
Силић, Скопље, Ниш, Нови Сад.*

АГЕНЦИЈЕ:

*Крагујевац, Ваљево, Чачак, Земун, Пе-
тровград, Бишољ, Пријепоље и Бања Лука*

ГЛАВНИ ПОСЛОВИ БАНЧИНИ:

Рукује свим државним и јавним фондовима: пупилним, депозитним и црквеним капиталима, манастирским, општинским и задужбинским новцем ит.д. ● Емитује обвезнице и заложнице. ● Прима улоге на штедњу. ● Одобрава зајмове на непокретности, а општинама и самоуправним телима на прирез и приход. ● Финансира водне задруге. ● Есконтује менице новчаних завода. ● Ломбардује државне хартије од вредности, акције Народне банке и Привилеговане аграрне банке и благајничке записе Министарства финансија. ● Есконтује наредне купоне са својих заложница доларске емисије (Селигман) које су нострификоване у Краљевини.

ЗА СВЕ БАНЧИНЕ ОБАВЕЗЕ ЈАМЧИ ДРЖАВА.

ЗА СВА ОБАВЕШТЕЊА ОБРАТИТИ СЕ НА АДРЕСУ:

ДРЖАВНА ХИПОТЕКАРНА БАНКА БЕОГРАД

ИЛИ ЊЕНИМ ФИЛИЈАЛАМА.

ПОШТАРИНА ПЛАЋЕНА У ГОТОВУ

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ
ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК
Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

БЕОГРАД
ИЗДАЊЕ НАСТАВНИКА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА
Топличин венац 21
1938

XXVIII ГОД. ДРУГО КОЛО

КЊ. XXXVI (LIII) БР. 6.

САДРЖАЈ

6 БР. КЊ. XXXVI (LIII) ДРУГО КОЛО

Страна

I ЧЛАНЦИ

- 1) Д-р Петар Струве: Економско тумачење историје и историско схватање друштвеног, нарочито економског, живота 561
- 2) Д-р Ђорђе Тасић: Је ли могућна политичка географија 578
- 3) Д-р Ђорђе Ж. Мирковић: Одлучивање о удаљавању од дужности члана управе деоничког друштва због стављања под судску истрагу 582
- 4) Д-р Миодраг Бујић: Криминални побачај и социалне индикације побацивања 587
- 5) Милорад В. Кукољац: Судско и административно извршење одлука управних власти и других јавноправних установа 595

II ПРАВНА ПОЛИТИКА

- Д-р Милан Ф. Бартош: Реципроцитет код држава са више правних подручја 602

III МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

- Д-р Илија А. Пржић: Прилог теорији о субјектима међународнога права 607

IV ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

- Д-р Тихомир Ј. Марковић: Демонетизација злата? 610

V СУДСКА ХРОНИКА

- 1) Тихомир М. Ивάνовић: Иако спорно имање држи тужени, тужилац се ипак може користити ранијом државином и доказивати да је одржајем стекао право својине 612
- 2) Јован Д. Смиљанић: Усвојеник из § 137 ГЗ искључује из наслеђа имовине свога усвојитеља његову рођену кћер. (Са примедбом д-ра Милана Бартоша) 613
- 3) Иван Д. Петковић: а) О надлежности рудничког већа за спорове о припадности рударских службеника 616
- б) Није допуштена ревизија у спору испод 5.000.— дин. у случају § 596 ст. IV ГРПП ако закључак призивног суда којим је била укинута прва пресуда првостепеног суда није садржавао никакво правно схватање, већ је налагао допуну извиђања 618
- 4) Ставра Филипчевић: Парнична способност. — Именовање аутора или недостатак легитимације. (Са примедбом д-ра Милана Бартоша) 619
- 5) Леон Амар: Могу ли несупрузи закључивати уговор о наслеђивању? 621
- 6) Драгомир Д. Герасимовић: Кумулација багателних спорова 622
- 7) Митар Д. Томанић: Сметање у поседу 623
- 8) Миливоје Зарић: Дужник је обавезан да се користи према свима веровницима Уредбом о ликвидацији земљорадничких дугова 625
- 9) Јован Д. Смиљанић: а) За повраћај потпуне рехабилитације потребно је да осуђени поднесе доказе да је накнадио и штету учињену његовим кривичним делом 626
- б) За прекорачење нужне одбране потребно је да постоји истовременост напада и противнапада 627

VI. ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

- 1) Д-р h. c. Слободан Јовановић: E. Giraud, La crise de la Démocratie et le renforcement du pouvoir exécutif 628
- 2) Д-р Илија Пржић: а) Д. Казасов, Днешна Југославија 630
- б) Annuaire de l'Association yougoslave de Droit international (vol. III) 634
- 3) Д-р Љубомир С. Дуканац: O. Morgenstern, The Limits of Economics 635

(Наставак садржаја на 3-њој страни корица)

ПОШТАРИНА ПЛАЋЕНА У ГОТОВУ

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ
ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК
Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

КЊИГА ПЕДЕСЕТРЕЋА

БЕОГРАД
ИЗДАЊЕ НАСТАВНИКА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА
Топличин венац 21
1938

САДРЖАЈ

1-6 БР. КЊ. XXXVI (LIII) ДРУГО КОЛО

1) О седамдесетогодишњици д-ра h. c. Живојина М. Перића, од д-ра Велизара Митровића	3
2) Перић о владалачкој власти, од д-ра h. c. Слободана Јовановића	5
3) Живојин Перић као цивилиста, од д-ра Живана Спасојевића	10
4) Г. Живојин Перић као правни филозоф, од д-ра Ђорђа Тасића	16
5) Професор Перић и Грађанско процесно право, од д-ра Драгољуба Аранђеловића	24
6) Рад Г. Перића у страним правним књижевностима, од д-ра Милете Ст. Новаковића	25
7) Став проф. Перића у Међународном приватном праву, од д-ра Милана Бартоша	27

ГРАЂАНСКО ПРАВО И ПОСТУПАК

1) Неколико ријечи о једној критици Предоснове ГЗ, од д-ра Ивана Мауровића	32
2) О рјешавању питања опсега накнада штете у југословенској Предоснови и у чехословачкој Основи грађ. законика, од д-ра Младена Пливерића	36
3) Сукоб покрајинских (локалних) закона о питању истраживања ванбрачног очинства, од д-ра Бертолда Ајзнера	43
4) Правна конструкција хрватске кућне задруге, од д-ра Ива Крбека	47
5) Пар примједби ревизијском рекурсу по § 15 ВП, од д-ра Срећка Цуље	53
6) Неколико напомена к одређењу појма штете, од д-ра Рудолфа Сајовица	62
7) Извори брачног права, од д-ра Михаила Константиновића	66
8) Карактеристике шеријатског наследног права, од д-ра Мехмеда Беговића	76
9) Кратка паралела између уводног дела Меџела и завршног дела Богшићевог Црногорског имовинског законика, од д-ра Видана О. Благојевића	81
10) Избор рођеног имена, од д-ра Душана Љ. Пантелића	92
11) Принцип првенства у материјалном баштинском праву, од д-ра Бранислава М. Недељковића	97
12) Нека спорна питања у другостепеном — призивном делању код грађанских парница, од Драгутина Кнежевића	294
13) Неподударност одредаба ГРПП са одредбама материјалног права, од Ивана Д. Петковића	300
14) Заблуда о битним особинама ствари, од д-ра Стевана Живадиновића	412
15) Изједначење судске праксе путем врховног суда у упоредном праву, од Габриела Мартиа	465
16) Савремене тенденције развоја приватнога права, од д-ра Борислава Т. Благојевића	498
17) Судско и административно извршење одлука управних власти и других јавноправних установа, од Милорада В. Кукољца	595

КРИВИЧНО ПРАВО И ПОСТУПАК

1) Индустриска шпијунажа у нашем законодавству, од д-ра Метода Доленца	193
2) Невоље нашег правосуђа, од д-ра Божидара В. Марковића	198
3) Опће значење „посебног дијела“ казних законика, од д-ра Станка Франка	203
4) Неке особине криминалитета у Југославији, од д-ра Михаила П. Чубинског	205
5) Симбиоза различитих социалних група на подручју порока и криминалитета, од д-ра Николе Крајинског	208
6) Да ли се пропис § 74 КЗ примењује и код избора казне затвора и новчане казне, од Душана С. Станића	316
7) О кривичној одговорности правних лица, од д-ра Данила Ј. Данића	376
8) Неколико примедба к текстацији Законика о суд. крив. поступку, од д-ра Метода Доленца	478
9) Криминални побачај и социалне индикације побацивања, од д-ра Миодрага Бућића	587

ДРЖАВНО И УСТАВНО ПРАВО

1) Уставно-судска криза у Сједињеним државама Америке 1937 год., од д-ра Леонида Питамица	143
2) Постанак теорије о законодавној функцији парламента, од д-ра Евгенија Спекторског	147
3) Укидање закона, од д-ра Драгослава Б. Јовановића	151
4) Начело народне суверености у албанском монархском уставу од 1928 год., од д-ра Јована Стефановића	154
5) Да ли важи у Југославији конкордат са Србијом од 1914 год.?, од Сергија Троицког	160
6) Незгоде слепог позајмљивања законских текстова, од д-ра Лазе М. Костића	165
7) Демократија и федерализам, од д-ра Милана Владисављевића	169
8) Уредба од нужде, изнимно стање и проблем ратификације уредбе, од д-ра Ива Крбека	279, 382
9) Покушај класификације држава, од д-ра Милана Владисављевића	487

АДМИНИСТРАТИВНО ПРАВО

Постављење професора универзитета без избора од стране универзитетских власти, од д-ра Михаила Илића	156
--	-----

ОПШТА ТЕОРИЈА ПРАВА И ФИЛОЗОФИЈА ПРАВА

1) Материја правне норме, од д-ра Григорија В. Демченка	102
2) Правичност и правни поредак, од д-ра Божидара С. Марковића	106
3) Значај језика при тумачењу, од д-ра Ђорђа Тасића	273

СОЦИОЛОГИЈА

1) Систем и јединство — два основна појма опште социологије, од д-ра Петра Струвеа	110
2) Вредност Диркемове методе за научну социологију, од д-ра Јована Ђорђевића	113
3) Шта је социологија?, од д-ра Евгенија Спекторског	369
4) Економско тумачење историје и историско схватање друштвеног, нарочито економског, живота, од д-ра Петра Струвеа	561
5) Је ли могућна политичка географија, од д-ра Ђорђа Тасића	578

РИМСКО ПРАВО И ИСТОРИЈА ПРАВА

1) Император Хадријан и <i>ius respondendi</i> , од д-ра Реље З. Поповића	119
2) Процесно право у Хорацијевој сатири I. 9, од д-ра Ива Милића	125
3) <i>Quod principi placuit, legis habet vigorem</i> , од д-ра Константина Смирнова	127
4) „Издава“ по средњовековном српском праву, од д-ра Александра Соловјева	133

ПОЛИТИЧКА ИСТОРИЈА СРБИЈЕ

1) Један сукоб између И. Гарашанина и М. Блазнавца, од д-ра Гргура Јакшића	139
2) Бегство Константина Родофиникина из Србије, од д-ра Алексе Ивића	141

МЕЂУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО

1) Политичка начела и Међународно право, од д-ра Јураја Андрашиа	173
2) Положај Међународног права у општој класификацији наука, од д-ра Ђуре Поповића	176
3) Универзалност и релативност Међународног права, од д-ра Илије А. Пржића	182
4) Међународни положај Белгије, од д-ра Милоша М. Радојковића	185

ТРГОВАЧКО, МЕНИЧНО И СТЕЧАЈНО ПРАВО

1) Накнадне набавке по новом Трговачком закону, од д-ра Милана Шкерља	58
2) Уклањање чланова управе, од д-ра Ђорђа Мирковића	86
3) Платни налог на основу застареле менице, од Витомира М. Петровића	309
4) Одлучивање о удаљавању од дужности члана управе деоничког друштва због стављања под судску истрагу, од д-ра Ђорђа Ж. Мирковића	582

ЕКОНОМСКЕ И ФИНАНСИСКЕ НАУКЕ

1) Контрола набавке и употребе платежних средстава за увозну трговину, од д-ра Милана Тодоровића	211
2) Пут економске науке, од д-ра Мија Мирковића	217
3) О једној теорији пољопривредног развитака, од д-ра Милана Ј. Жујовића	221
4) Наука о финансијама на прекретници?, од д-ра Љубомира Дуканца	227
5) Манојлескова теорија протекционизма, од д-ра Гојка Грђића	400

РАДНО ПРАВО

1) Место Радног права у систему правних наука, од д-ра Адама П. Лазаревића	231
2) Чињенице постанка уговора о раду као посебне правне категорије, од д-ра Борислава Т. Благојевића	237
3) Уговор о раду и социално законодавство, од Радомира Живковића	241

ПРАВНА ПОЛИТИКА

1) Ванпарнично решавање спорова, од д-ра Милана Бартоша	319
2) Правни значај процене у билансу акционарских друштава, од Ђорђа С. Мијића	513
3) Реципроцитет код држава са више правних подручја, од д-ра Милана Ф. Бартоша	602

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

1) Став Пољске према мањинском проблему и пољско-немачка декларација од 5 новембра 1937, од д-ра Миленка К. Милића	322
2) Прилог теорији о субјектима међународног права, од д-ра Илије А. Пржића	607

СТРАНИ ПРАВНИ ЖИВОТ

1) Застарелост тражбина архитектата за њихов хонорар по упоредном праву европских народа, од д-ра Еберхарда Шутеа	417
2) Новији правци у праву заштите жигова у Француској, од Љубомира Мирковића	516

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

1) Привредна страна „аншлуса“, од Николе Мирковића	421
2) Колебање у светској привреди, од д-ра Тихомира Ј. Марковића	518
3) Демонетизација злата?, од д-ра Тихомира Ј. Марковића	610

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Надлежност власти опште управе по државинским предметима, од Ми-
лоша Прокопијевића	521

СУДСКА ХРОНИКА

1) За спорове по рудничким стварима надлежно је рудничко веће
окожних судова у седишту апелационог суда, од д-ра Адама П.
Лазаревића	326
2) Застарелост потраживања предузимача, када је поред рада уло-
жио и материјал, цени се по § 930 а ГЗ, од д-ра Видана О. Бла-
гојевића	327
3) По гарантној меници за покриће текућег рачуна, потписници на ме-
ници не могу одговорати за већу суму од оне која се утврди у
спору између дужника и повериоца, од Тихомира М. Ивановића	328
4) Окупација пустих земљишта, по § 230 ГЗ, може се извршавати само
онда, ако је код сопственика постојала воља за напуштањем тог
земљишта, од Јована Д. Смиљанића	331
5) Хипотек. поверилац није дужан да плаћа премије осигурања про-
тиву пожара за дужника, кад је полиса осигурања винкулирана
у његову корист, сем у случају кад је то специјално уговорено,
од Јована В. Коштунице	333
6) Уклањање недостатка способности бити парничном странком по §
107 ГРПП и ништавост поступка по § 108 ГРПП, од Родољуба С.
Конића	335
7) Потраживање тужениково, које потиче из истог основа из кога и
тужбено тражење, може бити предмет противтражења, од Дра-
гомира Д. Герасимовића	337
8) Црквени судови су надлежни да оцењују уредност и искреност по-
зива мужа жени за продужење брачног живота, од Миодрaга П.
Поповића	338
9) Два занимљива случаја неуспелог покушаја оживљавања пропуште-
ног и неискоришћеног рока, од Леона А. Амара	340
10) Једна одлука о сметању поседа и тумачење §§ 505 и 553 ГРПП од
стране рекурсног суда, од д-р Боривоја Д. Петровића	341
11) Кад оптуженик ножем убоде погинулог у стомак и повреди га
по најосетљивијем делу тела, онда таква његова радња садржи
елементе убиства из § 167 од. I КЗ, од Јована Д. Смиљанића	342
12) Малолетни усиненик док је под влашћу усвојитеља, нема прече
право куповине имовине продате од стране помајке. (Са примед-
бом д-ра h. c. Живојина М. Перића), од Јована Д. Смиљанића	423
13) Малолетно дете док је под влашћу својих родитеља, нема прече
право куповине имовине продате од стране својих родитеља, од
Јована Д. Смиљанића	426
14) Малолетни задругар преко 15 година не тече приновак за себе, већ
за свога оца задругара — § 517 ГЗ, од Ивана Д. Петковића	428
15) Парничари мојсијеве вере нису дужни претстати суду у суботњи
дан, од Леона А. Амара	432
16) Потраживања трговца према нетрговцу за продату робу не застаре-
вају по § 928 б ГЗ ако је издата признаница, већ по § 928 ж ГЗ,
од Драгомира Д. Герасимовића	433
17) Упис идеалног дела власништва, од Живка Н. Тајтацка	434
18) Притвор, издржан пре изречене пресуде, урачунат у изречену казну
по правноснажности пресуде на основу §§ 420 и 294 КП, од Дио-
нисија Продановића	436

- 19) За решавање по молби за одлагање извршења казне лишења слободе дуже од три месеца није надлежан окружни већ апелациони суд (§ 418 КП), од Радомира Н. Саичића 439
- 20) Судска пракса у погледу § 471 србијанског ГСП, од д-ра Драгољуба Аранђеловића 529
- 21) Питање права репрезентације у наслеђу потомака адоптивног сина за случај кад је овај умро пре усвојитеља, од д-ра Данила Ј. Данића 530
- 22) Застарелост из § 928 б ГЗ тече од дана свршетог тужба, — без обзира да ли адвокат има генерално пуномоћство, а не од дана отказа пуномоћства, од Јована Д. Смиљанића 533
- 23) Застарелост права правозаступника на наплату његове награде — § 928 б ГЗ, од Драгомира Д. Герасимовића 536
- 24) Продаја ствари узабрањених од полицијских власти има се извршити по прописима новог ИП, и за доношење одлуке по таквим предметима надлежне су судске а не полицијске власти, од Петра Д. Вучковића 537
- 25) Грађанима исламске вероисповести не продужује се рок за подношење правних лекова услед божићних празника, од Митра Томанића 539
- 26) Потреба доношења уредбе из § 436 КП, од Леона А. Амара 539
- 27) Иако спорно имаће држи тужени, тужилац се ипак може користити ранијом државином и доказивати да је одржајем стекао право својине, од Тихомира М. Ивановића 612
- 28) Усвојеник из § 137 ГЗ искључује из наслеђа имовине свога усвојитеља његову рођену кћер. (Са примедбом д-ра Милана Бартоша), од Јована Д. Смиљанића 613
- 29) О надлежности рудничког већа за спорове о припадности рударских службеника, од Ивана Д. Петковића 616
- 30) Није допуштена ревизија у спору испод 5.000.— дин. у случају § 596 ст. IV ГРПП ако закључак позивног суда којим је била укинута прва пресуда првостепеног суда није садржавао никакво правно схватање, већ је налагао допуну извиђања, од Ивана Д. Петковића 618
- 31) Парнична способност. — Именовање ауктора или недостатак легитимације. (Са примедбом д-ра Милана Бартоша), од Ставре Филиповића 619
- 32) Могу ли несупрузи закључивати уговор о наслеђивању?, од Леона Амара 621
- 33) Кумулација багателних спорова, од Драгомира Д. Герасимовића 622
- 34) Сметање у поседу, од Митра Д. Томанића 623
- 35) Дужник је обавезан да се користи према свима веровницима Уредбом о ликвидацији земљорадничких дугова, од Миливоја Зарића 625
- 36) За повраћај потпуне рехабилитације потребно је да осуђени поднесе доказе да је накнадио и штету учињену његовим кривичним делом, од Јована Д. Смиљанића 626
- 37) За прекорачење нужне одбране потребно је да постоји истовременост напада и противнапада, од Јована Д. Смиљанића 627

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

- Радови Г. Charles-а Dupuis-а, од д-ра Ђ. с. Живојина М. Перића 541

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

- 1) Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије (1912—1937), од д-ра Ђорђа Тасића 344
- 2) Николић П., Три расправе из Јавног права, од д-ра Милете Ст. Новаковића 344
- 3) Поповић (д-р С.) и др., Другарство код сеоске младежи, од д-ра Јована Ђорђевића 346
- 4) Cadere (V. O.), Questions juridiques et diplomatiques roumaines, од д-ра Драгољуба Аранђеловића 347

5) Алексеев (Н. Н.), Куда итти?; idem, Пути и судьбы марксизма, од д-ра Ђорђа Тасића	348
6) Dr. Paech u. Dr. Trembur, Ueber aertzliche Anzeigepflichten u. Pflichten zur Duldung aertzlicher Untersuchungen u. Operationen, од д-ра Јураја Кулаша	348
7) Mankiewicz (H.), Le nationalsocialisme allemand, од Драгаша Ђ. Денковића	351
8) Michels (R.), Nuovi studi sulla classe politica, од д-ра Љубомира С. Дуканца	352
9) Lefebvre (H.), Le nationalisme contre les nations, од д-ра Војислава М. Грла	354
10) Salvemini (G.), Under the Axe of Fascism, од Николе Мирковића	356
11) Mirkine-Guetzévitch (B.), Les Constitutions nouvelles, од д-ра h. c. Слободана Јовановића	440
12) Meylan (Ph.), Jean Barbeyrac (1674—1744) et les débuts de l'enseignement du droit dans l'ancienne Académie de Lausanne, од д-ра Ђуре Поповића	442
13) Givanovitch (Th.), Les problèmes fondamentaux de l'Éthique, од д-ра Боровоја Д. Петровића	445
14) Стјепановић (Н.), Општа теорија о Главној контроли, од д-ра Ђорђа Тасића	448
15) Симић (Н.), Смендова интеграциона теорија о држави и праву, од д-ра Ђорђа Тасића	448
16) Михаиловић (д-р Ј.), Капиталистичка планска привреда, од д-ра Тихомира Ј. Марковића	449
17) Бајић (д-р С.), Основи радног права, од Радомира Љ. Живковића	450
18) Komatowski (d-r W.), Kryzys bankowy w Polsce 1793 roku, од д-ра Александра Соловјева	546
19) Kuczynski (J.), Weltproduktion u. Welthandel in den letzten 100 Jahren, од Николе Мирковића	548
20) Karlikovitch (D.), Le rapprochement économique des pays danubiens, од д-ра Илије А. Пржића	549
21) Le Conseil de la Société des Nations, од д-ра Илије А. Пржића	549
22) Ostojić (D.), Međunarodna organizacija rada, од д-ра Илије А. Пржића	550
23) Barjaktarović (d-r N. Lj.), Međunarodna organizacija rada i njeni odnosi sa Jugoslavijom, од д-ра Илије А. Пржића	550
24) Митриновић (Ч.) и Брашић (М. Н.), Југословенске народне скупштине и сабори, од д-ра Илије А. Пржића	551
25) Симић (В. Св.) Идеолошки фронтови, од д-ра Јована Ђорђевића	551
26) Петровић (М. С.), Француска политика и владе Народног фронта, од д-ра Јована Ђорђевића	553
27) Giraud (E.), La crise de la Démocratie et le renforcement du pouvoir exécutif, од д-ра h. c. Слободана Јовановића	628
28) Казасов (Д.), Днешна Југославија, од д-ра Илије Пржића	630
29) Annuaire de l'Association yougoslave de Droit international, од д-ра Илије Пржића	634
30) Morgenstern (O.), The Limits of Economics, од д-ра Љубомира Дуканца	635
31) Der Ehrenschutz im neuen deutschen Strafverfahren, од д-ра Јураја Кулаша	637
32) Neuordnung des Strafverfahrensrechts, од д-ра Јураја Кулаша	637
33) Закони о пољопривредном уређењу Сједињених Америчких Држава, од д-ра Милана Бартоша	638
34) Софреновић (М. Р.), Систематизована збирка девизно-валутних прописа Краљевине Југославије, од д-ра Милана Бартоша	639
35) Јовановић (Слободан), Гледстон, од д-ра Јована Ђорђевића	641
36) Алкалај (Арон), Мојсије, од д-ра Јована Ђорђевића	642
37) Матијевић (д-р Иво) и Чулиновић (д-р Фердо), Коментар Закона о извршењу и обезбеђењу, од д-ра Адама Лазаревића	643
38) Мићковић (М. Р.), Чланци и расправе из области војног кривичног законодавства, од Радослава Ј. Перуновића	644

НЕКРОЛОГ

1) † Јозеф Шај, од д-ра Драгољуба Аранђеловића	357
2) Два велика губитка за науку и социологију (Антоан Меје и Фердинанд Брино), од д-ра Јована Ђорђевића	358
3) † д-р Живан Спасојевић, од д-ра Драгољуба Аранђеловића и д-ра Божидара С. Марковића	453
4) † Анри Капитан, од д-ра Божидара С. Марковића	555
5) † Франц Жижек, од д-ра Лазе М. Костића	645

БЕЛЕШКЕ

1) Саопштење Уредништва	1
2) Најновији радови Г. Giorgio del Vecchio, од д-ра h. c. Живојина М. Перића	359
3) Archives d'Histoire du Droit Oriental, од д-ра Александра Соловјева	361
4) Жена као судија, од д-ра Драгољуба Аранђеловића	363
5) Институт за проучавање штампе и штампарског права, од д-ра Данила Ј. Данића	364
6) Common law у стиховима, од д-ра Андрије М. Ристића	364
7) Исправка	365
8) Annales sociologiques, од д-ра Љубомира Дуканца	457
9) Промена правног положаја жене у Француској, од Ане Божић	458
10) Шта ће жена добити еманципацијом?, од Vere Ђорђевићеве	459
11) Литванија ствара јединствен Грађански законик, од д-ра Бошка Перића	461
12) Нова публикација Института за упоредно право на Париском универзитету, од д-ра Бошка Перића	557
13) Један нов часопис за међународно право, од д-ра Илије Пржића	558
14) Скупштина Југословенског удружења за међународно право	558
15) Јубилеј проф. Јосифа Фаденхехта, од д-ра Драгољуба Аранђеловића	647
16) Италианска кривично-правна књижевност, од д-ра h. c. Живојина М. Перића	647
17) Репортажа дневних догађаја кинематографским односно радиофонским путем, од д-ра Јанка Шумана	650
18) Десетогодишњица Женевског института за међународне студије, од д-ра Миленка К. Милића	652
19) Комитет правних експерата Друштва народа за статут жене, од д-ра Анке Гођевац	653
20) Француски часопис за проучавање штампе и штампарског права, од д-ра Данила Ј. Данића	654
21) Први француски часопис посвећен радном праву, од Радомира Живковића	654
22) Конгрес правника Краљевине Југославије, од д-ра Илије Пржића	655
БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ЖИВОЈИНА М. ПЕРИЋА	245
ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА	365, 462, 558, 656
НОВЕ КЊИГЕ	463, 560

САРАДНИЦИ „АРХИВА“

Ајзнер, д-р Бертолд		43
Амар, Леон А.	340, 432, 539,	621
Андраши, д-р Јурај		173
Аранђеловић, д-р Драгољуб	24, 347, 357, 363, 453, 529,	647
Бартош, д-р Милан Ф.	27, 319, 602, 638,	639
Беговић, д-р Мехмед		76
Благојевић, д-р Борислав Т.		237, 498
Благојевић, д-р Видан О.		81, 327
Божић, Ана		458
Бућић, д-р Миодраг		587
Владисављевић, д-р Милан		169, 487
Вучковић, Петар Д.		537
Герасимовић, Драгомир Д.	337, 433, 536,	622
Гођевац, д-р Анка		653
Грђић, д-р Гојко		400
Грол, д-р Војислав М.		354
Данић, д-р Данило Ј.	364, 376, 530,	654
Демченко, д-р Григорије В.		102
Денковић, Драгаш Б.		351
Доленц, д-р Метод		193, 478
Дуканац, д-р Љубомир	227, 352, 457,	635
Ђорђевић, Вера		459
Ђорђевић, д-р Јован	113, 346, 358, 551, 553, 641,	642
Живадиновић, д-р Стеван		412
Живковић, Радомир Љ.	241, 450,	654
Жујовић, д-р Милан Ј.		221
Зарић, Миливоје		625
Ивановић, Тихомир М.		328, 612
Ивић, д-р Алекса		141
Илић, д-р Михаило		156
Јакшић, д-р Гргур		139
Јовановић, д-р Драгослав Б.		151
Јовановић, д-р Ђ. С. Слободан	6, 440,	628
Кнежевић, Драгутин		294
Конић, Радољуб С.		335
Константиновић, д-р Михаило		66
Костић, д-р Лазо М.		165, 645
Коштуница, Јован В.		333
Крајински, д-р Никола		208
Крбек, д-р Иво	47, 279,	382
Кукољац, Милорад В.		595
Кулаш, д-р Јурај		348, 637
Лазаревић, д-р Адам П.	231, 326,	643
Марковић, д-р Божидар В.		198
Марковић, д-р Бодижар С.	106, 453,	555
Марковић, д-р Тихомир Ј.	449, 518,	610
Марти, Габриел		465
Мауровић, д-р Иван		32
Мијић, Ђорђе С.		513
Милић, д-р Иво		125
Милић, д-р Миленко К.		322, 652

Мирковић, д-р Ђорђе	86, 582
Мирковић, Љубомир	516
Мирковић, д-р Мијо	217
Мирковић, Никола	356, 421, 548
Митровић, д-р Велизар	3
Недељковић, д-р Бранислав М.	97
Новаковић, д-р Милета Ст.	25, 344
Пантелић, д-р Душан Љ.	92
Перић, д-р Бошко	461, 557
Перић, д-р н. с. Живојин М.	359, 425, 541, 647
Перуновић, Радослав Ј.	644
Петковић, Иван Д.	300, 428, 616, 618
Петровић, д-р Боривоје Д.	341, 445
Петровић, Витомир	309
Питамиц, д-р Леонид	143
Пливерић, д-р Младен	36
Поповић, д-р Ђура	176, 442
Поповић, Миодраг П.	338
Поповић, д-р Реља З.	119
Пржић, д-р Илија А.	182, 549, 550, 551, 558, 607, 630, 634
Продановић, Дионисије	436
Прокопијевић, Милош	521
Радојковић, д-р Милош	185
Ристић, д-р Андрија М.	364
Саичић, Радомир Н.	439
Сајовић, д-р Рудолф	62
Смиљанић, Јован Д.	331, 342, 432, 426, 533, 613, 626, 627
Смирнов, д-р Константин	127
Соловјев, д-р Александар	133, 361, 546
Спасојевић, д-р Живан	10
Спекторски, д-р Евгеније	147, 369
Станић, Душан С.	316
Стефановић, д-р Јован	154
Струве, д-р Петар	110, 561
Тајтацак, Живко Н.	434
Тасић, д-р Ђорђе	16, 273, 344, 348, 448, 578
Тодоровић, д-р Милан	211
Томанић, Митар Д.	539, 623
Троицки, Сергије	160
Филипчевић, Ставра	619
Франк, д-р Станко	203
Цуља, д-р Срећко	53
Чубински, д-р Михаило	205
Шкерљ, д-р Милан	58
Шуман, д-р Јанко	650
Шуте, д-р Еберхард	417

АРХИВ ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Год. XXVIII Друго коло

25 Јуни 1938

Њига XXXVI (LIII) бр. 6

ЕКОНОМСКО ТУМАЧЕЊЕ ИСТОРИЈЕ И ИСТОРИСКО СХВАТАЊЕ ДРУШТВЕНОГ, НАРОЧИТО ЕКОНОМСКОГ, ЖИВОТА*)

I

1. У модерној социологији има велики значај правац, чија се једностраност, према мом схватању, не може одржати као неплодна. То је екстремни социолошки формализам, чији је отац био мој гениални пријатељ, покојни Георг Зимел (Simmel, 1858—1918).

Предмет социологије управо јесте социално општење (општење) људских појединаца и група. Ово општење састоји се од друштвених односа и процеса и чини друштвене формације, творевине, групе, установе. Али увек стварни карактер социалних односа и процеса, реална структура друштвених творевина, група и установа стоји у неразлучној, међусобној вези са стварним животним садржајем ових форма или облика, са њиховим животним функцијама.

Још право можда бисмо могли апстрактно замислити као некакву чисту форму, независно од њеног садржаја. Али и то је немогуће и неплодно: социолошко схватање права не може да буде искључиво формално. На пример: скоро читаво грађанско (приватно) право, у правом смислу речи, увек има, било у садашњости, било у прошлости, економски смисао и значај, и овај је смисао и овај значај управо покретна снага према правним „формама“.¹⁾

Социални односи нису никад гола форма, која може да прима сваки садржај. Социални садржај увек одређује и његову

*) У збијеном облику једна глава из мојег увода у социологију (на Правном факултету у Суботици). Већ у 1913 год. (и касније) моја петроградска предавања о овом предмету била су делимично објављена на руском језику у литографисаном студентском издању. Данас она се појављују на српском језику — и то први пут у оригиналном, значајно допуњеном и исправљеном, облику.

¹⁾ Тачно и згодно је казао чувени немачки правник-историчар професор у Базелу и Марбургу Вилхелм Арнолд (1826—1883): „Alles Privatrecht ist im Wesentlichen Vermögensrecht“. Види стр. 314 изврсне расправе 1872 г.: „Die Rezeption d. römischen Rechtes u. ihre Folgen“ у његовој збирци: Studien z. deutschen Kulturgeschichte. Stuttgart 1882. Ibidem S. 271, у расправи: „Die Anfänge d. Grundeigentums und Kapitalverkehrs in d. Städten“: „Das Privatrecht hängt innig mit der jeweiligen Volkswirtschaft zusammen. Denn da das erstere im Grunde nur eine Summe von Vorschriften und Regeln für die Eigentums- und Verkehrsverhältnisse aufstellt, diese aber ihren tatsächlichen Inhalt zunächst von der wirtschaftlichen Kultur empfangen, so leuchtet es ein, daß beide nicht im Widerspruch miteinander stehen können, daß vielmehr — das Recht nur die äußere Form für die Lebens- und Verkehrsverhältnisse gibt, soweit solche unter Umständen auch erzwingbar werden“.

форму, исто тако као што и социална форма одређује њен садржај. Ту је пуна корелативност. Овако, својина је у истом времену појам и економски и правни, и његове обе стране су — са социолошког гледишта — коначно нераздвојиве. Можемо ипак такође констатовати да некакве економске категорије означавају феномене, који се — тако рећи — рађају у економском животу и који дакле имају у први мах економски смисао. Такав је основни економски феномен промета или размене. Промет је у тачном смислу увек нешто економско, али увек у исто време и нешто правно. У неекономском смислу је промет увек само фигуративна реч, има пренесено или изведено — од економске стварности — значење. Промет је — наиме са социолошког гледишта — економски *Urphänomen*, да употребим познат и врло згодан израз Гете-а. Сваки домен или систем културе, свако социално подручје има такве прафеномене, у којима су садржај (материја) и облик (форма) неразлучно спојени. Овим прафеноменима одговарају некакви основни социолошки појмови, који су увек у исто време „материјални“ и „формални“.³⁾

2. Како се развијала у историји социолошког знања узајамна веза између, с једне стране, сазнања економског живота и, са друге стране, историјског схватања економије или, општије, свега човечанског живота?

Овде се намећу два питања.

I. Прво, када и како су људи почели схватати да за историјски развој судбине човечанства економски живот има важнији, одређујући значај?

II. Друго, када и како су људи почели схватати да је њихов економски живот, исто тако као и све друге стране живота човечанских друштава, историска, тј. променљива појава, која према томе захтева историско проучавање свог развоја?

Обично се прима или претпоставља да се значај економског живота за историски развој човечанских друштава нарочито осетио у прошлом (XIX) веку, када се разговодно намеће такозвано економско или материјалистичко схватање историје, које је везано за имена двојице великих социалиста и социолога XIX века — француза Анрија грофа де Сен-Симона (Saint-Simon, 1760—1825) и немца Карла Маркса (Marx, 1818—1883). Али је врло занимљиво и историски значајно, да је у суштини ова улога економског живота у социалном развоју била запажена и забележена много раније, наиме код старих Грка. Грчко социално и политичко сазнање врло оштро је запазило и уочило значај поседа или имања за политичка права и за политичку моћ или власт и, у вези с тиме, значај економске једнакости или неједнакости за друштвено стање. Вреди забележити следеће: полазном тачком ове теорије, која тврди, да економски живот има основни одређујући значај за стање и развитак друштва, код Грка била су, исто тако као код

³⁾ Види у бечком часопису *Zeitschrift f. Nationalökonomie* Band IX, Heft 1 (1938) моју расправу: *Hedonik, Katallaktik, Politik. Zur sachlichen und methodischen Einführung in die Wirtschaftswissenschaft.*

мислилаца XIX века, практична размишљања о друштвеним нередима, о борби различитих елемената друштва.

Узмите у руке другу књигу Аристотелове Политике и тамо ћете наћи полемику са погледима и идејама грчких социалиста и социалних реформатора (Платона и других). Према Аристотелу, за ове његове противнике је било најважније, да буду имовински односи уређени и регулисани на пристојни начин, јер се ту налазе узроци друштвених нереда, модерно речено — револуција (грчка реч, која је била већ, тако рећи, — *terminus technicus: stasis* је синоним модерне рече „револуција“). Аристотел се слаже с тиме, да извесне имовинске разлике имају значај за друштвене односе, за политички живот, али се противи претеривању ове мисли. Аристотел је, према томе — модерно, али врло нетачно, дилетантски, речено — „идеалиста“, напротив велики идеалиста Платон — „материјалиста“. Јер је Платон једном изразио таку „материјалистичку“ мисао, да сви ратови потичу због новца и имања. Напротив, Аристотел одлучно каже, да је немогуће тумачити чак и револуције нити само неједнакошћу поседа, нити искључиво оскудицом.

Уопште можемо констатовати, да је била зависност политичких односа, политичке моћи од имовинских односа врло важни мотив античног грчког мишљења, такође наине код најдубљег повесничара јелинистичке епохе, Полибија.³⁾

Ово је антично социолошко гледиште било предато мишљењу новог времена, које је развијало учење о билансу политичке моћи у држави и о зависности овог биланса од расподеле имања, како непокретног тако и покретног. У директној зависности од грчке доктрине о билансу моћи у држави енглески, делом напредни делом конзервативни, публициста епохе револуције Харингтон (Harrington, 1611—1677), аутор књиге „Осеана“, разговетно формулише овакву тврдњу: „колика је мера или биланс земљишног имања или аграрне својине, таква је природа моћи“. Овде је код Харингтона у новом времену (1656) први пут јасно изражена мисао, да природа политичких односа зависи од природе економских односа. Али није Харингтон оригиналан — он се ту креће у оквиру, обележеном у античкој, нарочито грчкој, политичкој књижевности. Није случајно, да су ове идеје енглеског социолога биле приказане у епоси дубоких привредних, социалних и политичких промена. У следећем, XVIII веку видимо да су нарочито привредно подизање и економски пораст Енглеске сугерирани посматрачима и испитивачима мисао, да је економски живот основа политичког напретка. Занимљиви докуменат овог уједно утиска и утицаја претставља књига немачко-данског (Холштајнског) научника Аугуста Хенингса, (Hennings 1746—1826) економисте и државног радника, која има наслов: „Филозофска и статистичка историја порекла и напретка слободе у Енглеској.“⁴⁾

³⁾ Види о Полибију моју расправу: *Cheirokratie. Eine soziologische Polybios-Studie* у *Zeitschrift f. Nationalökonomie* Bd. VII, Heft 3 (1936).

⁴⁾ *Philosophische und statistische Geschichte d. Ursprunges und d. Fortganges d. Freiheit in England*, Kopenhagen 1783. Реч „статистички“ у XVIII веку

XVIII век је искуством свог економског развоја и напретка довео на размишљања о значају економског чиниоца. Врло је занимљиво у овом погледу, да тамо, где је привредна сфера живота нарочито владала над осталим сферама, идеја одређујућег значаја продира чак у песништво — ово видимо у хамбуршкој поезији XVIII века, кад дидактички лирик Брокес (Berthold Heinrich Brockes, 1680—1747) на свој начин формулише у неку руку — „економски материјализам“.⁵⁾

Касније код великих песника, Гетеа и Шилера, налазимо мисли, које нам изгледају као економско тумачење друштвеног живота и историског процеса. Сличне мисли имамо код Гетеа, на пример, у његовој аутобиографији *Dichtung und Wahrheit*, и у врло изразитом и упадљивом облику стихова код Шилера, који је био историчар:

So übt Natur die Mutterpflicht . . .

 Einstweilen bis den Bau der Welt
 Philosophie zusammenhält,
 Erhält sie (die Natur) das Getriebe
 Durch Hunger und durch Liebe. (*Die Weltweisen*, 1795).

Српски :

Овако природа врши своју материнску дужност. . . .
 Док филозофија не загосподари светом,
 Дотле ће природа одржавати светски механизам помоћу глади и љубави.

У овој је епоси, у XVIII столећу, такво схватање значаја економског чинилаца за друштвени живот и његов развитак, тако рећи, — „лежало у ваздуху“. То видимо на чувеном историчару Аугусту Лудвигу Шлецеру (*Schlözer*, 1735—1809). Један од најширих мислиоца свог времена у области друштвених наука, он је био прави оснивач руске историје као науке. Није било случајно, да је Шлецер називао себе ђаком хамбуршког економисте Биша (*Büsch*, 1728—1800) и Џемса Стјуарта (*Sir James Steuart* 1712—1780) заборављеног, али значајног енглеског претходника Адама Смиса (*Smith*, 1723—1790). Шлецер у својим историским радовима обраћа пажњу на економски живот и код њега ми налазимо чак врло јасне трагове економског схватања историје. „Историја дувана — писао је Шлецер — исто толико је интересантна, као и историја Тамерлана или старих Асираца, ако претпоставимо да она веза, коју сваки предмет има са великим историским проме-

одговара приближно савременом „социолошки“, ипак са особитим наглашавањем јавноправних чињеница и односа. Ја сам имао у мојој сопственој петроградској библиотеци егземплар ове књиге, коју сам год. 1909 купио код једног антиквара у Хамбургу. Књига Хенингса, разуме се по себи, има у библиотеци Британског музеја. Ја нисам наишао у економској литератури на спомињање Хенингса у горереченом смислу.

⁵⁾ О Брокесу види у сваком опширном историском прегледу немачке књижевности, на пример, код *Wackernagel-Martin* Bd. II (1894) SS. 349—351. Не знам, где је у литератури Брокес запажен у оном погледу, којим се бавимо овде. Главно дело Брокеса има карактеристичан наслов: „*Irdisches Vergnügen in Gott*“ (1721—1748).

нама, као узрок са последицом, јесте једино мерило историског значења“.⁶⁾

Већ раније од Шлецера француз Монтескије (Montesquieu 1689—1755), кога можемо да признамо као првог историски образованог социолога новог времена схватио је у свом знаменитом делу „Дух закона“ (Esprit des loix) не само историски карактер економског развитка, него и значај овог процеса за општу друштвену еволуцију. Исто схватање налазимо код других француза, код Гогеа (Goguet 1716—1758) у његовом скоро потпуно заборављеном делу „О почетку закона, уметности и наука и о њиховом напретку код старих народа“, које је изашло 1758 г.⁷⁾, и код Рајнала (G. Th. Raynal, 1713—1796) у његовом утицајном делу „Философска и политичка историја сеобе и трговине Европљана у обе Индије“ (1770)⁸⁾. Утицај је на Шлецера француза, нарочито Монтескијеа и Гогеа, документално утврђен (види код Френсдорфа). Ако код Монтескијеа налазимо неку врсту идеализације својине и трговине као културних чинилаца, друкчије је било схватање Русоа (Jean Jacques Rousseau 1712—1778). Русо је био сјајан публициста, али у исто време оштроуман и дубок социолог. Он је такође приписивао велики значај економским факторима, али је оцењивао значај и утицај баш својине и трговине врло песимистички. Ово песимистичко схватање присвојио је и горе поменути Рајнал.

Код Маблиа (Mably 1709—1785), чије је историско образовање било више него Русоа, али духовна оригиналност била много мања, из такве је русоистичке песимистичке оцене економског развића и социалне диференциације био изведен прави комунизам. Али нарочито као комунист Мабли има врло оштар интерес за економске проблеме.⁹⁾

3. У XIX веку идеја основног одређујућег значаја економског живота јавља се са особитом снагом. Интересантно је пак, да можемо у погледу на развој ове идеје у XIX веку казати да она има два корена. Према модерној публицистичкој фразеологији можемо један од ових корена називати реакционарним, други — револу-

⁶⁾ О Шлецеру види његов оригиналан и интересантан животопис од гетингенског правника-историчара F. Frensdorff-a: Allgemeine Deutsche Biographie Bd. XXXI sub nomine. О Шлецеру као оснивачу научног истраживања руске историје види класичне расправе чувеног руског историчара Сергија Соловјева. Собрање сочиненији С. М. Соловјева. СПб. Изд. Тов. Общественаја Пољза. Sine anno. Стр. 1540—1616. О социолошком мишљењу Шлецера у горе наведеном смислу види код Walter Sulzbach Die Anfänge d. materialischen Geschichtsauffassung. Karlsruhe 1911, SS. 11—13, 17—18.

⁷⁾ De l'origine des loix, des arts et des sciences et de leur progrès chez les anciens peuples. Непотпуни егземплар немачког превода (Lemgo 1761—1770) има у Народној библиотеци, сигн. 33636/8.

⁸⁾ Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes. Има у Нар. библиотеци Женевско издање у 10 томова (сигн. 15396/8) и још друго издање.

⁹⁾ О Маблиу види темељно француско дело истакнутог руског историчара Владимира Герије (Guerrier, 1837—1918), професора у Московском универзитету: L'abbé de Mably Paris 1896 и његову збијену карактеристику Маблиа у великој руској енциклопедији Арсењева и Петрушевског полтоум 36 (1896). Уп. Sulzbach I. c. SS. 25—28.

ционарним. Ови су називи за социологију, као објективно сазнање, потпуно условни, конвенционални.

Почетак XIX века није само хронолошка међа. Због тога што велика француска револуција пада крајем XVIII века, почетак XIX века је у ствари почетак нове епохе у духовном и друштвеном животу човечанства.

Ова хронолошка међа означава да се јавља реакција против владања духа XVIII века, духа противисториског рационализма, духа уздања у разум, чију сјајну класичну карактеристику налазимо у првој свесци Тенова дела „*Les origines de la France contemporaine.*” Ова реакција је реакција не само романтизма, него и историзма против рационализма, особито против политичког рационализма. Она је родила историску школу у политици и у правној науци. Ова реакција је изнела и поглед да економске форме и односи коначно имају много битнији значај за друштвени живот, него форме и односи политички.

Ову идеју формулише Сен-Симон у последњем периоду своје делатности и ову идеју развијају његови ученици, сенсимонисти. Ову идеју уопштава, заоштрава, даје јој завршну форму Карл Маркс.

4. Ја сам већ казао, да ова идеја има такође реакционаран корен. Сен-Симон због тога и претставља такву интересантну и значајну фигуру, што он озаплоћава у себи овај горе показани двоструки карактер економског тумачења историје, који се сасвим нетачно назива такође историски материјализам.¹⁰⁾ Ова двострукост објашњава се тиме, што је Сен-Симон био ученик, с једне стране, француских филозофа просвећености, енциклопедиста, и нарочито Даламбера, математичара и мислиоца. Дакле Сен-Симон је присвојио дух XVIII века, заједно дух пре револуционе епохе и дух велике револуције. Он има тачке додиривања и са материјалистима-утилитаристима XVIII века и са либералном политичком економијом, зиданом од стране Адама Смиса, ученика Давида Хјума (Hume, 1711—1776) Сен-Симон је дубоко доживео чаробну снагу природних наука, толико карактеристичну за XVIII век. Он има веру и уздање у силу идеја. Све ове идеје и вере прожегли су његову душу. Али, иако човек XVIII века, Сен-Симон при свем томе био је и човек века XIX и, као такав, он је усвојио такође и историску реакцију против XVIII века — реакцију осећања против разума, идеје власти (ауторитета) и друштвеног јединства против идеје права и слободе (права човечанских). Одавде је, из овог корена,

¹⁰⁾ Моје схватање смисла и улоге социолошког и социјално-филозофског мишљења Сен-Симона, које се налази доле, заснива се на доказивањима и размишљањима у мом руском делу „Хозјајство и Цена” м. I, СПб. — Москва 1913, глава II. На француском језику ову главу види под насловом *L'idée de loi naturelle dans la science économique* у *Revue d'économie politique* 1921 NN 3 и 4. Ово схватање почива делимично на врло занимљивима аутобиографским обавештавањима чувеног француског мислиоца Ренувијеа (Charles Renouvier 1815—1903). Види такође одлично дело Ђака Ренувијеа покојног Мишела (Henri Michel): *L'idée de l'état. Essai critique sur l'histoire des théories sociales et politiques en France depuis la révolution.* 3-me éd. Paris 1898 (има два издања руског превода).

израсла код Сен-Симона реакција „економизма“ против „политицизма“. „Ми приписујемо — казао је овај оснивач социализма — сувише велики значај форми владе. Ми сматрамо, да је читава политика усредсређена у овом питању, и треба само добро уредити поделу власти, да би све било организовано на најбољи начин“. То је заблуда. „Закон, који поставља власти и уређује форму владе, мање је важан, чини мање значајан утицај на срећу народа, него тај закон, који поставља својину (сопственост) и уређује њено остваривање“. „Парламентарна влада, — говори Сен-Симон у истом делу — иако треба њу претпоставити ма каквој другој, ипак је само форма, али битном основом друштва служи поредак сопствености.“ — „La constitution de la propriété est le fond“ — тако гласи знаменита формула Сен-Симона, први потпуно свесни проглас економског тумачења историског процеса.

Код Сен-Симона давање првенства вери и осећању пред разумом, власти и ауторитету пред слободом, равнодушност према идеји права, релативно ниска оцена политичких облика — показују утицај противрационалистичке и противиндивидуалистичке реакције XIX века према веку XVIII. То је реакција, чији су носиоци били у Француској репрезентанти тако зване „теократске“ школе, такви људи, ка што су то Жозеф Мари конт (граф) де Местр (de Maistre, 1753—1821) и Луи Габриел Амброаз виконт де Боналд (Bonald, 1754—1840). И де Местр и де Боналд, обојица су дубоки мислиоци-социолози. Велики утисак и значајни утицај идеја Жозефа де Местра на грофа Сен-Симона је тачно утврђени факат. Ова веза Сен-Симона са католичким, тако званом „реакционарним“ или „теократским“, правцем у праву и социологији — због тога што је Сен-Симон први оснивач тако званог економског или историског материјализма — ова веза — треба да то кажемо категорички — раскрива нам „реакционарни“ корен економског схватања историје.

Овим двоструким пореклом, реакционарним и револуционарним, економски или историски материјализам је сродан француском позитивизму О. Конта, који је, као ученик Сен-Симона, такође био под утицајем исто тако Ж. де Местра, као и Даламбера. Дух обојице тих мислиоца је присутан у филозофији О. Конта.

5. Сен-Симон (као и Конт) не противоставља идеолошком фактору (чиниоцу) економски фактор (чинилац) и не потчињава првог другом. Обојица — Сен-Симон и Конт — избацили су тврдњу: светом владају и управљају идеје. У свакој историској епоси Сен-Симон и Конт тражили су идеју која њом управља. Још је Тирго примао уопштавање, према коме људско сазнање и људска друштва пролазе кроз три стадија или стања: теолошки, метафизички и позитивни. Овај тобожни „закон“ трију стања усвојили су Сен-Симон и Конт, и он се обично, по традицији, приписује О. Конту.

Поред значаја поретка својине, Сен-Симон је уочио рад, као најважнији чинилац друштвеног развоја. Сен-Симон назива рад старом латинском речју „индустрија“. „Индустрија“ код Сен-Симона означава не, као данас, само екстрактивну и прерађивачку

производњу, но уопште човечју делатност, упућену на добијање свих материјалних предмета. Индустрију у овом смислу Сен-Симон ставља у центру свог социолошког и историског погледа. Према томе, успеси и напретци индустрије основни су за друштво, индустрија је јединствено јемство за опстанак људског друштва, јединствени извор његовог богатства и среће; индустријске идеје образују неопходну везу, која уједињује друштво, и нације нису ништа друго него индустријска друштва. Према томе, Сен-Симон је у великој француској револуцији уочио, као основни, економски смисао и садржај. То је за њега била победа индустријског друштва, индустријске идеје над феудализмом.

Ту видимо већ основне елементе економског схватања историје. Прави су творци овог схватања били ученици Сен-Симона, Базар (Bazard 1791—1832) и Анфантен (Enfantin 1796—1864) као аутори „Exposition de la doctrine Saint-Simonienne“. (1828—1830)¹¹⁾ У овом генијалном делу они износе две покретне силе историског процеса: 1) борбу друштвених класа; 2) напредак или развој технике.

Треба ипак забележити да појам „класа“ (енглески „rank“, француски и немачки „Classe“ одн. „Klasse“), као социолошка категорија, има своју историју и своје разгранавање. Ово је развиће, коначно, стварно, већ делимично везано са развићем економског тумачења историје. У овом погледу важну иницијативну улогу играју, прво, енглески писци XVIII столећа, као што су социолози Фергјусон (Adam Ferguson, 1723—1816 који је био такође за своје време истакнути историчар) и Џон Милар (John Millar, 1735—1801) друго, француски економисте, тако звани физиократи, сам оснивач школе Кене (François Quesnay), опат Бодо (Abbé Baudeau) и овенчани економиста Карл Фридрих, Маркграф од Бадена. На другом месту бавићу се нарочито овом интересантном и значајном граном социолошко-економског мишљења.

6. Та два чиниоца, борбу класа и развој продуктивних снага Карл Маркс, с великом енергијом ума, чини основним појмовима свог социолошког погледа. Али раније да кажемо: генетичке везе економског схватања историје са реакцијом XIX века против духа XVIII века видимо не само у Француској. Није се мање јасно ова веза обелоданила и у Немачкој. У Немачкој економско тумачење историје налазимо прво не код револуционара Карла Маркса, него код конзервативног публицисте са француским именом, Лаверн-Пегилен (Lavergne-Peguilhen 1801—1870). У Кенигсбергу, 1838 г., изашла је његова књига под насловом: „Основе науке о друштву. Свеска прва: Закони кретања и закони производње“.¹²⁾ Ту аутор

¹¹⁾ Да је ово у ствари, показао је Лајпцишки професор Барт (Paul Barth) у својој одличној расправи Die sogenannte materialistische Geschichtsauffassung у часопису Jahrbücher f. Nationalökonomie u. Statistik januarheft 1896. Уп. његову опширну књигу Die Philosophie d. Geschichte als Soziologie I 3—4 Aufl. Lpg. 1922.

¹²⁾ Grundlagen d. Gesellschaftswissenschaft. Erster Teil. Bewegungsgesetze und Produktionsgesetze. Ово је дело било, тако рећи, пронађено на крају XIX столећа, захваљујући указивању у предговору Л. Брентаноа ка немачком преводу познате књиге г-ђе Беатрисе Потер, (Potter, касније Уебб, супруге Сиднеја Уебба) о британском задружном кретању.

износи тврдњу, да „форме привреде образују основу целокупне друштвене и државне организације“. Па каже даље: „Где се појављују социалне болести, ове болести имају своје порекло у противречности између државне и привредне форме“. Књига Лаверња-Пегилена у ово време није била запажена нити добила утицај на социолошку мисао.

Друго морамо казати о Лоренцу Штајну. Његово дело, генијална карактеристика француског социализма и комунизма: „Der Sozialismus und Kommunismus des heutigen Frankreichs“ у првом издању изашло је у Лајпцигу 1842 г. Оно је учинило велики утицај и добило најснажнији утицај. Особито је оно утицало на немачку социолошку мисао и специјално на Карла Маркса.¹³⁾ Економско, или нетачно и погрешно звано, материјалистичко, схватање историје узео је Маркс од француских социалиста још око 1845 г. Али овај зајам био је припремљен и — тако рећи — удубљен утицајем генијалног дела Лоренца ф. Штајна. Први пут, Маркс је ову концепцију оштро формулисао у својој злохотној и бриткој полемици (1847 г.) против великог француског социалисте Пјера Жана Прудона (1809—1865)¹⁴⁾ али класичан уопштавајући израз историско-социолошка концепција Маркса добила је у предговору његовој економској књизи „Zur Kritik der politischen Oekonomie“ 1859 г. Ту Маркс говори:

„In der gesellschaftlichen Produktion ihres Lebens gehen die Menschen bestimmte, notwendige, von ihrem Willen unabhängige Verhältnisse ein, Produktionsverhältnisse, die einer bestimmten Entwicklungsstufe ihrer materiellen Produktivkräfte entsprechen. Die Gesamtheit dieser Produktionsverhältnisse bildet die ökonomische Struktur der Gesellschaft, die reale Basis, worauf sich ein juristischer und politischer Ueberbau erhebt, und welcher bestimmte gesellschaftliche Bewußtseinsformen entsprechen. Die Produktionsweise des materiellen Lebens bedingt den sozialen, politischen und geistigen Lebensprozeß überhaupt. Es ist nicht das Bewußtsein der Menschen, das ihr Sein, sondern umgekehrt ihr gesellschaftliches Sein, das ihr Bewußtsein bestimmt.“¹⁵⁾

¹³⁾ Ја сам показао овај утицај приликом објављивања ових од мене нађених потпуно заборављених расправа Карла Маркса, особито његове полемике против „истинитог социализма“ Карла Грина (Grün), у часопису Neue Zeit за 1897 годину. Ова је моја теза, мислим, примљена сад у специјалној литератури о Лоренцу ф. Штајну.

¹⁴⁾ Polemika Маркса са Прудонем, који је био снажан и оригиналан ум и који је ипак уопште доста рано, ја мислим раније од самог Маркса, схватио и делио економско схватање историје, јесте јако изражен случај књижевне озлојеђености, објективно сасвим неоправдане.

¹⁵⁾ У српском преводу д-ра Мирка М. Косића, у његовом „Уводу у општу социологију“ (Нови Сад, 1934, 79): „У социалној производњи свога живота ступају људи у одређене, нужне, од њихове воље независне односе, у производне односе, који одговарају извесном развојном ступњу њихових производних снага. Збир тих производних односа чини економску структуру друштва, реалну основу на којој се диже један правни и политички „горњи бој“ (Ueberbau) и којој одговарају и извесни облици свести. Начин производње материалног живота условљава социални, политички и духовни животни процес уопште. Није свест људи која одређује њихово битисање, него обратно њихова социална егзистенција одређује њихову свест.“ И даље Маркс каже (ibidem, стр. 80): „На извесном ступњу њиховог развоја доспевају материалне производне снаге друштва у противречје са постојећим производним односима, или са власничким поретком, (што је само правнички израз за то), у

Овде нећемо критички расматрати ове основне ставове социологије Маркса. Место такве критике налази се у позитивној, односно мериторној, анализи економског развоја са социолошког гледишта. Кажемо само, да ћемо видети, приликом такве анализе, да примена историског проучавања и економског тумачења на чињенице економског живота, наиме економске историје, изнуђује ограничавање таквог тумачења извесним историским границама. Тако звани „економски материјализам“ сам је историски детерминисан. Сам економски чинилац, као утицајни фактор друштвеног развоја, има такође своју историју.¹⁶⁾

7. Економско тумачење историје, како су га схватили Сен-Симон и Маркс, истиче на прво место пораст продуктивних снага. Али постоји друга варијанта економског тумачења историје, која се не подудара са овим појмом, иако међутим има на то потпуно право. То је теорија, према којој пораст живота или становништва јесте чинилац, који одређује друштвени развитак. Ток мисли, који лежи у основи ове врсте економског тумачења историје, био би овај: множавање људи приморава их да прилагођавају целокупан властити живот потребама становништва у порасту. Ово прилагођавање се врши са елементарном снагом, слично оној којом осећају потребе (прохтеви, захтеви) живља, односно потрошача, који бројно расту.

У овој теорији је тачно запажена биолошка чињеница, која се налази у основи економског живота, уколико живаљ нити изумире нити ограничава свесно своје множење. Ипак чак и у овом случају утицај ове чињенице може прилично да се мења због чинилаца сасвим друге врсте. Пораст становништва може да утиче потпуно једино тамо, где се на макакав начин признаје, да сваки човек, који се рађа, има право на опстанак. Ово се право потпуно пориче тамо, где се врши једноставно и брутално уништавање сувишне деце одмах после рођења. То је екстремни облик репресивног порицања права на опстанак. Али у ствари ниједан друштвени поредак, који је до данас постојао, није био засниван на

оквиру којих се кретаху. Односи који су били развојни облици постају сада оквири производних снага. Тада почиње епоха социјалне револуције. Са променом економске основе претурје се, спорије или брже, и цео огромни горњи бој. У посматрању таквих преврата мора се свагда разликовати материјални, природнонаучно схватљиви преокрет економских производних услова од правних, политичких, религиозних, уметничких или философских, кратко идеолошких облика, у којима људи постају свесни тога сукоба и расправљају га до краја. Као што не оцењујемо човека према ономе што он о себи мисли, исто тако не можемо ни такву епоху преокрета разумети по њезиној свести, него морамо ту свест објашњавати из противречности материјалног живота, из постојећег сукоба између социјалних производних снага и производних односа. Друштвене формације не пропадају пре но што су развијене све производне снаге за које у њима има места, и никада их не замењују нови виши производни односи пре но што њихови материјални услови опстанка нису се развили у крилу старог друштва.”

¹⁶⁾ Овај проблем је разгледан у мојој руској расправи „Проблема производительных силъ въ теоріи социјалнаго развитія“ — „Сборникъ статей посвященныхъ Василію Осиповичу Ключевскому“. Москва 1909, стр. 458—477.

потпуном признању права на опстанак за сваког човека, који се родио.

Постојеће људско друштво читавом својом организацијом друштвене помоћи сиромасима, уређењем социјалне медицине и уопште друштвеног старања о народном здрављу приближава се таквом признању. Али и сада још, у савременом друштву, — ово треба признати — људи сувишни у економском погледу показују се слаби, незбринуте и пропадају у великом броју.

Ово би било исто тако репресивно порицање права на опстанак, али не толико оштро и брутално, као убијање деце, па ипак оно неумитно дејствује. Поред свега тога, чак иако се не призна право на опстанак сваком бићу, које се родило, тешко је порицати, да је пораст становништва онде, где се он види, моћан чинилац друштвено-економског живота. Уколико заузимамо становиште економског тумачења историске еволуције људских друштава, утолико је природно баш овај чинилац истаћи као основу таквог тумачења.

Значај пораста становништва као основног момента економске еволуције често се наглашавао у социјолошкој литератури. У ствари ова мисао се налази *implicite* у читавој Малтусовој теорији. Али на првом месту треба да именујемо овде Аделунга старијег (Johann Christoph Adelung, 1732—1806),¹⁷⁾ који је био и истакнути филолог, као аутор чувеног „*Versuch eines vollständigen grammatisch-kritischen Wörterbuches der hochdeutschen Mundart*“ (1744—1786). Аделунг је, у својом „*Versuch einer Geschichte d. Cultur des menschlichen Geschlechtes*“ постао творац речи и појма „*Kulturgeschichte*“. Он је за основу развита људске културе положио пораст становништва. Све установе и облике друштвеног живота, све појаве културе Аделунг изводи из „*нежности, количине народа и потребе*“ (*Notwendigkeit, Volksmenge und Bedürfnis*). Мада је Аделунг, као и скоро сви мислиоци и научници XVIII века, био рационалиста, он је у свом схватању историског процеса био чак више реалиста, него Монтескије, Русо, Гоге, Рајнал и Мабли, и њега је, можда не без разлога, један од најновијих социјолога упоредио са Дарвином и Марксом. Свакако је Аделунг у најширем социјолошком оквиру изговорио идеје, које су касније утврдиле славу Малтуса.¹⁸⁾

Нарочито је јасно и маркантно изнео ове мисли швајцарски економиста Хереншванд (Herrenschwand 1730—1807).¹⁹⁾ Он је већ обележио онај став, који је потом нашао широку примену, а наине да сваком економском систему одговара извештан капацитет територије са обзиром на становништво. Ову је мисао сјајно развио Фридрих Лист у свом националном систему политичке економије. Њу

¹⁷⁾ Види код Sulzbach I. c. S. S. 36—46.

¹⁸⁾ Правилну карактеристику мисли Аделунга види: Sulzbach, I. c.

¹⁹⁾ О Хереншванду види: Adolf Jöhr. *Jean Herrenschwand, ein schweizerischer Nationalökonomie des 18. Jahrh.* Bern 1901. Једно је дело Хереншванда добило руски превод у исто време, као и чувено „Богство народа“ Адама Смита, и то према изричитој наредби самог Цара Александра I.

је прихватио и образложио Дириг (Eugen Dühring 1833—1921)²⁰⁾ Од доцнијих економиста на њој се оснива покојни грацки професор Хилдебранд (Richard Hildebrand, рођен 1840), који је њу, између осталог, применио у чињеницама аграрне еволуције.²¹⁾ Познати талијански економиста Ахиле Лориа (Loria, рођен 1857) приводи истом моменту све промене економских облика.²²⁾ Исто социолошко схватање даје познати руски правник и социолог Максим Ковалевски (1853—1916).

Питање пораста становништва заузимало је видно место и у полемици око услова постанка и развика капитализма у Русији, која се водила између народњака и марксиста. Огроман значај пораста живља и однос између намножавања становништва и економског поретка узео сам као основу за тумачење економског развика Русије у другој половини XIX века у мојој првој књизи „Критичке белешке поводом питања о економском развiku Русије“ (1894). То је била она мисао, која је повукла почетну видну границу између мога схватања процеса економског развика Русије и схватања како тзв. народњака тако и ортодоксних марксиста.²³⁾

8. Пораст становништва је чинилац, исто толико материјални, колико и пораст продуктивних снага, али је ван сваке сумње у суштини примарнији, првобитнији и за то, узимајући у обзир узрочне моменте у апстрактном резонувању, морамо да га ставимо испред пораста продуктивних снага. Пораст продуктивних снага може да се сматра као неки процес прилагођавања оном стању, које се за ову или ону људску групу ствара због пораста становништва.

На тај начин — ма како то било чудновато на први поглед због познатог потпуно негативног становишта, које је заузео Маркс према Малтусу и његовој теорији — у основу тако званог економског материјализма, како га замишљао Маркс, мора да се стави иста основна мисао, која лежи и у основи Малтусове теорије, да економско начело лежи у основи читаве еволуције. При томе треба нарочито истаћи да је Енгелс, када је проширио обим својих економских размишљања у познатој преради књиге Моргана о примитивном друштву, морао да призна значај пораста живља поред пораста продуктивних снага. У поменутој преради Енгелс је истакао тезу да је према материјалистичком тумачењу историје пресудан моменат у историји п р о д у к ц и ј а и р е п р о д у к ц и ј а н е п о с р е д н о г ж и в о т а. Она је ипак

²⁰⁾ О Диригу cf. данас Gerhard Albrecht. Eugen Dühring. Ein Beitrag z. Geschichte d. Sozialwissenschaften. Jena 1927.

²¹⁾ Син Бруна Хилдебранда. Рихард Хилдебранд у овој области написао је врло оштроумно дело: Recht u. Sittc auf den verschiedenen Kulturstufen. Прво издање 1896 године.

²²⁾ У овој вези нарочито треба запазити: „La teoria economica della costituzione politica“ Torino. Прво италијанско изд. 1886. (Има: француски, немачки, енглески, руски превод).

²³⁾ У овој је вези занимљива расправа, коју је Лориа написао о мојем првом делу под насловом „La controversia del capitalismo in Russia“ у часопису Nuova Antologia, 1896.

двострука: прво, продукција животних сретстава и сретстава за њихову производњу и, друго, продукција самог човека, намножавање рода. Ипак Енгелс није потпуно схватио смисао овог признања пораста живља, као социолошког чиниоца, и није отуда извео никаквих закључака.

Уколико је Маркс потпуно негирао Малтусову теорију, у овом негирању се подразумевала мисао да се пораст продуктивних снага увек прилагођава порасту живља, да становништво никад не престиже продуктивне снаге. Ово је уопште догматска априорна претпоставка, која се не може историски доказати. Али, са друге стране, и Малтус и малтусианизам потпуно догматски тврде, да пораст становништва увек престиже или има тенденцију да престиже пораст продуктивних снага. Ипак нема никакве апсолутне неопходности чак ни у томе, да становништво уопште расте. Основна Малтусова грешка је баш у томе, да он сматра пораст становништва као нешто апсолутно и неопходно. Није сасвим неопходно, да становништво расте, као што није неопходно да расту продуктивне снаге друштва. Ово питање има у толико већи значај за савремено, тако звано „капиталистичко“, човечанство, уколико за њега очевидно не важи закон Малтуса, или неслагање између становништва и сретстава за опстанак, услед сувише брзог пораста живља; већ баш шта више овај закон не важи за француски тип намножавања, — стационарност, стационарно стање живља, које се опредељује тиме, што савремени човек неће да отежава свој живот бригом о сувише великом потомству.

Дакле проблем живља или становништва претставља проблем, у коме се такође ставља питање о значају економског чиниоца за историску судбину народа. Свако апсолутно решење овог питања независно од карактера, тј. од садржаја, дотичног решења — јесте догматско решење. Однос између два процеса: пораста продуктивних снага и пораста становништва фактично је питање (*quaesitio facti*), и овај је фактични однос обадва чиниоца ванредно компликован. Старе теорије нису виделе да питање намножавања људи, иако припада биологији, стоји у вези са многим психолошким питањима.

Овде треба да схватимо следеће: само становништво претставља продуктивни чинилац, јесте један од елемената система продуктивних снага: маса људских снага, које раде у економском процесу, игра огромну улогу. Опет пораст становништва чини пресију на процес производње, уколико такав пораст изнуђује интенсификацију економске делатности. На тај начин укрштају се најразличитије комбинације, које се испољавају у решењима питања о значају становништва. Идеја, да је човек сам продуктивна снага и да је пораст становништва, према томе, сразмеран порасту продуктивних снага, ова идеја лежи у темељу оптимистичке концепције америчког економисте Хенрија Џорџа (1839—1897). У извесном смислу ова је тврдња правилна: пораст становништва је једна од стварних основа пораста продуктивних снага. Сасвим друкчији смисао добије пораст живља у оним теоријама, чији је узор теорија Малтуса. Малтус је изнео ову мисао, да пораст ста-

новништва увек има тенденцију престоизати пораст сретстава за опстанак и да само спољашњи чиниоци могу да спречавају ову тенденцију. У теорији Малтуса пораст живља не делује непосредно као продуктивна снага, већ утиче кроз присију на душевно стање потрошача, као моменат оскудице, као бич, који тера људе. Овако, према Малтусу, пораст становништва не делује непосредно-прогресивно са стране потрошње.

Ове две теорије увиђају две стране, два аспекта процеса. И то је већ фактично питање, који од ова два аспекта игра већу улогу.

II

8. На другом месту разјаснили смо, да је идеја природног закона имала у развоју економске мисле двоструки значај: прво, значај идеје о томе, што се стварно обавља у економском животу и, друго, значај идеје о томе, какав мора да буде људски поступак, значај идеје норме економског владања.²⁴⁾ И то ове норме, уколико су их схватили као закључке из природног закона, сматрале су се као исто тако апсолутно непроменљиве норме т. зв. либералне политичке економисте. Када се јавила сумња у практичку могућност примењивања ових наредба, обучених у одео природног закона, онда се родило историско схватање економског живота, као процеса, који је стално у току и који се непрекидно мења. Дакле, када су почели да сумњају у практична решења либералне политичке економије, тиме су ставили у питање теориске основе ових практичних закључака и мисао да привреда, оваква каква је била, рецимо у почетку XIX века, претставља нешто вечито, непроменљиво.

Али пионир историског схватања друштвеног живота није била политичка економија, већ правна наука. Такав је пионир била историска школа у праву.²⁵⁾ 1814 године објављен је значајан манифест правне историске школе, књига Савињиа „О позиву нашег времена према законодавству“. Ова се књига, као и цело историско схватање друштвеног живота, родила из реакције против духа XVIII века. Теориско посматрање историзма је првипут рођено конзервативном реакцијом и диктовано практичним интересима и потребама. То ће нам бити још јасније, када се сетимо следећег. Као теориска, академска, професорска конструкција, правни историзам родио се у Немачкој. Али он је био

²⁴⁾ У мојој руској књизи „Хозјајство и цена“, свеска прва и у горе наведеном француском чланку. Упореди такође мој чланак „Систем и јединство — два основна појма опште социологије“ Архив за правне и друштвене науке у част Живојина М. Перића Београд, 1938.

²⁵⁾ Види изврсно дело познатог покојног Фрајбуршког историчара фон Белова (Georg von Below): Die deutsche Geschichtschreibung von den Befreiungskriegen bis zu unseren Tagen. Geschichte und Kulturgeschichte. Lpg. 1916. На стр. 144 врло је тачно и zgodно казано: Die Historische Schule d. Nationalökonomisch Kann als Tochter der historischen Rechtsschule angesehen werden. Треба такође упоредити у другом делу фон Белова Der deutsche Staat des Mittelalters. Ein Grundriss der deutschen Verfassungsgeschichte. I Band: die allgemeinen Fragen Leipzig, 1914 оне главе, које имају натпис: Literaturgeschichte des Problems, SS. 1—111.

антиципиран у Енглеској, где се још у почетку француске револуције чувени политичар Едмонд Берк одазвао на револуционарно кретање својим класичним „размишљањима о француској револуцији”,²⁶⁾ која су ускоро била преведена и на немачки од форматера старе историје Бартолда Георга Нибура (Niebuhr, од истакнутог публицисте Генца (Gentz), који је после постао повереник и говорник Метерниха.

III

9. Историски правац је у политичкој економији био антиципиран и припремљен не само историским правцем у правној науци. Развој чисте историје, сам по себи, одиграо је велику улогу у схватању економског живота као историске појаве. Већ у XVIII веку почели су филозофи и историчари да проучавају економију античног, средњег и, делимично, новог века.

У XVIII столећу немац Јустус Мезер (Möser, 1720—1794), као оригиналан социолошки мислилац и историчар, увео је у историску науку посматрање социалне историје као колективног стварања друштвених, тј. социалних и политичких, односа. У овом је смислу био провинциални историчар и чиновник Мезер претходник не само историске школе у правној науци, него и Б. Г. Нибура²⁷⁾. Али већ је важнији био факат, да су за великог реформатора старе историје Бартолда Георга Нибура (Niebuhr, 1776—1832) предмет његовог најживљег интереса била економска питања, посебно судбина римских сељака-земљоделаца. Међу ђацима Нибура био је чувени историчар Грчке, Август Бек (Böckh, 1785—1867), који је написао класичну књигу о економском животу Атине (1817) на основи грађе натписа, које је највише издавао сам Бек. Један од историчара нашег доба (К. Ј. Neumann) је лепо казао, да се „старом Беку претворила у месо и крв она чињеница, да су Атињани живели не од филозофије и песништва, већ од јечма и жита”. У истом је правцу, као Бек, радио и К. В. Нич (Nitzsch 1818—1880), врло истакнути немачки историчар старог доба и средњег века, и такође горе поменути правник-историчар Вилхелм Арнолд (Arnold 1826—1883), који је дао скупocene опширне радове о расељавању германских племена и о својини и занатству у средњевековним градовима. Међу историчарима најјасније су изразили економско схватање историје Арнолд и други немачки научник и архивар, директор пруских архива Георг Вилхелм фон Раумер (Raumer, 1800—1856). Овај истраживач најдетаљнијих факата формулисао је 1851 г. економско схватање историје већ много развојеније него Маркс и Енгелс, јер је Раумер узео у обзир не само пораст продуктивних снага у техничком смислу, већ такође умножавање становништва.²⁷⁾ Врло је интересно и значајно у овој вези, да је Раумер

²⁶⁾ Види елегантну и тачну карактеристику Берка код Слободана Јовановића, Из историје политичких доктрина. Београд 1935, стр. 275—400.

²⁷⁾ Види von Below I. с. 124 ff. Дела оног Раумера, (кога не треба бркати са много више познатим историчаром Хохенштауфена Фридрихом фон Раумером (1781—1873), о последњем види Eduard Fueter. Geschichte d. neueren Historiographie München u. Berlin 1911, SS. 503—505) ја сам читао у Библиотеци Британског Музеја.

био њак једног од оснивача историске школе у правној науци, Ајнхорна (Karl Friedrich Eichhorn, 1781—1854).

Са друге стране економско тумачење историје, као што су га формулисали Сен Симон и његови ђаци, сен-симонисти, аутори „Exposition de la doctrine saint-simonienne“ оплодио историска проучавања, историски научни дух. Међу ђацима Сен-Симона не само што је био оснивач позитивне филозофије Огист Конт (Auguste Comte 1798—1857), него и један од најсјајнијих француских историчара XIX века Огистен Тјери (August Thierry 1795—1856). Под утицајем Сен-Симона и његове школе француски историчари су схватили и оценили значај за историску судбину људског друштва социалне борбе, која у знатној мери ниче на економском темељу. Овај мотив, који је код Сен-Симона и сен-симониста био само гениално нагађање, Тјери и други француски историчари преобратили су у мотив и начин методичног истраживања прошлости.

Оснивачи историске школе у политичкој економији, Вилхелм Рошер (Roscher, 1817—1894), Бруно Хилдебранд (Hildebrand, 1812—1878), Карл Книс (Knies, 1821—1898) нису били само економисти, који су добили историско образовање, већ на основу читаве своје почетне спреме, од полазних тачака свог пута, као научници, они су били учени историчари, који су при томе искусили утицај метафизичких система великих немачких филозофа почетком XIX века, највећма — система Хегела.

10. Овако се политичка економија оплодила историјом и од тада почиње обратан процес: политичка економија оплођава историју. Историско проучавање и тумачење прошлости помаже историски схватити садашњост. Историски схваћена садашњост, тј. историско разумевање економске садашњости и најновијег привредног развитака, помаже историски схватити и проучавати економске појаве и чиниоце прошлости.

Чим су се економисти обратили историској грађи античног доба, они су помоћу његових историских посебности почели да тумаче садашњи привредни поредак. У овој вези није случајно, већ, напротив, врло значајно, да је теорију економског поретка старог доба изградио велики немачки економиста и социалиста Родбертус (Rodbertus, по његову имању зван Jagefzow, 1805—1875) један од најснажнијих економских умова XIX века. Мисао Родбертуса се интензивно бавила великим економским, политичким и социалним проблемима садашњости. И из овог рада је израсло његово тумачење економских појава старог века, његова претстава античног газдинства, као затвореног газдинства, као „ојкоса“. На темељу нарочито мисли Аристотела, Родбертус је схватио антично газдинство као сасвим затворено јединство, и оно му се јавило у таквим оштрим цртама баш због тога, што је он био пун мисли о економској садашњости, као потпуно противној античном поретку. За економистом Родбертусом у противстављању античног газдинства садашњој привреди ишао је и други истакнути економиста Карл Бишер (Bücher). Овај економиста, који је био историчар пре него што је постао економиста,

изградио је читаву и лепо уређену теорију ступњева економског развитка.

Али чисти историчари нашег доба, тј. XIX и XX века, имају у својој мисли уопште противан правац. Најистакнутији историчари, који се баве старим добом, када тумаче његове економске појаве, нарочито наглашавају сличност античних појава са појавама садашњости. У овом подручју Момсен (Theodor Mommsen, 1817—1903), велики немачки научник, у истом лицу правник, историчар и филолог, Момсен је, као аутор Римске Историје, био несумњиво „модернизатор“ античности. За Момсеном у истом правцу иду најистакнутији новији историчари античног доба: Едуард Мејер (Meyer 1855—1924), Карл Јулиус Белох (Beloch; рођен 1854), Роберт фон Пелман (Pöhlmann, 1852—1914).

Обратно, модерни економисти, исто тако као њихов учитељ Родбертус, теже да схвате економски поредак као особито уређење економских односа. Едуард Мејер и Карл Белох нашли су садашње привредне односе у Атини и Риму, Роберт фон Пелман нарочито је проучио проблем социализма у старој Грчкој. Занимљив пример преноса нових економских појава на античне социјалне односе претставља покушај горе поменутог К. Нојмана (K. J. Neumann), да разјасни римске аграрне односе из доба царева и почетка републике као ослобођење сељака²⁸⁾ према аналогiji са сличном социјалном реформом у Пруској, као што је она била класички приказана код Кнапа у његовом чувеном делу: *Die Bauernbefreiung in Preussen*.

11. Ово размимоилажење економиста и историчара има огроман научни интерес не само за историчаре и економисте, већ и за социологе.

Социологија економског живота тражи, да будемо на чисто са општим питањем: да ли постоје такве систематске категорије, које могу да буду примењене код свих економских ступњева или фаза или, напротив, за сваки особити ступањ, свако историско уређење економског живота (француски: *constitution économique*, немачки: *Wirtschaftsverfassung*, руски: економически строј или уклад) морамо исковати читав нарочити систем посебних категорија? Да ли, дакле, ове категорије могу да имају само историски, а не теориски значај (*Geltung*)? Друкчије је ово могућно формулисати још тако: да ли је стварно тачно, као што тврди Бихер, да су појмови, које је исковала традиционална политичка економија, „енглеска политичка економија“, потпуно неприменљиви код других економских уређења?

Да бисмо разјаснили овај кардинални проблем, требало би да проматрамо однос економског живота према другим областима културног живота уопште. Али ово проматрање припада не само историату економског живота, већ социолошким проучавања, већ меритор-

²⁸⁾ Die Grundherrschaft der römischen Republik, die Bauerbefreiung und die Entstehung der servianischen Verfassung. Strassburger Kaiserrede 1900.

ном извођењу историске социологије економског живота. Ово мада опште али врло компликовано питање изражава основни проблем историске социологије економског живота. И овај проблем може да буде стављен не само у погледу економске социологије, већ такође и у погледу правне и религиозне социологије. То је опште питање о смислу и значају историског схватања различитих подручја друштвеног живота, односно основних појмова ових научних дисциплина.

Петроград 1912 — Београд 1938

Петар Струве

ЈЕ ЛИ МОГУЋА ПОЛИТИЧКА ГЕОГРАФИЈА

— ПРИМЕР СА ПОЛИТИЧКОМ ГЕОГРАФИЈОМ Г. АНДРЕ СИГФРИДА —

У Француској, у којој се, у области социологије, толико много теоретисало, објавило толико изврских дела о примитивним друштвима, дискутовало о политичким идеологијама, тек последњих година (управо од пре 2—3 године), се почиње организовати рад на изучавању саме Француске научним методом и колективно. И то можда још нису толико она изучавања која имају битног значаја за социолога колико су фолклористичка. Г. А. Сигфрид рекло би се чини изузетак од тога, јер он још 1913 год. објављује свој *Tableau politique de la France, de l'Ouest*, 1913 у којем примењује научну социолошку методу. Г. Сигфрид може се сматрати као оснивач тзв. политичке географије, која би требала да буде исто што и људска географија примењена на политичке односе. После објављивања наведеног дела из те области, он је наставио рад у том правцу на својим курсевима у *Collège de France*, али ја не знам да ли је шта објавио од онда до сада, осим његових прегледа политичких партија у Француској које не спада у политичку географију, али у којем је он очевидно искористио многа своја запажања и констатације учињене у горњем делу. Не само да је сам г. Сигфрид наставио свој рад у томе правцу, него ми видимо да млађи људи тај посао настављају, о чему сведочи књига (докт. теза) његовог ученика *Leger, Les opinions politiques*. У политичкој географији г. Сигфрид проучава распоред политичких мишљења одн. партија по појединим областима француским. Такво изучавање претпоставља да те области донекле постоје што ће рећи да у Француској можемо уочити особености појединих крајева и у том погледу. Питање је само да ли би те особености биле условљене самим географским чиниоцима или не. У мисли г. Сигфрида то не стоји; али у оквиру териториалном су се створиле околности, из којих су произашле разлике у политичким мишљењима у групама ових териториалних (географских) делова. Не смета никако да буду главни узроци чисто социални и историски, и да географски имају само посредан значај.

У Француској тих особености има. По г. Сигфриду *L'Est et le Midi* били су пионери Републике, *l'Ouest* који је он најпре проучио био је тврђава отпора. Или, како нам ствар нешто другаче прет-

ставља недавно, (1930), југ Француске и извесне области центра, су напредни; докле су Нормандија, неки департмани истока, Лорена седиште конзервативних снага. Југоисток који је проучио детаљно сам г. Сигфрид, разликује се од осталих, по њему, што је остао неприступачан код огромног броја становништва идејама револуције. Оне нису ту освојиле више од 26% или 27% становништва. У самом југоистоку могу се тако исто разликовати поједине области. Тако Le Maine, L'Anjou, La Vendée једна; Нормандија друга и Бретања трећа. Разлике међу њима би биле по њиховој даљини и отпорности према идејама револуције. По њему најјачу тврђаву отпора би чиниле прве, докле је то по Леоне-у (који објављује 1934 своју књигу) Нормандија.

Који су узроци за политичке разлике по појединим покрајинама и, према томе, на шта се, на крају крајева, сведе ове разлике и, затим, какве изгледе имају за будућност? На први поглед о Југоистоку може се тврдити да је то област где је племство сачувало свој социални положај, где влада систем великог поседа и где црква има великог утицаја на становништво, докле има мало градова и индустрија је слабо развијена. Г. Сигфрид улази у дубље анализе. У предговору он констатује да су ти узроци систем својине (велики или мали посед), нарочито економска зависност и социална јерархија или социална једнакост (демократија), тип насеља (јели оно разбијено или густо, компактно), морални чиниоци, као што је религиозно осећање које у проучаваном крају игра важну улогу, утицај државне власти одн. владе на бираче, који је у Француској такође од важности. Начелно он се опредељује за тезу да има истовремено више узрока. Оваква његова формула у предговору није учињена напамет него је у сагласности са анализом узрока, којој је посветио много пажње и којој се не може порећи суптилност. Међутим не можемо прећи ипак преко тога да не утврдимо да у његовим закључцима има неодређености, да не кажемо противречности. Јер ови закључци тичу се основне ствари која се односи на проблем шта су то управо политичке области. Г. Сигфрид подвлачи политичке темпераменте формулишући их као сталан начин реагирања, као основну и најдубљу тежњу која чини људе реакционарним умереним или револуционарним, одн., која води данас Французе уопште, и од увек на Југоистоку Француске, на лево или десно; и види зависност темперамента и тежњи од објективних прилика. Међутим, на другој страни ће ипак рећи, у својим закључцима, и на врло важном месту (ст. 364), да политичке темпераменте не можемо објаснити, а да не узмемо у обзир етнолошке и расне разлике. Он вели: „Као што има индивидуалних темперамената, има исто тако и провинциских и народних темперамената“ (на име политичких). Овакво једно гледиште изгледа на први поглед врло подесно за теоретичара политичке географије. Јер, ако би ишта могло дати сталности областима, то је темпераменат, пошто се овај свакако врло споро мења (и не знамо да ли се и мења). Али исто то гледиште на другој страни руши саму основу политичке географије, јер доиста изгледа невероватно да се политички

темпераменти везују за провинцију, а не за целу земљу. Политички темперамент, дефинисан и схваћен у социалнопсихолошком смислу, постаје једна ствар и сувише релативна и зависна од социалних „струја“. У истом реду се намеће примедба о значају осећања у политици. Ту се брише, у објашњавању г. Сигфрида супротност између политичког става свештенства, (става не религиозног) и религиозног става пастве, на коју се врши притисак религиозним средствима. То указује на то да није довољно само религиозно осећање, него и многи други моменти, читава једна атмосфера психолошка и морална, чак социална, створена и подржавана у току историје. Немајући простора, ми не можемо улазити у детаље, и зато се задржавамо на другој битној ствари. Г. Сигфрид на пр. признаје велику важност економском, класном и сталешком моменту; готов је чак у једном моменту да му да одлучујућу важност. Ипак он одваја класу и партију: једна класа може да остварује своје интересе преко више партија, и једна иста партија може се наслањати на људе из различитих класа. Па ипак ће, из његовог сопственог излагања чињеница, изаћи на видик сва огромна важност система својине, економске зависности, егоизма племства, чији је главни циљ, да сачува друштвени престиж итд. На ст. 380 где нам пружа слику Југоистока Француске, он вели: „Зато што le Maine, L'Anjou, la Vendée чине један компактни домен велике својине, ове провинције чине до сада неразориму тврђаву партија на десно. Нормандија, земља средње сељачке земље, без великих цепкања имања, али и без феудалне арматуре, држи се умерених и конзервативних гледишта. И, најзад, Бретања, садржи и велику, и средњу и малу својину, и ту се води најстраснија борба између племића и сељака за последњих 40 год. (Писано 1913). Он констатује даље да је на Југоистоку велика својина у очевидном опадању, и да сељак нагло добија земљу, чији је он био дотле закупац. Тако се, вели он, мења и његов темперамент. Економска криза ће бити главни разлог, што ће се мала буржоазија, налазећи се на граници буржоазије и радништва, показати приступачном револуционарним идејама, докле ће велика и средња почети да се, под претњом од експроприације, која долази од радничких партија, почети да се окреће на десно. Ђак г. Сигфрида, Леже, одвајајући такође класу од партије констатује чињеницу да има крајева где сељаци приступају социализму и чак комунизму, као што су то неке области у центру и нарочито на Југу, и, обрнуто, у извесним индустријским и рударским крајевима радништво је за умерена гледишта. Била би врло занимљива анализа ових чињеница, и ми смо уверени да би она могла одвести супротном закључку од онога који је хтео. Довољно је да констатујемо да сâм г. Леже држи да је економски разлог онај главни разлог који данас има за последицу да се народне масе окрећу стално на лево, и све више на лево (што је он утврдио статистиком избора). У том истом смислу говори и основна чињеница, на име класни састав чланова појединих партија. Према свему овоме одвајање класе од партије ваљало би узети у једном сасвим релативном смислу. Формуле г. Сигфрида не изгледају нам ту прецизне, и ако нису

и противречно. Онда долази и нејасност шта значи код њега осећање, које би, по њему, било главни покретач у политици јер оно је, и ако у односу на појединца несебично, у односу на групу себично, будући израз колективних интереса групе. Опет једно колебање између идеализма и реализма.

Не само да г. Сигфрид закључује у 1913 да постоје политичке географске области него и г. Леже 1933. Кад нешто траје тако дуго, као ове области, све од увођења општег права гласа 1848 и, нарочито, 1871 и Треће Републике, може се веровати да могу трајати и даље још. Али не смемо никако потценити значај нивелисања модерног друштва, које повлачи за собом привредни развој, али такође опште социјалан и моралан. Оно што нам се чини за најглавније код политичке географије није толико проблем самих области, колико испитивање зашто се поједине групе опредељују за једно или друго политичко мишљење. Политичка географија, пружајући слику појединих крајева, била би један од битних метода помоћу којег ћемо доћи до решења фундаменталног питања о односу социјалне структуре и социјалних чинилаца према партијама. Дефинитивне закључке о овом фундаменталном питању о Француској; и, још, ако хоћете, када те закључке ставе у оквир таквих проучавања других земаља. Овде се поставља питање од огромне важности о употреби компаративне методе и њеним границама, у које на овом месту не можемо улазити.

Г. Сигфрид проучава изборе за народну скупштину; избори за Сенат су за њега мање важни, јер, будући ужи, они изражавају, као што је познато, у мањој мери опште мишљење. Општински и други не долазе такође у обзир. Политичка мишљења он утврђује преко изјава, објава, изборних борби, полемичких списа, а нарочито гласања посланика у Скупштини, као и, разуме се, пре свега гласова датих на народним изборима. Оно што је најважније то је да г. Сигфрид схвата све ове појаве као колективне, као резултат и израз колективних стања, и зато никако не случајних, у чему се јасно види његов социјолошки став. Сваки детаљ, и сама изопачавања и скретања њему увек нешто социјално казују. Притисак изборни, на пр., поставља питање зашто је он могућ и зашто ефикасан? Личности, и кад изгледа да оступају од општег правила, само га још више потврђују, јер могу играти улогу само под датим условима, ако нису носиоци идеја које ће постати колективне. Г. Сигфрид истиче, између осталог, да ваља умети читати између редова код изјава и речи у опште у политичкој борби.

И ако племенски момент игра врло важну улогу у нашем југословенском политичком животу, испитивања ове врсте би могла бити од интереса и важности. Можда треба се ограничити најпре на поједине крајеве, који су историски чинили целине, као што је Србија. Резултати ће бити свакако једноставнији и због једноставнијег општег састава земље, али сигурно корисни и поучни. За овај посао можда је најбоље удружити социјологе, статистичаре и правнике.

ОДЛУЧИВАЊЕ О УДАЉАВАЊУ ОД ДУЖНОСТИ ЧЛАНА УПРАВЕ ДЕОНИЧКОГ ДРУШТВА ЗБОГ СТАВЉАЊА ПОД СУДСКУ ИСТРАГУ

1. По члану 38 српског Закона о акционарским друштвима од 1896, ако се над припадником управе неког од таквих друштава отвори, „за време његове службе“, судска истрага „онда се привремено удаљава, док не буде ослобођен или проглашен за невиног“. Ко то удаљавање од дужности наређује, Закон међутим не каже. Отуда размимоилажење у мишљењима оних који су се овим питањем бавили. Г. Зебић, на пример, верује да одлуку о удаљавању може донети било скупштина другара било Министар трговине и индустрије.³⁾ Г. Бајкић, напротив, држи да овај последњи за то није позван.

„Према духу србијанског Закона о акц. друштв., пише он, Министар трговине има право надзора и представке суду, а суд има право интервенције. Лимитативно су наведени у Закону случајеви у којима Министар има право решавања (на пр. о законитости рада збора акционара). Санкција за неквалификоване часнике и службенике лежи у рукама суда, који ове уводи у дужност протоколацијом (јер за техничко особље горња одредба је бесмислена).“²⁾

Ми такође сматрамо да Министар трговине и индустрије није надлежан да донесе одлуку о удаљавању од дужности неког од чланова управе деоничког друштва и то са више разлога:

1⁰ Правни писци који се изјашњавају за министрово право да једног таквог часника удаљи од службе кад се над њим отвори судска истрага, пређутно заснивају то право на члану 5 ст. 2 Закона о акц. друштвима (= Зад), по коме она „стоје под надзором“ Министра трговине и индустрије. Овај члан, у њиховој замисли, има врло широко значење и тобож овлашћује Министра на предузимање макаквог акта или средства који је, по његовом налазу, потребан за успешно вршење поверене му контролне функције. У ствари није тако. Намера да не одреди власт коју даје Министру, као надзорном органу, била је далеко од нашег законодавца. То је несумњиво, с обзиром да се у члановима 75³⁾, 57 (in fine)⁴⁾, 56 ст. 2, 61⁵⁾, 68 ст. 3⁶⁾ и 102⁷⁾ Зад изрично утвр-

1) М. Зебић, Акцијско право, Београд 1928, стр. 61 ad чл. 33.

2) Д-р Велимир Бајкић, Акционарска друштва и право надзора Министарства трговине и индустрије, Београд 1926, стр. 17, пр. 2).

3) „Министар трговине и индустрије може у свако доба изаслати нарочите изасланике, да испитају биланс и у опште стање друштва и његову радњу. Сем тога Министар трговине и индустрије изашиљаће овакве изасланике кад год то затражи надзорни одбор или акционари, који претстављају двадесети део друштвене главнице.

„Изасланици имају сва права која имају рачуноиспитачи (чл. 73)“.

4) Који гласи: „Министар трговине и индустрије одредиће нарочитог комесара који ће присуствовати збору и пазити да рад збора буде сагласан са одредбама овог закона“.

5) Чл. 56 ст. 2 тиче се права Министра да одобри продужење рока за сазив „збора акционара“, а чл. 61 његовог права да допусти мањини другара да сама сазове скупштину, коју су пропустили да закажу како управни тако и надзорни одбор.

6) Овај се пропис односи на одобрење измена правила. Напомињемо, узгред, да се власт коју Министар на основу тог прописа као и на основу

ђује садржина те власти и постављају њене границе. Пошло се од сасвим исправног гледишта да и за деоничке заједнице вреди начело слободе рада и оцене његове законитости судским путем и да се, с тога, кад се жели да се тај рад подвргне још и контроли Министра, мора, с једне стране, та контрола нарочито установити, а, с друге стране, одредити атрибути власти, коју она претпоставља. Отуда, Министар, у својству носиоца те власти није надлежан ни за шта друго до за оно на шта је законским текстом овлашћен. Доследно овоме, и како у чл. 38 не стоји да Министар одлучује о удаљењу од дужности припадника управе над којим је отворена судска истрага, има се закључити да Министар није властан да по таквом удаљењу донесе решење. Утолико пре, што се до овог закључка долази и кад се пође од тога да члан 5 даје Министру право на прибегавање ма каквим актима, које, по њему, успешан надзор претпоставља. Једно су ти акти и уопште средства за вршење надзора, а друго су мере или санкције које се имају употребити кад се у току овог надзора примети да су се деоничари или чланови органа огрешили о своје дужности или да су били повод за повреду неке законске одредбе. Из тога што је извесно лице или државна установа позвана да врши надзор и да у том циљу употребљава сва подесна средства ниуколико не произилази да је њој препуштено и изрицање санкције противу незаконитости које при томе буду утврђене. Поготову, кад је надзор, попут надзора Министра трговине и индустрије над деоничким друштвима, изузетно уведен и кад се, као сваки изузетак, има рестриктивно тумачити. Уосталом и

2⁰ Појам и задатак министровог надзора сами по себи треба да овлашћују на удаљавање од дужности чланова управног одбора због повреде законских или статутарних одредаба од којих, друштву односно онима који са њима раде, „прети непоправљива штета“, али не и због наступања неке околности, која за собом повлачи неподобност за вршење органске службе: Удаљавање са неког од разлога ове друге врсте, зато што претпоставља оцену пословне способности дотичног припадника управе,⁸⁾ спада у надлежност скупштине другара или суда.⁹⁾ С обзиром на лимитивно набрајање у члану 38 и на изузетан карактер његове последње реченице, међутим, мора се закључити да Министар трговине и индустрије није властан да удаљи од дужности припадника управе, које је угрозио имовинске друштвене интересе повредом неке законске или статутарне одредбе. Самим тим и у отсуству изричног прописа, још мање се сме рећи да он има право да донесе одлуку о удаљењу члана који је под судском истрагом и који не би, да је ова пре његовог постављења

наређења чл. 12, 13, 79 и 90 има, више објашњава чланом 9 Зад (системом претходне оснивачке дозволе) него чланом 5 тог закона (надзорном функцијом Министра).

7) Тиче се легитимације за подизање тужбе противу извршиоца дела инкриминисаним законом о акционар. друштвима.

8) То јест, способности да иступа или ради за друштво.

9) Вид. ниже под 3-е.

отворена, ни могао бити биран. Кад Закон не пружа Министру могућност да удаљи од дужности субјективне носиоце управног органа у случајевима у којима, као надзорна власт, такву могућност треба да има, онда је заиста неосновано тврдити да му је прећутно даје поводом догађаја за чије расправљање по самој природи ствари не би смео бити надлежан.

Зе Законско наређење, које предвиђа право и дужност да се удаљи од службе члан управе над којим је отворена судска истрага последица је прописа¹⁰⁾ који лица под таквом истрагом оглашава за неспособна да буду субјективни носиоци органа деоничких друштава. Утврђивање те неспособности врши суд. То је очигледно за друштва која се тек образују, пошто је приликом њиховог протоколисања суд дужан да цени не само формалну исправност у овом циљу поднесене пријаве, него и законитост долге извршених оснивачких радњи (чл. 15, 16, 99 т. 2 и 101 т. 1). Осим тога, новообразована друштва, чија би прва управа била неправилно састављена у том смислу што би у њу ушла лица лишена способности за члана органа, вређају одредбу јавноправног карактера. Њихова битна организација није правоваљано изведена и зато су ништавна.¹¹⁾ Ову ништавост, као и сваку другу, проглашује суд. Надлежност суда је неоспорна и кад су у питању стара, односно, већ постојећа деоничка друштва, с том разликом, ипак, што неправилан састав управе код тих друштава повлачи за собом не ништавност њих самих, него ништавност избора противправно састављене управе или оног њеног члана који не би смео то постати.¹²⁾ Закон о акционарским друштвима у овом погледу, истина, није изричан, али члан 38, речима „не могу се бирати или постављати“, забрањује да особе у њему набројане уђу у управу деоничких заједница. Свака забрана, пак, санкционисана је ништавношћу, ако што друго из текста не происходи.¹³⁾ Ову ништавност такође, проглашава суд па, доследно томе, у случају спора он је искључиво позван да цени и способност за члана органа субјективних носилаца управе акционарског друштва.

Самим тим ни једна друга власт није надлежна до суд и за предмете, који се, попут удаљења од дужности, не дају решити док се претходно не утврди та способност или неспособност за часника. Друкчије би могло бити само кад би се одлучивање по таквим предметима изричним законским наређењем изузело из делокруга суда. Члан 38 Зад, међутим, то не чини са удаљавањем од дужности због отварања истраге.

4⁰ Ако би се Министру трговине и индустрије, на основу његове власти надзора, признало право удаљавања од дужности,

¹⁰⁾ Чл. 38, реченица 1 Зад.

¹¹⁾ P. Pic, *Des sociétés commerciales*, 5e ed. 1925, t. II, № 1105, стр. 541.

¹²⁾ Према томе да ли се избор врши по листама или појединачно и према томе да ли је мањи или већи део изабраних чланова управе неспособан да врши органске функције.

¹³⁾ „*Qui contra legem agit, nihil agit*“. Вид. о томе: M. Planiol, *Traité élémentaire de Droit civil*, t. I (1928), стр. 132, № 337.

онда би се то право морало признати и надзорном одбору. Уколико пре, што је тај одбор више него Министар у стању да сазна за наступање разлога и потребе за удаљавање и што, сазивањем скупштине другара, може предузети мере за избор новог члана. Па ипак, ниједан од писаца који се изјашњавају за министрово право удаљавања није склон да то право препусти и надзорном одбору. И, што је најзанимљивије, сви они верују да за такво држање налазе подршке у самом слогу члана 38 Зад.

⁵⁰ Наређење о удаљавању од дужности важи не само за припаднике управног одбора, него „уопште“ за „друштвене часнике“ (чл. 38 ст. 1), па, према томе, и за ликвидаторе деоничких заједница. Сходно члановима 83 ст. 4 и 84 ст. 1 Зад, пак, те ликвидаторе суд може, из „оправданих разлога“, „у свако доба“ опозвати и упражњена места самостално попунити. Он је властан то учинити чак и са онима од њих које је изабрала скупштина другара. Министар трговине и индустрије, напротив, ову власт опозивања ниуком случају нема, па ни тада када је на његов захтев приступљено ликвидацији (чл. 79 Зад). То проиходи како из већ поменутих прописа чланова 83 и 84, тако и из тога што Министар не поставља ликвидаторе и што Закон не даје одредбе за решење евентуалног сукоба између њега и суда.¹⁴⁾ С друге стране, опет, власт овог последњег да опозове ликвидаторе садржи у себи и право да их удаљи од дужности, право које Министар трговине и индустрије нема са оних истих разлога са којих не може сменити те ликвидаторе. Услед тога, свако тврђење да је он надлежан да донесе одлуку о удаљењу припадника управе над којим је отворена судска истрага, стварно се своди на доказивање да чл. 38 разликује две врсте часника: једне које Министар не може удаљити са дужности и друге које може. Очигледно је, међутим, да је овако разликовање самовољно и да не налази ослонац у слогу наведене законске одредбе.

⁶⁰ Чињеница, да Министар трговине и индустрије нема право да ликвидаторе удаљи од дужности и да то право припада искључиво друштвеном збору и суду, од значаја је, не само са разлога изнетих у претходном броју, него и због велике сличности, која постоји између положаја односно дужности управног и ликвидацијског одбора. И један и други бира по правилу скупштина другара (чл. 38 и 83), из редова лица која нису лишена способности за вршење часничких функција у друштву (чл. 38). И један и други су административни органи са приближно једнаким дужностима и законским овлашћењима.¹⁵⁾ И један и други, најзад, стоје под контролом Министра трговине и индустрије.¹⁶⁾ Ова велика сличност управног и ликвидацијског одбора показује да творци нашег Закона о акц. друштвима нису могли наћи оправдање за прав-

¹⁴⁾ Тим поводом на пример што Министар хоће да уклони ликвидатора кога је суд поставио.

¹⁵⁾ Упоред.: чланове 37 ст. 1, 41, 45, 70, 56, 61 са члановима 83 ст. *in fine* и 85. Вид. такође чланове 100 и 101 т. 2, 6 и 9.

¹⁶⁾ Вид. о тој контроли: М. Зебић, *op. cit.*, стр. 120, пр. 184.

љење разлике између удаљавања од дужности субјективних носилаца тих двају врста органа и да се, према томе, мора претпоставити да они то нису ни чинили. Доследно овоме, кад из чланова 83 и 84 јасно проиходи да је, поред збора другара, још само суд, а не и Министар, властан да удаљи ликвидаторе од њихове дужности, онда се, у отсуству изричног законског отступања има закључити да он ту власт нема ни у односу на припаднике управног одбора.

7^о Удаљавање од дужности је обично „претеча“ опозивања. Уз то се по својој суштини врло много приближује овом последњем. Шта више док су у дејству изгледа као да нема разлике између удаљавања и опозивања. Оба акта одузимају онима на које се односе правну могућност за даље вршење органске функције, с том разликом што се удаљавањем од дужности то чини за извесно време, док је са опозивањем ово одузимање постало коначно. Кад се не би морало да води рачуна о неким другим појединостима, могло би се рећи да удаљавање није ништа друго до привремено опозивање или уклањање, толико је између њих велика сличност. Отуда држимо да се, у отсуству супротног законског текста, хтело не хтело има закључити да одлуку о удаљењу са дужности члана управног одбора акционарског друштва може донети само онај који је властан да таквог члана опозове.¹⁷⁾ По нашем позитивном праву, видели смо већ, за то опозивање је надлежна друштвена скупштина и изузетно суд,¹⁸⁾ али не и Министар трговине и индустрије (чл. 39 у вези са чл. 63).

8^о Удаљавање од дужности, баш као и бирање, наименовање или опозивање члана управе, је огранак или један од облика права на врховно управљање друштвеним пословима, које у начелу искључиво припада скупштини деоничара (чл. 63).¹⁹⁾

9^о До сличног се закључка долази и тада кад се узме у обзир да, по нашем Закону о акционарским друштвима, одлуку о избору чланова управе тих друштава може донети „само збор“ другара (чл. 63) и да је, због тога, та одлука корпорацијско-правни акт: јер, уколико Закон што друго не пропише, звање или органска служба, која се да стећи једино на основу таквог акта, не може се привремено (суспензија, удаљавање од дужности) или трајно (опозивање) изгубити до опет само на темељу корпорацијско-правног решења.

10^о Члан управног одбора акционарске заједнице је њен пуномоћник²⁰⁾ и као такав носилац власти потребне за отправљање

¹⁷⁾ Упоред.: М. Hachenberg, F. Bing, W. Schmidt, *Kommentar zum Gesetz, betref. die GmbH*, Berlin und Leipzig 1927, Band II, стр. 4, ad § 35 Anm. 6; K. Wieland, *Handelsrecht*, Band II, стр. 127; Rudolf Fischer, *Handbuch des gesamten Handelsrechts*, herausgegeben von V. Ehrenberg, B. III, I Abteilung, стр. 215.

¹⁸⁾ На пример у случају спора који би се изродио поводом употребе права опозивања од стране друштва.

¹⁹⁾ Упоред.: F. Arthuys, *Traité des sociétés commerciales*, t. II (1927), стр. 4.

²⁰⁾ Чланови: 8 т. 3 и), 37 ст. 1, 42 („у име његово“, „у име друштва“) и 45 Зад.

поверених послова. Ту му власт може одузети само скупштина деоничара, као она која му је дала, или суд, на тај начин што би огласио за неважећу одлуку у виду које је то давање извршено. Према томе и за удаљавање од дужности може бити надлежна једино друштвена скупштина или суд, пошто се и тим удаљавањем члан управног одбора привремено лишава власти о којој је реч. У толико пре и

11⁰ Што Министар трговине и индустрије нема дисциплинску власт над друштвеним органима: по члану 102 Зад, та дисциплинска власт или власт кажњавања због нереда припада суду.²¹⁾

II. Позитивно право, појам и задатак министровог надзора над деоничким друштвима, позваност скупштине другара и суда да искључиво цене способност за члана органа, надлежност надзорног одбора, положај ликвидатора, природа и дејство одлуке о удаљавању од дужности, везе које спајају часнике за заједницу којој припадају, чињеница да и за недопуштене радње односно пропусте из Закона о акционарским друштвима вреде одредбе кривичног поступка, као и извесни рационални разлози показују, дакле, да члана управе над којим је отворена судска истрага удаљује од дужности збор деоничара и субсидиерно суд, али никада Министар трговине и индустрије. Иницијатива за то удаљавање може потећи: од скупштинске већине, управног или надзорног одбора, од власти која је дала дозволу за оснивање дотичног друштва, од сваког појединог деоничара, па и од самог лица које је у питању. У овом погледу ваља сходно применити члан 84 став 1 *in fine* Зад и општа правна начела.

Б. Ж. Мирковић

КРИМИНАЛНИ ПОБАЧАЈ И СОЦИАЛНЕ ИНДИКАЦИЈЕ ПОБАЦИВАЊА

Насилно побацивање као негативна социално-биолошка појава, односно као нужна медицинско-еугеничка потреба, стварно и данас постоји као проблем који није дефинитивно решен. И то не као регионални, већ као општи проблем човечанства. Још из прастарих времена та појава привлачила је пажњу и постицала прегалаштво лекара, правника, социолога и научника целога света. И док се проблем решавао и решио са медицинско-еугеничког гледишта релативно целисходно, дотле је са социалног становишта остао управо нерешен у извесним земљама, као и у нашој земљи. Неоспорно је да се и у томе правцу радило, студирало и расправљало у целом свету. Даношени су и извесни закључци и одредбе, различити за разне земље, али увек привремени и релативно целисходни. Разумљиво је да ти закључци и те одредбе нису могли остати, а и не остају за вечита времена, јер се мењају према приликама. Сама биолошка виталност утиче са своје стране перманентно на склоп и физиономију

²¹⁾ Упоред.: В. Бајкић, *op. cit.*, стр. 17, ad 1).

друштва, на његову констелацију и појаве. Због тога се друштво увек трудило да биолошке појаве и потребе доведе у склад са цивилизацијом, културом, етиком и моралом. Медицина у томе има за главни циљ да одржи живот и здравље човека, као два природна биолошка дара. Правна дисциплина са своје стране тежи да очува та два правна добра и да уздигне друштво до савршенства, штитећи га од свега што је негативно. Друштво силом општег закона природе бива непрекидно подмлађивано. Његов квалитет зависи како од здравственог стања његових чланова, тако и од економских услова, правног поретка, јавне безбедности итд. Култура са цивилизацијом повећава сложеност живота, компликује живљење, а економска беда проузрокује не само социалне болести, већ фаворизира развој душевних и телесних оболења. Другим речима, однос живљења и здравља човека с једне стране, и свих његових добара с друге стране, исти је као однос човека-социалне јединке према друштву. То јест, нема друштва без човека, односно нема човека без живота. Или боље речено, живот је главни услов за постојање друштва. Живот човека као такав је према томе осовина око које се све окреће. Заштита живота је истовремена заштита друштва. Значи уништити један зачет живот, односно побаци из економских разлога је неправда. Али омогућити један зачет живот, жртвујући више других, самосталних живота, аномалија је. Жртвовати један зачет живот, односно извршити побачај, да би се омогућило више остварених и самостално постојећих живота, била би логична последица социално-биолошко-економском силом наметнутог схватања: нужно зло.

Једно је извесно, да се проблем криминалног побачаја не може идеално и потпуно решити, упркос његове све веће и веће учестаности. Из разлога што је проблем комплексан, тј. што треба решити многе друге нерешене социалне проблеме, који стоје у тесној вези са побачајем. Али се може и мора делимично решити. Узроци због којих се врши криминални побачај разни су. Једни су економско-морални, други су егостични и ничим оправдани. У побацивању учествују богате и сиромашне, млађе и старије, удате и неудате, варошке и сеоске жене. Њега врше лекари, бабице, болничари, саме побациље и друге жене. Абортусна пандемија ухватила је корена и код нас. Она се развија и продире све дубље у села, и поред свих кривичних санкција. Не сузбијати је, био би злочин и према друштву, и према нацији и према држави. Али како и на који начин лечити ту болесну појаву?

Као профилакса против криминалног побачаја до сада су код нас служили, поред осталог, кривични прописи и донекле савест лекара. Наше кривично право је у принципу против насилног побацивања. Изузетак је побачај из медицинских разлога-индикација. Сузбијајући криминални побачај оно је имало за циљ да обезбеди и заштити развој друштва и да заштити живот и здравље мајке као пионира друштва, с обзиром на зле последице насилног побацивања.

Између брачности и ванбрачности мајке правила се разлика: у корист ванбрачне мајке, али није се узимало у обзир економско.

стање и претходна успешна плодност брачних побациља. У томе духу донете су и законске одредбе и предвиђене казне за побациље, као и за извршиоце побачаја. Такве одредбе могле су имати жељени ефекат дотле: док се зазирало од њих и док су се строго примењивале; док није економска беда потиснула етику, морал и високу социалну свест; док није цивилизација срушила све што је патриархално; док је култ мајке стајао високо и док се није изменило схватање патриотизма од стране модерне мајке; док жена није хтела да буде сама могући регулатор својих генеративно-биолошких процеса и најзад, док погрешно схваћени феминизам није заошијао са свим позитивним и негативним странама данашњу жену и одвео је погрешној еманципацији. Данас таква одредба закона, не само да нема позитиван, већ има већином негативан ефекат. Из ње се ишчаурила једна аномалија. Створио се парадокс!

Природа тражи своје. Одупрети се њој, у колико то зависи од човечје воље, треба имати моралне снаге и материалну подршку. Морални пад од љубавника напуштене девојке обелодањен ванбрачним новорођенчетом, често, ако не и редовно, спутава њен живот, а не ретко га чак и онемогућава. Поготово ако није материјално обезбеђена. Истина њој је дата делимична рехабилитација алиментацијом и §§-ма 170 и 171 Крив. закона.

Спровођење хигијенско-здравствених мера међу децом, њихово неговање, гајење и васпитање изискује и материалне жртве родитеља, да би постали корисни чланови друштва. У колико је број деце већи у толико су и материалне жртве веће. Те жртве могу поднети и подносе их само они родитељи, који их могу и испунити. Они родитељи који их не могу остварити, а оптерећени су релативно или апсолутно већим бројем деце, довијају се на разне начине да прибаве средства за живот. Често безуспешно. Међутим брачне дужности, сексуална потреба и неодољив полни нагон потискују у датом моменту свест брачног суружника о последицама полног општења и критичности економске ситуације породице. Уз то неумешност, немоћ и непознавање профилakse зачећа омогућава још лакше трудноћу. Ако под тако рђавим материјалним околностима и оптерећена децом жена зачне, исход трудноће већ унапред је одређен баш тим чињеницама. Зато што непосредност такве ситуације највише осећа мајка. Немаштина највише погађа њу, о чијој сукњи висе ситна деца, а у наручју често још и одојче. Један нов члан породице погоршао би и онако тешку и неиздржљиву економску беду њену. Довео би у опасност живот остале чељади. Свесна је да се нема довољно материјалних средстава ни за живе, а камо ли још и за оне који треба тек да дођу, да се роде. Немаштина, осећај материнства и дужност према рођеној деци гура је на једини за њу излаз из трагичне ситуације, присиљава је на још једну жртву, на побачај. Зна за тешке последице побацивања. Чула је за њих. Или је и сама већ неке срећно пребродила раније, један, два или више пута. Страх од последица побачаја не спречава је да се излаже живот-ној опасности, јер нагон за одржање већ рођене деце и љубав

према њима јачи су од сваког страха који проистиче из њених телесних патњи и животног страдања. Утицаји ближе и даље околине сасвим су релативни. За законске последице побацивања или се ништа не зна, или ако се зна, извршиће се побачај кришом, на брзу руку, тајно. Многе жене тако чине, па власти не дознају. Па и ако дознају, неће је казнити. Сажалиће се на децу, или ће увидети да је то био једини излаз из тешког стања. Па и ако је казне, то је мање болно, него гладовање њене деце. Престаје да мисли више на законске последице. Ни смрт није више препрека избављању из неподношљивог положаја. У одлуци постаје фанатично конзеквентна.

Утилитарно-меркантилни моменти при вршењу побачаја створили су већи број како стручних тако и нестручних абортера и абортеза. Њихова се услуга плаћа, чешће скупо, баш зато што је забрањена и што повлачи кривичну одговорност за собом. О висини цене не одлучује стручни потхват толико колико та оправдавајућа околност. Побациља одлази чешће код оних, који врше побачај јевтиније. Или у недостатку најбеднијих финансијских средстава, врши побацивање уз бесплатну помоћ комшинице, тетке, бабе, надрибабице или сасвим сама. Односно побације под најнечистијим, под најгрубљим или под свирепим околностима непосредног кидања, цепања или проваљивања полних органа, или са знацима тровања. Изводећи га са разним механичким или хемиским, или и једним и другим побачајним средствима. Не бирајући их, или чак комбинујући их. Последице таквог побацивања су разноврсне, и опасне по живот. Једне су непосредне, као горње, друге су посредне, као: крвављење, искрвављеност, ваздушна и тромбна емболија, запаљење материце, јајника, јајишта и трбушне марамице, крвна зараза итд. Исход смртан или несмртан, чешће са разним оболењима или поремећајима, трајним или пролазним. Док је несмртан исход, био или не са каквим штетним последицама, још и успех, дотле је смртан исход побацивања негација друштва, жалосни резултат законске санкције. Закон је индиректно и ненамерно допринео, да незбринута и иза мајке заостала деца постану чешће, већим или мањим делом, деца улице, негативни чланови друштва: скитнице, џепароши, кесароши, преступници, разбојници и проститутке. Јер се друштво, нажалост, поред свег заузимања, до сада показало неспособно да их прихвати, да их обезбеди, да их збрине све. Отац најчешће нижег сталежа, нижих концепција, слабог материјалног стања, под теретом живота или заборава на своје дужности родитеља, или постане још изразитији странац у кући, како се то обично каже. Или што је чешће, без посла и службе, без могућности да заради, било што не може да нађе службу, било да је болестан. Али нашто сада и материјално обезбеђење, ако којим случајем дође, када ни отац, а ни друштво не могу да пруже деци заштиту и бригу мајке. Мајка у кући незбринута и на пут неизведене деце незаменљива је, без обзира на све околности. Деца су део њеног тела, део њене душе. Доказ за то је и њена смрт услед и после побачаја. Доказ зато је и чињеница, да има мајки које под горе изнетим околностима по-

бацују намерно не један пут, два пута или више пута, него и до двадесет пута, не презајући ни од каквих последица. И уместо да се тој и таквој мајци пружи једна стручна помоћ, једно мање и нужно зло, које има и своје добро, намеће јој се веће зло. И њој и њеној деци и друштву. То су оне мајке које су најзаслужније за прираштај и развој друштва, које су се одужиле и друштву и нацији, и које су задужиле отаџбину. Као награда за све то друштво се оглушује о њих и тера их индиректно у смрт. И док се на једној страни дешава то, догле на другој страни брачне жене без деце, или са системом једног или два детета, добро материјално ситуиране, изигравају и закон и друштво. Жене које имају све услове за рађање. То јест жене које могу и које су морале да се одуже друштву, нацији и отаџбини. (Допринети наталитету а не и прираштају, не значи одужити се.) И захваљујући своме положају, благостању и предусретљивости несавесних, махом стручних абортера и абортеза, бацају када хоће. Наравно уз веће каутеле асепсе и антисепсе. Са мањим смртним исходом и са више успеха. Али са каквим мотивима? Без оправданих мотива. Јер узроке који се наводе као разлози за побачај, друштво не може, не сме и не треба да прими као мотиве за побацивање, односно као индикацију за прекид трудноће, пошто су негација друштва. А то су они егоистично-индивидуално-естетски.

Овако стање фаворизирало је још: слаба примена кривичних прописа, као израз индивидуално спонтане рехабилитације друштва; отежаност у проналажењу криваца, захваљујући узајамној и упорној дискретности побациље и извршиоца побачаја; финансиско-меркантилне пожуде извршилаца побачаја, као и сентиментални обзири. Другим речима, досадашње искуство је показало, не само код нас него у целом свету, да кажњивост и законске репресалије не умањују број криминалних побачаја.

Као синтеза свега изложенога намеће се алтернатива: или потпуна, солидна систематска материјална потпора сиромашних вишеротки и њихове многобројне деце, или ограничена на њих легализација социалних индикација побачаја.

Идеално решење општег економског проблема било је и остаје утопија. Али корисно и целисходно његово делимично решење према сиромашним породицама са више деце могуће је и зависи од социалне свести друштва. Успе ли наше друштво односно држава, у томе решавању, онда ће имати пуно морално право, да од тих мајки захтева да се повинују постојећим законским одредбама као и од материјално осигураних жена. Чак апстрахујући и целисходност таквог захтева. Остави ли друштво такве мајке саме себи, онда не само да нема морално право да тражи од њих то, него заслужује да буде игнорисано. Јер имати дужности а немати основних права у друштву, то је правни *pensens* према лојалном грађанину. А једно од највећих природних и законитих права је право на живот. Односно и на онај живот који би био угрожен т. зв. социалним побачајем, обављаним под досадашњим околностима. У противном, ако не успе друштво у решењу материјалног обезбеђења тих породица, онда легално и ограничено.

признање побачаја као једног од начина у решавању социално-економско-биолошког проблема, постао би императив. Шта би се друго могло и морало учинити онда, када се једна трудна жена, оптерећена децом, одлучи за побачај и када су све мере у циљу одвраћања од побацивања безуспешне, него јој пружити на сваки начин помоћ и спасти јој бар живот. Такве жене не могу бити остављене саме себи, јер су оне друштву најпотребније. Какве би последице настале, ако би се морало прибећи ограниченој легализацији побачаја из социалних индикација?

Истина је да је вештачки побачај опасан и да има тешких последица. Не само органских, већ и душевних. Неоспорно, једна биолошка траума. Истина је и то, да су штетне последице веће, ако побацивање врше нестручњаци или лаици, са прљавим предметима и хемикалијама, без најпотребније чистоће, на брзу руку, у страху, без икакве неге и могућности сузбијања крвављења, крвне заразе итд. Али је непобитан факат и то, да ће штетне последице побацивања бити мање, ако се прекидање трудноће изврши благовремено, ако то врши лекар специјалиста, у миру, без журбе и страха од закона; у просторијама где је могуће постићи највеће услове асепсе и антисепсе, извести побацивање *lege artis*, са потребном негом после завршеног побачаја, сузбијајући и лечећи на време све последице. Дакле извесно је, ма како рђаве биле последице легалног артефициалног побацивања по побациљу, да ће свакако бити мање штетне него што су последице досадашњег „забрањеног побацивања“. То је и теориски јасно. Какве би практичне последице такве легализације за наше прилике биле, тешко је апсолутно поуздано рећи. У томе се код нас нема још искуства. Овде би могло послужити искуство других земаља, где је побачај из социалних разлога легализован.

У Русији*) је побачај из социалних индикација законом признат 1920 године. Мотиви легализације били су: немоћ закона да спречи криминални побачај, тешке материјалне прилике, немаштина, низак животни стандард и следствено побацивање у маси. Због тога, а да би се стало на пут криминалном побацивању и његовим тешким последицама, дозвољено је побацивање женама сиромашних породица са великим бројем деце. Тиме је стварно било смањено криминално и лаичко побацивање. Уз то и проценат смртности од насилног побачаја смањен је. То се најбоље види из следећих статистичких података: За 12 год. по легализовању соц. индикација побацивања, само у московској области извршено је 238.000 побачаја, од којих свега 12 са смртним исходом, односно 0,01 % смртности. У другим земљама морталитет забрањеног побачаја кретао се од 3—6 %. Од 1925—1931 год. на гинеколошкој клиници у Варонежу извршено је 27924 побачаја, без иједног смртног исхода (Русин). Извесни руски аутори закључили су да је број побачаја од 1920—1931 год. апсолутно порастао у Русији. Мислило се да је то директна последица легализације као такве. Браниоци социалног абортуса признали су да је легализација повећала број абортуса, али да је то повећање или приви-

*) 17. Конгрес Југословенског лекарског друштва: Д-р М. Зелић: Абортус у Совјетској Русији.

ТАБЕЛАРИ ПРЕГЛЕД УМРЛИХ ЖЕНА УСПЕД КРИМИНАЛНОГ АБОРТУСА ОД 1931-1937 ГОД. ОБУКОВАНИХ У ЗАВОДУ ЗА СУДСКУ МЕДИЦИНУ У БЕОГРАДУ

Брачно стање		Удате	Удвљем б.	Расуш.	Удове	Неудате	Укупно	Занимање мужева	Удате	Удвљем б.
Квинквенија живота	број	129	9	9	10	42	199		50	1
	IV	1	0	0	0	11	12	Земљорадник		3
	V	23	2	0	2	22	49	Неквалиф. радник		0
	VI	30	5	0	0	4	49	Кочијаш		0
	VII	34	1	1	2	3	38	Шофер		1
	VIII	25	3	2	5	3	10	Бравар		0
	IX	7	1	1	1	0		Молер		3
	Домаћине	116	4	2	4	6	132	Трг. помоћник		3
	Раднице	4	1	1	2	1	17	Ситан трговац		0
Праће	3	2	3	1	1	10	Посластичар		3	
Кројачице	2	2	1	0	2	7	Бакалин		2	
Служавке	2	0	1	0	18	21	Обућар		2	
Куварице	1	0	1	1	1	4	Столар		2	
Учитељица	1	0	0	1	1	2	Месарски радник		0	
Чистачице	0	0	0	2	0	2	Пожоњик кувара		0	
Банкар, чиновнице	0	0	0	0	2	2	Писмошца		0	
Дактилографкиње	0	0	0	0	2	1	Служатељ		0	
Гимназијскиње	0	0	0	0	1	1	Музичант		0	
								Диванид		0
								Учитељ		1
								Општински ћата		0
1 дете	15	4	4	1	4	27	Финанс. прегледник		1	
2 детета	36	1	2	3	1	43	Полицијски агент		1	
3 "	33	1	0	0	0	37	Болничар		1	
4 "	26	0	0	2	0	28	Црквењак		1	
5 деце	4	0	0	0	0	4	Сензал		1	
6 "	4	0	0	0	0	4	Келнер		1	
8 "	0	1	0	0	0	1	Топограф		1	
12 "	1	0	0	0	0	1	Електрожеханчар		0	
без "	7	3	3	0	37	49	Доктар		1	
непознато	3	2	1	1	0	5	Докторезац		0	
сама	55	3	4	4	16	82	Брусач		1	
жене и бабе	19	0	1	0	6	26	Бојарија		1	
болничар	0	0	0	0	1	1	Трамвајџија		0	
бабица	21	1	0	3	6	31	Железн. кочничар		1	
лекар	5	0	0	0	5	11	Пекарски радник		1	
непознато	29	5	3	3	8	48	Јорганџија		1	
							Оланчар		1	
1 пута	3	0	0	0	0	4	Носач		0	
2 пута	13	0	0	0	4	17	Баштован		2	
3 "	1	0	1	0	0	2	Непознато		0	
4 "	1	0	0	0	0	1			1	
Више пута	38	4	5	2	6	55			8	
10-20 пута	3	4	0	0	0	3			0	
без побачаја	6	0	0	0	2	8			0	
непознато	64	5	3	7	30	109			1	

дно, тј. да се развило на рачун криминалног побачаја, који је готово потпуно потиснут; или је пак апсолутно, као последица абортусне пандемије, што не значи да га је легализација повећала. Она га је само открила. Као доказ наводе следеће чињенице: По Строганову 1924 г. извршено је у Русији 730.000 легалних абортуса. У истој години у два и по пута мањој Немачкој извршено је, према статистици Липман-а 875.000 легалних и криминалних побачаја, од којих 90% криминалних (Bum и Lindenman). У Паризу број побачаја попео се од 50 на 100 хиљада годишње (Vertignol-Mopin). Да напоредо са легалним побачајем није растао и криминални побачај, као што тврде извесни аутори, наводи се чињеница од других аутора, да је у институцијама за заштиту матера и деце у Москви, криминални побачај пао са 23,9% у 1925 г. на 8,9% у 1929 г. Из статистике се види даље да при прекидању трудноће није одлучивао само број деце, него се побацивало и из других социјалних околности, као: ванбрачно затрудњавање, рђаве станбене прилике, незавршене студије итд. Из статистика појединих већих градова у Русији излази да је број порођаја остао готово константан.

Статистички подаци Завода за судску медицину у Београду, који се односе на морталитет криминалног побачаја, виде се из табеле, на стр. 593.

Као што се види из статистичких података нешто мање од две трећине побациља су удате, а са онима из дивљег брака премашују две трећине. Са једним и два детета има 51 удата жена, а са три, четири, петоро, шесторо и дванаесторо деце укупно их је 68; без деце 7. Дакле преко половине их је са троје и више деце. У 91-ом случају удатих побачај су извршиле саме побациље, бабе и бабице, а у 5 лекари. У 29 случајева извршилац побачаја остао је непознат, јер побациље нису хтеле да га одаду. Из искуства се сме претпоставити, да је и у том броју већина нестручњака — абортера и абортеза. Од 1—4 пута побацивало је намерно и пре последњег смртног побачаја 17 удатих жена, а више пута и до двадесет пута 41. Али што је карактеристично за половину се не зна, да ли су раније намерно побацивале, док их је 6 без ранијих побачаја уопште. Професија мужева умрлих брачних жена услед намерног побачаја сама указује на економске прилике њихових породица, тако да је сваки коментар излишан. Не треба заборавити да је ово само један део од свих, услед намерног побачаја умрлих жена у Београду и његовој околини. Сигурно је извештан, вероватно мањи, број побациља отишао под земљу, под лажним или управо непознатим узроком смрти, где је био у питању стварно насилан побачај. Намерно или ненамерно, из појмљивих разлога.

На крају слободно се може закључити, да статистика смртности легализованог побачаја из социјалних индикација, ограниченог на мајке са већим бројем деце, не би била тако црна, као што је статистика досадашњег „Забрањеног побачаја“.

Д-р Миодраг А. Бујић

СУДСКО И АДМИНИСТРАТИВНО ИЗВРШЕЊЕ ОДЛУКА УПРАВНИХ ВЛАСТИ И ДРУГИХ ЈАВНОПРАВНИХ УСТАНОВА

Уредбом о увођењу закона о извршењу и обезбеђењу од 9 јула 1930 г. прописано је, да Закон о извршењу и обезбеђењу (Извршни поступник — ИП) добија обавезну снагу за територију Београд. и Скопљан. апелац. суда на дан 1 јануара 1938 г., а на територији Великог суда у Подгорици на дан 1 априла 1938 г. — чл. 1 УИП. Ступањем на снагу новог закона о извршењу и обезбеђењу и на територији Србије и Црне Горе, настаје једна врло важна и велика промена у извршном поступку, јер извршење прелази из надлежности управних власти — полиције — и долази у надлежност судске власти — судова. Од тога дана судови ће бити извршне власти, а полиција као управна власт, свршиће само она извршења која су се затекла код ње на раду — чл. 27 УИП. Али ипак, и полиција као првостепена управна власт вршиће и у будуће извршења, само та извршења биће ограничена на један мали делокруг, који не прелази даље од одлука, које буду доносиле по својој надлежности управне власти. У будуће дакле, предмет извршења код управних власти биће само административне одлуке, па се и извршење, које се по њима врши и назива управно или административно извршење. Одлуке судских власти управна власт — полиција није надлежна да извршује, а њих ће, од ступања на снагу ИП, извршивати искључиво судови.

Али док полиција као управна власт првог степена није надлежна за извршење судских одлука, које су предмет извршења по ИП, дотле је судска власт надлежна за извршење извесних одлука и случајева, по којима би се као извршан наслов употребили одлуке управних власти. То је изрично предвиђено у т. 9 § 2 ИП, по коме и одлуке управних власти долазе у обзир као извршни наслови за судско извршење. Па како, одлуке управних власти и других јавноправних органа могу бити извршан наслов и судског извршења, да их извршује судска власт, као што их у извесним случајевима извршује управна власт — полиција путем административног извршења, — то није без интереса позабавити се питањем: када ће се одлуке управних власти извршити путем судског, а када путем административног извршења.

Да би одговорили постављеном задатку, ми ћемо се у овом чланку позабавити и изложити прво принципе административног извршења, а по том ћемо изложити случајеве, који долазе у обзир за судско извршење.

Административно извршење као особена врста извршења регулисано је прописима Закона о општем управном поступку (— ЗОУП) и то у глави VI. поступка, а у прописима §§ 136—166. Овим параграфима закон је прописао не само када и како се има вршити административно извршење, већ је нарочито истакао, када се и у коме случају административне власти могу послужити судским извршењем, и ако су у питању одлуке административних власти.

Надлежност управних власти у погледу извршења предвиђена је у Закону о унутрашњој управи (— ЗУП), по коме закону

и то по пропису § 77. одлуке опште управе по правилу извршују се путем управне егзекуције тј. административним извршењем. Ово извршење врши првостепена власт опште управе, која ово извршење може вршити и преко управних општина. Одељак 2 § 77 предвиђа, да се власти опште управе могу послужити и судском егзекуцијом тј. судским извршењем где то закон предвиђа. Када и у коме случају се власт опште управе може послужити и судском егзекуцијом ЗУП није предвидео, али је то питање предвиђено у ЗОУП, који уосталом предвиђа поступак за поступање административних власти уопште.

По § 137 ЗОУП административно извршење спроводи општа управна власт првог степена, што значи да ће полиција као првостепена управна власт по правилу извршавати своје одлуке, које буде доносила у кругу своје надлежности. Али не само своје одлуке, већ она ће као извршна управна власт извршавати и одлуке других власти и јавноправних установа, но ово под условом, ако појединим прописима за ове власти или јавноправне установе није другчије одређено и ако оне саме нису за извршење овлашћене. А то значи, да ће управна власт извршити и све друге одлуке које она није донела, а које по специјалним законским прописима нису дате у надлежност за извршење суду, односно тим другим властима или јавноправним установама. Разлог за ово јесте у томе, што су и све друге власти, ван суда, као и јавноправне установе по природи својој административног карактера, те њихово делања, па и њихове одлуке, долази у ред административног делања. И када је у питању извршење одлука админ. власти, за њихово извршење је надлежна управна власт, а само ако је у закону изрично предвиђено, да је за то извршење надлежан суд, онда се има применити судско извршење тј. то ће бити случај предвиђен у тач. 9, § 2, ИП.

Поступак по коме се врши админ. извршење разликује се од судског извршења апсолутно: Први је краћи, без великих формалности, брз и ограничен и по предметима на којима се може предузети. Други пак, је компликован и везан за веће формалности и даје могућности, да се извршење спроводи на предметима и случајевима у неограниченом обиму, само ако је извршење дозвољено по законима уопште. То је у осталом и логично, јер је код админ. извршења готово увек у питању незнатнија вредност, док се код судског извршења често дешава, да се извршују одлуке по којима долазе у питање велике суме, те ако би се поступак дозволио, да буде брз, без нарочитих формалности, као код админ. извршења, могло би због тога настати велика и непоправима штета за интересоване.

По § 142 ст. 1 ЗОУП админ. извршење може се вршити само на покретним телесним стварима, које су у поседу извршеника, као и на оним телесним стварима које и ако нису у поседу извршеника, већ неког трећег лица, само ако их ово треће лице хоће својевољно да изда. Телесне покретне ствари, које не би биле у поседу извршеника, или их треће лице не би хтело својевољно издати за извршење за рачун извршеника, не могу бити предмет

админ. извршења. Ове ствари управна власт не сме, нити може, узети у попис за извршење. Разуме се, да предмет овог извршења не могу бити ни права односно правна потраживања ма које врсте. Исто тако и непокретности нису никад, нити могу бити предмет админ. извршења. Непокретне ствари, као и оне покретне телесне ствари, које се налазе у поседу трећих лица, која их неће својевољно да издаду за извршење, могу бити и јесу предмет искључиво судског извршења — § 145 ст. 3 и § 160 ст. 2 ЗОУП и § ИП. Начин на који се ово извршење спроводи јесте пленидба предмета који је предмет извршења, а затим продаја, која се врши срством управног чиновника, јавним надметањем, на коме се продати предмети одмах предају купцу уз наплату излицитиране цене. Код овог извршења није потребно, да се продаја објављује у службеним новинама; да се позивају лица која полажу какво право на предмет продаје, да то своје право пријаве, и да се за све то остављају рокови, већ је довољно да се продаја да јавности путем огласа у месту и околини. На извршену продају странке се не могу жалити, јер је продаја одмах извршна и купац добија ствар одмах у својину. Као што се види у овом поступку извршење се врши брзо, без формалности и без великих трошкова.

Напред изложени поступак био би углавном најчешће примењен код извршења админ. одлука, али има случајева, који се не могу извршити путем админ. извршења, и у којима управна власт мора да се послужи судским извршењем. Ти случајеви су предвиђени у § 160 ЗОУП.

По овом законском пропису предвиђена су два случаја, када управна власт, извршујући своје одлуке у кругу своје надлежности, мора да се послужи судским извршењем. Први случај би био, када се једновремено са админ. извршењем, противу истог лица — извршеника, врши и судско извршење; тада ће управна власт своју одлуку, коју она има да изврши, доставити суду да је овај, уз већ поведено судско извршење, изврши. То је уосталом интерес извршеника, као и тражиоца извршења, јер ће се у једном поступку смањити трошкови извршења, а тиме постићи и боља исплата поверилаца. Овде је потребно истаћи, да ће управна власт морати извршити своју одлуку путем судског извршења, ако се само у томе времену противу истог извршеника води и судско извршење, и ако нису у питању исте ствари. Тако, ако је управна власт за извршење своје одлуке узела у попис извесну покретну ствар, која није била узета у попис за судско извршење, већ друге ствари, и онда админ. извршење има се вршити путем судске егзекуције. Админ. власт ће своју одлуку о админ. извршењу, једноставно са списком пописа доставити извршном суду, код кога већ тече судско извршење, те ће овај даље извршење продужити заједно. Нема разлога водити два извршења напоредо, судско и административно, нити би то био интерес ни поступка ни странака.

Други случај, када се управна власт за извршење својих одлука мора обратити суду, јесте, када се извршење не би могло ограничити само на покретне телесне ствари, које се налазе у

државини (поседу) извршеника, или на оне ствари, које и ако су у поседу трећих лица, ова хоће својевољно да их издаду за извршење. Ако би се извршење имало да протегне и на непокретне ствари, мора се тражити судско извршење, исто као и када би покретна ствар извршеника била у државини трећег лица, које не би хтело својевољно да је изда за извршење. То је последица принципа, да се у админ. извршењу, извршење не може проводити на непокретним стварима, које могу бити и јесу само предметом судског извршења, које се врши по прописима ИП. Закон не дозвољава брз и сумаран поступак извршења за непокретности, јер су оне најважнији део народног иметка, те извршење над том имовином мора бити по једном сигурнијем поступку. Зато админ. извршење мора увек бити обустављено, ако се не би могло извршити из покретних ствари, и управна власт за такво извршење мораће да се увек обрати суду тј. да се послужи судском егзекуцијом.

У вези са овим питањем интересантно је проучити и ситуацију, која је настала од дана ступања на снагу ИП код извршења потраживања, које имају Држ. хипот. банка и Прив. агр. банка на непокретним имањима, која банци служе као залога хипотекарног кредита. Ове две установе су јавни органи, повлашћени од државе, те су као такве уживале и уживају многе привилегије. По досадашњим прописима важећим за ове две установе, оне су као привилегисане имале нарочиту привилегију у погледу извршења својих потраживања. Тако, по чл. 53. Зак. о уређењу Управе Фондава извршење наплате из заложеног имања Банка је вршила путем својих органа, а по прописима Закона о уређењу Управе Фондава. Ово извршење вршено је по једном специалном поступку, различитом од поступка за извршење других одлука. Ова иста повластица предвиђена је и за Прив. агр. банку у чл. 48 Закона о Прив. агр. банци, те је према томе и Агр. банка своја потраживања из заложених имања вршила средством својих органа по специјалном поступку.

По чл. 4 УИП прописано је, да нарочите повластице признате законом извесним друштвима (заводима, задругама и њиховим савезима) у погледу принудне наплате њихових тражбина и вођења извршења остају у важности уз следеће ограничење:

Извршење на непокретној имовини принудном јавном продајом (принудном дражбом) може се водити само судским путем по прописима извршног поступника. Цитираним чланом дакле, закон је одузео свима друштвима, заводима, задругама и њиховим савезима, дате повластице у погледу принудне наплате њихових потраживања и њиховог извршења, наређујући изрично, да се извршење тих њихових потраживања на непокретној имовини има вршити само путем судског извршења. Од повластица које су им признате по горњем члану, остављено им је право, да саме врше процену земљишта, које се има продати принудном дражбом. У погледу ове процене овим друштвима оставља се привилегија, да ако је имање већ било процењено поводом давања зајма, а од тада није прошло више од године дана, да се та

вредност узме за основ процене. Других повластица у погледу извршења на непокретној имовини закон не превдиђа, већ наређује да се извршење има провести по прописима Закона о извршењу и обезбеђењу.

У ред привилегисаних друштава на која се односи чл. 4 УИП несумњиво долазе на прво место Држ. хип. банка и Прив. агр. банка, те се овај пропис има применити баш на њихова потраживања и код наплате истих из непокретног имања, које им служи као залога. До ступања на снагу ИП Држ. хип. банка и Прив. агр. банка наплаћивале су своја потраживања самостално, сретством административног извршења, преко својих органа, а од ступања на снагу ИП не могу се користити повластицама из чл. 53 односно чл. 48 које смо напред поменули, — већ ће се за своје наплате потраживања из заложеног имања, морати обраћати суду. Тако ће судови у будуће вршити наплате новчаних потраживања из заложенних имања ове две наше највеће јавне установе — Држ. хип. банке и Прив. агр. банке. Потребно је истаћи још и следеће:

По чл. 4 УИП нису укинуте све повластице, које су ове две установе уживале. Напротив, ове повластице остају, а само се ограничавају повластице у погледу извршења на непокретној имовини принудном јавном дражбом. Зато треба нарочито истаћи, да ће Држ. хип. банка и Прив. агр. банка и после ступања на снагу ИП уживати повластице које су имале и имају по Закону о уређењу Управе фондова и Закону о Прив. агр. банци. И даље ће Држ. хип. банка и Прив. агр. банка уживати повластицу првенствене наплате из заложеног имања; привилегију у погледу порезе и прирезе; да траже наплату целог дуга, ако дужник на време не положи ма и једну отплату и то без судског поступка; и даље ће књиге Држ. хип. банке и од ње оверени изводи из њих имати важност јавних исправа — чл. 47; а изводи из књига Прив. агр. банке оверени од Банке, уз обвезницу о дугу извршни наслов — *titulus executionis* — као и извршна судска пресуда — чл. 57 Зак. о Прив. агр. банци. Те све повластице нису укинуте, те ће судови о њима имати да воде рачуна и по њима да поступају, када је у питању извршење банчаних потраживања. Нарочито банчина привилегија, да може приступити извршењу наплате дуга продајом заложеног имања — чл. 52 — и без икакве претходне судске одлуке, а после извршене једине формалности, опомене и позива дужника да измири Банку у њеном потраживању, коме је рок прошао, — остаје и даље. Банка ће дакле, уз тражење извршења — продаје заложеног непокретног имања — поднети извршном суду доказ о дугу тј. обвезницу дужникову, из које ће се видети да је рок прошао; извод из својих књига из кога ће се видети да дужник на време није своје дуговање према Банци измирио, и још доказ, да је Банка претходно опоменула дужника и позвала га да дуг регулише. Поднете доказе Банка ће сама оверити, а њени оверени изводи из књига и друга документа по чл. 47 Зак. о Управи фондова имају карактер јавних исправа, те су потпун доказ за Банчино тражење. И како по оваквим траже-

њима Банке, извршни суд, констатујући да су наступили услови за принудно извршење Банчиног потраживања, одобрава извршење само на основу исправа о дугу и Банчиног извода из њених књига, — то значи да су ове исправе равне извршним насловима — *titulus executionis*-у.

У § 2 ИП побројани су сви извршни наслови, који могу послужити за извршење, и у њему ове исправе Банчине нису предвиђене као извршни наслов, али оне долазе у обзир за извршни наслов по специјалним законима — Закону о уређењу Управе фондова и Закону о Прив. агр. банци —, те по томе и оне су извршни наслови поред исправа набројаних у напред поменутом § 2 ИП. Да су изводи из Банчаних књига уз обвезницу о дугу извршан наслов раван извршној судској пресуди, закон је изрично истакао у чл. 57 Зак. о Прив. агр. банци, а то би свакако било истакнуто и у Закону о уређењу Управе фондова, да је донесен у времену доношења ИП.

Наравно да се само извршење мора изводити по прописима ИП, у колико по специјалним законским прописима за ове установе није што друго предвиђено. Ово се тиче нарочито тзв. дражбених услова, који су за ове установе специјално утврђени. Према томе Држ. хип. банка и Прив. агр. банка као и друге привилегисане установе морају у своме предлогу за дозволу принудне дражбе, држати се прописа § 107 и 115 ИП. Нацрт дражбених услова, који ове установе подносе, мора одговарати прописима специјалних закона, те у случају да се у њима предлажу отступања од законских наређења о дражбеним условима по ИП, суд неће морати одређивати рочиште предвиђено у § 114 т. 4 ИП, само ако су такви услови дозвољени по специјалним законским прописима за ове установе.

До сада смо изложили начин извршења одлука управних власти у тзв. административном — управном — извршењу, те нам остаје да се позабавимо извршењем ових одлука у судском извршењу, извршењу, које се врши по прописима ИП.

Судско извршење одлука управних власти предвиђено је у пропису § 2 т. 9 ИП. По томе пропису имају се сматрати као извршни наслови, одлуке о приватно-правним захтевима, које донесу управне власти или који други за то надлежни јавни орган, ако противу њих нема правног лека, који би заустављао извршење, а за њихово је извршење по посебним законским прописима надлежан редован суд; тако исто и правноснажне одлуке напред поменутих власти или органа, којима су биле изречене новчане казне или глобе, или којима је била наложена накнада трошкова којега поступка, у колико извршење по нарочитим законским прописима припада судовима. Из овога законског прописа види се, да су предмет судског извршења све оне одлуке управних власти или јавних органа, којима се одлучује о извесним приватно-правним захтевима, или пак, којима се изричу новчане казне, глобе или накнада трошкова којега поступка. Али све ове одлуке могу бити и јесу извршан наслов за судско извршење само под

условом, да је посебним законским прописима, на основу којих је управна власт донела своју одлуку, за извршење предвиђена надлежност редовног суда. Јер ако по тим прописима, није предвиђено, да ће такве одлуке извршивати редован суд, онда важи основно правило, да је за извршење одлука административних власти и јавних органа принципиелно надлежна управна власт првога степена.

Из напред наведеног и изложеног може се поставити следећи закључак:

1) Одлуке управних власти и других јавно-правних органа по правилу извршују се путем админ. — управног — извршења од управних власти првога степена.

2) Управне власти за извршење својих одлука могу се послужити и судском егзекуцијом и то само у случајевима, који су законом предвиђени, а то је: а) Ако се једновремено противу једног лица — извршеника — има да спроведе и судско извршење, поред админ. извршења, које би имало да се предузме по одлукама управних власти; и б) Ако се извршење не би могло ограничити само на покретне ствари, које се налазе у државини — поседу — извршеника, или на оне покретне телесне ствари, које и ако су у државини трећих лица, ова хоће својевољно да их издаду за извршење, односно ако се извршење мора протегнути и на непокретне ствари или оне покретне, које су у поседу трећих лица, која их својевољно неће да издаду за извршење — тада се у томе случају мора тражити судско извршење.

3) Одлуке управних власти могу бити предмет судског извршења односно послужити као извршан наслов по закону о извршењу и обезбеђењу под условом, да је у посебним законским прописима, на основу којих је одлука донета, за извршење предвиђена надлежност редовног суда. У обзир долазе само одлуке о приватно-правним захтевима, као и одлуке којима се изричу новчане казне, глобе или накнада трошкова којега поступка вођеног код управних власти.

4) Управна власт не може ни у којем случају проводити извршење над непокретном имовином, без обзира на наређења посебних законских прописа и на дате повластице појединим јавним установама, јер су ове повластице, када је у питању продаја непокретног имања, укинуте чл. 4 УИП.

5) На дан 1 јануара ове год. за територију Беогр. и Скопљ. апел. суда престале су важити повластице признате Држ. хип. банци и Прив. агр. банци у погледу вођења извршења ради принудне наплате њихових хипотекарних тражбина, које ће се вршити у будуће само путем суда тј. судског извршења.

ПРАВНА ПОЛИТИКА

РЕЦИПРОЦИТЕТ КОД ДРЖАВА СА ВИШЕ ПРАВНИХ ПОДРУЧЈА

Иако би идеал Међународног приватног права био да се као општи тип за правни положај странаца уведе тип проглашене једнакости, ипак — у знаку опште економске нетрпељивости између држава — Европа данас је све даље и даље од начела једнакости грађана и странаца у погледу на уживање приватних права. Општи дух реторзије више задовољава практична схватања узнемираних нарави европских законодаваца. Оно што је Ludwig von Bar схватао као неку врсту обичајног међународног права, иако су то идеалисти одбацивали, сада је поново дошло до изражаја. Европом данас влада начело реципроцитета. Оно је у Средњој Европи иначе општи законски режим у погледу на правни положај странаца иако у две различите варијанте, које се међусобно врло много разликују и практично и теориски. С једне стране стоји аустриска, а с друге стране немачка варијанта. Аустриска варијанта условљава уживање свих права од стране странаца таквом законском узајамношћу да ће странац уживати само оно право које домаћи ужива у странчевој држави. Немачка варијанта полази од претпоставке да домаћи свуда уживају сва права. Изузетак постоји само за она права, за која је немачка државна власт утврдила и објавила, у духу реторзије, да та права немачки држављани не уживају у једној одређеној држави. Практична разлика је у доказивању. Док је странац у аустриском систему изложен чешћем доказивању реципроцитета, дотле је он у немачком систему скоро у немогућности да докаже његово постојање. — Али разне мере искључења странаца из уживања разних права, изазвале су — као своју антитезу — реакцију, која се огледа у отежавању правног положаја странаца и у оним земљама, које су се некад одликовале благоданом и либералним ставом према странцима. Ми при овом излагању остављамо на страну промењени став италијанског права, које је — по art. 3 Codice civile — имало најлибералнији став према странцима у предатној Европи. Промену тога става многи (па и ми) објашњавају променом општег политичког курса. Место једне либералне и демократске Италије, збрисане Фашистичком револуцијом, дошла је нова Италија. Она данас сва одише национализмом иако се уздржава од отвореног шовинизма у односу на појединце, ставља један за њу нормални програм да се странци не повлађују у Италији и да се они, иако без отворене ксенофобије, потискују из привредног живота Апенинске државе. — Ипак био би рђав метод ако би се задржали само на примеру једне расистичке Мусолинијеве Италије. Напротив, чак и Француска, без обзира да ли је то Француска левице или деснице, који је и званично и приватно највећи противник ксенофобије, од 1926 г. на овамо је у сталном потенцирању отежавања правног положаја странаца. С једне стране велике привредне недаће (н. пр. беспослица, девалвација курсева, итд.) у самој Француској, а с друге стране рђаво третирање Француза у иностранству нагнали су све француске

режиме (од Тардија до Блума) да лагано уводе све јачу примену реципроцитета. Тако су многа од оних права, која су до пре неколико година, чак и до пре неколико дана, била т. зв. природна права, приступачна подједнако и домаћим и странцима, од једном постала т. зв. грађанска права. Од једном права се љубоморно чувају само за домаће грађане, а Француска их даје странцима само под условом да уживање таквих истих права осигура својим суграђанима у иностранству. Тако н. пр. француски аутори (н. пр. Фошил и др.) од увек су заступали теорију отворених врата у погледу на отварање трговачких радњи, тј. да је слобода трговања једно природно право, које припада свакоме човеку и које ниједна национална држава не може ускратити на својој територији држављанима друге државе. Сад одједном и то право судови почињу да сматрају као грађанско. Ствара се једна суптилна дистенција између *règlement intérieur et règlement extérieur*. Ако странац жели да отвори у Француској једну радњу чији се предмет трговања садржи у извозу француских производа у иностранство или у увозу, дозвољеном, страних производа у Француску, онда се његова активност подводи под т. зв. *règlement extérieur*. Према томе за тај случај важи у свему правило о т. з. теорији отворених врата и Француска сматра да нема права ометати вођење такве трговине (очекујући да ће и француски капитали наићи у иностранству на примену исте теорије, што је у ствари прави покретач схватања да је ова теорија једно међународно-правно правило). Напротив странац је доведен у сасвим другу ситуацију ако он хоће да отвори радњу на француском тржишту, па се активност те радње ограничава једино и само на трговање у Француској. Ту се одмах поставља питање: зар се тиме не смањује привредна активност француских грађана, зар се осигурање могућности оваквог рада не поставља као последица постојања француске државе и благодети које она даје својим властитим држављанима? Отуда није право да се кочи могућност француске делатности у корист странаца; па уколико се и кочи, то треба да има своје реперкусије, које ће се огледати у општој заштити Француске у иностранству, тј. у омогућавању Французима да се баве истом таквом активношћу у странчевој земљи. Према томе, овде се не испољава било каква ксенофобија, која је — то подвлачимо — врло страна француском духу, него се напротив јавља једновремено једна идеја двоструке одбране француских интереса: идеја одбране сопственог тржишта од иностранства и идеја условљавања евентуалног попуштања према иностранству осигурањем противуслуга на тржишту у иностранству. Само један пример, који смо изнели, довољан је да илуструје идеју. У време опште аутархије тражи се компензација за сваки уступак који се чини према иностранству. Нема боље компензације од добијања натраг онога што се даје. А то се у Међународном приватном праву постиже путем реципроцитета или дипломатског или фактичког.

Према изнетом ако се за једно право од странаца тражи да би га уживали да докажу постојање реципроцитета, као први услов поставља се питање између кога се тражи да постоји тај реци-

процитет. Идеја реципроцитета као таква базира се на идеји реторзије, као и на идеји солидаристичке одговорности. Идеја реторзије овде се показује у томе облику што се странцу не даје оно што странчева држава не пружа домаћем држављанину, иако се — иначе — то право даје осталим странцима, чије државе дају повољнији правни положај домаћим држављанима, тј. допуштају им уживање права у питању. Другим речима иако држава у питању нема нарочитог интереса да ограничи држављане одређене државе у уживању извесног права нити јој то налажу витални интереси његове земље, — ипак она чини неправу у Међународном приватном праву. Она не допушта употребу тога права да би на тај начин нанела освету оним државама, које су — мимо међународно-правних прописа — домаћим држављанима ускратили уживање тога права. Враћа се мило за драго, иако можда једна држава има потребе да учини изузетак, а друга не осећа такву потребу. Примера ради узмимо да је у једној држави коју означавамо са А отварање кафана једно апсолутно резервисано право (као код нас), јер то диктују политички разлози и ово је право с тога неприступачно странцима; напротив то исто право је опште, тј. и странцима приступачно у другој земљи означеној са Б, јер не постоје нарочити обзири који ово право чине резервисаним само за домаће држављане. Сад узмимо да је ово право — у тој другој држави — релативно резервисано за домаће, тј. да га домаћи уживају неограничено, а странци под условом реципроцитета. У томе случају држављани државе А неће моћи ни у ком случају стећи то право у држави Б, јер између држава А и Б не постоји реципроцитет.

Ова идеја да је домаћа држава овлашћена да ускраћује уживања извесних релативно резервисаних права странцима на својој територији је од нарочите важности у односима са државама, у којима разна подручја имају разнолико право. У низу тих случајева ваља разликовати државе са федералним уређењем, са правним федерализмом и са судским федерализмом.

Код држава са федералним уређењем врло је чест случај да се приватно право сматра ако тзв. незадржана материја, тј. да о њој не одлучују савезни органи већ напротив посебне државе. У томе случају може се десити да свака држава — члан има разнолико схватање Међународног приватног права и да на другачији начин регулише правни положај странаца. Такав је случај у Северним сједињеним америчким државама. Ту свака савезна држава одређује услове за уживање релативно резервисаних права од стране странаца на њеној територији. Под таквим условима компликује се однос према иностранству. Правило је у Међународном праву да се савезна држава према трећим државама јавља као недељива целина споља. Узмимо сад случај да је држављанин једне државе — чланице савеза дошао у државу у којој влада начело законског реципроцитета и да он у тој држави захтева да му се допусти вршење једног релативно резервисаног права. Додајмо још да је у тој држави систем захтеваног фактичког реципроцитета. Другим речима да би он уживао то релативно

резервисано право потребно је да он претходно докаже да у његовој држави оно право чије вршење он претендује, могу — без ограничења или уз ограничење реципроцитета — уживати странци; конкретније да се то право без ограничења или уз реципроцитет даје у његовој држави држављанима оне земље у којој он то право захтева за себе. Значи предмет његовог доказивања има да се сведе на поступање са странцима 1^о у погледу на одређено право и 2^о у погледу на одређену земљу. Али као претходно питање, оно због чега износимо цео овај проблем, јесте питање за коју земљу он то има да доказује. Која је та његова земља? Је ли то цела федерација или држава — члан, којој он припада? Ако је у тој федерацији уређење такво да се правни положај странаца не резервише за федеративно законодавство, него да је то материја коју регулише свака од држава — чланица посебно, — онда се може доћи на идеју да би странац имао да доказује своје уже држављанство, тј. припадање држави — чланици и да доказује какав је правни положај странаца у тој ужој јединици. Али у Међународном приватном праву истиче се и друга теза. Федерална држава, по тој другој тези, је једини међународно-правни субјекат. Међународно приватно право је дисциплина у којој се регулишу односи између међународних субјеката. Значи за Међународно приватно право је индиферентан став ове или оне државе — чланице према правном положају странаца, већ се напротив истиче важност целине. Тражи се став државе као такве. Другим речима има се доказати општи положај домаћих држављана у странчевој држави посматраној као целини, као федерацији. Било је више пута компликација између Немачке и Северних сједињених америчких држава. Довољно је да се у једној од држава — чланица Сједињених држава поступало са Немцима тако да им се не признају извесна права, па је то давало повода обарању претпоставке о постојању реципроцитета за ту врсту права и то не само за оне државице, које су ограничавале Немце него за целу федерацију. То се изводило из једног правила: правила о одговорности државе као међународно-правног субјекта за поступање са странцима на њеној територији. Значи сви Американци су колективно одговорни за правни положај странаца било у коме делу њихове федеративне државе. Или — интернационалистичка теза — држава као целина одговорна је за рад свакога на њеној територији, а појединци — држављани те државе појављују се према иностранству као еманација целине, а не као део партикуларног. Другим речима јавила се теза о недељивом реципроцитету. Краће: потребно је доказати да се са домаћим држављанима поступа по начелу узајамности на целој територији странчеве државе.

Сличан став влада у Међународном приватном праву и у погледу држава са правним федерализмом. Под појмом правног федерализма у Међународном приватном праву подразумева се појава оних држава, које имају више правних подручја, са засебним правима. Такав случај је доста чест. Тако је у Уједињеном Краљевству (Шкотско и Енглеско право). Пољској, Чехословачкој, Југославији итд. По себи се разуме да се Међународно право као

такво не може упуштати у испитивање унутрашњег уређења једне државе, али се у погледу на правни положај странаца оно исто тако уздржава и од испитивања какав је, негативно узевши, правни положај странаца на појединим правним подручјима. Постојање правних подручја је чињеница која се из унутрашњег права појединих држава просто преноси у међународне односе, али не и чињеница која дели грађане државе са правним подручјима на грађане са којима ће се у међународном правном саобраћају разнолико поступати. Непостојање узајамности на једном од правних подручја одређене државе претставља утврђивање факта да се у тој држави не поштује начело узајамности и идеја о одржању давања релативно резервисаних права долази као општа реторзија. — Иако је изнета идеја о недељивом реципроцитету правило код држава са правним федерализмом, ипак од те идеје се код извесних држава отступа колико-толико кад су у питању тзв. специјалне зоне и колоније. Специјалне зоне су појасеви око граница, око утврђења итд. Допушта се у Међународном приватном праву издвајање ових специјалних зона са разлога међународног јавног поретка и протглашење посебних правила о правном положају странаца у тим специјалним зонама, тако да се у њима — за извесна права — не признаје начело узајамности. За те случаје допушта се дељивост реципроцитета, то ће рећи: држава чији су држављани изузети од начела узајамности у специјалној зони није овлашћена да према држављанима државе са специјалном зоном примењује реторзију, али је и она овлашћена да у својој држави уведе специјалне зоне. Овај изузетак попео се на правило обичајног међународног права у погледу на непокретности у граничној зони. После Светског рата било је уобичајено да се у граничном и приморском појасу сваке државе странцима не допушта стицање непокретности, док им се — без ограничења или под условом реципроцитета допушта стицање својине на непокретним стварима на осталој државној територији. То не даје права да се из изузетка у погледу специјалне зоне изводи правило да је повређено начело узајамности. — Исто тако европске државе су поставиле тезу да се реципроцитет у метрополи не доводи у зависност од постојања и поштовања начела узајамности у ваневропским колонијама, у којима се често ограничава, чак јако, правни положај странаца.

Све оно што смо навели за правни федерализам вреди *mutatis mutandis* и за државе са судским федерализмом, тј. за државе са заједничким правом, али са више међусобно независних судских подручја, од којих свако има своје суверено судство. Одузимање права или угрожавање правног положаја странаца било на коме судском подручју једне државе даје право другој држави да сматра да прва држава не поштује правни положај странаца онако како то она захтева.

У Југославији имамо за сада још увек мешавину правног и судског федерализма. Још увек није изједначено грађанско и трговачко право (јер Трговачки законик, део I, није уведен у живот). Отуда правни федерализам. С друге стране чак иако је право

изједначено у извесним областима, оно се примењује од шест међусобно различних и независних суверених судстава. Стога сваког дана наши грађани у иностранству су изложени да не могу уживати извесна права и налазе се у страховитој неприлици при доказивању постојања фактичког реципроцитета.

Износећи ово неколико речи по овом питању слободни смо предложити да се што пре изједначи у целој земљи правни положај странаца и да се ставе ван снаге сви партикуларни прописи о правном положају странаца, који важе у појединим правним подручјима, као и да се једном специјалном већу заједничком за сва подручја повери највиша контрола примене прописа о правном положају странаца. Без тога доказивање реципроцитета остаје и неизвесно и отежано. Ово треба учинити одмах и не чекајући на изједначење Грађанског законика. То је прешан посао, који се тиче угледа земље и виталних интереса њених држављана.

Милан Бартош

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

ПРИЛОГ ТЕОРИЈИ О СУБЈЕКТИМА МЕЂУНАРОДНОГА ПРАВА

У теорији међународнога права, до Светскога рата, преовлађивало је мишљење да су само државе субјекти међународнога права. Према схватању присталица овога гледишта међународно јавно право уређује само односе између држава, а не и између њихових грађана. Било је, додуше, случајева да су извесни појединци изводили права и дужности на основу међународног јавног права, као на пример шефови држава или дипломатски претставници, но то се објашњавало тако, да та права не произилазе за појединце непосредно из међународнога права; међународно право само налаже државама дужност да пруже извесне привилегије шефовима страних држава и дипломатским претставницима и нека права странцима настањеним у њиховој области. Та права странцима државе дају путем својих закона, те према томе то нису међународна права, већ права која проистичу из унутрашњег законодавства. Према томе, појединци у међународном јавном праву могу бити само објекти тога права, никако не и субјекти. Субјекти међународнога права су само државе.

Модерно међународно право не прихвата ово гледиште, и ми можемо навести низ отступања у пракси, у првом реду од стране међународних судова. Начелно је ово питање расправљано у петнаестом саветодавном мишљењу Сталнога суда међународне правде, поводом питања о надлежности Данцишког суда за спорове које су против пољских државних железница повели железнички чиновници из Данцига који су прешли у пољску службу, на основу једног споразума из 1921 године између Пољске и Данцига (Beamtenabkommen). Пољска је заступала тезу да поменути

споразум, као међународни уговор, може да ствара права и обавезе само између уговорних страна, и како његове одредбе нису преузете у пољском законодавству, оне не могу да стварају непосредно права и обавезе за заинтересоване појединце. Према томе, ако Пољска није испунила своје међународне обавезе које проистичу из *Beamtenabkommen*-а, она може да одговара само слободном граду Данцигу, не и заинтересованим појединцима. Спорно питање је било да ли некадашњи железнички чиновници Данцига могу да траже од суда непосредно права која им припадају на основу *Beamtenabkommen*-а, и ако одредбе овога уговора нису спроведене у пољском законодавству. Стални суд међународне правде стао је на гледиште да одговор на ово питање зависи од намере уговорних страна. „Лако се може узети да, према једном утврђеном начелу међународнога права, *Beamtenabkommen*, међународни споразум, не може, као такав, непосредно стварати права и обавезе за појединце. Али се не може порећи да сам предмет једног међународног споразума, у намери уговорних странака, може бити усвајање, од тих странака, одређених правила, која би стварала права и обавезе за појединце, и која би могла да примењују национални судови. Да је у овом случају била таква намера, може се утврдити из израза *Beamtenabkommen*-а. Намера странака је одлучујућа.“ Отуда је Суд закључио да данцишки чиновници имају право судског рекурса против управе пољских железница, да би наплатили своја потраживања, проистикла на основу *Beamtenabkommen*-а. Из овога бисмо ми могли извући закључак, без обзира на досадашњу теорију, да међународно право није неспособно да придаје појединцима извесна права. А кад се то утврди, онда се не може порећи да и појединци, индивидуе, могу бити субјекти међународнога права.

Проучавајући савремено међународно право видимо да се оно често бави фактичким ситуацијама у којима су већма уплетени интереси појединаца но интереси држава као колективитета. Појединци су заинтересовани у великом броју спорова које расправљају међународни арбитражни судови. Приликом расправљања спора о предатним српским зајмовима, Стални суд међународне правде се изразио да „преузимајући ствар својих припадника пред једним међународним судом, држава користи свом властитом праву, праву које има да прибави поштовање међународнога права у личности својих припадника.“ Али, позитивно право не држи се увек ове теорије. Јер држава често ради тако да то користи не само њеном властитом праву, већ и њеном оштећеном припаднику. Баш у спору који смо навели, Стални суд је изјавио да је једно од начела међународнога права да се репарација штете може садржати у накнади која би одговарала штети коју је претрпео припадник државе актом противним међународном праву, и да се накнада има одмерити према величини претрпљене штете. Но, изгледа да је Суд сматрао да ту постоји једна аномалија, јер је у образложењу додао да „права и интереси, чија је повреда проузроковала штету неком појединцу, налазе се увек на другом плану но права државе коју је тај акт та-

кође могао повредити. Штета, коју претрпи појединац, никад није истоветна у суштини са штетом коју трпи држава." Али, и поред ове разлике у природи штете, држава може да преузме ствар појединца и да се уместо њега појави пред међународним судовима. У ствари, из овог излагања изишло би да су повређена два права: право појединца и право државе, али да држава води поступак и у име оштећеног свог припадника, и то не стога што би ово једино одговарало природи међународнога права, већ ради реда у вођењу међународних спорова. Јер природа међународнога права остала би иста, и кад би појединцу било допуштено да се јавља као странка пред међународним судовима. По Хашкој конвенцији од 1907 (која, до душе, није ратификована) о стварању међународног суда за поморска узапћења, предвиђено је било да се овом суду могу обраћати како државе, тако и појединци. „Central American Court of Justice“, који је постојао од 1907 до 1918, примао је тужбе појединца против државе. Мешовити арбитражни судови, створени уговорима о миру 1919 и 1920 год., такође расправљају спорове у којима појединци туже државе. Сви ови примери показују да је проблем хоће ли се појединци обраћати међународним судовима непосредно или преко државе којој припадају, само једно питање опортуности, а ни у ком случају начелно питање. Према томе, појединац је увек стварно, а често и ефективно, субјект међународнога права.

Постоје и други делови права у којима је тешко порећи појединцима личност у међународном праву; довољно је да наведемо питања дипломатских привилегија, поморских узапћења, издавања криваца. Додуше, и у овим случајевима се сматра да су једино државе субјекти међународнога права, али нема разлога да се не усвоји и друго мишљење, које изгледа природније, јер већма одговара чињеницама.

Из свега изложеног излази да је у модерном међународном праву јако уздрмана догма, да су једино државе субјекти међународнога права, догма о којој Ханс Келзен каже да садржи „теориски нетачну тезу, и, чак кад би теориски била оправдана, још увек би била супротна позитивном праву.“ Има писаца, који иду у другу крајност, и доказују да су једино појединци способни да буду субјекти међународнога права, као уосталом и сваког другог права. Међутим, ми не бисмо могли да усвојимо овакво гледиште, јер још увек се може констатовати чињеница да су државе, као правне личности, први и непосредни субјекти међународнога права. Питање извршивања правних обавеза, па према томе и међународних правних обавеза, спада у област правне технике. Да ли ће се те одредбе упутити непосредно појединцима или преко државе, ствар је технике или поступка, а ни у ком случају се не поставља питање суштине. Кад кажемо да једно правило међународнога права налаже извесну обавезу некој држави, ми смо свесни да и ту обавезу, као и сваку другу, мора пре или после да изврши једно или више лица, али само, у овом случају, међународно право оставља унутрашњем поретку државе да одреди лица која ће извршити ту међународну обавезу. То је уобичајена

техника данашњег међународног права, али је савршено могућно, — иако се данас то ретко чини, — да међународно право непосредно означи лице, појединца, који ће извршити неку међународну обавезу. Отуда бисмо могли извести закључак да међународно право и унутрашње државно право имају две методе за извршење обавеза: оба права могу непосредно означити који ће појединци извршити неку обавезу; то је уобичајени начин у државном праву, али изузетан у међународном праву. Међународно право обично се служи другим методом: да одређивање лица, која ће извршити неку међународну обавезу, делегира држави или некој другој правој личности.

Д-р Илија А. Пржић

ЕКОНОМСКО - ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

ДЕМОНЕТИЗАЦИЈА ЗЛАТА?

Као што се у области трговинске политике врло често чини та грешка што се од либерализма полази као од неког „правила“, па се одступања од њега третирају као неки „изузетци“, — тако се и у области монетарне политике најчешће прави та грешка што се златно важење сматра као један „узоран“ или „нормалан“ систем, а сва одступања од тог новчаног режима сматрају се нужним злом. Међутим, када се ближе загледа у историју, изилази да је и златно важење, као и либерална трговина, претстављало само кратак период у развоју светске привреде за последњих стопедесет година. Добрим делом се периоди либералне трговине и златног важења и поклапају, јер падају у средину другог полугођа прошлога столећа. И, што је важно, и једно и друго претстављају, историски посматрани, изузетак, а не правила, како се то често узима.

Да наведемо податке за златно важење, које нас једино овде и занима. Почетак његовог увођења датира од преласка Енглеске на монометализам злата одмах после Наполеонових ратова, године 1816. Тај датум обележен је као почетак увођења златног важења у Европи. Међутим, Енглеска је кроз дуги низ година остала изолована у својој монетарној политици. Све до седамдесетих година прошлога века био је свуда у Европи на снази биметализам злата и сребра, а неке су државе имале чак и прост монометализам сребра (Русија, Холандија). Португалија је 1854 године прешла на чисто златно важење, али је његово ефективно увођење у Европи настало тек после седамдесетих година, пошто га је била усвојила Немачка 1873 године. Француска није никако ни прелазила на златно важење, па га је коначно увела тек 1928 године (да га опет напусти 1936. Дакле, свега 8 година право златног важења!)

Стварно је монометализам злата у његовој правој форми, у облику златног важења (Gold specie standard), остао у важности само четврт столећа, јер је већ крајем XIX века почео да се одомаћује систем важења златних девиза (Gold exchange standard), чије почетке налазимо средином XIX века. Док је у првој систему, конвертибилност новчаница гласила на златнике (и ефективан златан новац циркулисао у промету), по другој систему, конвертибилност се састојала у замени новчаница за девизе које гласе на злато. У годинама које су претходиле светској рату, у међународним трансакцијама био је све више употребљаван овакав систем девизног важења који се ослањао на енглеско тржиште, те се уочи 1914 године могло унеколико говорити о постојању система Sterling exchange standard.

Рат је изазвао опште пертурбације у монетарној политици и оставио као наслеђе папирну валуту у скоро свима важнијим државама. Од 1925 године почеле су многе земље да сређују свој монетарни систем, стабилизирајући своју валуту на бази златног важења или важења златних девиза. Но, и

уколико се заводило, златно важење није више било оно предатно. Већ су закључци Ђеновске конференције 1922 год. и енглеских експерата 1923 год. искључивали злато из унутрашњег промета. Монетарне реформе које су извршене у многим земљама 1925/1928 год. предвиђале су само конвертибилитет новчаница у веће количине злата, и то у полугама (Gold bullion standard). Овим је већ учињен несумњив корак ка стварној демонетизацији злата.

Још нису биле завршене све валутне стабилизације, када су већ 1928 године почеле да падају неке валуте у Јужној Америци и у другим прекоморским државама. Последње законско враћање на златно важење, спроведено у Југославији 1931 године (мај), коинцидирало је са почетком општег напуштања златног важења у свету (септембар). Наша законска стабилизација дошла је на свет као мртворођенче.

После пада енглеске фунте (септембар 1931), највећи удар златном важењу нанео је пад америчког долара (април 1933), а иза њега пад француског франка (септембар 1936). Истина је, овој општој тенденцији супротставила се Белгија, која је после једногодишњег напуштања опет повратила златно важење (31 марта 1936). Она је, дакле, данас једина земља са пуним златним важењем (Gold bullion standard). Значи ли то да је свуда другде у свету злато изгубило свој значај као подлога новчаног система?

То би, чини нам се, ипак било претерано рећи, иако проф. Wagemann тврди у једном свом скорашњем запаженом одломку да се „налазимо у јеку пуне демонетизације злата“ и да је „златан новац у пуној декаденцији“ (Revue Economique Internationale, јан. 1938, стр. 14). Тога истога мишљења изгледа да је и париски професор L. Baudin, који у својој најновијој књизи о новцу тврди да Трипартитни монетарни споразум између Сједињених Америчких Држава, Велике Британије и Француске никакве везе са златним важењем (La monnaie, Paris, 1938, стр. 208). Ми бисмо се пре сложили са мишљењем г. Ситпра, који је у једном запаженом чланку о функционисању девизних фондова рекао да је „данас уведен један еластичан облик златног важења“ (Lloyds bank monthly review, јан. 1937, стр. 12). Ово нарочито у вези са горњим напоменама о развоју златног важења у свету за последњих стопедесет година. Златно важење у правме свом облику функционисало је једино у Енглеској од прилике сто година, иначе свуда у свету оно је трајало кратко време и трпело је велике измене, да не речемо еволуцију. Посматран с ове тачке гледишта, најновији монетарни режим који је на Западу заведен пре годину и по дана, може се унеколико сматрати измењеном формом златног важења. У чему су њена битна обележја?

Пре свега, постоји извесна „заједница“ светских монета: америчког долара, енглеске фунте, француског франка, белгиског франка, швајцарског франка, холандске форинте, а та се заједница састоји у узајамном помагању да се стабилизују тецајеви дотичних валута према злату. Све те монете везане су за злато, (у Белгији је чак повраћен прави Gold bullion standard), и њихова метална подлога је веома солидна. Унутрашњег конвертибилитета новчаница нема, али су у међусобном промету дотичне државе утврдиле конвертибилност њихових девиза у злато. Између тих шест држава жути метал стварно оптиче сасвим слободно, а нарочито служи за изравнање текућих салда биланса плаћања. Што њих нарочито карактерише, то је функционисање девизних фондова („фондови за изједначење или стабилизовање девиза“), који су заведени и у неким другим државама. Кратко речено, улога би се ових установа могла дефинисати овако: спречити сваку већу флукутацију девизних тецајева, било нагоре, било надолу; њихова је функција поглавиту уперена противу анормалних, спекулационих кретања капитала. Онде где постоји привљек капитала из иностранства, девизни фондови купују злато, издајући државне бонове, и тиме злато „стерилизују“, или „неутралишу“, јер га не препуштају новчаничној банци и не дају да тај прилив злата проузрокује нагло ширење кредитне базе у земљи. Обратно, када постоји одлив капитала из земље, девизни фондови издају злато, а повлаче државне папире, чиме опет спречавају евентуално сужавање кредитне базе које би, иначе, настало да те операције врши новчанична банка. Та политика названа је политиком „стерилизације злата“, и то с правом. Али није с правом та политика претстављена као нова у светској монетарној политици, како то многи тврде. А нарочито није с

правом таква пракса обележена као потпуно негирање златног важења, као што то на пример тврди г. Frédéric Jenny у „Temps financier“ од 23 маја 1938.

Политика „стерилизације злата“ није нова, јер је стварно већ практикована у Сјед. Амер. Државама у доба 1922/1929 год., када је смишљеном политиком Фед. рез. система ниво цена у земљи стабилизован, односно учињен независним од великог притоца злата споља. Ипак зато, није тада говорено о стварној демонетизацији злата, одн. о укидању функционисања златног важења. О чему се, међутим, данас може говорити, то је само о измењеном облику златног стандарда, јер се по класичном његовом схватању његова улога састојала у томе да утиче на унутрашњи ниво цена и тиме изазове реакције које ће дејствовати у правцу враћања „равнотеже“. Данас тога стварно више нема. Иако данас још увек служи и као светско мерило вредности, и као међународно средство плаћања, злато више не служи као регулатор међународних привредних односа, јер су поједине народне привреде данас престале да личе на спојене судове, како је то било пре светског рата. Злато је, дакле, унеколико изгубило своје еминентно монетарне функције, али је ипак остало као подлога и претставник међународног новчаног система. Са националног терена оно се повукло на интернационални. И може се рећи да оно данас опет служи као база за стварање новог светског монетарног система, који за сада обухвата само шест „светских“ западних валута, а за свој устав има Трипартитни монетарни споразум од 25 септембра 1936, и декларације које су му следовале.

Д-р Тихомир Ј. Марковић

СУДСКА ХРОНИКА

ИАКО СПОРНО ИМАЊЕ ДРЖИ ТУЖЕНИ, ТУЖИЛАЦ СЕ ИПАК МОЖЕ КОРИСТИТИ РАНИЈОМ ДРЖАВИНОМ И ДОКАЗИВАТИ ДА ЈЕ ОДРЖАЈЕМ СТЕКАО ПРАВО СВОЈИНЕ

Пуномоћници тужилачке општине Б. навели су: да је тужени Станислав, нешто у 1920 г. а нешто доцније самовласно заузео од општинског имања парцелу у означеним мерама. Одпре сто година па све до 1920 г. било је то имање у непрекидној државини и уживању општине Б., која је, као општинска утрина, искоришћавана од стране свих грађана. За доказ позвали су се на сведоке. Зато су молили за пресуду: да је описано земљиште својина општине, а не туженог Станислава. — У одговору на тужбу, тужени је навео, да је спорно имање држао и раније а и сада држи. То ће му потврдити сведоци. Имање држи од пре 27—30 година. Општина пак не може сведоцима доказивати својину с обзиром на вредност.

Окружни суд у Неготину донео је пресуду од 20-VI-1935, По-73/35 да је спорно имање својина тужилачке стране са разлога, што је испитом сведока на које се општина позвала, утврђено, да је исто од вајкада па све до пре 5—6 година било у саставу остале општинске утрине, а да је тужени пре неколико година то земљиште самовласно заузео, рачунајући да ће тако не сметано стећи право својине одржајем. Навод туженог, да је стекао право својине одржајем, суд је нашао да је неоснован, јер по § 931 ГЗ за прибављање права својине путем одржаја потребно је, поред услова из § 926 ГЗ, пошто је у питању имање, које припадају општини, још и време уживања од 36 година. Тужена страна, међутим, није утврдила елементе из § 926 нити време из § 931 ГЗ. Осим тога, тужени није доказао да је прибављање спорног имања законом, поштено и чисто од сваког лукавства и преваре.

Београд. апел. суд преиначио је првостепену пресуду и пресудом од 4-XI-1935 год. Р.Бр. 4191 одбио тужилачку страну од тражења са следећих разлога: „Тужилачка страна није доказала чињенице, на којима заснива своје тужбено тражење, јер није утврдила, да је сопственик спорног имања, нити да исто исправно држи тужени Станислав. Напротив, исказима испитаних и заклетих сведока тужене стране, којима суд поклања веру, утврђено је, да је спорно имање у државини туженог Станислава пре тридесет и више година — § 223 ГЗ. Ово утолико пре, што и сведоци тужилачке стране тврде, да

спорно имање сада држи тужени. Утврђена сведоцима ранија државина тужилачке општине без значаја је за расправу својинског спора, јер се из §§ 201, 202, 218, 219 и 223 ГЗ види, да закон штити садашњу државину и за њу везује правне последице. Стога ранија државина општине по § 223, ГЗ нема законски значај утолико пре, кад тужилачка општина није доказала својину."

Касац. суд примедбама II већа од 7-XI-1936 г. Рев. 1112/36 поништио је апелац. пресуду са разлога: „Кад је сведоцима сведока тужилачке општине, наведеним у разлозима првостепене пресуде, утврђен факат, да је тужилачка општина спорно имање држала — уживала као саставни део остале своје утрине од вајкада преко тридесет година и да је тужени исто пре 5—6 година заузео, онда је Апел. суд требао да има у виду и цени, да ли је тужилачка општина том дугогодишњом државином стекла и право својине по §§ 922, 926 и 929 ГЗ. Разлог Апел. суда, да се својина не може доказивати сведоцима, неуместан је, пошто сведоци тужилачке стране и не доказују својину непосредно, већ посредством државине, које се, као фактичко стање, може сведоцима доказивати, па доказавши дугогодишњу државину по §§ 926 у вези § 929 ГЗ тужилачка страна је самим тим стекла и својину по § 946 ГЗ и стајало јој је на вољу, да се на исто имање убаштини."

Апелац. суд није усвојио ове примедбе, већ је у писму своје од 12 VI 1937 г. Р.Бр. 1557 дао следеће противразлоге: „Испитани сведоци тужилачке стране пред судом су потврдили, да је општина Б. имала у државини спорно земљиште све до заузећа од стране туженог, док су сведоци тужене стране поседочили дугогодишњу ранију и садању државину туженог. И поред тога, што је тужилачка општина у овом спору сведоцима показала своју ранију несметану државину а на име, да је спорно земљиште било саставни део општинске утрине све до заузећа од стране туженога, ипак Апел. суд сматра, да ова ранија државина не може користити тужилачкој страни с обзиром на то, да се спорно имање сада налази у државини туженог. Ово с тога, што Закон само за садању, актуелну државину везује извесне правне последице, као што се то види из прописа §§ 201, 202, 218, 219 и 223 ГЗ. Ранија пак државина, ма колико трајала, нема значаја за спор, који се води за право својине, као што је то овде случај. Стога и тужени, као садањи држалац, није био дужан да покаже основ своје државине и на тај начин доказује противно наводима тужиоцем јер је његов положај повољнији с обзиром на заштиту, коју му пружају §§ 202 и 223 ГЗ. Све док његов противник своје јаче право не докаже. На име, у својинским споровима терет доказивања лежи увек на ономе, који право својине истиче, дакле овде на тужиоцу а у смислу наређења § 223 ГЗ по коме „само доказано јаче право може кога из државине једне ствари избити“, — према чему је тужилачка општина и била дужна да своје наводе докаже. Па како тужилачка општина своје тужбене наводе није доказала, јер је, према изложеном, ранија државина није могла одвести праву својине по §§ 922, 926 и 929 ГЗ — то је она, с обзиром на § 210 ГЗ губитком фактичке власти доведена до положаја, који предвиђа § 202 ГЗ тако да тужени може простим негирањем навода и без показивања основа, држати свој повољнији положај држаоца према тужилачкој општини и ако је то ова некада била."

Касац. суд у општој седници усвојио је напред поменуте примедбе II већа а противразлоге одбацио.

(Одлука Опште седнице Касационог суда од 9-XI-1937 г. Рев.Бр. 1112/36).

Тих. М. Ивановић

УСВОЈЕНИК ИЗ § 137 ГЗ ИСКЉУЧУЈЕ ИЗ НАСЛЕЂА ИМОВИНЕ СВОГА УСВОИТЕЉА ЊЕГОВУ РОЂЕНУ КТЕР

У правној ствари Ј. П. противу Ч. С. због права наслеђа, Окружни суд у Нишу пресудом од 28 септембра 1936 (По 103/36) одбио је тужиоца од тужбеног захтева, са разлога: „Тужиља Ј. у тужби и на данашњој расправи изјавила је: Да је она једина и законита кћи пок. П. Ц., бив. трг. из Л., и да као таква има право наслеђа на целокупној заоставштини свога оца, сем на случај да туженик докаже да је пуноважно усвојен од стране пок. П. и да

испуњује све услове из уговора, у ком случају њој припада право наслеђа на половини целокупне заоставштине пок. П. — Пок. П. је умро 17 априла 1930, а од тога времена туженик ужива његово имање позивајући се на уговор о усиновљењу између њега и пок. П., иако није испунио услове из овог уговора. Тако, на пр., туженик није променио своје презиме. — Како по закону не може бити окрњен закони део деце и како туженик није испунио услове из уговора и пошто туженик неће добровољно да преда тужиљи заоставштину пок. П. тужиља је предложила да суд пресуди: 1) да тужиљи припада право наслеђа на целокупној непокретној и покретној заоставштини њеног оца пок. П. и да јој ову заоставштину преда у својину и државину или 2) да тужиљи припада право наслеђа на половину поменути заоставштине и да јој ову половину преда у својину и државину и накнади јој парничне трошкове. — За доказ својих навода поднела је уверење општине и извод из књига умрлих. — Даље је навела да уговор о усвојењу, и кад би постојао, не може да окрњи њен закони део. Ако туженик и испуњава све услове из уговора о усвојењу, онда њој припада право наслеђа на половини заоставштине пок. П., која вреди 3,600.000.— дин.

Туженик С. Ц. Ч. у одговору на тужбу и на данашњој расправи навео је: Да је захтев тужиље неумесан, јер ако тужиља тражи раскинуће уговора закљученог између њега и пок. П. онда она нема право на раскинуће овог уговора. Тужиља није уговорач, а раскинуће уговора, који је правилно закључен, могу тражити само уговорачи. Ако тужиља тражи допуну наслеђа због окрњења законског дела, онда ни на то нема право пошто уговор у усвојењу, закључен између њега — туженика и пок. П. није акт располагања на случај смрти. Пошто је он једини мушки потомак пок. П., то он једино и може наследити његову имовину. Пошто је уговор о усвојењу потврђен од надлежног суда и пошто се он потписује са презименом Ч. то му није било потребно да врши промену презимена. Иначе заоставштину пок. П. за коју тужилачка страна тврди да вреди 3,600.000.— дин. не вреди више од 100.000.— дин. За доказ својих навода поднео је уговор о усвојењу. Предложио је да се тужбени захтев одбије и да се тужиља осуди на плаћање трошкова по трошковинку који је предложио.

По проведеној усменој јавној расправи Окружни суд је нашао: Туженик Ч. поднетим уговором о усвојењу закљученим између њега и пок. П. и потврђеним од стране неспорних дела судије Нишког прв. суда, доказао је да је између њега и пок. П. закључен уговор о усвојењу. Па како у овом уговору нема никаквих услова и ограничења, то се туженик Ч. усвојен прописаним начином равна рођењу деци усвојитеља П. — §§ 136 и 137 ГЗ и добија сва права које деца имају према својим рођеним родитељима — § 138 ГЗ. Пошто пак по § 410 ГЗ усвојено дете има право наслеђа, а по § 396 ГЗ мушка деца искључују женску, суд је нашао да је у овом конкретном случају право наслеђа целокупне заоставштине пок. П. има једино туженик Ч. искључујући при том тужиљу Ј. — Ценећи навод тужиље, а на име да туженик не може имати право наслеђа, јер није извршио промену презимена, тј. јер није испунио услове из уговора, суд је нашао да питање о томе да ли је посињеник променио презиме (тј. узео поочимово име или не), не може бити од важности за постојање уговора о усиновљењу, па према томе од важности и у овом спору. Јер чак и кад би узимале поочимовог презимена било од утицаја на важност уговора о усвојењу и кад би, у овом случају, било доказано да га усвојеник Ч. није узео, промена презимена каква је потребна по схватању тужилачке стране, ипак није у опште потребно. По Закону о личним именима промена презимена врши се онде где се место једног презимена, на које се има право, узима друго, на које се тек по промени стиче право. Па како по § 138 ГЗ усвојено дете добија и име и презиме својих породитеља, не губећи своје родбине име, суд је нашао да туженик није требао вршити никакву промену презимена да би имао права која му даје уговор о усвојењу. — Суд је најзад нашао да тужиља нема право наслеђа ни на једну половину заоставштине пок. П. због тога што јој је уговором о усвојењу окрњен зак. део. А ово не само зато што се уговором о усвојењу не може окрњити закони део пошто овакав уговор није акт располагања на случај смрти, него и зато што је туженик стекао право на основу уговора са својим поочимом који је могао закључивати колико

год хоће слична уговора а да никога не оштети. Тужилин закони део могао би бити окрњен каквим актом располагања, на случај смрти само онда ако би њен отац пок. П. био без мушке законе деце, па би, нпр. тестаментом или сличним актом, учинио такво располагање својом заоставштином да тужили не би припао ни онолики део у наслеђе колики би јој припао на случај да је отац умро без тестамена."

По призиву тужиоца, Апелац. суд у Београду пресудом од 19 марта 1937 (Пл. 1849) потврдио је пресуду Окружног суда, са разлога: „Не стоји призивни разлог под 1) да је погрешно гледиште првог суда да туженик има право наслеђа на целокупној заоставштини пок. П. искључујући тужилу Ј. рођену кћер и јединицу пок. П. Овај призивни разлог не стоји зато што је првостепени суд правилно нашао, да је пок. П. усинио туженика у смислу § 137 ГЗ и да туженик по §§ 138, 410 и 396 ГЗ као усинијен искључује из наслеђа имовине свога усвојитеља пок. П. његову кћер тужилу Ј. — Призивни разлог, да тужитељица има право на закони део из § 477 ГЗ неоснован је, јер је туженик стекао право на наслеђе усвојеника и на закони део уговором о усиновљењу, а тужилица је тим усвојењем као женски потомак усвојитеља изгубила право наслеђа уопште, па следствено томе и право на закони део, које је право до закључења уговора о усиновљењу имала. — Тумачење призиваоца о наследним правима усвојеника према усвојитељу и његовом законском потомству аналогijом прописа §§ 781 и 148 ГЗ неумесно је пошто о томе у закону постоје изрични прописи. — Призивни навод под 2) да је отац тужилин пред саму смрт оставио опоруку туженику, да тужили преда половину спорне заоставштине, је нов чињенички навод и садржи нов доказ, па их с тога призивни суд није ни узео у обзир — § 576 ГРПП. — Призив и навод под 3) да се окрњење законог дела деци не може извршити усвојењем ни према § 565 ГЗ такође је неумесан јер се пропис § 565 ГЗ не може применити на овај случај. — Најзад призивни навод под 4), да је погрешно гледиште првог суда да туженик може имати право наслеђа пок. П. по сили уговора о усиновљењу, иако није испунио један од битних услова тога уговора, јер је одбио да прими и носи презиме усвојитеља, неумесан је, јер је први суд правилно нашао, да то питање о промени презимена није од битне важности за постојање уговора о усиновљењу, нити је туженик требао вршити промену презимена."

По ревизији тужиоца, Касац. суд у Београду пресудом од 4 новембра 1937 год. Рев. 1186, потврдио је пресуду Апел. суда, са разлога: „Неоснован је ревизиски навод, да је гледиште призивног суда у погледу права наслеђа туженика Ч. погрешно сходно § 477 и § 565 ГЗ и да туженик Ч. као усинијеник пок. П. оца тужилиног, није могао тужилу Ј. као рођену кћер и јединицу да искључи из наследства пок. П. — Ово за то, што јој наведени законски прописи штите закони део, и што се усиновљење равна уговору о наслеђу. Напротив Кас. суд сматра, да је призивни суд правилно нашао, потврђујући пресуду првог суда, да туженик искључује из наслеђа имовине свога усвојитеља његову кћер, тужилу Ј. Ово с тога што по § 138 ГЗ усвојено дете добија сва права свога поочима и помајке, па и наследна и равна се у свему рођеној деци, ако би их поочим или помајка имали. А по § 410 ГЗ усвојено дете има право на наслеђе поочима или помајке. Према томе, а на основу § 396 ГЗ туженик као усинијеник пок. П. искључује из наслеђа његове имовине његову кћер а своју сестру, тужену Ј. Примена §§ 477 и 565 ГЗ у овом спору нема места, јер у овом спору није реч о окрњењу законог дела деци покојниковој, путем тестамена, о чему говори § 477 ГЗ, нити је овде реч о поклону (којим је окрњен закони део деце, о чему говори § 565) нити се усиновљење уопште равна уговору о наслеђу. — Неоснован је и ревизиски навод односно примене прописа § 781 и § 148 ГЗ путем аналогije на конкретан случај: да се уговор о усвојењу има сматрати као уговор на случај смрти, да се усвојење не може вршити на штету трећег лица, да се усвојењем не могу ставити ван снаге бенефиције законг деце из § 477 ГЗ. Ово стога што за усвојење у ГЗ постоје изрични прописи, те се за то на уговоре о усиновљењу не могу путем аналогije применити други законски прописи, па ни § 565 и § 781 ГЗ — § 10 ГЗ. — Неоснован је и ревизиски навод, да призивни суд није узео у обзир призивни навод односно постојање опоруке (да је отац тужени тим оставио опоруку туженику да тужите-

љници да половину спорне заоставштине), јер је позивни суд правилно одбио исти по § 576 од. II ГРПП као нов навод у позиву. — Ревизиони навод, да је погрешно гледиште позивног суда у погледу права туженика на наслеђе иако је одбио да прими и носи презиме усвојитеља, — неоснован је са истих разлога, са којих је и позивни суд овај навод одбио, а на име да промена презимена није по закону од битне важности за постојање уговора о усиновљењу.”

(Пресуда Касац. суда у Београду, Рев. 1186 од 4 новембра 1937 г.).

Јован Д. Смиљанић

Примедба. — Овој одлуци са гледишта догматичког тумачења закона не може се ништа применити. Али сматрамо да је овакво буквално тумачење закона врло несоцијално и да је несумњиво Касац. суд у Београду, који је у низу пресуда показао своју социјалну оријентацију у уклањању правних анахронизма, могао доћи до закључка да се осигура закони део рођеној деци и умањи важност законодавчеве фикције о адопцији (*natura imitatur*), тим пре што је питање разлике текста српског (неограничење адопције због тога што адоптант има деце) и аустриског (рођена деца искључују могућност адопције) оставило живе трагове у гледању на правилно схватање значења закона (н. пр. гледиште г. проф. д-р Драгољуба Аранђеловића). С тога Касац. суд је могао, путем примене теорије злоупотребе права, да испита случај, а не да *pur et simple* пређе преко несоцијалног факта да родитељи могу искључити иначе незаштићену женску децу из наслеђа усвајањем туђег мушкарца, оставивши женску децу без наследних права уопште. Али, понављамо, ако се ствар посматра са догматичке и егзагетичке методе не може се оспоравати да су одлуке сва три суда сагласне буквалном значењу текста. — Ова одлука је доказ потребе да се у најкраћем времену реформише правни положај жене уопште и у наследном праву напосе.

Милан Бартош

О НАДЛЕЖНОСТИ РУДНИЧКОГ ВЕЋА ЗА СПОРОВЕ О ПРИНАДЛЕЖНОСТИ РУДАРСКИХ СЛУЖБЕНИКА

У Архиву за март ове године г. Адам Лазаревић приказао је једну одлуку Беог. апел. суда по питању надлежности рударског већа окружног суда за спорове око припадности рударских службеника. Мислимо да ће за читаоце Архива бити од интереса да о овој ствари чују и друго мишљење, у толико пре што су коментари нашег парничног поступка врло шути о овом питању, тако да у њима правник — практичар не може ништа више наћи од обичног преписа текста закона.

Пре свега за решење овога питања потребно је проучити односне прописе закона о овој материји и довести их у међусобну везу са осталим прописима о надлежности. Спорно питање треба да реши § 48 ГРПП, који врши разграничење материјалне (стварне) надлежности између појединих судова. А овај пропис у своме првом ставу наређује да пред рудничка већа окружних судова долазе спорови, који се тичу рудокопње, у колико по § 44 Бр. 1, 3, 4, 5 и 6 не спадају у круг рада средских судова. То је т.зв. општа стварна надлежност и зато разграничење није још потпуно. Стога је § 48 став II предвидео још и искључиву стварну надлежност рудничког већа за спорове који се тичу рудокопње. Према томе, кад оставимо спорове из искључиве надлежности средских судова из § 44 тач. 3, 4, 5 и 6, као и спорове који се тичу рудокопње, а чија вредност не прелази 12.000.— дин. (§ 44 тач. 1), онда сви остали спорови који се тичу рудокопње долазе пред рудничко веће окруж. судова. Али и код ових спорова потребно је чинити разлику на оне који истина спадају у надлежност рудничког већа, али је допуштен и друкчији споразум странака о надлежности, и на оне спорове о чијој надлежности није допуштен споразум странака, јер такви спорови спадају у искључиву надлежност рудничког већа. Према томе упоређењем спорова о којима говоре став I и II § 48 ГРПП излази да су спорови из става II специфично рударски спорови и тичу се у ствари само односа који произлазе из

рударства, док спорови из става I не морају бити специфично рударски спорови, али произилазе из рударског пословања, те их можемо назвати рударски спорови по конекситету. То би био случај, да наведемо само примера ради, кад би противу рударског предузећа подигао тужбу трговац за продати материјал потребан предузећу ради подизања радничких барака; или тужба пекара за продати хлеб који је предузеће продавало својим радницима; или тужба ковнице која је предузећу израдила и продала жетоне (тантузе) који су у предузећу радницима замењивали новац при њиховим куповинама у кантини и др. Дакле, то би био случај, да се послужимо аналогном, предвиђен у § 47 став I тач. 1 ГРПП.; пред трговачко веће спада и тужба противу трговца, а ако посао из кога потиче спор није трговачки посао за обе стране.

Ово разликовање спорова на специфично рударске и оне који су то само по конекситету одлучно је за питање које смо поставили. Док је код првих спорова искључена могућност споразума странака, те такав спор увек има да решава рудничко веће (§§ 101, 335 и 571 тач. 3 ГРПП.) код ових других је могуће да и општи зборни првостепени суд (веће окружног суда) буде надлежан, па да чак и срески суд може каткад да реши спорну ствар. То ће бити увек случај, ако суд није већ сам по § 45 ст. I одбацио закључком тужбу, ако су се странке упустиле у расправу спора, а пропустиле су истаћи на првом рочишту приговор надлежности — § 335 ст. II у вези § 101 ГРПП. У таквим случајевима обично веће окружног суда одлучиће као надлежно о спору, те ни по правном леку питање његове ненадлежности не може се поново истаћи. Напротив, код спорова који спадају у искључиву надлежност рудничког већа, виши суд и по правном леку, као и по службеној дужности (§ 573 тач. 3) може поново испитивати надлежност првостепеног суда и укинути пресуду као и цео поступак ако нађе да је спорна ствар спадала у надлежност рудничког већа.

Овако, као што смо горе изложили закон је решио разграничење стварне надлежности између разних судова на једном и истом судском подручју. Међутим, кад је у питању месна надлежност, онда се она просуђује прописима треће главе парничног поступка, односно по §§ 61—101 ГРПП. Она не задаје никакве тешкоће, а нарочито с обзиром на § 100 ГРПП, који даје право тужиоцу да бира између више месно надлежних судова онај који му највише одговара. Али ипак питање избора месно надлежног рудничког већа поставља тешкоће кад се узме у оцену одредба § 15 Зак. о уређењу редов. судова (ЗУРС), по којој „окружни судови у седишту апелационих судова воде рудничке књиге и врше рударску судску власт у питањима рудника за цело подручје апелационог суда, у колико то није у надлежности других судова“. — Беогр. апел. суд у приказаној одлуци тумачио је вршење рударске судске власти у вези са рудничким књигама као општу стварну надлежност у споровима који се тичу рудокопље. Међутим, по нашем схватању то не би било тачно, јер вршење рударске судске власти у вези са рудничким књигама, није исто што и општа стварна надлежност рудничког већа за спорове који се тичу рудокопље. Окружни суд у седишту Апел. суда вршиће рударску судску власт само у вези са рударским законом и рудничким књигама, т.ј. он ће бити за руднике и рудна поља пре свега оно што је срески суд за земљишне књиге (чл. 63 и 66 Рудар. закона) затим вршиће извесне функције судске власти које су у вези са надзором судским над рудницима, као што је на пример завођење у рудничке књиге уговора и статута друштва (чл. 71 РЗ). То дакле није надлежност редовних судова, који суде о споровима (§ 1 ГРПП, јер као што вели Pollak*) долазе пред рудничко веће само они сподобљања рударског већа, односно окружног суда у седишту Апел. суда. Да је ово тачно види се и по самом § 15 односно његовом другом ставу који предвиђа исто тако да ће окружни суд у Београду водити централну земљишну књигу железница и јавних канала за целу земљу, што је у сагласности са чл. 1 и 10 Закона о баштинским железничким књигама од 9. I 1899 год. (Збор. 54 стр. 36). То утврђује да ова надлежност из § 15 ЗУРС (да је назовемо специјална месна надлежност), не може бити одлучујућа кад је у питању општа стварна надлежност рудничког већа из § 48 ст. I ГРПП, већ

*) Pollak R., System des österreichischen Zivilprozessrechts, I Teil, S. 277.

можда онда кад је у питању искључива стварна надлежност из § 48 ст. II ГРПП, јер као што вели Pollak* долазе пред рудничко веће само они спорови који се односе на рудокопњу и регулисани су у рударским законима. Да је ово тачно и да пред рудничко веће не долазе сви спорови који се односе на рудокопњу, па према томе да не долазе ни пред окружни суд у седишту апел. суда, најбољи је доказ тај што баш § 48 ст. I један велики део спорова издваја из надлежности рудничког већа и ставља их у надлежност средњих судова. То су пре свега сви спорови о имовинско-правним захтевима, чија вредност не прелази 12.000.— динара, а не спадају у оне спорове из § 48 ст. II, затим (да наведемо само још једну врсту) спорови између поседника рудника и код њих запослених мајстора, помоћника, радника или шегрта, без обзира на вредност спора.

Све ово доказује да пред окружне судове у седишту апел. суда не могу доћи сви они спорови који се тичу рудокопње, већ само они код којих је у питању вршење рударске судске власти, а то су пре свега спорови за чије је извиђање и пресуђење предвиђена искључива надлежност рудничког већа по § 48 ст. II, а затим све оне ствари које не претстављају суђење о споровима, већ неку врсту ванпарничног деловања суда у рударским стварима.

Према томе, и спорови између службодавца и службопримаца око припадности не долазе у искључиву надлежност рударског већа, нити имају какве посредне или непосредне везе са рудничким књигама да би њихово концентрисање код окружног суда у седишту апел. суда било потребно. (Оставимо на страну ниже особље у руднику, о томе говори § 44 тач. 6 ГРПП). Службени односи између поседника рудника (службодавца) и њиховог вишег помоћног особља (чиновника и пуномоћника) о којем говори § 324 Закона о радњама (= ЗР) нису регулисани у рударском закону, већ у ЗР, који се односи на то особље, мада рударска предузећа не потпадају под ЗР § 1 ст. II тач. 2 и § 433 овога закона. Зато ове спорове има да суди према вредности спорног предмета онај средњи или окружни суд у рудничком већу, који је по § 61 и 62 ГРПП месно надлежан, без обзира на одредбу у § 15 ЗУРС. Јер не можемо узети да је законодавац хтео да отежа положај и тужиоца и туженика и да их за спорове, који се не тичу односа специјално уређених РЗ нити имају какве везе са рудничким књигама, упућује на један за њих може бити врло удаљен суд у седишту апел. суда. Принцип економичности судског пословања био би тешко повређен оваквим решењем ствари, а да за то нема никакве стварне потребе. А из оваког решења произашла би још једна нелогична последица, а то је да би код нас постојала рудничка већа само у седиштима апел. суда. А то законодавац свакако да није хтео, нити то произилази из § 15 ЗУРС, како то тумачи Апелациони суд. Зато налазимо да су за спорове око припадности рударских службеника, ако то није случај из § 44 тач. 1 и 6 ГРПП, надлежни окружни судови у свом рудничком већу, који су по § 61 и 62 ГРПП месно надлежни за туженика.

Изван Д. Петковић

НИЈЕ ДОПУШТЕНА РЕВИЗИЈА У СПОРУ ИСПОД 5000.— ДИН. У СЛУЧАЈУ § 596 Ст. IV ГРПП АКО ЗАКЉУЧАК ПРИЗИВНОГ СУДА КОЈИМ ЈЕ БИЛА УКИНУТА ПРВА ПРЕСУДА ПРВОСТЕПЕНОГ СУДА НИЈЕ САДРЖАВАО НИКАКВО ПРАВНО СХВАТАЊЕ, ВЕЋ ЈЕ НАЛАГАО ДОПУНУ ИЗВИЂАЊА

У спору Драгослава П. противу Радисава М., због дуга од кирије у суми од 4.500.— дин. Касациони суд је одбацио ревизију тужене стране као недопуштenu, а са ових разлога: „И не испитујући пресуду призивног суда у смислу § 598 ГРПП поводом ревизије туженика, Касац. суд је нашао: да је призивни суд прву пресуду првог суда од 13 октобра 1934 г. закључком својим од 5 априла, 1935 г. укинуо на основу § 590 т. 2 ГРПП. да би први суд могао поступити по свом ранијем доказном закључку да се испита као сведок Рашић, пошто није могао доцније одлучити да нема места испиту овога сведака. Исто тако да изведе доказ преслушањем странака, пошто тужилац није поднео несумњиве доказе о томе да је закључио уговор о закупу са управитељем стечајне масе. И најзад, суд је дужан да спреседе изнова цео посту-

пак у смислу § 508 ГРПП, пошто је члан суда измењен. — Поступајући по овом закључку први суд је спровео доказни поступак и саслушавши тужиоца као странку под заклетвом донео је пресуду којом је као и ранијом пресудом осудио туженика на плаћање дуга од кирије. Ову пресуду првога суда по призиву туженика призивни суд је потврдио. — Према овоме, а с обзиром на наређење § 596 ст. IV ГРПП, противу ове пресуде призивног суда није допуштена ревизија пошто је вредност спорног предмета испод 5.000.— динара. Како закључак призивног суда од 5 априла 1935 год. не садржава никакво правно схватање које би на основу § 593 ст. 2 ГРПП, било обавезно за први суд и по којему би први суд морао поступити, пошто у закључку није задржано извршење до правноснажности у смислу § 613 т. 3 ГРПП, већ је овим закључком наложена првом суду само допуна извињања, то се у конкретном случају не може применити § 596 ст. 4 ГРПП, већ се допуштеност ревизије има ценити по § 596 ст. 3 ГРПП. Како је призивна пресуда потврдила пресуду првога суда, а вредност спорног предмета не прелази 5.000 динара, то противу призивне пресуде није допуштена ревизија. — Стога Кас. суд на основу § 607 ГРПП одбацио је по службеној дужности ревизију туженика.

(Закључак Касац. суда у Београду, Рев. 1680/36 од 20 августа 1937 г.).

Иван Д. Петковић

ПАРНИЧНА СПОСОБНОСТ. — ИМЕНОВАЊЕ АУКТОРА ИЛИ НЕДОСТАТАК ЛЕГИТИМАЦИЈЕ

Срески суд у Струзи у правној ствари тужиоца Т. М. противу Ч. Д., због својине и права службености, одлучујући о приговору туженика у погледу недостатка стварне пасивне легитимације, истакнутог на усменој спорној расправи, донео је закључак, којим је удовољио приговору тужене странке о недостатку пасивне легитимације и поступак по овој правној ствари обуставио је. Суд је дао следеће образложење: Тужилац у тужби и на усменој спорној расправи престао је, да је тужена Д. Ч. на његову интервенцију у 1936 г. порушила један свој зид, који је био склон паду и који се налазио до његовог дворишта, и потом исти изнова саградила, захвативши том приликом од његовог дворишта простор од 20 см.; да је на овом новом зиду оставила два прозорчића — отвора ка његовом дворишту, као и да је стреју са истог надвела над његовим двориштем, иако на све то није имала право. — Тужена Д., не упуштајући се у расправу по главној ствари, истакла је приговор недостатка стварне пасивне легитимације, наводећи да она у овом случају не може бити тужена, јер да она не само да није сопственик куће у којој станује, па према томе и спорног зида, око кога се води спор због права својине и права службености, већ да је својина њеног рођеног брата В. Ч. по основу наслеђа од оца, а да она у братовљеној кући станује као закупац од смрти свога мужа, покојног Б. Д. Са ових разлога и са разлога што она није пуномоћник свога брата В., који се сада налази у Америци, ма да је она лично подигла зид око кога се води спор, сматра да она није права странка. — С обзиром на истакнути приговор недостатка стварне пасивне легитимације, суд је у смислу § 253 од. I ГРПП донео закључак да се расправа по овој правној ствари најпре ограничи на питање стварне легитимације. Затим је извео доказ саслушањем странака, ради утврђивања правог сопственика спорне куће, односно спорног зида. — Потом је Суд, поводом истакнутог приговора о недостатку пасивне легитимације, нашао: да је истакнути приговор основан, те да тужба није подигнута противу праве стране. Овако је Суд узео по томе, што се питање да ли коме припада активна или пасивна легитимација цени само према материјалном праву, дакле овај приговор није чисто процесуалан, већ мериторан уз главну ствар. Па како је саслушањем тужене Д. као странке утврђено да она није сопственик спорног зида, којим је према наводима тужбе захваћен и извршан простор земљишта тужиоцевог и којим су прибављене службености стреје и вида, већ њен брат В. Ч., као и да она у кући станује као закупац и да је градњу зида извршила без икаквог овлашћења од свога брата, то онда тужбени захтеви о праву својине и праву службености из § 336 ГЗ нису се ни могли с правом истицати противу тужене. — Навод заступника тужиоца да се истакнути приговор ту-

жене има сматрати као именоване претходника, те како је исти сходно § 123 ГРПП доцкан истакнут да се извиђање спора настави са туженом, — немесан је, јер се приговор недостатка легитимације овде не јавља као именоване ауктора, већ као самостално одбранбено средство, које се као такво једино и може на усменој расправи расправљати, а никако раније. — Са изнетих разлога и применом § 253 ГРПП обустављен је поступак по овој правној ствари.

По благовремено изјављеном рекурсу заступника тужиоца, Окружни суд у Охриду закључком Пл. 75/37 поништио је закључак Среског суда у Струзи П: 8/37, са разлога: „Рекурент напада закључак Среског суда којим је удовољено приговору тужене стране о недостатку пасивне легитимације тужене стране и поступак по овој правној ствари обустављен, а са разлога: да овде није случај неспособности бити парничар из § 107 и 108 ГРПП већ да се овде појављује случај именоване ауктора — § 123—125 ГРПП. Са изнетих разлога предложио је да се нападнути закључак Среског суда поништи. — По оцени рекурсних разлога и предлога рекурсни је суд нашао да су рекурсни разлози основани, а да нападнути закључак није правилан и на закону основан. Ово због тога што се из тужбе види да је тужилац тужио Д. Ч. а ничим није доказао да она нема способности да буде парнична странка на што је суд позван да пази по званичној дужности у см. § 107 и 108 ГРПП. То што је тужена навела да кућу не држи у своје име већ да ту станује под кирију коју јој је дао њен брат В., не може се узети да се она овим приговором може опирати упуштању у ову парницу, јер је требала благовремено поднети суду поднесак у три примерка, као што то прописује § 123 ГРПП и именувати ауктора, па како она то није учинила то је Срески суд био дужан спор расправити између парничара.“

Оваква различита схватања потребно је изближе расмотрити и у тачине оценити које је од њих на закону основано, јер правилан одговор на постављено питање, да ли је у конкретном случају реч о именовању ауктора или о недостатку пасивне легитимације, који се приговор једино може истаћи на усменој расправи, од велике је важности за практичну примену закона.

Налазим да је гледиште Среског суда сасвим правилно и на закону основано како са разлога изнетих у његовом закључку, тако са следећих разлога: Ма да наш нови ГРПП нигде изричито не говори о пасивној легитимацији, као самосталном одбранбеном средству, ипак њу треба разликовати од парничне способности и одвојити од именовања ауктора.

На име, позивање или пропуштање именовања ауктора сматрам да је без икаквог правног дејства на одлуку о питању пасивне стварне легитимације. Ако туженик није пасивно легитимисан, онда није потребно да се позива на претходника, већ може директно тражити да се тужба одбије и поступак обустави због непостојања стварне пасивне легитимације. Туженик по § 123 ГРПП именовање претходника предузима не ради тога што није пасивно легитимисан, већ једино због тога што он хоће да избегне сваку материјалну одговорност према претходнику и да без одобрења тужиочева препусти ауктору даље вођење спора, који је са гледишта материјалног права једино и заинтересован као тужена странка. Дакле, ако је именовање претходника на своме месту.

Са изложеног сматрам да становиште Окружног суда није на закону основано. Ово и стога, што ако туженик и пропусти именовање ауктора— претходника, свим тим још није лишен одбранбених средстава, која у виду разних приговора може истаћи на усменој расправи, а међу којим одбранбеним средствима, односно приговорима слада и позивање на недостатак стварне пасивне легитимације.

Штета је, што Окружни суд, доносећи свој закључак, није наложио да се поступак настави по правноснажности истог, већ је наложио да се поступак одмах настави, јер би у првом случају могли да видимо и гледиште Касационог суда, а овако не.

Ставра Филипчевић

Примедба. — Сматрамо да је срески суд у праву. То диктује зависност процесног права од материјалног. Осим тога то тражи и процесна економија. Способност бити странка из §§ 107 и 108 ГРПП не треба схватити

само као општу способност бити титулар права, него и као посебну способност за учествовање у датом спору. Ту би редовним судовима требало да послужи за пример схватање Државног савета, који, — пре улажења у спор — испитује заинтересованост субјеката у спору, њихову легитимацију за конкретни спор. Иначе даје се могућност вексаторним тужбама (тужбама из обести) и бесциљно се преоптерећују судови тужбама и пресудама без стварне правне важности, јер пресуда претставља правну снагу само помоћу странака, које су учествовале у поступку. Недостатак изречног прописа у Клајновом поступку, разлике између способности бити странка уопште и способности бити странка у одређеном спору (стварна легитимација) био је повод тешкоћама и у аустријској јудикатури). Види Најман, Коментар, I, стр. 224 — превод Грегочића). Сматрамо да би општи интерес био да Касац, суд ово питање расправи у духу горње одлуке средског суда. (Ближе о стварној легитимацији видети у једном одличном чланку г. судије Миленка Гилића у подгоричком часопису „Правни зборник“, март—април 1938 г.).

Милан Бартош

МОГУ ЛИ НЕСУПРУЗИ ЗАКЉУЧИВАТИ УГОВОР О НАСЛЕЂИВАЊУ? (NE PROCEDAT IUDEX EX OFFICIO)

В. М. навео је у тужби и на расправи да је са својом мајком сачинио уговор о наслеђивању, по коме је он једини њен наследник, али да његове сестре, упркос постојећем уговору, траже да наследе своју мајку на равне делове с тужиоцем по тестаменту умрле им мајке. За доказ својих тврђења поднео је уговор о наслеђу и тражио да суд утврди да он има прече право наслеђа по поменутом уговору од сестара као наследница по тестаменту. Тужена страна у одговору на тужбу и на расправи навела је да су тужбени наводи неистинити и да не одговарају стварном чињеничком стању. Поднети уговор није истинит, фиктиван је. У смислу донесеног доказног закључка изведен је једини доказ читањем уговора о наслеђивању, који је странкама показан. Тужена страна оста при наводима раније датим.

За овим је следовала пресуда којом је тужилац одбијен од тражења. У образложењу исте суд је навео и то да је тужена страна указала на ништавост уговора о наслеђу као уговора који није допуштен између мајке и сина, иако се из списка такав навод тужене стране не види. Полазећи од таквог приговора тужене стране, суд првога степена навео је следеће: „У конкретном случају појавило се спорно питање о томе да ли је по прописима Грађ. законика допуштено уговарање о узајамном наслеђивању између мајке и сина. Расматрајући најпре ово питање као претходно, суд је констатовао да се о уговорима о наслеђу говори у глави X., у којој је реч „о тестаменту или завештању“, и у глави XVIII. ГЗ, у којој је реч „о уговорима брачним“. У оној првој глави налази се свега један пропис — § 425 који се односи на то питање. По налажењу суда овај пропис садржи једно опште правило и законодавац је њиме хтео рећи само то да поред законског и тестаменталног наслеђивања постоји и уговорно наслеђивање. Која пак лица и у каквој форми могу сачинити овакав уговор, речено је у § 780 ГЗ. По њему само муж и жена могу пуноважно закључити овај уговор и то у форми прописаној за тестаменте. Да § 780 има овакво значење, суд закључује из тог факта, што поред овог прописа и §§ 781 и 783 говоре такође о природи уговора о наслеђивању и о њиховим особеностима уопште, тј. у овој глави, „о уговорима брачним“ детаљно је расправљено питање о уговорном наслеђивању. Па кад се у овој глави налази седиште ове материје одн. спорног питања, онда се оно има и решити у смислу § 780 ГЗ. — Уосталом, институција уговорног наслеђивања пренета је у ГЗ из његовог изворника, из аустр. ГЗ, који допушта уговорно наслеђивање само између мужа и жене, па је суд имао и то у виду приликом тумачења напред наведених прописа. Да је наш законодавац хтео да отступи од свог изворника у погледу спорног питања, он би то изречно рекао, тј. наредио би да сва лица могу закључивати наследне уговоре, а не само муж и жена. Међутим, ГЗ не садржи тако изречан и одређен пропис. Дакле, погрешно је тужиочево тумачење § 425 у в. § 780 ГЗ по коме су на закључивање уговора о наслеђу овлашћена, поред мужа и жене, још и

друга лица, јер кад би се § 425 ГЗ тумачио дословце, изишло би да та лица могу уговор закључити и усмено (тј. да су та лица у погледу форме помешног уговора привилегисана према мужу и жени, који уговор морају закључити у форми тестаментa). Суд пак налази да законодавац није желео нити хтео да у погледу овог уговарања стави у гори положај мужа и жену, јер је разумљиво да се уговарање о узајамном наслеђивању допусти и олакша и у погледу форме најпре мужу и жени, који по правилу своје имање заједнички и теку. Из свега реченог излази да се § 425 ГЗ не може тумачити буквално и тражити његов смисао из самих речи, већ се он мора довести у везу с осталим прописима, који регулишу материју о наследним уговорима, и тек тако се долази до правог значења овог прописа који му је суд и дао — § 8 ГЗ. Па како је према изложеном уговор о наслеђу допуштен само између мужа и жене, онда је уговор, који је тужилац сачинио са својом мајком ништав. Као такав не производи никакво правно дејство, услед чега тужилац није оваквим уговором доказао да је пречи у праву у наслеђу заоставштине своје мајке од својих сестара, које своје право заснивају на тестаменту пок. им мајке“.

По призиву тужилачке стране Апел. суд у Београду донео је закључак којим је пресуду првога суда укинуо и списе вратио првome суду, да по правноснажности закључка поступак настави. Образложење је следеће: Када је тужена страна у одговору на тужбу порекла истинитост уговора о наслеђивању на који се тужилац позива, и када је тужена страна на рочишту од 11 новембра 1937 г. остала при наводима у њему — одговору, онда је суд погрешно што је, не упустивши се у оцену тога приговора аутентичности уговора, расправио спор одмах у погледу питања могућности закључења таквог уговора између мајке и сина, које питање суд првога степена решава у негативном смислу. Апел. суд налази да је гледиште првога суда по питању уговорног наслеђивања противно закону, јер не стоји његово нахођење да је узајамно уговорно наслеђивање могућно само међу супрузима. Овакво налажење првога суда погрешно је због тога што питање узајамног уговорног наслеђивања регулише пропис § 425 ГЗ, који у овом погледу не чини никакво ограничење, а то што је исто питање за супруге регулисано прописом § 780 ГЗ, у глави која говори о брачним уговорима, и што је ту прописано да тај уговор међу супрузима мора бити у облику тестаментa, никога не значи да уговор о узајамном наслеђивању између других лица није допуштен, — како то први суд погрешно налази. Према томе, суд првога степена прехитрио је с доношењем одлуке о главној ствари, те је требало да прво расправи питање истакнуто у погледу истинитости употребљене исправе, па да тек потом расправи питање садржине њене, тј. питање о праву које би проистичало из те исправе.

Леон А. Амар

КУМУЛАЦИЈА БАГАТЕЛНИХ СПОРОВА

— Ако се тужбени захтев састоји из више тражења заједничког правног основа, а ова тражења не прелазе вредност од 500.— дин. онда није допуштено здружење, и ненадлежност среског суда не може уклонити споразум странака — § 101 ст. III ГРПП —

У правној ствари С. Н. противу Г. М. због 910 динара, — тужилац је у тужби (П. 5661/35) поднетој среском суду за град Београд престаио следеће стање: да му је тужени остао дужан од узете робе дин. 910.— и да му ову суму ни до данас није платио, те стога предлаже да га суд осуди на утужени износ. Међутим, тужилац је доцније у току расправе изменио чињеничке наводе из тужбе у томе, што је навео да му тужени дугује утужени износ али да тај дуг потиче и то: 1) 334 дин. на име узете робе на кредит 2) 330 дин., датих туженику на зајам и 3) 300 дин. коју је суму тужилац дао С. Т. за рачун туженика а на име његовог дуга за узети шпорет. Тужена страна оповргла је наводе тужбе, позивајући се на застарелост за дуг од узете робе.

Срески суд за град Београд пресудом П. 5661/35 од 25-II-936 осудио је туженика да плати износ од 630 дин., а од већег тражења одбио пошто је исто застарело. Како разлози ове пресуде нису интересантни за овај случај то их нећемо ни износити.

По благовремено изјављеном призиву тужене стране окружни суд за град Београд закључком Пл 424/36 од 15 јуна 1936 укинуо је побijeну пресуду као ништавну и поступак који јој је претходио, а тужбу одбио. Образложење је ово: „Из парничних списа се види да тужилац истиче према туженику тужбени захтев за наплату износа од 334 дин. за издату робу туженику, 330 дин. датих туженику на зајам и 300 дин. на име регреса за исплату јемства за туженика. Према томе, тужилац у овоме спору истиче више тужбених захтева противу истог туженика, који се не оснивају на истом чињеничком и правном темељу и како за сваки од ових захтева није надлежан редован средски суд већ општински суд — § 6 срп. ГСП., чл. 15 Уредбе о убрзању рада код средских и иследних власти, у в. чл. 7 У. зак. за ГРПП, здружење ових тужбених захтева је недопуштено — § 322 ГРПП. Како пак општински судови нису редовни грађански судови у смислу § 1 ГРПП., то је првостепени суд расправљао и одлучио о ствари по којој није допуштен редовни правни пут, чиме је повредио формални закон (§ 571 ГРПП). Утврдивши ово, призивни суд је по службеној дужности — § 565, бр. 7 ГРПП, на основу наведених прописа, и §§ 567 и 572 ГРПП донео ову одлуку:

Касац. суд у Београду закључком Рек. бр. 511/37 од 22 новембра 1937 год. потврдио је закључак призивног суда са следећих разлога: „да је рекурс тужиоцев неоснован, јер као што је призивни суд утврдио, тужбени захтев састоји се из више захтева којима није исти правни основ. Према томе, правилно је призивни суд овде применио § 322 ГРПП, пошто ниједан од ових правних захтева не прелази у новцу суму од 500 дин., да би био за сваки поједини захтев надлежан средски суд § 44 т. 1. ув. § 543 ГРПП., већ је за сваки поједини захтев надлежан општински суд, (чл. 7 Ув. зак. од 9-VII-930 г. у вези чл. 15 Уредбе о убрзању рада код суд. и иследних власти). У таквим случајевима није допуштено здружење, па је зато правилно призивни суд одбацио по службеној дужности тужбу тужиоца, пошто ова ненадлежност средског суда не може се ни споразумом странака изменити (§ 101 ст. III ГРПП) Ова потврда прописа о надлежности преставља разлог ништавости по § 571 т. 3. ГРПП, на који је призивни суд правилно по службеној дужности мотрио. Само је призивни суд погрешно изрекао да се тужба одбија, уместо одбације што се овим исправља.“

(Закључак Касац. суда у Београду, Рек. бр. 511/37 од 22 новембра 1937 године).

Драг. Д. Герасимовић

СМЕТАЊЕ У ПОСЕДУ

— Сусед, подизањем на своје земљишту ограде од дасака у саму новоподигнуту двоспратну кућу, да се из куће не би могло гледати у његово двориште, сметао је власника зграде у поседу зида зграде и поседу права службености осветљавања, употребе ваздуха и изгледа зграде. —

Тужилачка страна је навела да је у току 1937 године подигла двоспратну зграду са приземљем у улици Принца Ђорђа бр. 16 у Г. и то тачно према издатој дозволи и грађевинском плану. У времену од 24—30 новембра 1937 г. тужени је подигао на своје земљишту али уз саму зграду ограду од дасака која прелази висину зграде и тиме одузео потребну светлост, ваздух и изглед зграде. Сем тога са тих дасака када киша пада влажи зид услед чега се исти упропашћава и кућа постаје нехигијенска. Предложила је да се по изведеним доказима коначним закључком констатује сметање поседа зида и права службености осветљавања, употребе ваздуха и изгледа зграде, затим забрани туженику свако даље овакво и слично сметање наведених права и наложи да подигнуту ограду поруши под претњом извршења.

Тужена страна је навела да у њеној радњи што је подигла ограду од дасака на своје земљишту нема чина сметања тужиоцевог поседа; уколико би зид киснуо од ове зграде, ни ту нема сметања поседа, већ би могло постојати само питање накнаде штете. Зид тужиоцев код кога је ограда подигнута није зид зграде већ оградни зид, подигнут на отвореном простору, који и иначе није заштићен од кише. Право кућне службености тужилачка страна није до-

казала, те ни у погледу службености осветљавања, употребе ваздуха и изгледа нема сметања поседа.

Потом је срески суд у Гостивару коначним закључком П-269/37 усвојио тужбени захтев уз образложење: Признањем парничара — § 362 ГРПП утврђено је, да је туженик на своме земљишту, ивици свога дворишта, уз саму зграду тужиога подигао дрвену ограду од дасака. Судским увиђајем је утврђено, да је том оградом закљоњен изглед поменуте зграде, да је осветљавање зграде и употреба ваздуха са јужне стране, на којој се налазе прозори зграде, спречено, јер је ограда подигнута преко висине зградине терасе изнад заведенијег видика те нема изгледа са зградине терасе на јужну и делом на западну страну. Поред тога судским увиђајем је констатовано, (баш у време увиђаја падала је киша) да се кишне капљице приликом падања кише одбијају са поменуते ограде и наквашавају зид зграде. Мишљењем вештака М. М., дипл. грађевинског техничара, утврђено је да се зид наквашава у већој мери од обичног наквашавања када не би ограда постојала, а исто је вештак потврдио, да је подизањем ове ограде спречено осветљавање, проветравање и изглед зграде. — Суд налази да је тужилац у фактичком поседу зида и да је тужена страна сметала тужиоца у поседу истога, јер се подизањем ограде зид наквашава у већој мери него када ограде не би било, што значи да је радњом туженика повређена правна сфера мирне и фактичке државине зида тужиоцевог. Даље суд налази, да је тужилац и у фактичком поседу службености: осветљавања, употребе ваздуха и изгледа — § 337 т. 10 и 11 ГЗ, јер је неоспорно да је тужиочева зграда већ била подигнута у својој садашњој висини и да је после тога туженик подигао ограду, дакле када је тужилачка страна већ била у фактичком поседу наведених службености. Суд се није упуштао у право тужиоца на ове службености, јер томе у овом поступку нема места у смислу § 551 ГРПП, већ се у овом поступку имало утврдити: фактичка државина, чин сметања и благовременост тужбе, што је према наведеном и утврђено. — Иако се на јужној страни зграде, у приземљу, налази оградни зид између зграде и подигнуте ограде, који је висок до два метра, ипак су самој згради одузете наведене службености, јер ограда прелази оградни зид својом висином и заклања целу јужну страну зграде и прелази висину исте како је наведено. — Туженику је стајала могућност да тужбом за утврђење докаже, да тужилац нема права на ове службености те да је он овлашћен подићи спорну ограду. Сем тога могао је и у административном поступку за издавање грађевинске дозволе за грађење предметне зграде у смислу Грађевинског законика ставити приговоре на дозволу, што он није учинио према извештају Општине гостиварске бр. 8593 од 23 децембра 1937 г. из којег се види да је за издавање грађевинске дозволе тужилачкој страни за подизање предметне зграде била расправа у смислу § 89 Грађевинског законика, да је на исту позван и присуствовао туженик који није ставио никакве приговоре. — Противу овога коначног закључка тужена страна је благовремено поднела рекурс Окружном суду у Тетову и предложила да се рекурс уважи, побијани кон. закључак укине са разлога: што је тужбени захтев у супротности са постављеним принципом „ио своје право ужива никога не вређа“, затим са правом својине према коме се захтев појављује као изузетак који се према § 214 ГЗ никада не претпоставља, већ се увек мора доказати. Отуда је и тужилачка страна имала доказати постојање — егзистенцију у тужби наведених службености, а то није учинила. Без сумње да тужена страна има право подићи на своме месту уместо тарабе исту грађевину као и тужилачка страна, дакле нешто веће, те отуда може и тарабу као нешто мање што претставља искоришћавање свога права у мањем обиму. Погрешно суд налази да је тужена страна требала тужбом за утврђење да доказује непостојање права службености, као и то да је у поступку за издавање грађевинске дозволе, требала да стави приговоре, јер тужена страна ништа не спори тужилачкој што би се њене нове грађевине тицало да би овде имало места примени чл. 30 УГРПП. — Међутим, Окружни суд у Тетову закључком Пл.-7/38 потврдио је коначни закључак среског суда не уваживши рекурс тужене стране усвајајући разлоге првостепене одлуке и истичући да се у питање: да ли је тужилачка страна имала право на државину зида односно зграде и службености светлости, проветравања и изгледа, односно да ли је туженик имао права подизати ограду — тарабу на

свом земљишту — суд се није могао упуштати, јер се расправа по тужби за узнемиравање поседа у смислу § 551 ГРПП ограничава само на претресање и доказивање чињеница последњег стања поседа и насталог сметања а искључено је свако претресање права на посед, о наслову, поштењу или непоштењу поседа.

Митар Д. Томанић

ДУЖНИК ЈЕ ОБАВЕЗАН ДА СЕ КОРИСТИ ПРЕМА СВИМА ВЕРОВНИЦИМА УРЕДБОМ О ЛИКВИДАЦИЈИ ЗЕМЉОРАДНИЧКИХ ДУГОВА

Окружни суд у Ш. по депозитној ствари С-ћа Ж. и осталих из Б. донео је на дан 22-XII-1936 г. закључак: 1) Да се из депозита у Дин. 16.361.10 са нараслим интересом који припада С-ћима М, С, П и И. из Б. исплати: 1) Суду на име таксе; 2) Пореској управи на име дужне порезе; 3) Општини на име дужне прирезе; 4) М. Н. из Б. Дин. 588.— као 50%-ни износ у отплату М-овог дуга по судском решењу о забрани Среског суда у Ш.бр. 10522 од 12-X-1933 г.; 5) П. Љ. адв. из Ш. Дин. 3.000.— колико су му уступили М. С. и П.; 6) Суму од Дин. 9.115.50 задржати у судској каси до расправе спорног питања под II овог диспозитива; и 7) сав остатак депозита, по извршењу горњих исплата и задржавања, издати Аграрној банци у Београду у исплату њенога потраживања обезбеђеног забраном бр. 1711/34 и бр. 1874/34 код Среског суда у Ш. према именованим С-ћима. — II Аграрна банка из Београда упућује се на парницу противу С-ића М., С., П. и И. свих из Б. и М. Ж. онд. у којој да докаже да М. Ж. своју тражбину од Дин. 9.115.50 према напред именованим С-ћима, обезбеђену забраном решењем Среског суда у Ш.бр. 1263 од 23-III-1934 може из овог депозита наплатити само у износу од 50% сходно Уредби о ликвидацији земљорадничких дугова, а не у целости. — Заступник Аграрне банке тражио је за Банку исплату из депозита по праву које истој припада. Право првенствене наплате порезе и приреза признао је у целости. На тражбину П. Љ. адв., изјавио је да нема шта да примени, пошто је иста постала као адвокатски хонорар, а уз то, примање је од 15-III-1934 г. У погледу пак забрана, које су ранијег датума, навео је да им признаје првенство с тим, да се примања повериоца имају подврћи одредбама Уредбе, односно, да повериоци по тим забранама и дуговању дужника могу имати само 50% од својих тражбина сходно Уредби о ликвидацији земљ. дугова. Суд међутим није поступио по предлогу, већ је у образложењу под II рекао следеће: „Што се тиче суме у Дин. 9.115.50 колико по забрани потражује М. Ж. од именованих С-ића — што су му они и признали, иста је с обзиром на изјаву заступника Аграрне банке, да Ж-у припада само 50% наплате у смислу Уредбе, као зависна од расправе појављеног спорног питања, морала бити резервисана и задржана у судској каси. — „Што се пак тиче самог појављеног спорног питања, има ли М. Ж. право да своју тражбину у целости наплати као што и тражи, а именовани С-ићи му то признају — или му пак припада само 50% у смислу Уредбе, како то Аграрна банка тврди — Суд је нашао: да се то питање има расправити у спору који има водити Аграрна банка, са разлога, што ни једним прописом Уредбе о ливк. земљ. дугова, овима није наметнута обавеза, да се имају користити према сваком од својих поверилаца, из чега логично произлази, да је таквим дужницима — земљорадницима остављено на вољу, да се заштитом користе или не.“

Апелацио суд, решавајући по рекурсу Агр. банке против закључка Окр. суда у Ш. донео је закључак Пп. 1263/37 од 23-III-1938 г. да се рекурс Прив. агр. банке из Београда уважи и нападнути закључак преиначи, тако да С-ићи М., С., П. и И. и М. Ж. сви из Б. упуте на грађанско парницу противу Аграрне банке из Београда, да тим путем докажу да М. Ж. из Б. своју тражбину у Дин. 9.115.50 према напред именованим С-ићима обезбеђену забраном решењем Среског суда у Ш.бр. 1263 од 23-III-1934 може из овог депозита наплатити у целости а не у износу 50% сходно Уредби о ливк. земљ. дугова. — У образложењу свога закључка Суд је рекао: „Погрешно је први суд када је нашао да је Агр. банка слабија у праву са разлога, што ни једним прописом Уредбе није дужницима — земљорадницима наметнута обавеза да се уредбом морају користити, тим пре што су дужници С-ићи преко свога пуномоћника изјавили да повериоцу М. Ж. одобравају исплату целокупне тражбине.

Напротив, Апел. суд сматра да се по чл. 51 Уредбе о ливк. земљ. дугова прописи Уредбе не могу мењати уговором на штету дужника, што би овде био случај, јер би одрицањем од примене Уредбе настала штета за дужнике С-иће у томе што би имали да плаћају већи дуг него што су по закону обавезни. — „Тако исто одрицањем од примене Уредбе дужници би нанели штету осталим веровницима — у овом случају Прив. агр. банци, а користили веровнику М. Ж. те би по чл. 53 поменуте Уредбе овде могло стајати крив. дело казнимо по овом законском пропису. Како ово потраживање повериоца М. Ж. произилази из пресуде у грађанској парници, то се такав дуг има сматрати као дуг земљорадника и има се поступити онако како је прописано у чл. 36 Уредбе о ливк. земљ. дугова. То што су сви дужници С-ићи признали М. Ж. право на наплату целокупне суме из депозита, без важности је, јер прописи поменуте уредбе као и прописи који регулишу правни положај земљорадника су јавно правног карактера и не могу се вољом странака мењати нити на штету дужника нити на штету поверилаца, (чл. 51 и 52 Уредбе). За то је Апел. суд на основу § 620 ГРПП и донео одлуку као у диспозитиву.“

Миљивоје Зарић

ЗА ПОВРАЋАЈ ПОТПУНЕ РЕХАБИЛИТАЦИЈЕ ПОТРЕБНО ЈЕ ДА ОСУЂЕНИ ПОДНЕСЕ ДОКАЗЕ ДА ЈЕ НАКНАДИО И ШТЕТУ УЧИЊЕНУ ЊЕГОВИМ КРИВИЧНИМ ДЕЛОМ

Поводом молбе за рехабилитацију и поништај изречене осуде С. В., Окр. суд за округ беогр. решењем од 29 марта 1937 г. Кно 555, одбацио је молбу С. В. о повраћају потпуне рехабилитације, са разлога: „Суд је узео у оцену поднету молбу као и примедбе Касац. суда у решењу од 24 фебруара 1937 г. Кжж 11/1/37, те је, после свестраног испитивања на основу §§ 479—481 КП нашао да треба одбацити молбу из следећих разлога: јер осуђени В. не испуњава све услове који се траже у смислу § 90 КЗ за повраћај изгубљених часних права као и поништај осуде за будућност а на име поред формалне претпоставке — протек времена од 3 год., односно 5 год. од дана издржане, застареле или опроштене казне траже се и материјалне претпоставке и то: добро владање осуђеника кроз то време као и за време издржавања казне и накнаде штете проузроковане осуђениковим делом оштећеном. — У овом конкретном случају — осуђен је испунио формалну претпоставку протек рока предвиђеног у § 90 КЗ за подизање молбе, јер је још Указом Њ. В. Краља од 25 нов. 1927 г. бр. 75489 помилован од даљег издржавања досуђене му казне као и материјалну претпоставку о добром владању, за доказ чега је поднео отпусну листу беогр. казн. завода Кбр. 3085 од 27 нов. 1927 г. и уверење општине белопоточке бр. 3886 од 21 децем. 1936 г. али није испунио и трећу претпоставку, а на име није накнадио штету учињену његовим крив. делом ни држав. ни општинској каси, како то сам у својој молби и данас на претресу признаје са разлога јер нема никакве имовине. Са овог разлога суд сматра да се мора молба одбацити, јер би се у противном врећали јавни интереси као и смисао и дух закона — не може се дозволити да се једном човеку који је вршио извесну јавну функцију и при вршењу исте починио низ злоупотреба и оштетио и општински суд и државну касу за велике суме, па да му се понова врате иста права и на тај начин створи му се могућност да евентуално опет заузме своје раније положаје и функције у друштву без икакве гаранције материјалне природе, да ова иста крив. дела или која слична овима опет почини, а имовине нема, те тај разлог што имовине нема и није услов да му се поврате часна права, а ако их поново почини опет нема имовине да штету накнади. Он сам признаје, да је запослен у адв. канцеларији и да ту нешто привређује, да живи, да има два сина од којих је један и високи државни функционер а други добродо стања па сви скупа нису ништа учинили од 1927 г. до данас, да ма на који начин покажу добру вољу да штету накнаде, да би на тај начин за себе скинули љагу овим делом, они су сви ћутали, све до данас. Суд налази да је молилац осуђен на већу суму утајеног новца сиромашне општине; да је злоупотребио поверење и друштва и државе, оштетивши материјално и једне и друге; да је то учинио као зрео човек, свестан своје одговорности и да с обзиром на досадашње пасивно држање не заслужује да му се да рехабилитација.“

литација, у толико пре што не може да накнади остатак. Поднесено уверење општине белопоточке, као доказ да се жели да прими за деловођу, није никаква гаранција да ће га и примити и ако га прими није извесно да ће она остати на управи све док он накнади штету. Сем овога суд не може условно осудити, јер не пружа никакве гаранције, да буде примљен, да ће и одобравати задржавање пола плате, када за више од десет година није ни општинској ни држав. каси ма шта дао на име накнаде штете. Ово још и са разлога што када добије часна права може и својевољно ову службу напустити и наћи другу код самоуправне или приватне какве установе и тако ће изиграти давање половине плате које га везује само за општину белопоточку, а за друге не. — Поред слабих изгледа за наплату штете, молилац Свет. није поуздан да ће у будуће својим животом бити примеран члан друштва. У време поколебаног друштвеног морала, када људи олако долазе у сукоб са законом и друштвеном дисциплином, рехабилитација оних који су свесно и систематски проигравали поверење власти и друштва — служила би као рђав пример јер би многи били уверења да ће после издржане, опрштене или застареле казне бити рехабилитовани. Нико не може гарантовати да сутра рехабилитовани В. неће злоупотребити дато поверење у својству јавног функционера. — Са ових разлога суд је нашао да предњу молбу треба одбацити. Тиме ће бити заштићени приватни и јавни интерес, а уједно отклоњен ризик давањем рехабилитације која може служити као рђав пример осталима.

По жалби С. В. Касац. суд у Београду, решењем од 28 маја 1937 г. Кжк. 27 одбацио је жалбу, са разлога: „Заступник молиоца В. својом жалбом напада решење окружног суда Кно 555/36 од 29 III 1937 год. којим је његов властодавац одбијен од тражења, да му се поврати потпуна рехабилитација, односно да се огласи достојним да стиче изгубљена права и да се нареди поништај против њега изречене осуде, да ожалбено решење није на закону основано, јер је нетачно резонованье окружног суда, да је накнада штете трећа претпоставка за тражену рехабилитацију, јер се у § 90/1 каже: да је осуђеник оштећенику својим делом проузроковану штету по могућству накнадио; дакле овај услов је факултативне природе. Ценећи ове наводе жалбе, Касац. суд налази, да су неосновани, јер је правилно и на закону основано ожалбено решење окружног суда, пошто и по нахођењу овога суда нису испуњени сви услови из § 90 КЗ, који се за рехабилитацију траже, а наиме утврђено је, да оптужени у току десет година није накнадио штету: крив. делом почињену, који услов и по § 477 од. III КП треба да је испуњен, да би се могла добити рехабилитација. — Што се тиче пак навода у жалби, да је накнада штете причињене крив. делом факултативан услов за тражење рехабилитације и ако се утврди да молилац нема имовине, да исту накнади ипак суд може молбу уважити, овај суд налази да је неоснован, јер је суд остављено да по слободној оцени цени сваки конкретни случај. Како је пак у овом случају суд нашао, да би ова претпоставка била неопходно потребна за добијање рехабилитације, с обзиром на то, да би молилац по добивеној рехабилитацији поново заузео своје раније положаје и звања, и то без икакве материјалне гаранције за случај извршења истих крив. дела, онда је правилно његово гледиште, да баш недостатак имовине у конкретном случају спречава молиоца да му се поврате часна права.

(Решење Касац. суда у Београду Кжк. 27 од 28 маја 1937 г.).

Јован Д. Смиљанић

ЗА ПРЕКОРАЧЕЊЕ НУЖНЕ ОДБРАНЕ ПОТРЕБНО ЈЕ ДА ПОСТОЈИ ИСТОВРЕ- МЕНОСТ НАПАДА И ПРОТИВНАПАДА

У кривичном предмету противу Ч. Д., због дела из § 167 од. I у в. § 31 КЗ, Окружни суд у Прокупљу пресудом од 7 децембра 1937 г. Кзп 363 ослободио је од оптужбе оптуженика Чедомира, што је ноћу између 2 и 3 септембра 1936 г. кад се прив. учесник Јанићије удаљио око 15 метара од места догађаја на истога опалио један метак из пушке каписларе у намери да га лиши живота, јер је дело починио у прекорачењу нужне одбране услед јаке раздражености, чиме му је искључена кажњивост по § 24/III КЗ. — У

образложењу своје пресуде суд наводи да је прив. учесник Јанићије употребом физичке силе извео противправни напад на стан окр. Чедомира, где му је снаха Лепосава спавала сама и о чему је он имао знања, нашао се Чедомир као њен рођак и иначе старешина задруге осетио дужним да је узме у заштиту и душевно узбуђен тим нападом ноћу, он је бранећи част своје куће опалио из своје пушке на нападача са удаљења од 15 метара, — дакле непосредно по догађају, чиме је починио покушај убиства из § 167/1 КЗ у в. § 167/III и § 31 КЗ, али у прекорачењу нужне одбране — § 24/III КЗ услед јаке раздражености, која је задржала границе физиолошког афекта и на тај начин подобност окр. Чедомира за урачунљивост, па како му је радња тиме искључена кажњивост, то га је суд оснoвoм § 280 КП ослободио оптужбе“.

По ревизији држ. тужиоца, Касац. суд у Београду пресудом од 13 маја 1938 г. Кре 544 поништио је пресуду Окружног суда са разлога: „Држ. тужилац у оправдању своје ревизије побија пресуду Окр. суда због повреде материјалног закона из т. 1 б) § 337 КП, која би се састојала у томе, што је суд погрешно нашао да је опт. Чедомир дело извршио у прекорачењу границе нужне одбране. — Оцењујући ове ревизионе наводе Кас. суд је нашао, да су исти основани. Окр. суд је заиста пресудом својом у погледу оптуженог Чедомира повредио материјални закон из т. 1 б) § 337 КП, када је оптуженог ослободио од оптужбе с обзиром на § 24 од. III КЗ, јер се из чињеничког стања побијане пресуде не види да ово прекорачење стоји. На име, нужна одбрана је она одбрана која је потребна да се од себе или кога другог одбије истовремени напад. Према § 24 од. III КЗ противнапад је допуштен само у оној мери која је потребна за одбијање напада и без које се напад не би одбио. Ако се потребна мера противнапада прекорачи, онда стоји прекорачење нужне одбране, која дакле претпоставља истовременост напада и противнапада. У конкретном случају те истовремености нема. Из чињеничког стања, утврђеног у побијаној пресуди, види се, да је оштећени истина извршио напад на кућу оптуженог Чедомира, али он се већ био удаљио на 15 метара од места догађаја кад је оптужени на њега пуцао. — Са изнетих разлога, Касац. суд је ревизију држ. тужиоца као неосновану, због повреде материјалног закона из т. 1 б) § 337 КП уважио, пресуду Окр. суда у погледу оптуженог Чедомира по § 350 т. 5 друга реченица КП поништио упутивши ствар истом Окр. суду, пошто ни у побијаној пресуди ни у њеним разлозима нису утврђене чињенице, на којима би се по правилној примени закона морала основати пресуда“.

(Пресуда Касац. суда у Београду Кре 544 од 13 маја 1938 г.).

Јован Д. Смиљанић

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Emile Giraud, LA CRISE DE LA DEMOCRATIE ET LE RENFORCEMENT DU POUVOIR EXECUTIF. Recueil Sirey 1938.

Ова расправа Емила Жиро, професора права у Рену, припада оној књижевности о кризи демократије која из дана у дан постаје све обилнија. Кризу демократије Жиро сматра као специјални вид једне много општије кризе, — на име, кризе савремене државе. С једне стране, држава је узела на себе и сувише послова; с друге стране, у исто време кад се њена надлежност раширила, грађани су постали много мање послушни, и њима је све теже управљати. Држава је морала раширити своју надлежност, јер се од ње не тражи више да грађанима да само спољашњу и унутрашњу безбедност, него се тражи још да им да и материјално благостање заједно с условима културног живота; отуда ови небројени закони којима држава покушава регулисати привредне и друштвене односе. Ако су према тој држави која се о њима тако много стара, грађани постали много мање послушни него према ранијој држави, која је од њих много више узимала него што је давала, та се појава овако објашњава. Услед ширења просвете које је настало с демократским режимом, људи су стали мислити о политичким питањима својом

главом, и добили су навику да поступке власти критички, па чак и хиперкритички претресају. Прошла су она добра времена када је народ веровао у већу памет оних који му заповедају.

Са слободом мишљења развила се и свест посебних интереса на супрот свести општег интереса. Свака друштвена група, била то једна класа или један позив, или једна покрајина, хтела би пре свега да држава задовољи њене посебне интересе. И пошто је утицај тих друштвених група на резултат избора готово пресудан, то се све странке више или мање стављају у службу класним, позивним, покрајинским и другим сличним интересима, иако би у демократији, према њеној идеологији, сви ти посебни интереси требало да буду потчињени општем интересу.

Жиросе овде дотакао једне унутрашње противречности демократског режима. С једне стране, од тог се режима тражи да грађанима остави што шири делокруг самоопредељивања и самоуправљања; с друге стране, тражи се од њега да се о грађанима стара више или мање исто онако као што се то чинило и у доба старе полицијске државе, кад се грађанима није признавало право самоопредељивања и самоуправљања. И питање се намеће, да ли уопште једна држава основана на слободи грађана може успешно радити на њиховом благостању, кад се зна да свако њено мешање у њихове послове има за неизбежну последицу извесно умањење њихове слободе.

На овом питању Жиросе дужне зауставља. Остављајући на страну кризу савремене државе, он се бави искључиво кризом демократије. Као многи други пре њега, и он сматра да је криза демократије настала поглавита услед тога што је покварена равнотежа између законодавне и извршне власти. Законодавна власт постала је тако јака да је извршну власт потпуно себи потчинио. Ако се криза демократије овако схвати, онда је најприроднији излаз из ње појачавање извршне власти, јер се само тако може повратити равнотежа између ње и законодавне власти. Своју расправу Жиросе углавном и посветио појачавању извршне власти.

Он је дао себи много труда да докаже да у правој демократији појачавање извршне власти не може бити опасно. Зар у правој демократији, вели он, нису све власти, па и извршна, зависне од народа, — и зар не стоје све под утицајем јавнога мњења... Али не само да појачавање извршне власти не може бити опасно, него је чак постало неопходно потребно. То се најбоље види по томе, што су и главне земље западне демократије као Француска и Енглеска морале после рата створити извршној власти много самосталнији положај према законодавној власти.

Али, ако појачавање извршне власти није противно потребама демократије, из тога још не изилази да се оно да остварити и у оквиру парламентаризма. Демократију не треба мешати с парламентаризмом; он је само један од њених облика, и као што се показало у Сједињеним Државама и у Швајцарској, демократија може и без парламентаризма трајати и напредовати. У сваком случају, јака влада каква је данас постала демократији потребна, не да се замислити без сталности, — а парламентарни режим — ако изузмемо Енглеску, — познат је са честих министарских криза које сталност владе чини немогућом. По једној статистици коју Жиросе наводи, у већини парламентарних земаља влада траје просечно мање од године дана; у Француској осам месеца и десет дана, у Немачкој (пре Хитлера) осам месеци, у Италији (пре фашизма) пет месеца и двадесет дана... Из тих разлога Жиросе нагиње гледишту да се појачавање извршне власти не би могло извести без основне реформе парламентарног режима. Може бити било би чак потребно да се тај режим сасвим напусти, и место њега усвоји претседнички режим какав постоји у Североамеричкој демократији, или директорски режим какав постоји у Швајцарској демократији. Ти режими, обезбеђујући сталност владе, успели су створити јаку извршну власт на демократској основи, и тиме показали да се и без фашизма или нацизма може извршна власт појачати. Не стоји то да има да се бира између слабих парламентарних влада, с једне стране, и диктатура тоталитарних држава, с друге стране.

Иако је био потпуно свестан везе између кризе демократије и кризе савремене државе, Жиросе проучавао кризу демократије независно од кризе савремене државе, услед чега се у његовом разлагању криза демократије постепено свела на кризу парламентаризма. У овако суженим границама он

је дао једну расправу солидно рађену на упоредноправној основи, врло прегледну и врло исцрпну. После његове расправе свакоме постаје јасно да се у већини земаља парламентарног режима претерало с премоћи законодавне власти, и да је крајње време појачати извршну власт, ако се неће да претерана премоћу законодавне власти не изазове другу једну претераност, а то је једну диктатуру која би цео парламентарни режим, па с њим и демократију уништила. Поред свега тога, разлагања Емила Жиросу нису потпуно убедљива. Читалац се и нехотице сећа онога што је Жиросу у почетку своје расправе говорио о кризи савремене државе, о непрестаном разграђивању њене надлежности, о све мањој послушности њених грађана. Према томе стању ствари могло би се сумњати да би се све тешкоће отклониле самим тиме што би извршна власт била ојачана. Бесумње, влада има за свршавање државних послова брже и практичније методе него парламенат, — и на први поглед изгледало би сасвим умесно да се криза која је настала услед нагомилавања државних послова, отклања пребацивањем што већег броја тих послова с парламента на владу. Али, иако у упоређењу с парламентом влада има брже и практичније методе, то још не би био доказ да би влада оваква каква постоји у демократским земљама, влада политичара, била потпуно дорасла за вођење овако стручних послова какви стоје пред савременом државом, и за које је потребније имати стручних знања, него политичке вештине. Ту сада наилазимо на једно много теже питање, него што је питање о односу између владе и парламента, — наилазимо, на име, на питање о односу између политике и технике. Па онда, ако стоји то да је у грађана послушност попустила, да ли се ред и дисциплина међу њима да повратити просто тиме, што ће се извршна власт појачати... Не треба заборавити да у демократским земљама парламенат, поред све вике која се на њега диже, још увек има више ауторитета, него влада према којој, као што је сам Жиросу лепо показао, постоји у народу дубоко укоренење неповерење и отпорност. Непокорност грађана, када се јави, може бити знак да се стала губити вера у државу, да се стало гасити осећање општинских интереса, да је стала нестајати она заједничка вера и заједнички идеали који на крају крајева дају државној власти ону моралну подлогу без које она не може да буде. Али у том случају ми имамо посла не више с једним правним, него с једним моралним проблемом, — имамо посла с једном кризом целог друштвеног живота која се не да лечити простим повраћањем равнотеже између законодавне и извршне власти.

Слободан Јовановић

Димо Казасов, ДНЕСНА ЈУГОСЛАВИЈА. Софија 1938, стр. 160.

Г. Димо Казасов, угледни бугарски публицист и социјални радник, до недавно бугарски посланик у Југославији, објавио је у једној књизи своје утиске и запажања о данашњој Југославији. У предговору он истиче жалосну чињеницу да се суседни народи много мање познају но удаљени велики народи. У жељи да бугарској јавности пружи најбитније карактеристике и податке о суседној Југославији, он је у својој књизи, поред политичке историје Срба, Хрвата и Словенаца, изнео укратко главне црте односа Бугара и Срба у прошлости па затим прешао на опис политичких догађаја савремене Југославије. У другом делу књиге, у кратким потезима, али са обиљем података даје чињенице о географском положају и данашњој државној организацији Југославије, као и статистике о вероисповестима, народним мањинама, путевима и саобраћају, земљорадњи, индустрији, трговини, финансијама и кредитним пословима, народном здрављу и социјалном старању, туризму, војсци, народној просвети, периодичној штампи и литератури. Статистички подаци, које писац износи, узети су поглавито из наше званичне статистике. Има нешто грешака, већином штампарских (тако, нарочито у одељку о литератури), али оне не кваре општу слику.

Оно што је за нас најзанимљивије у овој књизи, то су пишчеве карактеристике нашег народа и његови погледи на нашу политичку стварност и будућност. Увек је од интереса пратити мишљења објективних странаца у том погледу, а кад су она изложена од високо проициљивих особа, и са познавањем које показује г. Казасов, таква мишљења излазе из области пролазне публицистике. Писац се у овој књизи показао као један дипломата, који

своју дужност схвата шире но обично отправљање послова, и у исто време као социолог, који своја проучавања уме да пружи у сажетом облику. Стога, верујемо да ће бити од интереса за наше читаоце, карактеристика коју он даје о Србима, Хрватима и Словенцима.

„У суштини земљорадник и сточар, Србин је по природи мирољубив, дружељубив и гостољубив. Векови, у којима су се византиска и римска, мацка и турска култура и експанзија сретале на његовим огњиштима, нису могли да промене ове карактеристике његове словенске душе. Тим културама и експанзијама Србин се одупро отворено и херојски и тај карактер његовог отпора сачувао му је душу чисту, праву, искрену, витешку. Што мисли, Србин не таји, већ каже, не интересујући се о утиску који речено може да остави. Имајући ретку способност да даје пун израз осећањима, која га прожимају, он се не колеба да вам изрази како пријатно, што може да вам поласка, тако и непријатно, што може да вас дирне. Он живи јако оцртаним индивидуалним животом, кроз чији пуни израз претпоставља да улази у везу са околним светом. Јако је привезан за своје и свуда и увек са гордошћу указује на његова преимућства. У тој склоности Србина неки виде израз једног јасно израженог шовинизма. То је више но погрешно. Србин има много ширу и много човечију душу, да би могао бити ускогрудни шовиниста. Он воли, он гаји своје, зато што га је подигао и изградио са великим жртвама и страшним страдањима и мукама. Та љубав Србина према своме није израз мржње према туђем, она је израз признања и пијетета према свима, који су узели учешћа у националној изградњи. Србин се никад не колеба да укаже преимућства, која види изван предела своје националне заједнице. Он се не устеза да призна и своје грешке и своје недостатке, и да их призна са једном узбуђујућом отвореношћу. Све те црте стоје далеко од линија, које чине физиономију шовиниста. Србин је само један здрав, јак и одушевљен националист. И такав он остаје чак и кад припада струјама са јасно израженим интернационалним концепцијама.

Цела историја Србије је испуњена борбама за националну самосталност и слободу. Те борбе су отхраниле у Србину један самосталан и слободољубив дух. Руковођен њиме, Србин се непосредно односи и оцењује све факте и све факторе српске јавности. Будући по природи борбен елемент, он тешко потчињава своју слободу страху од санкција. У њему је јако развијен култ према херојском. Епопеја његових националних борби је низ жртава, себодрицања, готовости да изгори у огњу сваке борбе у заштити отаџбине. Издржљив, упоран и храбар војник, Србин остаје увек и саосећајан човек, усред грубости борбе.

Отаџбина је за Србина нешто више од реалности. Она је истовремено и један мистичан лик, у коме су изражене радости и муке, патње и чежње, погружености и наде, одушевљење и идеали свих прошлих генерација, живе везе које Србин чува као зеницу очију. Најсветлију слику тог пијетета, која прелази већ у симбол, видели смо у тренутку, кад је цео српски народ, на коленима, ридео као дете над мученичким остацима свога краља ујединио, Александра Карађорђевића. Не знам да ли у историји има још која ноћ, чија је тишина раскинута једним срцераздирућим вапајем, истргнутим из душе целог народа, као злокобна ноћ 9 октобра, кад је свет сазнао за убиство југословенског краља. Тај вапај једне народне душе која је прошла кроз најтежа искушења, је вапај пред страдајућим ликом отаџбине. У српској души национализам је једна религија, отаџбина — један кумир. Њој су сви подједнако одани: жене и људи, деца и старци. Докази за ову тврђу су у условени сваког бугарског војника, који је за време рата посматрао наоружаног и ненаоружаног Србина. Докази леже и у походу преко Албаније и у изгнанству на Крфу, и у неугаслој усред најтежих услова окупације вери у Срба, да ће њихова ствар победити. Историска слава Термопила бледи пред отпором и постојаношћу коју су Срби показали за време европског рата.

Упркос херојском епу, који је пратио живот и развој српског народа, лиризам је карактерна црта српског темперамента, Србин је упечатљив и осећајан природе. Он трепти осећајношћу сеизмографа при сваком политичком потресу, при сваком друштвеном покрету. У тој реакцији једног експанзивног елемента многи брзају да виде предвесника бурних догађаја, револуционарних сукоба. У ствари, она је одушак једне снажне упечатљивости, која

једном изражена аутоматски слаби бујна, револуционарна напрезања. Српска политичка мисао је веома жива и упечатљива, веома страсна и раздражена. У очима непосвећених у њене карактеристике, она даје утисак револуционарне ситуације, а у ствари она је само спонтани израз расталасане душе једног лирика осећања. Лирика, у кога осећање љубави вазда доминира над осећањем мржње и у кога политичка страст, и кад је бујна, остаје потчињена човечанским односима.

Србин воли живот и ведро гледа у будућност. Свуда: на њиви, у радионици, у кући, у крчми он песмом изражава своја осећања. Будући оптимист за будућност, он широко руком трочи средства садашњице, и претпоставља да сваки идући дан носи своје бриге. Он не товари садашњици невоље будућности, и рачуна да ће најбоље припремити будућност ако најбоље служи садашњици. Ето зашто он не штеди своја средства у тој мери, у којој их штедимо, ми, Бугари. Он је човек широке руке и великог размаха.

Заслужује да нарочито буде подвучен култ Србина према мајци, која је играла и продужава да игра велику васпитну улогу у подизању младог покољења у љубави према народу, отаџбини и држави. Њој се у високој мери дугује, што је култ Срба према домовини и држави силно развијен. Српска мајка је вазда сматрала за своју дужност да удахне деци готовост за жртве пред олтаром отаџбине. У том погледу српска мајка остаје верна чувеној из народне песме мајци девет Југовића. Мајка деветоро браће Југовића чека са уздрхталим срцем да се њених девет синова врате из рата. Место њих се враћа само њихов слуга, који јој јавља да су јој сва деца изгинула у жестоком боју. Мајка не пушта ни сузе. Душа јој је задовољна што су јој синови изгинули, „за крст часни и слободу златну“.

За разлику од Срба, Хрвати немају тако еспанзиван и осећајан темперамент, који је тако карактеристичан за Србе. Хрвати су мирни, посматрачи, расуђујући. Јасно изражен индивидуализам код Срба, код њих је замењен привезаношћу уз колективно. Хрват живи са осећањима, интересима, тежњама и традицијама групе. Ето зашто је он привезан конвенционалним, опште-примљеним формулама и односима. У њега је све одмерено, проучено, педантно подређено. Све — почев од његовог дома па до његове калиграфије — је лепо, чисто, за образац. У њему је изражен душевни мир човека од реда.

Та унутрашња дисциплина Хрвата оставила је свој отисак и на карактеру његове политичке борбе, у којој има нечег од филозофског трпљења Гандија. Хрвати умеју да ћуте, да чекају и да трпе. Многи се варају ако мисле да је такво њихово држање израз примирења. Напротив — то је један ћутљиви отпор који значи страшну силу и неисцрпну упорност. Као у личном тако и у јавном животу Хрват штеди своје снаге и средства. Он је стран склоностима за расипништво. Хрват је миран, благородан и честит домаћин. Реч коју да има значење закљученог уговора. Он презире беспосличаре. У хрватском селу скоро нема лумпенског елемента. Хрват има укоренењу навику за организоване радње и појазе. Осећа се јак кад иде раме уз раме са онима у чијој средини живи. Као војник је веома храбар. Хрватски пукови за време рата дали су најупорнији отпор италијанској офанзиви.

У веселом друштву Србин увек пева. Хрват, један део времена посвећеног песни, одваја и за говоре. Он се са многобројним лепим жељама и похвалама обраћа сакупљеном веселом друштву, домаћину, крчмару итд. да би излио осећања свога расположења. Дугогодишње борбе против Аустрије и Мађарске усадиле су у њему навику за речитим изразом његових чежњи, болова и туге. Петиција је једна од традиционалних форми његових друштвених излива. Он је претпоставља због колективног карактера, који она има, због захтева форме у коју се у њој морају обући тражње или протести. Учтивне форме хрватских поступака и хрватских петиција нису никакав знак слабости или мекуштва — напротив, оне су израз једне мирне, уверене у успех свога потхвата националне воље.

Србин је романтичан. Хрват је реалист. То, што он у политичкој борби често ставља у дејство методе опструкције, ни у колико не крњи наше тврђење. Хрват практикује опструкцију као метод за установљење и учвршћење јединственог националног фронта. Људи ће се лакше скупити да одрекну то што не одобравају, но да изграде оно, што корисно може да замени одре-

чено. „Хрвати, тврде многи, знају шта неће, али не знају шта хоће.“ По нама, та тврдња је преувеличана. Хрвати врло добро знају и шта неће и шта хоће. Иако ово последње не казују увек, то је стога што су реалисти и чекају опортунити политички момент да изразе своје захтеве. Они су убеђени да у животу сваког друштва, има момената, у којима се мора мислити и радити на постављеним циљевима, без да се говори. Тешко би се могао оспорити реалистични смисао овом убутењу.

Словенци су најмања, али у замену за то највише издигнута грана словенске расе. Њихова материјална и духовна култура равна се култури западно европских нација. Словеначка кућа бљешти својом примерном чистоћом и редом. Сеоска трпеза и сеоска кухиња стоје на вишем нивоу од трпезе и кухиње у нашој градској кући. Све у њој, и кад је најскромније је лепо, чисто, спретно. Све: од саксије са цвећем, која греје својом лепотом сеоску собицу, до жutih као јасмин дасака, које покривају улазне ходнике у кући. Словенка дрхти над својом кућом као над храмом: она је кити цвећем и зеленилом, као што кити иконе на распећима, којима су посејани врхови околних планина. Све у словеначком селу говори о поетичној души Словенца. Све — од храма до дрхтаве завесице на сеоском прозору, стављене као декор на словеначком пејзажу са естетичким смислом позоришног уметника.

Словенац је један југословенски тип-синтеза: он је штедљив и упоран као Бугарин, сентименталан и романтичан као Србин, благородан и коректан као Хрват. Он је, као сви јужни Словени, миран, скроман, гостољубив и поштен човек. Привезан је за рад, но воли и весеље, као што воли и ваздух својих дивних планина. Но изнад свега Словенац воли песму. Њом он изражава своје усхићење према лепоти, која се купа у словеначком пејзажу као у растопљеној срећи. И изражава је увек колективно, у хору, у коме се гласови стапају у савршеној хармонији. Словенац пева о свему. Словенац не само да пева, већ и пије. Његово пиће је мирно, тихо, осмехнуто. Уз њега не иду усклици, ругања, епитети, већ бескрајан низ народних здравица, испиваних у хору — здравица са чудно лепом и светлом садржином. — Кад седнете за трпезу словеначке куће, прва дужност домаћина је да устане, да би изразио радост за част коју сте учинили његовом дому посетом и да вас замоли да се осећате као код своје куће. И сваки словеначки домаћин уме да вам упуту поздрав на начин који уклања растојање између старих и нових познаника и који и најсрамежљивијем даје осећање да се налази усред блиских и својих.

Словенац је религиозан, али напореда с тим и високо радознао. Књигу сви поштују. О месту, које она заузима у животу Словенца, говори чињеница њеног распрострањења. Њен је нормалан тираж 3000—6000 примерака, при једном становништву 6 пута мањем од бугарског. У каквом степену је словеначка књига већма распрострањена од бугарске, свако може да закључи, кад се спомене да нормални тираж бугарске књиге не прелази 2000 примерака. У Словеначкој, сви без изузетка су писмени.

Словенац је веома предузимљив и конструктиван елемент. Све је код њега примерно изграђено. Он има веома здравог и веома практичног смисла. Здрав и практичан смисао у привреди, у јавном и политичком животу и свима иницијативама намењеним да служе националној заједници. Своју сиромашну планинску земљу он је претворио у цветни врт у коме људи, жене и деца неуморно раде. Врата тог дивног, скоро романтичног врта, су широко отворена за све који желе да се наслађују његовим лепотама. Гостопримство Словенца има више корена у његовој словенској крви, но у његовом новчанику. Он је гостољубив, чист, поштен, тачан, коректан. Кад му се очи смеју, увек можете бити сигурни да му се то душа радује. И увек му можете веровати, јер он сам дубоко верује у добро, истину и правду."

У погледу наше политичке стварности, Г. Казасов је оптимист. Он сматра да хрватско питање не претставља државну кризу у Југославији, јер државна целина и династија стоји изнад политичких спорова. Све кризе које код нас постоје, као уставна и парламентарна, идеолошка криза, криза у културној равнотежи, у режиму закона и т. д., по њему су или одблесци идеолошких и политичких збивања у свету или сукоб српског романтизма и хрватског реализма. Но он подвлачи да су све то пролазне појаве, да све те

кризе немају дубљег корена, већ су само општи израз времена у коме живимо и истиче своје веровање да ће се сва спорна питања у нас решити споразумно, а наглашава да се знаци тога споразума већ предосећају.

Књига Г. Казасова о данашњој Југославији написана је с љубављу и дубоким познавањем ствари. Бугарским читаоцима она ће разјаснити много штошта, а ми можемо само бити захвални писцу на његовом труду и објективном излагању.

И. Пржић

ANNUAIRE DE L'ASSOCIATION YUGOSLAVE DE DROIT INTERNATIONAL.
Troisième volume. Belgrade-Paris 1937. Les Editions Internationales. P. 506.

Трећа књига Годишњака Југословенског удружења за међународно право, објављена, као и две раније, у Паризу, на француском језику, садржи поред 15 расправа и веома обиман документаран део. Расправе се односе на разне области међународнога живота. Тако, д-р Ђура Поповић, у чланку „Југославија и Друштво народа“ даје преглед учешћа наше државе на делу међународне сарадње. Излажући опште црте учешћа држава у међународној организацији, задржава се нарочито на нашем учешћу у појединим организацијама Друштва народа, и завршује свој чланак прегледом спорова које је наша држава имала пред Саветом Друштва народа и пред Сталним судом међународне правде. — Д-р Богумил Вошњак излаже историјат и даје анализу Балканског пакта. — Рафаило А. Левић у своме напису излаже улогу државе Срба, Хрвата и Словенаца у изради Пакта Друштва народа. — Из области дипломатске историје, Д-р Александар Соловјев је дао преглед елемената међународног права у југословенској историји, обухватајући средње-вековну историју, у првом реду Дубровника, као и занимљиву установу „станка.“ Д-р Јосип Нађи приложио је једну расправу о положају Југословена у 1872 години, у очима француског дипломате Анжелара (Engelhardt).

Одељак посвећен расправама из области међународног јавног права садржи на првом месту чланак Д-р Мирослава Плоја о подели предратних аустројских и мађарских јавних дугова према Сенжерменском и Трианонском уговору о миру. Д-р Перо Митровић објавио је расправу о конвенцији о риболову на Јадранском мору а д-р Валдемар Луначек о југословенским конвенцијама о двојном порезивању. Низ података садржи чланак Вукашина Животића „Садашњи положај народних мањина у Југославији“. Д-р Леонид Питамиц третира једно питање од велике важности за наше исељенике у Америци, наиме питање држављанства у Сједињеним државама. Д-р Илија Пржић објавио је расправу „Проблем односа између интерног и међународног права и његове дискусије у југословенској правној науци.“

Из области међународног приватног права у овој књизи изашла је исцрпна расправа д-р Милорада Стражњићког о изворима југословенског поморског приватног права. Исто тако исцрпна је расправа д-р Видана Благојевића о доказима и судској помоћи пред југословенским судовима. Д-р Борис Фурлан објавио је чланак о сукобу закона поводом плаћања у аустроугарским крунама у међународном приватном праву. Најзад, чланак Радивоја Николајевића о издавању криваца у Југославији, ушао је у одељак о међународном кривичном праву.

Документарни део ове књиге почиње пописом јуриспруденције југословенских судова у области међународнога права, који су израдили д-р Јурај Андраши и д-р Милан Бартош. Овај попис садржи изводе из 41 пре-суде наших судова. Низ приказа наших књига из области међународнога права омогућиће страним читаоцима преглед наше научне публикације. Исто тако библиографије немачка, енглеска, француска, италијанска и чехословачка о југословенским правним питањима послужиле веома корисно сваком, кога би заинтересовало шта је о нама писано у страним стручним књижевностима. Занимљив је прилог југословенска библиографија о међународном праву, која је наставак раније објављене библиографије, у првој књизи Годишњака. Из те библиографије се види да је од рата до 1936 године на нашем језику објављено у области међународнога права 183 књиге и 1891 расправа. После бележака о активности наших правних удружења која се баве у првом реду међународним и пацифистичким проблемима, налази се

попис свих таквих организација у нашој земљи. На завршетку је дат исцрпан преглед активности Југословенског удружења за међународно право, његова правила и правилник, списак публикација и листа чланова.

И ова свеска *Годишњака*, која сачињава занимљив правни зборник, показује знатну активност наших правника у области међународних студија.

И. Пржић

Oskar Morgenstern, *THE LIMITS OF ECONOMICS*. London 1937, стр. 160.

Ретко је која књига била тако потребна своје времену као књига Оскара Моргенштерна. Не зато што би она садржавала какав спасоносни лек за излаз из тешких савремених привредних проблема, већ баш зато што она не прописује никакав лек! У данашње доба, када се сваки и најбезначајнији чиновник какве привредне установе самом врстом своје функције назива „економистом“ и сматра способним не само да објасни привредне догађаје већ и да поставља „предвиђања“ и предлаже реформе које ће „преобразити свет“, нужно је дело, као што је ово М.-ово, које објективним људима указује на границе економске теорије и економске политике. Јер заиста, док лаици са извесним разумевањем примају изјаве претставника осталих наука, да њихове теорије нису у стању све да објасне, да и њихове теорије наилазе на границе које не могу да пређу (нпр. медицина у погледу на многе недо-вољно испитане болести), па се лицима која тобоже „интуитивно“ прелазе те границе (тзв. надрилекари или надринаучници) често чак и забрањује довођење света у заблуду, дотле зачудо лаик од економисте (у правом смислу) тражи да му потпуно објасни све појаве економског живота, и ако би овај случајно признао да има појава које теорија не може да објасни, онда лаик просто тврди да је економска теорија непотребна! Лаик неће да разуме да и економска теорија, као и теорије осталих наука, има своје границе које ниједан објективан научник не може да пређе, ако неће да поставља законе који нису ништа друго до одсев његових личних оцена. Зато надринаучењаштво није можда нигде тако распрострањено као у економији и зато у њој има толико „пророка“ и самозваних стручњака који са науком немају никакве везе, али које свет ипак сматра, и то за велике, „економисте“. Или као што је један мислилац једном рекао: „Ви сматрате за истину само најлуђа чуда?“ Уколико су предлози чуднији, уколико су различитији од досадашњих, уколико су „теорије“ „новије“, утолико се њихов творца сматра за умнијег и знатнијег научника. Али да ли ти његови предлози заиста почивају на тачним чињеницама, да ли између појединих његових идеја постоји компатибилност, то нико и не испитује. Само нека је теорија „нова“! Када се данас и после толиких искустава државници опет играју опасном формулом инфлације, свет тражи од економиста да им ту појаву растумачи. И када им они кажу оно што је свет већ толико пута чуо, да инфлација доводи до великих губитака у привреди, до огромних поремећаја итд., јер ново нема шта да се каже из простог разлога што се ради о једној старој и већ испитаној појави, свет то сматра за недовољно, па чак и ненаучно, а у сваком случају за застарело! У ствари, као што М. сјајно примећује, ово је само „израз нелагодности пред чињеницама које су неугодне у датом тренутку, или само сакрива осећање инфериорности које се мисли на тај начин да уклони“ (стр. 136). Или: „Ако су протекционизам и аутархија мода једног времена, многима ће бити врло непријатно ако им се стално понавља да таква политика води осиромашењу и беди. Свет би, из жеље за променом, хтео да чује нешто „ново“, и то је један од разлога што аматерска економија налази свуда тако пажљиве слушаоце“ (стр. 135)

Али постоји ли уопште нека економска теорија и економска политика које се не би заснивале на субјективним оценама већ које би биле објективне колико и теорије осталих наука, нарочито друштвених? На то питање даје М. одлучно потврдан одговор. Економска теорија постоји и мора да постоји; али наспрот природним наукама, она се не заснива ни на каквим физичким сталним чињеницама нити на устаљеним односима, већ има за „искључив циљ успостављање релативних промена које са своје стране могу да се разумеју само у слици (in terms of) других односа“ (стр. 74). То значи да је сваки априоризам, нарочито у виду субјективних елемената у економској теорији потпуно искључен. М. то изрично напомиње када каже да „савремена истра-

живања, која су поклањала нарочиту пажњу чистоти метода, доказала су одлучно да су све идеје које се у крајњој линији могу свести на појам неке „друштвене вредности“ неодрживе као научни појмови“ (стр. 17). Ово је потпуно тачно јер постављањем априорних поставки економска теорија губи свој карактер емпиричности који јој је несумњиво својствен, а уношењем „друштвених“, а то обично значи субјективних вредности у основе економске теорије, онемогућава се постављање објективних економских закона. Зато се потпуно слажемо са М. који економску теорију ограничава на изучавање односа и промена односа у привреди, јер су само они нешто објективно јер одговарају стварности а не претстављају личне жеље или осећања.

Али економија је и емпиричка наука тј. наука која се заснива на искуству, на чињеницама свакидашњег живота и она „не испуњава свој задатак све дотле док не пружи свој прилог решавању практичног живота“ (стр. 4). Али треба добро запамтити да под „применом теорије на праксу“ не треба разумети оно што лаици обично под тим замишљају, наиме непосредну примену теориских начела на конкретне случајеве свакодневног живота. Тако нешто је немогуће. „Применљивост теорије на праксу“ значи само то да се из резултата теориских истраживања уопште могу извући правила за праксу, дакле да она уопште на посредан начин овој користе. Тај посредан начин примене врши се путем економске политике која претставља примењену науку (а не вештину!) економске теорије. Док економска теорија поставља опште законе, дотле економска политика узима у обзир конкретне прилике појединих националних привреда. Али чак ни она није наука непосредне примене, већ само поставља правила специјалног карактера која омогућају да се из њих извуку закључци за свакодневну примену. Економска теорија нпр. испитује услове и дејства промене односа у понуди и тражњи појединих добара; економска теорија испитује каква ће дејства наступити у одређеној националној привреди када се један елемент ових односа промени; а економски политичар мора из тих правила да извуче закључак за конкретни случај који мисли да реши. Правила која важе за сваки случај у економији не постоје. Дакле ни економска теорија ни економска политика не прописују рецепте за све конкретне случајеве који у пракси могу да се јаве, већ дају само основне линије и то економска теорија општа апстрактна правила, а економска политика правила примењена на разне облике народних привреда. Једино основно начело економске политике јесте начело да поједине њене мере не смеју једна с другом да стоје у сукобу (стр. 52). Ово је једино начело које је слободно од сваке субјективне оцене, па према томе и једино објективно начело које економски политичар увек треба да има на уму.

Једино питање које у овој књизи није посебно обрађено јесте проблем који је ту скоро поставио Ugo La Malfa, наиме да ли економска теорија — као политичка економија — може да нађе примене и у колективистичким привредама или не? М. обрађује само односе силе и привреде посебно, и то силе у оквиру тржишне привреде (привреде размене — exchange economy — economia di scambio), доказујући да сила, у виду организованости појединих привредних група и т. сл. само проширује границе економских закона, али да између њих они важе и даље као и пре тога. Међутим у правој колективистичкој привреди нема игре индивидуалних економских снага јер су и понуда и тражња потпуно регулисани, и вероватно да би с обзиром на то и М. морао да стане на гледиште да у таквој привреди економска теорија не може више ништа да објасни. Али какви су услови економске теорије у непотпуним колективистичким привредама, у којима поред планског (колективног) постоји и капиталистички сектор и у којима потрошња није потпуно диригована, као нпр. у Совјетској Русији? Проблем је врло занимљив и штета је што нам М. није и на то одговорио.

Као што сам већ рекао, М.-ова књига претставља редак прилог објективној науци и нужан путоказ нарочито младим научницима. Можда извесне идеје, као што и сам М. примећује, изгледају опште познате. Али њихово понављање је било нужно због све већег хаоса у економској књижевности која се данас све више пуни делима која немају ничег заједничког са економском теоријом. Јер у правој економској теорији има далеко мање несаслагласности него што се мисли. Несаслагласна мишљења великим делом потичу баш од псеудо-научних дела која најзлост данас стоје на високој цени.

DER EHRENSCHUTZ IM NEUEN DEUTSCHEN STRAFVERFAHREN. Beiträge zur Rechtserneuerung (Gemeinschaftsarbeiten aus der deutschen Rechtspflege) Heft 4. Herausgegeben von Staatssekretär Dr. Roland Freisler, Berlin 1937, S. 212.

Дело је заједнички рад неколицине истакнутих немачких научника, махом чланова званичне кривично-правне комисије за израду новог нем. крив. суд. поступка и комесара министарства правде.

У предговору истакао је д-р Фрајслер важност части, која чини језгро једног човека, специјално водећи рачуна о томе, да се у националсоцијалистичкој држави о части грађана мора много водити рачуна, јер се у њој грађанин посматра као члан немачке народне заједнице. Циљ дела је расмотрити значење части не само са чисто правног гледишта него и са гледишта практичних потреба. Фрајслер првенствено наглашава, да позитивни нем. КЗ не пружа довољну заштиту части. Поред тога ова је заштита једнострана, јер води рачуна о појединцу као таквом, док је заштиту части народне заједнице и њених удружења поз. КЗ готово сасма запоставио. Исто тако истиче да овде није у питању само част повређенога односно тужиоца него и осумњиченога односно оптуженога, који не губи своју част све дотле, док се то извршеном кривичном судском пресудом не утврди. Па и сам осуђени може имати своју част у већој или мањој мери према интензитету пресуде, која је изречена противу њега. Шефер детаљно обрађује улогу повређенога у крив. суд. пост. због повреде части и формулира по овој материји законске прописе, који би требали бити унети у будући закон о крив. суд. пост. Дам проучава ово питање с обзиром на грађански законик, крив. зак. и крив. суд. пост. а нарочито расправља питање, да ли и у којој мери треба препустити гоњење државном тужиоцу или га оставити зависним од предлога повређенога. Исто тако и остали аутори разматрају специјално крив. суд. поступак по таквим кривичним делима, начин и сретства доказивања, садржину пресуда, које се имају довести у таквом поступку итд.

У овом кратком приказу није могуће изнети гледишта свих аутора ове књиге. Може се сумарно рећи само толико, да се сви они слажу у томе, да је заштита части по позитивним немачким законима прилично слаба и да је ради тога треба како проширити тако и разрадити на сасма другој основици него што је то било досада.

Д-р Јурај Кулаш

NEUORDNUNG DES STRAFVERFAHRENSRECHTS (Denkschrift des NS.-Rechtswahrerbundes), Berlin 1937, S. 112.

Удружење националсоцијалистичких правника издало је ову споменуци са циљем, да у њој изложи своја гледишта на пројекат кривичног суд. поступка по његовим основним проблемима и на тај начин помогне усавршавање ове реформе. Не треба напосе наглашавати, да и формално кривично право мора базирати на основним идејама националсоцијализма, јер се као такво јавља као део уставног и државног права (10). При изради новог крив. суд. пост. одлучне су биле две идеје: прва да се што више убрза са доношењем зак. о кр. суд. п. и друга, да се по могућности што више обезбеди правна сигурност.

Основ новог крив. поступка (као и целе законодавне реформе) лежи у принципу вође (das Führerprinzip). Вођа државе у исто време је и највиши судија (16). Други важан принцип новог КП састоји се у томе, да су улоге судија и државног тужиоства строго раздвојене. Судија има задатак да суди као заступник народа, док држ. тужилац наступа у крив. суд. поступку као претставник државне власти и прикупља материјал за суђење. (27). Окривљеноме треба пружити гаранције, а он није дужан говорити истину, јер се држ. тужилац мора бринути за прибављање потребних доказа (38). Претходни поступак стоји сасвим у рукама држ. тужиоца. После тога излажу се правила о одређивању и вођењу главног претреса и доношењу пресуде. Ако суд изриче смртну пресуду исту мора потврдити вођа и канцелар Рајха. Затим се излажу прописи о улагању призива и ревизије, обнове поступка, о т. зв. мировним судијама и пороти. Адхезиони поступак не може се унети у крив. суд. п. услед правне разлике, која постоји између кривичног и цивилног поступка.

На изради ове споменице радили су истакнути немачки научници, теоретичари и практичари, одлични познаваоци формалног кривичног права као d-r Carl Schmitt, d-r Rilk, Brederek, Jäger, d-r Lautz, Liese, d-r Seydel и остали.

Д-р Јурај Кулаш

ЗАКОНИ О ПОЉОПРИВРЕДНОМ УРЕЂЕЊУ СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА.

Превоо Марсел Р. Финц. Београд, 1938, издање Библиотеке упоредног права (Београд, Даничићева 15/1), стр. XXXIV+103.

Библиотека за упоредно право, чији је редактор адвокат г. д-р Урош Станковић, после превода Општег дела Италијанског кривичног законика од 1930 г., издала је 1938 г. као своју II књигу једну врло занимљиву едицију — то су Закони о пољопривредном уређењу у Северним сједињеним америчким државама.

Приказујући ову књигу, сматрамо за потребно да је прикажемо у њена два одвојена дела, од којих сваки за себе претставља посебно занимљив и користан прилог упознавању и аграрне политике и аграрног законодавства.

Први део чини исцрпна студија г. проф. д-ра Драгољуба Јовановића писана марта 1938 г. о актуелности аграрног проблема у Северној Америци. Ова студија (стр. V до XXXIV), која служи место предговора и носи назив „Предговор“ је један врло инструктивни приказ узрока стављања аграрног проблема у Северној Америци на прво место. Сугестиван стил г. Д. Ј., брзо и лако упознаје читаоца са овим сложеним проблемом, чије је познавање неопходно важно за познавање економске свести кризе и чије решење претставља нови метод за њено отклањање. Као што је све социално условљено, тако аграрни протекционизам Рузвелтовог правца није могао остати без последица на општу привредну структуру земље. Јасно је да је он — иако последица других узрока — био узрок, чија се последица огледа у једној диригованој привреди, која је — у своме остварењу пут у нови поредак, у социјализам.

Повезаност светске економске кризе и економске преоријентације Северне Америке је полазна тачка г. Д. Ј. Та преоријентација у државном животу практично је везана за напоре председника Рузвелта. Уз ранију индустријску интервенцију државе, долази нужност интервенције у пољопривреди. Све се концентрише противу наука револуције. Број незапослених расте. Незапосленост осваја пољопривреду. Индустрија обара наднице, а то обара цене у пољопривреди. Чак ни уобичајени лек — девалвација није помогла да се цене подигну. Зато се морало ићи на један пољопривредни плански рад да би се, колико-толико, заштитили фармери, јер би се и земљораднички редови револуционисали.

У таквој опасности Америка, скоро верна либералистичком учењу, напушта га и прелази на интервенционизам. Значи право је инструменат за реорганизацију економије, као што је оно и последица економских условљености. У своме II делу расправа г. Д. Ј. указује на ту повезаност економског живота и правног формирања. Ту је читав низ правних мера које је захтевала она планска привреда, коју стручњаци називају „америчким експериментом“. Ту су: девалвација долара, интервенција у индустрији, сукоб са врховним федералним судом на питању уставности интервенционистичких закона, реорганизација пољопривреде и њена класна реоријентација. Све ово није могло остати без значаја и постављање правног питања и у уставном праву и у приватном праву. У уставном праву је интервенционизам из приватног права изавао потребу стварања једног новог *modus vivendi* између централне федералне власти и савезних држава. С друге стране интервенционизам у приватном праву изавао је велике поремећаје у спољној трговинској политици, јер је контрола производње изменила либерешанжистичко схватање увоза и извоза.

Ово питање утицаја интервенционализма на извоз и увоз г. Д. Ј. нарочито пластично показује на примерима главне биљне производње Северне Америке, нарочито на култури памука и дувана. У вези с тим описује и уставног варијанта. Даље аутор се опширно задржава на питању производње шећера, кукуруза (а у вези с тим и свиња), пшенице (и стокова хране, као и односа жетве и економије), млека и млечних производа (као и правни проблем радничког и послодавачког сукоба у овој привредној грани т. зв. Млечни рат, који — иако привидно решен, још увек постоји у једном латентном стању).

Оно што ми, као правници, изводимо и морамо изводити из излагања г. Д. Ј. то је шематско излагање евидентне везе економских схватања, економског планског рада и законодавне интервенције. Закони су једновремено и куративне и превентивне мере лечења болесног економског организма. У погледу развијања ове идеје најинтересантнији је V одељак расправе г. Д. Ј. (стр. XXV—XXX). Ту се износи историјат правног схватања аграрног проблема кроз године. Реформа од 1862 о homesteads (минимуму од 65 хектара) преживела је своје умножавањем становништва, шуме је посечене и морају се предузимати нове мере за њихову регенеризацију. 1935 год. предвиђа законодавство читав низ јавних радова за заштиту земљишта од слабљења. Уводи се радна обавеза незапослених, уз награду, за рад на пошумљавању. Администрација извела је низ јавних радова, али Врховни суд оспорио је њихову законитост. Сукоб економије и права је очевидан. Економија побеђује.

У закључку г. Д. Ј. пита се шта је постигнуто? Је ли то тренутно или трајно? Какав је будући друштвени развој Сједињених северних америчких држава? Аутор сматра да је ново законодавство тренутни резултат, којим се непосредни учесници у стварању добара (нарочито фармери и радници) оспособљавају за један нови поредак — за социјализам и да је аграрно законодавство у Северној Америци са социјалистичким тенденцијама права јабука раздора у америчком друштву. Буржоазија је кроз своје законе унела у законодавство Тројанског коња, вели г. Д. Ј., иако ми налазимо да је то убризгавање инјекције камфора у буржоаски поредак.

У другом делу књиге, на следећих сто страница, г. Марсел Р. Финц приказује врло течно и добре преводе једног низа аграрних закона из 1934 г., који представљају типично значај и домашјај Рузвелтовог реформизма у друштвени поредак и који су исто тако занимљиви за економисте, колико су потребни познаваоцима јавног и приватног права јер они сви, у своме комплексу, расправљају основни проблем данашњег друштва — проблем државне интервенције у привредне и приватно-правне односе. Једина замерка што је збирка нешто непотпуна. Оно се завршава са фебруаром 1936 г. Закони донети после тога, нарочито реформе од 1937 г., нису обухваћени.

Поздрављајући рад Библиотеке за упоредно право, слободни смо да укажемо на појаву ове књиге и на њену занимљивост за правнике.

Милан Бартош

Miloš R. Sofrenović, SISTEMATIZOVANA ZBIRKA DEVIZNO-VALUTNIH PROPISA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE, Beograd, 1938, str. 4+9+16+22+26+5+12+24+22+107+26+7 (свега 280 листа), цена 200 динара (добива се код писца, Београд, Народна банка).

У ово доба контролног платног промета према иностранству, ниједна трговачка трансакција ни приватно-правни посао, ако носе у себи елемент иностраности, не могу се закључити без темељног познавања девизно-валутних прописа. Сам систем упознавања ове материје, по себи, је једновремено тежак за савлађивање и скоро неприступачан за сазнавање. Он је тежак за савлађивање по самом свом предмету, чисто техничке природе, низ случајева који се међусобно разликују, али чију диференцијацију може са сигурношћу да изведе само стручњак у најужем смислу. С друге стране овај систем је врло тешко склопити због разбацаности материје. Основ нашег девизног права лежи у чл. 9 Уговора између Државе и Народне банке. Ту је предвиђено да девизно-валутну службу за државу води Народна банка, а да се регулисање те материје спроводи наредбама Министра финансија. У административном судству, иако је овај уговор одобрен законом и добио законску снагу, било је врло спорно, да ли те наредбе Министра финансија везују грађане. Државни савет је чак спорио законитост Правилника о регулисању промета девизама и валутама, који је прописан на основу чл. 9 Уговора између Државе и Народне банке. Да би се осигурала правна важност томе Правилнику и свима мерама заснованим на њему, 13 октобра 1931 г. публикован је Закон о казним санкцијама ради извршења чл. 9 Уговора закљученог између државе и Народне банке око извршења Закона о новцу од 11 маја 1931 г. На тај начин створен је низ правних уредаба, обавезних за грађане и са пуним санкцијама. Скоро сваки члан Правилника (а има их 21) предвиђа да ће по-

требне мере за његово спровођење и извршење издавати Министар финансија. Значи тих мера има стотинама. А Закон о казним санкцијама предвиђа новчану казну до 750.000 динара, односно затвор до 6 месеци, за сваки прекршај било Правилника било других наредба, које буде издао Министар финансија. Значи постоји могућност низа прописа са тешким санкцијама. У пракси због специфичности материје и еластичности потреба спољне трговине издато је око 700 таквих наредба. Оне су издате sukcesивно, често противуречне, разбацане по ступцима Службених новина. Томе треба додати још да је Народна банка добила низ обавезних за њу упуштава од Министра финансија, који она мора да извршује. Иако та упуштава нису правно обавезна за грађане, у пракси она им се намећу. Све девизно-валутне послове и грађани и банкарци врше преко Народне банке. Она се, разумљиво, грчевито држи издатих јој општих упуштава. Значи грађанин не може да сврши ниједан посао ако се не држи тих упуштава. Зато и она су практично обавезна по грађане.

Снаћи се у таквом мору упуштава и прописа јесте један врло тежак проблем. У више махова стручњаци су покушали да, путем систематизације прописа, једном приватном кодификацијом олакшају пословном свету употребу ових разбацаних норми. Озбиљни подухвати овога посла јесу Збирка г. г. д-ра Владете Вуксановића и Ненада Поповића, као и званична збирка издата од стране Министарства финансија, коју је уредио одличан стручњак г. д-р Милачић. Уз комплименте за њихов рад, уз признање компетенције ових аутора, морамо да констатујемо да су њихова дела врло брзо изгубила доста од своје актуалности. Жива материја изашла је из оквира. Свакога дана излазе нови прописи. Оно што је јуче важило сутра је измењено.

Значи требало је прилагодити метод овуј покретљивој материји. У томе и јесте главна добра одлика књиге, коју је издао г. С. Пре свега његова књига није једна укоричена или броширана књига. Напротив то је жива картотека прописа. Аутор је целу материју поделио у делове и системом картотеке омогућио је да се сталним додавањем нових прописа и њиховим убацивањем у картотеку увек може да држи у ажурном стању цела збирка.

Главна подела материје је ова: Опште одредбе (надлежност органа за давање одобрења, рок важења издатих овлашћења, забрана фактурирања у земљи у страном валути, продаја динара, чекова, девиза), Прописи за овлашћене мењаче и заводе, Прописи о увозу и плаћању иностране робе, Прописи о извозу робе у иностранство, Транспортни трошкови, Путнички (туристички) промет, Инострана потраживања у земљи. Поред ове опште деобе долазе т. з. Посебне одредбе (о раду у појединим врстама активности) и Платни споразуми са појединим земљама, као и одељак, који садржи Опште прописе, који су основ целом систему.

Приређивачи обећавају да ће одржавати службу допуњавања и освежавања своје збирке. Сваки купац добијаће бесплатно до краја 1938 г. листове, на којима ће бити доштампане измене и допуне, тако да ће моћи њиховим стављањем у картотеку да има у свако доба ажурну збирку. Мора се констатовати да ће на овај начин збирка остати врло дуго употребљива и путем претплате на допуне у идућим годинама сваки пословни човек осигураће себи једну сигурну евиденцију девизно-валутних прописа, по једном систему на који је лако навићи се.

Што се тиче систематике, налазимо да је она одлична. Једина замерка, коју бисмо морали да учинимо, јесте наша примедба што поједине главе т. зв. Посебних одредаба, нису штампане на одвојеним листовима, што би било много боље за будуће допуњавање и уметање нових листова на одговарајуће место.

Техничка опрема, слог, језик, јасно издвајање описивања и коментара од текста, заслужују сваку препоруку.

Приказујући ово дело, сматрамо за дужност да на њега обратимо пажњу свима правницима и економистима и да подвучемо да је ово с једне стране драгоцен материјал за све оне који се баве Спољном трговинском политиком или Међународним приватним правом, док је с друге стране ово неопходни приручник сваког практичног правника и пословног човека, чији послови задиру у ову материју.

Слободан Јовановић, ГЛЕДСТОН. „Биографије знаменитих људи“; Издање Југо-Исток, Београд 1938, стр. 173.

Последња књига г. Слободана Јовановића је посвећена биографији; биографији једног од најзначајнијих политичара и државника Енглеске у XIX веку. Биографија је један од најстаријих и најраспрострањенијих срестава за изражавање једне личности. Она је уједно најнепосреднији и најискренији књижевни род: у свакој историји једне личности има биографије, у свакој биографији аутобиографије. Овај биографски и аутобиографски карактер историје једне личности добио је свој крајњи и логични израз у савременим „романсираним биографијама“. Овде је лична историја једног човека претворена у роман или чак у књижевни предмет.

Слободан Јовановић је задржао непосредни оквир биографије, али је биографији свог јунака дао једну солидну, општу, научну основу. Лична судбина Гледстона је оцртана кроз политичку и друштвену историју енглеског народа у другој половини XIX века. С. Ј. биограф, овде добија потпору и снагу од социолога.

Исто тако, историја једне личности која претставља један социјални и политички тип, и биланс једне историске периоде, иако се одвија на једном простору и у једном отсеку времена и њиме је условљена, то није једна одвојена, затворена историја. Енглеска историја XIX века коју изражава и кроз коју се изражава Виљем Гледстон неће и не може се у својој целини поновити, али је она у многоме везана за нашу, савремену историју. Постоји један узајамни однос између одигране историје и наше историје. Ми не можемо упознати прошле историје, ако не схватамо наше савремене историје. У том смислу, може се рећи да је историја садашњица која има ретроактивно дејство, Али, исто тако ми не можемо схватити садашње личности и догађаје, ако не упознамо и откријемо личности и догађаје у прошлости. Слика и објашњење одгранич судбина и историја даје нам могућности да се боље снађемо и упознамо сопствене судбине и догађаје. Под овим условом, биографија постаје историја и историја добија општи, нови, актуелни интерес. Историчар С. Ј. овде добија још шире потпоре и веће снаге од социолога.

Гледстон је дуго живео и дуго радио: од својих осамдесет девет година живота (1809—1898) шездесет и шест је потрошио у активном политичком и јавном раду. Његов живот и рад пада у најбујније и најдраматичније доба нове енглеске друштвене и политичке историје. Доба када једна нова и моћна класа, *middle class*, расте, развија се и стари. Доба када се енглеска демократија рађа, шири и развија. Време када се енглески парламентаризам развија, поставља и снажи. Време кад се енглеска држава развија, јача, снажи, проширује и од континенталне постаје империска и империјалистичка држава. Време кад енглеско радништво улази преко општег права гласа у политичку заједницу. Период великих политичких реформи и друштвених промена. Период борбе за опште право гласа, које се у Енглеској осваја од 1832, кад Гледстон улази у политички живот до 1884 кад је на врхунцу своје политичке славе. Период кад млада либерална буржоазија преузима од аристократије водеће место у друштву и политици. Епоха великих међународних сукоба, нарочито између Русије и Енглеске у Азији. Епоха постављања и зидања енглеске империје. Епоха великих сукоба око самосталности Ирске (чувена борба за хомрул). Доба распадања Отоманске империје и рођења националних питања и националних ослободилачких покрета малих народа.

На такву једну широку социолошку основу г. С. Ј. је поставио и описао Гледстона. Он је показао колико је Гледстон био условљен и оивичен овим објективним околностима, као што је исто тако утицао и мењао ове околности. Тај међусобни утицај између значајног политичког борца и државника и стварности, г. С. Ј. је показао у акцији, у остваривању. Социјално везан за потребе и интересе грађанства и индустрије, Гледстон је у својој политици кретао према логици ове у тој периоди моторне снаге енглеске историје. Отуда, он ће остати носилац либералне демократије. Он изражава све њене захтеве и све њене ограничености. Од слободне трговине, коју је тражила индустрија и која је ослабила моћ земљишних власника, до политичког либерализма, који је користио нижим друштвеним редовима, али који је у првом реду захтевала буржоазија за своје политичке сукобе и разрачунавања у парламенту са преосталим снагама аристократије. Али, Гледстон није био

само социални резонатор једне друштвене групе; он је био и једна личност, нарочито једна морална личност. Г. С. Ј. овде јасно показује неоснованост сваког једностраног детерминизма у објашњењу једне историске личности. Гледстон је хришћанин у најпунијем смислу те речи. Он је наклоњен онима који страдају и који су доле; он изнад свега поштује човечију личност. Гледстон је хришћанин, али пуританског правца. Зато ће он увек бити неповерљив према свакој сили и моћи, нарочито државној моћи. У сукобу човека и друштва и слободе и силе, он је увек на страни човека и слободе. Услед ове хуманистичке и моралне подршке, либерализам Гледстона је био местимично пунији него либерализам друштвене групе и средине којој је припадао. Тај либерализам неће давати само снагу и живавост политичким ударима Гледстона, него ће често прелазити границе уског, економског и политичког либерализма енглеског грађанства. Гледстон се борио не само за опште право гласа, него и за политичку аутономију Ирске и за национална права малих нација, чак кад је то било противно његовој либералној странци и штетно за његов ауторитет државника.

Гледстон Слободана Јовановића заслужује велику пажњу не само по савременим и објективним научним сретствима којима је изражен и проблемима које оживљава и чини их одређенијим и разумљивијим. Он има нарочити интерес још и по техници према којој је изражен. Ретко мајсторство које г. Сл. Ј. показује у историском портрету, у Гледстону достиже виртуозност. Са једном данас потпуно упрошћеном и очишћеном техником, он постиже ретке артистичке ефекте. У овом смислу је нарочито карактеристичан опис већ остарелог али живавог Гледстона кад држи своју чедану одбрану хорула у енглеском Парламенту (стр. 135). Опис дат на један класичан начин, дискретан, одмерен и деликатан и тако психолошки веран да заборавља сву стилску вештину. Благодаречи овој усавршеној техници, Гледстон г. Сл. Ј., иако је расцепкан на главне фазе његове политичке кариере, добија изглед једне потпуне органске целине. Сва брижљива документација, сви описи и сви детаљи Гледстонове политичке кариере, сви историски фрагменти се губе и нестају и појављује се судбина једног политичара, хуманисте протестантског кова, либерала индустријског друштва Енглеске из друге половине XIX века. Као живот једног античког јунака судбина Гледстона добија извесне строге и оштре контуре и патетичне нагласке.

На тај начин, у Гледстону се добија не само политичка и друштвена стварност XIX века изражена кроз једну личност, него и једна људска судбина изражена кроз једну конкретну историску личност. Спајајући ове научни и социолошки став за ретким артистичким сретствима, г. Сл. Јовановић нас не само обавештава и обогаћује, него нам пружа и пуна естетска уживања. У тој моћи обнављања, он не престаје да нас стално изненађује.

Ј. Борђевић

Арон Алкалај, МОЈСИЈЕ. Издање Југо-Исток, Београд, 1938, стр. 191.

Биографија је један од најстаријих књижевних родова и најприступачнији начин интелектуалног изражавања. Она обухвата разне степене уметничког и људског изражаја: од обичног хронолошког описа до научног, социолошког изражавања човека кроз једну историску епоху и епоху кроз човека. Са методолошке тачке гледишта, књига коју г. Алкалај посвећује Мојсију је на граници између старог и новог начина писања биографије. Она обухвата поред многобројних описа и података и покушај анализе и објашњења кроз средину и историске околности.

О Мојсију је до сад писано много и различито. То је разумљиво: Мојсије је једна у првом реду легендарна личност, пророк и ослободилац једног народа, творац религије и законодавац, национални херој јеврејства о чијем постојању до наших дана трагови су остали само у Библији и народном предању. Г. А. не доноси нове погледе и ново тумачење Мојсијеве личности, али он пружа једну умерену, објективну и коректну биографију личности у којој гледа не само једног заиста великог човека, него и највиши израз живавог јеврејског генија и трагичности његове историје.

Г. А. се трудио да изрази Мојсија више према историји него према легенди и да научним доказима укаже више кредита него предању и веровању, мада библиска величина његовог хероја местимично баца своју сенку

на сваку вољу рационалног разветљавања. Услед тога, мада у Мојсију гледа персонификацију јеврејске историје и неимара народног јединства, он је наклоњен да га идеализира и да му оцрта надчовечанске размере. Данас социолозија не пориче изванредни значај великих људи и не устеже се да их помиње и истакне. Али велики људи су социјалне личности у најдубљем смислу те речи. Они нису независни од историје и средине. Њихова снага је снага колектива који их носе. Али, у исто време они ту снагу реализирају, динамизирају и додају елемент своје величине.

Г. А. је водио рачуна о овој научној концепцији великих људи, иако је није увек изван и продубио. То је у извесној мери разумљиво услед религиозног карактера који овај библиски јунак додаје својој изванредној историској и социјалној улози. За правника и социолога је од интереса оштроумна анализа коју даје писац о друштвеној структури јеврејског и египатског народа, поређећи Мојсијево и Хамурбијево законе.

Г. А. је пружио једно тумачење Мојсија као велике историске личности, које је у својој основи оправдано. Он истиче националну величину овог јеврејског хероја. Али, он његову праву величину види у човечанској садржини његовог животног дела. Права величина једног човека прелази националне границе и постаје општа, човечанска. Човек је велики као и народ: у односу на цело човечанство, а не против њега.

Ј. Ђорђевић

Д-р Иво Матијевић и д-р Фердо Чулиновић, КОМЕНТАР ЗАКОНА О ИЗВРШЕЊУ И ОБЕЗБЕЂЕЊУ, Београд 1937 (Штампариија „Светлост“), стр. 417.

Ова књига наших познатих правних писаца г. г. Матијевића и Чулиновића, по замисли њених аутора, треба да олакша тумачење и примену новог Закона о извршењу и обезбеђењу, који је ступио на снагу 1 јануара ове год. Њом је обухваћен цео овај закон са свима његовим изменама и допунама; затим ова књига садржи Уредбу о увођењу у живот истог закона и Уредбу о постављању и избору вештака за процењивање земљишта, о њиховом награђивању и о поступку при процењивању. Уз поједине прописе законског текста дата су кратка, али, с практичног гледишта, вољо целисходна објашњења и упутства, која ће омогућити лакше и брже сналажење у примени нашега новог Извршног поступка. А овај је пак за нас нов не само по времену свога доношења и постанка, већ и по самој својој садржини, по својој систему и начину регулисања деликатне и важне правне материје на коју се односи. Сва објашњења дата су на основу самога законског текста, са упутом на поједине сродне или одговарајуће одредбе из истог и других закона, у колико се тичу ствари извршења. Поред осталог, нарочиту пажњу заслужују објашњења и упутства за примену прописа уводне уредбе, која садржи посебна наређења и норме за увођење у живот новог ИП, односно за прелаз из старог у ново извршно право. А значај ових уводних или прелазних наређења па и објашњења, који су тим наређењима у овој књизи дата, моћи ћемо лако схватити, ако будемо имали у виду све оне тешкоће, на које смо наишли у почетку примене нашега новог ГРПП, због неодређености или непотпуности извесних одредби његовог Уводног закона. Напослетку, овој је књизи додат и један исцрпан стварни регистар, који заиста увек претставља један важан и веран користан део сваке књиге, а нарочито једнога оваког стручног коментара и приручника.

Уопште, поучени четворогодишњим искуством око примене нашега новог ГРПП, ми сада већ унапред знамо: од колике нам користи могу бити оваква стручна и научна дела и коментари наших правних аутора, при увођењу у живот и примени нашега новог процесног законодавства. Јер нам наше ново процесно законодавство са собом доноси читав низ нових правних уставова, готово потпуно непознатих нашем досадањем правном животу и праву. А оваква нам дела у многоме олакшавају бра и лак прелаз из старог у ново процесно-правно стање, односно у ново вршење правосуђа. И заиста, ако је, на пример, примена нашега новог ГРПП могла да се за тако кратко време успешно спроведе, без икаквих значајнијих поремећаја и потреса у нашем практичном правном животу и правосуђу; — за то бесумње имамо много да захвалимо: не само великом труду и напору наших судија и осталог судског

особља, већ и значајним делима наших истакнутих правника односно правних писаца.

Уверени смо пак, да ће и ова књига г. г. Матијевића и Чулиновића послужити истоме циљу, тј. да ће и она помоћи нашим правницима — практичарима, да се опет онако брзо и лако снађу и у примени новог ИП, као што је то било раније, при увођењу у живот новог ГРПП.

Д-р Адам П. Лазаревић

Милутин Б. Мишовић, суд. капетан I кл., ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ ИЗ ОБЛАСТИ ВОЈНОГ КРИВИЧНОГ ЗАКОНОДАВСТВА. Са предговором Константина В. Саватијевића, адвоката. Београд, стр. 146, цена 25.— дин. Француско-српска књижара А. М. Поповића.

Г. Мишовић је, ма да млађи судски официр, до сада написао већи број чланака и расправа из области војног кривичног законодавства. Два раније необјављена чланка и неколико чланака, које је већ био објавио по разним часописима („Браничу“, „Правосуђу“, „Ратнику“ и „Жанд. веснику“) скупио је и издао у наведеној књизи. Сви ови чланци су, ма да без веће научне претензије, занимљиво написани и врло су интересантни. Ово како с обзиром на околност, да је наше војно кривично законодавство, каже г. Константин Саватијевић, заиста необрађено, тако и с обзиром, што г. М. у већини чланака заступа по појединим питањима гледишта која нису у сагласности са досадањом војно судском праксом, што нарочито важи у погледу питања, да ли постоји основ за поврат кад се умишљено учињени преступ расправи дисциплински применом чл. 42 Уредбе о војној дисциплини.

У чланку „Кад почиње и кад престаје однос претпостављености и право заповедања“, г. М., позивајући се на одредбе које говоре о претпостављеном, објашњава ко треба да се сматра претпостављеним а по том износи своје добро образложено и по нашем мишљењу правилно гледиште да однос претпостављености и право заповедања почиње од момента кад претпостављени прими дужност, а престаје од момента разрешења дужности. Добра је његова деоба претпостављеног на претпостављеног у формалном и материјалном смислу, ма да та деоба нема нарочито практично значаја. Претпостављени је по г. М. у форм. смислу од момента постављења на положај, који му даје право претпостављености над изв. одређеним бројем лица, а у материјалном од момента пријема дужности, када почиње и однос претпостављености и власт заповедања. Формални претпостављени међутим нема она права која му г. М. даје. Тако, по нашем мишљењу кад „формални потчињени“ учини према „форм. претпостављеном“ кривично дело, он неће одговорати као да је учинио дело према правом претпостављеном — „претпостављеном у материјалном смислу“.

У чланку „Једно спорно питање у војној правној литератури о својству претпостављеног и потчињеног у основној јединици“ г. М. заступа мишљење сагласно мишљењу суд. бригад. ђенерала г. Малеша Јаковљевића, на име, да право и власт заповедања у основној јединици не припада сваком од старешинских лица према свима млађима дотичне основне јединице, већ то право припада само командиру основне јединице. Противно гледиште заступао је почив. суд. ђенерал Љубомир Дабић које је гледиште г. М. такође истакао. По овом питању мислимо да је убедљивије гледиште поч. ђен. Дабића.

У чланку, пак, „Дисциплинско расправљање кривичних дела“ г. М. је изнео разлоге због којих је по његовом мишљењу дато законско овлашћење, да се изв. преступна крив. дела могу расправити дисциплински. Поред тога, исцрпно је изложио које се кривична дела могу расправити дисциплински и када и које старешине имају право да се користе тим законским овлашћењем као и које дисциплинске казне могу изрећи. При том се дотакао и већ поменуто питање о томе, да ли постоји основ за поврат у смислу § 76 КЗ кад се један умишљено учињени преступ расправи дисциплински. Г. М. дели мишљење г. д-ра Живановића да тај основ постоји. Ово по његовом мишљењу зато, што је раније дисциплински расправљено кривично дело преступ, затим зато, што решење о дисциплинској расправи тога преступа (одн. о дисц. казни) замењује осуду суда и најзад зато што изречена дисциплинска казна приближно одговара судској казни и састоји се (изузев казне укора) у ограничењу слободе, као и судске казне а и дисциплинске казне имају за циљ

одмазду, опомену и застрашење. Ово гледиште противно је пракси војних судова, а и ми се такође са овим мишљењем г. М. не слажемо. У § 76 КЗ речено је да се у поврату налази онај који је „осуђен за какво умишљено крив. дело“, а не стоји да је у поврату и онај, који је кажњен, па да би се колико-толико могло бранити поменуто гледиште. Осуђен може неко бити само од стране суда. То је предвиђено и у вој. крив. суд. поступку. А да и законодавац мисли само на осуду од стране суда а не и „осуду“ од других власти види се и по последњем одељку § 76 КЗ, у коме се објашњава, како се при оцени питања о поврату има да цени осуда страног суда, — дакле и закон говори о суду, а не о казнама изреченим од других власти, па се не може једној зак. одредби, нарочито кад је у питању кривични закон давати други смисао него што га та одредба има, а најмање се може таква одредба тумачити на штету кривца.

У чланку „Условна осуда и војно кривично законодавство“ г. М. брани мишљење, да би условну осуду могли да изричу војни судови лицима за суђење чијих су кривица надлежни, ако та лица више не припадају војсци, док обратно, грађ. судови као уосталом и војни не могу изрицати условну осуду лицима, која у моменту суђења припадају војсци, јер је то законом забрањено (§ 3 Вој. КЗ). Разлози су врло убедљиви и мишљење није неприхватљиво.

И остали чланци су добро обрађени са добрим познавањем прописа који регулишу постављена питања и видним сналажењем у тумачењу тих прописа, тако да ће ова књига корисно послужити упознавању питања која су у појединим чланцима истакнута и прокоментарисана.

Р. Ј. Перуновић

НЕКРОЛОГ

† ФРАНЦ ЖИЖЕК

20 маја ове године умро је д-р Франц Жижек, професор Франкфуртског универзитета.

Покојни Жижек се родио јануара месеца 1876 у Грацу. Ту је почео и завршио своје школовање (са дипломом и докторатом на Правном факултету). Потом је отишао у државну службу: најпре у суд, затим код Централне статистичке комисије и, напослетку, у Министарство трговине, све у Бечу. Радећи у Централној статистичкој комисији, у ствари средишњој управи аустријске државне статистике, он се заинтересовао за статистичку науку и њој посветио цео свој доцнији плодни живот. 1909 је хабилитирао као приватни доцанат на Бечком универзитету, а 1916, кад је тек почео да дејствује новоосновани универзитет у Франкфурту на Мајни, он је позван за редовног професора Статистике на Економско-социолошком факултету. Неко време био је он једини *ordinarius* Статистике у целој Немачкој (свугде друго катедра Статистике била је спојена са извесним сродним предметима). На Франкфуртском универзитету остао је све до своје смрти.

Франц Жижек је уживао велики глас и у међународним статистичким круговима. 1913 године је постао редован члан Међународног статистичког института. Био је члан многих националних удружења за Статистику; Маџарско статистичко друштво изабрало га је за почасног члана.

Сав тај углед, и код куће и споља, Жижек је постигао својим врло солидним радом и својим високо цењеним публикацијама.

Његов хабилитациони рад о статистичким срединама (*Die statistischen Mittelwerte, Leipzig, 1908*) скренуо је на себе општу пажњу статистичких стручњака; преведен је на енглески, па се још и данас сматра као најбољи рад о том проблему у светској статистичкој литератури уопште.

Као плод његовог статистичког рада изашли су 1921 године Основи Статистике (*Grundriss der Statistik*), који су за непуне две године доживели друго издање. Преведени су на више језика, између осталог и на јапански. У обилу статистичких система и уџбеника писаних на немачком језику, не

само што Основи Статистике професора Жижека нису остали незапажени, него су одмах постали један од најомиљенијих и највише тражених статистичких уџбеника. Нико до њега није лакше, простије и лепше изложио статистичко-методолошке проблеме, нико није свој систем Статистике јединственије и прегледније од њега склопио. Поред методолошког дела, у том систему се налази и Материјална статистика у најсумарнијим подацима. Иако кратка, то је права комплетна Материјална статистика на немачком језику. Зато ће Жижекови Основи Статистике дуго преживети њега и за много времена још, у то се не може сумњати, претстављати најпогоднији извор статистичке науке за све оне који у њу тек улазе.

Упоредо са својим Основима, Жижек је, 1922 године, издао и једну књигу која третира пет главних проблема статистичке методологије (*Fünf Hauptprobleme der statistischen Methodenlehre*). Ту је он изложио своје схватање основних и контраверзних методолошко-статистичких проблема, ту је објаснио свој научни став који провејава кроз Основе Статистике. Он је тај рад посебно издао да не би претрпавоо ђаке дивергентним схватањима и дебатом у самом уџбенику. У њему Жижек често полемише и обара туђа гледишта, једнако као што не остаје доцније дужан да да одговор свима онима који су му замерили на појединим излагањима и тврђењима у тим својим главним делима (у књизи *Meine Kritikern, Erläuterungen und Ergänzungen zu Grundriß der Statistik und zu Fünf Hauptprobleme der statistischer Methodenlehre*, 1924). Његови су закључци били толико плод смишљеног и зрелог истраживања, да он на њима инсистира цео свој живот, увек спреман да поведе борбу и докаже исправност свога схватања.

Годину дана пред своју смрт издао је проф. Жижек једну студију под насловом: „Како настају статистички бројеви“ (*Wie statistische Zahlen entstehen, die entscheidenden methodischen Vorgänge*, 1937). У том свом последњем великом раду, он брижљиво рашчлањава сваку посебну радњу добивања статистичких бројева према томе колики је у њој део логичног размишљања и одлучивања а колики простог извођења већ утврђених решења; што је у процесу добивања бројева плод контемплације а што самог механичког пословања. При томе се цео процес добивања статистичких бројева отвара пред читаоцем у свим својим манифестацијама, он га гледа и скоро преживљује.

Поред ових главних дела, проф. Жижек је написао врло много расправа и студија из области опште статистичке методологије. Он је у току последњих двадесет година одабирао један по један спорни или недовољно објашњени проблем статистичке теорије и обрађивао га са необичном мунициозношћу и оштроумношћу. Немачки стручни часописи (*Allgemeines Statistisches Zentralblatt, Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*, итд.), интернационални статистички часописи (*Metron, Revue de l'Institut International de Statistique*), и многи инострани, пуни су његових радова врло оригиналних и високо цењених.

Покојни професор Жижек, немачки научник и статистичар, има много веза са нашим народом и нашом државом. Он је, пре свега, Словенац по оцу; добро је говорио и читао словеначки и српски. Он је по позиву наше Владе два пута долазио у Београд: 1920, да својим стручним саветима помогне организацију првог пописа становништва у новој држави; 1929, да прегледа и стави своје примедбе на израђени пројекат закона о организацији југословенске државне статистике. 1923 године Београдски правни факултет водио је с њим преговоре да пређе у Београд и заузме катедру Статистике. Он је начелно био дао пристанак, али су доцније околности омеле ову комбинацију. Он је, напослетку, наше студенте у Франкфурту најсвојскије прихватио, специјално их третирао и поучавао, особито оне који су дошли да код њега изучавају Статистику.

Ти његови ђаци клањају се сени професора Франца Жижека!

Л. М. Костић

БЕЛЕШКЕ

Јубилеј проф. Јосифа Фаденхехта. — Д-р Јосиф Фаденхехт, професор грађанског права на универзитету у Софији, прослављен је ових дана јубилеј своје 40 годишње службе као професор универзитета и у исто доба тридесетогодишњицу адвокатске делатности.

Професор Фаденхехт је опште позната и опште цењена личност у Бугарској не само у кругу његових многобројних ученика и правника него и у ванправничким круговима. Он данас уређује и одлични правни часопис „Правна мисао“ и сарадници овога часописа издали су у његову част Споменуцу под натписом „Д-р Јосиф Фаденхехт, поводом његове 40 годишње професорске и 30 годишње адвокатске делатности.“ У овој споменци приказан је, уз биографске податке, рад јубилера као професора и научника, као државника и грађанина, као адвоката, утицај његов на бугарску јуриспруденцију и на професионална удружења, рад његов на словенској а нарочито на југословенској узајамности. Најзад споменца доноси исцрпну библиографију научних радова професора Фаденхехта.

Из споменце се види огроман рад професора Фаденхехта као научника, државника и као јавног радника. За њега се може рећи да је свој живот посветио правној струци у братској бугарској држави и да је на том пољу оставио трајнога трага. Само библиографија његових радова износи 100 бројева, од којих су најзначајнији Грађанско право Бугарске, Нови пољски закон о облигационом праву, упоредно-правна монографија.

Као политичар Фаденхехт је био противник насланања Бугарске на централне силе, јер је од такве политике предвиђао катастрофу Бугарске. Он је био заштитник Александра Стамболијског. Кад је влада В. Радославова при крају светског рата постала неодржива, Фаденхехт је ушао у нови кабинет Ал. Малинова и остао је у њему као министар правде од јуна до октобра 1918 године „да преживи и понесе формалну одговорност за националну катастрофу.“

Професор Фаденхехт много се заузимао за зближење словенских и југословенских правника. Заједно са југословенским правницима учествовали су и бугарски правници под водством Фаденхехта на правничком конгресу у Братислави 1933 године, где се поку-

шао рад на изједначењу права у словенским државама. За тему „Уједначење облигационога права у словенским државама“ референт је био професор лавовског универзитета у Пољској, д-р Роман Лонгшан де Берије, а кореферент професор Фаденхехт, који је свој задатак испунио на опште задовољство свију присутних правника. Године 1934 учествовао је професор Фаденхехт са другим угледним бугарским правницима на конгресу југословенских правника у Загребу. На њему је реферисао о садашњем бугарском праву.

Колико бугарски правници цене професора Фаденхехта види се и по томе што су као сарадници на споменци у част његову учествовали најугледнији бугарски правници: професор и ректор универзитета Генов, Петар Тодоров, бивши министар, Петар Цидров, бивши министар, Ангел Караџозов, први председник Врховног касационог суда, Симеон Петков, потпредседник савеза бугарских адвоката, Никола Георгијев, главни прокурор при Врховном административном суду, који су топлим речима изложили животни рад професора Фаденхехта и поздравили јубилера.

Овим оценама рада професора Фаденхехта и изјавама поштовања према његовој заслужној личности придружује се и „Архив за правне и друштвене науке.“ Сви југословенски правници који су имали задовољство да упознају професора Фаденхехта, а њих је врло велики број, желе му искрено да још дуго поживи на част бугарске правне науке и да још за дуго низ година сарађује, као и досада, на зближењу два брата народа...

Д-р Д. Аранђеловић

Италианска Кривично-правна књижевност. — Као ни један појединац, тако ни један народ не може имати све; један народ се одликује у једном а други у другом погледу. И то је добро са гледишта поделе рада: на тај начин, сваки народ се специјализује у извесном правцу, што као ни код појединаца, не би био случај, ако би један народ хтео све. И како међу народима постоји културна сарадња и узајамност, то онда имамо најбољи могући резултат: збир радова и тековина све од самих стручњака (специјалиста); не само много него и добро (*non multa sed multum*), не само количину (број) него и квалитет.

Тако, н. пр., Италија је, у Правној Области, класична земља Кривичнога Права: мора се признати да она, ту, стоји на челу цивилизације. Сви покрети (импулси) у томе, (Кривичном) Праву, потицају су од Италиана, почињући са *Beccaria* и његовим чувеним делом *О Преступима и Казнама* (в. о утицају овога чувенога италијанскога криминалиста у извршном делу *H. Donnedieu de Vabres*, једнога од шефова садашње француске науке о Крив. Праву: *La Justice Pénale d'aujourd'hui*, Paris, 1929, *Librairie Armand Colin*, p. 3 à 6) па све до данас: ланац еволуције Кривичнога Права у Италији, а то је у исти мах и еволуција Светскога Кривичнога Права, непрекидан је за читаво једно и по stoleће: *Romagnosi*, *Pessina*, *Lombroso*, *Ferri*, *Garofalo*, *Carnemale*, *Lonhgi*, *Ugo Confi*, *Montara*, *Rocco*, и др.. И у питању права државе да гони и казни кривце, као и у питању задатка и сврхе (циља) казне (то није више оно паганско: око за око, зуб за зуб односно одмазда или *la „reine du talion“*, што није ништа друго него освета чији принцип не може и не сме бити доминирајући у Хришћанској Ери Културе); код напуштања система апстрактнога типа кривца на кога има просто, аутоматски, да се примени казна предвиђена законом (на место чега долази сада систем конкретнога типа делинквента — индивидуалисање казне као и њенога извршења, што више одговара идеји правде тј. сразмерности између кривице и казне); код питања абнормалних случајева и рођених злочинаца (*il delinquente nato*) где је, најзад, добила из-раза идеја смањене урачунљивости (такође у складу са мало час реченом етичком потребом сразмерности између одговорности и казне); у новој тежњи да се систем суђења и казне (који почива на нелогичној чињеници да човек — судија — кажњава човека, равн равного) преобрати у систем социалне заштите т. ј. мера безбедности [борбу са делинквентима ваља, дакле, схватити слично борби једног народа кога је напао други народ — одбранбени или дефанзивни рат — где нападнути може да нападачу нанесе само онолико зла колико је апсолутно потребно за победу (одбрану) али више не: отуда тежња за т. зв. „хуманизирањем“ ратовања (в. овде учену и сугестивну студију *Г. Д-ра М. Ст. Новковића: Савремени Ратови и Ратно Право, оштампано из „Годишњице Николе Чулића“*, Београд, књ. XLVII., 1938), ако

се може уопште говорити о „хуманизирању“ једног „зла“; као, дакле, и тежња за хуманизирањем одбране друштва од преступника, хуманизирање које се противи смртној казни, пошто је, за социалну одбрану, довољно, у случајима најтежих дела, једно дуготрајно, по потреби и доживотно, изоловање учиниоца] — свуда су ту италијански криминалисти били, мање више, иницијатори или бар водили међу првима реч. Разуме се, уз сарадњу криминалиста, социолога и филозофа других напредних народа а на првом месту Француза, Немаца, Енглеца (па и Словена, н. пр., Фоиници).

*
*
*

И онда је сасвим разумљиво да је италијанска књижевност из домена Кривичнога Права тако обимна и богата, обимнија и богатија, можемо рећи, него код других народа па и код оних који по култури стоје на истом ступњу са Италијанима.

Тако, да напоменемо само ту врсту књижевне производње, Италијани имају, говорећи уопште, најстарије кривичне часописе и који долазе међу најбоље у Европи и Америци, са једном репутацијом коју не надмашују часописи ни једне друге земље. Ми немамо намеру дати овде списак тих италијанских часописа него ћемо само подсетити да смо, у више наврата, приблежили у „Архиву“ један, истина, скорашњији часопис (он је основан пре 8—9 година) али врло добро уређиван а то је: „*Il Pensiero Giuridico-Penale*“ (Правно-Кривични Мислилац) који излази у Месини (Сицилија) и чији оснивалац и до-скорашњи директор јесте млади адвокат Месински и професор Универзитета у истом граду, *G. Girolamo Penso*. *G. Penso* је један од најистакнутијих криминалиста млађе генерације у Италији, познат и изван своје земље. Додаћемо да је *G. Penso* од увек био пријатељ наше Државе, посебице Срба, од увек т. ј. и пре побољшања наших политичких односа (на велику корист општега мира) са Италијом, и мада је био, што је и данас, приврженик фашистичке Италијанске Идеологије. Пре извеснога времена, за његове научне заслуге, *G. Penso* одликован је орденом Св. Саве од Југословенске Владе, чему се искрено радујемо.

Сада се, пак, „*Il Pensiero Giuridico-Penale*“ налази у директорству адвоката *G. Filippo Mandalari* (Месина), коме

је Г. Пензо морао, услед разгранатости својих послова, предати часопис али за који ће се он, наравно, и даље интересовати и на коме ће сарађивати и у будуће. С обзиром на познате и цењене способности и spremу Г. Мандалари-а, као и на његово устаоштво у књижевним подuzeћима, можемо бити сигурни да је „Il Pensiero Giuridico-Penale“ добио у лицу новог директора достојног следбеника Г. Пензу и да ће Г. Мандалари часопис одржати на висини и гласу који је стекао под ранијим (првим) уредником, Г. Пензо-ом.

Осим тога, обратићемо пажњу читаоцима „Архива“ на месечни часопис: „La Giustizia Penale“, *Rivista Critica di Dottrina, Giurisprudenza e Legislazione*, Рим, часопис који је основан још пре четрдесет и три године (1894.) и сада ушао у четрдесет четврту годину свога публиковања, часопис пун најкорисније садржине, и теориске и практичне, са обилатим књижевним прегледом („Bolletino Bibliografico“), не само дела италијанских него и страних писаца (в., н. пр., приказ, у Бр. 2., од месеца Фебруара ове год., књиге Г. А. Minkenhof-а: *De Nederlandsche Strafvoeding* — Холандски Кривични Суд. Поступак — Haarlem, 1937, за који Др. Hazewinkel Suringa вели да заузима, међу холандским убивцима о Процесуалном Праву, прво место: в. „Rechtsgeleerd Magazijn“, № 6, 1937.). „La Giustizia Penale“ уређује истакнути Римски адвокат и италијански специјалист из Кривичнога Права, Г. Gennaro Escobedo, који је успео да око своје ревије окупи најбоља пера и стручњаци италијанске, као што се то види из списка сарадника („Collaboratori“) који доноси на насловној страни свога часописа. Исто тако, на његовом часопису раде и страни правни аутори, као: Г. Г. Caldi, адвокат (Атина), Raul Carranca у Tijuillo (Мексика), А. S. de Bustamante, проф. Унив. у Хавани (Куба), члан Хашкога Међун. Суда (Giudice della Corte permanente di Giustizia Internazionale), Dolaptschieff, проф. Унив. (Софија), H. D. de Vabres, проф. Унив. (Париз), Граф. Dr. Dohna zu Dohna, ред. проф. Унив. (Godesberg, Немачка), L. Hugueneу, проф. Унив. и Управник Криминолошкога Института (Париз), Проф. Luis Jimenez di Assua (Мадрид), Проф. Francisco P. Laplaza (Универзитет у La Plata, Јужна Америка), Raphael Lemkin, адв. и Генерални Секретар Полске Националне Групе Међународнога Удружења за Кривично Право (Варшава), А. Loffinga, наследник Криминалне Полиције (Копен-

хаген, Данска), Проф. Henri Gl. J. Maas Geesteranus (Париз), Jean Moruzi, ред. проф. Крив. Права на Универзитету (Букурешт), Проф. J. Magnol (Унив. у Тулузи), Проф. Dr. E. Mezger (Минхен), Проф. E. S. Rappaport, Судија Касац. Суда (Варшава), Dr. L. Ribeiro, Директор Института за Идентификацију (Rio de Janeiro), Qintiliano Saldana, пређ. проф. Правнога Факултета (Мадрид), Dr. E. Sandström, Consigliere (Штокхолм), Thorsten Sellin, Prof. of Sociology, University Pennsylvania (Америка), Dr. V. Solnar, проф. Унив. Карла IV. (Праг), Dr. Louis Varvaeck, Dir. général du Service d'anthropologie criminelle (Bruxelles), Dr. Ladislas Wolter, проф. Крив. Права на Јагелонском Универзитету (Кракова). Да се оволики број чувених светских правника и криминалиста удруже у сарадништву на „La Giustizia Penale“ или у интересовању за њу, то се може објаснити само ауторитетом који Италијанска Кривично-Правна Наука, и са разлогом, ужива и у Иностранству.

Али, Г. Gennaro Escobedo, осим уређивања часописа и својих плодова у судовима, може да покаже, и у самој оригиналној Кривично-Правној Италијанској Књижевности, на не мале своје заслуге и успехе. Ми ћемо овде прибележити само његове, и то веће, радове из прошле, 1937., године, поименце:

Bibliografia dell'opera di A. Leone, Effetti dell'estinzione del reato o della pena sulle misure di sicurezza, приказ, у „Giustizia Penale“, 1937 (11 pagin. ове монографије Г. А. Leone. (Реч је овде о томе: каква дејства има, односно мера сигурности, гашење кривичнога дела или изречене казне. Познато је да је нови Крив. Законик Италијански, од 19. Октобра, 1930., усвојио, као и наш Крив. Зак. од 27. Јан., 1929., код санкције кривичних дела систем двојства: и казне и мере безбедности, le misure di sicurezza, Sicherheitsmassregeln у Немачком Праву);

Elemento obiettivo e dolo nel reato di falsità. (Una distinzione necessaria): то је био један конкретан случај пред првостепеним Римским Судом (суђење од 1. Јула, 1937. год.) као кривичним судом где је и сам Г. Escobedo (аутор расправе) био ангажован као један од заступника странака. Расправа говори, као што се види из њенога наслова, о објективном елементу и о dolo-y (т. ј. о елементу субјективном) у делу лажне исправе (фалсификата): она је била најпре објављена у „Giur-

stizia Penale", 1937, па је отуда посебно оштампана (22 pagin.);

In tema di sequestro conservativo penale, Estratto de „La Giustizia Penale", 1937, 79 pagin. (такође један судски спор у коме је Г. Escobedo био заинтересован као јавни правозаступник);

Un caso interessante di calunnia inesistente (т. ј. један интересантан случај клевете која не постоји). Такође из правозаступничке праксе Г. аутора студије (Г. Escobedo), случај из Римскога Првостепенога Суда који је био потом и предмет разматрања Касационога Суда у Риму. (Estratto de „La Giustizia Penale", 1937, 51 pagin.). Треба навести, из расправе, оно место где се говори о надлежности Касационога Суда код оцене чињеница у чијем тврђењу би постојала клевета за тужиоца: то би спадало, у начелу, у надлежност нижега суда, суда који суди *in merito*, као питање факта. [„In tema di calunnia e ineccepibile in sede di ricorso per cassazione l'apprezzamento del giudice di merito sulla identificazione e precisazione del fatto costituente reato, formante oggetto della incolpazione", pag. 6. Дакле: „Identificazione e precisazione del fatto incolpato — Apprezzamento ineccepibile in Cassazione": *op. cit.*, р. 5. Суд који расправља о чињеничким питањима, *quaestiones facti*, поред питања правних, *quaestiones iuris*, једини је надлежан да реши да ли у дотичном тврђењу има клевете за извесно лице: суд који суди само о правним питањима, а такав је, по својој уређењу, Суд Касациони у Италији (Систем Француски који је вредео и у Србији, по Устројству њенога Касационога Суда од 20. Фебруара, 1865. год. — сада је друкчије, после Југосл. Грађ. Парн. Поступка од 13. Јула, 1929. год. који је усвојио Систем Аустронемачки о три судске инстанције. Који је од ова два Система бољи, не можемо се овде на томе задржавати). В. о клевети (где треба правити разлику између оговарања, la *médiance*, клевете, la *calomnie*, и la *diffamation* — о чему смо имали прилике говорити, раније, у „Архиву") чл. 52. à 59., 60. à 63. Југ. Зак. о Штампима од 6. Августа, 1925. год., Измењен Зак. од 6. Јануара, 1929. год., као и §§-е 301. и даље Југ. Крив. Зак. од 27. Јануара, 1929. год.]

L'articolo 514 С. Р. Ту је реч о: *Unica sentenza con pluralità d'impugnazioni di specie diversa* (Једна једина одлука на основу више кривичних оптужби разних врста), интересантан и важан слу-

чај из Итал. Крив. Суд. Пост. (од год. 1930.) о чему је, под наведеним насловом, писао и познати италијански правник и судија, Г. Ugo Aloisi (Председник Одељења Итал. Касац. Суда), у такође добро уређеном крив. часопису: „*Rivista italiana di Diritto penale*", Padova, 1936, као и: *Ruffo Mangini* (под насловом: *Impugnazione di sentenza su reati connessi* — конексна преступна дела — у: „*Annali di Diritto e procedura penale*", Torino, 1937), *Ruggiero Messini* (под именом: *Il regolamento dei termini per l'impugnazione nell'appello contro sentenze su reati connessi*, у: „*Il nuovo diritto*", Roma, 1936): оба последња аутора одличне судије истог Касац. Суда, и *Giorgio Castellano*, учени Краљ. Суд. Заступник (*Sost. Proc. del Re*): *L'appello contro sentenza su reati connessi* (у: „*Il nuovo diritto*", Roma, 1936). У својој опсежној монографији (24. pagin.) чији наслов смо горе исписали, Г. Escobedo расправља, на један зналачки начин, тако исто, овај не мало лак случај из судске процедуре.

Сви ови радови Г. Escobedo одликују се ерудичијом и сугестивним мислима и представљају један несумњив прилог општој Науци Кривичнога Права.

Ж. М. Перић

Репортажа дневних догађаја кинематографским односно радиофонским путем. — У домену ауторског права спроводи се принцип, да сам аутор има искључиво право располагања својим књижевним, музичким или уметничким делом. Бесправна и јавна употреба тих дела значи повреду ауторовог права, која се кажњава и повлачи собом право на накнаду аутору учињене штете. Али има и извесних изузетака. Тако је и по законима о ауторском праву скоро свих земаља и по прописима међународне Бернске конвенције о заштити књижевних и уметничких дела (БК) предвиђено да се могу прештампавати дневне новости и вести о разним догађајима, које имају карактер обичних извештаја штампе, и то без претходне дозволе аутора. Разуме се, да законодавци са разлога јавног интереса не забрањују, да се новости од општег интереса, које се обично шире и усменим путем, саопште путем новинарске репортаже.

У нашем веку, веку проналазака и техничког прогреса, видимо, да се репортажа дневних новости и догађаја не врши само путем новина, него на

много очевиднији и изразит начин приказивањем кинематографијом под називом „дневне новости“ или „недељни преглед“, ту се догађаји не само приказују како се стварно догађају живом сценаријом, него се то чини и репродукцијом говора или музичких извођења или сличним начином репортажом путем радија. Код овакве репортаже дневних догађаја врло често се дешава, да филмски оператер, који снима сценарије, говоре и музичка дела уопште не зна, да ли говорник или музички диригент изводи једно ауторско правно заштићено дело или не. Отуда није у могућности, да претходно тражи дозволу аутора за снимање говора или музичког дела. Питање се поставило да ли се може оваква репродукција вршити без дозволе говорника и композитора, противно строгим законским прописима. У нашој земљи ово питање још није постало тако актуелно, као у другим земљама, у којима се врше филмски снимци о дневним догађајима или репродукције путем преноса радиоталасима. Али питање да ли је филмска или радиофонска репортажа оправдана може се и код нас у свако доба појавити, не само за снимање у нашој земљи, него и за страна снимања дневних догађаја која се репродукују код нас у биоскопима или на радију.

Већ има земаља, у којима се дозвољава ова репортажа дневних догађаја (на пр. у Аустр. закону о ауторском праву од 9 априла 1936 и у специјалном закону Немачког Рајха од 30 априла 1936). Аустр. закон у §§ 49, 52, ал. 2, дозвољава, „да се могу мали делови јавно предаваних или извођених дела књижевности и музичке уметности ради обавештавања публике о дневним догађајима преко филма фиксирати средствима за репродуковање слика или звукова (Bild- und Schallträger). Ова средства могу се умножавати, ширити и у оквиру оваких филмских извештаја употребити за јавна предавања или извођења и за радиоемисије“. У §§ 69 и 70 иста дозвола за извођење музичких дела путем филмова или радија важи и према уметницима извођачима, којима аустр. закон иначе даје извесна права за њихову репродукцију. Тиме се аналогно као код дневних догађаја, који се могу слободно путем штампе објавити и прештампавати у другим часописима, предвиђа могућност, да се мали делови већ јавно предаваних или израђених дела

књижевности и музичке уметности репродукују као дневна репортажа у филму или путем радија, по нужности претходне дозволе аутора одн. приређивача. — У Немачком Рајху, где још није дошло до објављивања нових закона о ауторском праву (ма да се припрема повлачи већ више година), показала се потреба, да се изда специјалан закон за олакшање филмске репортаже од 30 априла 1936, (кратко назван Закон о недељном прегледу — *Wochen-schaugesetz*). Он гласи: (1) Предузећима, којима је државна филмска комора допустила израду филмских извештаја о дневним догађајима, дозвољено је, да код снимања оваких догађаја пренесу на средства за репродуковање слика и звукова и ауторско-правно заштићена дела, која током снимљених догађаја постају приметљива за око и уво. (2) Ова средства могу се у филмској репортажи умножавати, ширити и употребити за јавно приказивање.

Немачки закон разликује се од наведених аустријских прописа у следећем: 1^о што даје право за филмску репортажу само лицима, која су за овај рад добила дозволу од стране државне филмске коморе, којој мора припадати свако лице, које се у најширем смислу бави кинематографијом; 2^о што се односи на сва ауторскоправно заштићена дела без ограничења а не само на књижевна и музичка дела и на мале делове јавно предаваних или извођених дела и 3^о што има у виду само кинематографску репродукцију снимљених слика и звукова, а не репродукцију путем радија.

Као што смо то у почетку ове белешке изнели, слобода филмске или радиофонске репортаже дневних догађаја била би оправдана, али није предвиђена у Југосл. закону о ауторском праву, а ни у законима разних земаља исто тако ни у БК. Један инструментуран чланак међународног Бернског билеа (Droit d'auteur стр. 74 и сл. ех 1937) образлаже да су поменути законски прописи Аустрије и Немачког Рајха у опреци са општим прописима БК и да их не треба применити у другим земљама Савеза, тако да аутори дотичних књижевних дела имају право чинити приговоре филмској или радиофонској репортажи, која се врши ван Аустрије или Немачке државе. Чл. 11 bis БК ауторима књижевних и уметничких дела даје искључиво право, да издају дозволу за објављивање својих де-

ла путем радиодифузије. Када једна земља Савеза одреди нарочито услове за примену ове радиодифузије, онда ти услови према БК имају само стриктно ограничено дејство за земљу, која их поставља. Исти принцип важи и за пренос музичких дела на механичке инструменте. У немачкој доктрини заступа се гледиште, да за радиофонску емисију важе прописи чл. 13 БК, према којему поједине земље могу да одступе од општег прописа чл. 13 (да аутор музичког дела има искључиво право, да даје дозволу за пренос свога дела на механичке музичке инструменте и за јавно извођење овако пренесених дела). Радиофонски пренос по овој доктрини значи исто толико као пренос на механичке музичке инструменте. Како се по немаком закону дозвољава јавна употреба музичких дела пренесених на механичке музичке инструменте, то се филмски и радиофонски пренос музичких дела сматра дозвољеним. Али и чл. 13 БК има исти пропис као чл. 11 bis, кога смо већ навели, да ове резерве и услови, који се одреде унутрашњим законодавством неке земље, имају само стриктно ограничено дејство за земљу, која их буде поставила.

Али постоји стриктан пропис чл. 14 БК по коме аутори књижевних, научних или уметничких дела имају искључиво право, да дозволе репродукцију, подешавање и јавно претстављање својих дела кинематографијом. Међународни прописи су дакле сасвим врло јасни, према томе репродукција књижевних или музичких дела путем дневне репортаже, иако је снимање одн. радиофонски пренос на дозвољен начин извршен у Немачкој или у Аустрији, може се у другим земљама забранити, ако аутор дотичног репродукованог књижевног одн. уметничког дела није дао свој пристанак. Да би се филмска одн. радиофонска дневна репортажа могла свуда извршити без забране и без тражења накнаде штете, биће потребно, да се на идућој међународној конференцији о ревизији БК дода члановима 11 bis и 14 БК пропис, којим би се дозволила радиофонска одн. кинематографска репортажа дневних догађаја без ауторизације аутора пренесених књижевних одн. уметничких дела. Мишљења сам, да не би било у интересу самих аутора, да се радиофонска одн. кинематографска репортажа дневних догађаја регулише нашим законом пре измене међународних прописа.

Д-р Јанко Шуман

Десетогодишњица Женевског института за међународне студије. — Женевски универзитетски институт за високе међународне студије издао је алманах приликом прославе десетогодишњице свог постанка под насловом *La Crise Mondiale* (collection d'études publiée à l'occasion du dixième anniversaire de l'Institut Universitaire de hautes études internationales, par ses professeurs. 1938 Zürich, Editions Polygraphiques Société Anonyme, pp. 426). Идеја управе тог Института била је да приликом прославе публикује споменицу, која ће заинтересованим научним круговима показати активност овог Института, и то како активност наставника, тако исто и активност слушалаца. Да би се оценила сва корисност рада овог Института, било је довољно приказати, шта је Институт урадио за минулих десет година, колико је у тој епоси допринео науци и какве је могућности за научни развитак дао својим слушаоцима. Међутим, горња књига сем података о научној активности Института, садржи и једну збирку студија његових наставника. Тако ова књига, која је требала да прикаже један научни рад, сама има своју сопствену научну вредност.

Студије су у овој књизи груписане око централног проблема данашњице, око кризе међународног поретка оличеног у Друштву народа. Свака студија, са свог гледишта, посматра овај проблем, а све заједно чине једну целину која најбоље рефлектује забринутост женевских међународних научних кругова за судбину женевске установе. Можда и с тог разлога, што је седиште Друштва народа у Женеви, и што су ове студије најближа, женевска, дијагноза светске кризе, ова књига привлачи нарочиту пажњу.

Студије су распоређене у три групе: политичке и историске, правне и економске.

Политичке и историске студије написали су гг. Paul Mantoux, William Rappard, Maurice Bourquin, Guglielmo Ferrero i Pittman Potter. Г. Г. Hans Kelsen и Hans Wehberg и Georges Kaackenbeck дали су правне студије, а аутори економских чланака су г. г. Ludwig Mises, Wilhelm Röpke, John Whitton и Michel Heilperin.

Интересантно је видети како све ове студије чине један ланац, како једна другу допуњују у објашњењу проблема чији наслов носи ова књига.

Mantoux почиње са историјом немоћности Друштва народа, ректор же-

невског Универзитета *Rappard* надовезује нове принципе, који су се увукли у Друштво народа, претседник Комитета за ревизију примене принципа Пакта Друштва народа *Vouiquin* износи нам кризу демократије, посматрану са ширег гледишта, познати историчар *Giuglielmo Ferrero*, критичар Наполеонових ратовања у којима види узрок данашњег стања, говори о облицима рата и међународној анархији, *Potter* о кризи у међународним односима и о леку за оживљавање Друштва народа, *Kelsen* са свом својом правном ерудицијом о техничкој страни издвајања Пакта Друштва народа из уговора о миру, *Wehberg* о актуелном проблему грађанског рата и међународног права, *Heilperin* о монетарном интернационализму и кризи итд.

Сви главни проблеми садашњег времена обухваћени су у овој књизи, и зато она претставља, како с обзиром на ауторитет писца, тако и ради актуелности третираних проблема, један важан и користан допринос науци и неопходан материјал за све оне, који се баве горњим питањима.

Али како је ова књига истовремено и споменница десетогодишњег постанка Института, у њој се налази и листа научних радова његових наставника за време откад на Институту предају, затим списак теза, које су биле брањене на Институту и најзад листа публикација самог Института.

Ова корисна књига штампана је и на енглеском језику под насловом: *The World Crisis*, у издању *Longmans Green, London 1938*.

Д-р Миленко Милић

Комитет правних експерата Друштва народа за статут жене. — Почевши од 1930 г. од конференције за кодификацију Међународног права у Хагу, почиње Друштво народа да се бави прво само питањем држављанства жене, а после и питањем целокупног правног статута жене. На скупштинама Др. народа 1931, 1932, 1933 и 1935 г. дискутује се још искључиво проблем држављанства. Тек 1935 год. у дискусију улази и интегрални проблем правног статута жене. Велике међународне феминистичке организације као и владе разних земаља изnose на скупштинама 1935 и 1937 г. своја гледишта и своје предлоге по том питању. Као резултат тога имамо резолуцију изгласану од стране Скупштине Др. народа 1937 г., којом се установљава комитет правника,

који се има бавити студијом питања правног статута жене.

Са једне велике листе кандидата, поднете Др. народа од стране великих међународних феминистичких организација, изабрао је Савет Др. народа, на својој јануарској сесии ове године, следеће личности, које чине т. зв. Комитет правних експерата за питања статута жене: 1) Г-ђа *Paul Bastide* (Француска), професор правног факултета у Лијону; 2) *G. H. Gutteridge* (Велика Британија), професор упоредног права на универзитету у Кембриџу; 3) Г-ца *K. Hesselgren* (Шведска) сенатор и извештач по питању статута жене на скупштини Друштва народа; 4) Г-ђа д-р *Anka Gojewaц* (Југославија) технички саветник југословенске делегације на кодификационој конференцији у Хагу, за питање држављанства жене, шеф правне секције Југ. Женског Савеза; 5) Г-ца *Dorothy Kenyon* (Сједињене Државе) доктор права, адвокат, правни саветник феминистичких организација; 6) *G. M. de Ruelle* (Белгија) правни саветник Министарства иностраних послова, члан Сталног арбитражног суда; 7) *G. Paul Sebestyen* (Мађарска) шеф секције за међународне уговоре у Министарству иностраних послова.

Свој први састанак Комитет је одржао месеца априла у Женеви, на коме је у главном одређен домашај анкете (фиксирана листа питања) која се има предузети, и установљен однос сарадње између Комитета и следећих научних Институдија (чију је сарадњу Др. народа осигурало Комитету) Међународни институт за унификацију приватног права; Међународни институт за јавно право; и Међународни биро за унификацију кривичног права. Организација посла извршена је на тај начин, што је прво цео материјал у вези са Статутом жене подељен према својој природи на јавно, приватно и кривично право, а после је према овој подели израђена једна детаљна листа питања и раздвојена поменутиим институцијама, које су уз ову листу добиле од комитета и детаљне инструкције у погледу извора који долазе у обзир (тј. позитивно право, јуриспруденција у колико она допуњује законски текст, и на крају начин примене права). Комитету је од стране Др. народа остављен рок од 3 године у коме има уз помоћ поменутих Института да прикупи сав материјал, на основу кога ће (уз пуну одговорност за веродостојност тога материјала) израдити једну прегледну,

објективну и синтетичну студију о правном положају жене у разним земљама (као резултат унутрашњег права и његове примене), а коју затим има поднети Др. народа. Рад овог комитета је чисто објективне, научне природе, лишен сваке пропаганде. Његов је задатак тачно омеђен Резолуцијом Др. народа: изложити положај жене пред законима разних земаља онакав какав јесте, без икаквих сугестија о томе какав би требао да буде.

Комитет је на својој првој седници, коју је отворио Генерални Секретар друштва народа г. Авнол решио да му седнице буду приватне а не јавне, сем једне пред крај свога заседања која је била јавна, и на којој је сходно Резолуцији Скупштине Комитет ступио у везу са представницима великих међународних женских организација, давши им на тај начин могућности да учине своје егзенталне примедбе и допуне на листи питања, која има да послужи као база за студије поверене поменутиим институтима.

На приватним седницама комитета учествовали су сем чланова комитета још и делегат правне секције Др. народа Mac Kinnon Wod, делегат Међународног Биро-а Рада E. Giraud, делегат Института за унификацију приватног права професор Sauser-Hall, делегат Биро-а за унификацију кривичног права професор Donnedeu de Vabres и делегат Међународног Института за јавно право Г. Mirkin-Guetzévitch.

Идући састанак комитета фиксиран је за 4 јануар 1939 г., када ће комитет већ имати пред собом прве резултате прикупљеног материјала од стране поменутих Института, и када ће према томе бити у могућности да дефинитивно регулише сва питања метода рада, која ће се тек током истог поставити.

Д-р Анка Гођевац

Француски часопис за проучавање штампе и штампарског права. — Ми смо већ раније објавили појаву и оснивање овога часописа, који је недавно покренут у Паризу. Основан је један Институт (L'Institut de la Science de la Presse) при париском универзитету, чији је орган овај часопис који изилази тромесечно. Сада је публикован и његов други број, са веома интересантним садржином из које се види, да Институт према својој програму рада настоји на томе да обухвати све важније проблеме који се односе на штампу.

У овој свесци видимо радове: Бернара Фаја о штампи у Америци; Жоржа Села, о споразумима закљученим између удружења журналиста, насупрот споразумима закљученим између влада, који су несхватни у земљама слободне штампе. Међу чланцима из историје штампе, нарочито се истичу: Алангри о Кондорсе-у као журналисту; Ж. Буржеи, о Роберту Бабефу; Гастон — Мартен о суђењу из 1791 г. противу листа „Народни Пријатељ“; В. Дафен, даје једну студију о почетицама штампе у Анжу, у којој је констатовао да је постојао у Анжеру 1632 г. један дописник за лист Теофраста Ренодо, који се сматра оцем француског новинарства; Миркин-Гецевит, даје историјске успомене приликом стогодишњице Гамбетине, кога нарочито слави као ватреног поборника слободне штампе; Андре Пјер приказује као пример дириговане штампе, штамплу фашистичку и уз то врло интересантне податке о њој.

Заступљена је и инострана штампа преко радова Едуарда Доана, Јарковског, Стровског и др.

Други део часописа који је посвећен хроничи, врло је интересантан по документима и информацијама. Има бележака и статистичких података као и једна обилна библиографија. Међу саопштењима можемо навести исцрпан извештај Г. Акермана, Декана Високе журналистичке школе на Универзитету у Њујорку, о садањем стању питања слободне штампе у свету и о правцима пропаганде која се нарочито спроводи у Јужној Америци.

И ова је свеска опремљена као и прошла врло богато и у лепом издању. За свакога ко се интересује проблемима и режимом штампе, овај би часопис био неопходан не само као информација већ и као сигуран увод за изучавање.

Д-р Д. Данић

Први француски часопис посвећен радном праву. — Ма колико то чудно изгледало, у Француској све до најскоријега времена није било ниједног часописа, ниједне публикације која би била искључиво посвећена материји радног права, као што је то већ поодавно био случај у многим другим земљама. Сва питања у вези с њом расправљана су по разним часописима из других правних области, нарочито из грађанског и трговачког права. Међутим под утица-

јем догађаја који су од 1936 г., од доласка народног фронта на управу земље, наступили у односима радника и послодавца, изазивајући веома значајну законодавну акцију у уређењу њихових колективних односа, и у Француској се од јануара ове године појавио такав један часопис, који редовно излази свакога месеца.

Публикован под насловом „Droit social” — Textes et documents annotés concernant les rapports professionnels et l'organisation de la production (Librairie Technique et Economique, 3 Rue Soufflot, Paris) он се одликује двома особинама: прво тиме што има поглавито практични карактер, а друго што почива на корпоративистичкој концепцији радних односа, као односа професионалних група, у оном смислу у коме се корпоративно правно устројство модерне људске заједнице од најновијега времена у Француској понова истиче и схвата.

То се види из самог распореда његове садржине. Један (први) део посвећен је законским текстовима и њиховом коментарисању; други део посвећен је јуриспруденцији, где, поред судских одлука, најзначајније место заузимају арбитражне одлуке; трећи део садржи текстове важнијих колективних уговора, пропраћених такође стручним напоменама, а у четвртном делу репродуковани су расписи као и званична мишљења управне власти и професионалних организација. Поред ових рубрика постоји и један додаток (annexe) у коме се по хронолошком реду износе сви важнији догађаји, као и текстови законских пројеката (ово последње до сада само у једном броју). Најзад једна нова рубрика, уведена од мартовског броја, посвећена је мањим информативним студијама (*chroniques et dossiers*), као и библиографским белешкама. Тако се у овој рубрици, између осталог, налазе и кратке анализе о правном режиму колективних уговора у иностранству (до сада у Немачкој, Сједињеним Америчким Државама, Енглеској, Италији и Шведској), као и једна анализа Модерног Статута Рада.

Није потребно нарочито истичати да је овај нови стручни часопис од неочењиве користи, како с обзиром на квалитет његових сарадника тако и с обзиром на ванредно успелу форму његове садржине, која у кратким, концизним а међутим потпуним потезима, даје преглед свега што се односи на савремену структуру радних односа. И, ма да је скоро искључиво посвећен проблемима француског права, он ће бити од велике користи и у иностран-

ству, јер показује оно што је типично и више заједничко свима земљама у развоју једне од најважнијих правних грана садашњице.

Рад. Живковић

✓ Конгрес правника Краљевине Југославије. — Стални одбор Конгреса правника Краљевине Југославије у споразуму са осталим правничким организацијама у нашој држави, одлучио је да се осма скупштина Конгреса правника, која је из техничких разлога одложена прошле године, одржи 10 и 11 септембра ове године у Новом Саду. На дневном реду ове скупштине налазе се питања:

1) Како да се у новом Грађанском законнику уреди правни положај ванбрачне деце? (референти Г.Г. д-р Драгољуб Аранђеловић, д-р Бертолд Ајзнер и Милош Јовичић).

2) Које се законодавне мере препоручују за одржање недељности селљачког поседа? (референти Г.Г. д-р Милан Ившић, д-р Живојин М. Перић, д-р Радмило Белић, д-р Антон Урбанц, Јован Димитријевић и д-р Мехмед Руждић).

3) Реформа прописа Грађанског парничног поступка о пресуди услед изостанка и пропуштања. (референти Г.Г. д-р Јован Савковић, д-р Срећко Цуља, д-р Мирослав Муха, д-р Видан О. Благојевић, Будимир Плакаливић и д-р Дионис Година).

4) Треба ли повишавати казне у кривичном законнику за извесна кривична дела и да ли треба смањити размак између максималне и минималне казне? (референти Г.Г. д-р Миодраг Аћимовић, Бранко Гослар, д-р Тихомир Васиљевић и д-р Боривоје Петровић).

5) О потреби кодификације раднога права (референти Г.Г. д-р Иво Полићтео, д-р Милан Бартош, д-р Стојан Бајић и д-р Јанко Кестл).

6) О успелењу стручног правног оспособља (референти Г.Г. д-р Рудолф Андрејка и Стојан Јовановић).

Уводно предавање: „Улога Војводине у развоју нашег права” одржаће д-р Илија А. Пржић.

Пријаве и сва обавештења о овој скупштини примају и дају секретари Г.Г. Александар Вучићевић, адвокат, Београд, Коларчева 8 и д-р Илија Пржић, професор Универзитета, Београд, Хаџи Мелентијева 40. Чланарина износи за све дипломиране правнике 60 дина, а за чланове њихових породица 50 дина. Поред чланства у Конгресу правника сваки члан мора бити и члан једнога од централних удружења правника у.

Београду, Загребу и Љубљани, и доказати да је измирио чланарину у коме од тих удружења. Члански улог за Удружење правника у Београду износи 20 дин. годишње. Они правници који су прошле године уплатили улог за

Конгрес правника имају да уплате још само улог за Удружење правника.

Споменица Конгреса је готова и биће разаслана свима који се упишу за члана Конгреса.

П.

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1938, бр. 5. — Д. С. Петковић: Недопуштена дела противу благонаравља или добрих обичаја као извор штете. — Д-р Видан О. Благојевић: Основна начела из Претпредлога Француског законика о судској грађанском поступку. — Д-р Адам П. Лазаревић: Право на тужбу и парнична легитимација у материјалном и формалном смислу. — Никола М. Радовић: Да ли припадности државних службеника могу бити предмет цесије. — Јакша Радовић: Суларничарство. **ЈУГОСЛОВЕНСКИ ЕКОНОМИСТ** 1938, бр. 5. — Владимир Розенберг: Инострано предузеће по новом трговачком законнику. — Д-р Голуб Љ. Марковић: Право задруга на рад по закону о привредним задругама.

МЈЕСЕЧНИК (Гласило Правничкога друштва) 1938, бр. 5. — Д-р Ante Gropuzzo: Право на амнестију за приватне деликте по чл. 3^о. устava од год. 1931. — Д-р Franko Klaric: Umorstvo ili ubojstvo. — Д-р Marijan Horvat: Savremeni nazori о postanku i značaju dvodiobe rimskoga procesa. — Eugen Veček: О тумачењу § 5. точ. 6. и § 7. оvrшне новеле из год 1876. u vezi s § 113. zakona о izvrшењу од 9. srpnja 1930. — Aleksandar Mitović: Uslovna osuda i mjera bezbjednosti iz §-a 55. krivičnoga zakona.

ОДВЈЕТНИК (Орган Адвокатске коморе у Загребу) 1938, бр. 6. — Kad mladi postanu stariji... — Izvješće sa skupštine Saveza Adv. Komore Jugoslavije, održane dne 29. V. u Dubrovniku. — Rezolucije sa skupštine Saveza A. K. — Д-р R. Vukčević: Odnos između судске и управне власти u izvršном postupku. — Д-р J. Politeo: Uzroci неуспjehа, uvjeti успjehа. — О honoraru supstituta. — Još о odvjjetnicima u Nemačkoj. — Д-р Zilić-d-r Santek: Je li javni bilježnik овлаштен braniti и krivičном postupku?.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за политичко-управну, полицијску, судску и самоуправну праксу), 1938, бр. 5. — Душан Ж. Јанковић: Оправдање друштва за заштиту ослобођених осуђеника и малолетника. — Ј. Кулаш: Расматрања о условној осуди. — Душан С. Станић: Ко је опаснији као злочинац: човек или жена? — Душан П. Мишић: Да ли је дужност и право судова да цене уставност закона према југословенском уставу. — Л. Таубер: Пренос предузећа, поверљивоци и наш нови Т. З. — Р. Гавриловић: Поводом петогодишњице оснивања катедре за идентификовање крађа са обијањем. — Звонко Радич: Задатак јандармеријских школа.

ПРАВНИ ЗБОРНИК (Орган Удружења правника у Подгорици) 1938 бр. 3-4. — Вукашин З. Вукашиновић: О ванбрачној дјечи и ванбрачним преступима а у вези са тим и о неким породичним односима у Црној Гори. — Д-р Ананије Илић: Из приватно-правног живота у Црној Гори. — Милинко Глишић: О стварној легитимацији.

ПРАВНИЧКИ ГЛАСНИК (Орган Удружења правника у Новом Саду) 1938, бр. 5. — Д-р Павле Вукадиновић: Правна лица као кривци пореске утаје.

ПРАВОСУЂЕ (Часопис за судску праксу и законодавство) 1937, бр. 6. — Паул Минц: Организација судова и државног тужионства у Летонији. — Д-р Милан Штергер: Неколико питања из новог Закона о привредним задругама. — Д-р Стојан Јеремић: Замена дужничких исправа новим облигацијама. — Фрањо Сарделић: О супарничарству. — Д-р Милован Пинтеровић: Разликовање између дјела из §§ 204 и 205 Кз. — Д-р Боровије Д. Петровић: Рад проф. Д-р Т. Живановића на Науци Кривичног Права и осталим научним дисциплинама (поводом тридесетогодишњице научног рада). — Д-р Лука Кравина: Када је признати засебном уделењу легитимацију субсидиарнога тужилаца. — Станојло М. Јоксић: Искључење судије Среског суда (на основу § 29 од 1 к. п. у в. §§ 399 и 406 к. п.). — Ханс Бауер: Тужилоци у поступку пред Среским судом и субјекти потпуног призива. — Стојан Јовановић: Углед Правосуђа и криминалитет.

СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА, 1938, бр. 6. — Антон Багатељ: Заштита животнија у нашем и страном законодавству. — Владимир Канте: Идентификативна служба код више полицијске школе у Риму. — Д-р Фран Орвин: Општински органи и накнада за њихов рад. — Љубиша Јенко: Може ли државни или самоуправни пензионер примати пензију и од Средњашњег уреда за осигурање радника. — инж. А Перушић: Јавни интерес у нашем шумском законодавству. — Михаило Крстић: Питање изједначања управних такса. — Драгољуб Ђирић: Кућне задруге у управној и судској пракси.

ФОНД МАРКА СТОЈАНОВИЋА ЗА ПРИВАТНО ПРАВО
ПОМАЖЕ ИЗДАВАЊЕ ОВОГ ЧАСОПИСА

Уредник
Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ
15, Алексе Ненадовића, тел. 27173

Власник у име Правног факултета
Д-р ДРАГОЉУБ АРАНЂЕЛОВИЋ
47, Његушева, тел. 21957 и 21756

Штампарија „Привредник“, Жив. Д. Благојевића, Кнез Михаилова 3. Тел. 21-450

4) Д-р Јурај Кулаш: а) Der Ehrenschutz im neuen deutschen Strafverfahren	637
6) Neuordnung des Strafverfahrensrecht	637
5) Д-р Милан Бартош: а) Закони о пољопривредном уређењу Сједињених Америчких Држава	638
6) М. Р. Софреновић: Систематизована збирка девизно-валутних прописа Краљевине Југославије	639
6) Д-р Јован Ђорђевић: а) Сл. Јовановић, Гледстон	641
6) А. Алкалај, Мојсије	642
7) Д-р Адам П. Лазаревић: Д-р И. Матијевић и д-р Ф. Чулиновић, Коментар Закона о извршењу и обезбеђењу	643
8) Радослав Ј. Перуновић: М. Р. Мићовић, Чланци и расправе из области војног кривичног законодавства	644
VII НЕКРОЛОГ	
† Франц Жижек (д-р Лазо М. Костић)	645
VIII БЕЛЕШКЕ	
IX ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА	
	656

У АРХИВУ ће бити приказана или бар објављена свака нова књига која буде послата на приказ Уредништву АРХИВА (Топличин венац 21).

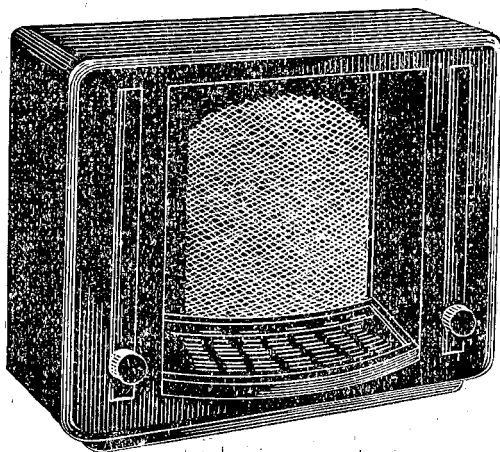
АРХИВ излази 25 сваког месеца, у свескама од најмање 96 страна и стаје, са поштарином, на пола године (шест свезака) 60.— дин. (на три месеца 30.— дин.).

Претплату ваља слати Администрацији АРХИВА, Топличин венац 21 или на чек. рач. код Поштанске штедионице Бр. 56.435.

ПАЖЊА! Већ за Динара 140.--

месечно можете набавити првокласан радио

НАРОДНИ ПРИЈЕМНИК 5 — ЦЕВНИ ОКТОДНИ СУПЕР

PHILIPS »V6«

Прима чистије свеш ~ мала пошрошња струје. ~ Апарат за мале царе и са преимућствима скућих пријемника.

ДРЖАВНА ХИПОТЕКАРНА БАНКА

КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ОСНОВАНА 1862 ГОД.

(пређе Управа фондова)

ЦЕНТРАЛА У БЕОГРАДУ

ГЛАВНЕ ФИЛИЈАЛЕ:

Загреб, Љубљана, Цетиње, Сарајево,
Силиш, Скопље, Ниш, Нови Сад.

АГЕНЦИЈЕ:

Крагујевац, Ваљево, Чачак, Земун, Пе-
штровград, Бишољ, Пријепоље и Бања Лука

ГЛАВНИ ПОСЛОВИ БАНЧИНИ:

Рукује свим државним и јавним фондovima: пупилним, депозитним и црквеним капиталима, манастирским, општинским и задужбинским новцем ит.д. ● Емитује обвезнице и заложнице. ● Прима улоге на штедњу. ● Одобрава зајмове на непокретности, а општинама и самоуправним телима на прирез и приход. ● Финансира водне задруге. ● Есконтује менице новчаних завода. ● Ломбардује државне хартије од вредности, акције Народне банке и Привилеговане аграрне банке и благајничке записе Министарства финансија. ● Есконтује наредне купоне са својих заложница доларске емисије (Селигман) које су нострификоване у Краљевини.

ЗА СВЕ БАНЧИНЕ ОБАВЕЗЕ ЈАМЧИ ДРЖАВА.

ЗА СВА ОБАВЕШТЕЊА ОБРАТИТИ СЕ НА АДРЕСУ:

ДРЖАВНА ХИПОТЕКАРНА БАНКА — БЕОГРАД

ИЛИ ЊЕНИМ ФИЛИЈАЛАМА.